image
not
available

BIBLIOTHÈQUE CLASSIQUE LATINE

— OU —

COLLECTION

DES AUTEURS

CLASSIQUES LATINS

AVEC

COMMENTAIRES ANCIENS ET NOUVEAUX

FRAGMENTS INÉDITS, RECHERCHES, DISSERTATIONS, INDEX, PORTRAITS, CARTES GÉOGRAPHIQUES, PLANS DE SIÉGES ET BATAILLES, TABLEAUX, ETC.

PAR N. E. LEMAIRE,

ANCIEN DOYEN ET PROFESSEUR DE POÉSIE LATINE A L'ACADÉMIE DE PARIS.

IMPRIMÉE PAR DIDOT.

SECONDE SOUSCRIPTION.

1837

PARIS,

ON SOUSCRIT CHEZ M. EHRMANN,

RUE DE LULLI, N° 1, PLACE DE L'ANCIEN OPÉRA.

BIBLIOTHECA

CLASSICA LATINA

SIVE

COLLECTIO

AUCTORUM CLASSICORUM LATINORUM

CUM NOTIS ET INDICIBUS

On souscrit, à Paris,

CHEZ N. E. LEMAIRE, Éditeur, rue des Quatre Fils, n° 16, au Marais.
BARROIS l'aîné, libraire, rue de Seine, n° 10, Fbg St-Germ.
DE BURE frères, libraires du Roi, rue Serpente, n° 7.
F. DIDOT, imprimeur du Roi, rue Jacob, n° 24.
TREUTTEL et WURTZ, libraires, rue de Bourbon, n° 17.
JUL. RENOUARD, libraire, rue de Tournon, n° 6.
BOSSANGE père, libraire, rue de Richelieu, n° 60.
BRUNOT-LABBE, libraire, quai des Augustins, n° 33.
MONGIE aîné, libraire, boulevard Italien, n° 10.
H. VERDIÈRE, libraire, quai des Augustins, n° 25.
ARTHUS-BERTRAND, libraire, rue Hautefeuille, n° 23.

Et chez tous les libraires de France et des pays étrangers.

CAII PLINII SECUNDI

HISTORIÆ NATURALIS

LIBRI XXXVII

EXCUDEBAT FIRMINUS DIDOT,
REGIS ET GALLICARUM ACADEMIARUM TYPOGRAPHUS.

CAII PLINII SECUNDI

HISTORIÆ NATURALIS

LIBRI XXXVII

CUM SELECTIS COMMENTARIIS J. HARDUINI AC RECENTIORUM INTERPRETUM NOVISQUE ADNOTATIONIBUS

PARS TERTIA CONTINENS ZOOLOGIAM,

GEORGII CUVIER

NOTIS ET EXCURSIBUS ILLUSTRATAM,

CURANTE

Jo. B. Fr. Steph. AJASSON DE GRANDSAGNE.

VOLUMEN TERTIUM

PARISIIS

COLLIGEBAT NICOLAUS ELIGIUS LEMAIRE

POESEOS LATINÆ PROFESSOR

MDCCCXXVII

PAUCA LECTORI.

QUIDQUID ad libros priores, lector studiose, illustrandos collatum est diligentiæ atque impensarum, præstitum quoque in his facile perspicies qui Animalium historiam, vel, ut technici proprie magis dicunt, Zoologiam exhibent. Neque ergo monendus es multa. Necesse est tamen nostri in hac parte laboris ratio tibi ac tenor innotescat.

1° Harduini, Salmasii, Pintiani, Gelenii, Dalecampii notas repræsentat tibi pars pagellarum nostrarum inferior; horum quidem, Salmasii scilicet ac cæterorum, nec omnes, nec totas; Harduini vero fere omnes et integras. Nam si gallico editori nonnulla desunt, quæ Plinii commentatorem decent, laudandus est tamen ob fidelitatem in codicum scriptura aut firmanda, aut reducenda, et textus castimoniam felicissime ac cautissime emendati. Quæ dos admodum paucos commendat, etiam si ingenio sagaci plures notentur atque improba patientia. Hinc V. D. nobis admirationem movit in Regia Bibliotheca excutientibus vim librorum calamo exaratorum. Id tamen sæpe displicuit, quod in nummis explicandis copiosus usque ad nauseam Harduinus, ex initiali qualibet littera semper elicit integram vocem, ut vel nolentes cogat lepidi hominis meminisse qui hanc, apud quemdam Proto-Præsidem (Petrum Pontium), epigraphen videns P. P. P. P. interpretabatur: *Pauvres Plaideurs, Prenez Patience.*

2° E Rezzonico, quem quidem nullus commentariis huc usque inseruit, notarum apices decerpsimus: quibus nonnunquam Ægidii Menagii schediasmata immixta sunt, quæ manu propria vir in re litteraria non ignobilis, exemplaris cujusdam olim sui marginibus adscripsit.

3° Ad descriptiones animalium subjecit notas vir, quo vivente Aristotelem nec antiquitati recens ætas, nec Græciæ Francia invidet, nobilissimus D. D. Georgius* CUVIER, quem Europa principem et ducem in scientiis naturalibus agnoscit; cujus ingenio et humanitati gratias eo effusius rependi par est, quod miserrimus pater

* Falso in primi voluminis Præfat. p. III, pro *Georg.* operæ habent *Carol.*

filiæ suæ interitu nuper oppressus, quem dudum animo intelligens, maxime tamen exhorrescebat ac deprecabatur, insanabili orbitatis vulnere afflictum erexerit animum, et tandem compresso utcumque fletu inter condolentium lacrymas, Plinium nostrum auxilio suo non fraudaverit, necessario sane et in primis notabili. Nam Plinius, levis in scribendo, et rerum minus observator sedulus quam narrator nimis credulus, si non ea omittit quæ ab antecedentibus prolata sunt, sæpius certe eadem sub diversis nominibus crepat, atque, ut aiunt, revolvitur bis in idem. Nomenclaturam et synonymias felicissime excutit vir clarus; nec raro intra brevis notæ angustias illa congessit, quæ in volumen non sordidum poterant excrescere, et quæ gallice ab ipso scripta nos fideles discipuli latinitate donavimus.

4° Ad calcem librorum, ne plus æquo luxuriantium notarum moles exuberaret, eas quæ paginam totam denuo invasuræ videbantur, Excursuum vice, diatribas remisimus, quarum multæ tum a pristinis editoribus, tum a doctissimo CUVIER manarunt; cæterarum nos auctores exstitimus.

AJASSON DE GRANDSAGNE.

C. PLINII SECUNDI

NATURALIS HISTORIÆ

LIBER VII.

I. MUNDUS[1], et in eo terræ, gentes[2], maria, insulæ, 1
insignes urbes[3], ad hunc modum se habent. Animantium

I. 1. *Mundus.* Cave ne cum quibusdam de orbe terrarum intelligas: neque enim de terris duntaxat, aut iis quæ terra habet, sermonem fecit Noster, sed et de cælo, astris, etc. Et ipse, lib. I, quum argumento generali omnium rerum seriem complectitur, quæ mox tractaturus est, hæc habet: *Liber II, de Mundo, et Elementis et Sideribus.* Re quidem vera, in his liber secundus totus absumitur; qui sequuntur a tertio ad sextum, circa terras versantur. Ad hos Pliniana phrasis fere tota respicit; sed ad secundum, τὸ *mundus*. Ergo perperam vertit POINSINET DE SIVRY: *On a vu... ce que le monde renferme de terres, de nations, de villes;* et unice verus nostras P. C. B. GUEROULT, a quo quinque tantum de animalibus versos libros nemo non dolet Plinii amator: *Tel est le tableau du monde et l'état des terres, etc.* AJ. Sic indicabuntur novi Editoris notæ.

2. *Gentes.* Namque in libris III, IV, V, VI, non locos tantum dinumerat nominatque, at gentes; neque de Geographia solum docet, sed et de hac, quam recentiores Ἐθνογραφίαν appellamus, scientia. Cæterum adi librorum arg. quæ e manu Plinii esse aiunt. AJ.

3. *Maria, insulæ, insignes urbes.* Plana omnia hic credideris. Neque sane ea sunt quæ commentatorem morentur; sed critico non parum creant incommodi. Nam vulgo olim legebatur *maria insignia, insulæ, urbes;* sed in quibusdam, quorum Harduinus, omisso τῷ *insulæ*, *maria insignia, urbes;* tum in veteri codice quem quidem Rhenanus vidit, *maria, insignie, insulæ, urbes.* Unde non paucis statim succurrit, non in *insignes* tantum necesse mutari barbarum id *insignie*, sed præterea loco suo demoveri, post τὸ *insulæ* reponendum, nempe ut in huncce modum scriptura se habeat, quem noster textus exhibet: *maria, gentes, insignes urbes.* Sed Beatus, quum et φράσιν totam, si ἐξ ἀσυνδέτου constaret, quæ figura brevitati inprimis apta est, elegantiæ plus sortituram pervideret (atqui hoc loco substantivam, non adjectivam τὸ ἀσύνδετον vocem flagitat), et palæographiæ memor e litterarum ultimarum vestigiis verbum subodoraretur in *us*

in eodem[4] natura[5], nullius prope partis contemplatione minor est[6], si quidem omnia[7] exsequi humanus animus queat[8]. Principium jure tribuetur homini, cujus causa

terminari, *sinus* conjecit pro *insignie* vel *insignes*. Quam in sententiam eo libentius nobis videtur eundum, quod asperius paulo est post *insulæ* τὸ *insignes*, ob priorum litterarum consonantiam, tum quod Plinius supra, in argumentis, modo *urbes*, interdum *oppida* scripsit, omisso additamento, mox vero quum montium et amnium celeberrimos tantum a se innuit nominatum iri, *claros*, *præclaros* sæpenumero illos dicat, *insignes* nunquam. Quid, si reputemus expresse huic in iisdem argumentis nominatos Europæ *sinus* (vid. Elenchos librorum omnium, lib. III, et IV), et *sinus* Persicum, Arabicumque (ibid. lib. VI, c. 24), maris Rubri, Troglodyticumque, et Æthiopicum (ibid. capite. 29)? Non raro Antiqui, quum de mari et insulis loquerentur, sinuum meminere. Tacit. De Mor. Germ. cap. I: « Cætera oceanus ambit, latos sinus et insularum immensa spatia complectens. » Mox *ad hunc modum*; ubi *hunc* ad hæc referas quæ præmisit. *Hic* latine ea significat quæ sunt propiora; *ille*, quæ distant. Porro propiora hæc visa quæ supra dicta fuerunt; remotiora, quæ nondum. Ita nos; et gallice verteretur *voilà le tableau;* non *voici*, etc. As.

4. *Eodem*. Mundo scil. vid. init. c.

5. *Animantium . . . . natura*. Non hic indoles animantium exprimitur, sed quidquid animantibus a natura insitum est, quidquid vitæ, sensus, motus, figurarum, etc. habent; ita ut scientia hæc sit animalium omnium, qualia a natura sunt, scientia. As.

6. *Nullius prope partis contemplatione minor est*. Non minoris ingenii aut operæ est, quam rerum naturalium pars quælibet. As.

7. *Omnia*. Οὐδετέρου γένους *animans* est in Plinio; aliis masculini; Ovid. Metamorph. lib. XV, vss. 88, 90: « Heu! quantum scelus est . . . Alteriusque animantem animantis vivere leto! » Aliis feminini. Cicer. de Nat. Deor. lib. I, cap. 127: « Animantes multæ insectantes odoris intolerabili fœditate depellunt; » cæterum nec masculini, neque οὐδετέρου usum perpetuo abjiciens. As.

8. *Si quidem omnia exsequi . . . . queat*. Ad hunc locum Harduinus: « Non minus, inquit, admirabilis foret, minorisque contemplationis animantium in mundo degentium natura, quam quævis alia rerum naturæ pars, si cuncta quæ ad illam pertinent, mente complecti liceret »; quasi nempe conditionaliter Plinius loqueretur. Sed hallucinatur vir doctus: nam, remoto omni dubio, affirmat Noster animantium naturam nosse difficultatis ejusdem esse ac mundi partem quamlibet contemplari; quin etiam mox, amplificans sententiam, innuit difficultatis id forte majoris esse. Quæ vis est τοῦ *si quidem*, gallice, *si toutefois;* ut in Cicer. Epist. ad Div. X, 33: « Robur et soboles militum interiit, si quidem quæ nuntiantur vera sunt. » As.

videtur cuncta alia genuisse Natura[9], magna sæva mercede[10] contra tanta sua munera[11]; non sit ut satis[12] æstimare, parens melior homini, an[13] tristior[14] noverca fuerit. 2
Ante omnia unum animantium cunctorum, alienis velat

9. *Homini cujus causa . . . genuisse Natura*. Diu scholas pervagata opinio, nec quam ætas totam abolevit. Æschylus in Prometheo sic ait : Ἵππων ὄνων τ' ὀχεῖα, καὶ ταύρων γονὰς Δοὺς ἀντίδωρα, καὶ πόνων ἐκδέκτορα. Multi tamen irriserunt; quorum Satyrographus noster Boileau, *Sat. VIII*, bis versibus :

L'homme de la nature est le chef et le roi;
Bois, prés, champs, animaux, tout est pour son usage,
. . . .
Lui seul de la nature est la base et l'appui,
Et le dixième ciel ne tourne que pour lui.

In hanc quoque humanæ superbiæ vanitatem jocatur acer irrisor et idem magnus poeta, Voltaire, *VIme Disc. en vers sur l'homme*. Aj.

10. *Magna sæva mercede*. Tenebras Plinianæ evidentiæ offuderunt editores, interpolata particula *et*, ita ut legatur *magna et sæva*, auferendi casum subeunte τῷ *sæva*; quod neque perfacile intelligas, neque sensus elegantior subsequitur. Inde Rhenano suspicio legi oportere *magna usa mercede*; perspicuum quidem, at elumbe. Nos antiquamus, et genuinæ codd. lect. adhæremus, quam sollicitare nihil opus fuit. Sunt autem qui locum explicant, ut sensus sit : Natura magna mercede sævit, i. e. sævitiam immenso pretio redimit, gall. « achète à grands frais le droit d'être cruelle. » Quod prorsus ire contra Plinii sententiam nobis videtur. Hic τὸ *merces* in malam partem, pro pretio vel damno, Noster accipit, ut Cic. Tusc. III, 12 : « Istud nihil dolere, non sine magna mercede contingit immanitatis in animo. » Et Epist. ad Div. I, 9 : « Gaudeo te eam fidem cognoscere hominum non ita magna mercede, quam ego maximo dolore cognoram. » Proinde hanc unice veram esse interpretationem credimus : « mais, par une cruelle compensation, elle vend bien cher les présents qu'elle lui fait. » Aj.

11. *Magna sæva . . . . munera*. E notula superiore jam sententiæ totius tenor planus est; an hæc vera existimanda sit, necne, nunc disputari posset. Quod nostri operis non videtur, nec tentamus; sat putantes ad Sallustium remisisse, Jugurthiuæ hist. init. ita proloquentem : « Falso queritur, etc. » Aj.

12. *Non sit ut satis*. In libris nonnullis *ut non sit satis*; vulgarior, nostro quidem judicio; sed minus Pliniana scriptura. Aj.

13. *An*. Edit. Variorum *aut* : σολοικίζουσα.

14. *Tristior*. Acerbitatem, non mœstitiam, hac voce indicat. Sæpe enim *tristis* pro *aspero* et *severo*; quanquam non apud Tullium; sed *tristitiam* eo sensu passim ipse scripsit. De cl. Orat. XCVII : « Homo ipsa tristitia et severitate popularis. » Naso, Metamorph. lib. XV, vss. 43, 44 : « Nunc quoque sic lata est sententia tristis; et omnis Calculus immitem demittitur ater in urnam. » Tacito sumitur pro *vili*, turpi, Annal. lib. XI, cap. 21 : « Longa

opibus [15]: cæteris varie tegumenta [16] tribuit, testas [17], cortices [18], coria [19], spinas [20], villos, setas, pilos [21], plumam,

post hæc senecta, et adversus superiores tristi adulatione, adrogans minoribus, inter pares difficilis, etc.» Itali recentiores sæpe habent *tristo* pro *pessimo*, *scelesto*, *nequam*. Conf. *Dizion. dell' Ac. della Crusca*. Aj.

15. *Alienis velat opibus*. In Toletano codice, *aliena velut ope*. Alius liber, *aliena alienis*. Rejiculæ lectiones. Nam *aliena alienis* redundantia est vix latina, nec in *alia aliis* bene h. l. mutaretur. *Aliena velut ope* ænigma, et sphingem sibi postulat. Quam scripturam nos habemus, hæc sponte patet. Quod ad sententiæ veritatem spectat, vera illa quidem; sed poterat Plinius suspicari tegi minime necessarium. Nam quid obstaculi homini est quin nudus incedat, nudus sub dio vitam agat? Non debilitas corporis; nam animantium patientiam patientia nostra longe superamus: non hyemis nimius rigor, aut æstivi caloris pondus; nam caloris et frigoris vices quis melius sustinet? Quid si naturæ consuetudinem adderemus? De hoc vide exactissimum Locke, *De l'éducation des enfants*, §§ 6, 7, 8; et J. J. Rousseau, *Émile*, lib. I, pag. 57, ed. Paris. Lequien, 1821. Vid. quoque Désessart, *Traité d'éducation corporelle*; nec non et Vandier-Haurtin. Atqui gentes in Africæ et Americæ æstuosis regionibus olim undæ divagabantur; et nunc quoque septemtrionalibus in locis prope Hudsonium, sic vocant, mare, barbari sunt quibus nullum fere vestimentum. Aj.

16. *Tegum*. Quidam *tegimenta*.

17. *Testas*. Ostrea, lingulæ, murices et totum conchyliorum genus, et ut Cicero habet de Nat. Deor. lib. II, cap. 100: «Belluæ ad saxa nativis *testis* adhærentes,» hic designantur, et præterea, ut videtur, cochleæ, ac cætera molluscorum. *Testa* principio vas fictile; mox ad conchyliorum tegumen transpositum est ob similitudinem. Testacea vocantur hodie a Zoologistis animalia mollusca conchis vestita. Aj.

18. *Cortices*. Parum evidens vocabulum quod ad testudinem et chelonios omnes jure tuo retuleris. De cancris, astacis et sauriis cogitavimus quoque; sed nihil ausi pronunciare. Aj.

19. *Coria*. Corium nemo non novit esse proprie pellem arte certa præparatam, extenuato in pulverem cortice querneo et in terram cum pelle defosso, ita ut hæc illius principiis quadamtenus imbuatur. Non de hoc corio ibi Noster; sed pellem intelligit asperam et crassam quæ, ut in corium nondum versa, ita corio simillima est duritie et in hoc verti potest. Aliquando enim corium pro pelle, etiam humana, accipitur. Plaut. Amp. prolog. 85: «Corium concidere,» h. e., *verberare*; et alibi: «Corium perdidi!» Quæ exclamatio est vapulantis et ingemiscentis ob pellem fuste attritam laceramque. Recentiores Europæi, vernacula quisque lingua, secuti sunt, nos inprimis; quod vel e subjecto versiculo perspexeris, quem mala minerva fudit Clar. Deshoulières, *Sonn. sur Phèd.* vs. 9:

Une grosse Aricie, au cuir rouge, aux crins blonds. Aj.

20. *Spinas*. Ut herinaceus.

21. *Villos, setas, pilos, plumam*.

pennas, squamas, vellera[22]. Truncos etiam arboresque cortice, interdum gemino[23], a frigoribus et calore tutata est[24]. Hominem tantum nudum[25] et in nuda humo, natali die abjicit ad vagitus statim et ploratum[26], nullumque

Longiores sunt *villi* et flexiles, ita ut magna ex parte sese tangentes molliter cadant alii in alios et effundantur. Sic in hircis, leonibus, camelis, et quadrupedum non paucis. *Villus* est a *vellere*; et quanquam de lanigeris tantum vellus accipitur, *villus* autem et de ove et de cæteris, cognatio et affinitas est utriusque vocis. *Setæ* vero in apro, v. gratia, sue, et hoc Plantigrado quem setigerum nomine gallico *tenrec* dicunt. Non cum spinis quibus horret herinaceus eadem est seta. Nec similis quidem, in acumen sese tenuante spina, dum eadem semper setis crassitudo est. Mox *pilos*: a villis hoc discrepantes quod magis aridi. Optime Guéroult interpretatur *crin*. Tum *plumam*: quæ hoc loco lanuginem designat sub pennis ipsis avium ἐπιδέρματι affixam. Aj.

22. *Pennas, squamas, vellera.* Hæc clara, nec quæ illustrationem velint. Cæterum locus totus videtur e Cicerone desumptus, de Nat. Deor. II, 47: « Animantium vero quanta varietas est? Quarum aliæ coriis tectæ sunt, aliæ villis vestitæ, aliæ spinis hirsutæ: pluma alias, alias squama videmus obductas: alias esse cornibus armatas, alias habere effugia pennarum, etc. » H.

23. *Cortice... gemino.* Duo plerumque corticis partes distinguuntur, interior nempe et exterior, rugosa hæc et aspera, et nigrescens, mollior illa et lævior, cui nomen *liber*, quum prior ἐπίδερμα proprie appelletur; sed Plinius videtur h. l. de crassiore cogitasse. Aj.

24. *Tutata est.* Salmanticus quidam codex et unus Parisiensis cum optimo Regio: *tuta est*. Quod magis sapit, ait Harduinus. Nos quidem unde hæc docto viro arriserit scriptura non assequimur; immo, ne sensum quidem scripturæ attigimus: nam *truncos* arboresque accusativus casus sibi vindicavit, nisi ῥῆμα in phrasi qua latitet, vel subaudiatur. E *tuta* possimus quidem nos extricare *tuita*; sed nec *tuta* bonum est, nec *tuita* elegantissimum. Omnino τὸ *tutata* melius videtur. Aj.

25. *Hominem... nudum.* Epigramma est Palladæ πολυθρύλλητον de eodem argumento, in Antholog. lib. I, cap. XIII (εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον), epigr. 6: Γῆς ἐπέβην γυμνὸς, γυμνὸς θ' ὑπὸ γαῖαν ἄπειμι· Καὶ τί μάτην μοχθῶ, γυμνὸν ὁρῶν τὸ τέλος.

26. *Abjicit ad vagitus statim et ploratum.* Respicit procul dubio Noster ad famosum morem exponendi liberos in cubiculo, quos pater de suo arbitrio tolleret relinqueretve, prout educare huic liberet, vel neci tradere. Cæterum raro infantem non levabant; unde Ethnicis Levana quædam dea excogitata est et templum habuit. Huc vox *abjicit*, ut jam diximus, referenda, non quod de Romanis tantum Plinius pronuntiet: ait ille quidem de tota hominum stirpe in universum, sed de Romanis cogitans, et εἰκόνα apud

tot animalium aliud ad lacrymas[27], et has protinus
3 vitæ principio. At[28] hercules risus, præcox ille et celerrimus, ante quadragesimum diem nulli datur[29]. Ab hoc

Romanos usitatissimam appingens. Suffragantur Baptista Pius, Cælius Rhodiginus, alii. Negat Pintianus, et Plutarchi locum apponit e libro cui titulus περὶ Τύχης : Ἐπεὶ Τύχῃ γε καὶ φύσει γενέσεως ἄμεινον τὰ πλεῖστα τῶν ἀλόγων κέχρηται. Τὰ μὲν γὰρ ὥπλισται κέρασι, καὶ ὀδοῦσι, καὶ κέντροις· αὐτὰρ ἐχῖνος, φησὶν Ἐμπεδοκλῆς, ὀξυβελῆς δέ τε νώτοις ἐπιπεφρίκασι, καὶ ὑποδέδεται, καὶ ἠμφίεσται φολίσι, καὶ λάχναις, καὶ χηλαῖς, καὶ ὁπλαῖς ἀποκρότοις· μόνος δὲ ἄνθρωπος, κατὰ τὸν Πλάτωνα, γυμνὸς, καὶ ἄνοπλος, καὶ ἀνυπόδητος, καὶ ἄστρωτος ὑπὸ τῆς φύσεως ἀπολέλειπται. Sed quid inde? Vir Cheronæus, quanquam ἑλληνιστί, apud Romanos tamen scripsit, neque mirum si ad romanos mores allusit. Cæterum quia Hermolaus naturæ patrocinium suscepit adversus Plinium, petito ex Aristotele testimonio De Generat. Animal. lib. II, scire lectorem volumus patrocinium hoc piamve apologiam, melius ab Hermolao desumi potuisse ex libro De Partib. Animalium, cap IX. Quoad totius hujusce initii nexum tenoremque et querelarum acerbitatem, Lucretius exemplo fuit, de Rer. Nat. lib. V, vss. 223-230: «Tum porro puer, ut sævis projectus ab undis Navita, nudus humi jacet, infans, indigus omni Vitaï auxilio, quum primum in luminis auras Nixibus ex alvo matris Natura profudit : Vagituque locum lugubri complet, ut æquum est Cui tantum in vita restet transire malorum. At variæ crescunt pecudes, armenta, feræque ; Nec crepitacula eis opu' sunt, etc.» Aj.

27. *Nullumque tot animalium aliud ad lacrymas.* Habeant licet cæterorum animalium fetus, dum in lucem eduntur, quiddam vagitui ploratuique simile, lacrymas certe non habent; quæ hominis propriæ ac singulares sunt. Flent tamen pauci infantes, ita ut lacrymentur : vagiunt quidem illi, sed siccis oculis. Hard.—Hermolaus : *pronius ad lacrymas ;* clarius quam elegantius, nec e Plinii mente. Nam, illius judicio, non solum pronior ad lacrymas homo, sed solus ex cunctis lacrymatur ; solus certe, quum in lucem prodit. Ergo cum Salmasio et manuscriptis facimus. Aj.

28. *Hercules.* Sic e manuscriptis Harduin. *Hercule* Gr. et Al. Marg. Varior.

29. *Risus, præcox ille et celerrimus, ante quadragesimum diem nulli datur.* Non ridere infantem vigilem, nisi a quadragesimo die opinio invaluit, et ab Aristotele ad nostros usque dies constitit. Stagirites, Animal. Hist., lib. VII, cap. 10, fin. (ed. Lugdun. Gulielm. Læmarii, 1590.) : Τὰ δὲ παιδία, ὅταν γίνωνται, πρὸ τετταράκοντα ἡμερῶν, ἐγρηγορότα μὲν, οὔτε γελᾷ, οὔτε δακρύει, νύκτωρ δ' ἐνίοτε ἄμφω. Buffon, *Histoire naturelle de l'homme:* « L'enfant ne commence à rire qu'au bout de quarante jours; c'est aussi le temps auquel il commence à pleurer; car auparavant les cris

lucis rudimento, quæ[30] ne[31] feras quidem inter nos genitas, vincula excipiunt, et omnium membrorum nexus[32]: itaque feliciter natus jacet[33], manibus pedibusque devinctis, flens animal cæteris imperaturum[34]: et a suppliciis vitam

et les gémissemens ne sont point accompagnés de larmes. » E recentioribus, RICHERAND, *Nouv. Élém. de physiol.* T. II, p. 503, ed. Paris. 1820. Conf. *Diction. des Sciences médicales*, circa verbum *Rire; Physiol.* D'ANELON, edit. Paris. 1824, T. IV, p. 522-533; nec non et POINSINET, *Traité des causes physiques et morales du rire*, edit. Amstelod. 1768; at præsertim LE ROY, *Traité sur le rire.* De risu satis; non tamen ante notæ clausulam ponemus quam legentes monuerimus ingenui pueri indicium fuisse præcoces risus. Unde Virgilius, Ecl. IV, vss. 60, 62, 63: « Incipe, parve puer, risu cognoscere matrem;.... qui non risere parenti, Nec Deus hos mensa, Dea nec dignata cubili est. » Neque enim credimus *cui* hoc loco legendum; nec quæ filio parens non arriserit, scimus, ut res mira sit risus matris. AJ.

30. *Quæ. Quo*, Marg. Var. male.

31. *Ne. Neque*, M.

32. *Quæ ne feras quidem ... membrorum nexus.* Vincula, quæ ne feras quidem excipiunt inter nos genitas, vel efferatissimas natura, ea excipiunt hominem. Infantiles fascias panniculosque intelligit, quibus recens natus obvolvitur. Eloquentiæ princeps J. J. ROUSSEAU, in istum quoque morem passim invehitur, *Émile*, lib. I init. (oper. omnium vol. VIII, p. 20, ed. Paris. Lequien, 1821): « A sa naissance, on le coud dans un maillot; à sa mort, on le cloue dans une bierre... « On l'emmaillotte, on le conche la tête fixée et les jambes allongées, les bras pendants à côté du corps. » Couf. id. p. 58. AJ.

33. *Feliciter natus jacet.* Duo codices ex Harduinianis: *idque feliciter natus;* non latine. Unus *atque* pro *itaque;* quod minus placet. Videtur Harduinus mox probasse *itaque infeliciter natum*, e conjectura cui nullus codex ansam dedit. Male: nam neque οὐδέτερον pro masculino necesse est (vid. infr. not. ad τὸ *cæteris imperaturum*); nec *infeliciter* sensum exhibet asperum acerbissimumque ut κατ' εἰρωνείαν jactum *feliciter.* Cæterum in notæ fine, ipse ad antiquam scripturam revolvitur, et vim sententiæ probe illustrat: retineri, inquit, tamen prior lectio potest; *animal...... hujusce modi felicitatis auspiciis in lucem editum, h. e. homo ipse jacet.* AJ.

34. *Flens animal cæteris imperaturum.* Pulcrior antithesis quam cui laudandæ aliquis sufficiat; sed grammatici aliquantulum immorabuntur hæsitabuntque. Nam *flens* et *imperaturum* οὐδετέρου; *natus* vero, quod præcedit, ἄῤῥενος γένους est. At exempla non pauca talis anomaliæ in probatissimis auctoribus. Horatius, verbi gratia, non solœcissat, Carm. Lib. I, Ode 37, vss. 20, 21, etc.... « Daret ut catenis Fatale monstrum; quæ generosius Perire quærens, etc. » AJ.

I 4

auspicatur[35], unam tantum ob culpam, quia natum[36] est. Heu dementiam[37] ab his[38] initiis existimantium ad superbiam se genitos[39]!

4 Prima roboris spes, primumque temporis munus[40] quadrupedi similem facit[41]. Quando[42] homini[43] incessus? quando vox[44]? quando firmum cibis os[45]? quamdiu palpitans ver-

35. *Auspicatur.* Vox prosperi vulgo auspicii, ita ut antithesis sit cum *suppliciis*, quod proximum est. De horoscopiorum usu apud Romanos, præsertim imperatorum tempore, omnia sunt nota. Aj.

36. *Quia natum est.* Harduinus in codicibus quinque, vel pluribus (nam postquam nominavit, addit, *etc.*), reperit *qua natum est.* Quæ lectio utrum illi arriserit, nunc in incerto est. Rem enim non perpendit. *Qua natum est* sensum gigneret diversum multo et Christianorum opinioni fere similem, qui hominem negant sine *originali* labe nasci, ut in hisce versiculis: « Unde superbit homo cujus conceptio culpa,... nasci pœna, necesse mori? » Sed hæc Plinio in mentem venisse quis crediderit? ironice dictum *culpa*, ut paulo ante *feliciter natus*, nulli dubitamus. Aj.

37. *Dementiam. Dementia* in quibusdam. Minus eleganter. Aj.

38. *His.* Sic ex codicibus suis Harduinus emendavit, probante Chiffletio. *Iis* Gronovius et alii. Aj.

39. *Heu... genitos!* Vid. et cf. c. 5.

40. *Primumque temporis munus.* Quod primum homini munus vel beneficium a tempore impertitur. Gallice: « la première faveur, » sive ut interpretatur Gueroult: « le premier bienfait du temps. » Aj.

41. *Quadrupedi similem facit.* Hujus rei causam Rhodiginus explicare nititur, c. 10; scil. superiora membra ea ætate inferioribus adhuc molliusculis esse graviora. D.— Infantiam notat, quum manibus pedum vice utimur, nec statim pares sumus corpori surrigendo, nec proprium homini statum agnoscimus, cui Natura « Os sublime dedit, cælumque tueri Jussit. » (Ovid. Metam. lib. I, vss. 85, 86.) Hard. — Hæc infantium belluina mobilitas adumbrata in Sphingis ænigmate, ut aiunt, olim fuit; quod sic se habet: Ἔστι δίπουν ἐπὶ γῆς καὶ τέτραπον, οὗ μία φωνὴ, Καὶ τρίπον... Ἀλλ', ὁπόταν πλείστοισιν ἐπειγόμενον ποσὶ βαίνῃ, Ἔνθα τάχος γυίοισιν ἀφαυρότατον πέλει αὐτοῦ. Ovidius, Metam. lib. XV, vss. 221, 222: « Editus in lucem jacuit sine viribus infans, Mox quadrupes, rituque tulit sua membra ferarum. » Aj.

42. *Quando. Ecquando* in quibusd.

43. *Homini.* — *Hominis* Vet. apud Dalec. et Chifflet.

44. *Quando... vox?* Nihil his variabilius; nullum tamen constat infantem ante nonum mensem aut balbutire, aut stare. Aj.

45. *Quando firmum cibis os.* Toletanus liber, Variis sæpe laudatus, habet post *cibis*, non *os*, sed *sospes*; unde concludunt legendum *cibis os sospiti*, (quod interpretantur *bene sano*), vel *cibis os patet*; quod, ut ob-

tex[46], summæ inter cuncta animalia imbecillitatis indicium? Jam morbi, totque[47] medicinæ contra mala excogitatæ, et hæ quoque subinde novitatibus[48] victæ. Cætera sentire naturam suam, alia pernicitatem usurpare, alia præpetes volatus, alia nare[49]: hominem scire nihil sine doctrina,

vium et planum, sic a scriptura omnium codicum aliquantisper distat. Nos si vulgatum reliquisse non pigebit, et de nostro penu conjecturam deprompsisse necesse erit, suspicemur pro *sospes* rescribendum *os pes*, ita ut dempta prima littera, quæ τοῦ *s* præeuntis duplicatio in manuscriptis usitatior, vox δισσύλλαβος in duas abeat μονοσυλλάβους. Post τὸ *os* vero signum interrogationis appingemus; unde *pes* initium erit φράσεως alicujus quæ sequitur, sed non visa terminari, ob hanc scilicet causam quod cætera interciderint. Ergo locus totus in hunc modum statuetur: *Quando firmum cibis os? pes...? Quamdiu*, etc. Aj.

46. *Quamdiu palpitans vertex*. Cæteris quidem animalibus discrimen ossium Veteres credidere nullum esse, sive in lucem modo prodita, sive in senectutem vergerent; soli homini incipnt, principio mollissimum, non nisi multa ætate obdurescere. Aristoteles, Hist. Animal. lib. VII, cap. 10, edit. græcolat. Lugdun. Lemar. 1590: Τοῖς μὲν οὖν ἄλλοις ζώοις οὐδεμία διαφορὰ τῶν ὀστῶν, ἀλλὰ πάντα τετελεσμένα γίνεται· τοῖς δὲ παιδίοις τὸ βρέγμα λευκόν, καὶ ὀψὲ πήγνυται. Cf. ipse Noster, lib. XI, cap. 49. Aj.

47. *Jam morbi, totque*, etc. Parm. editio, *Jam morbi tot, atque medicinæ;* minus sincere. Secuti sumus codices ante appellatos. Hard.

48. *Novitatibus*. Novis scil. morborum generibus. Multi enim antehac inanditi morbi urbem invasere et Italiam sub Cæsarum imperio, quia nempe in hac omnium gentium exterarum barbararumque, a Thule ad Euphratem usque, colluvies confluxerat celebrabaturque. Et revera opinio hodie percrebuit, quæ morborum genera a longinquis regionibus allata et adscititia esse olim videbantur, hæc non prius exstitisse quam humanarum stirpium, propria et sua utrinque labe laborantium, mixtura gigneretur. Aj.

49. *Alia pernicitatem usurpare, alia præpetes volatus, alia nare*. In libris hactenus editis, *alia vires*, *alia nare*, legebatur. Sed quum duæ illæ voces, *alia vires*, neque exstent in Reg. 1, 2, Paris. aliisque, et alioqui natæ videantur ex inepta repetitione sequentium, et quod caput est, perquam eæ ibi otiosæ sint: quum terrestria animalia pernicitate, aves volatu præpeti, natatu pisces, opposite et abunde satis indicentur: nos eas idcirco expunximus, ac repudiavimus. Tullius similiter, de Nat. Deor. lib. II, cap. 47: « Jam vero alia animalia gradiendo, alia serpendo ad pastum accedunt, alia volando, alia nando, etc. » Lætius in editione Elzeviriana, *alia ire*, *alia nare*, scripsit: perinde ac si non ea vox *ire*, communis foret et iis quorum pernicitas laudatur,

non fari[50], non ingredi[51], non vesci; breviterque non aliud naturæ sponte, quam flere. Itaque multi exstitere, qui non nasci optimum censerent, aut quam ocyssime[52] aboleri.

Uni animantium luctus est datus, uni luxuria[53], et quidem innumerabilibus modis, ac per singula[54] membra: uni ambitio, uni avaritia, uni immensa vivendi[55] cupido,

et iis quibus volare, nare, vel denique serpere, natura concessit. H.

50. *Non fari.* Quæstio est in scholis jam dudum agitata utrumne divinitus concessa facultas loquendi hominibus, an potuerint soli et auxilio destituti homines fari; et adhuc sub judice lis est. Videtur tamen scientiæ principibus placuisse viris, non posse aliquem nisi ingenio miro præditum voces minutatim et, quod aiunt, per articulos proferre, nullis præeuntibus. Aj.

51. *Non ingredi.* Docentur enim infantes incedere, dum eos fasciarum et lororum (*lisières*) ope sustinemus ut incedant. Aj.

52. *Qui non nasci optimum censerent aut quam ocyssime aboleri.* Hæc Sileno et Euripidi sententia adscribitur a Cicerone, Tusc. Quæst. lib. I, cap. 48. Libro item de Consolatione, ubi sic eam extulit, teste Lactantio: « Non nasci longe optimum, nec in hos scopulos incidere vitæ: proximum autem, si natus sis, quamprimum mori, et tanquam ex incendio effugere violentiam fortunæ. » Elegans in eam sententiam Posidippi distichon hic adscribere est, ex Anthol. lib. I, cap. XII, epigr. 3: Ἦν ἄρα τοῖν γε δυοῖν ἑνὸς αἵρεσις, ἢ τὸ γενέσθαι Μηδέποτ', ἢ τὸ θανεῖν αὐτίκα τικτόμενον. Quam græci poetæ sententiam apud nos Ausonius ita reddidit: « Ergo Optima Graiorum sententia: quippe homini aiunt Non nasci esse bonum, natum aut cito morte potiri. » Jam vero Seneca Philos. pulcherrime, in lib. De Consol. ad Marciam, cap. XXII: « Itaque felicissimum est non nasci, proximum puto brevitate vitæ defunctos cito in integrum restitui. » Similis Plutarchus in Consolat. ad Apollonium: Ἄλγος γὰρ ὄντως οὐδὲν ἅπτεται νεκροῦ· τὸ γὰρ οὐ γενέσθαι, τῷ θανεῖν ἴσον λέγω. » Petr. Lebrun in notissimo dithyrambo, segm. IV, st. 4, vss. 4, 5:

Ceux que favorise le Ciel,
Terminent jeunes leur carrière.

Cf. acutissimi J. B. Rousseau ep. de vita humana, cujus hæc clausula:

C'était bien la peine de naître! Aj.

53. *Luxuria.* Liber Variorum *luxus*, in margine. Aj.

54. *Per sing. membra.* Vid. Sall. Bell. Cat. cap. XIV: « Quicumque manu, ventre, pene... bona patria laceraverat. » Aj.

55. *Immensa vivendi cupido.* Hyperbolice forsan Plinius, quanquam veri simillimum est non notum animalibus quid sit mors, neque illis, si quid fugiant periculi, tam mortem timeri quam dolorem. Cave vero ne ad futurarum rerum ideam et famæ cupidinem, *immensa vivendi cupido* referenda h. l. videatur; nam id ipsum posthac dicit, his scil. verbis, *post se de futuro.* Aj.

uni superstitio[56], uni sepulturæ cura, atque etiam post se de futuro[57]. Nulli vita fragilior[58], nulli rerum omnium libido major, nulli pavor confusior[59], nulli rabies acrior.
Denique cætera animantia in suo genere[60] probe degunt: 6
congregari videmus et stare contra dissimilia. Leonum feritas inter se non dimicat: serpentium morsus non petit serpentes[61]: ne maris quidem belluæ ac pisces, nisi in

56. *Superstitio.* De cunctis ibi religionibus Noster, cui neque ethnicæ fabulæ satis probabantur, neque argumentis sapientium perspicuum fuit aut esse Deum, aut rebus humanis interesse. AJ.

57 *De futuro.* Quid sit futurum, postquam e vivis excesserit. Frustra nescio quis legit *defuturæ*, ad sepulturam id referens. Plinius, l. XI, cap. 2, pariter insecta ait *habere victus, generationis, atque operis, et de futuro etiam curam.* HARD. — Sed hæc de futuro cura, etsi Plinius acriter repugnat, indicium est altioris ingenii et eximiæ indolis. Non in terram et terrestria perpetuum pronus degit homo, sed et supra corporalia mente surgit et ætates futuras ratione complectitur. Locus est Ciceronis in hanc sententiam classicus, Tuscol. Quæst. lib. III, et passim. AJ.

58. *Nulli vita fragilior.* Nihil humani corporis machina subtilius coaptatum coagmentatumque; et ipsissimam illam ob causam nihil citius faciliusque frangitur et solvitur. PASCAL, *Pensées :* « L'homme est un roseau, et le roseau le plus faible de la nature. » AJ.

59. *Confusior. Confusus* forsitan hoc loco est active, quod tumultum et trepidationem ciet: melius tamen, ut opinor, passive sumitur. *Confusus* est qui pavet, Ciceroniano stylo; Pliniano ipse pavor. AJ.

60. *In suo genere.* Erga sui generis feras. Quasi subaudiretur tractando, habendo, etc. AJ.

61. *Serpentium... serpentes.* Ita ex MSS. qui omnes in hanc scripturam conspirant, uno excepto, ubi *serpentum* legit Chiffl. Sensus generalis patet; et in hanc sententiam plurimi eleganter. Horatius, verbi gratia, in Carm. Epod. VII, vss. 11, 12: « Neque hic lupis mos, nec fuit leonibus Unquam, nisi in dispar, feris. » Juvenalis, Sat. XV, vss. 159-165: « parcit Cognatis maculis similis fera: quando leoni Fortior eripuit vitam leo? quo nemore unquam Exspiravit aper majoris dentibus apri? Indica tigris agit rabida cum tigride pacem Perpetuam: sævis inter se convenit ursis. Ast homini ferrum letale..... etc. » Similiter Gallicus poet. ex optimis, BOILEAU, Sat. VII :

Voit-on les loups brigands comme nous inhumains,
Pour détrousser les loups courir les grands chemins?
Jamais pour s'agrandir vit-on en sa manie
Un tigre en factions partager l'Hyrcanie?
L'ours a-t-il dans les bois la guerre avec les ours?
Le vautour dans les airs fond-il sur les vautours?
....
L'animal le plus fier qu'enfante la nature
Dans un autre animal respecte sa figure.

diversa genera, sæviunt. At hercules homini plurima ex homine sunt mala.

7 (I.) Et de universitate quidem generis humani, magna ex parte, in relatione gentium diximus[62]. Neque enim ritus moresque nunc tractamus[63], innumeros, ac totidem pæne

Lyriceu noster J. B. Rousseau, lib. II, Od. xiv :

Tigres plus acharnés que le lion sauvage,
Qui, malgré sa férocité,
Dans un autre lion respectant son image,
Dépouille pour lui sa fierté.

Quod ad rei veritatem spectat, nempe, cætera auimantia probe in suo genere degere, congregari, et stare contra dissimilia, exceptionem patitur. Plinius, de Coccyge ave, lib. X, c. 9 : « Quin absumitur ab accipitre, si quando una apparuere; sola omnium avis a suo genere interempta. » Et libro eodem, c. 72 : « In quo genere omnia magis exitialia, si suum genus edere, antequam noceant. » Et Aristoteles, de Historia Animalium, lib. IX, c. 16, olores seipsos ad invicem maxime omnium avium devorare tradit: Εἰσὶ δ' οἱ κύκνοι ἀλληλοφάγοι μάλιστα τῶν ὀρνέων. Post hæc addit: Ἔστι δὲ τῶν θηρίων τὰ μὲν ἀεὶ πολέμια ἀλλήλοις, τὰ δὲ, ὥσπερ ἄνθρωποι, ὅταν τύχωσιν. Tauri quoque sæpe decertant, et quidem ita acriter ut sæpe, altero vincente, alter exanimis concidat. Virgilii in Georg. lib. III, vss. 217, seqq. locus classicus est, e versione rhythmica nostrat. Delille notissimus : « Dulcibus illa quidem illecebris et sæpe superbos Cornibus inter se subigit decernere amantes .... Illi alternantes multa vi prælia miscent, Vulneribus crebris, etc. » Item cervi (vid. ibid. paulo infra, et Roucher, *les Mois*), arietes; unde vox *arietare*, Senecæ usitata. Sed hæc et hujusmodi exempla congerere est operam ludentis; nam expresse Plinius negat non singulares aliquas feras contra suum genus dimicare, sed congregari et stare turmatim contra similia. Aj. — *Maris belluæ*, etc. Portenta intelligit de quibus narrat « Græcia mendax, » ut videre est e lib. IX, cap. 3, ubi de monstris marinis satis prolixe loquitur. Aj.

62. *In relatione gentium diximus*. Libris geographicis. Hard. — Vel, si exactius interpretari libeat, in hac librorum geographicorum parte qua gentium descriptio et enumeratio continentur. Male ergo in gallica versione Ant. du Pinet, p. 252, 3 edit. Lugd. 1531 : « En nostre cosmographie. » Neque enim de Κοσμογραφίᾳ Secundus cogitavit, sed de Ἐθνογραφίᾳ, ut in Proœmii (ipsius nempe hujus libri) exordio « in eo terræ, *gentes*; » ubi vide quæ notantur. Aj.

63. *Tractamus*. Vetus liber *tractavimus* habet; ut indubie legendum sit *tractabimus*; nam *v* pro *b* in codicibus paulo vetustioribus subinde occurrit. Rhenan. — *Innumeros*, quod proxime sequitur, in quibusdam libris scriptura non exhibet, sed *innumeri sunt*; nec τὸ *ac*, quod inter *innumeros* et *totidem*, adest. Dure hoc; illud abrupte. Aj.

quot sunt hominum cœtus[64]: quædam tamen haud omittenda duco, maximeque longius a mari[65] degentium: in quibus prodigiosa aliqua et incredibilia multis visum iri haud dubito. Quis enim Æthiopas, antequam cerneret, credidit[66]? aut quid[67] non miraculo est, quum primum in notitiam venit? Quam multa fieri non posse, priusquam sint facta, judicantur! Naturæ vero rerum vis atque majestas in omnibus momentis fide caret; si quis modo partes ejus, ac non totam complectatur animo. Ne pavones, aut 8

64. *Totidem pæne quot sunt hominum cœtus.* Horatius similis, Serm. lib. II, Sat. 1, vss. 27, 28: « Quot capitum vivunt, totidem studiorum Millia, » et quæ præcedunt. Item Carm. lib. I, Od. 1, vss. 1-32, ubi hominum varias cupidines, varia oblectamenta esse canit: « Sunt quos curriculo pulverem, etc. » Tragicus non abludit VOLTAIRE, *Zaïre*, Act. III:

J'eusse été près du Gange esclave des faux Dieux,
Chrétienne dans Paris, Musulmane en ces lieux.

Nec Satyrographus recentior: « L'Anglais navigue, l'Arabe pille, le Grec se bat pour être libre, le Français, etc. » Mox *haud omittenda.* Sic e membranis emendavit Harduinus, plaudente Chiffletio; antiquæ adhærent Elzev. et Gronovius, quæ est *non omittenda.* Aj.

65. *Longius a mari degentium.* Scilicet harum gentium minor notitia; quippe quas nec facile navibus invisebant, et pedestri itinere adeuntibus solitudines vastæ, et montium immensæ moles, et imperia sæpe obstitissent. Hæ etiam diebus nostris causæ morantur navigantium et peregrinantium φιλομαθίαν; hæ vetant ne Africæ pars interior notescat. Hic enim plurimæ gentes, quas nec unius imperii consortium jungit, aut linguarum communio, nec Oceani ullo modo immensitas tangit in sinus multos fusa, ut in Europa nostra, et tortili ambage regionis intima pervadens. Aj.

66. *Quis enim Æthiopas...credidit?* Hæc, oratorum arte usus, præmittit, libri partem inchoaturus ubi plus æquo credulus, et judicio omni in Physicis carens deprehenditur. Quæ sequentur de humanarum gentium variis speciebus, fere cuncta extra verum; nec rerum naturalium indagatori quidquam officii est, nisi ut in hæc inquirat, quæ, aut male spectata, aut in majus a narrante prolata, fabulis locum dedere. Quibus plerumque nugis origo fuit, nunc audientium stuporem, dum mira contexunt (is enim viatoribus mos), aucupata frivolitas; interdum, ubi de regionibus narratur quæ emporio et lucro idoneæ, mendacii utilitas, cui auxilio est quod jam nec quis locorum situs sit, nec quæ natura rerum, pateat. CUVIER.

67. *Quid. Cui,* Marg. Var. Minus bene. Mox pro τῷ *est* eadem monet in manuscripto legi *fuit.* Aj.

tigrium pantherarumque maculas, et tot animalium picturas[68] commemorem, parvum dictu, sed immensum æstimatione, tot gentium sermones, tot linguæ, tanta loquendi varietas, ut externus alieno pæne non sit hominis[69] vice. Jam in facie vultuque nostro, quum sint decem, aut paulo plura membra, nullas duas in tot millibus hominum indiscretas effigies exsistere[70]: quod ars nulla in paucis[71] numero præstet affectando. Nec tamen ego in plerisque eorum obstringam[72] fidem meam, potiusque ad auctores

68. *Animalium picturas.* Non semel Virgilius : « Pictasque volucres, » nec paucis imitantibus. Aj.

69. *Tot gentium sermones, tot linguæ... vice.* Plinius tamen ignoravit quod nostra etiam ætate plurimos fefellit, quæ linguarum, idiomatum dialectorumque multitudo sit et discrepantia. Quod, ut sæculi proxime elapsi initio divinatum, ita anceps et incompletum, magis ac magis in dies luci admovit clarorum virorum contumax labor. Quorum principes Adelung, cujus selectissimum opus *Mithridatem* nullus non laudavit qui legit; Vater qui inceptum Adelungii nec absolutum opus ad finem perduxit; et diebus nostris Ad. Balbi, Venetus, qui, anno 1826, tabulas suas synopticas quibus titulus : *Atlas ethnographique des langues*, juris publici tandem fecit. Cujus in libri indice, fere tria millia linguarum recensuit vir doctus, totidem forsan omissis, quæ aut cum aliis nimiam similitudinem videbantur habere, aut gentium sunt Europæis non notarum, aut temporis fuga intercidere. Unde nunc fas est sperare pervasurum scientiæ novum genus, cui Germania, talium rerum singularis artifex, nomen imposuit *Linguistique;* at Malte-Brun (quem morbo gravi nuper præreptum bonæ artes lugent), *Idiomographie*. Aj.

70. *Quum sint decem, aut paulo plura..... exsistere.* Sic vulgo dicitur, in sylva, quamlibet vasta, nec duobus quidem foliis omnimodo esse convenientiam. Cæterum ad hæc et quæ sequuntur nostras Gueroult notam subjungit, artium amantibus non ignorandam : artem scilicet posse quidquid in natura varii est repræsentare; nec, si mille hominum quibus forma dissimilis habitudo penicillis effingatur, effigies similes unquam fore; sed Nostrum, dum, hinc quæ sit naturæ fecunditas, inde quæ artis jejunitas, simul exhibet, de Græcis præsertim cogitasse. Namque illi habitum capitis non multimode statuere, unde signis, inprimis feminarum, facies « si non (ut ait Ovidius Met. II, 14,) omnibus una, Nec diversa tamen, qualem decet esse sororum. » Aj.

71. *Paucis. Paucorum* margini suæ Varii adscripserunt.

72. *Obstringam.* Ita Paris. cod. et libri vulgati. At Reg. 1, 2, *obstringam fidem modo :* mallet Rhenanus, *obstrictam fidem do.* Hard.

relegabo, qui dubiis reddentur omnibus[73]: modo ne sit fastidio Græcos sequi, tanto majore eorum diligentia, vel cura vetustiore[74].

II. (II.) Esse Scytharum genera, et quidem plura, quæ corporibus humanis vescerentur, indicavimus[1]. Id ipsum incredibile fortasse, ni cogitemus in medio orbe terrarum, ac Sicilia et Italia[2] fuisse gentes hujus monstri, Cyclopas et Læstrygonas[3], et nuperrime trans Alpes hominem immolari gentium earum more solitum[4]: quod paulum a 1

73. *Dubiis reddentur omnibus. De dubiis rogentur omn.* quidam libri. Reddam, inquit, assignaboque auctores rebus his omnibus, de quarum fide dubitari merito poterit. Sic legitur et in præfatione ad Vespas. *Quæ suis locis reddam;* et alias sæpe.

74. *Tanto majore eorum.... vetustiore.* Ridiculum sane. Nam quis ignorat Græcos plus imaginandi quam observandi facultate insignes, nec satis patientiæ in rebus Physicis attulisse, nec in historia satis fidei? Aj.

II. 1. *Indicavimus.* Libro IV, cap. 26, et libro VI, cap. 26.

2. *Ac Sicilia et Italia.* Desunt hæc verba in Toletano codice: τὸ *et Italia* duntaxat in Chiffletiano e marg. Var. sed hoc in nota seq. quam adi. Aj.

3. *Fuisse gentes hujus monstri, Cyclopas et Læstrygonas.* Ita quidem Colb. 1, 2, et Paris. At Reg. 1 et 2, et Chiffl. his vocibus carent, *et Italia;* quas ego suspicor e margine libri irrepsisse in contextum, vel quod *medio orbe terrarum* Italia indicetur, quam lib. XXXVII, capite 4, inter ortus occasusque mediam ait esse: vel quod Læstrygonum sedes Italia, ut Cyclopum Sicilia fuerit, uti dictum est lib. III, cap. 9. Hard.

4. *Hominem immolari.... solitum.* Hoc loco Dalecampius monet Allobrogum, in Viennensi Gallia, quæ Transalpinæ est, hunc morem fuisse, et ad Strabonem mittit lib. IV, et lib. XXXVI, cap. 5. Potuisset annotare id horrendi sacri et apud romanam gentem genus viguisse; nec in urbis conditæ primis tantum temporibus (Macrob. Saturn. lib. I, cap. 7); quanquam reipublicæ statim initio fœdum morem Junius Brutus sustulit. Nam posthac usu certe, si non e lege, invaluit: ann. urb. 638, qui ant. Christ. nat. 116 est, in una e plateis duo Galli, vir et femina, et item duo Græci immolati sacerdotum manu traduntur; mox, Cn. Cornelio Lentulo Clodiano, P. Licin. Crasso Coss. ann. urb. cond. 657, ante Chr. n. 97, ne hæc fierent, nisi quum Sibyllinorum librorum juberet tenor, Senatus edicto vetuit. Equites splendidissimi plus quam centum numero, Augusti tempore et jussu, ad aras Perusinas Cæsaris interempti. Item Aureliano imperante, ann. post. Chr. nat. 270, accepta clade a Juthungis. Aj.

2 mandendo abest. Sed et juxta eos, qui sunt ad septemtrionem versi, haud procul ab ipso aquilonis exortu, specuque ejus dicto, quem locum Gescliton[5] appellant, produntur Arimaspi, quos diximus[6] uno oculo[7] in fronte media insignes[8]: quibus assidue bellum esse circa metalla

5. *Gescliton.* Ita Reg. 1, 2, Paris. Chiffl. aliique. Turnebus *Gesclithron* legit, quasi γῆς κλεῖθρον, id est, terræ claustrum: quasi vero Scythicæ vocis originationem e Græciæ fontibus repeti oporteat, aut omnino fas sit. Hard. — Turnebo tamen nos assentimur; mos enim Græcorum solemnis fuit barbararum gentium et urbium nomina invertere, et linguæ suæ accommodata quoquo modo aliis tradere. Ita *Bosporos*, bovis meatus, *Græas-Gony*, vetulæ genu, *Kriu-Metopon*, frons arietis, etc. Sic et recentiori tempore doctissimo cuique usitatum fuit ad latinas græcasque significationes nomen suum trahere: sic *Schwartzerdt* fuit *Melanchthon*; et e popularium gente *Schweitzer*, *Helvetium* sibi nomen attribuit. Aj.

6. *Quos diximus.* Lib. IV, cap. 26, et lib. VI, cap. 19. Hard.

7. *Arimaspi... uno oculo.* Hæc de Arimaspis totidem verbis Solinus ex Plinio, cap. x, pag. 35, et Gellius, lib. IX, cap. 4. Hard. — Quæ de Arimaspeæ gentis et Gryphorum inimicitia circumferebantur, eis annumeres quæ ab avaritia profecta sunt nolentium evulgari ubi et unde venale aurum. Quod quidem remotissimis etiam temporibus videntur Europam versus misisse Asiæ septemtrionalia, in fodinas eruta ad evellendum metallum ex montium serie, quam *Altaï* nunc vocant, ne hodie quidem auri infecunda ac vestigiis non paucis cunicularioram antiquissimos labores arguente. Aristeam Proconnesium, quem ferunt ducentis annis ante Herodotum claruisse, libenter crediderim, antequam hæc et istiusmodi multa per Græcos primus spargeret, iis imbutum fuisse apud Issedonas, qui contermini Arimaspis fuerunt, ita ut illorum maxime referret nusquam gentium innotescere quibus e locis haustum exciperent, mox ad Græciam mitterent aurum. Cæterum Herodotus se fatetur monophthalmis fidem non adhibere; at Plinio minus pervicax credulitas. Gryphi vero imaginem, fabulosi animalis, cel. Heeren judicio ad allegoriam reducendi, exhibuere Persepolitana monumenta; quod e figuris videre est apud peritos itineratores Chardin, Niebuhr, Corn. Lebruyn adumbratis. Et hinc non dubium est in Ctesiæ libros fluxisse descriptionem Gryphi, Æliano posthac, Hist. Anim. l. IV, cap. 26, exscriptam. Cuvier.

8. *Uno oculo in fronte... insignes.* At inde Arimaspi sunt dicti, inquit Herod. lib. IV (Melpom.), num. 27, quod ἄριμα Scythico sermone *unum* significat, σποῦ vero *oculum*. Quidam porro, inquit Eustathius in Dionysii versum 31, putant eam gentem, quum arcu et sagittis excelleret, in illis dirigen-

cum Gryphis, ferarum volucri genere, quale vulgo traditur, eruente ex cuniculis aurum, mira cupiditate et feris custodientibus, et Arimaspis rapientibus, multi, sed maxime illustres Herodotus[9] et Aristeas[10] Proconnesius scribunt.

Super alios autem Anthropophagos Scythas, in quadam 3
convalle magna Imai montis, regio est, quæ vocatur Abarimon[11], in qua silvestres vivunt homines, aversis post crura plantis[12], eximiæ velocitatis, passim cum feris vagantes. Hos in alio non spirare cælo[13], ideoque ad finitimos

dis, ut fit, alterum oculum claudere solitam, quo rectius collimaret; et propterea creditum unum tantum oculum ei fuisse : ἄρι Scythica lingua, *unum* : μασπεῦς *oculum* sonare. Cyclopis ab Ulysse excæcati fabula ab Homero ideo excogitata est, ut doceret, gravem sibi ultionem accersere, qui sacra hospitii jura violarent. Non potuit felicius aut aptius, quam in Cyclope, exemplum fingi, cui unus tantum oculus esset. Nam si binos haberet, non potuissent ob corporis proceritatem ambo ei simul effodi, et alter ei satis fuisset ad detegendos percussores : nec evadere Ulysses ex ejusdem manibus potuisset. Cyclops græca vox est, facta e κύκλος et ὤψ : nec eum significat, cui unicus est oculus, sed cui sunt duo rotundi, nec apte fissi. Ut hunc autem Cyclopem magis horrificum faceret, unius oculi poeta gigantem finxit. Hard.

9. *Maxime... Herodotus.* Libro III (Thalia), num. 116, et lib. IV (Melpom.), num. 13, hoc ipsum sane ex Aristea Proconnesio recitat: sed ipse in fabulis censet. Vid. supra not. 7, sub fin. *Cæterum Herodotus, etc.* H.

10. *Aristeas Proconnesius.* De eo in auctorum Indice diximus. Ex eo hæc eadem descripsit Pausanias, lib. I, in Atticis. Item Ctesias. Iterum vid. sup. not. 7. H.

11. *Abarimon.* Ita Reg. 1, 2, Colb. Paris., etc. Chiffl. *Abarimen.* Hard.

12. *Aversis post crura plantis.* Gellius, Noct. Attic. lib. IX, cap. 4: « Alii, inquit, item homines apud eamdem cæli plagam, singularis velocitatis, vestigia pedum habentes retro porrecta, non ut cæterorum hominum, prospectantia. » Horum iconem vide apud Aldrov. lib. de Monstris, pag. 15. Meminit et D. Augustin. de Civit. Dei, lib. XXVI, cap. 8. Hard.

13. *Hos in alio non spirare cælo.* Iterum bene ac caute viatores, ne fide careret mendacium. Cuvier.— Notat hoc sagacissimus loco Poinsinet, id miraculi ad optices, sic aiunt, lusum reduci posse; quem enim currentem eminus adspicimus, huic retro versam plantam videri; ita ut ad posticam cruris partem et suras spectet; ibi porro de gente sermonem esse miræ pernicitatis; quod φαινομένῳ convenit. Aj.

reges non pertrahi, neque ad Alexandrum Magnum pertractos, Bæton itinerum ejus mensor prodidit.

4 Priores Anthropophagos, quos ad septemtrionem esse diximus[14] decem dierum itinere supra Borysthenem amnem, ossibus humanorum capitum[15] bibere, cutibusque cum capillo pro mantelibus[16] ante pectora uti, Isigonus Nicæensis. Idem in Albania[17] gigni quosdam glauca oculorum acie, a pueritia statim canos[18] qui noctu plus quam interdiu cernant. Idem itinere dierum decem supra Borysthenem Sauromatas tertio die cibum capere[19] semper.

14. *Esse diximus.* Libro IV, cap. 26, et lib. VI, cap. 29. HARD.

15. *Ossibus humanorum capitum.* Hæc quoque Solinus, cap. XV, et Strabo, Geograph. lib. VII. HARD. — Magis saue hoc ex vero quam cætera. Possunt eo crudelitatis quædam Scytharum gentes devenisse; si quidem ea summa in Wodeni Elysio voluptas fuit ut in hostium calvariis biberent. Non difficile iidem pelle pro mantelibus usi essent; quem enim in re tali modum statuit sibi barbaria? CUVIER. — Sic Barbari alii. Alboinus rex Longobardorum in historia jussit ebrius Rosamundam conjugem suam patris cæsi in cranio potare. Hæc bibit, mox vero regem interficiendum curavit. AJ.

16. *Mantelibus.* Nihil Cælium Rhodig. moror, qui lib. XVI Antiq. lect. cap. 10, pag. 731, mantelia interpretatur pænulæ genus, quo se ut lorica munirent. Certum est loci sententiam esse (ut ab epulis non discedendum sit), quemadmodum in iis ossa humanorum capitum præhebant Anthropophagis pocula, sic cum capillo cutem inde resectam, eorumdemque pectori appensam, mappas suggessisse tergilorias. *Mantelia* sunt mappæ, quibus discumbentium manus absterguntur. Varro, lib. V de Ling. Lat. « Mantelium, inquit, quasi manuterium, ubi terguntur manus. » Consule etiam Festum, verbo *manticularia.* Gallis, *serviettes.* HARD.

17. *In Albania*, etc. Hæc Solinus et Gellius, locis citatis. Hi sunt Albani; vid. lib. VI, cap. 15. HARD. — Et illud verum. Namque in orbe terrarum universo, et inprimis sicubi montium altitudinem angustissimæ valles excipiunt (ut in Albania, quæ e Caucaseis vallibus fere tota est), multi nascuntur, quibus a pueritia albet capillamentum et rubent oculi; et nomen iis *Albinos.* Familiam totam istius generis in valle Alpina *de Chamouny*, nos vidimus. CUVIER.

18. *A pueritia statim canos.* Venit hic in mentem mihi pueri illius, quem una nocte canum esse factum Martialis cecinit, lib. IV, Ep. 7, 4 : « O nox, quam longa es, quæ facis una senem! » HARD.

19. *Sauromatas tertio... semper.* Id vero Gellius sic interpretatur, IX, cap. 4. « Item esse compertum,

Crates Pergamenus in Hellesponto circa[20] Parium, genus hominum fuisse tradit, quos Ophiogenes[21] vocat, serpentium ictus contactu levare solitos, et manu imposita venena extrahere corpori. Varro[22] etiamnum esse paucos ibi, quorum salivæ contra ictus serpentium medeantur. Similis et in Africa gens Psyllorum[23] fuit, ut Agathar-

et creditum, inquit, Sauromatas qui ultra Borysthenem fluvium longe colunt, cibum sumere semper diebus tertiis, medio abstinere. Hard.

20. *Circa Parium, genus hominum fuisse tradit, quos*, etc. Apud Priscianum Varro, lib. I Rerum Humanarum: « Ut habent Parii, qui vocantur Ὀφιογενεῖς, et in Africa Psyllos: quorum Ὀφιογενεῖς, quum arbitrantur suppositum aliquem esse in stirpe, ei admovent, ut pungat, colubram. Quum pupugerit, si de genere sit, vivere: si non sit, mori. » In eodem: « Admota aspis quum pupugerit, si non occidat, sciat ex Psyllorum stirpe esse. » Muret. Var. II, c. 2. Celsus, lib. V, cap. 27, ait Psyllos ore vulneri admoto ictæ percussæve partis, anguium venenum extrahere, idque non præcipua quadam scientia, sed audacia usu confirmata. Vide quid de his auctor dicat, lib. XXVIII, cap. 3. Dal.

21. *Ophiogenes*. Ὀφιογενεῖς, quasi serpentigenas, qui genus et originem a serpentibus ducant. De his Strabo, lib. XIII. Cf. not. 20, 23, 25. Hard. — Ophiogenes, Psyllos et ejusdem farinæ circulatores scito ubique occurrere ubi serpentes vulneri instillant venenum; paucos auxilio vere esse, dum plagas sugunt; at plerosque promissis non stare, quippe quæ potestate sua longe majora: tum solitos omnes, ut populo dent verba, serpentes secum ferre quibus exarmatum os dente vulnifico, et dictitare ex imperio arcano id sibi concessum juris ut impune feram tractent. In Ægypto præcipue omnes nugæ permanserunt quarum Veteres meminere; qualis, exempli gratia, is mos ut serpenti in os inspuant. Norunt et anguem immotum tenere, dum illi cervicem ita premunt, ut paralysi quadam laboret. Ea est colubri in baculum mutatio; mox iterum moveri sinunt, baculusque denuo fit anguis, ut de magis Pharaonis narratur, Exod. VII, 11. Cuvier.

22. *Varro*. Libro primo Rerum Humanarum, testante Prisciano, lib. VII, cap. 2. Hard.

23. *Gens Psyllorum*. Quomodo serpentibus mederi illi soliti essent, describit Ælianus, Hist. An. lib. I, cap. 57, et lib. XVI, cap. 27, ubi Agatharchidem pariter auctorem laudat. Corn. Celsus (sicut jam in Dalecampii nota indicatum est) ita rem explicat lib. V, c. 27, ut dicatore vulneri admoto, venenum ab iis extractum, non peculiari quadam scientia, sed audacia potius corroborata usu. Ac paulo post: « Venenum, inquit, serpentum, non gustu, sed in vulnere nocet.... Ergo quisquis exemplum Psylli secutus,

chides scribit, a Psyllo rege dicta, cujus sepulcrum in
6 parte Syrtium majorum est. Horum corpori ingenitum fuit virus [24] exitiale serpentibus, et cujus odore sopirent eas. Mos vero [25] liberos genitos protinus objiciendi sævissimis earum, eoque genere pudicitiam conjugum experiendi, non profugientibus adulterino sanguine natos serpentibus. Hæc gens [26] ipsa quidem prope internecione sublata est a Nasamonibus, qui nunc eas tenent sedes : genus tamen hominum ex iis [27] qui profugerant, aut quum pugnatum est, abfuerant, hodieque remanet [28] in paucis.
7 Simile et in Italia Marsorum genus [29] durat, quos a Cir-

id vulnus exsuxerit, et ipse tutus erit, et tutum hominem præstabit. Hard.

24. *Virus.* Non semper in malam partem *virus* accipitur, aut pro *veneno.* Ipse Noster, lib. IX, cap. 74, de piscium generatione : « Nec satis est generationi per se coitus, nisi editis ovis, interversando mares vitale adsperserint virus. » Aj.

25. *Mos vero,* etc. Ita Varro, loc. citato. Ex Plinio Solin. c. XXVII, refert; ex aliis fortasse Dio, lib. LI, et Tzetzes, Chiliad. IV, hist. 135, v. 339. Lucanus quoque hæc eleganter, IX, vs. 891, et seqq. « Gens unica terras Incolit a sævo serpentum innoxia morsu, Marmaridæ Psylli : par lingua potentibus herbis; Ipse cruor tutus, nullumque admittere virus, Vel cantu cessante, potest : fiducia tanta est Sanguinis : in terram parvus quum decidit infans, Ne qua sit externæ veneris mixtura timentes, Letifica dubios explorant aspide partus; Utque Jovis volucer, calido quum protulit ovo Implumes natos, solis convertit in ortus; Qui potuere pati radios, et lumine recto Sustinuere diem cæli, servantur in usus; Qui Phœbo cessere, jacent : sic pignora gentis Psyllus habet, si quis tactos non horruit angues, Si quis donatis lusit serpentibus infans, etc. Hard.

26. *Hæc gens.* Solinus, loc. cit. Sed et Gellius, Noct. Attic. lib. XVI, cap. 11, ex Herodoti, libro IV, lepidam recitat de Psyllorum interitu fabulam. Hard.

27. *Ex iis.* Chiffl. *iis;* omisso nempe τῷ *ex.*

28. *Hodieque remanet.* Gronov. *remanent;* et sic vulgo. Prorsus diversus abit a Plinio Solin. XXVII, 42. ubi ait, « nihil quidquam aliud, præter opinionem de vestigio nominis sui Psyllos reliquisse. » Quo ex loco, etsi non ex aliis, recentiorem multo, quam Plinium, fuisse Solinum apparet. Hard.

29. *Marsorum genus.* Ita Paris. cod. et Chiffl. Gellius, ibid. lib. XVI, cap. 11 : « Gens in Italia Marsorum orta esse fertur a Circæ filio : propterea Marsis hominibus... vi quadam genitali datum est, ut serpentium virulentorum domitores sint, et incantationibus, herbarum-

cæ[30] filio[31] ortos servant[32], et ideo inesse iis vim naturalem eam. Et tamen omnibus hominibus[33] contra serpentes inest venenum : feruntque ictas saliva[34], ut ferventis aquæ contactum[35] fugere. Quod si in fauces penetraverit, etiam mori; idque maxime humani jejuni oris.

Supra Nasamonas[36] confinesque illis Machlyas[37], Androgynos[38] esse utriusque naturæ[39], inter se vicibus co-

que succis, faciant medelarum miracula. » Hinc Pliniani libri hactenus editi, *Marsorum gentis*, præ se ferunt. Hæc fere ad verbum Solinus, cap. 11; ubi vid. Salmasii Exercitt. HARD.

30. *Circæ*. Gronovius *Circes*. Chiffl. et omnes manuscripti, ait Harduinus, ut nos. AJ.

31. *Circæ filio*. Telegono, quem in insula Æà peperit Ulyssi. AJ.

32. *Ortos servant*. Parmensis editio, *ortos ferunt*. HARD.

33. *Omnibus hominibus*. Hanc vim inesse salivæ hominis cecinit Nicander in Theriac. ut vel odore serpentes fuget : Πολλάκι καὶ βροτέων σιάλων ὑποέτρεσαν ὀδμήν. Item Arist. Hist. Anim. lib. VIII, cap. 29, ed. Lugd. Lemare, 1591 : Ἔστι δὲ τοῖς πλείστοις αὐτῶν (τῶν ὄφεων) πολέμιον τὸ τοῦ ἀνθρώπου πτύελον. Vide quæ infra dicturi, lib. XXVIII, cap. 7 initio, sumus. HARD.

34. *Ictas saliva*. Magis probaverim, *ictus*, vel *ictum salivæ*, *ut ferventis aquæ contactum, fugere*. HARD. — In quibusd. *ferunt*, absque ἐγκλιτικῷ. Vid. marg. Varior.

35. *Ferventis aquæ contactum*. V. et M. *Frigentis aquæ contactum*. E marg. Varior.

36. *Nasamonas*. Gens in Africa, de qua supra in Geographicis dictum, *Psyllis* vicina et Cyrenaicis ad gradum latitudinis 35 (ab insula quam vocamus *de Fer*) nunc in imperio Tripolitano. *Supra* est idem τῷ *ultra*, meridiem versus. AJ.

37. *Machlyas*. Μάχλυες Herodoto, lib. IV, dicuntur, num. 178. Quidam *Machlyos* male. HARD.

38. *Androgynos*. August. l. XVI de Civit. cap. 8. « Perhibetur, inquit, quibusdam utriusque sexus esse naturam, et dextram mammam virilem, sinistram muliebrem, vicibusque alternis coeundo, et gignere, et parere. » Hæc eruditi fabulosa censent. HARD. — Merito quidem; atqui tamen Harduini temporibus non hæc omnes fatebantur; nunc nullus nescit qui paululum se naturalium rerum contemplatorem effecit. Alicujus tamen momenti est nosse quid hac de materia varii variis sæculis cogitarint, et quo pacto a fabulis et anilibus figmentis ad verum ratio pervenerit. Vid. RICHERAND, *Physiol.* Tom. II, pag. 399. Vid. et mox not. ad c. 4, init. Cæterum non inutile est annotare, si quis nasceretur puer ambigui sexus, hunc statim in mare, vel flumina dejici; tum virgines ter novenæ urbem perambulabant canentes, et Junoni sacrum offerebant, hoc piaculo sibi visæ immunditiam a se prævertere. AJ.

39. *Utriusque naturæ*. H. e. sexus.

euntes[40], Calliphanes[41] tradit. Aristoteles adjicit dextram mammam iis virilem[42], lævam muliebrem esse.

8 In eadem Africa familias quasdam[43] effascinantium,

40. *Coeuntes.* Apud Chiffl. *coeuntibus.* Marg. V.

41. *Calliphanes.* Parum notus auctor. Vid. tamen Fabric. Bibl. græc.

42. *Mammam iis virilem.* Tolet. cod. *in mammis virilem.* — *Aristoteles adjicit... esse.* Ut Amazonidum genti fuisse tradunt; ea scilicet differentia prænotata, quod illæ alteram e mammis sibi ipsæ urendam curarent, hæ vero unam duntaxat a natura datam præ se ferrent. Porro facile adspicuum est *mammas* non idem cum *uberibus*, quum de feminis duntaxat vox posterior vulgo sumatur, prior et de viris. Tullius, de Finib. lib. III, cap. 18: « Viris mammæ atque barba. » Pariter *mamilla*; ut in hoc Satyrographi: « Cui læva in parte mamillæ Nil salit. » Cujus rei habita ratione apud naturæ peritos per *mammiferos* species tota signatur, mas et femina. Aj.

43. *Familias quasdam effascinantium*, etc. Ne hodie quidem a magicis artibus fidem Nigritæ abjudicant; quippe quas ex iis non pauci exercent, venenorum sane peritiores quam incantamentorum. Porro et in Europa nostra olim percrebuit vana de quorumdam potentia credulitas; cujus particeps doctus in cæteris et perspicax Bodin; et provincialium hominum, qui quidem e plebe sunt, multi dubitant potius quam falsum esse ducunt. — Maligne spectantium oculis dira sæpe accidisse, quasi fataliter, olim existimatum, et dudum nota res est, et tirones ex hoc Virgilii docebuntur, Eclog. III, 103: « Nescio quis teneros oculus mihi fascinat agnos; » famoso alioqui, quod Βουκολικοῦ ῥυθμοῦ apud Latinos exemplum sit. Immo ὀφθαλμὸν βάσκανον dicit expresse Heliod. in Æthiop. quod Theocr. scholiastes ita interpretatur: Κτείνοντα καὶ φθείροντα τὸ ὁραθὲν, καὶ μάλιστα παῖδας. Cæterum quod h. l. *familias* ait, ex hoc pervide in quibusdam familiis has servari, sive artes, sive fraudes dicere malueris, arcanorum vice quæ filio pater, quasi hæreditatem tradit, ad nepotem mox transferenda. Sic et olim, ante iatricen natam, aut multis cultam, apud Græcos fuit; sic, et his quæ mediam ætatem vocant temporibus, medicina sæpe in arcanis fuit. Immo nos et hoc die matronas novimus pietate spectabiles et natalibus, quæ remedia solæ norunt efficacissima et pauperibus gratis subministrant. Quo autem pacto a *fascino* quod virilis pudendi συνώνυμον est (V. Horat. Carm. Epod. VIII, vs. 18, et Priapeia Carm. XXXIV, vss. 6, sqq. et ad hos commentatores), *fascinare* derivatum, aut a *fascinando* τὸ *fascinus*, res inprimis ardua est, nec in qua explananda horulas tres aut quatuor satis esset impendi. Nos hæc aliis linquimus, uno hoc notato, fascinum fascini imaginem coriaceam, aut ligneam fuisse, puerorum collo suspensam, ut incantationes depellerentur. Fascinatio quoque. Varr. de Ling. Lat. Aj.

Isigonus et Nymphodorus : quorum laudatione [44] intereant probata [45], arescant arbores, emoriantur infantes. Esse ejusdem generis in Triballis et Illyriis adjicit Isigonus, qui visu quoque effascinent, interimantque quos diutius intueantur, iratis præcipue oculis [46] : quod eorum ma-

44. *Quorum laudatione*, etc. Virg. Eclog. VII, 27 : « Aut, si ultra placitum laudarit, baccare frontem Cingite, ne vati noceat mala lingua futuro. » Fascinus pro Deo habitus, qui fascinum depelleret, hominis pudendum fuit ; « turpicula res, ut inquit Varro, pueris solita e collo suspendi. » Quam ob causam si quando animo bono, candide et sine livore laudari quempiam vellent, laudationi ut adderetur, *præfiscini*, exigebant, id est, absque fascino, ἀβασκάντως. Titinius in Setina : « Paula mea, amabo. Pol tu ad laudem addito : Præfiscini ; ne puella fascinetur. » Turn. c. 10, 22, etc. Cf. Scaliger in Varronem, de Ling. Lat. et ad Catull. Plaut. Asin. II, 4, 84 : « Præfiscini hoc nunc dixerim, nemo etiam me accusavit Merito meo. » Vide cap. 4, 28. Dal. — Gellius, IX, 4 : « In libro, inquit, Plinii Secundi Historiæ Naturalis septimo, legi quasdam esse in terra Africa familias hominum, voce atque lingua effascinantium : qui si impensius forte laudaverint pulcras arbores, segetes lætiores, infantes amœniores, egregios equos, pecudes pastu atque cultu opimas, emoriantur repente hæc omnia, nulli alii causæ obnoxia. » Hard.

45. *Probata*. Sic enim latine id nomen in libris antiquis, etiam manu exaratis, scribitur ; quod cave tamen ne cum *probata* a *probando* idem esse censeas, quum sit ex græco πρόβατα, quod oves significat, pecudesque lanigeras. Sic infra, eodem libro, cap. 48, *pyctam* dixit pro pugile ; et lib. XXXV, cap. 36, scripsit *pallacas* pro concubinis. Ita Cicero, in Verrem Actio II, Orat. v, *in acta* dixit, ἐν τῇ ἀκτῇ, in litore. Hard. — Potuisset et multos et Papinium inprimis addere, qui, magis de improviso, Achilleid. II, 441 : « OEbalios in nubila condere discos, Et liquidam nodare palen ; » (nempe luctationem a græco πάλη) ; tum et solemne id comparationis genus morientium cum προβάτοις fuisse apud Veteres, meminisse. Thucydides in peste Atheniensi ægros tradit ὥσπερ τὰ πρόβατα θνήσκειν, et Lucretius, lib. VI, fin. in Epizootia : « Lanigeras tanquam pecudes, etc. » Ubi cf. notas Wakefieldi. — Vix tamen me eo fateor posse adduci, ut *probata* credam more græcum in h. præsertim l. ubi *probare* optime convenit, et πρόβατα ambiguitatem nulli tolerabilem gignit. Quisquis enim *q. l. i. p.* leget, huic affirmo visum iri τὸ *probata* cum *approbata*, non cum *oves* συνώνυμον. Ergo quæ sequuntur, sensum mutant φράσεως quæ præcedit ! At cur de ovium clade non loquitur ? Non necesse de omnibus loqui obiter loquentem ; et forsan e textu vox *animalia* excidit. Aj.

46. *Iratis præcipue oculis*. Tolet

lum facilius sentire puberes [47]. Notabilius esse quod pupillas binas in oculis singulis habeant [48]. Hujus generis et feminas in Scythia, quæ vocantur Bithyæ [49], prodit Apollo-

eod. *irritatis;* male. Gellius, lib. IX, cap. 4 : « Traditurque esse homines in Illyriis qui interimant videndo quos diutius irati viderunt. » Hard.

47. *Puberes. Pueros*, vel *impuberes* magis probat Rhenanus. At reclamant codices MSS. et editi omnes; ac prodigium significari hoc loco simile veri est, diversum a superiore, in quo emori infantes laudantium fascinatione dictum est. Nam Thibios, de quibus Plinius post disserit, non infantibus modo, sed et adultis visu nocere docet Plutarchus, ut ibi diximus. Hard.

48. *Notabilius esse quod.... in oculis singulis habeant.* Multo magis probaverim eum eodem Rhenano *notabiles esse*, hoc est, nota illa insignes esse, internoscique ab aliis. Nam paulo post de Thibiis quoque : « Quorum notas, » inquit, etc. Favere videtur emendationi Gellius, quum post adducta paulo ante verba, subjungit : « Eosque ipsos mares feminasque qui visu tam nocenti sunt, pupulas in singulis oculis binas habere. » Hard.—Quoad exegeseos seriem, magas esse duplici pupilla quoque nos Ovidius docet, Amor. lib. I, Eleg. 8, 15, adversus Magam : « Suspicor, et fama est : oculis quoque pupula duplex Fulminat, et gemino lumen ab orbe micat. » Vid. Brod. cap. 37. —. Unde hæc de pupula duplici pervagata opinio, equidem nescio; neque crediderim tales unquam in humanitate, etiam monstrosa, oculos visos. Cuvier.

49. *Bithyæ*. De his pariter Solinus, cap. 1, et Gellius, lib. IX, c. 4. Vereor ut Salmasius recte conjecerit, qui Scythicam gentem, *Bituam*, nomine latino putet appellatam: quod binas pupulas haberet, quibus tuemur. In Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. et Chiffl. legitur *Vitiæ*. Si conjecturæ locus, libentius *Thibiæ*, permutatis syllabis agnoverim : nam Hesychio, p. 444. Θίβεις, γυναῖκές τινες. Et Thibii, de quibus mox agetur, Θηβεῖς a Plutarcho nomen habent. Hard. — In vano labor. Nam omnino *Bithyæ* legendum est; siquidem Stephanus Byzant. Bithyas in Thracia memorat quam ab his feminis diversam gentem male omnino scripsit Dalecampius, nempe dum meminit Plinianas magas e Scythia esse. Sed olim Scythæ Thraces nuncupabantur a Græcis qui mesembriam versus siti, hyperboream Thraciam autumabant, alioquin nivalem et asperam montibus εἰνοσιφύλλοις. Ovid. Metamorph. lib. XV, vs. 356 : « Esse viros fama est in Hyperborea Pallene; » atqui Pallene ejusd. latitudinis est cum Neapoli, nempe minus quam 41°. Et, Romanorum etiam vigente imperio. Thraciæ septemtrionalia, quanquam citra Danubium, Scythia audiverunt : Scythiæ Latinæ Tomi, qua in urbe Naso exsulavit. Tum memento Thracum colonis non paucis Asiam habitatam esse, et præcipue Bithyniam, quam a Bithyno quodam, vel Bithya, Jovis

nides. Phylarchus et in Ponto Thibiorum[50] genus, multosque alios ejusdem naturæ : quorum notas tradit in altero oculo geminam pupillam, in altero equi effigiem[51]. Eosdem præterea non posse mergi, ne veste quidem degravatos[52]. Haud dissimile iis genus Pharnacum[53] in Æthiopia prodidit Damon[54], quorum sudor tabem contactis corporibus afferat. 9

filio, nominatam ait Herodotus. Cæterum quod feminas Bithyas Noster vocat, id facile crediderim errorem a terminatione plerumque feminina *as* profectum. Aj.

50. *Thibiorum.* Hoc ipsum ex eodem Phylarcho refert Plutarchus lib. V Sympos. Quæst. 7 : Καί τοι τούς γε περὶ τὸν Πόντον οἰκοῦντας πάλαι, Θιβεῖς προσαγορευομένους ἱστορεῖ Φύλαρχος οὐ παιδίοις μόνον, ἀλλὰ καὶ τελείοις ὀλεθρίους εἶναι. Horum quoque Gal. meminit lib. I Methodi, ut servorum emptitiorum. Vide Junium, Adag. 36, Cent. VIII. Hæc gens adeo pestilens fuit, ut solo halitu perimeret. Didymus. Dal.

51. *Equi effigiem.* Nomine τοῦ ἵππου Plinium deceptum arbitror. Significat enim ea vox et equum animal, et ingenitum oculi vitium, quo instabilis et tremulus assiduo motu concutitur. Phylarchus nictationem perpetuam intellexit, quam Plinius equi effigiem interpretatur. Dalec. — Delusum nonnulli Plinium arbitrantur ambiguitate græcæ vocis ἵππος, quæ non equum modo significat, sed et insitum oculo vitium, quo subinde tremulus nictat, semper instabilis. Verum deludi reprehensores Plinianos similius veri videtur ; et quod id vitium admirabilitatem habeat omnino nullam, quam ob causam reddi id miraculum oportere auctori suo Phylarcho Plinius censuerit ; et quod inesse illud oculo uni, experte interim ejus mali altero, nequeat ; et quod geminæ demum pupillæ, quæ in oculo uno deprehenditur, sit magis affine vitium insueta aliqua in altero effigies. Hard. — Nos Dalecampio ita suffragamur, ut deceptum τοῦ ἵππου ambiguitate non Plinium arbitremur, sed Phylarchum. Quanquam et deceptus et græca perperam vertens Plinius potuit mirari et ad auctorem remittere, non secus ac si mira vere in illo invenisset. Non sola hæc in verbo ἵππος ambiguitas fuit. Aj.

52. *Eosdem... veste... degravatos.* Magicæ rei peritos non mergi, res diu, etiam apud recentiores, pro certo habita; unde mos in aquam eos ligatos projici, qui malarum artium accusabantur ; et hoc unum fuit e Dei judiciis. Cuvier.

53. *Iis genus Pharnacum.* Chiffl. *id g. Ph.* male. Non scythicarum modo, ut diximus, sed et æthiopicarum vocum originem s. ἔτυμον, repetere Salmasius nititur e fontibus alienis, hoc est, latinis græcisve, quum hoc loco genus Φαρμακίων legi cupit. Codices tamen MSS. *Pharmacum* legunt. Hard.

54. *Damon.* Quis ille nos nescimus, nisi scriptor quidam sit e Cy-

10 Feminas quidem omnes ubique visu nocere, quæ duplices pupillas habeant, Cicero[55] quoque apud nos auctor est. Adeo naturæ, quum ferarum morem vescendi humanis visceribus in homine genuisset, gignere etiam in toto corpore, et in quorumdam oculis quoque venena placuit: ne quid usquam mali esset, quod in homine non[56] esset.

11 Haud procul urbe Roma in Faliscorum agro familiæ sunt paucæ, quæ vocantur Hirpi[57]: hæ sacrificio annuo, quod fit ad montem Soractem[58] Apollini[59], super ambustam ligni struem ambulantes non aduruntur[60]. Et ob id perpetuo senatusconsulto[61] militiæ omniumque aliorum munerum vacationem habent.

rene, quem de historia philosophiæ scripsisse tradunt Diogenes Laert. et Plutarchus. Aj.

55. *Cicero.* In iis scilicet libris, quos injuria temporum dolemus intercidisse. Hard.

56. *Adeo naturæ...... non esset.* Quam hic valde ludatur Noster et legentes ludat, vel ex hoc conspice quod nullum venenum, nisi tactile lædat. Atqui hæc eminus, si nocent, nocent. Aj.

57. *Hirpi.* Ita rescripsimus, ex codd. Reg. 1, 2, et Paris. Solinus, cap. 11: « Quos Hirpos vocant. » Ab Hirpinis sc. Italiæ populis, de quibus lib. III, cap. 16. Hæ familiæ longe situ magis dissitæ, quam appellatione dissimiles. Hæ enim in Faliscorum agro Etruriæ: illi Samnitium vicini et Lucanorum. Parmensis editio, aliæque, habent *Hirpiæ.* Hard.

58. *Soractem. Monte S. Oreste*, ut diximus libro secundo, cap. 95. Ad hos Hirpos, et ad hunc ritum respexit Virgilius, Æneid. XI, 785, apud quem sic Aruns, ex eo sacrificulorum genere, ut videtur, unus: « Summe Deum, sancti custos Soractis Apollo, Quem primi colimus, cui pineus ardor acervo Pascitur, et medium, freti pietate, per ignem Cultores multa premimus vestigia pruna. » Verum per ignes caute ambulasse scito, ex Servio, qui Varronem testem advocans, sacrificulos illos admonet per prunas ambulaturos, medicamento aliquo solitos sibi plantas tingere. Strabo, Geog. lib. V, non Apollini, sed deæ Feroniæ fieri hæc sacra prodidit. Maronem Silius sequitur, V, 175. H. — Vid. not. 60.

59 *Apollini.* Strabo lib. V, non Apollini, sed Feroniæ hæc sacra fieri solita tradit, cujus et eo loco fanum fuerit, urbsque cognominis. Dal.

60. *Non aduruntur.* Fraudem hic etiam subolere est illius non dissimilem, qua vir Hispanus nostris diebus Lutetiæ usus est, igni invium sese dictitans, igne tandem consumptus et suis ipse artibus mortem nactus. Cuvier

61. *Et ob id perpetuo senatusconsul-*

Quorumdam corpori[62] partes nascuntur ad aliqua mirabiles[63]: sicut Pyrrho regi[64] pollex in dextro pede, cujus tactu lienosis medebatur. Hunc cremari[65] cum reliquo corpore non potuisse tradunt, conditumque loculo in templo. 12

Præcipue India Æthiopumque tractus miraculis scatent. 13
Maxima in India gignuntur animalia[66]. Indicio sunt canes[67] grandiores cæteris. Arbores quidem tantæ proceritatis traduntur, ut sagittis superjaci nequeant[68]. Hæc facit

to. Utrumque meum exemplar, non *senatusconsulto* legit, sed *senatusconsultu:* quam lectionem ille approbabit, quisquis Plinianum observaverit morem, quæ apud alios auctores nomina aliarum sunt inflexionum, in quartam libentissime mutandi. Pintianus.

62. *Quorumdam corpori.* Chiffl. *corpore.*

63. *Quorumdam corpori partes nascuntur ad aliqua mirabiles.* Ita omnes codices MSS. Nec tamen assentior Rhenano ac Pellicerio, qui legi sic jubent, *corpori partes adnascuntur, alioqui mirabiles:* ut sit hæc loci sententia, extraordinaria quoque membra, quæ inutilia plerumque sunt ac supervacanea, legitimis cæteris præstantiora interdum deprehendi et admirabiliora. Nam ut illud omittam, nullis eam lectionem codicibus defendi posse, Plinio ipsi adversari plane affirmo, qui de legitimis agit, qualis fuit Pyrrhi pollex, in quo exemplum statuitur: de agnatis hoc loco verbum nullum facit. Hard.

64. *Sicut Pyrrho regi.* Hæc quoque narrat Plutarchus in vita Pyrrhi. Hard. — Hæc de regibus non raro, gliscente adulatione, prolata et circumlata ubique sunt; sed et Imp. Flavii miraculis, et Franciæ Angliæque regum adversus scrofas potestati appendenda. Cuvier.

65. *Hunc cremari.* Adi Plutarchum, loc. cit.

66. *Maxima in India.... animalia.* De his Ælianum vide, de Histor. Anim. lib. XVI, cap. 11, et seqq. item, lib. XVII, cap. 26. Hard.

67. *Indicio sunt canes.* De cane Indico, qui cum leone dimicaret, Ælianus Hist. Anim. lib. IV, cap. 19. Vide et Plinium, lib. VIII, cap. 40. Hard.

68. *Sagittis superjaci nequeant.* Hæc pariter Solin. cap. LII, pag. 81. Hard.—Mox: *Ut sub una ficu.* Chiffl. *fico.* Perperam, teste Martial. lib. I, epigrammat. 46: « Quum dixi ficus, rides quasi barbara verba, Et dici ficos, Cæciliane (pæne exciderat calamo *Chiffletiane*), jubes: Dicemus ficus quas scimus in arbore nasci; Dicemus ficos, Cæciliane, tuos. » Aj. — De ficu Indica copiosius post agetur, in Vegetal. l. XII. cap. 11, ubi vide nos. Strabo, Geograph. lib. XV, sub una arbore condi posse equites quinquagenos, ex Aristobulo prodidit: Onesicritus etiam quadringentos. Hard. — Ar-

ubertas soli, temperies cæli, aquarum abundantia, si libeat credere, ut sub una ficu turmæ condantur equitum. Arundines vero tantæ proceritatis, ut singula internodia alveo navigabili ternos interdum homines[69] ferant.

14 Multos ibi quina cubita constat longitudine[70] excedere: non exspuere[71]; non capitis, aut dentium, aut oculorum ullo dolore affici, raro aliarum corporis partium: tam moderato solis vapore[72] durari. Philosophos eorum, quos Gymnosophistas vocant, ab exortu ad occasum[73] perstare,

bor hæc est quam *ficum religiosam* Linnæani vocant; cujus nempe rami ita in terram vergunt, ut radices emittant surculosque progenerent usque et usque, qui cum stirpe primaria cohærentes, et truncos tamen efficiunt sui juris. Unde una arbor, aliquando ad silvæ instar est. CUVIER.

69. *Arundines..... homines ferant.* Hæc Plinius ex Herod. lib. III; Tzetzes, Chiliad. VII, vs. 741, sq. « Ὁ Τζέτζης λέγει τοὺς Ἰνδῶν καλάμους τῷ Κτησίᾳ Ὡς διοργυίους γράφοντι τὸ πλάτος· τίς πιστεύσοι; Καὶ τοῖς τὸ ἓν γονάτιον δύο ποιεῖν ὁλκάδας. » Vide quæ dicturi sumus, l. XVI, cap. 65. HARD.—Arborem *Bambou* h. l. intellige quæ quum e *gramineis* sit, validissimis tamen arboribus par evadit, proceritate, crassitudine, duritia. Genus sane notabile, in quo species una, *Bambon arundinaceam* dicunt, in sexaginta pedum (a rege dictorum) altitudinem usque crescit. Stirps, ut aiunt, articulata; unde ut spatium innuatur quod inter articulationes jacet, graphice simul et concinne Noster scripsit *internodium.* CUVIER.

70. *Multos ibi constat... excedere.* Noli credere; pares statura Indi cæteris mortalium. CUVIER. — Et sapientior multo Horatius, quum ait Od. I, 22, 7: « vel quæ loca *fabulosus* Lambit Hydaspes, » una vocula, vel œstro suo raptus, inter somnia fabellasque aniles hæc relegans quæ de Indis circumferebantur. AJ.

71. *Non exspuere*, etc. Hæc a calida temperie; sed nec certis tantum locis, modo frigus absit, nec contra naturam.

72. *Solis vapore.* Hoc est, calore, ut diximus lib. II, cap. 40. HARD.

73. *Philosophos eorum... ad occasum perstare.* Hæc iisdem verbis Solinus, c. LII, ex ipso Megasthene, quem Plinius laudat auctorem. HARD. — Delirantium ματαιότης in qua philosophiæ ne hilum quidem; hodie tamen usitata, in Industhene, Fakiris, quos pares sibi et successores genuere γυμνοσοφισταί. CUVIER. — Ni forte et jam Alexandri temporibus *Fakirs* nuncupabantur οἱ ψευδόσοφοι, quorum de more solemni nomen græcanica rotunditas invertit. Nec Βράχμανες aut, ut hodie, *Brahmi* sapientiores; sed hæc alias. De his cf. BERNIER, ROGERS, et cæteros qui Indiam viatores adivere. AJ.

contuentes solem immobilibus oculis : ferventibus arenis toto die alternis pedibus insistere. In monte, cui nomen est Nulo, homines esse aversis plantis, octonos digitos in singulis habentes, auctor est Megasthenes.

In multis autem montibus[74] genus hominum capitibus 15
caninis[75], ferarum pellibus velari, pro voce latratum edere, unguibus armatum venatu et aucupio vesci. Horum supra centum viginti millia fuisse prodente se Ctesias[76] scribit: et in[77] quadam gente Indiæ, feminas semel in vita parere[78], genitosque confestim canescere. Item hominum 16

—*Homines aversis plantis.* Iterum nugator, cautus cæteroquin aut a viris deceptus non incautis, dum in montium altissimorum jugis aut asperis et inviis locis hæc fieri monet, aut mooent. Forsitan et non male suspicabere has viatorum græcorum narrationes ex commentis religiosis Scytharum temere et credule nimis depromptas. Nos docet viator quidam coævus, D. D. Henderson in libro suo *Biblical researches*, populum in Caucaso cui nomen *Ingusch*, credere Cacodæmonas quosdam, solitos faciem indui hominum armatorum quibus aversi pedes (*with their feet inverted*). Cuvier.

74. *In multis autem montibus*, etc. Hæc ad verbum Solinus loc. cit. et Gellius, lib. IX. Meminit etiam D. Augostin. de Civit. Dei, l. XVI, cap. 8. Apud Tartaros gentem plane facie et moribus huic similem esse, scriptores idonei referunt, quos laudant Majolus, Colloq. II, pag. 31, et Nierembergius, Hist. Nat. lib. VIII, cap. 1. Hard.

75. *Genus hominum capitibus caninis.* Locum errori, me quidem judice, dedit genus simiarum quibus, ob longiorem maxillam et os valde eminens, nomen impositum Cynocephalon. Cuvier.

76. *Ctesias scribit.* In eo libro, quem de Indicis rebus conscripsit. Exstat hæc ejus narratio multo prolixior apud Photium, in Bibl. cod. 73, qui eam mendaciis refertissimam putat. Hac porro forma loquendi, *prodente se*, intelligitur hunc eorum hominum numerum fuisse, quo tempore Ctesias hæc commentaretur. Hard.

77. *Prodente se Ctesias scribit : et in.* Quibusdam *proditur. Ctesias scribit in.* Non insulse. Namque nec τὸ *proditur* cum puncto φράσεως τελείας indice inelegans est; et τὸ *prodente se* vix intelligendum. Prodit Ctesias : scribit Ctesias. Sed quid *prodente se Ctesias?* Mallem sane : *scribente se prodit;* ni glossam id redoleret. Cæterum si vulgatæ steteris, refer *prodente se* ad *fuisse*, non ad *scribit;* unde sensus hic erit : quum ipse memoriæ scriberet. Supra 120,000 hominum illi erant, Ctesiæ scribentis temporibus, si quid Ctesiæ credas. Aj.

78. *Et in quadam gente.... parere* Solinus loc. cit. ex Ctesia. Ctesiæ ipsius verba Photius recitat loc. cit.

genus, qui Monocoli[79] vocarentur, singulis cruribus, miræ pernicitatis ad saltum[80]: eosdemque Sciapodas[81] vocari,

fabulisque accenset. Hard. — Iterum atque iterum e Ctesia ineptiæ, non condignæ quidem quas Plinius colligeret. Cuv. — De unico non solum feminarum partu, sed et de his quæ sequuntur, vir præclarus. Merito quidem; nam et priscis sæpe temporibus, quum et credulitas vigeret et κριτικώτατος nullus fere, tamen ob ridiculas de intima Asia fabulas *fabulosus* Horatio, ut vidimus, censebatur Hydaspes (not. 70), et ob Ctesiam præcipue Luciano scriptum reor *Iter verum*, ubi tot congesta infantium et senum deliramenta, Lachanopteri, etc. Aj.

79. *Monocoli*. Quidam præ se ferunt *Monosceli*, unde concludendum *Monosceles*, vel *monoscelis*; nam *monosceli* nomin. plur. malum est. Cæterum sive *Monocoli* legas, sive Μονοσκελεῖς, nihil interest. Sed codices Reg. 1, 2, Paris. et Chiffl. secuti sumus, ac Turnebum in Adversariis; a quo descripsit et Salmasius in Exerc. pag. 1006, et in Hist. Aug. pag. 118 *Monocoli*, ἀπὸ τοῦ μόνου κώλου, ab unico crure. E Græcorum mendaciis sunt isti Monopodes, Sciapodesque. Hard. — Cf. Cæl. Rhodig. lib. IV, cap. 12, qui fabulosos quoque ait, sed et argumento symbolum suum dat. Aj.

80. *Ad saltum*. Cod. Sabellic. *assultim*.

81. *Eosdemque Sciapodas vocari*. Quidam *Sciopodas*. Scribo *Sciapodas* cum *a*, in secunda syllaba, ex Stephano et Philostrato in vita Apollonii: item alexandrino Hesychio, adstipulante etiam utroque scripto exemplari. De reliquo notandum, hæc verba paulo post inserenda esse, post illa quæ sequuntur: « Eudoxus in meridianis Indiæ viris plantas esse cubitales, *eosdemque Sciapodas vocari*, quod in majore æstu humi jacentes resupini umbra se pedum protegant. » Pintian. — Mox nescio quis in edit. Varior. legit: *eosdem Sciapodes vocari, quod in calore æstus, etc.* Vide Salmas. p. 1006. Item et Harduinus, ut mox in subjecta exegesi videbis. Mihi quoque unice placet *Sciapodes*; at causas adjiciam. Σκιόποδες quidem bonæ græcitatis, immo optimæ, aut certe melioris; nil enim in componendis vocabulis refert ἄρσην ne τὸ γένος an θῆλυς prima vox sit, ut τῇ ῥίζῃ vocalis ο subjungatur. Licet tamen η vel α scribere, præsertim si qua vocalis aut ρ in radice ultima littera sit, ut in ἡμέρᾳ, σκιᾷ, quod ex ἡμέρ et σκι. Sed quod cæteris Græcorum licuit, poetis solemne est, nova verba ut hexameter patiatur (porro *Sciopodes* proceleusmaticus, at iambopyrrhichus *Sciapodes*); et Ionica semper dialectus dixit Σκιήποδες, Dorica (Ctesias vero ἐδώριζε), Σκιάποδες. Aj. — Σκιάποδες, cum τῷ α auctoritates firmant Tzetzæ, Suidæ, Stephani, Hesychii. Στεγανόποδες eidem Tzetzæ, Chil. VII, v. 766, ex Apollodoro, qui eos fabulosis historiis annumerat, uti et ἀστόμους, et ὀπισθοδακτύλους, et ἱμαντόποδας, et ἱμαντοσκελεῖς. Ctesiæ verba ex Periplo Asiæ recitat Harpocration verbo Σκιάποδες. Hard. — Vel si Harpo-

quod, in majore æstu, humi jacentes resupini, umbra se pedum protegant; non longe eos a Troglodytis abesse. Rursusque ab his occidentem versus, quosdam[82] sine cervice oculos in humeris[83] habentes.

Sunt et Satyri[84], subsolanis Indorum montibus[85] Ca- 17

ratio non erit in promptu, adi Herodotum Wesselingii, ad calcem, ubi fragmenta e Ctesia. AJ.

82. *Non longe eos a Troglodytis abesse. Rursusque ab his occidentem versus quosdam, etc.* Existimo converso ordine legendum esse, *Rursusque ab his occidentem versus quosdam sine cervice, oculos in humeris habentes. Non longe eos a Troglodytis abesse.* Nam quum illos qui oculos in humeris habent in India esse constet, Solino etiam teste, et Troglodytæ pertineant ad Æthiopiam, si post Sciapodas, quos non longe a Troglodytis distare ait, alias rursus occidentem versus Indiæ gentes collocet, videbitur Plinius in ordine et situ regionum aberrare. PINTIANUS. —Acutissime; malim tamen, videant alii, *orientem versus.* Nam et minor sic novatio in contextu quem nefas sus deque vertere (porro jam fatigavit Pintianus, passim); et τοῦ *rursus* melius jam ratio constabit. Μονόσκοι, in India; occidentem versus, nec procul a Troglodytice distantes, Σκιάποδες; rursus πρὸς τὴν Ἠῶ, Omophthalmi. Nec me fugit *Rursus* non idem semper cum τοῖς Πάλιν, Ὕστερον, Αὖθις, at nonnunquam pro contrario motu capi, ut in compositione syllaba *re.* AJ.

83. *Oculos in humeris.* Solin. loc. supra citato, et Gell. Noct. Attic. lib. IX, cap. 4. Sunt qui hæc in uno monstro aliquo singulari vera esse posse fateantur: in gente aliqua universa negent. Grotius tamen, lib IV Histor. de rebus Belg. pag. 239, de hoc hominum genere agens: « Quod certiore testimonio firmatur, inquit, capite truncos homines, qui vultus in pectore gerant, esse, aut colli brevitate, erectisque humeris tales videri, haud pertinaciter refellam: satis gnarus, ut alibi ignium intemperie, ita vi frigoris nimia peccare naturam. » Vide et Majolum, Colloq. II, p. 30, et eum Augustini locum, quem extremo hoc capite allaturi sumus. HARD.

84. *Satyri.* His additam fidem Veteres testantur. Dalec. in edit. Varior. « In vasto Oceano repertos Satyros ab Euphemo Care in insulis, quas Satyridas vocant, Pausanias narrat, russos, caudis non minoribus quam equorum, salacissimos, ut qui mulierem expositam et anteriore venere et posteriore vexarint petulantissime. » Item CUVIER, in notis gallicis quas vertimus: « Id nominis (Satyri nempe) nulli non simiæ, cui quidem proceritas contigit, datum; ea præcipue de causa quod in libidinem proniores, remque cum feminis libentissime habent. » Nec Harduinus nescius fuit. Vid. infr. nota 88. AJ.

85. *Subsolanis Indorum montibus.* Ad subsolanum, seu æquinoctialem ortum obversis. HARD.

tharcludorum[86] dicitur regio, pernicissimum[87] animal: quum quadrupedes, tum recte currentes, humana[88] effigie, propter velocitatem, nisi senes aut ægri[89], non capiuntur. Choromandarum[90] gentem vocat Tauron, silvestrem, sine voce, stridoris horrendi[91], hirtis corporibus, oculis glaucis, dentibus caninis. Eudoxus in meridianis Indiæ, viris plantas esse cubitales; feminis adeo parvas, ut Struthopodes[92] appellentur.

18 Megasthenes[1] gentem inter Nomadas Indos narium

86. *Catharcludorum.* Ita Reg. 1, 2, et Paris. *Catardudorum*, Colb. 1, 2, et Chiffl. *Cartadulorum*, editi. HARD.

87. *Pernicissimum.* Male *perniciosissimum* Franziana e Variorum margine, Harduinianam ineptiæ suæ epanorthosin prætendente, quam ad calcem vol. auctor rejecerat. AJ.

88. *Tum quadrupedes, tum recte currentes, humana effigie.* In Salm. et Paris. cod. item in edit. Parm. *tanquam quadrupedes, tam recte currentes.* Unde Pintianus emendat, approbatque Pellicerius, *quanquam quadrupedes; tamen recte currentes.* Sed videntur ii mihi nimium indulgere conjecturæ suæ. De Satyris inter simiarum genera libro sequente Plinius. His præter effigiem nihil esse humani abunde hic locus declarat, quum *humana effigie* Satyros esse prodit. Quadrupes fera igitur quum sit Satyrus, interdum pedibus uti posterioribus tantum potest, dum currit; prioribus, quos vice manuum natura ei tribuit, cum reliquo corpore elatis: quo fit, ut arduus, hominum more, rectusque feratur: quod incessus cursusque genus simiis quoque ipsis videmus esse familiarissimum: interdum etiam pronus idem potest, sicut ceteræ quadrupedes, ingredi. HARD.

89. *Nisi senes aut ægri, etc.* Hæc pariter Ælian. Hist. Anim. lib. XVI, cap. 21. HARD.

90. *Choromandarum.* Ita codices Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. et editi omnes. At vetus cod. Dalec. *Choraneorum*, ex quo forte eruere liceat *Choramnæorum*, si gens est ea silvestris, cui velocitatem præterea Ctesias attribuit, Historiarum lib. X, apud Steph. Byzant. Χωραμναῖοι, ἔθνος Περσικόν... οὕτω δὲ ταχύς ἐστιν ὁ ἄγριος ἄνθρωπος, καὶ διώκων τὰς ἐλάφους καταλαμβάνειν, *ea velocitate est, ut cervas cursu assequatur.* HARD. — Primariæ magnitudinis simias crediderim. CUVIER.

91. *Stridoris horrendi.* Solin. cap. LII. HARD.

92. *Struthopodes.* Ἀπὸ τοῦ ποδὸς, καὶ τοῦ στρουθοῦ, quod pes haud major iis quam passeri, vel ut volunt alii, quam struthioni, videretur. HARD. — Sic Struthocephalos Themistius dixit in paraphrasi Physicorum, quibus amplius caput non est quam passeri. Quidam non a passere Struthopodas ducunt, sed a Struthiocamelo. DALEC.

1. *Megasthenes.* Hunc Strabo pa-

loco foramina tantum habentem, anguium modo loripedem, vocari Scyritas[2]. Ad extremos fines Indiæ ab oriente circa fontem Gangis, Astomorum gentem, sine ore[3], corpore toto hirtam vestiri frondium lanugine[4], halitu tantum viventem, et odore quem naribus trahant[5]. Nullum

riter, lib. II, pag. 70, laudat auctorem, sed ita ut fidem ei derogandam censeat: qui ἐνωτοκοίτας in auribus cubantes, ἀστόμους καὶ ἄῤῥινας ore naribusque carentes, μονοφθάλμους unoculos, μακροσκελεῖς longipedes, ὀπισθοδακτύλους aversis præditos digitis, aliasque ejusmodi nugas venditarit, ac Pygmæorum τρισπιθάμων fabulam Homericam instaurarit, et amplificarit. H. — Strabo Amycteras ἄνευ μυκτήρων vocat, omniaque et cruda comesse, parum vivere, ante senectutem mori, superius labrum eminentius habere tradit. Dalec.

2. *Scyritas.* Ita MSS. omnes, et editiones vetustæ ante Hermolaum, qui recte se reponere credidit *Syrictas*, ex Solini testimonio, quod vir magnus cursim raptimque percurrens, nec vidit ad Astomos pertinere (de quibus postea), et ad gentem, de qua agimus, prave detorsit. Nec sane felicior Salmasius fuit, qui *Syrtas* legit, ἀπὸ τοῦ σύρειν τὼ πόδε. Neque enim indicæ vocis ulla e græco fonte petenda derivatio est: et cuivis attente Plinii mentem indagato, naribus carentes, hoc est, ἄῤῥινας, ἀμύκτηρας, ut Strabo vocat, l. XV (vid. not. 1 fin.), voluisse eum describere hoc loco constabit; quum et sequentes, quia ore careant, Astomos appellavit. Hard.

3. *Astomorum gentem, sine ore.* Hæc Solinus, cap. LII. Astomorum iconem exhibet Aldrov. lib. de Monstris, pag. 6. Hard. — *Struthopodes... Scyritas... Astomorum gentem.* Fabulæ meræ, neque ex iis quæ explicari ullo modo queant. Cuvier.

4. *Frondium lanugine.* Hoc est, vestibus e frondium lanugine contextis, quemadmodum uberius explicatum est, lib. VI, cap. 20. Ridicule Gellius, aut obscure admodum est locutus, quum de his agens, «corporibus hirtis esse dixit, avium ritu plumantibus»: nisi de veste plumanti serica intelligas. H.

5. *Halitu tantum . . . . quem naribus trahant*, etc. Lege hac de re Strabonem, lib. XV, ex Onesicriti sententia. Rhodiginus hunc locum, lib XXIV, cap. 21, ex Platone interpretatur. Dicit autem in calidis regionibus ac odoriferis homines plerumque esse gracili corpore, tenui cibo ac pæne nullo, ex odoribus ali, et ipsam naturam loci herbarum et frugum succos redigere in odores, et humanorum corporum humores in spiritus resolvere. Quum igitur uterque (odor videlicet, ac spiritus) sit vapor quidam, et simile simili nutriatur, nimirum et spiritus, qui spiritum ducit, homo, plurimum odoribus accipit alimentum. Qui scripsit Homeri vitam, narrat malorum odore prorogatam ei aliquandiu vitam. Olympiodorus ex Aristotele historiam citat cujus-

illis cibum, nullumque potum : tantum radicum florumque varios odores et silvestrium malorum, quæ secum portant longiore itinere, ne desit olfactus : graviore paulo odore haud difficulter exanimari.

19 Supra hos, extrema in parte montium, Trispithami, Pygmæique [1] narrantur, ternas spithamas longitudine, hoc

dam, qui aere tantum ac sole nutriretur. Dal. — Hæc, Sylphorum. Aj. — Solinus, loc. cit. (vid. supr. not. 3): « Hæc ego fabulosa arbitror: etsi odore aliquanto tempore produci vitam posse, medicorum filii asseverant. » In fabulis quoque Strabo annumerat, lib. XV. Hard.

1. *Extrema in parte montium, Trispithami Pygmæique.* In editis, *Spithamæi Pygmæi.* At codices Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. Chiffl. aliique constantissime : *Spithami Pigmæique.* Nos ultima præcedent. vocis littera *m* repetita, unde *III Spithami*, ἀτρέμας *Trispithami* reposuimus. Potuit enim facile a librariis omitti hæc nota III, quid hic ea ageret non sentientibus. At de Trispithamis et Pentaspithamis Strabo non semel meminit, inprimis libro decimo quinto, ex eo ipso Megasthene, quem hoc loco Plinius auctorem sequitur. Gellius quoque hunc locum transcribens, *Trispithamos* legit : « Pygmæos, inquit, haud longe ab his nasci : quorum qui longissimi sint, non longiores esse quam pedes duo et quadrantem ; » hoc est, ternas spithamas, seu ternos dodrantes, ut Plinius ait. Denique Plinius ipse Trispithamos diserte notat, quum subjicit statim, ut Pintianus animadvertit, ternas eos spithamas habere longitudine. Hard. — Scribendum puto, pro *Spithamæi* nempe quod in textu suo habuit, *Trispithamæi Pygmæi;* quia subjicit statim, *ternas spithamas longitudine*, hoc est, ternos dodrantes non excedentes. Strabo, lib. XV. « Sed ad fabulas rediens ait, homines quosdam esse quinquepalmos, quosdam tripalmos, quorum nonnulli naso careant, et duo tantum spiramenta supra os habeant. » Mox cum tripalmis grues pugnare, quod et Homerus significat. Pint. — Nos, cum Harduino *Trispithami*. Nam αἴος in fine designat a quo res tempore evenerit, aut quibus soleat redire intervallis. Sic τριταῖον dic τὸν πυρετόν. Sic Theocriti Simætha, Idyll. II : Ὅς μοι δωδεκαταῖος, ἀφ' ᾧ τάλας οὐδέποθ' ἥκει. At ut longitudinem declares, nil his opus. Idem Idylliograph. Ἀδωνιάζ. vss. 16, 17 : Νίτρον καὶ φῦκος ἀπὸ σκανᾶς ἀγοράσδων Ἦνθε φέρων ἄλας ἄμμιν, ἀνὴρ τρισκαιδεκάπηχυς. Ejusdem notæ et id. Videat. ultima annot. Aj. — In bono Homero Pygmæos non miror, miror in Plinio. Cuv. — De Pygmæis quoque l. VI, cap. 35. Dodrantem porro vocat; novem ex asse uncias, ex pede qui 12 pollicibus constabat, pollices novem. Hard. — Commentarius qui commentario eget. Namque pedis cujusnam dodrans σπιθαμή ? Num pedis romani qui ad nostras rationes reductus, 10 poll. 11 lin. 3/20 æquat, vel 295 millim. (aut

est, ternos dodrantes non excedentes, salubri cælo, semperque[2] vernante, montibus ab aquilone oppositis : quos a gruibus infestari Homerus quoque[3] prodidit. Fama est, insidentes arietum caprarumque dorsis, armatos sagittis, veris tempore universo agmine ad mare descendere, et ova pullosque earum alitum consumere : ternis expeditionem eam mensibus confici, aliter futuris gregibus non resisti. Casas eorum luto, pennisque[4], et ovorum putaminibus construi[5]. Aristoteles in cavernis vivere Pygmæos tradit[6] : cætera de his, ut reliqui.

Cyrnos Indorum genus Isigonus annis centenis quadragenis vivere[1]. Item Æthiopas Macrobios et Seras

exacte magis o^{m},295824)? At græci viri hæc narraverunt, pedis romani, ut credo, inscii. Ergo de pede aut Olympico agitur qui nobis esset 11 p. 4 l. 65/100, vel o^{m},308259, aut Phileterio qui 1 P. 1 p. 1 l. 38/100, h. e. o^{m},354004. Spithamen igitur (quæ pedi :: 9 : 12, vel 3 : 4) patet vel 8 p. 6 l. 12/25 (o^{m},231194) æquavisse, vel 9 p. 9 l. 78/100 (o^{m}, 265503); et hinc Trispithamorum mensura 2 P. 1 p. 7 l. 11/25 (o^{m}693582), vel 2 P. 5 p. 5 l. 34/100 (o^{m},796509). Cæterum potuit notari et hoc non male de longitudinis mensura dodrantem, quod frequentius tamen de assis fractionibus; nam pedis pars quæque duodecima apud Romanos fuit *Uncia*, sc. ex *uno*, ut vult Varr. de L. L. IV, vel ex siculo οὐγχία; novem porro unciæ *Dodrans*. Aj.

2. *Semperque*. M. et Chiffl. *Superque*. Margo Variorum.

3. *Homerus quoque*. In Iliad. lib. III, vss. 3—6 : Κλαγγὴ γεράνων πέλει οὐρανόθι πρὸ, Αἵ τ' ἐπεὶ οὖν χείμωνα φύγον . . . Ἄνδρασι Πυγμαίοισι φόνον καὶ κῆρα φέρουσαι. Hard.

4. *Pennisque*. Chiffl. *Pinnisque*.

5. *Construi*. Tol. cod. *Conseri*. Chiffl. *Conserui*.

6. *Aristoteles . . . . . tradit*. Hist. Anim. libro VIII, cap. 15. Hard. —Cujus hæc nimirum verba ; Ἔστι δὲ ὁ τόπος οὗτος περὶ ὃν οἱ Πυγμαῖοι κατοικοῦσιν· οὐ γάρ ἐστι τοῦτο μῦθος, ἀλλ' ἔστι κατὰ τὴν ἀλήθειαν, γένος μικρὸν μὲν ὥσπερ λέγεται καὶ αὐτοὶ, καὶ οἱ ἵπποι· Τρωγλοδύται δ' εἰσὶ τὸν βίον. Aj.

1. *Cyrnos Indorum genus . . . . vivere*. Nil de Cyrnis apud alios invenio. Cæterum et *Cyrni* urbs Eubœæ, et *Cyrnos* nomen secundum fuit insulæ Corsicæ, quæ prius Therapne. Suspicor vocem fictitiam, aut mirum in modum mutatam. Si quis v. de traditarum rerum veritate singulariter curet, Pliniana ne hili quidem faciat, mera somnia et his appendenda quæ toties « Græcia mendax Audet in historia. » Quanquam non Græci solum ausint, et plura Lusitanus vir *Faria e Souza*, in sua *Asia Portugueza* congessit, dum ait

existimat[2], et qui Athon montem incolant : hos quidem, quia viperinis carnibus alantur[3] : itaque nec capiti, nec vestibus eorum[4] noxia corpori inesse animalia[5].

21 Onesicritus, quibus locis[1] Indiæ[2] umbræ non sint, cor-

tribus sæculis quemdam in *Diu* vixisse; mox in *Guzurate* (veterum Larice Cherrhoneso) plurimos ducentis annis natos. In Indiæ quidem septemtrionalibus, maximeque in regione quæ hodie *Pendjâb* dicitur, et nobili convallium serie *Kachemire*, *Sirinagar*, *Gorgâh*, *Nepaul*, quæ Alpibus suis circumseptæ, et ver longum et æstatem non æstuosam habent, aer saluberrimus, et qui longævitatem pariat, vel ferat. Sed, plerisque in locis, vividus plus æquo aer vitam elimat, ac morbi terris nostris hucusque incogniti vim hominum metunt; e quibus sat et amplius montanam febrim, et *geudchi*, et *mordekshim*, et elephantiaseos varias formas memorasse. Aj.

2. *Item Æthiopas... exist.* Forte rectius *idem*. Aldrovandus, libro de Historia serpentium, pag. 155 : « Nostra ætate, inquit, in Italia caro viperina non in epularum lautitiis adhibetur, sed ob vitæ longitudinem. » De viperarum esu et usu vide Plinium, libro XXIX, cap. 38. Ad restituendam valetudinem usum esse Commodum Imperatorem, testis est, ut quidem conjicimus, nummus insignis ex ære magno in Museo nostro : M. COMMODVS ANT. P. FELIX AVG. BRIT. P. P.; capite laureato, vultu barbato, ore valetudinem ægram et languorem testante. ")(" IOVI IVVENI P. M. TR. P. XIII. IMP. VIII. COS. V. DES. VI. S. C.; Juppiter stat, fulmen dextra tenens, hastam sinistra; ad pedes, aquila romana, imperii et Augusti symbolum. Nos olim alios secuti, Jovem Juvenem appellari Commodum in hoc titulo diximus, falso; quum annum ætatis Commodus ageret tricesimum quintum, imperii decimum. Sententia his literis comprehensa hæc videtur esse : IOvi VItali, In Valetudine Viperarum Esu Nutrienti Imperatorem. Infirma valetudine fuisse Commodum supremis vitæ suæ annis, alii etiam nummi, nec pauci, testantur. Juppiter Vitalis, Natura est vitæ tutatrix et altrix, restitutrixque juventæ. Hard. — Harduino crede, sed Jovem Juvenem sentienti. Quod sequitur mox *Macrobios*, latine est *longævos*; a μακρός, *longus*, et βίος quod est vita. Horum quibusdam Onomacritus scripsit vitam ultra millesimum annum extendi. Non miror; a centesimo enim ad millesimum minus spatii et intervalli narrantibus est quam a quinquagesimo ad centesimum fuit. « Da poda, da spithamen; decapus erit. » Aj.

3. *Quia viperinis carnibus alantur.* Vid. not. super.

4. *Vestibus eorum.* Variorum margini : *visceribus*. Aj.

5. *Noxia corpori... animalia.* Pediculos. Hard.

1. *Quibus locis.* Sic Harduinianus textus ex Chiffl. emendatione. Olim *quibus in locis* vulgatum, e Gr. et Al. Aj.

2. *Quibus locis Indiæ*, etc. Adi quæ dicta, lib. II, cap. 75. Hard.

pora hominum cubitorum quinum, et binorum[3] palmorum
exsistere, et vivere annos centum triginta, nec senescere,
sed ut medio ævo mori. Crates Pergamenus Indos, qui
centenos annos excedant[4], Gymnetas[5] appellat, non pauci
Macrobios. Ctesias gentem ex his, quæ appelletur Pan-
dore[6], in convallibus sitam, annos ducenos vivere, in ju-
venta candido capillo, qui in senectute nigrescat[7]. Contra 22
alios, quadragenos non excedere annos, junctos Macro-
biis, quorum feminæ semel pariant : idque et Agathar-
chides tradit. Præterea locustis eos ali[8], et esse pernices.
Mandorum nomen[9] iis dedit Clitarchus, et Megasthenes;

3. *Cubitorum quinum, et binorum palmorum*. In MSS. *binorum palmorum*. Palmus qnaternos digitos habet; cubitus palmos senos. Vide Herod. lib. II. (Euterpe), n. 149. HARD. — *Cubitus* sesquipedalis; et apud Græc. = 1 P. 5 p. 1 l. (0m,462388), Romæ, 1 P. 4 p. 4 l. 29/40 (0m,443778). AJ.

4. *Indos... annos excedant*. Omnia hæc extra verum. CUVIER.

5. *Gymnetas*. Codd. MSS. *Gymnestas* : græco vocabulo, corporis exercitationem significante : vel Γυμνῆτας potius, quod nudi incederent, ut ait Strabo, lib. XV. Fuere præter istos et alii Gymnetæ, inter Æthiopas, ut diximus, lib. VI, cap. 35. HARD.

6. *Pandore*. Ita Reg. 2. At Reg. 1. *Pandare*. Colb. 1, 2, Paris. et Chiffl. *Pandere*. Pandas gentem esse solam Indorum regnatam feminis, dixit lib. VI, cap. 23. HARD.

7. *In juventa candido capillo... nigrescat*. Nullus e recentioribus viator id retulit. CUVIER.

8. *Locustis eos ali*. De his dictum est libro VI, cap. 35, ubi de Æthiopia. HARD. — In quibusdam zonæ torridæ regionibus verum est tot et tantas locustas interdum a ventis adferri, ut pauxillum temporis plebi alimento sint; sed nusquam his solum gens tota vescitur. CUV.

9. *Mandorum nomen*, etc. Vetus omnis recentiorque lectio *Mandorum* præfert, non *Mandrorum*, quod quibusdam tamen placuit. Scribendum videtur aut *Pandarum* ex Plinio, lib. VI, c. 20, item Stephano; aut *Pandæorum* ex Arriano, lib. VII, cujus verba libuit ponere, ut collata cum Plinianis hujus capitis, omnem ambiguitatem e lectorum mente tollant. « Ornatum autem corporis quo utebatur hic Hercules, Megasthenes fuisse illi similem scribit quo Thebanus Hercules uti solebat, quod et Indi affirmant, eique multos fuisse filios virilis sexus, multas enim uxores habuisse; filiam vero unicam nomine Pandæam, terramque in qua nata est, quam Hercules ei tradidit, de nomine ejus Pandæam appellatam. Datos insuper elephantos D, equites ad IV M. et pedites circiter CXXX M. » Idem

trecentosque eorum vicos annumerat. Feminas septimo ætatis anno parere[10], senectam quadragesimo[11] accidere.

23 Artemidorus, in Taprobana[1] insula longissimam vitam sine ullo corporis languore traduci. Duris, Indorum quosdam cum feris coire, mixtosque et semiferos esse[2] partus. In Calingis[3], ejusdem Indiæ gente, quinquennes concipere feminas, octavum vitæ annum non excedere[4]. Et[5] alibi cauda villosa homines nasci, pernicitatis eximiæ[6]; alios

mox : « Ad hæc in regionibus quas Herculis filia regno tenuit, feminas ubi ad septimum vitæ annum perveniunt, viris maturas censeri, ac nubere, viros quadraginta annos summum vivere. » Et rursus, « Herculem eumdem cum filia VII annorum concubuisse, ut ex se soboles Indorum regibus procrearetur. » PINTIAN.—*Mandorum nomen iis dedit Clitarchus et Megasthenes.* Ita MSS. plane omnes. Neque Pintiano assentior, qui *Pandarum* legi jubet : quanquam de Pandarum gente, de qua egimus, lib. VI, cap. 23, eadem prodidit Arrianus, lib. VII, de Exped. Alex. Potuit enim vel gens eadem, vel huic vicina et affinis a Clitarcho et Megasthene, quos Plinius nunc in partes vocat, Mandorum nomine designari. HARD.

10. *Feminas septimo ætatis anno parere.* In majus prolata veritas. In calidissimis scilicet regionibus feminæ præcoces, nec nullum exemplum est nono, aut decimo anno parientium. CUVIER.—Immo et in Italia et in Gallia nostra; sed raro admodum, ita ut stupeant et annotent sedulo medici. AJ.

11. *Senectam quadragesimo accidere.* Si senectutem h. l. hanc ætatem dicat, qua conceptui jam par mulier non est, bene est. CUVIER.

1. *Taprobana.* Vid. quæ supra ad Plin. lib. VI, cap. 22, diximus. Quod ad cæli salubritatem, æquabilitatem, temperiem spectat, nil ibi quod mirari debeamus, aut miraculis gignendis idoneum arbitremur. Conf. et quæ dicta ad *Cyrnos... vivere*, not. 1, pag. 35. AJ.

2. *Mixtosque et semiferos esse partus.* Id libidinis crebro et apud cunctos miserrime usurpatum; unde tamen noli credere quidquam uspiam natum. CUVIER.

3. *In Calingis.* Indiæ populi ad Gangis ripam, quæ spectat occasum. Refert eadem Solinus, c. LII, pag. 80. HARD.

4. *Quinquennes concipere feminas... non excedere.* Scilicet amplificata jam a cæteris amplificat. CUV.

5. *Et alibi*, etc. De Anglicana gente caudata, aliisque similibus, vide Majol. Colloq. II, pag. 35. HARD.

6. *Cauda villosa homines nasci pernicitatis eximiæ.* De magnis simiis solum intellige. Quibusdam hominibus coccyx nonnunquam longior paulo fuit; quod vitii genus pictori cuidam nuper fuit Lutetiæ non ignobili. Sed nihil hæc ad caudam villosam faciunt. CUVIER.

auribus totos contegi[7]. Oritas[8] ab Indis Arbis[9] fluvius disterminat. Hi nullum alium cibum novere, quam piscium, quos unguibus dissectos sole torreant, atque ita panem ex his faciant[10], ut refert Clitarchus. Troglodytas super

7. *Alios auribus totos contegi.* Hos Fanesios vocavit supra, lib. IV; ἐνωτοκοίτας Strabo dicit, auribus ad talos usque demissis indormientes, adeo robustos, ut arcus nervum frangant, et arbores evellant. Annotatum et loco citato Panotios ab Isidoro vocari. DALEC. — *Alios auribus*, etc. De his diximus, lib. IV, cap. 27. Sumpta hæc sunt ex Ctesia, cujus excerpta exstant apud Photium in Bibl. cod. 73, pag. 157. Nec recentiores desunt, qui se homines ejuscemodi vidisse confirment. HARD. — Prorsus deridicula commentatio. CUVIER.

8. *Oritas*, etc. Hermolaus pro *Soritas*, ut antea scriptum erat, *Oritas* substituit; pro *Arabis*, *Arbis*. Priorem castigationem probo, posteriorem improbo. Nam vetus omnis lectio, Romanaque et Parmensia exemplaria, tum hoc capite, tum lib. VI, cap. 24, item lib. IX, cap. 3, semper *Arabis* legunt, nunquam *Arbis*. Strabonem fatemur Arbin appellare, Ptolemæum negamus. Nam et græce Arabis apud eum in ipso textu legitur: et e duobus ejus interpretibus prior Arabin, posterior Arabium vocat. Item Arrianus, lib. de Reb. gest. Alexand. septimo: « Prope hanc, inquit, habitat gens Indica Arabies dicti, quorum in majore conscriptione commemini, esse cognominatos a flumine Arabi, quod per ipsorum regionem fluens exonerat in mare, determinans horum provinciam ab Oritarum terra. » Et paulo post, bis Arabin fluvium nominat. Porro idem auctor in majore conscriptione, cujus hic mentionem habuit, Arabium vocat fluvium, non Arabin, nec semel, et Arabitas populos. Stephanus, ceu dubius in utram partem inclinaret, modo Arbin, modo Arabium vocat. Neque illud omiserim, sæpe apud eumdem Arrianum scriptum inveniri per duplex ῤῥ, Arrhabis et Arrhabitæ populi. PINTIAN. — MSS. omnes mei, ut omnes ante excussi *Soritas*, et paulo post, *Arabis*. Hermol. *Oritas* et *Arbis*. Pint. *Oritas* probat, damnat *Arbis*; et auctoritates addit, Strabonem fassus adversari, quippe qui lib. XV, in Ariana ait Ἄρβιες habitare, quibus ab Arbi fluvio nomen sit impositum. Sed Arabim Ptolemæus, lib. VI, cap. 21, et Arrianus, lib. VII, appellitant, et MSS. omnes; accolas, Arabitas. Utramque appellationem esse legitimam Stephanus innuit. Nam (ad voc.): Ἄραβις, ποταμὸς Ἰνδικῆς. Et postea, Ἄρβις ποταμὸς τῆς Ἰνδικῆς, ἔθνος Ἀρβιες, ἢ Ἀρβῖται. De Oritis Ichthyophagis, lib. VI, cap. 25. HARD.

9. *Arbis fluvius.* Sive Cophes, ut diximus, libro VI, cap. 25. HARD.

10. *Atque ita panem faciant...* Furnerius, lib. IV Hydrogr. c. 25, pag. 180, auctor est hodieque esse gentes plurimas, versus septemtrionem, aliasque in America positas, quæ pane ex dissectis piscibus, a

Æthiopiam velociores esse equis, Pergamenus[11] Crates. Item, Æthiopas octona cubita longitudine excedere[12]: Syrbotas vocari gentem eam.

24 Nomadum[1] Æthiopum, secundum flumen Astragum[2] ad septemtrionem vergentium, gens Menisminorum[3] appellata, abest ab Oceano dierum itinere viginti: animalium, quæ Cynocephalos vocamus, lacte vivit; quorum armenta

25 pascit, maribus interemptis, præterquam sobolis causa. In Africæ solitudinibus hominum species obviæ subinde fiunt, momentoque evanescunt. Hæc atque talia[4] ex hominum

que in pollinem deinde contusis confecto vivant: quod imbecillo nimium in bis regionibus solis calore, maturitatem assequi frumenta nequeant. Hard. — Qui steriles incolunt plagas, iis revera cœnæ caput pisces tosti, aridi, mille modis conditi; nonnunquam et domesticis animalibus pro esca objecti. Cuvier.

11. *Troglodytas.... Pergamenus Crates.* De his gentibus dictum est superiore lib. cap. 34. Ὠκύποδας, ἵππων μᾶλλον ἀπίοντας, appellat Strabo, lib. XV. Hard.

12. *Item Æthiopas..... excedere.* Rectius *idem*, ut supra monuimus. Hæc Solinus e Nostro pariter refert, cap. xxx. Sed furtum dissimulat, quum pro cubitis octonis, pedes duodecim longitudine excedere gentem eam scribit. De Syrbotis vero octicubitalibus actum est in lib. VI, cap. 35. Hard.

1. *Syrbotas... Nomadum.* Ab hac postrema voce novæ periodi ducendum esse initium ex ipso Plinio didicimus; qui, lib. VI, cap. 35, Syrbotas docet a Nomadibus fuisse diversos, Nomadasque eos appellat qui Cynocephalorum lacte vivant, qui mos est horum Nomadum qui Menismini appellantur. Hard.

2. *Astragum.* Ita codd. Reg. 1, 2, Chiffl. aliique et vetustæ edit. omnes ante Gelenium, qui *Astapum*, h. e. Nilum obtrusit quod in Æthiopas medios secare dicatur, lib. V, cap. 10. Sed a fide codicum primitivorum temere discedere, religio est. Hard.

3. *Menisminorum.* Ita omnes, quos vidi, codices. Cave putes *Medimnos* legi hic oportere, quorum mentio est, lib. VI, cap. 35. Hi enim Nomadum Æthiopum vicini, non ipsi Nomades esse dicuntur. Hard.

4. *Hæc atque talia.* De monstris hujusm. sapienter pronuntiat August. de Civit. D. lib. VIII, cap. 8: « Non nobis videri absurdum debet, ut quemadmodum in singulis quibusque gentibus quædam monstra sunt hominum, ita in universo genere humano quædam monstra sint gentium. Quapropter ut istam quæstionem pedetentim, cauteque concludam: aut illa, quæ talia de quibusdam gentibus scripta sunt, omnino nulla sunt; aut si sunt, homines non sunt; aut ex Adam sunt,

genere ludibria sibi, nobis miracula, ingeniosa fecit natura. Et singula quidem, quæ facit in dies, ac prope horas, quis enumerare valeat? Ad detegendam ejus potentiam satis sit inter prodigia posuisse gentes[5]. Hinc ad confessa in homine pauca.

III. Tergeminos[1] nasci certum est, Horatiorum Curiatiorumque exemplo[2]; supra[3], inter ostenta dicitur, præterquam in Ægypto[4], ubi fetifer potu Nilus amnis[5]. Proxi- 1

si homines sunt. » Vid. loc. integr.

5. *Ad detegendam ejus potentiam... gentes.* Quæ vis naturæ sit et potentia vel ex hoc judica, quod non unus aut alter prodigii loco sit, sed gentes totæ inter monstra componendæ. Aj.

III. 1. *Tergeminos.* Τριδύμους, inquit Dionys. Halic. lib. III Antiq. Rom. pag. 150, hoc est, tres uno partu editos: ut δίδυμοι sunt gemelli. Columella item mox laudandus. Quoniam tergemini nati sunt Horatii Curiatiique, et in nummis antiq. legitur, C. CVR. et TRIGE, qui nummi delineantur a Patino, in Famil. pag. 97, n. 1 et 2, imprudenter in iisdem putarunt aliqui se pictam videre familiam Trigeminorum. At profecto, quamvis tergemini nati sint Horatii, Curiatiique; non potuit propterea *Trigeminus* aut cognomen esse singulorum in una familia, aut Curiatiorum potius, quam Horatiorum, vel e converso. Patini nummus ex una parte caput Romæ Victricis exhibet: retro: TRIGE. In Regio simili, qui et apud Gorlæum exstat, pag. 30, est TRIG. ·)(· Imperator in curru quadrijugo triumphali, scipionem sinistra consularem tenet, cujus in apice romana aquila est, imperii symbolum: a Victoria retro volitante coronatur Imperator. Sub quadrigis, C. CVR. In alio, C. CVR. F. *Caius Curius filius*, Triumvir Monetalis, sed non Curiatius est. Infra, ROMA. Est hic TRIG. vel TRIGE. Id quod ipsa pictura paginæ alterius in his nummis admonet: TR*ajanus Imperator* GE*rmanicus*. Nihil certius, aut simplicius. Vereor etiam ut *trigeminus* latine dici possit pro *tergemino*. HARD.

2. *Horatiorum... exemplo.* Nequiter, de more suo, Bilbilicus, lib. IX, epigr. 42: « Nempe semel f....., generaret Horatius ut tres. » AJ. — *Horatiorum*, etc. De his vidend. Livius, lib. I. Confer. et Columella, de Re Rustica lib. III, cap. 8: « Ægyptiis et Afris geminos partus ajunt familiares ac pæne solemnes esse: sed et italici generis esse natura voluit eximiæ fecunditatis albanas Curiatiæ familiæ trigeminorum matres. » HARD.

3. *Supra.* Hoc est, supra eum numerum: si plures, quam tres, uno partu edantur in lucem, id inter ostenta narratur. Mox *dicitur;* sic MSS. Quibusd. *adducitur.* Editi *ducitur.*

4. *In Ægypto.* Columella, loco citato. HARD.

5. *Fetifer potu Nilus amnis.* So-

me[6] supremis Divi Augusti, Fausta quædam e plebe, Ostiæ duos mares, totidem feminas enixa, famem, quæ consecuta est, portendit haud dubie. Reperitur et in Peloponeso binos quater enixa[7], majoremque partem ex omni ejus vixisse partu. Et in Ægypto septenos uno ute-

linus, cap. 1: « Quum fetifero potu Nilus, non tantum terrarum, sed etiam hominum materna fecundat arva. » Seneca, Natur. Quæst. lib. XIII, cap. 25: « Quorumdam causa non potest reddi, quare aqua Nilotica fecundiores feminas faciat adeo, ut quarumdam viscera longa sterilitate præclusa, ad conceptum relaxaverit, etc. » Hard.

6. *Proxime, etc.* Cod. Reg. 1, Colb. 1, 2, Paris. et Chiffl. ita legunt: *Fetifer potu Nilus amnis. Proxime supremis Divi Augusti*, uti nos edidimus, hoc est: sub excessum Divi Augusti. Defendi ea lectio eximie potest: primum ex ipso Plinio, lib. XVI, cap. 86, *circa suprema Neronis principis*, iterum dicente; tum ex Solino, cap. 1, ubi de Augusto: « Hujus tamen, inquit, suprema quasi lugeret sæculum, penuria secuta est frugum, etc. » Hæc fames est de qua Plinius hoc loco agit. Libri quidam editi perperam habent: *Fetifer potu Nilus. Annis proximis, supremis Divi Augusti.* Neque enim supremos Augusti annos, Plinius annos proximos appellaret. Hard. — Bene. Nam mortuus Augustus est anno U. C. 767, post Chr. nat. 14, Sext. Pompeio, Sext. Apuleio Coss. Porro non credibile est Plinio, quem ann. 776 natum constat, ante 808-818 hæc scripta esse; ergo plus quam quadraginta ut minimum, vel quinquaginta ab Augusti morte anni effluxerant. Cæterum et, ante Harduinum, jusserat Salmasius sic emendari. Aj.

7. *Binos quater enixa.* Codices ad unum omnes miro consensu, ac vetustæ editiones *binos* legunt. *Quinos* igitur perperam ex Aristotele adstruas qui Hist. Anim. lib. VII, c. 5, vicenos ait quarto partu editos, unoquoque quinos: Μία δέ τις ἐν τέτταρσι τόκοις ἔτεκεν εἴκοσιν· ἀνὰ πέντε γὰρ ἔτεκε, καὶ τὰ πολλὰ αὐτῶν ἐξετράφη. Paulus item Jurisconsultus in Pand. Just. lib. V, tit. 4: « Mulierem Peloponesiam prodidit quinquies quaternos enixam esse fetus, idque tradidisse non leves auctores. » Hard. — Strabo, lib. XV, quatergeminos; idem ex Aristotele tradit quamdam peperisse septemgeminos. Albertus prodidit mulierem in Germania conformatis jam in utero 22 infantium corpusculis abortum fecisse: aliamque ejecisse in pelvim embryonum auricularis digiti magnitudine 150 corpuscula: aliam 70. Neque enim quod de Margareta, Hollandiæ Comite, ferunt, affirmare libet: quæ uno partu 360 filios peperisse vivos, ann. Dom. 1314, traditur. Dal. — Fabulosiora isthæc fabulosis. Iterum vides non Plinio solum, aut Veterum ignorantiæ mira rerum placuisse, sed et recentiorum doctissimis, qui poterant vera nosse. Aj.

ro[8] simul gigni auctor est Trogus[9]. Gignuntur[10] et utriusque sexus, quos Hermaphroditos vocamus, olim Androgynos[11]

8. *Uno utero.* Unica et simplici prægnatione. Hæc quoque Solinus ex Trogo, cap. 1, p. 5. Item Paulus Jurisc. Vid. not. sup. Hard.

9. *Auctor est Trogus.* Et Aristoteles quoque apud Strabonem, lib. XV. Sed mendosus forte in illo est locus, neque ἑπτάδυμα, sed πεντάδυμα legendum : quum Aristoteles, et lib. IV de Gener. animal. c. 4 et 5, et lib. VII de Histor. animal. cap. 5, quinque liberos modo enixam referat : et Gellius, Noct. Att. lib. X, c. 2, ex eodem affirmet, « finem hunc esse multijugæ hominum partionis, neque plures unquam simul genitos compertum. » Quæ porro Albertus M. lib. IX, de Animal. tract. secundo, cap. 5, de prodigiosis partubus tradit, fabulis arbitror propiora. Quæ vero de Margarita, Comitis Hollandiæ filia, vulgo sunt jactata, (vid. supr. not. 7), ea fictitia esse ex temporum collatione ostendit Petr. Scriverius in Antiq. Batav. Hard.

10. *Gignuntur.* Hunc locum exscripsit ad verbum e Plinio Gellius, lib. IV, cap. 9. Hard.

11. *Androgynos.* Hoc est, homines, qui utriusque sexus, virilis ac muliebris τὰ αἰδοῖα habuerint: quibus etiam Hermaphroditorum, a Mercurio et Venere, nomen est inditum : Mercurius enim Ἑρμῆς est, Venus, Ἀφροδίτη. Referunt scilicet Astrologi androgynorum ortus causam, in certum quemdam utriusque stellæ, Mercurii Venerisque coitum; inde nomen. Negant autem in re anatomica summi artifices ullum hominem esse posse, in quo sexus uterque perfectus sit : signa tantum sexus alterius, et inchoatas notas agnoverunt, in iis quibus hujusmodi naturam geminam inesse existimatum sit : in viris quidem aliquam ἐν τῷ αἰδοίῳ rimam, sed illam quidem haud permeabilem, neque, ut Arist. loquitur, δίοδον τῷ αἰδοίῳ τοῦ ἄῤῥενος ; in feminis, nympham ad tres interdum digitos productiorem solito, sed quæ flaccida foret, neque posset ἀκριβῶς τείνεσθαι ἐν ταῖς συνουσίαις. Vide Sennertum, tom. III, part. 9, cap. 13, pag. 607. Hard. — Vocant διφυεῖς et ἀνδροθήλυας et ἀρσενοθήλυας. In maribus id fit tribus modis; quum in perinæo, sive interfemineo muliebre pudendum exiguum videtur; quum itidem in scroto, sed nullo excremento profluvio; quum ibidem, exeunte lotio. In feminis unico, quum penis supra genitalis fastigium in clitorio et ima pube prominet. Addunt quidam in maribus, quum supra caulis radicem muliebris natura exstat; in feminis quum penis ad inguina, vel in perinæo profertur. Rhodig. lib. XV, c. 10, et lib. XIX, c. 12, Androgynos vocavit, et Pollux Concubinos. Cornel. Gemma Cosmocrit. l. I, c. 6. Dalec. — Quos Androgynos sic habuere romana fastidia in deliciis, eas statuæ arguunt feminas fuisse, quibus μύρτος, *clitoris*, plus justo longus eminuit. Quod viraginum genus constat identidem exstitisse; neque ita pridem talis spectata Lutetiæ, in nostra urbe, mulier est; sed nulli

vocatos, et in prodigiis habitos[12], nunc vero in deliciis.

2 Pompeius Magnus in ornamentis theatri mirabiles fama posuit effigies, ob id diligentius magnorum artificum ingeniis elaboratas : inter quas legitur Eutychis[1] a xx liberis rogo illata, Trallibus enixa xxx partus[2]. Alcippe elephantum[3], quanquam id inter ostenta est. Namque et

fuisset *in deliciis*. Cuv. — Neque enim omnibus, ne Pliniano quidem tempore, in deliciis habebantur. Testis Martial. l. III, epigr. 72, vss. 1-6, qui sic fere : « Non vis mecum, Laufeia, lavari: Nescio quod magnum suspicor esse nefas. Aut tibi pannosæ pendent a pectore mammæ, Aut sulcos uteri prodere nuda times; Aut infinito lacerum patet inguen hiatu, Aut aliquid cunni prominet ore tui. » Ubi videsis gradationem; nec androgynos epigrammatum scriptori probatos credes. Cæterum, nec hos placuisse inficias iverim, et quo modo et quam ob causam, ex antiquis ipsis, facile expediverim. Sed hæc longiora forent. Nec ante desinemus tamen, quam legentes ad optim. *Dictionn. des Scienc. Méd.* remiserimus, ubi de *Hermaphroditis* copiose et exacte disseritur, adjunctis exemplis non paucis, et iis αὐθεντικοῖς, et bibliographicis notitiis. Aj.

12. *Et in prodigiis habitos*. Vide Livium, lib. XXVII et lib. XXXI. Item Julium Obseq. cap. 56, pag. 32. Hard.

1. *Eutychis*. Ita Regii 1, 2, Paris. et Solinus ipse, qui, cap. 1, p. 5, eadem referens, Eutychidem vocat. Errat tamen Solinus, qui mulierem ipsam putat exhibitam in theatro, quum id de sola effigie mulieris proditum ab aliis scriptoribus fuerit, atque adeo a Plinio ipso plane modo, quum ait in ornamentis theatri Pompeiani mirabiles fama positas esse effigies. Hard.

2. *Enixa XXX p.* Totidem numerat et Tatianus, in Orat. contra Gent. ubi hunc partum prodigiosum a Periclymeno statuario expressum fuisse scribit. Vidimus ætate nostra feminam, quatuor et triginta partus enixam : sed vix duodecim in iis vitales. Hard. — Nos Lutetiæ duas feminas novimus, quarum prior xxvi, posterior vero xxix liberos peperit; et hæc vivit ac valet. Aj. — Et nos in Horto Regio diu vidimus janitricem triginta trigesimo utero partus enixam. Unus porro ex istius filiis bis genuit gemellos. Cuvier.

3. *Alcippe elephantum*. Idem de Glaucippe ait Tatianus in Orat. contra Græcos : ἡ Γλαυκίππη ἐκύησεν ἐλέφαντα, etc. idque ærea statua expressum a Nicereto Atheniense scribit. Quum eamdem utrobique signari feminam verisimile, tum in alterutro contextu nomen illius in mendo cubare. Illud vero esse arbitror quod Livius, Hist. XXVII, et Val. Max. lib. I, c. 6, n. 5, inter ostenta referunt, puerum cum elephantino capite natum. Videtur ea porro, quæ peperit femina, cum elephanto, ut Semiramis olim cum

serpentem [4] peperit inter initia Marsici [5] belli ancilla. Multiformes pluribus modis inter monstra partus eduntur [6]. Claudius Cæsar scribit Hippocentaurum [7] in Thes-

equo concubuisse; quemadmodum dicetur, lib. VIII, cap. 64. Simile prodigium in Hungaria accidisse ex relatu virorum fide dignissimorum, ait Aldrov. l. de Monstris, p. 430; iconem exhibet, p. 431. Collegit similes prodigiosos partus J. Schenckius, l. I. Observ. Medic. p. 9 et 10; ac l. IV, p. 691. Hard.—Non rarum monstrositatis genus est in multis animantibus, immo et in hominibus, atrophia, ut aiunt, maxillaria ossa superna laborare; unde pendulus nasus a forma proboscidis non multum discedit. Hinc vulgo dictum a feminis, suibus, canibus, editos parvos elephantas. Potes specimina talium ostentorum in Musæo Anatomico, quod habet Hortus Parisinus Regius, videre. Cuvier.

4. *Namque et serpentem, etc.* Julius Obsequens, cap. cviii: « In Etruria, Clusii, mater familiæ vivum serpentem peperit, etc. » H.—Legatur et recens exemplum apud Cornel. Gem. Cosmocrit. tom. II, pag. 201. Dalec. — Ne velis credere. Aj.

5. *Marsici, etc.* Ante Marsicum bellum quæ ostenta visa sunt, ea collecta esse ab historico Sisenna, scribit Cicero, de Divin. lib. II. De hoc bello diximus, lib. II, cap. 85. Hard.

6. *Multiformes... eduntur.* Vide Phlegontem, de Rebus mirab. cap. 20 et seqq. Hard.—Cf. et hoc loco notas Meursii.

7. *Hippocentaurum.* Monstra hujuscemodi ex homine et equo conflata merito negant ulla aut exstitisse aliquando, aut vera esse posse, viri eruditi ex omni disciplina. Ex Medicis Galenus, lib. III de Usu part. cap. 1, rem fabulosam validis omnino argumentis conficit. E Philosophis, Cicero, de Divin. lib. II, pag. 231. E Jureconsultis, Justinianus, tit. de inutili stipul. E Poetis denique ipsis, quibus tamen hæc maxime figmenta olim placuere, Lucretius, lib. V, v. 876 et sqq.: « Sed neque Centauri fuerunt, nec tempore in ullo Esse queat duplici natura, et corpore bino, Ex alienigenis membris compacta potestas, etc. » Hard. — Maxillæ superioris atrophiam, de qua modo act. (vid. supr. not. 3, fin.) si quid intra certum modum coercuerit, humani menti aliquam similitudinem refert maxilla inferior; tum superna pars capitis brevior solito, ab humano capite non tam procul distat. Sic Genevæ nos vitulum inspeximus quem viri, non illiterati quidem, aut naturalium rerum rudes, sed monstrositatis parum guari, e juvenca et armentario Allobroge natum dictitabant; vitulum tamen, cui brevior fuit maxilla superior quam esse solet. Nil aliud de Hippocentauro crediderim quam de vitulo. Cæterum adspice ex Phlegontis loco, quem mox exhibiturus Hard. est, miraculi non parum historiunculæ posthac accessisse; vitale scilicet monstrum, tum carne vesci solitum, manibusque instructum. Nil horum Plinius qui ipse vidit. Cuvier.

salia natum eodem die interiisse. Et nos principatu ejus allatum illi ex Ægypto [8] in melle [9] vidimus. Est inter exempla, in uterum protinus reversus infans Sagunti, quo anno ab Hannibale deleta est.

3 Ex feminis [1] mutari in mares [2], non est fabulosum.

8. *Ex Ægypto.* Phlegon Trall. lib. de mirab. Hist. c. 34, eleganter describit: Εὑρέθη ἐν Σαύνῃ, τῆς Ἀραβίας πόλει Ἱπποκένταυρος, ἐπὶ ὄρους μάλα ὑψηλοῦ... Τὸν δὲ Ἱπποκένταυρον συλλαβὼν ὁ βασιλεὺς, ζῶον ἀποπέμπει νῦν σὺν ἑτέροις πρὸς Καίσαρα εἰς τὴν Αἴγυπτον· τροφὴ δὲ ἦν αὐτοῦ, κρέα. Οὐ φέρων δὲ τὴν μεταβολὴν τοῦ ἀέρος, τελευτᾷ. Καὶ οὕτως ὁ ἔπαρχος τῆς Αἰγύπτου ταριχεύσας, ἀπέστειλεν εἰς Ῥώμην. Καὶ πρῶτον ἐν τοῖς βασιλείοις ἀπεδείχθη· τὸ μὲν πρόσωπον ἀγριώτερον τοῦ ἀνθρωπίνου ἔχων, χεῖρας δὲ, καὶ τοὺς τούτων δακτύλους τετριχωμένους· ὁπλαὶ δὲ ἦσαν αὐτῷ ἵππου στερεαί. Hard.

9. *In melle.* Lib. XXII, cap. 50 Mellis enim natura talis est, ut putrescere corpora non sinat. Hard.

1. *Ex feminis.* Hæc plane ad verbum exscripsit e Plinio Gellius, lib. IX, cap. 4, usque ad eum locum, « Editis geminis, etc. » Hard.

2. *Mutari in mares.* Non contra, e maribus in feminas: quoniam ab agnata cute obducto τῷ αἰδοίῳ cum testibus, interdum editus infans, ut femina habeatur, usu venit: donec in adolescentia, virilitatis munere, disrupta membrana illa, prodeat, quod sub ea latuerat, virile pudendum, appareatque. Contra vero exserto αἰδοίῳ qui in lucem genitus fuerit, ut unquam credatur femina, non posse fieri manifestum est. Nec reapse igitur mutantur in mares feminæ, sed mutari, qua diximus ratione, videntur. Plura hujusmodi exempla reperies apud Hipp. lib. VI Epidem. Cf. Sennertum, tom. III, part. 9, pag. 607; Schenckium lib. IV, Observat. et Martin. *Del Rio*, Disquisit. Magic. lib. II, quæst. 22. Hard.— Exempla congerit Dalecampius, non abs re quidem, quanquam necesse fuit, talem non reapse sexuum novationem fieri, sed tantum declarari. Sæpe enim, præsertim rure, id accidit, ut sexus, quem facile et pronum discernere erat, non probe agnosceretur, mox tamen nec magno sine risu agnoscendus. In exemplo quidam e condiscipulis nostris fuit qui baptismali aquæ admotus, femineum nomen *Thérèse* accepit, nec ante annum totum elapsum masculo mutavit. Tum in his qui ἀνωμαλίᾳ vere tristi laborantes, aut utriusque sexus, aut sexus non sui, si sexum habent, aliquid videntur præferre, quum nullius revera sint, hallucinari facillime potuerant, quibus dispiciendi sexus negotium fuit. Sic mares pro feminis habitos educatosque inter feminas nonnunquam ad duodevicesimum annum usque pervenisse, immo nupsisse, res ex accuratissimis observationibus indubia est. Quod Dalecampio notum fuisse equidem reor. At quo pacto his fabellam adjunxerit de muliercula, quæ postquam peperisset, uxorem duxit,

Invenimus in annalibus, P. Licinio Crasso, C. Cassio Longino Coss.[3], Casini[4] puerum factum ex virgine sub parentibus, jussuque Aruspicum deportatum in insulam desertam. Licinius Mucianus prodidit, visum a se Argis Arescontem[5], cui nomen Arescusæ fuisset : nupsisse etiam ; mox barbam et virilitatem[6] provenisse, uxoremque duxisse. Ejusdem sortis et Smyrnæ puerum[7] a se

non assequor. Esto sexus ambiguus, sunto errores; at si qua vere peperit, jam errori locus non est; hæc femina est, hæc uxorem non ducet. Nisi ad Androgynos illos, Dalecampi, revolvare, quos nusquam esse supra fateberis. Aj. — Exstat hujus rei exemplum illustre apud Ambrosium Paré, opp. pag. 1017, virginis nempe, quæ, dum oves servat, fossamque transilit, dolet vehementer, et mox miratur se in marem versam; unde huic nomen pro *Maria Garnier*, *Germain*. Mas erat vere, ait Paré, sed cui intro genitalia hactenus latuerant. Cuv.

3. *P. Licinio... Coss.* Anno U. C. 581, quo Consules nominantur a Livio, lib. XLII, cap. 28, P. Licinius Crassus, C. Cassius Longinus. In Chifflet. cod. legitur *C. Licinio Crasso* ; et apud Gellium, *Q. Licinio*. Verum in MSS. Plinii quos vidimus, et in vetustis editionibus, nullum huic Licinio prænomen est. In nummis certe Augustorum, qui primus e sua gente eo magistratu fungebatur, prænomen non adscribebat in titulis. Vespasianus, exempli gratia, qui primus e gente Vespasia Imperator fuit, caret prænomine. At ejusdem filius prænomen apponit, T. CÆSAR VESPASIANUS. Caret prænomine primus e gente Licinia Imp. Nerva : ex eadem Valerianus et Gallienus Publii prænomen gerunt : et sic cæteri usque ad Diocletianum. Hard.

4. *Casini*. Quum hunc Plinii locum Gellius exscriberet, C. Asinii videtur legisse; sed sane perperam. Loca enim et oppida Plinius diligenter notat, ubi singula contigere, quæ commemorat. Casini exemplum primum, quod Italiæ est; alterum Argis in Græcia; tum Smyrnæ, quod Asiæ est; Thysdri denique, quod Africæ. Hard.

5. *Arescontem*. Latine Placentem, sive Placidium, non incommode dixeris : est enim id ab ἀρέσκω, *placeo*. H. — Nota præterea bene ab *Arescusa*, *Arescontem*. Nam a ῥήματι græco ἀρέσκω fit utrumque, ἀρέσκων, ἀρέσκουσα, ut latine sit in Placentium Placentia mutata. Rejicula ergo M. at Ch. scriptura *Aristontem*. Aj.

6. *Virilitatem*. Virilitas idem quod virilia et pudenda. Martialis, lib. IX, Epigr. 7 : « Non puer avari sectus arte mangonis Virilitatis damna mœret ereptæ. » Hard.—Parum exacte, si rem philosophice excusseris : *Virilitas* est, ut aiunt, *Qualitas* viri; sublatis quidem virilibus, tollitur et virilitas; at non continuo tamen unum et idem virilia et virilitas. Sed ad sensum parvi refert plerumque. Aj.

7. *Et Smyrnæ puerum*. Puellæ

visum. Ipse in Africa vidi mutatum in marem, nuptiarum die, L. Cossicium civem Thysdritanum[8].

4 Editis geminis[1], raram esse, aut puerperæ, aut puerperio, præterquam alteri, vitam: si vero[2] utriusque sexus editi sint gemini, rariorem utrique salutem: feminas gi-

nomen Philotis fuit, teste Phlegonte, lib. de Rebus mirabil. cap. VII, ubi rem accidisse narrat, Archonte Athenis Dionysodoro, Romæ Coss. D. Junio Silano Torquato, et Q. Haterio Antonino, hoc est, anno Neronis primo. Exempla similia haud pauca ibidem commemorat. Hard.

8. *Ipse in Africa vidi mutatum in marem.... civem Thysdritanum.* Post eam vocem, ex Gellio ipsa Plinii verba referente, desiderantur ista: *Vivebatque quum proderem hæc.* Sed absunt ea ab omnibus etiam codicibus manu exaratis. Spectavit porro hunc Plinii locum Ausonius, epigrammate non ineleganti, LXVIII, cui titulum fecit: QUÆ SEXUM MUTARINT: « Vallebanæ nova res et vix credenda Poetis; Sed quæ de vera promitur historia. Femineam in speciem convertit masculus ales, Pavaque de pavo constitit ante oculos. Cuncti admirantur monstrum; sed mollior agna Adstitit in tenerum de grege versa marem. Quid stolidi ad speciem notæ novitatis hebetis? An vos Nasonis carmina non legitis? Cænida convertit proles Saturnia Consus; Ambiguoque fuit corpore Tiresias; Vidit semivirum fons Salmacis Hermaphroditum; Vidit nubentem Plinius Androgynum. Nec satis antiquum, quod Campana in Benevento Unus ephebōrum virgo repente fuit, etc. » — *Thysdritanum.* De hoc oppido dictum est, l. V, cap. 4. H.

1. *Editis geminis*, etc. Eadem prodit Aristotel. de Generat. Anim. lib. IV, cap. 6: «Quum geminos parit mulier, inquit, raro contingit, ut ipsa cum geminis utrisque servetur: persæpe enim accidit, ut altero ex geminis pereunte, alter tamen cum puerpera vivat.» Quamobrem rectius fortasse legatur, *et puerperæ, et puerperio.* Quod si editis geminis raro vivere aut puerperam, aut puerperium voluit dicere, falsum id quotidianis deprehendetur experimentis. Hard. — Nostris enim temporibus non raro incolumes duos una incolumis peperit; quod ræteroquin forte ad obstetriciæ artis progressus jure tuo retuleris. Cuvier.

2. *Si vero*, etc. Arist. loc. cit. et Hist. Anim. lib. VII, cap. 5, ac denique, sect. 10, problem. 30. « Hujus causa est, inquit Albertus M. lib. IX, de Animal. tract. I, cap. 5, pag. 291, delicatio complexionis humanæ, etc. » Tamen D. August. de Civit. Dei, lib. V, cap. 6: « Novimus, inquit, geminos diversi sexus; ambo adhuc vivunt, ambo ætate vigent adhuc. Ille in officio Comitis militat, et a sua domo pæne semper peregrinatur: illa de solo patrio, et de rure proprio non recedit... ille conjugatus, illa virgo sacra est, etc. » Hard.

gni[3] celerius quam mares, sicuti celerius senescere :

3. *Feminas gigni celerius quam mares*, etc. Sive verbum *gigni* significet formari in utero fetum, seu significet in lucem prodire infantem, falsum est feminas gigni celerius quam mares. Docet id Aristoteles, lib. de Historia Animalium VII, cap. 2, his verbis : « Quum itaque fetus in utero formatur, femina tardius quam mas perfectionem omnium partium recipit, et serius in decimum mensem quam mas protrahitur. » Et cap. 4 : « Plus etiam motus magna ex parte mas in utero infert quam femina, et celerius prodit; feminæ enim partus tardior est. » Possem etiam, nisi me pudor avocaret, citare Avicennam, de Animalib. lib. IX, c. 5, de transmutatione spermatis; item Albertum Magnum, aliosque Aristotelicæ doctrinæ assectatores. Cæterum in exemplari Toletano non *gigni* legitur, sed *nasci*. Quod si duo hæc verba jungerentur *gigni nasci*, et pro eis scriberetur *juvenescere*, bellissime locus restitueretur. Aristoteles loco proxime citato : « Sed quum in lucem prodierit femina, ocyus quam mas et accrescit, et ætate floret, et senectute maceratur. » Posset etiam locus minus superstitiose restitui, si pro duobus illis verbis, *gigni celerius*, poneretur *juvenescere*, deinde permutatione verborum sequentium legeretur : « feminas juvenescere celerius quam mares, sicuti senescere, » vel sic, « feminas juvenescere quam mares celerius, sicuti senescere. » PINTIANUS. — Pintiano cave ne obsequare; nec magis Pellicerio, qui in notis MSS. monet *feminas gignere*, legendum; quod hoc loco idem esse cum τῷ « generationi idoneas citius fieri. » Nam Festus : « Pubes, et qui pubem generare potest, incipit esse a XIV annis : femina a XII viri potens, seu patiens. » Sed nostra interpretatio (quam vide infra) Aristotelicæ menti et codicibus MSS. editisque libris multo est affinior. HARD. — Adde non bene de feminis dici *gignere* : gignit vir, parit femina. Quanquam *mater* et *genitrix* idem sunt; sed *genitrix* est a τῷ *genitor*; neque ergo directe a *gignendo* derivatur. AJ. — Sensus vero τοῦ *gigni*, hic est : crescere, perfici, vigere, adolescere. Tardius enim formari, perficique in utero, aut ex eo prodire feminas, quam mares, tum experientia constat, tum vero Philosophus Stagirites aperte prodit, lib. VI, Hist. Anim. capite 22, et libro VII, capite 3. At illud hoc loco Plinius docet, quod Albertus Magnus, loc. cit. cap. 3, pag. 289 : « Postquam, inquit, natæ sunt feminæ, citius crescunt et maturantur, quam masculi, eo quod, etc... Et hæc est etiam causa, quod citius vetulæ efficiuntur feminæ, quam viri, etc. » Sic et Aristoteles, tum locis proxime citatis, tum et de Generatione Animalium, lib. IV, cap. 6, edit. Lugdun. Lemar. 1590, pag. 690 : « Ἐξελθόντων δὲ, πάντα πρότερον ἐπιτελεῖται, οἷον ἥβη, καὶ ἀκμὴ, καὶ γῆρας ταῖς θήλεσιν, ἢ τοῖς ἄῤῥεσιν. Hoc est : « Ubi in lucem venerint, celerius feminæ, quam mares, perficiuntur : nam et pubes, et vigor, et senectus feminis prius venit, quam maribus. » HARD.

sæpius in utero moveri[4] mares, et in dextera[5] fere geri parte, in læva feminas, constat.

1 IV. (v.) Cæteris[1] animantibus statum, et pariendi, et partus gerendi[2], tempus est : homo toto anno, et incerto gignitur spatio. Alius septimo[3] mense, alius octavo[4], et usque ad initia decimi undecimique[5]. Ante septimum

4. *Sæpius in utero moveri.* Sic Arist. lib. VII, Hist. Anim. cap. 3. Galenus quoque, multis in locis, inter maris concepti signa, frequentes ac validas fetus ipsius motiones enumerat. Hard.

5. *Et in dextera*, etc. Hoc totidem verbis Hippocr. Aphorism. lib. V. cap. 48 : Ἔμβρυα, τὰ μὲν ἄῤῥενα, ἐν τοῖς δεξιοῖσι· τὰ δὲ θήλεα, ἐν τοῖσιν ἀριστεροῖς μᾶλλον. Id ita plerumque evenire animadvertit etiam Arist. Histor. Animal. lib. VII, cap. 3. Hard.

IV. 1. *Cæteris.* Sic Aristotel. Histor. Animal. lib. VII, cap. 4. Certo, inquit Plinius, anni tempore fetus suos edunt, eodemque temporis spatio gestant in utero cætera omnino animalia : homini tantum incertum est nascendi tempus, ut qui toto nascatur anno ; incerta item in utero mora, quum alius septimo mense, octavo alius, quidam nec ante undecimi initia prodeat. Hard. — Res vera de non cicuratis animantibus, qui certo et stato tantum tempore et coeunt, et pariunt, quia nempe ex anni tempestatibus cuncta fiunt; falsa vero de domesticis, quibus perpetuo, ut nobis, domus et cibus. Cuvier.

2. *Partus gerendi*, etc. Hoc est, fetus gestandi : τοῦ τόκου, dixit Philosophus. Hard.

3. *Alius septimo*, etc. Quinto mense vitales in Hispania editos fuisse scribit Ferdinandus Mena in commentariis ad lib. Hippocr. de septimestri fetu. Vide Aristot. de Nat. Animal. lib. VII, cap. 4, et D. Gothofred. ad Nov. XXXIX, cap. 2; et Fab. Paulin. de Hebdom. lib. VI, cap. 4; Censorin. de Die nat. c. VII; Plutarch. de Placit. Phil. lib. V, cap. 18, et seq. Hier. Mercurial. Var. lect. IV, cap. 10, etc. Dal.

4. *Alius octavo.* Cur vitalis partus non sit octavo mense, vide Rhodig. XIX, 22; XX, 1, et XXII, 13. Octavo quidem mense in Ægypto fere nasci, ut nono apud nos, fabulosum putant; verum, qui octavo gignuntur raro mori. Asclepiades Naxias mulieres edere ὀκτάμηνα prodit, sive Junone Lucina id gratificante ob Dionysii benevolentiam, sive quia Bacchus eo mense in lucem prodiisset, cujus nomine et Dionysiam Naxum appellarunt : tametsi quidam a vitium fecunditate, quod auctor scribit, lib. IV, cap. 12, ita dictam interpretantur, et quod fons vini sapore in ea fluit. Dalec.

5. *Ad initia decimi undecimique.* In R. 1, 2, Chiffl. legitur tantum, *ad initia undecimi.* At cod. Paris. et edd. omnes vetustæ cum vulgata conspirant; sed et Aristoteles ipse Hist. Animal. lib. VII, cap. 4 : Καὶ γὰρ ἑπτάμηνα, καὶ ὀκτάμηνα, καὶ ἐννεάμηνα γίνονται, καὶ δεκάμηνα τὸ

mensem haud unquam vitalis est[6]. Septimo non nisi pridie posterove plenilunii die, aut interlunio concepti nascuntur. Tralatitium[7] in Ægypto est et octavo gigni. Jam quidem et in Italia[8] tales partus esse vitales, contra priscorum[9] opiniones. Variant hæc[10] pluribus modis. Vestilia 3

πλεῖστον· ἔνιαι δὲ ἐπιλαμβάνουσι καὶ τοῦ ἐνδεκάτου μηνός. Hinc illud sacrorum codicum, Sapient. cap. 7, v. 2 : « In ventre matris figuratus sum caro decem mensium tempore. » Undecimum porro mensem, inquit Censorinus, cap. VII, Aristoteles solus recipit : cæteri universi improbarunt. Varro tamen etiam probavit lib. XIV Rerum divinarum, teste Gellio, lib. III, cap. 16, qui de toto hoc argumento ibi accurate disputat animadvertitque : « Quamvis Decemviri in legibus duodecim tabularum, in decem mensibus gigni hominem, non in undecimo scripsissent, Divum Hadrianum decrevisse in undecimo quoque mense partum edi posse; idque se statuere exquisitis veterum philosophorum et medicorum sententiis. » Schenkius Obs. IV, quinto, sexto, septimo, nono, decimo et undecimo mense natos refert, eosque vitales. Vide et Jac. Fontanum medicum, parte I univ. artis medicæ, Physiolog. lib. V, cap. 16. Hard.— Cf. recentiores multos, et inprimis *Dict. des Sciences Médical.* ad vocem *Accouchement*. Cæterum Antiquis ad partum frequentior credebatur decimus mensis. Unde Virgil. Eclog. IV, 61 : « Matri longa decem tulerunt fastidia menses. » Sed res minus spinosa est quam credes forsan. Nam Græcis menses e Luna, qui ultra 29, ad summum, 30 dies non ivere. Qui igitur post ducentos et septuaginta dies a conceptu nascebatur, hunc decimus mensis ferebat. Aj.—De his frequenter disputatum; « sed adhuc sub judice lis est. » At nostræ leges nodum Gordianum solverunt (vid. cod. civ. artt. 312, 315, ubi si quis intra ccc dies natus, legitimus declaratur). Minus in cæteris animantibus æqualitatis et constantiæ, notum jam est doctissimi Tessier experientiis. Cuvier.

6. *Ante septimum... vitalis est.* Aristotel. loc. citat. et Plutarch. lib. V, de Placitis Philosoph. cap. 18. Item Soranus Ephes. cap. 17, aliique. Hard.

7. *Tralatitium*, etc. Ita vett. codd. non *translatitium*. Hoc est, vulgare, commune. Hæc habet et Arist. loc. cit. Hard.

8. *Jam quidem et in Italia*, etc. Pluribus id exemplis recentioris ævi stabilitum vide apud Joan. Schenckium, Observ. Medic. lib. IV, pag. 639. Hard.

9. *Contra priscorum*, etc. Hippocratis similiter, lib. de Carnibus, cap. VIII, ὀκτάμηνον δὲ γενόμενον, οὐδὲν βιοῖ πώποτε· et aliorum, qui Epicharmum secuti sunt, ut scribit Censorinus, cap. VII. Hard.

10. *Variant hæc*, etc. Neque vero vel in eadem muliere statum idem certumque pariendi tempus : sed sæpe diversum. Argumento est Vestilia C. Herdicii, etc. Hard.

C. Herdicii [11], ac postea Pomponii, atque Orfiti [12], claris-

11. *C. Herdicii.* Ita Romana anni 1470, Parmensis anni 1476, et aliæ editiones vetustæ. In MSS. Reg. 1, Paris. Colb. 1, 2, *C. Diti.* Forte C. vel Cn. Didius Geta is fuit, de quo Dio Cassius in Claudio, lib. LX, qui post Suetonium Paulinum Mauros subegit; belle certe tempora congruunt. Hard. — *Ac postea Pomponii.* Quis ille sit Pomponius, ego nec video, nec visum iri spero, quippe cui nec prænomen Secundus adjunxerit, nec agnomen. Suspicor tamen de Jul. Pomponio Græcino hoc dictum qui, anno U. C. 759, consul suffectus fuit, sermonem h. l. esse, aut de L. Pomponio quem, postquam consul subrogatus anno U. C. 794, p. Chr. nat. 41, in Caii locum fuisset; e Tacit. Annal. lib. XII, c. 27, 28, scimus legatum in superiore Germania de tumultuantibus Cattis victoriam reportasse, cohonestatumque Romæ triumphalibus insignibus; quæ tamen, ait florentissimus scriptor, « modica pars famæ ejus apud posteros, in quis carminum fama præcellit. » Quem cave ne cum Q. Pomponio Secundo fratre confundas, qui, Sancia accusata, mox a Suilio accusatus, ad arma civilia confugit, eodem Tacit. teste, Ann. lib. XIII, c. 43. Plures præterea Pomponii in hac ætate floruerunt; sed illi non clarissimi cives, nisi L. Pomponium Flaccum excipias qui consul ann. U. C. 770, dein Mœsiæ præfectus, Rhescuporim Tiberio tradidit; mox, sive ob perfidiam, sive quod dies et noctes duo perpotando continuasset, legatus factus in Syria est; et Pomponium Labeonem, qui ann. 779 Mœsiæ quoque præfectus fuit. At huic uxor quædam Praxea fuit; illum inter laudabiles viros Plinius non nominasset. Aj.

12. *Orfiti.* Ait h. l. Harduinus repertum sibi Orfitum cum Imp. Claudio consulem, ann. U. C. 804. In Fastis scilicet, aut Dione Cassio et Cornelio; et quidem vere. Sed ad hunc, me judice, non referenda verba Nostri. Nam Vestiliam e sequentibus vides ante Orfito nupsisse et dedisse filios, quam Suilium Rufum pareret Corbulonemque; ante tamen Corbulonis et Suilii matrem fuisse, quam Cæsoniæ. Atqui Cæsonia Caii eodem anno occubuit quo maritus, nempe 794. Natam igitur crede, ann. U. C. fere 769, Corbulonem vero et Suilium a 763 ad 767. Jam Orfitus noster plus quam quadraginta annis post diffarreationem consulatum adeptus foret. Quod ut non impossibile est, ita tamen non probabile. Quocirca libentius crediderim Orfiti filium Orfitum consulem; nec consuli sane displicebat quod de illius patre Plinius subjungit, *clarissimorum civium.* Cæterum non immerito; siquidem videntur e Scipionum gente Orfiti, quorum nomina in Fastis ita inscripta habes: ann. Urb. C. 804 (post Ch. nat. 51), Serg. Cornelius Scipio Orfitus; ann. 902 (149), Ser. Cornelius Scip. Orfitus; ann. 918 (165), L. Cornel. Scipio Orfitus; ann. 925 (172), Cornel. Scipio Orfitus (sine prænomine). Occurrunt quoque, ann. 863, Solin. Orfitus (cum Claudio Crispino), 1023 (cum Flav. Antiochiano), Fur. Orfitus. Aj.

simorum civium conjux, ex his quatuor partus enixa, septimo semper[13] mense, genuit Suilium Rufum[14] undecimo, Corbulonem[15] septimo, utrumque consulem : postea Cæsoniam[16], Caii principis conjugem, octavo. In quo mensium[17] numero genitis, intra quadragesimum diem[18] maxi-

13. *Septimo semper.* Sic Harduinus e codicib. suis R. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. Chiffl. Tolet. aliisque refinxit, potiusve rescripsit, quum antea *Sempronium* admitteretur. Vid. infr. ad not. 18, quæ ait Pint. As.

14. *Suilium Rufum.* Is est M. Suilius Rufus, qui cum C. Antistio consulatum gessit, Claudii principatus anno decimo. De his consulib. Tacitus, Annal. lib. XII. Onuphrii Fasti M. Servilium Rufum perperam vocant. Hunc Corbulonis fratrem laudat Dio Cassius, lib. LXIII, dum eos recenset, quos Nero jussit interfici. Τοῦ δὲ δὴ Κορβούλωνος, καὶ Σουλπικίων, καὶ Σκριβωνίων, Ῥούφου τε καὶ Πρόκλου, μνημονεύσω· τούτων μὲν, ὅτι ἀδελφοί τε καὶ ἡλικιῶται, etc. Ex Pomponio natum hunc suspicamur : fuit enim in Pomponia gente Ruforum familia et cognomen. Hard. — Falso. Nam quo pacto gentilitii nominis in locum Suilius, quod minus notum ac nobile est? Tum memento Vestiliæ, postquam Pomponii non fuit, editos in lucem Suilium, Corbulonem, Cæsoniam. Suilius sane in Suiliis, novis viris; Corbulo in Domitiis, Cæsonia forsan in Anniis; sed hoc intra controversiam esto. As.

15. *Corbulonem.* Neronis ducem, de quo, lib. VI, cap. 8. Hard.

16. *Cæsoniam.* Μιλωνία Καισωνία Dioni appellata, lib. LIX, p. 658, quæ Caio Cæsari Germanico Aug. nupsit, ut ibi prolixius narratur. Vide Suetonium quoque, in Caligula, cap. xxv. Hard. — Tum et Juven. Sat. VI, vss. 616, sqq. et Pers. Sat. VI, vs. 47. As.

17. *In quo mensium.* De fetuum quorumvis periculo circa quadragesimum diem, consentiunt Censor. cap. 11; Celsus, II, cap. 1; Hippocr. de septimestri partu, et Aphorism. 28; Arist. Hist. Anim. VII, 3; vid. infr. not. 18. Hard.

18. *Ex his quatuor partus enixa, septimo semper mense, genuit Suilium Rufum undecimo, Corbulonem septimo, utrumque consulem : postea Cæsoniam, Caii principis conjugem, octavo. In quo mensium numero genitis intra quadragesimum diem,* etc. Legebatur olim *Sempronium.* Unde locus non vulgari indigens censura. Ante omnia, scripta omnis et impressa lectio non *Sempronium* agnoscit, sed *septimo semper :* sicque haud dubie legendum est. Deinde pro duobus illis verbis, *in quo*, scribendum est, *iniquo :* et id verbum cum duobus sequentibus, ad præcedentia adjunge. Postremo dictionem, *Genitis*, cum majore littera scribe, ut sit principium sequentis cæsi, hoc sensu : Vestiliam, C. Herdicii ac postea Pomponii atque Orfiti conjugem, quatuor ex his partus enixam, æquo semper mensium numero genuisse, hoc est, septimo semper mense;

mus labor : gravidis[19] autem, quarto et octavo mense,
3 letalesque in iis abortus. Masurius[20] auctor est, L. Papirium prætorem, secundo hærede lege agente[21], bonorum possessionem contra eum dedisse, quum mater par-

deinde e contrario, peperisse tres alios filios iniquo numero mensium, Suilium Rufum undecimo, Corbulonem septimo, Cæsoniam octavo. Genitis vero, hoc est, fetui adhuc intra maternum uterum clauso, intra quadragesimum diem maximum esse laborem, h. e. periculum imminere, ne abortu ejiciantur, multi (vid. not. 17); tum Arist. de Hist. Anim. lib. VII, capite tertio : « Effluxiones vocantur, quæ intra septimum mensem corruptiones incidunt; abortiones autem, quæ intra quadragesimum diem : et quidem plurimi fetus intra tot numero dies depravantur. » Pintianus. — *In quo* tamen MSS. omnes librique editi; nec fides magis Pintiano adhibenda hunc locum non concoquenti, quam Pellicerii notis manosc. qui quidem Pintiano audacior, jubet suo periculo legi *in universum vero genitis*, etc. asseverans nimirum e glossa, ut fit non raro, verba hæc *in quo mensium numero* in textum irrepsisse. De Pintiano hic puta quod Pellicerius, de Pellicerio quod Pintianus. Neutri enim succurrit Plinianum ἀξίωμα, non e proprio penu, sed e Coa supellectili, ut sexcenties, depromptum; porro Hippocrates, de septim. partu lib. sub finem, ait patere quidem plurimis morbis recens editos in lucem; potissimum vero ὀκτώμηνας. Aj.

19. *Gravidis*. Prægnantes quarto et octavo mense plerumque infestantur: fetus corrumpuntur, abortoque excidunt. Aristoteles loc. cit. Hard.

20. *Masurius*. Male in quibusdam *Massurius*; sic enim, producta prima syllaba, choriambum (-uu-) Masurium haberes; quod est pæon quartus, teste Persio qui Sat. V, vss. 89, 90, sic habet : « Cur mihi non liceat, jussit quocumque voluntas, Excepto, si quid Masuri rubrica notavit. » Eumdem virum patet Satyrographo ac Plinio nominari, Sabinum scilicet Masurium, juris peritissimum, Augustique et Tiberii temporibus percelebrem. Aj. — Hunc Plinii locum integrum ad verbum Gellius transcripsit, lib. III, cap. 16. Hard.

21. *Masurius auctor est, L. Papirium prætorem, secundo hærede lege agente*. Exemplar Salmanticense *cohærede* præfert, non *hærede*. Præterea vix credo ordinem horum verborum non esse inversum. Rectius enim multo et magis e communi intellectu, verba hoc ordine fluerent : « Masurius auctor est, L. Papirium prætorem, secundo cohærede lege agente, quum mater partum XIV mensibus diceret tulisse, bonorum possessionem contra eum dedisse : quoniam nullum certum tempus pariendi statutum videretur. » Pint. — *Lege agente*. Quum ex lege is ageret a Decemviris lata, de qua omnia nota sunt. Hard.

tum se XIII mensibus[22] diceret tulisse : quoniam nullum certum[23] tempus pariendi statum[24] videretur.

V. (VI.) A conceptu[1] decimo die[2], dolores capitis, oculorum vertigines[3] tenebræque[4], fastidium in cibis[5], redundatio[6] stomachi, indices sunt hominis inchoati. Melior color 1

22. *XIII mensibus.* In MS. nostro, *tredecim*. Ita Gellius loc. cit. Qui *sedecim* legunt, tum Gellii, et MSS. auctoritate refelluntur, tum vero Indice ipso, in quo hujus loci lemma, seu titulus ita exprimitur : « Pariendi tempora perillustria : exempla a mensibus VII ad XIII. » Romana editio anni 1470, et Parmensis anni 1476, habet *XIV mensibus*. Sunt exempla partus mense decimo quinto, etiam et vicesimo tertio, etiam post biennium editi ; atque adeo serius, apud Jos. Schenckium, Observat. Medic. lib. IV, pag. 640. Hard.

23. *Nullum certum.* In quibusd. edd. libb. *Null. satis certum.*

24. *Quoniam nullum certum tempus pariendi statum videretur.* Ita quidem codices biblioth. Reg. 1 et 2 ; et loc. cit. Gellius : « statum ei videretur. » Alii *statutum* legunt. Hæc porro opinio Papirii a Jureconsultis merito rejecta est : valet enim pertinetque ad reddendas successiones incertas, et impudicitiæ frena laxat. Hard. — A. Gellius, Noct. Attic. lib. III, cap. 16 : « Decemviri partum legitimum esse mense decimo voluerunt. » Tum Victorius, c. 18, 5. Cf. Nonium in vocabulo *Spissum*. Tertull. lib. de Anim. « Legitima nativitas decimi mensis ferme ingressus est, » ait Ræward. c. 28, in leg. XII Tabul. Apud Hom. Neptunus sic Nympham alloquitur : Χαῖρε, γυνὴ, φιλότητι· περιπλομένου δ' ἐνιαυτοῦ, Τέξεις ἀγλαὰ τέκνα ; id est, anno circumacto, speciosum partum edes : nimirum decimo mense ; tot enim mensibus apud Æolas, ut et apud priscos Romanos, constabat annus : et Homerum Æolem fuisse indubitatum. Videatur hac de re D. Gothofred. ad Nov. XXXIX, c. 2, et Anton. August. ad XII Tabul. c. 24. D.

V. 1. *A conceptu*, etc. Hæc deinceps totidem ferme verbis habet Aristotel. Hist. Anim. lib. VII, c. 4, et ex Plinio Solinus, cap. 1. Hard.

2. *Decimo die.* Aliis vero aliquando serius, inquit Aristotel. loc. cit. Hard.

3. *Vertigines.* Δῖνοι. Dalec.

4. *Tenebræ.* Obtenebrato visu, σκότοι πρὸ τῶν ὀμμάτων, inquit idem Arist. Hard.

5. *Fastidium in cibis.* Græci μαλακίαν et κίτταν eam ægritudinem vocant. Moschopulus, quoniam edera (κίττα) συμπλέκεται ἀεὶ τοῖς παρατιθεμένοις, in mulieribus τὸ κιττᾷν esse putavit inconsiderate τὸ μεθ' ἡδονῆς συλλαμβάνειν. Brod. V, cap. 30. Conceptus signa vide apud Aristot. de Hist. Animal. lib. VII, cap. 3. Dalec. — Et hoc sensu fere *technico* intelligendum in Maroniano versu quem supra allegavimus : « Matri longa decem tulerunt fastidia menses, » τὸ *fastidia*. Aj.

6. *Redund.* Nausea, vomitusque; quod nimii cibi vulgo indicium. H.

plenilunio : quod tempus[14] editos quoque infantes præcipue infestat. Adeoque incessus[15] atque omne, quidquid dici potest, in gravida refert, ut salsioribus[16] cibis usæ, carentem unguiculis partum edant, et, si[17] respiravere, difficilius enitantur. Oscitatio quidem in enixu letalis[18] est, sicut sternuisse[19] a coitu, abortivum.

sobole tantum, sed et pro fetu nondum edito, ἀντὶ τοῦ κυήματος. Ita cap. 13, *alere partum* dixit, hoc est, *fetum*, seu prolem; et lib. X, cap. 83 : *partus duodeni*, ubi Aristoteles σκυλάκια, *catuli*, *fetus*. Virg. Æneid. VII, 321 : « Quin idem Veneri partus suus, et Paris alter. » Lucret. IV, 1244 seqq. « Quom multæ steriles hymenæis ante fuerunt Pluribus, et oaetæ post sunt tameo unde puellos Suscipere, et partu possent ditescere dulci. » Dig. de ventr. inspiciend. lib. I : « Ex hoc rescripto : Partus enim antequam edatur, mulieris portio est, vel viscerum. » Plinius ipse, l. II, c. 52, 2 : « Marcia, princeps Romanarum, icta gravida, partu exanimato, ipsa citra ullum aliud incommodum vixit. » Hard.

14. *Quod tempus*. Solinus loc. cit. et Arist. Hist. Anim. lib. VII, cap. 15. At Solinus id tempus, non *præcipue* modo, sed *semper* infestare pueros dixit. Hard.

15. *Adeoque incessus*, etc. Sane refert quo modo incedat gravida; si enim cadat, abortionis periculum est. Non fuit hoc sensu, qui sane obvius unicuique est, contentus Salmasius, qui pag. 30 Exercitt. in Solinum, ut novum excogitaret, novum excudit in lingua latina vocabulum, *inesus* pro *esus*; *esum* vero deinde pro cibo accepit. De quo, cujusmodi is debeat esse, statim a Plinio animadvertitur, quum salsiorem vetat a prægnantibus adhiberi; sed diversum quiddam nunc a se indicari, quod cavere pariter prægnantes oporteat, haud obscure significat. Hard.

16. *Ut salsioribus*. Aristot. Histor. Anim. lib. VII, cap. 5. Item Albertus Magnus, de Anim. tract. 1, lib. IX, cap. 5. Ex Plinio Solinus, cap. 1. Hard.

17. *Si respiravere*. Si spiritum continere non possint, sed urgente eo nimium, respirarint, inquit Aristot. Hist. lib. VII, cap. 11 : δυστοκοῦσι δὲ μᾶλλον, καὶ ἐὰν μεταξὺ ἀποπνεύσωσιν, ἀποβιαζόμεναι τῷ πνεύματι. Solinus loco cit. « Enitenti spiritum continere, plurimum congruit : quandoquidem letali mora oscitatio suspendit puerperia. » Hard.

18. *Letalis est*. Quia lapsas defectasque vires ostendit oscitatio, quibus integris ad enitendum opus est : oscitatione vires flaccescunt. Gellius, Noct. Attic. lib. III, cap. 16, Plinii verba referens : « oscitatio, inquit, in nixu, etc. » Hard.

19. *Sicut sternuisse*. Solinus explicat fusius, cap. 1 : « Ante omnia sobolem cogitantibus sternutatio cavenda post coitum; ne prius semen excutiat impulsus repentinus, quam penetralibus matricis se insinuet paternus humor. » Hard.

3 (VII.) Miseret atque etiam pudet æstimantem quam sit frivola animalium superbissimi origo, quum[20] plerumque abortus causa fiat odor a lucernarum exstinctu. His principiis nascuntur tyranni, his carnifex animus[21]. Tu qui corporis viribus fidis, tu qui fortunæ munera amplexaris, et te ne alumnum quidem ejus existimas, sed partum; tu tamen cujus semper tinctoria[22] est mens, tu qui te

20. *Quum plerumque*, etc. *Abortum fecit equa feta*, inquit Arist. Histor. Anim. lib. VIII, cap. 29, *lucernæ odore : id quod prægnantibus quoque mulieribus nonnullis usu venit :* συμβαίνει δὲ τοῦτο καὶ γυναιξὶν ἐνίαις κυούσαις. Ita etiam Alb. M. lib. VII, de Anim. tract. III, cap. 2, p. 233; et Ælian. Hist. Anim. lib. IX, cap. 54; ex Aristot. uterque. Item Porphyrius, de Carn. Abstinent. lib. III. HARD.

21. *Carnifex animus.* Annæanæ audaciæ *series juncturaque*, sed cujus posthac imitator exstitit Martial. lib. XII, epigr. XLVIII, vss. 9 et 10: « Mullorum leporumque et suminis exitus hic est, Sulfureusque color, carnificesque pedes. » Podagram scilicet innuit. AJ.

22. *Tu cujus... semper tinctoria.* Aliam hic lection. (quam Rhenani; sc. *semp. in victoria*) manuscriptus codex habet, sed mendosissimam, nempe hanc, *tamen cujus semper tinctoria est mens.* Hæc corruptissima verba doctus quispiam in hunc modum castigavit, ut legendum affirmaret, *tu cujus semper in victoria est mens.* At quum nullo modo mihi satisfaceret hæc sententia, cœpi aliam eruere : verum non succedebat expedite divinatio. Desperanti jam semel atque iterum, tandem in mentem venit ipsissima Plinii lectio, ni fallor; hæc videlicet, *tamen cura pertinaci æstuans.* Porro hæc clausula, a nobis maximo labore restituta, aptissime ad præcedentia respondet. Id quod nullus negabit, modo totam sententiam inspiciat, ac consideret; quæ sic habet : « Tu qui corporis viribus fidis : tu qui fortunæ munera amplexaris, et te ne alumnum quidem ejus existimas, sed partum, tamen cura pertinaci æstuans, tu qui te Deum credis aliquo successu tumens, tanti perire potuisti. » RHENANUS.—Cum Rhenano faciunt editi hactenus libri et habent omnes : *Tu cujus semper in victoria est mens :* quam lectionem nullum plane exemplar manu exaratum, paulo vetustius approbat. Reg. 2 : *Tu tamen cujus victoria est mens.* At Reg. 1, Colb. 1, 2, Paris. Chiffl. et quos videre Rhenanus ac Turnebus, ita habent omnino, ut edi curavimus : quanquam id Rhenano non placuit, sed maximo labore, ut ipse ait, successu admodum infelici, ut nos putamus, clausulam hanc fatigavit conatusque est emendare; frustra. Nec magis apte Vossius in Melam, pág. 114, *tu cujus semper cinctoria mens est.* Tinctoriam mentem dixit Plinius, eo plane sensu quo Terentius et Augustinus, Enarr.

Deum credis, aliquo successu tumens, tanti perire[23] potuisti: atque etiam hodie minoris potes, quantulo serpentis ictus dente! aut etiam, ut Anacreon[24] poeta, acino uvæ passæ; ut Fabius Senator prætor[25], in lactis haustu uno pilo strangulatus. Is demum profecto vitam æqua lance pensitabit, qui semper fragilitatis humanæ memor fuerit.

VI. (VIII.) In pedes procedere nascentem, contra[1] naturam 1

in Psal. LXX, num. 1, « gladiatorium animum. » Isid. glossæ: *Tinctorium, gladius.* Quæ glossæ quum sint per elementorum seriem digestæ atque compositæ, qui *cinctorium* reponunt, confidenter nimium facere nobis videntur. HARD.

23. *Tanti perire.* In Reg. 1 et 2, *tante perire.* Certe *tanto* mallem, et mox *minori*, quam *minoris.* Tanto, hoc est, tantula re, cujus modi est lucernæ exstinctæ fumus. Odor cæteroquin teter, et his ingratissimus quibus delicati πνεύμονες sunt. H.

24. *Anacreon.* Floride Valer. Maxim. lib. IX, c. 12, 8: « Sicut Anacreonti quoque, quamvis statum humanæ vitæ supergresso, quem uvæ passæ succo tenues et exiles virium reliquias foventem, unius grani pertinacior in aridis faucibus humor absumpsit. » HARD. — Idem Sophocli evenisse Neanthes annotasse traditur. Qua de re et Pet. Crinit. de Hon. discip. lib. II, c. 6. DALEC.

25. *Senator prætor.* Ita constanter Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. aliique codd. Pintianus tamen ex suo emendat, *Senator, poto in lactis haustu uno pilo.* Suspicatur Cujacius in vet. cod. scriptum fuisse *Senator P. R.* hoc est, Senator populi romani: quibus in verbis haud levem energiam latere ait Lælius Bisciola, Horar. subcisiv. lib. II, cap. 22, pag. 154, perinde ac si dicat: Tantus vir, et unus ex tam nobili populo princeps: eo enim, non dicam quidem miserius, sed notabilius est id leti genus, quo cui illud accidit, ille inter suos nobilior vir fuit. Quoad sensum vero, sic habeto: Senatorii ordinis vir strangulatus est pilo uno in haustu lactis, præturam quum exerceret. HARD.

VI. 1. *In pedes procedere nascentem, contra naturam.* Ita Colb. 1, 2, Paris. et Solinus ipse, ac vetustæ editiones omnes. At Reg. 1, 2, et Chiffl. *procidere:* fortassis aptius: cadere enim ac decidere fetus ex utero dicebatur: unde Statius Silv. I, 2, 109: « cadentem Excepi; » Lucanus, lib. IX, vs. 899: « In terram parvus quum decidit infans. » Male vero in pedes procedere nascentem, hoc est quod inquit Varro, pueros in lucem prodeuntes in utero confixos esse, capite infima obtinente, pedibus in superna porrectis arborum modo, non hominis; eosque nonnunquam præter rationem conversos, diductis passisque brachiis, in pedes exire magno periculo maloque parentis, cujus deprecandi causa Carmentibus Postversæ ac Prosæ erectæ statuæ sunt. De perversi rectique partus nomine Rhodig. c. XV. Vide Sueto-

est; quo argumento[2] eos appellavere Agrippas, ut ægre partos[3]: qualiter M. Agrippam ferunt genitum, unico prope felicitatis exemplo in omnibus ad hunc modum genitis. Quanquam is quoque adversa pedum valetudine, misera juventa, exercito ævo inter arma mortesque, ad noxia successu[4], infelici terris stirpe omni, sed per

nium in Augusto. DAL. — Solinus quoque iisdem verbis, cap. 1. Cæterum quæ hic Noster de recti partus ritu dixit, ex Aristotele deprompta, Hist. Anim. lib. X, c. 84. In pedes nascentem procedere, aut fetui fere, aut puerperæ, aut utrique pariter, exitiosum quoque esse docet Hippocrates de Morb. mulier. lib. I, 50. HARD.

2. *Quo argumento.* Hæc de M. Agrippæ nomine et ortu, Solinus loc. cit. et Gellius, lib. VI, cap. 16. Hic enim ab ægritudine et pedibus dictum Agrippam refert: haud aliter fere ac de Œdipo Seneca, vs. 813: « Tumore nactus nomen ac vitio pedum. » HARD.

3. *Ut ægre partos.* Sensit id quoque Nonius, cap. ult. n. 2, ab ægritudine partus confictum vocabulum esse: « Agrippæ, inquit, qui cum labore matris educuntur, hoc est, per pedes contra naturam, non per caput: quasi ab ægro partu. » Sed vetustius multo illud nomen videtur, et inter mere græca a Sosipatro recensetur: est enim ἀπὸ τοῦ ἀγρεῖν, *venari, captare*, et ἵππος, *equus*. Ægritudo partus fortasse occasio fuit, cur hoc nomen præ cæteris M. Agrippæ attribueretur, ob affinitatem morbi vocisque. HARD. — In his confutandis ne sexagesimam quidem horulæ partem perdideris. Unde enim in Latio, Italiæ parte quam αὐτοχθόνες tenuere, non Græci, voces mere græcæ, qualis Ἀγρίππας? aut unde *pa* pro *partus*? Scilicet nulla syllaba aliquam vocem non repræsentat; jamque, ut Veteres, traheremus *Vestam a vi stando*, *cadaver a caro data vermibus!* Quid et nos non contendimus *Agrippa* esse pro *agens in ripa*, vel pro ἀγροῦ παῖς, vel, si placeat, vox hybrida *agri* παῖς? Sed hæc nugatoria: patet hoc tantum, esse in τῷ *Agrippa* aliquid de *agris*, ut *agrestem*, *agricolam*, etc. Notemus et hoc insuper, non agnomen Agrippa, sed unum esse e prænominibus, ut *Lucius*, *Manius*, etc. AJ.

4. *Ad noxia successu.* Quis ille successus ad noxia, aut quomodo sumendus? scribe: *obnoxio secessu*. Intelligit secessum Agrippæ, quum ille ex levi frigoris suspicione, et quod Marcellus sibi anteferretur, relictis omnibus, Mitylenas se contulit, quem secessum *obnoxium* vocat. Vide et Sueton. l. III de Tiberio in secessu Rhodi. (Exercit. Plinian. in Solin. p. 31.) SALMASIUS. — Felicitatis pars quædam videtur, inquit Plinius, prolem genuisse, cui regimen orbis terrarum aliquando possit obtingere: Agrippæ noxius ille successus, exitiosa illa felicitas fuit, qui infelicem ediderit terris stirpem omnem, etc. Variant hic exemplaria mirum in modum, interpretes

utrasque Agrippinas maxime, quæ Caium[5] et Domitium
Neronem principes genuere, totidem faces generis huma-
ni : præterea brevitate ævi, quinquagesimo uno raptus 2
anno, in tormentis adulteriorum conjugis[6], socerique[7]
prægravi servitio, luisse augurium præposteri[8] natalis
existimatur. Neronem quoque paulo ante principem, et
toto principatu suo hostem generis humani, pedibus ge-
nitum parens ejus scribit Agrippina[9]. Ritu naturæ capite
hominem gigni mos est, pedibus efferri[10].

VII. (IX.) Auspicatius[1], enecta parente, gignuntur: sicut. 1

silent. In Reg. 1, Colb. 1, 2, Paris. legitur *adnoxio accessu.* Salmasius male, *obnoxio secessu*, quum se Agrippa scilicet Milylenas contulit. Sed quamobrem quorsumve *obnoxius?* Sensns vero est : Ad infortunium orbis fuit, quum ei prospere successit : nam infelix terris stirps omnis ejus exstitit. HARD.

5. *Caium.* Germanici filium ex Agrippina Agrippæ filia. Ejusdem Germanici filia altera Agrippina, Neronis mater. HARD.

6. *Conjugis.* Juliæ, Augusti filiæ, in libidines projectissimæ, de qua rursum cap. 46. HARD.

7. *Socerique.* Augusti. HARD.

8. *Præposteri.* Ortus perversi, quo non ritu naturæ consueto, in caput, sed in pedes primum processerit. HARD.

9. *Scribit Agrippina.* In commentariis. Mulier non illiterata, et ut callida pervicacique indole infamata, ita eleganti ingenio non vulgares viros æmulata. Quod nec in cæteris imperantinm iis temporibus maxime mirandum. Dictator Cæsar par in scribendo summis oratoribus fuit; Octavianus et poeta et historicus; Tiberius commentarios de rebus suis reliquit; Claudius πολυγραφώτατος omnium; Neronis carmina quis nescit? AJ.

10. *Ritu naturæ capite hominem gigni mos est, pedibus efferri.* Ita codices MSS. omnes, et editi. Forte rectius tamen : *Ritus naturæ capite hominem gigni : mos est, pedibus efferri.* Mos enim, qui hominum et arbitrii, non naturæ, esse videtur, ad elatos tunc, non ad nascentes, aptissime pertinebit. Hunc porro situm eleganter Persius describit, Satyra III, 104 et seq. « tandemque beatulus alto Compositus lecto, crassisque lutatus amomis, In portam rigidos calces extendit. » Mos erat Veterum, ut mortuus facie pedibusque esset ad januam versis. HARD.

VII. 1. « Auspicatius. Solin. c. 1, pag. 7 : « Necatis matribus natus est auspicatior. » Legisse apud Plinium is videtur, *auspicatius e necuta parente.* Sed MSS. omnes, *enecta.* HARD. — Notandum non capite semper hominem gigni, quanquam id felicissimum, sed et tibias, et genua, et clunes sæpe ante caput emergere, aliquando et cætera membra. Vid. *Table synoptique des accouchemens*, etc. a Doct. MELRIEU. AJ.

Scipio Africanus[2] prior natus, primusque[3] Cæsarum a[4] cæso matris utero dictus : qua de causa et Cæsones[5] appellati. Simili modo natus et Manilius[6], qui Carthaginem cum exercitu intravit.

1 VIII. (x.) Vopiscos[1] appellabant e geminis, qui retenti

2. *Sicut Scipio Africanus.* Major appellatus, cæso matris Pomponiæ utero, in lucem prodiit. Meminit Tertull. lib. de Anima, cap. XXV. HARD.

3. *Primusque Cæsarum*, etc. Ita omnes plane codices. Male porro Solinus h. l. et juniores quidam, *primusque Cæsar*, legerunt : unde priorem Scipionem Africanum, primum Romanorum dictum esse Cæsarem tradiderunt. Id quod Salmasius, post Hermolaum, merito reprehendit; quanquam eodem quo vir ille summus, sed falso illo quidem ac plane nullo, argumento usus. « Ante bellum Samniticum, ait Salmas. in Exerc. ad Solin. pag. 32, et in Castig. Plin. Hermolaus, Claudius quidam Cæsar exstitit. » Quis ille fuerit, planum facere nititur Hermolaus ex inscriptione vetere : CÆS. AP. CLAVDIVS. Sed hujus vitium ex Tabulis Capitolinis restituere pronum fuit : ibi enim recte scribitur : CENS. AP. CLAVDIVS. Sensus vero : Et is, inquit, e familia Cæsarum, cui primum id nomen est inditum. Cave enim Scipionem intelligas : quum sermo sit de Cæsarum stirpis auctore, cui par cum Scipione nascendi modus, ac præterea ex ea re nomen. HARD.

4. *A cæso*, etc. Cum Plinio Nonius *Cæsares dictos, qui cæsa matre nascuntur*, prodidit. Diverse Festus : « Cæsones, inquit, appellantur, ex utero matris exsecti : Cæsar, quod est cognomen Juliorum, a cæsarie dictus est, quia scilicet cum cæsarie natus est. » Vide et Spartianum in Ælio Vero. Inde D. Raymundo etiam Nonnato cognomen, quod non natus, sed matris ex utero exsectus in lucem prodierit. HARD.

5. *Et Cæsones.* In gente Fabia, ex qua Cæso Fabius consul, de quo Livius, lib. II, cap. 46 et 47. HARD.

6. *Et Manilius.* Ita MSS. omnes editionesque vetustæ ante Hermolaum, qui Manlium scribendum pronuntiat, ex omnibus historicis. Qui vero illi sint, fateor me nescire, æque atque quem Manlium ipse intelligat. Manium Manilium interim certus sum hoc loco significari, qui cum M. Censorino consul notatur in Fastis, anno primo belli Punici tertii, Urb. cond. 605, quo auctore ac duce populus romanus, ut ait Florus, lib. II, cap. 15, aggressus est tertium cum Africa bellum, quo tandem Carthago finita est. HARD.

VIII. 1. *Vopiscos.* Vopiscum, inquit, dixere Veteres nostri, e geminis, illum qui utero retineretur usque ad legitima partus tempora, geminorum altero prius ejecto expulsoque per abortum. Hæc Solini paraphrasis, cap. I : « E geminis, si remanente altero, alter abortivo fluxu exciderit, alter qui legitime natus est, Vopiscus nominatur. » In

utero nascerentur, altero interempto abortu. Namque maxima, etsi rara, circa hoc miracula exsistunt.

IX. (XI.) Præter mulierem[1], pauca animalia coitum novere gravida. Unum quidem[2] omnino, aut alterum superfetat. Exstat in monumentis etiam medicorum, et quibus talia consectari curæ fuit, uno abortu duodecim puerperia egesta[3]. Sed ubi paululum temporis inter duos conceptus intercessit, utrumque[4] perfertur : ut in Hercule et Iphicle[5] fratre ejus apparuit; et in ea, quæ gemino partu, alterum marito similem, alterumque adultero, genuit. Item 1

Flavia gente, Flavius Vopiscus, historicus, temporibus Diocletiani. In Pompeia, Pompeius Vopiscus, designatus consul sub Othone, ex Tacito, lib. XVII. Vide etiam Plutarch. Vit. Parall. Coriol. HARD. —*Opiscum* dictum puto, quasi ὀπίσθιον, quod alterum pone sequatur. DALEC. — Memento et hic quoque *Vopiscum* prænomen, rarum quidem, nec tamen non usitatum; vid. Fast. consulares in annis ante Christum. Quanquam imperatoriis in Fastis aliquando *Vopiscus* agnomen, sed omnia tunc mixta conturbataque in nominibus : plura nomina, sæpe ne unum quidem; ita ut nihil jam probe dispicias. AJ.

IX. 1. *Præter mulierem*. Hæc Aristoteles totidem plane verbis, Histor. Anim. lib. VII, cap. 5 et cap. 9. HARD.

2. *Unum quidem*. Lepus cum dasypode, qui leporis quoddam genus, ut dicetur lib. VIII, c. 81. H.

3. *Duodecim puerperia egesta*. Hæc Arist. loc. cit. et ex Plinio Solinus, cap. 1. HARD. — Idem recentioribus exemplis confirmatum quod fuse prosecutus est Clar. DE FRANCHEVILLE, in *Mémoires de l'Académie des Sciences de Berlin*. BROT.

4. *Utrumque perfertur*. Ita Reg. cod. 2, Chiffl. et Tolet. et Colb. 1, 2; pariter *utrumque* Reg. 1; et Paris. *utrumque perfectus*. Editi vulgo, *uterque profertur*. Rectius *utrumque*, ut ad puerperium referatur : et *perfertur*, uti explicabimus. Adjuvant hanc lectionem codices, in quibus legitur *perfectus*. Sic infra, cap. 11, Plinius : « Quædam non perferunt. » Neque tamen omnino displicet *profertur*, hoc est, editur in lucem. Verbis enim Philosophus usus est, quæ utrique voci respondeant: Ἐὰν δὲ ἐγγὺς ἡ σύλληψις ἐγένετο, τὸ ἐπικυηθὲν ἐξήνεγκαν καὶ τίκτουσιν, « uterque fetus gestatur, sive perfertur, et gignitur, seu editur, profertur in lucem. » Quod ad sensum pertinet, sic statuas : Utrumque puerperium ad justum usque pariendi tempus utero gestatur. HARD.

5. *Iphicle*. Ita Reg. 1, 2, et Paris. ab Ἰφικλῆς, qui Amphitryonis filius, Herculis frater; in edit. *Iphiclo*, mendose. HARD. — Multa sic apud Veteres nomina : Λαμπροκλῆς, Θεμιστοκλῆς, Ξενοκλῆς, Σοφοκλῆς, Ἀριστοκλῆς, Ἀγαθοκλῆς, Δημοκλῆς, sive Δαμοκλῆς, Λυσικλῆς, Ἀνδροκλῆς, etc.

in[6] Proconnesia ancilla, quæ ejusdem diei coitu, alterum domino similem, alterum procuratori ejus; et in alia, quæ unum justo partu, quinque mensium alterum edidit[7]. Rursus in alia[8], quæ septem mensium edito puerperio, insecutis mensibus geminos enixa est.

1 X. Jam illa[1] vulgata, varie ex integris truncos gigni, ex truncis integros, eademque parte truncos : signa quædam, nævosque, et cicatrices etiam regenerari. Quarto partu Dacorum originis nota in brachio redditur[2]. (XII.) In Lepidorum[3] gente tres, intermisso ordine, obducto mem-

6. *Item in Proconnesia ancilla, quæ*, etc. Cf. Aristot. Hist. An. et Solin. loc. cit. Hard.

7. *Et in alia, quæ unum justo partu, quinque mensium alterum edidit.* Lego, *Et in alia quæ geminos justo partu*, etc. ex Arist. de Hist. Anim. lib. VII. cap. 4 : « Jam et quum geminos quædam ferret, tertium superfetavit. Et quum tempus pariendi justum jam esset, primos vitales peperit, secundum quinto mense elisit, qui statim mortuus est. » Ex quibus Aristotelis verbis liquebit rem subtilius rimanti, legendum esse, non *Et in alia*, ut hactenus lectum est, sed *Est alia*. Neque enim exemplum, quo utitur, eamdem cum superioribus rem indicat. Illa ostendunt, si inter duos conceptus parum temporis intercedat, utrumque perfectum edi, ut apparuit in Hercule et Iphicle : hoc docet, si post conceptos geminos tertius superfetetur, geminos nasci vitales, tertium perire abortione. Quare et paulo post scribendum videtur, *Rursus alia*, non *Rursus in alia*. Pint.—*Quæ unum.* Aristoteles, gemellos dixit, δίδυμα, loc. cit. Hæc recentioribus exemplis confirmat Schenkius Observ. Medic. lib. IV, pag. 618. Hard.

8. *Rursus in alia.* Arist. loc. cit. Καὶ ἑτέρᾳ δέ τινι συνέβη τεκούσῃ, πρῶτον μὲν ἑπτάμηνον, ὕστερον δὲ δύο τελεόμηνα, τεκεῖν, etc. Hard.

X. 1. *Jam illa.* Arist. Hist. Anim. lib. VII, cap. 9. Hard.

2. *Quarto partu Dacorum originis nota in brachio redditur.* Locus est corruptissimus, et in quo restituendo frustra a viris etiam doctissimis laboratum est. Utcunque minus male legetur, *tertio partu avorum originis nota in brachio redditur.* Pint. — Quid si *Deciorum?* As.

3. *In Lepidorum... ordine.* Solinus totidem verbis, cap. 1. Hard. — Sese hoc loco et suum ingenium Poinsinet miratur, et: Ne ullus quidem, ait, hactenus subodoratus est ex hoc Lepidis nomen contigisse; quippe quod a græco λεπίς, ίδος, *membrana, testa, cortex.* Sed *Lepidus* est a *lepos*, quod et *lepor;* quemadmodum a *rigor, rigidus; timor, timidus; valor, validus*, et sexcenta. Cæterum ne mireris nomen viro datum, qui *amabilem* significet; nam et Æmilium, quod olim Æmylium, omnes ab αἵμυλος esse volunt.

brana oculo [4], genitos accepimus. Similes quidem alios avo: et ex geminis [5] quoque alterum patri, alterum matri: annoque post genitum, majori similem fuisse, ut geminum [6]. Quasdam sibi similes semper parere, quasdam viro, quasdam nulli, quasdam feminam patri, marem sibi. Indubitatum exemplum est Nicæi [7], nobilis pyctæ [8], Byzantii [9]

AJ. — Cæterum vide ad hunc locum et consule Arislot. Hisl. Anim. lib. VI, cap. 17, ex quo anctor totum hoc caput mutuatus est. DALEC. — *Intermisso ordine.* Nempe ut in abavo id vitium animadversum fuerit, mox in avo, demum in nepote; caruerint eo proavus, pater. H.

4. *Obducto membrana oculo.* Fuerunt et in quibusdam stirpibus gentilitia quædam signa, ut Spartis Thebanis lancea, quibusdam stellæ, Thyestæ cancer, innata et insita statim ab ortu: quæ interdum exstincta et tecta in filiis proximisque nepotibus, longo post tempore in remotis posteris veluti reviviscerent. Victorius, cap. XVI, 8; vide notata, lib. XLIV, cap. 9. Seleuco ejusque posteritati anchoræ imago in femore visebatur. Alex. ab Alex. cap. XIX, 2. DALEC.

5. *Et ex geminis.* Arislotel. Histor. Animal. lib. VII, cap. 9. Quæ causa sit similitudinum cum alterutro parente, explanat erudite Hippocrates, libro de Genitura. HARD.

6. *Annoque post genitum, majori similem fuisse, ut geminum.* Scribendum arbitror, *pauloque post genitum majori*, etc. Genitum, hic accipio conceptum. Aristoteles libro et capite cit. « Gemini vel dissimiles inter se nati jam sunt, sed plurimi magna ex parte similes prodeunt. Nam et quædam, quum septimo die a partu concubuisset, concepissetque, peperit similem superiori, ut geminum. » PINT.

7. *Nicæi.* Nomen quod athletæ his temporibus proprium fuit, a νίκη, *victoria.*

8. *Nobilis pyctæ.* Pugilem vox ea Græcis significat: jam a plerisque Latinorum fere recepta, ut Lampridio et Materno: unde nec reformidânda fuit Solino, qui quum hæc, loc. cit. exscriberet, *pugilem* reddidit. Vide quæ dicemus cap. 48. HARD.

9. *Nicæi, nobilis pyctæ, Byzantii geniti.* Annotaverunt alii *pyctæ* legendum esse, ubi antea, *poetæ*, scriptum erat. Nos addimus, hunc qui regeneraverit avum suum Æthiopem, non Byzantii natum videri, sed in Sicilia, si Aristoteli credimus libro et capite toties laud. « Aliqui, inquit, similitudinis nihil referunt. Redditur etiam vel post plures ejusdem prosapiæ, ut in Sicilia ejus quæ adulterium cum Æthiope commiserat filia, non colorem patris Æthiopis reddidit, sed qui natus ex hac est, in avum Æthiopem regeneravit. » Idem tamen Aristoteles a seipso dissentiens, libro primo de Generatione Animalium, in Peloponesi provincia Elide rem gestam prodit. PINT. — Achelonm credas subterraneo cursu hanc

geniti, qui adulterio Æthiopis[10] nata matre, nil a cæteris colore differente, ipse avum regeneravit[11] Æthiopem.

2 Similitudinum quidem in mente reputatio est, et in qua credantur multa fortuita pollere[12], visus, auditus, memoria, haustæque imagines sub ipso conceptu. Cogitatio etiam utriuslibet animum subito transvolans, effingere similitudinem aut miscere existimatur. Ideoque plures in homine, quam in cæteris omnibus animalibus differentiæ: quoniam velocitas cogitationum, animique celeritas, et

historiam ex Elide in Siciliam secundo flumine devexisse. Hard. — Quid vetat hunc, ut in Sicilia diu commoratum, sic in Elidem non semel ut decertaret venisse, et hic quidem filium genuisse, domi tamen in Sicilia cum filio sæpius fuisse visum. Aj.

10. *Æthiopis*. Αἰθίοψ apud Arist. loc. cit. qui eadem refert, non gentis nomen est, sed coloris. Hard. — Optime quidem, nec id Plinius solus in Latinis. Martial. lib. VII, Epigramm. LXXXVII, vss. 1, 2: « Si meus aurita gaudet glaucopide Flaccus, Si fruitur tristi Canius Æthiope. » Res etymo quoque consentanea, nam Αἰθίοψ ab αἴθειν, *cremare*, et ὤψ *vultus*. Aj.

11. *Ipse avum regeneravit*. Ipse avo suo Æthiopi similis exstitit. Cf. Plinii paraphrastes Solinus, cap. 1. Plinius iterum, lib. XIV, cap. 28, ea voce usus: « Nec alio magis Drusus Cæsar regenerasse patrem Tiberium ferebatur. » Hard. — Notat Poinsinet posse matris cum Æthiope exstitisse adulterinum concubitum. Ad hoc facit res Nostrati Buffon memorata, in Historia Nat. hominis: nempe, in urbe *Charles-Town* (quæ provinciæ est incolis dictæ *Caroline*), mulierculæ cuidam gemino partu duos infantes editos, quorum alter candidi, alter vero nigri coloris fuit; mox stupentium et crebro interrogantium turba eo adductam, ut fateretur sibi rem fuisse cum servulo nigrita, qui dominæ vim intulerat. Aj.

12. *Similitudinum quidem in mente reputatio est: et in qua credantur multa fortuita pollere*. Scribit Pellicerius in notis MSS. repugnantibus licet omnibus exemplaribus, *similitudinum quidem immensa reputatio est*: scilicet, late patet similitudinum consideratio: quippe in qua multa fortuita, quæ plurimum in his posse existimentur, attendere oporteat. Quare libentius quoque agnoscit, *ut in quo*, id est, in qua re, quam et *in qua*, similitudinum scilicet reputatione. Hicce vero sensus est: Similitudinum quidem repetenda causa videtur ex mente utriuslibet parentis. Plerumque enim effinguntur et exsistunt hæ similitudines in corporibus nascentium, ex parentum amborum, sive eorum utriuslibet, cogitatione in usu venereo: in qua cogitatione excitanda valent, tum fortuita plurima, audita, visa, etc. tum solito cogitata. Hard.

ingenii varietas multiformes notas imprimat: quum cæteris animantibus immobiles sint animi, et similes omnibus singulisque in suo cuique genere[13]. Antiocho[14], regi Syriæ, 3
e plebe[15] nomine Artemon in tantum similis fuit, ut Laodice[16], conjux regia, necato jam Antiocho, mimum[17] per eum commendationis regnique successionis peregerit. Magno Pompeio[18] Vibius quidam e plebe, et Publicius etiam servitute liberatus, indiscreta prope specie fuere similes, illud os probum[19] reddentes, ipsumque hono-

13. *Similes omnibus singulisque in suo cuique genere.* Cicero Tuscul. Quæstion. lib. I, c. 86: « Similitudo, inquit, magis apparet in bestiis, quarum animi sunt rationis expertes. » Dalec. — Notat h. l. Harduinus Tullium male a Dalecampio ad Plinianam sententiam allegari et laudari; Tullio enim sermonem esse de animi morumque, non de corporum similitudine. Argutissime quidem et philosophice. Aj.

14. *Antiocho, regi Syriæ,... Artemon in tantum similis fuit.* Hæc totidem verbis expressit e Plinio Solinus, cap. I. Uberius explicatiusque Valerius Maxim. Hist. Mem. lib. IX, cap. 14: « Regi Antiocho, inquit, unus ex æqualibus, et ipse regiæ stirpis, nomine Artemon, perquam similis fuisse traditur: quem Laodice uxor Antiochi, interfecto viro, dissimulandi sceleris gratia, in lectulo quasi ipsum regem ægrum collocavit: admissumque universum populum, et sermone ejus et vultu consimili fefellit: crediderunt que homines ab Antiocho moriente Laodicen et natos ejus sibi commendari. » Fuit hic Antiochus Magnus cognominatus. Hard.

15. *E plebe.* Regia stirpe natum Valerius ait fuisse loco allato. Hard.

16. *Ut Laodice.* Ut Laodice conjux regis Antiochi, jam necato eo, Artemonem induxerit, qui se Antiochum esse simularet, commendaretque reginæ administrationem successionemque regni. Vid. sup. H.

17. *Mimum.* Hoc est, simulationem. Simulatæ enim illius personæ actio, repræsentatioque regis Laodicen populo commendantis, regnique successores notantis, exactius nulla alia voce potuit significari. Ita Suetonius in Othone, cap. III: « Ne pœna acrior mimum omnem divulgaret », hoc est, ludum omnem ac fictionem. Idem in Caio, cap. XLV: « In hoc quoque mimo præter modum intemperans. » H.

18. *Magno Pompeio.* Valer. Max. loc. cit. Memorabil. « Magno Pompeio Vibius ingenuæ stirpis, et Publicius libertinus, ita similes fuerunt, ut permutato statu, et Pompeius in illis, et illi in Pompeio salutari possent. » Quos ingenuæ stirpis Valerius ait fuisse, hos e plebe Plinius appellat, tum hoc loco, tum cap. 36. Et in plebe igitur ingenui sunt. Hard.

19. *Illud os probum.* Liberale, venustum, gratum, venerandum,

rem eximiæ frontis. Qualis causa patri quoque ejus[20], Menogenis coqui sui cognomen imposuit Strabonis a specie oculorum nomen habentis, vitium imitata : et[21] Scipioni in servo victimarii Serapione, negotiatoris vili[22] mancipio.
4 Ejusdem familiæ Scipioni post eum[23] cognomen Salutio

probandum. Noster, lib. XXXVII, cap. 6, de Pompeio ipso : « Imago Cn. Pompeii, illa regio honore grata, illius probi oris venerandique per cunctas gentes. » Hard.

20. *Patri quoque ejus.* Pompeii M. scilicet, cujus pater Strabonis cognomen ab oculorum vitio consecutus erat ex Menogenis coqui sui similitudine, qui strabo fuit, audiebatque vulgo Menogenes Strabo. « Ut vir et ferox animo, et præpotens armis, inquit Valer. Max. loc. cit. sordidum ejus coqui nomen a se repellere non valuerit. » Hard.

21. *Et Scipioni.* Hunc locum, alioqui intricatum et multiformem in libr. tum edd. tum manu exaratis, sic emendarant eruditi : « Cognomen imposuit, jam Strabonis a specie oculorum habenti, vitium imitata et in servo : Scipioni, Serapionis; is erat suarii negotiatoris vile mancipium. » Quum vero ex hoc loco expedire se Salmasius vix posset, sic locum immutavit, pag. 40, Exercitt. in Solin. « Scipioni Serapioni inerat suarii negotiatoris vile mancipium, etc. » vestigia sane codicum non premens. At in quibusdam libris *jam* post τὸ *imposuit;* in quibusd. vero *habenti* pro *habentis*, ita ut ad τὸ *patri* facile referatur. Non bene quidam *vitium imitatus et servi Serapionis Scipio.* Vid. marg. Varior. h. l. At Romana editio anni 1470, et Parmensis anni 1476, locum totum a *qualis* ad *dedit*, ut nos exhibent : Lectionem hanc veterem recentiorum emendationi prætulimus, quoniam illa Val. Max. suffragatorem habet. Quoad sensum : Eadem, inquit, causa similitudinis, quæ Pompeio Straboni imposuit cognomen, imposuit quoque Scipioni cognomen Serapionis : qui quidem Serapio vile mancipium erat suarii negotiatoris : vel, ut ait Valer. Max. loc. cit. victimarius. Vid. et ea quæ dicturi sumus ad lib. XXI, cap. 7. Hard.

22. *Vili mancipio.* Posset fortasse hic *vilis*, gignendi casu scribi, ita ut ad negotiatorem transferatur, non ad Serapionem vilitas. Ille enim servus contemptior cujus in contemptu dominus. Aj.

23. *Ejusdem familiæ Scipioni post eum*, etc. In Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, et Paris. *Salvitto*, vel *Salvitio* legas. *Salutionem* Suetonius appellat, in Julio, c. LIX. Σαλάτωνα, Dio lib. LXII. Quid si illud opprobrii cognomen *Salacio* fuerit a salace, hoc est, libidinoso : ut a sene fit Senecio? Verum tamen obstat, ne quid immutem, Plutarchus, Vit. Parall. Cæsar. Σκιπίων ἐκαλεῖτο Σαλλουτίων. Hæc auctorum græcorum testimonia Gronovius si vidisset, non fixisset crucem ipse sibi, ut tandem portentosum nescio quod *Salpittonis* vocabulum, ab hoc certe loco alienum, obtruderet. Sensus : Alter Sci-

mimus[24] dedit : sicut Spinther[25] secundarum, tertiarumque[26] Pamphilus[27], collegio Lentuli et Metelli Coss. In quo perquam importune fortuitum hoc quoque fuit, duorum

pio in eadem familia, hoc est, filius, aut nepos prioris Scipionis Serapionis, qui de mimi cnjusdam cognomine, cui perquam similis erat, Salutio est cognominatus. Quibus adde ea quæ dicturi sumus lib. XXXVI, cap. 2. HARD. — Operæ pretium fuit Harduini et cæterorum opiniones adumbrare. His tamen melius putamus, quod subodoratus est vir doctus, *Salacio*. Nec solum *Senecio* a *sene* exemplum sit, sed *homuncio* ab *homine*. Diminutiva enim in *cio* aliqnatenns scoptica et depressiva sunt. Porro e loco Suetonii snp. laud. qui se sic habet : « Ad eludendas...., despectissimnm qnemdam e Corneliorum genere cui ob opprobrium vitæ Salutioni cognomen erat : » patet non e probis bunc hominem fuisse. Et *Salacio* jocosnm est nt græce Σατύρισκος. Theocr. in Ὀαριστ. Τί ῥέζεις, Σατύρισκε; Conferrem, et, si per tempns liceret, Catullianum *Salaputium*. At cur in Tranquillo *Salutio* et Plutarcho Σαλλουτίων? Error Plutarchi a Snetonio pendet; et *u* pro *a*, *c* pro *t*, in MSS. quis mirabitur? AJ.

24. *Cognomen Salutio Mimus.* Quemdam ex Scipionibus adoptione testamentaria Salutionem cognominatum fuisse auctor scribit libro XXXV, c. 2, non ob similitudinem cum Salutione Mimo. DALEC. — Patietur Dalecampius æquo animo si nostram sententiam in adversa inclinare dixerimus. Neque enim allegatus alter huic repugnat locus, sed egregie potius consentit. Salutio namque in Africanam adoptatns familiam, Cornelii inde nomen est assecntus, quod et Salutionis proprio a vitio tracti fœditate conspurcasset: ni Corneliæ genti suam asseruisset laudem Messala, ostendissetqne discrimina gentium et quæ cui nativa, quæ per adoptionem quæsita. Videatur Sueton. lib. I, cap. 59, et ibi Casaub. HARD.

25. *Sicut Spinther.* Mimi duo, inquit, Spinther et Pamphilus, pari consulum et collegarum cognomen dederunt, Lentulo Spinther, Pamphilus Metello. Lentulus Spinther is est, ad quem Cicero primum librum scripsit Epistolarum : consulatum gessit cum Q. Cæcilio Metello Nepote, quo anno ab exsilio Cicero est revocatus. H.

26. *Secundarum, tertiarumque.* In Variorum margine *secundarius, tertiariusque*. AJ.

27. *Sicut Spinther secundarum, tertiarumque Pamphilus.* Ed. Parm. *Secundarius retiariusque*. Male. Val. Max. l. IX, c. 14, cap. 4 : « Generosissimnm consulatus collegium Lentuli et Metelli fuit : qui ambo in scena, propter similitudinem histrionum, propemodum spectati sunt. Sed alter, ex quodam secundarum, cognomen Spintheris traxit : alter, nisi Nepotis a moribns accepisset, Pamphili tertiarum, cui simillimus esse ferebatur, habuisset. » Retiarii certe nomen ad gladiatores pertinet, non ad histriones, de qnibus hic sermo. Cæterum is primarum partium histrio, auctore Asc. Ped. in

simul Consulum in scena imagines cerni. E diverso[28] L. Plancus orator, histrioni Rubrio cognomen imposuit. Rursus Curioni patri[29] Burbuleius, itemque Messalæ[30] censorio Menogenes, perinde histriones. Suræ quidem proconsulis etiam[31] rictum[32] in loquendo, contractionemque[33] linguæ, et sermonis tumultum[34], non imaginem modo, piscator quidam in Sicilia reddidit. Cassio Severo[35], celebri oratori[36], armentarii[37] Mirmillonis objecta similitudo

orat. Ciceron. de Divin. qui sæpius in scenam prodit, ac negotii majoris actionisque personam sustinet: secundarum vero partium, ac tertiarum illi, qui secundum, tertiumque in agendo locum obtinent. H.

28. *E diverso.* Reliquum caput expressit ad verbum e Plinio Solinus, cap. 1. Hard.

29. *Curioni patri.* Patri Curionis illius, qui Tribunus pl. confugit ad Cæsarem: ad quem Ciceronis exsistunt epistolæ. Valer. Max. Memor. lib. IX, cap. 14, 5: « M. Messala Consularis, et Censorius, Menogenis: Curioque, omnibus honoribus abundans, Burbulei: ille propter oris aspectum, hic propter parem corporis motum, uterque scenici, nomen coactus est recipere. » H.

30. *Messalæ.* M. Valer. Mess. Niger, qui cum M. Puppio Pisone Calpurnio consul fuit, anno U. C. 693 (ant. Ch. nat. 61). Aj.

31. *Suræ quidem Proconsulis etiam,* etc. Ita MSS. omnes. Sura Lentulorum, Æmiliorum, aliarumque familiarum apud Romanos cognomen frequens fuit. Cave hoc loco Syriæ proconsulem legas, ut in quibusdam Solini exemplaribus depravatis. H.

32. *Etiam rictum.* Solin. loc. cit. *rictum oris.* Hard.

33. *Contractionemque.* Solinus, *tardatæ sonum linguæ.* MSS. omnes, Reg. 1, 2, Paris. etc. *intractionemque linguæ.* Pintianus ex Solino, *cunctationem* legit. Hard.

34. *Sermonis tumultum.* Solinus, *impedimenta vocis:* quum scilicet verba franguntur, dictioque confunditur: Galli vocant, *bredouillement, bredouiller, parler en bredouillant.* Hard. — *Sermone tumultuari* dixit Tertullianus, quod Græci παφλάζειν dicunt. Salmas.

35. *Cassio Severo.* De quo in Auctorum indice. Hard.

36. *Cassio Severo, celebri oratori,* etc. Lege: *Cassio severo celebri oratori Armentarii Mirmillonis.* Armentarius nomen proprium mirmillonis illius, id est, gladiatoris. In scriptis Plinii semper *Murmillo* reperitur, aut *Murmilio.* Salmas.

37. *Cassio Severo, celebri oratori, armentarii,* etc. Salmasius vanus est, dum Exerc. Plinian. in Solinum, p. 39 (vid. not. 36), ait Armentarium fuisse nomen proprium mirmillonis, id est, gladiatoris. Ego vero non magis armentarium proprium esse nomen agnosco, quam suarium, de quo proxime ante dictum est: altera voce designari hominem censeo, cujus in armentis; altera, cu-

est. Toranius[38] mango Antonio jam Triumviro[39], eximios forma pueros, alterum in Asia genitum, alterum trans Alpes, ut geminos vendidit: tanta unitas erat[40]. Postquam 6
deinde, sermone puerorum detecta fraude[41], a furente increpitus Antonio est, inter alia magnitudinem pretii conquerente[42] (nam ducentis mercatus erat sestertiis[43]), re-

jus in suibus tota opera industriaque versatur. HARN. — Cæterum objecta similitudo est, ut spurius innueretur. Ut in Juvenalis ἐπιφωνήματι, Satir. VI, vss. 78, et seqq. « Longa per angustos figamus pulpita vicos; Ornentur postes et grandi janua lauro, Ut testudineo, tibi, Lentule, conopeo Nobilis Euryalum mirmillonem exprimat infans. » AJ. — *Mirmillonis* vero, quod occurrit, hoc loco nomen esse credito proprium, quod a similitudine armentarii illius cognominis, impositum quoque Cassio Severo est: ut Scipioni, Serapionis. Alioqui Mirmillo gladiatorum genus est, de quo accurate Lipsius, lib. II Saturn. cap. 9. HARD.

38. *Toranius.* Scribitur quoque cum *h*. Vid. Suet. Aug. 69. Cf. not. 39.

39. *Toranius mango*, *Antonio jam Triumviro.* Ita rescripsimus ex Reg. 1, 2, Paris. et Chiffl. cod. adstipulante Pintiano: quum antea legeretur, *Toranius M. Antonio*, hoc est, *Marco Antonio*. Plinius ipse paulo post: « Respondit versutus ingenii mango, etc. » Vid. Macrob. lib. XI, c. 4. Sed ibi legitur *Toronius* pro *Toranius*. SALM. et PINT.— Hujus Toranii meminit Suetonius in Aug. loc. modo cit. HARD. — Cognomen addit Flaccum Macrob. Saturnal. lib. II, c. 4. Et hic quidem aliquid memorat Toranii salse dictum ad Augustum imperatorem.

40. *Tanta unitas erat.* Eam oris atque faciei similitudinem venuste Plautus in Menæchm. Prol. 18-21: « Ei sunt nati filii gemini duo, Ita forma simili pueri, ut mater sua Non internosse posset, quæ mammam dabat; Neque adeo mater ipsa, quæ eos pepererat. » Ubi matrem eam et quæ parit, et quæ nutrit, dici observandum. DAL.

41. *Sermone puerorum detecta fraude.* Juvenes enim nec inter se confabulabantur, neque iisdem intelligi poterant; quod eo citius detectum certe fuit quod non ex eodem fonte derivatas linguas uterque haberet. Huic enim vel græcanicus, vel assyrio similis sermo; illi celticus, aut teutonicus. AJ.

42. *Conquerente.* Vet. *requirente*; Chiffl. *conquirente*; e marg. Var.

43. *Nam ducentis... sestertiis.* Solinus, cap. 1, pag. 8, id ipsum referens, trecenta ait fuisse sestertia: quod verisimilius est, magnitudinem pretii conquerente Antonio, et ægre ferente. HARD. — Nam non id rarum in imperatoria Roma, palmariæ formæ pueros centenis sestertiis constitisse. Martial. I, Ep. LIX, 1: « Millia pro puero centum me mango poposcit; » item lib. XI, Epig. LXI: « Vendere, Tucca, potes centenis millibus emptos! » et passim. Trecenta autem millia HS tunc erant, si

spondit versutus ingenii[44] mango, ob id ipsum se tanti vendidisse, quoniam non esset mira similitudo in ullis eodem utero editis : diversarum quidem gentium natales tam concordi figura reperiri, super omnem esse taxationem. Adeoque tempestivam admirationem intulit, ut ille proscriptor[45] animus, modo et contumelia[46] furens, non aliud in censu magis ex fortuna sua[47] duceret.

XI. (xiii.) Est quædam[1] privatim dissociatio corporum : et inter se steriles, ubi cum aliis junxere[2], gignunt : sicut Augustus et Livia[3]. Item alii[4] aliæque feminas tantum generant, aut mares : plerumque et alternant : sicut Gracchorum mater[5] duodecies ; et Agrippina[6] Germanici, no-

ad pecuniarum nostrarum rationes revocaveris, fere 61, 137 f. 50 c. Aj.

44. *Versutus ingenii.* Ἑλληνισμός. Sic diceretur tragœdographo εὐτυχὴς φρενῶν, εὔμοιρος φύσεως. Aj.

45. *Proscriptor.* Hoc est, proscriptione gaudens. Audacter ; ut jam *carnifex animus.* Legit Rhenanus : ut *ille proscriptor, minis modo*, etc. Codices refragantur. Hard.

46. *Modo et contumelia.* Ille, inquit, cui proscribere promptum erat, et furor præterea plane modo accesserat ob contumeliam a Toranio illatam, « a quo se irrisum gravabatur, inquit Solinus, adeo mitigatus est, ut deinceps nihil se habere carius in substantia jactitaret. »

47. *Ex fortuna sua.* Importuni emendatoris est ea lectio, quam Parmensis habet editio, *et in fortuna sua*, repugnantibus MSS. atque adeo ipsa latinitate : e fortuna etenim nostra dicimus, uti e re et dignitate nostra. Hard.

XI. 1. *Est quædam.* Habet eadem et Arist. Hist. Anim. lib. VII, c. 8. Solinus accepit a Plinio, c. 1, p. 6. Præivit omnibus Hippocrates, lib. de Genitura, sect. 7, ubi causam ejus rei apprime expedit. Hard.

2. *Cum aliis junxere.* Rectius fortassis scriberetur, *se junxere.* Lucret. locum vide, quem retulimus c. 5. H.

3. *Et Livia.* Suetonius, de Augusto, cap. lxiii : « Ex Scribonia, Juliam ; ex Livia, nihil liberorum tulit, quum maxime cuperet : infans, qui conceptus erat, immaturus est editus. » Liviam prægnantem a priore marito Tiberio Nerone abduxerat Augustus ; neque ipse ex ea prolem ullam habuit, quum ea ex Nerone Tiberium, qui postea imperavit, et Drusum peperisset, qui in nummis antiquis appellatur *Germanicus Imp.* Hard.

4. *Item alii*, etc. Idem Solin. loc. supra jam citat. Sunt mares qui feminas tantum, feminæ quæ tantum mares generent, inquit Arist. Hard.

5. *Gracchorum mater.* Cornelia. De hac ad. Plutarch. in Gracchis. Laudat Corneliæ epistolas Cicero in Bruto, cap. 211. Hard.

6. *Agrippina.* Suetonius in Cali-

vies. Aliis sterilis[7] est juventa, aliis semel in vita datur
gignere. Quædam non perferunt[8] partus : quales, si quando
medicina et cura vicere, feminam fere gignunt. Divus 2
Augustus in reliqua exemplorum raritate, neptis[9] suæ

gula, cap. VII, agens de Germanico : « Habuit in matrimonio, inquit, Agrippinam, M. Agrippæ et Juliæ filiam, et ex ea novem liberos tulit : quorum duo infantes adhuc rapti, unus jam puerascens. Cæteri superstites patri fuerunt. Tres sexus feminini, Agrippina, Drusilla, Livilla, continuo triennio natæ : totidem mares, Nero, et Drusus, et C. Cæsar. » Hard.

7. *Aliis sterilis.* Vid. Arist. ibid. H.

8. *Quædam non perferunt.* Partum non ferunt usque ad legitima tempora pariendi, οὐ δύνανται ἐκφέρειν. Iterum Arist. Hist. An. l. VII. H.

9. *Divus Augustus in reliqua exemplorum raritate, neptis suæ*, etc. Ego scribo, non *M. Silanum*, sed *Junium Silanum*. Item, *proconsulatu*, non *post consulatum*. Fuit nihilominus Marcus Silanus Tiberii principatu potens, insignique nobilitate præcellens civis, auctore Corn. Tacito, Ann. libro III. Non tamen is proconsul Asiæ fuit, neque veneno Neronis sublatus : sed utrumque hoc Junio Silano congruit, qui ejusdem Tiberii tempore consulatum cum Silio Nerva gessit, eodem teste. De eo, Annal. libro XIII, idem Cornelius Tacitus circa initia sic scribit : « Prima novo principatu mors Junii Silani proconsulis Asiæ, ignaro Nerone, per dolum Agrippinæ patratur. » Et mox paulo : « Quippe et Silanus divi Augusti abnepos erat : hæc causa necis. Ministri fuere P. Celerius eques Romanus, et Ælius libertus, rei familiari Principis in Asia impositi : ab his proconsuli venenum inter epulas datum est, apertius quam ut fallerent. » Hactenus Tacitus. Porro successionem hanc Junii Silani a principe Augusto, de qua hic Cornelius Tacitus, existimo sic deduci posse. Decius Silanus, auctore eodem Tacito, frater prædicti M. Silani Juliam Augusti neptem temeravit, ob id in exsilium missus ; Julia ob adulteria damnata in exsilio peperit infantem, ut scribit Tranquillus, quem agnosci et ali vetuit Augustus. Hic forte adulta jam ætate Junium hunc Silanum procreavit, Augusti abnepotem. Patet item ex antedictis, Tacito cum Plinio non convenire. Ille, ignaro Nerone, veneno Agrippinæ sublatum Junium Silanum tradit : hic non ab Agrippina, sed a Nerone scelus patratum asserit. Pint. — *Neptis suæ.* Augusto e Julia filia neptes duæ : Julia, et Agrippina. M. Silanus Agrippinæ nepos fuit, ut recte Pellicerius vidit in Notis MSS. Porro eum in modum M. Silani stemma deducimus tum ex matre, tum e patre. Numeralibus notis generationum ordo designatur.

I. *Paternum stemma.*

6. M. Silanus, Augur.
5. Q. Silanus, Proc.
4. A. Licinius Nerva Silanus, triumvir monetalis.
3. Ἀνώνυμος.
2. Licinius Nerva Silanus, in num-

nepotem vidit genitum quo excessit anno, M. [10] Silanum; qui, quum Asiam obtineret post consulatum, Neronis principis successione, veneno ejus [11] interemptus est. Q. Metellus Macedonicus [12], quum sex liberos [13] relinqueret, undecim nepotes reliquit: nurus vero, generosque, et omnes qui se patris appellatione salutarent, viginti septem. In actis temporum Divi Augusti invenitur, XII consulatu ejus, Lucioque [14] Sylla collega, a. d. III idus Aprilis, C. Crispinum Hilarum ex ingenua plebe Fæsulana, cum liberis novem [15] (in quo numero filiæ duæ fuerunt), nepo-

mis ΑΝΤΙΟΧΕΩΝ, ΣΙΑΑΝΟΣ.

1. M. SILANUS, etc. Vid. infra, Stemma matern. fin.

II. *Maternum stemma.*

4. JULIA, C. Julii Cæsaris Octaviani Augusti filia; nupsit 1°, M. Marcello, 2°, M. Agrippæ, 3°, imp. Tiberio.

3. JULIA AGRIPPINA, Juliæ ex Agrippa F. Augusti neptis; nupsit Germanico Cæsari.

2. DRUSILLA, Juliæ Agrippinæ e Germanico F. nupsit. Licinio Nervæ Ἀντιοχέων.

1. M. SILANUS, cons. proc. HARD.

10. *M. Silanum.* Ita scribi oportet, non ut vulgo, *Syllanum.* Fuit is e Licinia gente, Licinii Nervæ Imp. Cæsaris Aug. pater, et Ælii Silani. Is in nummo argenteo tetradrachmo e museo nostro AESILAS Q. MACED. scribitur. Simul ab ea nummi parte insignia quæstoris sunt, cum littera Q. Mensa scilicet sinistro latere, ad pecuniam numerandam: dextro arca, in qua reconditur. In medio clava Herculea, Macedoniæ symbolum. In altera nummi parte, caput est juvenile populi romani, cujus ea provincia ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ. Plura de nummo jamdudum diximus, quæ sunt in Diarium Trevoltianum inserta. HARD.

11. Vid. supra de veneficii auctore eam notæ 9 partem, quæ Pintiani est.

12. *Q. Metellus Macedonicus.* Vide Plutarch. lib. de Fortuna Roman. Hic vir, bello macedonico tertio feliciter gesto, Macedonici nomen adeptus est: de quo Florus, lib. II, cap. 14. HARD.

13. *Sex liberos.* Dalecampius *quatuor liberos* (IV, non VI), permutatis numeris, scribendum monet, ex cap. 45 libri hujus. Verum præter quatuor filios, prætorem unum, et tres consulares, quibus, ut ibi dicitur, est illatus rogo, generos habuit duos consulares, quorum Plutarchus meminit, in lib. de Fortun. Roman. immo et Plinius ipse hoc loco. Quare filias duas in liberorum numero censet, ut sex numerentur; alteram Servilii Isaurici matrem, Scipionis alteram: Cæciliam utramque appellatam. AJ.

14. *Lucioque.* L. Corn. Sylla, qui cum Augusto duodecimum consul fuit ann. U. C. 749, ante Christum natum, quinto. HARD.

15. *Liberis novem.* Reg. codd. 1,

tibus XXVII, pronepotibus XXIX [16], neptibus octo [17] prolata pompa, cum omnibus his in Capitolio immolasse [18].

XII. (XIV.) Mulier [1] post quinquagesimum annum non 1
gignit, majorque pars quadragesimo profluvium [2] genitale sistit. Nam in viris [3] Massinissam regem, post LXXXVI annum generasse filium, quem Methymathnum appellaverit, clarum est: Catonem [4] censorium octogesimo exacto, e filia

2; Chiffl. *VIII*, Parisiensis *octo;* cum Rhenano facientes. Hard.

16. *Pronepotibus XXIX.* Laudati codices, cum Colb. 1, 2, et Rhenano, *XIX.* Hard.

17. *Neptibus octo.* Ita omnes MSS. At editi, *IX.* Hard.

18. *Prolata pompa, cum omnibus his in Capitolio immolasse.* Chiffletiani codicis lectionem cæteris antetulimus. In Reg. 1 et 2, *præluta.* In Paris. *prælata*, ut vulgo editi libri habent. Parm. editio, *præalta.* Pellicerii conjectura lector hoc loco fraudandus non est, qui Plinii textum sic emendat, *Prælata pompa tum omnibus, in Capitolio immolasse:* idque sic interpretatur, pompam illam tot liberorum, nepotum, neptium, pronepotumque, in Capitolium simul ascendentium, quibuslibet aliis pompis tunc habitam insigniorem: raræ id enim felicitatis exemplum. Hard.

XII. 1. *Mulier.* Idem prodidit etiam Arist. Histor. Anim. VII, 7. Quædam tamen mulieres post annum quinquagesimum quartum partus ferunt; sed rarius. Hard.

2. *Profluvium genitale.* Τὰ καταμήνια, *menstrua.* Inepte Plinius menstruam feminarum purgationem profluvium genitale, γονόῤῥοιαν, appellat. Dal. — Genitale haud absurde dicitur, quo cessante in mulieribus vis genitalis abit, et fecunditas conquiescit. Immerito hoc loco a Dalecampio Plinius ineptiarum arguitur. Hard. — Mulieres quibus menses fluunt Ancunnuentas dixerunt, quasi inquinatas. Festus. Vide Aristot. de Gener. Anim. lib. IV, cap. 7.

3. *Nam in viris.* Hæc quoque Solinus ex Plinio, cap. 1; Valerius Maximus quoq. habet; fortassis ex Polybio qui in Excerptis, Massinissam prodidit, 90 annos natum, quum ex vita decessit, quadriennem filium superstitem reliquisse, nomine Στέμβανον, qui postea a Micipsa est adoptatus. Quod ex Polybio etiam recitat Plutarch. in lib. An seni gerenda Respublic. Solinus *Mathumannum* vocat, atque ita scriptum id nomen in omnibus Solini libris ait se reperisse Salmasius, pag. 28. Valerius Max. lib. VIII, cap. 13, *Methymnatum.* Suidas, Στέμβαν. Nos secuti sumus codd. Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. Vid. Appianum in Punicis, pag. 39, ubi egregia prodit de cruda ac viridi admodum Massinissæ senectute. Hard.

4. *Catonem.* Solin. cap. 1: « Cato, LXXX exacto, ex filia Salonii clientis sui, avum Uticensis Catonis procreavit. » Ad. Plutarch. in Catone Majore. Gemino huic Ca-

Salonii clientis sui. Qua de causa, aliorum ejus liberorum propago, Liciniani[5] sunt cognominati, hi Saloniani, ex quibus Uticensis fuit. Nuper etiam L. Volusio[6] Saturnino, in Urbis præfectura exstincto, notum est Cornelia[7], Sci-

tonis et Massinissæ exemplo, addemus et tertium Wladislai Litbuani Regis Poloniæ, cui xc ferme annum agenti, nati sunt filii duo, Wladislaus et Casimirus, ut refert Æneas Sylvius in Europa, cap. 25, pag. 416. Etiam anno centesimo procreasse Nicolaum è Palavicinis, auctor est Savonarola apud Schenckium, Observ. Medic. lib. IV, pag. 616. Hard.

5. *Liciniani.* A Licinia priore conjnge sic appellati, ut a posteriore Salonia, Saloniani. Sic imperator Licinius a conjuge Licinia ex eadem gente Liciniani traxit cognomen. At alterius Liciniani est nummus ex ære mediocri, qui fuit olim e cimelio D Foucault. Sic parte priore inscribitur : IMP. C. GAL. VAL. LICINIANVS P. F. AVG. *Imperator Cæsar Galerius Valerius Licinianus Pius Felix Augustus.* Caput laureatum ·)(· GENIO POP. ROM. *Genio Populi Romani.* Stat Genius ; dextra tenet pateram, læva cornu copiæ. Infra, S. M. N. A. *Societatis Mercatorum Narbonensium* numisma *quartum.* Nomina *Galerii Valerii* ostendunt hunc esse ex eadem gente, ex qna Galerius Valerins Maximianns geminus, et Gal. Val. Maximinus. Liciniani vero cognomen, Liciniam ei fuisse conjugem, ut Maximam Maximiano, docet. Diversum autem eum esse a Licinio Augusto constare ex gemino oportet. Primum quidem, quod Galerius ipse sit; Licinius autem, Valerius tantum, non et Galerius fuerit. Deinde, quod si Licinius foret, Licinii nomen haud abesset; siquidem insignius est ad nobilitatem esse Licinium, quam Licinianum : sicuti nobilius est ex patre esse Borbonium, quam ex conjuge, vel etiam ex matre, tantum. Fratrem hunc fuisse Gal. Val. Maximini haud temere suspicamur. Catonum vero stemma hic subjicimus duplex.

1. M. Porcius Cato, Censorius, vulgo Cato Major, genuit

1° *Ex Licinia :*

2. M. Porcium Catonem Licinianum; qui
3. M. Porc. Catonem, orator. et consulem, de quo Plutarchus; qui
4. M. Catonem, post præturam in Gallia Narbonensi defunctum;

2° *Ex Salonia :*

2. M. Porcium Catonem Salonianum, qui
3. M. Porcium Catonem; qui e Livia uxore, Drusi F.,
4. M. Catonem Uticensem, etc. Hard.

6. *L. Volusio.* Qui 90 etiam vivendo excessit annum, ut dicetur lib. XI, cap. 90. Et Tacitus, Annal. lib. XIII, cap. 30 : « L. Volusiua egregia fama concessit, cui tres et nonaginta anni spatium vivendi, etc. » Hard.

7. *Notum est Cornelia.* In MS. nostro rectius, *notum e Cornelia.*

pionum gentis, Volusium[8] Saturninum, qui fuit consul, genitum post LXII[9] annum. Et usque ad LXXV apud ignobiles vulgaris reperitur generatio.

XIII. (XV.) Solum autem animal menstruale[1] mulier est: 1
inde unius utero[2], quas appellarunt molas[3]. Ea est caro

Romana editio, anni 1470, ex conjectura, ut videtur, et emendatione Joannis Andreæ episcopi Aleriensis: *notum est Corneliam.... genuisse.* Sed hæc minus recte, reclamantibus MSS. Hard.

8. *Volusium.* Q. Volusium, qui Consulatum gesserat anno 809 Nerone imperante, cum P. Cornelio Scipione, cui ex ejus matre consanguineus fuit. Hard.

9. *Post LXII.* Sensus: quum pater annum sexagesimum secundum explesset. Hard.

XIII. 1. *Solum autem animal menstruale,* etc. Eadem Solinus, cap. 1: « Itaque, ut Democritus physicus ostendit, mulier solum animal menstruale est, etc. » Contra Aristoteles, Hist. lib. VI, cap. 17, equabus, vaccis, canibus, aliisque menses contingere ait: sed mulieribus quam ceteris, largiores. Et Virgil. Georg. lib. III, v. 281: « lentum distillat ab inguine virus, etc. » Hæc paulo uberius explicatius que tradit Albertus M. lib. VI, de Anim. tract. III, cap. 1, pag. 208, unde Plinius egregie illustratur, ac defenditur. « Præcipue tamen, inquit, in feminis vaccarum et equarum apparet menstruum in quadrupedibus; et reditus suus non est quolibet mense, sed potius in quatuor, aut sex mensibus, et parum distillat; et ideo difficulter hoc scitur, nisi a pastoribus observantibus tempora earum; et ideo etiam opinio vulgi est has non menstruare feminas. Mulæ autem non menstruant omnino, sed purgantur urinæ suæ spissitudine, etc. » Hard. — Simiis hemisphærii nostri effluit quoque sanguis, sed nec eadem copia, nec satis statis temporibus. Cuvier. — Madent feminis quadrupedum genitalia lympha quadam subrubra quam conceptui favere multi putant. Hinc forsan Aristotelis de equarum, canum, etc. menstruo error. Aj.

2. *Inde unius utero,* etc. Nimirum ex menstruis, quibus mulier abundat præ ceteris: inde aut in mulieribus solis, aut in iis maxime, hæ molæ gignuntur, ἐν τε γυναιξὶν εὐλόγως, ἢ μάλιστα, ἢ μόναις, inquit Arist. de Gener. Anim. lib. IV, cap. 7, pag. 1131. Perinde quasi ex solo sanguine menstruali, sine viri congressu, gigni etiam in virgine mola possit, quod Scaliger quidem affirmat: plures cum Sennerto negant. Vide quæ dicturi sumus, lib. X, cap. 84. Hard.

3. *Molas.* Molucrum vocavit Afranius. Ferme virgini tanquam gravidæ mulieri, crescit uterus; molucrum vocant; transit sine doloribus. Apud Festum. Dalec. — *Molas.* Μύλην Arist. vocat loc. cit. Est autem mola, caro et massa sine ossibus ac visceribus, ex imperfecta conceptione loco fetus genita.

informis[4], inanima[5], ferri ictum et aciem respuens[6]. Movetur, sistitque menses: et, ut partus[7], alias letalis, alias una senescens[8], aliquando alvo citatiore[9] excidens. Simile quiddam et viris in ventre gignitur, quod vocant scirrhon[10]: sicut Oppio Capitoni prætorio viro. Sed nihil facile re-
2 periatur mulierum profluvio magis monstrificum[11]. Ace-

Vide Sennertum, Pract. lib. IV. Hard.

4. *Informis*. Historia ab Hippocrate relata, Epidem. lib. II, forma etiam humana edi posse molam arguit, modo neque ossa, nec viscera habeat. Vide Sennertum, loc. cit. Hard.

5. *Inanima*. Inanimam quum dicit carnem, et moveri tamen, paulo laxius locutus est. Et crescit sane mola per exceptionem alimenti: unde et sistit menses, quoniam in eam assumitur sanguis ad menstrua destinatus. Quod si alitur, vivit certe. Palpitatio tamen verius, quam motus, dici potest: quoniam et æquabilis est, neque ab organicis partibus oritur. Hard.

6. *Ferri ictum... respuens*. Quis sit sensus τῷ *respuens* non obvium primo aspectu. Sed eumdem esse τῷ *rejiciens*, demonstr. Arist. loc. cit. ὥστε μόλις διακόπτεσθαι τῷ σιδήρῳ, et sic Nostrates Gueroult et Poinsinet reddiderunt. Cæterum et id, ut tot Plinianarum rerum miracula, falsum, facile liquet. Aj.

7. *Et ut partus*. Scribendum suspicatur Pellicerius, *ut et partus;* quod partu, hoc est, conceptu sisti menses, norunt omnes. Sed refragantur MSS. omnes: ipsaque loci sententia, quæ hujusmodi est: edi molam eam aliquando partus instar, seu fetus, mortisque inde discrimen haud leve impendere mulieri: aliquando non edi, sed sine pernicie una cum muliere senescere.

8. *Alias una senescens*. Et commoriens, inquit Arist. loc. cit. συγκαταγηράσκει, καὶ συναποθνήσκει. H.

9. *Alvo citatiore*. Si dysenteria mulier afficiatur, tum carnem ejicit, quam molam vocant, ἕως δυσεντερίας γενομένης, ἔτεκε σάρκα ἣν καλοῦσι μύλην, inquit Arist. loc. cit. In Mss. cod. legitur *alvo citatior;* sed mendum iis subesse Aristoteles arguit. Hard.

10. *Scirrhon*. Σκίῤῥον medici tumorem induratum vocant, cum nullo, aut modico dolore. In nummis gentis Oppiæ legitur Q. OPPIVS PR. et OPPIVS CAPITO. Hard. — Molarum et scirrhorum confusio his notabilis; namque molæ, fetus informes qui in matrice formantur; at scirrhi, indurationes morbidi corporis. Cuvier.

11. *Sed nihil facile... monstrificum*, etc. Hæc et quæ sequuntur Solinus ad verbum transcripsit, cap. 1. Pleraque iterum repetuntur, lib. XXVIII, cap. 23. Hard. — Et omnia e veterum præjudicatis opinionibus. Ob quas procul dubio impura censebatur hocce tempore femina. Vid. Levitic. cap. XV, v. 19-24. Aj. — Hæc de menstrualibus profluviis olim prolata in fabulis sunt. Cuvier.

scunt [12] superventu musta, sterilescunt tactæ [13] fruges, moriuntur insita, exuruntur [14] hortorum germina, et fructus arborum, quibus insedere [15], decidunt: speculorum fulgor aspectu ipso hebetatur [16], acies ferri præstringitur, eborisque nitor: alvei apium [17] emoriuntur: æs etiam ac ferrum rubigo protinus corripit [18], odorque dirus [19]: et in rabiem

12. *Acescunt*. Si supervenerit mulier cui menses fluunt, quum mustum fit, vel quum in vasa conditur, acescit protinus. HARD.

13. *Tactæ*. Forte *tactu*, ut prius *superventu*. HARD.

14. *Moriuntur insita, exuruntur*, etc. « Moriuntur insita, exuruntur hortorum germina, fructus arborum, quibus insedere, decidunt. » Ita legendum ἀσυνδέτως. *Insita* sunt τὰ ἔμφυτα, ut Glossæ interpretantur. Novellas arbores intelligit per insitionem plantatas, gallic. *les entes*. SALMAS.

15. *Insedere*. Ita Paris. cod. At Reg. 1, 2, et Chiffl. *insidere*. Forte, pro *incidere*. HARD.

16. *Speculorum fulgor aspectu ipso hebetatur*. Inde priscis *Bubinari*, menstruo sanguine inquinari; ut *bulbitari*, puerili stercore, quod Græci βόλβιτον appellant. Lucilius in fragmentis: « Hæc te imbubinat, et contra te imbulbitat. » Festus in explicanda causa, multa philosophatur. Cf. Rhodig. III, 28. DALEC.

17. *Apium*. Ita MSS. omnes ubique, non *apum*, ut editi. HARD.

18. *Æs etiam ac ferrum rubigo protinus corripit*. Parmensis editio, *corrumpit*. Minus recte. Solinus, cap. 1: « Ferrum rubigo corripiet; nigrescent æra. » Paulo post, ubi libri hactenus editi habent, *odorque dirus aera*, postremam hanc vocem expunximus, quam non agnoscunt probati codices Reg. 1, 2, Tolet. aliique. HARD. — Nempe olim legebatur *aera* post dirus. Vid. not. seq. AJ.

19. *Odorque dirus*. Cave, ne postrema dictione significari elementum, non metallum putes. Ostendit id Plinius lib. XXVIII, capite septimo: « Æs contactum grave virus odoris accipere et æruginem. » Quid si non *virus* legas, sed *viri*, more Pliniano? Ut lib. IX, capite 30, de portentoso illo Polypo? « Primum omnium magnitudo inaudita erat. Dein color muria obliti, odore viri. » Et paulo post Plinius hoc ipsum *malum virus* appellat. PINT. Olim legebatur *odorque dirus aera*; et ad hunc locum Pintian. Recte quidem et editi posthac omnes sustulerunt. Quanquam cæterum Pintiani neque conjecturam criticam recepimus, neque exegesin. Nam *odor dirus* absolute sumitur; et supplendum, si quid supplere est, *exhalatur*, *spirat*, aliquidve non absonum: de hoc nemo inficias iverit qui litem non quæret. Hoc in incerto magis est, utrumne de halitu Plinius cogitaverit, an de ipsius sanguinis odore. Posterius quidem nobis placet; putamus tamen de utroque rem intelligendam, quanquam expresse magis de cruo-

aguntur gustato eo canes, atque insanabili veneno morsus inficitur[20].
3 Quin et bituminum sequax alioquin ac lenta natura, in lacu Judææ, qui vocatur Asphaltites, certo tempore anni supernatans, non quit sibi avelli, ad omnem contactum adhærens[21], præterquam filo[22] quod tale virus infecerit[23]. Etiam formicis, animali minimo,

re locutus videtur. Sed falsissime. Nam cruor menstrualis fere semper purus, modo sana sit mulier; neque in ægrotantibus semper impurus, nec, ut vulgo creditur, humores secum trahens. Hippocrates ait hunc sanguinem esse sicut a victima. Vide et cf. *Dictionn. des Sciences Médicales*, ad vocem *Menstruation*, sect. VI; Jo. Ca. Gehler. Dissertationem: *Catameniorum phænomena in muliere sana et ægrotante*. Unde ergo plus odoris e menstruo fluxu quam e vulgari, nisi linteo receptum et coactum sanguinem mox tempus, et inclusus calor putridum effecerint? Aj.

20. *Morsus inficitur*. Ita Reg. 1, 2, etc. At Chiffl. *infigitur*, quod Salmasius magis probat, Exercitt. Plin. pag. 26. Hard.

21. *Ad omnem contactum adhærens*, etc. Lege: *Ad omnem contactum adhærens, præterquam filorum quæ tale virus infecerit*. Vel si placuerit: *Ad omnem contactum adhærens præterquam fili*. Ad omnem, inquit, contactum adhæret bitumen, præterquam si filis contingas, quæ infecta sunt cruore menstruo. Salmas.

22. *Ad omnem contactum adhærens, præterquam filo*. A MSS. non discedo latum unguem: etsi Salmasius, Exercitt. in Solin. pag. 27, vult, *fili* rescribi, vel *filorum quæ*. Rem vero optime Solinus explicat cap. 1: « Bitumen in Judæa, inquit, Asphaltites lacus gignit, adeo lentum mollitie glutinosa, ut a se nequeat separari... scindique non potest: quoniam in quantum ducatur, extenditur: sed ubi admota fuerunt cruore illo polluta fila, sponte dispergitur, etc. » Vid. et cf. not. 23. Lotio tamen adspersum scindi quoque solere auctor est Josephus, lib. IV Bell. Judaic. item, Captivitat. lib. VI. Vid. et not. 23, infr. Hard.

23. *Quin et bitumen, etc.... infecerit*. Eamdem Tacitus, sed caute magis, fabulam narrat, Hist. lib. V, cap. 6: « Ater suapte natura liquor..... hunc manu captum, quibus ea cura, in summa navis trahunt. Inde, nullo juvante, influit oneratque, donec abscindas; nec abscindere ære ferrove possis: fugit cruorem vestemque infectam sanguine, quo feminæ per menses exsolvuntur: sic veteres auctores. Sed gnari locorum tradunt, undantes bitumine moles pelli manuque trahi ad littus; mox ubi vapore terræ, vi solis, inaruerint, securibus cuneisque, ut trabes aut saxa, discindi. » Aj.— Strab. Geograph. lib. XV, ex Posidonio refert lacus accolas incantatores carmina quædam recitare, deinde urinam et alios fœtidos succos affundere. Brod. cap. 23, 4. Dalec.

inesse sensum ejus ferunt: abjicique gestatas fruges, nec postea repeti[24]. Et hoc tale[25] tantumque omnibus tricenis diebus malum in muliere exsistit, et trimestri spatio[26] lar-

— Hæc falsa; neque hic tamen refellemus, nec bituminum varias species, varios usus persequemur. AJ.

24. *Abjicique gestatas fruges, nec postea repeti.* Editi hactenus, *gustatas fruges.* At Reg. 1, et Paris. cum edit. vetustis, *abjicique gestatas fruges.* Quam lectionem defendimus cum Pellicerio adversus Hermolaum: nam ad res gestatas proprie pertinet *abjici.* Sententia est: Formicam, quum primum olfecerit, abjicere statim quas gerebat fruges, nec postea repetere. Quo sensu tolerabilis quoque lectio est Regii 2, et Chiffl. cod. *vastatas fruges*, hoc est, quas formicæ diripuerunt. H.

25. *Et hoc tale*, etc. Cautius hæc multo veriusque Plinius, quam Aristoteles, qui, Hist. Anim. lib. VII, cap. 2, luna decrescente solvi menstrua nniverse pronunciat. Nam, ut in eum locum Scaliger animadvertit, vix menstrua demittit decima quæque mulier, Luna sic decrescente: sed virgines tantum aliquæ, quanquam nec omnes. Cur autem ab eo tempore mulierum menses aberrent, in causa sunt tempora partuum. Nam si contingit purgari puerperas, ita ut in plenilunio desierint, altero plenilunio, seu tricenis fere post diebus repetent. H.

26. *Trimestri spatio*, etc. Aristoteles, Historiæ Anim. lib. VII, cap. 2, paucis feminis purgationem eam singulis mensibus συνεχῶς, id est, continuata vacuatione, nec intermissa, fieri tradit (quod Plinius largius hoc interpretari videtur); plurimis autem tertio quoque mense, quoniam humor copiosior, et ad motum imparis numeri potestate concitatior, naturam, veluti resumptis viribus alacriorem, vehementius irritat. DALEC. — Rursum id propius vero est, quam quod Philosophus ait loco cit. evenire paucis, ut quot mensibus purgentur, sed tertio quoque mense plurimis. Nam prorsus e contrario fit. HARD. — Utramque notam reliquimus, unde lector dijudicet et seligat quid credendum; mirabimur tamen si quid ex his intelliget. Nos putamus et Plinium et commentatores deerravisse, hunc circa Aristotelis, hos circa Plinii sensum. Aristotelis nempe hæc verba sunt: Καὶ ταῖς μὲν συνεχῶς καθ' ἕκαστον ὀλιγάκις τὰ καταμήνια φοιτᾷ, παρὰ μῆνα δὲ τρίτον ταῖς πλείσταις. Ubi cave ne trimestre credas spatium inter fluxus elabi solere; duo tantum menses abeunt, at tertio redeunte redit menstruum. Sic febris tertiana ea est, qua tertio quoque die aliquis febricitat. Sed aut Plinius non sic auctorem voluisse credidit, aut de illo non cogitavit; putatque e tribus catameniis unum largius quam duo cætera; ita ut anno elapso duodecies vulgo menstruus sanguis manaverit, quater vero effusius. Quæ ἀνωμαλία vix usquam agnoscitur, nisi forte in virginibus quibus menstruorum primus hic annus est. His enim, postquam prima contigit eruptio, unus et alter mensis abit, vix aliquantulum sanguinis trahens. AJ.

4 gius. Quibusdam [27] vero sæpius mense : sicut [28] aliquibus nunquam : sed tales non gignunt, quando hæc est generando homini materia, semine e maribus coaguli modo hoc in sese glomerante [29], quod deinde tempore ipso animatur corporaturque. Ergo, quum [30] gravidis fluxit, invalidi aut non vitales partus eduntur, aut saniosi [31], ut auctor est Nigidius. (XVI.) Idem, lac feminæ non corrumpi alenti partum, si ex eodem viro rursus conceperit, arbitratur [32].

1 XIV. Incipiente autem hoc statu [1], aut desinente, con-

27. *Quibusdam*, etc. Philosophus loc. cit. pag. 803 : Καὶ τὰ γυναικεῖα γίνεται πολλάκις τρὶς τοῦ μηνὸς, ἕως ἂν συλλάβωσι : *quibusdam ter in mense, donec concipiant.* Hard.

28. *Sicut aliquibus*, etc. Arist. de Gener. Anim. lib. I, cap. 22. Hard.

29. *Glomerante.* Aristotelis hæc doctrina est de Gener. lib. II, cap. 4, pag. 1081, aientis, semen e maribus instar esse coaguli, quo unito commixtoque cum menstruis feminarum, cogantur ea et fermentescant ad concipiendum fetum. H. — Raro quidem hæ pepererunt quibus γυναικεῖα non sunt; sed non continuo γυναικεῖα materies generationis. Eam ob causam gravidæ nihil effluit, quod supervacuo sanguine fetus alitur. Cuvier.

30. *Ergo quum*, etc. Arist. Hist. Anim. lib. VII, cap. 2, fetum ait tum fore ejusmodi, ut aut servari non possit ut crescat, aut imbecillus sit futurus : ἢ μὴ σώζεσθαι εἰς αὔξην, ἢ ἀσθενῆ τὰ ἔκγονα γίνεσθαι. Hard.

31. *Saniosi.* Quod Græci, quod Philosophus ipse φαῦλον ἔκγονον appellavit, loc. cit. saniosum a Nigidio nunc dici arbitror. Obvium alioqui, quæ vis alia præterea huic voci subsit, a sanie. Hard.

32. *Idem lac feminæ non corrumpi alenti partum, si ex eodem viro rursus conceperit, arbitratur.* Hoc vero esse falsissimum experientia ipsa docet, et Galenus de Sanit. tuend. lib. I, cap. 9, pag. 54, tom. VI : Ἀφροδισίων τε παντάπασιν ἀπέχεσθαι κελεύω τὰς θηλαζούσας παιδία γυναῖκας· αἵ τε γὰρ ἐπιμήνιοι καθάρσεις ἐρεθίζονται μιγνυμέναις· καὶ οὐκ εὐῶδες ἔτι μένει τὸ γάλα, etc. « A Venere omnino abstinere jubeo omnes mulieres, quæ pueros lactant : nam et menses consuetudine viri excitantur, et lac odoris gratiam in deterius mutat, etc. » Quam rem ita se habere subodoratus auctor, caute admodum contrariæ sententiæ Nigidium appellat vadem. Hard.

XIV. 1. *Hoc statu.* Menstrua purgatione. Dalec. — Galenus lib. de uteri Dissect. cap. x, pag. 279, tom. IV : Ἔστι δὲ ὁ χρόνος συλλήψεως ἀρχομένων τῶν ἐπιμηνίων, ἢ παυομένων. Extraordinarie tamen concipiunt, etiam dum menstruantur. H. — An incipiente, non perspicuum : desinente, res est notissima, vel ex Historicis qui omnes tradunt

ceptus facillimi traduntur. Fecunditatis[2] in feminis prærogativam[3] accepimus, inunctis medicamine oculis, salivam infici[4].

XV. Cæterum[1] editis primores septimo mense gigni 1
dentes, priusque in supera fere parte, haud dubium est. Septimo[2] eosdem decidere anno, aliosque suffici. Quosdam[3]

Henrico Valesio ægre ferenti quod post undecim annos Catharina uxor prolem sibi non peperisset, id medicum regium Fernel suasisse, ut quo die reginæ menstrua desinerent, hanc adiret. Nec spes eum fefellit; regi tandem natus est filius, quem mox tres secuti sunt. As.

2. *Fecunditatis.* Fecunditatis in feminis dotem intelligi eo argumento accepimus, si videlicet inunctis aliquo medicamine oculis, saliva oris eo medicamine inficiatur. — *Fecunditatis.* Morem exponit, quo usæ olim mulieres, ad propriam fecunditatem experiendam; inunctis videlicet linimento quodam, ac potissimum croco, oculorum angulis: nam si ex eo illitu saliva oris inficeretur, et eumdem redderet saporem, id vero inter signa præcipua fecunditatis annumerabant. Hæc Aristoteles totidem ferme verbis, de Gener. Anim. lib. II, cap. 7, pag. 1091. Simile est quod habet Hippocrates lib. de Natura mul. num. 94: Ἢν βούλῃ γυναικὸς ἐμπειρηθῆναι, εἰ ἔστι παιδέουσα, εἴτε καὶ μὴ, τῇ ἐρυθρᾷ λίθῳ (an ἐρυθρίᾳ, potius?) τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑπαλεῖψαι· καὶ ἢν μὲν ἐσέλθῃ τὸ φάρμακον, παιδέουσα γίνεται· ἢν δὲ μὴ, οὔ. Hard.

3. *Prærogativam.* Argumentum certum ac minime fallax. Dalec.

4. *Infici.* Medicamento nempe in os defluente. Dalec.

XV. 1. *Cæterum.* Eadem Arist. Hist. Anim. lib. VII, cap. 13; Censorinus item cap. VII; Macrob. in Somn. Scip. lib. I, cap. 6, pag. 40. Hard. — Vera partim explicatio; at nec omnia delucide exponit, nec exceptiones indicat. Dentium vero hic est ordo erumpentium: incisivi medii superne, mox incisivi medii inferne; tum incisivi laterales, primo superne, at posthac inferne; inde canini eodem ordine; molares tandem apparent, et e gingivis sursum feruntur, sed inverso ordine; inferior maxilla enim prius suo apparatu instructa, quam superior est. As.

2. *Septimo.* Soranus Ephes. cap. XVI. Ausonius in Monosyll. pag. 111: « Indicat in pueris septennia prima novus dens. » Hard.

3. *Quosdam.* Solinus ad verbum hæc transcripsit e Plinio, cap. 1, pag. 7. Natam sibi filiolam, mense septembri 1676, cui tertio statim a natali die, denticulus prodire cœperit, scribit Georg. Abrab. Mercklinus, anno 8. Miscellan. Curios. sive Ephemer. German. Observ. 47, pag. 75. Vide et Schenckium, Observ. Medic. lib. I, pag. 215. Puellam, Auximi cum dentibus natam, inter prodigia refert Livius, lib. XLI, cap. 21. Columbus, Anatom. lib. I, cap. 10, apud Schenckium, loc. cit. narrat observasse se non semel in infantibus

et cum dentibus nasci, sicut M'. Curium[4], qui ob id Dentatus cognominatus est, et Cn. Papirium Carbonem[5], præclaros viros. In feminis ea res inauspicati fuit exempli, regum temporibus. Quum ita nata esset Valeria, exitio civitati, in quam delata esset, futuram, responso aruspicum vaticinante, Suessam Pometiam[6] illa tempestate florentissimam deportata est, veridico exitu consecuto. Quasdam concreto[7] genitali[8] gigni, infausto omine[9], Cornelia Gracchorum mater indicio est. Aliqui vice dentium,

recens natis, atque adeo in abortibus septem octove mensium, perexiguos dentes gingivis suis obvelatos : atque inde efficit jam in utero matris gigni dentes. Hard.

4. *M'. Curium.* Hoc est, non Marcum, sed Manium Curium. Vide quæ dicturi sumus cap. 51 hujus libri. Μάνιος Κούριος Plutarcho in Apophtheg. pag. 294. Vid. et Val. Max. lib. VI, cap. 3. H. — Recentiora exempla non deficiunt, e quibus celebratissimum est Ludovicus XIV, quem natum ferunt cum duobus incisivis in supera maxilla. Aj.

5. *Carbonem.* Qui Consul a Cimbris cum exercitu fusus est. Livius in epitome libri LXIII. Hard.

6. *Pometiam.* Oppidum id in Latio olim fuit. Vi captum a Tarquinio Superbo Livius narrat, lib. I, pag. 19, indeque præda divendita, XL talenta argenti aurique recepta. Hard.

7. *Quasdam concreto.* Hæc Solinus ad verbum, cap. 1, pag. 7, a Plinio. Arist. Hist. Anim. lib. X, cap. 4, pag. 1214, et lib. IV de Gener. Anim. c. 4. Aetius, cæterique has vocant ἀτρήτους. Corn. Celsus, lib. VII, c. 28 : « Quarum naturalia, inter se glutinatis oris, concubitum non admittunt. » Theod. Priscianus, de mulierum passionibus, lib. III, capite 4, quod *de arthriticis* falso inscribitur, pro *de atretis*, hoc est, de imperforatis; sunt enim ἄτρητοι, quibus meatus coaluit: « Contingit interea frequenter, inquit, certa et specialis passio feminarum, ut aut naturaliter aliquando clausæ fiant; aut præsentis indignationis interventu penitus concludantur, etc. » Hard.

8. *Genitali.* Solino, loc. cit. *virginal* appellatur. Hard. — Quibusdam imperforatus hymen, unde necessitas, quum sanguis menstruus primum distillat, chirurgica opera illum aperiri. Cuvier.

9. *Infausto omine.* « Quia editis Gracchis ostentum hoc piavit sinistro exitu liberorum, inquit Solinus. » Hoc est, ut ait Seneca, lib. de Consol. ad Marciam, cap. XVI : « Quia duodecim illa partus, totidem funeribus recognovit : et de cæteris facile est, quos nec editos, nec amissos civitas sensit : Tib. Gracchum, et Caium, quos etiam qui bonos viros negaverit, magnos fatebitur, et occisos vidit, et insepultos, etc. » Hard.

continuo osse gignuntur: sicuti Prusiæ[10] regis Bithynorum filius, superna parte oris.

Dentes autem[11] tantum invicti sunt ignibus, nec cremantur cum reliquo corpore. Iidem flammis indomiti, cavantur tabe pituitæ. Candorem trahunt quodam medicamine. Usu atteruntur, multoque primum in aliquibus deficiunt[12]. Nec cibo tantum et alimentis necessarii: quippe vocis sermonisque regimen primores[13] tenent, concentu quodam excipientes ictum linguæ: serieque structuræ, atque magnitudine mutilantes, mollientesve[14], aut 3

10. *Sicuti Prusiæ.* Valerius Max. lib. I, cap. 8, num. 12: « Nam et Prusiæ, inquit, regis Bithyniæ filius, eodem nomine quo pater, pro superiori ordine dentium unum os æqualiter extentum habuit, nec ad speciem deforme, neque ad usum ulla ex parte incommodum. » Festus: « Μονόδους appellatus est Prusiæ filius, quia unum os habuit dentium loco: similiter habuit et Pyrrhus rex Epirotarum. » De Pyrrho Plutarch. pag. 384. Julius Pollux, lib. II, cap. 4, pag. 92, ubi plures similiter natos enumerat: quod et Tzetzes facit, Chiliad. 3, hist. 115, vers. 950. Hard. — Alex. ab Alex. cap. 9, 1, Dentatos Romæ vocatos fuisse tradit, quod illis dentium vice continuum os foret, aut quod auctor gentis dente jam nato in lucem prodierit. Dalec.—Aliquando nuclei pulposi, quibus dentes infixi, ita excrescunt, ut partim aliquatenus cohæreant coalescantque; ita ut pro duobus tribusve una sit moles. At dubito omnes dentes usquam gentium cohæsisse. Cuvier.

11. *Dentes autem.* Falsum hoc esse ait Laurentius in Anatom. lib. II, cap. 20. Veterum testimoniis defendi posse reponit Riolanus, in Animadv. ad Anatomica Laurentii. Hard. — Diutius dentes et inprimis pars eorum exterior quam nitescentem vocamus *vitream* (*émail*), igni resistunt et putredini, quam cætera ossa; abolentur tamen præcipue admoto igne. Cuv.

12. *Multoque primum in aliquibus deficiunt.* Ita MSS. omnes. Sed probabilior lectio forte cuipiam videri possit, *multique primum*: ut sit ea hujus loci sententia, multos in aliquibus dentes non usu atteri, sed priusquam atterantur, deficere. Vel, *multi quamprimum in aliquibus deficiunt*, quod Pellicerius quoque non improbat. Sensus autem est: Multoque usu primi ante alia in quibusdam hominibus dentes deficiunt. Hard.

13. *Primores.* Arist. de Partib. Animal. lib. III, cap. 1. Hard. — Et sine dentibus non potest vox distincte et, quod aiunt, articulatim efferri. Aj.

14. *Serieque structuræ, atque magnitudine mutilantes, mollientesve*, etc. Ita correximus ex Reg. 1, 2, et Paris. quum in editis hactenus libris

hebetantes verba : et quum defuere, explanationem omnem adimentes.

4 Quin et augurium in hac esse creditur parte. Triceni bini[15] viris attribuuntur, excepta Turdulorum[16] gente: quibus plures fuere[17], longiora promitti vitæ putant spatia. Feminis[18] minor numerus[19]. Quibus in dextra parte gemini superne[20], a canibus[21] cognominati, fortunæ blandimenta pollicentur, sicut in Agrippina Domitii Neronis matre :

perperam legeretur, *seriemque*, perinde quasi hæc vox ad verborum, non ad dentium potius ordinem referri oporteret. Et mox, ex iisdem MSS. *mollientes* rescripsimus, pro *molientes*. Item, *et quum defuere*, pro *defluxere*, tum ex ante laudatis, tum ex Chiffl. et Colb. 1, 2. — *Serieque structuræ*. Sed et Galenum consule, loco mox appellando. H.

15. *Triceni bini*. Sexdecim ex utraque parte. Aliquando etiam sex et xxx. Miram naturæ solertiam in dentium ordine, usu, numero, luculenter explanat Galenus, de Usu part. lib. XI, capite 8, pag. 565. Hard.

16. *Turdulorum*. Turdulos et Basculos nationem esse minime aptam ad pecuariam ait Varro, cap. X, 2. Dalec.

17. *Quibus plures fuere*. Arist. de Hist. Animal. lib. II, cap. 11. Hard. — Hippocrat. Aphorismor. lib. VI. Dalec.

18. *Feminis*. Vide quæ dicturi sumus lib. XI, cap. 63. Hard. — Dentium in feminis ea lex est quæ in viris. Quædam ultimis quatuor carent, qui nugatorie *sapientiæ* dentes audiunt; sed illud et in viris quanquam paucioribus. Cuv.

19. *Quin et augurium in hac esse creditur parte. Triceni bini viris attribuuntur, excepta Turdulorum gente. Quibus plures fuere, longiora promitti vitæ putant spatia : feminis minor numerus*. Si paululum mentis aciem intendas, videbis luce clarius, verba hæc confuso ordine collocata esse. Scribo igitur, « et quum defluxere, explanationem omnem adimentes. Triceni bini viris attribuuntur, excepta Turdulorum gente : feminis minor numerus. Quin et augurium in hac esse creditur parte. Quibus plures fuere, longiora promitti vitæ putant spatia. » Pint.

20. *Superne*, ἄνωθεν, in superna oris parte. Hard.

21. *A canibus*. Constat sensus nulla lectionis mutatione facta. Nam et puer quidam meus a pedibus tempore quo hæc prodebamus, hanc Plinii notam in ore habebat, etiamsi nulla tunc illi fortunæ blandimenta arriderent. Sed præterire silentio nolui, Solinum in Plinio legisse non *superne*, sed *superant*, hoc est, eminent extra cæteros. Verba Solini, cap. 111 : « Quos cynodontas vocant, in quibus gemini procedunt a dextra parte, fortunæ blandimenta promittunt. » Pint.— *A canibus*. Canini dicti. Habet hæc Solinus a Plinio, cap. 1, p. 7. Hard.

contra in læva. Hominem[22] priusquam genito dente cremari, mos gentium non est. Sed mox plura[23] de hoc, quum membratim historia decurret.

Risisse[24] eodem die, quo genitus esset, unum hominem accepimus Zoroastrem. Eidem cerebrum ita palpitasse, ut impositam repelleret manum, futuræ præsagio scientiæ.

XVI. In trimatu suo cuique dimidiam esse mensuram 1
futuræ certum est[1]. In plenum autem cuncto mortalium generi minorem in dies fieri, propemodum observatur:

22. *Hominem.* Hinc dispice quis sensus, Juvenal. Sat. 15, vss. 138, sqq. « Naturæ imperio gemimus, quum funus adultæ Virginis occurrit, vel terra clauditur infans, Et minor igne rogi. » Ubi *minor* non de statura dictum. Ad.

23. *Sed mox plura.* Libro XI, cap. 16, ubi per singulas corporis partes membratim tractatur historia. Hard.

24. *Risisse.* Solinus hæc pariter a Plinio, loc. cit. et D. Aug. de Civit. lib. XXI, cap. 14: « Solum, quando natus est, ferunt risisse Zoroastrem: nec ei boni aliquid monstrosus risus ille portendit. Nam magicarum artium fuisse perhibetur inventor, etc. » Hard.

XVI. 1. *In trimatu suo cuique dimidiam esse mensuram staturæ, certum est.* Lego, *Quimatu*, non *Trimatu*. Aristoteles, libro de Generatione Animalium primo, cap. 18: « Quinquennio fere corpus in homine quidem dimidium capere videtur omnis magnitudinis, quæ reliquo toti corpori comparetur. » Item apographon Tolet. non *staturæ* legit, sed *futuræ*, quæ lectio mire mihi probatur. Pint. — Dicit cuique in trimatu suo dimidiam esse mensuram futuræ, id est, ejus mensuræ quæ futura est in homine. *In plenum autem*, inquit, ea mensura cuncto mortalium generi minor in dies fit; *in plenum autem*, ὅλως δέ. Salm. — *In trimatu suo cuique dimidiam esse mensuram futuræ certum est.* Ita conspirante consensu omnes codices MSS. Pintianus tamen ex Aristotele mutat, *in quimatu.* Nos scripturam, quæ vulgo est recepta, defendimus, ex Basilio, vel Nysseno, aut quisquis demum est auctor homiliæ x in Hexaem. pag. 38, ex recensione Andr. Schotti: « Trimusne, inquit, hic pusio est? Ex eo pater futuræ proceritatis admetitur mensuram. Novit plane duplam illi justæ staturæ proceritatem deesse. Quantus enim triennis deprehenditur puerulus, bis tanto est evasurus procerior, compos factus plenitudinis augmenti, aut certe denuo tantus. » Ex Regiis porro codicibus 1, 2, item Chifflet. et Parisin. *futuræ* rescripsimus, pro *statuere*, vel, ut alii legebant, *staturæ*. Hard.

rarosque patribus proceriores, consumente[2] ubertatem seminum exustione, in cujus vices nunc vergat ævum. In Creta terræ motu rupto monte inventum est corpus stans XLVI cubitorum, quod alii Orionis[3], alii Oti fuisse[4] arbi-

2. *Consumente*. A Stoicis hoc acceptum est, qui cataclysmum conflagrationemque alternatim sibi in rerum natura succedere crediderunt, modo ignea vi superante, modo humore: quumque Deucalionis tempore orbem occupaverint aquæ, exustionis vices nunc exspectandas. Unde idem Plinius, lib. II, cap. 110, rerum naturam quamplurimis incendiis exustionem terris denuntiare ait. Vide Senecam, Nat. Quæst. lib. III, cap. 7, pag. 868. Hard.

3. *In Creta terræ motu rupto monte inventum est corpus stans XLVI cubitorum, quod alii Orionis*, etc. Tota hæc sententia de Orionis, sive Osii corpore abest a codicibus Reg. 1 et 2. At exstat integra in Colb. 1 et 2, et Paris. in quibus *Osii* pro *Oti* legitur. Addit Solinus, cap. 1, pag. 9, L. Flaccum Legatum, Metellum quoque ipsum, quod auditu refutaverant, oculis potitos miraculo: Gigantis nomen non appellat: cubitum trium ac tricenum fuisse ait. Simile est quod Phlegon refert, lib. de Mirab. in Cimmerio Bosphoro terræ motu rupto colle, rejecta ossa, quæ corporis magnitudinem fuisse cubitorum XL testarentur. Hard. — Europa in tota, sicubi solum mobile est (*terrains meubles*), item in America, nec de cæteris mundi partibus aliud crediderim, ossa occurrunt quæ animantium miræ sane magnitudinis fuerunt, Elephantium v. g. Mastodonton, imo et Balænarum; quoties vero talia adspiciunt tribules et nonnunquam anatomicæ rei periti, gigantum ossa esse clamant. Sic in Lucernino agro ossa Elephantium inventa arbitratus est Felix Plater, anatomiæ in Basil. Acad. prof. hominis fuisse cui pedum XVII longitudo. Elephantis alterius e Delphinatu (sic Viennensis septemtrionalia, Allobroges et cæteros nuncupamus) Lutetiam advecta ossa et ostentata pro Teutobochi, regis Cimbrorum, reliquiis, quem acie Marius fusum cecidit; quam fabellam chirurgus Habicot propugnavit scriptis non paucis. Frequentiora hæc apud antiquos fuisse credibile est, ignôta fere osteologia. Apud Veteres multa istius modi perhibentur, quarum pars collecta est in meis *Recherches sur les ossements fossiles*, tom. I. Longissimi homines recentioribus sæculis vix ultra septem pedes pervenerunt, et septempedales rarissimi. De notissimis fuse Buffon, *Hist. Nat. de l'Homme*. Cuvier. — Conf. et *Dictionnaire de Médecine*, ad voc. *Géant*; ubi quidam nominantur magna statura notabiles, qui post Nostratem exstiterunt. Aj.

4. *Alii Oti fuisse*, etc. Hunc Otum tam vasto corpore tantisque viribus præditum fuisse poetæ narrant, ut socio Ephialte fratre Martem ipsum ex insidiis aggredi sit ausus. Hos Maro, Æn. VI, *Aloidas* vocat. Gel.

trantur. Orestis corpus oraculi jussu refossum[5], VII cubitorum fuisse, monumentis creditur. Jam vero, ante 2
annos prope mille[6], vates ille Homerus[7] non cessavit minora corpora mortalium, quam prisca, conqueri.

5. *Orestis*, etc. De Orestis cadavere vide Gell. lib. III, cap. 10, ut de aliis huc pertinentibus, Pausan. Arcad. p. 261 et 264, etc. et Rich. Stanihurst. Hiben. hist. c. 13, num. 3, et Joan. Cassanion de Gigantibus. Phlegon de Rebus admir. p. 81. Orestis quidem corpus Delphicæ Pythiæ jussu refossum, inventum esse apud Tegeam Arcadiæ, scribit Herod. Clio, lib. I, n. 68, p. 27; in Nemea Philostratus, in Heroic. pag. 640. Solinus hæc pariter refert, cap. 1, pag. 9, et Gellius, lib. III, cap. 10. Hard. — *Orestis corpus oraculi jussu refossum*, etc. Exempla h. l. congerit Dalecampius, partim ex Antiquis, partim e Recentiorum male credulorum erroribus. Nempe in Orontis fluvii alveo, Orontis, quem Indum fuisse Syris consulentibus respondit Apollinis Clarii oraculum, cadaver compertum esse undecim cubitorum, et amplius. E regione Valentiæ Allobrogum, in torrente qui rigat pagum Divi Peratii, regnante Ludovico XI, gigantis cadaver effossum stupendæ et inusitatæ magnitudinis, et quæ, ut ex variis ejus picturis ac ossibus deprehenditur, ad octodecim pedes accederet. Henrici III principatu, Pallantis, a Turno interfecti, corpus inventum et ad muros urbis erectum, illarum pinnas vertice tetigisse. Tum ad Juliam Cæsaream in Africa effossam calvam ambitu duodecim spithamarum. Pausaniæ lib. I, in Ajacis cadavere molam genuum disci magnitudine fuisse, qua utuntur quinquertiones. Asterii vero, Anactis filii, cadaver decem cubitos procerum. E Plutarcho vero, Thesei corpus inusitatæ magnitudinis. Sed omnia hæc falsa, ut vel e not. 3 supra intelliges; quam repete. Ai.

6. *Ante annos prope mille.* Scribebat Plin. ann. U. C. DCCCXXX, ipso alibi ita prodente. Itaque floruit Homerus circa annum quadragesimum Asæ regis Juda, qui nepos Roboami. Nam annus ille fuit ante annum quo scripsit Plinius, annus DCCCCXCIV, ante Christum autem DCCCCXVI. Velleius Patere. lib. I de Homero: « Hic longius a temporibus belli, quod composuit, Troici, quam quidam rentur, abfuit: nam ferme ante annos nongentos quinquagiuta floruit: intra mille intus est. » H.

7. *Homerus.* Frequens ea in Iliade Homeri conquestio, Trojano bello, valentiora fuisse procerioraque corpora, quam sua ætate, οἷοι νῦν βροτοί εἰσιν, etc. et quam « Qualia nunc hominum producit corpora tellus, » ut Homerum secutus cecinit Maro, Æneid. lib. XII, vers. 900. Hinc Juvenalis, Sat. XV, vers. 69, 70: « Nam genus hoc vivo jam decrescebat Homero: Terra malos homines nunc educat atque pusillos. » Sed falsum est minui in dies proceritate homines, quos scimus per ter mille annos, et quater, ejusdem fuisse staturæ. Hard. — Hoc et illorum est qui hominum putant,

Nævii Pollionis[8] amplitudinem annales non tradunt. Sed quia populi concursu pæne interemptus esset, prodigii vice habitum. Procerissimum[9] hominum ætas nostra Divo Claudio principe Gabbaram[10] nomine, ex Arabia advectum, IX pedum, et totidem unciarum vidit. Fuere[11] sub Divo Augusto semipede addito, quorum corpora ejus miraculi gratia, in conditorio[12] Sallustianorum[13]

vel clamant mores in dies inverti, cum Horatio, Carm. lib. III, od. VI, fin. canente : « Damnosa quid non imminuit dies? etc. » Quæ credentibus, terra jam malos tantum et πανούργους habere videretur. Irridet, de more suo, festivissime Nostras Lesage, in suo *Gilblas*, quem adi. Aj.

8. *Nævii Pollionis.* Columella, de Re rust. lib. III, cap. 8, pag. 97 : « Nam et M. Tullius Cicero, inquit, testis est romanum fuisse civem Nævium Pollionem, pede longiorem, quam quemquam longissimum. » Scripserit hoc sane Tullius in eo libro quem *de Admirandis* inscripsit, quem Plinius laudat ipse lib. XXXI, cap. 8. Hard.

9. *Procerissimum.* Refert hæc quoque Solinus, cap. 1, pag. 9. Columella loc. cit. « Nuper ipsi videre potuimus in apparatu pompæ Circensium ludorum, Judææ gentis hominem, proceriorem celsissimo Germano. » Rothomagi, quæ urbs Galliæ e primariis est, anno 1572, visum a se hominen Pedemontanum, pedes novem altitudine excedentem, scribit Mart. Delrio in not. ad OEdipum Senec. pag. 39. H.

10. *Gabbaram.* In Colb. 1, 2, Paris. et Dalec. cod. *Gabborem.* Alii *Gabbaram.* Hoc ipso Claudii principatu Acbari cujusdam Arabum regis meminit Tacitus, Annal. lib. XII, cap. 12, ubi forte *Gabbari* rescribendum. Ex hebræo *ghibbor*, vel arabico *ghabbar*, deducta appellatio est : gigantem enim hæ voces significant. Quare vereor ne vox peregrina Plinio imposuerit, et communem hanc appellationem, proprium esse viri cujusdam unius nomen putarit. Hard.

11. *Fuere.* Solinus loc. cit.

12. *Conditorio.* Sepulcro, ubi conduntur cineres. Plin. junior, lib. VI, epist. 10 : « Tam parata oblivio mortuorum, ut ipsi nobis debeamus conditoria exstruere, omniaque heredum officia præsumere. » De hortis Sallustianis fit mentio in Inscriptione vet. apud Gruter. pag. 602. Hard.

13. *In conditorio Sallustianorum.* Ego Pellicerii sententiæ assentior, qui *asservantur* magis probat, ex Solino, scribente cap. 1, pag. 9 : « Quorum reliquiæ adhuc in conditorio Sallustianorum videntur. » Atque horum ipsorum verborum admonitu, spuria forte etiam habenda est vox illa *hortorum* : eritque Sallustianorum conditorium, locus in quo liberorum Sallustiæ gentis ex Sallustia matre, nepotumque, cineres condebantur. Ulpianus, Dig. lib. XXX, tit. 1, de leg. lege 39 : « Si vero Sallustianos

asservabantur hortorum. Posioni[14] et Secundillæ erant nomina.

Eodem præside[15] minimus homo duos pedes[16] et palmum, Conopas[17] nomine, in deliciis Juliæ neptis ejus fuit: et mulier Andromeda liberta Juliæ Augustæ. Manium Maximum et M. Tullium, equites romanos, binum cubitorum fuisse, auctor est M. Varro: et ipsi vidimus in loculis asservatos. Sesquipedales gigni, quosdam longiores, in trimatu implentes vitæ cursum, haud ignotum est. 3

XVII. Invenimus[1] in monumentis, Salamine[2] Euthymenis filium, in tria cubita triennio adolevisse, incessu tardum, sensu hebetem; et jam puberem factum voce robusta, absumptum contractione membrorum subita, triennio circumacto. Ipsi nos pridem vidimus eadem ferme omnia, præter pubertatem, in filio[3] Cornelii Taciti, equitis romani, Belgicæ Galliæ rationes procurantis[4]. 1

hortos, qui sunt Augusti, etc. » H.

14. *Posioni.* Ita MSS. omnes: editi perperam, *Pusioni.* Πόσις apud Græcos idem ac Posidonius est. H.

15. *Eodem præside.* Principe. H.

16. *Duos pedes.* Similem describit Horatius, dum canit: « Longos imitaris, ab imo Ad summum totus moduli bipedalis. » Lib. II, Satyr. 3, vers. 308. Proceræ pumilæque formæ hominum exempla vide plura apud Aldrov. lib. de Monstris, pag. 38. Apud Tranquillum in Augusto, cap. XLIII, homulus « bipedali minor, librarum XVII, ac vocis immensæ. » Hard.

17. *Conopas.* Ita MSS. omnes. Tamen Hermolaus legi putat posse *Scopas*, ob illud Athenæi: Ἀνθρωπάρια μικρὰ καὶ τοὺς σκεπαίους, ὥς φησιν ὁ Τίμων, τοὺς καλουμένους περί τισι Στίλπωνας.

XVII. 1. *Invenimus.* Hæc Solinus pariter, cap. 1, pag. 9. Adde huc, quod Seneca refert lib. de Consol. ad Marciam, cap. XXIII, p. 779: « Fabianus ait, quod nostri quoque parentes videre, puerum Romæ fuisse, statura ingentis viri; sed hic cito decessit, etc. » Hard.

2. *Salamine.* Clara contra Atticam insula. Hard.

3. *Ipsi nos pridem vidimus. . . . in filio Cornelii Taciti.* Falso scriptum in libris ad hunc diem editis, *Nos pridem vidimus.* Et vero *non pridem* habent Reg. 1, 2, Paris. Chiffl. etc. Hard.—Antiquamus: addemusque causas infra, Excurs. I. Aj.

4. *Procurantis.* Procuratoris publici fisci: quod hominum genus ex equestri nobilitate eligebatur, teste ipso Tacito in vita Agricolæ. Rationatores etiam appellavit antiquitas, uti ex monumento vetere liquet, in quo luculenta mentio

Ἐκτραπέλους[5] Græci vocant eos[*]: in Latio[6] non habent nomen.

2 (XVII.) Quod sit homini[7] spatium a vestigio ad verticem, id esse passis manibus inter longissimos digitos observatum est : sicuti vires[8] dexteræ parte majores, quibusdam æquas utraque, aliquibus læva manu præcipuas : nec id unquam in feminis[9].

hujusce provinciæ ab ipso Corn. Tacito olim administratæ. Vetus ea inscriptio est a Reinesio recitata, pag. 103 : APOLLINI. . . . RATIONATORIS. HONORE. VSVRVS. SECVNDVM. CORNELIVS. VERVS. TACITVS. EREXIT. MVNIMENTI. LOCO. HARD. — Adi nostrum Excurs. II. AJ.

5. Ἐκτραπέλους. Monstrosos τῆς κοινῆς ἀνθρώπων αὐξήσεως ἐκτρεπομένους, prodigioso iocremento augescentes : ab usitato nostrorum corporum aucto discedentes, averso naturæ ordine nascentes. Vide Hermog. περὶ πολιτικοῦ λόγου. Σύνθετά τινα ζῶα, καὶ ἐκτράπελα, οἷον πήγασοι, καὶ γοργόνες, καὶ κένταυροι, καὶ σειρῆνες.

6. *In Latio*. Ita Reg. 1, 2, et Chiffl. quos sequi maluimus. Tamen Reg. 2, Paris. *in Latino*, ut hactenus editi. HARD.

7. *Quod sit homini*. Ita MSS. omnes, non *hominum*. Hæc quoque Solinus ad verbum, cap. 1, pag. 9. Simile est quod in eam rem Vitruvius habet, lib. III, cap. 1, pag. 38 : « Corporis centrum medium, inqoit, naturaliter umbilicos. Namque si homo collocatus fuerit supinus, manibus, et pedibus pansis, circinique collocatnm centrum in umbilico ejus, circumagendo rotundationem, utrarumque manuni et pedum digiti linea tangentur, etc. Improbat Vitruvii sententiam Andr. Vesalius, lib. VI. Sed hæc molto uberius videbis tractata apud Alb. Durerum pictorem insignem, scripto de symmetria corporis humani volumioe. HARD.

8. *Sicuti*, etc. Solin. l. c. « Parti dextræ habilior adscribitur motus : lævæ firmitas major : unde altera gesticulationi promptior est, altera oneri ferendo accommodatior. » H.

9. *Nec id unquam in feminis*, etc. Referenda hæc esse ad priorem illam orationis partem, quæ ait quibusdam esse vires æquas utraque manu, non ad posteriorem, quæ præcipuas læva qnibusdam adjudicat, ipsa evincit experientia rerum. Læva enim magis, quam dextra, pollere qoasdam feminas, passim deprehenditor. Ambidextras autem esse negavit Hippocrates, aphorismo isto, Γυνὴ ἀμφιδέξιος οὐ γίνεται · cujus rationem investigat Galeoos, Commentar. 7, Aphorism. 43, pag. 315, tomo IX. Nec me fugit Platonem, de Legibos, lib. VII, pag. 795, scripsisse mulieres fieri quoque ambidextras, idque deprehendi passim, sed usu id comparatum et exercitio, non a natnra datum; neque Sabellicum audio, qui emendat, *nec id unquam vi;* neque Pellicerium, qui in hunc modom, *Nec id dubium. Fe-*

XVIII. Mares præstare pondere, et defuncta viventibus corpora omnium animalium, et dormientia vigilantibus. Virorum[1] cadavera supina fluitare, feminarum prona, velut pudori[2] defunctarum parcente natura. 1

(XVIII.) Concretis[3] quosdam ossibus, ac sine medullis vivere accepimus. Signum eorum esse, nec sitim sentire, nec sudorem emittere : quanquam et voluntate scimus sitim victam : equitemque romanum Julium Viatorem e Vocontiorum gente fœderata, in pupillaribus annis, aquæ subter cutem fusæ morbo, prohibitum humore[4] a medicis, naturam fecisse consuetudine, atque[5] in senecta[6] caruisse potu. Nec non et alii multa sibi imperavere. 2

minis mares, etc. Reclamant enim omnia ad unum exemplaria, tum edita, tum manu exarata. HARD.— Rationem explicat Cæl. Rhodiginus, lib. IV, cap. 3. Vide et confer Aristotel. Histor. Anim. lib. II, c. 1. DALEC.

XVIII. 1. *Virorum*. Solinus hæc ad verbum, cap. 1. HARD.

2. *Velut pudori*, etc. Quasi vero non et in maribus par sit ratio pudendorum. Sed nimirum præcipua ac veluti propria feminarum dos pudor est. Veram caussm Physici aiunt esse, quod ventre vasto sunt mulieres, ac pleno intestinis: quamobrem minus impletur aqua; subsidet igitur. Est autem inanior maribus, quibus nates præponderant. HARD. — Rhodig. lib. III, cap. 10, ejus rei causam affert, quod ob mammas et uterum in feminis graviores sint anteriores partes. Sed et in maribus uteri loco pudenda sunt foris exposita, ac propendentia, quæ si id tantum spectamus, gravitatem corporis anterioris æque augent ac uterus in feminis. DAL.— Falsa Plinius; neque causam requisiveris merito rei quæ non est. Cadavera, ut plurimum, nisi vacuata sanguine, aut adiposissima, primo imam aquam petunt; ubi vero putredo artus populatur et machinam solvit, aeres multi quibus nomen chymici physicique dederunt *gaz*, erumpunt, leviusque cadaver magis ac magis fluitat; sed feminæ et viri similiter. AJ.

3. *Concretis*. Hæc Solinus, cap. 1, pag. 7, ubi in exemplum Lygdamin Syracusanum affert, « qui tertia et xxx Olympiade, primus ex Olympico certamine pancratii coronam reportavit: cujusque ossa deprehensa sunt medullam non habere. » HARD.—Ne credas. AJ.

4. *Humore*. Omni potu. HARD.— Nam « Crescit indulgens sibi dirus hydrops, Nec sitim pellit, etc. » AJ.

5. *Atque*. Gronov. *atqui*.

6. *Atque in senecta*. Ita libri omnes. Mavult tamen Pellicerius, *ac æque in senecta*. Refert Apollonius, Hist. mirab. cap. xxv, ex Ari-

3 (XIX.) Ferunt Crassum[7], avum Crassi in Parthis interempti[8], nunquam risisse, ob id Agelastum vocatum : sicut nec flesse multos. Socratem clarum sapientia eodem semper visum vultu, nec[9] aut hilaro[10] magis, aut turbato. Exit hic animi tenor aliquando in rigorem quemdam, torvitatemque naturæ duram et inflexibilem, affectusque humanos adimit, quales ἀπαθεῖς[11] Græci vocant, multos ejus[12] generis

stotelis libro de Ebrietate, Andronem Argivum per omne vitæ tempus siti potuque caruisse: etsi multis ille cibis siccis salsisque vesceretur. Neapolitanum quemdam nunquam bibisse Schenckius refert, Observ. Medic. lib. III, pag. 354, ex Cælio. HARD. — Quidam *senectam*. E marg. Variorum. AJ.

7. *Ferunt Crassum*, etc. Hæc Solinus iisdem fere verbis, cap. I. Hunc ait semel in vita risisse Lucilius apud Cic. Tuscul. Quæst. lib. III, pag. 381, et de Finibus, lib. V, pag. 284, ubi M. Crassum veterem, et ἀγέλαςον vocat. Vide Macrob. Saturn. lib. II, cap. I, pag. 319. Etiam Polyzelum Cyrenæum nunquam risisse, ob idque Agelasti cognomen tulisse ait Photius in Bibl. cod. 190, ex Ptolemæo. H. — Anaxagoras Clazomenius his addendus et Aristoxenes. Nostras POINSINET in suo *Traité du rire* gentium meminit civitatumque ubi religio fuit et *vetitum nefas* ridere. AJ.

8. *Avum Crassi in Parthis interempti*. Hujus de quo Lucanus, Pharsal. lib. I, init. « Cumque superba foret Babylon spolianda tropæis Ausoniis, umbraque erraret Crassus inulta ; » de quo Flaccus, Carm. lib. II, od. 5 : « Milesne Crassi conjuge barbara Turpis maritus vixit, etc. » Ditissimus ille Romanorum, et triumvir cum Pompeio et Jul. Cæsare, victus tamen et cæsus fuit a Surena, ad Carrhas, ann. ant. Christ. nat. 53. AJ.

9. *Nec*. In MS. deest. Marg. Var.

10. *Aut hilaro*. Ita Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. Chiffl. etc. non *hilari*. HARD. — Favemus, quanquam hilari magis ex usu et latinitate ; sed hoc loco Nostrum crediderim ἑλληνίζειν, de Græcis dicentem, et græca jam voce ἀγέλαστον usum. Ἱλαρὸς vero græcum est. Probavit tamen Gronovius τὸ *hilari*. AJ.

11. Ἀπαθεῖς. Est exemplum vocis cujus post sæcula immutatus sensus est. Nam hodie *apathie* in pessimam partem accipitur, designatque hanc animi mollitiem atque ignaviam quæ laborem omnem aut respuit, aut ita languide aggreditur ut non peragat ; et ille *apathique* quem nihil tangit, nihil movet, nihil ad laborem et motum erigit. Ἀπαθὴς Nostratum lingua est *impassible*. AJ.

12. *Multos ejus*. Qui tales multos videre, aut audivere. Sophorum enim ferax Græcia, quorum bona pars sapientium famam aucupata, barbam pascere et risum tenere commodius potuit quam sapientiam revera assequi. AJ.

experti : quodque mirum sit, auctores maxime[13] sapientiæ, Diogenem[14] Cynicum, Pyrrhonem[15], Heraclitum[16], Timonem[17], hunc quidem etiam in totius odium generis humani evectum. Sed hæc parva naturæ insignia in multis varia cognoscuntur[18] : ut in Antonia[19] Drusi nunquam exspuisse, in Pomponio[20] consulari poeta nun-

13. *Maxime.* D. *maximæ.* Marg. Var. non ita perperam. Aj.

14. *Diogenem.* Sinopensem, Antisthenis discipulum, et Cynicæ scholæ post eum caput ; quem centenis annis vixisse ferunt, et eodem die Corinthi in dolio suo demortuum, quo in regia Darii Babylone Alexander Philippi excessit, ann. ant. Chr. 324. Copiosius de Diogene Laertius lib. VI. Aj.

15. *Pyrrhonem.* Scepticum, cujus dogmata luculentissime Sextus Empiricus in Hypotyp. Pyrrhon. exposuit. Cf. et Diog. Laert. Vit. Philos. lib. IX. Sed ille non tam ἀπαθὴς, suo ipsius arbitrio, quam ἀτάρακτος. Quid sit discriminis, tu forsan sciscitabere. Ille multum esse dixisset; et nonnihil revera est. Nam ἀπάθεια est affectu omni carentis; ἀταραξία vero affectus ita limitantis et cohibentis, ut nunquam e statu moveatur suo et turbetur. Illa causam tollit, sive bonos, sive pravos effectus genitura est; hæc effectus coercet, et malos tantum tollendos curat. Aj.

16. *Heraclitum.* Σκοτεινὸν, ob styli obscuritatem et ingenii, an ob solitudinem qua latuit ? Misericors aliunde vir et πολύδακρυς (Juven. Sat. VIII : « Mirandum unde ille oculis suffecerit humor »), et quem non sat assequor cum ἀπαθέσι relegatum a Plinio. De eo vide et conf. Diog. Laert. lib. IV. Aj.

17. *Timonem.* Timon ὁ μισάνθρωπος, de quo Laertius in alterius Timonis vita, lib. IX, pag. 265, ex humani generis odio *nomen* invenit. Hard.

18. *Sed hæc*, etc. Ita codices Regii 1, 2, Colbertini 1, 2, item Paris. etc. probatque non solum Salmasius, Exercitt. Plin. in Solin. pag. 34, sed et commentatorum bona pars. Ad hunc diem in editis legebatur, *sed hæc pravæ naturæ*, etc. H. — *Sed hæc parva .... cognoscuntur.* Narraverat Plin. ante, aliquot magna naturæ insignia, ut de Crasso, Socrate, etc. hæc scil. magna naturæ insignia, nunquam risisse, nunquam vultus vertisse, etc. parva vero illa quæ deinceps exsequitur; *nunquam spuisse*, *nunquam ructasse*, quorum et exempla adfert. Salmas.

19. *Antonia.* Hoc geminum exemplum, Antoniæ, Pomponiique, transcripsit Solinus ex Plinio, cap. 1, pag. 7. Antonia hæc, Drusi Neronis Germanici uxor, qui ejus Tiberii imperatoris frater fuit, quique ex ea Germanicum Cæsarem, et Claudium postea imperatorem genuit. Hard.

20. *Pomponio.* Pomponius Secundus vates, cujus vitam retulisse se Plinius ipse ait, lib. XIV, cap. 6.

quam ructasse. Quibus natura concreta sunt ossa[21], qui sunt rari admodum, cornei vocantur.

1 XIX. (xx.) Corpore[1] vesco[2], sed eximiis viribus Tritannum[3] in gladiatorio ludo, Samnitium armatura celebrem[4], filium-

P. Pomponium consularem pariter vocat Tacitus, Annal. libro XI, capite 13. Tragœdiarum scriptorem Plinius junior in epistolis. HARD. —Adi nost. not. c. 4, p. 52. AJ.

21. *Quibus natura concreta sunt ossa*. Vasa medulla vacua : ii sunt torvi natura, inflexibiles, rigidi, ἀπαθεῖς. Hinc Persio, *cornea fibra*, et ipse Noster, lib. XXXI, cap. 9, cornea piscatorum corpora, sole et sale durata, ideoque τῶν ἔξωθεν ἀπαθῆ. DALEC. — Ubi vide quæ dicturi sumus. HARD.

XIX. 1. *Corpore*, etc. Hoc capitis hujus sectionisque exordium, superioribus annectendum esse ex Solino monet Pellic. intelligendumque, quibus natura concreta sint ossa, cujusmodi raro admodum inveniuntur, eosdem corneos appellari, corpus quidem vescum habentes, sed et eximias vires. Verum ex Solini verbis attente perpensis, contrarium plane efficitur : pertinere ea scilicet ad Tritannum, qui licet vescum corpus haberet, viribus tamen polleret eximiis, quod nervis constaret oppido firmis densisque. « Maximam virium substantiam, inquit, cap. 1, pag. 7, nervos facere certissimum est : quantoque fuerint densiores, tanto propensius augescere firmitatem. Varro in relatione prodigiosæ fortitudinis adnotavit Tritannum gladiatorem natura Samnitem fuisse, qui et rectis et transversis nervis, etc. » HARD.

2. *Vesco*. Gracili, exsucco, macilento : quia ὀλιγόσιτοι, exigui cibi solent esse macilenti. Vide Vossium in Etymol. HARD. — *Corpore vesco*. Ovid. Fast. III, 445 et 446 : « Nunc vocor ad nomen; vegrandia farra coloni, Quæ mala creverunt, vescaque parva vocant. » DAL.

3. *Tritannum*. Ita Solinus appellat, cap. 1, pag. 7, et Diguilus ille grammaticus, cujus excerpta carmine conscripta vidit Salmasius, qui hunc versum ejus recitat, in Hist. Aug. pag. 451 : « Viribus est rumor nimium valuisse Tritannum. » H. — *Tritannum*. Apud Cic. de Finibus lib. I, in Lucilii versibus ex fide vetusti codicis legitur : *Municipem Pontii, Tritanni centurionum*, et ex lib. de Senect. T. Pontii validi, robustique hominis meminit Turneb. lib. XXV, cap. 2. DALEC.

4. *Samnitium armatura celebrem*. Solinus loc. proxime citato, Tritannum hunc gladiatorem natura Samnitem fuisse scribens, natale illius solum perperam Samnium credidisse videtur. Samnitium gladiatorum, ut diximus, meminit Horatius carmine illo, lib. II, Epist. 2, v. 98 : « Lento Samnites ad lumina prima duello. » Dicti autem a splendidissima Samnitium, cum quibus tot olim bella gessere Romani, armatura. De ea copiose Livius, IX, 40. — Samnites vero gladiatorum genus, qui galea pinnas gestantes, epulis adhibebantur, Samnitesque peculiari nomine dicebantur. HARD.—Samnites gladiato-

que ejus militem Magni Pompeii, et rectos et transversos cancellatim toto corpore habuisse nervos, in brachiis etiam manibusque, auctor est Varro in prodigiosa[5] virium elatione[6]. Atque etiam hostem ab eo ex provocatione dimicantem, inermi dextra[7] uno digito superatum, et postremo[8] correptum in castra translatum. At Vinnius[9] Valens meruit in prætorio Divi Augusti centurio, vehicula cum culeis[10] onusta, donec exinanirentur, sustinere solitus : carpenta apprehensa una manu retinere, obnixus contra nitentibus jumentis : et alia mirifica facere, quæ insculpta monumento ejus spectantur. Ideo[11] M. Varro:

res stataria pugna dimicantes, acuto ad summum latiore, qua pectus et humeros tegebant pari fastigio, ad imum cuneato, pectore tecto spongia : sinistro crure ocreato : galea cristata : ex Livio, Horat. Lucilio; Turn. XXV, 10; Lips. Saturn. II, 11. Dalec.

5. *In prodigiosa*, etc. Varro *prodigiosa*, omisso additamento *in*. E marg. Varior. Sensus vero: In eorum commemoratione, quibus prodigiosæ vires essent.

6. *Virium elatione.* Ita libri omnes MSS. editique ante Gelenium, qui, ex Solino, *relatione* substituit. Sensus est, sive utriusque, sive tantummodo filii vires in cælum extulisse Varronem. Hard.

7. *Inermi dextra uno digito superatum, et postremo correptum in castra translatum.* Legendum Pintianus admonet ordine inverso, « Inermi dextra superatum, et uno digito postremo correptum in castra, etc. » idque etiam Pellicerius approbat, ex Solino, cujus hæc paraphrasis, cap. 1, pag. 8 : « Ejus filium militem Cn. Pompeii, pari modo natum, ita sprevisse hostem provocantem, ut et inermi eum dextra superaret, et captum digito uno in castra Imperatoris sui reportaret. » Favemus et nos ei conjecturæ. Hard.

8. *Et postremo.* Minimo digito hostem corripuit, nempe ex cingulo militari, atque ita sublatum in castra transtulit. H. — Ingeniosius quam verius. Παραδοξότατος semper vir doctus qui non per triginta annos nocte concubia surrexerat, ut quod obvium et planum, ut quod cæteris perspectum, cogitaret. *Postremo* omnino πρόσρημα est. — Nos cum Harduino facimus. Aj.

9. *At Vinnius.* Sic in omnibus MSS. *At Vinnius Valens.* Libri omnes editi nihilominus habent, *A. Junius Valens;* satis audaci emendatione : tametsi hæc apud Gruterum legitur inscriptio, pag. 549 : Q. IVNIVS. Q. F. IVLIA. VALENS.

10. *Cum culeis.* Quid sit culeus, dicemus lib. XIV, cap. 5.

11. *Ideo M. Varro.... mulum suum tollebat Fusius : Salvius duo centenaria*, etc. Locum hunc interpunctionis vitio laborantem sanavimus, quum prius scriberetur, *mu-*

Rusticellus, inquit, Hercules appellatus, mulum suum tollebat Fusius: Salvius duo centenaria pondera pedibus, totidem manibus, et ducenaria duo humeris contra[12] scalas
3 ferebat. Nos quoque vidimus Athanatum nomine, prodigiosæ ostentationis, quingenario[13] thorace plumbeo indutum, cothurnisque quingentorum pondo calciatum per scenam ingredi. C. Milonem[14] athletam, quum constitisset[15], nemo vestigio educebat: malum tenenti nemo digitum[16] corrigebat.

lum suum tollebat. Fusius Salvus, etc. perinde quasi nomen ejus, qui mulum suum tolleret, librariorum vitio, desideraretur: ac non essent duarum familiarum diversa hæc nomina, Fusius, Salviusque, Fusiæ, Salviæque gentis. Hard. — Quæ de Rusticello Hercule Tristanus affert in Commodo, tom. I, p. 721, nugæ sunt, tum ex hoc Plinii loco perperam intellecto, tum ex ingenii sui conjecturis haud satis scite concinnatæ. Hard.

12. *Contra scalas.* In scalarum ascensu. Hard.

13. *Quingenario.* Quingentarum pondo librarum. Hard.

14. *C. Milonem athletam*, etc. Ita plane Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. Chiffl. vet. Dalec. editique, ante Geleuium, qui *Crotoniatam* scripsit, ex Solino, credo, qui et Crotoniensem vocat, cap. 1, et « Tarquinii Prisci temporibus emicuisse » ait. H. —Punicum malum sic manu compressa tenebat, ut nemo extorqueret, ipse non elideret. Uncto disco consistentem nemo detrudebat. Nervum quo caput præcingeretur, intercluso spiritu labiis adductis rumpebat: cubito dextro lateri admoto, exporrecta manu, et sublato pollice, quum reliquos digitos junctos intendisset, minimum nemo a cæteris sejungebat. Pausan. in Eliacis. Hieron. Mercurial. de Arte gymnast. lib. III, c. 3 et 5, et lib. VI, c. 3. Eo tamen robustiorem ac tanquam ἕτερον Ἡρακλῆ describit ex Athenæo Rhodigin. Titormum Ætolum, bubulcum lib. XXI, c. 36; cap. vero 36, lib. XIII, Polydamanta, editis virium suarum incredibilibus fere documentis. Dal.—Pugil, ut vita, sic morte famosus; quippe quem lupi voraverunt. Exstat insigne hac de re ἄγαλμα Versaliis. Aj.

15. *Quum constitisset.* Hæc pariter Philostratus, lib. IV de vita Apoll. cap. 9, pag. 185 et 186. H.

16. *Digitum corrigebat.* In codd. quibusd. *digito corripiebat.* Cæterum sensus: Nemo digitum inflexum aperire poterat, et rectum facere. Sic locutus Cato, de Re rustica, cap. XXXIII: « Corrigito, uti recte spectent. » Rursumque, cap. XIX. Et Colum. lib. IV, c. 26, p. 154: « Jacentia statuenda, declinata corrigenda. » Adde perelegantem Augusti jocum, quem Macrobius refert, Saturn. lib. II, c. 4, p. 332: «Galbæ, inquit, cujus informe gibbo erat corpus, agenti apud se causam

XX. Cucurrisse MCXL[1] stadia, ab Athenis Lacedæmonem, biduo Philippidem[2], magnum erat : donec Anystis[3] cursor Lacedæmonius, et Philonides[4] Alexandri Magni, a 1

et frequenter dicenti, Corrige in me si quid reprehendis, respondit: Ego te monere possum, corrigere non possum. » Itaque *corrigere*, est rectum facere. Inde *rigor juris*. H.

XX. 1. *MCXL stadia.* Miror placuisse Barbaro Solini lect. MCCXL, refragantibus omnibus MSS. et vetustis editionibus, Parm. etc. cum quibus certe libri nostri consentiunt Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. etc. Quum præsertim majus aliquod spatium paulo post pollicitus auctor, mille tantum et ducenta stadia præstet. HARD.—Sed oblitus Harduinus est uno die viam Anystidi et Philonidi confectam. Tum si urbium διάστασιν mente mensus eris, vix intelliges quonam pacto MCXL alicui arriserit. Namque et inter Lacedæmonem atque Athenas parum abest quin, exacta ad amussim, vel ut aiunt πρὸς ὄρνιθος πτῆσιν via, centum et quadraginta stadia ultra mille excurrant. Porro a recta linea multum distat iter ob sinus et peninsulæ Peloponnesiacæ gracillimum collum; et ab Elide urbe ad Sicyonem minor distantia, quam a Sparta ad Athenas. Nec ad stadii varietates confugias; ubi nil auxilii est : nam stadium hic longissimum sumo, stadium olympicum qui sexcenties in gradu geographico, in leuca vero gallica quater et vicies est. Talium stadiorum MCCXL nobis forent 52 *lieues* $\frac{1}{2}$; MCXL, 47 $\frac{1}{2}$. Cæterum vid. ad calc. huj. lib. Excurs. III. AJ.

2. *Philippidem.* Ita MSS. omnes : tamen Herodoto, Erato, lib. VI, p. 308, Φειδιππίδης vocatur. H. — Cæl. Rhodig. lib. XVIII, c. 8. Alex. ab Alex. lib. II, cap. 21. Plutarcho in Aristide, Euclides uno die stadia mille emensus est. Æmilius Probus cursores eos in Miltiade ἡμεροδρόμους vocat: sic et Phidippidem Herodot. loco citato. DALEC. — Et eo facilius confusio facta est, quod in amborum nominum usu aurem magis deludat similitudo quam oculum. Φειδιππίδης enim olim *Phidippidis* pronuntiabatur, ut *Philippidis* Φιλιππίδης, ita ut diphthongos jam et simplex vocalis eumdem sonum habeant, quamvis brevem hæc, ille longum, et differentia evidens una sit, nimirum in τοῖν *l* et *d*. Sed Phidippides nomen fuit parum usitatum et Comici jocis duntaxat notum. Aristoph. Νεφέλ. scen. III : Ὅπως νῷν ἐγένεθ' υἱός... Ἐμοί τε δὴ καὶ τῇ γυναικὶ τῇ 'γαθῇ, Περὶ τοὐνόματος δὴ ταῦτ' ἐλοιδορούμεθα. Ἡ μὲν γὰρ Ἵππον προσετίθει πρὸς τοὔνομα, Ξάνθιππον, ἢ Χάριππον, ἢ Καλλιππίδην, Ἐγὼ δὲ τοῦ πάππου 'τιθέμην Φειδωνίδην. Τέως μὲν οὖν ἐκρινόμεθ'· εἶτα τῷ χρόνῳ Κοινῇ ξυνέβημεν, κἀθέμεθα Φειδιππίδην. Ubi nomen vide quam ridicule equorum amatori impositum, quasi *equis parcentem.* Nam φείδεσθαι est *parcere.* AJ.

3. *Anystis.* Solinus, cap. 1: « Anystis Lacon, et Philonides Alexandri M. cursores, Elin abusque Sicyone mille ducenta stadia uno die transierunt. » HARD..

4. *Philonides.* De quo jam dictum est lib. II, cap. 73. Quod de Circo

Sicyone Elin, uno die mille ducenta stadia cucurrerunt. Nunc quidem in Circo quosdam CLX M. passuum tolerare non ignoramus. Nuperque Fonteio et Vipsanio[5] coss. annos VIII[6] genitum puerum a meridie ad vesperam LXXV millia passuum cucurrisse. Cujus rei admiratio ita demum solida perveniet, si quis cogitet nocte ac die longissimum iter vehiculis tribus Tiberium[7] Neronem emensum, festinantem ad Drusum fratrem ægrotum[8] in Germaniam: in eo fuerunt CC millia passuum.

1 XXI. (XXI.) Oculorum acies vel maxime fidem excedentia invenit exempla. In nuce[1] inclusam Iliada Homeri carmen[2], in membrana scriptum, tradidit Cicero[3]. Idem, fuisse qui pervideret CXXXV[4] M. passuum. Huic et nomen M. Varro reddidit, Strabonem vocatum. Solitum autem

dein adjicit, non equorum modo ibi fuisse curriculum, sed et hominum, ut in Olympiis, docet. H.

5. *Vipsanio.* Non, ut hactenus *Vipsano.* Vide lib. II, cap. 72. H.

6. *Annos VIII.* Libri omnes MSS. Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. Chiffl. et vet. Dalec. *annos VIII.* At Solinus Plinii verba transcribens, c. 1, « annos novem, » nisi mendum et huic quoque numero subsit. HARD.

7. *Tiberium.* De hoc Tiberii itinere Dio consulendus, lib. LV, p. 549. HARD. — Vide Valer. Max. lib. V, cap. 5. DALEC.

8. *Ægrotum.* Sequimur codd. laudatos: olim *ægrotantem in Germania.* HARD.

XXI. 1. *In nuce.* Hoc quoque Solin. ex Plinio, cap. 1. HARD. — Hadrian. I, cap. 7, refert Franciscum Alumnum in denariolo sine notis perscripsisse symbolum Apostolorum, et principium Evang. D. Joannis: item se vidisse cerasi nucleum in modum quasilli exsculptum, quo continerentur quindecim paria tesserarum, suis punctis affabre distincta. Vide Solin. cap. VI. DAL. — Id fieri posse exemplo suo demonstravit illustrissimus Huetius. Vid. *Huetiana*, I, pag. 135. BROT.

2. *Iliada, Homeri carmen.* Marg. Var. *Iliadem.* Neque de his rixare. Πολλὰ κἀν' ἐν πολέμῳ. Majoris momenti bella de auctore Iliados; quibus h. l. misceri non nostrum est. Sed vid. et conf. WOLF. ad Hom. edit. 2 præfat. AJ.

3. *Tradidit Cicero.* His scil. in libris quos hodie non habemus. AJ.

4. *Idem, fuisse, qui pervideret*, etc. Cic. Acad. IV: « At ille nescio quis, qui in scholis nominari solet, mille et octingenta stadia quod abesset videbat. » Ea sunt passuum CCXXV millia. Verum ex Plinio Cicero emendandus, scribendumque « millia et octoginta, » quæ plane efficiunt CXXXV M. passuum, ut ha-

Punico bello, a Lilybæo[5] Siciliæ promontorio, exeunte classe e Carthaginis portu, etiam numerum navium dicere[6]. Callicrates ex ebore formicas[7] et alia tam parva fecit animalia, ut partes earum[8] a cæteris cerni non possent. Myrmecides quidem in eodem genere inclaruit, a 2
quo quadrigam ex eadem materia[9], quam musca inte-

bent Pliniani libri omnes, tum manu exarati, tum et impressi. H.

5. *A Lilybæo.* Unde trajectus in Africam, teste Polybio, lib. I, ὡς χιλίων σταδίων, h. e. mille stadiorum est, quæ efficiunt CXXV mill. pass. Refractionum tantum ope tam longe dissita cerni posse putat Villebr. Snellius in Eratosthene Batavo, sub finem. Id nos altitudini loci, unde prospectus fit, tribuendum verius arbitramur, simul et eximiæ oculorum perspicacitati, non minimum etiam opis conferente refractionum vi. Intervallum illud a Lilybæo, quod est hodie *Capo di Marsalla*, usque ad fauces portus Carthaginensis, quidam hodie definiunt leucarum esse gallicarum communium haud amplius octodecim. D. DE LISLE, in Commentariis Academiæ Regiæ Scientiarum, anni 1714, pag. 83 et 84, leucarum ait esse novemdecim aut viginti. Vide Strab. lib. VI, pag. 267; Ælian. Var. Hist. lib. XI, cap. 13, et Val. Max. lib. I, cap. 8, p. 75. HARD. — In hac nota Harduinianum mendum sustulimus, rescribentes in « ὡς χιλίων σταδίων, decem millium stadiorum, etc. » *mille* pro *decem millium*. Quem calami lapsum miror et auctori excidisse, et a Franzio et Valpio, quum Harduini et Variorum commentarios recudendos curarent, serviliter rescriptum fuisse, ne subjecta quidem notula, aut monito lectore. AJ.

6. *Etiam numerum navium dicere.* Val. Max. lib. IV, cap. ult. DALEC.

7. *Callicrates ex ebore formicas*, etc. Lege : *Callicrates... ut partes eorum a cæteris c. n. p. Myrmecides quidam in eod. g. inclaruit, quadriga ex eadem m. q. musca i. al. fabricata : et nave quam apicula pinnis absconderet.* Sensus : Eorum animalium partes tam subtiles, ac tam parvas fuisse, ut a cæteris non possent cerni, sed a solo artifice, qui ea fecerat. SALM. — Solin. cap. I, p. 10. Ælian. Var. Hist. lib. I, cap. 17. HARD. — Dexterior nostra ætate Cl. L. SIRIES; de quo vid. MARIETTE, *Tr. des pierr. gravées*, tom. I, p. 424. BROT.

8. *Partes earum.* Vel *eorum* potius, sic enim legunt Reg. 1, 2, Paris. etc. ut ad animalia referatur: quorum tam subtiles partes erant, ac tam delicato perfectæ opere, ut a cæteris cerni non possent: ab artifice solo possent, propter eximiam visus claritatem, cujus exempla Plinius nunc commendat. Sive *cerni* porro legas, sive *secerni*, ut habet Solinus, nihil interest: quum eumdem utraque vox hoc loco significatum habeat. Seneca in eam rem, epist. LIII : « Magni artificis est, totum clausisse in exiguo. » H.

9. *A quo quadrigam ex eadem*

geret alis, fabricatam; et navem, quam apicula pennis absconderet.

1 XXII. (XXII.) Auditus[1] unum exemplum habet mirabile, prælium, quo Sybaris deleta est, eo die quo gestum erat, auditum Olympiæ. Nam Cimbricæ victoriæ[2], Castoresque[3]

materia. Imo cum agitatore suo, infra lib. XXXVI, cap. 6 ultimo. Ælian. Var. Hist. lib. I. Varro de Ling. Lat. VI : « Etenim facilius obscuram operam Myrmecidis ex ebore oculi videant, si extrinsecus admoveant nigras setas, etc. » Et auctor noster infra lib. XXXIV, cap. 36, de consimilibus quadrigis Theodori. DALEC. — De hoc apium et formicarum, minutorumque opusculorum fabricatore, Cicero Acad. Quæst. lib. IV, pag. 81; Ælian. Var. Hist. lib. I, cap. 17. Vide quæ dicturi sumus l. XXXVI, cap. 5. HARD.

XXII. 1. *Auditus*. Refert hoc etiam Plutarchus in Paulo Æmilio, p. 268. Cicero, de Nat. Deor. lib. II, pag. 54 : « Atque etiam, quum ad fluvium Sagram Crotoniatas Locri maximo prælio devicissent, eo ipso die auditam esse eam pugnam ludis Olympiæ, memoriæ proditum est. » HARD.

2. *Nam Cimbricæ victoriæ Castoresque Romani*. Didacus Covarruvias legendum putat addita negatione, hoc pacto : « Nam Cimbricæ victoriæ Castores Romani, quique Persei victoriam eo die quo contigit nuntiavere, non visus, aut auditus, sed numinum fuere præsagia. » PINT. — *Nam Cimbricæ victoriæ*. De hac quoque Cicero, de Nat. Deor. DALEC. — *Nam Cimbricæ victoriæ*. Quam de Cimbris, in campo Raudio agri Veneti, Marius reportavit. Vide Florum lib. III, cap. 3, pag. 105. Nummus argenteus apud Patinum, in Famil. pag. 171, n. 5. AVGVSTVS. Caput Augusti nudum, cum lituo. *)(* C. MARIVS C. F. TRO. IIIVIR. Palmæ ramus in quadrigis, C. Marii Consulis, qui hujus C. Marii Trium Reipub. Ordinum Triumviri proavus fuit, victorias de Cimbris et de Jugurtha indicat. Nam pro una victoria simplice bigæ tantummodo sculperentur. Ejusdem C. Marii C. F. nummi sunt inscripti, CAPIT. LXXVIII, aliove simili numero, hac sententia, *Colonia Agraria Per ITaliam* LXXVIII. Ubi nota quinquagenarii numeri est littera T inversa. Plures ejusdem generis nummos, solo numero dissimiles, affert Gorlæus. HARD.

3. *Castoresque*. Loci totius sententia hæc est, ut ante nos vidit Pellicerius : Auditus unum tantummodo mirabile haberi exemplum, Sybaritici prælii. Nam Cimbricas victorias auditas, Castoresque illos Romanis nunciantes Persen Macedoniæ regem, pridie ejus diei victum a Paulo, captumque, non auditus exemplis, sed miraculis illis annumerari oportere, quæ ad visum pertinent, Deorumque significationes : quandoquidem apparuerunt tunc Castores, conspicuosque mortalium oculis se exhibuerunt : Cimbricæque item victoriæ divinitus e cælo sunt nuntiatæ, uti di-

Romani, qui Persicam victoriam ipso die, quo contigit, nuntiavere[4], visus, et numinum[5] fuere præsagia.

XXIII. (XXIII.) Patientia corporis, ut est crebra sors cala- 1
mitatum, innumera documenta peperit. Clarissimum in feminis, Leænæ[1] meretricis, quæ[2] torta non indicavit Harmodium et Aristogitonem tyrannicidas[3]. In viris, Anaxarchi[4],

ctum est lib. II, cap. 58. De hoc miraculo egere prolixius Plutarchus et Cicero locis citatis, Valerius Max. lib. I, cap. 8, n. 1, p. 63, etc. Sed nemo elegantius quam Florus, lib. II, cap. 12, pag. 81. Similem Castorum visum refert Dionys. Halic. Rom. Antiq. lib. VI, p. 351. H.

4. *Nuntiavere.* P. Vatinio, ut ait Valerius Max. vel uti rectius fortassis apud Tullium legitur, Vatieno, Reatinæ præfecturæ viro. Hard. — *Nuntiavere.* Narrat Pausanias in Eliacis, quo die Taurosthenes Ægineta, Olympiæ coronatus est, spectrum ei simile Æginæ victoriam illius nuntiasse. Dalec.

5. *Visus et numinum.* Ita MSS. omnes. Tamen admonet Pintianus videri Didaco Covarruvias, legi oportere negatione addita, *non visus, sed numinum.* At falso id sane. Nam uti insinuavimus interpretati hunc locum, *visus et numinum*, idem valet atque, *visus quidem, sed et numinum.* Et sane Florus, lib. III, cap. 3, pag. 106, de Cimbrica victoria: « Hunc tam lætum, inquit, *nuncium, non* per homines, ut solebat, populus rom. accepit, sed per ipsos, credere fas est, Deos: quippe eodem die, quo gesta res est, visi pro æde Castoris et Pollucis, juvenes laureati, etc. » Sensus: Ad visum potius pertinent, et ad significationes deorum, quam ad auditum. « Visus ea exempla sunt, numinumque præsagia. » Hard.

XXIII. 1. *Leænæ.* Λέαινα Græcis. De ea Pausanias, lib. I, in Attic. pag. 40. Plutarchus, lib. de Garrulit. pag. 505, ac Plinius ipse iterum, lib. XXXIV, cap. 19, n. 12. Hard. — Male hæc a quibusdam gallice *Lionne*, nisi si cui placuerit Nicen dici *Victoire*, aut Macariam *Félicité.* Aj.

2. *Meretricis quæ*, etc. M. *Meretricis exemplum quæ*, etc. Aj.

3. *Harm. et Arist. tyrannic.* Alius fuit Aristogiton sycophanta, quem claudum, improbum, mendacem, tamen in vincula conjectum Phocion rogatus invisit; id respondens amicis suadentibus ne ad virum tam scelestum accederet: Ποῦ τις ἂν ἥδιον Ἀριστογείτονι συμβάλοι; Rhodig. XXV, 10. Vide Pausaniam in Atticis: Thucyd. lib. VI. Dalec. — Pisistratidarum hostes, h. l. innuuntur quibus τὸ ξίφος ἐν κλαδὶ, dum τὸν τύραννον κτανέτην, ἰσονόμους τ' Ἀθήνας ἐποιησάτην· mox a superstite Hippia damnati et cæsi, cum his qui conscii censebantur. Aj.

4. *Anaxarchi.* Marg. Var. *Anaxarchidis.* Vet. cod. — *Anaxarchi.* Sic etiam Val. Max. lib. III, c. 3, pag. 164: « Talis patientiæ æmulus, inquit, Anaxarchus, quum a tyranno Cypriorum Nicocreonte torqueretur, nec ulla vi inhiberi

qui, simili de causa[5] quum torqueretur, prærosam dentibus linguam, unamque spem indicii, in tyranni os exspuit.

XXIV. (XXIV.) Memoria necessarium maxime vitæ bonum; cui præcipua haud facile dictu est, tam multis gloriam ejus adeptis. Cyrus[1] rex omnibus in exercitu suo militibus[2] nomina reddidit: L. Scipio, populo romano: Cineas[3], Pyrrhi

posset, quominus amarissimorum eum maledictorum verberibus invicem ipse torqueret : ad ultimum amputationem linguæ minitanti ; Non erit, inquit, effeminate adolescens, hæc quoque pars corporis mei tuæ ditionis : protinusque dentibus abscissam, et commanducatam linguam in os ejus ira potens exspuit, etc. » Quod isti tribuunt Anaxarcho, hoc adscribunt Zenoni Eleatæ cæteri scriptores : Cicero, Tusc. Quæst. lib. II, pag. 360 ; Laertius, lib. IX, pag. 244 ; Clemens Alex. Strom. lib. IV, p. 496, aliique. Vide præterea Laertium, lib. IX, pag. 252. HARD.—*Anaxarchi.* Valer. Maxim. lib. III, c. 48, de Patientia. DALEC.

5. *Simili de causa.* Quod conscios delendæ tyrannidis nollet indicare, ut de Zenone Eleate Tullius prodidit. HARD.

XXIV. 1. *Cyrus rex omnibus in exercitu suo militibus nomina reddidit.* Sic etiam Valerius Max. lib. VIII, cap. 7, pag. 391 : « Utrinsque industriæ laudem, inquit, duo reges partiti sunt : Cyrus omnium militum suorum nomina, Mithridates duarum et viginti gentium, quæ sub regno ejus erant, linguas ediscendo. Ille, ut sine monitore exercitum salutaret : hic, ut eos quibus imperabat, sine interprete alloqui posset. » Cyrum Latini scriptores omnes tradiderunt tenuisse omnium militum nomina τῶν ὑφ' αὐτὸν ἡγεμόνων, præfectorum militiæ, qui sub ipso ducebant ordines. Locus, si quis requirit, est libro V Παιδείας, pag. 132. — *Cyrus.* Eadem de Cyro, Scipione, Cinea, et Mithridate, Solinus, cap. 1, pag. 10. HARD.

2. *Omnibus in exercitu suo militibus*, etc. Τοῖς ὑφ' αὐτὸν ἡγεμόσι. Xenophon, V, περὶ τῆς παιδείας Κύρου : « Omnibus qui sub ejus imperio ducebant ordines : omnibus militum præfectis. » Vid. Val. Max. l. VIII, c. 7. Eam (memoriam) ut et Simonidis et Hippiæ medicaminibus adjutam, ait Ammian. Marcellin. lib. XVI. Cujusmodi hodierna quoque die circumferuntur : sed magno cum incautorum vitæ periculo. Seneca, Declam. lib. I, admirabilem suam memoriam prædicat. Refertque Lud. Cæl. Rhod. Var. XV, 6, ut et contrarium X, 11. Muretus Corsici hominis memoriam multis laudibus effert, cap. 13. De Themistoclis, Luculli et Hortensii insignibus memoriis, earumdemque discrimine Cic. Acad. Quæst. lib. II. DALEC.

3. *Cineas.* Græcis Κινέας. Vide Plutarch. in Pyrrho, pag. 391; Ælian. Var. Hist. lib. XII, cap. 33. E Latinis Cicero, Tusc. lib. I, pag. 311. Quintil. lib. II, cap. 11, et Seneca pater, in præf. lib. I Controv. pag. ubi de Cinea : « Missus, inquit, a Pyrrho legatus ad

regis legatus, senatui et equestri ordini Romæ, postero die quam advenerat. Mithridates[4] duarum et viginti gentium rex, totidem linguis jura dixit, pro concione singulas sine interprete affatus. Charmadas[5] quidem in Græcia, quæ quis exegerat[6] volumina in bibliothecis, legentis modo repræsentavit. Ars postremo ejus rei facta, et inventa 2
est[7], a Simonide[8] melico[9], consummata a Metrodoro[10] Sce-

Romanos, postero die, novus homo, et senatum, et omnem urbanam circumfusam senatui plebem, nominibus suis persalutavit. » H.

4. *Mithridates.* Eadem habet Gellius, lib. XVII, cap. 17, pag. 974. Plin. ipse iterum, lib. XXV, cap. 2. H. — Vid. Exc. V ad calc. huj. lib.

5. *Charmadas.* Ita plane MSS. omnes Reg. 1, 2, Colb. Paris. etc. quod Turnebus approbat. Idem valet nihilominus *Charmidas*, quod in vulgatis legitur, nam ex Χάρμις Χαρμίδας, Χάρμας Χαρμάδας, Χάρων Χαρώνδας, Διάγων Διαγώνδας, Διδάσκαλος Διδασκαλώνδας, Ἐπαμείνων Ἐπαμεινώνδας, Bœotorum, seu Thebanorum more inflectitur. Charmadas etiam vocatur apud Macrob. Saturn. lib. VII, cap. 1, pag. 575, unde corrigendus Cicero, Tusc. Quæst. lib. I, pag. 311, apud quem *Carneades* perperam scribitur. Hard.

6. *Exegerat.* In Reg. 1, 2, Paris. et vet. Dalec. *exegerit.* Forte, *exigeret.* Mira magis et incredibilia prope dictu, de prodigiosa cujusdam adolescentis memoria, narrat Muretus Variar. Lect. lib. III, cap. 1, quem consule. H. — Vid. de hoc et de Arte, ut aiunt, μνημονικῇ, Excurs. VI ad calc. huj. lib. Aj.

7. *Inventa est.* Rem narrat Cicero, de Orat. lib. II, pag. 442: « Gratiamque habeo, inquit, Simonidi illi Chio (scribe *Ceo*), quem primum ferunt artem memoriæ protulisse, » et cætera, quæ tu, lector, vide. Hard.

8. *Simonide.* Quum is octogenarius esset, gloriari solebat sibi parem esse memoria neminem, hoc disticho: Μνήμην δ' οὔ τινά φημι Σιμωνίδῃ ἰσοφαρίζειν, Ὀγδωκονταετεῖ παιδὶ Λεωπρέπεος. At Apollonium Tyaneum, quum centum natus esset annos, memoria insigni fuisse ferunt. Vide Philostr. Hard. — De eo vide Strab. Geograph. lib. XIII. Dal.

9. *Melico.* Ἀπὸ τοῦ μέλους, hoc est, a cantu, lyrici poetæ sic interdum appellantur: uti apud Tullium, lib. de optimo genere Orat. p. 762: « tragici, comici, epici, melici etiam, ac dithyrambici. » Indeque est quod Simonidem Suidas nunc μελοποιὸν, nunc lyricum vocat. Melicum Simonidem, rursum Plinius appellat, cap. 57 hujus libri. Phædrus, Fabular. l. IV: « Simonides, qui scripsit egregium melos, Quo paupertatem sustineret facilius, Circum ire cœpit urbes Asiæ nobiles, Mercede accepta laudes victorum canens... Erat autem natus, ut aiunt, in Ceo insula, etc. » Hard.

10. *Metrodoro.* Viros aliquot ab insigni memoria Tullius commen-

psio, ut nihil non iisdem verbis redderetur auditum. Nec aliud est æque fragile in homine, morborum et casus injurias atque etiam metus sentiens, alias particulatim, alias universa. Ictus lapide[11] oblitus est litteras tantum. Ex prælto tecto lapsus, matris et affinium, propinquorumque cepit oblivionem : alius ægrotus, servorum etiam : sui vero nominis[12] Messala[13] Corvinus orator. Itaque

dans, loco proxime appellato, « Quanta, inquit, qui modo fuit, Scepsius Metrodorus : » quibus verbis illum a se visum, agnitumque Antonius orator significat, aut certe haud ita pridem antea vixisse. Qui venit igitur in mentem Solino, quum hunc Plinii locum transcriberet, cap. 1, pag. 10, trecentis ferme annis hunc Metrodorum antiquiorem facere, quem Diogenis Cynici temporibus ait vixisse? « Memoriam, inquit, et arte fieri palam factum est, sicut Metrodorus philosophus, qui temporibus Diogenis Cynici fuit, in tantum se meditatione assidua provexit, ut a multis simul dicta, non modo sensuum, sed etiam verborum ordinibus detineret. » Vide quæ de Metrodoro diximus in Auctorum Syllabo. Hard.

11. *Ictus lapide.* Solinus, cap. 1, pag. 10, ex Plinio, et ex Valerio Maximo, lib. I, cap. 8, pag. 71 : « Quidam Athenis vir eruditissimus, quum ictum lapidis capite excepisset, cætera omnia tenacissima memoria retinens, litterarum tantummodo, quibus præcipue inservierat, oblitus est, etc. » Huc refer exemplum Hermogenis, quem totius Græciæ præstantissimum Sophistam fuisse perhibent : verum post annum xviii, omnia repente oblitum, usque ad lxxx vixisse, omnium ignarum. Artemidorum Grammaticum, crocodili metu, quem forte pede pepulerat, litteras oblitum esse scribit Cælius Aurel. Chr. lib. I, cap. 5. Hard. — Sic Georg. Trapezunt. latinæ et græcæ linguæ doctissimus, in senectute memoriam utriusque amisisse dicitur. Dal.

12. *Sui vero nominis.* Et Orbilium nominis proprii oblitum fuisse constat ex Suetonio. Item de Georgio Trapezuntio, et Philippo Decio, Paulus Jovius refert. Joannem Suisserum, cognomento Calculatorem, ita suorum mathematum cepit oblivio, ut inventa sua legens, nec intelligens, fleret. Lucretius in calce libri sexti : « Atque etiam quosdam cepere oblivia rerum Cunctarum, neque se possent cognoscere ut ipsi, etc. » Vide plura deperditæ seu morbo, seu ictu, seu alio casu memoriæ exempla, apud Joann. Schenckium, Observ. Med. lib. I, pag. 78. Hard.

13. *Messala.* Hieronym. in Chr. ad an. 3, Olymp. 197 : « Messala Corvinus orator, ante biennium quam moreretur, ita memoriam ac sensum amisit, ut vix pauca verba conjungeret : et ad extremum hulcere sibi circa sacram spinam nato, inedia se confecit, anno ætatis

sæpe deficere tentat ac meditatur[14], vel quieto corpore et valido. Somno quoque serpente amputatur[15], ut inanis mens quærat, ubi sit loci.

XXV. (xxv.) Animi vigore præstantissimum arbitror genitum Cæsarem dictatorem[1]. Nec virtutem constantiamque nunc commemoro, nec sublimitatem omnium capacem, quæ cælo continentur : sed proprium vigorem celeritatemque quodam igne volucrem. Scribere aut legere[2], simul dictare et audire solitum accepimus. Epistolas vero tantarum rerum quaternas pariter librariis dictare : aut si nihil aliud ageret,

LXXVII. « Eadem de illo Solinus, cap. 1, p. 10. Nos de eo diximus in Auctorum Indice. HARD.

14. *Itaque sæpe deficere tentat, ac meditatur, etc.* Legend. « Itaqne se reficere tentata meditatur, vel quieto corpore et valido. Somno quoque serpente amputatur, ut, etc. » Salmas. pag. 50. — *Deficere tentat.* Meditari ac tentare defectionem, inquit Pellicerius in notis MSS. validis et vigilantibus nobis memoria tunc videtur, quum subito inter loquendnm cogitandumve, vocis alioqui notissimæ, et in mentem linguamve venire tunc visæ, obliviscimur : ac jam veluti fugientem quærimus. H.—Vide loc. classicum apud Lucret. « velle videmur. » AJ.

15. *Amputatur.* Ita Chiffl. Tolet. Pint. et vetus Dalec. quam lectionem et Salmasius approbat, p. 50. In Reg. 1 et 2, *amputat* pro *amputatur.* In libris hactenus vulgatis inepte *computat.* H. — *Amputatur.* Deficit, paulatimque subtrahitur. H.

XXV. 1. *Animi vigore præstantissimum arbitror genitum Cæsarem dictatorem.* Exemplaria ambo non *Caium* præferunt, sed *genitum*, quod fortasse aptius, ne videatur Romanis tantum enm anteferre, sed universo humano generi. Quod videtur seutire Solinus, cap. v: « Quantum, inquit, iuter milites Sicinius aut Sergius, tantum inter duces, imo vero nt verius dicam, inter omnes homines, Cæsar dictator enituit. » PINT. — Vid. cap. 26, not. 15. AJ.

2. *Scribere aut legere, simul dictare et audire solitum accepimus.* Editi in huuc diem libri, « Scribere et legere simul, dictare, etc. » Corrigeudum censuimus, ex Reg. 1, 2, Paris. etc. uti edidimus, mutata paululum interpunctione. Fieri enim potest, ut scribens aut legens, simul quis dictet et audiat : simul vero legere et scribere, minime licet. Solinus, c. 1, pag. 10 : « Nullus celerius scripsit, nemo velocius legit. » Simile porro est quod de Hadriano Spartianus refert, p. 10 : « Libros statim lectos, et ignotos quidem plurimis, memoriter reddidit. Uno tempore scripsit, dictavit, audivit, et cum amicis fabulatus est. » H. — Ad hoc, quanquam jocnlariter, Nostras respexit GRESSET, *Ververt*, ch. I :

Tel autrefois César en même temps
Dictait à quatre en styles différents. AJ.

septenas[3]. Idem signis collatis quinquagies[4] dimicavit: solus M. Marcellum transgressus, qui undequadragies dimicaverat. Nam præter civiles victorias[5], undecies centena[6] et XCII M. hominum occisa præliis ab eo, non equidem in gloria posuerim, tantam, etiam coactam[7], humani generis injuriam: quod ita esse confessus est ipse, bellorum civilium stragem non prodendo[8].

1 XXVI. Justius Pompeio Magno tribuatur DCCCXLVI[1] naves piratis ademisse: Cæsari proprium et peculiare sit,

3. *Epistolas vero tantarum rerum quaternas pariter librariis dictare: aut etiam si nihil aliud ageret, septenas.* Verba illa: «librariis dictare, aut etiam si nihil ageret, septenas,» in optimo Rigaltii codice ad marginem, extra textum habentur scripta, et alia quidem manu, ut inde non parva sit suspicio supposititia esse. SALM. — Adstipulatur etiam Solinus, loco allato: «Quaternas etiam epistolas, inquit, simul dictasse perhibetur;» nihil de septenis subjicit. HARD.

4. *Quinquagies.* Solinus, cap. 1, p. 10: «Quinquagies his.» HARD. — Vid. ad calcem hujus libri Exc. VII. AJ.

5. *Nam præter civiles victorias, etc.* Lege: «Nam præter civiles victorias, undecies centena et octoginta duo millia hominnm occisa præliis ab eo, non equidem in gloria posuerim, tanta etiam coacta, in humani generis injuria.» Si tantam, inquit, hominnm multitudinem coegisset, ac ex diversis orbis partibus in unum conduxisset, quantam variis præliis occidit, hoc tamen sine injuria et incommoditate generis humani non fecisset; quid dicendum de occisa? SALM.

6. *Undecies centena.* Ita MSS. omnes, et editi. Solinus, loc. cit. «Hujus ductibus undecies centum XXX (scribo, XC) et duo millia cæsa sunt hostium, etc.» Velleius hanc laudem, si qua ea est, atterit, quum l. II ait, num. 47, pag. 16: «amplius XL millium hominum omnino a C. Cæsare cæsa esse.» Auget Plutarchus in Cæsare, pag. 715: ἑκατὸν μυριάδας ἐν χερσὶν διέφθειρεν, ἄλλας δὲ τοσαύτας ἐζώγρησεν. HARD.—Non auget vere; nam ἑκατὸν μυριάδες minus quam XI centena millia. Nec refert an totidem præterea hominum millia capta. AJ.

7. *Etiam coactam.* Quærit Salmasius, pag. 49, qui hæc verba sibi explanet. Non opus est vate in re planissima. Ait Plinins minime se in laude alicujus positurum occisa tot hominum millia, ob tantam humani generis cladem: licet ad hanc inferendam coactus videri fortassis aliena injuria queat. HARD.

8. *Bellorum civilium stragem non prodendo.* Solinus Plinii paraphrastes, loc. cit. «Quantum bellis civilibus fuderit, noluit adnotari.» HARD.

XXVI. 1. *DCCCXLVI.* Fere DCCC. Plut. in Pompeio, p. 642.

præter supra dicta, clementiæ[2] insigne : qua usque ad pœnitentiam omnes superavit. Idem magnanimitatis perhibuit[3] exemplum, cui comparari non possit aliud. Spectacula[4] enim edita effusasque opes, aut operum magnificentiam in hac parte enumerare, luxuriæ faventis[5] est. Illa fuit vera et incomparabilis invicti animi[6] sublimitas: captis apud Pharsaliam Pompeii[7] Magni scriniis epistola-

Vide præterea Appianum in Mithrid. pag. 227. HARD.

2. *Clementiæ*. Propter quam dicatum ei templum, nummus testari creditur, quem Patinus exhibet, lib. de Fam. Rom. in Julia, p. 131, in quo templum, cum hac epigraphe: CLEMENTIAE CAESARIS. HARD.

3. *Perhibuit*. Ita codices Reg. 1, 2. At Parisinus et vet. Dalec. *præbuit*. HARD.

4. *Spectacula*. In Cbiffl. *Specula*, ridicule. De his spectaculis Tranquil. in Julio, c. XXXVIII et XXXIX : « Edidit spectacula varii generis, etc. » HARD.

5. *Luxuriæ faventis est*. In exemplari Murbacensi legitur duntaxat, *luxuriæ faventis*, absque *est*. Unde mihi nata suspicio, scriptum fuisse non *faventis*, sed *fuerit:* sic videlicet : « spectacula edita effusasque opes, aut operum magnificentiam in hac parte enumerare luxuriæ fuerit. » Nam sequitur : « Illa sit vera et incomparabilis. » Ubi perperam in vulgatis editionibus, *fuit*, legitur pro *sit*. Quanquam si etiam receptam lectionem sequaris, quæ mihi inprimis placet, nempe *luxuriæ faventis*, ut *luxuriæ* dandi casus sit, non minus eleganter subauditur *est*, quam exprimitur. RHEN. — Sensus vero hic est: Hominis est qui luxuriæ faveat. HARD.

6. *Invicti animi*. Omnes casus prædomantis generositate. Aliter *Invicti* nomen in nummis accipitur, quum Augustis datur, sive imperatoribus : INVICTO IMP. INVICTO AVG. CONSTANTINVS P. F. INV. AVG. MAXIMINVS P. F. INV. AVG. MAXENTIVS P. INV. AVG. et alii. Ibi *Invictus* est, qui nec labore, nec obstaculo aliquo vinci potest: l'*Invincible*, l'*Infatigable*. In eo genere cæteris eminet perpulcher Gal. Val. Maximini Cæsaris nummus ex ære minimo, in thesauro regio: MAXIMINVS NOB. CAES. *Nobilissimus Cæsar*. Caput laureatum: hastam humero dextro gerit, clypeum sinistra: qui habitus imperatorum est)(Sol vectus quadrigis, dextra elata, orbem romanum tenet sinistra. Inscriptio : SOLI INVICTAE. HARD.

7. *Pompeii*. Eximie Seneca, de Ira, lib. II, cap. 23, pag. 568 : « Fecit hoc et C. Cæsar, ille qui victoria civili clementissime usus est. Quum scrinia deprehendisset epistolarum ad Pompeium missarum ab iis qui videbantur, aut in adversis, aut in neutris fuisse partibus, combussit : quamvis enim moderate soleret irasci, maluit non posse. Gratissimum putavit genus veniæ, nescire quid quisque peccasset, etc. » HARD. — Item M. Aurelius Antoninus philosophus, post Avidii Cas-

rum, iterumque apud Thapsum Scipionis[8], concremasse ea optima fide, atque non legisse.

1 XXVII. (xxvi.) Verum ad decus imperii[1] rom. non solum ad viri unius pertinet victoriam[2], Pompeii Magni titulos omnes triumphosque hoc in loco nuncupari: æquato non modo Alexandri Magni rerum fulgore[3], sed etiam Herculis prope ac Liberi Patris. Igitur Sicilia recuperata, unde primum, Syllanus[4] in reip. causa exoriens, auspicatus est: Africa vero tota subacta, et in ditionem redacta, Magnique nomine in spolium[5] inde capto, eques rom. (id quod antea[6] nemo) curru triumphali revectus est, et

sii in Ægypto nutantis interitum. Cæterum locus est de clementia Cæsaris classicus, in Tullii orat. pro Marcello; quem adi. Aj.

8. *Scipionis.* Refert hoc pariter Dio, lib. XLIII, pag. 219 et 222, ac lib. XLIV, pag. 265. Ita nec Pompeius Sertorii litteras legit, sed ne inspectas quidem in ignem conjecit, teste Plutarcho in ejus vita, pag. 629. Hard.

XXVII. 1. *Verum ad decus imperii romani, non solum,* etc. Lego aliter et alia distinctione: « Verum ad decus imperii romani non solum ad viri unius pertinet victorias Magni Pompeii, etc. » Pint.

2. *Victoriam.* Gloriam potius. Sed MSS. *Victoriam.* Hard.

3. *Æquato non modo Alexandri Magni rerum fulgore.* Alexandro Magno futurum se similem sperasse Pompeium ab historicis proditur, Magnique cognomen a multis oblatum ideo non rejecisse, ridentibus ac contemnentibus æmulis, ac inimicis, ipsumque per jocum Alexandrum vocantibus. Sylla certe dictator ob summam virtutem, et quod ejus partes strenue juvisset, ipsi obvio de equo descendere, surgere de sella, caput aperire solebat. Victorius ex Nonio et Plut. lib. V, cap. 2. Dal.

4. *Syllanus.* Syllanarum partium dux et fautor. Lucanus, Pharsal. lib. VII, vers. 307: « Cum duce Syllano gerimus civilia bella, » hoc est, cum Pompeio. Hard.

5. *In spolium.* Ita Reg. 1, 2, Tolet, etc. non, ut editi hactenus, *spolio.* Hard. — Olim *spolio.* Quid si legas, *Magni cognomine?* quamvis refragentur exemplaria. Pintian. — Ex Africa devicta spolium aliud retulit nullum, præter Magni cognomen, quo a Sylla donatus est, jussique omnes eo cognomine Pompeium salutare. Plutarch. in Pompeio. Tranquillus tamen ex Ponto, non ex Africa, id cognominis retulisse Pompeium prodidit. Hard. — Valer. Max. lib. VII, c. ult. Car. Sigon. ad Fast. an. 672. Dalec.

6. *Id quod antea.* Quia consuli tantum, vel prætori per legem licebat agere triumphum: præterea nemini. Plutarch. loc. cit. « Cn.

statim ad solis occasum transgressus, excitatis in Pyrenæo tropbæis, oppida DCCCLXXVI[7] ab Alpibus ad fines Hispaniæ ulterioris in ditionem redacta victoriæ suæ adscripsit, et majore animo Sertorium tacuit[8] : belloque civili[9] (quod omnia externa[10] concicbat) exstincto, iterum triumphales currus eques Romam induxit, toties imperator, antequam
miles. Postea ad tota maria, et deinde solis ortus missus, 2
hos retulit patriæ titulos, more sacris certaminibus vincentium[11]. Neque enim[12] ipsi coronantur, sed patrias suas

etiam Pompeius, inquit Eutropius sub finem libri V, pag. 783, quod nulli Romanorum tributum erat, quartum et xx annum agens, de Africa triumphavit. » Nondum in senatum allectus, μήπω μετέχων βουλῆς, inquit Plutarchus. Velleius, lib. II, num. 30, pag. 12, de Pompeio : « Adhuc eques romanus, ante diem quam consulatum iniret, curru Urbem invectus est. » Hard.

7. *DCCCLXXVI.* Ita MSS. omnes. Vide quæ diximus lib. III, cap. 4. Hard.

8. *Et majore animo Sertorium tacuit.* Ita constantissime MSS. omnes. Unde mirari subit qua confidentia Parmensis editio substituere maluerit, *Sertorium domuit*, aliena plane a scriptoris mente sententia. Ait enim fuisse in Pompeio majoris animi argumentum, tacuisse ac suppressisse, in trophæi illius titulis, victoriam de Sertorio, quam adnotasse : quandoquidem longe præclarius est aversari civilis belli gloriam, quam appetere : id quod et Cæsarem imitatum esse dictum est superiori capite, bellorum civilium strage celata. Ex hoc Plinii contextu, uti diximus, depravato, concinnavit confixitque inscriptionem, quam pro vetusta ac germana venditavit Gabriel Simeonis, libro Illustr. Observ. Antiq. p. 51.

9. *Belloque civili.* Quod cum Sertorio gerebatur, qui se Mario primum, deinde Carboni et Cinnæ adjunxerat adversus Syllam.

10. *Quod omnia externa conciebat.* Quid opus erat, *conciebat* mutare in *concutiebat.* Quasi non recte dictum esset, externos hostes Mithridatem, aliosque intestinis Romanorum bellis excitos fuisse; ratos invicto alioqni populo inferendi bellum nullum aliud tempus opportunius fore. Gelen.

11. *Sacris certaminibus vincentium.* Quatuor : Olympiis, Nemeæis, Pythiis, Isthmiis. Dalec.

12. *Neque enim.* Id rursum Plin. lib. X, cap. 4, his verbis : « Novissime et in sacris certaminibus usurpatæ, in quibus hodieque non victori dantur, sed patriam ab eo coronari pronunciatur. » Habebatur enim summi honoris loco, si qua civitas, aut regio Πυθιονίκην, aut Νεμεονίκην, aut Ἰσθμιονίκην, maxime vero Ὀλυμπιονίκην genuisset et educasset. Ideo et Pindarus toties victores suos inde commendat inter alia, quod patriam suam vi-

coronant. Hos ergo honores Urbi tribuit in delubro Minervæ[13], quod ex manubiis dicabat: CN. POMPEIUS MAGNUS IMP. BELLO XXX ANNORUM CONFECTO, FUSIS, FUGATIS, OCCISIS, IN DEDITIONEM ACCEPTIS HOMINUM CENTIES VICIES[14] SEMEL LXXXIII M. DEPRESSIS AUT CAPTIS NAVIBUS DCCCXLVI[15] OPPIDIS, CASTELLIS MDXXXVIII IN FIDEM RECEPTIS : TERRIS A MÆOTIS LACU AD RUBRUM
3 MARE SUBACTIS, VOTUM MERITO MINERVÆ[16]. Hoc est breviarium[17] ejus ab Oriente. Triumphi vero, quem duxit a. d. tertium kalendas octobres[18], M. Pisone[19], M. Messala consulibus, præfatio hæc fuit : QUUM ORAM[20] MARITI-

ctoria nobilitarint, ac decus in eam omne transfuderint. Vide quæ dicturi sumus, lib. XVI, cap. 4. Interim corollarii vice venustnm iu eam rem Simonidis epigramma conferre juvat, Anthol. lib. I, cap. 1 : Γνῶθι Θεόκριτον προσιδὼν τὸν Ὀλυμπιονίκαν, Παῖδα παλαισμοσύνας δεξιὸν ἡνίοχον, Κάλλιστον μὲν ἰδεῖν, ἀθλεῖν δ᾽ οὐ χείρονα μορφῆς, Ὃς πατέρων ἀγαθῶν ἐστεφάνωσε πόλιν. Quod sic vertimus : « Ecce Theocritum : puer est : sed Olympia vicit : Veruantes tanta temperat arte manus, Sic facie primus, primus certamine, claris Natus avis, patriæ splendida serta refert. » HARD.

13. *In delubro Minervæ*. Monet Pintianus videri Gellium affirmare lib. X, cap. 1, delubrum hoc non Minervæ fuisse, sed Victoriæ. Gellio inde forsan aio errorem oblatum, quod in Minervæ delubro, Victoriæ statuam Pompeius consecravit. H.

14. *Centies vicies*. Ita MSS. omnes : hoc est, centies ac vicies, et præterea semel centena millia, cum LXXXIII hominum millibus. HARD.

15. *DCCCXLVI*. Vide quæ diximus superiori capite. HARD.

16. *Votum merito Minervæ*. Quod bellatrix ea Dea sit habita, simul et largitrix iudustriæ iu agendo. H.

17. *Hoc est breviarium*. Summarinm rerum gestarum. Usi ea voce Tranquillus, et Seneca. HARD.

18. *A. d. tertium kalendas octobres*. At idem lib. XXXVII, cap. 6, non a. d. tertium, sed *pridie* kal. octobris actum esse triumphum scribit. Ad biduum nempe pompa prolata est, ut Plutarchus in Pompeio docet.

19. *M. Pisone, etc.* Ita codices omnes MSS. a qnibus editi discedunt, qui inverso ordiue cousules hos appellant. Fuit hic annus Urbis cond. 693, quo cousules leguntur M. Pupius Calpurnius Piso, M. Valerius Messala, apud Dionem, lib. XXXVII, pag. 50. Erat tum annos natus XL Pompeius, ut scribit Plutarchus in ejus vita, p. 643. HARD.

20. *Quum oram*. Bello piratico feliciter confecto, de quo Florus, lib. III, cap. 6, pag. 177; et Velleius, lib. II, num. 32, pag. 13. Porro has easdem gentes a Pom-

MAM A PRÆDONIBUS LIBERASSET, ET IMPERIUM MARIS POPULO ROMANO RESTITUISSET[21]; EX ASIA, PONTO, ARMENIA, PAPHLAGONIA, CAPPADOCIA, CILICIA, SYRIA, SCYTHIS, JUDÆIS, ALBANIS, IBERIA, INSULA CRETA, BASTERNIS, ET SUPER HÆC DE REGIBUS MITHRIDATE ATQUE TIGRANE TRIUMPHAVIT. Summa summarum in illa gloria fuit[22] (ut 4
ipse in concione dixit, quum de rebus suis dissereret), Asiam ultimam[23] provinciarum accepisse, eamdemque

peio devictas enumerant alii : Plutarchus, in ejus vita, pag. 642. Dio, lib. XXXVI et XXXVII. Appianus in Mithrid. p. 252 et seq. H.

21. *Imperium maris populo romano restituisset.* Hoc indicat romani denarii pars altera, in qua delphin spectatur cum aquila, intermedio sceptro, subscriptis litteris, MAGN. PROCOS. Ex Ursin. 258. DAL.

22. *Summa summarum in illa gloria fuit.* Consuevit quidem Plinius dictiones iterare, sed non hoc modo. Item apographon Tolet. *illa* legit, non *illo*. Quare, exactius pensitato loco, opinor scribendum : *Summa, summa res, in illa gloria fuit*, ut infra cap. 28 : *Capitolium et in eo summam rem*. PINT.—Frustra nititur Pintianus emendare, *Summa, summa res*. Nam declamatoria correctio; et antiqua usitatam probatis scriptoribus loquendi formulam lectio exh. Plaut. Trucul. act. I, sc. 1, v. 4 : « Quam penes amantum summa summarum redit. » *Summa summarum* est, quum in rationibus multa nomina et capita in unam summam rediguntur: ac sic multis summis factis, omnia tandem in unam, quæ cæteras æquat et complectitur, consummantur : nam ut capita in summam, sic summæ in summam summarum rediguntur. Ita fere Turnebus. Scripsimus porro, *Summa summarum in illa gloria*, non *in illo*, secuti codices omnes MSS. Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. Chiffl. etc. H.

23. *Asiam ultimam.* Hunc dicendi colorem mutuatus est a Plinio Florus, qui lib. III, c. 5 : « Sic Pompeio duce, inquit, populus rom. totam, qua latissima est, Asiam pervagatus, quam extremam habebat imperii provinciam, mediam fecit, etc. » Poterat Pompeius, ut postea Constantinus et alii, in nummis inscribi VICTOR OMNIVM GENTIVM, et DEBELLATOR, et TRIVMFATOR GENTIVM BARBARARVM. Non tamen latine diceretur *Victoriosus :* quamvis secus Gellio visum est, lib. IV, cap. 9, ubi verbum illud usurpatum fuisse a Catone, opinor, fingit. Deceptus ille haud dubie est, æque atque ii qui Gruterianas inscriptiones finxere eas, in quibus *Victoriosissimus* princeps aliquis nuncupatur; illo Probi Augusti numismate, in quo scriptum est : VICTORIOSO SEMPER. Stat ibi Probus paludatus, sceptrum sinistra gerens, inter captivos quatuor nudos : e quibus duo stantes, suos quisque liberos offerunt Probo, et omnes eidem tendunt dextras supplices.

mediam patriæ reddidisse. Si quis e contrario simili modo velit percensere Cæsaris res, qui major illo apparuit, totum profecto terrarum orbem enumeret: quod infinitum esse conveniet.

1 XXVIII. (XXVII.) Cæteris virtutum generibus varie et multi fuere præstantes. Cato[1] primus Porciæ gentis tres summas[2] in homine res præstitisse existimatus[3], ut esset optimus orator[4], optimus imperator, optimus senator: quæ mihi omnia, etiamsi non prius, attamen clarius fulsisse in Scipione[5] Æmiliano videntur, dempto præterea plurimorum odio[6], quo Cato laboravit. Itaque sit pro-

Nummus est perrarus apud Spanhemium, in Juliani Cæsarr. pag. 112. Si *Victoriosus* dici pósset, qui ex omni acie victor discedit; ut *ebriosus* est, qui ex omni convivio ebrius: frustra vox illa altera, *semper*, adderetur. Legendum hic omnino est: « Virtuti Invicti Cæsaris, Tutatori Orbis Romani, Imperatori Optimo, Statuam Obtulit Senatus Eduensis, Memoriæ PERpetuæ. » Nempe statuam, cujus in nummo isto effigies pingitur. In nummis suis sæpe Probus *Invictus* appellatur; semel etiam vice cognominis id ei nomen datum est: sæpe etiam nominis, hoc est, pro IMP. PROBVS. VIRTVS PROBI AVG. legitur: alibi, VIRTVS INVICTI AVG. HARD.

XXVIII. 1. *Cato*. H. e. is qui prim. e Porcia gente Cato cognominatus est. Totum hoc caput verbis fere totidem transcripsit Solinus, cap. 1, pag. 11. Catonis Porcii laudem absolutissimam, quæ exstat apud Livium, lib. XXXVII, pag. 500, legere operæ pretium fuerit, quod et huic loco lucem est allatura, et legenti voluptatem. HARD.—Cf. et Cic. de Senectute. AJ.

2. *Tres summas*. Quartam addit Valerius Max. lib. VIII, cap. 7, n. 1, « ut esset juris civilis quoque peritissimus. » HARD.

3. *Existimatus, ut esset*. Ita emendavimus, ex Reg. 1, 2, et Chiffl. Prius legebatur, *existimatus est*. H.

4. *Optimus orator*. Orationum plerarumque quas habuit, cæterorumque ab eo scriptorum Elenchum, præter ea quæ in nostro Auctorum Syllabo recensuimus, vide in Indice Auctorum qui a grammaticis vetustis laudantur, Prisciano, Diomede, ac reliquis. H.

5. *Scipione*. Qui Africanus sequens est dictus, Carthaginem, Numantiamque delevit: L. Æmilii Pauli, qui de Perse rege triumphavit, gener: Scipionis Africani prioris nepos. HARD.

6. *Odio*. Tam vehementi, ut aliquando sit objectum in auctione regia cantharidas, ceu venenum vendidisse. Infra lib. XXIX, c. 4. Id est, quod apud Charisium in oratione de suo consulatu inimicos suos multa miracula fecisse ait, se tamen non desinere mirari eorum audaciam atque confidentiam. DAL. —

prium Catonis, quater et quadragies causam dixisse[7], nec quemquam[8] sæpius postulatum, et semper absolutum.

XXIX. (XXVIII.) Fortitudo in quo maxime[1] exstiterit, 1
immensæ quæstionis est, utique si recipiatur poetica fabulositas. Q. Ennius[2] T. Cæcilium Dentrem[3] fratremque ejus præcipue miratus, propter eos sextum decimum[4] adjecit annalem. L. Siccius[5] Dentatus, qui tribunus plebis fuit,

Oderant vero ob censoriam severitatem, quæ hodie severitatis παράδειγμα est notissimum. AJ.

7. *Quater et quadragies causam dixisse.* Valer. Max. lib. III, c. 7: « Aristophon quinquagies Athenis accusatus et absolutus est. » Æschines in Demosthenem. DAL.—Parum abest Plutarchus, qui, p. 344, in ejus vita ait, paulo minus quinquagies causam dixisse: et postremum quidem, quum annum ageret sextum et octogesimum. HARD.

8. *Nec quemquam*, etc. E romanis scilicet hominibus. H. — Vid. sup. de Aristophonte Atheniense Dalecampianam notam. AJ.

XXXIX. 1. *Maxime.* Cod. vet. *maxima.* Marg. Varior. AJ.

2. *Q. Ennius.* Codex Chiffl. *qua Ennius.*

3. *T. Cæciliam Dentrem.* Prius *Teucrum* legebatur: sed, refragantibus licet omnibus libris, cur *Denter* scriberemus, satis habuimus argumenti. Sane *Denter* Cæciliorum esse cognomen Livius sæpe admonet: libro inprimis tricesimo nono, pag. 504, et lib. XLII, pag. 532. *Teucer* autem in ea familia qui cognominatus sit, neminem exstitisse unquam, quovis pignore contenderim. Anno porro 472, Dolabella, et Domitio coss. ut testatur Orosius lib. III, cap. 22, L. Cæcilius, prætor, cum imperio profectus contra Gallos, ad Aretium cecidit, fuso exercitu. Is anno superiore consul fuerat, quem male Cassiodorus Cælium vocat: sed errore quoque haud paulo graviore, Cæcilium Metellum cognominant, nullo scriptoris antiqui testimonio freti, Onuphrius, Cuspinianus, Pighius, aliique, qui Dentona, vel Dentrem dicere debuissent: est enim Græcis Δέντων, qui Latinis Denter. Fasti, qui Siculi vulgo appellantur, hoc ipso fere anno, hoc est, Olymp. 123, anno quarto, Δέντωνα vocant. De eo Epitome Livii, l. XII: « Quum legati Romanorum a Gallis Senonibus interfecti essent, L. Cæcilius prætor cum legionibus ab iis cæsus est. » Λεύκιον στρατηγὸν appellat quoque Polybius lib. II, pag. 150; ubi hanc pugnam describit. Hujus fratri, in eadem acie pugnanti, ut promptum est ex Plinio intelligere, Titi prænomen fuisse, eodem Plinio prodente, scimus. HARD.

4. *Sextum decimum.* Ita MSS. omnes Reg. 1, 2, Paris. Chiffl. etc. Editi hactenus perperam, *sextum* tantum. HARD.

5. *L. Siccius.* Sicinium tamen vocant Valerius Max. lib. III, c. 2. Solinus, cap. 1, p. 10. Fulgentius,

Sp. Tarpeio, A. Aterio[6] consulibus, haud multo post exa-

lib. de prisco Sermone, ex Varrone: Festus verbo *obsidionalis:* et est gens Sicinia inter Romanas notissima, ut ex nummis apparet, quos Patinus exhibet, p. 263. Ex ea L. Sicinius fuit, qui primus tribunus plebis creatus est, ut auctor est Asconius Pedianus, in orat. pro Corn. de Majest. pag. 36. Nihilominus L. Siccium malui, ut Rhenanus emendavit: quum et MSS. omnes Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Thuan. Paris. Chiffl. aliique, et nobilissimi scriptores Gellius ac Dionysius ita scribant, et apud P. Victorem, in descriptione urbis Romæ, regione XIV, *Vicus statuæ Siccianæ* ponatur, et mox, *Statua* ipsa *Sicciana*. H. —De Siccio Dentato infra l. XXII, cap. 25. Hic propter fortitudinem Achilles Romanus dictus. Conf. Valerius Max. loco citato. In denariorum, quos Sicinia gens percussit altera parte quorumdam, expressa sunt indicia fortitudinis hujus Sicinii, Herculis clava, operta leonis pelle cum arcu et sagittis, ut fortassis apud Valerium pro *Achilles Romanus*, legendum sit *Hercules:* in aliorum vero, caduceus cum palma, et laurea corona, signatumque altera parte virginis caput cum his litteris, FORT. P. R. Fortitudo populi romani. Ursin. 245. DALEC.

6. *A. Aterio.* Livius tertio libro, *A. Æternio* legit: apographon Toletanum, *A. Thermo:* quæ nomenclatura frequens est apud latinos scriptores, tum Suetonium in Cæsare dictatore, « Stipendia prima in Asia fecit, M. Thermi prætoris contubernio. » Solinus quoque, *A. Thermo*, cap. V. Cæterum quoniam Livii mentionem incurrimus, et consulum Sp. Tarpeii, et A. Æternii, propellamus ex finibus præstantissimi scriptoris monstrum horrendum, informe, ingens, a nullo, quod legerim, hactenus debellatum. Ejus verba sunt libro tertio: « Itaque ergo ut magistratu abiere, Sp. Tarpeio et A. Æternio consulibus, dies dicta est Romulio ab C. Claud. Cicerone tribuno plebis: Veturio ab L. Halieno ædili plebis. Uterque magna patrum indignatione damnatus; Romulius X M. æris: Veturius, XV M. » Hæc Livius; apud quem scribendum non *Claudio Cicerone*, sed *Lucio Siccio;* pro *Lucio* enim *C. Claudio* scripserunt: pro *Siccio*, *Cicerone.* Ab hoc enim Siccio accusatus convictusque est male acti imperii T. Romulius, ut hic tibi ostendit Plinius. Item tribunum eum plebis fuisse Livius tradit, consulibus Sp. Tarpeio et A. Æternio, quod hic etiam legis. Ut quum Livius scribat, accusatione L. Siccii damnatum fuisse T. Romulium a populo X M. æris, et Plinius donatum fisco, X M. æris, verisimile fiat, illa X M. quibus damnatus fuit Romulius, donasse populum tribuno suo L. Siccio accusatori. PINT. — Nos, Pintianianæ patientiæ rudes, *A. Aterio* rescripsimus ex certissimis conjecturis. Nam primum quidem ita Solin. c. 1, p. 10, et lapis Capitolinus, teste Brissonio: et Ateria gens Romæ notissima: et Ateria lex apud Gellium, lib. XI, cap. 1, pag. 577: eadem Tarpeia dicta ab altero collega. Fuere enim collegæ, Sp. Tarpeius Montan. Capitolinus, et A.

ctos[7] reges, vel numerosissima[8] suffragia habet : centies vicies præliatus, octies ex provocatione victor, quadraginta quinque cicatricibus adverso corpore insignis, nulla in tergo. Item[9] spolia cepit XXXIV[10], donatus hastis[11] puris 2
duodeviginti, phaleris XXV[12], torquibus tribus et LXXX[13], ar-

Aterius Fontinalis, anno U. C. 300. In Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. Chiffl. *A. Aternio.* Dionys. Hal. l. X, pag. 673, Θερμήνιον· omnes mendose. H.

7. *Post exactos.* Anno circiter post exactos reges LV, Urbis conditæ 319. Hard.

8. *Vel numerosissima.* Vet. cod. *in eo numerosissima.* Marg. Var. Aj.

9. *Item.* Chiffl. *idem.* Aj.

10. *Item spolia cepit* XXXIV. Sic vetus et romana lectio; item Solinus, c. 5. Exemplaria tamen quædam XXXV. Valer. Maxim. lib. III, capite de Fortitudine, 36. Pint.

11. *Hastis.* Festus, verbo *Hasta.* « Signum præcipuum est hasta : nam et Carthaginienses, quum bellum vellent, Romam hastam miserunt : et Romani fortes viros sæpe hasta donarunt. » *Hasta pura* vero est sine ferro. Hanc voculam nos addidimus, ex codd. Reg. 1, 2. Colb. 1, 2, Paris. etc. H. — « Ille, vides, juvenis, pura qui nititur hasta. » Virg. Æn. lib. VI. Hæc olim præmium ejus fuit qui tum primum in prælio vicisset : quoniam, ut Festus explicat, hasta summum imperium armorum significabat; quamobrem δορυάλωτοι, sive δορύληπτοι, id est, captivi, sub ea venibant. Existimarunt quidam Veteres, hastam, perinde ac diadema fastigii regii signum fuisse. Itaque deorum dearumque simulacris addidere; uti et in vett. infinitis propemodum nummis videre est, unde et *Curitis Juno* vocata est ab hasta, quam *Curin* Sabini dicunt. Legitur apud Livium, inter prodigia, quæ nuntiabant pontifices, nunc Lanuvinæ Junonis hastam, nunc Prænestini Martis sponte motam fuisse. Rhodig. l. XXI, c. 21 : « Militem de gradu dejicere, exauctorare, vite aut virgis cædere, equum adimere, hastam dare jubere, tanquam spe merendi stipendia prorsus amissa, turpissimi facinoris gravissimum supplicium fuit. » Alex. ab Alex. lib. II, cap. 13. Dalec.

12. *Phaleris.* Significantur eo nomine plerumque ornamenta equorum : nunc vero nobilium equitum, sive ea fuerint scuta brevia, et clypeoli, seu parvi umbones, sive quid aliud. Etymologus : Φάλαρα, ἀσπιδίσκους, τὴν κόσμησιν, τὴν κατὰ τὸ μέτωπον τῶν ἵππων, etc. Ac paulo post : Φαλὸς, ἀσπιδίσκιόν τι μικρὸν καὶ λαμπρόν· καὶ φάλαρα, τὰ κοσμήματα διὰ τὴν λαμπρότητα, etc. Hard. — Omnia hoc nomine designantur quæ *frivola* appellavit Aul. Pers. « Ad populum phaleras. » Aj.

13. *Torquibus tribus et* LXXX. Addit Valer. Maximus huic numero *centum*, volumine citato. Solin. cap. V, cum Plinio scribit LXXXIII; mendosa cujus verba, ut castigentur, subjeci : « In phaleris, hastis puris, armillis, coronis, CCCXII meruit. » Adde dictionem, *torquibus* : « In phaleris, torquibus, hastis puris, etc. » Confer Plinium cum Solino,

millis[14] CLX[15], coronis XXVI[16], civicis[17] XIV, aureis VIII, muralibus III, obsidionali una, fisco æris, X[18] captivis, et XX simul

et snpputa. PINT.—At Gellius cum Plinio facit, et MSS. codices cum editis. Dionysius item Halic. loc. cit. ὀγδοήκοντα μὲν καὶ τρεῖς χρυσοῦς στρεπτοὺς περιαυχενίους. HARD.

14. *Armillis.* Festns: « Armillas ex auro, quas viri militares ab imperatoribus donati gerunt, etc. » Plinio, l. XXVIII, c. 23, brachialia vocantur. Gallis, *des brasselets.* Vide Vossium in Etymol. HARD.—Hæc ornamenta fuerunt circulorum modo, quæ milites imperatorum dono, in brachiis sinistris gestabant. Veteres hos *Calbeos* appellasse, auctor est Festus. DALEC.

15. *CLX.* Valerius Max. *armillæ CLX.* Gellius, *armillis plus centum LX.* At Dionysius Halic. armillas aureas tantum LX, ἑξήκοντα. HARD.

16. *Coronis XXVI.* Exsurgit plane hic numerus ex XIV civicis, aureis octo, muralibus tribus, obsidionalique una, quæ tum a Plinio, tum a Valerio, Gellio, et Solino numerantur. Tamen in MS. Paris. et Chiffl. et in vetustis editionibus, legitur *coronis* XXXVI. HARD.

17. *Civicis.* De civica et obsidionali corona Festus agit, verbo *Obsidionalis*, ubi eadem plane de Sicinio Dentato refert, quæ cæteri. Nos de utraque commodius l. XVI, cap. 3, et lib. XXII, c. 4. HARD.

18. *Fisco æris decem*, etc. Puto scribendum: *e fisco æris* X, *capti æris* XX *millibus;* ut dicat e fisco, id est, ærario, donatum esse Siccinm decem æris: æris autem capti, sive captivi, e præda nimirum viginti millibus, quod prædaticium æs militibus ante triumphum solebant elargiri imperatores pro dignitate cnjusque et meritis. SALM.—Vetus cod. « una : ex fisco, æris decem millibus, captivis, et simul bubus viginti. » Priorem hujus lectionis partem agnoscit Rhodig. XXIX, 6. Similis est locutio in XII Tab. « Si qnis injuriam alteri faxit, viginti quinque æris pœnæ sunto », quod apud Gellium Phavorinus interpretatur. Edit. Var.—Hac parte munerum, quibus Sicinius donatus est, a scriptoribus cæteris silentio prætermissa, nulla est in iis subsidii relicta spes, ad hunc emendandum illustrandumve locum, ubi exemplaria inter se mire dissident. Nam Reg. 2 : « Fisco æris decem captivis et viginti similibus. » Reg. 1, Colb. 1, 2, Paris. et vet. Dalec. « captivis et viginti millibus : » quam lectionem præ se ferunt editiones omnes vetustæ, ante Sigism. Gelenium, qui hanc lectionem commentus est, quam posteriores deinde amplexati sunt, *captivis et simul* XX *simul bubus.* Ut ut est, vel Gelenium potius, vel editionum fidem sequar, qnam, iis neglectis, Salmasio assentiar; cujus vid. supra epanorth. Quoad sensum, *decem* an est decem millibus? quæ summa efficit monetæ nostræ gallicæ, libras, ut vocant, 400. An potius superpositam notæ denarii X lineolam oportuit, quæ *decies* significaret, hoc est, decies centena millia æris sive assium: quod efficit monetæ nostræ libras 4000. H.—Ego scribendum esse reor *fisco æris* X . . . , *captivis* . . . (omissa nempe nota numerali,) *et* XX, etc. AJ.

bubus, imperatores novem ipsius maxime opera triumphantes secutus: præterea (quod optimum in operibus ejus reor) uno ex ducibus T. Romilio[19] ex Consulatu ad populum convicto[20] male acti imperii[21].

Rei militaris haud minora forent Manlii[22] Capitolini 3
decora, ni perdidisset illa exitu vitæ[23]. Ante decimum septimum[24] annum bina ceperat spolia. Primus omnium

19. *T. Romilio* Collegam habuit in consulatu C. Veturium, anno Urbis 299. Ita Dion. Ant. Rom. lib. X, pag. 659, qui et in scribendo nomine (Τίτον Ρωμίλιον) totus Plinianus est, et Livius lib. III, capite 31, qui vocat *Romulium*. Hard.

20. *Convicto*. Vide Dionys. loc. cit. pag. 673 et 674. Livius, l. III, pag. 53, rem ita narrat, ubi de clade Æquorum egit, quos Romulius Veturiusque consules devicerant: « Præda, inquit, parta ingens: eam, propter inopiam ærarii, consules vendiderunt: invidiæ tamen res ad exercitum fuit: ea denique tribunis materiam criminandi ad plebem consules præbuit. Itaque ergo ut magistratu abiere, ... dies dicta est Romulio... damnatus Romulius decem millibus æris, etc. » Hard.

21. *Convicto male acti imperii*. In quibusdam *imperii militaris*. Quid vocat, « male actum imperium militare? » Lege: male in imperio actæ rei militaris. » Vid. Salmas. in Plinio, pag. 48. Sed servandum omnino est *imperii* absque additamentis. Namque et *militaris* et *rei militaris* e glossa irrepsit in textum, modo post virgulam, interdum ante virgulam, ita ut legatur in quibusdam *acti imperii rei militaris. Haud minora*, etc. in quibusdam vero *acti imperii. Rei militaris haud minora*, etc. —Neutrum bene, nostro quidem judicio. Textum ne lacesse. Aj.

22. *Manlii*. Prænomen ei Marcus fuit. Hard.

23. *Exitu vitæ*. Quum fortiter defensam alias libertatem, nefarie opprimere conatus est: unde Gallos depulerat, inde ipse præcipitatus, inquit Valerius Max. lib. VI, c. 3, p. 301. Damnatum enim tribuni de saxo Tarpeio dejecerunt: locusque idem in uno homine, et eximiæ gloriæ monimentum, et pœnæ ultimæ fuit, ut scribit Livius, l. VI, pag. 112. Hard.— Valer. Maxim. lib. VI, cap. de Severitate. Dalec.

24. *Ante decimum septimum*. Simile facinus M. Lepidi, qui postea triumvir fuit, nummus exhibet, a Patino delineatus, p. 7, n. 4, hoc titulo: M. LEPIDVS AN. XV. PR. HO. C. S. Ipse in equo decurrens trophæum gestat humero dextro.*)(*Caput Concordiæ: retro, corona, victoriæ symbolum: e regione simpulum, ut vocant, index pontificatus. Inscriptionem sic interpretare: « Marcus Lepidus annorum quindecim primus hostium castra succendit: » non, ut Valerius Maxim. multis persuasit, « Prætextatus hostem occidit, civem servavit. » Neque enim prætextati admittuntur in

eques coronam muralem acceperat, VI civicas[25], XXXVII[26] dona, XXIII cicatrices[27] adverso corpore exceperat: P. Servilium[28] magistrum equitum servaverat, ipse vulneratus humerum ac femur. Super omnia, Capitolium summamque rem in eo solus a Gallis servaverat, si non regno suo[29] servasset. Verum sunt in his quidem virtutis opera magna, sed majora fortunæ.

4 M. Sergio[30], ut equidem arbitror, nemo quemquam hominum jure prætulerit: licet pronepos Catilina[31] gra-

acie; neque hic Lepidus pingitur prætextatus, sed paludatus. HARD.

25. *VI civicas.* Livius, *octo*, loc. cit. HARD.

26. *XXXVII.* Numerum Livius amplificat: « Dona imperatorum, inquit, ad quadraginta, in quibus insignes duas murales coronas. » HARD.

27. *XXIII cicatrices.* Ita MSS. omnes: et Paris. quidem, *viginti tres*, sine numeralibus notis. In editis perperam XXXIII. HARD.

28. *P. Servilium.* Ita libri quidem omnes: at *C. Servilium Ahalam* Livius vocat, lib. VI, pag. 112. Vide inf. not. ad lib. VIII, cap. 78. H.

29. *Regno suo.* Regnum enim affectasse auctor est Livius, lib. VI, pag. 111. HARD.

30. *M. Sergio.* Fuit is M. Sergius Silus, L. Æmilii Pauli Cos. anno 586, legatus in bello Persico: cujus et Livius meminit, lib. XLIV. Quæ de ipso Plinius refert, ea Solinus transcripsit, c. 1, pag. 10. Vetus denarius in Museo nostro, et apud Patinum in Famil. pag. 256, Romæ Victricis caput hinc exhibet, cum denarii nota, et ROMA et EX SC. inde equitem galeatum, qui sinistra strictum ensem et caput hostis præcisum gestat. Sub equo, M. SERGI. *Marcus Sergius*, ille qui in equo pingitur. Littera Q superposita, a Quæstore nummum percussum esse significat, qui materno sanguine genus ex illo duceret: infra, charactere paulo minore, SILVS: quæ sunt totidem vocum primæ litteræ, hac sententia: « Sergius Italiam Liberavit Vicies Sexies. » Errore magno Valerius Maximus, lib. VI, cap. 1, n. 8, aliique Sergium cognomine Silum dixere. Plinio teste, libro XI, cap. 59, non *Silus* alicujus gentis cognomen, sed *Silo* fuit. HARD. — Rursus monemus ne affirmanti viro temere credas, quamvis *Silorum*, *Silonum*, in loco supra memorato, Noster scripsit. Sed potuit *Silo* dici et *Silus*; et *Silonum* credo eam ob causam scriptum quod *dysphoniam* paronomasia peperisset. AJ.

31. *Pronepos Catilina.* L. Sergius Catilina dictus, quem Ciceronis consilia et propria temeritas oppressere. Vid. Sallust. Catilin. et Catilinarias in Cic. Cf. et gallic. tragœdias *Rome sauvée*, et *Catilina*, quarum hanc *Prosp.* JOLYOT DE CRÉBILLON conscripsit, illam VOLTAIRE. AJ.

tiam nomini deroget. Secundo stipendio dextram manum perdidit : stipendiis duobus ter et vicies vulneratus est : ob id neutra manu, neutro pede satis utilis : uno tantum servo, plurimis postea stipendiis debilis[32] miles. Bis ab Hannibale captus (neque enim cum quolibet hoste res fuit[33]), bis vinculorum ejus profugus, xx mensibus nullo non die in catenis aut compedibus custoditus. Sinistra manu sola quater pugnavit, duobus equis insidente eo suffossis. Dextram sibi ferream fecit, eaque religata præliatus, Cremonam obsidione exemit, Placentiam tutatus est : duodena castra hostium in Gallia[34] cepit : quæ omnia ex oratione ejus apparent, habita quum in prætura sacris arceretur a collegis, ut debilis[35]. Quos hic coronarum acervos constructurus hoste mutato? Etenim plurimum refert, in quæ cujusque virtus tempora inciderit. Quas

32. *Debilis*. Mutilus. Gall. *estropié, impotent.* Mæcenas in notissimis versibus : « Debilem facito manu, Debilem pede, coxa. » Quod sic Nostras La Fontaine reddidit, l. I, fab. 15 :

. . . . . Qu'on me rende impotent,
Cul-de-jatte, goutteux, manchot, etc. As.

33. *Cum quolibet hoste res fuit. Quolibet* pro mediocris ingenii animive, cui facile parem invenias, cui similis vel in triviis tibi occurrat ; gall. *le premier venu.* As.

34. *In Gallia.* Circumpadana, vel Cisalpina. Hard.

35. *Ut debilis.* Ejusmodi enim homines a sacris arcebantur. « Sacerdos non integri corporis, inquit Seneca pater, lib. IV Controv. 2, pag. 243, quasi mali ominis res vocanda est. Hoc in victimis notatur : quanto magis in sacerdotibus? Post sacerdotium magis observanda est debilitas : non enim sine ira Deorum debilitatur sacerdos, etc. » Hard. — Cæterum Sergii virtus, vulnera et debilitas Cynegirum in mentem adducunt, qui navali prælio commisso apud Salamina navem una manu apprehendit, qua amputata, non destitit, sed sinistra rati adhæsit; hac vero quoque ablata, dentibus funes retinuit, donec cæsus in fluctus relaberetur. Notus et inter plurimos recentiorum Rantzavius, cui brachium, tibia, oculus, auris inter bellandum perierat; unde illi hoc elegium funebre tumulo inscriptum est :

Du corps du grand Rantzau tu n'as qu'une des parts ;
L'autre moitié resta dans les plaines de Mars.
Il dispersa partout ses membres et sa gloire ;
Tout abattu qu'il fut, il demeura vainqueur.
Son sang fut en cent lieux le prix de la victoire,
Et Mars ne lui laissa rien d'entier que le cœur. As.

Trebia, Ticinusve, aut Trasymenus civicas dedere[36]? Quæ Cannis corona merita? unde fugisse virtutis summum opus fuit[37]. Cæteri profecto victores hominum fuere, Sergius vicit etiam fortunam.

1 XXX. (XXIX.) Ingeniorum gloriæ quis possit agere delectum, per tot disciplinarum[1] genera, et tantam rerum operumque varietatem? nisi forte Homero vate[2] græco

36. *Quas Trebia, Ticinusve, aut Tras. civicas dedere.* Hunc Plinii locum male Solinus intellexisse deprehenditur, cap. 1, pag. 10, de eodem Sergio scribens: « A Trasymeno, Trebia, Ticinoque coronas civicas retulit. Cannensi quoque prælio, de quo refugisse eximium opus virtutis fuit, solus accepit coronam. » At in istis præliis, nec Sergio, nec alteri cuipiam contigisse civicam coronam, scriptoris haud dubie, ut diximus, sententia est. H. — Quoad sensum, sic explica: Nullas cuiquam Trebia, inquit, nullas Ticinus, aut Trasymenus civicas dedere: nulla Cannis corona merita: adeo plurimum refert in quæ cujusque virtus tempora inciderit: nec magis homines, cum Hannibale bis congressus, quam fortunam ipsam vicisse Sergius videtur, qui exitiosis hisce reip. præliis non interfuerit. Notæ clades quas Romanis inflixit Hannibal, quum uterque consulum victus anno 536, P. Cornelius ad Ticinum, Sempronius ad Trebiam. Sequente anno, Urbis 537, major ad Trasymenum lacum clades accepta: omnium vero atrocissima plaga Cannensis: anno 538. Hard.

37. *Unde fugisse... summum opus fuit.* Quamobrem Terentio Varroni, cujus consulis temeritate Cannensis plaga contigerat, actæ a senatu gratiæ sunt, quod de republica non desperasset. Hard. — Simillimus Plinio Horatius, potiusve, Horatio Plinius, quum is lib. IV, Od. v. 50, 51: « Quos opimus Fallere et effugere est triumphus. » Aj.

XXX. 1. *Disciplinarum.* Idem quod scientiarum disciplina; ex etymo quidquid discitur. Aj.

2. *Homero vate græco.* Ambigitur multum inter doctos, cujas fuerit Homerus, et qua ætate vixerit: Chium fuisse, monstrat versus ex ejus hymno in Apollinem: Τυφλὸς ἀνὴρ, οἰκεῖ δὲ Χίῳ ἐνὶ παιπαλοέσσῃ. De sæculo non constat in scriptorum maxima diversitate, probabilior tamen visa est Aristarchi, Philochori, et Apollodori sententia, qui centum quadraginta annis floruisse post Trojanum bellum asserunt. Dalec. — Multum disceptavere de Homeri ætate, vita, patria, recentiores quoque, de quo sapientissime rhetor palmarius: *On peut dire de lui comme de Dieu, qu'il n'est connu que par ses œuvres.* Sed in sæculo hoc nostro, quo nil sacri, nil indicti est, plurimique sunt qui τὸν λίθον κινοῦσι, Wolfius novitatis amans eo venit ut, in dando Homero occupatus diutissime, negaret tamen exstitisse Homerum, non eorum dissimilis qui Deum

nullum felicius[3] exstitisse convenit, sive operis fortuna, sive materia æstimetur. Itaque Alexander Magnus (etenim insignibus judiciis optime, citraque invidiam, tam superba censura peragetur), inter spolia Darii Persarum regis unguentorum scrinio capto[4], quod erat auro gemmisque ac margaritis pretiosum, varios ejus usus amicis demonstrantibus (quando tædebat unguenti bellatorem et militia sordidum[5]) : Immo hercule, inquit, librorum Homeri custodiæ detur : ut pretiosissimum humani animi[6] opus quam maxime diviti opere servaretur. Item Pindari vatis

negant, dum rerum naturam contemplantur. Vid. Præfat. nov. edit. Wolfiani Homeri, Leips. 1803. Hunc locum Poinsinet sic reddit : *Homère le poète grec par excellence.* Et in notulis jocatur in hos qui dum Pliniana interpretantur, eum inducunt candide et fere pueriliter dicentem Homerum e græcis poetis esse (*est un poète grec*), quum e mente auctoris sit monstrari Homerum solum poetam, solum Epicum. Acute quidem et hæc est idiomatum commoditas quæ articulum habent; hæc illorum obscuritas quæ carent articulo. Sed frigide idem quum addit *par excellence ;* meliusque P. C. B. Gueroult quum breviter ait : *nul n'a été plus heureux que le poète grec*, Homerum quidem nominans; quanquam *heureux* ibi est contra Plinii sensum, ut e n. 3 inf. videbitur. Aj.

3. *Nullum felicius.* Ingenium scilicet. Hard. — Felix est vividum, altum et imaginandi facultate inprimis notabile, sic gall. *heureux génie :* idem jlocaliter dicitur ; Flaccus, Serm. lib. I, Sat. IX : « O te, Bollane, cerebri Felicem ! » Minus bene Gueroult : *nul n'a été plus heureux que le poète grec ;* nam *heureux* hoc loco res hominis prosperas indicat, non ubertatem ingenii. Aj.

4. *Scrinio capto.* Ferula scrinium id compactum fuisse prodiderunt. Itaque quum exemplar illud diligentissime correctum cura et opera Aristotelis, Callisthenis, Anaxarchi, post Alexandri mortem evulgatum esset, editionem ἐκ τοῦ νάρθηκος vocarunt, hoc cognomine ab aliis non paucis eo sæculo celebribus distinguentes. Victor. XXXI, 19. Dalec. — De eo dicetur rursum, lib. XIII, cap. 1 ; ubi nos vide. Hard.

5. *Et militia sordidum.* « Non indecoro » scilicet, ut cecinit lyricus vates, « pulvere sordidum. » Carm. lib. II, od. 1. Non abludit Martialis, quum lib. VIII, ep. LXIV, vs. 3 : « Hic stetit Arctoi formosus pulvere belli. » Aj.

6. *Pretiosissimum humani animi opus.* Homeri poemata tanti fecerunt Athenienses, ut lege sanxerint, quinto quoque anno in Panathenæis ejus unius carmina publice decantari : sicut ex tragicis poetis Æschyli solius fabulas eo mortuo doceri. Muret. in Var. lib.

familiæ penatibusque jussit parci, quum Thebas[7] caperet. Aristotelis philosophi patriam[8] condidit: tantæque rerum claritati tam benignum testimonium miscuit.

VI, cap. 6. Homerum natura cæcum fuisse quidam et tradunt et putant: at Herodotus antea sanum Colophone excæcatum fuisse tradit; Pausanias id morbo contigisse, ut et Tamyridi; Tzetzes inopem ac senectute cæcum obiisse. Brod. lib. V, cap. 9. Plato in Phædro oculis captum, quod in Helenam invectus esset. Dalec.

7. *Item Pindari... caperet.* Laudatissimus hic omnium poetarum lyricorum et suo tempore, et post obitum; quod raris contigit. Nec laudatus solum, sed locupletatus, auroque donatus αἰθόμενον πῦρ ἅτε διαπρέποντι (sic ipse fere) διὰ νυκτὸς μεγάνορος ἔξοχα πλούτου. Usque adeo felicitatis pertinax, ut quum ob laudatas in quodam asmate his verbis Athenas: Αἵ τε λιπαραὶ καὶ ἀοίδιμοι Ἑλλάδος ἔρεισμ' Ἀθᾶναι, a suis civibus pecunia mulctatus esset, quod alienis potius, quam suis, tantum laudis dedisset, certiores facti hujus judicii Athenienses, duplum pecuniæ miserint, quæ exigebatur, et ante regiam porticum æneam statuam posuerint, sedentis figura cum pallio et diademate, lyram tenentis, librumque apertum super genua. Pausanias. Vid. Muret. in Var. cap. XIV. Elegantissime autem de clade Thebanorum Tzetzes, Chiliad. VII, vss. 406, 407, etc. Ὅθεν Ἀλέξανδρος θυμῷ τὰς Θήβας κατασκάπτει Θρηνώδεσιν αὐλήμασιν αὐλοῦντος Ἰσμηνίου. Ὁ Ἰσμηνίας ηὔλει γὰρ, αἱ Θῆβαι δ' ἐπορθοῦντο, Ὥσπερ τὸ πρὶν ἐκτίζοντο Ἀμφίονος τῇ λύρᾳ. Οὕτως οἰκτρῶς ἐπόρθησεν Ἀλέξανδρος τὰς Θήβας. Καὶ πυρπολεῖ δὲ σύμπασαν οἰκίαν, πλὴν Πινδάρου· Στέγην, εἰπὼν, μὴ καίετε μουσοποιοῦ Πινδάρου, κ. τ. λ. Conf. et Plutarch. in Alex. Ælian. Variarum Historiarum lib. XIII, cap. 7. Non minus notabile exemplum in Francia nostra vidimus, quum, ann. 1814, Europæarum gentium effusa multitudine intra fines Gallicos, rex Borussorum jussit, itemque imperator Russolandiæ Alexander, non ab omni duntaxat tributo, sed a militarium virorum contubernio et injuriis immunem perstare pagum, cui nomen *Ermenonville*, eam nimirum ob causam quod hic ultimam sedem, hic tumulum habuisset celeberrimus J. J. Rousseau. Aj.

8. *Aristotelis philosophi patriam condidit.* Locum hunc aiunt conatum esse Longolium sic emendare, *Aristotelis Philippus patriam condidit.* Vet. codex Dalecampii, *Aristotelis philosophi patriam, suam credidit.* Nihil vero mutari oportere admonet Tzetzes, Chiliad. VII, v. 442, ubi excisam a Philippo quidem Stagiram scribit, et ab eodem instauratam denuo, sed Alexandri precibus, ut clare significat, et interventu: Ἡ Στάγειρα τῶν πόλεων μία τῶν τῆς Ὀλύνθου· Τοῦ φιλοσόφου δὲ πατρὶς Ἀριστοτέλους αὕτη. Κατέσκαψε δὲ Φίλιππος, ἐχθρὰν οὖσαν σὺν ἄλλαις· Ἀριστοτέλης δ' ὕστερον Ἀλέξανδρον αἰτεῖται, Καὶ πάλιν ἀνακτίζουσιν, ὡς δι' αὐτὸν, τὴν πόλιν. Aj.

Archilochi[9] poetæ interfectores Apollo[10] arguit Delphis. 2
Sophoclem tragici cothurni principem[11] defunctum sepeliri Liber pater[12] jussit, obsidentibus mœnia Lacedæmoniis:

9. *Archilochi.* Reliquum caput ad verbum exscripsit ex Plinio Solinus, cap. 1, pag. 11. Hard.

10. *Archilochi poetæ interfectores Apollo arguit Delphis.* Scribo, numero unitatis *Interfectorem :* neque enim multi Archilochum interfecerunt, sed unus duntaxat, Calondas nomine, Corax cognomine; quo scelere pollutus, quum ad oraculum Apollinis venisset Delphos, a Pythia tanquam nefarius sacrilegusque repulsus est, auctore Suida in ea dictione. Meminit et Eusebius Pamphili, volumine Evangelicæ præparationis lib. V, c. 12, qui tamen, quod animadversione dignum est, non Calondam Archilochi interfectorem, ut Suidas appellat, sed Archiam. Pintian.—*Archilochi poetæ interfectores Apollo arguit Delphis.* Corrigit Pintianus *interfectorem*, quoniam unicum fuisse historiæ tradunt. Verum ut hoc ita sit, mos est tamen usu receptus multitudinis numero in similibus abuti. Unde Solinus hunc locum transscribens, « Percussores, inquit, Archilochi poetæ Apollo prodidit, et latronum facinus Deo coarguente detectum. » OEnomaus inter Græcos scriptor haud ignobilis, referente Eusebio, ita ferme prodidit : « Quare qui Archilochum occidit Archias, a templo quasi scelestus exire ab Apolline jussus est : Musarum enim amicum occiderat. » Apollinis carmen refert Galenus in Suasoria, tomo II, cap. IX, pag. 10: Μουσάων θεράποντα κατέκτανες· ἔξιθι νηοῦ. « Musarum famuli occisor, templo procul esto. » Alii non Archiam hunc interfectorem, sed Calondam Coracem appellant. H.— Princeps satyrici, heroici, omnimodi carminis Archilochus, quem ferme Homeri parem multi habuere, sed pauca admodum temporum injuria ad nostram ætatem pervenerunt; et brevissimis fragmentis notus est hodie et Horatiano versu Art. Poet. « Archilochum proprio rabies armavit iambo. » Quem Nostras M. J. Chénier sic est imitatus:

La vengeance dicta, dans ses fougueux élans,
D'Archiloque en fureur les iambes sanglans.
Essai sur la Satire. Aj.

11. *Sophoclem tragici cothurni principem.* De cothurno sexcenties jam dictum est supra. Sophoclem tragœdiæ principem esse plerique consentiunt; unde apud Virgil. Eclog. VI, v. 10 : « Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno ». apud Persium : « Grande Sophocleo carmen bacchamur hiatu ». Aristoteles tamen τραγικώτατον Euripidem pronuntiat, quæ sane Tragœdographi præcipua dos est; Aristophanes vero in Nubibus, Ἐγὼ γὰρ Αἰσχύλον νομίζω πρῶτον ἐν ποιηταῖς. Aj.

12. *Liber pater.* Nonne, ait Poinsinet, quod poeta aliquid tractaverat ad Bacchi historias faciens, qualis, ex. grat. Ariadnen in Naxo relictam, mox a Baccho relatam inter sidera? Nos putamus minime necessarium ad hæc confugere ut fabula explicetur. In Bacchi festis nata tragœdia est; et quamvis posthac poetæ de Baccho

Lysandro eorum rege in quiete sæpius admonito, ut pateretur humari delicias suas. Requisivit rex, quis supremum diem Athenis obiisset : nec difficulter ex iis, quem Deus significasset, intellexit : pacemque[13] funeri dedit.

1 XXXI. (xxx.) Platoni sapientiæ antistiti[1] Dionysius tyrannus, alias sævitiæ superbiæque natus, vittatam navem misit obviam : ipse quadrigis albis egredientem in littore excepit[2]. Viginti[3] talentis unam orationem Isocrates ven-

canendo parum curaverunt, ita ut senes de Chœrili et Pratinæ novationibus conquerentes usque et usque dicerent : οὐδὲν ταῦτα πρὸς τὸν Διόνυσον, credibile est Libero gratum et acceptum visum hoc poeseoa genus. Aj.

13. *Pacemque.* Solinus : « Inducias bello dedit, usque dum congruæ supremis talibus exsequiæ ducerentur ». Hard.

XXXI. 1. *Platoni sapientiæ antistiti.* Hoc est, qui in philosophia excellebat. Hæc de Platone Solinus totidem verbis, cap. 1, pag. 11. Numisma græcum ex ære mediocri Patinus vulgavit, in quo cum Platone sapientiæ laude confertur Augustus : ex parte una caput Augusti nudum exhibet, cum epigraphe: ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣΤΟΣ. Ex altera caput senile, barbatum, cum epigraphe : ΠΛΑΤΩΝ. Hard. — Platoni, quod ipso natalis ani die decessisset, et unum et octogesimum sine ulla deductione annum implevisset, Athenis Magos sacrum fecisse, tanquam viro amplioris sortis quam humanæ, vide apud Senecam epist. LV. Daleg.

2. *Ipse quadrigis albis egredientem in littore excepit.* Exemplar utrumque, « Ipse a gradibus egredientes in littore excipit ». Scribendum opinor, « ipse Achradine egrediens in littore excepit. » Achradinem partem esse urbis Syracusanæ, Livius multis locis auctor est. Meminit et Stephanus, et Plutarchus in Dione. Pint. — Sed *quadrigis albis* cod. Paris. et editiones omnes vetustæ. Nodum quærere in scirpo videtur Pintianus, quum legendum auspicatur, « ipse Achradine egrediens ». Quin enimvero Solinum legit, qui hunc locum exscribens, « Ipse, inquit, cum albis quadrigis egredientem in littore occurrens honoratus est? » Hard.

3. *Viginti.* Plutarch. in vitis Rhetorum, pag. 838 : Παρὰ Νικοκλέους τοῦ Κυπρίων βασιλέως, ὃς ἦν υἱὸς Εὐαγόρου, εἴκοσι τάλαντα λαβὼν ὑπὲρ τοῦ πρὸς αὐτὸν γραφέντος λόγου. « A Nicocle Cypriorum rege, Evagoræ F. viginti talenta pro oratione ad ipsum scripta accepit. » Talenta interpretamur ea, quæ Plautus a magnis talentis discriminat, ac nostræ efficere singula libras triginta fere docet. Itaque viginti talenta efficiunt libras sexcentas, *six cent livres, ou deux cents écus.* H. — Ego ab Harduino ob id recedo, quod minime mirum 600 fr. venisse orationem. At si, de talentis interpretatus quæ nostrarum pecuniarum 5,600 fr. efficiunt, Isocrateæ eloquentiæ spe-

didit[4]. Æschines[5] Atheniensis summus orator, quum accusationem qua fuerat usus, Rhodiis legisset, legit et defensionem Demosthenis[6], qua in illud pulsus fuerat exsilium: mirantibusque, tum magis fuisse miraturos dixit, si ipsum orantem audivissent : in calamitate[7] testis ingens factus
inimici. Thucydidem imperatorem Athenienses in exsilium 2
egere, rerum conditorem[8] revocavere[9] : eloquentiam mirati, cujus virtutem damnaverant. Magnum et Menandro[10] in comico socco testimonium regum Ægypti et Macedoniæ contigit, classe et per legatos petito : majus ex ipso, regiæ fortunæ prælata litterarum conscientia[11].

Perhibuere et Romani proceres etiam exteris testi- 3

cimen 112,000 fr. auctori suo contulisse credideris, res digna est quæ notetur. His diebus celeberrimus Walter Scott historiam suam Napoleoniacam in Britannia vendidit 60,000 l. st. hoc est, gall. monet. 1,500,000 fr. Aj. — Nimio sane.

4. *Isocrates vendidit.* De eo Plut. in Vitis Oratorum, pag. 836. Laudat hunc Tullius, lib. de Claris orator. pag. 525. Hard. — *Isocrates.* Platonis et Socratis æqualis, in Phædro magnopere laudatus. Nam et alii duo fuerunt : alter Apolloniates, superioris auditor, memoratus a Suida, cui Harpocration λόγον παραινετικὸν ad Dæmonicum Hipponici filium tribuit : alter Ciceroni σύγχρονος, familiaris et sodalis Halicarnassæi, quem is supradictæ orationis auctorem fuisse tradit. Muret. Var. lib. I, c. 1. Dal.

5. *Æschines.* Rem ita plane refert Valerius Max. lib. VIII, cap. 10, pag. 397, et Cicero de Orat. lib. III, pag. 511. Plutarchus vero in Rhetorum vitis, pag. 840, ait Rhodiis admirantibus, quod habita oratione in Ctesiphontem, causa nihilominus Æschines cecidisset, hunc respondisse, se mirari desituros, si contra orantem Demosthenem audivissent. Demosthenis orationem ab Æschine recitatam fuisse dissimulat. Hard.

6. *Defensionem Demosthenis.* Val. Max. lib. VIII, cap. 10. Dalec.

7. *In calamitate.* Magnum est ab inimico laudari : majus, et a misero. Hard.

8. *Rerum conditorem.* Hoc est, Cicero eumdem appellat in Bruto, pag. 602, rerum gestarum scriptorem ac pronunciatorem sincerum et grandem. Sic in præfatione ad Vespas. pictores ac statuarii, pingendi fingendique conditores vocantur. Hard.

9. *Revocavere.* OEnobii Archontis decreto, ut refert Pausanias in Atticis, lib. I. Hard.

10. *Menandro.* Egimus de eo in Auctorum Indice. Hard.

11. *Conscientia.* Forte melius, « litterarum scientia. » Nec male *conscientia.* Hard.

monia. Cn. Pompeius[12] confecto Mithridatico bello intra-
turus Posidonii sapientiæ professione clari domum, fores
percuti de more[13] a lictore vetuit : et fasces litterarum
januæ submisit[14] is, cui se Oriens Occidensque submiserat.
Cato[15] Censorius, in illa nobili trium sapientiæ procerum
ab Athenis legatione, audito Carneade[16], quamprimum
legatos eos censuit dimittendos : quoniam illo viro argu-
mentante, quid veri esset haud facile discerni posset.
4 Quanta morum[17] commutatio! Ille semper[18] alioquin uni-
versos ex Italia pellendos censuit Græcos : at pronepos
ejus Uticensis Cato, unum ex tribunatu militum[19] philo-
sophum, alterum[20] ex Cypria legatione[21] deportavit. Eam-
demque linguam[22] ex duobus Catonibus, in illo[23] abje-

12. *Cn. Pompeius.* Hæc Solinus totidem verbis, cap. 1, pag. 11. H.

13. *Fores percuti de more.* Legend. « forem perculi de more a lictore vetuit : et fasces litterarum januæ submisit is, cui se oriens occidensque submiserat. » Salm. pag. 53. — Livius, lib. VI : « Lictor Sulpicii trib. mil. quum is de foro se domum reciperet, forem (ut mos est) virga percuteret, etc. » Hard.

14. *Et fasces litterarum januæ submisit.* Etsi libri editi omnes præ se ferant, « fasces liclorios januæ », ita edi tamen curavimus, admoniti fide exemplarium Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, el Paris. atque adeo Solini ipsius, cujus hæc verba cap. 1, pag. 11 : « Submissisque fascibus, quamlibet confecto Mithridatico bello, et Orientis viclor, sententia propria cessit januæ litterarum. » — *Litterarum januæ.* Vere sunt hominis lilterati januæ. H.

15. *Cato.* Vide Plutarchum, in Catone Majore, pag. 350. H.

16. *Carneade.* Laborioso illo et diuturno sapientiæ milite (verbis utor Valerii Max. lib. VIII, cap. 7, pag. 388), cui nonaginta expletis annis idem vivendi ac philosophandi finis fuit. Hard.

17. *Quanta morum.* Quæ sequuntur, de utroque Catone, transcripsil ea Solinus ad verbum, loc. cit. Hard.

18. *Ille semper.* Vide lib. XXIX, cap. 7. Hard.

19. *Ex tribunatu militum.* Quem in Macedonia gessit. Plutarchus, in ejus vita, pag. 753. Hard.

20. *Alterum.* Zenonem. Vide lib. XXXIV, cap. 19, sub finem, num. 35. Hard.

21. *Cypria legatione.* De hac consule Velleium, lib. II, num. 45, pag. 15, et Plutarch. in Catone minore, et ea quæ dicturi sumus lib. XXXIV, cap. cit. Hard.

22. *Eamdemque linguam.* Leg. « eam denique linguam ex duobus Catonibus, in illo abegisse, in hoc importasse memorabile est. » Salm.

23. *In illo.* Censorio. Dalec.

cisse[24], in hoc[25] importasse, memorabile est. Sed et nostrorum gloriam percenseamus.

Prior Africanus[26] Q. Ennii statuam sepulcro suo imponi 5
jussit, clarumque illud nomen[27], immo vero spolium ex
tertia orbis parte[28] raptum, in cinere supremo cum poetæ
titulo legi.

Divus Augustus[29] carmina Virgilii cremari contra te- 6
stamenti ejus verecundiam vetuit : majusque ita vati testi-
monium contigit, quam si ipse sua[30] probavisset.

M. Varronis, in bibliotheca, quæ prima in orbe[31] ab 7

24. *Abjecisse.* In illo, quod abjecerit : in isto, nempe Uticensi, quod eamdem græcam linguam in Urbem importaverit, memorabile est. Hard.

25. *In hoc..* Uticensi. Dalec.

26. *Prior Africanus.* Valer. Max. lib. VIII, cap. 14, num. 1, pag. 488 : « Snperior Africanns Ennii poetæ effigiem in monumentis Corneliæ gentis collocari voluit, quod ingenio ejus opera sna illustrata judicaret. » Meminit hujus rei etiam Cicero in orat. pro Archia, et Solinus, cap. 1, pag. 11. Romæ extra portam Capenam, hoc Scipionum, Enniique monumentum, cum statuis fuisse, anctor est Livins lib. XXXVIII. Hard. — Meminit quoque *Écouchard* Lebrun, in suo Epilogo (lib. VI, od. ult.) str. III :

Sur les ruines de Palmyre
Le temps a promené sa faux ;
Mais l'univers encore admire
Les Pindares et les Saphos.
Frappé de cette gloire immense,
Le fameux vainqueur de Numance,
Par tant de palmes ennobli,
Voulut qu'en sa tombe honorée
D'Ennius l'image sacrée
Le preservât contre l'oubli. Ag.

27. *Illud nomen.* Africani. Hard. — *Illud* vero emphatice est; ut in eleganti Odario Flaccus : « ... illius, illius Quæ spirabat amores, Quæ me surpnerat mihi. » Ag.

28. *Ex tertia orbis parte.* Africa ; quum Zamæ Hannibalem vicisset. H.

29. *Divus Augustus.* Nemo non novit elegantes, ut in principe, versus, quibus illud initii est : « Ergone supremis potuit vox improba verbis Tam dirum mandare nefas? Ergo ibit in ignes, Magnaque doctiloqui morietur Musa Maronis?.... Pulcher Apollo, veta, Musæ prohibete latinæ, etc. » Vid. Virgil. tom. VII, pag. 283 edit. nostræ, ubi et aliud Sulpicii Carthaginiensis, de eodem argumento. Ag.

30. *Ipse sua.* Addunt libri editi, *sua carmina* : sed abest hæc postrema vox a codicibus MSS. Hard.

31. *Prima in orbe.* Jam antea et Philadelphus in Ægypto, et Pergami reges, et Romæ Lucullus, bibliothecas instruxerant : sed sibi paraverant illi; non omnibus, quemadmodum fecit Pollio, publicavere : qui primus ingenia hominum, ut Plinius ait lib. XXXV, cap. 2, rem publicam fecit. Vide quæ ibi sumus dicturi opportunius. Hard.

Asinio Pollione ex manubiis publicata Romæ est, unius viventis posita imago est : haud minore (ut equidem reor) gloria, principe oratore et cive, ex illa ingeniorum, quæ tunc fuit, multitudine, uni hanc coronam dante, quam quum eidem Magnus Pompeius[32] piratico ex bello navalem dedit. Innumerabilia deinde sunt exempla romana[33], si persequi libeat; quum plures una gens in quocumque genere eximios tulerit, quam cæteræ terræ.

8 Sed et quo te, M. Tulli[34], piaculo taceam? quove maxime excellentem insigni prædicem? quo potius, quam universi populi illius gentis amplissimo testimonio, et e tota vita tua consulatus tantum operibus electis[35]? Te dicente[36], legem agrariam, hoc est, alimenta sua, abdica-

32. *M. P.* Fest. in fragm. « Navali corona donatnr, qui primns in hostium navem armatus transiliverit, cujusve opera mannve navis hostium capta fuerit. Adeptus est eam M. Varro, bello piratico, donante Cn. Pompeio Magno, etc. » Varro propellendos snsceperat ex Ionio mari piratas. Vide Appiannm in Mithr. p. 236. Hard.

33. *Exempla romana*. Cf. et Val. Max. l. VIII, c. 15; qui non pauca habet. Aj.

34. *Sed et quo te, M. Tulli*. Ciceronis laudes amplissimas vide apud Senecam, Snasoriarum lib. I. Hard.

35. *Et e tota vita*. Ita scripsimns ex conjectura. In libris, *et tota vita :* quanquam et istud defendi potest. H.—*Et tota vita tua consulatus tantum operibus electis*. Scribo, contra omnia exemplaria : *Et tota vita tua consulatus tanti operibus electum;* hoc sc. sensu : Nullo magis excellentem insigni posse Ciceronem prædicari, quam si palam cunctis fiat, testimonio amplissimo totius populi romani et tota ejns vita, evectnm esse ad consulatnm, potius quam præpotentum civium studio ac factione. Ita esse hunc locum intelligendum, argumento est ipse Cicero oratione secunda contra P. Rullum tribunnm plebis, his verbis : « Neque enim ullo modo facere possnm, nt, quum me intelligam, non hominum potentium studio, non excellentibus gratiis pancorum, sed universi populi romani jndicio, me consulem ita factum ut nobilissimis hominibus longe præponerer, non et in hoc magistratu et in omni vita essem popularis. » Cæterum libentius in Cicerone legerem, *ut in omni vita* quam *et in omni vita*, nt nterque, Plinius et Cicero, significent, popularem fuisse in omni vita Ciceronem, et propter hoc in populnm perpetnum studium creatum esse consulem. Pint. — Ingeniosissime quidem; sed rejice. Aj.

36. *Te dicente*. Quæ subjiciuntur, opera sunt consulatus omnia. Ha-

verunt tribus: te suadente, Roscio, theatralis auctori[37] legis,

rum orationum a se habitarum in consulatu suo, ipse meminit ad Attic. lib. II, ep. 1, p. 41: « Altera, inquit, ad populum de lege Agraria; tertia, de Othone... quinta, de proscriptorum filiis... septima, qua Catilinam emisi, etc. » Legem Agrariam promulgaverat eo anno tribunus plebis P. Servilius Rullus, ut Plinius prodit, lib. VIII, c. 78. H.

37. *Te suadente, Roscio theatralis auctori*, etc. Exemplar Salmant. *Notasque se ignominiæ discrimine æquo animo tulerunt.* Toletanum paucioribus verbis: *notasque sedes æquo animo tulerunt.* De reliquo, desidero hoc loco Hermolai doctrinam, tantamque illam antiquitatis cognitionem, qui in hac Roscii historia nos ad Macrobium delegat, seu vero Roscius ille, de quo Macrobius tertio Saturnalium loquitur, idem sit cum eo, de quo nunc Plinius; quum ille Macrobianus Roscius histrio fuerit Syllæ dictatori acceptissimus, a Valerio Maximo, Plutarcho et Plinio memoratus; hic vero, de quo in præsens agitur, appellatus sit L. Roscius Otho, qui in tribunatu plebis, legem tulit de XIV ordinibus. Cujus Plutarchus in Cicerone, Tacitus lib. XV, Asconius Pedianus, Juvenalis, Horatius, ejusque interpretes, Livii item abbreviator, et plerique meminere. De proscriptorum item liberis præter Quintilianum, Plutarchus in Sylla, Suetonius in Cæsare dictatore, Sen. in lib. de Ira, Velleius Paterculus, lib. XI, nec semel. PINT. — Eædem, inquit, tribus æquo tulerunt animo notatas se esse sedendi in theatro discrimine, a L. Roscio Othone tribuno plebis; cujus lege cautum est, ut romani equites plebi antea immixti, dum spectaculis adessent, distincti ab ea sederent. Ea re quatuordecim gradus proxime post patricios in theatro secrevit, in quibus equites spectarent, plebe summota. Unde illud Juvenalis, Satyra III, vers. 152: « Nil habet infelix paupertas durius in se Quam quod ridiculos homines facit. Exeat, inquit, Si pudor est, et de pulvino surgat equestri, Cujus res legi non sufficit.... Sic libitum vano, qui nos distinxit, Othoni. » CCCC enim sestertia esse in censu huic oportebat qui in XIV ordinibus sedem habere cuperet; uti dicemus lib. XXX, cap. 8: quo respexit idem, Satyr. XIV, vers. 323: « Effice summam, Bis septem ordinibus quam lex dignatur Othonis. » Rem prolixe narrat Plutarchus in Cicer. pag. 867. Et Asconius Pedianus, in orat. Cicer. pro Cornelio, de Majest. pag. 37: « L. Roscius Otho, inquit, legem firmavit in theatro, ut equitibus romanis XIV ordines spectandi gratia darentur. » Hanc legem Rosciam renovavit postea Domitianus. Vide Martial. lib. V, epig. 8, pag. 256. Cave interim Roscium putes hunc esse histrionem illum, Syllæ dictatori acceptissimum, a Cicerone, Val. Maxim. et aliis celebratum, quod incaute nimis credidit Hermolaus. Plinius Junior, Epistol. de Metilio Crispo, lib. VI: « Huic ego ordines impetraveram; atque etiam proficiscenti quadringenta millia nummum ad instruendum se ornandumque donaveram. » Ubi ordines

ignoverunt, notatasque se discrimine sedis æquo animo tulerunt: te orante, proscriptorum[38] liberos honores petere puduit: tuum Catilina fugit ingenium: tu M. Antonium
9 proscripsisti. Salve, primus omnium[39] Parens Patriæ appellate, primus in toga triumphum linguæque lauream merite, et facundiæ latiarumque litterarum parens: atque (ut dictator Cæsar, hostis quondam tuus, de te scripsit) omnium triumphorum lauream adepte majorem: quanto plus est, ingenii romani terminos in tantum promovisse, quam imperii, reliquis animi bonis[40].

vocat jus sedendi in XIV ordinibus inter equites; quadringenta sestertium millia censum equestrem esse designat. Ita hic Plinii Junioris locus accipiendus est; cujus in loci interpretatione aberrant, qui hactenus prodiere, interpretes. HARD. — Bene hoc; et Harduiniana servavimus, voce una tantum, *ingentem* sc. quam de summa CCCC H-S effert, expuncta. Nam ubi gentium 80,000 fr. ingens facultas vel est hodie, vel Plinii temporibus fuit? AJ.

38. *Proscriptorum.* Primorum civitatis a Sylla proscriptorum liberos, qui honores magno ambitu prensabant, repressit. HARD. — Conf. Plutarchum in Sylla, Suetonium in Julio, Velleium Paterculum, lib. II. DALEC.

39. *Primus omnium*, etc. Tamen in triumpho, et a militibus dudum antea hic honor est habitus Camillo; Livius libro V. Juvenalis, Sat. VIII, versu 243: « Sed Roma parentem, Roma Patrem Patriæ Ciceronem libera dixit. » At aliud longe in nummis antiquis Cæsarum *Parens Patriæ*, aliud *Pater Patriæ* est. *Parens Patriæ* est, cui salutem, libertatem, incolumitatem patria acceptam refert, ut vitam parenti liberi. *Pater Patriæ*, qui pro patria, ut pro liberis pater, tanquam pontifex sacra peragit solemnia statis diebus. Augusto nummus inscriptus est: S. P. Q. R. PAREN. CONS. SVO: *Senatus Populusque Romanus Parenti Conservatori suo.* HARD. — *Parens Patriæ appellate.* In senatu a Q. Catulo ejus ordinis principe, quod testatur et ipse Cicero oratione in Pisonem, et pro Sextio: ut autem Plut. et Appian. litteris mandarunt, a Catone. Lipsius, IV, 20. DALEC.

40. *Reliquis... bonis.* Virtute bellica, legum sanctitate. Cæterum ab his verbis exordium capitis sequentis, nempe 31, in libris ad hunc diem editis, sumebatur; nos ad calcem hujus 30 capitis revocanda censuimus, unde distracta perperam ac divulsa fuisse, tum codex Reg. 1 admonuit; tum ipsa, quod caput est, loci sententia: quæ et implicata est quam maxime, ut omnes fatentur, si attexta legitime sunt capiti sequenti, neque consuta temere; at, huic loco si restituantur, planissimum habent expeditumque intellectum. Est enim sensus: Lauream quam Tullius est consecutus, tanto

(xxxi.) Præstitere cæteros mortales sapientia, ob id 10
Cati[41], Corculi[42], apud Romanos cognominati. Apud Græcos Socrates, oraculo Apollinis Pythii prælatus cunctis[43].

XXXII. (xxxii.) Rursus mortales oraculorum societatem 1
dedere Chiloni[1] Lacedæmonio, tria præcepta ejus Delphis consecrando, aureis litteris, quæ sunt hæc: Nosse se[2] quemque: et Nihil nimium[3] cupere: Comitemque æris alieni

majorem esse, ac digniorem omnium aliorum triumphorum laurea, quanto plus est ingenii romani famam tam longe lateque ejus eloquentia promotam esse, quam imperii majestatem reliquis animi bonis, fortitudine videlicet, legum sanctitate, etc. Hard.

41. *Cati.* Id Æliorum cognomen fuit. Qua de re scriptores genealogici Reich. Strein. Fulv. Urs. Ant. Aug. Dalec. — *Ob id Cati.* Ob sapientiam. A Cicerone eadem traduntur, in Quæstionibus Tusculanis scribente, lib. I, pag. 294: « Aliis cor ipsum animus videtur, ex quo excordes, vecordes, concordesque dicuntur; et Nasica ille prudens bis consul, Corculum, et *Egregie cordatus homo catus Ælius' Sextus.* Festus quoque: « Corculum, inquit, a corde dicebant antiqui, solertem et acutum. » At de voce *Catus*, Varro, de L. L. lib. VI, pag. 74: « Cata, acuta: hoc enim verbo Sabini dicunt. Quare Catus Ælius Sextus, non (ut aiunt) sapiens, sed acutus. » Verum Nonius Plinio favet, cap. 11, n. 184: « Catus, inquit, pro sapiente, Cicer. Tuscul. lib. II; sed homo catus nunquam terminat nec magnitudinis, nec diuturnitatis modum. » Hard.

42. *Corculi.* Ita cognominatus est P. Cornel. P. F. C. N. Scipio Nasica, de quo item dicti scriptores. Dalec. — Vertit sæpe laudatus Gueroult: *Tels furent chez les Romains ceux qu'on surnomma Catus et Corculus.* Male ergo in nominandi casu dicitur *Corculum*, ejusdem generis quod *cor!* Aj.

43. *Oraculo..... cunctis.* Ob id invidiæ Socratem obnoxium scito quod Apollinis oraculo iambice scripto: Ἀνδρῶν ἁπάντων Σωκράτης σοφώτατος, declaratus esset. Conf. Valer. Maxim. lib. III, cap. 4, tom. I, pag. 225 edit. nostræ. Aj.

XXXII. 1. *Chiloni.* Qui unus e septem sapientibus. Floruit Olymp. 56. Vide Laertium in ejus vita, lib. I, pag. 17. Hard.

2. *Nosse se.* Scitum hoc a Chilone pronuntiatum esse testatur etiam Aristoteles, Rhetor. lib. II, c. 12. Clemens Alex. Strom. lib. I, pag. 300: Τὸ μὲν οὖν, Γνῶθι σαυτὸν, οἱ μὲν Χίλωνος ὑπειλήφασι· Χαμαιλέων δὲ ἐν τῷ περὶ Θεῶν, Θαλοῦ· Ἀριστοτέλης δὲ, τῆς Πυθίας. Cleobulo tamen adscribit Ausonius. Hard. — Plautus in Pseud. « Ecquem in angiportu hoc hominem tu novisti, te rogo? Bal. Egomet me. Sic. Pauci istuc faciunt homines, quod tu prædicas; Nam in foro vix decumus quisque est qui ipsus se noverit. » Dal.

3. *Et nihil nimium.* Clemens Alex. loc. cit. Πάλιν οὖν Χίλωνι τῷ

atque litis, esse misceriam[4]. Quin et funus ejus, quum victore filio Olympiæ[5] exspirasset gaudio[6], tota Græcia prosecuta est.

1 XXXIII. (XXXIII.) Divinitas[1], et quædam cælitum so-

Λακεδαιμονίῳ ἀναφέρουσι τὸ, Μηδὲν ἄγαν, etc. » Chiloni rursus Lacedæmonio tribuunt, Ne quid nimis. Straton autem, in opere De inventis, adscribit hoc dictum Stratodemo Tegeatæ; Didymus autem id censet esse Solonis; sicut etiam Cleobuli, Modus optimus, Μέτρον ἄριστον. » Sidonius Apollinaris: « Lindie, tu, Cleobule, jubes, Modus optimus ut sit. » HARD.

4. *Et mihi nimium cupere, comitemque æris alieni atque litis esse miseriam.* Multa hic verba ab ineptis expositoribus temere addita quis non videt? fremant licet Critici, spumeut, sibilent, non ideo minus aperiam sententiam meam. Lego igitur contra omnes homines et omnia exemplaria: « Et nihil nimis, comitemque sponsionis esse miseriam. » Cætera omnia adulterina verba et falso adjecta sunt. Confirmare supersedi, quia Hermolaus multis auctoritatibus allatis, laborem nobis ademit. PINT. — *Et nihil nimium cupere.* Hanc sententiam Chiloni tribuunt Pindarus quidem et Critias; Sisypho Theophrastus; quidam Thaleti. Sodamo vetustum hoc distichon, Ταῦτ' ἔλεγεν Σώδαμος Ἐπηράτου, ὅς μ' ἀνέθηκεν· Μηδὲν ἄγαν· καιρῷ πάντα πρόσεστι καλά. Varro apud Nonium in dictione Medioximum: « Quid aliud est quod Delphica canat columna litteris suis, μηδὲν ἄγαν, quam nos facere ad mortalium modum medioxume, ut quondam patres nostri loquebantur? » Had. Jun. VI, 24. Plautus in Pœnulo: « Modus omnibus in rebus, soror, optimu' st habitus: Nimia omnia nimium exhibent negotium hominibus ex se. » DAL. — Pintiano non assentimur; nam ita codices omnes. Græci sic efferebant: Ἐγγύα, πάρα δ' ἄτα. *Sponde, noxa præsto est:* quod Aristotelici aiebant ab Chilone prolatum, teste Clem. Alex. loco citato, et Laertio, p. 18, in Chilone. Ausonius Thaleti adjudicat, pag. 77, « Nos ἐγγύα, πάρεστι δ' ἄτη, dicimus; Latinum est: Sponde, noxia est præsto tibi: Per mille possum currere exempla, ut probem Prædes vadesque pœnitudinis reos. » Et Sidonius Apollinaris: « Thales Mileto genitus vadimonia culpat. » HARD.

5. *Olympiæ.* Sive *Olympia*, uti dicemus lib. XXXV, cap. 40. Sed *Olympiæ* legi nunc magis placet. HARD.

6. *Gaudio.* Et senio simul, ætate deficiente, ut ait Laertius, qui eamdem recitat historiam ex Hermippo, in Chilone, lib. I, pag. 18. HARD. — Simile exemplum apud Valer. Max. de muliere in filii occursu, lib. IX, cap. 12. DALEC.

XXIII. 1. *Divinitas.* Cum deis similitudo. Unde etiam anglice videmus dici *divine* pro ministro evangelico pastore, *divinity* pro theologia. D. D. est doctor in sacra theol. fac. Cæterum in his quæ se-

cietas nobilissima, ex feminis in Sibylla fuit: ex viris in Melampode[2] apud Græcos, apud Romanos in Marcio[3].

XXXIV. (XXXIV.) Vir optimus semel a condito ævo judicatus est Scipio Nasica[1], a jurato[2] senatu. Idem in toga can- 1

quuntur, Sibylla, ut monet Harduinus, proprium nomen est, ut Melampus et Marcius; et latinum, ut Clælia et Lucretia. Quum vero capite proximo sermonem de iis Noster fecerit, qui oracula funderent, intelligit, non eam fuisse dotem Sibyllæ, ut ederet oracula; sed qualis Melampodi fuit, artem divinandi. Itidem Plautus, Pseud. Act. I, sc. 1, vs. 23, sagacitate ad interpretandum, non vaticiniis, claram hanc fuisse significat: « Has quidem pol, credo, nisi Sibylla legerit, Interpretari alium potesse neminem. » AJ.

2. *Melampode*. Cujus fama divinationis artibus nota, ut ait Plin. lib. XXV, cap. 21. HARD. — *In Melampode*. Auditu Melampodem præstitisse ostendit quod Galenus ait, imbecillum esse nobis visum, si conferamur cum lyncibus et aquilis: auditum si conferamur cum Melampode: invalidos nobis esse pedes si Iphicli pernicitatem spectemus: languidas manus si Milonis robur. DALEC. — Eam autem acutissimi auditus causam narrant, quod anguiculos in cava quercu inventos sedulo enutrivisset; qui ubi adolevere, dormienti viro allapsi, aures ita a sordibus purgaverunt, ut res ante nulli auditas probe intelligeret, quales avium est cantus, etc. Celeberrimus mox Μελάμπους. Cæterum si plura desideraveris, cf. Apollod. Biblioth. lib. II, cap. 2. Cf. et Pausan. lib. II, cap. 18, lib. IV, cap. 3; Herod. lib. II et IX; Homer. Odyss. lib. XI, v. 287, lib. XV, v. 285; Virg. Georg. lib. III, v. 250, etc. AJ.

3. *Marcio*. Marcii vatis fatidica carmina, Marciana dicta, a Livio non semel citantur, ut lib. XXV, pag. 266, et alibi. Horum volumina duo illata esse in senatum scribit Macrobius, Saturn. lib. I, c. 17, pag. 276. Duos fuisse fratres Marcios, nobili loco natos, hac divina incitatione celebres, auctor est Cicero, de Divin. lib. I, p. 193. H.

XXXIV. 1. *Scipio Nasica*. Hæc eadem tradit Livius, lib. XXIX, pag. 343. Fuit is Cn. Scipionis F. ejus qui in Hispania ceciderat. Id nominis a senatu accepit, M. Cornelio Cethego, P. Sempronio Tuditano Coss. anno Urbis 550. Meminit Augustinus, de Civitat. lib. I, cap. 30, et Valerius Max. lib. VIII, cap. 15. Nummus est æreus formæ mediocris, a Seguino vulgatus, pag. 24 secundæ edit. Caput nudum juvenile exhibet; e regione, NASSICA.)(Caput tauri: C. VAL. C. SAX. AEDILES. HARD. — Graviter hoc in loco, dum de viri virtute judicat, Plinium lapsum notat vir nobiliss. Reich. Strein. famil. Rom. Corn. DALEC.

2. *A jurato*. Qui jurejurando sententiam confirmarit. Apul. Asin. aur. lib. X: « Vos qui jurejurando adstricti judicatis. » Solinus: « Vir

dida bis repulsa[3] notatus a populo. In summa, ei in patria mori non licuit[4]: non hercules magis, quam extra vincula illi sapientissimo ab Apolline judicato Socrati[5].

1 XXXV. (xxxv.) Pudicissima[1] femina semel, matronarum sententia, judicata est Sulpicia Paterculi filia, uxor Fulvii Flacci: electa ex centum præceptis[2], quæ simulacrum Ve-

optimus Nasica Scipio judicatus est, non privato tantum testimonio, sed totius senatus sacramento.» H.

3. *Bis repulsa.* De duplici repulsa Plinium vehementer falli, ausus est calumniari Rich. Streinnius, in familia Cornelia; alteramque harum avi esse, sive Scipionis illius, qui Optimus a senatu judicatus est, in petitione censuræ; nepotis alteram, hoc est, ejus qui Serapion est cognominatus, in ædilitate. Fugit eum scilicet prior avi repulsa, dum consulatum ambiret, quam nos in prioribus notis observavimus. De tergemino isto Scipione, Optimo, Corculo et Serapione, diximus jam antea cap. 10. Bis autem repulsam ab illo exantlatam res nota est. Semel quidem in consulatus petitione, ut refert Livius, l. XXXV, cap. 24: «P. Cornelius Cn. F. Scipio, qui priore anno (post Urbem conditam 562) repulsam tulerat... ut dilatum viro tali, non negatum honorem appareret, ei consulatus datus est: additus ei de plebe collega M'. Acilius Glabrio.» Iterumque in petitione censuræ, anno Urbis 570, cum Scipione cæterisque candidatis, prælatus est M. Porcius Cato, ut auctor est idem Livius lib. XXXIX. Hard.

4. *Non licuit.* Ubi terrarum obierit Nasica Scipio, qui Optimus est appellatus, apud reliquos scriptores silentium est. Simili fato fuisse a Plinio discimus, quo nepotem ejus fuisse docet Valer. Maxim. lib. V, cap. 3, n. 5, Serapionem scilicet, qui Gracchum interfecerat. Hic enim Pergami mortuus est, quo sub titulo legationis secesserat. Hard.

5. *Socrati.* Qui in custodia publica Athenis hausto ex judicum sententia veneno obiisse dicitur: quod tamen Plinius, quum silet, negare videtur. Hard.

XXXV. 1. *Pudicissima.* Hæc quoque Solinus ex Plinio, c. 11, p. 12, et Valerius Max. lib. VIII, cap. 15, pag. 415: «Merito virorum commemorationi Sulpicia Ser. Paterculi filia, Q. Fulvii Flacci uxor, adjicitur. Quæ, quum senatus, libris Sibyllinis per decemviros inspectis censuisset, ut Veneris Verticordiæ simulacrum consecraretur, quo facilius virginum mulierumque mentes a libidine ad pudicitiam converterentur, et ex omnibus matronis centum, ex centum autem decem sorte ductæ, de sanctissima femina judicium facerent, cunctis castitate prælata est.» Hard.

2. *Electa ex centum præceptis.* Libri scripti legunt: *electa ex centum præceptis.* An scribendum, *receptis?* ut probatissimas intelligat. Salm. — *Præcept.* Reg. 1, 2, Colb. 1, Paris. etc. quam vocem, quum parum intelligerent quæ vis subes-

neris[3] ex Sibyllinis libris dedicaret. Iterum, religionis experimento, Claudia[4], inducta Romam Deum Matre[5].

XXXVI. (XXXVI.) Pietatis exempla infinita quidem toto 1
orbe exstitere : sed Romæ unum, cui comparari cuncta non queant. Humilis[1] in plebe, et ideo ignobilis puerpera, supplicii causa carcere inclusa matre, quum impetrasset aditum, a janitore semper excussa[2], ne quid inferret cibi,

set ei, Plinii edd. in *præcipuis* immutarant. Τοῦ *præceptis* vero sensus est: Electis ante, et uti dictum ex Valerio est, sorte ductis, et ante captis. Sic Virgilius, Æneid. XI, vers. 491 : «et spe jam præcipit hostem.» Hard.

3. *Veneris.* Verticordiæ, quæ virginum et mulierum mentes a libidine vertebat ad pudicitiam; quoniam tunc Vestales tres nobilissimæ cum aliquot romanis equitibus incesti damnatæ fuerant. Val. Max. lib. VIII, cap. 16, Julius Obsequens, Solinus, Lilius Gyraldus, Ovidius, Fast. IV: «Roma pudicitia proavorum tempore lapsa: Cumæam, Veteres, consuluistis anum. Templa jubet fieri Veneri, quibus ordine factis, Inde Venus verso nomine corda tenet.» Fabric. Rom. cap. x, p. 126. Dalec.

4. *Claudia.* Q. Claudiam Valerius Maximus appellat libro I, capite 8. Rem eamdem narrant Livius libro XXIX, pag. 343, et Hieronym. contra Jovin. lib. I: omnium brevissime ac dilucide maxime, Suetonius in Tiberio, c. II: «Gentis ejusdem Claudia fuit, quæ navem cum sacris Matris Deum Idææ, cohærentem Tiberio vado extraxit: precata propalam, ut ita demum se sequeretur, si sibi pudicitia constaret.» Cingulo duxisse navem scribit Hieronym. Vide præterea Silium Ital. Punic. lib. ult. et Appian. in Hannibal. pag. 345. Hanc porro Diodorus in Excerptis, p. 382, *Valeriam* vocat. Hard. — Herodian. lib. I; Fenestel. lib. I, c. 12; Lactant. lib. II, c. 8. Dal.

5. *Deum Matre.* Recordare h. l. classica Virgilii: «Berecynthia mater... Læta Deum partu, centum complexa nepotes, Omnes cælicolas, omnes supera alta tenentes.» Qua vero de causa hæc Romam advecta, cf. Liv. lib. XXIX. Aj.

XXXVI. 1. *Humilis.* Hanc historiam refert totidem verbis Solinus, cap. I, pag. 11, acceptam a Plinio; vel a Valerio Max. lib. V, cap. 4, pag. 269, ubi res eleganti oratione describitur. Sed dissentiunt a Plinio Solinus, Festusque, qui patrem aiunt, non matrem, in custodia fuisse detentum: a Valerio fortasse etiam Plinius, qui humilem ignobilemque puerperam vocat, quam ille sanguinis ingenui mulierem facit. Sed et in plebe ingenuos esse jam monuimus hujusce libri c. 10. Simile est quod refert Hygin. Fab. CCLIV, p. 49 : «Xanthippe Cimoni patri incluso carcere, lacte suo alimentum vitæ præstitit.» Hard.

2. *Excussa.* Sic Asinius Pollio locutus, Epistol. Cicer. XXXI, lib. X : «Sexcentis enim locis excutiuntur,

deprehensa est uberibus suis alens eam. Quo miraculo, matris salus donata filiæ pietati est, ambæque perpetuis alimentis : et locus ille eidem consecratus Deæ, C. Quintio[3], M. Acilio coss. templo Pietatis exstructo in illius
2 carceris sede, ubi nunc Marcelli theatrum[4] est. Gracchorum[5] pater anguibus prehensis in domo, quum responderetur, ipsum victurum alterius sexus interempto : immo vero, inquit, meum necate : Cornelia enim juvenis est, et parere adhuc potest. Hoc erat uxori parcere, et reipublicæ consulere. Idque mox consecutum est. M. Lepidus[6] Apuleiæ uxoris[7] caritate post repudium obiit. P. Rutilius[8]

deinde etiam retinentur a Lepido tabellarii. » Spartianus in Septimio ; « Salutarunt excussi, ne quid ferri haberent. » Hard.

3. *C. Quintio.* Ita libri omnes tum editi, tum manu exarati. Anno U. C. 604, consulatum gessere L. Quintius, M'. Acilius, auctore Cassiodoro. T. Quintium, M'. Acilium Tullius vocat, ad Attic. lib. XII, ep. v, pag. 360. Siculæ tabulæ, Flaminium, et Balbum. Capitolina fragmenta, Flaminium, M'. (hoc est *Manium*) Acilium Balbum. Ita et Marliani Fasti. Hard.

4. *Marcelli theatrum.* Quod a Cæsare dictatore inchoatum, perfectum deinde ab Augusto, et dedicatum est, non anno U. C. 741, ut Dio refert, lib. LIII, pag. 517, et lib. LIV, pag. 539; sed biennio post, ex Plinio, lib. VIII, cap. 25, ac M. Marcelli, sororis suæ filii nomine inscriptum, regione Urbis nona. Hard.

5. *Gracchorum*, etc. Plenius et explicatius Valerius Max. lib. IV, cap. 6 : « Tiberius Gracchus anguibus domi suæ, mare ac femina, apprehensis, certior factus ab aruspice, mare dimisso, uxori ejus ; femina, ipsi celerem obitum instare : salutarem conjugi potius, quam sibi, partem augurii secutus, marem necari, feminam dimitti jussit ; sustinuitque in conspectu suo seipsum interitu serpentis occidi, etc. » Refert eadem Plutarchus in Gracchis, pag. 824. Cicer. de Divin. lib. I. Alex. ab Alexandro, lib. I, cap. 18. Hard.

6. *M. Lepidus.* Lepidi triumviri pater is fuit. De eo dicetur hujus libri cap. 54. Hard.

7. *Apuleiæ uxoris.* Vide cap. 53 hujus libri. Dalec.

8. *P. Rutilius.* Cognomine Nepos, qui cum P. Popilio Lænate consulatum gessit anno Urb. cond. 622, ante Christ. 132. Facit cum Plinio Tullius, Tusc. Quæst. lib. IV : « Ægre tulisse P. Rutilium fratris repulsam consulatus, scriptum apud Fannium est : sed tamen transisse modum videtur ; quippe qui ob eam causam a vita recesserit. » Idem nos de fratris nomine certiores fecit, in Lælio : « Scipio Rutilium potuit consulem efficere : fratrem ejus Lucium non potuit. » Aj.

morbo levi impeditus, nuntiata fratris repulsa in consulatus petitione, illico exspiravit. P. Catienus Plotinus[9] patronum adeo dilexit[10], ut hæres omnibus bonis institutus, in rogum ejus se jaceret.

XXXVII. (XXXVII.) Variarum artium scientia innumerabiles enituere, quos tamen attingi par sit florem hominum libantibus. Astrologia Berosus[1], cui ob divinas prædictiones Athenienses publice in gymnasio statuam inaurata lingua statuere. Grammatica Apollodorus[2], cui[3] Amphictyones

9. *Plotinus.* Ita rescripsimus ex Paris. cod. et Chiffl. *Patronus* hic dicitur, qui dominus sive herus quum sit, servum manumittit, sive asserit in libertatem. H. — Cæterum si tria nomina in vili homunculo mirabere, memento id moris esse libertis ut suo nomini patroni sui nomen adjungerent. Sic Magni libertus Lenæus, *Pompeius Lenæus.* Sic P. Catienus a Plotino manumissus, *P. Catienus Plotinus.* Rem simillimam Tacit. refert, Hist. lib. II, de funere Othonis: « Quidam militum juxta rogum interfecere se, non noxa, neque ob metum, sed æmulatione decoris, et caritate principis. » Cf. ejusdem Annal. lib. XIV, ubi de morte Agrippinæ. Et de feminis Seneca, Declam. lib. II, 2: « Quædam se maritorum rogis ardentibus miscuerunt. » AJ.

10. *Patronum adeo dilexit.* Multa quoque exempla fidelitatis servorum apud Valer. Max. lib. VI, cap. 8, et lib. VIII, cap. 4. DALEC.

XXXVII. 1. *Berosus.* Qui Antiochi II τοῦ Θεοῦ temporib. vixit, scripsitque de arte sua, et disciplinam publicam in insula Co instituit. Conf. Vitruv. lib. IX, cap. 7, et Auct. Syll. p. 171. AJ.

2. *Apollodorus.* Cognominem ejus vides qui Bibliothecam, sive de Diis libros tres nobis reliquit. AJ.

3. *Cui Amphict. Græciæ honorem habuere.* Sanctissimum Græciæ concilium ab Amphictyone Heleni filio institutum, ad Thermopylas haberi solitum, ac ideo vocatum Pylaicum, eo convenientibus Græciæ populis duodecim, videlicet, Iones, Æoles, Dores, Perrhæbi, Bœotii, Magnesii, Achæi, Phthiotæ, Melienses, Æuianes, Delphi, Phocenses, veris et autumni principio, ut de maximis rebus et ad universæ Græciæ statum pertinentibus decernerent. Alex. ab Alex. lib. V, cap. 7. Concilium id commune, alii publicum Græciæ vocant. Suidas Amphictyonem Deucalionis filium fuisse tradit. DALEC. — Concilium ab Amphictyone Deucalionis filio sic dictum; qui quum populos regeret, ejusmodi conventus dicitur convocasse. Ἀμφικτύονες. De eo Plinius iterum, lib. XXXV, cap. pariter 35. HARD. — *Amphictyones* scribitur per *y*, quamvis et Ἀμφικτίονες per i græce significat *vicini*, et ejusdem familiæ ea vox est cum κτίζω, κτίσις, εὐκτίμενον, etc. De ipso concilio nihil dicam, quod idem fere cum Germanico (τῷ πάλαι) *landtag*, vel *diète* est. AJ.

Græciæ honorem habuere. Hippocrates medicina[4] : qui venientem ab Illyriis[5] pestilentiam prædixit, discipulosque ad[6] auxiliandum circa urbes dimisit : quod ob meritum honores illi, quos Herculi, decrevit Græcia[7]. Eamdem scientiam in Cleombroto[8] Ceo[9] Ptolemæus rex Megalensibus[10] sacris donavit c talentis, servato Antiocho[11] rege.
2 Magna et Critobulo[12] fama est, extracta Philippi regis oculo sagitta, et citra deformitatem oris curata orbitate

4. *Hippocrates medicina : qui*, etc. Margo Variorum : *Medicina pollent: qui.* Necesse foret, modo sic scribendum ,deleri punctum inter *habuere* et *Hippocrates*, ita ut legeretur : *Astrologia Berosus.* . . . . . , *grammatica Apollodorus*, *cui Amphictyones Græciæ honorem habuere*, *Hippocrates medicina pollent*, etc. Mallem tamen *pollens*; nisi glossæ manifesta vox esset, utpote quæ textui primum παραγεγραμμένη, mox vero συγγεγραμμένη. Aj.

5. *Ab Ill.* In Atticam sc. ventis in eam partem morbum advehentibus, ut habet Soranus, Vit. Hipp. tom. I op. Galeni, pag. 2. Laudat uberius Hippocratem Plinius lib. XXVI, c. 6, et lib. XXIX, c. 2. H.

6. *Pestilentiam prædixit*, *discipulosque ad*, etc. Cod. Tolet. *prædixit discipulis quos ad*, etc. Gronov. et Al. emendant : *et discipulos.* Sed Harduinus, consentiente Chiffl. *Discipulosque.* Eos autem discipulos scito esse Thessalum et Draconem, Θεσσαλὸν καὶ Δράκοντα. Vid. Soranus loc. sup. alleg. Aj.

7. *Decrevit Græcia.* Ejus decreti forma integre recitatur loco mox appellato. Δόγμα Ἀθηναίων· Ἔδοξε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ τῶν Ἀθηναίων· ἐπειδὴ Ἱπποκράτης Κῶος, etc. Hard.

8. *Cleombroto Ceo.* Parm. editio, aliæque vetustæ, legunt *Theombroto*, ut sit fortassis Θεώμβροτος gloriosum Erasistrati nomen : de quo idem refert Plinius ipse, lib. XXIX, cap 3 : « Erasistratus, inquit, Chrysippi discipulus, Aristotelis filia genitus, Antiocho rege sanato, centum talentis donatus est a rege Ptolemæo filio ejus. » Nam et e Cea insula oriundus Erasistratus fuit, ut in Auctorum Indice diximus. H. — Omnino *Cleombroto* legendum est, quod nomen est notissimum et usitatum. *Theombroti* non meminimus; nec assequimur quæ hujus vocis fingendæ occasio. Nam Θεὸς *Deus*, βροτὸς vero *mortalis.* Aj.

9. *Ceo.* In MS. deest. Marg. Var.

10. *Megalensibus.* Megalesia Romæ in honorem Cybeles fiebant, quæ Magna Mater, gr. ἡ Μεγάλη Μήτηρ. Nihil autem erat nisi petra Pessinunte Romam advecta. Vid. Liv. lib. XXIX, cap. 14; Cicero in orat. de Arusp. resp. Vid. not. 5, cap. 35. Aj.

11. *Antiocho rege.* Vide quæ dicturi sumus lib. XXIX, c. 3. H.

12. *Critobulo.* Meminit hujus Q. Curtius, lib. IX, capite 5, ubi parem ejus operam et curam in Alexandro sanando mirifice commendat. Hard.

luminis[13]. Summa autem[14] Asclepiadi[15] Prusiensi, condita nova secta, spretis legatis et pollicitationibus Mithridatis regis, reperta ratione, qua vinum ægris mederetur, relato e funere[16] homine et servato : sed maxime sponsione facta cum fortuna, ne medicus crederetur[17], si unquam invalidus ullo modo fuisset ipse[18] : et victor[19], suprema in senecta lapsu scalarum exanimatus est.

XXXVIII. Grande et Archimedi[1] geometricæ ac machinalis scientiæ testimonium M. Marcelli contigit, interdicto, quum Syracusæ caperentur, ne violaretur unus: nisi fefellisset imperium militaris imprudentia. Laudatus est et Ctesiphon Gnossius[2], æde Ephesiæ Dianæ [3]admira- 1

13. *Curata orbitate luminis. Curato orbe* in vet. cod. AJ.

14. *Summa autem.* Subintellige, *fama*, ex superiore periodo. HARD.

15. *Asclepiadi.* Cui cognomen Φιλοφύσικος. Sed vid. Auct. Syll. AJ.

16. *Relato e funere.* Celsus, lib. II, cap. 6, pag. 7, mortuum falso creditum ait. « Asclepiades, inquit, funeri obvius intellexit eum vivere, qui efferebatur. » Vide quæ ea de re rursum dicturi sumus lib. XXVI, cap. 8. HARD. — Hanc historiam narrat copiose Apuleius Floridor. IV, 19. Vide locum. DALEC.

17. *Ne medicus crederetur.* Habent hæc verba codices omnes, Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. etc. etsi ea supposita putat esse P. Pithœus, Advers. lib. I, cap. 18. HARD.

18. *Si unquam invalidus ullo modo fuisset ipse.* Sponsionum hæ fuerunt olim formulæ, « Si bona ex edicto prætoris dies triginta possessa non essent ; » (Cicero pro Quintio). « Ni juste appellatum sit. » (Paul. lib. V.) Cf. Pith. Adv. lib. I, c. 18. DAL.

19. *Et victor.* Sponsionis victor discessit; neque enim invalidus periit, sed casu quodam exanimatus. Neque ergo medicinam ille solam excoluit, sed ὑγιεινήν. AJ.

XXXVIII. 1. *Archimedi.* Prodidit hoc et Valerius Max. lib. VIII, cap. 7, pag. 389. Refert etiam Plutarchus in Marcello, pag. 308. Cicero in Verr. aliique. HARD.

2. *Laudatus est et Ctesiphon Gnossius*, etc. Lege : *Laudatus est et Crisiphon Gnosius æde Ephesi Dianæ admirabili fabricata.* SALM. 812. b. — *Ctesiphon.* Mire variant in hoc edendo nomine exemplaria. Vetustæ editiones, *Ctesiphon.* Reg. 1, Colb. 1, 2, Paris. ac Chiffl. *Crisipon.* Reg. 2 *Cresimphom.* Plinius ipse, lib. XXXIV, cap. 21, cum Strabone, lib. XIV, pag. 640, *Chersiphron*, Χερσίφρων, quod mihi magis placet tum hoc loco scribi, tum apud Vitruvium, lib. III, cap. 1, et alibi. HARD.

3. *Admirabili.* Ita MSS. omnes, non *admirabiliter*, ut editi. HARD. — Notissimæ elegantiæ templum Dianæ in Epheso, quod unum e

bili fabricata: Philon[4] Athenis, armamentario[5] mille navium[6]: Ctesibius[7] pneumatica[8] ratione et hydraulicis or-

septem miraculis Græci prædicaverunt. Martial. Spectac. epig. 1: « Nec molles Triviæ templo laudentur honores. » Aj.

4. *Philon.* Strabo, lib. IX, pag. 395: Ἡ ὁπλοθήκη, Φίλωνος ἔργον. Armamentarium illud capta urbe Sylla incendit, ut auctor est Plutarch. in ejus vita. Descripserat illud volumine singulari ipse Philo, teste Vitruvio in præf. lib. VII, p. 125: « Philo, inquit, de ædium sacrarum symmetriis: et de armamentario quod fuerat (*lege* fecerat) Piræei portu. » Meminit et Valerius Max. lib. VIII, cap 12, pag 402. Hard.

5. *Armamentario.* Armamentarium locus est ubi armamenta, hoc est, instrumenta navium bellique servantur. Usus pariter ea voce Tullius, de Orat. lib. I, c. 62: « Philo architectus, qui Atheniensibus armamentarium fecit. » Nostris, *un arsenal.* Hard.

6. *Athenis armamentario mille navium.* Strabo quadringentas tantum dixit: neque vero capaciorem esse Piræeum, locupletissimorum testium relatu constat. Quin et scriptores alii, Thucydides, Æschines, Aristides, Cicero, trecentarum duntaxat meminerunt: atque adeo apud Strabonem forte pro τετρακοσίαις legi satius fuerit ταῖς τριακοσίαις. Ac mendi etiam fortasse origo in Pliniano contextu repetenda erit ex similitudine numerorum, a ccc ad CIↃ, facili lapsu. Nisi pluribus navibus instruendis asservarentur in armamentario instrumenta, quam quot portus unus ille semel caperet. Hard. — Rem quoque Cl. Spon, *Voyage en Grèce*, adverterat, culpaveratque Plinium, forsan immerito; ut Brot. not. inf. patebit. Aj. — At licet portus naves tantum 400 caperet, ejus armamentarium, *l'arsenal*, mille navibus adornandis et armandis capax esse potuit. Hic non de portu, sed de armamentario agit Plin. Nunc vero quum multo majores sint veteribus nostræ naves, Athenarum portus plures quam 40, aut 50 recipere non potest. Brot.

7. *Ctesibius.* Patria Alexandrinus, Ptolemæi Evergetæ, qui Philometori successit, temporibus vixit, ut ex Athenæo discimus, lib. IV, p. 174. H. — *Ctesibius.* Apud Athenæum, pag. 245, vers. 13. Ctesibius Alexandriæ in templo Zephyri potorium vas τὸ κέρας, sive τὸ ῥυτὸν fabricatus est, quod applau aquarum eliso spiritu, et bellicum canebat, et hilares festivosque modos personabat. Hedylus in Elegis: « Ζωροπόται, καὶ τοῦτο φίλον Ζεφύρου κατὰ νηὸν, Θρεπτὸν μὲν βασιλεὺς εἰσέθεσεν τὸ κέρας, Σαλπίζον λιγέας τοῦ κρούνου πρὸς ῥύσιν ἦχους, Δεινοῦ καὶ πολέμου σύνθεμα, καὶ θαλίης. » Dal.

8. *Pneumatica.* Hoc est, spiritali: Machinalem scientiam Veteres πνευματικὴν appellabant, quum vi flatus et spiritus aqua aursum hauriretur, et attraheretur. Nostris, *Pompe, Machine pour élever l'eau.* Ut hydraulica organa, horologia ex aqua vocabant, musicaque organa, in quibus aquæ motus et agitatio tubulos animaret. De his videndus Athenæus, lib. IV, pag. 174, et Vitruvius, lib. IX, cap. 9, pag.

ganis repertis[9]: Dinocrates[10] metatus Alexandro condente in Ægypto Alexandriam. Idem hic Imperator edixit[11], ne

199, qui ntrumque pariter inventum Ctesibio adjudicant. Describitur illnd postremnm egregie ab Tertnlliano, lib. de Anima. De hydraulo rursnm acturi snmus lib. IX, cap. 8. HARD. — Cf. interea MARIOTTE, *Traité du mouvement des eaux et des autres fluides*; GUGLIELMINI, *Mensura Aquarum*; NEWTON, *Philos. natur. principia mathematica*; VARIGNON, *Mém. de l'Académ. des sciences*, passim; Dan. BERNOULLI, *Hydrodynamica* (Argentor. 1738); Jo. BERNOULLI, *Hydrauliq.* (Lausanne 1743); D'ALEMBERT, *Traité de l'équil. et du mouv. des fluides*; BÉLIDOR, *Architect. hydraul.* Et inter Recentiores BOSSUT, PRONY, BIOT (in suo *Tr. de Phys.*), et multos in physicis bodie præclaros. AJ.

9. *Hydraulicis organis repertis.* Hydraulica, vel dedncendis bauriendisve aquis excogitatos Græcis ἀρυτῆρας et ἀντλητήρια, Lncretio haustra, nempe aquarias machinas, rotas, tympana, de quibus vide Vitrnvii lib. X, cap. 9, 10, 11, 12, 13, et Diod. Sic. lib. I, cap. 21, et lib. VI, pag. 432; vel musica organa, in qnibus aquæ motus et agitatio tubulos animat. De iis Claudianus ad Manlium: « Et qui magna levi detrndens mnrmura tactn Innnmeras voces lebetis moderatnr abenæ. Intonat (forte *insonat*) erranti digito, penitusqne trabali Vecte laborantes (recte *adlabantes*) in carmine concitat nudas. » Ejus fuit generis apnd Corn. Severum in Ætna, Triton, qui aqnarum assultu auram conciperet, ac per buccinam ori admotam vocem ederet, sive nt ait poeta, irriguum carmen. Alia snnt Pneustica nostra ventum follibus accipientia, de quibus πιζαβάτης· Ἀλλοίην δονάκων ὁρόω φύσιν, etc. qnod ejus Atticæ elegantiæ hexametrum epigramma elegiaco æmulatus est Ang. Politianus, εἰς ὄργανον, scribens, Χαλκείων δονάκων ὁρόω στίχον, etc. libro Græcorum Epigrammatnm. Fnit et pneusticon πίθος, unde πιθαύλης, cadus ligneus, ant eburneus, impaetis tibiis plenns, quæ quum ex parte quadam spiritn animarentur, cantum, modulationes, et, ut ait Gellius, frequentamenta edebant, foraminum varietate distincta, absque regularnm motn. Seneca: « Quo modo in dolio cantantis vox per totum enm quadam discussione percurrit et resonat, et tam leviter mota circuit tamen, non sine tactn ejus ac tnmultu, quo inclusa est. » Varro apud Nonium: « Inflet priusque tibias in orchestra, Domi suæ pitbaula ramices rumpit. » Propert. « Tibia Mygdoniis cantat eburna cadis. » Alius est utricularius, ὁ ἀσκαύλης, qni utre veutum conceptum instigans, cnbito exprimit, ac ntrem exanimat. In Copa: « Ad cubitum raucos excutiens calamos. » SCALIG.

10. *Dinocrates.* Hæc Solinus ad verbum, cap. XXXII, p. 62, et cap. XL, pag. 69. Dinocratem appellant Solinns, Vitruvius, Ammianus. Alii Chirocratem, Dinocharem alii nuncupant. Vide qnæ diximns lib. V, c. 11. Certe MSS. codices *Dinochares* apertissime præ se ferunt. H.

11. *Edixit.* Ita Horatius Serm.

quis ipsum alius, quam Apelles, pingeret: quam Pyrgoteles, sculperet: quam Lysippus, ex ære duceret: quæ artes pluribus inclaruere exemplis.

1 XXXIX. (XXXVIII.) Aristidis Thebani pictoris[1] unam tabulam[2] centum talentis[3] rex Attalus licitus est. Octoginta emit duas Cæsar dictator[4], Medeam et Ajacem Timomachi[5], in templo Veneris Genitricis dicaturus. Candaules[6] rex, Bularchi picturam Magnetum exitii, haud mediocris spatii, pari rependit[7] auro. Rhodum non incendit rex Demetrius, Expugnator[8] cognominatus, ne tabulam Protogenis cre-

lib. II, Epist. 1: « Edicto vetuit, ne quis se præter Apellem Pingeret, aut alius Lysippo duceret æra Fortis Alexandri vultum simulantia. » Apuleius, libro I Florid. « Edixit universo orbi suo, ne quis effigiem regis temere assimularet ære, colore, cælamine: quin sæpe solus eam Polycletus (Lysippum *voluit dicere*) ære duceret, solus Pyrgoteles cælamine excuderet. » Vide Plutarch. in Alex. Valerium Max. lib. VII, cap. 11, etc. H.—Quem locum Boileau sic imitatus est, in suo *Discours au Roi*:

Pour chanter un Auguste il faut être un Virgile;
Et j'approuve les soins du monarque guerrier
Qui ne pouvait souffrir qu'un artisan grossier
Entreprit de tracer d'une main criminelle
Un portrait réservé pour le pinceau d'Apelle.

Aj.

XXXIX. 1. *Aristidis Thebani pictoris.* Quem πορνογράφον appellatum esse Athenæus scribit lib. XIII, pag. 567. Varias hujus picturas Plinius recenset lib. XXXV, cap. 36, n. 19. Hard.

2. *Unam tabulam.* Quæ ægrum jacentem in lecto exprimeret. De ea rursum lib. XXXV, cap. 36, n. 19. Hard.

3. *Centum talentis.* Attica intellige; quæ, si ad rem pecuniariam Galliarum hodiernam revocaveris, 5,600 fr. æquaverunt; unde centena, 560,000 fr. Aj.

4. *Cæsar dictator.* Lib. XXXV, cap. 4. Dalec.

5. *Timomachi.* De eo dicemus lib. XXXV, cap. 40, n. 30. De his illius picturis, tum eo loco, tum ejusdem libri cap. 9. Hard.

6. *Candaules.* Κανδαύλης, qui et Myrsilus, Sardium tyrannus, de quo dicemus iterum lib. XXXV, cap. 34, ubi rursum de hujus picturæ pretio, ipsoque pictore. H.

7. *Picturam.... haud mediocris spatii, pari rependit auro.* Detraxere hanc negandi voculam *haud*, Plinii editores, quæ tamen in MSS. omnibus exstat apertissime: quam et loci sententia exigit: spatium picturæ, magnitudo est, ex eaque pondus tabulæ depictæ. Ait igitur vel pari pondere, vel tanto nummorum numero repensam esse, quantum tabulæ spatium foret. Hard.

8. *Expugnator.* Πολιορκητής· vocem græcam exprimere voluit. Vitruv. lib. X: « Interea rex Demetrius, qui propter animi perti-

maret, a parte ea muri locatam. Praxiteles marmore no- 2
bilitatus est, Cnidiaque[9] Venere, præcipue vesano amore cujusdam juvenis[10] insigni: et Nicomedis æstimatione regis, grandi Cnidiorum ære alieno permutare eam conati. Phidiæ[11] Jupiter Olympius[12] quotidie testimonium perhibet: Mentori[13] Capitolinus, et Diana Ephesia[14], quibus fuere consecrata artis ejus vasa.

XL. (XXXIX.) Pretium hominis in servitio[1] geniti maximum 1
ad hanc diem (quod equidem compererim) fuit grammaticæ artis Daphni, Gnatio Pisaurense vendente[2], et M. Scauro

naciam Poliorcetes est appellatus: » intellige, in obsidendis et oppugnandis urbibus. Vide et caput 10 libri trigesimi quinti hujus operis. Dalec. — Commodiore sane atque honestiore vocabulo, quam Plautus in Milite Glorioso, quem *Urbicapum* festive nuncupavit, act. IV, scen. 2, v. 64. Dicentur hæc iterum de Demetrio Poliorcete, et Protogene, lib. XXXVI, cap. 36. Hard.

9. *Cnidiaque*. Eadem refert lib. XXXVI, cap. 5. Dalec. — Cæterum *Cnidiaque* per *c* rescripsimus, ὀρθογραφίας studiosiores, nec credentes Plinium, ut istius ætatis elegantulos homines, « rancidulum quiddam balba de nare loquutos, » (ita fere Persius, sat. I, vs. 31) « omnia eliquasse et tenero supplantasse verba palato. » Atqui istius generis est *Gnidos* pro *Cnidos*. Aj.

10. *Cujusdam juvenis*. De his rursum lib. XXXVI, cap. 4, ubi et de æstimatione Nicomedis. Hard.

11. *Phidiæ*. Vide lib. XXXVI, n. 4. Hard.

12. *Jupiter Olympius*. Infra, lib. XXXVI, cap. 5. Dalec.

13. *Mentori*. Ex hoc loco illustrabimus Plinii verba inexplorati hactenus intellectus, lib. XXXIII, cap. 55. Hard.

14. *Diana Ephesia*. Dianam Ephesiam ab artifice Canetia factam memorat auctor, lib. XVI, c. 40. D.

XL. 1. *Pretium hominis in servitio*, etc. Leg. *Pretium hom.* etc. *fuit grammaticæ artis Daphni, Natio Pisaurense vendente, et M. Scauro principe civitatis* H-S DCC *licente*. Natius nomen proprium illius, qui Daphnidem vendidit, qui et Pisaurensis fuit: summa pretii H-S DCC, hoc est, *sestertiis septingentis licente*. Porro nota H-S pro sestertiis, plus millies in Plinio corrupta invenitur. Salm.

2. *Grammaticæ .... vendente*. In omnibus MSS. quos vidi, Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. etc. legitur *Daphni natio*, ex quo *Gnatio* scribendum potius conjeci, quam ut editi omnes habent *Cn* pro *Cneio*. Ratus dici Gnatium potuisse pro Egnatio, quæ familia Romæ notissima fuit, uti Egnatiam Italiæ civitatem, de qua libro tertio, cap. 16. Horatius Gnatiam appellat. Hard. — Quidni *Cn. Accio* vel *Attio*? Nam nobilissimæ gentis viro servorum mercimonium

principe civitatis IIı dcc licente[3]. Excessere hoc in nostro ævo nec modice histriones, sed libertatem suam mercati. Quippe quum jam apud majores Roscius histrio[4] IIı d[5]

adscribi res minime necessaria est. Accius vero nomen tribulis. Ar.

3. *IIı DCC licente.* Prius in editis legebatur, iii m. dcc *sestertiis.* At quemadmodum edi curavimus, ita totidem plane apicibus repræsentant hunc locum codices MSS. omnes Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. aliique. Porro in priscis exemplaribus, monumentisque, ipso etiam attestante Budæo, nec diffitente Hotomanno, (quanquam uterque hunc Plinii locum copiose exagitat, ac demum contra exemplarium fidem immutat :) tribus hujuscemodi characteribus IIı, ex re ipsa sestertius, duabus libris æris et semisse æstimatus, unde illi etiam nomen est, adnotatur. Perfacile autem tertius ille character, qui semissis index, et quem geminis prioribus minorem aliquanto esse oportuit, par illis a librario indiligente productus, originem vitio præbuit, millia mox adjicientibus de suo iis, qui tribus illis unitatis notis, non ipsa sestertia, sed tria potius monstrari antumarunt. Proinde IIı dcc sunt septingenta sestertia. De sestertiis autem neutrius generis hoc in loco agi, satis indicant annua Roscii sestertia quæ sequuntur. Horum quodlibet sestertios valere millenos, docturi sumus abunde alibi, doctique consentiunt. At non tantum bujus ipsius servi pretium fuisse, alio licitante ac vendente, docet Suetonius. Hard. — Suetonius, libro de illustribus Grammaticis, in Lælio Præconino, ducentis millibus nummum, idque, διαῤῥήδην sine notis numerorum. Mitalerius. — Cujus nempe hæc sunt verba : «Pretia, inquit, grammaticorum tanta, mercedesque tam magnæ, ut constet Lutatium Daphnidem ducentis millibus nummum Quinto Catulo emptum.» Ubi pessime vocem banc *nummum* pro denariis accipi Harduinus suspicatur: Quod probatis scriptorum testimoniis, ait ille, fieri posse alias docebimus. Quid enim hinc auxilii erit, quum HS iv æquet unus denarius? Nam admissis sestertiis septingentis, quorum singula repræsentant libræ gallicæ 180, ut vocant, pretium servi hujus ad libras 126,000 omnino pertinebit. Ingens sane, ac fide vix dignum, nisi et hoc maximum significaret esse, quod ad sua tempora ipse comperisset, et eo devenisset jam ratio, seu corruptio potius temporum ac morum id ætatis. Sed si denarios septing. volueris, summa quadruplex erit, nec minor quam 500,000 fr. Ar.

4. *Roscius histrio.* De illo plurima Rhodiginus, lib. XIV, cap. 17. Dalec.

5. *IIı D.* In hac sestertiorum forma signanda, secuti sumus codices prælaudatos, quum vulgo exhiberi in hunc modum soleant, HS. Ad summam quod attinet, de quingentis omnes MSS. cum editis libris consentiunt. Sed pro d forte dc reponenda sunt ex Ciceronis oratione illa, qua Roscium hunc Co-

annua meritasse[6] prodatur : nisi quis[7] in hoc loco desiderat Armeniaci belli, paulo ante[8] propter Tiridatem gesti, dispensatorem[9], quem Nero IIs cxxx*** manumisit[10].

mœdum defendit, pag. 100 : « Decem bis annis proximis HS. (hoc est, sestertium) sexagies honestissime consequi potuit : noluit. » Quo palam fit, publicam mercedem annuam, quam is recusavit, sestertium sexcentorum fuisse : quæ summa decies multiplicata efficit sex mille sestertia, sive quod idem est, sexagies sestertium, subintellige centena millia : monetæ nostræ, 600,000 libras gallicas. — IIs D. Sestertia quingenta. Monetæ nostræ gallicæ, libras 50,000. Hard.

6. *Meritasse.* Hoc est, quæstus fecisse. Hac voce Cicero usus in Verrem. Hard.

7. *Nisi quis.* Cum superioribus hæc sunt in hunc modum contexenda : Quod servi pretium vere appellari possit, maximum usque ad sua tempora fuisse Daphnidis grammatici. Quamvis enim illud excesserint ætate sua histriones, longe majoribus pecuniarum summis, ut manumitterentur, domino persolutis (id quod facile illis factu fuit, ingentibus adeo præmiis mercedibusque histrionicæ arti propositis, ut apud majores utique frugaliores, quingenta, sive sexcenta singulis annis e publico Roscius sit consecutus) ; non deberi ea tamen inter servorum pretia connumerari, quandoquidem hujusmodi summis pecuniarum, non emptus a quopiam servus est, sed suam ipsimet libertatem redemerunt. Quamobrem neque huc pertinere debet pretium ingens illud Neroniani dispensatoris, sive spadonis Pæzontis : quum belli verius quam hominis id fuerit : hoc libidinis, non formæ. Hard.

8. *Paulo ante.* Nerone tertium, et Valerio Messala Coss. Gestum feliciter id bellum Neronis nummus significat : in quo victoria expressa, quæ coronam dextra præfert, cum epigraphe, ΑΡΜΕΝΙΑC. Regnum Tiridati a Nerone datum Romæ e suggestu Tranquillus ait in ejus vita, cap. 13. Hard.

9. *Dispensatorem.* De hac voce dicemus lib. XXXIII, cap. 13 et 52. Hard.

10. *Quem Nero H-S CXXX *** manumisit.* Mira ibi omnium exemplarium est diversitas. Nam editi olim *H-S CXX manu m.* Ad quod Salmasius : « Corrige et scribe : *quem Nero H-S CXXX*, hoc est, sestertiis centum et triginta. » Sed Harduinianorum, teste Harduino, Reg. 1, Colb. 1, 2, Paris. editionumque vetustarum concordia. Perperam in recentioribus addita millenarii numeri nota (M nempe) ex voce sequenti excisa, *manumisit.* Lineolam idem monet a se superpositam, cujus addendæ Budæus auctor fuerat, Salmasiumque non immerito culpat qui rem frivole excutit pro cxx rescribens cxxx, hoc est, pro 21,600 fr. (nam Neronis tempore sestertium fere 180 fr.) 23,400, ubi nil differentiæ est, nisi 1,800 fr. summaque multis partibus minor est quam superiores : quum tamen hæc utraque sum-

2 Sed hoc pretium belli[11], non hominis fuit : tam hercule, quam libidinis, non formæ Pæzontem[12], e spadonibus Sejani, IIı D[13] mercante C. Lutorio Prisco[14]. Quam quidem injuriam[15] lucrifecit ille, mercatus in luctu civitatis, quoniam arguere nulli vacabat.

ma, Neroniani dispensatoris, et spadonis Sejaniani, multo gravior esse debeat. Unde optime conjicit Plinianam summam esse centies et tricies centena millia sestertium. Quod quomodo nulli in mentem venisset, quæ simplicitas est, stupemus. Sed lineolam appingere ridiculum est. Nam vel προσρήματα scribi necesse est, vel adjungi C M. aut C ∞ trigesies centena H-S= 13,000,000 sestertios=13,000 sestertia = (si sestertium, 180 fr.) 2,340,000 fr. Aȷ.

11. *Pretium belli.* Non tam hominis pretium hoc fuit, quam æstimatio lucri quod acceperat ex dispensatione belli. Hard.

12. *Pæzontem.* Ita plane MSS. omnes, Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. aliique, a quibus desciscere Budæum oportuit, scribentem *Peronetomi :* quoniam ei qui exsectis genitalibus sit infibulatus aptari queat hujuscemodi vox Græcorum, περονήτομος. Hard. — Nomen convenit homini probroso, quale est Comazon, quem Heliogabalus Imperator in deliciis habitum ad consulatum usque evexit. Porro participia interdum verti in propria novum videri non debet, quum etiam passiva forma quædam in hoc genere reperiantur, ut Sozomenus: is fuit Ecclesiasticæ historiæ scriptor. Gelen.—*Pæzon* vero, unde in acc. cas. *Pæzontem*. Græce Παίζων, quæ vox *ludentem* sonat. Aȷ.

13. *Sejani, IIı D.* Prisca forma rursum signavi sestertia, eorumdem codicum admonitu. Hic libri editi, III M. D præferunt, imperitis scilicet librariis, ut jam monuimus, arbitrantibus ejuscemodi notis IIı, non sestertia, sed tria signari : quare millia addiderunt. Porro quum in recensendis horumce pretiorum summis, Pliniana semper crescere oratio debeat, ut jam monuimus : haud assentimur Salmasio, qui loco jam appellato, HS D. quingenta sestertia ait esse : sed superposita, ut moris erat, lineola, HS D, sestertium quingenties interpretati sumus. Hard. — De lineola vid. not. 10. *H-S D* (500,000,000 sestertii), Neronianis temporibus fuisset 9,000,000 fr. Sed quum pecuniæ sub Tiberio plus pretii inesset, est ad minimum 9,500,000 fr. Aȷ.

14. *Lutorio Prisco.* Eques romanus, majestatis damnatus sub Tiberio, et exanimatus in carcere ob quoddam poema. Tacitus, lib. III. Dalec.

15. *Injuriam.* Non debet cuiquam mirum videri, occupata tum civitate in luctu ac gemitu ob Tiberii tyrannidem, quem post Sejani interitum multo sævissimum factum esse, atque in omne genus crudelitatis erupisse notat Tranquillus in

XLI. (xl.) Gentium in toto orbe præstantissima[1] una 1
omnium, virtute[2], haud dubie romana exstitit[3]. Felicitas
cui præcipua fuerit homini, non est humani judicii : quum
prosperitatem ipsam alius alio modo, et suopte ingenio
quisque terminet[4]. Si verum facere judicium volumus, ac
repudiata omni fortunæ ambitione decernere, mortalium
nemo est felix[5]. Abunde agitur, atque indulgenter fortuna 2
decidit cum eo, qui jure dici non infelix potest[6]. Quippe
ut alia non sint, certe, ne lassescat fortuna, metus est :
quo semel recepto, solida felicitas non est. Quid quod
nemo[7] mortalium omnibus horis sapit? utinamque falsum

Tiberio, cap. lxi, pag. 50. Qnare arguere tam profusæ nequitiæ emptorem nulli tum vacabat. Hard.

XLI. 1. *Gentium in toto orbe præstantissima*, etc. Hactenus editi libri hoc capiti buic lemma præfigunt, *De præstantia gentium :* quod quidem nnde hauserint, adhuc mihi incompertum est. Neqne enim in Pliniano Indice apparet : et sane qnod capitis sequentis lemma esse voluerunt, *De felicitate summa*, ibi præpostere omnino positum, buc plane referri oportuit. Hard. — Præstantiam gentium Plin. metiri videtur potentia, et imperii magnitudine : oblitus discriminis boni et magni. Unde recte Cephesias : Οὐχ ἐν τῷ μεγάλῳ τὸ εὖ, ἀλλ' ἐν τῷ εὖ τὸ μέγα. Athenæus, Dipnosoph. lib. XIV. Cæterum de discrimine gentium quoad insigniores virtutes, aut vitia, legatur Plutarchus Præceptor. politic. et Dicæarch. Geograph. Dalec.

2. *Una omnium, virtute.* Virtute, inquit, gens romana cæteris omnibns antecellit : felicitate, quis homo homini præstet, haud ita promptnm est statuere. Hard.

3. *Romana exstitit.* Vide Plutarch. περὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς τύχης. Dalec.

4. *Quisque terminet.* Chiffl. *determinet.* Hard. — Præstat simplex verbum. Aj.

5. *Mortalium nemo est felix.* Homerus Odyss. ζ : « Τοῖος γὰρ νόος ἐστὶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων, Οἷον ἐπ' ἦμαρ ἄγῃσι πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε. » Cæterum haud parum dnrior rigidiorque est hæc sententia Soloniana illa vulgo eruditorum nota, neminem ante mortem beatum dicendum. De qua Herod. Aristot. lib. I. Eth. Nicom. I, cap. 10, et ibi interpp. discrimen facientes inter εὐδαιμονίαν et εὐτυχίαν. Dalec.

6. *Abunde igitur, atque indulgenter fortuna decidit cum eo, qui jure dici non infelix potest.* In editis, *abunde igitur.* At MSS. omnes, *agitur :* et mox, *diciditur,* in codd. Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. Chiffl. Tolet. etc. nt legendum censeam : « Abunde igitur, atque indnlgente fortuna deciditur cum eo, etc. » Hard.

7. *Quid quod nemo.* Nemo est, inquit, qui non aliqua parte vitæ desipiat, vel peccet : nemo igitur felix. Pendet hoc ex illo dogmate,

hoc, et non a vate[8] dictum quamplurimi judicent! Vana mortalitas, et ad circumscribendum seipsam ingeniosa, computat more Thraciæ gentis : quæ calculos[9] colore

Solum sapientem esse felicem. Vide Plutarch. in libro : « Num sola improbitas sufficiat ad iufelicitatem. » Hard.

8. *Et non a vate.* Non abludit Hom. quum Odyss. lib. XVIII, nemini mortalium ait hoc contigisse ut norit omnia : Ἀλλά τοι οὐ δύναμαι πεπνυμένα πάντα νοῆσαι. Imitator expressit Horat. lib. IV, Od. iv : « Quærere distuli, Nec scire fas est omnia. » In cod. Tolet. *Et non ut a vate.* Ed.

9. *More Thraciæ gentis : quæ calculos,* etc. Erasm. Chil. I, Cent. 5, adag. 54, *creta notare*, secutus Hermolaum Barbarum, hunc morem Cretensibus adscripsisse putavit Horatium illo carmine, lib. I, od. xxxvi : « Cressa ne careat pulchra dies nota. » Nisi *Thressa*, inquit, hoc loco satius legi foret. Hos deinde, ut fit, omne vulgus interpretum secutum est. At Cressa nota significari ab Horatio jam alias docuimus, ab amicis rogati, non album lapillum, sed vinum Creticum, quod iu maximo pretio habitum Clemens Alex. Pædag. lib. II, pag. 156, aliique permulti docuerunt. Et sane id sententia hujus loci requirit. Ait enim ob amici adventum, paraturum se epulas, iu quibus pretiosum primo vini genus sit apponendum : deinde, neque illud quidem parce et avare ministrandum : tertio denique, choreas secuturas : « Cressa ne careat pulchra dies nota : Neu promptæ modus amphoræ, Neu morem in Salium sit requies pedum. » Quod imitatus ille mihi ex Tibullo videtur, ita pariter canente : « Vina diem celebrent : non festa luce madere Est pudor; errantes et male ferre pedes. » Cressam porro notam pro vino Cretico dixit Horatius, qua forma idem, lib. II, ode iii : « Seu te iu remoto gramine per dies Festos reclinatum bearis Interiore nota Falerni. » Et in Satyris, lib. I, Satyra x : « Ut Chio nota si commixta Falerni est. » Adde Ciceronem in Bruto, num. 83 : « Ut si quis Falerno vino delectetur, sed eo nec ita novo, ut proximis consulibus velit natum : nec rursus ita vetere, ut Opimium aut Anicium consulem quærat. Atqui hæ notæ sunt optimæ : Credo : sed nimia vetustas, etc. » Ut vina Falerna idem Horatius alibi, et Falernas vites, sic Falerni notam, hoc est, agri Falerni, notamque Falernam pro Falerno vino, Creticamque notam, sive Cressam, pro Cretico vino, priores dixere : pro lapillis, inquam, albo colore distinctis (nam lapillos adhibuere Thraces Plinio teste, qui calculos : Persioque, qui lapillum dixit :) sed pro lapillis, inquam, albis Cressam notam dixisse neminem, quavis ego sponsione contenderim. Cretam vero, hoc est, terram albam in insula cognomine effodi, quæ nunc Candia dicitur, aut ab ea traxisse nomen, somnium est otio abstentium. Nec Cressam notam igitur etiam pro creta latinæ aures ullæ ferant. Plura jam in eam rem diximus in Ephemeri-

distinctos, pro experimento cujusque diei in urnam con-
dit, ac supremo die separatos dinumerat, atque ita de
quoque pronuntiat. Quid quod iste calculi candore illo 3
laudatus dies, originem mali[10] habuit? Quam multos ac-
cepta afflixere imperia? quam multos bona perdidere, et
ultimis mersere suppliciis? ista nimirum bona, si cui
inter illa[11] hora in gaudio fuit. Ita est profecto, alius de
alio judicat dies, et tamen supremus de omnibus : ideo-
que nullis credendum est. Quid quod bona malis paria

dibus Eruditorum, anno 1681. Sed illud nescio quo casu ibi prætermissum, quod plane rem evincit, ac lyrici vatis mentem omnino apertam ac planam facit. Moris id ei nempe fuisse, ut quovis bono, hoc est, festo ac læto et pulchro die vinum adhiberet optimum, ad lætitiam utique vel significandam, vel augendam : quod quum passim facit, tum vero luculenter lib. III, od. XXXI, qua consulatum triumphumve Messalæ gratulaturus, amphoram suam sic compellat : « O nata mecum consule Manlio, Seu tu querelas, sive geris jocos, Seu rixam et insanos amores, Seu facilem, pia testa, somnum, Quocumque lectum nomine Massicum Servas, moveri digna bono die; Descende, Corvino jubente, Promere languidiora vina. » Sic Plinius, lib. XIX, cap. 43, de genere luxuriaque carduorum : « Condiuntur aceto melle diluto.... ne quis dies sine carduo sit. » Qui porro nuper in Horatium scribens, quum ne nostrum hoc commentum probaret, eo se inprimis argumento duci significavit, quod *Cressi nota*, ut *nota Falerni* dicendum a vate putaret, non *Cressa nota*, egregie est hallucinatus, et solœcismum admisit : neque enim *Cressi* dixeris latine : sed *Cretis*, vel *Cretici*, vel denique *Cressii* : quum sit *Cressa* feminea vox a *Cres* masculina, non *Cressus*. H.— Zenobius, cent. VI, adag. 13 : Τὰς ἐν τῇ φαρέτρᾳ ψηφίδας. Φύλαρχός φησι τοὺς Σκύθας μέλλοντας καθεύδειν, ἄγειν τὴν φάρετραν· καὶ εἰ μὲν ἀλύπως τύχοιεν τὴν ἡμέραν ἐκείνην διάγοντες, καθιέναι εἰς τὴν φάρετραν ψηφίδα λευκήν· εἰ δὲ ὀχληρῶς, μέλαιναν. Ἐπὶ τοίνυν τῶν ἀποθνησκόντων ἐκφέρειν τὰς φαρέτρας, καὶ ἀριθμεῖν τὰς ψήφους. Καὶ εἰ εὑρεθείησαν πλείους αἱ λευκαί, εὐδαιμονίζειν τὸν ἀπογενόμενον, etc. HARD.

10. *Originem mali.* Dies ille ipse qui faustus est existimatus, initium et origo infelicitatis fuit. Quam multos enim vel accepta eo die imperia, quibus summus apex felicitatis videbatur tangi, ærumnis postmodum afflixere. HARD.

11. *Si cui inter illa.* Reg. 1, 2, Paris. et Chiffl. legunt, *quum interim illa hora* : ea utrobique sententia, adeo esse obcæcatos homines, ut illa bona appellent, quæ multos perdidere, modo inter illa fruenda exigi vel una possit in gaudio hora. HARD.

non sunt, etiam pari[12] numero : nec lætitia ulla[13] minimo mœrore pensanda? Heu vana et imprudens diligentia! numerus dierum comparatur[14]: ubi quæritur pondus.

1 XLII. (XLI.) Una[1] feminarum in omni ævo Lampido[2] Lacedæmonia reperitur, quæ regis filia, regis uxor, regis mater fuerit. Una Berenice[3], quæ filia, soror, mater Olympionicarum. Una familia Curionum, in qua tres continua serie oratores exstiterunt. Una Fabiorum[4], in

12. *Etiam pari.* Etiam si bona *malis permixta* pari *eveniant* numero. Hard. — *Pari numero.* Nunquam tamen pari numero esse conqueritur Ovid. de Arte, III, 256: « Pluraque sunt semper deteriora bonis. » Et Plutarch. consol. Apol. p. 101. Dalec.

13. *Lætitia ulla.* Hoc est, quantumlibet magna, minimo mœrore pensanda non est. Prius *ullo*, minus sincere legebatur. Hard.

14. *Numerus dierum comparatur.* Hoc est, numeri dierum felicium infeliciumque inter se conferuntur uter major sit. Gelen.

XLII. 1. *Una*, etc. *De felicitate summa.* Titulus est in vulgatis. In membranis ita concipitur: *Raritas continuationis in familiis.* Salm.

2. *Lampido.* Plato in Alcibiade, tom. II, pag. 123, ubi τὴν Λαμπιδὼ Leotychidæ filiam, uxorem Archidami, Agidis matrem, eo nomine prædicat, quod hi omnes reges fuere Lacedæmone, ex Eurypontidarum familia. H. — *In omni ævo Lampido.* In regum nostrorum progenie Blanca regis Hispaniæ filia, fuit regia uxor, regia mater: item Claudia regia Ludovici filia, regis Francisci uxor, regis Henrici II mater. Dalec. — Ad. et Exc. nostrum VIII. Aj.

3. *Berenice.* Scriptura codicum omnium. Editi, *Pherenice*, ejusdem sensus, at pessime, quia optime. Nam ut Rhodiis et Cretensibus β pro F vel ʽ (βέδος pro ἔδος, βαβέλιος pro ἥλιος, βρόδον pro ῥόδον), ut Delphiensibus β pro π (βατεῖν, βάτος), ita olim Siculis et Macedonibus φ mutabatur in β. Sic Βίλιππος, Βρίγες pro Φρύγες, Βερενίκη aut Βερονίκη, βαλακρὸς pro φαλακρός. Cæterum de hac conf. Ælian. Var. Hist. lib. X, c. 1. Et Val. Max. lib. VIII, cap. ult. fine: « Pherenices, inquit, non vulgaris honos: cui soli omnium feminarum gymnico spectaculo interesse permissum est, quum ad Olympia filium Euclea certamen ingressurum adduxisset, Olympionice patre genita, fratribus eamdem palmam assecutis latera cingentibus. » Aj.

4. *Una Fabiorum.* In qua præterea tres fratres, Cæso, Marcus, Quintus, septem continuos consulatus gesserunt, ut notat Dionys. Halic. Antiq. Rom. lib. IX. Hard. — *Una Fabiorum.* Ex ea familia trecenti perierunt ad Cremeram fluviolum Hetruriæ, vicinum Romæ, nascentem ex parvo lacu in silva Baccana, et Tiberim subeuntem prope Fidenas. Ovid. « Una dies Fabios ad bellum miserat omnes: Ad bellum missos abstulit una dies. »

qua tres[5] continui principes senatus, M. Fabius Ambustus, Fabius Rullianus filius, Q. Fabius Gurges[6] nepos.

XLIII. (XLII.) Cætera exempla fortunæ variantis innumera sunt. Etenim quæ fecit magna gaudia, nisi ex malis? aut quæ mala immensa, nisi ex ingentibus gaudiis? (XLIII.) Servavit proscriptum a Sylla[1] M. Fidustium[2] senatorem, annis 1

5. *In qua tres.* Addit Solinus, hæc transcribens, cap. I, pag. II : « Magnum hoc habitum est sane eo sæculo, quo facundiam præcipue et divina et humana mirata sunt, etc. » HARD.

6. *Fabius Ambustus, Fabius Rullianus filius, Q. Fabius Gurges, etc.* Fuit Rullianus Ambusti F. In Chiffl. cod. *Rulliani filius*, inepte : nam Rulliani filius ipse Fabius Gurges est, nepos Ambusti. M. FABIUS AMBUSTUS, trib. milit. anno Urbis 374 et 385; ter consul, 394, 396 et 398, et dictator. Q. FABIUS MAX. RULLIANUS, M. F. magister eq. dictator, et quinquies consul, an. 432, 444, 446, 457 et 459. Q. FABIUS GURGES, Q. F. M. N. bis consul, an. 462 et 478. HARD.

XLIII. 1. *Sylla. Sillam* quidam dictum volunt una littera mutata a *sillo naso.* Sigonius vero quasi *Sibyllam*, quod decemvir aut prætor, ex libris Sibyllinis ludos Apollinarés instituerit. DALEC.

2. *M. Fidustium.* Ita MSS. omnes. Verum Dio, lib. XLVII, pag. 333, L. Filuscium appellat : Τὸ δέ τι ἀστάθμητον, inquit, τοῦ βίου, καὶ ἐξ ἐκείνου ἐτεκμηριώθη, ὅτι Λούκιος μὲν Φιλούσκιος ὑπό τε τοῦ Σύλλου πρότερον ἐπικηρυχθεὶς, καὶ διαφυγὼν, ἔς τε τὸ λεύκωμα αὖθις τότε ἐσεγράφη, καὶ ἀπέθανε. « Incertitudinem vero humanæ vitæ L. Philuscius demonstravit, qui ante a Sylla proscriptus, quum periculum evasisset, tum denuo proscriptus ab Antonio, et occisus est. » Paulo post, *annis* XXXIII, pro XXXVI. Regium vetustissimum manuscriptum codicem, et nostrum, qui est haud inferioris ætatis, et idem integerrimus, aliumque, quem laudat Dalecampius, secuti rescripsimus : et mox, *sed usque ad Antonium;* ex iisdem. Inde intelliges Syllanam proscriptionem incidisse in annum Urbis conditæ 673. HARD. — *Servavit proscriptum a Sylla M. Fidustium.* Si bis proscriptum accipiamus a Sylla M. Fidustium, nulla fuit ratio Plinio, cur notaret secundam proscriptionem tanquam raram et causa carentem. Nam qua ratione primo proscriptus fuit, eadem proscribi potuit et secundo, et tertio, et sæpius, sine ulla rei admiratione. Item raras hic, memoratuque dignas hominum fortunas Plinius exsequitur. Ecquid, rogo, miraculi fuit, servari hominem bis proscriptum ab eodem Sylla? Nunquam igitur in animum inducere potui, verba hæc sincera esse, sed hæsit semper scrupulus, luxato ordine scripta esse. Nam, nisi opinio mea me fallit, Marcus hic Fidustius bis proscriptus a duobus romanis principibus, utriusque sævitiam evasit, et utrique supervixit; primo a Sylla, et eo mortuo, iterum a M. Antonio: quem successum, magnæ fuisse

XXXVI[3], sed iterum proscriptus[4]. Superstes Syllæ vixit, sed usque ad Antonium[5]: constatque nulla alia de causa ab eo proscriptum, quam quia proscriptus fuisset.

1 XLIV. Triumphare P. Ventidium[1] de Parthis voluit quidem solum, sed eumdem in triumpho Asculano[2] Cn. Pompeii Strabonis duxit puerum: quamquam Masurius auctor est bis in triumpho ductum: Cicero[3], mulionem

felicitatis, negari non potest. Notat autem nec immerito Plinius non alia causa proscriptum fuisse a M. Antonio, quam quia prius proscriptus fuisset a Sylla. Scribendum igitur hunc locum reor ad hunc modum: « Servavit proscriptum a Sylla, M. Fidustium senatorem annis XXXIII, usque ad Antonium. Sed iterum proscriptus, superstes illi vixit. Constatque, etc. » PINT.

3. *Annis XXXVI.* Ita MSS. Reg. et editio princeps. Frustra eruditus Hardoinus in altera sua editione emendavit, XXXIII. Proscriptiones Syllana et Antoniana postulant numerum XXXVI. BROT.

4. *Iterum pr.* Subint. ab Antonio. Nam superstes Syllæ, etc. HARD.

5. *Sed usque ad Antonium.* Usque ad annum Urbis conditæ 706, qui cœpit ab autumno anni superioris, æra Antoniana, in nummis etiam Claudii Imp. consignata, quoniam fuit is M. Antonii nepos: quoque anno 706, fuit hæc ab Antonio facta proscriptio: eo quod erat is, ut in nummo vetere scribitur, M. ANTO. IMP. R. P. C. *Marcus Antonius Imperator Reipublicæ constituendæ;* quum esset CÆSAR DIC. *Cæsar Dictator* tantum. HARD.

XLIV. 1. *P. Ventidium.* Velleius, lib. II, num. 65: « Vidit hic annus (quo Cæsar est interfectus) Ventidium, per quam urbem inter captivos Picentium in triumpho ductus erat, in ea consularem prætextam jungentem prætoriæ: idem hic postea triumphavit. » Conf. Appian. in Parth. pag. 156; Plut. Antonio, pag. 931; Dio, lib. XLIX; Frontin. Stratag. lib. I, cap. 1; Gellius, lib. II, cap. 4, pag. 799. In nummis antiquis, M. ANT. IMP. *Marcus Antonius Imperator*, cujus se partibus nimirum Ventidius addixerat; et ex altera parte, P. VENT. PONT. *Publius Ventidius, Pontifex.* HARD.

2. *Asculano.* Asculum Piceni coloniam, a Cn. Pompeio Magni patre captum bello sociali, refert Velleius, lib. II, num. 21, et Gellius loc. cit. HARD.

3. *Cicero.* Nunc, lib. X, epist. 18, quæ Planci est ad Ciceronem: « Ventidiique mulionis castra despicio. » Vim vocis explicat, totamque historiam recitat Gell. l. c. « Quum adolevisset, inquit de Ventidio, victum sibi ægre quæsisse, eumque sordide invenisse comparandis mulis et vehiculis, magistratibus qui sortiti provincias forent præbenda publice conduxisse; Antonii demum partes secutum, pontificatum quoque, ac consulatum, adeptum esse. Quam rem adeo intoleranter tulisse populum rom. qui curandis mulis illum victitasse meminerat, ut vulgo per vias urbis versiculi proscribe-

castrensis suffaranium[4] fuisse : plurimi[5] juventam inopem in caliga militari tolerasse. Fuit et Balbus Cornelius major[6] consul[7], sed accusatus[8], atque de jure

rentur. « Concurrite omnes, augures, aruspices, Portentum inusitatum conflatum est recens : Nam mulos qui fricabat, consul factus est. » Hard. — Stulte sane qui virum indignabantur ingenio, fortitudine, optima indole spectabilem consulatu et triumpho potitum. An e Romanorum optimatum sanguine erant omnes isti, qui optimatum superbiæ socordiæque ita impense favebant? Sed idem indocte; nam Ventidius claris natalibus fuit; sed captus, et in servitutem adactus est, ut potest e not. 1 supr. dispici. et conf. de hoc Gallicam, de quo merito Galliæ gloriantur, *Biographie universelle*, ubi amicus noster Parisot et rem optime expedivit, et virum ab injuriis vindicavit. Aj.

4. *Castrensis suffaranium.* In Reg. 2, et Chiffl. *Castrensis furinariæ :* forte pro *farinariæ*. In libris editis, *castrensem suffaraneum*. At in nostro codice MS. qui est integerrimus, prima manu scriptum est *Castrensis* (subintellige, mulionis) *suffaranium :* secunda autem, nec certe recenti, sed falsa, *Castrensem suffranium*. Castrensis mulio is dici videtur qui far in castra convehit. Suffaranius autem qui sub alio mulione est, ut sit quasi submulio, sive mulionis ordinarii vicarius mulio, qui far convehit. Hard. — Vide Scalig. Append. Virgil. ad Cat. Phaseli παρῳδίαν, « Sabinus ille, etc. » quæ tota est in Ventidium. Vide et Turn. Adv. lib. XXIX, c. 18. Dal.

5. *Plurimi.* Idem Dio, XLIII. H.

6. *Fuit et Balbus Cornelius major*, etc. Corn. Balbus major cognominabatur, ad differentiam alterius Balbi ex fratre filii qui triumphavit : jus civitatis simul acceperunt, et discriminis gratia patruus, Balbus major dictus. Legendum itaque : « Balbus Cornelius major consul fuit; sed accusatus atque de jure virgarum in eo judicio in consilium missus. » Eo judicio quo accusatus est Balbus, de jure virgarum etiam deliberatum est, an competeret in eum, quod civis romanus non esset. Salm. — Sive porro Cornelium Balbum, sive Balbum Cornelium dixeris, nihil interest : Plinio enim, Velleioque Paterculo nihil familiarius, quam cognomen gentilitio nomini præponere. Sic Musam Antonium Scribonius dixit, Compos. cx. Hard. — Immo omnibus Latinis solemne est. Horat. Carm. lib. II, ode II, vss. 2 et 3 : « Abditæ terris inimice lamnæ, Crispe Sallusti. » Nec id tantum ob versus pangendi necessitatem. Tacitus sexcenties, Messala Valerius, lib. I, cap. 8; Gallus Asinius, lib. II, cap. 32; Varum Quinctilium, lib. IV, cap. 66, etc. etc. Aj.

7. *Consul.* Consul hic fuit, quoniam ita necesse est dicere, Cn. Domitio Calvino secundum, C. Asinio Pollione coss. anno Urbis 714. Quum enim magistratu se abdicassent, ille unus ex suffectis fuit, ut quidem Dio refert lib. XLVIII, pag. 365 et 376. Hard.

8. *Sed accusatus.* Quod civitatem romanam falso usurparet, quum pe-

virgarum[9] in eum, judicum in consilium[10] missus: primus externorum, atque etiam in Oceano[11] genitorum usus illo honore, quem majores Latio quoque[12] negaverunt. Est et L. Fulvius[13] inter insignia exempla, Tusculanorum rebellantium consul: eodemque honore, quum transisset[14], exornatus confestim a populo romano: qui solus eodem anno, quo fuerat hostis, Romæ triumphavit ex iis, quorum consul fuerat.

2 Unus hominum ad hoc ævi, Felicis sibi[15] cognomen

regrinus esset. In peregrinum enim erat jus virgarum, non in civem. Nam, ut ait Cic. pro Rabir. Perduell. « Porcia lex virgas ab omnium civium romanorum corpore amovit. » Nota est ea Balbi historia, ex oratione Ciceronis pro ipso habita. HARD. — Et hinc ambitiosissime expetita romana civitas. Hinc tantum irarum et indignationis Romæ conceptum, quum Tullius de Gavii supplicio disseruit in Verr. Act. II, or. v. Nec immerito hæc gens hominum nunc etiam dicitur le *peuple-roi*; quippe quæ universitati suæ id circumdedit quod unius est, quod regis, inviolabilitatem, sacrosanctum hunc denuntians qui civis.

9. *Atque de jure virgarum.* Legem M. Porcius Cato tulit (unde et Porcia dicta est) ne civis roman. aut verberaretur, aut necaretur. Eam ille *pro scapulis*, vocabat, ut auctor est Festus. Livius, lib. X, *pro tergo*; auctor hoc loco de jure virgarum. DALEC.

10. *In consilium.* « Mittere judices in consilium, inquit Asconius Pedian. in orat. Cic. in Verr. pag. 67, est demittere judices ad sententiam dicendam, ubi allegatis omnibus argumentis orator dixerit, Dixi. » HARD.

11. *In Oceano.* Qui Gadibus natus, ut dictum est lib. V, cap. 5, quæ fuit insula in Oceani littore posita, ultra fretum Gaditanum. H.

12. *Latio quoque.* Latinis olim petere Romæ magistratus, aut gerere omnino non licuit. HARD.

13. *L. Fulvius.* Qui consulatum gessit cum Q. Fabio Max. Rulliano, de quo cap. 42 diximus, anno Urbis 432. Livius, lib. VIII, pag. 150. HARD.

14. *Quum transisset.* In Romanorum nempe partes. HARD. — Εὐφημισμὸς, ut id lateat quod merito invisum in *transfugæ* et proditoris titulo est. AJ.

15. *Felicis sibi.* Velleius, lib. II, num. 27, pag. 12: « Occiso demum C. Mario septies consulis filio, Felicis nomen assumpsit, etc. » In nummis antiquis, sive ad majorem emphasim, sive ad distinguendum ab adjectivo nomine cognomen, scribitur per geminum e *Feelix*. Hereditarium illud cognomen transmisit ad posteros: e quibus fuit Felix, præses Judææ, cujus uxor Drusilla, e gente Claudia: qui et perorantem se judice Paulum audivit, ut in Actis narratur, cap. XXIII. HARD. — Felicem Syllam dictum putant, quod feliciter in hostes

asseruit L. Sylla[16], civili nempe sanguine, ac patriæ oppugnatione adoptatum. Et quibus felicitatis inductus argumentis[17]? quod proscribere[18] tot millia civium ac trucidare potuisset. O prava interpretatio, et futuro tempore infelix! Non melioris sortis tunc fuere pereuntes, quorum miseremur hodie, quum Syllam nemo non oderit? Age, 3

pugnasset, quod amicus fuisset Metelli Pii, quod Athenas vi captas non delevisset. Scribit Appianus equestrem imaginem Syllæ auream ante rostra positam cum inscriptione : CORNEL. SYLLAE IMPERAT. FORTVNATO. Venustum quoque Sylla cognominari se voluit. Rhodig. XXIV, 6. Syllæ immolanti jecur extrema fibra coronæ laureæ imaginem ostendit, ostento mirabili felicitatis. Alex. ab Alex. lib. V, cap. 25. Vide Valer. Maxim. lib. VI, cap. 9, et lib. IX, cap. 2. DALEC. — Hæc tempestive ab erudito medico coacervata de Cornelio. Sed in his quæ dictatori causæ, aut ansa fuere cur Felicis nomen dignitati et superbiæ suæ circumdaret, ne amicitiam Pii Metelli, ne clementiam erga Athenas admitte. Ob illud felicem se vir magnus credidit, quod de hostibus cunctis plene, abunde triumphavisset. Nec objicias ingenii minorem famam fore, si fortunæ prospere gesta adscripta sint. Præstat sane altioris ingenii laus fortunam. Sed altiore ingenio pollere hominis est; felicitate frui inconcussa, divinum. Magni homines aliquando, μάκαρες Dii. Quocirca Antiquis insita hæc opinio, iis Deos invidere quibus felicitas nimia est (vid. Æschyl. Agamemn. act. III, sc. 1.); et inde derivatura deprecabatur Polycrates Samius, jacto in mare annulo, ob margaritas et opus pretiosissimo. Cæterum in hanc Syllæ felicitatem eloquentissime Annæus, de vita Beata, invehitur. Nec minus vivide Lucanus, postquam de strage Sullana cecinit, Pharsal. lib. II, vss. 221, 222 : « Hisne Salus rerum, Felix his Sylla vocari Et meruit tumulum medio sibi tollere Campo? » Moneamus et quoa hæc Syllæ de fortuna sua ambitio tangit, his legendum ἐπεισόδιον Valeriæ in Nostratis DE THÉIA eximio opere *Voyage du jeune Polyclète*, tom. III, fin. AJ.

16. *L. Sylla, civili nempe sanguine*, etc. Ita legend. *L. Sylla, civili nempe sanguine, ac patriæ oppugnatione adoptatum : sed quibus felicitatis inductus argumentis? quod proscribere*, etc. SALM.— Cf. not. 17. AJ.

17. *Et quibus felicitatis inductus argumentis. Et quibus.* Magis probaverim, *At quibus.* HARD. — Verissima omnium, ut mihi videtur, lectio, *En quibus felicitatis*, etc. sine ulla interrogatione, cum derisu et suggillatione talis felicitatis. PINT. — Ingeniosissime quidem; sed Harduinianam epanorthosim tamen anteferrem, si qua opus esset; quod nego. AJ.

18. *Quod proscribere.* Velleius de Sylla loc. cit. num. 28 : « Primus ille (et utinam ultimus!) exemplum proscriptionis invenit, etc. » Vide Valerium Maximum libro IX, cap. 2, et Senecam, de Be-

non exitus vitæ [19] ejus, omnium proscriptorum ab illo calamitate crudelior fuit, erodente se [20] ipso corpore, et supplicia sibi gignente? Quod ut dissimulaverit, et supremo somnio ejus [21] (cui immortuus quodammodo est)

neficiis libro V, capite 16. Hard.

19. *Exitus vitæ*. Φθειριάσει, sive pediculari morbo interiit. Val. Max. lib. IX, cap. 4, et infra lib. XI, cap. 33. Dalec.

20. *Erod. se*. Nempe ob fœdum morbum qui a Dal. nominatus est, et a copia pediculorum toto corpore erumpentium derivatur. Ad. quæ dicemus lib. XI, cap. 39. Idem fuit exitos Philippi II, Hispaniarum regis; cujus e corpore vivo tanta pediculorum multitudo erumpebat, vix nt iisdem decutiendis duo homines sufficerent; donec eo demum morbo supremo interiit. Hard.

21. *Somnio ejus*. De hoc somnio varia referunt Plutarchus in Sylla, pag. 475, et Appianus, Civil. lib. I, pag. 416. Huic somnio dicitur immortuus, quoniam post conscriptum a se Somnium suum mox decessit. Hard. — In intellectu horum verbornm longe dissentimus tum ab aliis, tum vero ab Hermolao, qui nos ad illnm Juvenalis versum remittit: « .... et nos Consilium dedimus Syllæ, privatus ut altum Dormiret. » Quasi Plinins boc loco de somno illo declamatorio Syllæ loquatur, quem Romani adolescentes nt altissimum caperet in scholasticis controversiis suadebant, rejecta omni reipublicæ cura. Nos secus hunc locum accipientes, non *somno* cum Hermolao legimus, sed *somnio*, ut alii emendaruot, et apog. habet Tolet. de quo aotequam loquamur, illud legentes nosse oportet, Syllam commentarios rerum suarum conscripsisse, ac Lucullo græcarum juxta latinarumque litterarum peritissimo nuocnpasse,quorum vigesimnm secundum librum absolvit, biduo autequam e vita discederet. Cujus rei auctor est Plutarchus in vita Luculli, et in vita Syllæ. Deiude illud quoque noscendum, Syllam summam babuisse fidem somniornm visis, ut ex eodem liquet Plutarcho in Sylla bis verbis: « Lucullum etiam in commentariis quos ad illum inscripsit, commonefacit, nihil tam stabile duceret, quam quod noctu sibi numen imperaret. » Et aliquanto post: « Ferunt et dormienti Syllæ visam esse deam, quam Romani eximia veueratione colunt, accepta ex Cappadocibus disciplina, sive Lnna sit, sive Minerva, sive Bellona. Hanc sibi adstitisse Sylla existimavit, et posito manibus fulmine nominatim nt suos feriret inimicos imperasse, eosque percussos collabi atque deleri. Eo ex insomnio spe plenus, cunctis collegæ expositis, Romam ductabat exercitum. » Hæc Plutarchus: qui eodem quoque loco non longe a fine somnium quod Sylla vidit, paulo antequam e vita migraret, his verbis exsequitur: « Sylla non modo suum prævidit interitum, verum etiam quodam modo scriptis eum commendavit, nam vigesimum secundum commentariorum librum biduo antequam mortuus est, scribendi fiuem

credamus, ab uno illo invidiam gloria victam: hoc tamen nempe felicitati suæ defuisse confessus est, quod Capitolium[22] non dedicavisset.

XLV. Quintus Metellus[1] in ea oratione, quam habuit su- 1
premis laudibus patris sui L. Metelli, pontificis, bis consulis[2], dictatoris, magistri equitum, quindecimviri[3] agris dandis, qui

fecit; ubi Chaldæos sibi prædixisse affirmat, quod ei, quum beate vixisset, in ipso felicitatis vigore moriendum esset. Scribit etiam filium, qui paulo ante Metellam exspiraverat, per quietem sibi adsistentem, patrem suppliciter obsecrantem, ut ab his se curis absolveret, euntem cum eo ad matrem Metellam quiete et omni negotiorum abjecta cura cum illa vitam duxisse. » Appianus etiam Alexandrinus bellorum civilium lib. I, de somnio Syllæ paulo ante mortem, sic narrat: « Ferunt Syllam quum in agris esset, dæmonem quemdam per somnium adspexisse, seque ab illo vocari existimavisse: quod somnium quum amicis mane retulisset, summa celeritate testamentum conscripsisse, insequentique nocte obsignato eo, quum febris accessisset sexagesimo exacto anno e vita discessisse. » Hactenus Appianus. In hoc igitur insomnio, sive idem sit cum eo quod Plutarchus narrat, seu aliud ab eo, Syllæ dictum fuisse existimamus, vel a filio, vel a dæmone quem vidit, vel ab aliquo qui ei per quietem apparuerit, invidiam ab eo uno gloria superatam. Nam quod Appianus ait, exposito amicis somnio summa celeritate testamentum conscripsisse, insequentique nocte decessisse, mire quadrat cum his Plinianis et supremo somnio ejus, cui immortuus quodammodo est. Hæc annotasse quamvis nulla inerat Plinianis verbis menda, non fuerit alienum, ut doctis minime necessaria, ita cæteris non magno opere pœnitenda. Pint.

22. *Capitolium.* Tacitus, Hist. lib. III, pag. 77: « Capitolii curam victor Sylla suscepit, neque tamen dedicavit: hoc solum felicitati ejus negatum. » Sylla morte prævento, Catulum dedicasse auctor est Plutarchus in Poplicola, pag. 104. H.

XLV. 1. *Quintus Metellus.* E Cæciliorum familia. Consulatum gessit, anno U. C. 548. Hard.

2. *Bis Consulis.* Primum, anno 503, Cn. Furio collega. Secundum, anno 507, cum Numerio Fabio Buteone. Hard.

3. *Quindecimviri.* Ita MSS. fere omnes. Alii tamen *XIIviri* legunt. Agrum de hostibus captum, vel publicum, populi rom. colonis, emeritisve militibus dividebant. Inde leges Agrariæ nuncupatæ. Hæc divisio fiebat per curatores agrarios, vel triumviros, vel quinqueviros, vel septemviros, vel decemviros, vel quindecimviros, vel denique vigintiviros; qui triumviri, Vviri, Xviri, etc. agris dandis, assignandis, vel coloniæ deducendæ sunt dicti. Hoc de more multa habet Sigonius, de Jure Italiæ, lib. II, cap. 2; quem adi. Hard.

primus elephantos ex primo Punico bello duxit in triumpho[4], scriptum reliquit, decem maximas res optimasque,

4. *Qui primus elephantos ex primo Punico bello duxit in triumpho.* L. Metellum pontificem, duxisse primum elephantos in triumpho primo Punico bello, longe a veritate abhorret. Idque ne longe exempla petantur, Plinius docet l. VIII, cap. 6. Cujus verba, ad roborandam sententiam nostram, necessarium erit apponere: « Elephantes, inquit, Italia primum vidit Pyrrhi regis bello, et boves Lucas appellavit, in Lucanis visos anno Urbis 472; Roma autem in triumpho, septem annis ad superiorem numerum additis. » Triumphus autem hic, si quis hoc desideret, Manii Curii fuit de Pyrrho rege, qui superiorum omnium speciosissimus fuit. De quo L. Florus libro primo, capite de Bello Tarentino, ita loquitur: « Neque ullus pulchrior in urbem, aut speciosior triumphus intravit, quum ante hunc diem nil nisi pecora Volscorum, greges Sabinorum, carpenta Gallorum, fracta Samnitum arma vidisset. Tunc si captivos adspiceres, Molossi, Thessali, Macedones, Brutius, Apulus, atque Lucanus; si pompas, aurum, purpura, signa, tabulæ, Tarentinæque deliciæ. Sed nihil libentius populus romanus adspexit, quam illas quas timuerat cum turribus suis feras, quæ non sine sensu captivitatis submissis cervicibus victores equos sequebantur. » Hæc Florus: quæ et Livii epitome confirmat, itemque Polybius primo volumine, et plerique alii historici. Patet ergo elephantos in triumpho non primum duxisse L. Metellum pontificem, sed Manium Curium, pulso ex Italia Pyrrho rege annos ante circiter XXV. Quid igitur est? Nimirum legendum hic esse, non *primus elephantos*, sed *plurimos elephantos*, cujus castigationis Plinius ipse duobus locis est auctor; tum lib. VIII, capite sexto, his verbis: « Eadem plurimos anno DII victoria L. Metelli pontificis in Sicilia de Pœnis captos, CXLII fuere; » tum libro VIII, capite 3: « M. inquit, Varro auctor est, quum L. Metellus triumpho plurimos duxit elephantos, assibus singulis farris modios fuisse. » Patet igitur Manium Curium elephantos primum aliquot triumpho duxisse. Post eum plurimos, primo bello Punico, L. Metellum pontificem. Sic et fides historiæ constabit, et Plinius non dissentiet a seipso. PINTIAN. — Consentire hoc loco mirifice exemplaria omnia monet Harduinus; nec tamen Pintianum reprehendit. Nos prioris erudita verba hactenus tangunt, ut errasse Plinium hic putemus, non librarios. Nam potuit facillime Plinius circa rem nec omnibus, nec exacte notam falli; porro omnis hæc, de qua et controversia est, differentia non ultra octo annos patet. Sed Plinius, forsan dices, libro VIII, ad Pyrrhi bellum elephantos refert in triumpho primum ductos. Quid in hac inconstantia mirum? Pleraque Noster eo tempore statim quo legebat, excerpebat, exscribebat; potuit vero varios pervolvere, in eodem facto tradendo non unanimes. AJ.

in quibus quærendis sapientes ætatem exigerent, consummasse eum. Voluisse[5] enim primarium bellatorem esse, 2
optimum oratorem[6], fortissimum imperatorem, auspicio suo maximas res geri, maximo honore uti, summa sapientia esse, summum senatorem haberi, pecuniam magnam bono modo invenire, multos liberos relinquere, et clarissimum in civitate esse : hæc contigisse ei, nec ulli alii post Romam conditam. Longum est refellere et supervacuum, abunde uno casu refutante. Siquidem is Metellus[7] orbam luminibus exegit senectam, amissis incendio, quum Palladium raperet ex æde Vestæ, memorabili causa, sed eventu misero. Quo fit, ut infelix quidem dici non debeat; felix tamen non possit. Tribuit ei populus romanus, quod nunquam[8] ulli alii ab condito ævo, ut quoties in senatum iret, curru veheretur ad Curiam. Magnum et sublime, sed pro oculis datum.

(XLIV.) Hujus quoque Q. Metelli, qui illa de patre dixerat, 3
filius[9], inter rara felicitatis humanæ exempla numeratur. Nam præter[10] honores amplissimos cognomenque e Ma-

5. *Voluisse.* Cod. Salm. *valuisse.* AJ.

6. Suspicatur Pintianus posse legi : *In quibus quærendis sapientes ætatem exigerent, consummasse ævo. Fuisse enim primarium bellatorem, optimum oratorem*, etc. Non probe. Nam pleonasmus esset e τῶν *fuisse* et mox *hæc contigisse ei;* dum gradatio in *voluisse*, *fuisse* et *contigisse.* AJ.

7. *Is Metellus.* Epitome Livii, lib. XIX : « Qnum templum Vestæ arderet, Cæcilius Metellus Pont. Max. ex incendio sacra rapnit. » Anno Urbis 512. Id argumentum est declamationis perelegantis apud Senecam patrem, Controv. l. IV, 11, pag. 243. Id etiam describit Ovidius, Fastor. lib. VI, vers. 437, et Valer. Max. lib. I, cap. 5. HARD.

8. *Quod nunquam.* Ergo falsus Gellius, qui lib. III, cap. 18, senatores omnes ait qui sella curuli usi essent, Veterum ætate curru solitos honoris gratia in Curiam vehi. Id uni concessum Metello : neque tam dignitati datum, quam pietati, et ex pietate profectæ luminum orbitati. HARD. — In hoc reor Harduinum falli, quod non intelligat publice, h. e. publico sumptu vectum Metellum. Dispiciant alii. AJ.

9. *Filius.* Cui pariter Quinti prænomen fuit.

10. *Nam præter.* Præter consulatus decus, imperatoriam potestatem, speciosissimi triumphi præ-

cedonia, a quatuor filiis illatus rogo, uno prætorio, tribus consularibus, duobus triumphalibus, uno[11] censorio: quæ singula quoque paucis contigere: in ipso tamen flore dignationis suæ[12] ab C. Attinio[13] Labeone, cui cognomen

textam, inquit Valerius Maximus, lib. VII, cap. 1, n. 1, p. 331. H.

11. *Quatuor filiis... uno prætorio ... uno censorio.* Hucusque editi libri præferunt *uno prætore;* pro quo scribendum reor *uno prætorio*, ex Valerio Maximo, de Felicit. lib. VII, cap. 1. Præterea si unus erat prætorius, tres consulares, duo triumphales, unus censorius, septem fuerunt, non quatuor. Respondendum arbitror, quatuor fuisse, ut Plinius ait: « Unum prætorium, tres consulares; » sed ex his tribus, qui fuerunt consulares, duos præter consularem dignitatem triumphales etiam fuisse, tertium etiam censorium. Alioqui de numero filiorum hujus Metelli magna est inter auctores dissensio. Plinius supra, cap. 13, sex liberos reliquisse tradit, undecim nepotes, nurus vero generosque qui se patris appellatione salutarent, XXII. Unde non abs re hic Plinius: « Convolante, ait, tam numerosa illa cohorte quæ eum patrem appellabat. » Valer. Max. lib. et cap. ante citatis, septem liberos habuisse tradit, viros quatuor, feminas tres. Augustinus secundo de civitate Dei cap. XXIII, quinque scribit, consulares omnes. Plutarchus in libro qui inscribitur de Fortuna Romanorum, senem inquit Cæcilium Metellum Macedonicum elatum a quatuor filiis consularibus, qui nominati fuerint Q. Balearicus, L. Diadematus, M. Metellus, C. Caprarius. Nepos de viris illustribus: « Hic, ait, quatuor filiorum pater supremo tempore humeris eorum ad sepulcrum latus est. » Velleius Paterculus priore volumine: « Quatuor filios sustulit, omnes adultæ ætatis vidit, omnes reliquit superstites et honoratissimos. Mortui ejus lectum pro rostris sustulerunt quatuor filii, unus consularis et censorius, alter consularis, tertius consul, quartus candidatus consulatus: quem honorem adeptus est. » PINT.—Quatuor quoque Val. Max. loco cit. quum Augustinus, de Civit. lib. II, c. 23, quinque Metelli filios consulares ait fuisse. Errorem ergo in numero subesse necesse est, quum quatuor fuisse omnino ex cæteris scriptoribus constet. Accurate et scite Velleius, lib. I, pag. 5: « Vix ullius gentis, inquit, ætatis, ordinis, hominem inveneris, cujus felicitatem fortunæ Metelli compares. Nam præter excellentes triumphos... quatuor filios sustulit..... Hoc est nimirum magis feliciter de vita migrare, quam mori. » HARD. — Cæterum adverte gradationem. Consulatus est prior cum triumpho et censura, ac rarior; nam omnis triumphalis ac censor, consul; non vice versa. AJ.

12. *In ipso flore dignationis suæ. Dignatio*, non idem ac *dignitas;* sed illius viri status quem dignitates condecorant. Sic et apud Græcos ἀξίωσις et ἀξίωμα. AJ.

13. *C. Attinio.* Hactenus editi, *Cattinio*, ex adhæsu scilicet littera-

fuit Macerioni, tribuno plebis, quem e senatu censor ejecerat, revertens e campo meridiano tempore, vacuo foro et Capitolio, ad Tarpeium[14] raptus, ut præcipitaretur; convolante quidem tam numerosa illa cohorte, quæ patrem eum appellabat, sed (ut necesse erat in subito) tarde et tanquam in exsequias, quum resistendi sacroque-sanctum[15] repellendi jus non esset, virtutis suæ opera[16] et censuræ periturus, ægre tribuno, qui intercederet, reperto, a

rum, quas disjungi oportuit. Epitome Livii, l. LIX: « C. Attinius Labeo tribunus plebis Q. Metellum censorem, a quo in senatu legendo præteritus erat, de saxo dejici jussit: quod ne fieret, cæteri tribuni plebis auxilio quam maxime fuerunt. » H.—Quod hic de Labeone, alibi et de M. Druso legimus, qui tribunus plebis Philippum consulem, qui concionantem interpellasset, tam præcipitem in carcerem egit, ut multa vis sanguinis e naribus flueret. Alex. ab Alex. I, 3. Idem exemplum narrat idem scriptor, lib. III, c. 13, de P. Sempronio tribuno plebis, qui nisi collega obstitisset, Appium Claudium censorem in vincula duci jusserat. Dalec.

14. *Ad Tarpeium.* Proditores, hostesve, e saxo Tarpeio Romæ olim dejectos: sed et ordinarium ac legitimum fuisse pœnæ genus, multis probat P. Faber, Semestr. lib. I, cap. 18. Hard. — De rupe Tarpeia ad. et conf. Turn. Advers. lib. IV, cap. 9. Al.

15. *Sacroquesanctum.* Sacrosanctus dicebatur tribunus pleb. quem violari nefas erat, qui sine capitali piaculo attingi violenter non poterat. Liv. IX: « Tum Posthumius: Interea dedite, inquit, profanos nos, quos salva religione potestis; dedetis deinde et istos sacrosanctos, quum primum magistratu abierint. » Hinc tribunitiæ potestatis nomen ac jus avide imperatores, annis imperii sui singulis asseri sibi, atque adeo in nummis excudi signarique cupierunt. Tribunus autem, qui postea intercessisse dicitur, ne Metellus præcipitaretur, tribunus militum fuit, qui Metellum petiit, veluti eo cive egeret, quem militem pro suo jure conscriberet: nam id unum efficere potuit; integro nihilominus tribuni plebis judicio, de bonis Metelli consecrandis: quod et factum fuisse Plinius admonet. Nam Metellum hominem suum facere tribunus militum potuit: bona Metelli sua facere non potuit. H. — Cæterum res de qua ibi sermo est accidit anno post Urbem cond. 624, ante Chr. nat. 130, C. Claudio Pulchro, C. (vel M.) Perpenna coss. Al.

16. *Virtutis suæ opera et censuræ periturus.* Erratum hic etiam in ordine verborum. Nam hæc verba post illa haud dubie sequi debent, quæ paulo ante præcesserunt, « Ad Tarpeium raptus ut præcipitaretur. » Subjice statim, « virtutis suæ

limine ipso mortis revocatus; alieno beneficio postea vixit, bonis inde etiam consecratis [17], a damnato suo [18], tanquam parum esset : faucium certe intortarum [19], expressique per
4 aures sanguinis pœna exacta est. Equidem et Africani sequentis [20] inimicum fuisse, inter calamitates duxerim, ipso teste Macedonico. Siquidem liberis dixit : « Ite filii, celebrate exsequias : nunquam civis majoris funus videbitis. » Et hoc dicebat jam Balearicis [21] et Diadematis [22], jam Mace-

opera et censuræ periturus. » Pint.

17. *Consecratis*. Ejus qui damnatus fuerat bona solennibus verbis, foculo in rostris posito, adhibitoque tibicine, consecrabant alicui deo deæve : quo de more Tullium vide in oratione pro Domo sua, quam Clodius eo ritu consecrarat. Hard.

18. *A damnato suo*. Ita Reg. 1, 2, Chifflet. Paris. aliique omnes MSS. codices; ubi editi perperam habent, *a damnatu suo*. Nec sane feliciter conjecit hoc loco Pellicerius in notis MSS. qui legendum censuit, *ac damnatus voto*. Perinde ac si voti alicujus reus bona ipse sua Metellus sponte consecrarit : quæ ab inimico suo C. Attinio consecrata docet Tullius, orat. pro Domo sua ad Pontif. n. 123 : « Atqui C. Attinius, inquit, patrum memoria, bona Q. Metelli, qui eum ex senatu censor ejecerat, avi tui, Q. Metelle, et tui, P. Servili, et proavi tui, P. Scipio, consecravit, foculo posito in Rostris, adhibitoque tibicine, etc. » Hard. — Sensus : Ab eo quem senatu ipse moverat, damnaveratque antea. Pint.

19. *Faucium certe intortarum*. Magistratus, si quis imperio suo parum obediret, ipsi manu injecta in collum insiliebat, ac torquebat, tanquam eo genere pœnæ coercens, Turn. lib. XXVIII, cap. 34. Cicer. in Verrem, lib. VI : « Quem obtorta gula de convivio in vincula atque in tenebras abripi jussit. » Plaut. in Rud. « opta ocius, Rapi an obtorto collo mavis, aut trahi ? » Dal.

20. *Africani sequentis*. Hoc est, Africani minoris, sive posterioris. Ita cap. 59 libri hujus : « Primus omnium radi quotidie instituit Africanus sequens. » Hard.

21. *Balearicis*. Unus tantum Balearicus. Sed plurali usam Secundi nostri latinitatem ne magis mirere, quam nos in πολυθρυλλήτοις *les Homères*, *les Virgiles*, etc. Aj.

22. *Et Diadematis*. In libris omnibus hactenus editis, legitur, *et Creticis et Diadematis*. Sed absunt hæ voces, *et Creticis*, a Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. Tolet. aliisque MSS. et vero abesse debent : nihil enim hic Cretico opus Metello. Qui enim Metelli Macedonici filii nunc appellantur, iidem nepotes sunt Q. Cæcilii Metelli, de quo capite sup. dictum est : qui vero Cretici nomen adeptus est, is patrem habuit ejusdem Cæcilii abnepotem, ex Metello Calvo Metelli Macedonici fratre. Ingens est ἀνιστορησία Flori, qui lib. III, cap. 8, pag. 119, Me-

donicus ipse. Verum ut illa sola injuria æstimetur, quis hunc jure felicem dixerit, periclitatum[23] ad libidinem inimici, nec Africani saltem, perire? Quos hostes vicisse tanti fuit? aut quos non honores currusque illa sua violentia fortuna retroegit, per mediam Urbem censore tracto (etenim sola hæc morandi[24] ratio fuerat), tracto in Capitolium illud, in quod triumphans ipse de eorum[25] exuviis, ne captivos quidem sic traxerat? Majus hoc scelus

tellum Balearicum Cretici fratrem facit. *Diadematis* porro ut *Dalmaticis* anteferremus, quanquam idem Metellus Dalmaticus fuerit, qui et Diademati cognomen accepit, fecit exemplarium vetustorum conspirans consensio, ut monuimus in prioribus notis. Hard. — Et Plutarchi consensio apprime Nostro favet, dum in lib. περὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς τύχης, filios quatuor enumerat, a quibus elatus est Metellus: Καικίλιος Μέτελλος, inquit, ὁ Μακεδονικὸς γέρων, ὑπὸ τεσσάρων παίδων ὑπατικῶν ἐκκομιζόμενος, Κοΐντου Βαλεαρίκου, καὶ Λευκίου Διαδούμα, καὶ Μάρκου Μετέλλου, καὶ Γαΐου Καπραρίου, etc. Ὑπατικῶν vero parum exacte; nam quo tempore elatus pater, tres tantum ὑπατικοί· siquidem Caprarius, anno uno post patrem defunctum, consul est factus. Cæterum *Diadematus* primo intuitu idem tibi forsan quod Diadumenos imperii temporibus videbitur; id enim cognominis fuit imp. Opil. Macrini filio. Frustra; nam hunc de quo Plinius h. l. innuit, aiunt Diadematum vocatum fuisse, quod ulceratam frontem diademate, id est, fascia (nam δεῖν græce *ligare*, et διάδημα quasi *ligamen* capiti circumdatum) diu ligaverit. Cf. Plut. in Coriol. Et Sigon. « Quum Pompeius ulceratum crus fascia vinctum circumferret, Favonius quidam amare dixit, nihil referre qua in parte diadema gestaret. » Cæl. Rhodig. lib. XXIV, cap. 6. Cæterum in Metellorum familia quosdam fuisse Diadematos Cicero tradit. Aj.

23. *Periclitatum.* Etsi, inquit, omnia felicissime Metello huic obtigissent, felicem tamen illum appellare qui licet, periclitatum perire, hoc est, ex quo periculum subiit pereundi ad libidinem inimici: non Africani quidem; tolerabilius id enim fuisset: quandoquidem mors eo miserior, quo ab hoste viliore infertur; sed C. Attinii, uti paulo antea prodidimus. Hard.

24. *Sola hæc morandi.* Tractus est, inquit, non ductus per mediam Urbem in Capitolium Metellus; quoniam nulla alia ratio tunc reperiri potuit interponendæ moræ, differendæque necis: secus enim, citius ascenso Tarpeio, prius idem præcipitatus fuisset, quam tribunus alius, qui intercederet, reperiretur. Libri vulgati, *moriendi*, male. Hard.

25. *De eorum.* Scilicet, captivorum, qui pone currum triumphalem sequebantur. Hard.

felicitate consecuta factum est, periclitato Macedonico vel funus tantum ac tale perdere, in quo a triumphalibus liberis portaretur in rogum, velut exsequiis quoque triumphans. Nulla est profecto solida felicitas, quam contumelia ulla vitæ rumpit, nedum tanta. Quod superest, nescio[26] morum gloriæ, an indignationis dolori accedat, inter tot Metellos tam sceleratam C. Attinii[27] audaciam semper fuisse inultam.

1 XLVI. (XLV.) In Divo quoque Augusto[1], quem universa mortalitas in hac censura[2] nuncupat, si diligenter æstimentur cuncta, magna sortis[3] humanæ reperiantur volumina. Repulsa[4] in magisterio equitum apud avun-

26. *Nescio.* Hic Pellicerii verbis utar, e notis MSS. quibus hunc locum commentatur. Quod restat subjecturusque sum, inquit Plinius, de inulta hac tam insigni tribuni violentia, utrum pertineat ad augendam gloriam morum illius ætatis, sive Metellorum, ob hujuscemodi injuriam patriæ legibus condonatam, an potius ad augendum dolorem indignantium tanto sceleri vindicem defuisse, ambigo. HARD. —Subindicat Plin. majorem ulciscendi libidinem ætate sua regnasse, quam Metellorum, de quibus loquitur, tempore, quum mores populi romani adhuc minus corrupti essent. GELEN.

27. *C. Attinii.* Ita rescripsimus, pro *Cattinii*, uti paulo ante monuimus. HARD.

XLV. 1. *In Divo quoque Augusto*, etc. Ita leg. « In Divo quoque Augusto quem universa mortalitas in hac censura nuncupat, si diligenter æstimetur quam magna sortis humanæ volumina. » Per *sortis humanæ volumina* intelligit auctor, variantes et volubiles fortunæ vices. SALM.

2. *In hac censura.* In hominum felicium albo ac numero. *Censura* a *censendo* est. HARD.

3. *Magna sortis.* Solinus, de Augusto, cap. 1, pag. 5, hunc locum exscribens : « Tanta, et tot ejus in vita inveniuntur adversa, ut non sit facile discernere, calamitosior, an beatior fuerit. » HARD.

4. *Repulsa.* Simia Plinii Solinus, loc. cit. « Quod apud avunculum in petitione magisterii equitum prælatus est ei Lepidus tribunus, cum quadam auspicantium cœptorum nota. » Cæsar Octavii, qui postea Augustus fuit, avunculus (hoc est, cui soror fuit Julia Cæsar Octavii conjux, alterius Octavii mater, qui ex adoptione Cæsaris dictatoris, bonorum ipsius institutus heres, pro Octavio deinceps dictus est Cæsar); ille avunculus Cæsar, inquam, quum ipse dictator et consul tertium foret, Æmilium Lepidum delegit magistrum equitum: Octavium non ante biennium subsecutum, quum ipse consulatum quintum ac

culum, et contra petitionem ejus[5] prælatus Lepidus: proscriptionis[6] invidia, collegium in triumviratu pessimorum civium, nec æqua saltem portione, sed prægravi Antonio[7]: Philippensi prælio morbus[8], fuga, et triduo in palude ægroti, et (ut fatentur Agrippa et Mæcenas) aqua[9] subter

dictaturam gereret, ut quidem auctor est Dio, l. XLIII, p. 214 et 239. Ut porro magister equitum dicebatur præfectus equestribus copiis, sic pedestrium, ævo Augusti, magister juventutis appellabatur, qui postea princeps juventutis. Testis est argenteus in gaza regia asservatus nummus perpulcher inscriptus, C. MITREIVS L. F. MAG. IVVENT. cum vultu Cæsaris Augusti. Pars altera in laurea exhibet XII, hoc est, *Legio duodecima*, ut videtur. HARD.

5. *Contra petitionem ejus*, etc. Lege: « contra petitionem ejus prælatus Lepidus, ad proscriptionis invidiam, collegium in triumviratu pessimorum civium. » Id est, præter proscriptiones inita societas cum pessimis civibus. SALM.

6. *Proscriptionis invidia, collegium in triumviratu pessimorum civium.* Considerandum h. l. est qua fide alio Solinus, quam Plinius, ordine hæc digesserit, quum Plinium tamen describeret, cap. 1, pag. 5: « Mox triumviratus collegium, prægravi potestate Antonii. Inde proscriptionis invidia; » ita ut proscriptio triumviratum non antecesserit, sed secuta sit. An quoniam in triumviratu obstitisse diu Augustum, ne qua proscriptio fieret, auctor est Suetonius? HARD. — Quam huic tamen vox publica attribuit. AJ.

7. *Nec æqua saltem portione, sed prægravi Antonio.* Ubi quidam codices, *prægravante*, metaphora a lancibus ponderariis ducta, in quibus illa pars quæ præponderat leviorem prægravat, καθέλκει. SALM.

8. *Morbus*, etc. Inter Augusti infelicitates, inquit, referri merito potest, quod primo Philippensi prælio, in quo Cassius cecidit, morbo affectus fuerit, et quod per Brutum inclinata acie cui ipse præerat, fugerit, in proximaque palude ægrotus, atque etiam hydropicus latuerit. Rem prolixe narrat Appianus, de Bell. Civ. lib. IV, pag. 654, ubi et de palude meminit, a meridie subjecta Philippis, et usque ad mare pertinente. De Augusti eo morbo, Dio consulendus, l. XLVII, p. 351 et 353. Item Suetonius in Augusto, cap. XIII. Sic Archelaum Mithridatis ducem, triduo nudum in paludibus latuisse, copiis ejus ferme exstinctis, refert Eutropius lib. V, p. 781. HARD.

9. *Philippensi... in palude ægroti, et ut fat. Agrippa et M. aqua*, etc. Emendandum censeo et legendum: *Philippensi prælio morbus, fuga et triduo in palude ægroti, et ut fatentur Agrippa et Mæcenas, aqua subter cutem fusa, turgida latera.* SALMAS.— In libris editis, *in palude latebræ ægroti*. Sed hanc vocem *latebræ* hoc loco non agnoscunt MSS. Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. Chiffl. ullusve, quod sciam, alius: mox vero, ubi *turgida latera* iidem libri editi

cutem fusa turgidi, latebra: naufragia[10] Sicula, et alia ibi
a quoque in spelunca occultatio. Jam in navali fuga urgente hostium manu, preces Proculeio[11] mortis admotæ: cura Perusinæ[12] contentionis: sollicitudo Martis Actia-

exhibent, quod sane perabsurdum est (quis enim aqua subter cutem fusa turgescere latera dixit?) MSS. supra laudati omnes, uti edidimus, *turgidi*, *latebra*, præ se ferunt. H.

10. *Naufragia*. Hæc Solinus ad verbum, cap. 1, p. 5, et Suetonius in Augusto, cap. XVI. Meminit duplicis naufragii, quo magna pars navium Augusti tempestate periit, quum adversus Sex. Pompeium moveret, Appian. Bell. Civ. l. V, p. 724 et 729. Fusius mox nos (n. 11). H.

11. *Proculeio*. Preces humiles, inquit, quibus in ea navali fuga enixe a liberto suo Proculeio contendit, uti imminentem ab hostibus capiti suo cladem mortemque, qua posset via et arte depelleret. Admotam mortem, vicinam interpretor: sic enim cecinit Lucanus, lib. VII, vers. 50: «Mortis vicinæ properantes admovet horas.» Et lib. IV, vers. 480: «Nec gloria leti Inferior, juvenes, admoto occurrere fato.» Hard.—*Jam in n. fuga ur. hostium manu, preces Proculeio mortis admotæ*, etc. Hanc vocem, *Proculeio*, constantissime codices manu exarati omnes agnoscunt: etsi quidam, qui sincerum vas cupiunt incrustare, legi volunt, «pro periculo mortis admotæ.» Præter Horatium, cujus hæc libri II, Ode II: «Vivet extento Proculeius ævo, etc.» meminit Plinius ipse, lib. XXXVI, c. 59, C. Proculeii, qui «Augusti Cæsaris familiaritate subnixus, in maximo stomachi dolore gypso poto, dicitur conscivisse sibi mortem.» Γάϊον Προκουλήϊον ἱππέα appellat Dio Cass. Hist. lib. LI, pag. 450. Et Sueton. in August. c. LXVII: «Proculeium, inquit, ex acceptissimis libertis mori coegit, compertum adulterare matronas.» Atque hujus quidem posterioris loci admonitu, fuit aliquando quum Plinianæ orationis interpunctionem mutari vellem, ac longe secus interpretarer, quam a me factum est in notis prioribus: nempe in hunc modum: «Jam in navali fuga, urgente hostium manu, preces: Proculeio mortis admotæ cura: Perusinæ contentiones: sollicitudo, etc.» Cura mortis admotæ, sollicitudinem aliquam doloremve animi signari tum putabam, ob necem acceptissimo sibi liberto illatam. Sed vetat Solinus, cap. 1, p. 5, quominus quidquam moveam, quum integra de Proculeio clausula neglecta (de qua quid statueret, non habebat), vocem hanc *curam*, Perusinæ contentioni adnectit affigitque, a recepta lectione haud visus abscedere. Ut ut est, navalis fuga, de qua nunc sermo, ea videtur esse quam idem Suetonius describit in Augusto, cap. XVI: «Trajecto, inquit, in Siciliam exercitu, quum partem reliquam copiarum continenti repeteret, oppressus ex improviso a Demochare et Apollophane, præfectis Pompeii, uno demum navigio ægerrime effugit.» Hard.

12. *Perusinæ*. Suetonius, de Au-

ci[13]: Pannonicis bellis ruina e turri[14]: tot seditiones[15] militum, tot ancipites morbi corporis[16]: suspecta Marcelli[17]

gusto, cap. XIV: «Quo tempore L. Antonium, fiducia consulatus quem gerebat, ac fraternæ potentiæ, res novas molientem, Perusiam confugere coegit, et ad deditionem fame compulit; non tamen sine magnis suis, et ante bellum et in bello, discriminibus... Circa Perusinum autem murum sacrificans, pæne interceptus est a manu gladiatorum, quæ oppido eruperat.» Hard.

13. *Martis Actiaci.* Pugna apud Actium habita, anceps diu certamen, quod Augustum valde sollicitum habuit, Cleopatræ consternatio in Antonii denique vertit exitium. Hard.

14. *Pannonicis bellis ruina e turri:* Ita rescripsimus, *pro Pannonici belli*, ex MSS. ante laudatis, et ex veter. cod. Dalec. Quod vero sequitur, *ruina e turri*, quæ eorumdem codicum est consentiens admodum scriptura, Parmensis editio, aliæque vetustæ ante Sigism. Gelenium, *ruinæ pontis*, exhibent: quæ sane lectio non pœnitenda Tranquilli testimonio stabiliri egregie videtur, de Augusto ita scribentis, cap. XX: «Dalmatico bello etiam vulnera excepit: una acie dextrum genu lapide ictus; altera autem, et crus et utrumque brachium ruina pontis consauciatus, etc.» Sed nimirum subsecuti Plinii editores, qui quæ vis huic voci *pons* subesset, haud plane perciperent, refingere Plinii textum ex Suetonio voluerunt, neglecta veteri scriptura. At pontem illi apud Suetonium intelligere debuerunt, machinam bellicam, quam describit Vegetius, lib. IV, c. 21, his verbis: «Exostra, inquit, dicitur pons, qui de turri in murum protruditur.» Hujus pontis ruinam, *ruinam e turri* cui is innitebatur, recte Plinius appellavit. Dio similiter, lib. XLIX, pag. 412: Αὐτόν τε ἐκεῖνον ἀπὸ πύργου τινὸς ξυλίνου ἐπιβῆναι τοῦ περιβόλου πειρώμενον κατέτρωσαν. «Cæsarem e lignea turri murum conscendere conantem, graviter sauciaverunt.» Sed rem multo expressius uberiusque Appianus explanat, lib. de Bell. Illyr. pag. 764, quem consule. In MS. nostro legitur, *Pannonici*; et secunda manu, *Pannonicique belli*; deinde, *ruinæ in curru.* Hard.

15. *Tot seditiones.* De his Sueton. cap. XVII. Hard. —Vide et Senec. de Clement. lib. I, c. 9 et seq. Aj.

16. *Morbi corporis.* Describit prolixe Suetonius, c. LXXX et LXXXI. Hard.

17. *Marcelli vota.* Quasi conceperit aliquid cupiveritque contra Augustum, inquit Lipsius in Tac. Annal. lib. I, p. 3, amore pristini status, et libertatis. Verius istud, quam suspecta fuisse Augusto populi romani erga Marcellum vota, hoc est, studia ac voluntates: quamvis id haud obscure Tacitus innuat, quum ait, Annal. lib. II, pag. 53: «Flagrantibus plebis studiis intra juventam ereptum, breves et infaustos populi romani amores.» Ut ut est, improbamus interim eorum conjecturam qui legunt, omnibus libris reclamantibus, *suspecta Marcelli vita.* Hard.

vota: pudenda Agrippæ[18] ablegatio: toties petita insidiis vita[19], incusatæ[20] liberorum[21] mortes, luctusque[22] non tantum orbitate tristes: adulterium[23] filiæ, et con-

18. *Agrippæ.* « Quum Agrippa, ut ait Sueton. in Augusto, c. LXVI, ex levi frigoris suspicione, et quod Marcellus sibi anteferretur, Mitylenas se, relictis omnibus, contulit, etc. » Id accidisse anno Urb. C. 731, Augusto II, Calpurnio Pisone coss. scribit Dio, lib. LIII, pag. 518. Pudenda Augusto hæc ablegatio, vel quod parum fortis ac constantis viri, vel quod parum grati. HARD.

19. *Toties petita insidiis vita.* Præsertim a L. Corn. Ciuna; Seneca, de Clement. lib. I. Illum a Valerio significari, lib. IX, c. II, censet Brod. cap. XXVII, quem apud inferos, si illic receptus esset, quæ mereretur, supplicia pendere Valerius scribit. Sueton. Aug. cap. XIX, et ibi Læv. Torrent. DAL. — Cf. Dio, lib. LIV, p. 522, qui conjurationem describit Fabii Cæpionis ac Murænæ, in Augusti vitam; aliam rursum, cujus auctores non appellat, pag. 530; tertiam Cornel. Ciunæ, lib. LV, pag. 555. HARD.

20. *Incusatæ.* Liberorum mors exprobrata; conceptaque tristitia, non ob jacturam liberorum tantum, sed et ob jacturæ modum. HARD.— Nonne et quia a propinquis interemptos clam mussitabatur? Et in Augusteo palatio, ut fere Æschylus, Αὐτόφονα κακὰ, κἀρτάναι, Παίδων σφαγεῖον καὶ πέδον ῥαντήριον; Neque enim Liviæ in his omnibus, nec Tiberii innocentia alicui historiæ, aut ethicæ politicæ gnaro comperta erit. AJ.

21. *Liberorum.* Hæc Solin. ad verbum, cap. I, pag. 5. Caium intelligit et Lucium, nepotes ex Julia filia, et M. Agrippa, quos fecit sibi filios adoptione Augustus. HARD.—Fuit et tertius, cui nomen Posthumus, quia nempe post humatum patrem natus est. Hic ab avo adoptatus, exsulavit mox in Planasia, Liviæ artibus, et imperantis Tiberii, primis diebus interfectus est. Mortui posthac nescio quis personam egit (vid. Tac. Annal. lib. II); nisi vere hic Posthumus fuit, servorum ope incolumis, ut Petrum III Catharinæ *von Anhalt-Zerbst* conjugis jussu interfectum, quidam aiunt evasisse et in secessu senectam et quietem nactum. Cæterum hunc senex Augustus nonnunquam recordabatur, desiderabatque flens, et invisit semel, ut e not. 36 potes videre. Cf. et not. 35, ubi et hunc Cæsarum amorem, nam Cæsares veri Caius, Lucius, Posthumus, et Nasoni et aliis vitio datum a Tiberio et matre perspicies. AJ.

22. *Luctusque non tantum orbitate tristes.* Legendum: *Luctusque non tantum orbitate tristis.* Luctus Augusti non tantum tristis orbitate, sed etiam ob incusatas mortes liberorum. SALM.— Mortuos esse anno U. C. 748, Lælio Balbo, C. Antistio Vet. coss. Dio scribit loco proxime citato: magno errore, si vel fastis credimus, qui Caium gessisse consulatum ponunt anno 754. H.

23. *Adulterium.* Solinus: « Detectum filiæ adulterium, et voluntas

silia parricidæ palam facta : contumeliosus[24] privigni Neronis secessus : aliud neptis[25] adulterium : juncta deinde tot mala : inopia stipendii[26], rebellio[27] Illyrici, servitiorum delectus[28], juventutis[29] penuria, pesti-

parricidalis : nec minore dedecore neptis infamia. » Vide Suetonium in Tiberio, cap. XI ; et in Augusto, cap. LXV. Hujus adulterii causa, re cum senatu communicata, filiam Juliam in Pandatariam Campaniæ insulam relegavit. Dio loco citato. Quod quum Plinius hoc loco reticeat, negare videtur. Et moribus certe mutatis, optimam postea principem exstitisse Juliam, nummi testantur antiqui, tum qui vivo ac regente imperium Tiberio, Juliæ nomine percussi sunt, cum anno utriusque principatus secundo et quarto, L. B. et L. Δ. tum vero in primis ille perrarus ac singularis e museo nostro argenteus, inscriptus : DIVA IVLIA AVGVSTA, cum vultu ipsius : in altera nummi parte, ipsa ramum oleæ tenens, vehitur curru juncto duobus elephantis, ad significandam vetustatem geminæ gentis, ex qua Julia Augusta prodiit, Juliæ et Octaviæ : quoniam esset Augustus Juliæ pater, Octavii et Juliæ sororis Cæsaris dictatoris filius. Cn. Octavii in Asia legati circa annum Urbis 560 meminit cum laude Plinius, lib. XXXIV, cap. 11. HARD.

24. *Contumeliosus.* Rhodum cur secesserit privignus Augusti Tiberius Nero, qui postea Cæsar fuit, ab eodem Tranquillo explicatur in Tiberii vita, cap. X et XII. Contumeliosus porro secessus dicitur, qui contigisse ferebatur ex tædio Juliæ Augusti filiæ, quam uxorem Nero Tiberius habuit, quum illius probra et propudia ferre non posset. Id vero sane contumeliosum Augusto parenti fuit. Ita Dio, lib. LV, p. 554. HARD.

25. *Aliud neptis.* Fuit hæc Agrippæ et Juliæ filia, Agrippina. Eadem propterea etiam *Julia* appellata, ut in nummo Caii Cæsaris Germanici filii ejus, ΜΗΤΗΡ ΙΟΥΛΙΑ ΣΕΒΑΣΤΗ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΥ. Et in altero Mitylenæorum, ΙΟΥΛΙΑΝ ΝΕΑΝ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΥ : *Juliam juniorem Germanici* conjugem. HARD.

26. *Inopia stipendii.* Solinus : « Angustiæ rei militaris. » HARD.

27. *Rebellio Illyrici.* De qua Dio, lib. XLIX, p. 414, qui eam contigisse ait Antonio II, et Lucio Libone Coss. anno Urbis 720. Suetonius item, cap. XVI. HARD.

28. *Servitiorum. Servitium* pro servis ipsis dixit etiam Cicero, or. IV in Catilin. « Ad evertenda fundamenta reipublicæ servitia concitavit. » Et orat. VII, in Verrem : « Cœptum esse in Sicilia moveri aliquot locis servitium suspicor. » HARD.

29. *Juventutis.* De juventutis penuria post Varianam cladem, Dio, lib. LVI, pag. 585. Simile est quod post Cannensem pugnam evenisse Livius refert, et ex eo Augustinus, de Civit. Dei, lib. III, cap. 19 : « Denique tanta MILITUM INOPIA secuta est, ut Romani reos facinorum proposita impunitate colligerent, SERVITIA libertate donarent, atque ex illis pudendus non tam

lentia [30] Urbis, fames [31] sitisque Italiæ [32] : destinatio exspirandi, et quatridui inedia major pars mortis in corpus
3 recepta. Juxta hæc Variana clades [33], et majestatis ejus fœda sugillatio [34], abdicatio Posthumi Agrippæ [35] post

suppleretur, quam institueretur exercitus. SERVIS itaque, etc.» H. —Illius quoque penuriæ causa bellorum civilium furor, quo durante tantum «campis atque Neptuno super Fusum est latini sanguinis». Unde ipse cujus modo verba exscribebamus Flaccus, lib. I, ode II, exclamat : « Audiet pugnas, vitio parentum Rara juventus.» Nec abludit celeberrima illa vox, quam Periclis esse putant (quanquam vix apud ullum scriptorem antiquum reperiri credo), de Atheniensi juventute, quæ Peloponnesiaci belli initio ceciderat, « Ver suum annus perdidit. » AJ.

30. *Pestilentia.* Anno Urb. C. 732. Marc. Claudio Marcello Æsernino, L. Arruntio Coss. ex Dione, lib. LIV, pag. 521. HARD.

31. *Fames.* Vide Suetonium, in Augusto, cap. XVI : « Famemque ingravescentem, etc. » HARD.

32. *Pestilentia urbis, fames sitisque Italiæ.* Dele *sitisque*, et lege : *urbis pestilentia, fames Italiæ, rebellio Illyrica.* Et sane ridiculum de siti; quasi inter publica mala etiam sitis timenda sit, tot salientibus in propatulo aquis, tot e cælo descendentibus. SALM. — *Fames, sitisque Italiæ.* Hanc vocem *sitisque* Salmasius, p. 23, jubet expungi : quam tamen exhibent Reg. 2, Paris. et vetustæ editionesomnes. Et vero de Augusto Tranquillus idem, c. XLII : «Querentem, inquit, de inopia et caritate vini, populum severissima coercuit oratione : satis provisum a genero suo Agrippa perductis pluribus aquis, ne homines sitiant. » Unde liquet, de vini penuria hanc sitim accipiendam esse : quamquam, ut nihil dissimulem, nihil Chiffl. cod. et Reg. 1, nihil Solinus ipse de siti. Idem tamen quod Seneca, Dio refert lib. LIV, pag. 529. HARD.

33. *Variana clades.* A Floro describitur, lib. IV, cap. 12, p. 195 et 196; a Suetonio, in Augusto, cap. XXIII; a Dione, l. LVI, p. 584. HARD. — Conf. et tragœdiam celeberrimam (e V. Cl. KLOPSTOCK) *Hermann's Schlacht* et Taciti locum, ubi narrat reliquias Variani exercitus lectas a Germanico, iisque suprema soluta, Ann. lib. I, cap. 61, 62. Narratur idem Augustus post cladem acceptam noctu derepente expergefieri solitum, et alta voce clamare, ut audirent excubias ante cubiculum agentes : «Redde, Vare, legiones.» AJ.

34. *Sugillatio. Sparsos* de eo *in Curia famosos libellos*, Suetonius narrat cap. LV. HARD.

35. *Posthumi Agrippæ.* Hic M. Agrippæ filius fuit : quem adoptatum una cum privigno Tiberio Augustus, mox ob ingenium sordidum ac ferox, abdicavit, eodem quidem Tranquillo teste, cap. LXV. HARD. — Aliam abdicationis causam vide apud Tacitum, Annal. lib. I, c. 3. Sed hæc recentiorum judicio unica est causa cur palatio ejectus Posthumus relegatusque in insulam Pla-

adoptionem, desiderium post relegationem[36] : inde suspicio in Fabium[37], arcanorumque proditionem : [38] hinc uxoris et Tiberii cogitationes, suprema ejus cura. In summa,

nasiam. « Summa non capit sedes duos; » nec importunæ Liviæ aut tristi Tiberio acceptus rivalis : hinc et quæ secuta sunt, quæ quidem mox enumerat Plinius; hinc et Nasonis exsilium, cui imperatoria, certe Liviana arcana, e Fabii Maximi uxore innotuerant. Vide de his Ovid. nostri præfat. et quos auctores ad id allegavimus. Vide et not. sequent. Cæterum in hanc pessimi filii adoptionem adactus senex Augustus ab anu Livia fuerat, miserrimus forsan in hoc quod imperium Marcello primum, mox Agrippæ optimis viris datum, sed ante diem, ante patrem obeuntibus, nesciret jam cui permittendum, permitteretque tandem contra voluntatem suam scelestissimo et ingratissimo genero, vix id impetrans ut Germanicum Tiberius adoptaret, divinum filium pessimus pater, et spem felicissimi dominii Roma, non statim quidem, sed mox, affuturi conciperet. Hanc imperantium servitutem optime expressit Nostras Chénier in nobilissima tragœdia *Tibère* :

TIBÈRE.

Lui, ce rival de gloire à Tibère opposé ;
Lui, mon fils ! par Auguste il me fut imposé.

AGRIPPINE.

Et vous même, seigneur, au déclin de sa vie,
Ne lui fûtes-vous pas imposé par Livie ?

TIBÈRE.

Il est vrai. Mais comment osez-vous le savoir ? etc. Aj.

36. *Desiderium post relegationem.* Fuse narrat Tacitus, loc. cit lib. I, cap. 4 : « Quippe rumor incesserat, paucos ante menses, Augustum electis consciis, et comite uno Fabio Maximo, Planasiam vectum, ad visendum Agrippam : multas illic utrimque lacrymas, et signa caritatis; spemque ex eo fore, ut juvenis penatibus avi redderetur : quod Maximum uxori Marciæ aperuisse, illam Liviæ : gnarum id Cæsari. Neque multo post exstincto Maximo (dubium an quæsita morte), auditos in funere ejus Marciæ gemitus, semet incusantis, quod causa exitii marito fuisset. » Hard.

37. *Inde suspicio in Fabium*, etc. Leg. *Inde suspicio in Fabium, arcanorum proditorem.* Et sic sequentia interpunge : *hinc uxoris et Tiberii cogitationes, suprema ejus cura.* Ita Plinius loqui amat ἀσυνδέτως. Salm.

38. *Hinc uxoris. Parum fidæ*, adjecit Solinus, cap. 1, pag. 5, rem ipsam magis explanans. Nam Suetonius fuisse prodidit, qui dubitarent, venenumne Augusto Livia dedisset : quod liquido Sextus Aurelius Victor affirmat in Epitome. Uxoris igitur cogitationes dixit, quæ filio pararet imperium; Tiberii, qui cuperet imperare. Hæc cura, hæc crux animo Augusti fuit. H. — Qui nempe fraudes et uxoris præsensit et suam cædem. Sed hæc bene; scelestissimis viris merito conscientia aut propinquorum immanitas « incubuit, victumque ulciscitur orbem », nec est quidquam optatius « imus, Imus præcipites, quam si sibi dicat, et intus Palleat infelix quod proxima nesciat uxor. » Aj.

Deus ille[39], cælumque, nescio adeptus magis, an meritus, herede hostis sui filio excessit[40].

1 XLVII. (XLVI.) Subeunt in hac reputatione Delphica oracula, velut ad castigandam hominum vanitatem a Deo emissa. Duo sunt hæc : Phedium[1] felicissimum, qui pro

39. *Deus ille.* Unus ipse omnium imperatorum romanorum fuit, cui Dei nomen in nummis antiquis datum fuerit; neque in aliis quidem, quam in percussis vel Tarracone Tiberii principatu, vel a Gallieno : DEO AVGVSTO. Alibi DIVVS tantum appellatur, ut in nummis Antonini Pii, TEMPLVM DIVI AVG. REST. et AEDE DIVI AVG. REST. At eximius in hoc genere nummus est argenteus in Museo nostro, hac inscriptione : DIVOS AVGVST. DIVI F. Caput Augusti laureatum : vertici imminet stella Veneris, et pæne adhæret. Parte vero priore hoc legitur, TI. CAESAR DIVI AVG. F. AVGVSTVS. Capite laureato. Quamvis autem *Deus* appelletur Augustus, quo nomine non aliud intellexere Romani, quam summe beneficum erga mortales, ut Plinius admonnit lib. II, cap. 5, et nummi docent inscripti, DEO ET DOMINO NATO AVRELIANO : cave tamen, quum in Augusti nummo apud Patinum, p. 2, et apud D. VAILLANT, inter æreos medii moduli legis, IOVI DEO; cave, inquam, ibi appellatum putes Augustum, Jovem, vel Deum. Sententia enim est : *Imperatori Orbis Victori Inscriptam Domum Edui Obtulerunt :* Augusto nimirum. Aiunt pictum ibi *templum esse quatuor columnarum, in conum desinens ;* quia *Jovi Deo* ibi legerunt : at reipsa palatium est. HARD. — Falsa hæc esse prænimus. Reliquimus tamen, quia absurditas minor quam in cæteris. Plura quæ in præc. not. occurrebant et hyperbolen omnem excesserant, sæpe sæpius sustulimus. AJ.

40. *Hostis sui filio excessit.* Tiberii enim Cæsaris pater Tiberius Nero, civili bello, M. Antonii partes secutus est. « Cum quo, ut ait Tranquill. in Tiberio, cap. 4, brevi reconciliata inter omnes pace, Romam rediit, uxoremque Liviam Drusillam, et tunc gravidam, et ante jam apud se filium enixam, petenti Augusto concessit. » Velleius hæc magnifice narrat, et tragice, lib. II, num. 75, pag. 20. Vide præterea Tacitum, Annal. lib. II, pag. 58, et Dionem, lib. XLVIII, pag. 366. HARD.

XLVII. 1. *Phedium.* Ita codicum nostrorum manu exaratorum longe optimus, et inter libros prelo excusos editio romana anni 1470, non *Pedium*, ut alii nonnulli. H. — De Phedio porro, seu Pedio qui pro patria occubuerit, nihil comperi, sed de Tello Atheniensi, qui auctore Herodoto libro primo, et apud nostros Ausonio poeta, in prælio quod apud Eleusinem inter Athenienses et finitimos commissum est, quum hostes in fugam vertisset, pro patria fortiter dimicans mortem oppetiit. Quam ob rem interrogatus Solon a rege Crœso, quem ex mortalibus fortunatissimum judicaret, Tellum respondit.

patria proxime occubuisset. Iterum a Gyge rege tunc amplissimo[2] terrarum consultum, Aglaum Psophidium[3] esse feliciorem. Senior hic in angustissimo Arcadiæ angulo parvum, sed annuis victibus large sufficiens, prædium colebat, nunquam ex eo egressus[4]: atque (ut e vitæ genere manifestum est) minima cupiditate minimum in vita mali expertus.

XLVIII. (XLVII.) Consecratus est vivus sentiens- 1
que oraculi ejusdem jussu et Jovis deorum summi adstipulatu, Euthymus[1] pycta[2], semper Olympiæ vi-

Iterum rogatus, quem post Tellum putaret, Cleobin et Bitonem respondit. Etsi Ausonius ab Herodoto discrepans, secundas non Cleobi et Bitoni datas a Solone dicat, sed Aglao. Notandum autem Ausonium non *Tellum* vocare, sed *Telena*, quasi Telen quintæ sit apud Græcos inflexionis. Pint. —*Tertiæ* bodie diceremus, e Buttmanno, Burnuffio, Matthiæo, aliisque optimæ notæ grammati cis. Aj.

2. *Iterum a Gyge rege tunc amplissimo*, etc. Lydorum, qui post Midam Gordii filium primus Delphos pretiosissima dona misit, quæ θησαυρὸν Γυγάδα vocaverunt. Ejus annulus multorum scriptis celebratus est, præsertim a Cicerone, et Platone, de Justo, lib. II. Rhodig. VI, 11. Vide lib. XXXIII, cap. 1. Valer. cap. x, 7. Solinum quoque. Dal.

3. *Psophidium*. Ex Psophide Arcadiæ oppido, de quo lib. IV, c. 10. Valerius Maximus, lib. VII, cap. 1, pag. 332: « Quum Gyges regno Lydiæ armis et divitiis abundantissimo inflatus, Apollinem Pythium sciscitatum venisset, an aliquis mortalium se esset felicior: Deus ex abdito sacrarii specu voce missa, Aglaum Psophidium ei prætulit. Is erat Arcadum pauperrimus, sed ætate jam senior, terminos agelli sui nunquam excesserat, parvuli ruris fructibus contentus, etc. » Non a Gyge consultum oraculum, sed a Crœso refert Pausanias in Arcadicis, sive l. VIII: Ὃν καὶ ἤκουσα ἐν Ψωφῖδι ἐπὶ Ἀγλαῷ λόγον ἀνδρὶ Ψωφιδίῳ κατὰ Κροῖσον τὸν Λυδὸν, etc. Hard.

4. *Nunquam ex eo egressus*. Sic Ælianus sophista nunquam extra Italiam pervagatus est, navem nunquam ascendit, mare ne novit quidem. Apud Platonem in Phæd. Socrates potius hospiti, quam incolæ similis extra mœnia non egrediebatur, civitatis fines non transibat. Rhodig. XXI, 32. Dalec.

XLVIII. 1. *Euthymus*. Εὔθυμος ὁ πύκτης, Astyclis filius Pausaniæ, lib. VI, sive Eliac. poster. Æliano, Var. Hist. lib. VIII, c. 18, aliisque. Hard.

2. *Pycta*. Dictio quidem græca πύκτης, sed Latinis tamen usitata; *Pugilem* sonat. Lampridius in Helagabalo: « Gladiatores ante convi-

ctor[3], et semel victus[4]. Patria ci[5] Locri in Italia : ibi imaginem ejus, et Olympiæ alteram, eadem die tactam fulmine, Callimachum, ut nihil aliud, miratum video, ad eumque[6] jussisse sacrificari : quod et vivo factitatum et mortuo[7]; nihilque adeo mirum aliud, quam hoc placuisse Diis.

1 XLIX. (XLVIII.) De spatio atque longinquitate[1] vitæ

vium pugnantes sibi, et pyctas frequenter exhibuit. » Sic Apollonium pyctam vocat Senec. Natur. Quæst. in præf. lib. IV. Et Phædrus, Fab. lib. IV : « Simonides idem ille de quo rettuli, Victoris laudem cuidam pyctæ ut scriberet, Certo condixit pretio, etc. » Hard.

3. *Euthymus pycta, semper Olympiæ victor*, etc. Quo pacto, quæso, semper victor ille dicetur, qui semel victus? Emendaverim, « Euthymus pycta, sed ter Olympiæ victor, etc. » Quater decertavit Euthymus : ac semel victus, ter victoriam reportavit. Meurs. Att. Lect. pag. 301. — Olympiade LXXIV et LXXVI et LXXVII. Revocant me ab assensu MSS. omnes. Hard.

4. *Et semel victus*. Cæterum hic olympiade LXXV a Theagene Thasio; idque dolo tantum ac fraude circumventus, eodem quidem teste Pausania. Hard.

5. *Patria ei*. Addit Pausanias, et patris nomen, Ἀστυκλέους. Hard.

6. *Ad eumque*. Ita MSS. omnes, Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. Ch. etc. Editi, *Deumque*. Pellicerio magis arridet, *Deumque jussisse ei sacrificari*. H. — Et hæc plurimos libros invasit emendatio; non merito. Nec tamen nostrati Poinsinet assenserim, cui placet *Callimachum* esse nomen substantivum, viri dignitatem exprimens qui ludis præest, quia nempe pugnarum pulcherrima Olympica est. Pindarus, Olymp. Εἰδ. 1 : Μηκέθ' ἁλίου σκοπεῖ Ἄλλο θαλπνότερον Ἐν ἁμέρᾳ φαεινὸν ἄστρον Ἐρήμας δι' αἰθέρος, Μηδ' Ὀλυμπίας ἀγῶνα Φέρτερον αὐδάσομεν. Ludorum præses ἀγωνοθέτης vocabatur; nec poetarum œstro aut adulationi fides adhibenda, qui καλλίστους olympicos ludos dixere, non tamen vere καλλίους Nemeensibus, etc. De Callimacho poeta sermo est qui de statuis canens quas fulmen attigerat, miraculum in hoc esse asseverat, suadetque athletæ sacra fieri. Quod poetæ omnia in majus trahentis est. Virg. Ecl. V : « Deus, Deus ille Menalca. » Hinc « palmaque nobilis, Terrarum dominos evehit ad Deos (Horatius, carm. lib. I, Od. 1, init.); et « Quos Elæa domum reducit Palma cælestes, pugilemve, equumve Dicit. » (Idem, lib. IV, Od. 11.) Equum cælestem! sed poeticum est. Cogita et non tam Diis proprie adjici athletas quam heroibus; heros ergo Euthymus, non Deus. Quo modo Deus ille aliquid jussit? Aj.

7. *Vivo factitatum et mortuo*. Mortuum non esse, sed alio quodam modo hominem esse desiisse narrat Pausanias. Dal.

XLIX. 1. *De spatio atque longinquitate*. Qua ratione brevior ætas

hominum, non locorum modo situs[2], verum exempla, ac sua cuique sors nascendi[3] incertum fecere. Hesiodus[4], qui primus aliqua de hoc prodidit, fabulose (ut reor) multa de hominum ævo referens, cornici novem nostras attribuit ætates, quadruplum ejus cervis, id triplicatum corvis. Et reliqua fabulosius in phœnice, ac nymphis. Anacreon poeta[5] Arganthonio Tartessiorum regi CL tribuit[6] annos

longiorve nobis contingat, vide luculenter disputatum a Rhod. l. XIX, c. 21. In antiqnis inscriptionibus Romæ: « L. Clodius Hirpsnus vixit annos 155, dies 5, puerornm halitu refocillatus ac educatus. » Cujacius in Novellam 5. DAL.

2. *Non locorum modo situs.* Hodie convenit inter doctos eo diutius vitam manere, quo quis hos tractus habitat qui in septemtrionem vergunt. Sic in Caledonia, Scandinavia, Biarmia ἑκατοντaετεῖς homines frequentius reperias quam in Francia, Italia, Hispaniis. Ratio habenda est præterea aeris, paludum, etc. AJ.

3. *Sua cuique sors nascendi.* Astrologum hic legis, non naturæ indagatorem. Bene esset, si sors nascendi ea diceretur organorum coaptatio atque habitudo, quam quisque nascens habet. At hæc Noster ne suspicatus quidem est. AJ.

4. *Hesiodus.* In opere ex iis aliquo, quæ interciderunt. HARD.

5. *Anacreon.* Anacreontem Teium poetam lyricum omnes norunt, vel ex Horatio: « Nec si quid olim lusit Anacreon, Delevit ætas. » Lib. IV, Od. AJ.

6. *Anacreon poeta Arganthonio Tartessiorum regi CL tribuit annos.* Legendum videtur CLII, si credimus divo Augustino citanti hunc Plinii locum, de Civitate Dei, lib. XV, cap. 12, his verbis: « Plinius Secundus quum commemorasset relatum fuisse in litteras quemdam vixisse CLII annos, alium decem amplius, etc. » Hæc Augustinus; puto tamen eum in mendosum Plinii exemplar incidisse. Fidelior enim mihi videtur nostrorum exemplarium et item excusorum lectio, in qua semper CL, nunquam CLII, legitur. Lucianus in libro de Macrobiis, CL annos Arganthonium vixisse asserit. Idem Strabo summus auctor libro tertio, adductis etiam verbis Anacreontis poetæ, quem advocat hic Plinius. Ea sunt: Ἐγώ τ' ἂν οὔτ' Ἀμαλθείης βουλοίμην κέρας, Οὔτ' ἔτεσι πεντήκοντα δὲ ἑκατὸν Ταρτησσοῦ βασιλεῦσαι. *Equidem Amaltheæ cornu nolim, neque annorum CL imperium tenuisse Tartessi.* Valerius Max. libro octavo, capite de Senect. CL annos vixisse scribit: octoginta namque annos patriam suam rexisse ait, quum ad imperium quadragesimo accessisset. Quod et Herodotus primo volumine, et Cicero in Catone Majore asserunt. Secundum autem Pollionem Asinium, CXXX vixit: illud non dissimulaverim, nescire me, qua ratione inductus Hermolaus, *Argathonius* dicendum esse asseveret, non *Arganthonius*, contra vetera omnia et nova exemplaria, contraque auctores cunctos,

Cinyræ Cypriorum x annis amplius, Ægimio cc. Theo-
2 pompus[7] Epimenidi Gnossio CLVII. Hellanicus[8] quosdam in Ætolia Epiorum[9] gentis cc explere. Cui adstipulatur Damastes, memorans Pictoreum[10] ex iis præcipuum corpore viribusque, etiam ccc vixisse. Ephorus[11] Arcadum reges ccc annis. Alexander Cornelius, Dandonem[12] quemdam in Illyrico D vixisse. Xenophon in Periplo, Tyriorum[13] insulæ

tam Græcos quam Latinos, apud quos *Arganthonius* semper cum *n*, in secunda, nunquam secus legas. PINT.—Quantum in rebus antiquis conjicere licet, inquit Mariana, Hist. Hisp. lib. I, cap. 17, pag. 29, in annum 610 ante Christi Dei ortum salutarem, qui annus ab Urbe cond. erat 132, Arganthonii Tartessiorum regis ætas incidit. De Tartessiorum situ dictum est l. III, c. 3. HARD. —In annorum numero dissentiunt auctores. Vide Meurs. ad Phleg. p. 124 ed. nost. FRANZ.

7. *Theopompus.* Valerius Maxim. lib. VIII, cap. 13, pag. 406 : « Epimenides Gnossius, quem Theopompus dicit septem, et quinquaginta, et centum annos vixisse. » Tamen Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, habent duntaxat annos CLIII. Paris. cod. expressius sine numeralibus notis, *centum quinquaginta tres*. Chiffl. CLVI, qui numerus a librariis sæpe ex CLIII effingitur, notis V et II in MSS. permutari sæpe solitis, uti alio loco hoc ipso capite evincemus. H.

8. *Hellanicus.* Valer. Maxim. loc. cit. « Hellanicus vero ait, quosdam ex gente Epiorum, quæ pars est Ætoliæ, ducentos explere annos : eique subscribit Damastes, hoc amplius affirmans, Litorium quemdam ex his, maximarum virium, staturæque præcipuæ, trecentesimum annum cumulasse. » HARD.

9. *Epiorum.* Hoc est, Ætolorum, qui profecti olim ab Epiis quos in Elide Ἐπειοὺς diximus vocari, l. IV, cap. 6. Scribit Ephorus apud Strab. lib. VIII, p. 357, Ætolum a Salmoneo Epeorum Pisæorumque rege, ejectum in Ætoliam, cui a se nomen fecit, exstructis ibi oppidis. Sic Ætoli e gente sunt Epiorum. Hunc locum respicit Augustinus, libro XV, cap. 9. HARD.

10. *Pictoreum.* Ita MSS. omnes. A Valerio Max. *Litorinus* appellatur; sed ut arbitror, mendose. Quid si Pyctoræum legas, quasi eximium pugilem, πυκτωραῖον, voce omnino ad eximias hominis hujus vires indicandas perquam accommodata. H.

11. *Ephorus.* Ita Censorinus, capite VII, ex eodem Ephoro. HARD.

12. *Dandonem.* Reg. 1, et Paris. *Dandonem.* Reg. 2, Chiffl. perperam *Candonem.* Valerius idem, pag. 407 : « Alexander vero in eo volumine, quod de Illyrico tractu composuit, affirmat Danthona quemdam, ad quingentesimum usque annum, nulla ex parte senescentem processisse. » Forte Αἴτωνα utrobique scribi præstabilius fuerit. H.

13. *Xenophon in Periplo, Tyriorum.* (In editis olim *maritimorum.* Vide infra not. Harduin.) Quis ille rex maritimorum ? libri scripti habent : *in Periplis Lutmiorum*, etc. lege : *Xenophon in Peri-*

regem DC, atque, ut parce mentitus, filium ejus DCCC[14]. Quæ omnia inscitia temporum acciderunt[15]. Annum enim[16] alii

plo Latmiorum insulæ regem. Latmus vel urbs, vel insula, unde *sinus Latmicus.* SALM. —Vetusti codices, *Latiniorum insulæ regem.* Val. Maximus libro octavo, capite de Senectute, *Latinorum regem.* Sequitur statim : DC, *atque ut parce mentitus filium ejus* DCCC. Valerius Maximus loco nuper allegato, DCCC scribit, non DC regem hunc vixisse. Et paulo post ubi DC scriptum est, Valerius Maximus DCCC ponit, nimirum ordine verborum commutato. Item magna librariorum hallucinatione (nam Plinii inhumanum esset dicere) ubi scribi *patrem* debuit, *filium* positum est. Valerius Maximus : « Sed multo, inquit, liberalius Xenophon, etc. » PINT. — *Xenophon in Periplo*, *Tyriorum insulæ regem.* Habent MSS. codices, Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. etc. constantissime, *Xenophon in Periplulutiniorum insulæ regem.* Parmensis editio : *in petripulutiniorum insulæ regem.* Codex Lugd. *in petropulatiniorum insulæ regem.* Ab his Gelenius confidenter sane discessit, ut *in Periplo*, *maritimorum regem* scriberet. Salmasius *Latmiorum* reponit. Sed mons est Cariæ Latmus, cum urbe cognomine, non insula. Nos priore syllaba vocis *Lutiniorum*, quam ex superiore *periplu* amanuenses perperam repetierunt, expuncta, Tyriorum insulam hic verius agnoscendam putamus. HARD.—Quidni *Thynorum?* nam Thyni gens maritima in Bithynia, qui Dolionum peninsulam tenuere. Sæpenumero hæc autem peninsula apud Antiquos pro insula accepta est. Et Xenophon in Periplo eos tantum recenset qui Ponti Euxini et Propontidis (*mer de Marmara*) accolæ fuerunt. AJ.

14. *Filium ejus* DCCC. Salmasius, lib. de annis Climact. pag. 749, post Pintianum in notis, Plinium ait hallucinatum videri, quum hæc exscriberet; annos patris filio transcripsisse; filii vicissim, patri. At certe non est ovum ovo similius, quam quod Valerius, et quod Plinius recitat. Ille enim, lib. VIII, cap. 13, pag. 407 : « Sed multo liberalius Xenophon, inquit, cujus περίπλους legitur. Insulæ enim Latmiorum regem octingentis annis donavit : (hunc regis filium Plinius appellat : Valerius regem, qui regno utique paterno successit.) Ac ne pater ejus parum benigne acceptus videretur, ei quoque sexcentos assignavit. » De patre Plinius priore loco egit, Valerius posteriore. Cætero inter se consentiunt. Nihil certe in numeris esse vel leviter immutandum, ex Augustino scimus, qui hunc Plinii locum summa fide transcripsit, ut diximus in prioribus notis. HARD.

15. *Inscitia temporum acciderunt.* De statuendi anni spatio perquam multa Alex. ab Alex. lib. III, cap. 23; Solin. Polyhist. cap. III; Censorin. de die nat. seu ut alius, Pictorius Philol. lib. I, cap. 2; Diod. Sicul. lib. I. DALEC. — De anni veteris variationibus adi præstantissimum DESVIGNOLES, *chron. de l'Hist. Sainte*, lib. VI, cap. 7. Aut quæ inde excerpta sunt in *l'Art de vérifier les dates*, tom. I, p. 266 seqq.

16. *Annum enim.* Solinus, cap. 1,

æstate unum determinabant, et alterum hieme: alii quadripartitis temporibus, sicut Arcades, quorum anni trimestres fuere: quidam Lunæ senio, ut Ægyptii[17]: itaque apud eos aliqui et singula millia annorum vixisse produntur.

3 Sed ut ad confessa transeamus, Arganthonium[18] Gaditanum octoginta annis regnasse prope certum est: putant quadragesimo cœpisse. Masinissam[19] sexaginta annis regnasse indubitatum est: Gorgiam[20] Siculum centum et octo vixisse. Q. Fabius Maximus[21] sexaginta tribus annis augur fuit. M. Perpenna[22], et nuper L. Volusius Satur-

pag. 4: « Ante Augustum Cæsarem incerto modo annum computabant: qui apud Ægyptios quatuor mensibus terminabatur, apud Arcadas tribus, apud Acarnanas sex, etc. » De Acarnanibus idem testatur August. de Civit. lib. XV, cap. 12; de Arcadibus Censorinus, cap. XIX; Macrobius, Saturn. lib. I, cap. 12, aliique. HARD.

17. *Ut Ægyptii.* Plinio adstipulantur Diod. Sic. lib. I; Suidas, verbo ἥλιος, aliique. Solus Censorinus loco proxime appellato, antiquissimum annum in Ægypto ait bimestrem fuisse. HARD.

18. *Arganthonium.* Hæc de eo totidem verbis Valer. Maxim. loco citato, pag. 405, ex Asinio Pollione. Herodotus item Clio, lib. I, n. 163, pag. 68. Annos Arganthonii pæne æquasse civem Parisiensem in monumenta publica relatum est, qui mense februario anni 1683, quo ista primum typis edita sunt, diem clausit extremum annos natus CXVIII, quum integra adbuc ante paucos dies valetudine esset. Nomen ei fuit, D. LE MAISTRE; natalis autem, anno 1565. HARD.

19. *Masinissam.* Polybius in Excerptis, pag. 174, ἔτη πλείω τῶν ξ', annos amplius LX regnasse tradit. Vide quæ de illo diximus cap. 12. HARD.

20. *Gorgiam.* De quo Valerius Max. loco proxime appellato. « Gorgias, inquit, Leontinus, Isocratis, et complurium magni ingenii virorum præceptor, sua sententia felicissimus. Nam quum centesimum et septimum ageret annum, interrogatus quapropter vellet in vita remanere: Quia nihil, inquit, habeo, quod senectutem meam accusem. » Vid. Tullium, libro qui Cato major inscribitur. HARD. — Cf. et Lucianus in Macrobiis, etc. PINT.

21. *Q. Fabius Maximus.* Duobus tantum et LX annis auguratus sacerdotium sustinuisse, robusta ætate id adeptum, prodidit Valerius Maximus loco citato. Editis tamen Plinii libris manu exarati consentiunt, Reg. 1, 2, Paris. etc. H.

22. *M. Perpenna.* Valerius idem loc. cit. « Jam de M. Perpenna quid loquar? qui omnibus quos in

ninus[23], omnium quos in consulatu sententiam rogaverant, superstites fuere. Perpenna septem reliquit ex iis, quos censor legerat : vixit annos XCVIII. Qua in re et 4
illud adnotare succurrit, unum omnino quinquennium fuisse, quo senator nullus moreretur : quum Flaccus[24] et Albinus censores lustrum condidere, usque ad proximos censores[25], ab anno Urbis quingentesimo septuagesimo nono. M. Valerius[26] Corvinus C annos implevit : cujus inter primum et sextum consulatum XLVI anni[27] fuere. Idem sella[28] curuli semel ac vicies sedit, quoties nemo alius. Æquavit[29] ejus vitæ spatium Metellus Pontifex.

senatu consul rogaverat, superstes fuit; septem quoque tantummodo, quos censor collega L. Philippi legerat, e Patribus conscriptis reliquos vidit : toto ordine amplissimo diuturnior. » Vivere hic desiit sub initium belli civilis Cæsariani, L. Corn. Lentulo, Claud. Marcello coss. anno 706, ut Dio scribit lib. XLI, pag. 160. Simile exemplum L. Pisonis illius, cujus Plinius alter meminit, lib. III, ep. 7, « qui dicere solebat, Neminem se videre in senatu, quem consul ipse sententiam rogavisset. Tam angustis terminis, subjicit idem egregie, tantæ multitudinis vivacitas ipsa concluditur, ut mihi non venia solum dignæ, verum etiam laude videantur illæ regiæ lacrymæ. Nam ferunt Xerxem, quum immensum exercitum oculis obiisset, illacrymasse, quod tot millibus tam brevis immineret occasus. » Gesserat is consulatum cum Nerone secundum consule. HARD.

23. *L. Volusius Saturninus*. De eo egimus, libri hujus c. 12. Veterem consularem, opulentissimum virum, vocat Columella, lib. I, cap. 7, pag. 29, et eumdem a se visum testatur. HARD.

24. *Quum Flaccus*. Anno 569, Q. Fulvius Flaccus, et A. Postumius Albinus censores, lustrum egisse quinquagesimum primum dicuntur in Fastis. HARD.

25. *Ad proximos censores*. Ad M. Perpennam scilicet, de quo proxime dictum est, et collegam ejus L. Marcium Philippum, quos eo functos esse munere anno 668. L. Corn. Cinna, C. Mario septimum coss. Fasti referunt : lustrumque fecisse LXVII. HARD.

26. *M. Valerius*. Tradit hæc etiam Valerius, loc. cit. Unde ei Corvini nomen, disces ex eodem, lib. VIII, cap. 15, pag. 413. HARD.

27. *XLVI anni*. Ita MSS. omnes. Valerius tamen, XLVII. Plutarchus in Mario, pag. 422, πέντε καὶ τεσσαράκοντα, XLV. HARD.

28 *Idem sella*. Consulem, prætorem, Ædilem, qui majores magistratus dicebantur, sella curuli uti solitos, nemo nescit. Perfunctum toties istis muneribus Corvinum intellige. HARD.

29. *Æquavit*. Ad verbum hæc

5 Et ex feminis Livia Rutilii[30] XCVII annos excessit: Statilia, Claudio principe[31], ex nobili domo[32], nonaginta novem: Terentia Ciceronis CIII[33]: Clodia Ofilii[34] CXV, hæc quidem etiam enixa quindecies. Lucceia mima centum annis in scena pronuntiavit. Galeria Copiola[35] Embo-

quoque Valerius. « Cujus vitæ spatium, inquit, æquavit Metellus, senex admodum pontifex max. creatus, etc. » Et Cicero, libro de Senectute. Fuit ille Metellus pontifex, anno U. C. 512. Hard.

30. *Livia Rutilii.* Uxor videlicet, ut Terentia Ciceronis, et Clodia Ofilii, quæ tria exempla, relata a Plinio, a Valerio quoque commemorantur iisdem pæne verbis. De Rutilio diximus cap. 36. Hard. — Ἑλληνισμὸς, sed non minus Latinis usitatus quam Græcis fuit; et unum e multis, id Lucani Phars. lib. II, vs. 341: « Da tantum nomen inane Connubii; liceat tumulo scripsisse, Catonis Marcia. » Aj.

31. *Statilia, Claudio principe.* Seneca, epist. LXXVIII: « Nulla vita est non brevis. Nam si ad naturam rerum inspexeris, etiam Nestoris et Statiliæ brevis est, quæ inscribi monumento suo jussit, annis se nonaginta novem vixisse. Vides aliquem gloriari senectute longa. Quis illam ferre potuisset, si contigisset centesimum implere? etc. » Dal.

32. *Ex nobili domo.* T. Statilius Taurus collega Augusti in consulatu ejus octavo, iterumque consul exstitit triennio ante illius obitum. M. Statilius Taurus, principe Claudio, consul notatur. Statilia hujus fortassis filia, illius neptis fuit. H.

33. *Ciceronis CIII.* Sic MS. noster, *centum tres.* Chiffl. cod. CVI, prono, ut alias diximus, notarum lapsu ab III ad VI. Sed et a Valerio Maximo coarguitur. Hard.

34. *Ofilii.* Ita Reg. 1, 2, Paris. etc. Chiffl. *Ofelli.* Valer. Max. *Aufilii.* Unde Longolius conjicit legi oportere, *Auli Filia.* Sane perperam. Quis enim filiam de solo patris prænomine demonstrari abunde putet, cognoscique posse, si nomen cognomenve absit? Recepta lectio sola est sincera. Aulum Ofilium inter clarissimos ævi sui jureconsultos Pomponius refert Dig. lib. I, tit. II, de ordine Juris, § 44. Fuit is Q. Ælii Tuberonis JC. præceptor, qui Q. Ligarium, Cicerone defendente, accusavit; teste eodem Pomponio. Hard.

35. *G. Copiola Emb.* etc. Τὰ εἰσόδια jocularia, quæ ante mimos et Attellanas vel alta voce recitabantur, vel canebantur ad citharam, aut psalterium, a scurris mimicis, urbicis, urbicariis. Eadem mediæ fabulæ interposita, τὰ ἐμβόλα dicebantur, unde fit *Embolaria mulier*, id est, Scenica, θυμελικὴ: ad finem vero fabulæ, Exodia; Juvenalis, Satyr. VI: « Urbicus exodio risum movet Attellanæ. » Sunt autem Mimi, ut ait Claudianus, qui lætis salibus faceti risum movent: Pantomimi vero, ut idem ait, « .... nutu manibusque loquaces. » Scalig. in Manilium. D.—*Emboliaria.* Reg. 1, Paris. etc. Reg. 2, *Emboluria.* Non

liaria reducta est in scenam, C. Poppæo[36], Q. Sulpicio coss. ludis pro salute Divi Augusti votivis, annum centesimum quartum agens : quæ producta fuerat tirocinio a M. Pomponio ædili plebis, C. Mario[37], Cn. Carbone consulibus, ante annos[38] nonaginta unum : et a Magno

placet Salmasio vocis hujus interpretatio, quam a viris summis acceptam tradidimus, quum tamen de scenicis mulieribus, *mimisque*, *quæ pronuntiare solerent in scena*, agere se hoc loco Plinius contestetur. Aliam ipse comminiscitur in notis ad hist. Aug. pag. 384, ac legi primum jubet *Empolaria* : scenicamque interpretatur, et quæstnariam : scenicas enim omnes mulieres ait corpore quæstum fecisse : Empolam autem esse capturam, vel quæstum. Nicolaus Alemannus, in notis ad Hist. arcan. Procopii, cap. IX, pag. 33, haud paulo felicius conjecisse se existimat, quum ait, Emboliarias mulieres dictas esse ab ἰμϐόλοις, hoc est, *Porticibus*. Nam quæ Hesychio Milesio, Τρωαδικοὶ ἔμϐολοι appellantur, Porticus Troadenses vocat Auctor Descriptionis Urbis CP. in regione duodecima. Quemadmodum igitur a Porticuum fornicibus Fornicariæ mulieres nomen invenerunt : unde illud Juvenalis, Satyra 3, versu 156 : « Lenonum pueri quocumque in fornice nati ; » sic a Porticibus ipsis, sive Embolis, Emboliarias ille pronunciat fuisse ab aliis appellatas. Id sane si vel uno scriptoris idonei calculo comprobet, haud invitus eruditæ huic conjecturæ faveam. Sed vereor ut ullo, vel modice probabili, argumento suaderi possit, jam tum Plinii temporibus, ac non potius multo post sequiore ævo, hanc vocem ἔμϐολος Porticum, fornicemve significasse : aut omnes scenicas mulieres, fornicarias fuisse. Hæc e Scalig. Pellicerioque in notis MSS. et aliis eruditis, quibus me lubens adjungo. Deductum illud ab earum partium actione, quas Embolia Græci dixerunt, quoniam fabularum actibus interponebant : ἐμϐάλλω enim injicio, interponoque est. Hoc significatu apud Tullium ea vox legitur ἐμϐόλιον, ad Q. Fratr. lib. III, ep. I. HARD.

36. *C. Poppæo.* Ita MSS. omnes, Reg. 1, 2, Paris. etc. In editis perperam, *Cn. Pompeio.* Anno U. C. 762, toto fere sexennio ante Augusti obitum, cujus ludis votivis hi consules dicuntur fuisse, leguntur in Fastis Q. Sulpicius Camerinus, C. Poppæus Sabinus. Apud Occonem, pag. 53, ex nummo vetere, A. POPPAEVS SABINVS AED. CVR. Inde Poppæa conjux Neronis. H. — *C. Poppæo.* Anno U. C. 762, ad quem annum refert Petavius Varianam cladem. HARD.

37. *C. Mario.* Ann. Urbis 672, C. Mario juniore, Cn. Papirio Carbone tertium coss. Igitur producta fuerat tirocinio, annos nata XIV. HARD.

38. *Nonaginta unum.* Mirari satis non possum cur Dalecampius in editione sua a recepta lectione, tum codicum MSS. (uam Reg. 1,

Pompeio magni theatri dedicatione, anus pro miraculo
6 reducta. Sammulam[39] quoque centum annis vixisse, auctor est Asconius Pedianus. Minus miror Stephanionem[40] (qui primus togatas saltare instituit[41]) utrisque sæcularibus ludis saltasse, et Divi Augusti[42], et quos[43] Claudius

et Colb. 2, habent xci, Colb. 1, et Paris. sine numeralibus notis, *nonaginta unum* :) tum etiam omnium exemplarium ante se editorum, quæ eamdem plane lectionem repræsentant, unus discesserit, scripseritque *nonaginta novem*: quum id chronologicæ rationi, serieique consulum plane adversetur. Hard.

39. *Sammulam.* Pro *Sammulam*, in MS. nostro legitur *Samullam*, Hard.

40. *Stephanionem.* « Stephanionem togarium histrionem, ab Augusto relegatum » scribit Sueton. c. xlv. Rectius *togatarum* scripseris, sicut *Attellanarum histrionem* idem dicit in Nerone, cap. xxxix. Hard.

41. *Togatas saltare instituit.* Bene Harduinus pro veteri scriptura *togatus* restituit *togatas* quod verum est. « Togatæ fabulæ, inquit Diomedes, lib. III, dicuntur eæ, quæ scriptæ sunt secundum ritus et habitus hominum togatorum, id est, Romanorum. Toga namque romana est: sicut græcas fabulas ab habitu æque palliatas Varro ait nominari. » Et mox: « Togatarum fabularum species tot fere sunt, quot palliatarum, etc. » Meminere harum quoque fabularum Q. Serenus, dum C. Titinii comici poetæ laudes canit: « Qui veteri claras expressit more togatas. » Item Horatius: « Et qui prætextas, et qui docuere togatas. » Nec abest Juvenalis, Sat. I: « Impune ergo mihi recitaverit ille togatas, Hic elegos? » Tum Seneca, ep. viii, p. 171, et Tranquillus in Nerone, cap. ii: « Inducta est et Afranii togata, quæ Incendium inscribitur. » Cæterum de palliatis et togatis potest multa subministrare Asconius Pedianus in orat. Cic. de Divin. pag. 54. As. — De saltationis, ac musices studio et exercitatione vide plura apud Alex. ab Alex. libro II, cap. 25. Dalec.

42. *Et Divi Augusti.* Meminit horum ludorum Suetonius in Augusto, c. xxxi; Dio, lib. LIV, Quintos ludos sæculares Censorinus appellat, cap. xvii, exhibitosque ait C. Furnio, Junio Silano coss. anno Urbis 737. Hard.

43. *Quos Claudius.* Sextos sæculares ludos appellat Censorinus loco citato, ipso Claudio Augusto quartum, et L. Vitellio tertium coss. anno 800. Meminere Suetonius, in Claudio, cap. xxi, et Tacitus, lib. XI. Annal. Claudii nummum vidimus inscriptum, saecvlaria sacra, sed adulterinum. Ut ludos ederet consulatu suo quarto Claudius Imp. sæculum definivit annis novies septenis, sive sexaginta tribus: eo quod annus ille lxiii climactericus esse ab astrologis et medicis perhibetur. Alioqui sæculum Romani definierunt nunc annis mille, ut in nummis Philippi Imp.

Cæsar consulatu suo quarto fecit, quando LXIII non amplius anni interfuere, quanquam et postea diu vixit. In Tmoli montis cacumine, quod vocant Tempsin, CL annis vivere, Mucianus auctor est. Totidem annos[44] censum Claudii Cæsaris censura T. Fullonium Bononiensem : idque collatis censibus quos ante detulerat, vitæque argumentis (etenim id curæ principi erat) verum apparuit.

L. (XLIX.) Poscere videtur locus ipse sideralis[1] scientiæ 1
sententiam. Epigenes CXII[2] annos impleri negavit posse: Berosus[3] excedi CXVII. Durat et ea ratio, quam Petosiris[4]

inscriptis, MILLIARIVM SAECVLVM : et apud Plautum, in Milite glorioso, act. IV, sc. II, versu 87 : « Et pueri annos octingentos vivunt. MI. Væ tibi, nugator! PY. Quin mille annorum perpetuo vivunt, a sæculo ad sæclum. » Alias sæculum dixerunt esse septuaginta annorum, ut in nummo Postumi Aug. IOVI SPONSORI SAECVLI AVG. *Jovi sponsori sæculi Augusto.* HARD.

44. *Annos censum.* Hoc est, totidem annos habere agnitum, et in census relatum. Vetus inscriptio, reperta Bononiæ, quam refert Gruterus, pag. 372 : T. FVLLONIVS CORNELIA. FVLLONIA. HARD.

L. 1. *Sideralis scientiæ.* Astrologicæ disciplinæ. HARD.

2. *Epigenes CXII.* In libris hactenus editis, *Epigenes* CXXII, addita perperam denarii nota, contra omnium exemplarium fidem, Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. atque adeo contra Censorinum ipsum, qui hunc Plinii locum visus est transcripsisse, c. XVII : « Epigenes, inquit, in CXII annis longissimam vitam constituit : Berosus autem in CXVI. » Quo ex loco mendose legi constat in Chiffl. cod. aliisque, *Berosus excedit* CXVII, quum potius verum sit negare illum excedi CXVII, vel CXVI. HARD.

3. *Berosus.* De quo jam cap. 37, init. et in Auctorum Syllabo. Scriptor rerum memorabilium et astrologus fuit, Babylone oriundus et Beli sacerdos; Græciam vero peragravit, commoratusque Athenis est; ubi quum solare horologium constituisset, tantam sibi laudem circumdedit, ut illi statuam in Gymnasio Athenienses erigerent. Ejus fragmenta pauca in Flav. Josepho; sed ejus sub nomine circumlatus liber Pseudo-Berosi est. Cæterum cave ne cum multis et erudito GUEROULT, astronomum ab historico secernas. Hic enim, Sotere Antiocho imperante, Asia relicta, scholam condidit in insula Co, ubi astronomica et astrologica juvenes docebantur. Astronomicon igitur peritus historicus fuit. Neque ulla necessitas est cur ad alium virum qui quidem astronomus fuerit, confugias. AJ.

4. *Petosiris*, etc. De utroque egimus in Auctorum Indice. Singulari opere de eo argumento tractasse videntur, cujus operis meminit Julius Firmicus in præfat. Mathes.

ac Necepsos tradiderunt, et tetartemorion[5] appellant, a trium signorum portione, qua posse in Italiæ tractu CXXIV annos[6] vitæ contingere apparet. Negavere[7] illi quemquam

lib. IV, pag. 45 : « Quare illi divini viri, inquit, atque omni admiratione digni, Petosiris, Necepsosque, quorum prudentia ad ipsa secreta divinitatis accessit, etiam mundi genituram divino nobis scientiæ magisterio tradiderunt, etc. » Hard. — Quam supputationem Petosiris et Necepsos tradiderant, huic quidem, ut Harduinus dicit, basis fuit Zodiaci divisio in quatuor partes, quarum singulæ tria signa continebant; in singulis vero signis triginta gradus. Hos astrologos si audieris, homo qui oriente signo, in lucem editur, eum vita annorum numerum implebit, qui hoc signo et duobus proximis definitur. At annorum numerus non idem in quolibet κλίματι; nam pendet e parallelorum situ et cæli inclinatione. Julius Firmicus, libro II, c. 13, satis fuse nos docet Romæ suo quidem tempore, promitti Arietis ortu septemdecim annos; Tauri, 22; Geminorum, 27; Canceris, 22; Leonis, 37; Virginis, 42; Libræ, idem; Scorpionis, 37; Sagittarii, 32; Capricorni, 27; Aquarii, 22; Piscium, 17. Ergo thema Nativitatis, ut aiunt Astrologistosophi, componenti, felicissimus cæli aspectus est quum oritur Leo, Virginem mox et Libram educturus, annis viginti et uno ultra sæculum indicatis. Hæc Ptolemæus postea; et ad hæc Plinius respexit; unde fas concludere CXXI legendum, non CXXIV. Petosirin vero et Necepson astronomos fuisse scito, hunc inferioris Ægypti regem, illum sacerdotem. Quorum uterque, ut Horatii Archytas, ausus « Aerias tentasse domos, animoque rotundum Percurrisse polum, » quantum ab astris terra distet, est mensus. Petosiris plura conscripsit, quæ Vectius Valens sæpe allegat. Necepson quidam in sæcula XVI ante Chr. nat. vixisse volunt, sed plures in septimo. Aj.

5. *Tetartemorion.* Τεταρτημόριον, hoc est, quarta pars δωδεκαζωδίου, tribus signis constans, sive partibus nonaginta : quodlibet enim signum in partes triginta distribuitur. Hard.—Porro tetartemoria suo quisque modo poterat sibi fingere, nempe 1° Arietem, Taurum, Geminos. 2° Cancerem, Leonem, Virginem. 3° Libram, Scorpionem, Sagittarium. 4° Capricornum, Aquarium, Pisces; vel 1° Aquarium, Pisces, Arietem. 2° Taurum, Geminos, Cancerem. 3° Leonem, Virginem, Libram. 4° Scorpionem, Sagittarium, Capricornum; vel et hoc modo 1° Pisces, Arietem, Taurum. 2° Geminos, Cancerem, Leonem, etc. Aj. — Hoc jam annotavit Budæus, de Asse, lib. I. Dalec.

6. *CXXIV annos.* Ita reposuimus ex MSS. Reg. 1, 2, Colb. 1, Paris. etc. In nostro legitur absque notarum compendio, *centum viginti quatuor.* In editis vulgo, CXXVI. Quomodo hunc annorum numerum colligerent Veteres, statim subjicitur. Hard.

7. *Negavere.* Negavere, inquit,

xc partium exortivam mensuram (quod anaphoras[8] vocant) transgredi, et has ipsas[9] incidi occursu maleficorum siderum, aut etiam radiis eorum, solisque[10]. Schola 2

illi, posse quemquam transgredi vivendo mensuram xc partium, seu quadrantis cæli, quem lustrant ea sidera, quæ tum oriri incipiunt et ascendere ab horizonte ad medium cælum hora natali, ut ait Horatius, lib. II, Ode xvii, hoc est, quum quis ex parentis utero prodit. Has ascensiones signorum, ἀναφορὰς mathematici vocant, quæ fiunt ab oriente circumactu quotidiano mundi. Est autem mensura illarum inæqualis, prout climata variant, propter cæli inclinationem diversam : neque porro eamdem mensuram annorum vitæ ubique significant. Elevato, exempli gratia, Ariete per Alexandriæ clima partibus xxi, et scrup. 40, Ptolemæus ait ipsum sublevari annis 28, et totidem mensibus, hoc est, tot annos vitæ promittere. Clima Urbis accurate describit (vid. supr. n. 4), quod vocarunt τὸ κλίμα τὸ διὰ Ῥώμης. Consequentiæ autem quomodo se habeant, facillimum est visu; et plura, si libuerit, de eo argumento sufficiet Georgius Valla libro astrologiæ quarto, cap. 62, et sequentibus. Sed sunt hæc futilissima, plenissimaque vanitatis. Hard.

8. *Anaphoras.* Julio quoque Firmico, Mathes. lib. III, cap. 3; Sexto Empirico, aliisque, hæc eo significatu usurpata vox. Scripsit et Hypsicles græce Ἀναφορικὸν, seu librum de Ascensionibus : in quo totam hanc doctrinam luculenter explicat: latine Mentelius reddidit. Hard. — *Quod anaphoras vocant.* Eam cæli partem intelligit, quæ 30 partibus, hoc est, duobus signis ab horoscopo distat. Dalec.

9. *Et has ipsas.* Has signorum ascensiones, efficientiamque benignam ait incidi, sive interpellari occursu maleficorum siderum, aut eorum radiis, ipsiusque solis : hoc est, malefica sidera, sive conjuncta eorum præsentia est, sive paulum semota immissorum vi radiorum, ex diametro, quadrato, trigono, vel hexagono, ut Ptolomæus ait lib. III, cap. de modis Aphesis, præstare quominus vitalis ille xc vitæ partium cursus integer conficiatur. Hard.

10. *Solisque.* Salmasius, lib. de annis Climact. pag. 300, et Pellicerius in notis MSS. hanc vocem plane expungunt: negat hic fas esse arbitrari perinde ac cæterorum siderum, solis similiter radiis, cælestium utique omnium benigni maxime ac benefici, vim inesse maleficam. Ille vero sic locum emendat: *aut etiam radiis eorum solis :* ut sit intellectus, non sola conjunctione, sive corpore toto, sed et quando conspiciunt, conjiciuntque radios, tunc esse malefica sidera. Verum, ut omittam omnia prorsus exemplaria, sive scripta manu, sive impressa, emendationi huic utrique refragari : non reliquis modo sideribus, sed et soli ipsi, ut Pellicerio primum respondeam, hanc quoque vim inesse ad fata hominum accelerandа Firmicus docet, vir in ea disciplina et exercitatione in paucis

rursus Æsculapii secuta, quæ stata vitæ spatia[11] a stellis accipi dicit, sed quantum plurimum tribuat incertum est. Rara autem esse dicunt longiora tempora, quandoquidem[12] momentis horarum insignibus, lunæ dierum, ut VII[13] atque

accuratus ac diligens: « Sol, inqnit, Mathes. lib. IV, cap. 103, si cum domino genituræ hac, qua diximus, fuerit radiatione conjunctus, ... mortis exitus in peregrinis locis violentos, publicosque decernit, etc. » Et lib. II, cap. 8, pag. 21: « In summa tamen dicendum videtur, quod omnibus stellis noceat vicinitas solis, etc. » Quod vero Salmasius commentus est, legi posse commodius, *radiis eorum solis*, vix Plinianum puto. HARD.

11. *Rursus Æsculapii secuta quæ stata vitæ spatia.* Exemplar Salmanticense, *Æsculapii sententiam secuti qui vitæ spacia*, etc. Verbum enim *rursus*, in eo non legitur. Item non *Æsculapii*, sed *Asclepiadæ*, fortasse legendum ex Indice, in quo duo hujus nominis auctores referentur: alter medicus, philosophus alter, qui scripsit tragodumena. Medici Asclepiadis et Plinius supra et Galenus frequenter et omnes meminere. PINT. — Quam lectionem textui inseruimus, hæc ex omnium codicum scriptura consentiente est quum in libris impressis prius ederetur, *rursus Æsculapii secta*, indueta priore voce *schola*, postremaque una sui litterula diminuta. Est hæc familiaris Plinio formula, ut libro XX, cap. 34. « Erasistrati, inquit, schola elamat. » Vana porro est Pintiani hæsitatio, dubitantis num *Asclepiadæ* potius quam *Æsculapii* sit legendum. Meminit enim hujus scholæ Julius Firmicus, Matheseos lib. IV, cap. 1, pag. 45: « Mundi itaque genituram hanc esse voluerunt (de Petosiri Necepsoque loquitur), secuti Æsculapium, etc. » Et p. 46: « Secundum... has conditiones stellarum . . . . . etiam hominum volunt fata disponi, sicut in illo libro Æsculapii continetur, qui Μυριογένεσις appellatur. » Sensus vero est: Quæ fuerat, aliquanto tempore, Petosiris ac Necepsi celebriore fama obscurata, ea rursus cœpta coli et frequentari. HARD.

12. *Quandoquidem.* Quandoquidem insignibus horarum momentis, lunæ dierum, ut septima atque decima quinta (quæ horæ die ac nocte computantur) ingens hominum turba nascitur, quæ fere climaeterico anno occidit, sive moritur, etc. HARD.

13. *Momentis horarum insignibus, lunæ dierum ut VII atque XV.* Hunc locum quemadmodum nos edi curavimus, exhibent totidem plane syllabis apicibusque, codices MSS. Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. Chiffl. aliique omnes, a quibus descivisse se fatetur Hermolaus, ut ita reponeret, *momentis horarum insignibus lunæ dierumve* VII, *atque* IX, etc. ex quo verborum intextu, ex numerorum immutatione, elici nulla probabilis sententia potest: etsi in eo nodo solvendo non parum se Barbarus ipse et Pellicerius in notis MSS. sed frustra torquent. Sensus autem hic est quem supra (vid. not. 12), explicuimus nempe:

xv (quæ nocte ac die observantur) ingens turba nascatur, scansili annorum lege occidua [14], quam climacteras [15] appellant, non fere ita genitis LIV annum [16] excedentibus.

Primum ergo artis ipsius inconstantia declarat, quam 3
incerta res sit. Accedunt experimenta et exempla recentissimi census [17], quem intra quadriennium [18] imperatores

Quandoquidem, inquit, multi nascuntur momentis horarum insignibus lunæ, non solis dierum; qualia sunt boræ septimæ et quintæ decimæ cujusvis diei lunæ: aut quæ ex iis multiplicatis oriuntur, ut sunt 14, 21 et 22, quæ boræ die ac nocte observantur, et computantur, quum die perinde ac nocte partuum frequentia illa contingat. Sed partum aiunt ejusmodi, turbamque nascentium esse occiduam, hoc est, labilem, ac minime vitalem, certo præsertim anno quem κλιμακτῆρα vocant. Hard.

14. *Scansili annorum lege occidua.* Aul. Gellius, Noctium Atticarum lib. XV, cap. 7, annum vitæ sexagesimum tertium, cum periculo et clade aliqua venire tradit, quod septies novem contineat. De hac re fusius egere Firmicus, Matheseos IV, 14, et Censorin. de die natali, cap. XIV, et apud recentiores Cæl. Rhod. XXXVI. Dalec.

15. *Climacteras.* Climacteres anni ii sunt quorum summa e duobus numeris constat multiplicantibus sese. Talis quinquagesimus quartus e 6 et 9; sexagesimus tertius e 7 et 9. Talibus annis aliquid potestatis inesse nemo jam credit, vel ex hoc quod Pythagoræ discipuli olim crediderunt, nescio an quia αὐτὸς ἔφη, omnesque postea sectæ acceperunt; sed tales anni numerosiores essent quam alii; omnes enim ferme numeri e duobus sese multiplicantibus coalescunt. Κλιμακτὴρ vero est quasi *Scansilis*, quia velut per scalarum gradus ille annus videbatur ascendere. Aj.

16. *LIV annum.* Ita cod. omnes ad unum. Etsi Pellicerius in notis MSS. magis sibi probatum iri dicat, si legatur LVI; quoniam ut quintus decimus lunæ dies ex octavo constat et septimo: sic annis septem octies multiplicatis, quinquaginta sex colliguntur. Hard.

17. *Census.* Census ea fuit ratio. Cives omnes bona æstimabant, et jurejurando obstricti æstimationem deferebant: præterea nomen et ætatem uxoris, liberorum, libertorum, servorum: ac quum Romæ id fiebat, qua regione urbis habitarent. Qui secus fecisset, bona publicabantur: verberatus ipse venibat, et civitatem amittebat. Institutum hoc a Servio Tullio. Sigonius de ant. jur. Civ. Rom. lib. I, cap. 14; Onuph. Panvin. super Fast. pag. 53 et 87. De censu vero in coloniis peracto, singulatim Justus Lipsius de Milit. Rom. I, dial. VII, p. 49. Dalec.

18. *Intra quadriennium.* Quum Vespasianus pater quintum, Domitianus filius tertium gereret consulatum, anno Christi ex æra vulgari, 74. Meminit hujus lustri

Cæsares Vespasiani, pater filiusque censores egerunt. Nec sunt omnia vasaria [19] excutienda: mediæ tantum [20] partis, inter Apenninum Padumque, ponemus exempla. Centum viginti annos Parmæ tres edidere [21], Brixelli unus cxxv, Parmæ duo cxxx, Placentiæ unus cxxxi, Faventiæ una mulier [22] cxxxv, Bononiæ L. Terentius Marci filius, Ari-
4 mini vero M. Aponius [23], c et l; Tertulla, cxxxvii. Circa

Censorinus, c. xviii: « Quum inter primum, inquit, a Servio rege conditum lustrum, et id quod ab Imp. Vespasiano V, et Cæsare III coss. factum est, anni interfuerint paulo minus sexcentis quinquaginta, lustra tamen per ea tempora, non plura quam lxxv sunt facta, et postea plane fieri desierunt. »

19. *Omnia vasaria.* MS. Ch. habet *varia*. Al. — Omnes libri censuales. Nos Galli *archives* nuncupamus. Vasaria nunc loca illa esse quibusdam placet, inquit Pellicerius in notis MSS. quibus distincte per singulas quasque provincias et regiones, eorum qui censi fuerant, asservarentur nomina: a vasis fortasse, urnisque, quibus ea continerentur. Alii per metaphoram quamdam a domesticis vasis sumptam, non omnes censuum professiones eruendas esse, ita significari existimant. Vasarium alioqui Cicero in Pisonem, et in Rull. pecuniam eam appellasse videtur, adstipulatore Budæo, de Asse, lib. III, fol. 95, quæ publice ex ærario magistratibus dabatur, qui cum imperio in provincias proficiscebantur; ut mulos, equos, et vasa, reliquamque magistratus supellectilem ea pecunia compararent. Nos vasaria hoc loco nihil esse aliud arbitramur, ut diximus, quam libros censuales. Testis ab Honorio Imp. lata lex, cod. Theod. libro XIII, tit. xi, lege 12, qua jubet, « e vasariis publicis auferri loca ea quæ præstationem suam implere non possint: » in iisdem *scribi*, quæ possint. Sic et Cassiodorus, Var. libro VII, form. 45: « Decernimus, ut tot solidos.... ita faciatis de vasariis publicis diligenter abradi, ut hujus rei duplarum vestigium non debeat inveniri. » Hard. — Annotavit in schedis suis Poinsinet vasaria esse a Teutonicis idiomatibus depromptum. Nam *Bast* Germanis *liber*, *cortex*, etc. At hæc βαρβαροφώνων vox in infima tantum latinitate hoc sensu sumpta est. Al.

20. *Mediæ tantum partis.* Reliqua Italia prætermissa, quoniam longum foret omnia recensere. Exempla plura vide apud Phlegontem, lib. de Longævis. Hard.

21. *Tres edidere.* Tres, inquit, Parmæ geniti, detulere apud censorem, professique sunt annos cxx. Quæ formula in sequentibus servatur. Hard.—Mox *Brixilli unus.* Ch. *Bruxilli unus* cxxv, cxxx. Dal.

22. *Mulier CXXXV.* Ita Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. Chiffl. etc. quanquam editi, cxxxii. Hard.

23. *M. Aponius.* Alii *Maponias*,

Placentiam in collibus oppidum est Veleiacium [24], in quo CX annos sex detulere, quatuor centenos vicenos : unus, CXL. M. Mucius M. filius, Galeria Felix [25]. Ac ne pluribus

male. Apud Gruterum, pag. 302: M. APONIVS CELSVS. HARD.

24. *Veleiacium.* Phlegon Trallianus in opere de Longævis, ex ipsis censuum Commentariis, multos refert ex oppido Velia, πόλεως Βελείας, qui diu ætatem produxerint. Forte idem cum Veleiacio Pliniano: forte diversum ab eo, idemque cum Velia, de qua lib. II, c. 10. HARD.

25. *M. Mucius, M. filius, Galeria Felix.* Ita Reg. 1, Colb. 1, 2, Paris. vetus cod. Dalec. aliique, *Galeria*: quam vocem imperiti editores masculino more ac sono deformarunt : ignari scilicet tribuum nomina solita sic efferri. Ita Cicero in Verrem orat. II: «Fortem amicum Q. Verrem Romilia.» Quem in locum Asconius Pedianus, pag. 62 : «Verrem, inquit, nomen est proprium. Romilia, nomen est tribus, ablativi casus, ut sit, ex Romilia. Tribus enim urbanæ rusticæque omnes XXXV numerantur... Sic alibi ait, L. Claudium Palatina.» Scilicet, orat. IV in Verrem, *C. Claudius, C. F. Palatina*, hoc est, ex Palatina tribu. Et in Antonium : *Ser. Sulpicius, Q. F. Lemonia Rufus.* Sexcenta sunt bujusmodi apud Tullium, quæ cuique sunt obvia. Et apud Gruterum, pag. 525 : L. AVRVSTIVS L. F. PALATINA. SERENVS. Ac similia passim plurima. Ita nos olim hunc locum exposuimus. At ex nominibus gentium romanarum, præsertim vero insigniorum, qualis Galeria fuit, appellatas fuisse, aut ex singulis conflatas tribus integras, nunc plane nobis absurdum videtur et incredibile. Tribus ex plebe fuisse Plinius docet, et quæ earum nomina quondam fuerint, lib. XVIII, cap. 3. In his urbanas ignobiliores fuisse, quam rusticas, quæ rura haberent. Igitur matrem Mucii Galeriam hic verius designari credimus; quæ nata ex majoribus affinitate junctis cum gente Syllana, ex iisdem traxerit Felicis cognomen, quod sibi Sylla imposuerat. Quoniam vero invidiosa admodum ex causa illud cepisset, alii ex illa gente Galeria illud dimisisse videntur; Commodus autem Imp. qui Anniæ Galeriæ Faustinæ filius fuit, laudabili occasione illud recepisse, quod decori fuit deinceps posteris. Itaque genus Commodi Augusti a Sylla Felice fuisse hic Plinii locus subindicat, quale hic stemmate idoneo proferemus.

1. L. CORNEL. SYLLA FELIX, dictator. Cui conjux *Metella;*

2. CORNELIA FELIX : illa nubit *Galerio.* Cui ex ea

3. α) GALERIUS FELIX;

β) GALERIA FELIX maj. nub. *Annio;*

γ) GALERIA FELIX min. nub. *M. Mucio.*

4. .... Annii et Gal. maj. filius.

5. .... ejusdem Annii nepos.

6. .... ejusd. pronepos.

7. ANNIA GALERIA FELIX FAUSTINA, nubit *Antonino Pio.*

8. FAUSTINA PIA FELIX, nubit *M. Aurel.*

moremur in re confessa, in regione Italiæ octava centenum annorum censi sunt homines LIV, centenum denum homines XIV, centenum vicenum quinum homines duo, centenum tricenum homines quatuor, centenum tricenum quinum aut septenum totidem, centenum quadragenum homines tres.

5 Alia mortalitatis inconstantia: Homerus[26] eadem nocte natos Hectorem et Polydamanta tradit, tam diversæ sortis viros. C. Mario[27], Cn. Carbone III coss. a. d. quintum kalend. junias, M. Cæcilius[28] Rufus et C. Licinius Calvus

9. IMP. L. AURELIUS ANTONINUS COMMODUS PIUS FELIX.
Deinceps a Commodo Pio Felice genus traxere, quotquot Augusti Pii Felices, et Piæ Felices Augustæ cognominantur, si fides est nummis antiquis; paucis admodum exceptis, quibus adscripti ii duo tituli sunt, at non ad posteros transmittendum. Ea cognomina Augustæ semper, quæ eadem haberent a majoribus, in liberos transfuderunt: in maritos interdum, ut Ulpia Aurelia Severina Pia Felix ex Ulpio Pio Felice patre in Aurelianum Imp. maritum suum. Nam et ipsa in singulari nummo æris minimi, e Cimelio D. de Surbeck: SEVERINA P. F. AVG. inscribitur. ·)(· CONCORDIA AVG. Severina altior, quoniam esset e gente multo clariore, siquidem Pia Felix; et in sinistra nummi parte, quæ magis est honorifica: Aurelianus minor, sed laureatus; jungunt dextras. Et Aurelianus in paucis admodum ex auro nummis a conjuge Vibia Aurelia Severina Pia Felice, ut Aurelianus, sic etiam Pius Felix scribitur. In Felicis cognomine ludit ingeniose nummus singularis ex ære maximo, apud P. DE GRAINVILLE, societatis Jesu Rotomagi: M. COMMODVS ANT. PIVS FELIX AVG. BRIT. Capite laureato. ·)(· Commodus stans ad aram, rem sacram Neptuno stanti pariter e regione facit. Inscriptio: SEC. IMP. OMNIA FELICIA. TR. POT. XV. IMP. VIII. Infra, COS. VI. P. P. Pertinet hic nummus ad annum Christi 190. H.

26. *Homerus*, etc. Nempe Il. XVIII, vss. 249-252: « Τοῖσι δὲ Πουλυδάμας πεπνυμένος ἦρχ' ἀγορεύειν Πανθοΐδης· ὁ γὰρ οἶος ὅρα πρόσσω καὶ ὀπίσσω· Ἕκτορι δ' ἦεν ἑταῖρος, ἰῇ δ' ἐν νυκτὶ γένοντο· Ἀλλ' ὁ μὲν ἂρ μύθοισιν, ὁ δ' ἔγχεϊ πολλὸν ἐνίκα. » HARD. — Rursus Hom. de illo lib. XII, v. 60, lib. XIV, vs. 449. Meminit quoque viri, cujus omnes prudentiam laudabant, Persius, Sat. I, v. 18. Cf. Dictys Cretensis, lib. I. AJ.

27. *C. Mario*, etc. De his consulibus dictum jam est superiore capite. HARD.

28. *M. Cæcilius*. Ita libri omnes MSS. non *Cælius*. Is est M. Cæcilius accusator Calpurnii, a Plinio iterum memoratus, lib. XXVII, cap. 2. Prætor hic fuit, P. Lentulo Spinthere, Q. Metello Nepote coss. oppressus a P. Clodio, ut est auctor

eadem die geniti sunt, oratores quidem ambo, sed tamen[29] dispari eventu. Hoc etiam[30] iisdem horis nascentibus in toto mundo quotidie evenit, pariter domini ac servi gignuntur, reges et inopes.

LI. (L.) Publius Cornelius Rufus[1], qui consul cum M'. Curio fuit, dormiens oculorum visum amisit, quum id sibi accidere somniaret. E diverso Pheræus Jason tum deploratus[2] a 1

Tiro, Ciceronis libertus, libro IV, de vita ejus, citante Asconio Pediano. De Licinio Calvo egimus in Auctorum Indice. Hard.

29. *Tamen*. Ed. Franziana, sed vitio, ut reor, operarum, *Tam*. Aj.

30. *Hoc etiam*. In hoc argumento versatur egregie Augustinus, de Civit. lib. V, c. 4, 5, 6, et subsequentibus. Hard.

LI. 1. *Corn. Rufus*. In omnibus libris *Rufus* certe legitur: quamvis in consularibus fastis, Valerioque Max. lib. II, cap. 9, num. 4, et Epitome Liviana libri XIV, *Rufinus* scribatur. Consulatum hic gessit cum Manio Curio Dentato, anno Urbis conditæ 455. Hard. — De illo sic Valerius Maximus, loco citato. « Quid de Fabricii Licinii censura loquar? Narravit enim omnis ætas et deinceps narrabit: ab eo Cornelium Rufinum duobus consulatibus et dictatura speciosissime functum, quod decem pondo vasa argentea comparasset, perinde ac malo exemplo luxuriosum, in ordine senatorio retentum non esse. » Adstipulantur Florus libro primo, Eutropius secundo, Gellius, XVII, cap. 21. Pint.

2. *E diverso Pheræus tum deploratus*, etc. Romana et omnis impressa lectio, *Phalereus jam tum deploratus*, etc. Duo nostra exemplaria, *Phareus jam tum*. Scribo, *Pheræus Jason*, ex Valerio Maximo libro primo, capite de miraculis: « Divinæ fortunæ vulnus Pheræo Jasoni quidam exitii ejus cupidus intulit, etc. » Magna Hermolai memoriæ hæsitatione, et aliorum qui post eum in Plinium aliquid annotaverunt, in restitutione loci qui maxime omnium ad manus et in expedito erat. Pint. — In libris quidem editis, modo *Phalereus tum*, modo *Phaler. jam tum*, ut ait Pintianus. In MSS. nostris Reg. 1, 2, Paris. etc. *Phalereus jacum*. In Chiffl. *Phalereuscacum*. Emendavimus, *Pheræus Jason*, ut Pint. ex Turnebo ante nos censuit, Adv. XXIX, 18, p. 1055. Emendationem Tullii adstipulatu corroboramus, qui eadem cum Plinio refert: « Nec prodesse voluit Pheræo Jasoni, inquit ille de Nat. Deor. lib. III, pag. 145, is qui gladio vomicam ejus aperuit, quam sanare medici non poterant. » Valerii quoque Max. lib. I, cap. 8, pag. 72: « Divinæ fortunæ vulnus Pheræo Jasoni quidam exitii ejus cupidus intulit, etc. » Hunc Prometheum Thessalum vocat Plutarchus, lib. de capienda ex inimicis utilitate, pag. 89: Ὥσπερ γὰρ ὁ τὸν Θεσσαλὸν Προμηθέα κτεῖναι διανοηθεὶς, ἔπαισε τῷ ξίφει τὸ φῦμα, καὶ διεῖλεν οὕτως, ὥστε σωθῆναι τὸν

medicis vomicæ morbo[3], quum mortem in acie quæreret, vulnerato pectore medicinam invenit ex hoste. Q.[4] Fabius Maximus consul apud flumen Isaram prælio commisso adversus Allobrogum Arvernorumque gentes, a. d. VI idus Augustas, CXXX M.[5] perduellium cæsis, febri quartana liberatus est in acie.

ἄνθρωπον, etc. HARD. — Rursus Simplicius in libr. II φυσικῆς ἀκροάσεως. Victorius, c. 9, 7; Proclus; Brodæus, lib. I, cap. 21. DALEC. —Jason, Pheris oriundus in Thessalia patriam vi subegit, juventutem nondum egressus, ann. ant. Chr. nat. 375, mox Thessalia fere tota potitus est, et στρατηγὸν se jussit creari; quæ appellatio regia minor non minorem viro potestatem addidit quam principis. Mox adversus Dolopas, Phocæos bella; fœdera cum Thebanis, Atheniensibus, Macedonia : intus modestia, æquitas et litterarum amor, si quidem Isocrati Gorgiæque Leontino favit, nec semel munera haud parva dedit. Tum Epaminondæ et Pelopidæ Timotheique amicus fuit quem capitis reum liberavit, ipse Athenas veniens. Et eo potentiæ venit ut contra Persas dimicaturum se polliceretur, quum Delphis interfectus est, Olympiadis 102 anno $\frac{2}{3}$, hoc est, ante Christum natum anno 371. AJ.

3. *Vomicæ morbo.* Ἀπόστημα ἔσωθεν Græci vocant : tumorem excrescentem, latente interius sanie. *Une apostume.* HARD.

4. *Q. Fabius.* Nempe Q. Fabius Maximus, Allobrogicus, vel, ut quidam, Æmilianus, quem novissime Fastis, an. U. C. 633, consulem fuisse, L. Opimio Nepote collega. Liviana Epitome lib. LXI : « Q. Fabius Maximus consul, Pauli nepos, adversus Allobroges et Bituitum Arvernorum regem feliciter pugnavit. » Hinc Allobrogici ei cognomen. Cf. Florum, lib. III, c. 2; Vell. Paterc. lib. I, cap. 10; Cæs. Bell. Gallic. lib. I; Strab. Geogr. lib. IV. AJ.

5. *CXXX. M.* Centum viginti nec quidquam amplius, cæsos tradit Livius, loc. cit. ex quo Plinii numerum corrigendum putat Harduinus. Sed ambiguum valde est, Liviumne e Plinio, an e Livio Plinium corrigas jure. Tum res non mira est alterutrum, immo utrumque, errasse. Nostrum vero est textum fideliter exhibere, his tantum sublatis mendis, quæ librarii sunt, non his quæ e manu auctoris. Cæterum magna semper in re tali enarranda numeri varietas est. Sed Strabonem falso contendit Harduinus dixisse in hoc prælio CC millia hominum cæsa. Hæc illius sunt verba, Geogr. lib. IV, pag. 264, 265, ed. Oxon. 1807 : Τῆς δυνάμεως.... τῆς πρότερον Ἀρούερνοι μέγα τεκμήριον παρέχονται τὸ πολλάκις πολεμῆσαι πρὸς τοὺς Ῥωμαίους· τότε μὲν μυριάσιν εἴκοσι, πάλιν δὲ διπλασίαις · τοσαύταις γὰρ πρὸς Καίσαρα τὸν θεὸν διηγωνίσαντο μετὰ Οὐερκιγγετόριγος· πρότερον δὲ καὶ εἴκοσι πρὸς Μάξιμον τὸν Αἰμιλιανόν. AJ.

Incertum ac fragile nimium est[6] hoc munus naturæ, 2 quidquid datur nobis[7] : malignum[8] vero et breve etiam in his, quibus largissime contigit, universum utique ævi tempus intuentibus. Quid quod æstimatione[9] nocturnæ quietis, DIMIDIO QUISQUE SPATIO VITÆ SUÆ VIVIT? PARS ÆQUA MORTI SIMILIS EXIGITUR, AUT POENÆ, NISI CONTIGIT QUIES. Nec reputantur infantiæ anni, qui sensu carent : non senectæ, in pœnam vivacis[10]. Tot periculo-

6. *Incertum ac fragile nimium est.* Sic Harduinus e manuscriptis emendavit, consentiente Var. *nimirum* Gronovius et Al. AJ.

7. *Quidquid datur nobis.* Hoc est, sive bonum, sive malum illud munus est. AJ.

8. *Malignum.* Parce datum. Sic Virgilius: « Luce maligna, » Æneid. lib. VI. Non absonum φθονεῖν apud Græcos : μὴ φθόνει λύρας, est *ne parce canas, ne sileas.* AJ.

9. *Quidquod æstimatione*, etc. Hinc Plato, de Leg. lib. VII : Καθεύδων γὰρ οὐδεὶς οὐδενὸς ἄξιος, οὐδὲν μᾶλλον τοῦ μὴ ζῶντος. Et Aristot. Ethicorum I, οὐδὲν διαφέρειν τὸ ἥμισυ τοῦ βίου, τοὺς εὐδαίμονας τῶν ἄλλων. Scopelianus tamen apud Philostratum lucubratam noctem inter Deos, πλεῖστον σοφίας μέρος ἔχειν, dicebat. Rhodig. l. XX, c. 11. Mnesimachus Comicus scite dixit, *Somnum esse parva mortis mysteria.* Conf. l. VI, c. 30. Gorgiam senio fessum et dormientem quum familiaris quidam excitasset, et ecquid valeret sciscitaretur, respondit is, ἤδη με ὕπνος ἄρχεται παρακατατίθεσθαι τῷ ἀδελφῷ. Præclarum et illud Ovid. « Stulte, quid est somnus, gelidæ nisi mortis imago? » De somno ænigma lepidissimum apud Athenæum legitur ex Alexi comico, quod recitat Hadr. Jun. VI, 26. Ejus ultimus versus est, Ὕπνος βροτείων, ὦ κόρη, παυστὴρ πόνων. Hygino e Nocte et Erebo Lethum et Somnus nati sunt; unde Virgil. « Tum consanguineus lethi sopor. » Vid. infra, lib. XXXVI, cap. 1. DALEC.

10. *Non senectæ in pœnam vivacis.* Apud Ciceronem, in Catone Majore, senibus quibusdam ita odiosa est senectus, ut se onus Ætna gravius dicant sustinere : quod et senum chorus apud Euripidem in Hercul. furente queritur, Ἁ νεότας μοι φίλον· τὸ δὲ γῆρας ἄχθος ἀεὶ βαρύτερον Αἴτνας σκοπέλων ἐπὶ κρατὶ κεῖται. Callimachus Priamum sæpius quam Troilum plorasse scripsit, nempe quod diutius vixerit. DALEC. — Facundissime de hoc Juvenalis, sat. VIII, v. 243 et sqq. « Hæc data pœna diu viventibus, ut, renovata Semper clade domus, multis in luctibus inque Perpetuo mœrore et nigra veste senescant. Rex Pylius, magno si quidquam credis Homero, Exemplum vitæ fuit a cornice secundæ. Felix nimirum qui tot per sæcula mortem Distulit... Attendas quantum de legibus ipse queratur Fatorum et nimio de stamine, quum videt acris Antilochi barbam ardentem : nam quærit ab omni, Quisquis adest, socio, cur hæc in

rum genera, tot morbi, tot metus, tot curæ, toties invocata morte, ut nullum frequentius sit votum. Natura vero
3 nihil hominibus brevitate vitæ præstitit melius. Hebescunt sensus, membra torpent, præmoritur visus, auditus, incessus, dentes etiam ac ciborum instrumenta[11]: et tamen vitæ hoc tempus annumeratur. Ergo pro miraculo et id solitarium reperitur exemplum, Xenophilum[12] musicum centum et quinque annis vixisse sine ullo corporis incommodo. At hercules reliquis omnibus per singulas membrorum partes, qualiter nullis aliis animalibus[13], certis pestifer calor remeat horis, aut rigor: neque horis modo, sed et diebus noctibusque trinis quadrinisve, etiam anno toto. Atque etiam morbus est aliquis, per sapientiam

tempora duret, Quod facinus dignum tam longo admiserit ævo, etc. etc. » Eadem vox in Senec. Tragœdog. Troad. act. I, sc. 1, vss. 41, 42: « Sed quid ruinas urbis eversæ gemis, Vivax senectus? » Ejusdem ingenii est exclamatio in Nostrate CORNEILLE, *le Cid*:

. . . . O vieillesse ennemie,
N'ai-je donc tant vécu que pour cette infamie.

11. *Hebescunt sensus... instrumenta.* De senibus præclare Plaut. in Merc. « Senex quum extemplo est, jam nec sentit, nec sapit: Aiunt solere eum rursum repuerascere. DALEC. — Cf. quoque rursus Juvenalis, sat. VIII, vss. 187, sequent. « Da spatium vitæ, multos da, Jupiter, annos, etc. . . . . cum voce trementia labra. . . . madidique infantia nasi: Frangendus misero gengiva panis inermi. . . Qui vix cornicines exaudiat atque tubarum Concentus. . . circumsilit agmine facto, Morborum omne genus. » Item in his quæ Corn. Galli dicuntur, fr. I: « Æmula, cur cessas finem properare, senectus?... Aret sicca cutis, rigidi stant undique nervi, etc. lacerant uncæ tabida membra manus, etc. » AJ.

12. *Xenophilum musicum.* Valer. Max. lib. VIII, cap. 13, pag. 405, non musicum Xenophilum facit: sed a musico didicisse se, quæ de Xenophilo recitat, profitetur. Verba illius sunt: « Biennio minor Xenophilus Chalcidensis Pythagoricus, sed felicitate non inferior. Siquidem, ut ait Aristoxenus musicus, omnis humani incommodi expers, in summo perfectissimæ doctrinæ splendore exstinctus est. » HARD.

13. *Qualiter nullis aliis animalibus.* In equis tamen ratos statosque febrium circuitus deprehendisse se nunc affirmant veterinarii medici. HARD. — Leones quoque et capræ febre vexantur. DALEC. — Hodie receptum et apud medicos, hos circuitus animalium fere universitati, quæ quidem sanguine pollent rubro et calido, ut raro accidere, ita tamen competere posse, ob circulationem. AJ.

mori[14]. Morbis enim quoque quasdam leges natura posuit.

14. *Atque etiam morbus est aliquis per sapientiam mori.* Fuit, nec citra causam, superiore sæculo inter egregia aliquot eruditorum ingenia, præsertim in Bætica, et medicorum inprimis, magno ardore incensa contentio, quum de loci hujus intellectu inter se disceptarent. Quorum ego indicem in præfatione hujus nostræ editionis proposui : scripta nec vidi, nec vidisse credo operæ pretium futurum. Mercurialis, lib. Var. cap. 20, de phrenesi exposuit : quem secutus Dalecampius censuisse videtur legendum in Plinio, *desipientem mori*, hoc est, delirum, φρενιτίζοντα, Pliniumque male dixisse videri pronuntiat. Pintianus, et Rhenanus, in hoc nodo solvendo, ne γρῦ quidem. Alii ad morum arborem retulerunt, quam Plinius, lib. XVI, cap. 41, sapientissimam arborum vocat. Alciatus, Parergon juris lib. II, cap. 16, fol. 109, tom. VI operum, ita legit : *Atque etiam morbus est aliquantisper sapientiam mori.* Conqueritur Plinius, inquit, homines tot morbis affectos esse, non corporis solum, sed etiam animi : morique sapientiam ad tempus, ut in his qui certis intervallis ἀπὸ νοῦ, hoc est, a mente cadunt. Eo fere recidit Laurentii Ramirez conjectura, aientis Pliniana verba perperam trajecta, sic restitui oportere : *Atque morbus est aliquis sapientiam præmori.* Joannes de Pineda, cum Schotto : *Atque morbus est aliquis per sapientiam morosis :* unde *mori* a scribis imperitis per compendium factum. Μώρωσις porro fatuitas est. Multo vendibilius, quod ait Lælius Bisciola, Horar. subcesiv. lib. XVIII, cap. 12, pag. 1378, hunc loci istius esse intellectum : Atque etiam hoc ipsum, quod per sapientiam, atque industriam naturæ moriamur, genus quoddam morbi est : quam sapientiam certis illis atque ordinatis febrium periodis, qui deinde explicantur, natura demonstrat. Lud. de la Cerda, in Georg. lib. IV, pag. 520, sententiam ait hanc esse, quod in senibus a sapientia mors incipiat. Nihil affert in eam rem novi Salmasius, lib. I, epist. 36 et 40, ad Joan. Beverovicium : sed ubi multa dixit ad stabiliendam, quacumque ratione potest, Dalecampii et Mercurialis conjecturam, qui φρενῖτιν hunc sapientiæ morbum intelligi putaverunt, negat demum in eo loco versando agitandoque adhuc se sibi fecisse satis. Audivi demum qui sic interpretaretur : adeo esse omnia in homine morbis obnoxia, ut sapientiæ ipsius morbus quidam sit, sapientiæ famam sectando, vitæque contemptu, mortem sibi consciscere. Interpretatione nos utemur, ut in Not. fine perspicies, et minus astuta, nec repetita tam longe, et uti remur, ad scriptoris mentem accommodatiore. Hard. — Adde et nuperis temporibus D. D. Goulin, qui ann. Reip. VII mortuus est professor Historiæ medic. in schola Paris. placuisse pro *sapientiam* τὸ *senectutem* ita ut legeretur : *Atque etiam morbus est aliquis per senectutem mori.* Ad quam firmandam conjecturam, Terentium allegat, apud quem « Senectus ipsa est morbus, » et Galenum qui : τοῦτο

4 Quadrini circuitus febrem[15], nunquam bruma[16], nunquam hibernis mensibus incipere : quosdam[17] post sexagesimum vitæ spatium non accidere : alios[18] pubertate

(γῆρας nimirum) νόσον ἤδη λέγουσιν ἔνιοι. Sed nec necessarium mutare; nec ullus manu exaratus codex adstipulatur. Aj. — *Per sapientiam.* Etiam dum sapit, et sana mens est, adventantem imminentemque sentire mortem, e variis morborum generibus unum aliquod genus est : cujus expertes sunt ii, qui furore ac delirio obeunt. Igitur morborum genera duo facit : Furoris unum, quum phrenesi delirioque vexantur ægroti : Sapientiæ alterum, quum animus nullo ejusmodi vitio læditur. Sic enim mox ille initio capitis seq. « Jam signa letalia; in furoris morbo risum : sapientiæ vero ægritudine, fimbriarum curam, etc. » Adjuvant interpretationem hanc nostram ea quæ sequuntur : « Morbis enim quoque quasdam leges natura posuit. » Hoc est, neque enim morbi omnes assidua animum conflictatione obruunt, aut labefactant. Hard. — Alium sensum Nostras Gueroult proposuit, nempe de hac animi ægritudine, quam hodie *melancholiam* vocant, hoc loco agi: « La mélancolie elle-même, *ait*, est une maladie, et souvent une maladie mortelle. » Ingeniosius quam verius. Nos de suicidio locutum Nostrum nulli dubitamus; non quidem de hoc suicidio quod in se aliquis admittit, famam sectatus, sed de hoc cui causa vitæ fastidium. Tot et tanta humani curriculi mala cogitantem, et sapientiæ lance omnia librantem, tædet non mori; et proxime distat a tædio voluntaria mors. Id ad Plinii mentem maxime accommodatum est. Nam quis sæpius de humanitatis imbecillitate, fragilitate? Quis ad vitam fastidiendam sæpius trahit? Hoc tamen fastidium, quod sapientiæ basis est, in morbis recenset : μισανθρωπίας de more, aut potius *Pessimismi* sui ita etiam adversus bona pervicax, ut cuncta, seu bona per se, seu mala sint, ne excepta quidem sapientia, malis annumeret. Aj.

15. *Quadrini circuitus febrem.* Quartanam Octavius Horatianus medicus vetustate commendabilis, Saturni filiam esse tradit, ob tarditatem et malignam contumaciam. In ejus curatione Democritus flagitium aliquod insigne committi putavit necessarium, ut hominem jugulare aut sauciare, sanguinem bibere, menstruum adlinire, sacras aves et animalia religione prohibita comesse. Hadr. Jun. l. III, c. 1. Dal.

16. *Nunquam bruma.* Hippocratem sequitur, cujus sententiam Galenus quoque amplectitur, Comment. III, in Aphorism. XXII, tom. IX. Hard. — Ex hoc numero pneumoniam, ebullitiones, contagia, etc. esse creditur. Aj.

17. *Quosdam.* Subintellige, morbos. Etiam post vicesimum vitæ annum, admodum raro comitiali morbo quemquam corripi, scribit Hippocr. lib. de Morbo sacro, tex. 13. Hard.

18. *Alios pubertate.* Ut comitiales. Hoc adhuc expressius idem, lib.

deponi, a feminis præcipue. Senes minime[19] sentire pestilentiam. Namque et universis gentibus[20] ingruunt morbi,

XXVIII, cap. 10: « Multa genera morborum primo coitu solvuntur, primoque feminarum mense : aut si non id contingat, longinqua fiunt, maximeque comitiales. » Galenus adstipulatur, Comment. V in Aphorism. Hippocr. VII : Τὰ μὲν πρὸ τῆς ἥβης συνιστάμενα ἐπιληπτικὰ παθήματα, κατὰ τὸν ἐκείνης λύεται καιρόν· τὰ δ' ἐξωτέρω τῆς ἥβης, συναποθνήσκει. Καιρὸς δ' ἥβης ἐστὶν, ὁ μετὰ τεσσαρεσκαίδεκα μέχρι πέντε καὶ εἴκοσιν ἐτῶν. Alii a secundo vitæ septenario ad tertium, hoc est, a quarto decimo ad vicesimum primum, pubertatis pertinere tempus aiunt. Hippocrates ipse, cap. 5, Aphor. VII: Τὰ ἐπιληπτικὰ ὁκόσοισι πρὸ τῆς ἥβης γίγνεται, μετάστασιν ἴσχει· ὁκόσοισι δὲ πέντε καὶ εἴκοσιν ἐτέων γίγνεται, τουτέοισι τὰ πολλὰ ξυναποθνήσκει. Quæ sunt omnino paria cum Galeni verbis. HARD.

19. *Senes minime*, etc. Pestilentiæ genus est inprimis duplex : alterum ex aere pestilenti, seu putridis exhalationibus infecto; alterum ex diuturno aeris habitu calido humidoque ortum. Posteriorem pestilentiam minime sentiunt senes, quoniam natura eis sicca inest et frigida; contraria autem contrariis adversantur. Priore etiam conflictari minus, quam juvenes solent, si vescendi modum optimum sibi ipsi præstituant. Ita fere Georg. Agricola, de Peste, lib. II. HARD. —Sicca et frigida in senibus corporum habitudo hos facit aptos minus ad affectus recipiendos, quos gignit humiditas cum calore non apte mixta; contagiis ergo quibuslibet minus pervii sunt. Sed non pestilentia priore minus graviter laborant. AJ.

20. *Universis gentibus.* Hoc morborum genus ἔνδημον et ἐπιχώριον Græci vocant : Latinis indigenam et patrium dicere licebit: cujusmodi elephantiasis est, Ægyptiis quodammodo propria : podagra, Atticis; semitertiana, Romanis, etc. H. — Sic et Ante-Insulis et Americæ dira lues quam Hispani *vomito prieto* (τὴν ἔμεσιν τὴν μέλαιναν) vocant, Nos *fièvre jaune ;* sic et occidentalis Asiæ nunc pestis αὐτόχθων et ἐνδημικὴ esse videtur. Sic et variolas, quæ Arabum prius fuere, nec ante prophetizantis Mohammedi tempora in cæteras orbis partes eruperunt, teste Aarone Alexandrino, presbyt. et medic. qui primus de his locutus, ann. Heg. I, Chr. nat. 622; huc usque ignorantibus Græcis, qui earum certiores facti ann. 624 (vid. HUME, in *Politicol Discurs.* tom. II, pag. 38). Sic et veneream luem vulgo ferunt in Americæ tractibus primum visam, a Christophori Colombi, aut Vespucii comitibus Europæ illatam; unde, culpam in finitimos regerente quoque, Lusitanicum, Hispanicum, Neapolitanum, nec raro Gallicum malum hæc nominata est. Sed adventitiam pestem ne crede. Nam et Romanorum tempore jam morbi erant aliquatenus similes. Vid. Martial. lib. XI, epigr. LX : « Partem gulosam solvit indecens morbus, » et passim. Causa præcipua his Orientalium virorum, Judæorum, Palmyrenorum, tum sordes, quum

et generatim modo servitiis[21], modo procerum[22] ordini, aliosque per gradus. Qua in re observatum, a meridianis partibus ad occasum[23] solis pestilentiam semper ire: nec unquam fere aliter: non hieme[24], nec ut ternos excedat menses.

1 LII. (LI.) Jam signa letalia: in furoris[1] morbo ri-

Persidem, Indiam, Serendib, Sinas adeuntium, trivialis Venus. Hæc frequentiora, quum debellata bella sub Crucis vexillo, quæ *Croisades* appellant. Tunc enim omnium gentium, quæ ἐνδημικοῖς quæque suis laborabant, genera mixta et morbi; unde humorum pravitas exstitit in dies acrior, et toxico similior. Operæ pretium ibi fuerit respicere ad locum Joannis archiepiscopi Gnesniensis (in sua *breviore Chronica Cracoviæ*, Lipsiæ 1730; et in Collect. Historicorum Polonorum V. Cl. Sommersberg, tom. II, in-fol.) ita describentis mortem Kurnicki, Posnaniensis episcopi, coævi sui, ut jam tum, anno videlicet 1383, genus morbi quoddam gravius exitiosiusque ipsa nostri temporis lue venerea, exstitisse videatur. Americam autem non nisi post annum 1492 detectam fuisse, nemo est qui ignoret. Aj.

21. *Modo servitiis.* Secundum operum et laborum genus. Cf. in libro jam vetustiore, sed utili, *Dictionn. portatif de santé*, ad vocem *Maladie*, sect. *Malad. des Artisans*, ubi plus quam quinquaginta recensentur morborum species, quorum singulis singuli conflictantur artifices. Qualis est, ut uno exemplo utar, miserabilis operariorum eorum conditio (*miroitiers*, *doreurs*) qui ad laborum suorum consummationem hydrargyro uti coguntur; metalli vaporibus usquequaque obnoxii, tanto pulmonum exitio, ut, quamvis huic operum generi insudare a teneris annis assueverint, vix ullam mortis immaturæ causam, præter phthisim, habeant. Hinc a beneficentissimis viris simul et doctissimis (*Société d'encouragement pour l'industrie nationale*) præmia quotannis proponi solent, ad eos, regio pæne more, remunerandos, qui rationem aliquam invenerint, qua tanta hominum jactura vitari possit. Et hæc sunt profecto instituta, quibus in unaquaque totius orbis regione, viri sapientes favere debeant. Aj.

22. *Modo procerum*, etc. Refert Kirckerus, lib. de Peste, sect. II, cap. 3, pag. 139, ex scriptoribus rerum Francicarum, pestem aliquando in solos nobiles sæviisse, expertibus tanti mali mediocris et infimæ sortis hominibus: Numine sic nobilium in pauperes acerbitatem ac sævitiam ulciscente. Hard.

23. *Ad occasum.* Nisi venti contra perflaverint, ut quum ab Illyriis in Atticam morbum perduxerunt, quod superius diximus, cap. 37. Hard.

24. *Non hieme.* Editi, *nisi hiem.* cui lect. experientia ipsamet refragatur: æstivo plerumque tempore peste grassari incipiente: quanquam et hieme sævit. Hard.

LII. 1. *In furoris.* In delirio. De

sum[2]: sapientiæ vero ægritudine[3], fimbriarum[4] curam et stragulæ vestis plicaturas: a somno[5] moventium neglectum, præfandi humoris[6] e corpore effluvium: in oculorum[7] quidem et narium aspectu indubitata maxime, atque etiam supino[8] assidue cubitu: venarum[9] inæquabili aut formicante

furoris, sapientiæque morbo diximus superiore cap. Docet hoc ipsum Hippocrates in Prognostico, text. XXI. HARD. — Cæterum hæc signa mortis incerta sunt; neque ullo indicio potest removeri vitæ suspicio, nisi corporum putredine; nec tacendum et accidisse non semel, immo sæpius multo quam creditur, vivos humari. Vid. infr. cap. 53, not. 2 et 4. AJ.

2. *Risum.* Hic risum innuit, non hilaritatis indicium, sed Sardonium risum, nempe convulsionem faciei, risui similem. DALEC.

3. *Sapientiæ vero ægritudine.* Sapientiæ morbum vocat, non in quo ægri sapiunt, et mente constant, sed in quo læditur et offenditur eorum sapientia: in quo desipiunt: φρενῖτιν. Celsus, lib. II, cap. 6; Hippocr. lib. Progn. DALEC.

4. *Fimbriarum.* Celsus, lib. II, cap. 6: « Illa quoque mortis indicia sunt, si manibus quis in febre et acuto morbo... in veste floccos legit, fimbriasve diducit. » HARD.

5. *A somno moventium.* Scribe, *a somno morientium.* Sic utrumque præfert exemplar. Est autem periphrasis lethargi. PINT.

6. *Præfandi humoris.* Urinæ. Sic Plinius more suo verecunde genitale semen circumloquitur. GELEN. — Hoc est, cum honoris præfatione nominandi, sicuti in rebus turpibus fieri consuevit. Nam urina, et excrementa alvi hujuscemodi humore indicantur. Ea enim cum prostratis admodum ægroti viribus nequeunt retineri, sed effluunt delabunturque, inscio interdum illo, nec sentiente, evidens sane mortis imminentis indicium, nullique nunc etiam incompertum. Barbarus frustra *prægrandis* vel *profundi*, vice *præfandi* substituere nititur. HARD.

7. *In oculorum.* Inter prava signa, τὴν ὀξεῖαν ῥῖνα, *nasum acutum*, ὀφθαλμοὺς κοίλους, *oculos concavos*, aliasque narium et oculorum affectiones commemorant Hippocrates et Galenus in Prognost. et seq. Servius grammaticus in illud Poetæ, Æn. lib. V, vers. 244: « *Dat somnos, adimitque, et lumina morte resignat.* Physici dicunt pupillas, quas in oculis videmus, morituros ante triduum non habere: quibus non visis, est summa desperatio. » Ea de re nos iterum alias. HARD.

8. *Supino.* Ita pariter Celsus loco proxime citato: Galenus item et Hippocrates, opere modo appellato. HARD.

9. *Venarum inæquabili aut formicante percussu.* Galenus, l. de Tactu pulsus, cap. III, intelligit minutum, densum, ac summe debilem, qui velocitatis opinionem exhibeat, quum sit tamen minime velox: pulsui nuper editi infantis plane similis. Galeno in Isagoge pulsuum, μυρμηκίζων σφυγμός. Vide Gorræum hoc ipso verbo, Μυρμηκίζων σφυγμός. HARD. — Hippocratis more Venas

percussu : quæque alia Hippocrati[10] principi medicinæ observata sunt. Et quum innumerabilia sint mortis signa[11], salutis securitatisque nulla sunt : quippe quum censorius Cato ad filium[12] de validis[13] quoque observationem, ut ex oraculo aliquo, prodiderit : Senilem juventam præmaturæ
2 mortis esse signum[14]. Morborum[15] vero tam infinita est

arterias appellat, quod et annotavit Rhodig. lib. III, cap. 14. Priscis enim duplices venæ fuerunt, ἀσφυκτοι, priores, quæ citra motum sanguinem dispergunt : aliæ micantes et pulsatiles, σφύζουσαι, quas arterias vocavit posteritas, ὅτι ἀείρονται, quoniam dilatantes sese, attolluntur. D.

10. *Hippocrati.* Adde et Comm. Galeni, ad librum IV, Aphorism. 49, tom. IX, pag. 166. Hard.

11. *Innumerabilia sint mortis signa.* Celsus, lib. II, cap. 6. Dal.

12. *Ad filium.* Injuria temporum opus istud intercidit. Hard.

13. *De validis.* In valentibus quoque, inquit, signa quæ mortem portendant, inveniuntur, Catone teste, qui verissime de his observationem prodidit, etc. Quare nec valetudini quoque tuto creditur. H.

14. *Senilem juventam præmaturæ mortis esse signum.* Apud Senecam, Contr. 1, lib. II, Cestius de Alfio Flavio sic pronuntiat, Tam mature magnum ingenium non esse vitale. Hinc illud est quod Apuleius refert ex vate nescio quo (Ἰαμβογράφῳ sc.) « Odi puerulos præcoci sapientia. » Hard.—Quem versiculum Nostras Lebrun (*Écouchard*) imitatus est :

Jeune étourdi qui s'érige en barbon,
Est à mon sens un animal bernable ;
Et j'aime mieux l'air fou que l'air capable.

Sed non hæc ad Plinium vere : nam de re, ut aiunt, physiologica, non morali disserit Noster. Præcocis ingenii puer fere nullus vitalis. Nec mirum. Quæ enim cito et quasi derepente oriuntur, cadunt derepente. Sic de pulchritudine. At de ingenio aliter forsan, non obsolescente quidem ingenio, sed ante diem evanescente vita. Incolumes enim et validos homines præcipue statuit corporalium organorum æqualitas et quodam modo ἁρμονία, qua fit ut nullum cæteris præstet. Id in adolescentia utilissimum, in infantia necessarium. Porro si quis infantiam nondum egressus, ingenii dotibus mirum in modum polleat, cerebralis organi anomalia fatalis solito arguitur. Quid autem encephali organis magis molle et tenellum, quæ vir ævi maturus periculo suo non levi fatiget. Nec exempla θεωρίαν deserunt. Et ut præteream celebrem Pic de la Mirandole, qui postquam duodeviginti annos natus, disseruit de *omni scibili*, ante quadriennium defunctus est, et minus Germanum quam Nostratem Baratier, quis ignorat infantem omnium doctissimum Christophorum Heynecken, quem ferunt duos annos natum latina lingua colloqui solere, mox græca, tum hebraica, at ante lustrum expletum defecisse. Sola in hac ingenii formidolosissima felicitate medicina est, puerum a litteris removere, quas celerrimus mox arripiet, donec satis firmetur ætas. Aj.

15. *Morborum.* Oculo certe, om-

multitudo, ut Pherecydes Scyrius serpentium[16] multitudine ex corpore ejus erumpente exspiraverit. Quibusdam

ninm membrorum minimo, morbos centum ac dnodecim adscribit auctor libri, qui Introductio sive Medicus appellatur, inter Galeui opera, tomo II, cap. 16. Alii aliorum membrorum affectus ex eodem repeti commode possunt. HARD.

16. *Ut Pherecydes Scyrius serp.* Phthiriasin bac verborum circumscriptione significat, hoc est, pedicularem morbnm, quo et Syllam interiisse, et Pherecydem, auctores sunt Pansanias, Attic. lib. I; Ælian. Var. Histor. lib. IV, cap. 28 : τοῦ παντὸς αὐτῷ σώματος ὑπὸ τῶν φθειρῶν ἀναλωθέντος. Philostr. iu vita Apollonii; Plut. in Sylla, aliique. H.— *Ut Pherecydes Syrius copia serpentium*, etc. Ὑπὸ τοῦ τῶν φθειρῶν πλήθους τελευτῆσαι Suidas scribit, quos *animalia tetra* vocavit. Sereuus Laertius versibus de illo editis, ad hunc modum scripsit : εἰς φθεῖρας ἐστὶν ἀλλάξαι τὸ πρὶν εἶδος. Idem sua ad Tbaletem epistola totum se pediculis opertnm queritur : qnæ quum ita sint, mirnm cur bic Plinius serpentum copia tradat exspirasse, quasi τῶν ἑρπετῶν nomine pediculi significari possint. Hæc quum attentius considerarem, occurrit apud Ælianum sub finem lib. IV Var. Pherecydis historia, ex Laertio ut videtnr sumpta : deinde mox, l. V, cap. 2, alia narratio petila cx alio quodam auctore qua refert : ἐμπεσόντα εἰς ἀῤῥωστίαν, πρῶτον μὲν ἱδρῶσαι ἱδρῶτα θερμὸν, ἰξώδη, ὅμοιον μύξῃ, ὕστερον δὲ θηριώδη, μετὰ δὲ φθειριάσαι, καὶ διαλυομένων τῶν σαρκῶν ἐς φθεῖρας τῆξιν ἐπιγενέσθαι, καὶ οὕτως τὸν βίον καταλλάξαι. Hæc qnum fortassis Plinius legisset, snspicor eum vocem θηριώδη ad serpentes retulisse, quum potins eo loco significet sudorem noxiorum animalium fœcundum, genitorem ac effectorem, quæ statim pediculos fuisse declarat, quamvis Gesnerus fœtidum et virosum interpretatus sit. Aurelianus cap. de Phthiriasi, pediculos, in eo morbo, infestissimos, non consuetos, aut simplicis formæ, sed ignotos, latiores, duros magis, vehementer morsu sævientes, qui sæpe corpora sub capillo peuetrant. Ferales vocari tradit, eos fortassis, quos hic Plinius serpentes vocat. Nec iis assentior qui serpentes hinc significari putant medicorum dracunculos, morbum Arabibus, Æthiopibus, et corporibns in eo tractu melancholicis familiarem. Pediculos et vermes olim serpentes vocavernnt. Theoph. lib. I, de signis pluviarum, inter earum præsagia numerat, ἰούλους, i. e. τοὺς ὀφίσκους πρὸς τεῖχον ἕρποντας! quum tamen ii non serpant anguium modo, sed instar pedicnlorum multis pedibus ambuleut. Scyrius autem ait nou a Syria provincia, sed a Scyro insula, una ex Cycladibus. Illum qnum inviseret Pythagoras, ac, πῶς διέκειτο, rogaret, digito per januam immisso, ἐν χροὶ δῆλα, respondit. Hunc etiam fato defunctum humi religiose, ut magistrum, maudavit. Apul. Fl. lib. I. Narrarunt Delii pestiferum eum morbum ab Apolline immissum, quod, in ejns templo sedens, in freqnenti corona circumstantium, arroganter et superbe gloriatus fuisset, nulli Deo se unquam sacra fecisse, nec ideo minus sanum

perpetua febris est, sicut C. Mæcenati. Eidem triennio supremo, nullo horæ[17] momento contigit somnus. Antipater Sidonius poeta[18] omnibus annis, uno die tantum natali, corripiebatur febre, et eo consumptus est satis longa senecta.

1 LIII. (LII.) Aviola consularis[1] in rogo revixit[2] : et

degere, quam qui hecatombas immolarent: offensum ergo Deum illam hominis κουφολογίαν tam diro morbo vindicasse. Suidas Σύρον et Σύριον scripsit, quasi a Συρίᾳ, non *Scyrium*. Rhod. ex Æliano, lib. XIV, c. 13, et lib. XIX, c. 30. D.— Optima hæc; neque quidquam subjungemus nisi minutissima tria. Et primo quidem duorum versiculorum epanorthosin, quos Pherecydis vitæ Diogenes Laertius auctor subjunxit. Dalecampius enim, dum parum exacte citat, omnem fere sensum sustulit. Ergo rescribo: Εἰς φθεῖρας λόγος ἐστὶν Ἀλλάξαι τὸ πρὶν εἶδος. Mox, de serpentium nomine pediculis imposito miramur Dalec. mirari; quos, dum ex cunctis interdum corporis partibus scatent, sæpe a rependo serpendoque, serpentes vetusti scriptores nuncupaverunt. Sic Diod. Siculus, lib. III, p. 163. Acridophagorum morbum describens, nunc φθεῖρας appellat, nunc ἑρπετά. Anguis nomen entomis quoque nonnunquam datum est, non sane repentibus. Anacreon, εἰς Ἔρωτα· Ὄφις μ' ἔτυψε μικρὸς Πτερωτός, ὃν καλοῦσι Μέλιτταν οἱ γεωργοί. Tum necesse scribi *Scyrium*. AJ.

16. *Nullo horæ*. De Mæcenate Seneca, lib. de Providentia, c. III: « Feliciorem ergo tu Mæcenatem putas, cui amoribus anxio, et morosæ uxoris quotidiana repudia deflenti, somnus per symphoniarum cantum, ex longinquo lene resonantium, quæritur? » Affert exempla nonnulla eorum, qui menses XIV, qui decennio toto somnum non viderint, Jo. Schenckius, Observ. Medic. lib. I, pag. 73. HARD.

17. *Antipater Sidonius poeta*. Laudat hunc impense Cicero, lib. III, de Oratore. Catonis Uticensis magister fuit. Eadem de illo refert Valerius Max. lib. I, cap. 8, p. 75: « At poeta Antipater Sidonius, omnibus annis, uno tantummodo die, quo genitus erat, febri implicabatur. Qnumque ad ultimam ætatem pervenisset, natali suo, certo illo circuitu morbi consumptus est. » Et Platonem obiisse ipso suo natali scribit Seneca, epist. LVIII. Similes febrium typos, quæ singulis annis in diem natalem inciderent, refert et Schenckius, Observat. Medic. lib. VI. Alios item febrium, quæ singulis hebdomadibus mensibusque recurrerent. HARD.

LIII. 1. *Aviola consularis*. Valerius Maximus in hoc enarrando prodigio, Plinio suffragatur, lib. I, cap. 8, n. 12, pag. 71: « Aliquid admirationis, inquit, civitati nostræ Acilii etiam Aviolæ rogus attulit, qui et a medicis, et a domesticis mortuus creditus, quum aliquandiu humi jacuisset, elatus, postquam ignis corpus ejus corripuit, vivere

quoniam subveniri non potuerat prævalente flamma, vivus crematus est. Similis causa in L. Lamia[3] prætorio viro traditur. Nam C. Ælium Tuberonem[4] prætura functum a rogo relatum, Messala Rufus, et plerique tradunt. Hæc est conditio mortalium : ad has et ejusmodi occasiones fortunæ gignimur, uti de homine ne morti quidem debeat

se proclamavit, auxiliumque pædagogi sui (nam is solus ibi remanserat), invocavit. Sed jam flammis circumdatus, fato subtrahi non potuit.» H. — Male Onuphrius in Fastis hunc putat esse Aviolam, qui Claudii principatu consul fuit, anno Urbis conditæ 807, Christ. nat. 54. Sed ipsius pater est, Acilius quoque Aviola nomine, qui Andecavos et Turones in Galliis legatus a Tiberio ann. ant. filium consulem 35 (hoc est, Urb. cond. 772, Chr. nativit. 19), coercuit, ut Tacitus memoriæ prodidit, Annalium lib. III. Cæter. ad. et cf. Celsum lib. II, cap. 6. AJ.

2. *Revixit*. Pro mortuo habitus, vita non plane exstincta. Exempla plura hujuscemodi hominum, qui mortui existimabantur, Schenckius refert, lib. I. Observatu dignum est quod ait Forestus, Observ. Med. lib. XVII, Observ. 9 : « In undis, inquit, submersi post octo et XL horas recreati revixere. Feminæ aliquando, in vulvæ cruciatu elatæ, in sepulchris ad vitam rediere.... Septuaginta propterea et duas horas ante quam humentur, decrevere.» H.

3. *In L. Lamia*. Valerius Maxim. lib. I, cap. 8, n. 12 : « L. quoque Lamiæ prætorio viro æque vocem fuisse super rogum constitit. » Is est L. Ælius Lamia (sic enim scribendum, non Helvius : fuit Æliæ gentis familia Lamiarum), de quo Cicero, de Oratore, lib. II, p. 418. Ciceronis ipsius causa abire jussus est in exsilium. Præturam exercuisse dicitur in Fastis Capitolinis, L. Munatio Planco, M. Æmilio Lepido, coss. anno Urbis 711. HARD.

4. *C. Ælium Tuberonem*. Ex alia gente Tuberones fuisse quum sit certissimum, cave Patinum audias, qui in Familiis Romanis Helviam gentem statuit cognomine Tuberonis, ex nummo cui hæ litteræ sunt inscriptæ : L. H. TVB. Legere enim eum oportuit, non *L. Helvius Tubero*, sed *L. Hostilius Tubulus*, de quo Cicero, ad Attic. lib. XII, ep. 5, pag. 359, et Asconius in orat. pro Scauro. HARD. — Cicero de claris oratoribus, *Q. Ælium Tuberonem* celebrat, L. Pauli nepotem, disciplina Stoicum, Gracchorum aliorumque clarissimorum oratorum tempore. PINT.—Et nos hominem Castriæ (LA CHATRE) in patria nostra novimus, qui quum lethargia laboraret, bis in diversis temporibus sepultus fuit, et prius quidem post triginta horas exhumatus, decem fere annos vixit; posterius vero, quum tres dies et amplius in feretro jacuisset, tum uxoris jussu errorem dirum suspicatæ (nam hac absente exsequiæ ductæ erant), recluderetur sepulchrum, inventus est vivus, erosis palmis et fame ac

credi. Reperimus inter exempla, Hermotimi[5] Clazomenii animam relicto corpore errare solitam, vagamque e longinquo multa annuntiare[6], quæ nisi a præsente nosci non possent, corpore interim semianimi : donec cremato eo inimici (qui Cantharidæ vocabantur) remeanti animæ velut vaginam ademerint. Aristeæ etiam visam[7] evolantem

desperatione horridior quam morbo : nec aeris tactui sustinendo par, animam statim efflavit. Al.

5. *Hermotimi Clazomenii*, etc. Sic eum Aristoteles primo Metaphysicorum appellat : item Lucianus in laudatione muscæ, et communis Græciæ nominatio. Verum Plutarchus maximæ auctoritatis scriptor, *Hermodorum*, non *Hermotimum* nuncupat in libro de Dæmonio Socratis verbis : « De Hermodori autem Clazomenii anima, accepisti quo pacto e corpore egressa, vagaretur per loca complura, deinde regrederetur, quum et audisset, et interfuisset multis quæ longe inde acciderant ; unde, uxoris proditione, inimici corpus illius, dum anima abesset, in suam potestatem redactum, domi exusserunt. Pint. — *Hermotimi*. Tertullianus de Anima, cap. II, 28, et 44, Hermotimum vocat : Apollonius item in Hist. Comment. cap. III, pag. 7, aliique. Hard.

6. *Vagamque e longinquo multa annuntiare*. Plato in Phædone pollutas et impuras animas, quum e corpore discesserint, circa monumenta et sepulchra vagari tradit. Quidam ejus auctoritate freti putant, eorum qui mortem sibi consciverunt, post fatum animas cadaveri magis vinciri et adhærescere, illincque nata lemurum et umbrarum terriculamenta. Virg. Æneid. lib. IV : « Et quum frigida mors anima seduxerit artus, Omnibus umbra locis adero. » Brod. II, 5 ; Magius, III, 5, de animarum post obitum recursu, et in peremsorem corporis odio, multa refert, quæstionem explicans olim percelebrem in scholis : Qnid causæ sit, cur, præsente eo qui interfecerit, ex ejus vnlneribus qni occisus est sanguis manet? Hom. Iliad. IX, animam quæ e corpore excessit, non amplins reverti his versibus docet : Ἀνδρὸς δὲ ψυχὴ πάλιν ἐλθεῖν οὔτε λῃστή, Οὔθ' ἑλετή, ἐπεὶ ἄρ κεν ἀμείψεται ἕρκος ὀδόντων. Apud Plin. Jun. lib. VII Epistolarum, mirabilis est et terribilis historia domus pestilentis et infamis, Athenis, ob vagantem noctu senis umbram. Vide Magium, IV, 14. Huc pertinet Miltiadis sepulchrum apud Pausan. et aliud in Lipara Æolica apud Arist. lib. περὶ θαυμασίων ἀκουσμ. Ovid. Fast. II : « Vix equidem credo, bustis exisse feruntur, Et tacite questi tempore noctis avi. » Dalec.

7. *Aristæi etiam visam*, etc. Scribe *Aristeæ*, non *Aristæi*, ex Herodoto et Plutarcho in Romulo et Suida, et gregatim omnibus qui Proconnesium hunc scriptorem *Aristeam* appellant, non *Aristæum* : ut erravit Plutarchi interpres, qui monstrato loco pro *Aristeam*, *Aristæum* vertit. Pint. — Etenim scriptoribus græcis est Ἀριστέας ὁ Προκοννήσιος. Rem

ex ore in Proconneso, corvi effigie, magna[8] quæ sequitur fabulositate. Quam equidem et in Gnossio Epimenide[9] simili modo accipio : Puerum æstu et itinere fessum in specu septem et quinquaginta dormisse annis : rerum faciem mutationemque mirantem, velut postero experrectum die[10] : hinc pari numero[11] dierum senio ingruente, ut tamen in septimum et quinquagesimum[12] atque cen-

paulo aliter narrat Herod. l. IV, sive Melpom. Vide præterea Apollonium in Hist. Mirab. c. 11, Suidam, aliosque. Hard. — Mira et supra fidem vere sita audientis, eodem fere ingenio profecta credas, quam quæ Nostri hodie iterant *Magnetismi animalis* sectatores : iis enim firma opinio est posse mentem absque corporis auxilio ea contemplari quæ sunt procul et ea facultate pollere quam vocant *lucidité à distance*. Et ad hoc Magnetistarum etiam sapientiores Socraticum dæmonem revocant. Aj.

8. *Magna quæ sequitur*. In omnibus MSS. et edit. Parm. multo sincerius : *quæ magna quæritur hic fabulositate*. Hard.

9. *Gnossio Epimenide*. Sive Gnossium dicas, cum Laertio Pausaniaque, sive Phæstium, ut alii, Cretensis fuit. Fuere enim hæc duo Cretæ insulæ oppida olim insignia. Hard. — De Epimenide quidem Victorius, lib. XXIV, cap. 1. Varro et Plutarchus quinquaginta tantum obdormisse tradunt. Vid. not. 12. Dalec. — Hunc septem sapientibus annumerant quibus hoc titulo Periander indignus videtur. Diis acceptus ob longum somnum creditus, res divinas attigit sacerdotemque se circumtulit, piacula invenit et Athenas Cylonis amicorum sanguine commaculatas lustravit; Cretam inde reversus est et senio confectus diem supremum obiit, siquidem undecim anni huic defuerunt ad tria implenda sæcula. Præterea poeseos studiosus fuit et versus conscripsit quorum sex millia de Argonautis, duo de Minoe et Rhadamantho. Epimenidem laudat Plato, citatque D. Paulus. De viri somno nihil addimus; non omissa tamen gallici interpretis conjectura, haud valde bona, qui Epimenidis somnum credit esse quasi Ἐπιμενίδος ὕπνον; Ἐπίμανις vero *canis*, qui rabie laborat. Sed interpretem hoc fefellit, rabiem græce per μῆνιν si affectio, at si morbus per λύσσαν verti. Floruisse Olympiad. xlvi (ann. ante Chr. nat. 616—613), auctor est Diog. Laertius, Vit. Phil. lib. I, in Epimenidis vita, ubi eadem refert quæ Plinius. Aj.

10. *Rerum faciem mutationemque mirantem, velut postero experrectum die*. Puto vitiatum esse ordinem verborum, scribendumque, *Experrectum velut postero die, rerum faciem mutationemque mirantem*. Pint.

11. *Hinc pari numero*, etc. Totidem mox diebus senem eum esse factum, quot annis dormierat, hoc est, lvii. Hard.

12. *Septimum et quinquagesimum*. Quadraginta duntaxat dormiisse

tesimum vitæ duraret annum. Feminarum sexus huic malo[13] videtur maxime opportunus, conversione vulvæ[14]: quæ si corrigatur[15], spiritus restituitur. Huc pertinet nobile apud Græcos volumen Heraclidis, septem diebus feminæ exanimis[16] ad vitam revocatæ.

3 Varro quoque auctor est, XXviro[17] se agros dividente Capuæ, quemdam qui efferretur, foro domum[18] remeasse pedibus. Hoc idem Aquini accidisse. Romæ quoque Cor-

annos scribit Pausanias, lib. Attic. Plutarchus, quinquaginta : et Varro in libris de ling. Lat. Cæteri scriptores Plinio favent : inter quos Phlegon, lib. περὶ Μακροβίων, quem citaut Diog. Laertius loco proxime appellato, et Apollonius, cap. I. HARD.

13. *Huic malo.* Ἀπνοία, nempe, h. e. spiritus et animæ iuterceptioni ac privationi. DALEE.

14. *Conversione vulvæ.* Sic vocat ὑστερικὴν πνίγα Græcorum. Eo morbo vexatas feminas ὑστερικῶς πνιγμένας Græci vocant. DALEE.—Vox ab ὑστέρᾳ quæ ad verb. *ultimam* (nempe partem corporis) et hinc *vulvam* significat. Ὕστερα, -ρων (τὰ) sunt *secundinæ*. Gallie. dicimus quoque *hystérie*. AJ.

15. *Corrigatur.* De voce hac, egimus cap. 19. HARD.

16. *Feminæ exanimis.* Sic librum suum Heraclides inscripserat, περὶ τῆς ἄπνου, de exanimi, teste Laertio in proœmio, pag. 3. Hanc feminam revocasse ad vitam Empedocles dicebatur : unde ingens hominum fama consecuta est virum. Ita Laertius idem in vita Empedoclis, lib. VIII. HARD.

17. *XXviro se.* Ita libri omnes MSS. Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. Chiffl. etc. ex qua lectione apparet vigintivirum fuisse M. ipsum Varronem ei agro dividendo. Hujus vocis usum paulo reconditioris grammaticæ Plinii editores quum minime intelligerent, scripsere *XXviris agros dividentibus*, vel (Fulv. Ursini instar, nott. ad Varr. p. 17) e *XXviris a. d. C. q.* sed hunc ediscere vel ex Gruteri inscriptionibus variis potuere, pag. 372 : AVRELIO. VICTORI. XV. VIRO. Meminit porro hujus agrariæ divisionis, Frontinus, de Coloniis : « Capua colonia, inquit, muro ducta, Julia Felix, jussu Imp. Cæsaris, a XXviris est deducta. » Et Velleius Paterculus, Hist. Rom. lib. II, n. 44 : « Cæsar in consulatu primo (nempe ann. ante Chr. nat. 58) legem tulit, ut ager Campanus plebi divideretur, suasore legis Pompeio. Ita circiter xx millia virum eo deducta, ut, etc. » HARD.

18. *Quemdam qui efferretur, foro domum remeasse pedibus.* Prius legebatur, *quum efferretur feretro, domum remeasse.* Nos lectionem sinceram restituimus, ex Reg. 1, 2, Chiffl. Paris. et aliorum codicum admonitu. *Efferri* enim propria vox funeris est, et est feretri vocabulum ibi otiosum. HARD.

fidium materteræ suæ maritum funere locato revixisse, et locatorem funeris ab eo elatum. Adjicit miracula, quæ tota indicasse conveniat. E duobus fratribus equestris ordinis, Corfidio majori accidisse, ut videretur exspirasse, apertoque testamento recitatum heredem minorem funeri institisse : interim eum, qui videbatur exstinctus, plaudendo concivisse ministeria [19], et narrasse a fratre se venisse, commendatam sibi filiam ab eo. Demonstratum præterea, quo in loco defodisset aurum nullo conscio, et rogasse ut iis funebribus, quæ comparasset, efferretur.
Hoc eo narrante, fratris domestici propere annuntiavere 4
exanimatum illum : et aurum, ubi dixerat, repertum est. Plena præterea vita est his vaticiniis, sed non conferenda, quum sæpius falsa sint, sicut ingenti exemplo docebimus. Bello Siculo Gabienus Cæsaris classiarius fortissimus captus a Sex. Pompeio, jussu ejus incisa cervice [20], et
vix cohærente, jacuit in litore toto die. Deinde quum ad- 5
vesperavisset, cum gemitu precibusque congregata multitudine petiit, uti Pompeius ad se veniret, aut aliquem ex arcanis [21] mitteret : se enim ab inferis remissum, habere quæ nuntiaret. Misit plures Pompeius ex amicis, quibus Gabienus dixit [22]: Inferis diis placere Pompeii causas

19. *Concivisse ministeria.* Ut pro servis alii, Pliniusque passim ipse, servitia, ita et ministeria hoc loco pro ministris usurpat. Hard.

20. *Jussu ejus incisa cervice.* Averrhoes, Physicon lib. VII, tradit arietem se vidisse amputato capite huc illuc ambulantem. In Caria Jovis Hoplosimi sacerdos occisus, quum percussor ignoraretur, capite præciso Cereidam dicitur accusavisse : vid. Rhodig. III, cap. 23; Platonem in Polit. Val. Max. lib. I; Clement. Alex. Stromaton lib. V. Eris Armenii filius, natione Pamphylius, multis acceptis vulneribus, inter mortuos ad decimum usque diem relictus, deinde duodecimo ad sepulturam sublatus, in rogo revixit, ac mira quædam sibi visa, dum exanimis jaceret, narravit. Leopard. lib. IX, cap. 2. Dalec.

21. *Ex arcanis.* Ita MSS. omnes, Reg. 1, 2, Paris. Chifflet. Vetus Dalec. Hoc est, aliquem ab arcanis et a secretis ministrum. Editi hactenus, *a charis*, mendose. Hard.

22. *Gabienus dixit.* Voculam,

et partes pias : proinde eventum futurum, quem optaret : hoc se nuntiare jussum : argumentum fore veritatis, quod peractis mandatis, protinus exspiraturus esset : idque ita evenit. Post sepulturam quoque visorum exempla sunt : nisi quod naturæ opera, non prodigia consectamur.

1 LIV. (LIII.) In primis autem miraculo sunt atque frequenti mortes repentinæ (hoc est, summa vitæ[1] felicitas), quas esse naturales[2] docebimus. Plurimas prodidit Verrius[3] : nos cum delectu modum servabimus. Gaudio obiere, præter Chilonem, de quo diximus, Sophocles[4] et Dionysius[5] Siciliæ tyrannus, uterque accepto tragicæ vi-

dixit, addidimus ex MSS. antea laudatis, et Colb. 1, 2, etc. Ac paulo post *Pompeii causam* magis probarem quam *Pompeii causas*. Tamen quum MSS. *causas* habeant, nihil mutamus. HARD.

LIV. 1. *Summa vitæ*. In hanc sententiam multa Plutarchus, toto libro de Consol. ad Apollonium. Refer huc quoque id quod Tzetzes habet, Chil. 1, vss. 38 sqq. de matre, quæ a Deo id optans, quod optimum liberis foret, mortem impetravit : Τῆς δὲ μητρὸς ὃ κάλλιστον τούτοις ἐπευξαμένης, Θνήσκουσιν ἄμφω τῇ νυκτὶ, κάλλιστον σχόντες τέλος. Τούτους εὐδαίμονας καλῶ καὶ τοὺς τοιούτους, Κροῖσε, Ὁπόσοι τέρματι χρηστῷ κατέλυσαν τὸν βίον. HARD.

2. *Naturales*. Non divinitus immissas, sed a natura profectas. H.

3. *Plurimas prodidit Verrius*. Ille de quo Suetonius, lib. de Grammaticis; de quo nos ad librum I. Hlius Fastos, et librum de significatione verborum, aliosque hoc loco non excutimus; sed quis hic sit libellus, e quo Plinius sua hauserit requiri potest. Nos cum Vossio, Hist. Lat. pag. 105, POINSINET et doctissimis, putamus titulum huic fuisse *Memorabilium*. AJ.

4. *Sophocles*. Valerius Maximus, lib. IX, cap. 12 : « Sophocles ultimæ jam senectutis, quum in certamine tragœdiam dixisset, ancipiti sententiarum eventu diu sollicitus, aliquando tamen una sententia victor, causam mortis gaudium habuit. » Gaudio pariter obiisse, annos natum xc, scribit Diodorus Siculus, lib. XIII. In ea lætitia vinum hausisse, acinique haustu strangulatum esse Simonides innuit in Anthol. lib. III, cap. 25, epigr. 38 : Ἐσβέσθης, γηραιὲ Σοφόκλεες, ἄνθος ἀοιδῶν, Οἰνωπὸν Βάκχου βότρυν ἐρεπτόμενος. « Flos vatum, Sophocles, canentibus occidis annis, Dum stringit fauces uva comesta tuas. » HARD.

5. *Dionysius*. Quanquam alias Dionysii carmina risu excepta non semel, atque exsibilata fuisse refert idem Diodorus, l. XIV et l. XV. Et omnes norunt Philoxeni cavillationem dicentis : « Ad lapicidinas reduci-

ctoriæ nuntio. Mater pugna illa Cannensi[6], filio incolumi viso[7] contra falsum nuntium. Pudore Diodorus[8] sapientiæ dialecticæ professor, lusoria quæstione non protinus ad interrogationes Stilponis dissoluta.

Nullis evidentibus causis obiere, dum calciantur ma- 2
tutino, duo Cæsares[9], prætor, et prætura perfunctus dictatoris Cæsaris pater : hic Pisis exanimatus, ille Romæ. Q. Fabius Maximus in consulatu suo pridie kalend.[10] ja-

te me! » Hunc tamen regem, recitata fabula, quam inscripserat *De redempto Hectore*, vicisse omnes qui erant Athenis, auctor est Tzetzes, Chiliad. V, vers. 180 : Εἰς λύτρα δὲ τοῦ Ἕκτορος καλούμενόν τι δρᾶμα ἀναγνωσθὲν ἐνίκησε πάντας ἐν ταῖς Ἀθήναις. Legenda de hac morte narratio est quam nuper mortuus D. D. LANTIER in Milesiacis suis quibus titulus *Voyage d'Anténor*, etc. t. II, c. 14, inseruit; quanquam magna ex parte excogitata ab auctore est. Cæterum ne mireris pessimo poetæ reportatam victoriam, quum hic regnaret. Dedisses Chœrilo tiaram; non unus in aula clamasset « Pulchre, bene, recte!... stillasset amicis Ex oculis rorem ; » et quæ cætera Horatius enumerat signa mirantis laudantisque. Nec semel Nostras VOLTAIRE Frederico Magno, Borussiæ regi, versus gratulatur, quos non pariter posteri probaverunt. AJ.

6. *Pugna illa Cannensi.* Ita plane Gellius, lib. III, c. 15 : « Præterea in nostris annalibus scriptum legimus, qua tempestate apud Cannas exercitus populi romani cæsus est : anum matrem nuntio de morte filii allato, luctu atque mœrore affectam esse : sed is nuntius non verus fuit; atque is adolescens non diu post ex ea pugna in Urbem rediit : anus repente filio viso, copia atque turba et quasi ruina incidentis inopinati gaudii oppressa exanimataque est. » Valerius Maximus, lib. IX, cap. 12, ad eam pugnam refert, quæ habita est ad Trasymenum lacum, anno ante Cannensem, et Livius post eum, lib. XXII. H.

7. *Viso.* Ita MSS. quos vidimus, et libri editi : itaque maluimus, cum Gellio, quam *reviso*, ut in Chiffl. cod. HARD.

8. *Pudore Diodorus.* Rem luculenter Laertius narrat in Euclid. vita, lib. II, pag. 60. Hunc valentem dialecticum Cicero vocat, lib. de Fato, p. 277. Stilponis vitam idem Laertius describit, pag. 61. HARD.

9. *Duo Cæsares.* Lucius prætor, et Caius prætorius Caii Cæsaris dictatoris pater, ambo fratres, ex C. Cæsare patre, dictatoris avo. HARD.

10. *Pridie kal. januarias.* Quibus fiebant comitia consularia. Statum ea tempus non habuisse, sed ab eo magistratu penes quem tempore quovis ea constitit potestas, edicto significatum notat Cl. Prævot. de Magistr. rom. pag. 94 et 101. Sed quum hoc tempore kal. jan. coss. anno præced. designati magistra-

nuarias; in cujus locum Rebilus[11] paucissimarum horarum consulatum petiit. Item C. Vulcatius Gurges senator. Omnes adeo sani atque tempestivi, ut de progrediendo cogitarent. Q. Æmilius[12] Lepidus jam egrediens incusso pollice limini cubiculi. C. Aufustius[13] egressus quum in senatum iret, offenso pede in Comitio. Legatus quoque, qui Rhodiorum causam in senatu magna cum admiratione

tum inirent, Quinctusque ad pridie kalend. januar. ejus anni qui consulatum ipsius sequebatur fato concessisset, paucas tantum in horas ei suffici cupiebat Rebilus, non autem sequentem in annum cons. designari. Dal.

11. *Rebilus.* Hunc Γάϊον Κανίνιον Dio appellat, lib. XLIII; illum vero cujus in locum ipse suffectus est a Cæsare dictatore, Q. Fabium, C. Trebonii in consulatu collegam, anno urbis 719. Κανίνιον Ῥεβίλιον vocat Plutarchus in Cæsare. Caninium Rebilum Tacit. Hist. lib. III. Fuit ei igitur nomen C. Caninius Rebilus. In Caninia gente familiæ quatuor exstiterunt: Rebili, quorum meminit Livius lib. XLII, aliique; Reguli, Labeones, Galli. Macrobius, Saturn. lib. II, cap. 2, jocos refert, quos in eum congessisse Tullius aliique dicuntur; exempli causa: Quæsitum iri quibus consulibus Rebilus consul fuisset; Vigilantem fuisse consulem, qui in consulatu suo somnum non viderit: Eo consule neminem prandisse, etc. Meminit et Sueton. in Julio, c. LXXVI. Macrobius, in Saturnalium lib. II, de illo alios præterea Ciceronis jocos refert: Rostra quum ascendisset, honorem consulatus iniisse pariter, et exspirasse: Ὀλιγωρητέον fuisse, tanquam paucarum horarum: Eo consule nihil mali factum, vel rempublicam nihil cepisse detrimenti; Se ad eum consulem venientem, a nocte comprehensum: Quum multi ad eum prehensandum et deducendum irent, properandum, priusquam ille occuparet sibi magistratum abrogare. Sed et illud festivum præcipue est: Olim Flamines diales fuisse, nunc consules diales fieri. Leop. III, 17. Macrobius idem et simile dictum de Vatinio refert, magnum ostentum ejus anno factum, quod nec ver, nec æstas, nec autumnus, nec hiems fuerit. Vid. ad cap. 18 ejusdem libri. Hard.

12. *Q. Æmilius.* Is, opinor, cujus consulatus incidit in annum Urbis 733, Augusti principatu. H.

13. *C. Aufustius.* Hoc familiæ romanæ nomine parum sibi cognito, neque admodum in libris obvio, perterriti Plinii editores, contra fidem MSS. omnium, Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Chiffl. Paris. vet. Dal. etc. *C. Aufidium* reponere ausi sunt. At exstat frequens Aufustiæ familiæ mentio in inscriptionibus vetustis apud Gruterum, cujusmodi illa est jam proxime recitata; pag. 525: L. AVFVSTIVS. L. F. PALATINA. SERENVS. Hard.

oraverat, in limine Curiæ protinus exspiravit progredi volens. Cn. Bebius Tamphilus[14], prætura et ipse functus, quum a puero quæsisset horas. Aulus Pompeius[15] in Capitolio, quum Deos salutasset. M'. Juventius Thalna[16] consul, quum sacrificaret. C. Servilius Pansa, quum staret in foro ad tabernam hora diei secunda[17], in P. Pansam fratrem innixus. Bebius judex, quum vadimonium[18] differri jubet. M. Terentius Corax, dum tabellas scribit in foro. Nec non 5
et proximo anno, dum consulari viro in aurem dicit, eques romanus, ante Apollinem eboreum, qui est in foro Augusti[19]. Super omnes C. Julius medicus dum inungit, specillum[20] per oculum trahens. Aulus Manlius Tor-

14. *Cn. Bebius Tamphilus.* Ita scribendum id nomen admonent partim inscriptiones veteres, partim Capitolini Fasti : non ut vulgo, *Cn. BæbiusPamphilus.* Præturam gessisse hunc Fasti aiunt anno Urbis cond. 660. Hard.

15. *Aulus Pompeius.* Bithynicus appellatus. Prætor Urbis anno 680. Hard.

16, *Thalna.* Ita rescripsimus, ex MSS. Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. Chiffl. etc. ex Fastis Capitolinis, atque ex ipso Valerio Max. lib. IX, cap. 12, p. 452 : « MN. (hoc est, Manius) Juventius Thalna, inquit, collega Ti. Gracchi Cos. iterum, quum in Corsica, quam nuper subegerat, sacrificaret, receptis litteris decretas ei a senatu supplicationes nuntiantibus, intento illas animo legens, caligine orta ante foculum collapsus, mortuus humi jacuit. Quem quid aliud quam nimio gaudio enectum putemus? » Consul fuit anno post U. C. 591. Hard.

17. *Hora diei secunda.* Post solis exortum. Reg. 1, Colb. 1, 2, et Chifflet. *hora diei ad secundam.* Hard.

18. *Dum vadimoniam.* Codices manu exaratos a vitio omni feliciter sanavere ii qui Plinium primo ediderunt : nullum enim vidi, in quo hac parte mendum non jaceret: dum alii *Babylonium*, *Babylium* alii, alii *Babylonium vadimonium* repræsentant. Hard.

19. *In foro Augusti.* In regione Urbis octava. Hard.

20. *Specillum.* Quid sit specillum, Varro explicat, de Ling. Lat. l. V: « Quo oculos inungimus quibus specimus (hoc est, aspicimus), specillum est. » Græcis μήλη dicitur. Aetius, serm. VIII, cap. 14 : « Cum specillo instrumento, quod melam Græci appellant. » Instrumentum parvum ac teres, quo utuntur ad vulnerum aut fistularum viam, aut profunditatem pernoscendam : *une sonde de chirurgien.* Spicellam vocat Sextus Platon. de Medic. ex anim. lib. I, c. 9, n. 23 : « Et, si dexter

quatus[21] consularis, quum in cœna placentam appeteret. L. Tuccius Valla medicus[22], dum mulsi potionem haurit. Ap. Saufeius[23], quum a balneo reversus mulsum bibisset, ovumque sorberet. P. Quinctius[24] Scapula, quum apud Aquilium Gallum cœnaret. Decimus Saufeius scriba, quum domi suæ pranderet. Cornelius Gallus[25] prætorius, et Q.[26] Haterius

oculus glaucomate laborat, iu dexteriorem partem spicella dimittitur: siu sinister, sinistram. » Vox ea Pliuio familiaris, ut constabit ex indice : Celso quoque, l. VI, c. 6 : *de imbecillitate oculorum*, et cap. 10 : *de dentium dolore*. Est apud eumdem, cap. VII, tit. « adversus aurium vermes, et auricularium specillum. » Hard.—Guill. Morel, in Amalthea, ad vocem *Specillum* iuterpretatur *éprouvette*, melius. Aj.

21. *Aulus Manlius Torq.* Consul anno Urbis 590. Hard.

22. *Tuccius Valla medicus.* Editi hactenus libri *Durius* et *Dutius* exhibent. At Reg. 1 codex, *Tunccius*, Reg. 2, et Tolet. *Tuscius*. Colb. 1, 2, et Chiffl. *Tuncius*, Par. *Tunctius*. Nos *Tuccius*, restituimus. Est enim Tuccia familia inter plebeias Romæ notissima. Sed quum in laudatis codicibus scriptum sit inverso ordiue, *L. Tuccius medicus Valla, dum*, etc. quid si legatur, *L. Tuccius medicus, calidam dum mulsi*, etc. Hard.

23. *Ap. Saufeius.* Saufeia familia Romæ e plebeiis fuit. Hard.

24. *P. Quinctius.* Hujus cognatus, ac fortean frater, T. Quinctius Scapula, de quo Dio, l. XLIII, p. 228. Apud Gruter. p. 84: P. Qvinctivs Scapvla. Hard.

25. *Corn. Gallus.* Ex eadem familia Corn. Gallus, poeta, primus Ægypti præfectus temporibus Augusti. Hard. — At cur non ipse Coruelius Gallus, qui poeta eroticus, et libidini maxime deditus fuit. Conjecturam hanc confutavit Poinsinet, dum ait, historia teste, sua ipsius manu Gallum interemptum. Ad quod respexit Naso Amor. lib. III, eleg. 9 : « Sanguiuis atque animæ, prodige Galle, tuæ. » Aj.

26. *Q. Haterius.* Et hoc prænomen rursum sanavimus, eum gentis nomiue. Perperam enim in editis legitur, *T. Ætherius*, quum manu exarati codices habeant, *V. Etherius*, Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. Chiffl. aliique omnes, pro *Quintus Haterius*, quæ gens Romæ notissima : ex qua Haterius Rufus eques rom. de quo Valerius Maxim. lib. I, cap. 7, Q. Haterius Antoninus consul extremis Claudii temporibus, aliique. Quid plura? Valerius idem, Exemplorum suorum, lib. IX, pag. 454, Haterium vocat, sed perperam Titi prænomen addidit : « Cornelius Gallus prætorius, iuquit, et T. Haterius eques rom. iuter usum Veneris absumpti sunt. » Hard. — Non prætermittenda tamen Nostratis Poinsinet conjectura est; cui, quum videret omnes manu exaratos libros in eamdem lectionem conspirantes, succurrit pro *V. Ætherium* reponendum *Valerium*, servato nempe τῷ *V*. Cæterum putat huic prænomen *Titum*; additque falso in Maxi-

eques rom. in Venere[27] obiere. Et quos nostra adnotavit ætas, duo equestris ordinis in eodem Pantomimo Mythico[28], tum forma præcellente. Operosissima tamen se- 6

mo legi *T. Haterium.* Et revera potuit confusio olim fieri tum litterarum *T* et *L*, tum aspirationis et litteræ *V*. Namque græce Haterius scriberetur Ἀτήριος, pro quo Æolenses per Digamma Fατήριος; unde facillime Latini Vaterios; et vice versa *Valerius* facillime mutari potuit in Fαλήριος, Ἀλήριος, Ἀτήριος. Sic ex ἑσπέρα, vesper; ἐσθής, vestis; Ἑστία, Vesta, etc. Az.

27. *In Venere.* Id etiam Speusippo Platonico contigisse prodit Tertullianus in Apologetico, cap. XLVI. De Pindaro vate quidam id quoque affirmant. Tarentinum principem, dum congrederetur cum meretrice, emisisse animam, scribit Petrus Damiani. Plura exempla videsis apud Andr. Tiraquellum, in XV legem Connubialem, p. 312 et 313, etiam et apud Schenckium, Observationum Medicalium lib. IV, pag. 588. Hard.

28. *Pantomimo Mythico.* Hoc est, dum eamdem fabulam gestu ac saltatione repræsentarent in scena. Pantomimus, non pro saltatore modo, qui gestu fabulas exprimat, accipi solet, sed et pro ipso poematis genere, quod fabulis, τοῖς μύθοις, lascivius erat liberiusque: in quo, Cæsaris ætate, Publius Syrus Laberiusque, mimographi ideo dicti, maxima cum laude versati sunt. Solitum id porro recitari a pantomimis, non ore ac voce, sed gestu modo ac saltatione: quod eleganter a Cassiodoro explicatur, Var. lib. I, epist. XX: « Qui lætitiæ publicæ aptior fuerit æstimatus.... constituatur a vobis..... pantomimus..... Hanc partem musicæ disciplinæ mutam nominavere majores: scilicet quæ, ore clauso, manibus loquitur, et quibusdam gesticulationibus facit intelligi, quod vix narrante lingua, aut scripturæ textu possit agnosci. » Et lib. IV, epist. 51: « Pantomimus igitur, cui a multifaria imitatione nomen est, quum primum in scenam plausibus invitatus advenerit, adsistunt consoni chori diversis organis eruditi: tunc illa sensuum manus oculis canorum carmen exponit: et per signa composita, quasi quibusdam litteris edocet intuentis aspectum: in illa leguntur apices rerum: et non scribendo facit, quod scriptura declaravit. Idem corpus Herculem designat, et Venerem: feminam præsentat, et marem: regem facit, et militem; senem reddit, et juvenem: ut in uno credas esse multos, tam varia imitatione discretos. » Dum igitur hi duo inter se commissi idem poema recitarent in theatro, obiere diem extremum. De commissione pantomimorum inter se in theatro, consule Plinium Juniorem, lib. VII, epist. 24. In codd. MSS. *Mystico*, mendose. Sed aberrat a vero longissime Salmasius in hist. August. pag. 504, ubi legi oportere contendit *Mithæco*: idque nomen græcum esse et proprium illius pantomimi: afferri aliud nihil posse, quod non sit μυθικώτατον. At certe non μυθικώτατον solum, sed prodi-

curitas mortis in M. Ofilio Hilaro ab antiquis traditur.

gii ac portenti simile est, existimare harnm vocum altera, *pantomimo*, actorem significari, altera proprium nomen exprimi. Nam qnæ tandem, amabo, nt cætera sileam, textura totius orationis erit, si erit hojuscemodi, uti esse necesse est? Duo equestris ordinis in eodem actore mimo obiere? Μίθαικον esse pistoris nomen apud Athenænm scio, lib. III, pag. 112; sed nihil istud ad præsens negotium. Epigramma vetus haud invenuste sane conclusum, inter ea quæ collecta sunt a Pithœo, lib. IV, pag. 156, quæ fuerint pantomimi partes, explanat:

PANTOMIMUS.

« Mascula feminea derivans pectora sexu, Atque aptans lentum sexum ad utrumque latus, Ingressus scenam populum saltator adorat, Solerti pendet prodere verba manu. Nam quum grata chorna diffundit cantica dnlcis, Quæ resonat cantor, motibns ipse probat. Pugnat, ludit, amat, bacchatur, vertitur, adstat, Illustrat verum, cuncta decore replet. Tot linguæ, quot membra, viro: mirabilis ars est, Quæ facit articulos ore silente loqui. » Hard. — Non bella correctio, nec quam Hardninus sibi jure adscribit. Namque prægressus erat Nostras Ant. du Pinet, qui Plinii sui in gallicam lingnam versi vol. I, pag. 285 (ed. Lugd. 1581 in f.), ita reddidit: « deux hommes romains qui mourrurent tous deux ayant affaire à nn qui jouait le badin ès comédies, lequel estoit fort beau jeune homme; » et margini suæ appinxit cum ἀστερίσκῳ pantomimus Mythicus. Ergo Poinsinet de Sivry (c. 53, quod illi idem est quod nobis 54, n. 26), Harduinum jure improbat, quod coutra omnium MSS. fidem legerit; ipse contendit scribendum Misthico, ὀρθογραφίᾳ tantum mutata, non pronuntiatione, scriptoque I pro Y. Misthicus vero est a voce latina *mistus*, *mistura*, græce μίξις, coitus, ita nt vocem habeas fere græcam (*à peu près grecque*), ut rei turpitudinem aliquid velet. Sed neque unquam vox mere latina terminationem græcam tulit (quod tamen accideret, si post radicem *mist* syllabam ικ adnecteres, ita ut vere hybrida sit illins vocabuli prima pars misthικ); nec rei turpitudinem velas, imagine mixtionis subjuncta. Unice verus d'Ansse de Villoison qui Mysticum censuit nomen esse proprium pantomimi, notissimi nempe id temporis apud Romanos. Nec abfuit multum Salmasius, dnm, in not. ad Flav. Vopiscum, historiæ Augustæ script. vol. II, p. 844 (Lugd. Bat. 1671, in-8°), Mythicum rejicit: inde, ait, fabulæ doctorum hominum, qui nescio quos fabulares (μυθικοὺς) pantomimos sibi sunt imaginati ex illo Plinii loco; hinc et duo genera pantomimorum fecere, *Scenicos* et *Mythicos*. Nihil fingi poterat μυθικώτερον. Idem mox emendat Mythæcum; ratus non e nominibus propriis Mysthicum fuisse. Falso; nam ter in Collect. inscript. Grnteri, Mysthicus occurrit (p. 241, 346, 875), et semel Mysthice femina (pag. 841). Nihil ergo emendato est opus. Cæterum non bene Harduinus ait, texturam non latinam fore, si post hæc *in eodem mimo*

Comœdiarum histrio is, quum populo admodum placuisset natali die suo, conviviumque haberet, edita cœna calidam potionem[29] in pultario poposcit : simulque personam ejus diei acceptam intuens, coronam e capite suo in eam transtulit, tali habitu rigens nullo sentiente, donec accubantium proximus tepescere potionem admoneret.

Hæc felicia exempla : at contra miseriarum innumera. 7
L. Domitius[30] clarissimæ gentis apud Massiliam victus, Corfinii captus ab eodem Cæsare, veneno poto propter tædium vitæ, postquam biberat, omni opere[31] ut viveret, adnisus est. Invenitur in actis, Felice Russato[32] auriga

obiere scripseris. Pudet quidem quo pacto textura optima sit fusius explicare; sed nec necesse est; et e tot Ovidianis versibus quos citat Villoison hæc duo tantum exscribimus, pudicum id, lascivum illud et dominans : « Quid in hospite, regia virgo, Ureris ? » Metamorph. lib. II, v. 22; et : « In vacca compare taurus eras. » Amor. lib. III, Eleg. v, vers. 38. Aj.

29. *Calidam potionem.* Ita MSS. omnes : neque vox *potionem* temere a nobis expungenda est, ut Lipsio visum est oportere. Hard.

30. *L. Domitius.* Hanc rem narrat egregie Seneca, de Benef. lib. III, cap. 24. Suetonius in Nerone, de hoc Domitio, cap. 2 : « Vir neque satis constans, et ingenio truci. In desperatione rerum, mortem timore appetitam, ita expavit, ut haustum venenum pœnitentia evomuerit, medicumque manumiserit, qui sibi prudens ac sciens, minus noxium temperasset. » Subiit hæc animum illius pœnitentia, quum Cæsarem audiit non Syllana impotentia, sed mira humanitate captos hostes persequi. Hic abavus Domitii Neronis Cæsaris fuit. H.

31. *Omni opere.* Ita codd. omnes MSS. Editi, *omni ope.* Hard.

32. *Felice Russato auriga elato.* Quum Felicis, inquit, Russatæ factionis aurigæ funus efferretur, quidam ex fautoribus ejus in eumdem se rogum conjecit. Circi factiones tunicarum coloribus erant inter se discretæ : Alba, Russata, Prasina, Veneta : quas versu complexus est Sidonius a nobis laudandus, lib. VIII, cap. 65. Unde *discolor agmen* agitatorum Ovidio dicitur. Porro quot erant factiones agitatorum, tot erant quoque faventium, qui in diversa partium studia distrahebantur : id quod eleganter præter cæteros describit Isidorus, l. XVIII, c. 41. Meminit et Dio in Nerone, lib. LXI, pag. 693. Vetus inscriptio relata a Simondo nostro in notis ad Sidonium Carm. XXII : M. AVRELIVS... QUI. VICIT. PALMAS. NVMERO. DCCXXXIX. SIC. IN. RVSSEO. N. DCLV. IN. PRASINO. LV. IN. VENETO.

elato, in rogum ejus unum e faventibus jecisse[33] sese: frivolum dictu[34]: ne hoc gloriæ artificis daretur, adversis studiis[35] copia odorum corruptum[36] criminantibus. Quum ante non multo M. Lepidus nobilissimæ stirpis, quem divortii[37] anxietate diximus mortuum, flammæ vi e rogo ejectus, recondi propter ardorem non potuisset, juxta sarmentis aliis nudus crematus est.

1 LV. (LIV.) Ipsum cremare apud Romanos non fuit ve-

XIII. IN. ALBO. N. XVI. etc. Altera a Reinesio, pag. 392:

TI. CLAVDIVS.
TI. AVG. LIB.
EROS.
AGITATOR. FAC. RVSSAT.
H. S. E.

Hoc est, *Tiberius Claudius, Tiberii Augusti Libertus, Eros, Agitator Factionis Russatæ, hoc sepulcrum elegit.* HARD.—*Felice Russato aur. elato.* Potes et Nostrum de Aurigarum factionibus consulere, lib. XXXIII, cap. 5. Nero publicis spectaculis arenam Circi chrysocolla stravit, concolori panno aurigaturus. Russatus color, Rusceus Catonis, e viridi rutilus aut flavus. Turn. Advers. lib. XVII, cap. 8; Cassiodor. Var. III, ep. 51; Xyl. ad M. Antonini Vit. p. 325; Flav. Ursin. in append. ad Ciacon. de Triclin: pag. 113; Fabr. Roman. cap. XII, pag. 155. DALEC.

33. *Jecisse sese*, etc. Lego: *Jecisse se, sed frivolum dictu*. Vide DORLÉANS in Tacit. p. 26.

34. *Frivolum dictu*. Quod uti frivolum, hoc est, ineptum et futile, omittere acta annalesque impune poterant. HARD. — *Frivolum*, etc. Sic parvum dictu usurpat, lib. II, cap. 7. DALEC.

35. *Adversis studiis*. Adversa studia, sunt factiones cæteræ, quæ Russati illius fautoris factum maligne interpretando cavillabantur: quasi non officio, aut in gloriam artificis defuncti, hoc est, agitatoris Felicis, se ille ignibus devovisset: sed unguentis captus, quæ in rogum sparsa et conjecta fuerant, ac subita animi defectione correptum, in rogum concidisse. HARD. — *Adversis studiis*, etc. Aurigis qui adversæ factionis, seu adversarum partium erant; quidam legunt, *adversis ludiis*. DAL.

36. *Corruptum*. Ita MSS. omnes. Quidam *correptum* malunt. HARD.

37. *Quem divortii*. Ita reposuimus ex codd. Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. et Pintiani: in quibus *diverti* legitur. In editis corrupte, *quem eventi*. Adjuvat emendationem locus ille Plinii superior, capitis 36, quo nunc respicit: « M. Lepidus, inquit, Apuleiæ uxoris caritate post repudium obiit. » Hunc præ dolore et angore animi periisse, quum in uxoris scrinio amatorias epistolas reperisset, auctor est Plutarchus in Pompeio, pag. 627. Cæterum, ut vides, respicit ad ea quæ paulo ante ipse de Lepido eodem retulit, cap. 36. HARD.

teris instituti[1]: terra condebantur. At postquam longinquis bellis obrutos erui cognovere, tunc institutum. Et tamen multæ familiæ priscos servavere ritus: sicut in Cornelia

LV. 1. *Non fuit veteris instituti.* Cicero de Leg. lib. II: «Hominem mortuum, inquit lex in XII tabulis, in Urbe ne sepelito, neve urito.» Credo propter ignis periculum. Quod autem addit, *neve urito*, indicat non qui uratur sepeliri, sed qui humetur. Tabulæ quidem earum legum, anno 300 ab Urbe condita scriptæ fuerunt, teste Gellio, XX, c. 1. Apud Plutarch. Numa corpus suum uri vetat, itemque rogum vino adspergi; lib. XIV, cap. 12 huj. operis. Ovid. Fast. IV, de Remi funere: «Arsurosque artus unxit, fecere quod ille Faustulus, et mœstas Acca soluta comas, etc. Tunc juvenes nondum facti flevere Quirites: Ultima plorato subdita flamma rogo est.» Hæc omnia ostendunt antiquiorem cremandi corpora morem fuisse, quam Plinius censet. Quanquam a poetis id per πρόληψιν scribi quidam volunt. Magius, X, c. 3. Locum Romæ in quo plebeiorum et vulgarium hominum corpora comburebantur, Puticulos et Culinas appellabant. Cremandi morem sub Antoninorum imperio relictum et antiquatum fuisse tradit Alex. ab Alex. cap. II, III, magna diligentia omnia persecutus, quæ ad funerandi et sepeliendi cadavera leges pertinent. Vide Valer. Max. IX, 2; Rhod. lib. XVII, cap. 19, 20, 21. Dalec. — Hoc ipsum adnotavit et Cicero, de Leg. lib. II, pag. 345: «At mihi quidem, inquit, antiquissimum sepulturæ genus id fuisse videtur, quo apud Xenophontem Cyrus utitur: redditur enim terræ corpus, et ita locatum, ac situm, quasi operimento Matris obducitur. Eodemque ritu in eo sepulcro, quod procul ad Fontis Aras, regem nostrum Numam conditum accepimus: gentemque Corneliam usque ad memoriam nostram hac sepultura scimus esse humatam.» Tamen ipse Plinius, lib. XIV, cap. 12, rogum vino adspergi, a Numa vetitum scribit. Verum et Plutarchus auctor est, eumdem Numam testamento cavisse, ne corpus suum post mortem igni combureretur. Quod certe ille non cavisset, nisi jam tum uterque ritus, et terra obruendi, et cremandi igne Romæ receptus esset. Macrobius vero, Saturn. lib. VII, cap. 7, suo sæculo nullum amplius urendi corpora defunctorum usum esse testatur. Hard. — Ad hunc locum Nostras Guéroult, not. 65: Non mihi Plinius videtur hoc negasse quosdam etiam Numæ tempore crematos; sed tantum indicat quonam id tempore crebro sit usurpatum. Nobis neque in Plinio contradictio placet, neque eum optimo interprete de quibusdam tantum decemvirales tabulas locutas arbitramur. Unde suspicio hoc *Vino rogum ne respergito* idem esse cum: *rogum ne exstruito quem vino spargas*. Poetica hæc locutio est, at cujus exempla in gentium incultarum linguа non pauca reperias, præcipue in Mosis legibus. Vide Levit. Deuter. passim. Aj.

nemo ante Syllam dictatorem traditur crematus. Idque eum voluisse, veritum talionem[2], eruto C. Marii cadavere. Sepultus[3] vero intelligatur quoquo modo conditus[4]: humatus vero humo contectus[5].

1 LVI. (LV.) Post sepulturam variæ Manium[1] ambages.

2. *Veritum talionem.* Cicero, loc. cit. « C.... Marii, inquit, sitas reliquias apud Anienem dissipari jussit Sylla victor, acerbiore odio incitatus, quam si tam sapiens fuisset, quam fuit vehemens: quod haud scio an timens suo corpori posse accidere, primus e patriciis Corneliis igni voluit cremari, etc. » In Plinianis codd. MSS. non *eruto C. Marii cadavere*, sed *obruto*, legitur; forte pro *ab eruto*. Hard.

3. *Sepultus vero intelligatur.* Ita Reg. Colb. Paris. Chiffl. ubi vulgati libri, *Sepultus intelligitur.* Hard. — *Sepultus.* Cicero, loco allato, p. 346: « Et quod nunc communiter, inquit, in omnibus sepultis penitus, humati dicantur: id erat proprium tum in iis, quos humus injecta contegeret: eumque morem jus pontificale confirmat. Nam priusquam in eos injecta gleba est, locus ille, ubi crematum est, nihil habet religionis, etc. » Hard.

4. *Sepultus intelligitur quoquo modo conditus.* Apud jurisconsultos, de religione et sumptibus funereis, ex edicto Divorum fratrum cavetur, ne inquietetur corpus sepulturæ traditum, hoc est, terra conditum, viderique terra conditum, etsi in arcula conditum sit, eo animo, ut non alio transferatur. Arcularum sepulchralium lapidearum mentio est apud Cassiodorum in epistola quadam regis Theodorici ad Danielem marmorarinm lapicidinarium. Seneca, in Epist. « In ipsa Scipionis Africani villa jacens hæc tibi scribo, adoratis manibus ejus et arca, quam sepulchrum tanti viri esse suspicor. » In epitaphio An. Crestinæ, Ne. quis. Nos. Inqvietet. Ex. Arca. Neqve. Ab. Ante. Aliam. Ponat. Avt. Commvtet. Ræyard. Varior. II, 4. D. — *Sepultus intelligatur quoquo modo conditus, humatus vero humo contectus.* Hæc verba subdubito an sint Plinii, an vero alicujus grammatici, qui differentiam inter ea duo verba in margine libri, ut fieri solet, notare voluerit. Pint.

5. *Humatus vero humo contectus.* In ustrina mortui comburebantur: humabantur qunm justa persolnta fuissent post Denicale sacrum, sepulchro (τῷ τύμβῳ) invecti: Siti vocabantur, imposito sepulchri titulo. Inferiarum et funerandi morem vide copiose a Vertranio explicatum commentario in lib. IV Varronis de Ling. Lat. Dal.

LVI. 1. *Manium ambages.* Ambages ait, quia mille formæ fabularum, mille superstitiones circa Manium naturam. Aj. — Manibus, Diti et Proserpinæ sacros dies esse pntavit antiquitas, quibns mundus patet, quod illis abdita et occulta religionis eorum numinum patefierent, et in lucem proferrentur, Orcique fores alias clausæ, iis aperirentur. Varroni autem mundus

Omnibus[2] a suprema die eadem, quæ ante primum : nec magis a morte sensus ullus[3] aut corpori, aut animæ, quam ante natalem. Eadem enim vanitas in futurum etiam se propagat, et in mortis quoque tempora ipsa sibi vitam mentitur : alias immortalitatem animæ, alias transfigurationem[4],

patet ter in anno : pridie Vulcanalia; tertio nonas octobris; sexto idus novembris. Gyrald. ex Varr. Alex. ab Alex. IV, 20. Dalec.

2. *Omnibus*, etc. Epicuri aram, scholamque Democriti ista sapiunt, ut Plutarchus monet, de Placitis Philos. lib. IV, cap. 7, pag. 899. Hæc autem confutat Tertull. lib. de Testimonio animæ, cap. IV et V. Hard. — Senec. in Troad. unde Choris : « Post mortem nihil est, etc. » et mox « Quæris quo jaceas post obitum loco ? Quo non nata jacent. » Al.

3. *Nec magis a morte sensus ullus*, etc. Hom. Iliad. ψ : Ὦ πόποι ! ἦ ῥά τις ἔστι, καὶ εἰν ἀΐδαο δόμοισι, Ψυχὴ, καὶ εἴδωλον. Sic Cn. Mattius, suæ Iliadis lib. XXIII : « An maneat specii simulacbrum in morte silentum. Scal. — Plautus in Capt. « Post mortem in morte nihil est quod metuam mali. » Dal. — Lucret. lib. III : « Nunc age, nativos animantibus et mortalis Esse animos, animasque levis, ut noscere possis, etc. » Primum autem Pythagoram apud Ethnicos animæ immortalitatem asseruisse notat Carrio Emend. lib. II, cap. 14. Aliter tamen Pausan. censente Messen. p. 142. Videatur et Plutarchus cousolat. Apollon. pag. 188, et Sympos. p. 278, etc. Hard.

4. *Transfigurationem*. Μετεμψύχωσιν signari arbitror, hoc est, animarum e corpore in corpus transmigrationem. Unde illud Persii, Sat. VI, vers. 10 : « Cor jubet hoc Enni, postquam destertuit esse Mæonides quintus pavone ex Pythagoreo. » Hujuscemodi enim corporum mutatione, ex hac in aliam transire figuram animæ quoque ipsæ videntur. Μετεμψύχωσιν Ægyptios docuisse, testis est Herodotus, lib. II, num. 123, sed de Pythagora silet. Eodem pravo errore imbuti fuere ii, qui nummum hunc argenteum præclarum ac singularem cuderunt, qui est in Cimelio illustrissimi D. de Pontcarré, Neustriæ senatus protopræsidis : IMP. TRAIANO PIO FEL. AVG. P. P. *Imperatori Trajano Pio Felici Augusto, Patri Patriæ*. Caput Trajani simile laureatum.)(Dea sedet, brachio sinistro rotæ innixa. In ambitu : VIA TRAIANA. Metalli genus, et fabrica, et modulus, et characterum forma, non Trajani tempora, sed Gordiani Pii Felicis, referunt. Nemo qui nummum conspicit, harum rerum peritus, non ita esse continuo exclamat. Longe dissimilis etiam inscriptio est ei, quæ in omnibus nummis ipsiusmet Trajani Imper. cum ejusdem viæ Trajanæ commendatione legitur. Est enim hujusmodi : IMP. CAES. NERVAE TRAIANO AVG. GER. DAC. TR. P. COSS. V. P. P.)(In ambitu SPQR. OPTIMO PRINCIPI. Infra, VIA TRAIANA. Nullus certe Trajani nummus latinus titulo saltem Germanici caret, qui

alias sensum inferis dando, et Manes colendo[5], Deumque

in isto abest. Unde ergo hic Trajani vultus et nomen? Unde ei cognomina Pii Felicis, quæ in Trajani nummis, quamvis ii sunt numero infiniti, ne semel quidem comparent? Sensus inscriptionis utriusque conjunctim hic est: *Imperatori* olim *Trajano*, nunc *Pio Felici Augusto*, *Patri Patriæ*: et propterea VIA*m* TRAIANA*m* a se dudum inchoatam, nunc demum perficienti. Hæc Pliniana *transfiguratio animarum* est, quum alterius humanæ effigiei corpora animæ induerent, ut quidam credebant, dudum antea prioribus exutæ corporibus. Docet Anchises Æneam de hoc reditu ingentium præsertim animarum in nova corpora, sexto libro Æneidos, v. 712: «Tum pater Anchises: Animæ, quibus altera fato Corpora debentur.» Ait igitur nummi opifex, in Gordianum juniorem, sive Pium Felicem, cælo lapsam immigrasse et insinuisse se animam defuncti ante annos centum viginti Trajani Augusti; qui pro antiqua indole ac voluntate de republica bene merendi, inchoatam a se viam Trajanam Gordianus jam factus studuerit perficere. Certe post Commodum ipse primus est natalium jure *Pius Felix* appellatus, Commodi quippe pronepos. Ipse igitur in isto numismate designatur. Nam si quis alius ex posterioribus Piis Felicibus indicaretur (id quod tamen credi vetat ipsa fabrica nummi hujus, ut diximus): non illa cognomina, aut non sola scriberentur; quippe quæ possent pari vel potiori jure primo e Piis Felicibus tribui. Cætero viri harum rerum peritissimi in hac civitate, quibuscum de hoc nummo contulimus, in vultu Trajani, qualis in eo pingitur, quosdam ductus sive lineamenta quædam oris Gordiani se putant agnoscere. Si Gordiani vultus in nummo pingeretur, titulus suaderet unum e Gordiani nominibus Trajanum esse, et ex Trajano genus ei esse; quod falsum est. Itaque Trajanum fere ipsum pingi oportuit, ut transisse ipse in Gordiani corpus intelligeretur, factusque renascendo *Pius Felix*. Tam sunt enim cognomina duo, *Pius Felix*, quam fuit supremis Trajani temporibus cognomen ei *Optimus*. In nummis porro Trajani, qui sunt inscripti, VIA TRAIANA, Dea sedens vultu averso in meridiem respicit: ut significetur viæ Trajanæ initium ductum a Trajano ex Urbe fuisse, versus Terracinam fortassis; sed interruptum opus perfectum a Gordiano fuisse usque Terracinam; unde Romam iter esset. Quamobrem Dea in isto nummo picta septemtrionem spectat, et flagellum quatit in eam partem, quo vult currum rotas pervolvi. HARD. — E metempsychosi occasio epistolæ lepidissimæ data Nostrati *Ecouchard* LEBRUN. Vid. lib. II, ep. x. AJ.

5. *Manes colendo*. Plinio Nepoti, lib. VII Epistolarum, manes condere, parentare, justa persolvere, quod Virg. Æneid. lib. III, animam condere «Inferimus tepido spumantia cymbia lacte, Sanguinis et sacri pateras, animamque sepulchro Condimus, et magna supremum voce ciemus»; Ovidio condere umbras, Fastor. lib. V, ubi: «Romulus ut tumulo fraternas condidit

faciendo, qui jam etiam homo esse desierit : ceu vero ullo modo spirandi ratio homini a cæteris animalibus distet, aut non diuturniora in vita multa reperiantur, quibus nemo similem divinat immortalitatem. Quod autem[6] corpus ani- 2
mæ per se? quæ materia? ubi cogitatio illi? quomodo visus, auditusque, aut qui tangit? qui usus ejus? aut quod sine his bonum? Quæ deinde sedes, quantave multitudo tot sæculis animarum, velut umbrarum[7]? Puerilium ista delinimentorum[8], avidæque nunquam desinere mortalitatis commenta sunt. Similis et de asservandis corporibus hominum, ac reviviscendi promissa a Democrito[9] vanitas, qui non revixit ipse. Quæ (malum) ista dementia est, 3
iterari[10] vitam morte? quæve genitis quies unquam, si

umbras, Et male veloci justa soluta Remo. » DALEC.

6. *Quod autem corpus animæ per se? quæ materia? .. aut qui tangit?* Ingentes huic loco tenebras offuderunt Plinii editores, quum a fide omnium codicum discedentes, ita scripserunt, *Quod autem corpus animæ persequitur materiam?* Lucem restituimus admonitu codicum Reg. 1, 2, Paris. in quibus totidem pæne apicibus ea lectio repræsentatur, uti et in Toletano ante nos animadvertit Pintianus. Et mox : *aut qui tangit*, non ex codd. solum MSS. sed et ex Parm. aliisque vetustis editionibus : non, *aut quid agit?* H. — Sensus vero : Quo genere corporis, constat, inquit, quave materia, anima per se, hoc est, sejuncta segregataque ab hac compage corporis? HARD.

7. *Velut umbrarum.* Quanta, inquit, tot sæculis animarum multitudo, sicuti umbrarum etiam? Ex recepta tunc opinione duas animæ sejunctæ a corpore partes agnoscit : animæ unam, quæ in sublimi maneat : alteram umbræ, quæ inferos petat, ut mox idem explicatius tradit. Ita etiam Homerus, in Odyss. libro XI, sub finem, v. 601, idolum quidem Herculis apud inferos esse dixit, ipsum vero inter superos degere. HARD.

8. *Delinimentorum.* Ita rescripsimus ex Reg. 1, et Chiffl. Pellicerium secuti. In Reg. 2, et Paris. *telementorum*, corrupte. In editis, *deliramentorum*, prave. Sensus est, hujuscemodi spes inanes, blandimentis ac pollicitationibus esse persimiles, quibus pueros quum delinire volumus, ludificamur, atque decipimus. HARD.

9. *Promissa a Democrito.* Varronis verba περὶ ταφῆς : « Quare Heraclides Ponticus plus sapit, qui præcepit ut comburerent, quam Democritus, qui ut in melle servarent : quem si vulgus secutus esset, peream, si centum denariis calicem mulsi emere possemus. H.

10. *Iterari vitam.* Dementiæ est,

in sublimi sensus animæ manet, inter inferos umbræ? Perdit profecto ista dulcedo credulitasque præcipuum naturæ bonum, mortem : ac duplicat[11] obitus, si dolere etiam postfuturi æstimatione evenit. Etenim si dulce vivere est, cui potest esse vixisse? At quanto facilius certiusque, sibi quemque credere, ac specimen[12] securitatis antegenitali sumere experimento!

1 LVII. (LVI.) Consentaneum videtur[1], priusquam digrediamur a natura hominum, indicare quæ cujusque inventa sint. Emere ac vendere instituit Liber Pater. Idem diadema[2], regium insigne, et triumphum[3] invenit, Ceres

inquit, existimare, mortem quæ vitæ finis est, vitæ alterius esse principium. HARD.

11. *Ac duplicat.* Ac mors inde duplo fit acerbior, si dolere nos necesse est, ex cogitatione status post mortem futuri. Nam si dulce nunc vivere est, cui poterit tunc dulce esse non vivere amplius, sed vixisse? Quanto facilius certiusque est sibi quemque credere, atque argumentum securitatis post mortem futuræ repetere ex ea ipsa securitate quæ ortus sui initia antecessit? Duplicant illi, inquit, mortis dolorem, qui sensum nobis post mortem superesse autumant; quoniam angemur etiam æstimatione status post futuri, præteritæ vitæ memoriam molestam nobis fore mortuis reputantes : quandoquidem si dulce est vita frui, dulce esse nequit vixisse, hoc est, ea dulcedine perfunctum esse, seque non vivere amplius, intelligere. Qui vero animam mortalem reutur, dolorem mortis sentiunt, præsentis tantum temporis æstimatione : post mortem enim, nullo manente sensu, hujuscemodi dolore se carituros intelligunt. Ita fere PELLIC.

12. *Ac specimen.* Atque ad securitatem animi sui, existimari id se fore post obitum, quod ante ortum fuit. Ita impie Seneca, epist. v : « Hoc erit post me, quod ante me fuit. » *Antegenitali* novo vocabulo utitur ex re ipsa facto, ad id significandum, quod ante nos genitos accidit. Sic Maro *antemalorum*, figurate dixit, pro *malorum anteactorum*, sive præteritorum. HARD.

LVII. 1. *Consentaneum videtur... inventa sunt.* Nota, antequam aggrediare perlegendum caput, cui tamen perlegendo non inutiliter incumbes, plura hic esse nec certa, nec ad veritatem ullo modo reducenda. Nam quæ pridem inventa sunt, ut primis naturæ necessitatibus satisfiat, hæc ante historiæ tempus hominumque memoriam reperta esse patet. AJ.

2. *Diadema.* Quale diadema fuerit, et quæ insignia regum, corona, chlamys, et crepidæ, sceptrum, stola, cidaris, tiara, mitra, prolixe exponit Alex. ab Alex. lib. I, cap. 28. DALEC.

3. *Et triumphum.* Nummus est argenteus in Thesauro Regio, et

frumenta[4], quum antea glande vescerentur[5]. Eadem [6]mo-

apud Patin. pag. 196, num. 1. Caput Triumphi, virile, laureatum; retro, trophæum; infra, TRIVMPVS. ·)(· L. PAPIVS CELSVS IIIVIR. Lupa facem accensam invertit, ut exstinguat: ex adverso Aquila est, romani imperii symbolum. Romæ belli facem sive seditionem adversus Imperatorem exortam, ab eo feliciter exstinctam docet. Sic fere Harduinus; cui subinde pro Triumpho senatus caput hoc in nummo esse contendenti, ac legenti, « Trajani Imp. Victoria Maxima Peperit Vrbi Securitatem; » cave credas. AJ.

4. *Ceres frumenta.* Quamobrem in ejus sacris placentæ, sesama, papaverum capita, et id genus alia mysticis cistis inclusa contrectabantur et offerebantur, nulla animalium cæde. Sacris iis qui initiabantur, hac formula religionem profiteri solebant, ἐνήστευσα, ἔπιον τὸν κυκεῶνα, ἔλαβον ἐκ κήστης, ἐργασάμενος ἀπεθέμην εἰς κάλαθον, καὶ ἐκ καλάθου εἰς κήστην; quod fuit occulti et arcani ejus mysterii σύμβολον. Had. Jun. ex Arnobio et Eusebio, VI, 23. Apud Pausaniam ea ficum arborem Phytalo prima ostendit: Ἔνθα δ' ἄναξ ἥρως Φύταλος ποτὲ δέξατο σεμνὴν Δήμητραν, ὅτε πρῶτον ὀπώρας καρπὸν ἔφηνεν, Ἣν ἱερὰν συκὴν θνητῶν γένος ἐξονομάζει, Ἐξ οὗ δὴ τιμὰς Φυτάλου γένος ἔσχεν ἀγήρους. DALEC. — *Ceres.* Virgilius, Georg. lib. I, v. 147: « Prima Ceres ferro mortales vertere terram Instituit; quum jam glandes atque arbuta sacræ Deficerent silvæ, et victum Dodona negaret. » Ovidius pariter, Metamorph. lib. V, v. 341: « Prima Ceres unco glebam dimovit aratro: Prima dedit fruges, alimentaque mitia terris: Prima dedit leges: Cereris sunt omnia munus. » Translatis aliunde seminibus, ut ait Isidorus, Orig. lib. XVII, cap. 3, prima frugibus uti cœpit in Græcia. HARD.

5. *Glande vescerentur.* Arcadas Pelasgus rex docuit glande vesci: tuguria, καλύβας ædificare; pellibus vestiri. Inde βαλανηφάγοι Arcades in oraculo Pythiæ dato Lacedæmoniis. Πολλοὶ ἐν Ἀρκαδίᾳ βαλανηφάγοι ἄνδρες ἔασσιν, Οἵ δ' ἀποκωλύσσουσι, ἐγὼ δέ τοι οὔτι μεγαίρω. Arcas humaniorem vitæ rationem monstravit, nimirum panis usum, lanificiique, et texendæ vestis solertiam. Rhod. XVI, 3. DALEC.

6. *Molere.* Pausanias in Laconicis Myletam Lelegis filium, tradit in Alesia vico molam primo reperisse, et ejus usum in molendis frugibus docuisse: indeque dictum vicum eum Alesiam, quasi pistrinam aut pistorium. DALEC. — Cererem inventricem pistrinorum qui dicit, hic fatetur hoc remotissimis temporibus inventum. Nec nos eum nominavimus qui primus mola usus est, quanquam Græci Miletum, Palesiæum, eum nominant, Latini Picumnum. Sed ante molas pistilla nota sunt; et priores molæ trusatiles, hoc est, brachio versatiles. Cæterum res pistrinensis sensim aucta et provecta in melius; dictatore Cæsare molæ aqua versatiles inventæ; sed nec ante Augustum visæ, nec ante Constantinum usitatæ. Et diu fontibus impositæ sunt; fluminibus vero, sæculo sexto, jubente Belisario. AJ.

lere et conficere in Attica: et alia in Sicilia[7]: ob id Dea
2 judicata. Eadem prima leges[8] dedit: ut alii putavere, Rhadamanthus. Litteras semper arbitror Assyrias[9] fuisse: sed alii apud Ægyptios a Mercurio, ut Gellius[10], alii apud Syros[11] repertas volunt. Utique in Græciam intulisse e[12]

7. *Et alia in Sicilia.* Ita MSS. Reg. 1, 2, Paris. aliique. Libri hactenus editi, *Italia et Sicilia*: sane mendose. Italos enim Ceres nunquam legitur adiisse. Errorem librariorum plane parem indicabimus lib. XVIII, cap. 13, *Italica* pro *et alica* scribentium. Quoad sensum, non est, ut Pellicerius ait in Notis MSS. *alia* (acc. plur. neut.) præter molere et conficere, in Sicilia docuit, velut arare, serere, metere: sed *alia* Ceres præter Atticam, forte quam Cererem Hennensem mulierem vocat Jul. Firmicus, lib. de errore prof. Relig. pag. 24. Geminam hic Cererem diligenter Plinius distinguit, Virgilium secutus in Georgicis. Prior Attica, ea est, de qua vates cecinit, lib. I, versu 147: « Prima Ceres ferro mortales, etc. » Vid. not. 4. Alia vero in Sicilia, *Dea judicata*, ut Plinius ait; hoc est, globo Lunæ, ut putabant, adjuncta. Unde Cererem pro Luna dixit idem vates, initio libri: « . . . Vos o clarissima mundi Lumina, labentem cælo quæ ducitis annum, Liber, et alma Ceres! » Et in nummis Siculis, inscriptis ΚΟΡΑΣ, Ceres pingitur faces accensas utraque manu gerens, quod est nocturni sideris symbolum. Hard.

8. *Eadem prima leges.* Vide quæ de Thesmophoriis dicturi sumus lib. XXIV, cap 38.

9. *Assyrias fuisse.* Hoc est, ut ego interpretor, apud Assyrios. Sic autem Plinius arbitratur, quoniam regnorum antiquissimum Assyrium esse crederet, nec gentem aut linguam Hebræam valde curaret, nec utriusque vetustatem nosset. Vide Disquisitionem nostram de nummis qui sunt inscripti litteris, ut vocant, Samariticis. Hard.— Hæc inter excursus ad calcem libri, sub numero 9. Aj.

10. *Ut Gellius.* Adde et Hyginum, fab. 277, sub finem, fol. 53. Mercurius idcirco litteras invenisse dicitur, quia nuntiis eæ perferendis utiles, et lucro computando. Hard.

11. *Apud Syros.* Clemens Alex. Strom. lib. I, pag. 307: οἱ δὲ Φοίνικας καὶ Σύρους γράμματα ἐπινοῆσαι πρώτους λέγουσι. Syriæ pars fuit Palæstina, quam Hebræi tenuere, ex Ægypto profugi. Idcirco alii litteras apud Ægyptios primum repertas voluerunt; alii apud Syros: Hebræas scilicet, quales etiamnum legimus. Hard.

12. *E Phœnice.* Tyrios primos litteras aut docuisse, aut didicisse, tradit Q. Curt. lib. IV. Dalec. — *E Phœnice.* Hinc Timo apud Sextum Pyrrhonium, adversus Mathem. pag. 11, Φοινικικὰ σήματα Κάδμου litteras appellat. Et Lucanus, lib. III, v. 220: « Phœnices primi (famæ si credimus) ausi Mansuram rudibus vocem signare

Phœnice Cadmum sedecim numero[13]. Quibus Trojano bello Palamedem adjecisse[14] quatuor hac figura Θ, Ξ, Φ, Χ. Totidem post eum Simonidem melicum[15], Ζ, Η, Ψ, Ω[16], qua-

figuris. » Plinio subscribit et Tacitus, Annal. lib. XI. Hard.

13. *Sedecim numero.* Infinitas scriptorum rixas de litterarum inventoribus, numeroque ac forma earum quas quisque invenerit, neque est otii, neque instituti nostri hoc loco exscribere. Collegit ista incredibili diligentia, atque operam nostram antevertit Hermannus Hugo, e Soc. nostra, singulari opere, de prima scribendi origine, et rei litterariæ antiquitate, cap. 3. Hard.

14. *Palamedem adjecisse.* Palamedem aiunt Y litteram invenisse ex ordine gruum volantium. Martialis : « Turbabis versus, nec littera tota manebit, Unam si tollas hinc Palamedis avem. » Φ vero a figura crucis, quæ in inferiore parte ejus litteræ spectatur : « Hæc crucis effigies Palamedica porrigitur φ. » Scaliger (in Auson.).

15. *Melicum.* Vim hujus vocis aperuimus libri hujus cap. 24. Eadem de Simonide refert Hyginus, fab. 277. Hæsitare Tzetzes videtur, Simonidine Ceo, an alteri Samio hæc tribuenda sint, Chiliad. XII, Hist. 398, v. 13. Hard.

16. Ζ, Η, Ψ, Ω. Cave igitur existimes jam inde paucis a Troja capta annis, litteram Ε a Græcis usurpatam fuisse pro Η; quum litteram Η paulo post bellum Trojanum usu receptam fuisse admoneat. Nummi quidem Atheniensium plerique insculptam noctuam exhibent; et in superiore nummi parte hinc Α, inde ΘΕ. Sed has litteras conjungi oportere, legique Ἀθεναίων, magno errore hodie plerique existimant. Nam Athenæ apud Græcos scriptores semper Ἀθῆναι sunt : ut apud Homerum Minerva Ἀθήνη est. Illud autem Α Θ Ε non esse pro Ἀθένη vel Ἀθεναίων, oportuit intelligi ex magistratuum nominibus, quæ in iisdem numismatibus inscripta leguntur. Siquidem quæ litteram Η postulant, in his est Η semper, Ε vero nunquam pro Η. Cum his, inquam, litteris Α ΘΕ leguntur in nummis ex Thesauro Regio, ΠΑΜΜΕΝΗΣ, ΕΥΘΥΤΑΙΔΗΣ, ΚΛΕΟΦΑΝΗΣ, ΝΙΚΗΤΗΣ, ΧΑΡΙΝΑΥΤΗΣ. In Cimelio D. Foucault, ΕΥΜΑΡΙΔΗΣ, et similia nomina. In Golzianis, ΑΣΚΛΗΠΙΑΔΗΣ, ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ, ΞΕΝΟΚΛΗΣ, ΔΙΟΓΕΝΗΣ, etc. In argenteo maximi moduli e Museo nostro, cum Α ΘΕ sunt ΔΗΜΕΑΣ, et ΕΡΜΟΚΛΗΣ. Nusquam Ε pro Η occurrit. Athenienses profecto nomen suum noverant; et in nummis duobus e Thesauro Regio, totidemque e Museo nostro, integrum est ΑΘΗΝΑΙΩΝ. Apud D. Foucault sedecim vidimus, in quibus vel ΑΘΗΝΑΙΩΝ integrum nomen, vel (ut in duobus Regiis) ΑΘΗ tantum legitur. Nusquam in Cimeliis visum numisma est inscriptum, ΑΘΕΝΑΙΩΝ; quamvis unum Goltzius refert, oculorum haud dubie lapsu in errorem abductus. Ipsum viri nomen Ἀθηναῖος haud aliter scriptum in nummis occurrit, etiam ante Cæsarum tempora, quam quo ΑΘΗΝΑΙΩΝ. Sic in nummo argenteo maximi moduli e Gaza Regia legi-

rum omnium vis in nostris recognoscitur. Aristoteles x et

mus, ΑΕΒΕΑΙΩΝ ΑΘΗΝΑΙΟΣ: et in altero Synnadensium e Phrygia, ΣΥΝΝΑΔΕΩΝ ΑΘΗΝΑΙΟΣ. Α ΘΕ igitur positum est scribendi compendio, pro Ἀθηναίων ΘΕὰ, *Atheniensium Dea*, vel Ἀθήνη ΘΕὰ, *Atheniensium Dea*, vel *Minerva Dea*, cujus effigies semper in nummis illis est, qui has litteras Α ΘΕ exhibent. Sic in Museo P. Chamillart, nummus Solensium in Cilicia, hinc caput Minervæ insculptum habet, inde noctuam, cum epigraphe, ΣΟΛΕΩΝ ΘΕ. quod est haud dubie Σολέων Θεὰ, *Solensium Dea*. In nummis Atheniensium scribi duabus saltem litteris ΘΕ Θεὰ oportuit: quoniam si una littera Θ scriberetur, secunda tantum ea littera vocis Ἀθηναίων esse crederetur; nec de Deæ nomine cuiquam in mentem veniret; aut certe intelligendum illud esse nemini suaderet. Nummus Atheniensium antiquissimus primos annos haud excedit Philippi Macedonis, qui fuit Alexandri M. pater. Ex una parte caput Palladis seu Minervæ galeatum exhibet, et cinctum foliis olivæ, argumento agri qui ferax est olei: in altera, noctua est, cum Lunæ crescentis effigie: ut perspicaces esse Athenienses significet, noctuæ similes, quæ noctu videt, ubi cæteræ aves cæcutiunt. Est hic nummus argenteus in Museo nostro. Atheniensium numismata, quæ nomina magistratuum exhibent, aut Alexandro Magno æqualia sunt, aut posteriora. Ita ΝΙΚΟΔΩ. quod nomen in nummo legitur apud Goltzium, Tab. XIV, 11, 16, Nicodori potest videri illius esse, quem Athenis gessisse magistratum anno Urbis Romæ 440, temporibus scilicet Alexandri Magni, Plinius auctor est, lib. III, cap. 9; hoc est, unum e tribus fuisse, sive triumviris, qui rempublicam Atheniensium administrarent. Itaque falso creditum est, remotioris longe ævi esse hæc numismata, in quibus Α ΘΕ scriptum est; vetustioraque Trojanis ipsis temporibus, quibus additum alphabeto græco litteram Η a Simonide Plinius prodidit. Scriptores vetustissimi, nonnisi alphabeto jamdudum absoluto integroque, scripserunt; et sunt illis scriptoribus numismata recentiora annis amplius quadringentis. Et scriptores autem et nummorum opifices rationem eamdem scribendi servant quam diligentissime, quæ a nobis hodieque tenetur. In marmoribus tamen nonnullis, sed a falsariis, ex præconcepta illa opinione, qua visum plerisque est hactenus, Ε pro Η positum olim fuisse, ita legitur; ut in eo quod Sponius describit in Miscellaneis Eruditæ Antiquitatis, pag. 315 et 316. Nam ibi leges, sed a falsariis scriptum, ut diximus, ΔΕΜΕΤΡΙΟΣ pro ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, ΘΕΟΦΑΝΕΣ pro ΘΕΟΦΑΝΗΣ, ΚΤΕΣΙΦΩΝ pro ΚΤΗΣΙΦΩΝ, et alia multa similia. Denique ex eo præjudicio Scaliger in notis ad Eusebium, pag. 104, Plinium ait posuisse hanc inscriptionem, lib. VII, cap. 58: ΝΑΥSΙΚΡΑΤΕS ΤΙSΑΜΕΝΟ ΑΤΗΕΝΑΙΟS, pro Ναυσικράτης Τισαμένου Ἀθηναῖος. Atqui nihil apud Plinium hujusmodi est; uti a Turnebo animadversum jam olim fuisse mox admonebitur. Hard.

VIII priscas fuisse : A, B, Γ, Δ, E, Z, I, K, Λ, M, N, O, Π, P, Σ, T, Υ, Φ: et duas ab Epicharmo[17] additas Θ, X, quam a Palamede mavult. Anticlides in Ægypto invenisse quemdam 3
nomine Menona tradit, XV annis ante Phoroneum[18] antiquissimum Græciæ regem : idque monumentis approbare conatur. E diverso Epigenes, apud Babylonios DCCXX[19] M. an-

17. *Ab Epicharmo.* Hyginus item loco citato. Discrepat Tzetzes, loc. cit. versu 49. HARD.

18. *Phoroneum.* Φορωνεὺς græce. HARD.

19. *DCCXX M. annorum.* DCCXX libri omnes MSS. et editi; neque quidquam immutandum est; tametsi Cicero prima fronte legentibus aliud statuere videatur, de Divin. lib. I, pag. 171 : « Contemnamus, inquit, Babylonios, et eos qui ex Caucaso cæli signa servantes, numeris et motibus stellarum cursus persequuntur : condemnemus, inquam, hos aut stultitiæ, aut vanitatis, aut imprudentiæ, qui CCCCLXX millia annorum, ut ipsi dicunt, monumentis comprehensa continent, etc. » Et lib. II ejusdem operis, pag. 250 : « Nam quod aiunt quadraginta et septuaginta millia annorum in periclitandis, experiundisque pueris, quicumque essent nati, Babylonios posuisse, fallunt, etc. » At Tullius eo loci mendaces irridet : Plinius hic auctorem sequitur in primis gravem, Epigenem, aliosque non contemnendos. Plinii sententia hæc est, quam neque alii qui hunc locum ante nos expenderunt, neque reprehensores nostri, neque nos ipsi primum animadvertimus. Ante papyri usum vel ceris scribebatur, vel aliis modis, quos Plinius enumerat diligenter, libro XIII, cap. 13, ubi et pugillarium usum fuisse ex Homero docet ante Trojanum bellum. Ergo priusquam hi modi scribendi in usu fuissent, hoc est, ante bellum ipsum Trojanum, etiam in coctilibus laterculis, quæ rudior est scribendi ratio, scripsere Babylonii observationes siderum a se factas per annos DCCXX, ut quidem refert Epigenes, gravis auctor in primis; vel, ut minimum, per annos CCCCXC, ut Berosus prodidit, et Critodemus. Coquere lateres cœperunt Babylonii, teste Mose, Gen. XI, 3, quo tempore facta confusio linguarum est, hoc est, anno, ut quum citissime, CLII post diluvium. Ac si primam siderum observationem factam Babylone fuisse ponamus anno circiter CLX, hunc in coctilibus laterculis scribendi morem Babylonii tenuisse dicendi sunt usque ad annum circiter Mosis sexagesimum, calculo Epigenis : calculo autem Berosi et Critodemi, usque ad tempus quo Jacob in Ægyptum descendit. Ex quo liquet perspicue, probos illos tres sincerosque scriptores esse; et quod Plinius colligit, *ex eo apparere æternum litterarum usum*, non hunc sensum habet, ex omni æternitate esse hunc usum. Nam si non annos DCCXX, sed ipsa millia annorum septingenta scripsisset Plinius, ut libris omnibus

norum observationes siderum coctilibus laterculis inscriptas docet, gravis auctor in primis: qui minimum, Berosus et Critodemus, ccccxc[20] M. annorum. Ex quo apparet[21], æternum litterarum usum. In Latium eas attulerunt Pelasgi.

invitis critici haud satis acuti volunt, insulsus esset, qui vel ex tot annorum numero id colligeret. Plinianum illud, *Ex quo apparet æternum litterarum usum*, recte gallicus vertit interpres : *En quoi on voit l'usage des lettres avoir été de tout temps*. Qua loquendi forma quis aliud intelligat, quam tempus ab omni memoria propter vetustatem remotum; et usum, non ab omni profecto æternitate, sed ab omni ævo, initio incomperto, ex quo cœpit, receptum? Quando autem Babylonii vel siderum observationes cœperint, vel easdem coctilibus laterculis inscribere desierint, scriptores a Plinio allati non definiunt. H. — *DCCXX M. annorum*. Millesimum numerum non habent scripti et editi libri. At in Plinianis codicibus MSS. quam sæpissime est omissus. Eum hoc in loco esse reponendum manifestum est ex Cicerone, de Divinat. lib. I; ex Simplicio, de Cælo lib. II, comment. 46, et ipso Plinio, qui æternum litterarum usum adstruere contendit. Præterea quum *annorum* habeant Pliniani omnes libri scripti et editi, evidens est a librariis omissum esse millesimum numerum. At anni illi non sunt solares lunaresve, sed diales, seu unius diei. Unde *DCCXX. M. annorum* efficiunt tantum annos Julianos 1791, et tres circiter menses, ut optime explicavit Cl. GIBERT. Vid. et BAILLY, *Histoire de l'Astron. anc.* pag. 371 et sqq. BROT.

20. *CCCCXC M*. Annorum millesimus quoque numerus hic deerat in Plinianis codicibus. Fuit autem reponendus, aut supplendus, propter allatas rationes. Sunt quoque anni diales; et *CCCCXC M*. annorum efficiunt Julianos annos 1341, et sex septemve menses. Berosus scripsit sub Antiocho Sotere; Epigenes, ut putat Cl. GIBERT, sub Ptolemæo Philadelpho. BROT. — Rejicit Harduinus τὸ *M*; nos cum Broterio. AJ..

21. *Ex quo apparet*. Ex dictis, inquit, capite isto de inventoribus litterarum, manifestum est, ab omni vetustate usum litterarum esse. Non quod ab omni æternitate censeat vel homines esse, vel litterarum apud eos usum : quippe qui dicat lib. XIV, cap. 5 : « Tam prope ab origine rerum sumus. » De latinis litteris nihil habuit quod diceret dignum memoratu : non prætermissurus, opinor, si verum esset, ut quibusdam videtur, Latinos interdum B pro V scripsisse. Nam id se illi jure putant colligere, tum ex nummo inscripto, BENERI GENETRICI; sed magno errore, ut ostendimus ad librum II, cap. 23, tum ex altero Gallieni, cui titulus est, IVBENTVS AVG. Stat ibi Gallienus capite laureato, paludatus, læva hastam, dextra orbem romanum tenet, cui Victoria imposita Gal-

Laterarias[1], ac domos constituerunt primi Euryalus[2] 4
et Hyperbius fratres Athenis : antea specus erant pro domibus. Gellio Dokius Cæli filius[3], lutei ædificii inventor placet, exemplo sumpto ab hirundinum nidis. Oppidum Cecrops[4] a se appellavit Cecropiam, quæ nunc est arx Athenis. Aliqui Argos a Phoroneo rege ante conditum volunt : quidam et Sicyonem. Ægyptii vero multo ante

lieno coronam porrigit. Est argenteus apud P. Albaret, e Societate nostra Turnonii : editus etiam a Morellio, tabul. XXII. Hard. — Dein subjungit de more suo explicationem : Jovis Victoris Beneficio Eduos Negotiatores Ter Victor Servavit Augustus, aitque tergeminam hanc victoriam Gallieni signari in nummis inscriptis, vict. avg. iii, et vict. gall. avg. iii. *Victoria Gallieni Augusti tertia*, et vict. t. gall. avg. Alioqui quomodo *Juventutem* Augusti de Gallieno dici posse, qui quadragesimum jam ætatis annum, ut nummi effigies testatur, excessisset? Aj. — *Pelasgi.* Quos in Italiam commigrasse vidimus lib. III, c. 8. Tacitus Annal. lib. XI, pag. 159 : « At in Italia Etrusci ab Corinthio Demarato : Aborigines Arcade ab Evandro didicerunt. » Vide etiam Hygin. fab. cclxxvii. H.

1. *Laterarias.* Ita plane MSS. omnes, præter unum, qui *latterarias* habet errore manifesto. Ut ærarias, ferrarias, aurarias, argentarias, loca ea dicimus, unde æs, ferrum, aurum, argentum effoditur: sic forte etiam ubi lateres fiunt, laterariæ erunt. Alioqui lateritias domos recepto vocabulo Plinius dixisset. Nam domos lateritias passim legimus : laterarias ubi legerim, in præsentia non succurrit. Hard. — *Laterarias ac domos constituerunt*, etc. Legend. *Lateritias domos constituerunt primi Euryalus ac Hyperbius fratres Athenis*, etc. Agrolas ac Hyperbius homines Pelasgi, qui sub arce Athenarum habitarunt et muro eam cinxere (Pausan. Attic.), accepta in exstructi ejus mercede regione sub Hymetto quam colerent. Vid. Herodot. lib. V. Hos οἰκοδομητικῆς auctores indicare voluit Plin. mutandum igitur alterutrius nomen. Reines. Var. lect. libro II, cap. 7, pag. 169.

2. *Euryalus.* Ita sane MSS. omnes. Verum apud Pausan. in Attic. lib. I, Ἀγρόλας vocatur, nisi sit mendum in nomine. Arcem Athenarum muro cinxisse is dicitur cum Hyperbio : Τῇ δὲ ἀκροπόλει... περιβαλεῖν τὸ λοιπὸν λέγεται τοῦ τείχους Πελασγοὺς.... φασὶ γὰρ Ἀγρόλαν καὶ Ὑπέρβιον. Nisi forte ab istis arcis conditoribus diversi sint οἰκοδομητικῆς auctores, quos Plinius nunc commemorat. Hard.

3. *Cæli filius.* Forte *Cælii :* ut in editione Parmensi, aliisque. In Romana anni 1470, *Celii filius.* Hard.

4. *Oppidum Cecrops*, etc. Isidorus Orig. lib. XV, cap. 1, hæc de Cecrope, Cecropiaque arce, totidem verbis habet. Et Anonymus, lib. de Incredibilibus, pag. 97. H.

apud ipsos Diospolin. Tegulas invenit Cinyra Agriopæ[5] filius, et metalla æris, utrumque in insula Cypro : Item forcipem, martulum[6], vectem, incudem. Puteos Danaus, ex Ægypto advectus in Græciam, quæ[7] vocabatur Argos Dipsion. Lapicidinas[8] Cadmus Thebis, aut, ut Theo-

5. *Agriopæ*. Hanc vocem unde, aut qua arte Plinii editores extuderint, nondum scio. MSS. omnes, *Agricolæ* exhibent. Hard.

6. *Mortulum*. Id est, malleolum. Ita MSS. omnes. Veteres tamen etiam marculum dixere. Martialis, lib. XII, epigr. LVII : « Ærariorum marculi die toto. » Isidor. Orig. lib. XIX, cap. 17 : « Marcus, malleus major : marcellus, mediocris: marculus, malleus pusillus. » At Caper Grammaticus, lib. extremo de Orthogr. martulum a Marte deducit. Hard.

7. *In Græciam, quæ*. Hoc est, in eam Græciæ partem, quæ prius Ἄργος δίψιον, quasi siticulosa, ob aquarum penuriam vocabatur. Unde vulgatum erat illud poetæ nescio cujus, quem Strabo laudat, lib. VIII, pag. 370 : Θεοὶ δ' αὖ θέσαν Ἄργος ἄνυδρον. « Lympharum expertes Argos superi posuerunt. » Et Homericum illud, Iliad. IV, versu 171 : Πολυδίψιον Ἄργος ἱκοίμην. Post Danai vero tempora, qui arcem Argivorum condidit, putei ibi frequentes fuere, ut auctor est idem Strabo, pag. 371; quos alii volunt a Danai filiabus esse perfectos, adducto eo carmine, quod ille ipse recitat : Ἄργος ἄνυδρον ἐὸν Δαναοὶ θέσαν Ἄργος ἔνυδρον. « Argos aquis vacuum, Danaæ fecere redundans. » Hard.

8. *Lapicidinas*. Ita Reg. 2, et a cædendis lapidibus ita vocem hanc fingi multo verius videtur. Reg. tamen 1, Paris et Chiffl. et vetustæ editiones, Romana, Parmensis, aliæque, *lapidicinas*. Porro de Cadmo inventore, adstipulatur Clemens Alex. Strom. lib. I, pag. 307 : Κάδμος γὰρ ὁ Φοίνιξ λιθοτομίαν ἐξεῦρε. Ad lapicidinas pertinet hæc vetus inscriptio, reperta ineunte mense februario anni hujus 1721, milliari uno a Mussipontana civitate; erutaque ex lapicidina montis, quem Mosella amnis alluit :

IOM ET HER
CVLI SAXA
SACRUM
P. TALPIDIVS
CLEMENS ˥
LEG. VIII AVG.
CVM MIL. LEG. EIVS.
V. S. L. L. M.

Hanc vero sic interpretamur : *Jovi Optimo Maximo, et Herculi Saxatili Sacrum. Publius Talpidius Clemens Augur Legionis Octavæ Augustæ, cum Militibus Legionis ejusdem, Votum solvit liberum lubentissime merito*. Jupiter, ut quidem simulacrorum falsorumque numinum cultores intellexere, Natura parens rerum est, ut est hominibus omnia in universum bona corporis animive dispertiens. Hercules, eadem rerum Natura, ut impertit robur in sustinendo labore. Herculi Saxatili grates agit Augur Legionis, cum ejusdem Legionis militibus, qui fuerant lapidariis latomiis istis

phrastus, in Phœnice. Thrason muros. Turres, ut Aristoteles, Cyclopes[9]; Tirynthii, ut Theophrastus. Ægyptii textilia[10]: inficere lanas[11], Sardibus Lydi. Fusos in lani-

addicti, de indito sibi robore ad hunc perferendum laborem in eruendis ac propellendis extra specum saxis, et de incolumitate singulorum, nemine sub his specuum cavis læso. Ob memoriam beneficii positus hic lapis ab iis est in ipsa lapicidina. Post nomen *Clemens*, hac forma vau Hebraici ‌ lituus auguralis est, insigne augurum; quod de industria pro ipso *Auguris* nomine insculptum est: ne si AVG. scriberetur, *Augustus* crederetur; ut versu sequente AVG. pro *Augusta* est. *Ejusdem* similem ob causam, non *ejus* legi oportet. *Legio octava Augusta*, LEG. VIII. AVG. TR. P. cos. in nummo argenteo Septimii Severi Aug. legitur; alibi in nummis antiquis non legitur. Idcirco sculptum hunc lapidem fuisse opinamur, Severi ejusdem Augusti principatu. Mox sequitur *Thebis:* scilicet Ægyptiis. HARD.

9. *Ut Aristoteles, Cyclopes: Tirynthii, ut Theophrastus.* Hunc Plinii locum, quando Polydorus exscripsit, dormitasse videtur, lib. III de Invent. rer. cap. 9, pag. 182: « Muros Thrason, inquit, fecit primus omnium. Turres, ut Aristoteles ait, Cyclopes invenerunt: ut Theophrastus, Phœnices. » Pro Tirynthiis Phœnices perperam apposuit. Quod *Cyclopes*, Virg. in Æneid. lib. VI: « Cyclopum educta caminis Mœnia conspicio. » Nam ii fabricam ferrariam invenerunt et munitiones oppidorum, ut Tirynthes Pausaniæ, et quod quidam putant; Mycenarum. E Turnebo. DALEC. — *Cyclopes*, etc. Non illi quidem Monoculi Siculi, non Vulcani socii, sed fabri periti, de quibus Strabo, lib. VIII, pag. 312, quum carmen illud ex Homeri catalogo recitasset, Iliad. II, v. 559: Οἵ δ' Ἄργος τ' εἶχον, Τίρυνθά τε τειχιόεσσαν, « Argos qui tenuere, et qui Tirynthia claustra. » Tirynthe, inquit, ad excursiones faciendas arcem occupasse Prœtus videtur: et cinxisse eam mœnibus, opera atque arte Cyclopum. Septem hi numero fuerant, γαστρόχειρες, hoc est, *ventrimani* dicti, quoniam suo labore victitarent. Argiva præterea mœnia appellat arces Cyclopum Statius in Theb. lib. I, versu 251, sicuti Seneca in Herc. Furente, act. IV, sive versu 996, mœnia Mycenarum. De Tirynthe oppido diximus lib. IV, cap. 5. HARD.

10. *Ægyptii textilia.* Martianus, lib. II, pag. 39: « Isis in Ægypto lini usum sementemque monstravit. » Minervæ Nili regis filiæ inventum hoc adscribit Julius Firmicus, lib. de Prof. Relig. pag. 49: « Quinque Minervas, inquit, fuisse legentibus nobis tradit antiquitas. Una est Vulcani filia, quæ Athenas condidit... Fuit alia in Ægypto, Nili regis filia, textrinæ artis magistra, etc. » Permiscent omnia poetæ, quum nendi texendique artem, aliasque disciplinas ab una Pallade institutas volunt. Eo præterea artificio insignem fuisse Παθυμίαν Ægyptium, scribit Athenæus lib. II, pag. 48. HARD.

11. *Inficere lanas.* Subintellige,

ficio[12] Closter filius Arachnes : linum[13] et retia Arachne[14]. Fulloniam artem Nicias Megarensis. Sutrinam Tychius Bœotius[15]. Medicinam[16] Ægyptii apud ipsos volunt repertam : alii per Arabum[17], Babylonis et Apollinis filium :

invenerunt; etsi MSS. plerique legant *infecere*. Hygini locum, fab. CCLXXIV, hinc emendabis, *Lydis surculis*, inquit, *lanam fecerunt* : lege, *Lydi Sardibus lanam infecerunt*. H.

12. *In lanificio*. Lanificii usum primos Athenienses docuisse tradit Justinus, lib. II, cap. 6, pag. 26. HARD.

13. *Linum*. An lini segetem intelligit, ex qua conficiuntur retia? an linum pro verriculo, seu piscatorio reti dixit, ut Virgil. Georg. lib. I : « Pelagoque alius trahit humida lina; » retia vero, pro cassibus quibus detinentur feræ? An lineam scribi satius fuerit, qua pisces capiuntur, aut qua terrentur cervi? quemadmodum Martialis, lib. III, epig. LVIII : « Tremulave captum linea trahit piscem. » Et Nemesianus in Cynegetico, p. 174: « Linea quin etiam magnos circumdare saltus Quæ possit, volucresque metu concludere prædas. » Quo sensu et linum usurpat idem, pag. 175 : « Namque ursos, magnosque sues, cervosque fugaces Terrificant, linique vetant transcendere septum. » HARD.

14. *Arachne*. Lyda puella, quæ cum Pallade texendi certamen iniisse dicitur. Vide Ovidium in Metamorphosibus, initio libri sexti. Juvenalis, satyra II, vers. 56 : « Vos tenui prægnantem stamine filum Penelope melius, levius torquetis Arachne. » HARD.

15. *Sutrinam Tychius Bœotius*. In libris hactenus editis, *sutrinam Boethius*. At in Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Tolet. Paris. Chiffl. etc. *sutrinam Tibus Bœotius*. Unde nos germanam lectionem expressimus, *Tychius Bœotius*. Hunc enim Tychium patria Bœotium sutrinæ inventorem laudant græci pariter ac latini scriptores. Homerus in primis Iliad. v, v. 221, ubi de scuto Ajacis septemplici, ἑπταβοείῳ· Ὃ οἱ Τύχιος κάμε τεύχων Σκυτοτόμων ὄχ' ἄριστος, Ὕλῃ ἔνι οἰκία ναίων. Est porro Hyle urbs Bœotiæ, ut monet Strabo lib. IX, pag. 408, hoc ipsum carmen ex Homero recitans. Ovidius item adstipulatur, Fastor. lib. III, v. 823 : « Nec quisquam invita faciet bene vincula plantæ Pallade : sit Tychio doctior ille licet. » Nonnus denique Dionys. lib. XIII, pag. 354, ubi catalogum texens oppidorum Bœotiæ : Καὶ οἱ λάχον εὔβοτον Ὕλην Σκυτοτόμου Τυχίοιο τανυκνημῖδα τιθήνην. Fuit hic Tychius σκυτεὺς hospes Homeri, teste Herodoto in Homeri vita, num. 9, pag. 561. HARD.

16. *Medicinam*. Ab Api Ægyptio inventam scribit Clemens Alexand. Strom. lib. I, pag. 307, ab Æsculapio deinde amplificatam hanc artem. Vide et Suidam, verbo Γράμματα. HARD.

17. *Per Arabum*. Ἀσκληπιὸν Apollinis et Coronidis filium appellat Hyginus, fab. CLXI et CCII; atque Homerus ipse laudatus a Pindari scholiaste, pag. 218. HARD.

herbariam et medicamentariam a Chirone[18], Saturni et Philyræ filio.

Æs conflare et temperare[1], Aristoteles Lydum [2]Scy- 6

18. *A Chirone Saturni et Philyræ filio.* Hunc Philyræ filium, non uti habent libri editi, *Phyllirœ*, scribi oportuit: teste Hygin. fab. CXXXVIII: « Saturnus, inquit, Jovem quum quæreret per terras, in Thracia cum Philyra Oceani filia, in equum conversus concubuit, quæ ex eo peperit Chironem Centaurum, qui artem medicam primus invenisse dicitur. Philyra in arborem philyram, hoc est, tiliam, commutata est. » Græcis est Φιλύρα. H. — *Chirone.* Hygin. fab. CCLXXIV: « Chiron centaurus, Saturni filius, artem medicinam chirurgicam ex herbis primus instituit. Apollo artem ocularium medicinam primus fecit. Tertio autem loco Asclepius Apollinis filius clinicen reperit. » HARD.

1. *Æs conflare et temperare.* Pausan. in Arcadicis, Rhæcum Philæi et Theodorum Teleclis filium, ambos Samios, æs conflare et cudere primos docuisse tradit, a Theodoroque cælatum smaragdum, quo Polycrates Samius maxime delectabatur. DALEC. — At difficultatem veram neque aggreditur Dalecampius, neque suspicari quidem videtur; quippe quæ in τὸ *temperare* tota cubat. Quid hoc loco temperatura est? Si interpretibus credas et antiquis et novis, Ant. DUPINET, POINSINET, GUEROULT, vertes *aliter*. Et quidem in nota quadam sua prolixe POINSINET in hos invehitur, quibus hæc versio non arridet. At tu memento, et pleonasmum in Plinio fore si cum illis facias (nam *conflare* est metalla plura simul liquare ita ut socientur; quæ enim colliquescunt, ubi frigueriut, commixta sunt), et *temperare* de ferro sine dubio dici posse pro *tremper*, quod vel ex etymo perspicias. Id unum, si quis obstrepet, objiciet, non temperari posse cuprum. Cuprum quidem non potest, sed æs, summorum virorum judicio, potest. Nos hanc artem hodie nescimus, nisi in instrumento *tam-tam*, vel *gong*. Sed Veteres novere. Quo enim pacto arma ærea sibi finxissent (quæ ubique ante quam ferrea in usu erant)? quo modo novaculas? Servius ad Æneid. lib. I, vs. 452, ait sacerdotem Jovis solitum sibi barbam novacula ærea tollere. Nos vidimus in Museo antiquitatum ægyptiacarum Cl. V. PASSALAQUA, sicam æream adeo duram, ut non sine temperatura eam fabricatam credere necesse sit. Denique ex locis quibusdam antiquorum, non iis quidem notissimis, sed tamen αὐθεντικοῖς, idem liquet. Dioscorides: Ὕδωρ ἐπιχέουσιν ἀκραιφνέστατον αὐτῷ, ψύξαι προαιρούμενοι. Unde Salmasius, in alio loco ubi: Χαλκοῦ δὲ ἄνθος ὃ τινες τῶν παλαιῶν ψῆγμα ἐκάλεσαν, pro ψῆγμα rescripsit ψύγμα. Isidorus: « Æris flos fit, seu gignitur conflationibus resoluto atque liquato ære, superfusa aqua. » AJ.

2. *Scythen.* Id nomen viri proprium fuit: patriæ, Lydus. Aristoteli subscribit Hesiodus apud Clem. Alex. Strom. lib. I: ὡς δὲ ὁ Ἡσίοδος, Σκύθης. HARD. — Quidni ho-

then monstrasse, Theophrastus[3] Delam Phrygem putat. Ærariam fabricam[4] alii Chalybas, alii Cyclopas[5]. Ferrum Hesiodus[6] in Creta eos qui vocati sunt Dactyli Idæi. Argentum invenit Erichthonius[7] Atheniensis : ut alii, Æa-

minis nomen Lydus, patriæ Scythes? nam semper nomen patrium in proxima enumeratione præcedit : ex. gratia, Tychius Bœotius, Nicias Megarensis, Delas Phryx, Hyperhius Corinthius, Theodorus Samius, Phidon Argivus, Anacharsis Scythes, etc. Tum facile colligas ibi conflaturam cupri inventam, ubi cuprum repertum sit : atqui in Scythia hoc barbari reperere. Notum est in regione, nunc vocata Siberia, jacere cupri immensas moles, quasdam in Altaicis, innumeras vero in Uraliis montibus, præcipue ad hos locos qui audiunt Turia-Wasiljeskoi, Frolrskoi, Olgowskoi. Ad mappam mineralogicam in Mapparum Sylloge ad Iter Pallantis. Potest præterea notari ductile in primis Siberianum cuprum; nempe purum fere est. Aj.

3. *Theophrastus.* Libro singulari, quem περὶ εὑρημάτων, *de rebus inventis* inscripserat, cujus meminere Laert. Clem. Alex. aliique. H.

4. *Ærariam fabricam.* Artem ex ære vasa cæteraque similia fabricandi. Sic paulo post fabricam materiariam, ferreamque dicit. Hard. — *Ærariam fabricam.* Ferri fundendi modum Theodorum Samium invenisse ex Pausania constat, et Rhod. scribit, XVIII, 5. Dalec.

5. *Cyclopas.* Cyclopas fulminis Jovis fabros Virgil. et Hesiodus Steropen, Bronten, Argen, nominant. Hos quum Apollo sagittis occidisset, quod Jovi fulmen cudissent, quo Æsculapium necaverat, cælo depulsus Admeto famulari coactus est. Panyasis apud Clementem Alexandrinum : Τλῆ δ' ἀργυρότοξος Ἀπόλλων Ἀνδρὶ παρὰ θνητῷ θητεύσεμεν εἰς ἐνιαυτόν. » Leopard. II, 9. Dalec.

6. *Ferrum Hesiodus.... Dactyli Idæi.* Ferri ferruminandi rationem primum invenisse Glaucum Chium, Pausanias in Phocicis tradit. Strab. lib. XX. Idæi Dactyli ferrum primum fabricati sunt. Eidem, lib. XIV, Telchines primi ex ære et ferro varia opera fecerunt. Dalec. — *Ferrum Hesiodus... Dactyli Idæi.* Clemens Alex. loc. cit. Κέλμις καὶ Δαμναμενεὺς οἱ τῶν Ἰδαίων Δάκτυλοι, πρῶτοι σίδηρον εὗρον ἐν Κύπρῳ. Eusebius Præpar. lib. X, pag. 475, ubi hic locus Clementis exscribitur, alterum ex istis Δαμναμενέα vocat, recte. Hesiodo Sophocles adstipulatur apud Strabonem, lib. X. Tres Dactylos uno versu complexus est auctor Phoronidis fabulæ, apud Schol. Apollonii, Κέλμις, Δαμναμενεύς τε μέγας, καὶ ὑπέρβιος Ἄκμων. Quod tamen quinque fuerint fratres, a digitorum numero, quos δακτύλους Græci vocant, prius nomen invenere : posterius ab Ida monte, quem incolebant. Testis est Strabo proxime laudatus. Hard.

7. *Erichthonius.* Hyginus, fab. CCLXXIV : « Indus rex in Scythia argentum primus invenit, quod Erichthonius Athenas primum attulit. » Aliter Cassiodorus, Var. lib. IV,

cus[8]. Auri metalla et conflaturam, Cadmus Phœnix ad Pangæum[9] montem : ut alii, Thoas et Eaclis[10] in Panchaia : aut Sol Oceani filius, cui Gellius medicinæ quoque inventionem ex melle[11] assignat. Plumbum ex Cassiteride 7
insula primus apportavit Midacritus.[12] Fabricam[13] ferream invenere Cyclopes. Figlinas[14] Chorœbus[15] Atheniensis. In iis orbem[16] Anacharsis Scythes : ut alii, Hyperbius[17] Co-

epist. 34 : « Primi dicuntur aurum Æacus, argentum Indus rex Scythiæ reperisse. » Hard.

8. *Æacus*. Ita Reg. 1, 2. At Colb. 1, 2, Paris. et Turnebus, *Cœacus* : male, ut ex Cassiodoro liquet proxime appellato. Hard.

9. *Ad Pangæum*. Totidem verbis Clemens Alex. Strom. lib. I, pag. 307 : Κάδμος γὰρ ὁ Φοίνιξ. . . . μέταλλα χρυσοῦ τὰ περὶ τὸ Πάγγαιον ἐπενόησεν ὄρος. Hard.

10. *Thoas et Eaclis in Panchaia*. Ita Reg. 1 et 2, Colb. 1, 2, Paris. etc. Hunc Plinii locum Hyginus quum exscriberet, fab. laud. misere deformavit, *Thoas* in *Thaso* immutans, et quod viri nomen est proprium, monti assignans : ac denique *Eaclis* in *Sacus* transfigurans. Sic enim ille : *Sacus Jovis F. in Panchaia, in monte Taso, aurum primus invenit*. Hard.

11. *Inventionem ex melle*. Ita rescripsimus ex MSS. ante laudatis, quum editi libri præferant, *et mellis*. Hard.

12. *Plumbum. . . . primus apportavit Midacritus*. Portentum hoc nominis, si codices aliqui MSS. faveant, libenter immutarim, ut legatur, *Midas Phrygius*. Hyginus enim loco citato : « Midas rex, inquit, Cybeles filius, Phryx, plumbum album, et nigrum primus attulit. » Item Cassiodorus, Var. lib. III, epist. xxxi : « Æs enim Ionos Thessaliæ rex, plumbum Midas regnator Phrygiæ repererunt. » Hard.

13. *Fabr. ferr*. Ita MSS. omnes : non, ut vulgo editi, *ferrariam*. Hard.

14. *Figlinas*. Officinæ hæ sunt, in quibus ex creta, argillave, fit aliquid, a fingendo. Hard.

15. *Chorœbus*. Græcis Χόροιβος. Is artem invenit : inventam exercuit Chalcosthenes, et ab ejus officina Athenis loco nomen inditum Κεραμεικὸς, ut docet Plinius lib. XXXV, cap. 45. Vide Athen. lib. I, p. 28. Hard.—Scribo per *Ch*, vel X, ut illius nomen qui prima Olympiade Olympiæ victor exstitit. Aj.

16. *In iis orbem*. Seneca, epist. xxx, pag. 398 : « Anacharsis, inquit Posidonius, invenit rotam figuli, cujus circuitu vasa formantur. » Laertius, in vita Anacharsis, pag. 27 : εὗρε δὲ καὶ κεραμικὸν τροχὸν, etc. Suidas his adstipulatur, pag. 257; Strabo vero lib. VII, pag. 209 : τροχὸν κεραμέως notum fuisse Homero demonstrat, qui Anacharsi antiquior fuit. Hard.

17. *Ut alii, Hyperbius*. Fuit hæc Theophrasti sententia, libro antea laudato περὶ εὑρημάτων, ut auctor est Pindari scholiastes, in Olymp. ode xiii, pag. 113 : Θεόφραστος δὲ,

rinthius. Fabricam materiariam[18] Dædalus, et in ea[19] serram, asciam, perpendiculum, terebram, glutinum, ichthyocollam: normam[20] autem, et libellam, et tornum, et clavem Theodorus Samius[21]. Mensuras et pondera, Phidon[22] Argivus, aut Palamedes, ut maluit Gellius. Ignem e silice Pyrodes Cilicis filius: eumdem asservare in ferula[23], Prometheus[24].

8 Vehiculum cum quatuor rotis Phryges: [1] mercaturas

inqnit, ἐν τῷ περὶ εὑρημάτων, Ὑπέρβιον τὸν Κορίνθιόν φησιν εὑρηκέναι τὴν τοῦ κεραμικοῦ τροχοῦ μηχανήν. HARD.

18. *Fabricam materiariam.* Ita Reg. 1, Colb. 1, 2, Paris. etc. At Reg. 1, et Tolet. *Fabricæ materiam.* H.

19. *In ea serram.* Isidorus Orig. lib. XIX, cap. 19, et Hyginus, loc. cit. serræ inventorem Perdicem faciunt Dædali ex sorore nepotem: a Dædalo ex invidia præcipitem actum e turri. Hunc vero, non Phœnicem, sed Τάλων vocat Diodorns Sic. lib. IV, pag. 277, inventoremque ait fuisse serræ, rotæ figularis, torni, ac reliquæ materiariæ fabricæ. Ovidius Metamorph. lib. VIII, v. 244, rem signavit carmine: nomen non adnotavit: ex sorore Dædali nepotem tantum fuisse ait: « Ille etiam medio spinas in pisce notatas Traxit in exemplum, ferroque incidit acuto Perpetuos dentes, et serræ repperit usum Primus, etc.» Quare suspicari merito quis possit, num pro *Dædalus*, *Talos* legi in Pliniano contextu oporteat. HARD.

20. *Normam autem.* A Pythagora Samio esse inventam scribit Vitruvius lib. IX, cap. 2, pag. 175, forte pro *Theodoro Samio.* HARD.

21. *Theodorus Samius.* Quem præterea æris ferrique conflandi repertorem fuisse auctor est Pausanias in Lacon. et Arcad. Vide lib. XXXIV, cap. 19, num. 22. H.

22. *Phidon.* Φείδων ὁ Ἀργεῖος Straboni, lib. VIII, pag. 358: μέτρα ἐξεῦρε καὶ σταθμούς. Idem habent Oxoniensia marmora, pag. 157, Pollux, Herodotus, aliique. HARD.

23. *In ferula.* E silice ignem excussum excipere medulla ferulæ, νάρθηκος, exsiccata. Ferula quid sit dicemus in opere de herbis et fruticibus. HARD.

24. *Prometheus.* Pausanias non a Prometheo, sed a Phoroneo ex Argivorum sententia, repertum ignem, et cum mortalibus communicatum scribit. Vide Rhod. lib. XV, c. 14 et 15. DALEC.

1. *Mercaturas.* Quæ navigatione fierent. Alioqui emere præcise ac vendere Liber Pater initio capitis hujus instituisse dicitur. Dionysius, de Pœnis: Πρῶτοι δ' ἐμπορίης ἁλιδινέος ἐμνήσαντο. *Miscuerunt primi infido commercia Ponto.* Pomponius Sabinus, in lib. I Æneid. « Phœnices condidere Tyrum in mari, propter merces, primi mortalium negotiatores in marina alea.» Ita fere Schefferus, de Militia Nav. lib. I, cap. 1, pag. 10. Sed vim, opinor, affert orationi Plinianæ, in qua de

Pœni. Culturas vitium et arborum Eumolpus[2] Atheniensis. Vinum aqua[3] misceri Staphylus, Sileni filius. Oleum et trapetas Aristæus Atheniensis[4]. Idem mella. Bovem et aratrum Buzyges[5] Atheniensis: ut alii, Triptolemus[6].

terrestribus tantum inventis nunc agitur, publicisque et longinquis per vehicula, de quibus proxime dictum est, mercaturis. Hard.

2. *Eumolpus.* Qui cum Thracibus popularibus suis Atticam obtinuit, Strabone teste, l. VII, p. 321. Hinc Atheniensis dicitur, quum Thrax ortu fuerit. Hard.

3. *Vinum aqua.* Vini diluendi ac temperandi modum Bacchus edocuit, indeque factum ut homines recti incederent, qui prius curvi ob meri potum: unde et ara Baccho Recto, Ὀρθοῦ Διονύσου, et statua, si Philochoro credimus, apud Athen. lib. II, p. 36. Staphylum scriptorem auctor est idem Athenæus, pag. 45, litteris mandasse, vini diluendi modum a Melampode primo inventum esse. Theopompum vero scripsisse, Midam Phrygem fontem diluisse vino, quum Silenum ebrium capere vellet. Staphylum Dionysi filium facit Apollodorus, de Diis, lib. I, pag. 53. Thesei, Plutarchus in Theseo, pag. 9. In tanta dissensione opinionum, quid certo sequar, non habeo. Hard.

4. *Oleum et trapetas Aristæus Atheniensis.* Diodorus quarto, docet nos, *Cyrenensis* hic legendum esse, non *Atheniensis*, his verbis: «Nunc Aristæi acta sequentur. Hic ex Apolline ac Cyrene Hypsei filia genitus est. De cujus genere quidam ita tradunt. Quum Cyrene apud Pelium virgo educaretur, Apollo ejus forma captus raptam virginem in Libyam detulit ad ea loca, in quibus postmodum civitas condita est ab ejus nomine Cyrene. Ex ea filium suscepit Aristæum, quem infantem tradidit Nymphis nutriendum, a quibus triplici nomine est appellatus Nomius, Aristæus, Agræus. Ab his Nymphis quum lac coagulare, mel atque oleum conficere didicisset, primus ea in usum hominum traduxit.» Pint. — *Et trapetas.* Varro, de Ling. Lat. lib. IV, pag. 34: «Trapetes vocantur molæ oleariæ, a terendo, nisi græcum est, ut molæ a molendo.» Unde Virgilius, Georg. lib. II, v. 519: «Venit hyems: teritur Sicyonia bacca trapetis.» Adstipulatur Plinio Nonnus Dionys. lib. XIII, p. 366. Uterque Cyrene in Libya natum Aristæum refert, sed græcis parentibus, Apolline et Cyrene. H.

5. *Buzyges.* Sive is Hercules fuerit, sive Epimenides, a jungendis bobus nomen id illi factum. Suidas, pag. 566, Βουζύγης, ὁ Ἡρακλῆς. Hesychius, pag. 196, Βουζύγης, ἥρως Ἀττικὸς, ὁ πρῶτος βοῦς ὑπὸ ἄροτρον ζεύξας· ἐκαλεῖτο δὲ Ἐπιμενίδης. In Vaticana Proverbiorum Græcorum appendice, cent. I, proverb. 21: Ὁ Βουζύγης Ἀθήνῃσιν, τοῦ τὸ ἱερὸν ἄροτρον, etc. Hard.

6. *Ut alii, Triptolemus.* A Cerere matre edoctus. Hygin. fab. cclxxvii: «Ceres boves domare, et alumno suo Triptolemo fruges serere de-

9 Regiam civitatem[1] Ægyptii, popularem[2] Attici, post Theseum[3]. Tyrannus primus fuit Phalaris[4] Agrigenti. Servitium invenere Lacedæmonii. Judicium capitis[5] in Areopago primum actum est. Prælium Afri[6] contra Ægyptios primi fecere fustibus, quos vocant phalangas[7]. Clypeos[8] invenerunt Prœtus et Acrisius inter se bellantes, sive Chalcus, Athamantis filius. Loricam Midias Messe-

monstravit.» Verum antiquior Moses de agricultura leges tulit, quas ex sacris paginis collegit Bochartus de Animal. parte 1, lib. II, c. 32. Ex Plinio exscripsit hæc Isidorus, lib. XVII, cap. 1. Hard.

1. *Regiam civitatem*. Hoc est, communitatem, cui rex præsit: quam μοναρχίαν Græci appellant. Hard.

2. *Popularem*. Δημοκρατίαν vocant. Hard.

3. *Popularem Attici, post Theseum. Tyrannus primus fuit Phalaris*, etc. Vitiosa interpunctione locus hic hactenus laboravit, quum subsequenti periodo hæc verba sic annecterentur, *Post Theseum tyrannus primus*, etc. quum ad superiorem clausulam ea pertineant: sitque sententia, post Theseum, hoc est, pulso Theseo, popularem civitatem, sive Δημοκρατίαν primos Atticos instituisse. Theseum enim pulsum Athenis in Scyrum insulam concessisse, ibique ex mœrore obiisse, non sine ingratæ patriæ detestatione, quam per pagos divisam, sub regni sui primordium unum in corpus civitatis contraxerat, testantur Plutarchus in ejus vita, et Arundelliana marmora. Hard.

4. *Phalaris*. Olymp. LIII cœpit, teste Suida. Temporibus Servii Tullii Romanorum regis. Hard.

5. *Judicium capitis*. Subscribit Ælianus, Var. Hist. lib. III, c. 38. Hard.

6. *Prælium Afri*. Hygin. fab. CCLXXIV: « Afri et Ægyptii primum fustibus dimicaverunt: postea Belus Neptuni F. gladio belligeratus est; unde bellum est dictum.» Nugæ. Cassiodorus, Var. l. I, ep. 30, pugnam a pugnis, non minus leviter quam a Belo bellum appellatam esse, credidit. Hard.

7. *Phalangas*. Hesychius: Φαλάγγια· στρογγύλα ξύλα, καὶ σύμμετρα. Scholiastes Apollonii, ad Argon. lib. II, vers. 845: Φάλαγξ δὲ, τὸ ἐπιμῆκες καὶ στρογγύλον ξύλον. Latini etiam Palangas dixere. Quid eæ sint, Nonius ex Varrone docet: «Palangæ dicuntur fustes teretes, qui navibus subjiciuntur, quum attrahuntur ad pelagus, vel quum ad littora subducuntur: unde etiam nunc Palangarios dicimus, qui aliquid oneris fustibus transvehunt.» Hard.

8. *Clypeos*. Idem, non dissimillimis sane, ut in dissimili lingua, verbis Apollodorus, de Diis, l. II, pag. 85: Ἀκρίσιος καὶ Προῖτος.... πολεμοῦντες εὗρον ἀσπίδας πρῶτοι. Fratres illi fuere, et Argivorum reges. Filia vero Danae Acrisii, ex qua inclusa et Jove in pluviam mutato Perseus. Aj.

nius. Galeam, gladium[9], hastam Lacedæmonii[10]. Ocreas et cristas Cares. Arcum et sagittam Scythen Jovis filium, alii sagittas Persen Persei filium invenisse dicunt : lanceas Ætolos, jaculum cum amento Ætolum. Martis filium[11]. Hastas velitares Tyrrhenum[12] : Pilum[13] Penthesi-

9. *Galeam, gladium.* Intellige Laconum hæc propria : galeam laconicam, gladiumque laconicum. Nam suam quoque galeam habuere Bœoti, Corinthii, Paphlagones. Gladii vero, seu pugionis laconici brevitatem ostendit Plutarchus in Lycurgo, p. 51, ἐγχειρίδια appellans μαχαίρας Λακωνικάς. Hard.

10. *Hastam Laced.* Peculiarem scilicet : qualis vero ea fuerit, statuere haud ita proclive est. Hinc illud Gregorii Naz. dictum, ad Themistium, epist. 139 : Σπαρτιάτας ἡ λόγχη γνωρίζει, *Spartanos hasta notos facit.* Hard.

11. *Ætolum Martis filium.* Ætolum Endymionis filium facit Apollod. de Diis, lib. I, p. 29, a quo Ætoliæ nomen. Hard.

12. *Tyrrhenum.* De hastis velitaribus, sic appellatis, quod ad velites pertinent, hoc est, levis armaturæ milites eæ pertinent, Livius, l. XXVI, p. 280 : « Et septena jacula quaternos longa pedes data, præfixa ferro, quale hastis velitaribus inest. » Hard.

13. *Pilum*, etc. In editis hactenus libris, adjecta perperam est vocula connectens, *pilumque*. Nos eamdem sustulimus optimorum codicum admonitu, Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. etc. atque inde vitiosam interpunctionem sanavimus: pili inventione Penthesileæ, securis Pisæo, venabulorum Creteusibus attributa : quum prius sic legeretur : *Hastas velitales Tyrrhenum, pilumque : Penthesileam Amazonem, securim : Pisæum venabula*, etc. At certe primos venatores Cretas fuisse, primosque usos esse et sagacitate canum constat, et sagittis, venabulis, aliisque ad hujus studii structionem spectantibus, ut loquitur Jul. Firmicus, Mathes. l. VIII, c. 9, p. 219. Quanquam Dercylo Amyclæo venabuli inventionem assignat Gratius in Cyneg. pag. 6 : « Et, Lacedæmoniæ, primum vidistis, Amyclæ, Per non assuetas metantem retia valles Dercylon... Ille etiam valido primus venabula dente Induit, etc. » Cretenses igitur venabula invenerunt : primus ea valido dente Dercylus armavit, sive ferreo. Quoad inventricis nomen, apud Homerum nulla Penthesilea est. *Penthesileam* scribit Plinius per *h*, vel quod idem est cum adspirata littera θ ; et inde Græci quidem Πενθεσίλειαν. At in nummo vetere, quem Neapoli exstitisse affirmat Occo, pag. 216, *Pentesilea* scribitur, quoniam ita poscit sententia latens sub illis litteris. In antica parte est, divo traiano avgvsto.)(In ambitu, achillis : infra, pentesilea. Non ibi *Achilles armatus interficit Pentesileam*, ut putat Occo; nam quid ista cædes, si vera fuit, ad Trajanum pertinet ? Sententia est : achilli *Similis Princeps Equitum Nerva Trajanus, Equestri Signifero*

leam Amazonem : securim, Pisæum : venabula, et in tormentis scorpionem [14] Cretas: catapultam [15] Syros [16]: Phœnicas ballistam et fundam [17]. Æneam tubam [18] Pisæum Tyrrhenum. Testudines [19] Artemonem Clazomenium. Equum [20] (qui nunc aries appellatur) in muralibus ma-

Interfecto, *Liberavit Eduam Augustam.* Non est in hoc nummo Penthesilea picta, sed hostilis exercitus signifer, a Trajano, ut quondam ab Achille Hector ἱππόδαμος, interfectus. Hard. — Irridet Rezzonicus. Nugæ enim, et omnino scribendum Penthesilea cum θ. Aj.

14. *Scorpionem.* Vitruvius catapultæ et scorpionis eamdem ait esse rationem : catapultis, sagittas; ballistis, saxa mitti. Cæsar tamen lib. II Bell. Civ. et catapultis saxa, et ballistis sagittas missas significat. Scorpionem Marcellinus prolixe describit, lib. XXIII, proxime post initium. Hard.

15. *Catapultam*, etc. Ælianus inventam scribit in Sicilia a Dionysio tyranno: ideoque allata e Sicilia catapulta, Græcum quemdam dixisse ὤλετο ἀρετά. Siculos Machinalis scientiæ peritissimos fuisse ostendit Archimedes. Turn. lib. XIX, c. 18, Daleg.

16. *Syros*, *Phœnicas ballistam et fundam.* Scribe conjunctim *Syrophœnicas*, tum ex vetusto utroque codice, tum ex geographis. Mentio et in sacris litteris mulieris Syrophœnissæ. Pint.— *Syros, Phœnices*, etc. MSS. omnes; etsi quidam conjunctim *Syrophœnicas* legant, sed perperam : nulli tamen Turnebi conjecturæ favent, qui Advers. lib. XXIX, cap. 18, *Sicilios* vel *Siculos* reponit : propterea solum, quia Ælianus a Dionysio in Sicilia catapultam inventam refert. Hard.

17. *Fundam.* Strabo, lib. VIII, ab Ætolis repertam scribit. Idem pag. 167, Balearium incolas funditores optimos existimatos esse, artemque eam coluisse in primis, ut fama fuit, ex quo Phœnices has insulas tenuere. Σφενδονῆται ἄριστοι λέγονται· καὶ τοῦτ' ἤσκησαν, ὥς φασι, διαφερόντως, ἐξ ὅτου Φοίνικες κατέσχον τὰς νήσους, et in eas, uti credere promptum est, artem intulere. Hard. — Pollux in Onomastico fundam Acarnanum, qui Ætolis vicini sunt, laudat. Vid et cf. Had. Jun. lib. I, cap. 2. Daleg.

18. *Æneam tubam.* Hyginus, fab. 274 : « Tyrrhenus, Herculis filius tubam primus invenit. » Clemens Alex apud Euseb. Præpar. lib. X, pag. 475 : Τυῤῥηναῖοι δὲ σάλπιγγα ἐπινόησαν. Ita quoque Athenæus, lib. IV, pag. 184. Inde *tuba Tyrrhenum melos dicitur,* ut notat idem Hyginus. Hard.

19. *Testudines.* Militares intelligit, oppugnandis olim idoneas oppidis, de quibus Lipsium vide. H.

20. *Equum.* Inde equi Trojani fabula. Machina ea muralis fuit, quæ postea aries appellata est. De ejus forma vide Vegetium, Lipsiumque. Ferramenta quibus equum ligneum Epeus fabricatus erat, Metapontini ostentabant, ut auctor est Justinus, lib. XX, cap. 2. Virgilius

chinis, Epeum ad Trojam[21]. Equo vehi Bellerophontem[22]. Frenos et strata equorum Pelethronium[23]. Pugnare ex 11 equo[24] Thessalos, qui Centauri appellati sunt, habitantes secundum Pelium montem. Bigas prima[25] junxit Phrygum natio, quadrigas Erichthonius[26]. Ordinem exercitus, signi

Æneidos lib. II: « Et ipse doli fabricator Epeus. » Hard.

21. *Epeum ad Trojam*. Septimius Florens inventum fuisse a Carthaginiensibus ait, Vitruvius in oppugnatione Gadium id factum fuisse scribit. Vide Turn. Adversar. lib. VIII, cap. 20. Dalec.

22. *Bellerophontem*. Pegasi conscensorem, Glauci filium, a Deucalione sextum. Vixit Aode judiciarium munus apud Hebræos exercente. Hard.

23. *Pelethronium*. Regem Lapitharum. Hard.

24. *Pugnare ex equo*. Non adversus homines in prælio, meo quidem judicio: nam hoc Thessalorum invento vetustius reor; sed contra tauros in venatione, in monte Pelio, unde Centaurorum nomen acceperunt; ut Palæphatus scribit, de Centauris, cap. III. Est nummus argenteus apud Patinum, in Fam. pag. 43, num. 1, in quo caput est Romæ Victricis, galea tectum et alatum. Latere sinistro: COTTA.)(' Victoria in bigis Centaurorum, ut vocant, qui dextra strictum ensem attollunt; humero sinistro palmas gerunt. Infra, M. AVRELI. *Marcus Aurelius*. Inferius, ROMA. Quid Centauri isti significent, valde æstuat Spanhemius cum aliis ut exponat, tomo II, pag. 16 et 19, nec expedit. Significat Cotta in gente sua Aurelia victorem exstitisse equitatu, sive quum magister equitum esset, M. Aurelium. Nam qui Centauri vocantur in nummis, ii nihil aliud in his denotant, nisi equitatum. Hard.

25. *Bigas prima*. Ita MSS. non *primum*. Plinii auctoritati Polydorus adjungit et Probum. *Bigas primum*, inquit, lib. II, cap. 12, pag. 112: «Phrygum natio junxit, ut Probus et Plinius auctores sunt.» M. Valerium Probum, credo, intelligit, cujus est liber qui *Instituta Artium* inscribitur; sed nullum ejus rei vestigium in eo opere toto, aliisve. Magna laus alioqui fuit olim equorum Phrygiscorum, seu Phrygiæ; de quibus uberrime Gothofredus in Cod. Theod. lib. VI, tit. 4; de Prætoribus et Quæst. lib. XIX, p. 57. Hard.

26. *Quadrigas Erichthonius*. Cicero de Natura Deorum, lib. III, quadrigarum inventricem fuisse tradit quartam Minervam Jove natam, ex Coryphe Oceani filia, quam Arcades a matre Coryphasiam vocaverunt. Victorius, lib. XI, cap. 15. Dalec. — *Erichthonius*. Non in Græcia, ut ait Euseb. in Chron. pag. 79, sed in Troade. Fuit enim is Dardani filius, regum ibi secundus. Habuere autem currus ante eum Ægyptii, ut e sacris paginis constat. Ælianus, Var. Hist. III, 38: ἵππους ἔζευξε πρῶτος Ἐριχθόνιος. Virgil. Georgic. III, vss. 113, sq.

dationem, tesseras[27], vigilias Palamedes invenit Trojano bello. Specularum[28] significationem, eodem Sinon. Inducias Lycaon[29]. Fœdera Theseus[30].

12 Auguria ex avibus[1] Car, a quo Caria[2] appellata. Adjecit ex cæteris animalibus Orpheus. Aruspicium[3] Del-

« Primus Erichthonius currus et quatuor ausus Jungere equos, rapidisque rotis insistere victor. » Vixit Erichthonius Josue temporibus, aut paulo post. Hard.

27. *Tesseras*. Idem scribunt et Philostratus in Heroicis, et Nazianzenus in στηλιτευτικῷ, lib. I, Pausanias in Argolicis, cubosque abs se inventos consecrasse illum in Fortunæ templo. Sophocles in Palamede, Οὐ λιμὸν οὗτος τόνδ' ἀπῶσε, σὺν θεῷ Εἰπεῖν· χρόνου τε διατριβὰς σοφωτάτας Πεσσοὺς κύβους τε, τερπνὸν ἀργίας ἄχος. Polemonis ætate apud Ilium saxum monstrabatur, super quo Græci tesseras jaciebant. Celebratur et ab auctoribus ἀβάκιον παλαμήδειον. Plato tamen in Phædro Ægyptios invenisse ait numerandi ac calculos subducendi rationem, tum etiam πεττείαν atque κυβείαν. Hadr. Jun. II, 4. Dalec. — *Tesseras*. Non ludicras, ut Dalecampius post Hadr. Junium putavit: quanquam et has idem Palamedes invenisse fertur, quas Palamediacos calculos Cassiodorus appellat, Var. l. VIII, epist. 31. Sed militares, quas Græci συνθήματα σύμβολα vocant, sive signa bellica, de quibus Maro, Æneid. l. VII, vs. 637: « It bello tessera signum. » Hard. — *Le mot d'ordre*. Aj.

28. *Specularum*. Ita MSS. omnes, non ut ante nos editi, *specularem*. Hard.

29. *Lycaon*. Ita Reg. 1, 2, Paris. et editi omnes ante Dalecampium, qui *Lycanor* substituere maluit. Lycaonem agnoscit et Polydorus, lib. II, c. 15, p. 123. Sunt autem induciæ, ut idem monet, ex Gellio, Noct. Attic. lib. I, pactum quoddam et cessatio pugnæ, manente tamen bello. Hard.

30. *Fœdera Theseus*. Diodorus, lib. V, p. 341, Mercurio assignat: alii aliis. Vide Polydorum loc. cit. Hard.

1. *Auguria ex avibus*. Atqui mox subjungit *auspicia avium Tiresiam invenisse*. Cave credas quod credidit Pintianus, ab auspiciis auguria non differre: Festo enim si credimus, ab avium garritu est augurium: ab ave specienda auspicium: Veteribus, quod nunc *adspicio* dicimus, olim *specio* sine præpositione *ad* dicentibus. Phrygibus hæc auguria Clemens Alex. attribuit, Strom. lib. I, pag. 306, Caribus divinationem ex astris. Hard.

2. *A quo Caria*. Stephanus, pag. 357: Καρία, ἡ χώρα. Τὸ ἐθνικὸν, Κὰρ, ὁμωνύμως τῷ οἰκιστῇ. Hard.

3. *Aruspicium*. Reg. 2, et codices duo Pintiani, cum Chiffl. legunt *Aruspicam*, haud pœnitenda lectione. Hujus loci sententia est: Primus Delphus, ovium ac boum aliorumque quadrupedum exta inspiciendo, monstravit aruspicam: Amphiaraus ignispicam, hoc est, genus illud divinationis, quod ex igne sumitur, quam Græci dixere πυρομαντείαν. Tiresias vero ex avium

phus, ignispicia Amphiaraus[4], auspicia avium Tiresias Thebanus[5]. Interpretationem ostentorum et somniorum[6] Amphictyon. Astrologiam Atlas[7], Libyæ filius : ut alii, Ægyptii : ut alii, Assyrii. Sphæram[8] in ea Milesius Anaximander. Ventorum rationem Æolus Hellenis[9] filius.

Musicam Amphion[1]. Fistulam[2] et monaulum[3] Pan 13

quoque extis significationem accipiens, promovit aruspicæ terminos, propagavitque. Nam quod avium quoque exta aruspices observarent, indicat Cicero, dum disciplinam eorum refellit, de Divin. lib. II, pag. 223 : «Non dicam gallinaceum fel, sunt enim qui vel argutissima hæc exta esse dicant, etc.» Hard.

4. *Amphiarans.* De Amphiarao et Tiresia, multa præclare idem Cicero, de Divin. lib. I, pag. 192. Hard.

5. *Ignispicia Amphiaraus, auspicia avium Tiresias Thebanus.* Verbum *auspicia* desideratur in utroque exemplari. Reliqua sic lego, *ignispicia Amphiaraus, aut Tiresias.* Nam si auspicia tribuas Tiresiæ, discordabit Plinius a seipso : supra enim auspicia assignaverat Cari. Pint.

6. *Somniorum.* Quorum alia sunt ἀλληγορικά, alia θεωρηματικά. Ὀνειροκριτικοὺς libros de his præscitis scriptos vocant, ut οἰωνιστικοὺς augurales, et θυτικοὺς, de aruspicina. Clemens Alex. ἐν Στρώμασι, Telmisseos narrat primos excogitasse τὴν τῶν ὀνείρων μαντικήν. Cicero quidem in Telmesso oppidulo Lyciæ excelluisse testatur aruspicum disciplinam, ut et Arrianus, de gest. Alex. lib. II; Hadr. Jun. cap. 18, eos recenset, qui suis scriptis eam artem illustrarunt. Dalec. — Cum Clemente Alexandrino Tatianus facit orat. contra Græcos. Quem adi. Aj.

7. *Astrologiam Atlas.* Tzetzes in Lycophr. pag. 127 : Ἄτλας Μαθηματικὸς ἦν Λίβυς ἀνήρ· εἰς δ' ὄρος ὑψηλὸν ἀνερχόμενος, πρὸς τὴν ἀκριβεστέραν κατασκοπὴν τῶν ἀστέρων, etc. *Atlas Mathematicus fuit, vir Libycus, qui in editissimum montem ascendens, ad accuratam siderum contemplationem*, etc. Hard.

8. *Sphæram.* Vide quæ de Anaximandri Eudoxi, etc. sphæra dicimus infra ad calcem libri in Excursu X. Vid. et lib. II.

9. *Æolus Hellenis.* Ita quoque Hygin. fab. cxxv. Aj. — Illi vero ventorum ratio pernoscitur qui eorum vires, naturam, cursum novit, et commodo vertit suo. Vid. ad calc. vol. I Dissertat. Conf. V. Gosselin de ventorum ratione apud Vett. Aj.

1. *Musicam.* Plutarchum consule, lib. de Musica, p. 1129. Hard.

2. *Fistulam.* Hygin. fab. cclxxiv : «Pan fistulæ cantum primus invenit.» Hunc idem Mercurii et Penelopes filium fuisse scribit, fabul. ccxxiv, pag. 46. Hard.

3. *Monaulum.* Μόναυλος fistula est, cui unicus et simplex calamus est : cujus inventorem Mercurium ipsum facit Euphorion, apud Athen. lib. IV, p. 184; Ægyptios, Pollux lib. IV, pag. 190. Hard.

Mercurii : obliquam[4] tibiam Midas in Phrygia[5] : geminas tibias Marsyas in eadem gente, Lydios modulos[6] Amphion : Dorios Thamyras[7] Thrax : Phrygios[8] Marsyas Phryx : citharam Amphion ; ut alii, Orpheus ; ut alii[9], Linus. Septem chordis[10] additis Terpander. Octavam Simo-

4. *Obliquam.* Φώτιγγα πλαγίαυλον, de qua Athenæus idem, p. 185. Osiridis inventum esse Ægyptii volunt. Hard. — *Flûte traversière.* Aj.

5. *Tibiam Midas in Phrygia.* Vide notata infra ad lib. XXXV, cap. 8. Tibias porro funebres, quibus Næniæ, Lessi, Mortualia θρηνώδη, sive θρηνητικὰ αὐλίσματα canebantur a præficis, quæ, ut ait Papinius, ficta pietate alienos dolores colunt, nec sua plorant funera, Phryges invenerant : nempe θρηνητικοὺς αὐλούς. Quamobrem apud Nonium Varro Pergameam præficam requirit, in voce *Nænia.* Cares a Phryg. id didicerunt, unde καρικὸν μέλος Polluci, et καριναὶ Hesych. θρηνωδοὶ μουσικαί, αἱ τοὺς νεκροὺς τῷ θρήνῳ παραπέμπουσαι πρὸς τὰς ταφάς. Scal. — Vide præterea Athenæum loco citato, pag. 184; Clem. Alex. Strom. lib. I, p. 307; Apollodorum, de Diis, lib. I, pag. 13, et Plutarch. l. de Musica, p. 1113. Tzetzes Chiliad. I, v. 353 : Μαρσύας Φρὺξ φιλόσοφος εὗρεν αὐλοὺς τὸ πρῶτον. Hard.

6. *Lydios modulos.* Quæ singulorum fuerint horumce modulorum notæ ac discrimina, ex Apuleio discimus, Florid. lib. I : « Tibicen quidam, inquit, fuit Antigenidas, omnis voculæ melleus modulator, seu tu velles Æolium simplex, seu Asium varium, seu Lydium querulum, seu Phrygium religiosum, seu Dorium bellicosum. » Hard.

7. *Thamyras.* Θαμύρας Plutarcho advers. Epicur. pag. 1093. In Chiffl. cod. *Thamyris*, quod idem est. Suidas, pag. 1289 : Θάμυρις, ἢ Θαμύρας Θρᾷξ. Clem. Alex. loco citato, Καὶ τὴν Δώριον (μουσικὴν) Θάμυριν ἐπινοῆσαι τὸν Θρᾷκα. Hard.

8. *Phrygios.* Auditis illis semiviri Galli matris Deum sacerdotes, in furorem quasi ex imperio agebantur, non item reliqui homines. Seneca, epist. 109. Lucianus in Nigrino, Philostratus, Brodæus, V, 13. Dalec.

9. *Ut alii, Linus.* Suidas tomo II, pag. 47 : Λῖνος.... τῆς λυρικῆς μούσης πρῶτος λέγεται γενέσθαι ἡγεμών, *primus fertur lyricæ musæ auctor.* Fuisse hunc Orphei fratrem docet Apollodorus, de Diis, lib. II, p. 103. Vide præterea Diodorum, Bibl. lib. III, pag. 192, 200 et 201. Hard.

10. *Septem chordis additis Terpander.* Ita MSS. omnes. Solus Ch. codex, « Septem chordis primum cecinit, tribus ad quatuor primas additis; » quod sane est verius; sed emendatoris potius alicujus, quam scriptoris stylum sapere id videtur. Magis ego probarim expungi vocem *additis.* Etenim sensus est, non septem chordas prioribus addidisse Terpandrum, sed ad septem usque earum numerum perduxisse. Ideoque sequitur, *Octavam Simonides addidit.* Ita et Plutarchus lib. de Musica, pag. 1141. Num tunc

nides addidit : nonam Timotheus[11]. Cithara sine voce cecinit Thamyras primus : cum cantu Amphion : ut alii, Linus. Citharœdica[12] carmina composuit Terpander. Cum tibiis canere voce Trœzenius Ardalus instituit[13]. Saltationem[14] armatam Curetes docuere, Pyrrhichen Pyrrhus, utramque in Creta.

lyra βάρβιτος? Certe Pindar. apud Athen. IV, 635, auctor est, Terpandrum Lesbium, primum omnium barbitum invenisse. Coævus Lycurgo is fuit, circa Olympiadum initia. HARD.

11. *Nonam Timotheus.* Immo duodecimam, si Pherecrati Comico fides, cujus versus recitat Plutarchus lib. de Musica, pag. 1141 et 1142. Cicero, de Legib. lib. II, pag. 338 : «Illa severa Lacedæmon nervos jussit, quod plures quam septem haberet in Timothei fidibus, inde demi.» Idem refert Athenæus, lib. XIV, p. 636. Vixit Timotheus Euripidis vatis, et Philippi Macedonis ætate, ut auctor est Suidas, tom. III, pag. 213. Milesius idem patria fuit. HARD.

12. *Citharœdica.* Ita Proclus apud Photium, in Bibl. cod. 239, pag. 985. Ea ad numeros modosque illos fortasse pertinent, inquit Pellicerius in Notis MSS. quibus hoc etiam tempore citharœdi modulationes suas peculiaribus quibusdam notis signantes describunt, quo cæteri facilius addiscere possint, ac reddere. De Terpandri poematibus agit Plutarchus, lib. de Musica, pag. 1137. Adjuvat Pellicerii conjecturam Clemens Alexandr. Strom. lib. I, pag. 308 : Μέλος δὲ αὖ πρῶτος, inquit, περιέθηκε τοῖς ποιήμασι, τοὺς Λακεδαιμονίων νόμους ἐμελοποίησε Τέρπανδρος ὁ Ἀντισσαῖος. *Modos autem poematibus primus adjecit, et Lacedæmoniorum leges numerosis versibus scripsit Terpander Antissæus.* HARD.

13. *Cum tibiis canere voce Trœzenius Ardalus instituit.* In libris omnibus, etiam MSS. *Trœzenius Dardanus*, sed vitio librariorum haud dubio. Dardanum Trœzenium nemo Veterum novit : Ardalum Trœzenium tibiis cum voce canere, sive tibicinam Musicam instituisse auctor est locupletissimus Plutarchus, lib. de Musica, pag. 1133 : Ἄλλοι δέ τινες τῶν συγγραφέων Ἄρδαλόν φασι Τροιζήνιον πρότερον τὴν αὐλῳδικὴν συστήσασθαι μοῦσαν. Fuit hic Ardalus Vulcani filius a quo Musæ Ardalides nuncupatæ, apud Pausaniam in Corinthiacis. HARD.

14. *Saltationem... Pyrrhus.* Edidit Salmasius in notis ad Spartianum, pag. 51, vetus epigramma antea ἀνέκδοτον, quo palam fit aciem illam in armis saltantium, ex viris pariter ac mulieribus componi solitam : et buxeis armis, non ex ferro fuisse instructam. Sed Pyrrhichen ille cum saltatione armata confundit, quod et scriptores aliqui vetusti faciunt : Pollux, lib. IV, cap. 196; Hesychius, verbo Πυῤῥιχίζειν, aliique. Plinius aperte distinguit : Pliniique paraphrastes Solinus, c. XI, p. 29, Pyrrhichen fuisse equestrem

14 Versum heroicum Pythio oraculo debemus[1]. De poematum origine magna quæstio est. Ante Trojanum bellum probantur fuisse. Prosam orationem[2] condere Pherecydes Syrius instituit, Cyri regis ætate. Historiam Cadmus Milesius. Ludos gymnicos[3] in Arcadia Lycaon : funebres

docet: « Pyrrho repertore, inquit, equestres turmas prima docuit (Creta scilicet) lascivas vertigines implicare. » HARD. — *Pyrrhichen Pyrrhus.* Aristoteli Achilles. Quidam ab ardore, id est, velocitate dictam volunt. Ardere enim festinare est. Poeta, « Instant ardentes Tyrii: » ac rursum, « Ardet abire fnga. » Nicolaus apnd Stob. Οἱ δὲ Κρητῶν παῖδες ἀγελάζονται κοινῇ καὶ τὴν ἐνόπλιον πυῤῥίχην ἐκπονοῦντες, ἥντινα πρῶτος εὗρε Πύῤῥιχος Κυδωνιάτης Κρῆς τὸ γένος. Pyrrhicha, lusus et saltatio cum simulachro pugnæ, vel eqnestris, Dioni πρύλις et ἱππασία, vel pedestris. Cnjacius, Obs. l. XIII, c. 10. Apud Apnleium, lib. X Asini, pueri et puellæ Pyrrhicham saltant, depositis ordinationibus decoros ambitus inerrantes, nunc in orbe rotarnm flexuosi, etc. Vide locnm. DALEC. — Πύῤῥιχον Κρῆτα vocat Hesychins loco proxime appellato, aliique. Lacedæmoninm Athenæus, libro XIV, p. 630. At Proclns in Chrestomathia, Diomedes, lib. III, a Pyrrho Achillis filio inventam aiunt, aliique apud Hesychinm. HARD.

1. *Pythio oraculo debemus.* Vide quæ de Phemonoe diximus in Auctorum Syllabo. HARD.

2. *Prosam orationem*, etc. *Prosam orationem condere Pherecydes Syrius instituit*, etc. Et lib. V, c. 29: « Nec fraudanda cive Cadmo, qui primus prosam orationem condere instituit: » iisdem verbis eamdem rem diversis locis, diversis auctoribus attribuit in eodem opere. Vide Salmas. pag. 840 et 841. — *Prosam.* Apuleins, Florid. lib. II, pag. 17: « Quin etiam Pherecydes Syro ex insula oriundus, qui primus versnum nexn repndiato conscribere ausus est passis verbis, solnto locutu, libera oratione, etc. » Atqui Plinins idem, lib. V, c. 31, hanc ipsam laudem Cadmo attribnit: cur igitur modo Pherecydi? Illud nimirum est, quod qunm antea ingenii doctrinæque monnmenta nonnisi carmine proderent, primus Cadmus Milesius, jam Halyattis tempore, historiam resqne gestas prosa conscripserit. At postea Crœsi Cyrique temporibns primus in philosophicis rebus idem Pherecydes præstitit: qnem Laertius in ejus vita primum fuisse ait, qni de natura et Diis scripserit. Strabo, lib. I, pag. 18, tres istos soluta oratione primos scripsisse ait, Cadmnm, Pherecydem, Hecatæum. HARD.

3. *Gymnicos.* In quibus nudi et pernncti se exercebant. HARD. — *Funebres Acastus.* Romanis duplex funus fuit, alterum in quo adhibebantur ludi et desultores, indictivum: alterum, in quo lndi tantum, Simplndiarium, quasi simplex. SCAL. (in Ausonium.)

Acastus[4] Iolco : post eum Theseus[5] in Isthmo. Hercules Olympiæ[6] athleticam : Pythus pilam lusoriam[7] : Gyges Lydus picturam in Ægypto[8] : in Græcia vero Euchir[9], Dædali cognatus, ut Aristoteli placet : ut Theophrasto, Polygnotus[10] Atheniensis.

Nave primus[1] in Græciam ex Ægypto Danaus advenit : antea ratibus navigabatur, inventis in mari Rubro inter insulas[2] a rege Erythra. Reperiuntur, qui Mysos et Tro-

4. *Acastus.* Acastus Pelei filius Iolco profectus, inter Argonautas numeratur ab Hygino, fab. XIV. Qui porro his diversis ludorum generibus vicerint, recenset idem, fab. 273. HARD.

5. *Theseus.* Sisyphum malunt, Corinthiaci Isthmi tyrannum, Pindari scholiastæ, in enarratione argumenti Isthmiorum. HARD.

6. *Olympiæ.* Unde hi ludi Olympici cognominati. Primum eos instituisse Herculem auctores sunt pariter Diodorus, lib. IV, et Eusebius in Chron. aliique. HARD.

7. *Pythus pilam.* Sphæristicam, sive pilæ ludum quis primum invenerit, magna est varietas sententiarum : Agallis, sive potiùs, ut habet Suidas, Anagallis Corcyræa grammatica apud Athen. lib. I, pag. 14, Nausicaæ Homericæ adscribit : Dicæarchus Sicyoniis : Lacedæmoniis Hippasus, uti et reliquas corporis exercitationes. HARD. — *Pilam lusoriam.* Lydos omnium primos pilæ, tesserarum, aleæ lusum, institoriam, cauponariamque artem invenisse, aureum item et argenteum nummum primos cudisse, scribit Rhod. lib. XXIV, cap. 14. DALEC.

8. *Gyges Lydus picturam in Ægypto.* Id Reg. 1, 2, aliisque, *Cyges Ludus.* Tolet. *Cynges luctas*, unde Pintianus expressit, *Cynges Lyctius*, ab urbe Lycto; sed Cretensis urbs Lyctus est, non Ægyptiaca. Indigenam vero potius, quam externum hominem picturæ in Ægypto auctorem primum fuisse verisimile est : quum præsertim, ut Plinius ipse animadvertit, lib. XXXV, cap. 5, Ægyptii sex millibus annorum apud ipsos inventam, priusquam transiret in Græciam, affirmarent. HARD.

9. *Euchir.* Εὔχειρ Græcis, a dextræ solertia excogitato nomine. Polydorus Virg. lib. II, cap. 24, pag. 147, quum hunc Plinii locum exscriberet, pro *Euchire* incaute *Pyrrhum* reposuit. HARD.

10. *Polygnotus.* Qui primus plurimum picturæ contulit, ut dicetur, lib. XXXV, cap. 35. HARD.

1. *Nave primus.* Quam quidem navim πεντηκόντορον, quasi quinquagintiremem, a Danao de filiarum numero fuisse appellatam, auctor est Apollodorus, de Diis, lib. II. HARD.

2. *In mari Rubro inter insulas a rege Erythra.* Erythram regem e Perside in insulam Rubri maris transmisisse, deductisque in proxi-

janos priores excogitasse in Hellesponto putent, quum transirent adversus Thracas. Etiam nunc in Britannico oceano vitiles[3] corio circumsutæ fiunt; in Nilo[4] ex pa-
16 pyro, et scirpo, et arundine. Longa nave[5] Jasonem primum navigasse, Philostephanus auctor est: Hegesias

mas insulas coloniis, pelagus de suo nomine vocitasse, auctor est Strabo, lib. XVI, p. 779. Insulam priorem istam Τυῤῥίνην vocari: ibi regni sedem Erythram posuisse. Unde cuipiam suboriri suspicio possit, num hoc Plinii loco *in Tyrrhine insula*, potius legendum sit, quam *inter insulas*. Mihi vero magis placet codicum omnium constantissimam consensionem sequi, quam conjecturæ videri favere plus æquo. HARD. — *Inventis in mari Rubro.* Navem primum a se inventam gloriatur apud Æschylum Prometheus, Θαλασσόπλαγκτα δ' οὔτις ἄλλος ἀντ' ἐμοῦ Λινόπτερ' εὗρε ναυτίλων ὀχήματα. Muret. Var. lib. I, cap. 11. DALEC. — *Inventis in mari Rubro inter insulas.* Quum enim hæ perangustis spatiis essent frequenter discretæ, facile ratibus adiri poterant. Quæ porro Plinio ratis appellatur, hanc Strabo l. XVI, p. 779, eamdem rem narrans, σχεδίαν vocat, hoc est, subitariæ ac tumultuariæ operæ scapham. Sic apud Isidorum Characenum, σχεδίαι καλάμιναι, sunt scaphæ ex arundine, de quibus dictum est c. 2 hujus libri. Vulgo, *des esquifs.* Sunt nihilominus et aliæ rates, quas Galli *des radeaux* appellamus: de quibus agetur commodius l. VIII, cap. 6. Ratem et alio significatu accepit Varro, de ling. Lat. lib. IV, quum ait, « Ratis dicta navis longa, propter remos, etc. » HARD.

3. *Vitiles.* Hoc est, vimineæ, ex vimine factæ, et corio deinde obductæ. Solini paraphrasis, c. XXII: « Navigant autem Britanni vimineis alveis, quos circumdant ambitione tergorum bubalorum. » Vitiles dicit a *viere*, quod apud priscos est suere, vel ligare. Sutiles Plinius appellat, a corio circumsuto, l. XXIV, c. 40. HARD.

4. *In Nilo.* Dicemus ea de re, lib. XIII, cap. 21. HARD.

5. *Longa nave.* Fuit rei nauticæ ediscendæ in primis studiosus Plinius noster, qui classem cum imperio et laude rexit, ut quidem scribit satis ambitiose Plinius alter, in epist. ad Tacitum, huic operi præfixa. Longam navem hic appellari eam putem quæ Græcis μονήρης dicitur, uno remorum ordine actuariolum, *une felouque*, quoniam de biremibus, triremibusque, aliisque deinceps ejusdem generis agitur. Sed Jasonis navim, quæ Argonautas expeditione in Colchos suscepta transvexit, fuisse μονήρη, concoquere haud satis commode possum: quanquam Parali, Semiramidis et Archimachi naves forte ejusmodi esse potuerunt. HARD.— *Jasonem.* Jasonem pro quovis ditissimo rege dixit Plautus in Pseud. « ...atque adeo ut frumento affluam, Ut civitas mihi nomen commutet, meque ut prædicet, Lenone ex Ballione regem Jasonem. » DALEC.

Paralum[6]. Ctesias Semiramim[7]: Archemachus[8] Ægæonem. Biremem[9] Damastes Erythræos fecisse: triremem[10] Thucydides[11] Aminoclem Corinthium: quadriremem Aristoteles[12] Carthaginienses: quinqueremem[13] Mnesigiton,

6. *Paralum.* Phylarchus apud Harpocr. pag. 231, Parali herois meminit, τοῦ Παράλου ἥρωος, qui triremem struxit a se cognominatam. De eo rursum XXXV, 36. H.

7. *Ctesias Semiramim.* Portenta quædam vocum his perperam interjecta expunximus, quum ea nulli veterum MSS. agnoscant. Sic enim libri vulgo editi habent, *Ctesius Samyram, Saphanus Semiramim.* At Chiffl. cod. quem secuti sumus, *Ctesias Semiramim.* Reg. tamen 1, 2, Colb. 1, 2, et Paris. *Ctesiasapanusmiramim.* Quatenus vero ad rei veritatem spectat, refert Diodorus Sicul. l. II, pag. 105, Semiramim, quum adversus Indos expeditionem pararet, naves bis mille fieri jussisse (Suidas aliquantulum differt, quum de eodem belli apparatu dicens, habet τρισχιλίας ναῦς μακρὰς, longas naves ter mille), easque διαιρετὰς, hoc est, quæ dissolvi disjungique possent, ac rursum pro arbitrio coagmentari: gallice, *navires en fagot.* Hard.

8. *Archemachus.* Ἀρχέμαχος ἐν ταῖς μετωνυμίαις laudatur, cum Xenagora, de quo postea, a scholiaste Apollonii, in lib. IV, vers. 262. De eo vide plura in Auctorum Indice. Hard. — *Ægæonem.* Qui et Briareus sæpe audit. Vid. Homer. Iliad. lib. I, fin. Ovid. Metamorph. lib. II, init. « Balænarumque prementem Ægæona suis immania terga lacertis. Aj.

9. *Biremem.* Quæ remos unoquoque latere binos haberet. Loquitur enim Plinius de prima, eaque rudiore navium fabricatione, tum de artis progressu. Hard.

10. *Triremem.* Quæ tres unoquoque latere remos haberet.

11. *Thucydides.* Nempe Bell. Pelopon. libro primo, pag. 10, ubi: Τριήρεις ἐν Κορίνθῳ πρῶτον τῆς Ἑλλάδος ναυπηγηθῆναι λέγονται. Φαίνεται δὲ καὶ Σαμίοις Ἀμεινοκλῆς Κορίνθιος ναυπηγὸς ναῦς ποιήσας τέτταρας. Dal. — Hoc est, *Corinthi primum ex omni Græcia triremes ædificatæ traduntur: constat etiam Aminoclem Corinthium, navium fabricatorem, quatuor naves Samiis fecisse.* H.

12. *Aristoteles.* Et Clemens Alex. Strom. lib. I, pag. 307: Καρχηδόνιοι γὰρ πρῶτοι τετρήρη κατεσκεύασαν, etc. Hard.

13. *Quinqueremem*, etc. Quæ fuerit opera nostra in hoc loco emendando a *quinqueremem Mnesigitan*, quibus vocabulis imposita est nota numeralis quæ ad pagellæ finem mittit usque ad *Tryphon cognominatus est*, plane constabit, si quam maculose editus in hunc usque diem fuerit, subjiciemus oculis: in hunc scilicet modum: *Quinqueremem instituit Nesichtan Salaminius: sex ordinum Xenagaras Syracusius: ab ea ad decemremem Mnesigetan, Alexandrum Magnum ferunt instituisse ad XII ordines. Philostephanus Ptolemæum Soterem ad quindecim. Demetrium Antigoni ad XXX, Ptolemæum Philadelphum ad XL, Ptolemæum Phi-*

Salaminios : sex ordinum[14] Xenagoras Syracusios : ab ea

lopatorem, qui Tryphon cognominatus est, ad L. Quæ non vitiosa modo interpunctione laborant, verum etiam turpi nominum deformatione, atque emendatorum interpolatione depravatur. Nam prior illa vox *instituit*, postremaque illa, *ad L*, in nullis plane codd. MSS. leguntur, Reg. 1, 2, aliisve, nec ullum earum vestigium est. Deinde in Auctorum Indice hujus libri, Mnesigiton, et Xenagoras nominantur, cum cæteris, qui quo ordine appellantur illic, rursum eo ipso hic repetuntur. Præterea quindeciremem ad Demetrium Antigoni pertinere, testis est locuples Plutarchus, in ejus vita, pag. 897. Ad XL ordines Ptolemæum Philopatorem instituisse navim, auctor Callixenus, de Alexandria, lib. I, apud Athenæum, lib. V, pag. 203 : τὴν τεσσαρακοντήρη ναῦν κατεσκεύασεν ὁ Φιλοπάτωρ, etc. Denique vel ipsa orationis structura clamat, ut Aristotelem de Carthaginiensibus, ita Mnesigitonem de Salaminiis, de Syracusiis Xenagoram, de aliis alios, quid invenerint, litteris consignasse. Observandum porro hic obiter Ptolemæi Tryphonis cognomen, nec alibi temere obvium, nec inventu promptum. Nam qui Ptolemæum, Lagi filium, primum Ægypti dynastam, Soterem cognominarint, nummos habemus scriptoresque plurimos : Ptolemæum vero quartum, sive Philopatorem, qui Tryphonem appellarit, neque nummis adhuc, neque monumentis aliis consignatum vidimus. Ad Demetrium Antigoni quod attinet, Poliorceten illum signari manifestum est, Antigoni F. qui Macedoniæ rex post Alexandrum fuit. HARD. — Quem Alexandrum? Num τὸν Φιλίππου? Immo, Alex. III; nam inter Alexandri II qui Dario victo, Magnus cognominatus fuit, et Demetrii Poliorcetis nomina, non minus quam quinque imperavere, nempe Aridæus (qui et Philippus III), Cassander, Philipp. III (vel IV) Antipater et Alexander III. His mortuis et ann. ant. Chr. nat. 294, tandem summa rerum penes Poliorcetem fuit. AJ.

14. *Sex ordinum.* Quum sex ordines dixit Plinius, idem id fuit, ac si sex remos ab unoquoque latere diceret; sive quæ sex subsellia vocamus, *six bancs;* quorum unumquodque tres, quatuorve, vel plures haberet remiges. Dici nimirum sexremem, septiremem, octiremem, similiaque portenta compositorum nominum latinus sermo non patitur : propterea pro sexremi *sex ordines*, hoc est, subsellia ex unoquoque latere sex scripsit. Plures aliquando fuisse in una navi longa ordines remigum, veluti tabulatis distinctos, alios aliis superpositos, futile commentum est. Negant constanter viri rei nauticæ peritissimi, sic construi navem posse : negant, etiamsi fieret, etiamsi vel geminus ordo tantum remigum esset, alter alteri superpositus, navim utroque recte impelli posse; idque multis certissimisque argumentis. Ætate nostra naves longæ, quas Galli vocant, *galères*, non excedunt triginta ordines sive subsellia, *à trente bancs.* Quas vocant *galéasses*, eæ triginta duos ordines habent : in singulis autem ordinibus sive subselliis, sex septemve remiges. Quas vero Herodotus, lib.

ad decemremem Mnesigiton, Alexandrum Magnum ferunt instituisse : ad XII ordines, Philostephanus Ptolemæum Soterem : ad quindecim, Demetrium Antigoni : ad XXX, Ptolemæum Philadelphum : ad XL, Ptolemæum Philopatorem, qui Tryphon eognominatus est. Onerariam[15] 17
Hippus Tyrius invenit, lembum[16] Cyrenenses, cymbam[17]

VII, n. 36, 97, 163, et alibi fortassis, τριηκοντέρους et πεντηκοντέρους vocat, et ad tria millia dicit fuisse, naves eæ longæ sunt *des barques*, ad trausvehendos milites, equos, et merces. Unde ejusdem generis ibi esse dicuntur κέρκουροι, καὶ ἱππαγωγὰ πλοῖα. Τριηκόντεροι remos habuere triginta; quindenos scilicet unoquoque latere : πεντηκόντεροι, quinquaginta; quinos ac vicenos latere dextro, sinistroque totidem. In nummis antiquis persæpe visuntur ordines remorum duo; alter superior altero; nec unquam tamen plures quam duo. Sic in nummo Hadriani Augusti, et Museo nostro, et apud P. Chamillart, qui nummus inscribitur, FELICITATI AVG. ordines duo remorum sunt, alter perspicue superior altero; sed remi inferiores fixi, absque ullo remige, immobilesque sunt, navi adhærentes, ad cohibendum sistendumque vel moderandum veri remi impulsum, ne justo longius procedat; et ut sit absque ullo collisu, remorum simul omnium æqualis et par impetus. Remiges in eo nummo picti sunt omnino sex; unde illius generis navem eam esse intelligas, quod Plinius hoc loco sex ordinum vocat: remi autem sunt duodecim. Sic in columna Trajani, ut est accuratissime depicta a Petro sancti Bartuli, pag. 23, 24, 25, 59, 60, 61, 64, duos quos diximus, nec plures, aliosve, quam quales exponimus, naves habent remorum ordines, alterum altero superiorem : sed verorum agitabiliumque remorum superiorem, ut manus testantur remigum, quibus tenentur; immobilium fixorumque, sine ullo remige, inferiorem. Similis effigies est longæ navis Venetæ, picta in Concilio Florentino, Romæ edito a D. Justiniani, pag. 382. Scriptores quoslibet secus sentientes nihil moramur: quum his et Plinius, et Herodotus, et nummi antiqui, et Trajani columna, et peritorum in arte nautica consentiens judicium adversetur. Adde quod ex Plinio prave intellecto, ii qui post eum scripsere, finxisse ordines remigum alios aliis superpositos possunt videri. *Decemremem* vero mox dicit, ut prius *quadriremem*, et *quinqueremem*, quoniam voces essent usu communi receptæ. Hard.—Mox iterum *Mnesigiton*. Gr. Μνησιγείτων. Menag.

15. *Onerariam*. Græcis, φορτηγόν. Gallis, *navire de voiture*, *ou de charge*. Hoc navium genus partim remis olim, partim etiam velis agebatur. Vide Magium, Miscell. lib. I, cap. 6, pag. 28. Hard.

16. *Lembum*. Livius, l. XXVIII: « Nullam ipse navem, præterquam duos lembos, qui non plus quam sedecim remis agerentur, haberet. » Galli vocant *une galiote*. Hard.

17. *Cymbam*. *Barquette* Gallis

Phœnices, celetem[18] Rhodii, cercuron[19] Cyprii[20]. Siderum[21] observationem in navigando Phœnices, remum Copæ[22], latitudinem ejus Platææ: vela Icarus[23], malum et antennam Dædalus: Hippagum[24] Samii, aut Pericles Atheniensis: tectas longas[25] Thasii: antea ex prora tantum et puppi pugnabatur. Rostra addidit Pisæus[26] Tyr-

est, quatuor remorum ex utroque latere: navium minima, quarum usus in mari ad oblectationem. H.

18. *Celetem*. Ita MSS. omnes, non *celocem*: quanquam utrolibet nomine signetur, nihil interest. Gellius, lib. X, c. 25, p. 564, navium appellationes recensens novem et viginti, has affert in primis: «Longæ, hippagines, cercuri, celoces, vel ut Græci dicunt, celetes, lembi, etc.» Deductum a celeritudine nomen esse Nonius ait. Hard.

19. *Cercurum*. Κέρκουρος, a κέρκος et οὐρά, quæ vox utraque candam sonat: quod caudata ea esset, et prælonga navis: non a Κερκύρα seu Corcyra insula, ut Suidas existimavit, et post eum Turnebus, Advers. lib. XXIX, c. 18, p. 1054. Est enim Cercurus navis Asiana prægrandis. Plautus in Sticho, act. II, cap. 2, vers. 43: «Dum percontor portitores, ecquæ navis venerit Ex Asia, negant venisse: conspicatus sum interim Cercurum, quo ego me majorem non vidisse censeo.» Cyprii autem cercuri inventores Asiæ sunt contributi. Hard. — Quid inde? nonne Corcyræum inventum potuit innotescere ac usu valescere creberrimo in Asia? Nos cum Turnebo et Dalecampio, cujus vid. not. num. 19. Aj.

20. *Cyprii*. Immo Corcyræi, teste Thucydide: cujus opinionem utcumque asserit, τοῦ κερκούρου appellatio. Turn. XXIX, 18. Dalec.

21. *Siderum*. Strabo lib. XVI, pag. 757. Hard.

22. *Remum Copæ*. Bœotiæ oppida duo, τὰς Κώπας, ab inventione remi, qui Græcis κώπη dicitur: Πλαταιὰς, ab eorum latitudine, seu palma, quæ πλάτη iisdem est, traxisse appellationem, auctor est pariter Strabo, lib. IX. pag. 406. Hard. — Quidni a Copis κώπας, a Platæis πλάτας, ut *baïonnette*, ab urbe *Bayonne*? Aj.

23. *Vela Icarus*. Hoc inventum Æolo Diodorus, lib. V, pag. 291. Dædalo Pausanias in Bœoticis adscribit. Hard.

24. *Hippagum*. Ita MSS. omnes: sed pro *Samii*, *Damiam* iidem exhibent. *Hippagines* Festo sunt naves quibus equi vehuntur, quas Græci ἱππαγώγους dicunt. Ἱππηγῶν, καὶ καταφράκτων, meminit Plutarchus in Pyrrho, pag. 391. Quare Hermolao non assentior, nec Pellicerio in notis MSS. qui hypagum scribi malunt, ut nauticum illud instrumentum sit, non navigii genus. H.

25. *Tectas longas*. Naves cum tabulatis, quæ καταστρώματα Græcis dicuntur, κατάφρακτοι νῆες Plutarcho, loco cit. aliisque. Cæsar, de Bello Civ. lib. I, pag. 142: «Massilienses naves longas expediunt, numero XVII, quarum erant undecim tectæ.» Hard.

26. *Rostra addidit Piseus*, etc.

rhenus : ancoram Eupalamus : eamdem bidentem Anacharsis [27] : harpagonas et manus Pericles [28] Atheniensis, adminicula gubernandi Tiphys [29]. Classe princeps depugnavit Minos [30]. Animal occidit primus Hyperbius Martis filius, Prometheus bovem [31].

LVIII. (LVII.) Gentium consensus tacitus primus om- 1

Præpostera punctorum interlocatio et lectionem et sensum et rerum fidem depravavit, nonnullosque nostræ ætatis doctos alioqui viros in errorem invexit. Scribendum igitur sic, *rostra addidit Piseus Tyrrhenus, anchoram Eupalamus. Eamdem bidentem Anacharsis.* De Piseo enim Tyrrheno hoc ipso capite supra Plinius. Bicipitem autem anchoram ab Anacharsi inventam, auctor est Strabo, libro septimo. Vide Rhodig. lib. XVIII, cap. 24. PINT.

27. *Bidentem Anacharsis.* Locum hunc vitiosa interpunctione laborantem sanavimus, non harpagonas Anacharsi, sed bidentem ancoram tribuentes, a Strabone educti, lib. VII, pag. 303 : Καὶ τὸν Ἀνάχαρσιν δὲ ἄνθρωπον σοφὸν καλῶν ὁ Ἔφορος.... εὑρήματα αὐτοῦ λέγει, τὴν ἀμφίβολον ἄγκυραν, etc. HARD.

28. *Harpagonas et manus Pericles Atheniensis.* Si sic legatur, duas res esse quispiam putavit, quum una tantum sit. Curtius, libro IV : « Omnia belli apparatu strepunt. Ferreæ quoque manus, harpagonas vocant, quas operibus hostium injicerent, corvique, et alia, tuendis urbibus excogitata, præparabantur. » Proinde lego hic, *Harpagonas aut manus.* PINT. — *Harpagonas et manus.* Græcam vocem latina emollit, et explicat. Cave enim diversi generis esse hæc instrumenta existimes. Ita locutus Cæsar loco citat. « Manus ferreas atque harpagones paraverant. » Sed apertius multo Curtius lib. IV, c. 9, p. 116: « Ferreæ quoque manus (harpagonas vocant) quas operibus hostium injicerent, etc. » Describit illas Livius, lib. XXX, pag. 355, et Frontinus, Strateg. lib. II, cap. 3. H..

29. *Tiphys.* Hinc navis illius qua vecti sunt Argonautæ, gubernaculum ei delatum scribit Apollodorus, de Diis, lib. I, pag. 53. HARD.

30. *Classe princeps depugnavit Minos.* Iis viribus, auctore Arist. de Repub. l. II, insulas partim subegit, partim oppidis conditis, populosas et frequentes reddidit : ad extremumque quum Siciliæ bellum intulisset, ad Camicum oppidum, cui imperabat Cocalus Dædali filius, dolo interfectus est, ἐδολοφονήθη. Victorius ex Strabone et Stephano, XVI, 18. DALEC. — *Minos.* Ita Thucyd. lib. I, pag. 4, et Diodor. Biblioth. lib. IV, aliique.

31. *Prometheus bovem.* Ad usum, ut quidem reor, profanum. Nam ad sacros usus, si Eusebio credimus in Chron. pag. 95, Κέκροψ πρῶτος βοῦν ἔθυσε, καὶ Ζῆνα προσηγόρευσεν. Et Hieronymus, pag. 75 : « Primus Cecrops bovem immolans, Jovem appellavit. » HARD.

nium conspiravit, ut Ionum[1] litteris uterentur. (LVIII.) Veteres græcas[2] fuisse easdem pæne, quæ nunc sunt latinæ, indicio erit[3] Delphica tabula antiqui æris, quæ est hodie in Palatio, dono Principum Minervæ dicata in bibliotheca, cum inscriptione tali, Ναυσικράτης[4] Τισαμένου Ἀθηναῖος ἀνέθηκεν.

LVIII. 1. *Ut Ionum.* Ita MSS. et libri editi omnes. Exemplum litterarum quibus Iones olim usi, ex columna quæ in via Appia reperta est, ac postea ad hortos Farnesianos traducta, exhibet Josephus Scaliger in Animadv. ad Euseb. pag. 102, ubi et de earumdem litterarum origine digressionem facit : cujus hæc summa est : Iones a Phœnicibus litteras accepisse; quæ, ut fere fit, usus tractatione, et progressu longinqui temporis a primigenia forma desciverint : ita tamen ut earum origo dissimulari non possit : ideo Herodotum dixisse Ionicas veteres litteras Phœniciis esse simillimas, earumque se monumenta quædam in Asia vidisse. Falli denique doctissimum virum (Hotomannum intelligit) qui, in suis ad Cæsaris Commentarios notis, τὸ *Ionum* ex Plinii codice expungendum censeat, neque pulcherrimæ rei vetustam memoriam sit assecutus. Locus Herodoti quem ille citat, e libro quinto petitur, sive Terpsich. pag. 309, num. 59. HARD.

2. *Veteres græcas.* Tacitus Annal. lib. XI, pag. 159 : « Et formæ litteris latinis quæ veterrimis Græcorum. » HARD.

3. *Indicio erit.* Simili argumento probat Herodotus loco allato, Ionicis litteris persimiles fuisse Phœniceas sive Cadmeas, ex tripode, quam vidisse se ait Thebis Bœotiis, cum hac epigraphe : Ἀμφιτρύων μ' ἀνέθηκεν, ἐὼν ἀπὸ Τηλεβοάων. « Amphitryon posuit me, Telebois oriundus. » HARD.

4. Ναυσικράτης. Hanc sic inscriptionem insculptam fuisse crediderim: NAVSIKPATESTISAMENO ATHENAIOS, ac posteriores iis notis id expressisse, quibus usi sumus. SCALIG. — In codd. Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, et Paris. ita fere legitur, ΑΔΥCΙΚΡΑ INCANEΘETO INΔIOC KOPTYNAE KATANHΔΔE. ξIO ΑΔIO NO oNΔE. Ac diligenter vestigia litterarum rimanti, scriptum a Plinio fuisse videtur, Ἀδυσικράτης ἀνέθετο τῇ Διὸς κόρῃ δεκάτην, ἥδε δέξατο ἥδιον τήνδε. Ac principium sane horum verborum audacter affirmare posse videor : de clausula paululum addubito : sed nihil comminisci potui, quod propius ad litterarum ductus accederet. TURN. — Laudandus sane conatus, neque pœnitendus admodum successus. HARD. — Nos, minus faciles, in Turnebo nil probamus : primo ob floridum et poeticum stylum (δεκάτην, ἥδε δέξατο ἥδιον τήνδε), tum ob nomen Ἀδυσικράτης, quod nunquam Græcum fuit. Nec magis quod proposuit D'ANSSE DE VILLOISON, in nota sua Gallica quam exhibet GUERROULT, tom. I, p. 233. Conclamatus fere locus videtur, nec nobis ea σχολὴ ut sanare tentarimus. Omnes tamen qui quidem

LIX. (LIX.) Sequens gentium consensus[1] in tonsoribus fuit, sed Romanis tardior. In Italiam[2] ex Sicilia venere post Romam conditam anno quadringentesimo quinquagesimo quarto, adducente P. Ticinio Mena[3], ut auctor est Varro[4] : antea intonsi fuere. Primus omnium radi[5] quo- 1

in Bibl. Reg. codd. inspeximus, videmurque nobis tria verba non absurde restituisse, nempe : Λ. Λυσικράτης quod est forte ἄρχων Λυσικράτης (nam Eponymus quidam Lysicrates, ann. ant. chr. nat. 453; et Δ pro Λ in MSS perpetuum est); Οἰναῖος (Οἰνοὴ Demus in Attica, cujus incolæ Οἰναῖοι· porro nil usitatius quam post nomen patria apud Veteres); et Ἰώνων (siquidem duplex o in ΛΔΙΟΝΟoΝΔΕ pro ω sumi potest; nec obstaculo est prius scriptum ιο pro ιω, utinamque librariorum ignorantia numquam gravius peccasset! veniale peccatum esset. Aj.

LIX. 1. *In tonsoribus.* Barbæ radendæ morem invectum esse Alexandri Magni principatu, Chrysippus auctor est, libro de Honestate et Voluptate, apud Athenæum, lib. XIII, pag. 565, quum ævo priore inauditum id foret. Ratio tondendi gemina; vel strictim, hoc est, ad cutem usque : vel paulo longius a cute, interposito pectine. Plautus in Capt. act. II, sc. II, versu 16 : « Nunc senex est in tonstrina : nunc jam cultros attinet. Sed utrum, strictimne attonsurum dicam esse, an per pectinem, Nescio : verum si frugi est, admutilabit probe. » Hard.

2. *In Italiam.* Hæc ad verbum exhibet etiam Varro libro secundo, de Re rust. cap. 11, sub finem. H.

3. *P. Ticinio Mena.* Chiffl. cod. *Thinnio*, refragante Varrone, apud quem *Ticidio*. Multo malim nihilominus legi *Titinio Mæna*. Est enim Romanorum haud postrema Titinia gens : *Mæna* cognomen in inscriptionibus Gruteri, pag. 866. H.

4. *P. Ticinio. . . . . est Varro.* « Olim, ille inquit, tonsores non fuisse adsignificant antiquorum statuæ, quod pleræque habent capillum et barbam magnam. » H.

5. *Primus omnium radi quotidie instituit Africanus sequens.* Scipio Æmilianus, qui et Africanus sequens, sive posterior, qui Carthaginem delevit. Quod moris ei fuerit, ante ætatem senectam, semper barbam radere, auctor est Gellius, lib. III, c. 4, p. 221. Hard. — Ille enim primus, quum in Græcia ageret, se Athenis radi passus est; unde huic κατ' εἰρωνείαν, nomen, aut potius cognomen deridiculum (κόρσην) impositum fuisse Chrysippus monet. Conf. et Hadrian. Jun. lib. de Coma. Alexis Comicus, fragm. iambic. Τί γὰρ αἱ τρίχες λυποῦσιν ὑμᾶς, πρὸς θεῶν, Δι' ἃς ἀνὴρ ἕκαστος ὑμῶν φαίνεται. Sed ante, adductis Romam e Sicilia tonsoribus, juventutem nondum egressis, barbam radi et comam tonderi, ad annum usque 40; postea vero minime. H. — Quod distichon properante sic vertimus calamo, iambici ratione servata : « Cui barba vobis, per Deos, incommodo est, Quæ sola vos persæpe significat viros? » Cæterum meminit

tidie instituit Africanus sequens: Divus Augustus cultris[6] semper usus est.

1 LX. (LX.) Tertius consensus fuit in horarum observatione, jam hic rationi[1] accedens. Quando et a quo in Græcia reperta, diximus in secundo volumine[2]. Serius etiam hoc Romæ contigit. Duodecim tabulis ortus tantum et occasus nominantur: post aliquot annos adjectus est et meridies, accenso consulum id pronuntiante[3], quum a Curia inter

Dalecampius olim ex Alex. ab Alex. lib. V, cap. 18. As.

6. *Cultris.* Nempe tonsorio cultro, sive novacula. Dio, libro XLVIII, pag. 577, auctor est anno U. C. 715, L. Marcio Censorino, C. Calvisio Sabino coss. Octavium Augustum barbam primum radere cœpisse, atque ab eo tempore genas læves servasse: Τὸν πώγωνα ὁ Καῖσαρ τότε ξυράμενος... καὶ ὁ μὲν καὶ ἔπειτα ἐπελειοῦτο τὸ γένειον, ὥσπερ οἱ ἄλλοι. Tranquillus tamen scribit, « omnis lenocinii negligentem fuisse, et in capite comendo tam incuriosum, ut raptim compluribus simul tonsoribus operam daret, ac modo tonderet, modo raderet barbam. » Hard.

LX. 1. *Jam hic rationi.* Supradicti, inquit, tonsorum ionicarumque litterarum consensus, voluntatis hominum et arbitrii fuere potius quam rationis. Hic vero qui horarum observatione exstitit, ratione magis, quam placito aut libidine ortus videtur. Hard.

2. *In secundo volumine.* Libro II, cap. 78. Hard.

3. *Post aliquot annos adjectus est et meridies accenso consulum id pronuntiante*, etc. Florianus Senticensis, vir eruditissimus et antiquitatum Hispaniæ illustrator, alio modo legendum censet. Subjiciam autem ejus verba ex epistola quam ad me misit nono ferme ab hinc anno. Mitto, inquit, ad te pro hoc beneficio vicem, ultimi capitis septimi libri Historiæ Naturalis emendationem, ubi quum de horologiis romanis Plinius agat, statim a principio sic legitur: *Post aliquot annos adjectus est et meridies accenso consulum id pronuntiante, cum Cario*, etc. In Gottico meo codice particulæ illæ *id pronuntiante*, non reperiuntur, sed tota dictio sic legitur: *Post aliquot annos adjectus est meridies a Cæso consule, dum ad Curiam inter Rostra et Græcostasin prospexisset talem solis umbram e columna ærea qualem carcerem inclinato sidere supremum medontavit.* Hactenus Gottica lectio: in ultimis voculis duntaxat mendosa, sed ex qua veram facile elicias, sic videlicet: *Post aliquot annos adjectus est et meridies a Cæsone consule, dum ad Curiam inter Rostra et Græcostasin prospexisset talem solis umbram columna ærea: qualem ad carcerem inclinato sidere supremum medio notavit*, hoc est, in puncto medio quod esset inter umbras ad ortum et ad occasum supremum notavit solis sidus, id est, altissimum, et maxime sublime, quo tempore est meridies ubique. Cæte-

Rostra et Græcostasin prospexisset solem[4]. A columna

rum Cæso consnl, de quo nnne agitur, is videtur esse, qui et T. Quintins Cæso dictus sit, C. Sulpitii Potiti collega, quorum magistratus in annnm incidit Urhis conditæ 404, non 477, ut Plinii habet corruptus calculus, qui fuerit ante Christum natum annus 344. Nam Cæsones alii consules fuerunt perplures; sed is primns Cæso post leges XII tabulis scriptas. Infra etiam : *Nec congruebant ad horas ejus lineæ, paruerunt tamen ei annis undecim*, etc. Tu ex codice Gottico *annis undecentum* scribe. Quæ lectio vel hoc uno verior est, quod a Messalæ eonsulatu, quando horologium deportatum est, ad usqne consnlatnm Q. Martii Philippi, anni interfuere septem et septuaginta. Id qnod in Cassiodori libello de Consulibus liquida computatione reperias. Gessit autem Philippus censnram annos aliquot post consulatum, ut jam tanto annorum interstitio natus esse non potuerit Valerio Messala consule : quod oportebat si non plus annis undecim eensor fuit post Messalæ consulatum, nt habet impressa lectio Pliniana. Quæ tu omnia in Annotationibus tuis repones cnm honorifica nostri mentione, qui tuus est candor, ut dum te noverit posteritas, noscant et jnvenes amicos quibuscnm vixeris, non omnino indiligentes. Quod si hæc forte placuerint, habebis et alia plurima et docta pariter et juennda. Vale. PINT. — *Accenso.* Pronuntiabat meridiem accensns consulum, uhi primum præterita Curia, inter Rostra et Græcostasin solem jam pervenisse videret. Hnc pertinet versus ille Comici poetæ, citatus a Varrone, de Ling. Lat. lih. V, p. 62 : « Uhi primum accensus elamarit meridiem. » HARD. — Accensus vero apparitor, minister, et quasi lictor magistratus plebeii. Accensos habnere tribuni plebis. Gall. *huissier*, *massier* et multa id genns. AJ.

4. *Quum a Curia... prosp. solem.* In editis baetenns, *cum Curio.* MSS. omnes, *quum auguria.* Unde feliciter Turneb. et Pellic. in notis MSS. *quum a Curia*, elicnerunt. Nam tria hæc loca contermina sibi fuisse, in regione Urbis octava, præter P. Victorem, Varro edocet, de Ling. Lat. libro IV, pag. 37 : « Cnriæ duorum generum, inquit : Nam et nhi enrarent Sacerdotes res divinas, ut Curiæ veteres : et nbi senatus humanas, ut Cnria Hostilia. .... Ante hanc Rostra. ... sub dextra hujus a Comitio locns substructus, nbi nationum subsisterent legati, qni ad senatnm essent missi : Is Græcostasis appellatur, etc. » Vide qnæ dieenda sunt de situ Græcostasis, libro XXXIII, cap. 6. Uhi qnid Cnria sit, qnid Græcostasis, facile disces. Paulo post qnnm in Pliniano textn legeretur olim, *Prospexisset talem solem*, hanc vocem *talem* ejiciendam judicavimns ceu spuriam, qnod nullum ejus vestiginm in MSS. appareat. HARD. — *Quum Curio inter Rostra et Græcostasin prospexisset solem*, etc. Legend. *quum ab Curia inter Rostra et Græcostasin prospexisset talem solem.* Accensus consulum quum ah Curia solem prospiciebat inter Rostra et

Mænia ad carcerem[5] inclinato sidere, supremam[6] pronuntiabat. Sed hoc serenis tantum diebus usque ad primum Punicum bellum. Princeps Romanis solarium[7] ho-
2 rologium statuisse ante undecim annos, quam cum Pyrrho bellatum est[8], ad ædem Quirini[9], L. Papirius

Græcostasin, meridiem pronuntiabat. Salm.

5. *A col. Mænia ad carcerem*, etc. Ita MSS. omnes, Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. Chiffl. aliique, quos Turnebus secutus est, Advers. lib. XXIX, cap. 18, pag. 1054. Columnæ Mæniæ Cicero in Verrem meminit, et Asconius; cui scilicet Mænius nomen suum communicavit. Agetur de hoc Mænio infra, lib. XXXIV, cap. 11. Hinc et Mæniana ædificia apud Festum. Libri editi hoc loco perperam, *a columna ænea*. Hard. — Ita quum eumdem solem prospexerat a columna Mænia ad carcerem radios mittentem, quod fiebat inclinato sidere, tum *supremam* pronuntiabat. *Suprema* igitur dicebatur ante solis occasum. Salm.

6. *Supremam*. Gellius, lib. XVII, cap. 2, pag. 922 : « In duodecim autem tabulis verbum hoc ita scriptum est. Ante meridiem causam conscito... Post meridiem præsenti litem addicito. Sol occasus suprema tempestas esto. » Varro, lib. V de Ling. Lat. pag. 44 : « Suprema, summum diei : id a supremo. Hoc tempus duodecim tabulæ dicunt occasum esse solis : sed postea lex Plætoris id quoque tempus jubet esse supremum, quo prætor in comitio supremam pronuntiavit populo. » Ubi nos *Plætoria* rescripsimus, pro *Prætoria*. Legem enim illam significat, quam M. Plætorius trib. pl. tulit, refertque Censorinus, cap. ult. Hard.

7. *Princeps Romanis solarium*, etc. Sic lege : *Princeps solarium horologium statuisse ante IIIdecim annos*, id est, ante tredecim. L. Papirius Cursor consul fuit, et ædem Quirini dedicavit anno Urbis quadringentesimo septuagesimo quinto. Salm. — Male; vid. not. 8. As.

8. *Ante undecim annos, quam cum Pyrrho bellatum est*. Prius editi *duodecim* legunt, sed reclamantibus MSS. Reg. 1, Chiffl. Parisiensi nostro, aliisque, in quibus diserte sine numerorum compendiis *undecim* scriptum reperias. Atque id sane ratio temporum postulat. Nam cum Pyrrho bellatum esse anno 472, ex Plinio ipso constat, libro VIII, cap. 6. Consulem vero Papirium Cursorem fuisse anno 461 Fasti docent : scribendum igitur *undecim* fuit, non uti Salmasius jubet, pag. 649, *tredecim*, qui quibus auctoribus probare queat bellum cum Pyrrho initum anno modo 475, haud divinare licet. Cæterum, de solari horologio multa quam festive et eleganter Cassiodorus, Var. lib. I, epist. 45 et 46. Hard.

9. *Ad ædem Quirini*. Censorinus, cap. xxiii : « Solariorum antiquissimum quod fuerit, inventu difficile est. Alii enim apud ædem Quirini primum statutum dicunt : alii in Capitolio : nonnulli ad ædem Dia-

Cursor, quum eam dedicaret[10], a patre suo votam, a Fabio Vestale proditur. Sed neque facti horologii rationem, vel artificem significat : nec unde translatum sit, aut apud quem scriptum id invenerit. M. Varro[11] primum statutum 3
in publico[12] secundum Rostra in columna tradit, bello Punico primo, a M. Valerio Messala consule[13], Catina capta in Sicilia : deportatum inde post XXX annos, quam de Papiriano horologio traditur, anno Urbis[14] CCCCLXXXXI; nec congruebant ad horas ejus lineæ[15] : paruerunt tamen

næ in Aventino. » Fuit templum Quirini in sexta Urbis regione, teste P. Victore. HARD.

10. *Dedicaret.* Eo anno quo consul fuit, Urbis 461, quum anno superiore eam vovisset pater, si Samnites quos bello tum dictator petebat, devicisset. Rem narrat prolixe Livius sub finem libri decimi, pag. 187. HARD.

11. *M. Varro.* In aliquo opere, quod intercidit. HARD.

12. *Statutum in publico.* In Foro. Censorinus loco citato : « Illud satis constat, nullum in foro solarium prius fuisse, quam id quod M. Valerius ex Sicilia advectum, ad Rostra in columna posuit. Quod quum ad clima Siciliæ descriptum, ad horas Romæ non conveniret, L. Philippus censor aliud juxta constituit. Deinde aliquanto post L. Cornelius Nasica censor ex aqua fecit horarium : quod et ipsum ex consuetudine noscendi a sole horas, solarium cœptum vocari. » Verbo *statutum* usus in re eadem Plautus, in comœdia Bœotia : « Ut illum Dii perdant, qui horas repperit, Quique adeo primus statuit hic solarium, etc. » HARD.

13. *Messala consule.* Qui Valerius Max. Messala dictus est, *Primus ex familia Valeriorum*, inquit Seneca lib. de Brevit. vitæ, cap. 13, pag. 734 : « Urbis Messanæ captæ in se translato nomine Messana appellatus est, paulatimque vulgo permutante litteras, Messala dictus est. » HARD.

14. *Anno Urbis CCCCLXXXXI.* Ita reclamantibus licet MSS. editisque libris fidenter rescripsimus, pro *CCCCLXXVII*, non solum Fastorum auctoritate permoti; sed et ipsius Plinii admonitu, qui undecentum annis post deportatum e Sicilia horologium alterum (quod factum est post triginta a Papirii consulatu annos, qui consulatus incidit in annum, ut diximus, 461), tertium hoc solarium diligentius ordinatum scribit, hoc est, anno 590, quo ipso anno in Fastis censuram gessisse produntur L. Æmilius Paulus, Q. Marcius Philippus, lustrumque fecisse quinquagesimum tertium. HARD.

15. *Ejus lineæ.* In eo horologio descriptæ lineæ ad indicandas horas. Ex Marcio Philippo, quem Plinius mox appellat, genus traxit M. Julius Philippus Imp. et conjux ipsius Marcia Otacilia Severa :

eis annis undecentum, donec Q. Marcius Philippus, qui cum L. Paulo fuit censor, diligentius ordinatum juxta posuit : idque munus inter censoria opera gratissime acce-
4 ptum est. Etiam tum tamen nubilo incertæ fuere horæ usque ad proximum lustrum[16]. Tunc Scipio Nasica collega Lænatis[17], primus aqua[18] divisit horas æque noctium ac

et hi omnes ab Anco Marcio rege Romanorum. Unde in nummis suis uterque Philippus Aug. pater et filius, vidit inscribi, NOBILITAS AVGG. *Nobilitas Augustorum.* Inde etiam traxit ortum Trajani soror, hoc est, consobrina, Marciana Augusta; et longe postea Marcianus Augustus. Ex nobilitate, hoc est, ex nobilium ordine Philippos fuisse ante Marsicum bellum, docet etiam Plinius, libro IX, cap. 80. HARD. — Has genealogiarum nugas, putidas sane, et, ut uno verbo multa complectar, Harduinianas, huic appendito quam in suo *M. Botte* delineavit Nostras PIGAULT-LEBRUN, dum genus viri trahit a Genuensi duce *Botta.* Ab Anco Martio ὁ Ἄραψ non minus mihi ridiculus videtur quam tot in Germania homunciones a celeberrimo WITIKIND, aut a Laomedonte et Priamo Pharamundus. AJ.

16. *Ad proximum lustrum.* Quinquennio post, anno Urbis, ut mox dicitur, 595 quo censores fuere P. Corn. Scipio Nasica, M. Popilius Lænas, lustrumque factum quartum et quinquagesimum. H.

17. *Lænatis.* Hæc restitutio debetur Gelenio qui in vulgatis libris adnotaverat irrepsisse *Lanati.* Id certe ediderat Palmarius (vid. edit. Venet. 1499, 1519); cui adhæsit Alexander Benedictus (1507, 1510). Vetustiores tamen impressiones habent *Lenati* (1470, 1476, 1479, 1483, 1491, 1496) iisque satis accedunt Ambrosiani codices. In Chifletisuo *Lœnati* apparere testatur Dalecampius. Fuit laudatus censor, prænomine Marcus, gentilitia appellatione *Popilius*, uti etiam ex Plinio illius dignitatis tempora attingente eruitur (lib. XXXIV, c. 6). Multa de nobilissimi cognominis origine afferunt lexicographi ad Ciceronem provocantes; sed qua ratione scribendum sit, allato Oratoris loco (in Bruto), non constat. Hanc docere videtur Velleius Paterculus, lib. I, p. 565, t. I, edit. Ebrodun. « Per idem tempus, quum Antiochus Epiphanes qui Athenis Olympicum inchoavit, dum regem Syriæ Ptolemæum puerum Alexandriæ obsideret, missus ad eum legatus M. Popilius Lænas » conjiciendum igitur quod *Lænas Lænatis*, uti *Mæcenas Mæcenatis* efficiat. Subtiliores grammatici, aliquam adhuc in cognominis progressione difficultatem habentes rem fusius pertractent. Non ignoro quod etiam *Popillius* geminata littera *l* scribatur in multis Paterculi codicibus. Vetustissimum elogium a Raphaele Volaterrano allatum Plinio convenit, M. POPILIUS M. F. M. N. LÆNAS. Si plura optas, consule Glandospium, Disquisit. tom. I, lib. V, pag. 206. REZZ.

18. *Primus aqua.* Per clepsydram

dierum. Idque horologium sub tecto dicavit, anno Urbis DXCV. Tamdiu[19] populo romano indiscreta lux fuit. Nunc revertamur ad reliqua animalia, primum terrestria[20].

stillante, inquit Dalecampius. Verum a clepsydra haud parum differre hæc ὡρολόγια ὑδραυλικὰ, ex Vitruvio intelliges, a quo ea prolixe describuntur, lib. IX, cap. 9. HARD. — *Aqua.* Vide item et cf. Victorium lib. XXII, cap. 1. DAL.

19. *Tamdiu.* Vid. et cf. iterum Censorinus, de Die Natali, cap. 23. AJ.

20. *Nunc revertamur... terrestria.* Simillima hæc clausula libri sequentis initio, unde interpolationis suspicio orta non absurde Rezzonico. Vid. ad lib. VIII, cap. 1, not. 1. Sed h. l. bene est. AJ.

EXCURSUS I

Ad ea Plinii verba, c. 1, p. 5-11:

Hominem tantum nudum et in nuda humo, etc.

Quis est autem tam miser, tam neglectus, quis tam duro fato, et in pœnam genitus, ut non tantam deorum munificentiam senserit? Ipsos illos complorantes sortem suam, et querulos circumspice. Invenies non ex toto beneficiorum cælestium expertes: neminem esse, ad quem non aliquid ex illo benignissimo fonte manaverit. Parum est autem id, quod nascentibus ex æquo distribuitur? Ut quæ sequuntur, inæquali dispensata mensura, transeamus, parum dedit natura, quum se dedit?

Non dat Deus beneficia! Unde ergo ista quæ possides? quæ das? quæ negas? quæ servas? quæ rapis? unde hæc innumerabilia, oculos, aures, animum mulcentia? unde illa luxuriam quoque instruens copia? Neque enim necessitatibus tantummodo nostris provisum est: usque in delicias amamur. Tot arbusta, non uno modo frugifera, tot herbæ salutares, tot varietates ciborum per totum annum digestæ, ut inerti quoque fortuita terræ alimenta præberent! Jam animalia omnis generis, alia in sicco solidoque, alia in humido innascentia, alia per sublime dimissa: ut omnis rerum naturæ pars tributum aliquod nobis conferret! Flumina hæc amœnissimis flexibus campos cingentia, illa præbitura commerciis viam, vasto et navigabili cursu vadentia, ex quibus quædam statis diebus mirabile incrementum trahunt, ut arida et ferventi subjecta cælo loca subita vis æstivi torrentis irriget! Quid medicatorum torrentium venæ! quid in ipsis littoribus aquarum calentium exundatio?

...... Te Lari maxime, teque
Fluctibus, et fremitu assurgens Benace marino?

Si pauca quis tibi donasset jugera, accepisse te diceres beneficium: immensa terrarum late patentium spatia negas esse beneficium? Si pecuniam tibi aliquis donaverit, et arcam tuam, quoniam id tibi magnum videtur, impleverit, beneficium vocabis: tot metalla defodit, tot flumina emisit terra, super quæ decurrunt sola aurum vehentia; argenti, æris, ferri immane pondus omnibus locis obrutum, cujus investigandi tibi facultatem dedit, ac latentium divitiarum in summa terra signa disposuit; negas te accepisse beneficium! Si domus tibi donetur, in qua marmoris aliquid resplendeat, et tectum nitidius, auro aut coloribus sparsum, num mediocre munus vocabis? ingens tibi domicilium, sine ullo incendii aut ruinæ metu struxit, in quo vides non tenues crustas, et ipsa qua secantur lamina graciliores, sed integras lapidis pretiosissimi moles, sed totas variæ distinctæque materiæ, cujus tu parvula frusta miraris, tectum vero aliter nocte, aliter interdiu fulgens; negas te ullum munus acce-

pisse! Et quum ista quæ habes magno æstimes, quod est ingrati hominis, nulli debere te judicas! Unde tibi istum, quem trahis, spiritum? unde istam, per quam actus vitæ tuæ disponis atqne ordinas, lucem? unde sanguinem, cujus cursu vitalis continetur calor? nnde ista palatnm tuum saporibus exquisitis ultra satietatem lacessentia? unde hæc irritamenta jam lassæ volnptatis? unde ista quies in qua pntrescis ac marces? Nonne, si gratus es, dices,

. . . . Deus nobis hæc otia fecit:
Namque erit ille mihi semper Deus, illius aram
Sæpe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boves, ut cernis, et ipsum
Ludere quæ vellem calamo permisit agresti.

Ille est Deus, non qui paucas boves, sed qui per totum orbem armenta dimisit, qni gregibus nbiqne passim vagantibus pabulum præstat, qui pascua hibernis æstiva substituit, qui non calamo tantum cantare, et agreste atque inconditum carmen ad aliquam tamen oblectationem modulari docuit, sed tot artes, tot vocum varietates, tot sonos, alios spiritu nostro, alios externo, cantns edituros, commentus est. Neque enim nostra ista, quæ invenimus, dixeris: non magis, quam quod crescimns, quam quod ad constitutum tempus sua corpori officia respondent. Nunc puerilium dentium lapsus, nunc ad surgentem jam ætatem, et in robustiorem gradum transeuntem pubertas, et ultimus ille Deus surgenti juventæ terminnm ponens. Insita sunt nobis omnium ætatum, omninmque artium semina, magisterqne ex occulto Dens producit ingenia.

Ita Plininm, antequam ipse scriberet, confutabat, in libro de Beneficiis quarto, cap. 4, 5, 6, L. ANNÆUS SENECA PHIL.

EXCURSUS II

DE CORNELIO TACITO BELGICÆ GALLIÆ PROCURATORE,

AN HUIC CUM CORNELIO TACITO HISTORICO UT HOMONYMIA, SIC ET ΤΑΥΤΟΤΗΣ COMPETAT.

Ad ea Plinii verba, cap. 17, pag. 91:

Ipsi nos pridem vidimus eadem ferme omnia, præter pubertatem, in filio Cornelii Taciti, equitis romani, Belgicæ Galliæ rationes procurantis.

Quum ex hoc Plinii nostri loco delapsa opinio et libros non paucos et mentes permultas invaserit, Tacitum historicum in Belgio fnisse ra-

tionatorem, et nos in edendo Oberliniano Tacito, Annalibus vitam auctoris a Lipsio concinnatam præfixerimus, ne uno quidem verbo lectorem jubentes non temere fidem adhibere, non utile tantum, sed necessarium omnino esse putamus Secundi verbis immorari, et, bis cum historia et ipso Tacito collatis, dispicere an vere de Annalium et Germaniæ auctore, de Agricolæ genero, Noster hoc loco egerit.

Porro nil obstat quin ipso etiam initio sententiam nostram aperiamus, quæ ita se habet, de scriptore Rerum romanarum florentissimo hic directe non agi, sed de illius patre et fratre. Quarum tamen decisionum non eadem ratio etiam nobis videtur; siquidem priori certitudinem inesse remur, posteriori vero nil nisi probabilitatem.

PARS PRIOR.

De C. Cornelio Tacito, Rerum romanarum scriptore, in Plinio non agi.

Lipsianæ originis est ille de C. Cornelio Tacito historico apud Plinium nominato error tritus quidem et vulgaris ob magni nominis auctoritatem. Nam Lipsius, quum commentarium conscribere ad celeberrimum Flavianorum temporum scriptorem vellet, ipsius vitam, in limine collocandam, nimis celeriter, et, ut aiunt, αὐτοσχεδιαστὶ, exaravit. Quod vel ex hoc clarissime patet quod sibi ipse contradicat fluctuetque, ita falsa veris, vera falsis intexens ut hunc appareat, si non semper mendacem, certe multoties inter mendacia versari. Unde pleraque, non operosissime hercules, apud sagacissimum Bayle, de quo acute poeta recentior:

> Bayle, savant modeste et raisonneur caustique,
> Tenait loin de Paris sa balance sceptique.
>
> Chénier, *Épître à Voltaire.*

confutata et deleta sunt, in commendatiss. *Dictionn. critique*, ad voc. *Tacite* (tom. III, pag. 669, 670, ed. Rotterd. 1715), not. H. Invenerat tamen præsidium et tutelam sub nominis Lipsiani umbra pessima sententia; atque hinc de Tacito præjudicata opinio ferme sine contradictore convaluit pervagataque est. Hinc Bodinus, in *Méthod. Hist.* «Floruit diutissime in militari urbanaque disciplina, et proconsul Germaniam inferiorem obtinuit, quo tempore Germanorum mores, instituta, ritus tanta diligentia perscripsit, ut uni Tacito suam antiquitatem Germani acceptam ferant.» In hanc sententiam quoque Vossius; in hanc quoque, immo in ipsa verba Balthazar Bonifacius, de scriptoribus Historiæ Romanæ. In hanc demum Pichon, qui in epistola dicatoria sui Taciti *in Usum*: «Hoc autem, ait Serenissimo Principi, oportet esse tibi Tacitum acceptiorem, quod olim in Gallia tua, et quidem Belgica, quæ maxime rectoris impatiens, obtinuit imperium, et quod hic forsitan ea ipsa meditatus est et usu didicit, quæ scriptis mandaret ac posteris relinqueret.»

Sed quid præter Lipsii decretum mirabili huic fere omnium doctorum consensui originis aut causæ demum fuit? Nihil quidem, præter Plinii verba, quæ nos hic sollicitos tenent, et hunc Taciti locum ; « Dignitatem nostram a Vespasiano incboatam, a Tito auctam, a Domitiano longius provectam, etc. equidem non negaverim. » Quid inde ut Lipsius dicat: « Propius a vero abest ipsum primum jus imaginis et honores in familiam non nimis illustrem intulisse. Initium dignitatis illi sub Vespasiano fuit a quo, Plinio auctore, procurator datus Galliæ Belgicæ, rationes principis administravit, quæ dignitas equestri ordini diu peculiaris fuit. » Ipse quidem mox se coufutat; nam mox : « Quomodo? quiane procurator sub illo Belgicæ? E Plinio id suspicere; sed suspicere tantum, immo verius id ceperis de hujus patre. Intellige ergo dignitatem ejus inchoatam a Vespasiano, quod ab eo laticlavius factus et relatus in ordinem primum. »

Suæ igitur ipse confutator sententiæ Lipsius; et tamen ad priorem decisionem exinde revolvitur, quam plurimi receperunt.

Nos falsitatem doctissimi commentatoris non suspicamur duntaxat, sed omnibus demonstratum et approbatum iri speramus. Tacito, ait Plinius, filius fuit sexennis; ergo hoc tempore Tacitus jam uxorem duxerat. Sed Agricolæ filiam vel tyrunculi in gymnasiis nostris norunt Tacito nupsisse; atqui hæc eo anno desponsa quo pater ex Aquitania provincia ad spem consulatus Romam avocatus est, ac collocata post patris consulatum. Ipse Cornelius in vita Agricol. cap. IX: « Consul egregiæ tum spei filiam juveni mihi despondit, ac post consulatum collocavit. » Agricolam vero constat anno post Christ. nat. 76, cum Flavio Domitiano V consulatum gessisse. Ergo anno 77 nupsit Julia Agricolæ. Plinius vero biennio post hoc matrimonium diem supremum obiit : quare Taciti filium sexennem huic aliquando visum esse res perabsurda est.

Forsan objicies non eas Taciti primas nuptias fuisse; quod eo probabilius videbitur, quod imperatoriis temporibus frequentissima divortia erant. Sed hoc argutiæ in irrito esse perfacillime judicabis, si attente supra laudatam phrasim perlegeris, ubi ait *juveni mihi*. Num sic de se homo, uxore jam ducta et ablegata, loqueretur?

Aliud potest his argumentis subjici, nempe procuratores fisci nusquam in historia occurrere, qui postea rem publicam capessiverint, accesserintque ad curules magistratus. Non id quidem ignobile, sed nec nobile existimatum Romæ fuit, sive fisci, sive ærarii rationibus præesse, nisi quæstor in provinciam consulem, proconsulem aut prætorem comitatus esses. Equestris illa nobilitas fuit, præbuitque creberrime viris non divitibus comparandarum opum occasionem ; opes vero iter sternunt ad dignitates, at dignitatem minime conciliant. Ita sæpe evenit ut pater divitias apisceretur; paternarum vero divitiarum auxilio nixus filius dignitates sequeretur, assequeretur. Id de Agricolæ familia satis perspicue innuit Cornelius in vita, cap. 4, ubi hæc expresse : « Cn. Julius Agricola, vetere et illustri Forojuliensium colonia ortus, utrumque avum procuratorem Cæsarum habuit; quæ equestris nobilitas est : pater Julius Græci-

nus, senatorii ordinis studio eloquentiæ sapientiæque notus. » Id de ipsius Taciti gente probabile est, ut infra explanabitur. Neque hac etiam nostra ætate res admodum dissimiles eunt. Nonne quotidie homines novos adspicis, sive ingenii, eloquentiæ, scientiarumque et artium laude præclaros, sive mercimonio multiplici, et, quod aiunt, industria iter sibi ad divitias consternentes; quas ubi hæredes tenent, mercimonio et scientiis, ingenio et industriæ æternum vale dicunt, et ad præfecturas, legationes, legum ferendarum curam, etc. animum conferunt.

Hinc vides præterea non legitime ab Harduino exterminatam pristinam scripturam, ut reponeretur pro *nos pridem* res contraria *non pridem*. Nam etsi *non pridem* genuina lectio existimaretur, Plinius tamen mendax foret; nullo modo enim puerum vidit sexennem, quem constat biennio ante ipsius mortem natum. Tum nulla est satis valida auctoritas, ut editorum librorum consensui adverseris. Mutatio eo tantum consilio facta est, ut de Tacito narrata res videretur; neque per se justis rerum æstimationibus constat, neque quidquam suppetiarum Lipsio affert.

PARS POSTERIOR.

Eum de quo agit Plinius procuratorem in Belgio patrem Taciti fuisse.

Id quidem jamdudum ipse Justus suspicabatur, ut e supra allegatis perspectum est. Ad id videbatur facere inscriptio vetus, quam a Reinesio olim prælatam, commentario suo interpolatam voluit Harduinus. Hanc vero laudantibus creditur Taciti pater, non semel duntaxat rationator fuisse, sed bis ad minimum, et præterea *Veri* cognomen præ se tulisse.

Eos equidem existimo triplici errore implicitos: 1° Quod quidem nunquam eum Cornelii historici nomine cognomen hoc Veri junctum occurrit, sive in ipsius codicibus, quos vetustas non abolevit, sive in laudatoriis Veterum judiciis, testimoniis, encomiis. 2° Ubi in romanis nominibus duo cognomina, nisi has apud gentes quæ quum numerosissimæ essent in multiplices ramos dividebantur? Ex iis, fortean dices, Cornelii; et in hoc exsultabis, Cornelios Lentulos, Cornelios Scipiones, Cornelios Cethegos, Cornelios Syllas exhibendo, quorum multis duplex cognomen, Scipio Nasica, Scipio Asiaticus, Lentulus Crus, Lentulus Sura, etc. Sed memento Cornelios fuisse alios patricios, alios plebeios; quorum priores diligentissime id curaverunt, ut nominibus, prænominibus, cognominibus sua distingueretur nobilitas : posterioribus vero nulla in hoc cura; plebeius vero noster historicus, neque ille credendus est nobilitatem sibi longissima inanium cognominum ambage, ut Romæ optimates, ut in Hispania nova Magnates, conciliavisse. 3° Rationatores non existimabantur publici muneris participes; tum quia vectigalia redempturarum more et modo exercebant, tum quia pecuniam colligere sordidum videbatur, nisi armis, nisi vi et sanguine colligeres. Quid si reputaveris imperatoris rationes, non reipublicæ, ab hoc Tacito procurari? Ut enim ab ærario fiscus,

a republica civis unus, ita a pnblicano qni imperii vectigalia colligit, ille distat qui principis gazam servat.

Sed hæc acriter vellicanti mihi vix jam duhinm videtur Pliniannm Cornelium celeberrimi historici patrem fuisse; at nec argumentorum idem genus, idem ordo erit.

Id principio videtur statuendum, nunquam Romæ adolescentulum de quo triste prodigium a Secundo narratnr, versari potuisse. Nam pater iu Belgio commorabatur; quumque hic divitias, potestatem, et heatissimum apparatnm sibi posset circumdare, prohahile est in Belgica quoque provincia, immo eadem in urbe, conjugem, familiam, propinquos, et si quid præterea liberorum suppeteret, domicilium habnisse. Num puer solus Romam ahlegatus est? Qua de causa? Ut ostentaretur? sed hoc egeni parentes forte fecissent; dives pater, ditissima genitrix mœrebant et occultabant, nisi quis devinctior adesset. Ut sanaretur? Sed nec spes esse dehuit sauationis, neque Noster id prætermisisset; immo dixisset non sibi soli, sed omni Romæ, sed optimis medicis rem visam et notam. Hoc admisso, necesse est infantem a Plinio in ipsa Gallia visum. Sed hoc quis miretnr? quis nescit Nostrum alæ præfuisse in Germania, Germaniam vero non raro appellatam Belgii partem septemtrionalem orientalemque, ita ut duo Germaniæ vulgo distinguereutur, hæc nempe citra Rhenum, illa ultra Rhenum sita? Ex hac autem in illam commigrare perfacillimum fuit, et re vera quotannis fiebat, eo saltem tempore qno hiberna castra repeterentur. Porro Nostrum, quem a teneris constat naturalinm rerum studio vacare solitum, jure tuo credideris tunc materiam operis magni comparavisse, atque his auditis quæ de procuratoris filio passim et fabulis mixta ferebantur, patrem adivisse, qui honestissimo et gravissimo juveni nec domo sua interdixit, nec nati adspectu. Obiterque, antequam id argumenti relinquitur, moneamus ex hoc invicte probari antiquam scriptnram *nos pridem*. Nam Plinius, qni opus suum sine fine perpolivit, donec fato fungeretur, si infantem in Belgica vidit, viderat *pridem*; sin *non pridem* vidisset, Romæ vidit, qnod fieri minime potuisse snpra probatum est.

2° Taciti cnm Plinio Juniore amicitiam omnes norunt, tum ex ipsius Plinii epistolis, tum e fama quæ nunquam de claris viris silet. Nemini tamen venit in mentem, ne in eruditissima qnidem taliumqne iudagationum amantissima Germania, in amicitiæ his temporibus rarissimæ causam inqnirere. Ubi enim Plinio occurrit Tacitus? Num in foro, quod ambo frequentaverunt? sed hic jam eloquentia celeberrimus, quum famæ nomen nondum prior inseruisset. Unde igitur inter juvenem et virum mira caritas? Ego hoc crediderim, quindecim fere annos ante Plinium Epistolographum natum Tacitum, prius amicum exstitisse huic quam forense cnrriculum uterque invaderet, mox illi patronum fuisse exemplo simul et optimis disciplinis perutilem. Sed ipse, meo judicio, Cornelius patronum prius in Polygrapho invenerat, et priori Plinio tantum debuit quantum ipsi posterior. Talis autem patrocinii suscipiendi occasio forsan fuit peregrinatio in Galliam Belgicam et apud Cæsareum procu-

ratorem commoratio. Hic dum alterum e liberis pater ostendit physica præcocitate mox absumendum, alterum jactat ingenio non minus præcocem, et reipublicæ capessendæ olim, si patronum invenerit, parem. Potuitque Noster adolescentulum Tacitum mirari, et postea secum Romam abducere, ut litteris traderetur, et scholis jam egressum auctoritatis suæ firmamento ad altiora promovere. Interim in avunculi domo epistolarum scriptor educabatur; nec mirum fuit hospitio et contubernio jam propinquos, amicitiæ vinculis quam arctissime in dies illigari.

3° Bellum gallicum a Civili, Tutore, Sabino, Classico in Gallia Belgica inceptum forsan notasti a Tacito copiosissime et exactissime narrari. Num temere is proloquetur qui hos locos, illa bella huic singulariter nota dicet? Num temere is qui suspicabitur Flavianis eximie favisse Cornelii patrem? Nempe, post imperatoris Neronis mortem, multa bella undequaque exarserant, dum Nymphidius, Capito, Macer, Galba, Otho, Vitellius, Vespasianus pro summa potestate deprœliantur. Hanc Batavi recuperandæ libertatis optimam occasionem rati, contra Romanos armati exeunt: nec multum abfuit quin Galliæ omnes desciscerent, et clamante Civili: «Nunquam magis afflictam rem romanam; nec aliud in hibernis quam prædam et senes; attollerent tantum oculos et inania legionum nomina ne pavescerent; consanguineos Germanos, Gallias idem cupientes: ne Romanis quidem ingratum id bellum, cujus ambiguam fortunam Vespasiano imputaturos: victoriæ rationem non reddi;» (sic Tacitus, Hist. lib. III, cap. 14) romana compages quadringentis annis prius solveretur quam hanc solutum iri fata destinaverant. Cæterum quo modo Vitellii victor Vespasianus, imperium mox omne sub leges redegerit, Civilisque arma, jam triumphantis, jam Galliam persultantis, Cerealis industria coercuerit, nec incœpti nostri est narrare, et satis notum est. Sed hoc in tumultu possumus conjectare aliquid magnum a procuratore ditissimo aut datum, aut dictum, aut factum; id vero etsi non Vespasiani gratia, sed Romanorum dedisset, egisset, post victoriam Flavianarum partium caritati imputatum; unde filio Romæ degenti favor et quædam facilitas ad magistratus reipublicæ honestissimos accedendi.

Ajasson de Grandsagne.

EXCURSUS III

DE ANTIQUORUM ΗΜΕΡΟΔΡΟΜΟΙΣ ET CÆTERIS CURSORIBUS.

Ad ea Plinii verba, cap. 20, pag. 99 et 100:

Cucurrisse MCXL stadia ab Athenis Lacedæmonem, etc.

Peruicitas quidem istorum mira est et digna de qua referatur; non hæc tameu quam, velut supra omuem fidem sitam, iu dubinm revoces. Atque, ut de exemplis sileam quæ aut parum auctoritatis per se habere viderentnr, aut tempornm locorumve intervallis dissita sunt nimiis, nt Peruvianorum, etc. nulla uon die in Auglia homines spectantur qui paucis horis spatium superaut vix triplici tempore aliis percurrendum; et nobis iu Lutetia nostra, auuo proxime elapso, visus est sæpe sæpius celeberrimus velocipes Rummel. Ille, coram confluente turba, Campum Martium ter circumivit horæ septunce, nnciaque dimidia (vulgo 38 *minutes*); æquoris vero circuitus æquat 3,200 *mètres*. Sed omnes qui ante eum cursui operam dederant, antecessit longe vir quem nuper, hujus nimirum anni (1827) mense junio, die qninta decima non soli contemplati sumus in Elysiis, sic vocant Nostrates. Campis nempe ab urbis porta quam vocamus *de l'Étoile* ad Regiæ cui nomen gallice est *les Tuileries* (græce esset κεραμικὰ), uumerantur metrorum neotericorum duo millia, quod antiquarum leucarum dimidiam partem æquat. Porro hic de quo jam sermo est palmarius cursor, Ernest, sese promiserat unius horæ et quadrantis spatio (75 *minutes*), quinquies a porta Stellata ad Regiam iturum, quinquies a Regia ad portam reversurum; quod idem erat ac sese promittere perficiendis tam brevi temporis intervallo quinque leucis parem. Multi, ut fit, confluxerunt, videudi, uarraudi, irridendi studio; nam neque omnes pollicenti fidem adhibere statim voluerunt. Et inter quosdam sponsiones factæ an victor, an victus ille egressurus stadio videretur. Plures nobilissimis equis circnmvolitavere, æmulaturi, et pernicitate, si possent, virum præstaturi. At ille tranquillus, atque, nt apparuit, sine sudore, sine fatigatione aut conatu ullo, quasi oblectamenti causa obambularet, iter longum confecit nt prænuntiaverat, nisi quod breviore etiam quam promiserat tempore viam absolvit. Qui vero equites circumvagabantur, hi incedentem primo cursu aliquantulum superaverant, mox pares iverant, tum eminus cominus secuti sunt, at denuo, deficientibus jamjamqne collapsuris equis, conquievere. Magis tameu mirere forsan quod Ernesto Lutetiam venienti evenit. Ille, ut primum urbem ingressus est, de more præfectnram adiit, id scilicet petiturus, ut commorari liceret, quod dici-

mus *permis de séjour*. Diplomate autem exhibito,quod ut libere et secure iter facias traditur (*le passe-port*), mirari scriba, suspicari improbum virum, sciscitari quo id tandem modo evenisset ut uno, aut circiter die plus quam centum leucas ille uno quasi saltu transvolasset : nullam quippe esse rhedam publicam, *celeriferum*, *hirundinem*, *fulgur*, aut si quid præterea vehiculi paradoxonymi inveniretur, quo tam celeriter spatia vegrandia absolverentur; falsum igitur diploma, scelestumque hominem carceri mandandum. Ille in hoc nil miraculi contendere; suum et verum, et hesternum esse diploma; cæterum non rheda se usum, ut veniret. — Num igitur aeria cymbula Mongolferii?—Neque hac, sed pedibus.—Tum aperit quis ipse sit, et quid sibi studii, quid industriæ, quid velocitatis; se Lutetiam Parisiorum eam præcipue ob causam devenisse, ut, quid pedibus valeret, ostenderet; et omnes, quotquot hic adessent, hoc a se rogatos, ut notarent qua hora præfecturam adiisset, qua urbem in diplomate denotatam reliquisset, et quantulo iter suum vegrande tempore perlegisset.

Visum a nobis, vel auditum a scribis præfecturæ, latinitate donabamus, 4 id. jul.

LUD. LISKENNE et AJASSON DE GRANDSAGNE.

EXCURSUS IV

DE AUDITO OLYMPIÆ STREPITU PRÆLII, QUOD AD SYBARIM GESTUM EST.

Ad ea Plinii verba, cap. 22, pag. 102:

Prælium quo Sybaris deleta est eodem die quo gestum erat.

Ex Harduini nota perspicis, nec Plutarcho, nec Tullio rem eam visam, de qua merito possint dubitare; nec credulitatis sibi palmam auferri sinit Noster, quippe cui satis, ut legentes præmoneat, dicere auditus unum exemplum esse mirabile. Ipse Plinii Annotator, aut credidit nimis facile, quod Physices rudem arguit, aut seduli commentatoris officio minus diligenter functus est. Nos putamus, sive credendum, sive non credendum libuerit, necesse tamen aliquid copiosius dici de φαινομένου, sic aiunt, possibilitate.

De sono quidem, omnium experientia jam constat posse quosdam aut fragores, aut strepitus leves procul audiri, præcipue si ventus afflaverit, aut artificis manu apte parati sint loci, quos pervagaturus est sonus.

In tubis, verbi gratia, cylindricis optime vox etiam levissima auditur, quia nempe non spargitur. Audiamus de hoc dicentem J.-B. BIOT, Phy-

sices profess. publ. in Facultate Scientiarum Academ. Paris. in classico opere *Traité de physique expérimentale et mathématique*, Tom. II, init.

« Si la masse d'air dans laquelle le mouvement se propage était cylindrique, on ne voit pas que la force du son dût s'affaiblir avec la distance, si ce n'est peut-être par le frottement de l'air contre les parois des tuyaux. C'est aussi ce que j'ai éprouvé par expérience dans les tuyaux des aquéducs de Paris sur une colonne d'air cylindrique de 951 mètres de longueur. La voix la plus basse était entendue à cette distance, de manière à distinguer parfaitement les paroles, et à établir une conversation suivie. Je voulus déterminer le ton auquel la voix cessait d'être sensible : je ne pus y parvenir. Les mots dits aussi bas que quand on parle à l'oreille étaient reçus et appréciés; de sorte que pour ne pas s'entendre, il n'y aurait eu absolument qu'un moyen, celui de ne pas parler du tout. »

Quum vero neutiquam sit possibile tubos habere cylindricos tali magnitudine, conorum usu similes effectus physici creaverunt. Hinc duo in physicis gazophylaciis notissima instrumenta, quibus nomen *porte-voix* et *cornet acoustique*. Quæ quidem describere supervacuum foret. Satis erit, si hoc notaverimus, maximum esse commodum in priore ad emittendos et transportandos sonos, in posteriore vero ad accipiendos. Ille modus longe transmittendæ vocis non sine ingenio fuit apud Veteres cubiculum id perfidum et crudele quod appellavere *aurem Dionysii*. Ibi enim in unum eumdemque locum confluebant fistulæ e multis locis summa arte perductæ, ita ut quidquid in carceribus aut palatii certis conclavibus dicebatur, facillime perceptum tyrannus audiret.

Vasa quæ in Theatris Veterum collocari mos erat, ut sonus triplex, quadruplexque resultaret, non ex eadem θεωρίᾳ inventa dispositaque sunt. In his aer perculsus commovebatur, ita ut sonus sonum gigneret augeretque.

Præterea, omni artificio remoto, certum est sonum posse maximis intervallis exaudiri. Sic, verbi gratia, quo tempore, 1793, Lugdunum infelix obsidione tenebatur, tormentorum bellicorum fragor Matiscone audiebatur : quæ urbs a Lugduno undecim leucis distat; sic et quum Galliam nostram fœderati hostes invaserunt, Parisiis audiebamus pugnæ sonum, quæ circa Fontem Bellaqueum gerebatur. Experientia est in Commentariis Academiæ Regalis Scientiarum vulgata anno 1738, et naturalium rerum studiosis notissima, qua nempe soni velocitas æstimata est. Ad hanc scilicet æstimationem necesse est speculam eligi, unde possit adspici flamma quæ sonum comitatur; sed hæc specula a loco quem flamma primum illuminat distare debet. Cæterum audiamus florentissimum auctorem de phænomeno disserentem :

« Il (iste labor) est entièrement fondé sur ce principe que quand une lumière et un son partent en même temps, comme d'une arme à feu, la lumière arrive beaucoup plus tôt à l'œil que le son à l'oreille, et même qu'à cause de la prodigieuse et presque incroyable vitesse de la lumière,

on pent compter qu'elle arrive à l'œil dans l'instant précisement qu'elle part, au lieu que le son n'arrive à l'oreille que dans un temps fini et sensible. C'est ce temps qu'il faut mesurer exactement, aussi bien que la distance du lieu d'où partent la lumière et le son, au lieu où est l'observatenr. »

His præmissis, Academiæ legati loca delegerunt circiter novem leucis inter se distantia, pagum nempe cui nomen *Montmartre* et oppidulum *Mont-lhéry :* huc facile sonus perveniebat modici tormenti quod ex illo Parisino pago tonabat.

Sed ex omnibus istis, quæ singula candidissime fassi sumus, non sequitur posse sonum, etiam vehementissimum, a Sybari ad Olympiam usque pervenire; præcipue si cogitemus nulla tunc tormenta fuisse quorum fragor, certe lancearum, ensium, clypeorum et procumbentium domorum et clamantium virorum strepitus longe exsuperat.

Sybaris, quæ urbs posthac Thurium audivit, in Italia ad Tarentinum sinum ædificata, occupavit latitudinis gradum 39° 41', longitudinis vero 14° 9'; at Olympia in Elide latitudinis 36° 38', longitudinis 19° 23'. Hinc patet plus quam centum et viginti leucas inter has urbes fuisse.

In *Acustica* docemur soni intensitatem æstimari sumpta ratione distantiæ, sed quadratæ. Exempli gratia, si quem sonum intervallo quolibet exauditum repræsentaveris per unitatem, ubi duplex evaserit distantia, quater demissior sonus videbitur, ita ut eadem intensitas esse non possit, nisi quadruplex ille primo fuerit. Item, triplici intervallo, sonus est $\frac{1}{9}$; quadruplici $\frac{1}{16}$, et quincuplici $\frac{1}{25}$, etc.

Hinc revolvamur ad Plinianum exemplum. Vix audimus prælii fragorem duodecim leucis detonantem. Nunc pro duodecim rescribamus 120, decies majus illud intervallum erit; centies ergo minor soni intensitas. At centies minor sonus nulli audietur; necesse est ergo sonum prælii in Italia, hodiernorum certaminum fragore centies vastiorem fuisse. Sed hoc quis sibi persuadebit?

Id unum jam posset objici; inter binas urbes jacere montes, convalles, locorum angustias, quæ, tuborum cylindricorum non ita absimiles, debuerunt effectus pares gignere. Sed memento distantiæ partem majorem nihil aliud esse quam Ionium mare, raris insulis sparsum, et quæ sono obessent potius quam faverent. Ergo Plinio in hoc abjudicanda omnino est fides.

AJASSON DE GRANDSAGNE.

EXCURSUS V

QUIBUSNAM REX PONTI MITHRIDATES ΕΥΠΑΤΩΡ, SINE INTERPRETE, LINGUIS USUS, ET GENTES SUBACTAS AFFATUS.

Ad ea Plinii verba, cap. 24, pag. 105:

Mithridates duarum et viginti gentium rex, totidem linguis jura dixit, pro concione singulas sine interprete affatus.

Quam provinciam, de Mithridaticis linguis quæsituri, in nos hodie recipimus, δυσεξερεύνητον sane atque ita arduam, ut non pauci forte existimaturi sint non satis nobis pensitatum

..........quid ferre recusent,
Quid valeant humeri......,

hujus quidem assumendæ causa nobis talis fuit. Cum viro colloquebamur ingenii acutissimi et celerrimi, sed ineruditis aliquantulum favente, et quidquid *scibile* est quadamtenus respuente, ut elegantiæ studiosiori minus conveniens. Hic fabulis appendere quidquid de Ponti rege, de illo Syllæ, Luculli, Magni hoste, de herbarum et venenorum indagatore peritissimo apud Classicos et cum Classicis circumfertur; in primis quæ de viginti et duabus linguis vulgo crepant. Ego sciscitari utrum vellet scepticus simul et scopticus ἀνὴρ in dubium vocare, illud uni homini concessum, ut εἰκοσίγλωττος, εἰκοσίφωνος jura gentibus plus quam viginti sine interprete redderet, an in Mithridatico imperio totidem populos exstitisse pernegare. Ille primo hæsitare, nescire, mox, linguarum vicenarum notitiam posse uni contigisse inficias ire. Hic ἀνταγωνιστὴν vincere, pervincere, ἀγὼν perfacilis fuit, citanti e majoribus Job. Ludolf, non Amharicæ solum, sed viginti et quatuor præterea idiomatum compotem Ambrosium; dom. Calepio, cui vulgo nomen Calepinus; Comenium de Juventute optime meritum cui suam *Januam* linguarum dedit, dic. dedic. J. J. Scaligerum, qui sese profitebatur e Batavorum finibus posse ad Sinas usque, amoto interprete, pervadere; item Schutz, et inter viatores commendatissimum Pallas, a quo jussit Catharina II imperii sui linguas recenseri; Paulum Ernestum Jablonski, de quo nos infra: et Jankiewicz qui Pallanteum vocabularium retractavit; et Italiæ decus Hervas; et scientiæ principes Adelung et Vater; et nunc Celeb. atque Doctiss. in Italia Mezzofanti, qui quadraginta et quinque linguas jam edoctus, novas quotidie addiscit; in Germania Schmidt Finnensem cui,

ut aiunt, Europæa fama merito contigit; et Guil. von Humboldt, regis Borussiæ consiliarium aulicum; et in Francia illius fratrem Alex. de Humboldt, cui et celeberrimis viatoribus Marco Polo et Christ. Colomb sæcula « vix quartum invenient parem; » et nostratem modestia non minus quam avito ingenio et sagacitate exquisita commendatum Sylvestre de Sacy. Amicus subinde quæstionem de cæteris movere, an vicenis populis Mithridates imperavisset rogitare, Ponti etiam Eupatorii magnitudinem elevare, coarctare, Asiæ Minoris angulum hunc fuisse, nec Colchidem ultra Phasin patuisse; cæterum neque in tota Asia Minore et conterminis regionibus eo linguarum diversitatem devenisse, ut tot ibi linguæ discernerentur, ni pro linguis dialectus quælibet, atque, ut nunc appellamus, *jargon*, *patois*, sumeretur.

Nos ad hæc, ut ut generaliter jacta et effusa erant, multa: quorum ea summa fuit.

1° Neque semper ab his quæ in patria, aut apud finitimos esse scimus, bene judicari quid negotii apud exteras gentes geratur, neque immo illa semper probe nosci, quæ ad manum et quasi pro oculis sunt. Quem, exempli gratia, e sciolis his elegantulis, qui suo ipsorum judicio nihil non callent, suspicari in Francia hac nostra, sæculo hoc undevicesimo, quinque linguas, διαλέξεσι nequaquam appendendas, apud plebem usitatas? Atqui rem vix probatione egere. Et primo quidem de Francica aut Franco-Gallica vulgata nihil necesse dicere; quippe qua per totam Franciam uti solent, tum Academiæ, et scientiarum litterarumque studiosiores, tum rerum publicarum ministri, et quidquid elegantium hominum est; tribules vero, artifices, mercatores, et quidquid e plebe et proletariis est, non utuntur nisi Lutetiæ et hisce in præfecturis quæ Insulæ Gallicæ, Aurelianensium et Turonensis Diœceseos olim fuerunt. At in Alsacia (*Départemens du Haut-Rhin et du Bas-Rhin*) usitatiorem multo linguam esse Germanicæ dialexin, quæ, ut prave corruptus et a Saxonica puritate longe distans sermo, ita a Germanis ipsis possit intelligi et Teutonicis διαλέξεσιν ab Ethnographis non injuria annumeretur. Quod vel ex hoc fateare necesse est, quod utraque lingua, Teuto-Alsatica nempe et Gallica, Argentorati diu scripta sint Diaria; quod certe non accidisset ni ab administrativa, ut loquuntur, et ingenua cœtuum lingua sermo plebeius recessisset. Mox vero Judæorum quacumque, quocumque iter faciant per Gallias vernaculum idioma germanicum esse, quo quidem inter se colloquuntur, Gallos, si necessitas erit, gallice rudi et semi-barbara lingua allocuturi. Inde si Palum ingredi libuerit (quod Novempopulaniæ oppidum est), et hæc præcipue loca quæ circumjacent, quo quid Pyrenæo propius est, linguam agrestium commercialiumque virorum eam ubique inveniri, quam vocant *le basque*, ab omni alia quam novimus discrepantem, et quam Gulielmus von Humboldt, diu hic commoratus perdiscendi idiomatis gratia, demonstravit e Phœnicum prisca lingua ortam. Tum in Armoricano tractu, et præsertim in his campis qui olim Curiosolitum, Osismiorum, Rhedonum, Venetorum et Corisopitum fuere, Celticam linguam perso-

nare, vel Celticæ dialexin, vulgo dictam le *bas-breton*, aut, ut ipsi dicunt *breyzad*. Porro id sermonis hanc præcipue ob causam fere incorruptum evasisse, quod nec romanis artibus facile pervia hæc Galliarum remotissima pars fuerit, nec Marowingianæ tyrannidis tempore servitium passa continuum, rebellantibus sæpe adversus regulos Macliavo, Warroco atque aliis Britannorum ducibus. Et in locis bene multis hodie etiam barbariæ suæ συβώτας et αἰπόλους pertinaces, eo ignorantiæ, superstitionis et ἀσαλγείας callo obduruerunt. At, qua Occitaniæ veteris videmus « locos lætos et amena vireta » Italiam et Colombiam æmulantia, efflorescere, ibi dulcissimo numerosissimoque sermone vel plebeculam uti, cui primo in Europa post dirutam romani imperii molem elegantia et commoditas contigit. Illum olim Arelate, imperante Bosone Burgondo, inventum, diu poetarum ingenio et jocis claruisse, et vocatum *langue d'Oc*, quem Wallonico, aliter *langue d'Oil* vel *d'Oui*, opponebant. Operæ pretium de hac audire disertissime, qui illius mos est, loquentem J. Cl. Simonde de Sismondi, *de la Littérature du midi de l'Europe*, tom. I, p. 249, sq.

« Il y a, ce me semble, même pour ceux qui lui sont étrangers, quelque chose de profondément triste à la décadence, à la destruction d'une belle langue. Celle des troubadours, qu'on avait jugée long-temps si sonore, si harmonieuse, cette langue qui avait réveillé l'enthousiasme, l'imagination et le génie dans tous les pays de notre Europe, qui avait été entendue avec admiration, non seulement en France, en Italie et en Espagne, mais même dans les cours d'Angleterre et d'Allemagne, ne retentit plus aujourd'hui aux oreilles d'hommes dignes de l'entendre. Elle est encore le langage du peuple dans tout le midi de la France, mais partagée en dialectes divers; en sorte que le Gascon, le Provençal et le Languedocien ne croient plus parler le même langage. Elle est la base du Piémontais; elle est parlée en Espagne depuis Figuières jusqu'au royaume de Murcie; elle est aussi le langage de la Sardaigne et des Iles Baléares; mais dans ces divers pays tous les hommes qui ont reçu quelque éducation l'abandonnent pour le castillan, l'italien, le français, et ils rougissent presque de s'exprimer quelquefois comme les poètes qui ont fait la gloire de leur patrie, et auxquels nous devons toute la gloire de la poésie moderne. »

Ut porro, quam hæc a Wallonica Nostrate, item ab Italica et Hispanica lingua sit diversa, probe constet, satis esse aliquot versiculos aperto libro inventos recitare :

Sens vos tinch yo la pau per enemiga
Poulx me voleu en tot per enemich;
Sens vos prench yo aquel cruel abrich
De soledat quels desamats abriga.

. . . .
. . . .

On es lo jorn, on es lo punt y l'ora
On yo perdy los bens de libertat?

On es lo lac qu'axim me cativat?
On es lo mal per qui ma lengua plora?
On es lo ben que m' fa tant desigar?
On es l'engan de tanta conexença?
On es lo grat amor y benvolença
Que del pus cert me fa desesperar?

MOSSEN DE VINYOLES.

In Austriaco imperio idem adspici prodigium, quod in Francia notarimus. Ibi enim sex ad minimum linguas in usu esse, nempe Allemannicum vulgare aut Teutonicum (*Deutsch*), Italicum, Noricum (*Croate* vel *Chrobate*), Hungsricum (*Slowaque*), Boiohœmicum (*Czech*) et Valachicum; earum porro linguarum dialectos fere quinquaginta. Item, in Moscovia quum Europæa, tum Asiatica, triginta et septem præcipuas esse, quarum dialecti vere innumerabiles Adelungiorum patientiam et eruditionem superare sufficiant.

2° Nec uno loco Plinium, nec solum, ea de Mithridate tradidisse quæ hic agitentur: ipsum enim sic loqui infra lib. XXV, cap. 3: « Namque Mithridates, maximus sua ætate regum, quem debellavit Pompeius..... illum solnm mortalium viginti duabus linguis locntum certum est, nec de subjectis gentibus ullnm hominem per interpretem appellatum ab eo annis 56, quibus regnavit; » et Gellii illa esse, ad hoc jam facientia, verba, Noct. Attic. lib. XVII, cap. 17: « Mithridates autem, Ponti atque Bithyniæ rex inclytns, qui a Cn. Pompeio bello superatus est, II et XX gentium quas sub ditione habuit linguas percslluit, earumque omnium gentium viris haud unquam per interpretem locutus est; sed ut quemque ab eo appellari usus fuit, perinde lingua, et oratione ipsius, non minus scite, quam si gentis ejus esset, locutus est; » et innnit non ambigue Plutarchus, quum in Lucullo, belli Pontici tertii initium descripturus: Ἀφελὼν γὰρ, ait, τὰ παντοδαπὰ ἔθνη καὶ πολυγλώσσους ἀπειλὰς τῶν βαρβάρων.....

Ea autem facta, si qua in iis tradendis scriptorum consensio est, non hæc esse quæ temere falsitatis arguantur; neque enim facile in re omnium simplicissima falli scriptores posse, ut in physicis explicandis, ant exterarum gentium miraculis conscribendis. Quin et auctorum multitudinem eo tempore exstitisse quo vigeret, quo caderet Mithridates; multis ut nos docet Strabo Geogr. lib. XI, pag. 726 (οἱ δὲ τὰ Μιθριδατικὰ συγγράψαντες, οἷς μᾶλλον προσεκτέον,....) scriptam ipsius historiam, et hos principi æquales; siquidem paulo post eum miserabiliter cæsum, Strabo natus est.

3° Non eas esse Pontici imperii angustias quas ignari putent, sed octavam fere partem Asiæ Minoris a Ponto ipso occupari; dimidiam vero, ubi Ponto adjunxeris Cappadoces, Paphlagonas, Bithynos et Phrygiæ vel exiguam partem, quam Mithridatici imperii fuisse, et ex historiis potest compertum fieri, et fusius infra demonstrabitur. Quum vero Asiam Minorem constet Francia majorem esse fere tertia sui parte, Mithridati vero subactam Colchidem aliasque ad Bosporum plagas, ejus imperium posse

credi non absurde a Franciæ hodiernæ magnitudine parum recessisse; quod angulum vocari hyperbole hyperboles, etiam in jocante, est.

4° In angusto etiam spatio posse linguarum diversitatem miram exstare, modo causæ adsint; tales vero causas nequaquam raras. Quarum primæ, tum barbaries, et, quod maxime contrarium est barbariæ, civitatis institutio et vitæ politior cultus. Nam barbaras gentes passim degere, artium et commercii expertes, victitandi gratia cum belluis rixantes, et omne incognitum pro feria habentes, ita ut vix alienigenis misceantur. Quod nec nostrum Strabonem fefellisse, lib. undecimo sic habentem, de Albania: Νυνὶ μὲν οὖν εἷς ἁπάντων ἄρχει· πρότερον δὲ καὶ καθ' ἑκάστην γλῶτταν ἰδίᾳ ἐβασιλεύοντο ἕκαστοι· γλῶτται δ' εἰσὶν ἓξ καὶ εἴκοσι αὐτοῖς διὰ τὸ μὴ εὐεπίμικτον πρὸς ἀλλήλους.... et supra in Dioscuriadis descriptione : συνέρχεσθαι γοῦν εἰς αὐτὴν ἑβδομήκοντα, οἱ δὲ καὶ τριακόσια ἔθνη φασίν· οἷς οὐδὲν τῶν ὄντων μέλει, πάντα δὲ ἑτερόγλωττα, διὰ τὸ σποράδην καὶ ἀμίκτως οἰκεῖν ὑπὸ αὐθαδίας καὶ ἀγριότητος...... Melius sane quam Secundum, cui eadem narrata, sed prætermissa causa, lib. VI, c. 5 : « Dioscurias... quondam adeo clara, ut Timosthenes in eam CCC nationes quæ dissimilibus linguis uterentur, descendere prodiderit; et postea a nostris CXXX interpretibus negotia ibi gesta. » Eosdem a re admodum dissimili, nempe cultu, effectus gigni : ubi enim artes, commercium, industria vitam perpoliverint ac beaverint, gentium subinde confluentium mixtionem fieri; quod in maritimis emporiis fere semper annotare est, ut Massiliæ in Gallia, in Italia Liburni, et in Heptanneso, aut, ut Neoterici dicunt, Insulis Ioniis, *Corfou*, *Zante*, etc. ubi, ne de cæteris sermonibus longior sim, possis quemlibet Italica, Anglica, Romaika (h. e. Νεο-Ἑλληνικῇ) affari; quod et olim Alexandriæ factitatum, et, ut vidimus, Dioscuriade. Romæ quoque id contigisse, quo omnium gentium colluvies, non commercii duntaxat causa, sed aut voluptatis, aut administrandæ reipublicæ cura, confluebat. Martialem, lib. Spect. epigr. III, eleganter :

> Quæ tam seposita est, quæ gens tam barbara, Cæsar,
> Ex qua spectator non sit in urbe tua?
> Venit ab Orpheo cultor Rhodopeius Hæmo,
> Venit et epoto Sarmata pastus equo;
> Et qui prima bibit deprensi flumina Nili,
> Et quem supremæ Tethyos unda ferit.
> Festinavit Arabs, festinavere Sabæi,
> Et Cilices nimbis hic maduere suis.
> Vox diversa sonat, populorum est vox tamen una
> Qua verus patriæ diceris esse pater....

Hierosolymis vero, sed huc religionis ergo, similem in modum finitimos diebus festis cucurrisse. Hinc Divum Lucam, in Act. Apostol. cap. 2, vss. 8, 9, 10, 11, quum die sacro Pentecostes mirarentur advenæ et convenæ linguarum omnium notitia donatos Apostolos :

Καὶ πῶς ἡμεῖς ἀκούομεν ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ ἡμῶν ἐν ᾗ ἐγεννήθημεν; Πάρθοι καὶ Μῆδοι καὶ Ἐλαμῖται, καὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν Μεσοποταμίαν,

Ἰουδαίαν τε καὶ Καππαδοκίαν, Πόντον καὶ τὴν Ἀσίαν, Φρυγίαν τε καὶ Παμφυλίαν, Αἴγυπτον, καὶ τὰ μέρη τῆς Λιβύης τῆς κατὰ Κυρήνην, καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες, Ῥωμαῖοι, Ἰουδαῖοί τε, καὶ προσήλυτοι, Κρῆτες καὶ Ἄραβες, ἀκούομεν λαλούντων αὐτῶν ταῖς ἡμετέραις γλώσσαις τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ.

Alias præterea causas esse posse quarum ope plurimæ in unum locum linguæ conferantur, et conveniant, colonias inprimis et invasiones. Et de coloniis rem in perspicuo per se sitam; de invasione supra laudatus conferatur SIMONDE DE SISMONDI, tom. I, pag. 17 et 18: « Ainsi d'un bout du monde, etc. »

Cæterum, nulli melius quam Mithridatico imperio, quæ hactenus dicta sint convenire. Eupatorem enim his regionibus potitum quas vel Hellenicæ, Syriacæ, Persicæ, etc. coloniæ attigisseut, vel incultarum gentium feritas semibarbara incoleret, immo barbara, atque ita barbarie infamata, ut mari vicino impositum nomen ἄξενος.

Inde digressi ad specialiora, non generaliter duntaxat demonstrari potuisse credidimus, Mithridatem plus quam vicenas gentes in potestatem redegisse, et plus quam vicènis idiomatibus alloqui; sed præterea eas gentes, eas linguas sigillatim explicare, domos et mores scribere, originem quærere, varietates et divisiones persequi.

Sed hoc primum in disquisitionem cadit, an solum eas gentes affatus sit vernacula Mithridates, quas sub potestatem redegerat. Nonne et regulos et dynastas qui arma consociaverant? nonne et accolas? nonne et advenas qui in ipsius imperio commorabantur? Nulla exempli gratia dubitatio est, Romanos non paucos et Armenios e Sophene, quæ nunquam e Mithridaticis provinciis fuit, Pontum aut quæ Ponto ipse adjecerat coluisse. Potest et illud quæri, utrum Mithridatici imperii hæc debeantur videri, quæ armis aliquandiu perlustravit, an illa tantum quæ per totum vitæ curriculum detinuit.

Hæc necesse est, antequam ultro progredi possis, solvi. Atqui de prima quæstione hoc putamus, non exacte aut Plinio aut Gellio omnem phrasin digestam. Consentiunt quidem ii, et libenter consentient nostræ ætatis κριτικώτατοι ἄνδρες, vicenis et duabus præterea linguis locutum Mithridatem, atque iis locutum quibus utebantur sub ejus ditione viventia ἔθνη. Sed, pace amborum dixerim, elegantiæ affectatores arguit, meo quidem judicio, totius loci tenor; oratorem suspicor, qui ut in verbis nectendis fiat teres atque rotundus, res de suo arbitrio potius quam ad normam atque amussim veritatis auget, imminuit, coaptat, fingit. Gentes sibi subditas allocutus est Eupator; sed allocutus est quoque alias. Quod, ut paucis agam, multa habens quæ congeram, vel ex uno argumento reor compertum fore, nempe vix juventutem ingresso Mithridati Asiæ Minoris vastitatem quadriennii spatio perambulatam. Scilicet ambitiosior jam quam solent adolescentuli, regalis puer cogitabat de occupanda Asia, et expellendis Romanis, et imperio condendo quod ultra Caucasi et Ponti angustias pertineret; nec, ut sæculo proxime elapso celebratissimus non immerito Petrus Alexiowicz, de re navali solum inquisivit, sed et regna,

vires, linguas, et gentes, et gentium mores, amores, inimicitias, vota diligentissime perscrutatus est. Linguas aio. Nam quis credet virum, qui recognoscendarum gentium et ad se trahendarum adeo cupidus fuit, et linguas multas posteà tam facile edidicit, non iis discendis, dum iter longum conficeret, applicuisse felicissimum ingenium? Res satis per se probabilis fiet evidentiæ compos, si præterea reputaveris, et nulla ediscendis linguis aptiora tempora, quam si popularium regio ipsa invisatur; sed et memoria juventutem pollere facillima simul ac tenacissima; tum, cæteris vitæ temporibus, sat et amplius laborum incubuisse viro, cui et septemtrionalium virorum idiomata posthac curæ esse debuerunt, et fere continens, ni forte inquieta pax interveniret, bellum sustinendum; denuo ὀλιγοστὸν, nullo aut fere nullo comitante, peregrinatum principem. Quod ex hoc certo conjici potest, quod et hunc misere periisse totus Pontus credidit, et vere mortuum rata Laodice conjux et soror ad unius e satrapis nuptias convolavit. Nec eo audaciæ devenisset, ni silentium de viro, tanquam nocte concubia, satis diu perstitisset; nec silentio tali ullus locus, si vel duos vel tres Eupator secum deduxisset. Quis enim sibi finget e tribus nullum, aut uxori, aut propinquis ita nuntiavisse, ut mox arcanum erupisset? Ubi vero unum, ad summum duo admiseris asseclas, interpretem vel hunc vel illum fuisse ἄτοπον foret.

Ista speramus satis fore ut in nostram sententiam lectores eant, qua pronuntiatur non cum subditis tantum collocutum Eupatorem.

Nunc ad illa transferamur, quæ de regulis et dynastis sociis, quæ de advenis, quæ de accolis et convenis agitantur.

Ac de advenis primum, eos qui magnæ alicujus regionis cives vel erant, vel fuerant, ut Romani, Ἀθηναῖοι, liquet non commodius sua ipsorum aut linguæ aut dialexeos forma usos quam principem; sed hos minime crediderim qui ex ignobili aliqua nescio qua alienigenarum χιλιάδι (quæ sibi ἔθνους nomen ὀλιγανθρωπία fastuose addidit) profecti erant, alio sermone a nostro compellatos, quam uno ex iis (non paucis quidem ut infra patebit), qui in usu apud subditas regi gentes fuisse dicetur. De convenis et accolis, ne ulla quidem præmissa distinctione, idem, ut aiunt, a fortiori asseverabitur. Quod ad socios attinet, si excipias Tigranem Armenium, et hos qui, ineunte rege bellum cum Romanis, sese illius armis comites adjunxerant, mox cædendi, fugandi, nec a duce iterum arcessendi, omnes jure inter subditos potes numerare; non eo sensu quidem quod jubenti Mithridati servorum more parerent, sed quod tutator et dux supremus et rex inter regulos ab aulicis et suis appellitaretur, hunc, ut Armenii principem, ut Persæ μέγαν βασιλέα, Regem Regum dictitantibus. De hoc liceat eximium locum exscribere e jam supra laudata *Biographie universelle*, ad vocem *Mithridate*, tom. XXIX, pag. 169-171 :

« Ce n'était certainement pas la crainte de déplaire aux Romains qui, ainsi que le pensent quelques auteurs, portait à agir ainsi le roi des rois (*Tigranem Armenium*). Ce maître de tout l'Orient ne les redoutait pas : la suite le fera bien voir. Le mécontentement du roi d'Arménie venait

de plus loin. Lorsque Mithridate, vainqueur des Romains et maître de l'Asie, couvrait la Grèce et la Thrace de ses armées, et que déja en espérance il achevait la conquête de l'Italie; quand, dans l'enthousiasme de la nouveauté et de la victoire, les peuples de l'Asie lui décernaient les titres les plus pompeux (*Dionysii*, *Bacchi*, *Thei*, Σωτῆρος), il oublia que le roi d'Arménie était le suprême monarque de l'Orient. Ses défaites purent seules lui rappeler que naguère il en avait obtenu des secours. On conçoit, d'après cela, comment pendant la troisième guerre contre les Romains Tigrane n'envoyait, comme l'attestent les historiens, que de très-faibles secours à Mithridate, secours encore que celui-ci ne dut qu'aux sollicitations de sa fille Cléopâtre, mariée avec Tigrane. Si l'on admet que le roi du Pont, enorgueilli, se soit arrogé tous ses titres réservés au rang suprême, et que même il se soit paré du nom de *roi des rois*, on ne doit plus s'étonner que Tigrane n'ait pas voulu admettre en sa présence celui qui venait chercher un asile dans ses états; il était devenu pour lui un rebelle. Que Mithridate, dans ses jours de prospérité, se soit considéré comme monarque indépendant, il n'y a pas de doute; qu'il ait usurpé le titre de *roi des rois*, les anciens ne nous en donnent point la preuve directe; mais ils nous fournissent d'autres moyens d'arriver à ce résultat. Une usurpation justifiée par la force était le seul droit de Tigrane au titre de *roi des rois*. Quand il eut été vaincu par les Romains, et dépouillé de la plus grande partie de sa puissance, le roi des Parthes secoua le joug qu'il avait été contraint de subir, et reprit le titre qui lui appartenait légitimement. Tigrane n'y renonça pas pour cela : les Romains furent bien aises de le lui laisser, pour entretenir toujours un motif de haine entre lui et le roi des Parthes; il ne le quitta que longtemps après, au temps de la défaite de Crassus. Alors il y renonça par un traité, et contracta une intime alliance avec les Parthes. Mithridate, vainqueur des Romains et maître de l'Asie-Mineure, était, par rapport à Tigrane, précisément dans la même position que celui-ci à l'égard du roi des Parthes. Sa fuite et ses sollicitations pour obtenir des secours étaient la preuve suffisante de son repentir. Mithridate n'avait pas besoin de renoncer autrement à un titre que nous supposons qu'il avait usurpé. Quand Tigrane eut déclaré la guerre aux Romains, les événements se succédèrent avec tant de rapidité, qu'il fut impossible au roi du Pont de faire une renonciation plus formelle. En signant la paix avec Rome, le roi d'Arménie abandonna la cause de Mithridate, qui put dès lors se considérer comme dégagé de tout devoir envers lui, et reprendre un titre dont il n'était pas indigne, et auquel il n'avait pas solennellement renoncé par un traité. Son fils aura donc pu hériter de ce titre suprême. Or, c'est précisément ce qui arriva. Pharnace ne possédait que le Bosphore, et cependant avant d'avoir envahi l'Asie-Mineure, il prenait sur ses monnaies le titre de *roi des rois*. La preuve de ce fait important existe dans tous nos cabinets numismatiques. On retrouve cette même qualification sur plusieurs monuments relatifs aux successeurs de Pharnace dans

le Bosphore : il ne le prenait certainement que comme successeur de Mithridate. »

Potuisset his ad titulum Mithridaticæ superbiæ ab aulicis circumdatum Orientalista e quo splendidum locum mutuamur (Saint-Martin), hæc adjungere, multos duces Scytharum et regulos in Bosporum circa Eupatorem convolasse, cujus ingenium demirabantur. Et ipsi antehac quum suum pro Ariarathis filium Cappadocum solio inferret, non id consilii fuisse, ut Cappadoces liberi, aut rex novus sui juris foret, non magis quam, quum Macharem Bosporo præfecit, hunc volebat in regno ad libitum et contra edicta patris imperare. Nostro reges præfectorum et satraparum loco habebantur. Quod et, ut cum parvis longe majora conferamus, ætate nostra vidimus factum, quum vir ad summam potestatem astu et vi evectus, mox per Europam felici Marte grassatus, tum sub unius sui imperium cuncta lassata ac bellis vexata ventura ausus sperare, Hollandiæ, Italiæ, Hispaniæ, atque utrique Siciliæ, fratres, privignum, levirum præficeret, non hos passurus imperatorii principatus unquam oblivisci, aut in ingentium præfecturarum rebus administrandis liberos sese reges existimare.

Ultimum id restat decernere, an hæc regio imperii Mithridatici provincia censenda sit, quæ ejus armis subacta est. In hoc quoque distinctio inveniet locum. Quæ prius non habuit, sed tenuit diutissime armis vel plus quam semel in potestatem redegit, aut potuit jure ut sua vindicare, hæc ejus regni esse partem contendimus. Sed quæ nec diu occupata sunt, et vi duntaxat atque armis obiter missa sub jugum, hæc vetamus Eupatoriis provinciis adnecti; et omnes, pediariorum τῶν πάλαι instar, in hanc sententiæ formulam concessuros.

His præmissis, introspiciamus quæ Asiæ Minoris partes Mithridateæ; quæ secus.

Asiæ Minoris vulgo, ni fallor, undenæ partes recensentur, quæ scilicet a Borea ad Notum, a Zephyro ad Eurum tendenti, eo se ordine habent: Mysia, Lydia, Caria, Bithynia, Paphlagonia, Phrygia cum Galatia, Lycia, Pamphylia cum Pisidia, Pontus, Cappadocia, Cilicia. Porro removenda est statim cum Pisidia Cilicia, quas eo vix tempore aut Mithridates, aut Romani attigerunt; Pamphyliam, Lyciam, Cariam, Lydiam, Mysiam, Eupator victor intravit, ut Phrygiam ac Bithyniam. Quod ne in ancipiti situm putes, placet duos ex Appiani πολέμῳ Μιθριδ. locos subnectere: Παφλαγονίαν τε, καὶ Γαλατίαν, καὶ Φρυγίαν, καὶ τὴν ὅμορον τῇ Φρυγίᾳ Μυσίαν, καὶ ἐπὶ τοῖς, Λυδίαν καὶ Καρίαν καὶ Ἰωνίαν καὶ ὅσα ἄλλα Ἀσίας τῆς περὶ τὸ Πέργαμόν ἐστι, καὶ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα καὶ Μακεδονίαν, Μιθριδάτου περισπάσαντος, ὀξέως ἀνελάβοντο. . . . . . Ὁ μὲν καὶ Φρυγίας τὰ λοιπὰ καὶ Μυσίαν καὶ Ἀσίαν ἃ Ῥωμαίοις νεόκτητα ἦν, ἐπέτρεχε, καὶ ἐς τὰ περίοικα περιπέμπων, ὑπηγάγετο Λυκίαν τε καὶ Παμφυλίαν καὶ τὰ μέχρι Ἰωνίας. Λαοδικεῦσι δὲ ἔτι ἀντέχουσι, κ. τ. λ. Et paulo supra: Ὁ δὲ ὁρμῇ τῇδε μιᾷ τὴν ἀρχὴν ὅλην τοῦ Νικομήδους ὑπολαβὼν, ἐπῄει καὶ καθίστατο τὰς πόλεις.

Ex his autem regionibus Bithyniæ partem et Phrygiam regi damus,

sed Phrygiam cum Galatia. Quid in causa cur has tribuamus, infra certius fiet; cur cæteras libeat removere, ὀλιγοχρονία de qua supra multi fuimus, in culpa est.

At pro imperii partibus, præter Pontum, quæ hæreditaria ei portio obtigit, accipimus Paphlagoniam atque eam Bithyniæ partem quæ est usque ad Heracleam, tum Cappadociam, et cum Galatis Phrygas.

De Paphlagonia et Bithynia testem habemus locupletissimum atque in his rebus maxime probabilem, quippe qui non solum oriundus e Ponto fuit, sed et inter avos aut cognatos gloriabatur viros numerare quos Mithridates rerum suarum aut comites, aut socios delegerat. Ille ergo, Geogr. XI: Τοῦ δὲ Πόντου καθίστατο μὲν Μιθριδάτης ὁ Εὐπάτωρ βασιλεύς· εἶχε δὲ τὴν ἀφοριζομένην τῷ Ἅλυϊ μέχρι Τιβαρηνῶν καὶ Ἀρμενίων, καὶ τὴν ἐντὸς Ἅλυος τὰ μέχρι Ἀμαστρέως καὶ τινῶν τῆς Παφλαγονίας μερῶν. Προσεκτήσατο δ' οὗτος καὶ τὴν μέχρι Ἡρακλείας παραλίαν ἐπὶ τὰ δυσμικὰ μέρη, τῆς Ἡρακλείδου τοῦ Πλατωνικοῦ πατρίδος· ἐπὶ δὲ τἀναντία, μέχρι Κολχίδος καὶ τῆς μικρᾶς Ἀρμενίας, ἃ δὴ καὶ προσέθηκε τῷ Πόντῳ. Mox : Καλεῖται δὲ τὰ ἀριστερὰ τοῦ Πόντου, Θρακικά· ἐν δεξιᾷ δὲ τὰ προσεχῆ, Χαλκηδόνια. Βιθυνῶν δ' ἐστι τὰ πρῶτα· εἶτα Μαριανδυνῶν· τινὲς δὲ καὶ Καυκώνων φασίν· εἶτα Παφλαγόνων μέχρι Ἅλυος· εἶτα Καππαδοκῶν τῶν πρὸς τῷ Πόντῳ, καὶ τῶν ἑξῆς μέχρι Κολχίδος. Πάντα δὲ ταῦτα καλεῖται, τὰ δεξιὰ τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Ταύτης δὲ τῆς παραλίας ἐπῆρξεν Εὐπάτωρ, ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς Κολχίδος μέχρι Ἡρακλείας· τὰ δ' ἐπέκεινα τὰ μέχρι τοῦ στόματος καὶ τῆς Χαλκηδόνος τῷ Βιθυνῶν βασιλεῖ συνένεμε. . . . . . Τῆς δὲ χώρας ταύτης διῃρημένης εἴς τε τὴν μεσόγαιαν, καὶ τὴν ἐπὶ θαλάττῃ, διατείνουσαν ἀπὸ τοῦ Ἅλυος μέχρι Βιθυνίας, ἑκατέραν, τὴν μὲν παραλίαν ἕως Ἡρακλείας εἶχεν ὁ Εὐπάτωρ· τῆς δὲ μεσογαίας, τὴν μὲν ἐγγυτάτω ἔσχεν, ἧς τινα καὶ πέραν τοῦ Ἅλυος διέτεινε· καὶ μέχρι δεῦρο τοῖς Ῥωμαίοις ἡ Ποντικὴ ἐπαρχία ἀφώρισται.

Cappadocas vero inter subditas nostro gentes licet numerare, 1° quod quinquies hos subegerit, nempe quum Ariarathis VIII potestatem, contra matrem Laodicem, et regem Bithynum Nicomedem, firmat ac restituit: mox, quum hunc coram exercitu et suo et Cappadocum, vi interficit, ac filium suum octennem summæ rerum præesse vult; tum, Ariaratho IX pulso et reportato in thronum Mithridatida, dominatur ac sævit in Cappadocum cervices ac terga; dein, omissam rursus vastat ac subjicit, quo tempore exarsit bellum primum cum Romanis: nec multo post L. Licinium Murænam, bello romano secundo per Gordium suum ducem pellit e Cappadocum finibus. 2° Quod, pace firmata non cum Romanis solum, sed cum amico et socio Romanorum Ariobarzane, quem isti victores Cappadociæ regem creaverant, sese paciscitur inter uxores filiam Ariobarzanis accepturum, quæ tunc quadrima erat, et ante nuptias dotis nomine accipit a socero partem regni. 3° Quod eo tempore quo, bellum redintegraturus, hostes Romanis etiam in occidentali orbe quærit aut suscitat, a Sertorio cui opem pollicetur, Cappadociam impetravit, ann. ant. Christ. nat. 75.

Phrygiam forte quidam negaverint Mithridaticam fuisse. Sed hanc,

si non diu occupavit, non minus tamen quam ter aut partim aut totam domuit. App. loc cit : Ἐμβαλὼν δὲ καὶ ἐς Φρυγίαν, ἐς τὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου πανδοχεῖον κατέλυσεν, αἰσιούμενος ἄρα, ἐνθάπερ Ἀλέξανδρος ἀνεπαύσατο καὶ Μιθριδάτην σταθμεῦσαι. Ὁ δὲ καὶ Φρυγίας τὰ λοιπὰ, κ. τ. λ. Tum memento Mithridati Evergetæ qui Eupatoris pater fuit dono datam olim a Romanis Phrygiam, qua hi adolescentulum postea filinm fraudaverunt; quod ægre latum summæ iniquitatis esse clamavit, nec suo se jure ob injuriam aliquam Romanis illatam detrusum confessus est. Jura pensanti ac vindicias et occupationem, vel, ut ad Recentiorum loquendi morem loquamur, cogitanti, inde quæ justa, inde quæ facta (*la légitimité et le fait*), nequaquam in incerto erit Phrygiam e Mithridateis provinciis autumatam, aut ullum verins de ullo imperio quam de Phrygia Eupatorem sese regem nuntiavisse

Et par droit de conquête et par droit de naissance.

Ad Galatas pauca. Nam Galatia olim Phrygum fuit; sed, irruentibus Gallis, pars minor e Phrygia illis data est, quam duodecim plerumque Tetrarchæ rexerunt. Hos cum Phrygia Mithridates ditionis suæ fecit. Nec obstaculo est, qnod ait Chæronensis in Lucull. Πολλῶν δὲ Λουκούλλῳ παραινούντων ἀναβάλλεσθαι τὸν πόλεμον, οὐ φροντίσας, ἐνέβαλε διὰ Βιθυνίας Γαλατίας εἰς τὴν βασιλικήν. Tum ut de cæteris sileam, a Sertorio quoque quum fœdus inter transfugam et principem ictum fuit, convenerat et Galatiam Eupatoris fore.

At quasnam in his regionibus linguas viguisse conjici potest? Si divinantem Veterum testimonia et geographiæ opes non destituunt, videtur Phrygum lingua manasse, ut Ethnographi probatissimi scribunt, e Pelasgica, et Hellenicæ vulgaris ut et Illyricæ originem exhibuisse, sed a priore longins recessisse, quam simplicem dialexin fas est. Namque *stirps* (hæc summopere vox placet linguisticæ rei peritis) Pelasgica in tres ramos abit, Thracicum, Illyricum et Pelasgo-Hellenicum; lingua autem de qua hoc loco agimus Thracici idiomatis varietas est. Liceat tamen suspicari non pauca in hanc, Cappadocum vicinia, verba defluxisse, quæ Thracicnm sermonem adulteraverint, et linguæ hybridæ locum dederint quæ *Phrygo-Cappadox* bene nominabitur ac melius Βριγο-Καππάδοξ. Præterea si Geographicon scriptores adiveris, multa in Phrygia nomina occurrent quibus nihil græcæ physionomiæ est, ut Ancyra, Synnada, Brysus, Sagalassus, Cormasa, Ceretupa, Vetestum, Vesala, etc. Nec antagonistæ proderit nomina opponere quæ mere græca sunt, ut Lysias, Antiochia, Themisonium, Archelais, quæ aut novis urbibus Græci conditores imposuere, dum Alexandri et Seleucidarum armis Oriens subjicitur, aut antiquis mutavere. Tum et in polygraphis et lexicographis voces frequentissime occurrunt, quibus nil inest quod vel Hellenicum oleat, vel Atticum sonet. Quædam invenies apud Herodot. lib. II, in init. Platon. in Cratyl. Athen. Δειπνοσοφ. init. l. XV et XVII, Hesych. etc. Faccillimum esset multa de hoc ibi congesta obtrudere; sed, ne nauseam facia-

mus duas voces memoremus, βέδυ nempe, pro ὕδωρ, *aqua*, et βέκος vel βέκκος pro ἄρτος, *panis*, quod eo notabilius videtur mihi quod in plurali diceretur βέκκες, etc. et Euripid. versiculos in Orest. ubi Phryx Helenæ famulus e thalamo se proripiens et effeminatarum vocum mollitie statim agnitus, dominam narrat interemptam:

Ἀργεῖον ξίφος ἐκ θανάτου πέφευγα
Βαρβάροις ἐν εὐμαρίσι,
Κεδρωτὰ παστάδων ὑπὲρ τέρεμνα
Δωρικάς τε τριγλύφας.
Φροῦδα, φροῦδα γᾶ, γᾶ
Βαρβάροισι δρασμοῖς, κ. τ. λ.
. . . .
. . . . ἐς κόμας δὲ δακτύλους
Λικὼν Ὀρέστας, Μυκηνίδ' ἀρβύλαν προβὰς
Ὤμοις ἀριστεροῖσιν ἀνακλάσας δέρην
Παίειν λαιμῶν ἔμελλ' ἔσω μέλαν ξίφος.

Cæterum in Lydia, quæ finitima est, lingua uti solebant quæ Phrygiæ dialectus erat; sed Hellenico et Ionico mixta, ita ut Phrygii idiomatis peritissimus Mithridates Lydos posset perfacile audire et affari. De Carica idem posse dici mox notabimus.

Sed non una pars in Phrygia, quanquam non e tot portiunculis, tot populis constiterit quot Cappadocum gens et regio, quot Pontica. In Austrum e Catacecaumene vergenti et amnem post se relinquenti qui lacum Tattam perfluit, Lycaonia occurrit in qua urbs Lycaonium, multa præterea oppida sunt; quorum incolas cave putes cum Βριξὶν ullo modo ὁμογλώττους, teste Evangelista, qui Act. Ap. c. XIV, v. 11: Οἱ δ' ὄχλοι ἰδόντες ὃ ἐποίησεν ὁ Παῦλος ἐπῆραν τὴν φώνην αὐτῶν, Λυκαονιστὶ λέγοντες· Οἱ θεοὶ ὁμοιωθέντες ἀνθρώποις κατέβησαν πρὸς ἡμᾶς. Ad quæ Biblion verba exstat dissertatio luculentissima Pauli Ernesti Jablonski (*Disquisitio de lingua lycaonica*, Berol. 1714, Traject. 1724, item in *Thesauro theologico-philologico*, quod collegerunt Theod. Hasæus et Conradus, et in *Sylloge ad theologicam philologiam*), quæ probat cum Grotio et Bentleio, e Veterum vestigiis, a quavis alia et præsertim a græca, penitus discrepasse Lycaonum idioma. Aliam quoque de eadem materia cf. si in hanc forte fortuna incideris, nam hæc maxime rara, ni ad *Thesaur. theologico-phil.* et *Syllogen* recurras, doctissimi ἀδεσπότου diatriben. Has exscribere nec propositi nec ingenii nostri ullo modo est; credimusque satis esse, si ubi gentium laudatissimi fontes lateant indicarimus, monito præterea lectore de Lycaonicæ linguæ ἰδιότητι ne ullam quidem dubitationem hodie esse inter summos inclytæ scientiæ artifices.

A Lycaonia ad Galatas, ab Austro «in sævum Boream septemque Triones» revolvamur. Solitos aliis idiomatibus uti Galatas quam aut Pelasgicis aut Persicis, Hellenicis aut Asiaticis, vix ulli reor, qui vel levissime et summis labris historias delibaverit, negatum iri. Nam qui e Galliis,

fluctunm more, in feliciores terras commigraverant barbari, spatio perlustrato, quod non minus quam triplex stadiornm μυριὰς (circiter CCCL μυριάμετρα, aut leucæ vulgares 740), hos quomodo non liquet Asiaticæ elegantiæ intulisse barbaricas et asperas linguas, quales eo tempore septemtrionales viri habnere. Sed, ne e conjectura, quamlibet certa et legitima, de re statuatur, testis unus adest ex peritissimis apud Veteres γλωττοφροντισταῖς· Hieronymus nempe, qui in Commentarii sui ad Pauli Epistolam ad Galatas lib. II, Proœm. Galatas expresse ait lingua propemodum ea uti qua in Gallia Belgica Treviri. Ergo Treviri pars eorum principalis qui, perlustratis Germaniæ et Illyrici solitudinibus, Græciam, mox Asiam Pergamenam, Leonorio duce, pererravere; et Palæo-Belgicæ dialexeos varietas Galatica lingua ad Celticam stirpem (gall. *tige*, germ. *Haupt-Stamm*) revocanda. Et hanc solam e Celtica in Phrygas linguam flnxisse miror, nedum aliquam fluxisse prodigium rear. Nam Galatæ in tres populos abiere, nempe Trocmos, Tectosagos et Tolistoboios. Quorum sane Tectosagi e Tolosatum gente fuere, nec ullus negat: Tolistoboios vero, aut, nt nonnnlli perperam codd. mann exarati, Tolistobogi e Boatibus aut Boiis Novempopulaniæ profectos quidam forte conjicient, ego inficias eo, et Boiorum partem existimo qui Ligerim inter atque Elaverem tetendere: Trocmi vero nnde αὐτόχθονες, dudum quærentem præterit. Hos igitur, qunm Leonorius dux Trevirorum e patria proficisceretur, viro asseclas sese addixisse, et laborum ac præmii in partem venisse, nequaquam mirum est; sed mirarer et Novempopulaniæ Aquitaniæque latebris egressos eos obviam Leonorio tam remota incolenti, ac viam non tam per meridiem quam per medias Gallias, Italias, Germanias inituro, ni Galliæ centrum assecuto jam præsto fuissent Boates, cum quibus paulo ante sese e Tolosatibus quidam consociaverant. Tolistoboiorum vero nomen ne te plus æqno moveat, monitum id te velim Toliston esse nomen proprium ducis, Boii vero gentilitinm; ita ut Tolistoboii idem sonct ac Boii, quibus Tolistns præest. Quod e Strabone conjicio, non sat exacte qnidem verba ad hoc faciente: Πρὸς Νότον τοίνυν εἰσὶ τοῖς Παφλαγόσι Γαλάται· τούτων δ' ἐστὶν ἔθνη τρία· δύο μὲν τῶν ἡγεμόνων ἐπώνυμα, Τρόκμοι καὶ Τολιστοβῶγοι· τὸ τρίτον δ' ἀπὸ τοῦ ἐν Κελτικῇ ἔθνους, Τεκτοσάγες. Qnod quoquo se modo habeat, triplex tamen indnbie, et forsan quadruplex in Galatis genus adspiciens (nam Treviros annumero), facillime suspicarer triplicem vel quadruplicem, ad minimum duplicem apud hos linguam exstitisse, ni exsultantem temere in conjectura cohiberet ac χαλιναγωγεῖν Amisenus Geogr. loc. cit. Τριῶν δὲ ὄντων ἐθνῶν ὁμογλώττων, καὶ κατ' ἄλλο οὐδὲν ἐξηλλαγμένων, κ. τ. λ.

Ergo tres linguas jam Pbryges nobis suppeditant, nempe Lycaonicam, Galaticam et Brigo-Cappadocem. Sed ad Cappadocas nunc transeamus.

Cappadociæ quidem mnltiplex divisio est, mnltiplex lingua. Divisionem vero infra subjectus πίναξ, ad mentem Cl. VV. D'ANVILLE,

Gossellin, Malte-Brun, et antiquorum geographorum documenta ac tabulam Peutingerianam conscriptus, habet:

Provinciæ.	Urbes præcipuæ.
Morimena, vel Moramena..	Mocissus.
Sargarausena.............	Megalassus Ariarathira.
Colopena................	Sebaste.
Cammanene.............	Byssa.
Cilicia..................	Mazaca.
Camisene................	Camisa.
Garzauritis..............	Garzaura.
Tyanitis................	Tyana. Nazianzus. Archelais.
Cataonia................	Comana. Cybistra.
Horsene................	Arabissus. Dandaxena.

Licet, in tam vasta ac tot in partes secta regione, præcipue si de lōcorum et situum differentiis cogitaris, quæ in Cappadocia numerosissimæ sunt, credere, in quot provincias abiisse ipsam constat, totidem διαλέξεων inversum ac mirė corruptum idioma.

Sed, ut διαλέξεων multitudinem suspicamur, sic et linguarum generalium paucitatem notamus, quas duas fuisse censemus, Cappadociam nempe et Cappadoco-Persicam.

A Perside aut Persicis provinciis quas olim Persicæ coloniæ tenuere Cappadocum originem deduxit Herodot. lib. V, probandus sane quatenus multos intelligit Cappadocum a Persis esse; sin de omnibus vult credi, respuendus. Quod expresse profitetur historiæ pater, geographorum princeps innuit satis, de Magorum qui Cappadociam habitare consueverant multitudine et cæremoniis sacris quas ab Ignicolis derivatas nullus non advertet, non semel dicens, lib. XV: Ἐν δὲ τῇ Καππαδοκίᾳ (πολὺ γάρ ἐστι τὸ τῶν Μάγων φῦλον, οἳ καὶ Πύραιθοι καλοῦνται· πολλὰ δὲ καὶ τῶν Περσικῶν θεῶν ἱερὰ), οὐδὲ μαχαίρᾳ θύουσι, ἀλλὰ κορμῷ τινι, ὡς ἂν ὑπέρῳ τύπτοντες· ἔστι δὲ καὶ Πυραιθεῖα, σηκοί τινες ἀξιόλογοι· ἐν δὲ τούτοις μέσοις βωμὸς, ἐν ᾧ πολλή τε σποδὸς, καὶ πῦρ ἄσβεστον φυλάττουσιν οἱ Μάγοι· καθ' ἡμέραν δὲ εἰσιόντες ἐπᾴδουσιν ὥραν σχεδόν τινα, πρὸ τοῦ πυρὸς τὴν δέσμην τῶν ῥάβδων ἔχοντες, τιάρας περικείμενοι πιλωτὰς, καθηκυίας ἑκατέρωθεν μέχρι τοῦ καλύπτειν τὰ χείλη, καὶ τὰς παραγναθίδας. Auxiliarius Appianus est, dum in Mithridate, cap. 66: Ἔθυε τῷ Στρατίῳ Διῒ πάτριον θυσίαν ἐπὶ ὄρους ὑψηλοῦ κορυφὴν, μείζονα ἄλλην ἀπὸ ξύλων ἐπιτιθείς. Præstat ultimum argumentum, quod nominum inspectio suppeditat: nempe multa ex his syllabis con-

atare, ubi non solum *a* perpetuum est, sed quæ post litteram vocalem consonantes *r* aut *s* habent. Talis Garsauritis, Sargarauseue, Dasmenda, Harmaxa, etc. Quæ inter eo magis eminet notatamque se vult Horsene, quod in Armenia eodem aut simillimo sono provinciæ occurrant, nempe in hac parte, quæ posthac Armeniæ IV nomen obtinuit, Chorsene (ea scriptura est et Græcorum et Mosis Chorenei), ac si ad Austrum perrexeris, Chorsane, vel Chorsianene (Procop. de Ædific. lib. II, cap. 3, it. de Bell. lib. II, cap. 24; hanc Sopheuæ proximam vult doctus Mannert); ac præterea Chorzca, vel ut Moses pronuntiat, Chorduza. Porro nequaquam necesse est talium nominum, ut aiunt, ταυτότητα longa verborum ambage firmari. Quem enim vel tirunculum lstet pro spiritu aspero sæpe scribi χ, mox gliscente incuria κ? quis miretur e Chorsene regione dictos incolas Chorsianos, tnm ab incolis Chorsianis Chorsianenen provinciam? Δ pro Z etsi non satis indicaret τοῖν Chorseæ et Corduzæ ὁμωνυμία, potest probare flexionum series Διός, Διΐ, Δία, a Ζεύς, et τοῖν αὐξητικοῖν ἐπιῤῥημάτοιν δα, ζα identitas. Unde nulli dubitamus eos qui Horsenen τὴν Cappadocum primi insedernnt, ab his regionibus venisse quæ hodie *Khorasan* nominantur. Ergo linguæ Persicæ dialectus, cni appellatio maxime convenit *Cappadoco-Persica*, in Cappadocia usitata olim fuit.

Sed e multis quoqne nominibus nihilo minus vere conjicies alio idiomate plurimos usos. Nam, eorum qui vel Sargarausenen, Carmaniam, Pasargadam, vel Pharnabazos, Artabazos, Phrataphernas, Tissaphernas, et uno verbo quidquid illud Aristophanicum φλαττοθραττοφλαττόθρατ olet, semper crepuere, quo modo unquam fuisse putes mollia atqne effœta nomina, Colopena, Morimena, Cammanena, Tyaua, etc.? « Hoc natat in labris summa delumbe saliva; » nec magis, ut Persii verbis loqnar, « in udo est Mænas et Attin. » Sat. I, 104.

Jure nostro igitur nec plus æqno temerarii decernimus, non Cappadociam duntaxat apud Cappadocas linguam viguisse, sed et *Cappadoco-Persicam*.

Sed hæc generaliores linguæ : nationes præterea huc illuc in Cappadocia olim erant quæ et locos tenuere ὀλιγαύλακας et sæpe ὀλιγανδρίᾳ laboraverunt, dum his angulus vastæ regionis agros et urbes aut pagum sufficit. Zigos in hoc numero, et Syros, vel Cilicas, et Zoanas merito collocatum iri existimo, qui suo quisque singulari et non parum dissimili idiomate utebantur.

Zigos quidem ad mentem revocavit urbs Zigopolis, quæ postea Cappadocum fuit, sed Mithridatis tempore Armeniæ erat, non illius tamen quæ ultra Euphratem est, verum alius cui, cis Euphratem sitæ, Minoris Armeniæ nomen impositum est. Quamobrem libet hanc reservare, ita ut quum de Armenia Mithridatica dissereretur, illa de oppido, de incolis vulgentur, quæ dudum nobis congesta atque comperta sunt.

De Syris a Syria in Cappadocum fines transilientibus, id indicio est, appellatos olim a Græcis Cappadocas Leuco-Syros; quæ appellatio a

colore septemtrioualium virorum minus fusco atque adusto manavit. Strabo lib. XVI, init. Οἱ γοῦν Καππάδοκες ἀμφότεροι, οἵ τε πρὸς τῷ Ταύρῳ, καὶ οἱ πρὸς τῷ Πόντῳ μέχρι νῦν Λευκόσυροι καλοῦνται, ὡς ἂν ὄντων τινῶν Σύρων καὶ Μελάνων· οὗτοι δ' εἰσὶν οἱ ἐκτὸς τοῦ Ταύρου· λέγω δὲ Ταῦρον, μέχρι τοῦ Ἀμανοῦ διατείνων τοὔνομα· item lib. XII: Τοὺς δὲ Παφλαγόνας πρὸς ἕω μὲν ὁρίζει ὁ Ἅλυς ποταμὸς, ῥέων ἀπὸ μεσημβρίας, μεταξὺ Σύρων τε καὶ Παφλαγόνων, καὶ ἐξίεισι, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, εἰς τὸν Εὔξεινον καλούμενον Πόντον, Σύρους λέγοντα τοὺς Καππάδοκας· καὶ γὰρ ἔτι καὶ νῦν Λευκόσυροι καλοῦνται, Σύρων καὶ τῶν ἔξω τοῦ Ταύρου λεγομένων· κατὰ δὲ τὴν πρὸς τοὺς ἐντὸς τοῦ Ταύρου σύγκρισιν, ἐκείνων ἐπικεκαυμένων τὴν χρόαν. Τούτοις δὲ μὴ τοιαύτην τὴν ἐπωνυμίαν γενέσθαι συνέβη. Καὶ Πίνδαρός φησιν, ὅτι αἱ Ἀμαζόνες

Σύρων εὐρυάχμων διεῖπον στρατόν,

τὴν ἐν τῇ Θεμισκυρᾷ κατοικίαν δηλῶν. Herodotei autem loci sic se habent, Clio (lib. I, cap. 72): Οἱ δὲ Καππάδοκαι ὑπ' Ἑλλήνων Σύριοι ὀνομάζονται· et Terpsich. (lib. V, cap. 49): Φρύγων δὲ ἔχονται Καππάδοκαι, τοὺς ἡμεῖς Συρίους καλέομεν. Apollonius quoque Argon. lib. II, v. 948 - 950:

Αὐτίκα δ' Ἀσσυρίης ἐπέβαν χθονός· ἔνθα Σινώπην
Θυγατέρ' Ἀσωποῖο καθίστατο καί οἱ ὄπασσε
Παρθενίην Ζεὺς αὐτὸς ὑποσχεσίῃσι δολωθείς.

Nam Cappadoces quoque existimabantur et Ponti incolæ et Paphlagonum bona pars, quod luxurianti in versibus Rhodio adoptatum est. Pariter Dionysius, Periegeseos vers. 970 - 975:

Αὐτὰρ ὑπὲρ Λιβάνοιο πρὸς αὐγὰς ἠελίοιο
Τῆς ἑτέρης Συρίης δολιχὴ μηκύνεται αἶα
Ἑλκομένη, καὶ μέχρις ἁλικλύστοιο Σινώπης.
Τῆς δ' ἤτοι μέσσης μὲν ἐπ' ἠπείροιο βαθείης,
Καππάδοκαι ναίουσι, δαήμονες ἱπποσυνάων·
Ἀσσύριοι δ' ἀλὸς ἄγχι, παρὰ στόμα Θερμώδοντος.

At cur nulli in Cappadocia provinciæ, nulli oppido nomen quod Syros arguat? Nos id in causa credimus, quod non ab ipsa Syria hi profecti sint, quibus Cappadocum regio placuit, sed e Cilicia, ubi plurimas e Syria colonias exstitisse in concesso est, unde incolæ apud Pomponium dicti Syro-Cilices. Eodem modo Syro-Cappadocas bene diceres Cappadocas. Sed patrium nomen coloni neque abjecerunt, neque cum alio conjunxerunt; ac Syros usque sese dixere. Accolis Syri quoque appellati. Mox ab advenis, rem parum attente dispicientibus, Syra credita omnis Cappadocum natio. Quod eo citius fieri debuit, quod urbem magnam et tum amplitudine, tum situ spectabilem, Syri condidissent: nam Mazaca, quæ Ciliciæ Cappadociæ caput est, caput quoque habebatur totius regionis; et Mons Argæus (*Ardgi-Dagh*), cujus radici oppidum insedit, montium qui Asiæ Minoris longitudinem interrumpunt altissi-

mus est; siquidem ex illius vertice Euxinum aspicis et Mediterraneum mare, et nive æterna albent juga (nam ἀργὸς græce est albus, et hinc monti nomen), quod hac sub latitudine altitudinem arguit, non minorem quam 11 vel 12 pedum χιλιάδας. In hoc igitur tractu bene credideris Syriaco idiomate usam plebem, non Cappadocico, non Cappadoco-Persico.

Quod ad Soanas attinet, urbem coguominem Zoanam incolentes, hos in præsentia relinquemus, postbac revisuri in Ponto, ubi et spatii plus a fera gente occupatum, et a patria minus distantes eos videre erit.

Tribus ergo linguis censebitur et Cappadocia; quas si tribus in Phrygia adjeceris, sex jam habebis.

Alio nunc transeundum.

Et primi quidem occurrunt Paphlagones, quorum regio per quadraginta annos Mithridati paruit. De his, si quis dubitaverit proprium quoddam et singulare idioma in Paphlagonia usitatum, brevissimi erimus; longiores, si a nobis sciscitabere, annon multiplex apud illos lingua sonuerit.

Priorum enim dubitationem tollet Strabo: Συνηγορεῖν δ' ἂν δόξεις τῷ λόγῳ τοῦτο· διότι πᾶσα ἡ πλησίον τοῦ Ἅλυος Καππαδοκία, ὅση παρατείνει τῇ Παφλαγονίᾳ, ταῖς δυσὶ χρῆται διαλέξεσι, καὶ τοῖς ὀνόμασι πλεονάζει τοῖς Παφλαγονικοῖς· Βάγας, καὶ Βιάσας, καὶ Αἰνιάτης, καὶ Ῥατώτης, καὶ Ζὰρ, Δώκης, καὶ Τίβηρος, καὶ Γασὺς, καὶ Ὀλογασὺς, καὶ Μάνης. Ταῦτα μὲν ἔν τε τῇ Βαμωνίτιδι, καὶ Πιμωλίτιδι, καὶ τῇ Ζαγιλλονίτιδι καὶ Γοζακηνῇ, καὶ ἄλλαις πλείσταις χώραις ἐπιπολάζει τὰ ὀνόματα.

Nunquam vero Straboni diceretur linguam linguæ alicujus similem, nisi in multis differret, atque omnino discerneretur. Quid enim non dicam mirabile, sed notabile est, si lingua una atque eadem similitudines maximas habet in duabus provinciis? Quis, exempli gratia, nisi baro, dixerit Parisinorum idioma huic simillimum esse quo loqui consueverunt in oppidulo *Saint-Denis?* at forte instabis dicens dialecton esse Paphlagonicam linguam, nec ergo linguis annumerabilem; Strabonem vero audiendum, quatenus de ἰδιωμάτων ὁμοιότητι ait, non quatenus ἰδιώματι linguas innuit. His assentirer, ni diutissime Paphlagones vel sui juris fuissent, vel reges suos a se et ipsa in regione electos possedissent, Pylæmenidas nempe illius stirpe natos, de quo Homerus cecinit, Iliad. lib. II, vs. 851-855:

> Παφλαγόνων δ' ἡγεῖτο Πυλαιμένεος λάσιον κῆρ,
> Ἐξ Ἐνετῶν, ὅθεν ἡμιόνων γένος ἀγροτεράων·
> Οἵ ῥα Κύτωρον ἔχον καὶ Σήσαμον ἀμφενέμοντο,
> Ἀμφί τε Παρθένιον ποταμὸν κλυτὰ δώματ' ἔναιον,
> Κρῶμνάν τ', Αἰγίαλόν τε, καὶ ὑψηλοὺς Ἐρυθίνους.

Atqui ubi civitas populum a populo divisit, raro eadem lingua manet; nam nec satis commercii et consortii est, ut de iisdem rebus curent, de iisdem eadem putent: et hoc priscis temporibus verius certe fuit quam hodie est. Nam ætate nostra litterarum et artium communio, librorum

copia, elegantia morum, itinerum facilitas et mercaturæ rapidissimæ vices in Europa omnes gentes quadam tenus colligaverunt. In Hispania tamen duplex lingua sonat, quarum altera nobilior videri potest, minor altera, quippe cui ne dialexeos quidem principio nobilitas contigit. Nam quotquot in peninsula Iberica aut διαλέξεσιν, aut linguis incolæ utuntur, earum princeps Hispanica est; cujus duplicem dialexin, Castellanam et Callaicam (*Gallego*, vel *Galicien*); at Callaicæ triplex divisio, nempe Holo- vel Haplo-Callaica (*Gallego proprement dit*), Lusitanica, quam si libuerit Portogallicam voces, et Algarvicam (quam loquuntur in Cuneo). Porro hæc a dialexi dialexis linguæ sibi dignationem circumdedit, sub indigena rege a liberis viris culta, ab elegantibus polita, ab eruditis locupletata, et poetarum atque Academiarum ferax. Neque hæc tamen labem innatam et stigma, ut aiunt, originis passa sunt obsolescere : Hispanica, immo Romana lingua utuntur Lisboæ. Quis enim valeat decernere, utrum Latinas, an Lusitanicas phrases contineant hæc sequentia?

« O quam gloriosas memorias publico considerando quanto vales, nobilissima lingua! Cum tua facundia excessiva mente nos provocas, excitas, inflamas : quam altas victorias procuras! Quam celebres triumphos speras, quam excellentes fabricas fundas, quam perversas furias castigas, quam feroces insolentias rigorosa mente domas, manifestando de prosa et de metro tantas elegantias latinas! »

Ut Lusitanorum igitur, sic Paphlagonum lingua fuit sui juris, nec cum vicinis et cognatis eadem reputanda. Cappadocum prius dialectos fuerit, nec id diffitebimur, nec refert; sed postea recessit a stirpe, et linguæ formam adepta est ac decus.

Si vero cum iis litigandum qui unam apud Paphlagonas linguam olim auditam non satis esse volunt, ac provincias nobis multiplices obtrudunt, Gadilonitidem, Domanitidem, Blænam, Pimolisenam, Timonitidem, Henetos, hos monebimus in sua causa agenda non iis uti, quæ maxime auxilio forent. Quotquot enim provincias illi jactitant, hæc in exiguo spatio continentur. Scilicet neque totius regionis circuitus tres longitudinis gradus et bessem (3° $40'$) bene occupat; ac si ad latitudinem spectaveris, intra gradum unum et septuncem (1° $35'$) cubat; quod hoc in κλίματι vix æquat leucarum quadratarum duo millia cum quadringentis. Num perangusto in tractu necessarium est duas linguas admittere, ni causæ affuerint singulares, ut exempli gratia, imperii divisio inter binas civitates, aut invasio, aut geographicorum nominum differentiæ, et quidquid ad approbandam polyglottiam argumenti nos afferebamus. At quid antagonista mussabit, si quid re vera tale apud Paphlagonas nostros indicaverimus. Nempe Græcæ coloniæ Εὐξείνου littori ea Asiæ parte passim accubabant, et nomina omnia ex Homeri et Demosthenis lingua fluentia facile et obvium est dignoscere, Ægialon, Climaca, Callistration, Abonutichos, Æginetin, Stephanen, Lepten acram, et urbium præcipuam Sinopen, non potestate solum, opulentia, magnitudine, ædibus nobilissimam, sed et clarorum virorum, Diogenis Cynici, Timothei Patrionis,

Diphili Comici, Batonis natalibus, sed et ipsius Eupatoris qui, ut geographus tradit, καὶ ἐγεννήθη ἐκεῖ καὶ ἐτράφη, διαφερόντως δὲ ἐτίμησεν αὐτὴν καὶ μητρόπολιν τῆς βασιλείας ὑπέλαβεν. Ea urbs vero Miletum habuit metropolim suam, unde patet solitos incolas Ἰαστὶ quidem, sed et hoc Ἑλληνιστὶ colloqui. Sed Ἑλληνιστὶ non Sinopenses, non Paphlagones, non Phryges soli loquebantur, sed omnes quibus hæc voluptas et cura « ingenuas vitam coluisse per artes. » Hanc velle unam e Paphlagonum linguis fuisse absurdum est, non minus quam si aut Ingricam aut Mazovicam linguam esse contenderes idioma nostrum, quo utuntur elegantes viri et Varsaviæ et Petropoli elegantius forte quam nonnulli ex Academia. Nec Car sermo mihi obtendatur; neque enim ego oblitus Miletum in Caria sitam, Ionicos Sinopenses assevero, ut Mysiæ ac Lydiæ incolas. Nam pars quæ mari prætenditur, Græcis urbibus ornata est florentissimis, Priene, Clazomenis, Colophonte, Phocæa, Smyrno, Lebedo, Teo, Erythræis, quæ non Mysiæ et Lydiæ esse habebantur, sed Panionium et Æolis audiebant; sic in Cariæ ora magis ad Mesembriam et Hesperum vergenti Græcæ trinæ urbes Cnidus, Halicarnassus, Miletus quibus fas et Con insulam et in Rhodo Ialysum, Camirum, Lindum jungere; at hoc notandum Ionicæ confœderationis partem Miletum exstitisse, immo caput, Doridis nomen sibi proprium assumente cæterarum consortio. Cæterum Caras non diffiteor sermone usos quod multum a Græco jam Homericis temporibus recesserat: nam Homerus Iliad. II, v. 867:

Μάσθλης αὖ Καρῶν ἡγήσατο βαρβαροφώνων,

et, contra Strabonem copiosius disserentem, credimus de lingua externa hic innui, non de illitteratorum σφάλμασι in græcizando. Quanquam nil ad rem interest, fatente illo scriptore Caricam aliquam linguam esse: ἀπὸ δὲ τῆς αὐτῆς αἰτίας καὶ τὸ βαρβαρίζειν λέγεται, καὶ γὰρ τοῦτο ἐπὶ τῶν κακῶς Ἑλληνιζόντων εἰώθαμεν λέγειν, οὐκ ἐπὶ τῶν Καριστὶ λαλούντων· οὕτως οὖν καὶ τὸ βαρβαροφωνεῖν καὶ τοὺς βαρβαροφώνους δεκτέον, τοὺς κακῶς Ἑλληνίζοντας· ἀπὸ δὲ τοῦ Καρίζειν, καὶ τὸ βαρβαρίζειν μετήνεγκαν εἰς τὰς τοῦ Ἑλληνισμοῦ τέχνας. Frustra; nam Homeri ætate βάρβαρος nihil aliud fuit, quam alienigena, ita ut βαρβαρόφωνος sit omnino synonymus cum hac periphrasi τῇ τῶν βαρβάρων φωνῇ, hoc est, γλώττῃ χρώμενος. Sed et hinc sequitur ipsius Strabonis judicio Caricam a Græca discrepare. Nunc aliquis forsan rogaverit, an hac quoque usus Eupator, insidias scilicet nobis struens atque objecturus, si Caricam noverit, gnarum hunc idiomatis in provincia usitati qua nec diu potitus est, nec vere imperium suum auxit; sin rudem linguæ dixerimus, non jam potuisse eum omnes gentes sine interprete affari, quas sub potestatem suam miserat. Dilemma et nodum una res solvet: a græco quidem sermone Caras recessisse, neutiquam vero a Phrygio, cujus dialexim finxerant sibi propriam, ita ut Caro-Phryx ea lingua dicenda sit; sed minime his linguis annumeranda quibus proprietas et χαρακτὴρ et singularitas sua obtigit.

Eo nunc revolvamur unde discessimus, et Paphlagonicæ peritum Mi-

thridatem in schedas referamus. Item de Græca censendum, de qua agenda occasionem præstitere Paphlagones, sed quæ Paphlagonum nunquam fuit.

Inde si occidentem versus pauxillum tetenderis, Bithynia præsto erit; quam quidem totam aliquandiu tenuit, at diu usque ad Heracleam, ut facile ex his compertum est quæ supra e Strabone descripsimus de imperii Eupatorii terminis agentes. Quod oppidum antequam attigeris, in Cauconas incides, Hom. Iliad. II, 855:

> Καύκωνας δ' αὖτ' ἦγε Πολυκλέος υἱὸς ἀμύμων,
> Οἳ περὶ Παρθένιον ποταμὸν κλυτὰ δώματ' ἔναιον·

ac Thynos Apoll. Rhod. Argon. lib. I, vs.

> Αὐτίκα Βιθυνῶν ἐπὶ δεξιὰ γαῖαν ἔχοντες
> Πλώετε ῥηγμῖνας πεφυλαγμένοι, εἰσόκεν αὖτε
> Ῥήβαν ὠκυρόην ποταμὸν ἀκτήν τε μέλαιναν
> Γνάμψαντες, νήσου Θυνηΐδος ὅρμον ἵκησθε, κ. τ. λ.

Atqui omnes isti advenæ erant, teste Strabone, lib. XI: Τοὺς δὲ Καύκωνας, οὓς ἱστοροῦσι τὴν ἐφεξῆς οἰκῆσαι παραλίαν τοῖς Μαριανδυνοῖς μέχρι τοῦ Παρθενίου ποταμοῦ πόλιν ἔχοντας τὸ Τῖον (Τήειον), οἱ μὲν Σκύθας φασὶν, οἱ δὲ τῶν Μακεδόνων τινὰς, οἱ δὲ τῶν Πελασγῶν· mox vero: Οἱ μὲν οὖν Βιθυνοὶ, διότι πρότερον Μυσοὶ ὄντες, μετωνομάσθησαν οὕτως ἀπὸ τῶν Θρακῶν τῶν ἐποικησάντων, Βιθυνῶν τε καὶ Θυνῶν, ὁμολογεῖται παρὰ τῶν πλείστων· καὶ σημεῖα τίθενται, τοῦ μὲν Βιθυνῶν ἔθνους, τὸ μέχρι νῦν ἐν τῇ Θρᾴκῃ λέγεσθαί τινας Βιθυνούς· τοῦ δὲ τῶν Θυνῶν, τὴν Θυνιάδα ἀκτὴν, τὴν πρὸς Ἀπολλωνίᾳ καὶ Σαλμυδησσῷ. Sed hæc in mappa tantum nomina, nam dudum illa ἔθνη aut nusquam erant, aut cum priscis accolis in unum corpus concreverant; et Paphlagonum, Phrygum, et inprimis Græcorum lingua, sed inversa, et in pejus torta, et Pelasgicis Thracicisque vocibus referta utebantur, nisi Heracleam excipias, ubi crediderim suam linguæ puritatem diutius constitisse; nam a Megarensibus posita hæc erat qui Athenis vicini Atticum quid retinere debuerant. Nam vanus est Amasenus noster et mirum in modum ἐσφάλη, quum ait: Τοὺς δὲ Μαριανδυνοὺς καὶ τοὺς Καύκωνας οὐχ ὁμοίως ἅπαντες λέγουσι· τὴν γὰρ δὴ Ἡράκλειαν ἐν τοῖς Μαριανδυνοῖς ἱδρύσθαι φασὶ, Μιλησίων κτίσμα ..... Εἴρηται δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι πρότερον τὴν Ἡράκλειαν κτίσαντες Μιλήσιοι τοὺς Μαριανδυνοὺς εἱλωτεύειν ἠνάγκασαν, τοὺς προκατέχοντας τὸν τόπον, ὥστε καὶ πιπράσκεσθαι ὑπὲρ αὐτῶν, μὴ εἰς τὴν ὑπερορίαν δὲ, κ. τ. λ. Omnes enim contradicunt. Xenoph. Ἀναβάσ. lib. VI, p. 374 ed. 1594: Τοῦτον παραπλεύσαντες ἀφίκοντο εἰς Ἡράκλειαν, πόλιν ἑλληνίδα, Μεγαρέων ἄποικον, οὖσαν δὲ ἐν τῇ Μαριανδυνῶν χώρᾳ. Item Arrian. Peripl. Paus. Heliac. lib. I, fin. Diod. Sic. lib. XIV ad Olympiad. XCIV, ann. IV. Apollonius Rhod. Argon. lib. II, et hos versus scholiastes qui Bœotos etiam scribit expresse hujus coloniæ deducendæ participes cum Megarensibus fuisse; tum Scymnus Chius, lin. 230: Ἡράκλεια, Βοιωτῶν κτίσις καὶ Μεγαρέων.

Nunc in imperii Mithridatici viscera ac quasi sacrarium penetremus:

de Ponto loquor, quem e Geographicon scriptoribus scimus in plures et provincias et populos divisum. Nomenclaturam hic agemus et diœceseon et πόλεων·

Provinciæ.	*Urbes.*
Gadilonitis Pontica	Ibora.
Saramena	Amisus.
Pimolisene Pontica	Pimolis.
Phazemonitis...........	Phazemon.
Ximena................	*Solitudines.*
Phanarœa	Magnopolis.
Themiscyra............	Themiscyrium.
Daximonitis............	Amasea.
Zelitis.................	Zela.
Sidena................	Polemonium. Scauro-Sidena.
Tibareni	Cerasus.
Philires	Cordyla.
Drylæ.................	*Sine urbibus.*
Heptacometæ, et cum bis Mosynœci........	Caltiorissa.
Chalybes qui et Chaldæi.	*Sine urbibus.*
Macrones..............	Byla.

Multiplex in tot provinciis atque nationibus lingua; sed tres præcipuæ in usu Cappadocica, Cappadoco-Persica atque Græca, hæc ob colonias Græcarum urbium mari insidentes, illas ob Ponticarum gentium et Cappadocum veterem cognationem, quam et nominis communio (nam olim Pontus pars Cappadociæ censebatur) indicat, et commendatissimi auctores asseverant. Paphlagonicam quoque in Pimolisene et Gadilonitide placuisse suspicor, sed de hoc nihil affirmo. Tria præterea videntur mihi remanere distantia a cæteris idiomata, Soannarum nempe et Chalybum et Mosynœcorum. De singulis pauca libanda.

Soannas quidem minime exhibet tabulæ nostra columna, quæ provincias et gentes sistit; neque mappa ulla, nisi in Colchorum confiniis, tale nomen repræsentat. Sed memento Macronibus quoque nomen vulgare impositum Tzannos vel Sannos, quod et quibusdam scriptum Tzianni, Zianni, Thianni. Quod si reputaveris præterea Soannas vel Soanas, vel quemadmodum Plinius lib. XXXIII, cap. 3, et Ptolemæus scribunt Suanos, qui supra Colchidem montivagi, monticolæ passim degunt, hos quoque Zoanas vel Zanos dici Procopio Hist. lib. I, item Agathiæ lib. V, jam ὁμωνυμίαν gentium suspicabere. Conjecturam certitudo excipiet, quum ad id Dionysii Perieg. vs. 766, 767:

Μάκρωνες, Φίλυρές τε, καὶ οἳ μόσσυνας ἔχουσι
Δωράτέους.

Eustathius subjicit Τούτους νῦν Σάννους φαμὲν, ἰδιωτικώτερον δὲ Τζανούς. Porro Τζανοὺς per Τζ scriptura est barbara et infimæ græcitatis, ut Τζίτζης, Τζούρουλλον, et id genus mnlta; et hos solos ὀρθογραφοῦντας rear, qui omisso τῷ Τ appingunt Ζανούς. Atqui sic ὁ ἐπὶ τῶν ἀποῤῥήτων Belisarii. Hinc identitas ntriusque gentis videtur jam dubitationi impervia. Sed hujus Ζανοὶ in Caucaso, Eustathii Τζανοὶ cismontani. Sed interjacent montium juga, et fluminum alvei interfluunt, et intervallum non minus quam trinm gradunm (40° 24′ — 43° 35′) quoad latitudinem; quoad longitudinem vero quatuor fere æquat (57° 15′ — 61° 2′). Ergo Zannorum Caucasiorum colonia Zanni Pontici. Quod eo minus mirari aut negare est, quod maximis, si ad barbariem attenderis, opibus Zanni diu præstiterint, Strabo lib. XI: Πλησίον δὲ καὶ οἱ Σόανες (nempe Zanni; nam approbata supra est ἡ ταυτότης) οὐδὲν βελτίους τούτων τῷ πίνῳ, δυνάμει δὲ βελτίους, σχεδὸν δέ τοι καὶ κράτιστοι κατὰ ἀλκὴν καὶ δύναμιν· δυναστεύουσι γοῦν τῶν κύκλῳ τὰ ἄκρα τοῦ Καυκάσου κατέχοντες τὰ ὑπὲρ τῆς Διοσκουριάδος· βασιλέα δ' ἔχουσι, καὶ συνέδριον τριακοσίων· συνάγουσι δ', ὥς φασι, στρατείαν καὶ εἴκοσι μυριάδων, ἅπαν γάρ ἐστι τὸ πλῆθος μάχιμον, οὐ συντεταγμένον. Παρὰ τούτοις δὲ λέγεται καὶ χρυσὸν καταφέρειν τοὺς χειμάῤῥους, ὑποδέχεσθαι δ' αὐτὸν τοὺς βαρβάρους φάτναις κατατετρυμμέναις, καὶ μαλλωταῖς δοραῖς· ἀφ' οὗ δὴ μεμυθεῦσθαι καὶ τὸ χρυσόμαλλον δέρας. Atque horum barbaricæ opes ac libertas hactenus mansere. Vid. Malte-Brun, *Précis de la Géographie universelle*, tom. III, pag. 41, seq. et Pallas (*Reise im mittægigen Russland*) tom. I, pag. 419 (edit. German.), vix mutato nomine quod *Suanes* nunc nt apud Plinium ac Ptolemæum vulgo scribitur. Tum neque in Ponto duntaxat Zanorum colonias exstitisse conjecerim, sed ultra effusas, sive e Caucaso, sive e Macronnm castris et plaustris et pagis: nam apud Cappadocas Zoana urbs apparet ex Armeniæ Minoris limitibus parum distans, quam præfluit Melas amnis: et hæc mihi causa fuit, cur, quum de Cappadocia ago, panca de Soauis sparserim. His vero, sen Soannas, seu Zanos nuncupaveris, linguam fuisse credas a qualibet dissimilem. Nam primo, a Caucaso erant; quæ origo nec Cappadocum, nec Thracum, nec Pelasgorum, nec Persarum ullo modo similis videtur; hactenus vero, quidquid linguæ excussimus, Cappadox, aut Thrax, aut Pelasgicnm, aut Persicum fuit: secnndo, quæ barbaræ ac remotæ a cæterarum gentium contubernio turbæ hominum victitant, his sua lingua diu perstat ἀμιγὴς et στάσιμος. Nec opus Strabonem iterum recitare quem supra allegavimus, dum causas assignaremus, quæ in exili spatio linguas possunt aut creare, aut servare propemodum innumeras.

De Heptacometis et Heptacometarum ferocissimis Mosynœcis idem periculo nostro, non gravissimo illo quidem, affirmabimus. Nationum harum feritas satis hoc nomine arguitur, quod Hellenes viris dedere, idem nimirum sonanti cum *turrium incolis*. Quamquam et hybrida vox Μοσύν-

οικος, nam Mosyn aut Mossyn barbarum. Dion. Halic. lib. I, pag. 21 (edit. Oxon.): Οἰκοῦσιν ἐπὶ ξυλίνοις, ὥσπερὰν πύργοις, ὑψηλοῖς σταυρώμασι, μόσυνας αὐτὰ καλοῦντες. Et Apoll. Rhod. Argon. lib. II, vers. 379-384:

Τοῖς δ' ἐπὶ Μοσσύνοικοι ὁμούριοι ἠλήεσσαν
Ἑξείης ἤπειρον ὑπωρείας τε νέμονται,
Δουρατέοις πύργοισιν ἐν οἰκία τεκτήναντες
Κάλλινα, καὶ πύργους εὐπηγέας, οὓς καλέουσι
Μόσσυνας· καὶ δ' αὐτοὶ ἐπώνυμοι ἔνθεν ἔασιν.

Potes et Dionysii meminisse, cujus locum modo citavimus. Magis expresse etiam Strabo, lib. XII: Εἰσὶ δ' ἅπαντες μὲν οἱ ὄρειοι τούτων ἄγριοι τελέως, ὑπερβέβληνται δὲ τοὺς ἄλλους οἱ Ἑπτακωμῆται· τινὲς δὲ καὶ ἐπὶ δένδρεσιν ἢ πυργίοις οἰκοῦσι· διὸ καὶ Μοσυνοίκους ἐκάλουν οἱ παλαιοὶ, τῶν πύργων μ ο σ ύ ν ω ν καλουμένων. Cf. Xenoph. de Exped. Cyr. pag. 208, 209 (edit. Steph.); Amm. Marcell. lib. XXII, 8; Pompon. lib. I, cap. 19; Val. Flacc. lib. V, vs. 151 sqq. ubi perperam in libris prælo olim excusis *Massynichi*, pro quo reponit Heinsius *Mossyni*; quem ad. ut et Bochart. Phaleg. lib. III, cap. 12. Ad hoc, usum in iis inveniri nota, quod apud barbaros tantum reperitur, nempe illud quod vocamus *tatouage*. Nam sic meo judicio intelligendus Noster, qui lib. VI, cap. 4: « Gentes Tibareni, Mossyni notis signantes corpora. » Tot consentientibus testimoniis, nec de feritate Heptacometarum dubitatio esse potest, nec de ἰδιογλωττίᾳ. Unde venerint tamen, nil indicat. Quidni αὐτόχθονας credamus et solos fere in Ponto αὐτόχθονας, quum alios e Caucaso, Persia, Græcia, Thracia ortos constet? Nam αὐτόχθονες certe et in Ponto fuerunt; quorum pars melior coloniis sese adjunxit; quidam vero, ægre laturi si alienigenas sibi miscerent, in sylvis et montibus de more suo mansere, nec pro dio laquearia, nec pro ferino et incerto victu epulas lautiores mutaturi. Horum linguam ergo ego libens dixerim Palæo-Ponticam aut Haplo-Ponticam.

Chalybas nunc aggredior; quos aliquis forte indigenas contenderit, vel Græcogenas. Utrumque frustra. Nam e mari procul degebant, quod nulli Græcorum coloniæ consuetum; quomodo enim μητρόπολις facile coloniam adivisset, ac nomen Chaldæi Chaldaicam satis indicat τὴν γένεσιν. Neque objicies Chalybem Græcum esse. Immo χάλυψ vox est Chaldaica, Græciæ dehinc recepta, ut tot Arabicæ, Persicæ, Libycæ, ut Colocasium, Gaza, Byssus. Ferrariam illi artem antiquitus tractasse dicuntur, ut Dionys. Perieg. auctor est et Valerius Flaccus, et ante hunc Apollon. Rhod. Argon. lib. I, vs. 1323, item lib. II, vss. 375. Cf. Strab. lib. XII, Scholiast. ad Apoll. et Amm. Marcell. et Berkelum ad Steph. pag. 106, qui ex Menippo docet pro Χαλδαῖοι legendum Χάλδοι, in quo omnis constat variatio scripturarum, levis quidem et parvi momenti. De hac ita, in suis ad Strabonem optimis notis Gosselin:

« On a prétendu qu'au lieu de *Chaldéens*, Χαλδαῖοι, il faut lire *Chaldes* ou *Chaldi*, Χάλδοι, pour ne pas les confondre, dit-on, avec les Chaldéens de la Babylonie. Cette correction paraît être justifiée par Eustathe et par

Etienne de Byzance. Néanmoins Xénophon place aussi les Chaldéens dans ces mêmes lieux. Quant à Eustathe et à Etienne de Byzance, ce qu'ils rapportent de ce peuple, bien examiné, ne signifie rien autre chose si ce n'est qu'on l'appelait plus communément du nom de *Chaldes* que de celui de *Chaldéens*. Au reste, pour le dire en passant, dans l'article d'Etienne de Byzance, où il est question de ces Chaldes, Saumaise s'est trompé en remplaçant ces mots altérés μέχρι τούτων τῶν Βάρων, par μέχρι τῶν Τιβαρηνῶν, *jusqu'aux Tibarènes*; il faut lire μέχρι τῶν βαρβάρων, *jusqu'à ces peuples barbares.* » Quibus sane præpositis, perspicuum est omnium testimonio Chaldæos circa hos tractus habitasse; nam αῖος in Χαλδαῖοι terminatio est Græca εὐφωνίας ergo addita, ut in Ἀθηναῖοι, Ῥωμαῖοι, etc. dum brevior perstat ἡ ῥίζα, nempe Ἀθην... Ῥωμ... Sic et Χαλδαίων est a Χαλδ... meliusque scriberentur Χάλδοι, etiamsi qui Babyloniam incolebant. Ne dubites igitur et suam quoque Ponticis Chaldis linguam fuisse, et illius, quamvis sylvestrium hominum et, si fas jocari, Cyclopum fuit, non rudem Mithridatem; quippe qui tot bellis aut flagrantibus aut mox flagraturis, optimis armis egebat, ac singula, quanto magis illa quæ ad rerum summam pertinebant! oculis ipse suis consueverat examinare.

Ergo tres linguæ Ponto peculiares, Chaldaica scilicet, et Suannica, et Palæo-Pontica; tres conterminis et imperiis et gentibus communes, Paphlagonica, Cappadocica et Cappadocico-Persica, una quæ Asiam Minorem obtinuit quidem totam, sed apud tribules parum usitata est, Hellenica. His imbutus Eupator. Cæteras annumeres, circa quas hactenus sermo noster versatus est, tres prætcrea habebis, Phrygiam nempe, aut Cappadoco-Phrygiam, cujus dialectos una Carica, item Galaticam, item Lycaonicam, tum et Syriacam, qua vel Syri vel Syrocilices ἀπεικίαν condentes, Cappadocas donaverunt. Consumma, undecim jam sunt, quas sola peninsula intra Ægæum, Euxinum et Magnum mare suppeditat; nec in id nos credes sedulo incubuisse, ut numerum idiomatum ultra verum proveheremus; quem contra elevari ac stringi magis concupivimus quam adaugeri, admissis διαλέξεσιν simul atque ὁμογλωττίαις in Caria, Cappadocia, Bithynia, Ponto.

Undecim pariter restant de quibus nos agamus, Asiæ Minoris orbem trangressi; sed unam amoveri protinus jam necesse est, cui cum cæteris nulla similitudo competit. Romana porro locutum Mithridatem nemo inficias iverit. Nam cum ducibus romanis sæpissime collocutus est, seu Asiam victor perambularet, seu de pace et fœderibus tractaret, seu captivis insultaret, minas et probrum et mortem intendens; Romanos quoque inter subditos habuit, dum socium se atque amicum populi romani simularet; nec pauci ii fuerunt, siquidem uno die per Asiam centum millia Romanorum interfici jussit: cum Romanorum potestate in ipsius Italiæ medullis ac visceribus colluctari mens huic erat, quum militibus campos, quum navibus suis mare invaderet; et quo tempore incognitus ac fere solus peninsulam totam invisit, quis credet illi neque visos neque compellatos Romanos? At Romani græce noverant! Esto de optimatibus,

de primariis viris; sed gregarins miles, sed negotiatorum et argentariorum calones forte sua vix utebantur.

Cæteræ decem ad magnam Asiam et Europæ septemtrionalia pertinent, vel ut statim divisio apta fiat ad Bosporum, ad Colchidem, ad Armeniam pertinent. De hac primum agemus, progressuri hinc ad Colchos; Bosporani clausula erunt.

Armeniæ pars exilis, quæ cis Euphratem est, Eupatorem domitorem et regem habuit, junctaque est inde Cappadociæ, inde Ponto. Quæ Cappadociæ adjuncta, hanc quatuor provinciis, sed exiguis constitisse res nota est, Lavisena, Melitene, Rhavene, Muriana; a quibusdam quinta adjicitur Cataonia, quam melius Cappadociæ propriæ attribni credidimus; nec disputandi σχολὴ ἐστί μοι, nec refert. Orbalisene Ponto adhæsit. Plns quam unam διάλεκτον hic inter accolas viguisse, si non in comperto est, certe κινδυνεύει; et in Armeniacæ linguæ unitatem eas recidisse, quæ ab omnibns supra allegatis maxime distat, sceptici ipsi non dubitent.

Sed nos aliqnandiu Zigopolis detinebit, oppidulum quidem parvum et incerti situs, sed qnod inter Orbalisenen et Lavisenen exstitisse maxime probabile est, qnamvis repugnat Strabo, lib. XII (Τῆς Ἑρμωνάσσης πλησίον ἡ Τραπέζους· εἶθ' ἡ Κολχία· ἐνταῦθα δέ πού ἐςι καὶ ἡ Ζυγόπολίς τις λεγομένη); nisi forte duæ Zigopoles, qnod non ego diffitear. Zigopôlis vero, ut ex etymo vides et Steph. Byz. in voc. auctor est; putamus idem esse ac Zigorum urbem. Sed quinam hi Zigi? non facilis quidem divinatio, et in partes abiere docti, quibns barbari ac feri populi cura fuit. Neque enim olim auxilii satis fuerat quo rem bene dispicerent, nec ad miras similitudines animum satis adverterant.

Primo quidem pauci Zigopolin noverant, aut notaverant, et Zigos cogitabant, sive mappam inspectantes, sive Colchidis descriptionem legentes; quorum supra oram populus vagatur λῃστὴς καὶ λιμώττων, cui nomen ut his videtur *Zygi* vel *Zygii*. Qnum vero finitimos locos popnli obtineant Græcæ, ut volunt, originis, Heniochi, et Achæi (Strab. lib. XI: Φασὶ δ' ἀπὸ τῆς Ἰάσονος στρατείας τοὺς μὲν Φθιῶτας Ἀχαιοὺς τὴν ἐνθάδε Ἀχαΐαν οἰκῆσαι, Λάκωνας δὲ τὴν Ἡνιοχίαν, ὧν ἦρχον Ῥέκας καὶ Ἀμφίστρατος οἱ τῶν Διοσκούρων ἡνίοχοι· καὶ τοὺς Ἡνιόχους ἀπὸ τούτων εἰκὸς ὠνομάσθαι), Zygios quoque illi suos a Græcia Caucasum delatos somniarunt, et a Ζύγον nomen fecere, et hos optimos quoque in ducendis curriculis voluere. Sed refellit Zigorum egestas et barbaries, fœdior contemptiorque quo Heniochorum civitas opulentiæ et artibus propior. Nam Strab. lib. XI: Οἱ γοῦν Ἡνίοχοι τέτταρας εἶχον βασιλέας, ἡνίκα Μιθριδάτης ὁ Εὐπάτωρ, φεύγων ἐκ τῆς προγονικῆς εἰς Βόσπορον, διῄει τὴν χώραν αὐτῶν· καὶ αὕτη μὲν ἦν πορεύσιμος αὐτῷ. Τὴν δὲ τῶν Ζυγίων ἀπογνοὺς διά τε τὰς δυσχερίας καὶ ἀγριότητα, τῇ παραλίᾳ χαλεπῶς ᾔει, κ. τ. λ. Refellit quoqne doctus Lunemann, quum nomen innuens a Græcis minime profectum, ait debuisse nomen esse Ἀμαξόβιον vel Ἀμάξοικον· poeticum est enim a jugo, ζυγῷ, nec ipso curru appellationem peti, et per metaphoram obscure indicari quæ nunquam satis patent. Sic tot nomina, Phthirophagi, Macropogones, Monommati

vel Monophthalmi, quibus dilucide significatur quo cibo, habitu, involucro capitis uti soleret gens eo signata.

Zicchos illos Ariannus nominat in Periplo : ὥσπερ ποταμὸς (scilicet Ἀχαιοῦς) διορίζει Ζίκχους καὶ Σάνιχας. Ubi Σάνιχας prave pro Ἄνιχας, Ἡνίχας, Ἡνιόχας vel Ἡνιόχους esse persuasum habeo. Ζικχοὶ illi audiunt apud Byzantinos. Vid. Stritter, in *Memor. populorum*, art. *Zecchica.* Atque hodie hos optimi geographi volunt in Circassia durare : nempe qua Basania ad occidentem Ossetarum vergit; tres enim ibi φρατρίας, sive, ut vocant, tribus, Tchegemorum scilicet, Balcarorum, Karatchaorum; quorum primi a Georgianis quoque *Tchiki* vel *Dgiki* vocitantur (cf. Guldenstædtii Geogr.) ab Ossetis vero Kasachi. Sed in hac nominum variatione quæ nihil mirum aut pravissimum huc usque habet, in culpa nobis videremur versari, ni Zingos et Zigas nominaremus, quos Secundus, lib. VI, 7, sparsos ait circa Mæotin, hos quidem ultra flumen Tanaim, in Sarmatia Asiatica, illos vero in Europa citra amnem; tum Sigynnios quos lib. XI Παράδοξ. in Hyrcan. nominat Strabo, ac sic describit : Σιγύννιοι δὲ τἄλλα μὲν περσίζουσιν· ἱππαρίοις δὲ χρῶνται μικροῖς δασέσιν, ἅπερ ἱππότην μὲν ὀχεῖν οὐ δύνανται· τέθριππα δὲ ζευγνύουσιν, ἡνιοχοῦσι δὲ γυναῖκες, ἐκ παίδων ἠσκημέναι· ἡ δ' ἄριστα ἡνιοχοῦσα, συνοικεῖ ᾧ βούλεται; tum Sigynnos prope Istri ostium incolentes, de quibus sic Apoll. Rhod. lib. IV, vers. 309-320:

Ἴστρῳ γάρ τις νῆσος ἐέργεται, οὔνομα Πεύκη,
Τριγλῶχιν . . . .
. . . .
. . . . παύεα λεῖπον
Ποιμένες ἄγραυλοι, νηῶν φόβῳ, οἷά τε θῆρας
Ὀσσόμενοι Πόντου μεγακήτεος ἐξανιόντα·
Οὐ γάρ πω ἁλίας γε πάρος ποτὶ νῆας ἴδοντο,
Οὔτ' οὖν Θρήϊξι μιγάδες, οὔτε Σίγυννοι
Οὔτ' οὖν Γραυκένιοι, οὔτ' οὖν περὶ Λαύριον ἤδη
Σίνδοι ἐρημαῖον πεδίον μέγα ναιετάοντες·

cui Herodotus suffragatur mox nobis citandus; tum alios Sigymnos Pontici littoris accolas, de quibus Pseudo-Orpheus Argon. 853-755:

. . . . τρηχὺν δ' ἀγκῶνα Σινώπης
Καὶ Φίλυρας, Ναέτας τε, καὶ ἄστεα πυκνὰ Σαπείρων,
Βύζηράς τ' ἐπὶ τοῖσιν, ἰδ' ἄξενα φῦλα Σιγύμνων.

Porro quanquam longe Sigynnii a Sigynnis, ab utrisque Sigymni distent ac variantium scripturarum κακογραφία rem intricet, perspicuum est eadem nomina, eamdem gentem describi. Nam pariter Sigynnii, Sigymni, Sigynni, λῃσταὶ ἄνδρες, pariter pauperes ac sylvicolæ, pariter feri et ἄξενοι, et quod magis forte pretium operæ est notari, eadem stirpe ortos equos possidebant. Quæ si bene advertas, jam statues nihil hic esse præter va-

rias ejusdem gentis in Hyrcania scilicet, Ponto, Thracia, colonias atque sedes. Disputatio sola id manet, quis αὐτόχθων, quis patriæ desertor, et coloniarum deductor; an e Thracia in Pontum, mox Hyrcaniam effusa gens, an contra ex Hyrcania in Euxini littus Ponticum, dein Thracicum, an forte inter Hyrcaniam ac Thraciam, medium principio tenens, hinc miserit colonias ad occidentalia, hinc πρὸς ἕω. Hæc mox solvemus; interea neque hoc obliviscamur, Zigos esse in Colchidis montibus, cum amne Sigannio (vid. Plin. lib. VI, cap. 6), Zigopolim in Orbalisene, Zingos aut Zigas in Europa, et in Sarmatia ultra Tanaim Zigas.

Sed ista diligenter, ut necesse est, inquirenti nonne venit in mentem de Zigeunorum deterrima item et miserrima gente, quæ sub diversis nominibus per Europam, Asiam, Africam, pecudum ritu quas nec ingenio nec moribus superat, squalidissime palatur. Hi enim gallice audiunt *Bohémiens*, nempe, aiunt, quod, Boiohœmio transmisso, Alemanniam et Franciam invaserint, in Anglia vero *Gypsies*, in Hispania *Gitanos*, quasi Ægypto orti essent, in Perside *Lisech Hindou*, suo ipsorum sæpe arbitrio *Pharaouni*, *Romi*, *Manousch* et *Gadzo*; at in omnibus fere europæanis linguis nomen ferunt quod antiquorum Sigynnorum ὁμώνυμον est; nempe in Polonia *Zigani*, in Lithuania *Zigonas*, apud Walachas *Zingani*, italice, hungarice *Zingari*, ac Turcarum vernacula *Tchinganes*, τῷ *Atchingani* simillimum, quod in medii ævi scriptoribus frequentissime occurrit. De famoso hominum grege, de origine, de lingua, multa multi μαψιδίην; et jam desperatum et conclamatum videbatur, quum Cl. V. BUTTNER et GRELLMANN, *Hist. Zigeunorum*, 1787, Zigeunorum idioma edocti, in hoc stupuere, omnes ferme voces mere samskriticas, multanicas, bengalicas, industhanicas, paucis admissis quæ a persica lingua, item slavonica, hiarmiaca, finniensi, woguliana, hungarica fluxere. « La langue zigeune est une branche de cette famille des langues indones, dont le sanscrit est, non pas la mère, comme s'exprime le vulgaire des savants, mais le type, le modèle le plus régulier et le plus connu. La langue des Véda's, des Pourana's, des orgueilleux Bramins et du profond Buddah retentit en Europe sous la tente de nomades que la société repousse! » MALTE-BRUN, *Précis*, etc. tom. V, pag. 271. Id a Grellmanno atque amico prolatum, Adelungio deinde et Vatero in Mithridat. tom. II, pag. 247, tom. IV, pag. 85, receptum, omnes hodie certum habent.

Nec minus, quod uterque brevi de origine gentis divinavit: nimirum Zigeunos unam ex indicæ infimis castis (sic ii classes et ordines civium designant) fuisse, quam res novæ et gravissima in civitate mutatio errabundam patria pepulit. Tria enim in hoc firmandum conspirant, nempe linguæ characteres quos indicis idiomatibus convenire nullus potest inficias ire, tum habitudo corporis, ac facies, ac præterea nomen quod sibi ipsi imponunt, cæteris sincerius, solemnius, antiquius, nempe *Sinte*; quod idem esse cum *Sind*, *Hind*, *Ind*, vel ignaro patet. Nam in mappis sæpe *Sind* pro *Ind*, *Sindhy* pro *Indhy*, scriptum occurrit. Item græcum ὗς Latinis fuit *sus*, ἅλς sal, ἕρπω serpo, ὕλη sylva, et in urbium nominibus

indiscriminatim Halmydessus, Salmydessus. Favet præterea persica appellatio *Sisech-Indou*, hoc est, *Indus Niger*. Quocirca uuanimi hodie doctiores viri de indica Zigeunorum origine.

At hoc pronum atque obvium fuit: quam ob causam et quo modo hi ex India in Europam venerint, decernere hoc opus, hic labor est; neque ullus huc usque feliciter tentavit.

Principio qnidem vulgatior hæc opinio fuit, ista errantium agmina versa iu fugam, Timurlenghi sæculo, quum is Indiæ victorem exercitum incubantem dirigeret. Creditur quoque in occidentali India bis patriam fuisse ab Indo amne nou procul. Sed Pallas, *Neue nordische Beitræge*, tom. III, p. 96, e Zigeunicæ dialexeos verbis, structura, tenore conjicit eos e regno *Multan* oriundos. Iisdem contra Fr. Bartholomeo (vid. *Voy. t. III, p.* 197, *trad. franç.*), Zigeunos credit in Peninsula *Goudjerat* sedem habuisse, ac specialiter circa ostia Indi, qua urbem Tatta mare et amnis præfluunt; hic enim greges prædonum deguut, quibus nomen *Tschinghani*. Dr. Richardson in optimo commentario de Baziguris (*Asiatic researches*, vol. VII, pag. 751), in Bazigaris indicis sibi videtur hos invenisse. Isti enim saltatores errabundi, bistriones, circulatores, funambuli, quidquid sordidissimi artificii est, hoc studiosisime colunt. Suspicabatur Malte-Brun, eosdem esse cum his qui vocantur *Correwas* e populo *Soudras*. Vid. Valentyn, *Oud and Nieuw-Ostendien*, V, a, p. 88, *Kust-Coromandel*, B, lib. III, § 12. Sed multiplex objectio singulis obstitit, et ante idoneum examen receptas sententias funditus tollit. Audacior Behr (*Zusætze zur allgem. Welthistor*, t. III, § 54), atque felicior in conjectura, et post eum, I. G. Hasse (*die Zigeuner im Herodotus*, Kœnigsb. 1803), migrationem negant tam recentem. Neque enim ullo modo assequi possis, si anno 1400 Indiam Indi relinquerent, eorum greges innumeros fere per Walachiam, Hungariam, Poloniam, vagari, ne uno qnidem spectabili agmine Persidem, Tatariam, Caucasum tenente. Zigeunos igitur putat dudum extorres et errabundos sensim versus occidentem tetendisse; hinc inde effusos, hic illic manentes, huc illuc cursitantes. Opem tulit vir eximius Lelewel, *Badania Starozytnoci geographii*, etc. h. e. quæsita de Veterum geographia (Wilna, 1817), qui demonstravit ante historiæ tempora, Indicas quasdam gentes Bosphori Cimmerii accolas fuisse, et in Europa præcipue Thracia, diutissime habitasse. Namque infra Mæotas et Bosphorum in Euxini littore regio est, quam Sinticam vocant Strabo, Plinius, Ptolem. atque his longe antiquior Herodotus; sed certe librariorum incuria qui *S* nomini præpositum falso voluere. Vid Herod. lib. IV, cap. 28 (ed. Wesel.), pag. 293, not. 7; ibid. cap. 86, not. Walckenaer. Hæc regio in mappis quam Lelewel ipse confecit, inscripta est India Polnocznia (hoc est, India septemtrionalis). Hujus regionis incolas tradunt commercii gnaros, armis imbelles, corpore infames, impuros, feminarum omnium concubitus vagos, et plus quam meretriciam salacitatem; quod optime couvenit Zigeunarum mulieribus, quæ pudicitiam in propatulo habent, et venales ubique stant. Tum apud Macedonas, inter Stry-

monem et Nestum atque Pontum amnem, tractum Siuticum fuisse, unde Heraclea Sintica. Itidem in Lemno Sintias de quibus Vulcanus, quem pater

Ῥῖψε ποδὸς τεταγὼν ἀπὸ βηλοῦ θεσπεσίοιο.

Nam postquam casum suum descripsit, et sibi ægre spiraudi vices durasse addit :

Ἔνθα με Σίντιες ἄνδρες ἄφαρ κομίσαντο πεσόντα.

Nec intra Asiam Minorem defuere; nam Caras inter et Cilices eos olim exstitisse monet Machabæorum lib. I, cap. 8, vs. 8 (et regionem Indorum et Medos et Lydos de optimis regionibus eorum, et acceptas eas ab eis dederunt Eumeni regi) et fuse probavit Cludius in Commentario ad hoc, quem adi in *Repertor. für Biblische litteratur*, tom. XI.

Hisne quæ docte et splendide tot viri summi disputarunt fas erit e nostro penu conjecturam addidisse? qua nimirum explicetur gallicæ vocis *Bohémien* origo. Non enim hanc causam nomini esse reor, quod Boiohœmium Zigeuni ante trajecerint quam in Gallias dirigerent impetum; sed ipsi sibi inter tot nomina nomen Bohœmorum quoque circumdedere; et hæc causa fuit: Boiohœmum a Boiis olim debellatum et redactum in imperii ac civitatis formam adepta est vi et armis Slavorum geus quæ appellabatur*Czech*, vel, si litteris gallicis sonum exprimi volueris, *Tchek*. Atqui in linguis perpetua est confusio inter *tz* et *tch*, quemadmodum inter *dz* et *dg*. Nunc memento Zigos esse Arriano Ζιχχοῦς, ubi syllabe ῥίζα, *zicch*, quam pronuncias *tchicch*; memento et Ossetis nuncupari Zigorum sobolem *Kasaches*, hoc est, *Kasach*; ubi, si priorem vocalem ejeceris, quæ forte ab interpolatione est, vide quam similis jam appellatio *Ksach* cum slavica *Czech*, subinde evadet. Fortuitam quidem hanc similitudinem non negaverim; sed nihil refert, nam Zigeuni, intellecta nominum relatione a slavico *Czech*, ad Teutonicum Bohœmi transilire facillime debuerunt.

Hinc sequitur, tum ex India profectos greges homines passim occidentali Asiæ, mox Sarmatiæ, tum Germaniæ et Franciæ, diversis sane temporibus, sed jam ante incunabula historiæ in Græcia incubuisse; eos, qui *Sinti*, *Sindi*, *Hindi*, *Sudi*, *Sinties*, etc. prout accolæ nomen exterum in pravum flectebant, eosdem esse cum Zigis, Zingis, Sigynnis, etc.; Zigos igitur non alia e gente esse ortos quam ex Indica. Ergo in urbe Pontica Zigopoli, Indica lingua personuit: ergo Indicam dialecton Mithridates coluit, calluit. Quæ res sane ob id ipsum notanda est, quod ab omnium, seu græcarum, seu mere asiaticarum linguarum formis illa distaret.

Ab Armenia nunc ad Colchidem feramur. Occurrit in via Moschica, cui id nominis a Moschicis montibus (*Aggidagh* et *Tekdagh*) obvenit. Illa Mithridaticis quoque armis missa sub jugum regio, e sylvis, eremis

et anfractuosis saltibns maxime constitit, ac feras gentes complexa est multiplices, quarum tamen ad tres stirpes revolvebatur prosapia, Cappadocas nempe vel Ponticos, Iberos et Armenios. Ergo dialexeon quoque vis multa, lingnarum vero triplex genus : sed nomenclaturæ huic nostræ una tantum subjungetur, Iberica hæc, omissis et Pontica et Armeniaca de quibus jam abunde dictum; nam in hac lite, ut in re forensi, lex est *ne bis in idem*.

Post Moschicam, et e montinm jugis descendenti paululum in subjectas planities et ad mare, Lazi spectantur, et Colchis proprie dicta. Sed Lazi eo tempore nondum innotescebant, nec dubium quin linguam suam habnerint a finitimis longe discrepantem ac dissonam; sed fere erant et sylvestres, et forte a mari remotiores, dum procederent ad occidentale Asiæ latus. Hinc eos ex Albania et Caspiis littoribus ad Euxini oras processisse fere certum videtur; et peculiari aliquo aut tribus suæ, aut ducis nomine tunc signatos, qunm Albaniæ fines tandem egressi essent.

Quod ad Colchos attinet, omnes norunt inter diversas, quæ ad originem popularinm faciunt, sententias, eam præcipue pervagatam in scholis et libris doctorum virorum, quæ Ægyptiorum cognatos eos esse vult. Multus in hoc approbando Halicarnassensis, Calliope, ad quem te remittimus. Favet eximie Dionysius in Perieg. vs. 688-694 :

Πὰρ δὲ μυχὸν πόντοιο. μετὰ χθόνα Τυνδαριδάων
Κόλχοι ναιετάουσι, μετήλυδες Αἰγύπτοιο,
Καυκάσου ἐγγὺς ἐόντες, ὃς Ὑρκάνιον περὶ πόντον
Οὔρεσιν ἠλιβάτοισιν ἀέξεται, ἔνθα τε Φᾶσις
Κιρκαίου κατὰ νῶτον ἑλισσόμενος πεδίοιο
Εὐξείνου ποτὶ χεῦμα, θοὴν ἐπερεύγεται ἄχνην
Ἀρξάμενος τὸ πρῶτον ἀπ' οὔρεος Ἀρμενίοιο.

Strabo quoqne innuit nec vituperat, lib. XI, ubi : Ἡ δὲ λινουργία καὶ τεθρύλληται· καὶ γὰρ εἰς τοὺς ἔξω τόπους ἐπεκόμιζον· καί τινες βουλόμενοι συγγένειάν τινα τοῖς Κολχίοις πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους ἐμφανίζειν, ἀπὸ τούτων πιστοῦνται. Ergo linguam Ægypti, sive Copticam, licet Colchis et Mithridati assignare.

Nihil de cæteris populis aut urbibus jaciemus, quæ Ἀξένῳ sive Εὐξείνῳ Ponto adjacent : nam neque hæ gentes Mithridatem regem habnere, cni vix milites aliquot furaces plus quam pugnaces missitabant; et Dioscurias quo emporio ter centenis liuguis, teste Plinio supra allegato, res gerebantur, libera ac sui juris fuit. Quid præterea nos Achæi juvant, et Heniochi, et Melanchlæni, sive his, ut appellatio, sic origo vere græca fuit, sive secus? Quid Zigi, nisi oh Zigopolim, de qua jam fusissime nos disputavimus? Quid Soanes, Tzoani, Tzanni, Sanni, nisi ob oppidi apud Cappadocas, Zoana, homonymiam? Num eo tendimus, ut *Phthirophagos* speculemur convivantes, et in Alpinm suarum Caucasearum virgultis specubusque sordidissima entoma habentes in deliciis. Num Sindicam,

de qua obiter dumtaxat hucusque sermo fuit, volumus peragrare, examinaturi, an palmariæ his locis meretrices, Gaditanas Romæ famosas lascivia et nequitiis superaverint, et ipsæ ambubajæ, et ipsæ saltatrices? Num Vali, Serbi, Arrechi, Psesii, Aspongetani placent, barbara ac romanis auribus minime placentia, nedum nostris nomina? De Cercetis tamen pauca dicenda, sed hæc modo quum de Bosporanis agemus, quanquam et hi Colchorum fuerunt.

Bosporus vero ante Mithridatem jam in imperii formam redactus fuerat, variosque casus, prout regibus ingenium, natura, opes, et fortuna obvenerant, in vicem expertus erat, modo intra paludem Mæotidem coarctatus, sæpe complexus provincias ac populos finitimos, interdum et Chersonesum Tauricam quam vocavimus diu *Crimée*, et Tanais ostia. Ultimus dynastarum Parisades, Scythis ingruentibus jam impar, Eupatorem regno donavit; qui, copiis fretus, Scythas subinde in Scythiam pepulit, mox admiratores sui fecit, et sibi fœderibus, connubiis, ac quasi tutela junxit. Scilicet illud semper initii fuit æqualium servitutem meditantibus, nomen primo magni amici prætendere, mox tutatoris, dein arbitri ac legum latoris, si quid litis intervenerit: inde gliscere servitium; regna in provinciarum formam mutata exolescere; ac populi nomen et status e gentium numero sublati perire. Hoc serius ocius futurum, ni quid obstaret unde non timebatur, norat Eupator, et ad summam potestatem pedetentim grassabatur, Romanorum instar, qui Pergami, Ægypti ac Syriæ reges amicos prius nuncupaverant, mox regno et fortunis deturbandos. Sic ille non paucos e Scythia et Sarmatia regulos in aulam arcessebat, libenter advolantes, et asseclas, comites, amicos fieri se valde gaudentes. Sic Rex Regum ab aulicis ferebatur. Ex his vero eos potissimum debuit subditos sibi credere, aut prædicare qui propiores erant. Hi vero fuerunt Iazyges, quos Polonica lingua Iadwinges dictitatos refert Sestrencewicz, Roxolani qui postea simplici vocabulo *Ross*, sed tunc et Rossis, vel Roxis et Alanis constabant (nam ii non auscultandi, qui derivantur a *Ross* et *land*; inter omnes enim convenit *Proto-Slavicam* hanc gentem), Tauros, Scythas et Mæotas. Singuli suo quodam idiomate utebantur, quanquam in his Slavicæ linguæ modo principatum, modo præsentiam deprehendas. Sed Iazygas scito, qui quoque Iaxamatæ vocabantur, e Sarmatarum stirpe, magna ea quidem et numerosissima, oriri; Sarmatæ vero, ut aiunt sagaciores Ethnographi, e Mongholo-Tataris; Mongholicam igitur dialexim statuatur, donec Œdipus exortus sit ad rem explicandam, Iazygicum vere sermonem fuisse. De Roxolanorum Ὁλο-πρωτο-Slavicismo si quis dubitaret, ne dignus quidem esset in quo refellendo horulæ impenderemus unciolam. Tauro-Scythæ, ut e nomine ipso apparet, habuere linguam non ἄκρατον, sed hybridam atque συμμεμιγμένην, coalescentibus nimirum Slavica Scytharum et Taurorum Thraco-Pelasgica. Mæotas vero Finniensium, aliter Tchudicarum gentium stirpi adnectendos monet Malte-Brun, dum Sarmatas, Scythas, Iazygas, Fennos, Herulos et cele-

berrimos omnium Chunnos vel Hunnos annumerat Finniensibus. Horum ergo lingua Mæoto-Tschudica esto.

Cercetas non prætereo, quos falso quidam cum Zigis eosdem censent. Illi omnino proavi, abavi, atavique sunt Tcherkassarum, quos gallice dicimus *Circassiens*. Nec mirere inversum gentis nomen. Nam *e* nostrum cum *e* et *i* Italis Orientalibusque omnibus fere est *tch*. Una Albanarum linguarum sane fuit Cercetica; nec multum, ut reor, recessisset a Lazica; Albano-Cercetica interim prior vocetur.

Una restat, nempe quæ proprie Bosporana existimanda sit. Cimmeriam hanc reor fuisse, vel si placebit characterem vocabulo signari, Pelasgico-Cimbricam. Nempe Cimmerii a Cimbris nomen traxere: nam Cimmeri et Cimbri unum et idem, hoc apud Græcos imperante euphonia, ut sublata διὰ ἀφαίρεσιν vocali *e* inter binas liquidas, quorum prior μ, posterior vero λ vel ρ, labialis primæ (β) interpolatio sequeretur. Ea de lege tot insignium formarum miracula: μέμβλωκα pro μεμέλωκα; γαμβρὸς quasi a γαμερὸς, qui, si esset, veniret a γάμος, nuptiæ; μεσημβρία, quasi a μεσημερία. Nec desunt exempla apud cæteras gentes. Nostrates a *numero* fecerunt (post *numro, nomro, nomre*), *nombre*; a *camera* (italice cubiculo), *chambre*; a *zemlia* (Rossice terra), *Zemble*, ut in geographica voce *Nouvelle-Zemble*. Hinc patet Cimmeros et Cimbros consonare. Ergo Cimbri a *Cimbrica* Chersoneso, quæ est hodie *Sud-Jutland*, in Tauricam peninsulam commigravere, ubi Thraco-Pelasgica solitos loqui invenerunt; nec nihil e novo sermone, Ethnographizantium judicio, hauserunt miscueruntque vernaculo. Alii coloni accesserunt, sed hi Græci et Ἑλληνο-Πελασγιστὶ dicentes. Nova tunc mixtio fuit Pelasgico-Cimbricæ cum Helleno-Pelasgica. Unde quum propter Pelasgicarum duarum cum una Cimbrica mixtionem non sit in promptu per unam vocem, nisi ἐννεακαιδεκάπηχυν, vel ut illa Aristophanica Acharn. plusquam ἑβδομηκοντασύλλαβος omnia exprimere, utriusque denominationis initialia omisimus, dicimusque linguam Bosporanorum Pelasgico-Cimbricam.

Ecce jam, si cui rursus numerare et cogere in summam quæ hactenus dicta sunt libuerit, non minus quam duo et viginti linguas tenemus; nec διαλέξεων universitatem indigitavimus, quæ plusquam duplex esse debuit.

Nunc tamen, ut melius constet quas gentes et quibus in locis, quibus linguis Mithridates sic affatus, bene credimus et λυσιτελεστάτως duos Πίνακας synopticos delineatum iri: quorum altero linguæ indicabuntur non locorum ordine, sed stirpium (*Hauptstammen*) habita ratione; altero ordinem sequemur locorum et gentium, dicemusque ex professo ubi quæque in usu apud proceres, apud plebem, apud milites fuerit. Cæterum in utroque de dialexibus quædam jacimus, quæ in Diatribe prætermissa e consilio sunt.

INDICULUS PRIOR

Quo linguarum series ad suas stirpes retractarum vocatarumque explicatur.

I. E STIRPE PELASGICA: 6

1. De ramo Thraco-Pelasgico:

α) Paphlagonico-Hellenica, vel Paphlagonico-Cappadox,
β) Bithynica,
γ) Tauro-Scythica (ἐκ μίξεως cum Slavica),
δ) Pelasgico-Cimbrica (ἐκ μίξεως cum Helleno-Pelasgica et Cimbrica.)

2. De Ramo Helleno-Pelasgico: Hellenica (Ionica, Dorica, Lydia, Mysia, Achæorum? Heniochorum?); Brigica (Carica, Cappadocica.)

II. E STIRPE ETRUSCA: 1

Romana, seu Latina.

III. E STIRPE SEMITICA: 3

Syriaca (vel Syriaco-Cappadocica, Cappadoco-Syriaca), Lycaonica, Chaldaica.

IV. E STIRPE FARSICA: 6

1. De Caucaseo ramo: Moscho-Iberica, Armeniaca, Suanica, Sindo-Cercetica, Mosynœcica.
2. De Farsico ramo; Cappadoco-Persica.

V. E STIRPE INDICA: 1

Zigica.

VI. E STIRPE ÆGYPTIACA: 1

Colchica.

VII. E STIRPE CELTICA: 1

Celtico-Galatica.

VIII. E STIRPE TEUTONICA: 1 (sed jam notata)
Pelasgico-Cimbrica; quam vid. supr. I, 1, δ.

IX. E STIRPE *Proto-Slavica*: 2 (quarum alterius jam mentio)
Tauroscythica (I, 1, γ) Roxolanica, Iazygica.

X. E STIRPE TCHUDICA: 1

Mæotica.

INDICULUS II

Quo in recensendis linguis locorum ordinem fere sequimur.

I. Romana seu Latina, Romanorum militum in insulis, Asia Minore, etc. qui tamen græce docti, negotiatores, præfecti, græca sæpius utebantur ac libentius.

II. Græca vulgaris, quæ in Græcia tota, Thessalia, Macedonia, Epiro, Thracia, tum insulis Ægæi maris fuit sola apud proceres et proletarios in usu. In Asia Minore omnes græce norant, et græce colloquebantur elegantissimi viri. Porro illius dialectus multiplex : hic eas duntaxat nominabimus, quibus potuit Mithridates in itineribus et bellis uti:

1. Ionica, in Ægæi littoribus, Panionio multisque insulis.

2. Attica, Ionicæ varietas.

3. Dorica, in Cariæ parte maritima, qua urbes Miletus et Halicarnassos.

4. Æolica, in Ægæi litoribus, qua mari Lydia prætenditur.

5. Lydica.

6. Mysica.

7. Bithynica (quæ in linguæ dignitatem dialectos evasit).

8. Paphlagonica (quæ et Paphlagonico-Cappadox, vel Paphlagonico-Hellenica).

9. Achæorum, Heniochorum, Melanchlænorum.

III. Brigica (seu Phrygica).

Phrygum olim fere omnium, et pertinens ab Haly fluvio ad Idam montem : sed coloniæ a septemtrione, meridie, oriente et Hespero non procul confluxerant, et egressæ e finibus suis Phrygiam intra limites coarctabant minus ac minus in diem latos. Inde linguæ minor diffusio; quæ in Catacecaumene dumtaxat et Caria ac Mysiæ orientalibus valuit. Quadruplicem dialecton inde fluxisse credimus, nempe:

α) *Megalo-Brigon.*
β) *Smicro-Brigon*, vel Mysorum.
γ) Isaurorum, Oroadensium.
δ) Caron.

IV. Lycaonica.

Lycaonum, et sola sui generis, quamvis aspera et τραχεία his regio, et latrociniis assueta gens victum quæritare.

V. Celtico-Galatica, quam, ut in tres civitates, nempe Trocmorum, Tectosagorum et Tolistoboiorum divisa gens, ita in tres dialectorum formas crederemus recessisse, ni Strabonis vetuisset auctoritas. Pessinunte, Tavii, Amorii, Dindymi, Ancyræ, Gangræ hac utebantur.

VI. Cappadocica, quam ita dividimus, donec manum solertior admoverit:

α) Morimenica.
β) Cammanenica.

γ) Colopenica.
δ) Tyanitica.
ε) Saramenica.

VII. Cappadoco-Persica, quæ unde advenerit, quam sociam receperit, nomen ipsum innuit. Septemplicem putamus.

α) Sargarausenicam.
β) Cataonicam.
γ) Horsenicam.
δ) Phazemonitidicam.
ε) Daximonitidicam.
ϛ) Ximenicam.
ζ) Zeliticam.

VIII. Paphlagonica, quæ et ipsa in quinque abit.

α) Olgasicam in monte Olgaso et provincia Gaudilonitide,
β) Pimolisenicam.
γ) Domanitidicam.
δ) Blænicam.
ε) Timonitidicam.

IX. Syriaca, in Cilicia proprie dicta, tum Campestri, tum Aspera, et Oropedio Cappadocico, quod circa Argæi montis juga ac nives æternas jacet. Quatuor ad minimum ejus Cilico-Syriacæ censemus; sed una tantum Eupator usus, ea nempe quæ in Cilicia Cappadocica usitata est et vocata nobis Syriaco-Persica.

X. Zoanica. 1° Soanum in Colchide; at 2°, Zoanæ in Orbalisena.

XI. Chaldaica; hæc Chalybum fuit.

XII. Macronica.

Sylvestrium hominum qui Ponti orientalis pagis, castris, plaustris, turriculis habitaverunt. Quadruplex quoque dialexis.

α) Mosynœcorum.
β) Heptacometarum.
γ) Drylarum.
δ) Philirum.

XIII. Zinganica, vel Zigeunica.

Zigorum fuit, qui Euxini littora ac finitimos locos supra Heniochon imperium pererravere; tunc in Sintica, quæ a Zigis tendenti in septemtrionem est; tum Zigopoli in Cappadocia. In tres formas debuit mox abiisse:

α) Sindo-Mæoticam.
β) Sindo-Cerceticam, vel Sindo-Colchicam.
γ) Sindo-Cappadocicam.

Ajasson de Grandsagne.

EXCURSUS VI

DE ARTE MNEMONICA.

Ad hæc Plinii verba, cap. 24, pag. 105:

Ars postremo ejus rei facta est et inventa est a Simonide melico consummata a Metrodoro Scepsio, ut nihil non iisdem verbis redderetur auditum.

Eam artem quam e græco memoriæ nomine Mnemonicen Europæi vocant, diu neglectam, atque ignoratam, a quibusdam non ita pridem commendatam, mox ab istis irrisam quibus mos nova incessere et cachinnis excipere, tandem homines doctissimi scientiarum sodalitio adjunxerunt: neque quisquam est hodie, qui dum Mnemonicen irridet, huic noceat magis quam sibi et famæ suæ.

Inter hos qui de scientia optime sunt meriti primas sedes sibi vindicant J. Chr. *Freyherr* Von Aretin, qui multa de arte nova conscripsit, et inprimis suam Isagogen ad theoriam et praxin Mnemonices, etc. *Systematische Anleitung zur Theorie und Praxis der Mnemonick, Nebst den Grundlinien zur Geschichte und Kritik dieser Wissenschaft, Sulzbach* 1810, in-8°, et nostras Aimé Paris qui parem sibi famam, vix juventutem ingressus, conciliavit prælectionibus publicis in Athenæo et enchiridio classico, cui titulus *Exposition et Pratique des procédés mnémotechniques.*

Ille ad calcem operis sui analysin optimam Aretinianæ historiæ subjecit, cujus initium hic nos vertimus. « Nobilissimum virum Von Aretin non sequemur in suis investigationibus de origine Mnemonices in Oriente. Artis mnemonicæ tentamina ille videt in hieroglyphica, in Peruvianis *Chipo*, in Iroquensium symbolica scriptura. In Isagoge nostra jam diximus vetustissimam simul et utilissimam hujus scientiæ Praxin in linguarum inventione stetisse; ergo quot sunt regiones in quibus linguæ inventæ sunt, tot Mnemonice incunabula habuit.

« Non eadem de tentaminibus dicenda, ad quæ se quidam contulere, ut Mnemonices vias in corpus quoddam scientiarum et disciplinam redigerent. In hoc omnes consentiunt, ut Simonides primus memoriæ arte comparatæ systema ædificaverit; Aretinus tamen ad Pythagoram refert primos in hoc stadio gradus, neque ante Simonidem Pythagoram solum videt, sed artis principia credit a Dionysio sophista desumpta e Chaldæorum bibliis. Antiquitas græca quum nullum opus ad nos usque miserit,

in quo de hac scientia peculiariter agatur, conjecturas, sed nihil præterea, licet de statu artis in Græcia jaculari. Tamen, e versu Nubium 483 colligitur, Mnemonices professorem Socratem fuisse. Notam hanc Platoni nullus inficias iverit, qui ejus libros perlegerit. Disciplinarum et musices partem eam esse Plutarchus fatetur, eam in Græcia tradi res est supra dubium sita. Novimus quoque e locorum quorumdam ordine et compositione practicas methodos derivari. Sed quænam hæ methodi? id forsan nunquam innotescet.

« Quidam voluere Aristoteli, quem diu universalem omnes crediderunt, hanc methodum quoque in scholis cultam et commendatam; et ex illius discipulis unus Theodectes hac usus dicitur fructuosissime. Aliquid tamen in Stagiritæ, ut aiunt, λειψάνοις reperire, quod illius in Mnemonices scientiam jura demonstret, non minoris impedimenti res foret, quam si tentares e Thoma Aquinate locum quemdam excerptum ad hujus Mnemotechnici systematis gloriam transferre.

« Romanos hac arte sexcenties usos multa probant, præcipue locus ex Horatio, Serm. lib. II, sat. IV, 1: « Non est mihi tempus aventi Ponere signa novis præceptis qualia vincant Pythagoran, Anytique reum doctumque Platona »; Ciceroniana quædam, ut libr. ad Herennium tertii, num. 16-24, et de Oratore 85-87; item locus e Quintiliani Institutionibus. Ex his posset demonstrari, etiam deficientibus cæteris argumentis, solere Romanos imaginandi facultate ad hoc usos, locos sibi quosdam fingere, quos pro ordinationis numeris, aut, nam id unum et idem, pro recordationum notis (*points de rappel*) caperent, ibi collocatis phantasticis tabulis quæ ideas repræsentarent; utilissimæ artis praxin Romæ eo provectam constat, ut omnes mirarentur. Causas nescimus quæ scientiam retroegerunt.

« Cæterum illius talis ignorantia quinto sæculo, ut solus Martianus Capella de ea mentionem injiciat. Vid. illius lib. V, cap. de Memoria.

« Alcuinus in Rhetorica ait, nihil methodi sibi innotuisse, quo memoriæ auxilium feratur.

« Sæculo tertio decimo Mnemotechnia tandem rediviva aliquatenus resurrexit. Tractatum de arte memorativa conscripsit vir in scientiis eximius Roger Bacon. Mox Raymundus Lullus qui visus est Alchimistarum modo mentem humanam aggredi, et quærere annon et intellectui lapis suus philosophalis esse posset. Prioris librum non legimus; Lulli opera, quibus titulus *ars magna* et *ars brevis*, frustra aggressi sumus. Neque enim in his libris aliquid vidimus, nisi tenebras et noctem sine luce, quasi id consilii auctori fuisset, ut nemini intelligeretur. De iis quæ credidimus in illius systemate scholastico ad omnes scientias arripiendas nobis vere adspecta esse, nihil dicemus.

« Sæculo decimo quarto chronogrammata in usu fuere, ut res majoris momenti memoriæ mandarentur. Aretinus exempla congessit.

« Monachus Granchi, cui cognomen Bartholomæus a Sancto Concordio, natus anno post Christum 1262, ann. 1347 defunctus, et Pisæ Domi-

nici ordinem ingressus de Mnemotechnia solus egit. Exstat ejus opus italico sermone conscriptum de memoria artificiali in bibliotheca Sancti Marci Florentiæ; quod plurifariam et sub diversis titulis, typis mandatum est. Sed hoc nihil fere aliud quam italica versio Rhetorices ad Herennium.

« Sæculo proximo Publicii, Petri Ravennatis, Conradi, Celtis, et cæterorum laboribus Mnemonice ad verum scopum reversa est; dum et Raymundi Lulli et Rabbinistarum superstitionibus quas ne brevissima quidem relatione dignas existimavimus, substituunt locos, sed meliore ordine dispositos, et notarum systema per alphabeticam seriem digestarum.

« Decimo sexto sæculo scribentium seges numerosior enituit. Gulielmus Leporeus Avallonensis et J. Romberch Publicium et Celtem æmulati sunt, imitatoresque vel discipulos post se traxerunt, Gulielmum Gratarolum, P. Cosm. Rossellium, Philippum Gesvaldum, et inprimis celeberrimum Lambertum Thomam Schenckellium Dusilvium, quem diu Mnemonices regeneratorem existimaverunt; *Jourdain* Brun, qui eas tantum revera scientias ratus quæ astrologiæ somniis innixæ essent, locorum ope abjecta, recordationum notas quæsivit in zodiaci signis eorumque divisionibus, Metrodorum secutus, qui ea signa in triginta partes secuerat.

« Sæculo decimo septimo, methodum jam videmus multis inventis J. P. Portæ, Adami Bruxii Halensis, Winkelmanni, etc. locupletatam; nec dedignatus est Leibnitius qui artis principia in libro manu exarato concinnavit; porro codex ille in bibliotheca hanoveriensi servatur, et Aretino monstratus est.

« Per singula XVIII viginti lustra stetit Mnemotechnia nunquam sibi impar Johannis Henrici Dobellii auxilio, item Johannis Brancacii, Ricardi Grey, magistri L. M. H. Luberi Amburgensis, etc.

« Tum per prima quinque lustra sæculi hujus decimi noni ineuntis nominibus multis ars Mnemonices gloriatur, quales Græffe, Von Aretin, Kestener et Feinaigle qui philosophiam scientiæ basim fieri summa diligentia curaverat. »

Operis nostri natura et fines jubent hoc loco Excursui modum statuamus. Gratum tamen haberemus nec inutile legentibus, si bibliographiam mnemotechnicam, parum quidem usque notam, mantissæ loco appenderemus. Invidiam deprecamur, si ad cætera, ut decet, properantes satis habemus ad ejusdem Aimé Paris opus legentem remittere, pag. 524, sqq.

Ajasson de Grandsagne.

EXCURSUS VII

AN QUIS SÆPIUS QUAM CÆSAR SIGNIS COLLATIS DIMICAVERIT?

Ad ea Plinii verba, cap. 25, pag. 108:

Idem signis collatis quinquagies dimicavit.

Ne post Plinium crediderit lector ingenuus nemini toties pugnatum quoties Cæsari. Nam tredecim annorum spatio tantum bella Cæsar gessit. Quis vero dubitabit Attilæ, Tschinghiskhani, Timurlenghi prælia et victorias quæ tot annorum spatium occupavere (nempe viginti quatuor, triginta, quinquaginta) non impares numero esse Cæsarianis præliis? Sed historiæ horum temporum absunt, nec potest quidquam certo definiri. Recentiore ævo quinquagies quoque dimicavit rex Scandinavorum Gustavus Adolphus, militarium virorum quos proxima sæcula tulerunt, facile princeps, modo unum excipias, qui nimium diu supra capita nostra et totam Europam elatus regnavit. Ille signis collatis ac præsens, non legatorum vice, fere trecenties manum cum hoste conseruit, raro improsperam. Quarum pugnarum præcipuas licet hoc loco rescribere.

Pugna apud pagum *Millesimo*, 1796, provincia tunc dicta *Piémont*.
Prælium apud *Dego*, 1796, ibidem.
Pugna apud *Montenotte*, 1796, ibid.
Prælium apud *Castiglione* in Italia, 1796.
Vi capta urbs *Vérone*, 1796, ibid.
Prælium apud *Serravalle*, 1796, ibid.
Pugna apud *Roveredo*, 1796, ibid.
Prælium apud pontem urbis *Lodi*, 1796, ibid.
Prælium apud *Fombio*, 1796, ibid.
Rursus expugnata urbs *Vérone*, 1796, ibid.
Pugna apud *Arcole*, 15, 16 et 17 nov. 1796, ibid.
Prælium apud *Lonato*, *Castiglione* et *Solo*, 1796, ibid.
Pugna apud *Saint-Georges sous Mantoue*, 1796, ibid.
Prælium apud *Bassano*, 1796, ibid.
Pugna apud *Mondovi*, quæ mox vi capta, 1796, ibid.
Prælium apud *Governolo*, 1796, 23 sept. ibid.

Vi superatus amnis *Mincio* apud *Borghetto*, 1796, ibid.
Prælium apud *Governolo*, 1797, 18 sept. ibid.
Pugna apud *Rivoli*, 1797, ibid.
Prælium apud *la Favorite*, 1797, ibid.
Prælium ad *Hundsmarck*, 1797, in Carniola.
Pugna apud amnem *Tagliamento* ad Valvasonem, 1797.
Capta *Melita*, 1798.
Captum *Alkaïrah*, in Ægypto, 1798.
Pugna apud *Chebrisse*, 1798, ibid.
Pugna apud *Alexandriam*, 1798, ibid.
Pugna apud *Pyramidas*, 1798, ibid.
Prælium apud *Kamanie*, 1798, ibid.
Pugna apud montem *Thabor*, 1799, in Palæstina.
Prælium apud *Korsoum*, 1799, in Syria.
Capta urbs *Gaza*, 1799, ibid.
Expugnata *Jaffâ*, 1799, in Palæstina.
Expugnatum castellum *El-Arych*, 1799, in Syria.
Pugna apud *Aboukir* in Ægypto, 25 quint. 1799.
Expugnatum castellum *Aboukir*, 2 sext. 1799, ibid.
Impetus obsessorum e *Jaffa*, 1799, in Palæstina.
Pugna apud *Montebello*, in Italia, 1800.
Pugna apud *Marengo*, 1800, ibid.
Capta urbs *Ulm*, 1804, in Germania.
Pugna apud *Elchingen*, 1805, ibid.
Pugna apud *Austerlitz*, 1805, ibid.
Pugna apud *Iéna*, 1806, ibid.
Prælium apud *Czarnovo*, 1806, in Polonia.
Prælium apud *Bergfrid*, 1807, in Borussia.
Prælium apud *Guttstadt*, 1807, ibid.
Prælium apud *Heilsberg*, 1807, ibid.
Pugna apud *Eylau*, 1807, contra Russos et Borussos, ibid.
Pugna apud *Friedland*, 1807, ibid.
Capta urbs *Madrid*, 1808, in Hispania.
Pugna apud *Abensberg*, 1809, in Germania.
Prælium apud *Landshut*, in Borussos, 1809, quæ capta mox.
Prælium apud *Ratisbonne*, 1809, quæ subinde expugnatur.
Pugna apud *Eckmühl*, 1809, in Germania.
Pugna apud *Essling*, 1809, ibid.
Pugna apud *Enzersdorf*, 1809, ibid.
Pugna apud *Wagram*, 1809, ibid.
Prælium apud *Smolensk*, 1812, in Russia.
Capta urbs *Moscou*, 1812, ibid.
Prælium ad amnem *Kalugha*, prope amnem *Moskwa*, 1812, ibid.
Pugna ad amnem *Moskowa*, 1812, ibid.
Trajiciunt vi flumen *Bérésina* ad *Studzanca*, 1812, ibid.

Prælium apud *Béresina* (*Russie*), 1812, ibid.
Prælium apud colles *Dohna*, 1813, in Austria.
Prælium apud *Langennersdorf*, 1813, in Germania.
Prælium apud colles *Peterswalde*, 1813, ibid.
Pugna apud *Wachau*, 1813, ibid.
Pugna apud *Hanau*, 1813, ibid.
Pugna apud *Lutzen*, 1813, ibid.
Prælium apud *Lowenberg*, 1813, ibid.
Prælium apud *Dresde*, 1813, ibid.
Pugna apud *Dresde*, 1813, ibid.
Pugna apud *Wurschen*, 1813, ibid.
Prælium apud *Prielnitz*, 1813, ibid.
Prælium apud *Nangis*, 1814, in Francia.
Prælium apud *Montereau*, 1814, ibid.
Prælium apud *Montmirail*, 1814, ibid.
Prælium apud *Brienne*, 1814, ibid.
Prælium apud *Château-Thierry*, 1814, ibid.
Prælium apud *Craonne*, 1814, ibid.
Prælium apud *Arcis*, 1814, ibid.
Prælium apud *Champeaubert*, 1814, ibid.
Prælium apud *Reims*, 1814, ibid.
Transmittitur vi amnis *Sambre*, 1814, in Belgica.
Prælium apud *Troyes*, 1814, in Francia.
Prælium apud *Vauchamp*, 1814, ibid.
Prælium apud *Saint-Dizier*, 1814, ibid.

AJASSON DE GRANDSAGNE.

EXCURSUS VIII

DE FEMINIS QUÆ REGUM FILIÆ, UXORES ET MATRES ANTE PLINIUM EXSTITERUNT.

Ad ea Plinii verba, cap. 42, pag. 152:

Una feminarum in omni ævo Lampido Lacedæmonia reperitur, quæ regis filia, regis uxor, regis mater fuerit.

Plinium miramur qui in perlegendis exscribendisque sive Græcorum, sive Italorum voluminibus tam pertinax et diligens semper fuit, in re non ita difficili hallucinatum. Nam ut frequentissimum apud recentiores fuit uni feminæ id contigisse, ut mater et filia et conjux regum fuerit, sic et apud veteres non raro idem evenit. Ergo operæ pretium forsan nonnullis videbitur, si ad hunc locum reginarum nomina attexuerimus quæ Lampidus Lacedemoniæ pares vel fuerant, vel fuerunt. Nec de iis mentionem injiciemus quas Mythographi et poetæ solum narrant, quales Helene, Sthenobœa, Hecube Cissei, etc. aut de regum Judæorum conjugibus, quæ Romanis non innotuerunt, nisi Pompeii et Cæsaris temporibus.

1° Prima omnium regii sanguinis titulos sibi vindicat celeberrima Olympias, cui pater Neoptolemus rex Epiri, anno ante Christum natum 360 defunctus, postquam viginti annos imperaverat. Olympiadem duxit Philippus II, rex Macedonum notissimus, genuitque ex illa Alexandrum III, cui cognomen Magnus ob fortitudinem et multiplices de Dario victorias. Olympias præterea Alexandri alterius soror fuit, qui nempe Neoptolemi filius, imperio potitus est anno ant. Chr. n. 360, at anno 330 fato functus est. Ille cum Romanis in Italia triennio gessit bellum, dictitabatque se cum viris dimicare, cum feminis vero sororis filium. Posset et adjici aliquid de Arymba Alcetæ filio Neoptolemique fratre, itaque avunculo Olympiadis, qui, mortuo patre, cum Neoptolemo regnum Epiri divisit, titulumque regis sibi quoque circumdedit.

2° Roxane Alexandri Magni uxor nominanda est quoque; quippe quam Darii Codomanni filiam plurimi volunt; quibusdam tamen placet Oxyarten satrapem illi patrem fuisse. Certe filium peperit, cui nomen et imperium patris delatum ab exercitus principibus; sed cum filio in arce Amphipolis clausa et interfecta, jubente Cassandro, est.

3° Laodice Syria junior, quæ Antiochi Soteris filia, Antiochi Θεοῦ soror conjuxque, Seleuci vero Callinici et Antiochi Hieracis mater. Hic

quidem non regnavit, sed Seleucus, qui natu major, summam rerum viginti annis rexit. Ergo Laodice filia, conjux materque regum. Soror quoque; sed de hoc vix innuimus; namque ejusdem, (Theu nempe) « et soror et conjux » Orientalium more fuit.

4° Berenice e Lagidis, quam Καλλίκομον nominabimus, ne cum aliis eamdem credas quæ ante aut post eam vixere; nam quatuor fuerunt cognomines, e Ptolemaico quoque sanguine; nempe 1° Soteris uxor, Magæ et Philadelphi mater; 2° Philadelphi filia, Theuque Antiochi uxor, mox (ann. ant. Chr. nat. 248) a Laodice rivali, de qua modo nos, interfecta; 3° Lathyri filia, Alexandri I (h. e. Ptolemæi IX) avunculi uxor, post 19 dies neci tradita; 4° Auletæ (al. v. Ptolemæi XI) filia, Seleuci, mox Archelai ἀρχιερέως conjux. Sed redeamus ad Berenicen τὴν καλλίκομον. Parentes hæc habuit Ptolemæum Φιλάδελφον (h. e. II) et illam Arsinoen quæ post mortem sub nomine Veneris Ζεφυρίτιδος templum et divinos honores habuit. Frater Evergetes (quem et in historiis recentiores vocant Ptolemæum III) eam duxit, genuitque ex ea Magam et Philopatorem, qui in solium evectus fratrem matremque ense palam sustulit. De illius coma, quam nempe in templo ob votum conceptum suspendisset, Callimachus poema composuit, quasi inter sidera relata.

5° Cleopatra e Seleucidis quæ Antiochi III (sive Magni), Syriæ regis filia, Ptolemæo Epiphani (recentioribus V) nupsit, filiumque habuit Φιλομήτορα (Ptol. VI) matricidam.

6° Cleopatra III e Lagidis, famosissima ingenio et impotentia mulier, quæ et Cleopatra Cocce audit, ut distinguatur tum ab illa quæ præcedit, tum et in Lagidarum gente ab Epiphanis filia cognomine, Philometoris sorore et conjuge, atque a Syriæ regina quæ Philometoris ejusdem filia, et de qua infra mentio sub numero 7. Cleopatra nostra III ex harum priore et Philometore procreata, posterioris vero soror fuit, nupsitque avunculo Physconi, quem et Evergeten II vel Ptolemæum VII hodie dicimus, et huic duos filios peperit, quorum utrique dignitas regia contigit, huic sub Lathyri nomine, quem et Soterem II et Ptolem. VIII aiunt, illi sub Alexandri I; Cleopatra igitur patrem, maritum, utrumque filium et levirum (Demetrium Nicatorem; vid. inf. ad num. 7 Cleopatram II e Lagidis) habuit regio fastigio notabiles.

7° Cleopatra II e Lagidis, Philometoris filia, Alexandro Balæ qui vi solio potitus est in Syria, mox Demetrio Nicatori, tum et Antiocho Venatori (Sideti) nupsit, filiosque peperit tres, duos nempe Nicatori, unum Sideti. Priores duo Seleucus V et Antiochus Grypus summa rerum potiti sunt, ille ann. ant. Ch. 127, hic ann. 124. Cyzicenius quoque regnavit quindecim annos in Cœle-Syria (112-97), tum in Syria tota per quadriennium. Cleopatra hæc nostra igitur « proavis edita regibus » numeravit inter regia nomina patrem, avunculum (Physcontem), duos consobrinos (Lathyrum et Alexandrum I), tres maritos, et tres filios. Ipsa est de qua splendide nostras Corneille in tragœdia palmaria *Rodogune*.

8° Selene quæ et Cleopatra (ergo Cleopatra IV), Cocces quæ præce-

dit filia et Physconis, nupsitque ter, nempe fratri Lathyro, Antiocho Grypo (non ut Appianus vult, Cyzicenio, quanquam et ille rex fuit in Syria) et Antiocho Eusebi; unde duo filii, Asiaticus sc. Antiochus, Seleucusque Cybiosactes; sed posterior non regnavit. Huic igitur, si omnia in delineando stemmate collegeris, erunt inter propinquos 9 reges; nempe: 1° Physco, pater; 2° Philometor, avunculus; 3° Ptolemæus Alexander I frater; 4° Lathyrus, frater et prior maritus, 5° Antiochus Grypus, alter maritus (vel Appiano teste, levir); 6°. Antiochus Cyzicenius, levir (aut si Appiano credideris, maritus); 7° Antiochus Eusebes, cui tertium nupsit; 8° Antiochus Asiaticus, filius; 9° Ptolem. Alexander II, fratris filius. Porro Physco, Philometor, Lathyrus, item uterque Alexander, in Ægypto; Grypus, Cyzicenius, Eusebes, Asiaticus, in Syria imperavere.

9° Stratonice, quæ filia Demetrii Poliorcetis nupsit prius Seleuco Nicatori, at mox privigno Antiocho cui postea cognomen Soter, Antiochique Theu mater evasit. Hæc amore Antiochi inprimis nota, qui eam ita efflictim deperivit, ut gravem in morbum incideret, satagentibus frustra circa principem medicis, ni Erasistratum excipias qui pulsu venarum coram regina increbrescente causam morbi subodoratus est.

Quod ad recentiores spectat, tot in Europa nostra per quatuordecim sæcula reges, Cæsares, Czari vel Tzari, et, quodcumque dynastarum nomen sit, viri principes fuere ut minime mirari lector debeat feminas patre rege, viro rege, filio rege gavisas. Quod eo crebrius occurrere necessarium fuit quod iis præsertim temporibus, ut inter optimates et patricios tantum nubere optimatibus licuit, sic nefas e rege natam aliis collocari, quam regibus aut regum filiis. Et hoc nostras supra allegatus P. Corneille exprimit in tragœdia, nescio utrumne Hispana magis dixerim an Gallica, *le Cid*.

Ajasson de Grandsagne.

EXCURSUS IX.

NUMISMATUM DUORUM QUÆ SUNT INSCRIPTA LITTERIS, UT VOCANT, SAMARITICIS, INTERPRETATIO.

Ad ea Plinii verba, cap. 57, pag. 226:

Litteras semper arbitror Assyrias fuisse.

Ex omnibus numismatibus, quæ vulgo dicuntur Samaritica, quæque visa sunt hactenus, nulla tanti arbitramur esse momenti ad eruditionem, quanti sunt duo e Cimelio D. DE BOZE in hac civitate Parisiensi; quamvis a nemine, quem quidem noverim, commemorentur eorum, qui de nummis Samariticis, ab annis jam amplius centum quinquaginta aliquid scripto prodiderunt.

Prius est ex ære mediocri : ex una parte palmam exhibet Judææ symbolum, cum hac epigraphe trium vocabulorum totidem versibus, nec rectis quidem, sed incurvis. Hæc vocabula totidem isthic litteris Hebraicis repræsento, quippe quarum eadem ac Samariticarum vis et potestas est, tantum forma dispar : sed Hebraicarum notior hæc legentibus :

שמעון
נשיא
ישראל

hoc est, *Simeon Princeps Israel.* Duæ priores cujusque nominis litteræ ad palmæ arboris lævam, reliquæ ad dexteram sunt positæ. Inferius sinistrorsum adjecta præterea est littera ש : id quod hujus numismatis proprium ac peculiare est, ut infra dicemus. In parte nummi postica est pampinus, symbolum regionis, in qua percussum numisma est, hoc est, regni Juda, quod fuit vini ferax, ut in ipso Jacobi vaticinio dicitur, Gen. XLIX, 11. Epigraphe in ambitu has dumtaxat voces ac litteras exhibet :

.... הת לגאלת ישראל

desunt tres priores litteræ, quas typus aberrans non expressit : sed quæ priores leguntur hic litteræ duæ, certissime indicant, integram hanc fuisse epigraphen :

שנת אהת לגאלת ישראל

quemadmodum integra ipsa legitur in alio numismate ex Gaza Regia. Sententia est : *Anno primo redemptionis Israel.*

Nihilo levius momentum in altero numismate est, quod ex ære minimæ formæ est, sed nitidissimum, et omnis expers vitii. Ex una parte palma arbor est, ut in priore : sed epigraphe versus duos facit, ignotis prorsus characteribus. Posticam nummi aream uva occupat. Epigraphe constat litteris, ut vocant, Samariticis, prorsus eadem atque in priore numismate :

שנת אחת לגאלת ישראל

Anno primo redemptionis Israel. Quid ignoti isti valeant characteres, probabiliter indicare, hic labor est. Nam si de illis judicium feras ex similitudine aliqua vel affinitate cum litteris similibus, erunt inanes eæ ac futiles conjecturæ. Firmioribus ad probandum indiciis vel argumentis opus. Nobis quidem ignota hæc epigraphe duo priora dumtaxat prioris numismatis vocabula videtur exhibere : שמעין נשיא *Simeon Princeps.* Nam ut ita existimemus, his argumentis adducimur. 1° Quod ut in illo numismate, sic et in isto, versus duos voces hæ duæ efficiunt. 2° Quod idem numerus litterarum utrobique est : nimirum quinque, quæ nomen *Simonis;* et quæ *Principem* significent, quatuor. Nam quod inde sequeretur litteram *nun* in hac scribendi forma ignota biformem fuisse, et litteram *sin* diversam a *schin*, nihil istud mirum videri debet : quum apud Arabes ipsimet hi characteres, pro vario situ, dissimilis formæ sint. 3° Denique numismata omnia, quorum inscriptio est ex una parte, *Libertatis Jerusalem*, *Redemptionis Israel*, *Redemptionis Sion ;* vel ut in novem numismatibus vidimus apud D. DE BOZE, *Libertatis*, sive *Liberationis Sion :* hæc, inquam, omnia numismata ex altera parte nomen *Simonis* vel solum exhibent, vel adjecto titulo, *Principis Israel;* aut annum saltem, quo *ablatum est jugum Gentium ab Israel*, ut scriptor sacer loquitur, Machab. I, XIII, 41. Annon igitur simillimum veri est, quum jam annus istius liberationis perspicue sit in posteriore hujus nummi parte adnotatus, ut est in posteriore pagina nummi prioris; epigraphen quoque partis anticæ ad eam accedere proxime quæ legitur in priore : quum præsertim eadem quoque fere in ambobus symbola sint ?

Quæcumque vero reipsa potestas ac significatio sit harum litterarum, quæ tantopere discrepant a Samariticis ex adverso positis, nobis eæ esse Babyloniæ videntur : quæ vero Samariticæ vulgo nuncupantur, Assyriæ sunt, quibus utebantur Cuthæi : quæque quot sunt et apud Hebræos, in numismatibus deprehenduntur, præter quinque. Præbere huic conjecturæ locum ipsamet videtur Scriptura sacra, Reg. libr. IV, cap. XVII, 24, ubi rex Assyriæ dicitur, quum in ditionem suam Israelitas transtulisset, misisse in Samariam colonos de Babylone, et de Cutha, ac de tribus aliis locis : sed sunt priores hæ duæ regiones spectabiliores, et (ut apparet) inter se vicinæ : nam eas dignitatis ordine appellasse scriptor sacer videtur. Ut cum Judæis atque Israelitis Babylonii isti Cuthæique jungerent commercium, potuere decursu temporis, salvo nihilominus patrio sermone,

linguam Hebræam perdiscere. Sic enim Abraham ipse quoque tunc didicit, quum in terra Chanaan domicilium collocavit rerum suarum, ubi lingua Noe et ipsinsmet Adami, hoc est, Hebræa ipsa quam legimus, integra perstiterat cum Hebræis simul characteribus: eo quod Chananæi hanc regionem occuparant, ante confusionem linguarum, quæ in Babel contigit, quo se Chananæi non contulerant, ut in tractatu de Paradiso terrestri ostendimus, ex Gen. X, 18, 25.

Sic Babylonii Cuthæique suum quique morem scribendi servarunt; quoniam haud facile possent adduci coloniæ integræ, ut hunc mutarent, alienum adsciscerent, quum jus in eos, præter quam regi suo, nemini esset. Nam neque sacerdos ille, quem ad eos Salmanasar rex Assyriorum misit, qui ritum eos doceret colendi veri numinis; neque is, inquam, illis scribendi, aut legendi præceptor fuit: idem illis sermo, eadem scriptura, ac prius. Ipse ille eorumdem lingua apud eos verba faciebat: moram quippe in Assyria satis diuturnam egerat ad linguam eam percallendam. Quum tota Samariæ potestas eorum esset, Israelitæ verius, qui singulatim fere ac vix manipulatim ex Assyria eo remigrabant, scribendi morem adsciscere cogebantur eum fortassis, quem novi incolæ adduxissent in eam regionem, ac multitudini cedere.

Non eadem conditio Judæorum fuit, quos abduxit Nabuchodonosor in Babylonem. Quum enim turmatim redituros se esse universos in patriam post annos septuaginta ex oraculo divino pro certo haberent, veterem scribendi modum, patriique sermonis consuetudinem constantissime tenuerunt. Neque vero fuit Esdras auctoritate aliqua conspicuus, quæ vel unum aliquem privatum hominem, nedum gentem universam discedere cogeret a vetusto scribendi more. Ac præter Judæos, cæteri quoque Israelitæ, tum e decem tribubus qui ex Assyria revertebantur, tum qui degebant in provinciis, rerum novarum molitorem eum esse inclamassent, si receptos a Mose et Abrahamo ipso characteres, quos patriarchæ ac prophetæ pro sacris habuissent, et quos Deus ipsemet scriptis Decalogi tabulis consecrasset, hos Esdras ad profanos usus dejicere, aut ad falsorum numinum cultores, quales erant Cuthæi, ablegare decrevisset. Veterem scripturam illi e contrario, Judæi æque atque Israelitæ, in libris sacris præsertim, omnes summa religione tenuerunt; etiam ii qui dudum ante Esdræ ætatem erant per universum orbem dispersi: qua nimirum religione eamdem etiamnum obfirmate retinent, ubicumque gentium degant.

Post reditum igitur Israelitarum, fuere duo scribendi genera diversa inter se, in Samaria proprie dicta, quam subditis suis popularibus rex Assyriorum colendam dederat: non tamen extra eam regionem: nam in reliquis Terræ sanctæ partibus Hebræa scribendi forma fuit una fere in usu usque ad Seleucidas. Fuere illa scribendi genera duo, Assyrium et Babylonium: nec fere aliud præterea ex Assyria potuit proficisci. Nam quod Rabbini aiunt, Hebræum characterem, qui nunc quoque in usu est, Assyrium esse, non ita accipiendum est, quasi ex Assyriis profluxerit;

sed quod dici Assyrius possit, hoc est, beatus, quippe quem Deus ipse consecrarit, dum in scribendis decalogi tabulis eumdem adhibuit: quoniam quæ vox *beatum* hebraice, eadem Assyrium significat. Ita certe dictum istud Maimonides, aliique permulti accipiunt. Quod vero Judæus alter prodidit in suis super Mischna commentariis, id est multo verius certiusque: characterem scilicet, quem Samariticum plerique vocant, reipsa Cuthæum esse. Hebraica enim nomina Cuthæi suo, hoc est, Assyrio charactere scribere consueverant, quo plane modo Græci hodie Turcica nomina græce scribunt.

In magnam certe gloriam cedebat summo Sacerdoti et magno Duci gentis Israeliticæ, quod numismata cuderentur honori suo, gentium duarum scriptura, quæ genti suæ fuissent olim infensissimæ: habebatque subjectos sibi ex utraque ea gente colonos; nempe Babylonios, Cuthæosque ex Assyria. Hoc vero illud ipsum est, nostra quidem sententia, quod horumce duorum numismatum posterius exhibet. Sic ille triumphum agebat de linguis duabus ex tribus illis, quas hactenus sibi infestissimas Judæi erant experti. Nam *lingua tertia*, lingua sive gens Græcorum fuit, ut in Commentariis nondum prælo editis ad caput XXVIII, 16, 19, Ecclesiastici diximus.

Haud ægre certe assentientur ii, qui aliquam numismatum peritiam habent, ignotum hujusce nummi characterem ei fuisse magistratui familiarem, cujus est jussu percussus: quemadmodum in aliis, qui Samaritici dicuntur, pars illa certissime potior est, in qua nomen est principis scriptum. Hic vero magistratus non fuisse Israelita videtur, hoc est, non ex Jacobi posteris, aut religione Judæus. Enimvero eam ob causam, si recte quidem conjecimus, *Simeon Princeps* dumtaxat scripsit, non adjecit *Israel*, quæ vox in cæteris perpetuo legitur, in quibus *Simeon Princeps* est; quoniam alterutro charactere satis fuit Principem Israel nuncupari. Fuit nimirum Simoni obnoxius ille magistratus, nec tamen iisdem addictus sacris, aut ex eadem gente oriundus; quamvis erat fortassis ex eorum numero Gentilium, qui Hierosolymam *ascendebant*, *ut adorarent in die festo* Paschæ, teste Joanne, cap. XII, 20. Erat enim is magistratus unius e tribus oppidis Samariæ, quæ Demetrius Syriæ rex Jonathæ sacerdoti Simonis fratri ac decessori donaverat, uti narratur in libro primo Machabæorum, cap. X, 30, et cap. XI, 34. Itaque noluit is in ea numismatis parte scribere, *Simeon Princeps Israel*; quum ipse character aliam ab Israelitica gentem designet, quamvis et ipsam principatui Simonis obnoxiam: præsertim quum alterius partis epigraphe principis gentem ac religionem satis conspicue designet, posito nimirum *anno primo redemptionis Israel*.

Ne Samaritanus quidem oppidorum horum magistratus verius fuit, quam Turcicus præfectus, qui juri dicundo præest in civitatibus Græciæ, appellatus est, aut appellandus aliquando Græcus. Quin immo recentes isti Samariæ incolæ secernuntur a Samaritanis, Reg. lib. IV, cap. XVII, 29. Hic *stultus populus* ille est, *qui habitat in Sichimis*, ut quidem scripsit Ec-

clesiasticus, annis circiter 26 ante percussa hæc duo numismata; sed Samaritanum non appellat. Neque enim Samaritani fuere alii, præter Israelitas a Judæis schismate divisos, qui Hierosolymis adorare Deum nollent cum reliqua gente: nec alios Scriptura sacra in Evangelio aut alibi Samaritanos agnovit, præter istos. Itaque non sunt ista numismata, si quidem proprie loquimur, Samaritica: neque enim sunt ea a Samaritanis percussa: quamvis Samaritica, si lubet, eo nomine possint appellari, quod ex Samaria prodierunt. Cuthæi videlicet, Babyloniique, qui in ea regione consederant, ea percusserunt principis illius jussu, cujus sub potestate essent, quique inscriptum esse nomen suum in nummis percuteret, regum more, qui cum imperio præerant vicinis provinciis. Id vero impetrare neque a Judæis Hierosolymitanis potuerat; nec magis posset a Samaritanis Israelitis, quibus utique haud minor religio, hac certe in parte, quam Judæis, foret.

Non est arbitratus Simon sacerdos se legem perfringere, si rerum a Deo creatarum effigies in nummis insculpi ab alienigenis juberet: sed postquam annis ipsis quatuor populo obstitisset, cedere demum coactus est. Nam ultra annum quartum numismata, quæ dicuntur Samaritica, nulla visuntur, aut conspecta umquam alicui fuere: quamvis Spanhemius asserat, sed sine teste, et ex falso certe rumore, annum quoque sextum in aliquo numismate esse consignatum. Hierosolymorum certe rudera potuere sæpenumero excuti; numquid effossum ibi numisma quodpiam sincerum est, alterius nomine, quam Simonis, aut ultra annum quartum ipsius, inscriptum? Cur, præter illum, neminis alterius nomen in nummis illius gentis apparet? Ut Davidem sileamus et Salomonem, regesque tum Juda, tum Israel, ad unum omnes; cur nullus Joannis saltem nomen nummus præfert, quum fuerit is tum sacerdotio post patrem Simonem inclytus, tum rebus gestis commendatissimus, ut sacri libri produnt? Cur neque cujusquam nomine posterorum ejus nummus visus adhuc est?

Nulli quidem ambigimus, quin reverentia legis, prohibentis utique ne similitudo quæpiam fieret rei a Deo creatæ in privatos usus, Judæos cohibuerit, ne nummos ipsimet aliqua effigie consignarent. Sed alia præterea firmissima certe causa Simonem pontificem adegit, ut ad percussuram propriam numismatis cum suo nomine faciendam alienigenarum operam adhiberet, eorum scilicet qui sibi subjecti forent: alii enim in circuitu infensi admodum ei fuere. In causa fuit populus ipse Judaicus, maximopere tenax sui juris, ac suæ libertatis. Fuit enim Hierosolymorum, æque ac cæterarum Terræ sanctæ urbium regimen democraticum; ut initio Commentariorum in Ecclesiasticum diximus: ex quo nimirum suprema clade regum Juda et Israel visus est præpotens Deus reges ibi esse nolle usque ad adventum Messiæ, qui futurus erat rex regum, et dominus dominantium. Docet istud historia Bethuliæ obsessæ in libro Judith: primus liber Machabæorum, cap. XII, 6; XIII, 36; XIV, 20; XV, 2. Et secundus, cap. I, 10; Matthæus, cap. XXVII, 20; Marcus, cap. XV,

15; Joannes, cap. I, 19; Lucas in Actis, cap. II, 14, 23 : præter alia multa sacræ Scripturæ loca. Quantumvis igitur plurimum sibi a Judæis tribuendum esse Simon pontifex non nesciret; nam ipse cum fratribus collapsam restituerat rem : veritus tamen nec temere est, ne si jus sibi sumeret summorum dominorum; nempe si suo nomine nummos percuti juberet, more Syriæ Ægyptique regum, impatientem regiæ potestatis populum offenderet, cui et ea res esset hactenus inaudita, nec servitium ullum tolerabile. Certo sacri libri, qui *populum Israel* narrant *scripsisse in tabulis et gestis publicis, Anno primo sub Simone summo sacerdote, magno duce, et principe Judæorum*, de nummis plane silent : quod idem esse atque eos improbasse credimus. Tanta populi quidem fuit erga Simonem et fratres ejus reverentia, ut nomen ipsorum suo præponi sineret in litteris, quæ Reipublicæ Judaicæ nomine scriberentur. Ut Mach. I, VIII, 10 : « Judas Macbabæus, et fratres ejus, et populus Judæorum. » Cap. XII, 6 : « Jonathas summus sacerdos, et seniores gentis, et reliquus populus Judæorum. » Cap. XV, 17 : « Simon princeps sacerdotum, et populus Judæorum. » Sed mox jus suum et locum populus recepit, quo privatum quemlibet, etiam sacerdotii summi dignitate conspicuum, anteibat. Itaque quod in tribus istis fratribus ferendum utcumque populo visum est, ad posteros non est transmissum. Certe summus sacerdos Judas, Simonis nepos, in epistola anno post avi obitum undecimo scripta, post populum et post senatum, qui pars populi fuit, iste postremus, ut privatus quilibet, appellatur, Mach. II, I, 10 : « Populus qui est Hierosolymis, et in Judæa, senatusque, et Judas. » Neque tunc amplius, ut sub Simone factitatum fuerat, anni scribebantur summorum pontificum in tabulis gestisque publicis.

Hæc igitur ratio verisimillime Simonem adegit, ut demum populo cederet, abstineretque post annum quartum a percussura proprii numismatis : certe nullum simile apud Judæos ulla visum ætate est. Nam quæ nec Simonis habent nomen, nec annum notatum, sed pretii notam dumtaxat, adeo perspicuum est, esse ea ejusdem officinæ (nam id omnino suadet indiscreta fabricæ similitudo,) ut obstinatæ pertinaciæ sit, eo tantum argumento contendere, alio tempore potuisse ea cudi, quoniam nullum certum habent annum notatum.

Cæterum non fuit hæc Simonis pontificis pecunia in usu extra ditionem ipsius, aut extra ipsammet Samariam. Et regi Antiocho Evergetæ id summopere displicuit; quippe qui beneficiario jure obstrictam sibi Judæam esse credi vellet; unde et ipse, et ante ipsum Alexander Antiochi Dei filius, Evergetæ nomen accepit. Quoniam autem e re sua esse intelligeret mitius cum Simone agere, voluit saltem id sibi eum veluti clientem debere. Itaque quum jam ante annos tres id juris Simon sibi sumpsisset; edicto ei concessit, ut pecuniam publicam cuderet, sed quæ in Judææ usu tantum esset. « Permitto, tibi, inquit, facere percussuram proprii numismatis in tua regione. » Machab. I, XV, 6.

Denique quod ex ignoto hujusce numismatis charactere potissimum ac

perspicue colligitur, istud est, non fuisse illud Hierosolymis percussum, idque extra omnem dubitationem esse. Neque ipse igitur character alter, qui Samariticus dicitur, et in altera legitur nummi pagina, Hierosolymis quoque cusus est; neque alii proinde, qui nummi vulgo Samaritici nuncupantur. Fuit ergo Judæis peregrina utraque forma scribendi; nec fuit umquam Samaritica ab ipsis recepta, sive in usu sacro, sive in communi. An enim Judæi patienter ferrent in uno eodemque numismate cum profanis alienigenarum characteribus conjungi sacrum suum sive sermonem, sive characterem? Sunt itaque hi duo diversi characteres unius civitatis, in qua gentes duæ degerent ita concordes, ut suum tamen avitumque scribendi morem quæque servaret. Sic numismata multa videmus inscripta græce simul et latine. Græca litteratura civitatem ibi seu veteres incolas denotat. Latina Romanum imperatorem, vel magistratum, coloniamve eo deductam. Ejusdem formæ est eximius ex auro nummus, quem Uredus affert, pag. 27, Balduini I, qui latine ex una parte titulum imperatoris exhibet; ex altera, despotæ titulum græce. Non igitur Hierosolymis percussa ea numismata sunt: quandoquidem Hebræus character, quem in Bibliis legimus, solus ibi fuit in usu. Nisi forte quis existimat, etiam quod hebraice scribi in titulo Crucis jussit Pilatus, eo charactere scriptum fuisse, quem in Simonis pontificis nummis cernimus, annis ante Pilatum 130. Exstat Herodis regis, cujus principatu Christus natus est, Græcum numisma; et illud in Judæa quidem, at Cæsareæ a Græcis percussum, non a Judæis Hierosolymis.

Non alia igitur causa quærenda est, quamobrem Simonis pontificis peregrinis characteribus percussa numismata sint, nisi quia percussa in Samaria: quemadmodum haud alia est inquirenda causa cur plurima Romanorum imperatorum numismata inscripta sint græce, quam quia cusa in Græcia sunt. Præsertim quum Samaritanæ scripturæ vestigium, Simonis numismatibus antiquius, nullum sit, aut constare ullo argumento possit, vetustiorem eam in Terra sancta esse, quam sint deductæ in Samariam coloniæ Cuthæorum. Phœnicia certe ea scriptura non est: nam Phœniciæ litteræ, quæ visuntur in nummis Tyri et Sidonis, earum similitudinem habent, quas Samariticas vocant, ut Græcæ habent Arabicarum.

Ducit ergo nos in cognitionem rei dignæ scitu ille ipse qui ignotus nobis est character nummi posterioris. Sed priorem maxime commendat, quod ipsam exhibet notatam perspicue civitatem Samariæ, in qua percussi nummi fuere, quos Samariticos vocant. Nam littera ש quæ in ima parte prioris areæ latere sinistro conspicitur, non alio fine ibi potuit collocari, quam ut civitatem designaret, ubi percussus nummus est. *Sichem* nimirum ipsa est, caput Samariæ, ubi *stultus* ille *populus* fuit, *qui habitabat in Sichimis*; ut dictum est superius: hoc est, addictus cultui inanium deorum; qui tunc saltem plus ibi poterat, quum ita sacer auctor scriberet. Imitari præfectus monetæ in hoc numismate voluit formam nummorum, quos percuti jubebant vicini reges, in primis vero Syriæ.

Nam in his ea ætate sola littera A Antiochiam denotabat, et quidem eo interdum loco vel situ collocata, quo isthic conspicitur littera ש. Qui character igitur Samariticus vulgo nuncupatur, is primæva origine proprius gentis fuit cultricis idolorum, æque atque alter, qui in aversa alterius nummi area ei conjungitur. Is demum est, quem ex Assyria Cuthæi detulerunt, qui Sichimam occuparunt; hæ *Assyriæ litteræ*, quas *fuisse semper* Plinius *arbitratur:* ut hæc nostra super ea re disputatio, ni fallimur, perspicue docet.

HARD.

EXCURSUS X

AN ANAXIMANDER SPHÆRÆ INVENTOR?

Ad ea Plinii verba, cap. 57, pag. 245:

Sphæram in ea Milesius Anaximander.

Non absurde Plinius, si temporum et astrorum ignorantiæ memineris, ab Anaximandro sphæram inventam asseverat. Tribus sphæris apud Veteres ante Christum natum contigit celebritas, quarum auctores Archimedes, Eudoxus, et Milesius vir. Porro patet neque ad Archimedem, neque, ut plurimi voluere, ad Eudoxum primæ inventionis decus pertinere. Nam hi diu post Anaximandrum floruerunt. Sed Anaximandro quoque nonnulli abjudicavere, argumentis nempe iisdem nixi quæ contra Eudoxum sic protulit nostras Francoeur, nescimus an de proprio penu deprompta, in commendato opere, *Uranographie*, pag. 274 et 275, 3 edit. 1821:

« Au rapport d'Hipparque, Eudoxe affirme que, de son temps, le pôle était occupé par une étoile : il ne peut être question de la polaire, qui alors en était fort éloignée. Le cercle dont le centre est au pôle de l'écliptique, et qui passe par celui de l'équateur, indique à peu près les divers points de la sphère céleste qui tour à tour occupent ce dernier pôle, lorsque le mouvement de précession porte lentement les étoiles vers l'orient. Sur ce cercle, κ du Dragon peut seule avoir fourni l'observation dont il s'agit, attendu qu'elle est remarquable à la vue simple. La longitude de cette étoile était, en 1819, de 133° 50′ 36″; sa latitude de 61° 45′ 6″. Pour qu'elle occupe le pôle, ou que sa longitude soit de 90°, il faut que son cercle de latitude passe par le solstice d'été : la différence entre ces deux longitudes est de 43°, 8433; c'est le mouvement dû à la précession. Mais à raison de 1°, 39, par siècle, cet arc n'est produit qu'en 3154 ans; et comme on sait d'ailleurs qu'Eudoxe vivait il y a 2150 ans, on voit que ce savant a décrit une sphère antérieure de mille ans, et dans laquelle le solstice était au milieu du Cancer.

« On suppose que cette sphère est celle que Chiron a donnée vers le temps du siége de Troie. On pourrait aussi croire que les Egyptiens, ayant depuis long-temps négligé les observations du ciel, avaient conservé la tradition d'une sphère ancienne qu'Eudoxe leur a empruntée. Au reste, ce qui confirme notre calcul, c'est que l'obliquité de l'écliptique était alors 23° 54′ 35″; quand la longitude est de 90°, le cercle de latitude est aussi cercle de déclinaison : ajoutant donc la latitude 61° 45′ 6″ qui reste constante, on a 85° 40′ pour la déclinaison de κ du Dragon il y

a 3154 ans. Ainsi cette étoile n'était qu'à 4° 20′ du pôle, distance peu sensible, surtout pour des hommes qui n'avaient pas des instruments très-parfaits. »

Hæc contra Anaximandrum quoque posse congeri patet; videturque hinc concludendum non Hellenici ingenii inventis sphæram appendendam.

Minus nobis audaciæ est; atque ut neque ad Anaximandrum, neque ad ullum alium e græcis viris τοῦ εὑρήματος gloriam revocabimus, sic eos injuste et de arbitrio fraudare relligio erit.

Sphæram fingentis quid proprium fuit ac singulare? non, me quidem judice, astra et ut vocant asterismos sculpsisse, servata distantiarum et ordinis ratione, sed et cæli convexa σφαιροειδῶς repræsentavisse, et circulis fictitiis ad motus et situs relationesque siderum explicandas viam stravisse. Atqui potuere ante Anaximandrum varii variis locis astra pauca, forte multa, describere, ac marmori insculpere, aut metallo. Sed hoc, quamvis diligentiæ et ingenii non parum postularit, facillimum videbitur, si contuleris hanc imaginandi vim, hanc intellectus plus quam humani præstantiam, hanc abstractivi et realis indagatricem pervicaciam, qua inventori opus fuit ut sphæricam sibi persuaderet cælo formam convenire, tum variis circulis orbem hunc suum prius quidem quadrifariam, mox in plurimas partes divideret, nempe æquatore, meridiano, dein parallelis et cæteris meridianis, tum tropicis et polaribus, demum coluris et ecliptico. Esto quorumlibet prima siderum descriptio, non tanti hæc gloria de qua Græci rixentur; at ipsam sphæram non sine jurgio ac vindiciis patientur in hos abire qui nihil afferunt argumenti.

Cæterum probi et neutram in partem inclinantis viri fidem professus, non præteream hanc Indiæ Brachmanas laudem sibi vindicare et Sinas ad imperatores suos referre, sive Hoang-ti, qui anno 2602 ante Christum natum rerum summa potitus est, sive Chun, qui Yao mortuo suffectus est ant. Ch. 2255.

AJASSON DE GRANDSAGNE.

C. PLINII SECUNDI

NATURALIS HISTORIÆ

LIBER VIII.

I. (I.) Ad reliqua transeamus animalia, et primum terrestria. Maximum est elephas, proximumque[1] humanis sensibus[2]: quippe intellectus illis sermonis patrii, et imperiorum obedientia, officiorumque[3], quæ didicere, 1

I. 1. *Maximum proximumque.* Hisce verbis Plinium octavo libro initium fecisse semper conjeceram; unde aliqua in septimi fine, vel in octavi initio redundare suspicabar. Verum quum ab Harduino allata in omnibus cusis exemplaribus appareant, monere tantum lectorem volebam de dubiis iteratisque. Neque enim Plinium verborum parcissimum decent repetita et proxima. Conjecturam sors juvit, quum lacinia undique desideretur in Mediolanensi, sive Ambrosiano II codice, et exhibitam scripturam ad unguem referat. Ita sane hoc volumen superioribus incomparabili brevitate alligatur. Rezzon.

2. *Proximum humanis sensibus.* Hyperbole, ut in his quæ de elephantis ingenio vulgo jactata. Neque enim hic vastissimus quadrupedum intellectu cauem præstat; nec, si quid infectum equo aut cani usquam facit, sine proboscidis auxilio id facit; quod organum singulare vere et sui generis, sensibile alioquin et validum, et forcipe quadam ad minutissima quæque carpenda maxime idonea terminatum, in omnes partes flectitur. Quanquam et canes non raro et equos eadem labris patrantes videmus. Sed ex India hæc hausta, narrantibus indigenis, et male credulis viatoribus; talia enim, utut supra verum, de suo elephante Indi rentur. Cæterum quæ de erga Deum amore et cultu sequuntur confutare, nentiquam necessarium est. Cuvier. — De elephantorum sagacitate et ingenio, vide Strabon. ad lib. XV, et Arist. de Hist. An. passim, at præsertim lib. IX, c. 46, ubi sic: Πάντων δὲ τιθασσότατον καὶ ἡμερώτατον τῶν ἀγρίων ἐστὶν ὁ ἐλέφας. Πολλὰ γὰρ καὶ παιδεύεται καὶ ξυνίησιν ἐπεὶ καὶ προσκυνεῖν διδάσκονται τὸν βασιλέα· ἔστι δὲ καὶ εὐαίσθητον, καὶ συνέσει τῇ ἄλλῃ ὑπερβάλλον, etc. Aj.

3. *Quippe intellectus illis sermonis patrii, et imperiorum*, etc. Legendum *Quippe intellectus illis sermonis patrii, et in priorum obedientia officii, eorum quæ didicere memoria, amoris et glo-*

memoria: amoris, et gloriæ voluptas: immo vero (quæ etiam in homine rara,) probitas, prudentia, æquitas: religio quoque siderum[4], Solisque ac Lunæ veneratio[5].
2 Auctores sunt, in Mauritaniæ saltibus ad quemdam amnem, cui nomen est Amilo[6], nitescente Luna nova, greges eorum descendere: ibique se purificantes solemniter aqua circumspergi: atque ita salutato sidere[7] in silvas reverti, vitulorum[8] fatigatos præ se ferentes. Alienæ quoque religionis[9] intellectu, creduntur maria transituri non ante naves conscendere, quam invitati rectoris jurejurando de

riæ voluptas. Intellectus, inquit, illis sermonis patrii et officii in priorum obedientia, τοῦ καθήκοντος ἐν τῷ ὑπακούειν τοῖς πρεσβυτέροις. Priores ætate elephantos intelligit, quibus minores obedientiam præstant, officii intelligentes sunt in priorum obedientia. Salm. — Salmasio minime assentimur. MSS. omnes ad unum cod. et impressi libri, ut noster textus exhibet, habent: *et imperiorum obedientia officiorumque*, etc. nisi unus qui *imprimis* pro *imperiorum*, et Ch. *obedientiæ* pro *obedientia*. Aj.

4. *Religio quoque siderum.* Vid. Plut. lib. de Sol. Anim. pag. 972; Ælianus, Histor. Animal. lib. VII, cap. 44, et lib. IV, cap. 10. Hard.

5. *Veneratio.* Non invenustum Jo. Lasserstii carmen cæteris quæ subsequentur notis præmissum ab Harduino, nos ad calcem libri rejiciendum (excursus I) putamus; non inutile utique, quum meræ sint Plinianæ orationis de elephantorum natura ingenioque paraphrases, quæ ipsæ commentarii vice esse possint longioris. Tum et Manuelis Philes carm. de Eleph. Aj.

6. *Amilo.* Dio ait pergere πρὸς ὕδωρ ἀεινὸν, *perennem aquam.* Vetusti quidam cod. habent *Annulo*, quæ vox a græca ἀεινὸς forsan depravata est. Non placet Harduino hæc conjectura Rhodigini legentis *Annulo*, eamque vocem ex græca deducentis, Antiq. Lect. lib. XIII, cap. 18, et putat ipse eumdem fortassis amnem esse cum eo cui nomen est *Valo* apud Ptolem. l. IV, cap. 1, quique ex montibus iis egredi fertur, quos *septem fratres* appellari supra dictum est, lib. V, cap. 1. Aj.

7. *Salutato sidere.* Salutata luna, ut quidem interpretor. Solinus tamen de sole accipit. Hard.

8. *Vitulorum.* Fetus majorum animalium vitulos passim vocat. Sic de balænis, lib. IX, cap. 5: « Irrumpunt orcæ in secreta, et vitulos earum lancinant morsu. » Hard.

9. *Alienæ quoque religionis.* Non modo, inquit, suam habent elephantes religionem: sed, quod majoris admirationis est, intelligere alienam quoque videntur: quandoquidem non antea navem credantur conscendere, quam suo jurejurando rector eorum ad reducendos eos se-

reditu. Visique sunt fessi ægritudine (quando et illas 3
moles infestant morbi), herbas supini [10] in cælum jacientes, veluti tellure precibus allegata [11]. Nam quod [12] ad docilitatem attinet, regem adorant, genua submittunt [13], coronas porrigunt. Indis arant [14] minores, quos appellant nothos [15].

se obstrinxerit. Hard. — Cod. vet. *alienæ quoque regionis*, habet pro *alienæ quoque religionis*. As.

10. *Herbas supini.* Ægritudinis impatientia jaciuut supiui interdum in cælum herbas, ceu deorum opem, tellure ipsa in partem et subsidium precum assumpta atque adhibita, ita implorantes. Hard. — *Per herbas supini in cælum jacentes*, vet. habet et Ch. *jacentes*; melius placet textus noster. Vid. not. seq. As.

11. *Herbas supini.... tellure precibus allegata.* Ita Reg. 2, aliique. At Reg. 1, et Paris. ac vetustæ editiones omnes ante Gelenium, *alligata*, quæ vox satis probabilem senteutiam habere potest : ceu tellure sibi irata, et tamquam òbstructa, surdaque ad eorum preces, deos ita iuvoceut. Ælianus, a quo hæc esdem referuntur, Hist. Animal. lih. V, c. 49, nihil fere adjuvat : ait huuc morem iis esse, nt herbas in cælum, seu pulverem projiciant, quum ex accepto vulnere morti se proximos seutiuut, tamquam deos oh ea quæ tum injuste patiuntur, ita obtestantes : ὡσπεροῦν τοὺς Θεοὺς μαρτυρόμενοι, ἐφ' οἷς ἐκδίκως τε καὶ ἐκνόμως ὑπομένουσιν. Sabellicus legit, *ablegata*, eodem plane intellectu, hoc est, remota alienaque ab eorum precihus tellure. Hard.

12. *Nam quod.* Id quoque Arisl. Dio, l. XLVIII : Πολλῶν δὲ ἐλεφάντων λαμπάδας φερόντων, ἐκομίσθη. *Multis autem elephantis faces ferentibus deductus est.* Et Martialis, in Spectac. epigr. XVII : *de supplice elephante :* « Quod pius et supplex elephas te, Cæsar, adorat, Hic modo qui tauro tam metuendus erat, Non facit hoc jussus, nulloque docente magistro : Crede mihi, numeu sentit et ille tuum. » Hard.

13. *Genua submittunt.* Facillime elephas docetur auteriores pedes flectere. Quocirca his cave fidem adhibeas qui elephantem asseverant non eum esse qui membrorum possit flectere articulationes. Cuvier.

14. *Indis arant.* Arat India, inquit, miuoribus elephantis. Sic lib. VI, cap. 22, de iisdem : « Iis arant, iis vehuntur. » Parm. editio, aliæque vetustæ, *Indicis Arabici minores*. At Sigism. Gelenius, codicum MSS. fidem secutus, siuceram lectiouem restituit : quam nos rursum ex Solino defendimus. Sic enim ille, cap. LII, de Indis, p. 78 : « Elephantos venantur, quihus perdomitis ad mansuetudinem, aut arant, aut vehuntur. » Et vero quis Arahicorum aliquando elephantorum meminit? Hard. — In quodam Parmensi cod. legitur : *Indi arant minores*; malim *Indis*, etc. As.

15. *Arant minores, quos appellant nothos.* Soliuus, cap. XXV, pag. de elephantis : « Duo eorum

1 II. (II.) Romæ juncti[1] primum subiere currum Pompeii Magni Africano triumpho : quod prius India victa[2], triumphante Libero Patre, memoratur. Procilius negat potuisse Pompeii triumpho junctos egredi porta[3]. Germanici Cæsaris[4] munere gladiatorio, quosdam etiam inconditos[5] motus edidere, saltantium modo. Vul-

genera sunt : Nobiliores indicat magnitudo : minores nothos vocant. » Hard. — Sunt in India maxime dissimiles elephantium gentes. In Hypergangii regionibus *Cochinchine* et *Tonquin*, quidam in 16 pedum altitudinem excrescunt; in *Hindusthani* cicures 8 aut 9 raro superant, teste Cl. V. *Corse*, qui diu sodalitii Anglo-Indici elephantibus præfuit. Cæterum una tamen species, plurima varietas. Variant quoque et statura, et pedum altitudine, et eboris sui magnitudine. Cuvier.

II. 1. *Romæ juncti.* Refert idipsum Plutarchus in Pompeio. Alii quidem ante Pompeium elephantos in triumpho duxisse leguntur : junxisse vero, qui currum subirent, ante Pompeium nemo. Hard.

2. *Quod prius India victa, triumphante Libero.* Qui currui elephantos junxisse Bacchum scripserint, adhuc auctores desidero. Diodorus Siculus, lib. IV, pag. 211, nihil de vehiculo, nihil de pluribus elephantis : tantum egisse primum omnium triumphum super Indico elephante, cui is insideret, testatur : πρῶτον τῶν ἁπάντων θρίαμβον ἐπ' ἐλέφαντος Ἰνδικοῦ καταγαγεῖν. Nonnus pariter, lib. XXVI, Bacchum ex Indica expeditione reducem, sublimium elephantorum cervicibus insidentem repræsentat : Ἠλιβάτων λοφίῃσιν ἐφεδρήσσων ἐλεφάντων. Sed auctorum vice, qui desiderantur, haud paulo luculentius monumentum in nummis exstat, quo currui junctos a Libero Patre elephantos credamus. Vidimus enim in Cimelio christianissimi regis, Antonini Pii et Commodi numismata duo, quibus Nicæenses curru vectum signavere Bacchum, quo urbis suæ conditore gloriabantur, subeuntesque currui quatuor elephantos, adjecta epigraphe, ΤΟΝ ΚΤΙϹΤΗΝ ΝΙΚΑΙΕΩΝ. Hard.

3. *Junctos egredi porta.* Sic Reg. 1, 2, Paris. Chiffl. aliique omnes, atque vetustæ editiones ante Hermolaum, qui *ingredi portam* reposuit. Nos lectionem tot testimoniis confirmatam repudiare ausi non sumus. Portæ enim angustias declarat, quæ fuere ejuscemodi, ut quum in Urbem ingressi singuli elephanti fuissent, juncti curru, bigarum instar, egredi porta nequiverint. Hard.

4. *Germanici Cæsaris.* Ælianus hosce elephantorum ludos in Germanici munere editos fuse describit, Hist. Animal. lib. II, cap. 11. Martialis, lib. I, epigr. 105 : « Et molles dare jussa quod choreas, Nigro bellua nil negat magistro. » Æthiopi scilicet ductori. Hard.

5. *Quosdam etiam inconditos.* Salm. et vet. cod. Quidam vero codd. ab-

gare[6] erat, per auras arma jacere non auferentibus ventis, atque inter se gladiatorios congressus edere, aut lasciviente pyrrhiche[7] colludere: postea et per funes incessere[8], lecticis etiam ferentes quaterni singulos puerperas[9] imitantes

lato τῷ *etiam*, *quos inconditos*. Aj.

6. *Vulgare*. Familiare illis fuit ea arte, atque solertia, in altum arma jacere, ut eadem deinde decidentia exciperent, uti nos pilas solemus, nec vento quidem auferente ea. Simile illud est quod refert cap. 7, de elephante quodam: « Arrepta scuta jaciens in sublime, quæ decidentia spectantibus voluptati erant, in orbem circumacta, velut arte, non furore belluæ jacerentur. » Similes quoque ludos edi nostra vidit ætas, non sine ingenti voluptate, in Regio nemore Versaliis, ab elephante eximiæ magnitudinis. Hard.

7. *Aut lasciviente pyrrhiche colludere*. Qui *pernicitate* reposuere in editione Parmensi aliisque, lapsi sunt in errore codicum nonnullorum vitio, in quibus *pernice*, ut in Reg. 1, Colb. 1, 2. et Paris. pro *pirrice*, ut in Reg. 2, scribitur: quam vocem primi editores Plinii haud satis videntur percepisse. Quid porro magis ab elephantorum tarditate abhorrens, quam ipsa pernicitas? Haud ita vero aspernanda vocis sequentis lectio, quam Reg. 2, et Tolet. exhibent: *collidere*, nimirum, quod verbum armatæ illi saltationi, quam Pyrrhichen vocabant, perquam accommodatum videtur. At in Reg. 1, et Paris. qui melioris notæ, *colludere*. *Pyrrhiche*. Saltatione armata, de qua dictum est libro superiore. Hard.

8. *Per funes incessere*. De funambulis elephantis, multi (vid. not. inf.) Visum a se, qui saltaret, et pila luderet, elephantum scribit Busbequius, epist. 1, fol. 27. Hard. — Mira, et quæ vix esse posse credideris; necesse tamen credere, quum suffragentur Annæus, Ep. LXXXV « Elephantem minimus Æthiops jubet subsidere in genua et ambulare per funem. » Sueton. Galb. cap. VI: « Novum spectaculi genus, elephantos funambulos edidit. » Dio lib. LXI, sub fin. Ælianus qui docet quo modo hi instituti elephantes quos edidit Romæ Germanicus, addit et hoc, illos Romæ natos. Cujus in sententiam Columella it, de Re Rustica, lib. III, cap. 8: « Quum inter mœnia nostra natos animadvertamus elephantos. » Quod si reputavissent recentiores, non dictitassent tamdiu non gignere captivos elephantos; quam fabulam et nuperis supra laudati *Corse* experientiis confutatam vid. in *Transact. Phil.* 1799. Cuvier.

9. *Lecticis... puerperas*. Quaterni eorum, inquit, lecticis singulos gestaverunt elephantes, qui puerperarum instar a partu recentium, in iis lecticis jacebant. Hard. — *Lecticas etiam ferentes quaterni singulas*, M. et *lecticis etiam ferentes quaterni singulas* quoque reperitur: sine dubio, ut intelligatur *feminas elephantes*, sed inutile. Aj.

plenisque homine tricliniis accubitum iere[10] per lectos ita libratis vestigiis, ne quis potantium attingeretur.

1 III. (III.) Certum est[1] unum tardioris ingenii in accipiendis quæ tradebantur, sæpius castigatum verberibus, eadem illa meditantem noctu[2] repertum. Mirum maxime, et adversis quidem funibus subire[3], sed regredi magis utique pronis. Mucianus ter consul auctor est, aliquem ex his et litterarum ductus Græcarum[4] didicisse, solitumque præscribere ejus linguæ verbis : Ipse ego[5] hæc scripsi,

10. *Plenisque homine tricliniis accubitum iere.* Exarati mann libri, quotquot vidimus, cnm Chiffl. et Dalec. codice vetere, hanc lectionem exhibent, quam nos edi curavimus : non uti vnlgo impressi, *plenisque hominum tricliniis accubitu :* etsi hanc postremam vocem Pellicerius in notis MSS. improbat, mavnltque *accumbentium*. Nobis antem religio fuit a vetere lectione, non tot codicum modo testimoniis, sed et Æliani ipsius auctoritate corroborata, discedere : quum præsertim loci bujusce sententiam vel nnius voculæ immntatio labefactet. *Plenis homine* dictum a Plinio, ut a Marone, *late loca milite complet.* Quum in theatri arena, inquit, strata triclinia essent, eaque cœnautium hominum confertissimo cœtu plena, venere tamen elephantes in partem convivii., accubitumque simul iere cum hominibus, ita libratis vestigiis, ut ne quis hominum compotantinm vel leviter attingeretur. Ita fere Ælianus loco proxime appellato, unde lux maxima orationi Plinianæ accessit. Ab elephantis quoque lychnuchos in illis conviviis non raro quoque gestatos narratur, apud Sueton. in Julio, c. XXXVII.

III. 1. *Certum est.* Romæ hoc accidisse narrat Plntarchus, lib. de Solert. Anim. ubi plura subjungit elephantum docilitatis exempla. HARD.

2. *Noctu.* Ad Lunam. Plutarchus : ὤφθη νυκτὸς αὐτὸς ἀφ' ἑαυτοῦ πρὸς τὴν Σελήνην ἀνατάττόμενος τὰ μαθήματα, καὶ μελετῶν : *Noctu sua sponte ad lunam deprehensus est se exercere, ac veluti meditari.* HARD.

3. *Funibus subire.* Apud Labeonem jurisconsultum bis verbis : *Si per catadromum servus curreret*, funis protensus intelligitur, per quem histriones ac etiam elephanti ingrederentur ac currerent. Apud Suetonium in Nerone, notissimus eqnes romanus, elephanto supersedens per catadromum decnrrit. Brod. III, cap. 6. DALEC.

4. *Græcarum.* Et latinarum Ælianns, Hist. Anim. lib, II, cap. 11. HARD.

5. *Ipse ego.* Quæ verba si græce scribantur, versus heroicus constituitur hoc modo : Αὐτὸς ἐγὼ τάδ' ἔγραψα, λαφυρά τε Κέλτ' ἀνέθηκα. HARD.

et spolia Celtica dicavi. Itemque se vidente Puteolis, quum advecti e nave egredi cogerentur, territos spatio pontis procul a continente porrecti, ut sese longinquitatis æstimatione fallerent, aversos retrorsus isse.

IV. Prædam ipsi in se expetendam sciunt solam esse 1 in armis suis, quæ Juba cornua[1] appellat, Herodotus tanto antiquior, et consuetudo melius[2], dentes[3]. Quamobrem deciduos casu aliquo, vel senecta, defodiunt[4]. Hoc solum ebur est: cætero[5], et in his quoque, qua corpus intexit, vilitas ossea. Quanquam nuper ossa etiam in laminas secari cœpere penuria[6]. Etenim rara amplitudo jam dentium,

IV. 1. *Cornua.* Varro quoque de Ling. Lat. lib. VI, esse cornua putavit. Qua de re infra ad cap. 10. Dalec.

2. *Consuetudo melius.* Melius sane: cornua enim exterius per frontem exeunt, et in ea protuberant: at dentes et ebur per os exeunt, et in gingivis radices habent. Deinde cornu translucet, si per tenues laminas secetur et levigetur: ebur non translucet. Cornu per ebullitionem in aqua fervente mollescit, et sic ductile: ebur minime. De eodem argumento concertationem habet elegantem Philostratus, de Vita Apoll. lib. II, cap. 6. Herodoto Plinioque Aristoteles suffragatur, de Hist. Anim. lib. II, c. 11, atque alibi passim. Alicubi tamen Plinius ipse, ut rhinocerotis, ita elephanti cornua appellat. Hard.

3. *Dentes.* Juvenalis, Sat. II: « Dentibus ex illis, quos mittit porta Syenes, Et Mauri celeres, et Mauro obscurior Indus, Et quos deposuit Nabathæo bellua saltu, Jam nimios, capitique graves. » Dal. — *Quæ Juba cornua appellat... dentes.* Mota olim et nostris etiam diebus renovata de elephanti armis lis (nam Jubæ, ergo et Pausaniæ in sententiam quidam Recentiores ivere), Herodotum tamen victorem sistit. Namque parum est differentiæ ebur inter et intimam dentium substantiam quæ ossea vulgo dicitur; et arma in osse intermaxillario radicem habent, quod plerumque incisivos dentes gerit. Non necesse est ego adjiciam ex Indorum præjudiciis ea quoque hausta quæ mox sequuntur de armorum cura in elephantes et iis, quas, si quis sequatur, usurpant, artibus. Cuvier.

4. *Defodiunt.* Invidia scilicet, odioque nostri: ne quod cum tanta eorum injuria quærimus, assequamur. Hard. — Vid. Excurs. II, auctore Cuvier. Aj.

5. *Cætero*, etc. Præbent ebur, inquit, tantummodo dentes, quanquam nec ipsi etiam toti ebore constant: quandoquidem qua parte latent obducti ipso belluæ corpore, maxillaque tecti, ossei, ac viles hi quidem sunt, nec eboris pretium obtinent. Hard.

6. *Penuria.* Scil. eboris. Aj.

præterquam ex India, reperitur : cætera in nostro orbe
2 cessere luxuriæ[7]. Dentium candore[8] intelligitur juventa. Circa hos belluis summa cura : alterius mucroni parcunt, ne sit præliis hebes : alterius operario usu fodiunt radices, impellunt moles : circumventique a venantibus, primos constituunt, quibus sunt minimi[9], ne tanti prælium putetur : postea fessi, impactos[10] arbori frangunt, prædaque se redimunt.

1 V. (IV.) Mirum in plerisque animalium[1], scire quare petantur : sed et per cuncta[2] quid caveant. Elephas[3] homine obvio forte in solitudine, et simpliciter oberrante, clemens placidusque etiam demonstrare viam traditur. Idem vestigio hominis animadverso priusquam homine, intremiscere insidiarum metu, subsistere ab olfactu, circumspectare, iras proflare, nec calcare, sed erutum proximo tradere[4],

7. *Cessere luxuriæ.* Luxuria nostra, inquit, absumpsit omne ebur hujus nostri orbis : adeo ut jam id ex India petere propemodum necesse sit. HARD.

8. *Dentium candore.* Hæc totidem fere verbis, de candore curaque dentium, Plutarch. lib. de Solert. Anim. pag. 966. Solinus item hunc locum transcribens, c. XXV, p. 47 : « Candore dentium intelligitur juventa : quorum alter semper in ministerio est : alteri parcitur, ne hebetatus assiduo repercussu, minus vigeat, si fuerit dimicandum. » Ita etiam Ælianus, Hist. Animal. lib. VII, cap. 56. HARD.

9. *Quibus sunt minimi.* Quibus sunt dentes exigui. HARD.

10. *Impactos.* Solinus loco citat. « Quum venatu premuntur, pariter affligunt utrosque, ut ebore damnato non requirantur : hanc enim sibi causam inesse periculi sentiunt. » HARD.

V. 1. *Mirum in plerisque animalium*, etc. Lege : *Mirum in plerisque animalium scire quare petantur, sed et fere cuncta quid caveant.* SALM. — Sensus vero hicce est : Mirum est, animalium pleraque intelligere quare petantur : cuncta vero scire, quid sibi sit cavendum. HARD.

2. *Sed et per cuncta.* Ita Paris. cod. et editi omnes. Reg. 1, *sed per cuncta.* Reg. 2, *sed cuncta.* Salmasius, pag. 306, *sed et fere cuncta.* Si quid juvat indulgere conjecturæ, mallem, *sed super cuncta*, quam *fere cuncta*, quoniam ad vestigia veteris scripturæ propius id accedat. HARD.

3. *Elephas.* Hæc quoque Solinus ex Plinio, cap. XXV, pag. 47. Sed *homini* malim, et *oberranti* legi, quam *homine* et *oberrante.* HARD.

4. *Iras proflare, nec calcare, sed erutum proximo tradere.* Constantius Fanensis non *erutum* hic, sed *cretum* scribit, sensum Plinianis ver-

illum sequenti, nuntio simili usque ad extremum : et tunc
agmen circumagi, et reverti, aciemque dirigi : adeo om-
nium[5] odori durare virus illud, majore ex parte ne nu-
dorum quidem pedum[6]. Sic et tigris etiam feris cæteris 2
truculenta, atque ipsa elephanti quoque spernens vestigia,
hominis viso[7] transferre dicitur protinus catulos. Quo-
nam modo agnito? ubi ante conspecto illo, quem timet?
Etenim tales silvas minime frequentari certum est. Sane

bis accommodatus parum, ut sentio, congruentem, quum tamen et romana et cætera impressa exemplaria, Salmanticensis item codex *erutum* habeant. Hermolaus quoque *erutum* : propius veram lectionem, sed sensu inepto et falso. Apogr. Tolet. eximie hic ut in plerisque omnibus, *derutum*, agnoscit. Petendusque est sensus horum verborum ab Æliano, libro de Natura Animalium primo, ubi de elephantis ad hunc modum disserit : «Tum etiam sagacissime odorantur, tum acerrimis sensibus exsistunt, tum vero ex his partim antegredientes, partim subsequentes ordinatim eunt. Atque horum primus narium sagacitate herbam ante pedes suos positam, sentiens humanis vestigiis esse transitam, eam evellit, et ei qui a tergo proximus, odorandam tradit. Is rursus alteri qui post eum stat, ac deinceps per omnium quasi manus sagaciter contrectatur, quoad ad illum ipsum qui extremum agmen ducit, perventum fuerit. Is simul ac olfecerit, barritum vastum edens, quasi signum ad fugam dat.» Pint. — *Sed erutum alteri tradere.* Ita MSS. omnes, Reg. 1, 2, etc. Quanquam nonnulli *cretum* malint, hoc est, visum vestigium alteri subsequenti referre ac nuntiare. Sed ii sunt qui obsoleta verba sectantur, et dictionis obscuræ ambagibus oblectantur. Monetque Pint. rem eximie Æliano, Hist. Anim. lib. IX, cap. 9, expressam. In sensu, vestigium subintellige : hoc est, herbam, aliamve rem similem, cui hominis planta institerit. Hard.

5. *Adeo omnium.* In tantum viget, inquit, virus illud humani vestigii, ut a priore ad extremos usque, ceu per manus traditum, nares omnium juxta infestet : quodque magis mirari conveniat, non nudi pedis plerumque id vestigium est, sed calceati : a quo minoris efficientiæ odor dubio procul emittitur. Hard.

6. *Nudorum quidem pedum.* Sed calceis tectorum, qui efflatum humani corporis impediunt. Dalec.

7. *Hominis viso.* Subintellige, vestigio. Quoad scripturam, secuti tenaciter sumus codices Reg. 1, 2, Paris. Chiffl. etc. spreta librorum editorum lectione, *homine viso*, haud dubie vitiosa. Sic extremo capite, quum prius legeretur, *et statim intelligere cur sit timendum*, eorumdem codicum admonitu, atque ad Plinii mentem apposite, *quum sit timendum*. Hard.

mirentur ipsam vestigii raritatem: sed unde sciunt timendum esse? Immo vero cur vel ipsius conspectum paveant, tanto viribus, magnitudine, velocitate præstantiores? Nimirum hæc est natura rerum, hæc potentia ejus, sævissimas ferarum maximasque nunquam vidisse quod debeant timere, et statim intelligere quum sit timendum[8].

3 (v.) Elephanti gregatim semper ingrediuntur. Ducit agmen[9] maximus natu, cogit ætate proximus. Amnem[10] transituri minimos præmittunt, ne majorum ingressu atte-

8. *Sane mirentur ipsam..... timendum*. Non illi vere sciunt, at timent eo vehementius quod nesciant: et in inscitia rerum omnium, omne ignotum pro terribili est. Et hoc omnibus fere qui in rerum natura sunt animantibus usitatissimum est. Solam nos exceptionem novimus e celeberrimo viro Denham, qui dum peregre profectus lacum *Tsad* visit, innumeras prope et omnimodas volucres adspicit quæ adventantem Afrum, nec timere videntur, nec fugiunt. Audiamus miserrimum viatorem, his fere, at anglice, visa narrantem (*New Discovery*, etc. Lond. 1826): «Oriente sole, ad lacus oras jam veneram armatus, atque avium numerosissimas turbas interfecturus; quæ mei consilii prorsus insciæ, videbantur ad nostrum adventum celebrandum confluxisse. Anatum et anserum multitudinem prope ad pedes videbam, quibus pulcherrimis coloribus gemmantes alæ, et hæc sola cura, cibum quærere. Me, non acrem et immisericordem, utrumque enim semper convenit, venatorem, pigebat consilii, et a cædenda gente parum aberat quin desisterem. Ubi inter alatas phalanges processeram, a sinistra ad lævam evolabant, ne hostilem quidem animum suspicatæ: res adeo mira atque oculis meis nova, ut diutius contemplaturus sederem; religio erat innocuarum animantium bona fide male uti. Pelicanos, grues, quatuor vel quinque pedum altitudine, cinereo, albo, mixto colore, aliquot decempedis obambulare; in aquis jocari aves scolopaci simillimas, sed illa majores, spatulas proceras, fuas, charadrios, pedibus fulvis, speciesque alias quas neque ego noveram, neque ulla forsan in Europa animantium sylloge habet, res dulcissima erat; nec, nisi post longum tempus, ita me recepi ut lacum incolentium pacem missili igne demum turbarem.» Aj.

9. *Elephanti gregatim semper ingrediuntur. Ducit agmen*, etc. Hæc iisdem verbis Solinus, cap. xxv, p. 47; Plutarchus, lib. de Solert. Anim. p. 968; Ælian. Hist. Anim. lib. VII, cap. 15. Hard. — Res vera. Nam silvestres gregatim eunt, ducentibus agmen et tutantibus natu maximis. Cuvier.

10. *Amnem*. Præter auctores lau-

rente alveum, crescat gurgitis altitudo. Antipater auctor est,
duos Antiocho regi in bellicis usibus, celebres etiam co-
gnominibus, fuisse: etenim novere ea [11]. Certe Cato, quum
imperatorum nomina Annalibus detraxerit [12], eum qui
fortissime [13] præliatus esset in Punica acie, Surum tradidit
vocatum, altero dente mutilato. Antiocho vadum fluminis
experienti renuit Ajax [14], alioquin dux agminis semper [15].
Tum pronuntiatum, ejus fore principatum qui transisset: 4
ausumque Patroclum, ob id phaleris argenteis, quo
maxime gaudent, et reliquo omni primatu donavit. Ille,
qui notabatur, inedia mortem ignominiæ prætulit. Mirus
namque pudor est, victusque vocem [16] fugit victoris: ter-
ram ac verbenas [17] porrigit.

Pudore nunquam nisi in abdito coeunt [18]: mas quin- 5

datos, hoc etiam Philostr. notat, de vita Apollonii lib. II, cap. 8, pag. 75 et 76. Hard.

11. *Novere ea.* Novere sua quisque cognomina. Hard.

12. *Quum imperatorum nomina annalibus detraxerit.* Auctoris mentem assequi quum minime possent Plinii editores, hanc postremam vocem corruptam rati, scripsere, *quum imperatorum nomina annalibus describeret*, contra fidem codicum Reg. 1, 2, cæterorumque melioris notæ, a scriptoris mente longissime aberrantes, cujus hæc sententia est: Cato, inquit, imperatorum punicorum nomina annalibus suis apponere neglexit: idem tamen, quod nomen elephanti esset, qui tunc fortissime præliatus, referre operæ pretium duxit. Hard.

13. *Eum qui.* Eum elephantem, qui, etc. Hard.

14. *Renuit Ajax.* Id elephanto nomen fuit: cujusmodi fuisse et illi qui pro rege Poro adversus Alexandrum pugnavit, Philostratus est auctor, de vita Apollonii lib. II, cap. 6, pag. 70. Hard.

15. *Agminis semper.* Mallet Pellicerius in MSS. *dux agminis, præire.* Sed nulli ei codices favent. Hard.

16. *Victusque vocem.* Arist. Hist. lib. IX, cap. 2, pag. 1010: οὐχ ὑπομένει τοῦ νικήσαντος φωνήν. Hard.

17. *Terram ac verbenas.* Quo ritu solent et homines herbam victi porrigere, ut dicetur inferius, lib. XXII, cap. 4. Hard.

18. *Pudore nunquam...coeunt.* Arist. Hist. lib. V, cap. 2, p. 524. Refert etiam Ælianus, Hist. Anim. lib. VIII, cap. 17, et de camelis item, lib. VI, cap. 60. Hard. — *Pudore nunquam nisi in abdito coeunt.* Quam falso hæc de belluæ pudore circumlata, demonstravere jam elephantes duo, mas et femina, qui diu in Museo regio simul vixerunt. Tum et supra nominatus *Corse* eo venit, ut cicures ad coitum, immo non sterilem, induceret. Cuvier.

quennis [19], femina decennis. Initur autem biennio [20], quinis (ut ferunt) cujusque anni diebus, nec amplius : sexto, perfunduntur amne, non ante reduces ad agmen. Nec adulteria novere [21] : nullave propter feminas inter se prælia, cæteris animalibus pernicialia : non quia desit illis amoris vis : namque traditur [22] unus amasse quamdam in Ægypto corollas vendentem, ac, ne quis vulgariter electam putet, mire gratam [23] Aristophani [24], celeberrimo in arte Grammatica. Alius Menandrum Syracusanum incipientis juventæ

19. *Mas quinquennis.* Ex Plinio Solinus, cap. xxv, pag. 47. Hard. —Perperam; namque Aristoteles, qui rem perspexerat, Hist. Anim. lib. VI, cap. 27 init. tradit, non nisi ante vigesimum annum coire, aut gignere : ὁ δὲ ἐλέφας ὀχεύει καὶ ὀχεύεται πρὸ τῶν εἴκοσιν ἐτῶν. Veritati proximus. Aj. — *Mas quinquennis, femina decennis.* Duplex error Plinianus. Nam nec ante mas veneri idoneus quam femina; neque hæc ante annum quintum et decimum iniri potest. Cuvier.

20. *Initur autem biennio.* Scribendum videtur, *Initur a triennio*, hoc est, post triennium exactum, ex Aristotele, volumine de Historia Animalium quinto, cap. 13 : « Coitum, inquit, triennio interposito repetit. » Pint. — *Initur autem biennio.* Visum est Pellicerio in notis MSS. post Pintianum, scribi oportere, *Initur a triennio.* Nempe, ut ipse fatetur, quod Philosophus ita sensisse videatur, de Histor. Animal. lib. V, cap. 13, pag. 566 : Πάλιν δὲ βαίνει μετὰ τὴν ὀχείαν διὰ τρίτου ἔτους. Codices tamen repugnant, et Solinus, cap. xxv, pag. 47 : « Biennio coeunt, quinis nec amplius in anno diebus, non prius ad gregarium numerum reversuri, quam vivis aquis abluantur. » Hard.—*Initur biennio, quinis,* etc. Viceno fere mense elephas parit. Quam observavit *Corse*, hæc vicesimi et primi mensis decimo octavo die peperit. Potestque, si hanc vetes fœtui alendo curam dare, post biennium iterum iniri: Sed quinque in anno dies in hoc destinatos, mera fabula est. Cuv.

21. *Nec adulteria novere.* Solinus loc. cit. Hard.

22. *Namque traditur.* Hæc quoque Plutarchus, lib. de Solert. Anim. pag. 972, et Ælianus, Hist. Anim. lib. I, cap. 38. Hard.

23. *Electam putet, mire gratam.* Ita rescripsimus codicum omnium admonitu, Reg. 1, 2, Chiffl. etc. quum prius in editis legeretur, *dilectam putet, miretur gratam.* Hard. — Nobis perplacet, quod et ante aliis : *mire tum.* Nam et bene sic latina phrasis constat, et antiquæ lectionis *miretur* originem melius perspicis. Aj.

24. *Aristophani.* Ἀριστοφάνει τῷ Βυζαντίῳ, Ælianus, loco citato. Hard. — Unde quam male a quibusdam *Aristophanio*, vel *Aristophanico*, facile vides. Aj.

in exercitu Ptolemæi, desiderium ejus, quoties[25] non videret, inedia testatus. Et unguentariam quamdam dilectam Juba tradit. Omnium amoris fuere argumenta, gaudium a conspectu, blanditiæque inconditæ, stipesque[26], 6
quas populus dedisset, servatæ, et in sinum effusæ[27]. Nec mirum esse amorem, quibus sit memoria. Idem namque tradit, agnitum in senecta, multos post annos, qui rector in juventa fuisset. Item divinationem quamdam justitiæ. Quum Bocchus rex[28] triginta elephantis, totidem[29], in quos sævire instituerat[30], stipitibus alligatos objecisset, procursantibus[31] inter eos qui lacesserent, non potuisse[32] effici, ut crudelitatis alienæ ministerio fungerentur.

VI. (VI.) Elephantos[1] Italia primum vidit Pyrrhi regis 1
bello, et boves Lucas[2] appellavit, in Lucanis visos, anno

25. *Quoties.* Gronovius, edit. Var. *quotiens.* AJ.

26. *Stipesque.* Hujusce moris, erogandi nummos, conjiciendique in elephantorum proboscidem, vestigia exstant apud Suetonium, in Augusto, cap. LIII, ubi quemdam corripuisse joco Augustus dicitur, « quod sic sibi libellum porrigere dubitaret, quasi elephanto stipem, » hoc est, cum pavore ac formidine. Quod Macrobius sic expressit, Saturn. lib. II, cap. 4, p. 331 : « Augustus, quum ei quidam libellum trepidus offerret, et modo proferret manum, modo retraheret : Putas, inquit, te assem elephanto dare? » HARD.

27. *Et in sinum effusæ.* In illius sinum, quem elephas diligeret. H.

28. *Quum Bocchus rex.* Seneca, lib. de Brevit. vitæ, cap. 13. DAL.

29. *Totidem.* Totidem elephantos. HARD.

30. *Sævire instituerat.* Marg. Var. *sævire stipitibus.* AJ.

31. *Procursantibus.* Inter elephantos procursantibus viris qui eos lacesserent. HARD.

32. *Non potuisse.* Chiffl. *nec potuisse.* AJ.

VI. 1. *Elephantos.* Hæc ad verbum Solinus, cap. XXV, pag. 47; Epitome Livii, lib. XIII : « Valerius Lævinus consul parum prospere adversus Pyrrhum pugnavit : elephantorum maxime inusitata facie territis militibus. » HARD. — *Elephantos Italia primum vidit.* Manium Curium Dentatum victis Pyrrho, Sabinis, Samnitibus primum in triumpho elephantos duxisse scribit Seneca, lib. de Brevit. vitæ, cap. cit. DALEC.

2. *Et boves Lucas.* Hæc Varro, de Ling. Lat. lib. VI : « Luca bos, elephas. Cur ita sit dicta, duobus modis inveni scriptum. Nam et in C. Ælii commentario erat, a Libycis Lucas : et in Vergidii commentario, ab Lucanis Lucas : ab eo quod nostri quum maximum quadrupe-

Urbis quadringentesimo septuagesimo secundo : Roma autem in triumpho [3], septem annis [4] ad superiorem numerum additis. Eadem plurimos anno quingentesimo secundo [5], victoria L. Metelli Pontificis [6] in Sicilia de Pœnis captos.

dem, quem ipsi haberent, vocarent bovem : et in Lucanis Pyrrhi bello primum vidissent apud hostes elephantos ,.... Lucam bovem appellasse, etc. » Hard. — Sed mox addit nec a Libya, nec a Lucania hos ita dictos, sed a luce, quod longe relucebant propter inauratos regios clypeos, quibus turres eorum ornatæ fuerunt. Dalec.—Nec desunt aliæ non minus ridiculæ etymologiæ. Quarum satis unam retulisse, quam excogitavit Baronius. Ille nempe scripsit ad annum Christi quinquagesimum octavum, bovem ab Italis appellatum *Lucam*, allusione facta ad bovis figuram Evangelistæ Lucæ vulgo tributa. Quam hypothesim diserte Salmasius confutat, Plin. Exerc. p. 308 D. Neque Salmasio quidem assentimur, dum ait primo scriptum *bovem Lucantem*, ut *Picens* pro *Picenus*, et *Campans* pro *Campanus*. Unice vera eorum opinio, qui *bovis Lucæ* nomine donatum putant elephanta a Romanis, quod in Lucania belluam primum conspectam cum bove statim comparavissent, animantium prout censebant vastissimo. Pari prorsus ratione Achilles Tatius, Amor. lib. IV, cap. 3 : ἀλλ' ἔστιν, ὡς εἰπεῖν, ὁ ἐλέφας Αἰγύπτιος, ad indigitandum elephantum. Lucretius de Rer. Nat. lib. V, vs. 1301 : « Inde boves Lucas, etc. » Ad hoc etymon et hanc significationem quoque referenda Luciliana phrasis, quam citat Nonius, IV, p. 349 : « Quem neque Lucanis oriundi montibu' tauri, Ducere pro telo validis cervicibu' possent. » Notandum tamen paulo ante Augustum relictam prorsus hanc absurde datam appellationem, quanquam Ausonius, epist. xv : « Cur me propinquum Santonorum mœnibus Declinas, ut Lucas boves Olim resumpto præferoces prælio Fugit juventus romula? » Aj.

3. *In triumpho.* Manii Curii Dentati, Pyrrho devicto, triumphum agentis. Seneca, lib. de Brevit. vitæ, cap. 13, pag. 734 : « Primus Curius Dentatus in triumpho duxit elephantos. » Idem habet Eutropius, lib. II. Pugnam, victoriam, triumphum, eleganter in primis Florus describit, de Bello Tarentino lib. I, cap. 18. Hard.

4. *Septem annis.* Anno 479. Sex annis in Italia bellum a Pyrrho gestum, scribit Plutarchus in ejus vita, pag. 400. Hard.

5. *Anno quingentesimo secundo.* Consentientibus libris omnibus, tum editis, tum manu exaratis, nihil hic audemus mutare, quantumvis ab hoc calculo dissidere possint videri, quidam qui circumferuntur, Fasti consulares. Hard.

6. *Victoria L. Metelli Pontificis.* Hanc ob causam in multis denariis antiquis, Metellorum gestas res indicantibus, nunc elephas unicus impressus fuit, nunc ad currum juncti duo, cum imperatore stante, quem coronat Victoria, nunc sub biga, cui insidet imperator,

Centum quadraginta duo fuere[7] transvecti ratibus[8], quas doliorum consertis ordinibus imposuerat[9]. Verrius eos pu- 2
gnasse in Circo, interfectosque jaculis tradit penuria consilii[10]: quoniam neque ali placuisset, neque donari regibus. L. Piso inductos dumtaxat in Circum, atque ut contemptus eorum increscerct, ab operariis[11] hastas præpilatas habentibus, per Circum totum actos. Nec quid deinde iis factum sit, auctores explicant, qui non putant interfectos[12].

VII. (VII.) Clara est unius e Romanis dimicatio adver- 1
sus elephantum, quum Hannibal captivos nostros dimicare inter sese coegisset[1]. Namque unum qui supererat, objecit

elephanti caput. Ursinus 38. Dal. — *In Sicilia*. In quibusdam MSS. utramque vocem deesse margini variorum adscriptum est. Aj.

7. *Centum quadraginta duo fuere*. Adde ex utroque exemplari : *Aut, ut quidam, centum quadraginta*. Sic capite sequenti : *Pugnavere in Circo* xx, *aut, ut quidam tradunt*, xvii. Verum de numero horum elephantorum parum sibi auctores constant. Livius in Epitome libri decimi noni, cxx, fuisse tradit; L. Florus libro secundo, centum circiter asserit. Paulus Orosius libro quarto, civ, Eutropius cxxx. Seneca in libro de Brevitate vitæ cxx, cum Livio. Pint.

8. *Ratibus*. Rates, asseres sunt prælongi, doliorum, ut Plinius ait, consertis ordinibus impositi, atque inter se nexi, trabæ instar. Harum usus est hodieque in Sequana amne frequens. His ligna, equi, armenta imponuntur, ut per amnem ea vehantur. Galli vocant, *des radeaux*. Paulus, ex Festo : « Rates vocant tigna colligata, quæ per aquam aguntur. » Hard.

9. *Imposuerat*. Metellus scilicet. Ita MSS. Editi frustra, *imposuerant*. Hard. — Sic tamen Gronov. postea alii. Aj.

10. *Consilii*. In quibusdam *consulum*. Aj.

11. *Ab operariis*. Ita MSS. omnes. Lipsius tamen in Tacit. Annal. lib. I, mavult, *ab operis*. Quoniam *operæ theatrales* apud Tacitum eo loci notæ : apud Tullium, *operæ Clodianæ* : denique apud Gruterum, pag. 467 : Operar. veteres. a. Scaena. Hard.

12. *Nec quid deinde iis factum sit, auctores explicant, qui non putant interfectos*. Chiffl. *Nec quid dein his factum*, etc. Multo plura Tolet. cod. invertit, qui sic habet : *Nec dein quid de iis* (forte *nec quid dein de iis* e Pliniana manu fuit) *factum sit, auctoris explicat, qui non putat interfectos*. Pintianus putat irrepsisse hæc aliunde in textum quatuor verba *qui non put. interf.* Aj.

VII. 1. *Inter sese coegisset*. Ita ex MSS. Harduinus reposuit jure. Gronovius, alii : *se*. Quoad sensum, res in plano est. Conf. utique Valerius Maximus, Rer. Memor. lib. IX, cap. 2. Aj.

elephanto: et ille, dimitti pactus, si interemisset, solus in arena[2] congressus, magno Pœnorum dolore, confecit. Hannibal, quum famam ejus dimicationis contemptum allaturam belluis intelligeret, equites misit, qui abeuntem
2 interficerent. Proboscidem[3] eorum facillime amputari[4], Pyrrhi præliorum[5] experimentis patuit. Romæ pugnasse Fenestella tradit[6] primum omnium in Circo, Claudii Pul-

2. *Et ille, dimitti pactus, si interemisset, solus in arena*, etc. In codice: *et illum, dimitti pactus si interemisset. Solus erga in arena*, etc. mutata nempe interpunctione, neque stante textu. Aj.

3. *Probostidem*, in quibusdam *promuscidem*. Nam *promuscis* latine dicitur; num corrupte a προβοσκίδι, addita nempe nasali littera ante β, mox expellendum, ita ut habeas προμβοσκίδα, vel προμβουσκίδα, *promoscida* aut *promuscida*? Nisi credideris, quod nec ego ita facile rejecerim, *promuscide* male scriptum per *u*, dum scribi posset *promyscide*, nempe a μυκτὴρ, quod græce naris est. Nam mycter est a μύω; quis autem mirabitur a radice μυ.... esse μυς..... et μυσκ? Tum elephanti *proboscis* nihil est nisi nasus. Aristoteles post multa, de Part. Anim. lib. III, cap. 16: Οἷον οὖν τῶν κολυμβητῶν ἔνιοι πρὸς τὴν ἀναπνοὴν ὄργανα πορίζονται, ἵνα πολὺν χρόνον ἐν τῇ θαλάσσῃ μένοντες ἕλκωσιν ἔξωθεν τοῦ ὑγροῦ διὰ τοῦ ὀργάνου τὸν ἀέρα, τοιοῦτον ἡ φύσις τὸ τοῦ μυκτῆρος μέγεθος ἐποίησε τοῖς ἐλέφασι. Διόπερ ἀναπνέουσιν ἄραντες ἄνω διὰ τοῦ ὕδατος τὸν μυκτῆρα, ἄν ποτε ποιῶνται δι' ὑγροῦ τὴν πορείαν. Καθάπερ γὰρ εἴπομεν, μυκτήρ ἐστιν ἡ προβοσκὶς τοῖς ἐλέφασιν. Item, Hist. Anim. lib. II, cap. 1: Ἔχει δὲ μυκτῆρα τοιοῦτον καὶ τηλικοῦτον, ὥστε ἀντὶ χειρῶν ἔχειν αὐτόν. Πίνει γὰρ καὶ ἐσθίει, ὀρέγων τούτῳ εἰς στόμα, καὶ τῷ ἐλεφαντιστῇ ἄνω ὀρέγει τούτῳ, κ. τ. λ. As.

4. *Prob. eorum facillime amputari.* Elephantina enim proboscis innumeris musculis constat, sese mutuo et multifariam intersecantibus in *tela cellulosa*, multo adipe referta, quam membrana tendinosa involvit; ita ut facile vulneretur amputeturque. Cuvier.

5. *Pyrrhi præliorum.* In altero tertioque cum Pyrrho congressu: de quo Florus, lib. I, cap. 18: « In Apulia, deinde apud Asculum melius dimicatum est, Curio, Fabricioque coss. Jam quippe belluarum terror exoleverat, et C. Minucius quartæ legionis hastatus, unius proboscide abscissa, mori posse belluas ostenderat. Itaque et in ipsas pila congesta sunt.... Et sic eædem feræ, quæ primam victoriam abstulerant, secundam parem fecerant, tertiam sine controversia tradidere. » Meminit et Vegetius, lib. III, cap. 24. Hard.

6. *Fenestella tradit.* Non igitur verum est quod tradit Asconius Pedianus, in orat. Cic. in Pison. pag. 7. Cn. Pompeium iis ludis, quibus theatrum a se factum dedicavit, elephantorum pugnam primum omnium dedisse in Circo. Nisi

chri ædilitate curuli[7], M. Antonio, A. Postumio coss. anno Urbis[8] sexcentesimo quinquagesimo quinto[9]. Item post annos xx, Lucullorum[10] ædilitate curuli adversus tauros. Pompeii quoque altero consulatu[11], dedicatione templi Veneris Victricis, pugnavere in Circo viginti, aut, ut quidam tradunt, xvii[12], Gætulis ex adverso jaculantibus, mirabili unius[13] dimicatione, qui pedibus confossis repsit genibus in catervas[14], abrepta[15] scuta jaciens in sublime, quæ decidentia voluptati spectantibus[16] erant in orbem circumacta, velut arte, non furore belluæ jace-

forte legendum sit, *XX elephantorum*, ex Plinio. Tantum enim elephantorum numerum, ante hos Pompeii ludos, pugnasse in Circo, non est ullis, quod sciam, monumentis proditum. HARD.

7. *Ædilitate curuli.* Scenam in iis ludis magnam picturæ admirationem habuisse traditur infra, lib. XXXV, cap. 4. DALEC.

8. *Anno Urbis*, etc. Plane incidere horum consulatum in hunc ipsum annum Urbis efficitur ex aliis similibus epochis, quæ toto hoc opere dispersæ leguntur. H.

9. *Sexcentesimo quinquagesimo quinto.* Chiffl. *CLV*. As.

10. *Lucullorum.* Lucii, et Marci, fratrum, quos simul ædiles curules fuisse auctor est Plutarchus in L. Luculli vita. HARD.

11. *Altero consulatu.* Collega M. Lic. Crasso item secundum consule, anno Urbis 700. Meminit horum ludorum Ascon. Pedianus in orat. Cic. in Pison. Templi Veneris Victricis a Pompeio dedicati, Plutarchus in ejus vita: Ἀφροδίτης Νικηφόρου ἱερόν. Venus Victrix, comitas est, humanitasque principis, quæ vel bellum cohibet, vel exarmat hostes, aut in republica seditiosos. Quamobrem in nummo Faustinæ Marci, Venus pingitur, apprehendens Martem ac sistens: cum hoc titulo: VENERI VICTRICI. HARD.

12. *Pugnavere in circo XX, aut, ut quidam tradunt, XVII.* Scribo: *Aut, ut quidam tradunt, XVIII.* Seneca in libro de Brevitate vitæ: « Num et Pompeium primum in Circo elephantorum duodeviginti pugnam edidisse, commissis more prælii noxiis hominibus, ad ullam rem bonam pertinet? » PINT. — Cum Pint. facimus. AJ. — Mox *abrepta scuta* reposuimus, ex Reg. 1, 2, Paris. Chiffl. etc. pro *arrepta.* Ac paulo post, *Pilum autem*, vocula hac posteriore addita, ex iisdem codd. H.

13. *Unius.* Unius elephantis. H.

14. *In catervas.* In quibusd. non legitur. AJ.

15. *Abrepta.* Harduiniana, consentiente Chiffl. ἐπανόρθωσις; quam ante propositam legebatur *arrepta*, vel *adrepta.* Sic Gronov. etc. AJ.

16. *Voluptati spectantibus.* *Volubilitate* tantum in quibusdam; *volubilitate spectantibus voluptati* alii. AJ.

3 rentur [17]. Magnum et in altero miraculum fuit, uno ictu occiso. Pilum autem [18] sub oculo adactum, in vitalia capitis venerat. Universi eruptionem tentavere, non sine vexatione populi, circumdati clathris [19] ferreis [20]. Qua de causa Cæsar dictator, postea simile spectaculum editurus, euripis arenam [21] circumdedit: quos Nero princeps sustulit, equiti loca [22] addens [23]. Sed Pompeiani [24], amissa fugæ

17. *Abrepta scuta.... jacerentur.* Hæc ars circulatores quosdam commendabat, ut in aera jactas parmas quovis membro reciperent. Martial. lib. IX, epigr. XXXIX: « Summa licet, velox Agathine, pericula ludas, Non tamen efficies ut tibi parma cadat. Nolentem sequitur tenuesque reversa per auras, Vel pede, vel tergo, clune vel ungue sedet. Lubrica Corycio quamvis sint pulpita nimbo, Et rapiant celeres vela negata noti: Securos pueri neglecta perambulat artus; et nocet artifici ventus et unda nihil. Ut peccare velis, quum feceris omnia, falli Non potes; arte opus est ut tibi parma cadat. » AJ.

18. *Pilum autem.* Πρόσρημα Gron. omittit. AJ.

19. *Circumdati clathris.* Chiffl. *circumdatis cl.* AJ.

20. *Clathris ferreis.* Clathri, seu clathra, crates dicuntur, quibus transversis aliquid munimus, sepimusve, ut fenestras, quæ ob id clathratæ dicuntur. *Treillis de fer.* Horatius in Arte: « Objectos caveæ valuit si frangere clathros. » Cavea dicebatur area in medio theatri, e qua populus ludos spectare solebat. HARD.

21. *Euripis arenam.* Var. *Euripos harenæ;* unde *h* tamen nescimus. AJ.—*Euripis arenam.* Fossis amphitheatri caveam circumdedit. Euripi enim fossæ erant in ludis circumdatæ pro septis, quorum loco temporaria prius claustra fuerunt. Amphitheatri caveam *arenam* vocabant, quod arena spargi ea solebat. Ita Martialis, lib. Spectac. epigr. IV: « Nec cepit arena nocentes. » Hoc est, non sunt puniti in amphitheatro, aut commissi cum feris, delatores. *Fatalis arenæ Munera*, dixit pariter Lucanus, lib. IV, vs. 708. HARD.

22. *Equiti loca.* Ad Augusti ævum in Circo senatus, eques, plebs, indiscreti sedebant. Corn. Cinna, Valerio Messala coss. anno 758 mutavit Augustus, ut Dio tradit, lib. LV; sed ita ut juberet quidem seorsum spectare senatum, seorsum equitem: nec tamen loca illis certa, stataque assignaret. Claudius imp. senatui attribuit certam mansuramque sedem, teste Tranquillo, in ejus vita, cap. 21: « Circo maximo, marmoreis carceribus, aureisque metis exculto, propria senatoribus constituit loca, promiscue spectare solitis. » Equiti deinde Nero: quod Plinius hoc loco docet: et Tranquillus in Nerone, cap. XI, p. 80: « Circensibus loca equiti secreta a cæteris tribuit. » Tacitus denique, lib. XV: « Eodem anno Cæsar (*Nero*) equitum rom. locos sedili-

spe, misericordiam vulgi inenarrabili habitu quærentes supplicavere, quadam sese lamentatione complorantes : tanto populi dolore, ut oblitus imperatoris, ac munificentiæ honori suo exquisitæ, flens universus consurgeret, dirasque Pompeio, quas ille mox luit, imprecaretur [25]. Pugnavere et Cæsari dictatori [26] tertio consulatu ejus, 4
viginti contra pedites quingentos [27] : iterumque totidem [28] turriti [29] cum sexagenis propugnatoribus, eodem quo

bus plebis anteposuit ante Circum : » decimo nempe sui principatus ann. Urbis 816, Memmio Regulo, Virginio Rufo coss. Hard.

23. *Addens.* Marg. Var. non male : *accommodans.* Aj.

24. *Sed Pompeiani.* Elephantes a Pompeio in Circum emissi. Hard.

25. *Dirasque Pompeio, quas ille mox luit, imprecaretur.* In libris editis, *pœnas imprecaretur.* Nos illud *pœnas* expunximus, veterum omnium codicum fide : est enim indubitatum glossema : absque quo, *diras imprecari* ac *luere*, a bonis auctoribus usurpatur. Hard.

26. *Pugnavere et Cæsari dictatori.* In denarii antiqui altera parte cusa sunt flaminis dialis insignia, albogalerus, seu cespita, aspergillum, sympulum, in altera elephantus serpentem obterens cum his litteris, CAESAR : nempe ad ostendendum et celebrandum spectaculum id elephantorum. Dalec.

27. *Pedites quingentos.* Lectio ea est omnium codicum plane consentiens. *Quinquagenos* tamen legendum esse ex Suetonio Hermolaus censuit, et Pellicerius in notis MSS. Verum Tranquilli locus ab illis citatus, longe diversum ab hoc spectaculum, in quo paria omnia utrimque essent, haud dubie signat. « Venationes editæ, inquit, per dies quinque, ac novissime pugna divisa in duas acies, quinquagenis pedibus, elephantis vicenis, tricenis equitibus, hinc inde commissis. » Adstipulantur autem receptæ lectioni ea quæ mox sequuntur. Nam si totidem turriti elephantes, hoc est, XX cum sexagenis propugnatoribus, adversus eumdem peditum equitumque numerum, qui superius notatus est, dimicarunt, quinquagenario illum majorem fuisse omnino necesse est, aut iniquum admodum certamen fuisse. Hard.

28. *Iterumque totidem.* Sic Harduinus ex manuscriptis emendavit, suffragante Chiffl. non Gronovio, qui *iterum totidem*, et sic omnes antea. Aj.

29. *Turriti.* Coacti nimirum, et assuefacti, ut cecinit Juvenalis, satyra XII, v. 109 : « Dorso ferre cohortes Partem aliquam bellorum, et euntem in prælia turrem. » Hard. — Similiter (loc. supr. cit. lib. V, v. 1301) Carus : « Inde boves Lucas turrito corpore tetros Anguimanos, belli docuere volnera Pœni Subferre, et magnas Martis turbare catervas. » Et Sil. Ital. Bell. Pun. lib. IV, v. 601 : « Vis elephantorum turrito concita dorso. »

priores numero peditum, et pari equitum ex adverso dimicante : postea singuli[30], principibus Claudio et Neroni in consummatione gladiatorum[31]. Ipsius animalis[32] tanta[33] narratur clementia contra minus validos[34], ut in grege pecudum occurrentia manu dimoveat[35], ne quod obterat imprudens[36]: nec nisi lacessiti noceant, ideoque[37] gregatim

30. *Postea singuli.* Singulari quoque certamine elephanti cum gladiatoribus illis pugnarunt, qui egregiæ fortitudinis hujuscemodi specimine edito, rude donari cupiebant. Sicuti enim consummati milites hi erant, qui legitimis peractis stipendiis, militiæ onere absolvebantur, quos emeritos etiam appellabant, sic consummati gladiatores hi erant, quos ob debita virtutis experimenta, pugnandi immunes donatio rudis efficiebat, et publica mercede alebat. Favent huic interpretationi Turnebus, Advers. lib. XXX, cap. 33; Rhodigin. lib. XI, cap. 11, pag. 495, aliique. Dalecampium contra sentientem (not. 31) nil moror. Hard.

31. *In consummatione gladiatorum.* Absoluto et consummato gladiatorio munere : fine gladiatorii spectaculi, velut corollarium ad concludendos finiendosque ludos. Rhodigin. tamen lib. XI, cap. 11, exponit adversus gladiatores jam consummatos, emeritos, rude donatos, manumissos, longa digladiandi consuetudine confirmatos, et animosiores, qui præmiorum magnitudine interdum in arenam et ludorum certamina revocabantur. Ego vero intelligendum arbitror simplicius, singulos elephantos dimicasse, quum gladiatores pugnare desiissent. Vide Lips. Saturn. lib. II, cap. 16. Dalec. — Nos cum Dalecampio. Aj.

32. *Ipsius animalis.* Expressit hæc Solinus ad verbum ex Plinio, cap. xxv. Hard.

33. *Tanta.* Marg. Var. *ista.*

34. *Validos.* Cod. Chiffl. *valida.*

35. *Occurrentia manu, dimoveat.* Turbam dimovere dicitur, qui viam sibi in turba manu facit. Malo legere : *in grege pecudum occurrentium, manu dimovet*, id est, quum grex pecudum occurrit, et conferta pecorum multitudo, manu dimovet, gregem scilicet : dimovetur grex aut turba, quum in duas partes finditur viæ faciendæ. Salmas. pag. 307.—Nec mirere *manum* pro *proboscide.* Hac enim tam apte utitur, ut manus vice huic sit. Vid. Aristot. loc. supr. citat, et cæteros Zoologistosoph. Ad hæc respiciens Lucretius in lib. V, v. 1302, elephantas vocat *anguimanos*, nempe tortili manu et serpentis instar flexili versatilique instructos. Aj.

36. *Ne quod obterat imprudens :* in quibusd. *ne quid obterat imprud.* Aj.—Elephas, ut equus, cavet ne hominem aut animal quidpiam vivum calcet. Sæpe in Theriotrophio Regio evenit, ut pueros quibus potuisset nocere, proboscide molliter sublevatos extra viam transferret. Cuvier.

37. *Ideoque gregatim semper am-*

semper ambulent, minime ex omnibus solivagi. Equitatu [38] circumventi, infirmos aut fessos, vulneratosve in medium agmen recipiunt: ac velut imperio ac ratione, per vices subeunt [39]. Capti celerrime mitificantur hordei succo [40].

bulent. Tolet. cod. *Hique congregatim semp. ambul.* Salmantic. rectius : *Itaque quum gregatim semper;* atque ita Chiffl. Al.

38. *Equitatu.* Solinus loc. cit. H.

39. *Ac velut imperio ac ratione per vices subeunt.* Ambo exemplaria scripta, et Romana, ac reliqua omnia excusa, non *ac ratione*, habent, sed *aut ratione.* Neutra mihi lectio satisfacit. Perspecto itaque diligentius loco, legendum arbitror, *Ac velut imperio auctorati, onus per vices subeunt.* Toletanum tamen Archetypum non *subeunt*, sed *subeuntes* præfert. Pint.

40. *Hordei succo.* Ptissana. πτισάνῃ πραΰνονται. Dalec. — Gallice, *de l'orge mondé :* vel hordeo certe aqua calida macerato. Hard. — *Capti celerrime mitificantur hordei succo.* Plinii quoque transcriptor Solinus, cap. xxv, pag. 47 : «Quum captivitate venerint in manus hominum, mansuescunt hausto hordei succo.» Sed sunt qui utrumque hoc loco hallucinatum velint : affirmentque hordei succum nunc esse zythum, sive cervisiam, qua quum tractabilem fieri τὸν ἐλέφαντα Græci dicunt, ebur hoc nomine intelligunt, non ipsum animal elephantem. Testis Dioscorides, lib. II, cap. 109, de zytho : Εὐεργὴς δὲ καὶ ὁ ἐλέφας γίνεται βρεχόμενος αὐτῷ. Et Plutarchus in fine libri, *Num improbitas sufficiat ad infelicitatem*, pag 499 : Τὸν ἐλέφαντα τῷ ζύθῳ μαλακὸν γινόμενον, καὶ χαλῶντα κάμπτουσι, etc. Censet ita sane Salmasius, gloriaturque de hac animadversione, quam in suum illud opus inseruit, cui titulum fecit, *Judicium de Plinio*, pag. 106. Admonitus, credo, a Samuele Bocharto, qui parte I, de Animal. lib. II, cap. 26, pag. 261, id ante eum adnotavit, miraturque a Salmasio in Plinianis Exercitationibus ad eum Solini locum fuisse prætermissum. Bocharto ipsi præivit interpres Plinii gallicus, Antou. Pinetus, in suis marginalibus notis. Accepit id denique Pinetus ab Anton. Saraceno, cujus sunt eruditæ in Dioscoridem notæ, ad eum locum quem proxime appellavimus. Sed quid ego verear ab istorum suspicione et conjectura discedere, et omnem inconsiderantiæ notam depellere a Plinio, quum sit extra controversiam positum, hordeum quadrupedum fere cibum esse, ut Plinius affirmat, lib. XVIII, cap. 14, idque usus ipse quotidianus approbat, eas hoc genere cibi in primis delectari? Hordei certe haustibus placari elephantos captos, agnoscit etiam Scaliger in Arist. de Hist. Anim. lib. IX, cap. 2, pag. 1011, et multo ante Ælianus, Hist. Anim. lib. X, cap. 10 : Τροφὴ δὲ ἡμερουμένοις τοῖσδε τοῖς ζώοις, ἄρτοι τε οἱ μέγιστοι, καὶ κριθαί, etc. Hordei succum Plinius pro hordeo usurpat fere, ut cap. 14, *lactis bubuli succum*, pro bubulo lacte. Denique egregie favet, id quod Plinius

1 VIII. (VIII.) Capiuntur[1] autem in India unum ex domitis agente rectore, qui deprehensum solitarium, abactumve a grege, verberet ferum: quo fatigato, transcendit in eum, nec secus ac priorem regit. Africa[2] foveis capit, in quas, deerrante aliquo, protinus cæteri congerunt ramos, moles devolvunt, aggeres construunt, omnique vi conantur extrahere. Antea domitandi gratia, greges equitatu cogebant in convallem[3] manu factam, et longo tractu fallacem: cujus inclusos ripis fossisque, fame domabant[4].
2 Argumentum[5] erat ramus, homine porrigente clementer acceptus. Nunc dentium causa, pedes eorum jaculantur,

animadvertit, lib. XXII, cap. 51, quum ait, non animantium modo, sed « nullius non hominis *quoque* iram, luctumque, tristitiam, et omnem animi impetum cibo molliri. » HARD.

VIII. 1. *Capiuntur.* Arist. lib. IX Histor. Animal. cap. 2. Albertus M. de Anim. tract. I, lib. VIII, cap. 3, pag. 248: « Equitat, inquit, homo elephantem domesticum in silva, quærendo alios elephantes, et quum invenerit silvestres, incitat domesticos contra silvestres, ut percutiant eos promuscidibus: et quum vicerint eos, eo quod fortiores sunt domestici, quam silvestres, propter bonum et abundantem pastum, saltat super silvestrem rector elephantem, et percutit eum fortiter flagro duro.... et tunc subito quiescit, etc. » HARD. — *Capiuntur autem in India.* Cæterum aliam capiendi domandique rationem vide apud Strabonem, lib. XV. DALEC.

2. *Africa.* Hæc ferme totidem verbis Plutarchus, lib. de Solert. anim. et Ælianus multo prolixius, Histor. Anim. libro VI, cap. 61, iterumque libro VIII, cap. 10 et 15. HARD.

3. *Antea domitandi gratia greges equitatu cogebant in convallem.* Scribo contra omnia exemplaria: *Antea militandi gratia, reges equitatu cogebant in convallem.* Probant fere hanc correctionem verba, quæ infra habentur cap. 10: « Domiti militant, et turres armatorum in hostes ferunt. » Est igitur increpatio morum: antea militandi gratia, nunc dentium, ad delitias. PINTIAN. — Male; nec ulli acceptum. AS.

4. *Cujus inclusos ripis fossisque fame domabant.* Lego, *euripis*, non *ripis*, ut capite præcedente: *Qua de causa Cæsar dictator postea simile spectaculum editurus, euripis arenam circumdedit.* PINTIAN. — *Inclusos ripis. De euripis* non pœnitenda sane conjectura: qua de re egimus superiore capite. HARD.

5. *Argumentum.* Argumento erat abunde, domitos fame, mansuetioresque factos esse, si ramum, homine porrigente, clementer acciperent. HARD.

alioquin mollissimos. Troglodytæ[6] contermini Æthiopiæ, qui hoc solo venatu aluntur, arbores propinquas itineri eorum conscendunt. Inde totius agminis novissimum speculati, extremas in clunes desiliunt. Læva apprehenditur cauda : pedes stipantur[7] in sinistro femine. Ita pendens alterum poplitem dextra cædit præacuta bipenni : hoc crure tardato profugiens, alterius poplitis nervos ferit, cuncta præceleri pernicitate peragens. Alii tutiore genere, 3
sed magis fallaci, intentos ingentes arcus defigunt humi longius. Hos præcipui viribus juvenes continent : alii connixi pari conatu contendunt[8], ac prætereuntibus sagittarum venabula infigunt, mox sanguinis vestigiis sequuntur[9]. Elephantorum[10] generis feminæ multo pavidiores.

IX. (IX.) Domantur autem rabidi, fame[1] et verberi- 1
bus, elephantis aliis admotis, qui tumultuantem[2] catenis coerceant : et alias circa coitus[3] maxime efferantur, et stabula Indorum dentibus sternunt. Quapropter arcent eos coitu, feminarumque pecuaria separant, quæ haud alio modo, quam armentorum habent. Domiti militant, et

6. *Troglodytæ.* Reliquum caput plane ad verbum Agatharchides habet, cap. xxv, cujus Græca exstant apud Photium in Bibl. cod. 250, pag. 1353. Eadem refert et Diodorus Siculus, Bibl. lib. III, ubi hos Troglodytas ἐλεφαντομάχους ab ea re vocat. HARD.

7. *Pedes stipantur.* Connituntur in sinistrum femur, τοῖς ποσὶ δὲ πρὸς τὸν μηρὸν τὸν ἀριστερὸν ἐπιβαίνουσι, inquit Agatharchides. HARD.

8. *Contendunt.* MSS. omnes. Editi *tendunt*. HARD.

9. *Vestigiis sequuntur.* Subintellige feras. HARD.

10. *Elephantorum.* Arist. Hist. Anim. lib. IX, cap. 1. HARD.

IX. 1. *Rabidi, fame.* Τῇ ἀτροφίᾳ καὶ λιμῷ, victus tenuitate et fame domari feros, scribit Ælianus, Hist. Anim. X, 10. Strabo quoque, lib. XV, macerari eos fame docet. HARD.

2. *Qui tumultuantem.* Magis probarim, *quo tumultuantem*. HARD.

3. *Circa coitus.* Sic Arist. Hist. Anim. VI, 17. Sed addere ex eodem hic licet, aliter domari rabidos, hoc est, subito aliquo correptos furore : aliter efferatos ex coituritione : illos, ut dictum est, fame : hos, pabulo largiore : ut illorum, inopia cibi, vires frangantur : istorum natura distrahatur ad concoctionem a venere. Arist. Ἐξαγριαίνονται δὲ καὶ οἱ ἐλέφαντες περὶ τὴν ὀχείαν... φασὶ δὲ καὶ τὴν τῆς τροφῆς δαψίλειαν πρᾳοτέρους αὐτοὺς παρέχειν. Mox *dom. militant*, ubi vid. Exc. III. HARD. et AJ.

turres armatorum in hostes ferunt, magnaque ex parte Orientis bella conficiunt. Prosternunt acies, proterunt armatos. Iidem minimo[4] suis stridore terrentur, vulneratique et territi retro semper cedunt, haud minore partium suarum pernicie. Indicum Afri pavent, nec contueri audent : nam et major Indicis[5] magnitudo est.

1 X. (x.) Decem annis[1] gestare in utero vulgus existi-

4. *Iidem minimo.* Refert Ælianus, Hist. Anim. lib. I, cap. 38, hac arte a Romanis Pyrrhi elephantos esse fugatos, suibus immissis : Antipatri item Macedonis a Megarensibus, lib. XVI, cap. 36. HARD. — *Iidem minimo suis stridore terrentur.* Nihil invitis libris immuto : etsi cuipiam venire in mentem possit *minimi suis* legi oportere, propterea quia in Geopon. lib. XV, cap. 1, pag. 402, Zoroastres affirmet porcelli recens nati grunnitum elephantem horrescere : Μάνθανε οὖν ὅτι ἐλέφας φρίττει νέου δέλφακος φωνήν. HARD.

5. *Major Indicis.* Solinus, c. xxv : « Indicos elephantos Mauri timent : et parvitatis suæ conscii aspernantur ab his videri. » Philost. de vita Apollonii, lib. II, cap. 6 : Τῶν ἐκ Λιβύης ἐλεφάντων οἱ Ἰνδοὶ μείζους. Consentit et Polybius, Hist. lib. V. Indicos ad novem cubitorum altitudinem accedere, auctor est Ælianus, Hist. Anim. lib. XIII, cap. 8. HARD. — *Indicum Afri... magnitudo est.* De elephantis Afri inferioritate quoque Polybius, lib. II, cap. 17; Livius, lib. XXXVIII, cap. 39; Appianus, pag. 172 (ed. 1760); Diodorus, lib. II; Philostr. in Vit. Apollon. lib. II, cap. 6; Solinus, cap. xxv; vere forsan si de his duntaxat intelligas, qui Barbariam incolebant, Pœnis et Romanis sæpe in bellis usurpati; at de his quos Africæ μεσημβρία gignit, longe aliter res se habet. Elephantis Guineensibus BOSMAN tribuit 13, vel 16 pedes in altitudinem, et LICHTENSTEIN (*in itin. Capens.* tom. I, pag. 349), quorumdam meminit, qui 14 et 18 pedes alti fuere. CUVIER. — Ad has elephantium varietates videtur respexisse Juvenalis, sat. x, 149 : « Rursus ad Æthiopum populos, altosque elephantos : Additur imperiis Hispania. » AJ.

X. 1. *Decem annis.* Inde nata parœmia, cujus mentio est in præfatione ad Titum, pag. 11 : « Celerius elephanti pariunt. » Lusit in hanc sententiam festive Plautus, Stich. act. I, sc. 3 : « Famem fuisse suspicor matrem mihi : Nam postquam natus sum, satur numquam fui : Sed quam ego matri meæ retuli invitissimus, Eam mihi nunquam retulit mater gratiam. Nam me illa in alvo menses gestavit decem, At ego illam in alvo gesto plus annos decem. Atqui illa puerum me gestavit parvulum, Quo minus laboris illam cepisse existimo : at Egô non pauxillulam in utero gesto famem, Verum hercle multo maximam et gravissimam. Audivi sæpe hoc vulgo dicier, Solere elephantum gravidam perpe-

mat : Aristoteles [2] biennio, nec amplius quam singulos [3] : vivere ducenis [4] annis, et quosdam trecenis [5]. Juventa [6] eo-

tuos decem Esse annos : ejus ex semine hæc certo est Fames : Nam jam complures annos utero hæret meo. » HARD. — *Decem annis gestare*, etc. Veritati Aristoteles propior, siquidem viginti mensium gestationem esse comprobavit *Corse*. Et res in primis notabilis est, historiam elephantis esse circa omnia veriorem apud Aristotelem quam in nostratis Buffonii libris. Nam melius prior indicavit quæ eorum vitæ præcipua tempora, quo modo coireut, quo lac sugereut, etc. CUVIER.

2. *Aristoteles*. Hist. Anim. lib. V, cap. 13. HARD.

3. *Nec amplius quum singulos*. In libris hactenus editis ita legitur, *Nec amplius quam semel gignere, pluresve quam singulos*. Sed verba illa, *quam semel gignere, pluresve*, admonitu meliorum codicum expunximus : desuut enim illa in Reg. 1, 2, Paris. Tolet. aliisque : et vero superfluunt, quum undique absoluta sit periodus, iis inductis. Nec moveor, qnod lectionem impressam Solinus agnoverit, scribens, cap. xxv, pag. 47 : « Non annis decem, ut vulgus existimat, sed biennio, ut Aristoteles definit, utero gravescunt, nec amplius quam semel gignunt, nec plures quam singulos. » Aristotelis enim bæc verba sunt, Hist. Auim. e libro V, cap. 13, pag. 566 : Κύει δὲ ἔτη δύο, τίκτει δὲ ἕν : *biennio utero gestat : parit autem singulos*. Parit quidem singulos, sed non semel. HARD.

4. *Vivere ducenis*. Sic Arist. Hist. Anim. lib. VIII, cap. 12 : Τὸν δὲ ἐλέφαντα ζῆν φασιν οἱ μὲν περὶ ἔτη τριακόσια · οἱ δὲ διακόσια. Idem tamen in nono, cap. 42 : « Vivere, inquit, elephantos mares, alii annos ducenos, alii centum et viginti aiunt : feminas etiam fere totidem. » Ζῆν δέ φασι τὸν ἐλέφαντα, οἱ μὲν ἔτη διακόσια · οἱ δὲ, ἑκατὸν εἴκοσι · καὶ τὴν θήλειαν ἴσα σχεδὸν τῷ ἄῤῥενι. Ob eam rem in nummis Augustorum plurimis, qui sunt inscripti, AETERNITAS AVG. vel AVGG. ad significandam perpetuitatem domus Augustæ, quæ per annos saltem ducenos floruisset, vel trecentos, pro symbolo elephanti pinguntur currum vehentes, vel quibus sessor insidet. In nummis utriusque Faustinæ, inscriptis, AETERNITAS, elephanti duo cum suis sessoribus currum trahunt, in quo Faustinæ sedentis effigies est : ad significandam æternitatem domus Cæsareæ et Galerii, unde Faustina genus traxit : quæ domus per annos jam amplius ducenos floruerat, et in Commodo Aug. propagabatur. HARD.

5. *Trecenis*. Hoc est, trecentis. HARD.

6. *Juventa eorum*. Statum juventæ potius, quam initia, ætati huic annorum sexaginta philosophus attribuit : Φασὶν, inquit, Hist. Anim. lib. IX, cap. 42, ἀκμάζειν περὶ ἔτη ἑξήκοντα. Ælianus quoque, Hist. Anim. lib. IV, cap. 31 : Ἀκμὴ δὲ ἐλέφαντος ἑξήκοντα ἔτη γεγονέναι : *flos ætati elephanti est annus sexagesimus*. Quin etiam timide, atque ex aliorum relatu id a se prodi Aristoteles

rum a sexagesimo incipit. Gaudent amnibus[7] maxime, et circa fluvios vagantur, quum alioquin nare propter magnitudinem corporis non possint. Iidem frigoris[8] impatientes : maximum hoc malum : inflationemque[9] et profluvium alvi, nec alia[10] morborum genera sentiunt.
2 Olei potu[11] tela, quæ corpori eorum inhæreant, decidere

ipse profitetur : φασὶ, inquit : ne quis in hoc defendendo placito fidem ejus putet obstrictam. Hard.

7. *Gaudent amnibus*. Quæ sequuntur, usque ad ea verba, *Truncos quidem*, etc. Aristoteles etiam habet, Hist. Anim. l. VIII, c. 31. Aristotelem expressit quoque totidem fere verbis Albertus M. de Anim. tract. III, lib. VII, cap. 2, pag. 233. Hard.— *Gaudent amnibus*, etc. Humidis enim locis elephas delectatur. Nec tamen verum crede ob staturæ magnitudinem natare non posse. Natat enim, modo sit satis profunda aqua. Immo, proboscidis ope, urinatur. Falsus quoque Noster, dum inflatione tantum et profluvio alvi elephanta laborare ait, qui iisdem obnoxius morbis qui cæteris herbivoris solent incumbere, immo quibusdam quæ humanitas patitur. Elephantorum trium quos ego dissecui, primum pulmonis inflammatio abstulerat, alios inflammatio peritonii. Quoad frigoris impatientiam, nil sane mirum hoc maxime laborare animal torridæ zonæ proprium et pilis fere destitutum. At gens hodie exstincta elephantium, quorum ossa in tota Europa, item Asia septemtrionali et in Glacialis Oceani oris reperiuntur, pellem habuit lana crispa et longioribus pilis ita obductam, ut frigidis in regionibus facillime posset vivere. Cuvier.

8. *Iidem frigoris*. Id quoque Ælianus loc. cit. proxime. Hard.

9. *Inflationemque*. Flatuosæ ægritudines elephantos infestant, et alvi profluvium : sed non alia, præter ista, morborum genera sentiunt. Hard.

10. *Nec alia*. Alia tamen morborum genera, quibus vexantur, refert Albertus loc. cit. Hard.

11. *Olei potu*. Arist. loc. cit. pag. 977 : Ἔλαιον δὲ οἱ μὲν πίνουσι, οἱ δ' οὔ, τῶν ἐλεφάντων. Κἂν τύχῃ σιδήριόν τι ἐν τῷ σώματι ἐνὸν, τὸ ἔλαιον ἐκβάλλει, ὅταν πίωσιν, ὥς φασι. *Elephanti non omnes oleum bibunt : at qui bibunt, si quid in corpus ab hostibus adactum est, olei potu ejiciunt, ut multi prædicant.* Vide etiam et confer Ælianum, Historiæ Animalium libro II, cap. 18. Ad ferrum haustum, non ad impactum retulit hanc medicinam Albertus loc. cit. « Quando elephanti, inquit, potant oleum, si in eorum ventre est ferrum, extrahitur per oleum. » Butyro hanc vim attribuit Strabo, lib. XV. H. — *Olei potu tela*. Neutiquam hoc vero simile. Aristoteles generalius, Hist. Anim. lib. VIII, cap. 31. Forte is auctor quem exscripsit venena intelligebat, non jacula. (Quæ similiter Græcis ἰός. Vid. Lex.) Sic multa narrata Antiquis perabsurde nunc videntur, nempe quod ille inscius mutavit, qui transcripsit. Tentavit Ælianus rem facere minus in-

invenio : a sudore autem facilius adhærescere. Et terram edisse his tabificum est, nisi sæpius[12] mandant. Devorant autem et lapides. Truncos quidem[13] gratissimo in cibatu habent. Palmas excelsiores fronte prosternunt[14], ac ita jacentium absumunt fructum. Mandunt ore[15] : spirant et bibunt, odoranturque haud improprie appellata manu[16]. Animalium maxime odere murem[17], et si pabulum in

credibilem, dum ab elephanto ait non epotum oleum, sed olivæ succum, aut oleum, vulueri admotum. Vid. Hist. Anim. lib. II, cap. 18. Cuvier.

12. *Nisi sæpius.* Albertus : « Et quando terram comederit, morietur : nisi ad hoc fuerit a generatione assuetus. Hard.

13. *Truncos quidem.* Hæc quoque de truncorum, palmarumque cibatu, Ælianus, Hist. Anim. lib. IX, cap. 56, et Solinus, cap. xxv. Hard.

14. *Fronte prosternunt.* In Reg. 2, *tractu prosternunt :* forte pro *fractu.* Sed nihil mutandum, auctore Philosopho, lib. IX, cap. 2, p. 1010: Τοὺς δὲ φοίνικας τῷ μετώπῳ, etc. Hard.

15. *Mandunt ore.* Et quidem ad mandendum bibendumque ministerio proboscidis utuntur, quam ori admovent : eamdem pro manibus habent : ea, dum aquas transmittunt, respirant. Ita Philosophus, Hist. Anim. lib. II, cap. 2, et lib. II de Part. Anim. cap. 16. Hard.

16. *Spirant et bibunt, odoranturque. . . . manu.* Id verum, quoad spirandi vices, et odorem; sed ad bibendum, postquam hausta per adspirationem aqua proboscidis duplicem tubum compleverunt, ex illa ad os curvata et versa, in guttur eliciunt liquorem. Quod sequitur de timore quem mus enormi belluæ visus injicit, et dolore quem hirudo parit, in proboscidem per aspirationem jacta, verum. Theriotrophii regii elephantes expavescunt, adspecto sorice. At nondum eos vidi pellis anæ rugis muscas comprimentes. Quum pilis careat, qui aut nulli, aut in cauda sunt, pulvere crebro terga spargit, modo ut refrigeretur, interdum ut muscas abigat. Cuvier.

17. *Maxime odere murem.* Suem odisse, non murem, scribit Ælianus, Hist. lib. VII, cap. 31, et lib. XVI, cap. 36. Plutarchus ; Εἰκότως δὲ καὶ τῷ λέοντι πρὸς τὸν ἀλέκτρυόνα, καὶ τῷ ἐλέφαντι πρὸς τὸν ὗν μῖσος ἰσχυρὸν γεγεννηκέναι, καὶ τὸν φόβον. Deceptus est Plinius affinitate vocum ὗς et μῦς. Constantinus Robert.—Cæterum auctor sub finem præcedentis capitis suis quoque minimo stridore terreri scribit. Dal. — *Animalium maxime odere murem.* Non murem, sed suem odisse ait Dalecampius ex Rob. Constantino : deceptumque Plinium affinitate vocum ὗς et μῦς pronunciat. Tamen a Plinio facit Albertus M. de Anim. tract. II, lib. XXII, cap. 1, pag. 586 : « Dicitur autem hoc animal, inquit ille de elephante, timere murem, et abhorrere grunnitum

præsepio positum attingi ab eo videre, fastidiunt. Cruciatum in potu maximum sentiunt hausta hirudine, quam sanguisugam vulgo cœpisse appellari [18] adverto. Hæc ubi in ipso animæ canali [19] se fixit, intolerando afficit dolore.

3 Durisimum dorso tergus [20], ventri molle, setarum [21] nullum tegumentum : ne in cauda [22] quidem præsidium abigendo tædio muscarum (namque id et tanta vastitas sentit); sed cancellata [23] cutis, et invitans id genus animalium odore. Ergo quum extenti [24] recepere examina, arctatis in rugas repente cancellis, comprehensas enecant. Hoc iis pro cauda, juba, villo est.

4 Dentibus ingens pretium [25], et Deorum simulacris lau-

porcorum, ita ut aliquando fugiat ex his. » Facit et Basilius, in Hexaem. homil. IX, p. 120: Οὐ μᾶλλον ἄγαμαι τὸν ἐλέφαντα τοῦ μεγέθους, ἢ τὸν μῦν ὅτι φοβερός ἐστι τῷ ἐλέφαντι. *Non elephantem admiror magis, propter hunc magnitudinis tumorem, quam murem qui formidolosus est elephanto.* Cæterum Solinus ex Plinio hæc transcribit, c. xxv. Hard. — Sed vid. sup. not. 15, fin. Aj.

18. *Cœpisse appellari.* Itaque Pliniano ævo sanguisuga a suctu sanguinis cœpta est appellari. Qui certe scriptores antea vixerunt, hirudinem constanter vocant. Horatius, Art. Poet. vs. ult. « Non missura cutem, nisi plena cruoris, hirudo. » Hard.

19. *Animæ canali.* Hoc est, in arteria et spiritus meatu. In Chiffl. cod. perperam scribitur, *amne canalis.* Hard.

20. *Tergus.* Tergus pro corio aut cute. Ita Solinus agnovit, cap. xxv : « Durissimum dorso tergus est, ventri mollius, etc. » Osseam cutem Cassiodorus vocat, Var. lib. X, form. 30. Hard. — *Durissimum dorso tergus.* Hinc Plauti jocus in milite : « Herus meus elephanti corio circumtectus est, non suo : Neque habet plus sapientiæ, quam lapis. » Dalec.

21. *Setarum.* Solinus : *Setarum hirsutiæ nullæ.* Arist. Hist. Anim. lib. II, cap. 5 : Ὁ δὲ ἐλέφας, ἥκιστα δασύς ἐστι τῶν τετραπόδων. *Inter quadrupedes elephantus minime hirtus est.* Est sane corpore toto glaber, sed habet extrema in cauda pilos, sive setas : unde ipse Plinius, lib. XXXVII, cap. 20, perforatos Indis beryllos, elephantorum setis religari scribit. Hard.

22. *Ne in cauda.* Non negat in cauda pilos esse : sed in cauda præsidium esse muscis abigendis negat. Hard.

23. *Sed cancellata.* Ulcerosis vallibus exaratam dixit Cassiodorus, lib. X, form. 30. Hard.

24. *Ergo quum extenti.* Vel *extenta*, cute scilicet. Hard.

25. *Dentibus ingens pretium.* Cornua esse, quos dentes vocant, mul-

tissima [26] ex iis materia. Invenit [27] luxuria commendationem et aliam, expetiti [28] in callo manus saporis : haud alia de causa, credo, quam quia ipsum ebur sibi mandere videtur [29]. Magnitudo dentium [30] videtur quidem in templis præcipua. Sed tamen in extremis Africæ, qua confinis Æthiopiæ est, postium vicem in domiciliis præbere : sepesque in iis et pecorum stabulis, pro palis, elephantorum dentibus fieri, Polybius tradidit, auctore Gulussa [31] regulo.

XI. (xi.) Elephantos fert Africa ultra Syrticas solitudines, et in Mauritania : ferunt Æthiopes et Troglodytæ, ut dictum est [1] : sed maximos India [2], bellantesque cum 1

tis rationibus probare constur Pausanias, quas Rhodiginus repetit, XIII, 18. Et Jubam ejusdem fuisse sententiæ supra cap. 3, attigit auctor. Contrarium sentit Ovid. IV de Ponto : « Et totum Numidæ sculptile dentis opus. » Videsis Jacobi Palmerii Exercitationes nuper editas ad Pausaniæ Heliaca, pag. 395, ubi prolixe hanc quæstionem tractat. Dalec.

26. *Lautissima.* Ita MSS. omnes, Reg. 1, 2, Paris. Chiffl. Salmant. etc. Editi, *laudatissima.* Hard.

27. *Invenit.* Excogitavit luxuria quid aliud commendaret in elephante, nempe callosam proboscidem, quam saporis esse inter epulas expetiti credit, etc. Hard.

28. *Expetiti.* Præter jam dictam, inquit, eboris commendationem, aliam quoque saporis invenit luxuria, proboscidis manusve elephantinæ callo lautiores inter epulas expetito, arbitrata tum ipsum ebur se mandere. Hard.

29. *Quam quia ipsum ebur... videtur.* Libentissime crediderim proboscidem petasonis instar præparatam gratissimam esu fore; quippe quæ ex plurimis constat delicatissimæ carnis frustulis adipe exquisito per intervalla confixis. Neque ergo opus, ut multi hæc æstimetur argumento puerili quod Plinius allegavit. Cuvier.

30. *Magnitudo dentium.* Vidimus Dieppæ, Galliæ portu emporioque in primis nobili, in officinis eborariorum, dentem unum cujus pondus esset centum amplius librarum, septenum fere pedum longitudo. Hard.

31. *Gulussa.* Colb. 1, 2, et Paris. *Gaulusa*, forte pro *Golusa*. Nam Polybio in Excerptis, de Virtutibus et Vitiis, ex libro XXXI historiarum, scribitur ὁ Γολοσσῆς τῶν Νομάδων βασιλεύς. Asdrubalis, et Scipionis Africani, captæque Carthaginis temporibus suppar. Hard.

XI. 1. *Ut dictum est.* Nempe capite 8. Hard.

2. *Maximos India*, etc. Asiaticorum et Afrorum elephantinum species longe aliæ sunt, sive formam

iis[3] perpetua discordia dracones, tantæ magnitudinis[4] et ipsos, ut circumplexu facili ambiant, nexuque[5] nodi præstringant. Commoritur[6] ea dimicatio : victusque[7] corruens, complexum elidit pondere.

1 XII. (XII.) Mira animalium pro se cuique[1] solertia est, ut his[2] una : ascendendi in tantam altitudinem diffi-

capitis, sive aurium magnitudinem in primis speculere, sive quas in partes maxillarium dentium abeat vitreus cortex, conspicias. In India quoque serpentes longi, ex illorum genere quos hodie vocamus pythonas, et qui possent elephantibus facile nocere, si proboscidem complecterentur. Nihil belli tamen legimus inter hæc animalia geri. Fictitias pugnas Plinius libenter describit quæ facundiæ campum aperiunt. CUVIER.

3. *Bellantesque cum iis.* De hac re Ælian. Hist. Anim. VI, 21. HARD.

4. *Tantæ magnitudinis, ut et ipsos circumflexu facili ambiant.* Converte verba, *Tantæ magnitudinis et ipsos, ut circumplexu facili ambiant. Circumplexu* enim legunt, non *circumflexu* ambo exemplaria : et sic esse legendum Plinius ipse paulo post ostendit, quum dicit, *Victusque corruens complexum elidit pondere.* Item pro verbo illo *facili*, in eisdem *faciunt* habetur; ut non absurde *fasceatim* pro *faciunt* subsituere posses. PINT.

5. *Nexuque.* Velut illigatos nodo præstringant. HARD.

6. *Commoritur ea dimicatio*, etc. lege : *Commorituris dimicatio vict.* etc. SALM. — *Commoritur.* Minus bene et audacter Salmasius, *Commorituris.* Utriusque nece, inquit Plinius, finitur ea dimicatio. HARD.

7. *Victusque.* Rectius scribito, *victus namque.* Quoad sensus : Victusque elephas, corruens, draconem complexum elidit suo pondere. HARD.

XII. 1. *Mira animalium pro se cuique*, etc. Lege : *Mira animalium pro se cuique solertia, ut hic una lacessendi tantam altitudinem difficultas draconi : itaque iter ad pabula speculatus*, etc. Mira, inquit, animalibus solertia in vitandis ac declinandis quæ contraria sunt, et sectandis quæ utilia : ut hic in pugna elephantis et draconis, una difficultas draconi adoriendi ac lacessendi tantam altitudinem, quum animal sit per humum repens. Quid igitur facit ut hanc difficultatem evincat? speculatur iter quo ad pabula eunt elephantes, ex alta arbore se injicit. SALM. — *Mira animalium pro se cuique præcipua solertia est.* Adde particulam *que*, *præcipuaque solertia est*, ex iisdem : in Tolet. tamen verba illa *pro se cuique* non leguntur. PINT.

2. *Ut iis una scandendi in tantam altitudinem difficultas. Draco itaque.* Idem exemplar non *Draco* præfert, sed *Draconi.* Totum ergo hoc cæsum aliter lego et interpungo, *Ut his una, scandendi in tantam altitudinem draconi.* Nam verbum *difficultas*, adjectivum, ut puto, sensum alioqui perspicuum conturbat, difficilemque reddit : posset etiam non ab-

cultas draconi : itaque iter ad pabula speculatus[3], ab excelsa se arbore injicit. Scit ille[4] imparem sibi luctatum contra nexus : itaque arborum aut rupium attritum[5] quærit. Cavent hoc dracones, ob idque gressus[6] primum alligant cauda. Resolvunt illi[7] nodos manu. At hi in ipsas nares[8] caput condunt, pariterque spiritum præcludunt, et mollissimas lancinant partes : iidem obvii deprehensi, in adversos erigunt se, oculosque maxime petunt. Ita fit ut 2
plerumque cæci, ac fame et mœroris tabe confecti reperiantur. Quam quis aliam tantæ discordiæ causam[9] attu-

surde legi, *Ut ex imo scandendi*, etc. Pint. — *Ut his una : ascendendi in tantam altitudinem difficultas draconi, itaque iter*, etc. Ita Reg. 1, 2, Paris. etc. sed iidem *arcessendi* legunt, mendose, ut suspicor, pro *ascendendi* vel *scandendi*, ut editi habent, vel *lacessendi*, ut Salmasius, pag. 307 et 308. Hard.

3. *Itaque iter ad pabula speculatus.* Exemplar Salmant. *Itaque ut tritum iter ad pabula speculatur.* Commodior fortasse lectio sit, *Itaque ut itantem ad pabula speculatur*, ut de Delphinis lib. IX : « Divo autem Augusto principe Lucrinum lacum invectus, pauperis ejusdem puerum ex Bajano Puteolos in ludum literarum itantem. » Pint.

4. *Scit ille.* Elephas nimirum. Hæc quoque crepat Solinus, cap. xxv, pag. 47. Hard. et Aj.

5. *Itaque arborum aut rupium attritum*, etc. Lege : *arborum aut rupem adfrictui quærunt.* Arborem quærunt aut rupem cui se adfricare possint, ad dracones atterendos. Salm.

6. *Ob idque gressus.* Solinus : « Ac primum pedes nodis illigant, ut laqueatis cruribus impediant gradiendi facultatem : nam elephanti, nisi præventi hac spirarum mora, vel arboribus se, vel saxis applicant, ut pondere nitibundo attritos necent angues. » Hard.

7. *Resolvunt illi.* Elephantes proboscide nodos resolvunt. Hard.

8. *In ipsas nares.* Ita Reg. 1, 2, Paris. Chiffl. At editi, *in ipsa nare.* Hard. et Aj. — Minus bene; nam motus non apte jam et poetice exprimitur; dum per τὸ *in ipsas nares caput condunt* significat perspicue *introductum in nares caput condunt in nare.* Quod mox sequitur *lancinant* est quasi *lancea perfodiunt*; vox elegans et quæ Annæo in primis placuit, placitura mox aliis; nam illa medici sæpissime utuntur ad quarumdam sensationum naturam significandam. Non infeliciter. H.

9. *Quam quis aliam tantæ discordiæ causam*, etc. Lege : *Qua quis aliam tantæ discordiæ causam attulerit, nisi naturam spectaculum sibi ac paria componentem? est et alia dimicationis hujus fama elephantis frigidissimum*, etc. Natura, inquit, causa est tantæ discordiæ, quæ spectaculum sibi parat et paria componit; quam quis aliam causam attulerit?

lerit, nisi naturam, spectaculum sibi ac paria componentem[10]? Est et alia[11] dimicationis hujus fama. Elephantis frigidissimum esse sanguinem[12]: ob id æstu torrente præcipue a draconibus expeti. Quamobrem in amnibus mersos[13] insidiari bibentibus: arctatisque[14] illigata manu in aurem morsum defigere: quoniam is tantum locus[15] defendi non possit manu. Dracones esse tantos, ut totum sanguinem capiant. Itaque elephantos ab iis ebibi, siccatosque concidere: et dracones inebriatos opprimi, commorique.

est alia tamen dimicationis hujus: aiunt elephantis frigidum esse sanguinem qui expetitur a draconibus. Salm. — Vide infr. not. 12. Aj.

10. *Nisi naturam, spectaculum sibi ac paria componentem.* In editis, *nisi naturæ spectaculum sibi paria componentis.* In Reg. 1 et 2, *nisi natura spectaculum sibi paria componentem.* In Paris. et Tolet. ac Parm. edit. *natura spectaculum sibi ac paria.* Pellicerius in notis MSS. *nisi naturam, spectaculum sibi, paria componentem:* ut hæ duæ voces, *spectaculum sibi*, sit parium quæ natura componat, quædam appositio. Hard.

11. *Est et alia.* Reliquum hoc caput exscripsit ad verbum fere Solinus, loco proxime appellato. Hoc vero fabulosum esse censet Albertus M. de Animal. l. XXII, tract. 2, cap. 1, pag. 587. Hard.

12. *Elephantis frigidissimum sanguinem.* Perabsurdam serpenti causam prælii tribuit, dum sui refrigerandi cupidine hunc ait in elephantem incurrere. Serpenti frigidus sanguis: elephanti idem cruoris calor qui cæteris quadrupedum. Cuvier.

13. *Quamobrem in amnibus mersos*, etc. Lege: *Quamobrem in amnes mersos insidiari bibentibus, arctiusque illigata manu morsus in aurem defigere.* Salm. — *In amnibus* tamen Reg. 2. Hard.

14. *Arctatisque.* Corrupta haud dubie ea vox est, quum Reg. 1, legat, *morsusque*; Reg. 2, *motusque*; alii *mortusque:* quorum admonitu, nos qui priscarum lectionum vestigiis in hoc castigandi genere tribuimus plurimum, scribendum cum Pellicerio censemus, *intortuque*, hoc est, spirarum volumine, si faveant eruditi huic conjecturæ. Salmasius, pag. 308, legit, *arctiusque*, nimis, ut puto, frigide. Hard. —*Arctatisque.* Vinctisque elephantis illigata proboscide in aurem morsum infigere.

15. *Is tantum locus.* Solin. «Quod is tantum locus defendi non potest promuscide.» Itaque invadunt elephantorum aurem dracones, quoniam locus ille defendi eorum manu non potest. Prius tamen manum eamdem apprehendunt, illigantque intortu suo, ne ejus ope ac ministerio, si partem aliam corporis illigent, aut ipsi proboscide verberentur, aut nodi solvantur, ut superius dictum est. Solino, vetustisque exemplaribus Pellicerius

XIII. (xiii.) Generat eos et Æthiopia Indicis pares, 1
vicenum cubitorum [1]. Id modo mirum, unde cristatos Juba[2] crediderit. Asachæi vocantur Æthiopes, apud quos maxime nascuntur [3]. Narratur[4] in maritimis eorum quaternos quinosque, inter se cratium modo implexos, erectis capitibus velificantes ad meliora pabula Arabiæ vehi fluctibus.

XIV. (xiv.) Megasthenes scribit[1], in India[2] serpentes in 1

adversatur, qunm legi fideutius jubet, *Quoniam is tantum locus defendi non possit, nisi manu.* Hard. — *Quoniam ... possit manu.* Mihi Pelliceriaua lectio arridet, etsi nec Solino, nec MSS. codd. comprobata. Nam patet elephantis proboscidem, nt ad cæteras corporis partes, ita ad aurem defeudendam idoneam esse; sed rem minus facilem fore si sese bumi pnlveret, fricet, etc. Cuvier.

XIII. 1. *Vicenum cubitorum.* Vid. Philostorgium lib. III, cap. 11, et Ælianus, Hist. Anim. lib. II, c. 21. Alia veterum scriptorum testimonia, qui ampliorem etiam draconibns molem assiguant, profert Samuel Bochartus, parte II, de Animal. lib. III, cap. 13. Hard.— *Generat eos... vicenum cubitorum.* In Africa enim et India serpentes triginta pedum longitudinem habent, et nonnunquam superant : hi ex genere *boarum*, vel *pythonum.* Potea in Regio Hist. Natur. Gazophylacio sceletum boæ videre, cui 19 pedes, et pelles quibus 20 et 25. Cuvier.

2. *Unde cristatos Juba*, etc. Sint sane alii cristati dracoues, cnjnsmodi a nobis etiam nuper visus est unus: hos vero Æthiopicos, qui cum elephantis dimicant, cristatos esse nemo veterum scriptorum affirmat, quauquam in iis describendis accurati ac diligentes : in primis Ælianus, loco citato, et Lucanus, lib. IX, vers. 727. Tamen inter dracones marem crista, quemadmodum inter cervos cornibus, insignem incedere scribit idem Ælianus, lib. XI, cap. 62 : ὁ μὲν δράκων ὁ ἄῤῥην τὸν λόφον ἔχει. Indicos, quibus Plinius Æthiopicos pares facit, cristatos esse Philostratus scribit, de Vita Apoll. lib. III, cap. 2. Hard.—Nullus e serpentibus, quos quidem novimus, cristatus; et Juba dracones forte lacertos e magna gente appellavit. Cuvier.

3. *Maxime nascuntur.* Aliis *maximi* magis placet. Plinius extrema cap. 9, de elephantorum forma: « Nam et major Indicis magnitudo est. » Hard.

4. *Narratnr in maritimis eorum*, etc. In Indico mari plurimi serpentes aquatiles et veneuosi, ex hydropheon, pelamidum, etc. geuere. Cuv.

XIV. 1. *Megasth. scribit.* Apud Strabonem, lib. XV, Onesicritus refert apnd Abisarum Indiæ regem duos fuisse dracoues, alterum pedum 140, alterum 80. Nearchus autem visam viperam feminam cubitorum sedecim. Dalec.

2. *In India.* Hæc Solinus ad ver-

tantam magnitudinem adolescere, ut solidos hauriant cervos taurosque[3]. Metrodorus[4], circa Rhyndacum amnem in Ponto, ut supervolantes quamvis alte perniciterque alites haustu raptas absorbeant[5]. Nota est[6], in Punicis bellis ad flumen Bagradam[7] a Regulo[8] imperatore ballistis

bum e Plinio, cap. 52. Pliuius ex Megastheue, ut fatetur, a quo et Aristoteles bausit, Hist. Animal. lib. VIII, cap. 33, pag. 984. Sed eo uomine mendacii iucusatur a Straboue Megastbenes, lib. II, immerito, ut quidem arbitramur. H.

3. *Hauriant cervos taurosque.* Res supra dubium sita est, posse a serpentibus sorberi snimalia crassiora, baustamque, v. gr. cervam a pytbone quodam, quem ab iusnla Batavia vivnm secum dncebat ill. Amherst; sed fractis intra corporis volumina et spiras ossibus, sed diu pressam et humore oris madeutem. Certe uullus boa, etiam si ad sexageuos pedes perveniret, taurum hauriret crudum et durum, ueque hoc modo præparatum. Cuvier.

4. *Metrodorus.* Et ex eo Metrodoro, ut apparet, prolixe recitat eadem Ælianus, Histor. Animal. lib. II, cap. 21. Hard.

5. *Alites haustu raptas exsorbeant.* Concessam ubivis geutium anguibus potestatem trahendi, et, ut aiunt, fasciuandi aviculas et animantes, ad verum revocavit Cl. V. Barton, etiam iu fascinantium celeberrimo angne quem dicimus *crotalum:* vulg. *serpent à sonnettes.* Vide illius *A memoir concerning the fascinating faculty ascribed to the rattle-snake*, Philadelph. 1796, in-8°; ubi argumeutis sedulo adductis probat, hunc serpeutem minimis tantum aviculis vesci, et fere in terra nidificautibus, quas eo tempore corripit quo trepidant, ut soboli opitulentur. Cuvier.

6. *Nota est.* Historiam hanc egregie narrant Florus, lib. II, cap 2, pag. 52; Seneca, epist. 82; Valerius Maxim. lib. I, cap. 8, ex Livio. Livius ipse in epitome lib. XVIII; Silius Ital. lib. VI. Denique Gellius, lib. VI, cap. 3, ex Ælii Tuberonis historiis, quo ex foute, adeo sunt verba paria, hausisse Pliuius ipse videatur. Hard.

7. *Bagradam.* Nuuc *Megarada.* Vide Val. Max. lib. I, cap. ult. Livium, XXIX. Decad. primi belli Punici. Nam Senecam uon dubito huc spectasse, de Clement. lib. I, cap. 25, his verbis: « Lenis et privata pernicies nou solas urbes movet. Quod late furere cœpit, et omnes appetit, undique configitur. Serpentes parvulæ fallunt, uec publice cousequuntur: ubi aliqua solitam mensuram transit, et in monstrum excrevit, ubi fontes potu infecit, et, si afflavit, deurit, obteritque, quacumque incessit, balistis petitur. » Dalec.

8. *A Regulo.* Attilius ille Regulus fuit, quem aiunt a Carthaginiensibus illigatum in machina, resectis palpebris, vigilando necatum, bello Puuico primo; de quo Horatiana od. lib. III, v. Hard.

tormentisque, ut oppidum aliquod, expugnata serpens cxx pedum longitudinis[9]. Pellis ejus maxillæque usque ad 2
bellum Numantinum duravere Romæ in templo. Faciunt his[10] fidem in Italia appellatæ boæ[11]: in tantam amplitudinem exeuntes, ut, Divo Claudio principe, occisæ in Vaticano solidus in alvo spectatus sit infans. Aluntur[12] primo

9. *Serpens CXX pedum longitudinis.* Nullius certi facti sumus, qui eo longitudinis devenerit. Cuvier.

10. *Faciunt his.* Solinus iisdem verbis, cap. II. Faciunt vero præter ista his monstris fidem, immani illa vastitate serpentes, quas hodieque in Brasilia et circumjacente tractu terrarum passim degere, non ex historicis modo accepimus, sed eorum etiam fide, qui oculis usurparunt, omnino credimus. Hard.

11. *Boæ.* Ita Solinus appellat. Festus quoque: « Boa serpens est aquatilis, quem Græci ὕδρον vocant, a qua icti obturgescunt. » Aldrovandus, de Serpent. et Drac. lib. I, ait esse hydri speciem, qui germanice *Unck* appelletur. Hieronymus in vita D. Hilarionis. cap. xxxiii: « Siquidem draco miræ magnitudinis, quos gentili sermone boas vocant, ab eo quod tam grandes sint, ut boves glutire soleant, omnem late vastabat provinciam: et non solum armenta, et pecudes, sed agricolas quoque et pastores tractos ad se vi spiritus absorbebat. » H. — *App. boæ.* Talis draco fuit, qui Lanuvii colebatur et alebatur a virgine, memoratus a Plutarcho in parallelis, et a Propertio Elegia viii, lib. IV, signatus in vetusti denarii romani altera parte, cum virgine cibum oblatura, canistro ad cingulum suspenso. Dalec. — *In Italia appellatæ boæ.* Longissimi in Italia serpentes *coluber Æsculapii* et *coluber quadrilineatus* Lin. qui in sex pedes non excrescunt. Conjectandum ergo est occisum in Vaticano anguem vere e boarum, sive pythonum, genere fuisse. At unde transvectum? Cuv.

12. *In Italia appellatæ boæ... occisæ in Vaticano solidus in alvo spectatus sit infans. Aluntur primo boæ bubuli lactis succo.* MSS. omnes Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. Salm. Tolet. etc. *aluntur trimo:* sed, ut reor, mendose. Favet certe receptæ lectioni Solinus, cap. II, pag. 15, hunc locum transcribens: « Captat primo greges bubulos, et quæ plurimo lacte rigua bos est, ejus se uberibus innectit, etc. » Ego *primo* vel *plurimo* magis probarim, quam *trimo. Privo* autem, quod Salmasio placet, pag. 87, obsoletius est, quam ut arridere hoc loco possit. Sed hic de bois serpentibusque sermo, quæ alites hominesque haustu absorbeant, in memoriam revocat Tertulliani locum, lib. de Corona, cap. x, p. 106: « Draco etiam terrenus, inquit, de longinquo homines spiritu absorbet. » Ubi Rigaltius: « Draco terrenus, nempe Satanas infernus, spiritu et afflatu suo homines absorbet, etiam de longinquo. » Immo argumentatur

bubuli lactis succo, unde nomen traxere [13]. Cæterorum animalium, quæ modo convecta undique, Italiam [14] contigere sæpius, formas nihil attinet scrupulose referre.

1 XV. (xv.) Paucissima Scythia gignit, inopia fruticum [1]: pauca contermina illi Germania : insignia tamen boum ferorum genera [2], jubatos bisontes [3], excellentique [4] vi et

Tertullianus a terreno dracone ad infernum, ut fugiendam longissime doceat idololatriam. Draco etiam terrenus de longinquo nocet, multo magis infernus. Hard. — *Aluntur primo bubuli lactis succo.* Pervagata opinio est lac vaccinum a colubris sugi. Quod quoquo se habeat modo, hinc etymon boæ pervides; quæ male appellatio a Linnæo translata ad zonæ torridæ et Americæ species, quum Italicos prius angues indicaret. Cuvier.

13. *Unde nomen traxere.* Falsa hæc ἐτυμότης Salmasio videtur, pag. 87, in Solin. neque enim hoc proprium boæ, sed omnium serpentium esse, ut bubuli lactis succo alantur. At non omnium sane esse arbitror, id quod Solinus ait Plinii paraphrastes, esse peculiare boæ, ut quoniam avida bubuli lactis est, bovm se idcirco uberibus innectat, suctuque continuo se sagìnet. Inde videlicet nomen. Mihi certe neque auctoritate tanta, neque tam idoneo constabilita argumento videtur sententia Salmasii, ut in ipsam pedibus eam, ac potius existimem a βόης Æolico pro βόος, deduci boæ vocem oportere. Hard.

14. *Italiam contigere sæpius.* MSS. omnes, *Italia.* Impressi, *Italiæ.* Nos *Italiam*, ut sit sententia: Quæ animalia deportata aliunde, attigere Italiam, salvaque ad nos pervenerunt, etc. Hard.

XV. 1. *Inopia fruticum.* Unde his animantibus Scythicis cibatus est gratus in primis, ut de toto caprarum genere Varro docet, de Re Rust. lib. II, cap. 1. Hard.

2. *Genera.* Duo scilicet, bisontes, et uros : quanquam bisontes non ita sunt inter feros censendi, ut, quod Solinus ait, c. xx, p. 40, hunc locum transcribens, *capti assuescere manu* omnino non possint : sed quod ægre possint. Alioqui haud inusitatum esse cecinit Martialis, lib. I, epigr. 105 : « Turpes esseda quod trahunt bisontes. » H.

3. *Jubatos bisontes.* « Quos *Elg* appellant Suizzeri », h. e. Helvetii, inquit Scaliger, Exerc. 206. Hos pulcherrime delineat Calpurnius, quanquam tacito bisontis nomine, Eclog. 7 : « Vidimus et tauros, quibus aut cervice levata Deformis scapulis torus eminet, aut quibus hirtæ Jactantur per colla jubæ, quibus aspera mento Barba jacet, tremulisque rigent palearia setis. » Bisontis iconem exhibet Aldrovandus, de Quadrup. Bisulc. lib. I, cap. 3, ex Volfgango Lazio, et Gesnero. H. —Vide finem not. 5. Aj.

4. *Excellentique vi et velocitate uros.* Hanc vim ac velocitatem, quam uris Plinius dedit, male bisontibus Solinus attribuit, cap. xx, pag. 40, sive codicum interpunctione præpostera, sive legendi festinatione inductus in fraudem. Sic

velocitate uros [5], quibus imperitum vulgus [6] bubalorum nomen imponit, quum id gignat Africa[7], vituli potius[8] cervique quadam similitudine.

Cæsar quoque, de Bell. Gall. l. VI, pag. 74 : « Uri sunt magnitudine paulo infra elephantos, specie, et colore, et figura tauri. Magna vis est eorum, et magna velocitas : neque homini, neque feræ, quam conspexerint, parcunt : hos studiose foveis captos interficiunt. » H.

5. *Jubatos bisontes, excellentique vi et velocitate uros.* Uri sunt boves, ut verbis Alberti M. utar, de Anim. XX, tract. II, c. I, p. 609 : « quos germanice *Visent* vocamus, cornua ingentia duo gestantes, per quæ capere possint multum liquorem, etc. » In sola Mazovia reperiri nunc scribit Aldrov. loco citato, cap. II, aliique apud ipsum. Harn. — Hic locus multis et rixis, et erroribus ansa fuit, et doctos induxit, ut duo genera boum ferorum in septemtrionali Europa quærerent. Unum dumtaxat superesse, nempe quam belluam Germani *Aurochs*, Poloni *Zubr* dicunt, certa res est. Muscum olent vetuli; unde forsan Germanis nomen *bison* (nam bis muscus est *bisam*). Ita et potest ab *Aurochs* manare nomen *uri*, quod germanice *bos montanus*. Moneo tamen variis in locis calvarias duarum specierum occurrere; quarum bæ urorum sunt, illæ boum nostrorum videntur esse, sed hactenus silvestrium, quod hodie exolevit, cicurata nempe omni gente. At Plinio vivente forsan, quidam adhuc feri, ita, ut distinctio fuerit urum inter et bisontem. Vide librum meum *Recherches sur les ossements fossiles*, tom. IV, p. 109 (2 et 3 edit.) Nec cum diserto Buffon τὸν *Aurochs* prototypum bovis esse censeas. Cæterum hæc fera est forma bovis magni, cornibus mediocribus, fronte convexa, altis femoribus, lana crassa et fusca, longiore simul et spissiore in armis, ubi in gibbi formam surgit, præcipue in vetulo mare. *Uris* vero Cæsar maxima tribuit cornua sicut fossilibus calvariis sunt, quas boum olim silvestrium credimus. Cuvier.

6. *Imperitum vulgus.* Vulgi sententiam secutus Agathias, lib. I, pag. 15: Ταῦρος ὑλονόμος καὶ ὄρειος, καὶ τοῖς κέρασι τὸ ἀντίπαλον διαφθείρων. Βουβάλους οἶμαι τόδε τὸ γένος καλοῦσι. Hard.

7. *Africa.* Strabo, de Mauritania: Δορκάδων, καὶ βουβάλων, καὶ τῶν παραπλησίων ζώων... τροφὸς ἡ χώρα ἐστί. *Capreas, bubalos, et similia animalia nutrit hæc regio.* Hausit ab Herodoto, Melpom. lib. IV. Hard.

8. *Vituli potius*, etc. Rangiferos his describit : cornutos equos ex antiquis scriptoribus nonnulli vocarunt. Strabo, lib. XV, equos in India unicornes esse tradit ex Megasthene, et cervi capite. Dalec. —*Vituli potius cervique quadam similitudine.* MSS. et editi ante Hermolaum, *cervice :* ipse *cervive* reposuit, nos *cervique*, ut aliquid utriusque bubali habuisse intelligantur, cervi faciem, magnitudinem vituli. Apud vetustos scriptores, Strabonem citatum in prioribus notis hujusce capitis, Arist. Hist. Anim. lib. III, cap. 6, pag. 323, aliosque, bubali cervis, damis, capreis, tanquam

1 XVI. Septemtrio fert [1] et equorum greges ferorum, sicut asinorum Asia, et Africa [2]: præterea alcem [3], ni proceritas aurium et cervicis distinguat, jumento similem. Item natam [4] in Scandinavia insula, nec unquam visam

congeneribus bestiis copulantur. Unde Hesychius : Βούβαλος, δορκάδιον. Solinus Plinium transcribens, loco citato : « Quum bubali pæne ad cervinam faciem in Africa procreentur. » Ut intelligas quantum fidei hac in parte Bellonio tribuendum sit, qui, Observ. lib. II, c. 50, bubalum dicat a se visum, qui nihil a bove discreparet. Nos eam esse potius feram arbitramur, quam anatomici Parisienses opere singulari delineant ac describunt, appellantque vaccam barbaricam, *vache de Barbarie*. Bubalum interim, qui hic describitur, statuo cum Aldrov. loco citato, cap. XIV, a vulgari, quem Romæ et Florentiæ *Bufalo*, Galli *Buffle*, nominant, longe esse diversissimum. H.—Nec dubie bubali nomen, post hoc indicium, applicare est, et bene Hard. divinavit animal hic designari, quod Linn. *antilopen bubalidem* vocat. Vid. Buffon, supplem. tom. III, tabl. 14. Rem confirmat Strabo, cui bubalus inter dorcadas (lib. XVII) locatur; item Aristoteles, qui hunc cervo et damæ adjungit, Histor. Animalium lib. III, cap. 6; tum Oppianus, qui Cyneget. lib. III, vers. 300 seq. cornua bubali ait primo erecta, mox in terga deprimi. Quæ tamen subjungit de ejusdem magnitudine, capreolo majorem, dama minorem asseverans, spinosius est; nam *ant. bubalis* L. utroque procerior. Forte Oppiano juniores tantum bubali visi. Cuv.

XVI. 1. *Septemtrio*. In Prussia Erasmus Stella, Olaus Magnus apud Moscovitas, alii in regionibus aliis nasci equos agrestes affirmant. Vid. Aldrov. de Quadrup. lib. I, c. 1, pag. 19. Hard. — *Septemtrio fert et equorum greges ferorum*. Nascuntur et in Africæ vastis solitudinibus equi feri, quorum historiam, mores, naturam, venationem, capturam Joannes Leo suis de Africa libris diligenter exposuit. Medicinam ex iis vide infra cap. XXIII, 28. Fert et India Æliano, de Anim. lib. XVI, cap. 9. Dalec. — *Septemtrio*, etc. Nunc etiam in Tataria passim equorum greges qui plurimis abhinc generationibus domesticæ vitæ exsortes sunt, cujus antehac participes eorum avi fuere. Cuvier.

2. *Sicut asinorum Asia et Africa*. In Tatariæ meridionalis solitudinibus, item Syriæ, item Persidis greges multi onagrorum. Cuvier.

3. *Alcem*. Solinus, c. XX, p. 40 : « Est et alces mulis comparanda, etc. » Pausaniæ in Bœot. lib. IX, est ἄλκή. Cæsar, de Bello Gallic. lib. VI, magnitudine paulo capras antecedere tradit. Scaliger paulo ante laudatus, esse id animal putat, quod a Germanis *Ellend* vocatur. Verum Albertus M. de Animal. lib. XXII, tract. 2, alcen secernit ab equicervo, quem *Ellend* nominari sæpe pronuntiat : neque sane huic animali congruit alces ea forma, quam Cæsar, nummique veteres repræsentant. Hard.

4. *Item natam in Scandinavia*. Ita rescripsimus ex codd. Reg. 1, 2,

in hoc orbe[5], multis tamen narratam, achlin[6], haud dissimilem illi, sed nullo suffraginum flexu[7]: ideoque

Paris. Chiffl. etc. Prius impressi libri, *notam*. At Solinus loc. citat. « Scandinavia insula emittit animal, quale alces. » Quibus verbis, ut id adnotemus obiter, Barbarum demiramur, in insula illa septemtrionali, non achlin, ut Plinio placet, sed ipsam alcen nasci a Solino proditum credidisse: quum is Plinium, ut solet, secutus, aptissime ab alce achlin, suppresso quidem ejus nomine, sed similes inter se prodendo, distinxerit. HARD.

5. *In hoc orbe*. Romani imperii. Reg. 1, et 2, *in hac urbe*. HARD.

6. *Multis tamen narratam achlin*. Habent impressi libri *narratam machlin*, sed Reg. 1, 2, Paris. Chiffl. Tolet. aliique, *narratam achlin*, uti nos edidimus. Confirmat hanc emendationem Albertus Magn. qui ubi de alce dixit, ad achlin deinde pergit, quanquam permutatis litteris id nomen perperam apud eum scribatur alci pro achli: sed ita tamen, ut alphabeti series, quam in describendis animalibus ac recensendis sequitur, ab A littera hujusce vocis initium ducendum declaret: « Alces, inquit, a Plinio dicitur esse animal mulo propemodum simile, carens flexura poplitum in anterioribus cruribus, in quo convenit cum elephanto: et ideo non cubat in terra ad dormiendum, sed innititur arbori, etc. » Nugantur autem qui vocis hujus, quæ mere est barbara, et propria ejus gentis, apud quam id animal nascitur, originationem e fontibus græcis petunt, quod non cubet; quoniam Græcis κλίνω sit *cubo*; aut alcem pariter ab ἀλκὴ, quod robur sonat, derivant. HARD. — *Præterea alcem.... achlin*. Videtur h. l. Noster, scripturæ varietatem male interpretatus, pro uno animante, duos finxisse, dum temere nimis duorum auctorum commentarios excutit. De hoc sermo procul dubio est quem dicimus *élan* (*cervum alcem* L.); linguis septemtrionalibus *Elk* appellatur. Huic enim singulare quidquid alci et achli Plinius adscribit; tum statura mulo par, aures longæ, prægrande labrum superius, collum breve, præaltum femur. Non absunt articuli; sed nec ulli quadrupedum absunt. Causa fabulæ, morbus epilepsiæ similis, cui obnoxium alcem etiamnum septemtrionis incolæ dictitant. Eosdem alcem et achlin ex Cæsare præterea colligito qui id alci tribuit (Bell. Gall. lib. VI, capite 27), quod achli Plinius. (Vid. not. 7.) Ille vero neutri cornua esse ait; sed mares forsan non noverat, aut ea tantum anni tempestate viderat qua cornua demittunt. CUVIER.

7. *Sed nullo suffraginum flexu*. Sed nullum habent crura flexum. HARD. — *Sed nullo suffraginum flexu*. Quæ Plinius de rigore crurum, achli assignat, alcibus Cæsar attribuit, de Bell. Gall. lib. VI, c. 27: « Crura, inquit, sine nodis articulisque habent, neque quietis causa procumbunt, neque si quo afflictæ casu conciderint, erigere sese aut sublevare possunt. His sunt arbores pro cubilibus: ad eas se applicant, atque ita paulum modo acclinatæ quietem capiunt, etc. » Confundit

non cubantem, sed acclinem[8] arbori in somno, eaque incisa ad insidias, capi, alias velocitatis memoratæ[9]. Labrum ei superius prægrande: ob id retrograditur in pascendo, ne in priora tendens involvatur[10]. Tradunt[11] in Pæonia feram, quæ bonasus[12] vocetur, equina juba, cæ-

Cæsar alcen cum achli: nec diversa prodere vetustos scriptores de fera sibi haud satis explorata mirum debet videri, quum de obviis etiam sæpenumero inter se dissideant. Alces certe decem a Philippo Imp. ludis sæcularibus exhibitas fuisse testatur Julius Capitolinus in Gordiano tertio, pag. 164. Figuram tamen nummi non repræsentant, quibus signari eas feras oportuit, ad perennem celebritatis recordationem. Nam in uno ex iis nummis, quem in Cimelio Parisiensi nostro servamus, cujus similem alterum profert Erizzo, pag. 542, ubi animalis incerti, hirco similis, iconem ibi signari dixit, non alcem esse cælatam putamus; sed eam potius, quam Aldrovandus damam Veterum appellat, depingitque p. 729. Hard.

8. *Sed acclinem.* Ita rescripsi, secutus Reg. 1, 2, Chiffl. Paris. etc. Prius editi perperam, *acclivem*. H.

9. *Memoratæ.* Hoc est, excellentis, insignis, celebratæ: vel qualis est uris, quorum ante facta mentio. Codicum fidem spernunt, qui *memorandæ* reponunt. Auctor libri de mensura orbis terræ, de achli: « Nam in illo rigore poplitum incomprehensibili fuga pollet. » H.

10. *Labrum ei superius prægrande. Ob id retrograditur in pascendo, ne in priora tendens involvatur.* Hæc verba non ad achlin attinent, sed ad alcem, si Solino credimus, cap. xxii. Itaque illuc transferri debent, ubi paulo ante de alce agebatur. Legendum itaque hoc pacto, « Præterea alcem, ni proceritas aurium et cervicis distinguat, jumento similem. Labrum ei superius prægrande, etc. » Pint. — *Labrum ei superius prægrande.* Prave Solinus paraphrastes, ut furta sua dissimularet, hæc transcribens, prægrande illud labrum superius, cujus causa retrogradi in pascendo achlis Pliniana cogitur, discessione facta a Plinio, alcibus assignavit: et qui Solinum sequi se in alce describenda præ se fert Albertus M. de Animal. lib. XXII, tract. 2, c. 1, p. 578: « Alce, inquit, secundum Solinum, animal est figura, colore, et quantitate, muli prætendens similitudinem: sed labium superius adeo habens protensum, quod nisi retrograde incedens herbas in terra capere non possit. » Hard.

11. *Tradunt in Pæonia.* Solinus, circa Lydiam Phrygiamque, quasi non Pæoniam apud Plinium, sed Mæoniam legerit. At ex Aristotele, *Pæonia* retinendum: Ὁ δὲ Βόνασσος γίνεται μὲν ἐν τῇ Παιονίᾳ, ἐν τῷ ὄρει Μεσσαπίῳ, ὃ ὁρίζει τὴν Παιονικὴν καὶ τὴν Μαιδικὴν χώραν. Hist. Anim. libro IX, cap. 71, pag. 1156. Hard.

12 *Bonasus.* Βόνασσος Aristoteli loco citato. Hard. — *Quæ bonasus vocetur.* Idem libro περὶ τῶν θαυμασίων ἀκουσμ. eam vocat βόλινθον,

tera tauro [13] similem, cornibus ita in se flexis [14], ut non sint utilia pugnæ : quapropter fuga sibi auxiliari, reddentem in ea [15] fimum, interdum et trium jugerum longitu-

versus vero Hist. lib. IX, vocat et βόνασσον, sed et μόνοπον, quæ ultima vox est Pæoniæ incolarum. H. — *Bonasus*, etc. Locum totum Noster ex Aristot. Hist. Anim. l. IX, cap. 45, mutuatus est, si tria jugera excipias, pro quo Philosophus quatuor passus scripserat. Quid vero longitudo trium jugerum est? Jugerum ad superficiem æstimandam spectat, non ad longitudinem. Aristoteles quoque satis habet dicere bonasi excrementa, ita acria esse ut quos forte tetigerint, iis pili statim decidant; et, si Plinio credideris, urunt, cremant, ignis instar. De animante vero ipso, Aristotelis descriptio *bisontem*, id est, *Aurochs* omnino repræsentat, præter cornua quæ in se rursus curvata, et in prælio adeundo inutilia dicit. At id forte unius individui ἀνωμαλία fuit. Talis bisontis sceletum habemus in Museo regio, cujus unum cornu hunc in modum tortile est. Cuvier.

13. *Cætera tauro.* Quod ad molem, vocemque pertinet, μέγεθος καὶ φωνὴν, inquit Philosophus. H.

14. *Ita in se flexis.* Vetus Dalec. codex, *ita inflexis.* Prave : Aristoteles enim receptam lectionem tuetur : Κέρατα δὲ καμψὰ, κεκαμμένα πρὸς ἄλληλα, καὶ ἄχρηστα πρὸς τὸ ἀμύνεσθαι. *Cornua autem curva, et adverso inter se flexu curva, atque inutilia ad pugnam.* Hard.

15. *Reddentem in ea*, etc. Hoc est, in ea fuga; nempe, ut Philosophus ait paulo explanatius, quum inter fugiendum defectus viribus consistere cogitur, tum vero descendit ad illud extremum præsidium, hoc est, ad egerendam alvum. Hard. — *Reddentem in ea fimum, interdum et trium jugerum longitudine.* Aristotelis, a quo locus hic tralatus est, verba sunt ex libro nono, cap. 45, de bonaso : « Quum percussus est, fugit : nisi defatigatus, nunquam consistit, repugnat calcitrans, et proluviem alvi vel ad quatuor passus projiciens; quo præsidio facile utitur, et plerumque ita adurit, ut pili insectantium canum absumantur. » Ex his Aristotelis verbis planum fit, non *trium* apud Plinium legendum esse, sed *quatuor.* De cætero discrimen tralationis inter Plinium Theodorumque attulit ambiguitas verbi græci, *orgyia :* quod tum jugerum significat, tum etiam passum ulnamque. Plinio prior significatio magis placuit, Theodoro posterior. Cui subscribunt, modo non sit mihi fraudi inconditos et barbaros scriptores interdum citare, Albertus Magnus, libro de Animalibus octavo, capite primo, tractatus v, et Avicenna libro etiam octavo, capite septimo. A quibus in hac parte, quod cum bona Plinii venia dictum sit, magis sto, quam ab ipso Plinio, tanto alioqui inter illos Pliniumque instertitio, aut potius chao. Pint. — *Trium jugerum longitudine.* Ita constanter, et recte quidem, ut nostra suadet interpretatio, libri omnes, etiam MSS. Itaque frustra

dine : cujus contactus sequentes [16] ut ignis aliquis amburat.

1 XVII. Mirum pardos [1], pantheras, leones [2], et similia, condito [3] in corporis vaginas [4] unguium mucrone, ne refringatur hebeteturve, ingredi : aversisque [5] falculis [6] currere, nec nisi appetendo protendere. (XVI.) Leoni præci-

interpretes et critici Plinii judicium, eruditionemque hoc loco desiderant : tametsi Aristoteles, loco cit. p. 1159, bonasum hunc refert quatuor orgyiarum spatio, εἰς τέσσαρας ὀργυιάς, hujuscemodi ventris proluviem ejaculari. Græcorum ὀργυιάς nostratibus passibus pares esse Plinius ipse intellexit, qui libro V, cap. 9, altitudinem Mœridis paludis dixit esse quinquaginta passuum, quam Herodotus, lib. II, Euterpe, num. 149, pag. 148, pronuntiavit esse πεντηκοντόργυιον. Jam ætate Solini in codicibus Plinianis sic legebatur : « Proluvie citi ventris, inquit, fimum egerit per longitudinem trium jugerum, etc. » Albertus M. de Anim. lib. VIII, tract. v, cap. 1, pag. 276, non Plinium secutus, sed Aristotelem, orgyias, ut par est, interpretatus, hæc scripsit de eadem fera : « Contra venatorem ejicit stercus ad quatuor passus. » Sed est alia tamen majorum orgyiarum mensura, de qua dicemus lib. XVI, cap. 76. Sensus est : Dum fugit, fimum egerit, donec jugerum trium spatium fugiendo percurrerit. HARD.

16. *Sequentes.* Sive canes insequentes, ut Philosophus loco cit. et Antigonus Carystius, Hist. Mirab. cap. 58, sive etiam homines, ut Ælianus censuit. HARD.

XVII. 1. *Mirum pardos*, etc. Omnes animantes qui felibus annumerantur ungues habent *retractiles*, hoc est, elasticis instructos ligamentis, quorum vi eriguntur, superne verso acumine, donec musculos moveant, hos submissuri, quod non prius faciunt quam aliquid velint comprehendere. Inde unguibus sua vis, suum acumen non hebetatur. CUVIER.

2. *Leones.* De leonibus idem quoque referunt Solinus, cap. XXVII, et Plut. lib. de Solert. Anim. HARD.

3. *Condito.* Condito inter cutis rugas, instar vaginæ, unguium mucrone. HARD.

4. *In corporis vaginas.* Intra rugas cancellatæ cutis : alias enim vaginas, in quas condat ungues, leo nullas habet, uti monent ii qui in Bibliotheca Christianissimi regis leonem dissecuerunt, anno 1667. Sed ita sunt articuli digitorum compositi, aptique, ut ungues arrigere ac protendere, quum lubet, queant : eosdemque reductos atque demissos, inter digitos condere, ne ingressu hebetentur, aut refringantur. HARD.

5. *Aversisque.* Depressis unguibus currere : nec eosdem protendere, nisi quum *prædam* appetit. HARD.

6. *Falculis.* Sic ungues vocat a similitudine cum falce. HARD. — A falcibus falcones dicti. MENAGE, nott. inedd. in Plinianum exem-

pua generositas[7], tunc quum colla armosque vestiunt jubæ.
Id enim ætate[8] contingit leone conceptis. Quos vero
pardi generavere[9] semper insigni hoc carent : simili modo
feminæ[10]. Magna iis libido coitus, et ob hoc maribus ira.
Africa hæc[11] maxime spectat, inopia aquarum ad paucos 2
amnes congregantibus se feris. Ideo multiformes ibi animalium partus, varie feminis cujusque generis mares aut vi, aut voluptate miscente. Unde etiam vulgare Græciæ dictum[12] : Semper aliquid novi Africam afferre. Odore pardi coitum sentit in adultera leo, totaque vi consurgit in pœnam. Idcirco ea culpa flumine abluitur, aut longius comitatur[13]. Semel autem edi partum[14], lacerato unguium

plar Bibliothecæ regiæ S. 781, 1.

7. *Leoni præcipua generositas.* Leones Porphyrius dictos vult παρὰ τὸ λάω, vel λεύσσω, quod acerrimo sint visu : σμερδαλέους vocat Homerus ab oculis radiantibus. Nam μέρδειν, μαίρειν, significat, lucere, splendere. Dalec. — Generositas vero hoc loco est, non animi magnitudo, quod gallice est *générosité*; sed nobilitas, formarum decor et corporis pulchritudo. Aj.

8. *Id enim ætate*, etc. Non statim ab ortu leone quoque genitis legitime catulis jubæ contingunt, sed tempore, ætatisque progressu. Hard.

9. *Quos vero pardi generavere.* Solinus hæc item e Plinio, cap. 27. Hos vero leopardos vocant, quasi ex lea et pardo genitis. Hard. — *Quos vero pardi generavere.* Leopardum Veteres appellitavere e pardi, sive pantheræ, et leænæ adulterio natam feram. Fabulosa hæc de generum mixtura, congregantibus se ad fontes feris in Africa, monere supervacaneum. Causa esse videtur stupor mortalium ad belluarum inauditarum species quas Africa mittebat, et quarum ita percommode explicatur generatio. Cæterum præierat jam Aristot. Hist. Anim. lib. VIII, cap. 28. Cuvier.

10. *Simili modo feminæ.* Scilicet, juba carent. Arist. Hist. lib. II, cap. 31 : οὐκ ἔχει δὲ ἡ λέαινα χαίτην, etc. Hard.

11. *Africa hæc.* Aristot. Hist. Anim. cap. 33, ubi ea totidem ferme verbis. Hard.

12. *Græciæ dictum.* Ab Aristotele sic expressum, ὅτι ἀεὶ φέρει τι Λιβύη καινόν. Hard.

13. *Aut longius comitatur.* Ne propius accedens, odore crimen suum prodat. Dalec.

14. *Semel autem edi partum.* In Æsopi fabulis, leæna vulpi glorianti multos se fetus edere, unum respondit se tantum parere, sed leonem. Herod. lib. III, et Gellius hanc fabulam in vulgus sparserunt. Apud Philostratum, ingens leæna octo catulos in utero gestare comperta. Idem auctor scribit, leænam

acie utero in enixu, vulgum credidisse video. Aristoteles[15]
diversa tradit, vir quem in iis magna secuturus ex parte,
3 præfandum reor. Alexandro Magno rege inflammato cupi-
dine animalium naturas noscendi, delegataque hac com-
mentatione Aristoteli, summo in omni doctrina viro, aliquot
millia hominum in totius Asiæ Græciæque tractu parere
jussa[16], omnium quos venatus, aucupia, piscatusque ale-
bant: quibusque vivaria, armenta, alvearia, piscinæ, avia-
ria in cura erant: ne quid usquam genitum[17] ignoraretur
ab eo: quos percontando, quinquaginta[18] ferme volumina
illa præclara de animalibus condidit: quæ a me collecta
in arctum, cum iis quæ ignoraverat, quæso ut legentes
boni consulant, in universis rerum naturæ operibus, me-
dioque[19] clarissimi regum omnium desiderio, cura nostra
4 breviter peregrinantes. Is ergo tradit[20] leænam primo

sex mensibus uterum ferre, parere ter, primum tres, post duos, ac unum postremo. Rhodigiu. XXIX, 9. Dalec. — *Semel autem edi partum.* Creditum hoc Herodoto, Thalia, lib. III, num. 108. Refert id etiam ex vulgi opinione Basilius, homil. ix, in Hexaem. — *Semel autem edi partum.* Mera fabula, ex Herodoto, lib. III; confutata tamen Stagiritæ Hist. Anim. lib. VI, cap. 31. Cuv.

15. *Aristoteles.* Nec solus refellit commentum Philosophus, Hist. Anim. lib. VI, c. 31; Ælianus item, Hist. Anim. lib. IV, cap. 43; Gellius ex variis Homeri locis, libro XIII, cap. 7; Philostratus, de Vita Apoll. lib. I, cap. 16; ipsique adeo Prophetæ, qui in paginis sacris plures catulos uni leænæ attribuunt. Hard.

16. *Parere jussa.* Magis probarim, *parere ei jussa.* Hard.

17. *Usquam genitum.* Ita Reg. 1, 2, Paris. Chiffl. etc. Editi prave, *gentium.* Hard.

18. *Quinquaginta.* Etiam lxx de Animalibus libros ab eo editos auctor est Antigonus Carystius, cap. 66. Intercidisse igitur multos necesse est, quos ne Laertius quidem ipse recenset inter Philosophi opera, lib. V, quum vix xxx et unum ejus argumenti enumeret. Hard.

19. *Medioque*, etc. Dum inter res infinitas, quas clarissimus regum nosse percupivit, beneficio operaque nostra peregrinantur. Hard.

20. *Is ergo tradit.* Abuti testimonio Aristotelis Plinius nunc visus est Salmasio in Solin. pag. 325, et Pellicerio in notis MSS. Neque enim in eo loco quem signari a Plinio putarunt, Hist. Anim. libro scilicet VI, pag. 777, communem hujusmodi partum cunctis esse leænis credidit, ut Plinio visum, sed earum tantummodo proprium quas

fetu parere quinque catulos, ac per annos singulos[21] uno minus : ab uno sterilescere. Informes[22] minimasque carnes magnitudine mustelarum esse initio, semestres vix[23] in-

Syria generat. Οἱ δ' ἐν Συρίᾳ λέοντες, inquit, τίκτουσι πεντάκις· τὸ πρῶτον, πέντε· εἶτα ἀεὶ ἑνὶ ἐλάττονα· μετὰ δὲ ταῦτα οὐκέτι οὐδὲν τίκτουσιν, ἀλλ' ἄγονοι διατελοῦσι. Nam quod ad universum earum genus pertinet, paulo supra idem, pag. 776 : Ὀχεύει δὲ καὶ τίκτει οὐ πᾶσαν ὥραν, καθ' ἕκαστον μέντοι τὸν ἐνιαυτόν. Τίκτει μὲν οὖν τοῦ ἔαρος· τίκτει δ' ὡς ἐπιτοπολὺ δύο, τὰ μέντοι πλεῖστα ἕξ· τίκτει δ' ἐνίοτε καὶ ἕν. *Coit paritque, non quovis tempore, quanquam quotannis. Parit autem vere. Binos fere parit, neque plures senis : interdum etiam unum.* Verum de toto genere Plinio nostro adstipulantur, Oppianus, Cyneget. lib. III, v. 38; Manuel Philas, lib. de Propr. Anim. cap. de leæna, pag. 78; Ælianus, Hist. Anim. lib. IV, cap. 34, et quod rem plane conficit, ipsemet Aristoteles, de Gener. Anim. lib. III, cap. 1, pag. 1096. Alteram Salmasii emendationem, qua hunc locum ita legit, *per singulos annos minus ab uno sterilescere*, nec orationis perspicuitas, nec Aristotelis verba, nec Pliniani codices ferunt. Hard. — *Is ergo tradit..... parere quinque catulos.* De Generat. Anim. lib. III, cap. 1, pag. 1096. Plinii Paraphrastes Solinus, c. xxvii, pag. 50 : « Leænæ fetu primo catulos quinque edunt : deinde per singulos partus numerum decoquunt annis insequentibus : sed postremo quum ad unum materna fecunditas recidit, sterilefiunt in æternum. » Hard. — *Leænam primo fetu parere quinque catulos*, etc. Illud Aristoteles tantum de Syriæ leænis, Anim. Histor. lib. VI, cap. 31; paulo antea fatus, binos tantum leænas vulgo enixas, nunquam vero plus quam senos, quandoque unum. Quod et in Theriotrophio regio observatum. Sed et Syriæ leænis minime patet diversas pariendi rationes unquam fuisse. Cuvier.

21. *Ac per annos singulos uno minus*, etc. Legend. *ac per annos singulos minus ab uno sterilescere*, pag. 325. Salmas.

22. *Informes*, etc. Ἀδιάρθρωτα καὶ τυφλὰ, *inarticulatos et cæcos*, inquit Arist. de Gener. Anim. lib. IV, cap. 6, quemadmodum ursa, vulpes, etc. Hard. — Falsissime. Nam leonum catuli oculis apertis nascuntur, et corpore, ut felium nascentium, bene constituto; ut adultarum, grandi. Pellis primo fulva lineas habet transversas et fuscas; et, ante quam alter mensis compleatur, incedunt. Hæc enim in Theriotrophio ipsi perspeximus. Cuv.

23. *Semestres vix.* At bimestres ingredi, et Aristotelis auctoritate, et certissimo constat experimento. Aristotelis verba sunt, Hist. Anim. VI, 31 : Τίκτει δὲ καὶ ὁ λέων πάνυ μικρὰ οὕτως, ὥστε δίμηνα ὄντα μόλις βαδίζειν. Aristotelem sequitur Ælianus, Hist. Anim. lib. IV, cap. 34. Sed locum alium Philosophi Plinius respexit, ex iis libris quos deperditos diximus. Hard. — Vid. not. quæ præcedit. Aj.

gredi posse, nec nisi bimestres moveri. In Europa[24] autem inter Acheloum tantum Nestumque[25] amnes leones esse : sed longe viribus præstantiores iis, quos Africa aut Syria gignant.

1 XVIII. Leonum duo genera[1] : compactile et breve, crispioribus jubis[2]. Hos pavidiores esse, quam longos[3] simplicique villo : eos contemptores vulnerum. Urinam

24. *In Europa.* Hæc Aristoteles, Hist. lib. VI, cap. 31, et lib. VIII, cap. 33. Hard.

25. *Inter Acheloum Nestumque.* Ita MSS. omnes, cum Herodoto, in Polym. lib. VII. Aristoteles, τοῦ Νεσσοῦ. Negat hic Plinius cum Herodoto, aut ad ortum Solis ultra Nestum amnem, aut ad occasum cis Acheloum, visum leonem in Europa ullum. Interpres Italus hoc loco recte Plinii mentem est assecutus, Christophorus Landinus, anno 1476 : « In Europa non sono se non tra Acheloo e Neso fiume. Ma molto più robusti sono quegli che nascono in Africa et in Syria. » Hard. —*Inter Acheloum Nestumque.* Aristot. Hist. Anim. lib. VI, cap. 31, item lib. VIII, cap. 28, narrat quoque; præeunte Herodoto, lib. VII. Sed quis novit quo id tempore verum fuerit? Herodotus quidem tempus finit, Xerxis asseverans camelos a leonibus in Thracia voratos. Cuvier.

XVIII. 1. *Leonum duo genera.* Cf. Arist. Hist. Anim. lib. IX, c. 69, et Solinus, cap. xxvii. Hard. — *Leonum duo genera.* Non novimus crispos leones, quos sæpissime Veteres repræsentavere. Num e stirpe leonum Acheloum inter et Nestum vigente? Num, imaginantibus pictoribus, sculptoribus, vel poetis, re eos vera esse crediderunt naturæ periti? Neque ἄτριχα vidimus aut novimus quemquam e leonibus, si mas, si adultus hic fuerit. Ait tamen D. D. Olivier tales sibi in *Bagdad* visos. Cuvier.

2. *Crispioribus jubis.* Aristoteles, οὐλοτριχώτερον : ubi τρίχας recte pro χαίτας accipi oportet, non pro pilo seu villo proprie appellato. Solinus item, loco cit. « Breviores et jubis crispi, plerumque ignavi sunt, et imbelles : longiores, et coma simplici, acres magis ac potentes : at hi quos creant pardi, in plebe remanent, jubarum inopes. » Hard.

3. *Hos pavidiores esse, quam longos, simplicique villo.* Dalecampio assentimur *longos* reponenti, litterula ex subsequente voce repetita, quum prius *longo* tantum ederetur. Sic enim Solinus, cap. xxvii, p. 50, legisse se agnoscit in Plinio : « Longiores, inquit, et coma simplici, acres magis ac potentes. » Et Aristoteles, Hist. Anim. libro IX, pag. 1154 : Γένη δ' ἐστὶ λεόντων δύο· τούτων δ' ἐστὶ τὸ μὲν στρογγυλώτερον, καὶ οὐλοτριχώτερον, καὶ δειλότερον· τὸ δὲ μακρότερον, καὶ εὐθύτριχον, ἀνδρειότερον. Hard. — *Quam longos.* Subintellige *leones*, qui compactis et brevibus opponuntur. Hard.

mares crure sublato reddere[4], ut canes, gravem odore[5], nec minus halitum[6]: raros in potu: vesci alternis diebus[7]: a saturitate interim triduo cibis carere. Quæ possint, in mandendo solida devorare: nec capiente aviditatem alvo, conjectis in fauces unguibus extrahere: ut, si fugiendum in satietate, abeant[8]. Vitam iis longam docet

4. *Urinam mares crure sublato reddere.* Arist. Hist. Anim. lib. VIII, cap. 9. Hard. — Retro urinam emittunt leones pantheræque. Cuv.

5. *Gravem odore.* Ita rescripsi ex Aristotele, Hist. Anim. lib. VIII, cap. 9, pag. 901: καὶ τὸ οὖρον ἔχον ὀσμήν. Accedit et auctoritas vetusti cod. Dalec. Editi prios, *gravem odorem.* Hard. — *Gravem odore.* Urinam scilicet. Hard.

6. *Nec minus halitum.* Dicemus ea de re, libro XI, cap. 115. Hard. — *Nec minus halitum.* Hinc putant quidam vetulæ pudendum mocidum jam ac fœtens a Martiale dici leonem, hoc versu: «.... noli Barbam vellere mortuo leoni.» Ob hanc causam Catullo Cæsius *leo* dicitur hoc verso: «Cæssio veniam obvius leoni.» Non, ut vulgo legunt, *Cæsio.* Nam Græcis χαίσειν, cacare est. Inde *cessale*, privata et familiaris sella, Italis *cesso.* Apud Plautum in Menæch. leoninum cavum, domus est in qua mulier habitat gravem halitum et virosum spirans: «Etiam nunc concede audacter ab leonino cavo.» Dalec.

7. *Vesci alternis diebus.* In Aristotelis operibus quæ nunc extant, nusquam leonem tradidit altera die cibum sumere, altera abstinere: sed id solum, quod statim subjicitur, biduo triduove jejunium ferre, quoniam assuevit is scilicet in dies plures crapulari. Solinus autem pessime, alternis diebus potum, alternis cibum leones capere in hujus loci paraphrasi tradidit, cap. xxvii. Hard.

8. *Ut si fugiendum sit, in satietate abeant.* Olim *non in satietatem abeant.* Cod. Tol. *Aut si fugiendum in satietate habeant*, eximie. Quidam scribunt, *Ut si fugiendum sit, non satietate habeant.* Quæ lectio, etsi non displicet, non tamen perinde atque superior, placet, quam et Solinus confirmare videtur cap. xxix, his verbis: «Tum quod carnes justo amplius devoratas quum gravant, insertis in ora unguibus sponte protrahunt. Sane et quum fugiendum est in satietate, idem faciunt.» Pint. — *In satietate, abeant.* Librorum hactenus editorum lectio est, *ut* (*si fugiendum sit*) *non in satietatem abeant.* At MSS. omnes, Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. etc. *aut si fugiendum, in satietatem,* (Tolet. *in satietate,*) *habeant.* Unde nos lectionem sinceram eliciumus, quam et Solinus confirmat, cap. xxvii, pag. 50: «Sane et quum fugiendum est in satietate, inquit, idem faciunt:» ubi tamen hæc Aristoteles dixerit, in iis quæ extant operibus, nondum inveuimus. Sensus iste est: Ut si fugiendum sit, quum æquo largius expleta est ventris cupiditas, vel sic exo-

argumento[9], quod plerique dentibus defecti reperiantur[10]. Polybius Æmiliani[11] comes, in senecta[12] hominem appeti ab iis refert, quoniam ad persequendas feras vires non superant. Tunc obsidere Africæ urbes : eaque de causa crucifixos vidisse se cum Scipione, quia cæteri metu pœnæ similis absterrerentur eadem noxa.

1 XIX. Leoni tantum[1] ex feris clementia in supplices : prostratis parcit : et ubi sævit, in viros potius[2], quam in feminas fremit : in infantes non nisi magna fame. Credit Libya intellectum pervenire ad eos precum[3]. Captivam

nerata ad cursum alias tardante crapula, securius faciliusque abeant. Hard.

9. *Vitam iis longam docet argumento*, etc. Aristoteles, Hist. Anim. lib. IX, cap. 39. Hard.

10. *Quod plerique dentibus defecti reperiantur.* Aristoteles, de leonibus loquens, libro IX, cap. 44 : « Vivere, ait, annos multos putantur : et quidem qui captus est claudus, dentes complures fractos habebat. Quo argumento quidam leonum vitam longam esse existimarunt : haud enim hoc accidere, nisi longo tempore potuisse. » Ex his Aristotelis verbis censeo hic scribendum, non *plerique*, sed *plerisque* : nec *defecti*, sed *defractis*. Pint.

11. *Æmiliani.* Polybius, de quo nos egimus in scriptorum Indice, Cornelii Scipionis Africani Æmiliani in Africana expeditione comes fuit. Testis Ammianus, lib. XXIV, scribens, « Æmilianum Scipionem cum historiarum conditore Polybio Megalopolitano Arcade, et XXX millibus, portam Carthaginis impetu simili subfodisse. » Ex epist. Ciceronis ad Lucceium, ad Div. lib. V, Polybium scimus singulari opere, de bello Numantino privatim scripsisse, quod idem Scipio Æmilianus gessit, qui Carthaginem delevit. Hard.

12. *In senecta.* Hoc etiam refert Aristoteles loc. cit. Hard.

XIX. 1. *Leoni tantum*, etc. Solinus hæc pariter, cap. xxvii. Hard. — Multus vereor ne elephantis sapientiæ par leonis magnanimitas evadat. Quæ de hoc perhibentur, in id facile reduces, leoni non esurienti aliquando non occisam prædam, aut aliquid novum stupenti elapsam; quod cuivis maximo animali familiare est, etiam carnis appetenti. Cuvier.

2. *In viros potius.* In editis, *prius*. At Reg. 1, 2, Chiffl. Paris. Tolet. etc. *potius*. Ita Solinus loc. cit. Potius autem in viros sævit, veluti admonente natura : « Nullum memorabile nomen Feminea in pœna esse. » Hard.

3. *Credit Libya intellectum pervenire ad eos precum.* Locutio quidem hæc usitata Plinio, ut hoc ipso volumine, cap. 36 : « Cerebro veneficium inesse Hispaniæ credunt. » Et alias sæpe. Nihilominus subdu-

certe Gætuliæ reducem audivi, multorum in silvis impetum a se mitigatum alloquio, ausam dicere se feminam, profugam, infirmam, supplicem animalis omnium generosissimi, cæterisque imperitantis[4], indignam ejus gloria prædam. Varia circa hoc opinio, ex ingenio cujusque, vel casu, mulceri alloquiis feras : quippe[5] obvium, serpentes

bito num hoc loco non *Libya* scribi debeat, sed *Juba* : ut supra cap. 13 : « Id mirum unde cristatos Juba crediderit. » Idem Solinus, cap. XXIX. *Juba* in Plinio videtur legisse, non *Libya*. Sic enim ait, « Getulæ etiam mulieris nomen Jubæ libris comprehensum est, quæ obtestata occursantes feras, impune rediit. » Hoc si recipimus, legendum erit paulo post, *audivit*, non *audivi*, ut ad eumdem Jubam referatur. PINT. — *Credit Libya*. Ita MSS. omnes : quam lectionem egregie confirmat Ælianus, Hist. Anim. lib. III, cap. 1, ubi leones Libycos, et increpatorios hominum ac mulierum sermones, precesque intelligere, plurimis experimentis probat. Itaque Salmasius non audiendus, qui pag. 325, in Solin. emendat, *Tradit Juba*.... et mox, *reducem audivisse*. Nec Solinus ipse, quo duce erravit : quum id quod de Gætula muliere inaudivisse se ævo suo Plinius prodit, ad Jubam tanto vetustiorem refert. Refert quiddam plane simile de Gætula muliere Solinus loc. cit. idque ex Jubæ libris accepisse se profitetur : Plinius non id recitat, quod ex Juba hauserit, sed quod ipse tum oculis, tum auditione didicerit. Cæterum omnibus nota fabula Florentini leonis. HARD. et AJ.

4. *Cæterisque imperitantis*. Scribe sic, non *cæteris imperantis*, ex utroque exemplari, ut infra cap. 38 : « Quo gustato tanta illis vis est, ut cæteris quadrupedum imperitans illico spiret. » PINT.

5. *Quippe obvium, serpentes extrahi cantu.... verum falsumne sit, vita non decreverit*. Mendosam librorum editorum lectionem ex MSS. codicum fide restituimus. Editi, *quippe ubi etiam*, etc. Salmasius in Solin. pag. 325, contrario plane sensu, vel potius nullo : *quippe ubi jam... vita decreverit*, expuncta negandi vocula quam exhibent MSS. codd. Reg. 1, 2, Paris. aliique omnes, in quibus etiam legitur, *quippe obviam serpentes*, etc. unde nos sinceram lectionem eruimus. HARD.—*Quippe obvium*. An mulceantur, inquit, nostris alloquiis feræ, nihil mirum inter homines ambigi : quum res maxime obvia, cujus veritas tam facile quotidianis experimentis deprehendi potest, serpentium scilicet excantatio, verane an falsa sit, nondum satis constet, nondum communis hominum consensus sanxerit. Quandoquidem res maxime obvia, *facilisque experimenti*, *quæ vulgo jactatur*, serpentes extrahi cantu, et ad pœnas vocari, verum falsumne sit, homines nondum decreverunt. HARD.

extrahi cantu[6], cogique in pœnam, verum falsumne sit, vita non decreverit[7].

2 Leonum animi index cauda[8], sicut et equorum aures. Namque et has notas generosissimo cuique natura tribuit[9]. Immota ergo placidus[10], clemens, blandientique similis, quod rarum est : crebrior enim iracundia. Ejus in principio, terra verberatur : incremento terga, ceu quodam incitamento, flagellantur. Vis summa[11] in pectore. Ex omni vulnere, sive ungue impresso, sive dente, ater profluit

3 sanguis[12]. Iidem satiati[13], innoxii sunt. Generositas in pe-

6. *Extrahi cantu.* Atque adeo rumpi. Virg. « Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis. » Ovidius : « Vipereas rumpo et verbis et carmine fauces. » Horatius : « Caputque Marsa dissilire nænia. » Turn. XXX, 39. Dalec. — *Serpentes extrahi cantu.* Circulatores quidem in Ægypto, Psyllorum, ut videtur, successores, angues post se trahunt, non cantu, sed soni imitatione. Quod probe perspexit, æmulatusque est felicissime Cl. Geoffroi Saint-Hilaire. Arcanum noverant procul dubio Marsi, et hinc opinio percrebuit, recepta apud Veteres, de incantamentorum vi. Cuvier.

7. *Vita decreverit.* Ἑλληνισμός. *Vita decrevit*, ὁ βίος κέκρικεν, communis scilicet hominum consensus sanxit. Salmas.

8. *Index cauda.* Addidit et frontem Solinus de suo, loc. cit. scribens : « Animos leonum frons et cauda indicant, sicut motus equini de auribus intelliguntur. Dedit enim has notas, etc. » Hard.

9. *Namque et has notas generosissimo cuique natura tribuit.* Dicit generosissimo cuique animalium hujusmodi notas insitas a natura, quales leoni et equo. Salmas.

10. *Immota ergo placidus*, etc. Lege : *Immota ergo placido*, *clemens blandienti.* Dicit immotam esse caudam leoni placido, clementem antem blandienti, *clemens cauda* quæ in leni et blando motu est, ἡ προσηνής. Et sic lege sequentia : « clemens blandienti quod rarum est, crebrior enim iracundia, cujus in principio terra verberatur, incremento terga seu quodam incitamento flagellantur. » Salm.

11. *Vis summa.* Solinus : « Vis summa in pectore, firmitas in capite præcipua. » Quod ex Arist. hausit, loc. cit. κεφαλὴν ἔχει ἰσχυράν. Hard.

12. *Ater profluit.* Arist. Hist. Anim. lib. IX, cap. 9 : Ὅσα δ' ἂν δάκῃ, ἢ τοῖς ὄνυξιν ἑλκώσῃ, ἐκ τῶν ἑλκῶν ἰχῶρες ῥέουσιν ὠχροὶ σφόδρα, etc. *Quæcumque momorderit*, *aut unguibus vulneraverit*, *ex iis vulneribus sanies fluit pallida valde*, etc. Addit eorum vulnerum curam eamdem esse atque morsus rabidi canis. H.

13. *Iidem satiati.* Arist. loc. cit. pag. 1151, ubi et id exstat, quod subjicitur, de generositatis specimine. Hard.

riculis maxime deprehenditur : non in illo tantummodo, quod spernens tela diu se terrore solo[14] tuetur, ac velut cogi[15] testatur : cooriturque non tanquam periculo coactus, sed tanquam amentiæ[16] iratus. Illa nobilior[17] animi significatio : quamlibet magna canum et venantium urgente vi, contemptim restitansque[18] cedit in campis, et ubi spectari potest : idem ubi virgulta silvasque penetravit, acerrimo cursu fertur, velut abscondente turpitudinem loco. Dum sequitur, insilit saltu[19], quo in fuga non utitur. 4
Vulneratus[20] observatione mira percussorem novit, et in quantalibet multitudine appetit. Eum vero qui telum quidem miserit, sed tamen non vulneraverit, correptum rotatumque[21] sternit, nec vulnerat. Quum pro catulis[22] feta dimicat, oculorum aciem traditur defigere in terram, ne venabula expavescat. Cætero[23] dolis carent et suspicione :

14. *Spernens tela, diu se terrore solo*, etc. Lege : *Quod spernens tela, diu se terrore solo tuetur, ac velut cogitat statum.* Tantum abest a timore, ut diu terrore se tueatur, ac terreat potius quam timeat : tantum vero abest a fugiendi voluntate, ut statum velut cogitet, ut de resistendo potius cogitet, quam de fugiendo. *Status* verbum pugnatorum : hinc *statu dimovere*, *statum componere* : sic et *cogitare secessum*, etc. Quod sequitur, sic lege : « Velut abscondens rem turpem loco. Dum sequitur, insilit : saltu in fuga non utitur. » SALMAS.

15. *Veluti cogi.* Salmasii non placet emendatio, pag. 327, *ac velut cogitat statum.* HARD.

16. *Amentiæ.* Illorum, qui invadentes lacessunt. DALEC.

17. *Illa nobilior.* Totidem verbis Arist. et Solinus, locis citatis. H. — *Illa nobilior animi significatio.* De leonum moribus et ingenio perquam multa Rhod. lib. XIII, cap. 8 et 19. DALEC. — Cæterum vid. not. 1 part. alter. AJ.

18. *Contemptim restitansque.* Sensim pedatimque recedit, inquit Aristot. crebro subsistens atque respectans, βάδην ὑποχωρεῖ καὶ κατὰ σκέλος, καὶ κατὰ βραχὺ ἐπιστρεφόμενος. HARD.

19. *Insilit saltu.* Theocritus in Hercule leonis interfectore, Eidyll. XXV : τηλοῦ δὲ μιῇ πήδησεν ἐφ' ὁρμῇ. DALEC.

20. *Vulneratus.* Arist. Hist. Anim. lib. IX, cap. 69, pag. 1153 ; Ælianus, Hist. Anim. lib. VII, c. 23, etc. HARD.

21. *Rotatumque.* Ita MSS. omnes, non ut editi, *raptatumque.* HARD.

22. *Quum pro catulis.* Solinus, cap. XXVII, pag. 50. HARD.

23. *Cætero.* Sic Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. Chiffl. etc. non *cæterum.*

nec limis intuentur oculis, adspicique simili modo nolunt.
5 Creditum est, a moriente humum morderi, lacrymamque[24] leto dari. Atque hoc tale, tam sævum animal, rotarum orbes[25] circumacti, currusque inanes, et gallinaceorum cristæ, cantusque etiam magis terrent, sed maxime ignes[26]. Ægritudinem fastidii tantum sentit: in qua medetur ei contumelia, in rabiem agente annexarum lascivia simiarum. Gustatus deinde sanguis[27] in remedio est.

1 XX. Leonum simul[1] plurium, pugnam Romæ princeps dedit Q. Scævola P. filius in curuli ædilitate. Centum autem[2] jubatorum primus omnium L. Sylla, qui postea dictator

Hoc porro tradunt similiter Arist. et Solinus, locis citatis. Hard.

24. *Lacrymamque.* Fuit Isidori sententia solius equi inter animalia esse id peculiare, ut lacrymam ederet. At Claudianum cecinisse sic memini: « lacrymis torvi maduere leones. » Lucretiumque similiter. Et a Mauritaniæ asinis effundi lacrymas prodidit Ælianus. Hard.

25. *Rotarum orbes.* His pariter rebus terreri leones scribunt Aristoteles, Phile, pag. 80; Solinus, Seneca, Ælianus, Hist. Anim. lib. VI, cap. 22, aliique. Cur gallinaceos præsertim reformident, causas Lucretius investigat, lib. IV, vers. 711: « Cur etiam gallum, noctem explodentibus alis, Auroram clara consuetum voce vocare, Nenu queunt rapidei contra constare leones, Inque tueri? ita continuo meminere fugai, etc. » Id vero fabulosum esse recentiores aiunt: ac non modo non esse pavori leonibus gallinaceos, ut hos, quum facultas est, leones invadant, et cum gallinis pariter vorent: id quod se vidisse Vossius confirmat, de Idol. lib. III, cap. 53. Hard.

26. *Sed maxime ignes.* Ut carnivoros alios, ita et leonem ignis visus terret. Forte et rota dum rapidissime movetur huic metum injecit; at gallum gallinaceum vorat, nedum timeat. Lucretius tamen gravissime quærit qua id de causa eveniat. Cuvier.

27. *Gustatus deinde sanguis.* Earumdem simiarum, credo. Certe simiarum esu ab ægritudine fastidii seniique sanari leonem, Manuel Phile prodidit, pag. 128. Hard.

XX. 1. *Leonum simul.* Solinus iisdem verbis loco cit. Q. Mucius Scævola P. F. is est qui consulatum postea gessit, anno Urb. 659. H.

2. *Centum autem.* Hoc leonum spectaculum a Sylla editum describens Seneca, lib. de Brevitate Vitæ, cap. 13, ait tum primum datos in Circo leones solutos, quum alioquin alligati exhiberentur: simul missis a rege Boccho jaculatoribus, qui leones sagittis conficerent. Præturam hanc Sylla gessit anno Urbis 661. Hard.

fuit, in prætura. Post eum Pompeius Magnus in Circo DC, ac in iis jubatorum CCCXV; Cæsar dictator CCCC.

1 XXI. Capere eos, ardui erat quondam operis, foveisque maxime[1]. Principatu[2] Claudii casus rationem docuit, pudendam pæne talis feræ nomine, pastoris Gætuli sago contra ingruentis impetum objecto: quod spectaculum in arenam protinus translatum est, vix credibili modo torpescente tanta illa feritate, quamvis levi injectu operto capite, ita ut devinciatur non repugnans: videlicet omnis vis constat in oculis. Quo minus mirum sit, a Lysimacho[3] Alexandri jussu simul incluso strangulatum leonem.

2 Jugo subdidit eos, primusque Romæ ad currum junxit M. Antonius[4], et quidem civili bello, quum dimicatum esset in Pharsalicis[5] campis: non sine quodam ostento temporum, generosos spiritus[6] jugum subire illo prodigio

XXI. 1. *Foveisque maxime.* Virgultis foveæ ac levi terra tegebantur: accommodatum fraudi inventum: dum enim pro solida terra foveas calcabant leones, decidebant in cavum. Egregie Claudianus, in sec. consul. Stilic. vers. 339, de leonum venatu: « Non illos tædæ ardentes, non strata superne Lapsuro virgulta solo, non vocibus hœdi Pendentis stimulata fames, non fossa fefellit. » HARD.

2. *Principatu.* Claudio Imperatore, casu quodam leones capiendi inventa ratio est, indigna propemodum talis feræ nomine: nam pastor Gætulus sagum suum leonis in se irruentis oculis objiciens, omnem ejus impetum fregit: quod genus spectaculi deinde et in theatrum transiit. HARD.

3. *A Lysimacho.* Hanc historiam describunt Plutarchus in Demetrio, Pausanias in Atticis, pag. 15; Seneca, de Ira, lib. III, cap. 17, pag. 593, et Clem. lib. I, c. 25; Justinus, lib. XV, cap. 3. At Curtius, lib. VIII, fictam esse censet, commentitiamque fabulam. HARD.

4. *M. Antonius.* Plutarchus Plinio suffragatur, de curru leonibus juncto ab Antonio. Suffragantur et nummi veteres Antonii Triumviri; in quibus leo pingitur, anteriore pede pugionem tenens: eo quod leones ad currum junxisset, post victoriam bello partam, suscepto pro libertate tuenda. De Helagabalo item Lampridius, pag. 110: « Junxit sibi et leones. » HARD.

5. *Quum dimicatum esset in Pharsalicis campis.* An id verum sit, exquirit et pensitat Victorius, XVI, 3, qui et legendum putat apud Ciceronem Philippica II: *Sequebatur rheda cum lenonibus*, comites nequissimi, non, *leonibus*. DALEC.

6. *Generosos spiritus.* Romanos,

significante[7]: nam quod ita vectus est cum mima Cytheride, supra monstra etiam illarum calamitatum fuit. Primus autem hominum leonem manu tractare ausus, et ostendere[8] mansuefactum, Hanno[9] e clarissimis Pœnorum traditur : damnatusque illo argumento; quoniam nihil non persuasurus vir tam artificis ingenii videbatur : et male credi libertas ei, cui in tantum cessisset etiam feritas.

3 Sunt vero et fortuita eorum quoque clementiæ exempla. Mentor[10] Syracusanus in Syria leone obvio suppliciter volutante, attonitus pavore, quum refugienti undique fera opponeret sese, et vestigia lamberet adulanti similis, animadvertit in pede ejus tumorem vulnusque, et extracto surculo liberavit cruciatu. Pictura casum hunc testatur Syracusis. Simili modo Elpis Samius natione, in Africam delatus nave, juxta litus conspecto leone hiatu minaci, arborem fuga petit, Libero Patre invocato : QUONIAM TUM PRÆCIPUUS VOTORUM LOCUS EST[11], QUUM SPEI NULLUS EST. Neque profugienti, quum potuisset, fera instíterat : et procumbens ad arborem, hiatu, quo terruerat, mise-
4 rationem quærebat. Os morsu avidiore inhæserat dentibus, cruciabatque[12] inedia, tum pœna in ipsis ejus

qui prius libera republica usi, post bellum Pharsalicum, Cæsari servierunt. HARD.

7. *Prodigio significante.* Elegans graveque dictum Senecæ, « magnis telis magna portenta feriri, fabula leonem non excipi. » DALEC.

8. *Et ostendere mansuefactum.* Plutarchus, ἐν τοῖς πολιτικοῖς παραγγέλμασι tradit, eum leonem in castris habuisse σκευοφόρον, ideoque solum vertere coactum, quod ad tyrannidem adspirantis argumentum foret. DALEC.

9. *Hanno.* Quem leonibus ad sarcinarum vectiones usum esse Ælianus est auctor, Hist. Anim. lib. V, cap. 39. HARD.

10. *Mentor.* Simile est quod de Androcle Gellius refert, lib. V, cap. 14, pag. 343, et Ælianus, Hist. Anim. lib. VII, cap. 48. HARD.

11. *Præcipuus votorum locus est.* Sic vetustus Homeri scholiastes δυστυχίας ἐπίτασις, καὶ σωτηρίας ἀπόγνωσις, εὐχὴ θεῶν. Vict. XXVIII, 14. DALEC.

12. *Cruciabatque.* Cruciabatque leonem inedia primum, mox etiam dolor, *ex osse quod* in ipsis ejus te-

telis[13], suspectantem, ac velut mutis precibus orantem: dum fortuitu[14] fidens non est contra feram, multo diutius miraculo, quam metu, cessatum est. Degressus tandem evellit præbenti, et quam maxime opus esset, accommodanti. Traduntque, quamdiu navis ea in litore steterit, retulisse gratiam venatus[15] aggerendo. Qua de causa Libero Patri templum in Samo Elpis sacravit, quod ab eo facto Græci κεχηνότος Διονύσου[16] appellavere. Miremur[17] postea vestigia hominum intelligi a feris, quum etiam auxilia ab uno

lis, *hoc est*, *dentibus*, inhæserat: interim suspectabat ille *hominem arbori insidentem*, etc. HARD.

13. *Cruciabatque inedia, tum pœna in ipsis ejus telis.* Hæc saue sincera lectio hujus loci est, quam contra fidem veterum codicum omnium, Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. Chiffl. etc. atque Parm. edit. et aliarum, Barbarus immutavit, ut *tum pæne* scriberet: nec quidquam tameu, quod fieri sane oportuit, aut de emeudandi causis, aut de germano loci ita castigati intellectu disputat. Cæterum in his quæ narrat est grati animi exemplum: ingrati, quod suggerit in simili fere casu lupus apud Phædrum, lib. I, fab. VIII: « Os devoratum fauce quum hæreret lupi, Magno dolore victus cepit singulos Illicere pretio, ut illud extraherent malum. Tandem persuasa est jurejurando Gruis: Gulæque credens colli longitudinem, Periculosam fecit medicinam lupo, etc. » HARD.

14. *Dum fortuitu.* Nihil codices MSS. discrepant: critici, dum immutare variis modis student, nodum in scirpo quærunt. Sensus quoque patet. Nempe dum temere non audet se feræ committere, *etiam mansuetudinem præ se ferenti*, multo diutius distulit *operam ei suam accommodare*, *novitate* ac miraculo *mansuetudinis illius attonitus*, quam *prius distulerat* metu *profugiens in arborem*. HARD.

15. *Venatus.* Prædam e venatione. HARD.

16. Κεχηνότος Διονύσου. A priscæ scripturæ vestigiis minime omnium aberrat recepta hæc dudum Sigism. Gelenio restituente lectio: nam in Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. etc. *echenotos Dyonisu legitur.* Aberrant autem maxime aliorum conjecturæ: Barbari reponentis σωτῆρος νέως Διονύσου· Pintiani, ἀρχενόστου Διονύσου. Non templum, sed simulacrum, ἄγαλμα κεχηνότος Ἀπόλλωνος in Elide coli scribit Clemens Alexandr. in Protrept. p. 24. Hujus vero κεχηνότος Διονύσου meminit etiam Ælianus lib. VII, cap. ult. quanquam mutila narratio facti hujus in græco exemplari, depravataque sit. Latine vero κεχηνότος Διονύσου est, *hiantis Dionysi*, ob illum oris leonini hiatum, a quo Liberi Patris nomine ac numine invocato illæsus evaserat. HARD.

17. *Miremur.* Vide supra cap. 5, et nott. HARD.

animalium sperent? Cur enim non ad alia icre? aut unde medicas manus hominis sciunt? nisi forte vis malorum, etiam feras omnia experiri cogit.

6 (XVII.) Æque memorandum et de panthera tradit Demetrius physicus: jacentem in media via hominis desiderio, repente apparuisse patri cujusdam Philini, assectatoris sapientiæ: illum pavore cœpisse regredi, feram vero circumvolutari non dubie blandientem, seseque conflictantem mœrore, qui etiam in panthera intelligi posset. Feta erat, catulis procul in foveam delapsis. Primum ergo, miserationis fuit non expavescere: proximum, ei curam intendere: sequutusque, qua trahebat vestem unguium levi injectu, ut causam doloris intellexit, simulque salutis suæ mercedem, exemit catulos: eaque cum iis prosequente, usque extra solitudines deductus, læta atque gestiente: ut facile appareret gratiam referre, et nihil[18] in vicem imputare: quod etiam in homine rarum est.

1 XXII. Hæc fidem et Democrito afferunt, qui Thoantem[1] in Arcadia servatum a dracone narrat[2]. Nutrierat eum puer dilectum admodum: parensque[3] serpentis naturam, et magnitudinem metuens, in solitudines tulerat; in quibus circumvento latronum insidiis, agnitoque voce, subvenit. Nam quæ de infantibus[4] ferarum lacte nutritis, quum

18. *Et nihil.* Nec suum vicissim beneficium imputare. HARD.

XXII. 1. *Thoantem.* Rem prolixe narrat Ælianus, Hist. Anim. lib. VI, cap. 63, et Arcadem ipse puerum facit. Exempla eorum complura quos dracones pariter adamarint, refert Scaliger in Arist. lib. II, pag. 240. HARD.

2. *Servatum a dracone narrat.* Ælianus id prolixe narrat, de Animalibus, lib. VI, cap. 63. DALEC.

3. *Parensque serpentis naturam, et magnitudinem metuens.* Ita restituimus ex codd. Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Chiffl. Paris. etc. quum antea frigide admodum scriberetur *pavens*, cui voci pars altera statim subjicitur, *metuens* scilicet. Deportatum certe in silvas draconem, non ab ipso puero, sed clam ipso atque insciente, a necessariis et proximis docet pariter Ælianus, Hist. Anim. lib. VI, cap. 63. HARD.

4. *Nam quæ de infantibus.* De Atalanta ursæ uberibus enutrita,

essent expositi[5], produntur, sicut de conditoribus[6] nostris a lupa, magnitudini fatorum accepta ferri[7] æquius, quam ferarum naturæ arbitror.

XXIII. Panthera[1] et tigris[2] macularum varietate prope 1

Ælianus, Variæ Hist. lib. XIII, cap. 1. De Habide, cui canes, sues, cervæ, ubera obtulerunt, auctor est Trogus apud Justinum, lib. XLIV, cap. 4, pag. 327. De Mileto Apollinis F. quem lupi in silvis per vices lactarunt, Antoninns Liberalis, fab. xxx, p. 237, ex lib. II, ἑτεροιουμένων Nicandri. Nam quod Cyrum a cane educatum dixerunt, fictum esse ac commentitium agnoscit Herod. Clio, lib. I, p. 53. H.

5. *Quum essent expositi.* Χαμαιῤῥιφεῖς, χαμεύρετοι: qui bos tollit et educat, inventor est, ac nntricius. Inventi enim proprie dicuntur. D.

6. *Conditoribus nostris.* Remo ac Romulo. Sed id perinde fabulis accensendum monet Dionysius Halic. Antiq. Rom. lib. I, pag. 65 et 71; et Livius, lib. I, pag. 3: « Snnt qni Laurentiam, inquit, vulgato corpore lnpam inter pastores vocatam putent: inde locum fabulæ ac miraculo datum. » Hard.

7. *Accepta ferri.* MSS. Reg. Colb. Chiffl. *accepta fieri*, quæ locutio et alibi sæpins occurrit in vetustis codicibns. Hard.

XXIII. 1. *Panthera.* Hocce nomen, θηλυγένος, non idem et unum cum græco πάνθηρ. Nam patet hos locos legentibus unde Plin. sua hausit, ejns *pantheram* veteribns Græcis παρδάλιδα dictam. Infra vero Noster marem ait *pardum*, dici, utrumqne vero sexum *variam*. Indicata hoc loco de ooloribus maculisque, item staturam et robur quæ his competisse necesse est, ut in ludis pnblicis exhiberentur toties, si quis reputaverit; tum et quæ jnbet Xenophon, Cyneget. præparari ad hos venatn lacessendos; minime dubitabit de uno animantium Africæ agi quos vel nunc *pantheram et leopardum* dicnnt. Probabile immo est uno utrumque nomine signatum; confusionem tamen probe vitante Oppiano, qui duas species distingnit. Leopardi nomen in scriptoribus tantnm occurrit qui multo post Plininm naturæ periti floruerunt, et feram designat, quam arbitrabantur e concubitn leænæ et pardi adulterino ortam, quod vel ex etymo divinare est. Coalescentibns πᾶν simul et θὴρ, indicata etiam genernm mixtio plane diversornm ad Africæ fontes, nbi origo pantherarum. Cæterum alium πάνθηρα, alium παρδάλιδα Oppianns demonstrat, qui πάνθηρα felibus, gliribns, animantibusque haud paucis debilitate notissimis (Cyneget. lib. II, vss. 572, sqq.) annumerat. Cuvier.

2. *Panthera et tigris.* Inde tigrinæ et pantherinæ mensæ, lib. XIII, cap. 15. Apud Plantnm in Epidico, quum Epidicus dixisset varie se valuisse, festive respondit Thesprio: « . . . qui varie valent: Caprigenum hominnm non placet mihi, neque pantherinum genus. » Dalec.

solæ bestiarum spectantur: cæteris unus ac suus cujusque[3] generis color est. Leonum tantum in Syria niger. Pantheris[4] in candido breves macularum oculi. Ferunt odore[5] earum mire sollicitari[6] quadrupedes cunctas, sed capitis torvitate terreri. Quamobrem occultato eo, reliqua dulcedine invitatas corripiunt. Sunt qui tradant in armo iis similem lunæ esse maculam, crescentem in orbes, et cavantem pari modo cornua. Nunc varias[7], et pardos qui mares sunt, appellant in eo omni genere, creberrimo

3. *Suus cujusque.* Vel *cuique* potius, atque adeo *suus cuique generi*, ut quidam MSS. habent. HARD.

4. *Pantheris.* Pantheris candidus color, in quo breves oculi, ceu maculæ, sparsi. HARD.

5. *Odore earum mire sollicitari.* Vide Theophr. Causs. c. v et xxvi. DALEC.

6. *Ferunt odore earum mire sollicitari quadrupedes cunctas.* Mirum est profecto codices omnes MSS. sed mendose id quidem, *colore* præ se ferre. Nam Aristoteles, Hist. Anim. lib. IX, cap. 8, pag. 1024 : Τῇ ὀσμῇ, inquit, αὐτῆς χαίρουσι τὰ θηρία. Ælianus item, Hist. Anim. lib. V, cap. 40 : Εὐωδίας τινὸς θαυμαστῆς τὴν πάρδαλιν μετειληχέναι φασί,... καὶ τὰ ἄλλα ζῶα συνεπίσταται τοῦτο τῇ παρδάλει, etc. Solinus quoque in paraphrasi hujus loci, cap. xvii, pag. 37. Plinius ipse denique, id quod omnem controversiam dirimit, hunc locum respiciens, lib. XXI, c. 18 : «Animalium, inquit, nullum odoratum, nisi de pantheris quod dictum est, credimus.» HARD.—*Ferunt odore*, etc. Fabulosa, ut videtur, quanquam ex Aristot. Hist. Anim. lib. IX, cap. 6, desumpta assertio quosdam in hoc induxit ut pantheram, vel pardalidem, cum *zibetta* eamdem vulgarent. Perperam; nam neutri dicitur pantheræ odor placuisse homini; Ælianus solus scripsit, Hist. Anim. lib. VIII, cap. 40, ex ingenio potius, me judice, quam ex auctoritate idonea. Quod de magnitudine et robore pantherarum et de venatus apparatu scripsere Veteres, et quod ipse narrat Ælianus, Hist. Anim. lib. VIII, cap. 6, simias facile a pardalide currente currentes corripi, de zibetta intelligi non potest. Quid si hoc animal cogitaveris ex intima Africa allatum, vix Antiquis ullo modo potuisse nosci? CUVIER.—*Sollicitari.* Allici. HARD.

7. *Nunc varias.* Variæ sunt pantheræ, pardique : nam hi, ut statim subditur, a pantheris solo sexu, vel solo colore discrepant. Sunt enim pardi mares. A macularum varietate ducta variarum appellatio est. Pardos Galli *léopards* appellamus : pantheras, *panthères.* Glossæ : *Varia*, ποικίλη, πάρδαλις. Græcis autem πάρδαλις et πάνθηρ voces utrique sexui promiscue communes. Vide Bochartum, parte prima, de Animal. lib. III, cap. 8, pag. 800 et 801. HARD.

in Africa Syriaque [8]. Quidam ab iis pantheras candore solo discernunt : nec adhuc aliam differentiam inveni.

XXIV. Senatusconsultum fuit vetus, ne liceret [1] Africanas in Italiam advehere. Contra hoc [2] tulit ad populum Cn. Aufidius tribunus plebis [3], permisitque Circensium gratia importare. Primus autem Scaurus [4] ædilitate sua varias centum quinquaginta universas misit : dein Pompeius Magnus quadringentas decem : Divus Augustus quadringentas viginti.

XXV. Idem Q. Tuberone [1], Fabio Max. coss. IV, nonas maias, theatri Marcelli dedicatione, tigrin primus omnium Romæ ostendit [2] in cavea mansuefactum [3] : Divus

8. *Creberrimo in Asia Syriaque*, etc. Xenophon, Cyneget. pardalidas tradit in Monte Pangæo Macedonum inveniri, negaturo mox Aristotele, qui has in Europa omnino exsistere it inficias. Cuvier.

XXIV. 1. *Senatusconsultum fuit vetus, ne liceret Africanas in Italiam advehere.* Ibi enim per Africanas, solas pantheras intelligit. Hist. Aug. 371. Salm. — Unde Africam ipsam pardi pelli similem esse Veteres dixere, quorum testimonia idem Bochartus colligit, loc. cit. cap. 7, pag. 787. Hard.

2. *Contra hoc.* Subintellige, senatusconsultum. Hard.

3. *Cn. Aufidius tribunus plebis.* Cnei Aufidii civis romani, oculis capti, qui quum eorum sensu careret, nec atrum ab albo posset discernere, videbat tamen in litteris, et græcam historiam scribebat: meminit Cicero Tuscul. IV; Victorius, lib. III, cap. 20. Dalec. — Anno Urbis 670 gessit tribunatum plebis. Hard.

4. *Scaurus.* Ædilis curulis anno 696, L. Calpurnio Pisone, A. Gabinio coss. Vide lib. XXXVI, c. 24, n. 7. Hard.

XXV. 1. *Q. Tuberone.* Q. Ælium Tuberonem, Paulum Fabium Maximum, consules Dio prodit anni ab Urbe condita 743. Hard.

2. *Tigrin primus omnium Romæ ostendit.* De Indica tigre ibi Noster, quæ lineis transverse euntibus maculosa. Cuvier. — Suetonius in Augusto, cap. xx. Post Augustum, Helagabalus apud Lampridium : « Junxit et tigres, Liberum sese vocans. » Alias rara tigris mansuefacta est. Hard.

3. *In cavea mansuefactum.* Conf. Martial. de Spect. epigr. XVIII, t. I, pag. 49 edit. nost. et ibi not. de tigride cicure ad feritatem subito reversa viso leone : « Lambere securi dextram consueta magistri, Tigris, ab Hyrcano gloria rara jugo, Sæva ferum rabido laceravit dente leonem : Res nova, non ullis cognita temporibus. » — Tigridem Buffon ait eam esse quæ nunquam mansuefiat; experientiæ contrarius,

vero[4] Claudius simul quatuor. (XVIII.) Tigrin Hyrcani et Indi ferunt, animal velocitatis tremendæ[5], et maxime cognitæ, dum capitur totus ejus fetus[6], qui semper numerosus est. Ab insidiante[7] rapitur, equo quam maxime pernici, atque in recentes[8] subinde transfertur. At ubi vacuum cubile reperit feta (maribus enim cura non est sobolis), fertur præceps, odore vestigans. Raptor[9] appropinquante

etiam nostræ. Nam quosdam in Museo habuimus non minùs cicuratos quam cæteras belluarum, quæ carne vescuntur, et in id magnitudinis augentur. Pliniusque ibi rursus exemplo est, utiles sæpe veteres naturalium rerum scriptores saltem, ut temeritati eorum obstent, qui ante diem sibi visa in generaliores regulas constitui volunt. Cuvier.

4. *Divus Claudius... quatuor.* Hieme anni post Christ. nat. 1809, Romæ in horto quodam tessellata pavimenta reperta sunt naturalibus e segmentis ficta, et eo modo affabre laborata quem Florentinum vocant, tigres autem eximio opere repræsentantia quatuor boum capita vorantes. Hæc pictura forsan tigres claudianas exhibuit. Quanquam multi posthac in ludis decertaverunt. Martialis, lib. VIII, ep. XXVI, vers. 1, seq. « Non tot in Eois timuit gangeticus arvis Raptor, in Hyrcano qui fugit albus equo, Quot tua Roma novas vidit, Germanice, tigres, etc. » ubi ad venandi comprehendendique modum respicit. Teste Lampridio, Helagabalus ut Baccho similis jactaretur, currui suo junxit; quod rursus arguit non pervicacis, ut nostras Buffon dixit, sævitiæ animal tigrem. Cuvier.

5. *Velocitatis tremendæ, et maxime cognitæ*, etc. Sic interpunge : *velocitatis tremendæ et maxime cognitæ dum capitur totus ejus fetus qui semper numerosus est. Ab insidiante rapitur equo quam maxime pernici atque in recentes subinde transfertur.* Salm. De tigri loquitur, p. 210.

6. *Dum capitur totus ejus fetus, qui semper numerosus est.* Ab impressorum librorum lectione discessimus, MSS. codicum fidem secuti. Illi, *totus enim fetus*, inversa etiam interpunctione : hi, nempe Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Chiffl. Paris. etc. hanc orationis partem cum superiore connectunt, uti nos edidimus. Solinus ex Plinio hæc transcribens, de tigribus, cap. XVII, pag. 37 : « At maxime, inquit, potentia earum probatur, quum maternis curis incitatur. Quum catulorum insistunt raptoribus, etc. » Hard.

7. *Ab insidiante.* Minore impendio, minore periculo hodie tigrides capiuntur, laqueis et muscipulis, attestante Euseb. Nirembergio, Hist. Nat. lib. IX, cap. 15, p. 166. Hard.

8. *Atque in recentes.* Recentes equos subinde conscendit. Galli vocant, *des relais : chevaux de relais.* H.

9. *Raptor*, etc. Hæc etiam Mela, lib. III, cap. 5, pag. 54. Ex Pli-

fremitu, abjicit unum e catulis. Tollit illa morsu, et pondere etiam ocior acta remeat[10], iterumque consequitur, ac subinde; donec in navim regresso irrita feritas sævit in litore.

XXVI. Camelos inter armenta pascit Oriens[1], quorum 1
duo genera, Bactriæ et Arabiæ[2]: differunt[3], quod illæ bina habent tubera in dorso[4], hæ singula : sub pectore[5]

nio Solinus, cap. XVII, pag. 37. Eadem Philostrat. refert, de Vita Apollon. lib. II, cap. 7, pag. 74. Martialis, libro VIII, Epigr. supra citat. HARD.

10. *Ocior acta remeat. Remittit*, non *remeat*, præfert exemplar Toletanum : hoc est, restituit, reponitque catulum in cubili. PINT. — *Acta remeat*. Reg. 2, et Tolet. *remittit*. HARD.

XXVI. 1. *Camelos inter armenta pascit Oriens*. Artemidorus primo Onirocriticῶn ex Evæni sententia in Eroticis, camelos dictos vult, quasi χαμμήρους, ὅτι βαδίζοντες μέσους τοὺς μηροὺς κάμπτουσι. Rhodig. VII, cap. 18. DAL. — *Camelos inter armenta pascit Oriens*, etc. Lege : *Camelos inter armenta pascit Oriens, quarum duo genera, Bactrianæ et Arabicæ*. Et mox : *illa bina habent tubera in dorso, hæ singula*. SALM.

2. *Bactriæ et Arabiæ*. Arist. Hist. Anim. lib. II, cap. 6, pag. 164 : Διαφέρουσι δ' αἱ Βάκτριαι τῶν Ἀραβίων· αἱ μὲν γὰρ δύο ἔχουσιν ὕβους· αἱ δ' ἕνα μόνον. Hoc vero discrimen utriusque generis camelorum Solinus perperam invertit, « Arabici, inquit ille, bina tubera in dorso habent, singula Bactriani. » HARD.

3. *Differunt....* Hæc camelorum distinctio quos hinc Arabia, inde Persis gignit, e vero est; sed præcesserat Aristoteles, Hist. Animal. lib. II, cap. 1, ubi eximia cameli descriptio. Quæ sequuntur quoque vera, si odium erga equos excipias, quod et ex Aristotele desumptum, forsan ob casum unum quem generaliorem Veteres credidere, terrentibus sese mutuo equis et camelis. In peregrinationibus quas *karavanas* dicimus, nunc una equi et cameli perpetuo iter faciunt. Quin et feruntur juniores equi cameli feminæ lac sugere. Vide BUFFON, *supplém.* in-4°, tom. III. CUVIER.

4. *Quod illi bina habent tubera in dorso*. Διτύλους et διχύρτους Græci vocant. Hesychio, τύλοι, ὀχθώδεις ἐπαναστάσεις, καὶ τὰ τῶν ἀχθοφόρων ἐπὶ τῶν ὤμων τυλώματα. De iis Diodor. Biblioth. 3, πλεῖστα δὲ καὶ διαφορώτατα γένη καμήλων τρέφει, τῶν δὲ ψιλῶν, καὶ δασέων, καὶ διπλοῦν ἀνατεταχότων τὸ κατὰ τὴν ῥάχιν κύρτωμα, καὶ διὰ τοῦτο διτύλων ὀνομαζομένων. DALEC.

5. *Et sub pectore alterum*. Ita MSS. plane omnes : sane ita rectius illi, ut videtur, quam editi, *et in pectore*. Aristoteles, uti monuimus, ἐν τοῖς κάτω dixit, hoc est, *in partibus inferioribus*. HARD. — *Et sub pectore*. Hoc vero tuber alterum in ima pectoris parte positum, non proprium modo Arabicarum est,

alterum, cui incumbant. Dentium[6] superiore ordine, ut boves, carent in utroque genere. Omnes autem jumentorum[7] ministeriis dorso funguntur, atque etiam equitatu[8] in præliis. Velocitas inter equos[9], sed suæ cuique mensuræ[10], sicuti vires : nec ultra[11] assuetum procedit spa-
2 tium, nec plus instituto onere recipit. Odium[12] adversus

sed ad utrumque camelorum genus pertinet, admonente Philosopho loco citat. Ἄλλον δ' ἔχουσιν ὕβον τοιοῦτον οἷον ἄνω ἐν τοῖς κάτω, ἐφ' οὗ ὅταν καταχλιθῇ, εἰς γόνατα ἐστήριχται τὸ ἄλλο σῶμα. Quæ Gaza sic reddidit: *Sunt etiam omnibus singula, parte ima, quale in dorso, tubera: quibus incumbat reliquum corpus et firmetur, quoties in genua inclinentur.* HARD.

6. *Dentium.* De ea re dicemus lib. XI, cap. 62. HARD.

7. *Omnes*, etc. Legebatur olim: *Omnes aut jumentorum ministeriis dorso funguntur, aut vicem equitatus in præliis: his velocitas ut equis, sed suæ cuique mensuræ, sicut vires.* Vid. Salm. pag. 987. — *Omnes autem jumentorum ministeriis dorso funguntur.* Prius legebatur, *jumentorum in iis terris dorso funguntur.* At romanæ aures *dorso fungi* quæ tandem ferant? Admonuit erroris, impulitque nos ad hanc emendationem Solinus, in paraphrasi hujus loci, ministerii voce abutens, cap. XLIX, p. 76: « Habentur, inquit, cameli, in duplex ministerium : sunt alii oneri ferundo accommodati, alii perniciores, etc. » HARD. — *Omnes autem.* Omnes *in utroque genere cameli* dorso exhibent ministeria *eadem, gestandis sarcinis, quæ apud nos* jumenta: et sunt *præterea* vice equitatus in præliis. Velocitas par camelis et equis, sed propria utrique ei generi, *camelis* et *equis*, sicuti et vires. HARD.

8. *Equitatu.* Arabes quidem in Xerxis exercitu, apud Herodotum, Polym. lib. VII, pag. 411: ἤλαυνον δὲ πάντες καμήλους, ταχυτῆτι οὐ λειπομένας ἵππων. Bactriani vero apud Pollucem, lib. X, cap. 8: Βάκτριοι δὲ μάχονται ἐπὶ τῶν καμήλων. De aliis gentibus Vegetium lege, lib. III, cap. 23, pag. 103. HARD.

9. *Velocitas inter equos, sed suæ cuique mensuræ, sicuti vires.* Ita Paris. cod. et impressi omnes. Reg. tamen 1 et 2, *Velocitas in equis.* Eosdem secuti mox codices scripsimus, *sed suæ cuique mensuræ*, non *sua*, ut editi. HARD.

10. *Sed suæ cuique mensuræ.* Alia equorum, inquit, camelorum alia velocitas est: ut sunt dispares amborum dissimilesque vires. Itineris longitudine, quod conficiendum sit, cameli : in breviore cursu, equi celeritate præstant. Aristotelem vide Hist. Animal. lib. IX, cap. 79, pag. 1176. HARD.

11. *Nec ultra.* Quæ deinceps de camelis narrantur, ea Solinus hausit a Plinio, cap. XLIX, pag. 76. HARD.

12. *Odium.* Arist. Anim. l. VI, cap. 17, pag. 716; Ælianus, Anim. lib. III, cap. 7. HARD.

equos gerunt naturale. Sitim [13] et quatriduo tolerant : implenturque, quum bibendi occasio est, et in præteritum, et in futurum, obturbata proculcatione prius aqua : aliter potu non gaudent. Vivunt [14] quinquagenis annis, quædam et centenis. Utcumque rabiem et ipsæ sentiunt [15]. Castrandi genus [16], etiam feminas, quæ bello præparentur, inventum est : fortiores ita fiunt coitu negato.

XXVII. Harum aliqua similitudo in duo transfertur [1] animalia : Nabun [2] Æthiopes vocant, collo similem equo, 1

13. *Sitim.* Arist. Hist. Animal. lib. VIII, cap. 11, pag. 907. Didymus in Georgicis, Geopon. l. XV, cap. 22, pag. 433, triduo sitim tolerare ait, μέχρι τριῶν ἡμερῶν. Etiam diebus ipsis novem durare sine potu refert Tavernerius, testis αὐτόπτης, tom. I. Itiner. pag. 117, etiam, tempore coitus, sine ullo cibo ac potu, quadragenis. Hard.

14. *Vivunt.* Arist. Hist. Anim. lib. VI, c. 26, pag. 765, et l. VIII, cap. 12, pag. 908. Hard.

15. *Utcumque rabiem et ipsi sentiunt.* Lege : *Utcumque rabiem et ipsæ sentiunt.* Plinius genere femineo *camelos* ubique vocavit, ut testantur libri veteres. Sic etiam Græci τὰς καμήλους dicunt. Salm. — *Utcumque rabiem.* Hæc de veneris rabie Solinus intellexit : quem abire sinit impune Salmasius. Nos ad morbum, quo et canes vexantur, referimus : Aristotele, Hist. Animal. lib. VIII, cap. 27, pag. 966, camelum eadem, qua canes, rabie vexari admonente. Hard.

16. *Castrandi genus.* Arist. Hist. Animal. lib. IX, cap. 79, p. 1176; Ælianus, Hist. Animal. lib. IV, cap. 55, et Albertus M. de Anim. lib. VIII, tract. 5, cap. 3, p. 279. H.

XXVII. 1. *Harum... similitudo in duo transfertur animalia.* Hunc Plinii locum Dalecampius assequi quum minime posset, suspicabatur olim legi opportere, *in aliud transfertur animal*, reclamantibus licet exemplaribus omnibus, tum impressis, tum manu exaratis, ipsoque, ut interpretatio nostra palam facit, Plinio. Hard.—*In duo transfertur.* Cameli similitudo, inquit, duobus aliis animalibus nomen fecit; camelopardali scilicet, et struthocamelo. De isto inter aves dicetur : illud Nabun Æthiopes vocant, etc. Hard.

2. *Nabun Æthiopes vocant.* MSS. *Nabuna*, adjecta ex voce sequenti litterula. Deterius Albertus : « Anabula, inquit (pro Nabun), bestia est Æthiopiæ.... Est autem capite cameli... unam harum secum temporibus nostris habuit Fridericus imp. in partibus nostris. » Lectu digna est epistola Antonii Constantii ad Galeottam Manfredum Faventinorum principem, data Fani XVII Calend. januar. an. 1487, in qua descripsit perquam accurate eam camelopardalim, qua Laurentium Medicæum donaverat *Sultanus* Ægyptius. Ex ea epistola de-

pedibus et cruribus bovi, camelo capite, albis maculis rutilum colorem distinguentibus, unde appellata camelopardalis[3]. Dictatoris Cæsaris Circensibus ludis[4] primum visa Romæ. Ex eo subinde cernitur, adspectu magis,

cerpsit optima quæque Samuel Bochartus, de Anim. parle 1, lib. III, cap. 21, p. 906 et 907. Hard. — *Nabun*. Solinns hæc totidem verbis, cap. xxx, pag. 56. Italis *Giraffa* vocalur, ex Arabico *Zarupha*, ut videre est apud Bochartum, parte prima, de Animal. lib. III, cap. 21, pag. 906, nbi et *Nabun* ab Arabico *Naba* deducil, quod *eminere* significat, quoniam ea fera sublato collo reliquas antecellil. Hard. — Accurata sane descriptio : quanquam miror non notatam a Nostro anticæ partis inæqualitatem. Melius Dio Cassius, lib. XLIII. Exstat effigies animalis in celehri Prænestino opere musivo, cum nomine *Nabi*. Cuvier.

3. *Camelopardalis*. Varro de Ling. Lat. « Camelus sno nomine Syriaco in Latinnm venit : ut Alexandria camelopardalis nuper adducta, quod erat figura ut camelus, maculis, nl panthera (vulgo *giraffe*). » Eam Dion accuratissime descripsit lib. XLIII : περὶ δὲ τῆς καμηλοπαρδάλεως ὠνομασμένης λέγεται, ὅτι τότε πρῶτον εἰς Ῥώμην εἰσήχθη, καὶ πᾶσιν ὑπεδείχθη. Heliodorus Æthiopicῶn 10, Solin. cap. XXXIII; Polit. Miscellan. cap. III. Dalec. — *Camelopardalis*. Ex camelo et pardali sive panlhera conflato nomine, unde Horat. Ep. II, 1, 195 : « Diversum confusa genns panthera camelo. » Varro, L. L. p. 26 : « Camelus suo nomine Syriaco in Latium venil, ab Alexandria camelopardalis abducta, quia erat figura nt camelus, macnlis ut panthera. » Iconem exhibet Aldrov. de Quadr. bisulc. lib. I, cap. 35, pag. 931. Describitur accurate a Philostorgio, Hist. Eccles. III, 12, p. 40. Hard.

4. *Cæsaris Circensibus ludis*. Anno scilic. 708, bienuio ante ejus necem, ipso tertium, M. Æmilio Lepido coss. His ludis exhibitam camelopardalim Dio quoque scriptis prodidit, l. XLIII, pag. 225. Hard. — *Cæsaris circensibus ludis*. Biennio nempe ante viri necem, ann. U. Cond. 708 (ant. Chr. nat. 46), Dio pariter loco sup. all. Jul. Capil. vit. Gord. III, 33 (Hist. Aug.) decem camelopardales narrat a Gordiano exhibitas, quas mox Roma inlerfectas in millenariis ludis, Philippo imperante, speculala est. Unde res notatu digna, qua cura operaque quærerent animalium rarissimas Romani species; siquidem recentioribus sæculis unam tantum Europæi habueramus, hanc scilicet qua Laurentium Medicæum donaveral princeps Ægypti, cujus et cernitur nunc effigies in Albariis palatii *Poggio Cajano*. Sed unam quoque nuper ad christianissimam Caroli X majestatem misit Ægypti præfectus. Cuv. — Duas in Italia visas in sæculo XV ainnt; quarum alteram an. 1459 summ. Pont. Pius II cum alteris feris in venatione exhibuit; altera an. 1487 Laurens Medicæus donatus fuit, nt modo dictum, a principe Ægyptio. Nunc,

quam feritate, conspicua : quare etiam [5] ovis feræ nomen invenit.

XXVIII. (xix.) Pompeii Magni primum ludi ostenderunt chama [1], quem Galli rufium vocabant, effigie lupi, 1

1827, unam quotidie in horto regio mirantur Parisini. Aj.

5. *Ovis feræ.* Ovis a mansuetudine morum, fera διακριτικῶς ut a nostratibus discernatur. Constantius a Bocharto laudatus, p. 907 : « Licet fera nuncupetur, inquit, nullam tamen feritatem, aut sævitiam novit. Et est adeo mansueta, ut nullum justius quam ovis nomen invenerit. Vidimus eam sese ad manus puellarum, ac pæne infantium submittentem, quum ei panem, fenum, pomum, ac cepam offerrent, etc. » Fera igitur hoc loco peregrinam et externam sonat, seu alio veluti orbe natam. Hinc feras Julius Capitolinus in Gordiano tertio, pag. 165, alias ait esse mansuetas, alias efferas. Sic Plauti Captivis, act. I, cap. 2, vox ea accepta : « Liber captivus avis feræ consimilis est : Semel fugiendi si data est occasio, Satis est : nunquam post illam possis prendere. » Hard.

XXVIII. 1. *Pompeii Magni primum ludi ostenderunt chama, quem Galli rufium vocabant.* Secuti sumus Reg. 1, 2, Paris. Chiffl. ex quibus mox *rufium* quoque correximus : prius legebatur *chaum* et *raphium.* Adjuvat Albertus, de Anim. lib. XXII, tract. 2, cap. 1, p. 583 : « Chama, inquit, bestia est, alio nomine rufinus dicta, in Æthiopia sub æstivo tropico habens generationem. Est autem ad modum lupi in figura, maculis albis per totum respersa : ludis apta, eo quod disciplinæ multum est perceptibilis. » Videtur tamen ille nec quid ludi essent hoc loco probe intellexisse, et Plinii contextum præpostera interpunctione vitiatum legisse eo fere modo, *Ludi ostenderunt chama, quem alii rufinum vocabant, effigie lupi, pardorum maculis, ex Æthiopia.* Nihilominus in indice hujus loci, *de chao,* libri omnes legunt. Hard. — Fortassis Thoen : vulgo lupum cervarium : qui gennettam nostram esse putant zibetas, sive catos zibetas. Dalec. — *Chama.* Lupum cervarium intellige. Sunt enim huc referenda ea, quæ mox cap. 34, de lupis dicentur : « Sunt in eo genere qui cervarii vocantur, qualem e Gallia in Pompeii M. arena spectatum diximus. » Quum vero lupum cervarium audis, cave putes sortitum id nominis, quod ex lupo cervaque nascatur : id enim falsum : sed quod lupo aviditate par, et cervis idem sit infensus, ut docet Oppianus, Halieut. lib. II, v. 615, inde cervarii lupi appellatio. Hard. — *Chama quem Galli rufium,* etc. Vulgo edd. lib. *chaum* et *raphium;* et frustra Harduinus Alberti Magni epanorthosin præ se fert, cui nomina haud pauca miserum in modum inversa. Tum ex his *quem Galli,* etc. facile vides de septemtrionalium regionum fera sermonem esse ; Albertus vero hunc e tropico venire eam tantum ob causam somniat, quod male cæsa dis-

pardorum maculis. Iidem[2] ex Æthiopia, quas vocant κήπους[3], quarum pedes posteriores, pedibus humanis et cruribus, priores manibus fuere similes. Hoc animal postea Roma non vidit.

tinxerit. Sola porro in septemtrionalibus plagis maculosa fera lynx est (*felis lynx* L.); cui vix genettam addideris, in Galliæ mesembria non ita raram. At ipse Noster non ambigue significat, dum de lynce agit, VIII, 34, hunc quoque chai nomine prius signatum, chaum vero e Gallia venire. Lynces etiam nunc in Pyrenæo. Cl. Guildenstadt (in nov. comm. Petr. t. X, p. 483) de arbitrio chaum appellavit quamdam lyncis speciem cui patria Caucasus mons Ægyptusque; vulgatius vero nomen *lynx ocreatus* Brucii. Vide hunc, *Voyage en Abyss.* tab. 30. Cuvier.

2. *Iidem*. Subintellige, ludi. Hæc Solin. iisdem verbis, cap. xxx. H.

3. Κήπους. In MSS. *cephus*. Peregrinum hoc genus ex Æthiopia semel tantum Romam advectum describunt Strabo, lib. VI, p. 775, ex Artemidoro; Diodorus, Bibl. lib. III, pag. 168; Ælianus, Hist. Anim. lib. XVII, c. 8, ex Pythagoræ libro de Mari Rubro. Κῆπον, hoc est, *hortum*, appellari apposite aiunt, quod tanquam hortus variis distinguatur coloribus. Cave autem κήπους cum κήβοις confundas, de quibus Aristoteles, Hist. Animal. lib. II, cap. 13, pag. 197, qui nihil aliud sunt quam caudatæ simiæ, seu cercopitheci: ἔςι δ' ὁ μὲν κῆβος, inquit, πίθηκος ἔχων οὐράν. Hoc autem genus, nihilominus quam simiæ ipsæ, vulgare, visum Romæ esse dumtaxat semel, haud facile mihi persuaserim. Leonem facie, corpore pantheram, mole dorcadem imitatur hæc fera, si Agatharchidi credimus, apud Photium in Bibl. cod. 150, cap. xxxix, pag. 1364: Ὁ δὲ κῆπος ἔχει τὸ μὲν πρόσωπον λέοντι, τὸ δὲ σῶμα πάνθηρι, τὸ δὲ μέγεθος δορκάδι, etc. Hard. — Strabo, lib. XV, κεῖπον vocat, esseque tradit facie satyro similem, cætera inter ursum et canem, et in Æthiopia nasci, semivulpem nunc appellant. Dalec. — Κήπους. Similitudine hac quam κήπου manus et pedes cum humanis artubus præferunt, patet de specie quadam simiarum agi; de qua verum, in incerto est. Κῆβον Arist. Hist. Anim. II, 13, ait simiam caudatam, quas vocamus hodie *guenons*, sed τῷ κήπῳ quoddam inesse magis peculiare ex hoc conjicere est, quod semel tantum Romæ eum visum Plinius auctor est. Ælianus, Hist. Animalium lib. XVII, cap. 8, e Pythagoræ libro de Mari Rubro κῆπον describit dorso igneo, facie alba, pectore et ventre albis, etc. unde liquet κῆπον idem esse cum τῷ *patas* Buff. aut *simia rubra* Linn. simulque optimam de Pythagoræ ingenio, in observanda enarrandaque natura, opinionem locus parit. Κήπῳ, si Agatharchidæ (ap. Phot. Biblioth. ccl, cap. 39) credas, facies leonis, corpus pantheris (non pantheræ), statura capreoli. Satis confusa descriptio in qua forsan simiam jubatam pervideris, qualis est *simia silenus* Linn. vel *hamadryas*. Strabo, lib. XVI, pag. 775, ed. Casaub. et Diodorus,

XXIX. (xx.) Iisdem ludis[1] et rhinoceros[2], unius in

lib. III, p. m. 168, de κήπῳ iisdem verbis. At mox lib. XVIII, pag. 812, Strabo animalis cujusdam meminit patria Æthiopis, cui Ægypti et Babylonis incolæ aras struunt, cui nomen Κεῖπος aut Κῆπος, facies satyri, cætera ursi et canis mixta adunataque. Hoc loco quædam papionum gens designatur, et meo judicio *simia sphinx* Linn. Quibus præmissis, in hoc mea vergit opinio, ut cebum, cepum, ceponem nomine quodam Æthiopico derivatum rear quo generaliter simiæ caudatæ olim omnes signatæ, quas Græci κερκοπιθήκους appellitaverunt; tum puerilibus næniis appendendam explicationem nominis per horti similitudinem; cuique hanc speciem simiarum caudatarum descriptam quam viderat, aliarum specierum aut rudi, aut immemori, servato tamen cepi nomine; Plinium vero, cui Annales perlegenti semel cepus occurrerat, temere nimis scripsisse hunc semel Romæ visum, nunquam rursus exhibitum. Cuv.

XXIX. 1. *Iisdem ludis.* Totum hoc caput Solinus ad verbum expressit e Plinio, cap. xxx, p. 56. Eadem habet Agatharchides, libro de Rubro mari, cap. xxxvi, cujus græca exstant apud Photium in Bibl. cod. 250, p. 1361, et Diodor. Sicul. Bibl. lib. III, p. 167. Hard.

2. *Rhinoceros.* Pausanias Æthiopicum taurum esse putat, ac super cornu quod in nare prominet, alterum habere, sed exiguum. Rhinocerota et hippopotamum Romæ primum visos Dion scribit, Augusto triumphante de Cleopatra. Martial. III, 22 : « Namque gravem cornu gemino sic extulit ursum, Jactat ut impositas taurus ad astra pilas. » Vide Politian. Miscell. cap. 56. Dalec.—*Rhinoceros unius in nare cornus*, etc. Rhinoceros Indicus quem Alexandriæ Strabo descripsit accuratissime. Dionem erravisse necesse est, dum rhinocerotem ait primum Romæ prodisse, quum de Cleopatra Octavianus Cæsar triumpharet. Diu hæsitavernut eruditionis professores, ut hæc Pliniana *unius..... cornus*, conciliarent cum Martialis versiculis, Spect. ep. xxii : « Namque gravem gemino cornu sic extulit ursum, Jactat ut impositas taurus in astra pilas; » donec Petr. Camper anatomices peritissimus vir demonstravit Domitiani rhinocerotem e bicornium specie fuisse, quod e nummis præterea apparet. Neque hoc doctos fefellisse debuerat, rhinocerotem bicornem describente Pausania sub nomine tauri Æthiopis. Cuvier. — *Unius in nare cornus.* Ita MSS. omnes. Impressi libri, *cornu*. Hard. — *Unius in nare cornus.* Unico in nare cornu hanc feram esse præditam docent veteres Domitiani nummi, ac scriptores antiqui : quos inter præcipuus Strabo, lib. XVI, pag. 774, oculatus testis, nec pœnitendus auctor : atque e recentioribus, in primis Damianus de Goes, quinta parte Chronici rerum gestarum Emmanuelis regis Lusit. cap. 18, fol. 276, auctor est, anno 1517, mense februario, Indis Olisipone ab eo rege exhibitis, pugnasse cum elephante rhinocerotem, cui unicum in nare cornu, sesquipalmi longitudine, crassitudine ima in parte

nare cornus, qualis sæpe visus[3]. Alter hic[4] genitus hostis elephanto : cornu ad saxa limato præparat se pugnæ, in dimicatione alvum maxime petens, quam scit esse molliorem. Longitudo ei par, crura multo breviora, color buxeus.

1 XXX. (XXI.) Lyncas vulgo frequentes[1] et sphingas[2], fusco pilo, mammis in pectore geminis, Æthiopia generat,

palmi unius esset. Hunc accurate delineatum aiunt ab Alb. Durero, insigni ejus ævi pictore : ectypa deinde per totam Europam sparsa. Grammaticorum nunc tricas ac lites expedire mihi nec otium, nec animus est, super Martialis epigrammate XXII, libri Spectacul. ubi geminum huic feræ cornu videtur tribuere : quum id corruptum esse vel ex ipso Martiali constet, qui unicum alibi agnoscit. Eruditorum ea de re dissensiones Bochartus collegit, de Animal. parte I, lib. III, cap. 26, pag. 931. HARD.

3. *Sæpe visus.* Augusti triumpho de Cleopatra, visum esse rhinocerotem Dio scribit, lib. XV, pag. 460. Domitiani temporibus, uti ex Martiali discimus : Antonini Pii et Gordiani, ex Capitolino : Helagabali, ex Lampridio. HARD.

4. *Alter hic.* Post draconem, uti dictum est cap. 11 et 12. HARD.

XXX. 1. *Lyncas vulgo frequentes*, Non Æthiopicum modo, sed et Indicum animal, attestante Ovidio, Metamorph. lib. XV, vers. 413 : « Victa racemifero lyncas dedit India Baccho. » Pantheræ simile esse ex Æliano apparet, qui Hist. lib. XIV, cap. 6, lyncas cum pantheris conferens, eas ait παρδάλεως μὲν ἔτι καὶ πλέον σιμάς, ἄκρα γε μὴν τὰ ὦτα λασίους, *panthera magis esse simas, et summis hirsutas auribus.* Rem pluribus stabilit argumentis Bochartus, de Animal. parte I, lib. III, cap. 8, pag. 796. Ubi falli recte monet eos qui lyncas in luporum genere collocant. Habuisse se ex Assyria lyncem, in primis φιλάνθρωπον, Busbequius refert, epist. III, pag. 64, quem vide. HARD. — *Lyncas... Æthiopia generat.* Ex India oriundus lynx prototypus. Cf. Ovid. vs. supra citat. Felinm vero e genere hic fuit; quippe quem cum pardalide Ælianus (Hist. Anim. lib. XIV, cap. 6) contulit; et erat τὰ ὦτα λάσιος. Quocirca hunc cum τῷ *caracal* (*fele caracal*, Linn.) eumdem vix addubitem. In Æthiopia quidem caracales; nec cum explicatione hac nostra Plinii textus pugnat. Facillime, nec contra verisimilitudinem translatum nomen ad hodiernum lyncem qui Barbariam incolit et quidquid Europæarum plagarum silvestre est et fere desertum; hæc autem loca deseruit quæ invasit cultus ac numerosior in dies hominum turba. In Pyrenæo quosdam reperias et in Neapolitani regni montibus desolatissimis. CUV.

2. *Sphingas.* Non omnino fabulis sphingas accenseri oportere, ut multi putant, non Agatharchides modo suadet apud Photium, et Strabo, lib. XVII, pag. 812, áliù-

multaque alia monstri similia : pennatos equos, cornibus armatos, quos pegasos[3] vocant : crocottas[4], velut ex

que Veteres, sed et iis recentior, oculatusque testis Philostorgius, qui inter varia simiarum genera sphingem a se visam commemorat, Hist. Eccles. lib. III, cap. 11, pag. 41 : Καὶ μὲν ἡ Σφίγξ γένος ἐστὶ πιθήκων, (αὐτὸ γὰρ θεασάμενος γράψω·) ἧς τὸ μὲν ἄλλο σῶμα λάσιόν ἐστιν ὡς τοῖς ἄλλοις πιθήκοις· τὸ δὲ στέρνον ἄχριγε αὐτοῦ τοῦ τραχήλου ἐψίλωται, μάζους δὲ γυναικὸς ἔχει. . . πρόσωπον ἐνεστρογγύλωται μᾶλλον, καὶ εἰς γυναικείαν ἕλκει μορφήν. Quæ Gothofredus interpres sic vertit : « Sphinx simiæ genus est, id quod conspicatus scribo, cujus quidem reliquum corpus hirsutum est, ut aliarum simiarum : pectus vero ad collum ipsum usque glabrum est : mammas muliebres habet. . . facies vero rotunda plusculum est, et in muliebrem formam vergit. » Plura de eo argumento Spanhemius lib. de præst. Numism. pag. 210. H. — *Et sphingas.* Simiarum genus Æthiopicarum. Hard. — *Sphingas.* Sphinges, Satyri Veteribus hi animantes dicti qui videbantur cum excogitatis a monstrifico ingenio formis similitudinem habere. Ergo sphinx una e simiarum gentibus; non abludente Philostorgio, Hist. Eccles. lib. III, cap. 11. Hujus descriptio optime τῷ *Chimpansé* (*sim. Troglodytæ* L.) convenit; quanquam nimis brevis simiarum caudatarum bonæ parti etiam convenit. Cuvier.

3. *Quos pegasos.* Nominum similitudine Solinus deceptus videtur, scribens cap. xxx, pag. 57, Æthiopici cæli alitem pegasum esse, cui equini nihil præter aures sit. Hæc enim ad Scythicum alitem pertinent, quem Plinius fabulosum esse pronuntiat, lib. X, cap. 70. Æthiopicus pegasus, de quo nunc sermo, quadrupes est, non ales : neque aliud, quam de terrestribus animalibus, institutum ac susceptum hujusce volumini argumentum est. Hard. — *Quos pegasos vocant.* Ubi posse in Æthiopia gigni lynces, sphinges quibus nihil monstrifici nos inesse commonstravimus, convenit, temere Plinius de more suo id consequentiæ aduectit posse et alatos cornutosque equos gigni. At paritas non ita evidens est. Cæterum soli huic credo pegasum cornu instructum. Cuvier.

4. *Crocottas, velut ex cane*, etc. Olim : *crocutas velut ex cane lupoque conceptas*, etc. Meus Plinii est, *crocottas* mixtam ex lupo et cane formam habere, quasi horum duorum animalium mixto semine conceptæ essent. Salmas. pag. 337. — *Crocotas.* Prius editi *crocutas.* Nos ita rescripsimus ex Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. et ex Agatharchide, libro de Rubro mari, cap. 39, cujus græca exstant apud Photium, cod. ccl, pag. 1364 : Ὅτι κατὰ τὴν Αἰθιοπίαν Κροκόττας ἐστὶ μὲν ὀνομαζόμενος ὡς ἐκ λύκου καὶ κυνὸς σύνθετον, ἀμφοῖν δὲ ἀγριώτερον, καὶ πολλῷ βαρύτερον,. . . ὀδοῦσι δὲ καὶ κοιλίᾳ δυνατώτατον τῶν ἄλλων, etc. Hesych. item, Κροκόττας, pag. 252. Describitur et a Dione, lib. LXXVI, pag. 860. Straboni tamen, lib. XVI, pag. 775, nisi mendum est, Κροκούττας. Hard. — *Crocottas velut ex*

cane[5] lupoque conceptos, omnia dentibus frangentes, protinusque devorata conficientes ventre : cercopithecos nigris capitibus, pilo asinino[6], et dissimiles cæteris voce :
2 Indicos boves unicornes[7], tricornesque : leucrocotam

cane.... conficientes ventre. Artemidorus ap. Strabonem, lib. XVI; Diod. Sic. Biblioth. lib. III; Agatharchid. ap. Photium, Biblioth. cod. CCL, cap. 39, unanimi in crocottarum generatione quos e cane et lupo conceptos volunt, et utroque ferociores. Sed adulterina lupi et canis mixtio, utut trita vulgarisque in θηριοτροφείοις nostris, non genus mansurum parit. Quamobrem Plinius : *velut ex*, etc. innuens nempe genus quod videtur utriusque particeps; quod sive de hyæna, sive de chakale intelligi potest; quanquam ad hyænam quæ sequuntur magis faciunt; nam hyæna animantium omnium qui quidem carnem vorant, validissimos dentes habet et facillime ossa frangit. Neque objicito de hyæna alio loco sermonem agi, servato vero nomine; non sat Nostro judicii ut hæc intelligat. Cæterum e Ctesia, Indic. cap. 32, desumptus est locus; et in isto conjuncta fuerunt quæ de crocotta hic et leucrocotta (vid. paul. infr.) ait. « Ferunt in Æthiopia animal visum, cui nomen *crocotta*, sed vulgo *cynolycus* (κύων, canis; λύκος, lupus), cui vires maximæ, vox humana, pernicitas equi, leonis magnanimitas, mos tamen homines compellare; tum appropinquantes vorare. » Omnia hæc quoque de hyæna in Eois partibus jactitata sæpissime sunt. Cuvier.

5. *Velut ex cane.* Crocottam ex cane lupoque hybridam esse docet etiam Artemidorus apud Strabonem, lib. XVI, pag. 774 : Κροκούττας δ' ἐστὶ μίγμα λύκου καὶ κυνός. Adstipulantur et Agatharchides apud Photium, et Diodorus Bibl. lib. III, pag. 68. Hard.

6. *Cercopithecos..... pilo asinino.* Simias caudatas, a πίθηκος et κέρκος. Galli *marmots* et *marmousets* vocant. Sed hi Æthiopici a vulgaribus tum pilo, tum voce discrepant. Hard. — *Cercopithecos nigris capitibus, pilo asinino.* Non desunt in India simiæ quibus longior cauda, pilus leucophæus, facies nigra; quales *entellus* (*simia entellus*) et *malbrouk* (*simia faunus*). At nullum novimus cui pilus leucophæus sit et totum caput nigrum. Cuvier.

7. *Indicos boves unicornes tricornesque.* Scribendum puto, *Indi equos unicornes, tricornesque.* Nam dictionem, *boves*, adjectitiam putamus: paulo enim post, boves Indicos reddit. De equis autem Indicis, Strabo libro XV : « Equos ubi unicornes esse, cervinis capitibus, etc. » Pint. —*Indicos boves unicornes.* In Æthiopia quoque hi generantur : sicut alia multa, quæ Indiæ quondam peculiaria et propria fuerunt. H.— Ut ut Harduinus repugnet, placet *Indi boves*, aut *India boves*, etc. Non enim sensum assequor τοῦ *Æthiopia generat boves Indicos.* Potest quidem objici silvestrem taurum de quo mox, si quid Agatharchidæ credendum, esse Æthiopem. Sed mox Martichora cujus e Ctesia injecta

pernicissimam[8] feram, asini fere [9] magnitudine, cruribus

mentio est, Indica, Ctesiæ judicio, est; unde patet e duobus feris unam e loco translatam a Nostro. Quo constituto, libentins banc translationem recipio quæ sensui minus nocet. Certum alinnde est jam Solini tempore in MSS. codd. lectum fuisse *Indi* vel *India;* siquidem hic Plinium exscribens in India taurum silvestrem ponit. Quid si Æthiopas reputaveris sæpe Indos appellatos? Cuvier.

8. *Leucrocutam p. f.* Quid si legas *Leocrocutam*, quasi compactam ex leone et crocnta. Sequitur enim, *collo, cauda, pectore leonis.* Pint.— *Leucrocotam.* Ita MSS. omnes: Κροκόττας vocatur a Ctesia in libris de rebus Indicis, in fine operum Herodoti, pag. 667, atque adeo ab ipso Plinio, cap. 45 hujus libri, ubi ex byæna concipi et leæna Æthiopica dicitur. Hæc porro Solinus iisdem verbis, c. lii, p. 80. H. —*Leucrocotam*, etc. Ecce iterum ita describit, nt vera hæc neges quæ protulit, nisi in diversis animantibus. Pernicitas, par asini statura, crura cervi, cauda, pectus, et collnm (ob jnbam forte) leonis, bisulca ungnla τὸν *Gnou* (*antilopen gnu* Gm.) indicant. Vocis hnmanæ imitatio una e sexcentis fabulis de hyæna in Oriente. Itaque Ctesias, Indic. 32, et Agatharchides ap. Photium, Biblioth. codd. ccl, id soli crocottæ non vero leucrocottæ dant. At osseum et sine dentibus os, apud quem e mammiferis? In Cheloniis tantum. Forte auctor primarius de gingiva dixerat quæ maxime dnra in τῷ *Gnou* et omnibus ruminantibus pro maxillæ superioris incisivis sola adspectatur. Non de istis animantibus quidquam certi et evidentis habuisse Nostrum ex boc intellige quod crocottam, postquam e lupo et cane natam dixit, et plane diversam a leucrocotta, cui soli maxilla sine dente et vocis humanæ imitatio competit, ad illam cap. 45 revolutus, ea transfert quæ de leucrocotta modo dixerat, et ipsam, novo stemmate deducto, natam e leænæ et byænæ maris adulterio pronuntiat. Cæterum audacior Plinio Ælianus, cui narratur crocotta non imitari tantum voces hnmanas, sed præterea lignatorum confabnlationibus aurem præbere, mox nomina ediscere, quæ dein ipsa refert, ut accersitos et in invia adductos voret. Τῷ *Gnou* quoque, sub catoblepæ nomine, diras dotes, triste ingenium tribui mox videbimus. Non impossibile igitur ad hunc quædam hyænæ translata. Unde unum et idem animal censendi leucrocotta et catoblepas. At tam crebro bis in idem Veteres, ut non ex boc objectio ulla excerpenda sit; cujns erroris hæc est causa, nempe quod nondnm eo sagacitatis acuminisque devenissent, nt duarum descriptiouum quas ejusdem rei auctores diversi adumbraverant, ὁμοιότητα intelligerent; quæ bodie ars apud naturalium rerum peritos audit Συνωνυμία. Cuvier.

9. *Asini fere.* Nisi subsit in Solini contextn menda, quod quidem subesse suspicor, legi oporteret, *asini feri*, et *clunibus cervinis.* Hard.

cervinis[10] : collo, cauda, pectore leonis, capite melium[11], bisulca ungula, ore ad aures usque rescisso, dentium loco osse perpetuo. Hanc feram[12] humanas voces tradunt imitari. Apud eosdem[13] et quæ vocatur eale[14], magnitudine equi fluviatilis, cauda elephanti, colore nigra vel fulva : maxillas apri, majora cubitalibus cornua habens, mobilia, quæ alterna[15] in pugna sistit, variatque infesta aut obli-
3 qua, utcumque ratio monstravit. Sed atrocissimos habet[16]
tauros silvestres[17] majores agrestibus[18], velocitate ante

10. *Cruribus cervinis.* Scribo : *Clunibus cervinis*, ex utroque exemplari, et item Solino, capite LIII, astipulante etiam Romana impressione. PINT.

11. *Capite melium.* Est, inquit, leucrocotæ ea capitis figura, qualis est melibus, de quibus dicetur cap. 58. HARD.

12. *Hanc feram.* Hoc vero crocottæ, de qua proxime habita mentio est, Agatharchides abscribit, apud Photium, cod. CCL, p. 1364. HARD.

13. *Apud eosdem.* Æthiopas scilicet, ut ea quæ subjicientur inferius, demonstrabunt. De hac porro tale nihil usquam legere me memini, nisi apud Solinum hæc eadem transcribentem, cap. XXV, pag. 80. HARD.

14. *Eale*, etc. Rhinoceros bicornis, ut videtur, cujus cornua SPARRMANN tradit aliquid mobilitatis habere. Ad. Cl. viri *Voyage au Cap.* CUVIER.

15. *Quæ alterna.* Solini hæc paraphrasis, de cornibus eales : « Non rigent, inquit, sed moventur, ut usus exigit præliandi : quorum alterum, quocum pugnat, protendit : alterum replicat : ut si nisu aliquo fuerit alterius acumen obtusum, acies succedat alterius. » HARD.

16. *Sed atrocissimos habet.* Æthiopia scilicet : dictio enim hæc succurrit una, cui verbum istud respondeat. Et sane de tauris Æthiopiæ eadem cum Plinio refert Diodorus, Bib. lib. III, pag. 168, et Agatharchides apud Photium, loco cit. ut ex alterutro hausisse hæc Plinius videatur, et Indiæ Solinus temere adscripsisse, loc. cit. HARD.

17. *Tauros silvestres.* Iterum rhinoceros bicornis designari hoc loco videtur, quem male e silvestrium hominum fabulosis commentitiisque relationibus viatores ignari descripserunt. Hoc Agatharchid. loc. citat. vel Diod. Biblioth. lib. III, prior narraverat. CUVIER.

18. *Tauros silvestres majores agrestibus.* Potiorem lectionem ducimus, *Aggregibus* : aut si mavis, *congregibus*, quam *agrestibus*. Nam differentiam inter silvestres et agrestes tauros, non satis intelligo. PINT.—*Majores agrestibus.* Agrestes pro mansuetis nunc accipimus, quibus agros vulgo aramus : agri enim hac in re silvis apposite satis op-

omnes [19], colore fulvos, oculis cæruleis, pilo in contrarium verso [20], rictu ad aures dehiscente, juxta cornua [21] mobilia: tergori duritia silicis, omne respuens vulnus. Feras omnes venantur : ipsi non aliter, quam foveis capti, feritate semper intereunt [22]. Apud eosdem [23] nasci Ctesias scribit, quam mantichoram [24] appellat, triplici dentium ordine pectinatim

poni videntur. Et sane Agatharchides, loco cit. quos agrestes Plinius vocat, ἡμέρους appellat, mansuetos et domesticos. Strabo, lib. XVI, pag. 775, tauros Æthiopicos ἀγρίους vocat, sive silvestres, quos nostris opponit, τοῖς παρ' ἡμῖν. Igitur *agrestis* hoc Plinii loco, ut Glossæ monent, non ἄγριος est, sed ἄγροικος et χωρικὸς, in agris et rure versaus. Hard.

19. *Velocitate ante omnes. Ante aves*, non ante *omnes*, legendum colligitur ex Solino, c. LIII, si castigatiora ipse, quam nos, nactus est exemplaria. Alioqui, quantum fidei homini habeamus, supra testati sumus. Pint. — *Velocitate ante omnes*. Ipsissima licet hæc sint Solini in paraphrasi verba, vereor ut Pintianus impetret fidem. Volucrem Plinius pro celeri dixit. Et Agatharchides, τάχει δὲ ὑπερβάλλον, « genus hoc, inquit, taurorum, pernicitate antecellit. » Hoc tantum. Hard.

20. *Pilo in contrarium verso*. Pilo ad caput verso. Hard.

21. *Juxta cornua*. Hoc est, tauro æque atque ei feræ, quæ vocatur Eale, de qua dictum est proxime. Solinus non dissimiliter, in paraphrasi loci hujus, postquam scripsit de Eale, de tauris istis hæc deinde subnectit: « Hi quoque, inquit, circumferunt cornua flexibilitate qua volunt, etc. » Hard. et Aj.

22. *Feritate semper intereunt*. Quoniam delapsi in foveas, aliove capti dolo, iræ impotentia se præfocant, inquit Diodorus, Bibl. lib. III, pag. 168. Hard.

23. *Apud eosdem*. Æthiopes scilicet : nam Æthiopici quoque cæli animal mantichoram esse, Juba admonuit, ut Plinius refert, cap. 49 hujus libri. Quanquam in excerptis Ctesiæ quæ nunc exstant, Indiæ illud adscribitur : quod et Ctesiæ librum eum secutus facit et Aristoteles, Hist. Anim. lib. II, cap. 11; Pausanias, Bœot. lib. IX, pag. 573; Ælian. Hist. Anim. lib. IV, cap. 21; Solinus, cap. LII, p. 80, aliique. Ctesiæ Græca exstant apud Photium in Bibl. cod. LXXIII, p. 146: Καὶ περὶ τοῦ Μαρτιχώρα τοῦ ἐν αὐτοῖς (de Indis proxime ante mentio) ὄντος θηρίου, ὡς τὸ πρόσωπον ἐοικὸς ἀνθρώπῳ· μέγεθος μὲν ἐστιν ὥσπερ λέων, καὶ χρόαν ἐρυθρὸς ὡς κιννάβαρι· τρίστιχοι δὲ ὀδόντες, et reliqua, quæ totidem fere verbis Plinius habet, cæterique scriptores proxime appellati suis pariter intexuere libris. Hard.

24. *Mantichoram*. Pausanias in Bœoticis vocat Martioram : Philostratus in Apollonio, Martichoram. Idem Ctesias, e quo Plinius hanc fabulam ad verbum sumpsit, vanissimus homo, pygmæos, steganopodas, pegasos, sphinges impudenti mendacio posteritati tradidit.

coeuntium, facie et auriculis hominis, oculis glaucis, colore sanguineo, corpore leonis, cauda scorpionis modo spicula infigentem: vocis, ut si misceatur fistulæ et tubæ concentus: velocitatis magnæ, humani corporis vel præcipue appetentem.

1 XXXI. In India[1] et boves solidis ungulis, unicornes[2]: et feram nomine axin[3], hinnulei pelle[4], pluribus candi-

Brod. l. V, c. 24. De fabuloso animale plura, si vis, reperias apud Ælian. Histor. Animalium libro IV, capite 21. Dalec. — *Manticheram.* Ita MSS. omnes, ipseque Aristoteles, Hist. lib. II, cap. 11, p. 189: Μαντιχώραν vocat. Quanquam, ut recte monet Dalec. Ctesias ante laudatus, nisi error librariorum est, Μαρτιχώραν, eamque vocem id Indis sonare ait, quod Græcis ἀνθρωποφάγος; sequiturque Philostr. de vita Apoll. III, 14, p. 150. H.—Perabsurda et dementiam fere arguens fabella de Manticbora e Ctesia est, Indic. cap. 6; quam ita non prætermittit Aristoteles, ut tamen bis moneat dubitationem summam, bis fassus, Ctesiam solum de miraculo auctorem. At Plinius, quem Ælianus, Hist. Anim. lib. VI, cap. 21, sequitur, Ctesiam quoque nominat, se dubium minime innuens; unde quid judicii viro tute judica. Celeberr. Heeren (Hist. Commerc. apud Veteres) suspicatur hoc Ctesiam peccasse, nempe quod temere in rerum natura exstare crediderit quæ in emblemate mythico hieroglyphicoque viderit. Nam hodie quoque in Persepoleos ruinis cernitur fera illi similis quam Ctesiaca descriptio exhibet; quam in Tabulis Chalcogr. Itiner. Persic. Corn. Lebrun, tab. 126, adi. Cætero Indiam quoque fabula pervaserat, siquidem Iarchas gymnosophista (Philostr. vit. Apollon. lib. III, cap. 14) descriptionem quamdam suam, Ctesiacæ similem, Apollonio ingerit. Pausanias tamen conjicit commenti originem tigrim esse male ab his spectatam quos terruerat. Cuvier.

XXXI. 1. *In India.* Hactenus de Æthiopia: nunc ad quadrupedes Indico sub cælo genitas transilit oratio. Boves Indiæ unicornes laudat etiam Solinus, loc. cit. Hard.

2. *In India et boves... unicornes.* Iterum e glyphis Persepolitanis animal. In his enim (Lebrun, tab. 129) quadrupes fera cernitur unicornis cum viro, qui forte rex est, summa vi luctata. Cuvier.

3. *Axin.* Quamvis huic cornua Noster non dicit, probabilis horum opinio est qui de Gangetico cervo (*cerv. axis* Linn.) explicuerunt; quippe qui hinnulei instar maculas habet, sed lucido magis candore spectabiles. Cuvier.

4. *Hinnulei pelle,... sacrorum Liberi Patris.* Ita MSS. omnes, non ut editi, *hinnuli.* Ita Horatius ipse, «Vitas hinnuleo me similis, Chloe.» Mox item, *sacrorum Liberi Patris* rescripsimus, eorumdem MSS. et Parmensis, aliarumque vetustarum

dioribusque maculis, sacrorum Liberi Patris[5]. Orsæi Indi[6] simias candentes[7] toto corpore venantur. Asperrimam autem feram monocerotem[8], reliquo corpore equo similem,

editionum admonitu : quas neglexit Hermolaus, ut *sacrum* scriberet : qua castigatione recepta *Libero Patri* scribendum fuit, non *Liberi Patris :* neque enim Rob. Stephanum moror, quem Barbarus in fraudem impulit, ut in Thesauro latinæ linguæ copulari recte affirmaret, *Sacer*, cum genitivo : idque hujus unius loci, sed depravati, ut vidimus, auctoritate stabiliret. Porro de axi hac Æthiopica nihil adhuc compertum. Hard. — Vid. not. 3. Aj.

5. *Sacrorum Liberi Patris.* Hoc est, ejus Dei sacris privatim dicatam. Hard.

6. *Orsæi Indi.* Indos Nysæos hoc loco intelligendos esse putat Aldrov. de Quadruped. lib. I, cap. 405, idque ex Ligorii nummo colligit, cujus epigraphen legit ΝΥΣΙΕΩΝ, cum monocerote ex aversa parte. Viri errorem in hac epigraphe legenda detegit Spanhemius, in dissert. de usu Numism. p. 138, post Reinesium, Var. Lect. lib. XI, cap. 2. Hard.

7. *Simias candentes.* De hoc simiarum genere multa Philostratus, de vita Apoll. lib. III, cap. 1, pag. 111. Hard. — *Orsæi Indi simias candentes.* Ὁλόλευκον (si fas ita dicere) simiam Audebert descripsit, talem pro oculis habens in Museo regio; nominavitque *simiam Atyn.* Sed hæc forte individua varietas; similesque passim in India exstitisse non incredibile est. De his multus est Philostratus, si Harduino credas; sed loco cit. nil video præter commenta de simiis piperis arbores colentibus bene multa, de candore aliquid frustra quæro. Cuvier.

8. *Monocerotem.* Diversa plane hæc fera est ab asino Indico, quanquam et ipse monoceros, sive unicornis est, et solidipes : non ut ista, elephantinis pedibus. Diversam utriusque animalis descriptionem habet Manuel Phile, lib. de Propr. Animal. pag. 86 et 90. Hanc vero quam Plinius refert, totidem verbis mutuatus est ab eo Solinus, cap. lii, pag. 80. Rhinocerotem porro cum monocerote cave confundas : gestat in nare cornu ille, iste in fronte. Monocerotem in superioris Æthiopiæ jugis crebro reperiri Marmolius est auctor, a quo ea fera describitur accurate, lib. I, cap. 23, pag. 65. Nostris, *la licorne.* Hard. — Quas vero et quales et quam multiformes de se lites hoc animal moverit, vel e nostrate Malte-Brun perspice, qui in suo *Précis de la Géographie universelle*, lib. XCII (tom. V, pag. 71, Par. 1817) sic habet : « On a récemment prétendu retrouver ici la licorne ou le *monocéros* des anciens; circonstance qui, si elle pouvait être démontrée, jetterait un grand intérêt sur cette région. Un auteur estimable du seizième siècle (Garcias, *Hist. Arom.* lib. I, cap. 14) a rapporté que les premiers navigateurs portugais virent, entre le cap de Bonne-Espérance et le cap Corrientes, un animal qui avait la

capite cervo, pedibus elephanto, cauda apro, mugitu

tête et la crinière d'un cheval, avec une seule corne mobile. C'est précisément dans cette même région que deux bons observateurs modernes (Sparrmann, *Voyage au Cap*; Barrow, *Voyage à la Cochinchine*) ont remarqué un grand nombre de dessins d'nn animal unicorne; tous les rochers de Camdebo et de Bambo en sont couverts. Les colons hollandais affirment avoir vu de ces animaux vivants, et en avoir tué quelques-uns : ceux-ci ressemblaient à des quaggas ou chevaux sauvages; la corne était seulemeut adhérente à la peau. Ces témoignages positifs, mais malheureusement provenant de témoins peu instruits, sont cependant corroborés par le rapport de Barthéma (ou Varteman) qui, dans le quinzième siècle, vit à la Mecque deux licornes semblables à des antilopes : elles étaient venues d'Éthiopie (Barthéma, *de Arabia*, lib. I, cap. 18). Les anciens ont sans doute parlé de leur monocéros d'une manière souvent fabuleuse, et toujours vague; cependant ils le comparent unanimement (Onesicrit. ap. Strab. tom. XV, pag. 489, ed. Casaub.) à un cheval pour le corps, à un cerf pour la tête; ce qui prouve qu'ils ont en en vue un animal différent du rhinocéros. Outre cet unicorne semblable à un cheval, les anciens nomment encore distinctement l'âne unicorne, auquel ils attribuent une grande taille, une corne rayée de blanc, de noir et de brun, une extrême vitesse, l'amour de la vie solitaire; ils le font solipède, comme le cheval unicorne; circonstance qui répond à l'objection systématique des anatomistes, tirée de l'analogie des animaux à pieds bifourchus, qui tous ont deux cornes. D'ailleurs cette objection de nos savants infaillibles n'est pas tout-à-fait solide, puisque d'abord il existe des antilopes chez qui les deux cornes sortent d'une base commune élevée de de deux pouces au-dessus de la tête. Or, qui peut donc empêcher la nature de prolonger cette unité depuis les deux bases jusqu'à la pointe? En outre les rapports de ceux, parmi les modernes, qui prétendent avoir vu la licorne, tranchent cette difficulté en représentant la corne comme adhérente seulement à la peau, comme celle du rhinocéros. L'existence de la licorne n'est donc pas impossible, comme on l'a dit; mais elle n'est pas non plus prouvée, ni même très-vraisemblable. Cette race, comme tant d'autres, a pu s'éteindre. Mais soit que cet animal existe ou n'existe pas, les peintures qui le représentent sur les rochers de l'Afrique australe n'en sont pas moins des documents très-curieux : elles concourent à prouver les anciennes liaisons de la Cafrerie avec l'Asie; car l'image de la licorne était chez les Perses et chez les Hébreux le symbole du pouvoir monarchique; c'est comme tel qu'il figure sur les monuments de Persépolis. » Sed omnes uodos quos hic in scirpo male quæsivit Malte-Brun solvit denuo G. Cuvier, in nota quam ad calcem libri Excursus vice rejecimus. Vid. Excurs. IV. Aj.

gravi, uno cornu nigro media fronte cubitorum[9] duum eminente. Hanc feram[10] vivam negant capi.

XXXII. Apud Hesperios Æthiopas fons est Nigris, ut plerique existimavere, Nili caput: argumenta, quæ diximus[1], persuadent: juxta hunc fera appellatur catoblepas[2], modica alioquin, cæterisque membris iners[3], caput tantum prægrave ægre ferens: id dejectum semper in terram: alias internecio humani generis, omnibus qui oculos ejus videre confestim exspirantibus. 1

XXXIII. Eadem et basilisci serpentis[1] est vis. Cyre- 1

9. *Uno cornu nigro media fronte cubitorum duum eminente.* Male Solinus hanc cornu longitudinem quatuor pedibus emensus est, c. LII, pag. 80, perinde quasi cubitus duos pedes contineret. Nam sesquipedi par est cubitus, auctore Vitruvio, lib. III, cap. 1, pag. 39, hoc est, pedem cum dimidio æquat, colligens digitos duodeviginti, quum pes ipse duodecim constet. Hard.

10. *Hanc feram.* De asino Indico, qui pariter monoceros est, id quoque Ctesias refert, loc. cit. et ex Ctesia Ælianus, Hist. Anim. lib. XVI, cap. 20. Hard.

XXXII. 1. *Quæ diximus.* Lib. V, cap. 10. Hard.

2. *Catoblepas.* Iisdem fere verbis totus hic locus a Solino repetitur; cap. xxx, pag. 56. Hæc fera capitis immodici pondere prægravatur, adeo ut nunquam non humi despiciat: unde et illi nomen: nam κάτω *deorsum* est, et βλέπειν *ospicere*. H. — Ælianus, lib. VII, c. 5, fusius describit: Tauro similem, altis et densis superciliis, oculis bubulis sanguine suffusis, ad terram vergentibus, juba equinæ simili, frontem et faciem occupante. Dein, eadem quæ in Plinio fabella de ejus aspectu. Utriusque conjunctis indiciis, nulli dubitamus de *Gnou* (*Antilope Gnu*, Gmel. Buff. suppl. VI) agi. Nullum enim animal tot superstitiosis nugis ansam præbere debuit; nulli facies a consueta remotior, nulli illætabilior oculus; præcipue ob longos pilos superciliorum et jubam in fronte et naso, quæ in nulla animantium gente præter hanc aspiciuntur. Cuvier.

3. *Modica alioqui, cæterisque membris iners.* Mallet Pellicerius in notis MSS. *non iners*: ut sententia foret, cætera quidem hujus feræ membra esse modica, sed eorum tamen ministerio satis agiliter et commode uti, excepto capite. Verum huic conjecturæ repugnant quum Solinus, tum libri omnes. H. — *Iners.* Hanc hujus feræ descriptionem sumpsisse Plinius non videtur ex Alexandro Myndio, qui de ea multa prolixe scripsit libro II de Pecudibus et Quadrupedibus, ut auctor est Athenæus, lib. V, pag. 221. Accuratior paulo ea est quam tradit Ælianus, Hist. Anim. lib. VII, c. 5. Hard.

XXXIII. 1. *Basilisci serpentis.*

naica hunc generat provincia, duodenum non amplius digitorum [2] magnitudine, candida in capite macula, ut quodam diademate insignem. Sibilo omnes fugat serpentes [3]: nec flexu multiplici, ut reliquæ, corpus impellit, sed celsus et erectus in medio incedens [4]. Necat frutices, non contactos modo, verum et afflatos : exurit herbas, rumpit saxa. Talis vis malo est. Creditum quondam [5], ex equo

Hunc iisdem verbis Solinus describit, cap. XXVII, pag. 53, et Nicander in Theriacis, pag. 28. HARD. — *Basilisci serpentis*, etc. Supervacuum hodie est de basilisci aspectu commenta confutare. Notabimus unum hoc, in Plinio tantum de anguiculo agi cui in capite macula candens; aliis posthac fuit anguis corona vera redimitus. CUV.

2. *Non amplius digitorum*. Aetio, παλαιστῶν τριῶν, quod cum Plinio convenit. DALEC. — *Duodenum non amplius digitorum magnitudine*. In MS. Parisiensi, *duodecim*. In aliis omnibus libris *XII*. Consentit Nicander in Ther. pag. 28, ubi basiliscus describitur : ἐπὶ τρία δῶρα φέρων μῆκός τε καὶ ἰθὺν, *cui mensura modusque tripalmis*. Doron enim palmus est : habet autem palmus quatuor digitos, ut ait Vitruvius, lib. III, cap. 1, pag. 40. Palmus, inquam, non major, qui σπιθαμὴ a Græcis vocatur, de quo nos agemus libro seq. cap. 17. Sed minor, qui παλαιστὴ, hoc est, mensura, ut diximus, quatuor digitorum, ut sunt in manu, conjunctorum, sine pollice. Unde Aetius (vide supra) παλαιστῶν τριῶν. At in corruptos Plinii codices incidisse Solinum necesse non est confiteri, eo quod quum de eodem basilisco scribens, c. XXVII, pag. 52 : « Pæne, inquit, ad semipedem longitudinis. » Duodecim enim digitis pes ipse constat : unde semipes VI colliget. HARD.

3. *Sibilo omnes fugat serpentes*. Ælianus id quoque, Hist. Anim. lib. II, cap. 7, ex Archelao. Lucanus eleganter, lib. IX, v. 724 : « Sibilaque effundens cunctas terrentia pestes, Ante venena nocens, late sibi summovet omne Vulgus, et in vacua regnat basiliscus arena. » HARD. — *Sibilo omnes fugat serpentes*. Similia ἱερὸς ὄφις in Asia, cujus meminit auctor περὶ θαυμ. ἀκουσμ. Vide infra lib. XXIII, cap. 4. DAL.

4. *Sed celsus et erectus in medio incedens*. Legend. *Sed celsus et erectus medio incedens*, id est, media parte. Scribit enim Plinius basiliscum media parte corporis serpere, media erectum et celsum incedere. SALMAS. pag. 371. Et circa finem lege : *inferciunt eas cavernis*, per vim scilicet eas infulciunt intrare nolentes : vulgo legitur *injiciunt*. SALM. pag. 372. — *In medio incedens*. Solini paraphrasis : « Quum movetur, media corporis parte serpit, media arduus est et excelsus. » HARD.

5. *Creditum quondam*. Scripsimus ex MSS. Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. Chiffl. etc. *Creditum quondam ex equo occisum*, subintellige, basiliscum : prius *occiso* legebatur : quod quidem tolerari utcumque

occisum hasta, et per eam subeunte vi, non equitem modo, sed equum quoque absumptum. Atque huic tali monstro (sæpe enim enectum concupivere reges videre) mustelarum [6] virus exitio est : adeo naturæ nihil placuit esse sine pari. Injiciunt eas cavernis facile cognitis, soli tabe [7] : necant illæ [8] simul odore, moriunturque, et naturæ pugna conficitur.

XXXIV. (XXII.) Sed in Italia [1] quoque creditur lupo- 1
rum [2] visus esse noxius : vocemque homini, quem priores

potnit, præsertim si legeretur, nti olim conjiciebamns, *quondam ex equo occiso*. Sed priore emendatione recepta, fides gemina hac voce, *creditum*, exprimitur : prior ad simplicem historiæ narrationem pertinet : sequens, ad miraculum respicit. Hard.

6. *Mustelarum*. Mustelarum dno genera : alterum silvestre, distans magnitudine. Græci vocant *ictidas*. Harum fel contra aspides dicitur efficax. Hæc autem quæ in nostris domibus oberrat... serpentes persequitur. Varro de Re rust. III, 10. — Græce γαλῆ· vernacula *belettes*. Hæc fere ad verbum Solinus, cap. XXVII. Aj.

7. *Injiciunt eas cavernis, facile cognitis sola tabe*. Apogr. Tolet. *Facile cognitis soli tabe*. Eximie. Solinus, capite XXIX : « Nec hominum tantum aliorumve animalium exitio datum, sed terræ quoque ipsius, quam pollnit, et exurit, nbicumque ferale sortitur receptaculum. » Pint. — *Injiciunt eas cavernis, facile cog*. Injiciunt eas, mustelas scil. regiæ cupiditatis mercenarii ministri. Alioqui mihi non fit verisimile, mnstelam esse adeo nocendi avidam, ut ultro latebras basilisci pervestiget, et vel cum certa sna pernicie tam dirum monstrum lacessere non dnbitet. Gelen. — *Injiciunt eas cavernis facile cognitis soli tabe*. Impressi ad hunc diem libri, *sola tabe*. Nos ex Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. Chiffl. Tolet. Pintianoque ipso favente, *soli tabe*, hoc est, exusta tellure. Quoad sensum vero sic habe : Cavernas esse non herbida lætave tellure, sed exesa, squalentique, ob virulentum incolæ serpentis afflatum. Hard.

8. *Necant illæ*. Serpentes incerti sunt generis : varieque idcirco, nunc virili, muliebri nunc quoque sexu efferuntur. Hard.

XXXIV. 1. *Sed in Italia*. Hoc ita Solinus accepit, perinde ac si foret lupis Italiæ cælo genitis peculiare ac proprium, non commune cum cæteris, cap. 2, pag. 15 : « Italia lupos habet, inquit, et quod cum cæteris simile non sit : homo, quem prius viderint, conticescit, etc. » Hard.

2. *Creditur luporum*. Credatur id sane vel ab imperita plebe, vel a credulis nimium vatibus : negant certe hac ætate philosophi non mediocris notæ, id ratione ulla, ullove experimento comprobari. Quan-

contemplentur, adimere ad præsens. Inertes hos parvosque Africa et Ægyptus gignunt[3] : asperos trucesque, frigidior plaga. Homines in lupos verti[4], rursumque restitui sibi, falsum esse[5] confidenter existimare debemus, aut credere omnia, quæ fabulosa tot sæculis comperimus.
2 Unde tamen ista vulgo infixa sit fama in tantum, ut in maledictis, versipelles[6] habeat, indicabitur. Evanthes inter

quam Servius ad eum Marouis versum, Ecloga 9 : « Vox quoque Mœrim Jam fugit ipsa, lupi Mœrim videre priores. » « Hoc etiam physici confirmant, inquit, quod voce deseratur is quem prior viderit lupus. Unde etiam proverbium hoc natum est, *Lupus est in fabula* : quoties supervenit ille de quo loquimur, et nobis sua præsentia amputat facultatem loquendi. » Quanquam et hoc ipsum ex Platone ἐν ταῖς πολιτείαις refert Geopon. auctor, lib. XV, cap. 1, pag. 403. Vide Scalig. Exercit. CCCXLIV, pag. 1074; Fortun. Licetum de monstris, etc. HARD.

3. *Inertes hos parvosque... gignunt.* Lupia Afria statura ea quæ cæteris; at hoc forte de *Chakale* (*cane aureo* Linn.) intelligendum, cui lupi colores, staturaque vulpina non longe major, cæterum Africam totam incolenti. CUVIER.

4. *Homines in lupos verti.* Animi is morbus est, ac melancholiæ genus, quod λυκανθρωπίαν medici vocant. Aet. VI, 11; Arabes *Charab.* Avicen. I, 3. DALEC. — *Homines in lupos.* Et λυκάνθρωποι ii, qui ludificationibus dæmonum, magicisque artibus in luporum imagines sese vertere dicebantur. Narrat, nescio qua afflante superstitionis stolidæque credulitatis aura bonus Harduinus, id contigisse prope Coloniam Ubiorum, exusto sententia judicum eo qui lupi effigiem, quum luberet, sic induebat; testante Martino Delrio, ex judicialibus actis, Disquis. Mag. lib. II, c. 18, p 99, ubi de eo argumento plura. Sed ipse forsan non credidit, quamquam e phraseon tenore in ancipiti res videtur. AJ.

5. *Falsum esse.* Mela Pomponius, lib. II, cap. 1, pag. 38, aic scripsit : « Neuris statum singulis tempus est, quo, si velint, in lupos, iterumque in eos qui fuere, mutentur. » HARD.

6. *Versipelles.* Versipelles dicti sunt, quolibet genere se commutantes, inquit Nonius, cap. 1, pag. 503, ubi et illud Plautinum adducit, ex prologo in Amphitruonem, vers. 123 : « Ita versipellem se facit, quando lubet. » Et in Bacchid. act. IV, sc. IV, vs. 10 : « Nullus frugi esse potest homo, nisi qui et bene et male facere tenet : Improbis quum improbus sit, harpaget : furibus furetur quod queat : Versipellem frugi convenit esse hominem, pectus cui sapit : Bonus sit bonis, malus sit malis : utcumque res sit, ita animum habeat. » Unde versipelles dicti, qui mores, ceu pellem vertunt, mutantque, instar τῶν λυκανθρώπων. Hæc

auctores Græciæ[7] non spretus, tradit Arcadas scribere[8],
ex gente Anthi[9] cujusdam, sorte familiæ lectum, ad sta-
gnum quoddam regionis ejus duci, vestituque in quercu
suspenso transnatare, atque abire in deserta, transfigura-
rique in lupum, et cum cæteris ejusdem generis congre-
gari per annos novem. Quo in tempore si homine se absti- 3
nuerit, reverti ad idem stagnum; et quum transnataverit,
effigiem recipere, ad pristinum habitum addito novem
annorum senio. Id quoque Fabius[10], eamdem recipere
vestem. Mirum est quo procedat græca credulitas! Nullum
tam impudens mendacium est, ut teste careat. Itaque
Agriopas, qui Olympionicas[11] scripsit, narrat Demæne-

vox et apud Petron. exstat in fragm. pag. 240, ubi de homine, qui magica arte lupi formam induerat : « Intellexi, inquit, illum versipellem esse, nec postea cum illo panem gustare potui : non, si me occidisses. » In Reg. 1, 2, Colb. Paris. *ut maledictis versipelles habeat.* Vide Busbeq. epist. 1, fol. 30. H.

7. *Auctores Græciæ.* Vide Pausaniam initio lib. IX. Dalec.

8. *Tradit Arcadas scribere.* Plautus in Amphitruone : « Nam verum est, quod olim est auditum Fabularier, mutatos Atticos in Arcadia homines : Et sævas belluas mansitasse, nec unquam denuo parentibus Cognitos. » Videatur et Pollet. Hist. for. Rom. lib. II, in fine. H.

9. *Ex gente Anthi.* Ita Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. Chiffl. non, ut libri editi ad hunc diem, *Antæi.* Ita sane legisse videtur interpolator Plautinæ fabulæ, cui Amphitruo nomen est, act. IV, scena III, vs. 2 : *Dii vestram fidem*, ubi ad hoc alludens : « Nam veru'st », et cætera quæ ad hunc locum facientia excitavit Dalecampius. Mox etiam ex iisdem codd. præter Chiffl. et ex Tolet. scripsi, *transnatare*, et *transnataverit*, pro *tranare* et *tranaverit.* Hard.

10. *Id quoque Fabius.... Mirum est quo procedat græca credulitas.* Mira hoc loco consensio codicum quos vidimus. Verum quum latini scriptoris nomen locum hunc non admittere Pellicerius suspicetur in notis MSS. ob ea quæ de græca credulitate subjiciuntur, legi putat oportere, *Addit quoque fabulosius*, idem Evanthes scilicet. Nos, si faveant alii codices, scripserimus libentius, *id quoque additur*, vel, *id quoque falsius.* In Parmensi editione et vetustis aliis ante Gelenium, legitur, *Addit quoque Fabius :* Quid si legendum quispiam suspicetur, *Addit quoque fabulis ?* quia sequitur, *Mirum, quo procedat græca credulitas.* Forte et hoc ad sequentia spectat. Hard. et Aj.

11. *Olympionicas.* Olympia sunt ipsa certamina : Olympionicæ vero, certaminum victores : οἱ ὀλυμπιονῖκαι. Horum nomina vide apud Eusebium Scaligeri, p. 347. Hard.

tum[12] Parrhasium[13] in sacrificio, quod Arcades Jovi Lycæo[14] humana etiam tum hostia faciebant[15] immolati pueri exta degustasse, et in lupum se convertisse[16]: eumdem decimo anno restitutum athleticæ[17] certasse in pugilatu,
4 victoremque Olympia[18] reversum. Quin et caudæ[19] hujus animalis creditur vulgo inesse amatorium virus exiguo in villo : eumque, quum capiatur, abjici : nec idem pollere, nisi viventi direptum. Dies, quibus coeat[20], toto anno non

12. *Demænetum Parrhasium.* Demarchum vocat Pausanias in Eliacis, narratque Olympiæ statuam ei positam cum hac inscriptione : « Dinytta genitus Demarchus dedicat hancce Effigiem, Arcadico Parrhasius genere. » Dal. — *Demænetum.* Totidem plane verbis recitat hæc Augustinus loco citato. Ex quibus Pausanias emendandus, qui Demarchum hunc pro Demæneto nuncupat. Hard.

13. *Parrhasium.* Ex Parrhasia Arcadiæ oppido, de quo lib. IV, cap. 10, pag. 420. Hard.

14. *Jovi Lycæo.* August. de Civit, lib. XVIII, cap. 17 : « Nec Varro, inquit, propter aliud arbitratur in Arcadia tale nomen affictum Pani Lycæo, et Jovi Lycæo, nisi propter hanc in lupos hominum mutationem, quod eam nisi vi divina fieri non putarent. Lupus enim græce λύκος dicitur, unde Λυκαίου nomen apparet inflexum. » Hard.

15. *Humana etiam tum hostia faciebant.* Hoc est, nondum immanitate illa, quæ postea mitescentibus sæculis exolevit, abolita. Hard.

16. *Se convertisse. Se* addidimus ex MSS. Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Chiffl. etc. Augustinus : *in lupum fuisse mutatum.* Hard.

17. *Eumdem decimo anno restitutum athleticæ, certasse in pugilatu.* Ita Reg. 1, aliique. At numquid rectius, *restitutum*, humanitati scilicet pristinæ, *athletice certasse in pugilatu.* Hard.

18. *Victoremque Olympia.* Vel id oppidi nomen, de quo lib. IV, cap. 6, vel *Olympia*, dictum pro *Olympiis*, ludis scilicet ac certaminibus : qua de forma loquendi plura dicemus lib. XXXV, c. 40, n. 32. H. — Quod sane præstat non parum. Sic Horat. « Magna coronari quis victor Olympia. » Et athleticæ, est τῇ ἀθλητικῇ. Gelen.

19. *Quin et caudæ.* Hæc Solinus transcripsit a Plinio totidem verbis, cap. 11, pag. 15 : « Spectatissimum illud est, inquit : caudæ animalis hujus villus amatorius inest perexiguus, quem spontivo damno amittit, quum capi metuit : nec habet potentiam, nisi viventi detrabatur. » Amatorium simpliciter, vel cum adjecto, virus amatorium, poculumve dicitur, quod ad amoris impellit insaniam. Inter ea quæ disputari solent, ponit Quintilianus, lib. VII, cap. 4 et 9, ac lib. VIII, cap. 5 : an amatorium venenum sit, necne. Hard.

20. *Dies, quibus coeat.* Subintelige, ex superiore periodo, vulgo creditur : id enim pro incomperto

amplius duodecim. Eumdem in fame vesci terra [21]. Inter auguria, ad dexteram commeantium [22] præciso itinere, si pleno id ore fecerit, nullum omnium præstantius. Sunt in eo genere, qui cervarii [23] vocantur, qualem e Gallia in Pompeii Magni arena spectatum diximus. Huic quamvis [24]

et fabuloso ipse refert, ut Aristoteles, qui Hist. Anim. lib. VI, cap. 35, pag. 783 : « Fertur, inquit, de lupi partu, ad fabulam proxime, lupos omues iutra duodecim dies parere : Λέγεται δέ τις περὶ τοῦ τόκου λόγος πρὸς μῦθον συνάπτων · φασὶ γὰρ ἅπαντας τοὺς λύκους ἐν δώδεχ' ἡμέραις ἐνιαυτοῦ τίκτειν. » Quod autem de partu Aristoteles prodidit, id de coitu refertur a Pliuio : satis apposite : nam si certa siut statutaque his tempora utero ferendi, si duodecim dierum spatio pariunt, totidem diebus coire necesse est. At Soliuus pro comperto et indubitato narrat, quod cæteri fabulosum putaruut : « Coeuut lupi, inquit, loco cit. toto anno uon amplius dies XII. » Soliuum sequitur Albertus M. de Animal. tract. II, lib. XXII, cap. 1, pag. 601. Non ita porro rem accepit Ælianus, quemadmodum cæteri : sed lupas dixit ægre partu solvi, diebusque ac noctibus contiuuis duodecim parere, Hist. Anim. lib. IV, cap. 4 : Οὐ ῥαδίως οἱ λύκοι τὴν ὠδῖνα ἀπολύουσιν, ἀλλ' ἐν ἡμέραις δώδεκα, καὶ νυξὶ τοσαύταις. Hard.

21. *Vesci terra*. Solinus : « Vescuutur iu fame terram. » Aristotelis verba ita se habent, Histor. Anim. lib. VIII, cap. 9, pag. 899 : Τοὺς λύκους φασὶν, ὅταν πεινῶσιν, ἐσθίειν τινὰ γῆν, μόνον δὴ τοῦτο τῶν ζώων. *Lupos aiunt esurientes certam terram devorare, idque huic uni evenire animali.* Pliuius, ejusque simia Solinus, illud τινὰ neglexit. Expressit vero Albertus loco proxime citato : « Famelici lupi, inquit, aliquando terra satiantur, quæ glis vocatur. » Glossæ Isidori : « Glis, glitis, humus tenax. » Quod ad augurium spectat, ex occursu lupi, felicissimum id olim habitum scilicet, eo certe respexisse Petrus Blesensis videtur, epist. LXV : « Qui de jocundo, iuquit, gloriantur hospitio, si eis lupus occursaverit, aut columba, etc. » Hard.

22. *Inter auguria ad dexteram commeantium*. Lupum ad dexteram euntem ore pleno, felicissima promittere aiunt. Prodigiosum fuit lupos in Capitolio vidisse. Lupus ingressus castra, et obviis laceratis egressus incolumis, exitium Romanis portendit iusigne. Lupi in foro visi iucolumes evaserunt : id significavit armis oppressum iri patriam. In Africa lupi metas, quibus ager designabatur, dissipantes, ue colouia deduceretur effecere. Alex. ab Alex. lib. V, cap. 13, et Jul. Obseq. de Prod. Dalec.

23. *Qui cervarii*. *Loups cerviers*. De his egimus cap. 19. Hard.

24. *Huic quamvis*. Solinus, c. 11, pag. 15 : « At hi quos cervarios dicimus, quamvis post longa jejunia repertas ægre carnes maudere cœperiut, ubi quid casu respiciunt,

in fame mandenti, si respexerit[25], oblivionem cibi subrepere aiunt, digressumque quærere aliud.

1 XXXV. (XXIII.) Quod ad serpentes attinet[1], vulgatum est colorem ejus[2] plerasque terræ habere, in qua occultentur. Innumera esse genera : Cerastis[3] corpore eminere cornicula sæpe quadrigemina : quorum motu, reliquo corpore occultato[4], sollicitent ad se aves. Geminum caput

obliviscuntur, et immemores præsentis copiæ, ennt qnæsitnm quam reliquerant, satietatem. » Hard.

25. *Si respexerit.* Ita rescripsimus ex Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. Chifl. etc. et mox *subrepere* ex iisdem, pro *respexit*, et *surripere*. Sensus : Si retro aspexerit. H.

XXXV. 1. *Quod ad serpentes attinet*, etc. Leg. *Quod ad serpentes attinet, vulgatum est colorem ejus plerasque terræ habere in qua occultentur.* Pleræque serpentium ejus terræ in qua delitescunt colorem præferunt, inter eas maxime hammodytes. Salm. pag. 343. — Non abludit a Salmasiana conjectnra Pint. quin et hanc jam firmaverat, duobus allatis codd. qui ad veram lectionem propius accedentes, sic habuerunt, *Quod ad serpentes attinet, v. est color. ejus plerasque terras habere in qua occultentur.* Unam tantum litteram si mutaveris, et *terræ* pro *terras* scribas, verissimam elicies scripturam : docente id Nicandro in Theriacis, tradente accidere, quod hic prodit Plinins, serpentibus sepedoni et sepi. Scribit hoc ipsum et Oppianus de leporibus, lib. Cyneget. quarto. Olim *plerosque*. Ad.

2. *Colorem ejus*, etc. Sensus : A terris in quibus latent, colorem pleræque serpentium mutuantur. Cum Plinio facit Nicander in Theriac. pag. 27, de amphisbæna, cui cutis æmnla terræ, χροιῇ γέ μεν ἠΰτε γαίης. Et ob hoc præcipue formidati sunt; neqne enim ob coloris similitudinem eminus qneunt aspici. Ad.

3. *Cerastis.* Ex Plinio eadem Solinus, cap. XXVII, pag. 51. Nicander in Theriacis, pag. 19 : Εὖ δ' ἂν καὶ δολόεντα μάθοις ἐπιόντα κεραστὴν, Ἤϋτ' ἔχιν· τῷ γάρ τε δομὴν ἰνδάλλεται ἴσην· Ἤτοι ὁ μὲν κολός ἐστιν· ὁ δ' αὖ κεράεσσι πεποιθὼς, Ἄλλοτε μὲν πιτύρεσσι, τότ' ἐν δοιοῖσι Κεραστής. Hoc est, Gorræo interprete : « Nunc facile agnoscas instructum fraude cerasten : Viperea hic forma est, et imagine cretus eadem. Sed tamen hæc mutila est : is fretus sæpe quaternis Cornibus, aut binis, atque hoc discrimine notus. » H.—*Cerastis.* Cerastns optime b. l. distinctus. Ille enim anguis venenosus Ægypto et Libya oriundus, cni viperina forma et in palpebra superiore tuberculus acuminatus corniculo similis. Nec tamen vadem me de reliquis spoponderim, nempe feræ corniculis aves sollicitari. Vivum babui, et arenæ sese infigentem non semel observavi. Cornicula facile eminent; et hinc natus error de eorum usu. Cuvier.

4. *Occultato.* Vel ut MSS. *occulto.* Solinus : « Reliqua corporis de industria arenis tegunt. » Hard.

amphisbænæ[5], hoc est, et a cauda, tanquam parum esset uno ore fundi venenum. Aliis squamas[6] esse, aliis picturas : omnibus exitiale virus. Jaculum[7] ex arborum ramis

5. *Geminum caput amphisbænæ, hoc est, et a cauda.* Secnti sumus Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Chiffl. Paris. Tolet. etc. Et certe satis fuit ita dicere : nam si et a cauda quoque caput habet, et alterum suo loco, ut Solinus ait, fuisse intelligitur. Et parum apta oratio alioqui foret, *Geminum ei caput, alterum ad caput :* quid enim est, *caput ad caput?* Et tamen impressi libri sic babent, *hoc est, ad caput et ad caudam.* Id porro serpentis genus amphisbænæ sortitur nomen, non quod geminum reapse capnt habeat, ut plerisque Veterum visnm est, Nicandro in primis : is enim in Theriacis, pag. 27, ἀμφικάρηνον vocat : sed qnod utraque ex æquo parte nitibunda serpat, ut Solinus ait, hoc est, non capite modo adverso ingrediatur, ut cætera, verum etiam, quum lubet, et a canda gressum incipiat, utrimque sic æqne gradiens, sive serpens, ἀπὸ τοῦ ἀμφὶς, quod *utrimque* sonat, et βαίνειν, quod *incedere.* Sic enim illa, dnm hac modo, modo illa parte adversa ingreditur, geminnm habere caput videtur, unde motus initinm in cæteris serpentibus ducitur. Hoc præ cæteris Hesychius animadvertit, pag. 83 : Ἀμφίσβαινα, inquit, εἶδος ὄφεως μακροκέφαλον, ἰσόπηχυ, τὴν οὐρὰν κολοβὴν ἔχων, καὶ ταύτῃ πολλάκις τὴν πορείαν ποιούμενον, ὥστε τινὰς ἀμφισβητεῖν μὴ δύο κεφαλὰς ἔχειν. Hard. — *Amphisbænæ.* Lucanus, lib. IX, vers. 719 : « Et gravis in geminum surgens caput amphisbæna. » Hard. — *Geminum caput amphisbænæ.* Ἀμφίσβαινα, *dupliciter incedens.* Duplex nulli anguium caput non opus est dicere. Error Veterum inde profectus est, qnod anguibus quibusdam canda non tenuior quam caput contigerit, et perexigui oculi, ita ut hinc et inde extrema simillima videantur, et quidem non minus facile caput post caudam trahentes repunt, quam caudam post capnt. Amphisbænæ quidam angues revera tales, nunc audiunt, sed ii ex America. Quocirca inter hos amphisbænas Veterum ne quærites; sed in genere *Typhlops*, cujns species quædam adbuc minus notæ in Asia. Iis enim cauda crassa et obtusa. Cæterum amphisbænæ et typhlopes omnes innocuæ, nednm utrimque venenum spergant. Antiquis, nt hodie tribulibus, invisæ et falsis criminationibus promiscue obrutæ serpentes bestiæ. Cuvier.

6. *Aliis squamas.* Solinus l. c. H.

7. *Jaculum... vibrari.* Solinus : « Jaculi arbores subeunt, e quibus vi maxima turbinati, penetrant animal quodcumque obvium fortuna fecerit. » Lucanus, lib. IX, v. 822 : « Ecce procul sævus sterilis se robore trunci Torsit, et immisit (jaculum vocat Africa) serpens : Perque caput Pauli, transactaque tempora fugit, etc. » Ἀκοντίας Græcis, quod in modum jaculi se mittit, Æliano teste, Hist. Anim. lib. VI, cap 18. Latinis *jaculus* dicitur. De eo Galenus, lib. de Theriac. cap. 8, pag. 940. H.

vibrari : nec pedibus tantum pavendas serpentes[8], sed et missili[9] volare tormento. Colla aspidum intumescere[10],

— *Jaculum ex arborum ramis vibrari.* Jaculus, græce, ἀκοντίας, anguis quidam qui in arboribus sedem habet, unde in transeuntes irruit, quos perfodit. Ælian. lib. VI, cap. 8, et Galenus, de Theriac. cap. 8, Pliniana tantum referunt. Lucian. Dial. de Dips. Ammianusque Marc. Afrum hunc dicunt, et Nicander Ther. 490 venenosum esse negat. Videtur ergo fuisse e colubrorum stirpe, qui ut exiles, ita in longitudinem porrecti, ramos spiris amplexi arbores conscendunt (ut *colub. ahætulla* Linn.) Cuvier.

8. *Pavendas serpentes.* Ita MSS. omnes : ubi editi, *cavendas*. Hard.

9. *Sed et missili.* Sed et volare instar missilis tormenti. Hard.

10. *Colla aspidum intumescere.* Tum scilicet, quum meditantur ictum, tum intumescunt. Nicander in Theriac. pag. 12 : Ψαφαρὸς δ' ἀναπίμπλαται αὐχὴν Ἄκριτα ποιφύσσοντος, ὅτ' ἀντομένοισιν ὁδίταις Ἀΐδα προσμάξηται, ἐπιζαμενὲς κοτέουσα. « Quum vero incanduit ira, Et letum minitans venientibus obvia sævit, Squalida colla tument, et lato sibilat ore. » Hard. — *Colla aspidum intumescere.* De Veterum aspide diu apud Recentiores disputatum, et variis anguium speciebus id nominis inditum. Quum tamen de Ægyptiaco nihil ambigendum revera sit. Nam primus omnium Forskahl iudicavit, et in magna Ægypti descriptione Geoffroi Saint-Hilaire notam omnibus fecit viperam quamdam (melius dixerim *najam*); in Ægypto dicunt *Haje* (*coluber Haje* L.), quæ veterum Ægyptiorum aspis sine dubio fuit. In aspide, præter venenum notabilia, colli tumor si quando irasceretur, et ex feritate mansuetudo, vel ut exactius loquamur, incantamenti patientia. Quibusdam sonis et crepitu digitorum vocabatur (Ælian. lib. XVI, cap. 5); plebeculæ a circulatoribus quædam ostendebantur; et idem lib. IX, cap. 62, historiam tragicam narrat de balatrone quodam, qui Romæ in ludis quos ædilis factus Pomponius Lætus exhibuit, misere exstinctus est, dum aspidi palam sese mordendum offert, mox medicamina admoturus; quæ invidentes socii occuluerant. Atqui omnia hæc in colubro *Haje*. Iratus erigitur, et collum dilatat vix minus quam *naja* vulgaris. Sexcentis in Ægypto præstigiatoribus cicures aspides sunt, quos coram plebe exserunt, mire ludentes, sed postquam uncinatos dentes quibus inest virus exemerunt. Sic *naja* in India. Quin et quoslibet ad se trahunt, alterius sexus vocem imitati. Nostras Geoffroi comperit, si quis imæ cervicis fossam digito presserit, subinde *Haje* paralysi quadam ita laborare, ut rigescat immotusque in similitudinem baculi componatur, aliquandiu sic perstaturus. Dudum hoc factitatum e Genesi patet; quippe quæ magos Pharaonis narrat id pollicitos ut serpentes in virgas, et rursus virgas in serpentes mutent. Postbac aspidis nomen anguibus non paucis additum. Ælian. lib. IX, cap. 3, sexdecim species notas ait. Sed si quis aspidem sine

nullo ictus remedio[11], præterquam si confestim partes contactæ amputentur. Unus huic[12] tam pestifero animali sensus, vel potius affectus est. Conjugia[13] ferme va-

additamento nominaverit, de aspide principe, de Tmuthiaco, de *Haje* sermo est. Hinc secundum Strab. lib. XVII, aspidi Ægyptiæ aliquid inerat quod ab aliis discrepet. Etenim *Haje* ob collum a quolibet angue interni maris accola abest: soli autem istius maris accolæ Veteribus probe innotuerunt. Diis sacra aspis; illius in formam tæniæ laboratæ quæ Isidi instar diadematis fuerunt (Ælian. libro X, cap. 31); illius figuram reges, ut potentiæ ἔμβλημα, tiaræ intertextam habuere (id. lib. VI, cap. 38); illius volumine, quasi corona, cincta. Ægypti monumenta cuncta; et antiquorum templorum fores globus occupat, cujus pars quæque angues erectos, quasi ad custodiam, habet; colli vero singularis tumor hos *Haje* esse arguit. Ad id facit mors Cleopatræ. Nam in urbe, qualis Alexandria fuit, non in promptu venenosæ serpentes, ad improvisa belli. At si *Haje* non pauci circulatoribus Ægyptiis fuerunt, facile letalis bestia inveniri potuit, nempe apud quemlibet ex istis. Cæterum τὸ *intumescere* nimis forte ellipticum probe explicant, et quæ nos præmisimus, et quæ Nicander Theriac. 157-208. Cuvier.

11. *Nullo ictus remedio.* Eadem de causa imagine aspidis reges Ægyptii diadema ornabant, vim principatus invictam significantes. Gignuntur interdum quinum cubitorum aspides, atri ut plurimum coloris, nonnumquam cinerei, aliquando fulvi. Rhodig. XXV, 31. Somniculosam aspidem Sisenna vocat, quoniam lethalem somnum morsu affert, et ut inquit Plutarch. κάρον ὑπνώδη, καὶ καταφορὰν. Idem auctor, XXVII, 14. Dalec.—*Nulla ictus.* Sic Ælianus, Hist. Anim. lib. I, cap. 54. Negat idem lib. VI, cap. 38, eos qui ab aspide morsi sint, ultra horam quartam vivere. Assentiuntur et Galenus libro de Ther. ad Pison. cap. viii, p. 941, et Phile, pag. 114. Aceto tamen succursum esse huic malo non semel, Plinius ipse admonet, lib. XXIII, cap. 27. Tum vero insanabilem esse morsum prodidit Plinius alter, de re Medica, lib. III, cap. ult. si morsum aspidis secutus est sanguis. Verum non de quavis, sed de Ægyptia solum aspide, Plinius noster hic agit, ut mox dicemus. Hard. — Sic creditum. Cf. Aristot. Hist. Anim. lib. VIII, cap. 29; Ælian. lib. I, cap. 54; Galen. de Ther. cap. 8. Et revera *Haje*, ut et *Naja*, e formidatissimis anguibus est. Cuvier.

12. *Unus huic.* Cf. Solinus loco cit. et not. seq. Hard.

13. *Conjugia ferme vagantur: nec nisi cum pari vita est.* In editis, *conjuga.* At in MSS. Reg. 1, 2, Paris. etc. *conjugia.* Ex mox *cum pari*, non vero *cum compare.* Plinius idem de delphinis, lib. IX, cap. 7: « Vagantur fere conjugia. » Et lib. X, cap. 15, de corvis: « Itaque parvis in vicis non plusquam bina conjugia sunt. » Solinus, cap. xxvii,

gantur : nec nisi cum pari vita est : itaque alterutra interempta, incredibilis alteri ultionis cura. Persequitur interemptorem, unumque eum in quantolibet populi agmine notitia quadam infestat, perrumpit omnes difficultates, permeat spatia, nec nisi amnibus arcetur, aut præceleri fuga. Non est fateri, rerum natura, largius mala, au remedia genuerit. Jam primum hebetes oculos huic malo dedit : eosque non in fronte ex adverso cernere [14], sed in temporibus [15] : itaque excitatur pede sæpius [16] quam

pag. 51, conjuges dixit : « Habent, inquit, affectus : non temere nisi conjuges evagantur : capto altero, vel occiso, uter superfuerit efferatur. » Quoad sensum *conjugia* sunt paria ipsa, marisque cum femina conjugationes, quas Græci συζυγίας appellant. Hard. — *Unus huic. . . sensus, vel potius aff. est. Conjugia*, etc. Quum feminæ sonum imitata vox *Haje* marem quam facillime trahat, potest aliquis diversos sexus amor ita afficere, ut his fabulis quadamtenus vera immixta aint. Cuvier.

14. *Eosque non in fronte ex adverso cernere*, etc. Lege : *Eosque non in fronte, ne adverso cernere, sed in temporibus. Adverso* pro *adversum*. Salmas. p. 344. — *Ex adverso cernere*. Ita Reg. 2. At Reg. 1, *cerneret*. Paris. *ne ex adverso cerneret*. Hard.

15. *Oculos. . . in temporibus*. Ut cæteræ serpentes, *Haje* lateribus capitis proximos oculos habet. Cuvier.

16. *Itaque excitatur pede sæpius, quam visu*. Editi hactenus, *excitatur sæpius auditu*. Lege : *Itaque ex auditu sentit citius quam visu*. Solinus ait : *Citius audire quam aspicere*. Salm. pag. 344. — Re quidem vera videtur legisse Solinus, cap. XXVII, pag. 51 : « Raro, inquit, in adversum contuentur : nec frustra : quum oculos non in fronte habeant, sed in temporibus : adeo ut citius audiant, quam adspiciant. » At mihi potior est priscorum exemplarium auctoritas quovis alio testimonio : in his vero vox illa *auditu* nuspiam exstat : nusquam vero deficit τὸ *excitatur*. Reg. 2, Colb. 1, 2, Paris. et Chifl. *sed sæpius quam visu*. Reg. 1, *sed sæpedius quam visu*. Unde reponere nihil dubitavi, *pede sæpius quam visu* : Ut sit sententia, hebetium oculorum incommodo situ effici, ut aspis pede sæpius, pressus calcatusque videlicet, quam ipso adspectu hominis, ad injuriam excitetur. Hinc illud Maronis : « Improvisum aspris veluti qui sentibus anguem Pressit humi nitens. » Solinus aliquid librariorum vitio prætermissum ratus, auditum visui recte opponi hoc loco censuit. Et hinc Salmasii, ut mihi quidem videtur, error, qui non aditis codd. conjecturam a vero distantem præ se tulit. Hard. et Aj.

visu. (XXIV.) Deinde internecinum[17] bellum cum ichneumone[18].

17. *Deinde internecinum bellum cum ichneumone.* Addidere impressi libri voculam, *Habet deinde*, ut ex ea voce commodius capitis initium duceretur : sed hæc a superioribus perperam esse divulsa, ut Pintianus vidit, tum MSS. omnes testantur, quorum nullus hanc vocem agnoscit : tum orationis textura, significantis, hoc alterum remedium dedisse naturam, adversum aspidis malum, bellum scilicet internecinum cum ichneumone. HARD.

18. *Ichneumone.* Quem Ægyptii hodie murem Pharaonis, seu murem Ægypti vocant, Bellonio teste, a quo describitur luculenter, Observ. lib. II, cap. 22. Allatum ex Ægypto ichneumonem qui viderunt, forma esse dicunt, qualis est ictidis, ut cecinit Nicander in Theriacis, cap. 15 : Μορφὴ δ' ἰχνεύταο κινωπέτου, εἶον ἀμυδρῆς Ἰκτιδος, ἥ τ' ὄρνισι κατοικιδίῃσιν ὄλεθρον Μαίεται, ἐξ ὕπνοιο καθαρπάζουσα πετεύρων, Ἔνθα λέχος τεύχονται ἐπ' ἴκριον, ἢ καὶ ἀφαυρὰ Τέκνα τιθαιβώσσουσιν ὑπὸ πλευρῇσι θέρουσαι. Quibus verbis describit poeta, quem vulgo *Furetum* vocamus : cujus insidiæ sunt gallinis periculosissimæ : ut recte Gorræus interpres : « Mustelæ hic parvæ, vero quam nomine dicunt Ictida, persimilis, quæ villæ in chorte volucres Somno irretitas tabulata per ardua rimans, Dum recubant, tepidoque fovent sub pectore pullos, E nidis raptas scelerata fraude trucidat. » HARD. — *Internecinum bellum cum ichneumone*, etc. Ichneumon, h. e. Mangusta (*Mangouste* Buff. *viverra ichneumon* Linn.), omnes serpentes invadit. Nam de hodierno nomine nulla difficultas. Verus ichneumon in Ægypto frequens occurrit, et nomen habet *Nems*; et, gaudente Ægypti plebe, crocodili et anguium ova vorat, ipsos serpentes necat. Itaque huic bellum cum aspide vere est. Sed aspidi ea magnitudo, id venenum ut sæpe vorantem ichneumona suo morsu pessumdet. Immo, non absque causa ichneumona ait cœno, ut lorica, solitum tegi; namque, dum per sulcos et fossas it ova quærens tum crocodili, tum serpentium bestiarum, eum limo et luto squallere par est; cui vero ille aspectus est ad dimicationem tali squallore properans, rem animanti provisam facile judicaverit, quæ tamen forte fortuna evenerit. Sexcenties ita argumentati sumus Recentiorum bona pars; neque est quod hac de causa Veteribus stomachemur. Ichneumonis et aspidis dimicatio, quæ facundiæ professoribus ansam præstitit, descripta non semel est. Vid. Nicand. Ther. vs. 188; Ælian. III, 22, etc. De ichneumone quoque olim circumferebatur illi duplicem sexum competere, et muliebria pati qui in certando infirmi animi se præstitisset. Cf. Ælian. lib. X, cap. 47. Cui fabellæ locum dedit pera quædam in ichneumone, quicumque huic sexus, sub cauda sita, et vulvæ apparentiam præferens. Id satis, ut pronum fiat, sacerdoti Ægyptio historiunculam excogitare, viatori Græco credere, Æliano scribere. Similis causa de hyæna similia commenta peperit;

1 XXXVI. Notum est animal hac gloria maxime, in eadem natum Ægypto[1]. Mergit se limo sæpius, siccatque sole. Mox ubi pluribus eodem modo se coriis[2] loricavit, in dimicationem pergit. In ea caudam attollens, ictus irritos aversus excipit, donec obliquo capite speculatus invadat in fauces. Nec hoc contentus, aliud haud mitius debellat animal.

1 XXXVII. (xxv.) Crocodilum[1] habet Nilus, quadrupes malum, et terra pariter ac flumine infestum. Unum hoc animal terrestre[2] linguæ usu caret. Unum superiore mo-

at Aristoteles hac gravitate confutavit, quæ hominem arguit et decet rei certiorem factum, oculisque solis fidentem. CUVIER.

XXXVI. 1. *In eadem natum Ægypto.* Non igitur de quavis aspide hæc sunt accipienda, sed de Ægyptia tantum, quæ quidem, ut Strabo ait lib. XVII, pag. 823, peculiare quiddam habet præter alias alibi natas. Et vero pugnam aspidis cum ichneumone describens Nicander in Theriacis, pag. 12, de sola Ægyptia aspide loqui se profitetur. Nicandrum sequitur, laudatque Strabo, loco cit. Arist. Hist. Anim. lib. IX, pag. 1024; Plutarchus, lib. de Solert. Anim. pag. 966; Ælianus, Hist. Anim. lib. III, cap. 23, alibique passim; Phile, pag. 144, et alii multi. HARD.

2. *Coriis.* Nimirum crustis e luto. HARD.

XXXVII. 1. *Crocodilum.* Solinus iisdem verbis, cap. XXXII, pag. 60. Eadem fere Diodorus habet Bibl. lib. I, pag. 31; Herodotus, lib. II, Euterpe, p. 115, aliique. HARD. — *Crocodilum.* Crocodili ἀπὸ τοῦ δειλαίνεσθαι omnes dicuntur, marini quidem, τὰς κρόκας, nempe littorum, vel lapides, vel testas, nam ad terræ contactum expavescunt: terrestres vero τὸν κρόκον: nam quamvis mel valde appetant, alvearia tamen illita croco non attingunt. Rhodig. XV, 21. DALEC.

2. *Unum hoc animal terrestre*, etc. Eo modo legi quo scripsit Harduinus, nosque servamus, jubet Salmasius, Exercitt. Plinian. p. 442. AJ. — *Linguæ usu caret.* Caute admodum, non lingua omnino, sed linguæ usu carere Noster hoc loco dixit. Non ita bene multi e scriptoribus aliis: ut Herodotus, lib. II, Euterpe, n. 68, p. 115: γλῶσσαν δὲ μοῦνον θηρίων οὐκ ἔφυσε, *linguam non habet innatam*. Solinus, c. XXXII, pag. 60: *Crocodilus linguam non habet.* Ammianus, lib. XXII: *Lingua caret.* Accuratius certe inspicienti, in crocodilo quoque lingua conspecta est, quæ multos latuerat ob exiguitatem: ita, ut quodammodo lingua insit ei, naturæ beneficio; non insit, quia nullus sit usus. Amphibiæ hoc naturæ argumentum est: piscis enim aliquo modo et ipse est: unde qualem pisces habent, sortitus est linguam, ut Philosophus animadvertit, Hist. Anim. lib. II,

bili maxilla[3] imprimit morsum, alias terribilem, pectinatim[4] stipante se dentium serie. Magnitudine excedit plerumque duodeviginti[5] cubita. Parit ova, quanta anseres[6], eaque extra eum locum semper incubat, prædivinatione[7]

cap. 14, pag. 203, hoc est, inexplicatam, ut cyprini, *les carpes*, οὐκ ἀπολελυμένην ἔχουσι τὴν γλῶτταν. Et vero Plinius ipse auctor est, lib. XI, cap. 65, crocodilis esse linguam palato totam adhærentem. Non vacat autem Salmasium nunc coarguere, qui in Solin. pag. 442, Plinium hoc loco sane non merito reprehendit. Quod vero dicit *unum*, est unum e terrestribus animalibus, uti dicetur lib. XI, cap. 60. Nam ex avibus superiorem rostri partem movet phœnicopterus. Sed de crocodilo quoque ipso negant anatomici quidam recentiores id esse verum. Hard. — *Linguæ usu caret.* Crocodilo quidem lingua ita maxillæ inferiori adhæret, ut non proprie mobilis sit, possitque dici illi non esse linguam. Cuvier.

3. *Superiore mobili maxilla.* Erroris reum Herodotum generaliter nimis fecere, ob prototypam istius descriptionem. Maxilla quidem superior crocodili cranio adhæret ut quadrupedum. Sed quum inferioris maxillæ brachia retrorsum eant, longiora multo quam cranium, cervicem latam et loricatam crederes esse vere cranium; illud vero quum superiori adhæreat, hanc solam repræsentare videtur. Porro, quum os aperit crocodilus, non deprimit inferiorem maxillam; sed, immota hac, ut vulgo fit in animantibus, superiorem erigit, et insimul cranium. Quod optime explicuit Geoffroy Saint-Hilaire. Cuvier.

4. *Pectinatim.* Dentes serratos esse ait Herod. loc. cit. χαυλιόδοντας, hoc est, instar serræ divisos, atque disjunctos. A Plinio, quod eodem recidit, pectinatim juncti dicuntur, quum dentium ordo superior inferiori non imprimitur modo, sed etiam inseritur: sic manus junctæ pectinatim, quum digiti alii inter alios inseruntur. Hard.

5. *Duodeviginti cubita.* Solinus, loc. cit. *Plerumque ad viginti ulnas magnitudinis evalescit:* ex hoc Plinii loco emendandum, *ad duodeviginti*, siquidem, ut Salmasius ait, p. 442, Solino ulnæ sunt, quæ cubita Plinio. Ab Herodoto hoc acceptum, qui crocodilum ultra XVII cubita excrescere liquido affirmat, Euterpe, lib. II, pag. 115. Aristoteles quoque, Hist. Anim. lib. V, cap. 28, pag. 635, et Antigonus, qui Aristotelem ubique sequitur, hanc mensuram statuunt. Diodorus sedecim tantum. Vidisse se crocodilum longitudine decem et octo cubitorum contestatur Albertus M. de Anim. lib. XXIV, p. 652. Hard.

6. *Parit ova, quanta anseres.* Leg. *Parit ova quanta anseris.* Salm. 442. — *Quanta anseres.* Subintellige, quanta anseres pariunt. Sic Herod. et Solinus, loc. cit. Aristot. Hist. Anim. lib. V, cap. 28, pag. 635: Ὠὸν οὐκ ἔστι μεῖζον χηνείου. Hard.

7. *Prædivinatione.* Solinus loc. cit. Id vero non crocodilis modo, sed etiam testudinibus, cancris, et aspidibus commune esse scribit

quadam, ad quem summo auctu eo anno accessurus est
2 Nilus. Nec aliud[8] animal ex minori origine in majorem crescit magnitudinem. Et unguibus hic armatus est, contra omnes ictus[9] cute invicta. Dies in terra agit, noctes in aqua, teporis utrumque[10] ratione. Hunc saturum[11] cibo piscium, et semper esculento ore, in littore somno datum, parva avis, quæ trochilos[12] ibi vocatur, rex avium[13] in

Ælianus, Hist. Anim. lib. V, c. 52. HARD.

8. *Nec aliud.* Notat Ælianus, Hist. Anim. lib. IX, cap. 58, tria hæc e minima origine, in ingentem crescere magnitudinem : ex aquatilibus, crocodilum : struthiocamelum, ex volucribus : e quadrupedibus, elephantum. HARD. — *Nec aliud animal.... magnitudine.* Verissima res, siquidem vix crocodilo ovum egresso pollices sex, adulto pedes triginta, aut quadraginta. CUVIER.

9. *Contra omnes ictus.* Recentiores, inquit Scaliger, Exercit. CXCVI, p. 636, etiam pilulis sclopetorum prædicant imperviam cutem eam esse. HARD.

10. *Noctes in aqua teporis utrumque*, etc. Lege : *Noctes in aqua teporis utique ratione.* SALM. p. 443. —Quoniam interdiu aer, aqua noctu tepidior quam aer serenus et roscidus. Θερμότερον γὰρ δή ἐστι τὸ ὕδωρ τῆς τε αἰθρίης, καὶ τῆς δρόσου, inquit Herod. loc. cit. Quam causam quoque Aristoteles repetit, Hist. Anim. lib. II, cap. 14, pag. 205. An vero potius veritus insidias crocodilus, munitiore tum subter aquam loco consistat, aliis cogitandum relinquo. HARD.

11. *Hunc saturum.* Hæc totidem verbis Herod. loc. cit. Arist. Hist. Anim. lib. IX, cap. 8, p. 1024; Plutarch. lib. de Solert. Anim. pag. 980; Ælianus, Hist. Anim. lib. III, cap. 11; Phile, pag. 142; Solinus, cap. XXXII, pag. 60, aliique. HARD.

12. *Avis, quæ trochilos*, etc. Aquæ in Ægypto parvulis hirudinibus scatent, quæ sæpe bibentibus nocent, et crocodili gutturi adhærent; cui quum lingua immobilis sit, impossibile est eas seu removere, seu edere. Avicula quædam ripensis, non, ut Plinio placet, regulus (vid. not. 13) has hirudines corripit, illisque vescitur, sinente crocodilo de quo optime tunc meretur. Hæc etiamnum Ægyptiis narrata vidit sæpe laudatus nostras GEOFFROY SAINT-HILAIRE. Locum dedere narrationi Plinianæ, cujus auctor Herodotus, adoptantibus mox Stagirita, Hist. Anim. lib. IX, cap. 8; Ælian. Hist. Anim. lib. III, cap. 11; Plutarch. etc. CUVIER.

13. *Rex avium in Italia.* Valde vereor ut hæc verba Pliniana sint, ac non glossema potius sapiant alicujus conjectoris, huc translatum ex lib. X, cap. 95, ubi trochilum nostratem, regem avium Plinius interpretatur. Nam etsi is quem regulum vocamus, *un roitelet*, τροχίλου nomen habet apud Philosophum; diversus tamen est a regulo nostro trochilus hic peregrinus, sive Niliacus, ut quidem consentiunt rerum

Italia, invitat ad hiandum [14] pabuli sui gratia, os primum ejus assultim repurgans, mox dentes, et intus fauces quoque ad hanc scabendi dulcedinem quam maxime hiantes : in qua voluptate [15] somno pressum conspicatus ichneumon, per easdem fauces, ut telum aliquod, immissus [16], erodit alvum.

XXXVIII. Similis crocodilo, sed minor etiam ichneu- 1
mone, est in Nilo natus scincos [1], contra venena præcipuus

naturalium scriptores : quibus Scaliger suffragatur, Exerc. cxcvi, pag. 636 : « Non est fabula, inquit, de avicula, quam trochilum Græci nominarunt. Eam quoniam Plinius regulum nostrum existimavit, describenda est, ut ex hac narratione veritas deprehendatur. Candidam aiunt, turdi magnitudine, cristata pluma, acuta, plicatili, quam surrigit, ut belluæ palatum figat, si claudatur intus. » Prolixam disputationem Aldrovandus instituit, Ornithol. lib. XIX, c. 64, p. 288, ut eam avem esse probet quam Itali *Corrira* vocant. HARD.

14. *Ad hiandum.* Reg. 2, et Tolet. *ad hiantum.* HARD.

15. *In qua voluptate.* Solinus loc. cit. Diodorus, Bibl. lib. I, pag. 78; Oppianus, Cyneget. lib. III, v. 420, etc. HARD.

16. *Ichneumon, ut telum.. immissus*, etc. Hæc bellandi ratio, ut Herodoto auctore, omnibus probata, apud Veteres, naturalium rerum peritissimis, ita mihi videtur fabellis appendenda, quibus plebs ornata vult quæ ad notabilium animantium historiam spectant. CUVIER.

XXXVIII. 1. *Scincos.* Græcis σκίγκος. De eo dicemus opportunius lib. XXVIII, cap. 30, ubi hæc rursum a Plinio repetuntur. HARD. — *Scincos.* Zoologistosophis necnon et pharmacopolis scincus dicitur nunc quædam lacerta in Ægypto frequens, capite et cauda mediocri, squammis argenteis, etc. (*lacerta scincus* L.). Sed Plinii et Veterum non iste est scincus. Nam scincon suum vult in Nilo nasci et ichneumoni magnitudine cedere; quod lacertæ huic e gente monitorum, quam hodie appellamus *Uaran aquatilem* (*lacertam Uaran.* N.) bene applices. Sed *lacerta scincus* L. ita exigua est, ut eam cum ichneumone comparari ridiculum foret; tum nec in Nilo nascitur. Alibi Plin. de scinco (lib. XXVIII, cap. 30) : « Scincus quem quidam terrestrem crocodilum esse dixerunt, candidiore autem et tenuiore cute, præcipua tamen differentia dignoscitur a crocodilo squammarum serie a cauda ad caput versa. » Non male id ad *Uaranum* terrestrem retuleris, cui, utique non in flumine nato, squammarum series modice erecta a capite ad caudam extenditur. Utriusque figura in magna *Descriptione Ægypti*, Hist. Natur. Rept. pl. III. Quod sequitur, *maximus Indicus*, firmat conjecturam. Nam in India monitores Ægyptio monitore majores, nulla lacerta scincus. Herodotus in

antidotis: item ad inflammandam virorum Venerem. Verum in crocodilo major erat pestis, quam ut uno esset ejus hoste natura contenta. Itaque et delphini immeantes[2]

Enterpe, cap. 192, de crocodilis terrestribus Libyes lacertarum similibus et τριπήχεσι aliquid jecit. Pausan. Corinth. c. 28, iisdem crocodilis Libycis ait caudam esse δίπηχυν, quod optime conveuit *Uaranis*, quibus longitudo est aliquaudo 4, vel 5 pedum; minime vero lacertæ scinco quæ nunquam ultra pollices octo in longitudinem protenditur. Prosp. Alpinus, rer. Ægypt. lib. IV, c. 5, putat quoque veros scincos aut crocodilos terrestres Veterum esse Uaranos, et errasse Arabas quum pro illis *lacertas scincos* in pharmaceutriis usurpaverunt. Cæterum plebs in Ægypto nunc quoque putat Uaranum esse juniorem crocodilum in sicca humo natum. Cuvier.

2. *Et delphini immeantes Nilo.* De hoc naturali et insito delphinis astu adversus crocodilos, egit et Seneca, Natur. Quæst. lib. IV, cap. 2, pag. 886; Solinus loc. cit. Hard. — *Delphini immeantes*, etc. Sive id verum arbitrabimur, sive secus, patet non de delphino sermonem esse, quem recentiores naturalistæ norunt. Neque huic enim, neque ulli cetaceorum spina in dorso. Et hoc loco non præteream pluries Plinio de spinis delphinicis ita agi, quanquam persæpe nostrum ille delphinum intelligit. Sic in historia de cujusdam in lacu Lucrino delphini amore erga puerum Baianum, notat hunc, antequam tergo adolescentem admiserit, pinnæ aculeos demittere et occulere. Mihi videor cum piscem reperisse, quem Seneca et Plinius, immo aliquando Aristoteles a delphino non distinxere, quia nempe eodem nomine utrumque piscatores signaverunt. In eodem libro Noster, cap. 7, multa de vero hodiernoque delphino miscet cum quibusdam dissimillimis. « Velocissimum, inquit, omnium animalium... est delphinus... ac nisi multum infra rostrum os illi foret medio fere in ventre, nullus piscium celeritatem ejus evaderet. Sed affert moram providentia naturæ; quia nisi resupini atque conversi non corripiunt. » Neque id unus ex istis erroribus est, qui persæpe in Plinio occurrunt. Nam Aristoteles qui tam bene delphinum verum descripsit, huic et cartilaginosia os infra rostrum tribuit (de Partibus Anim. lib. IV, cap. 13.) Credibile est illud, ut de nostro delphino falsum, ita de altero quodam pisce verissimum. Atqui tria hæc, os infra rostrum, aculeos in pinna dorsali, et eas vires ut contra crocodilum pugnetur, in quibusdam duntaxat squalis, ex. gr. *sq. centrina* L. *sq. spinax* L. invenio. Favet eximie conjecturæ locus IX, 11. Plinius, postquam tursiones dixit esse delphinorum simillimos: « Maxime tamen, ait, rostris canicularum maleficentiæ assimilati. » Ubi assimilationem non de maleficentia solum, sed et de ipso rostro dictam reor. Ergo hic tursio squali formam habet. Tum Athenæus, lib. VII, magis expresse ait a Romanis tursionem nuncupari Carchariæ piscis frustum

Nilo, quorum dorso tanquam ad hunc usum cultellata
inest spina[3], abigentes eos præda, ac velut in suo tantum
amne regnantes, alioqui impares viribus ipsi, astu inter-
imunt : callent enim in hoc cuncta animalia, sciuntque
non sua modo commoda, verum et hostium adversa :
norunt sua tela, norunt occasiones, partesque dissiden-
tium imbelles. In ventre mollis est tenuisque cutis croco- 2
dilo : ideo se, ut territi, mergunt delphini, subeuntesque
alvum illa secant spina. Quin et gens[4] hominum est huic
belluæ adversa in ipso Nilo Tentyritæ[5], ab insula, in qua

sale conditum. Hæc satis ut probetur duobus piscibus unum nomen impositum esse, quod et nostris diebus factitatum; nam delphinus quoque audit apud quosdam navigatores *magna aurata* (*coryphæna hippuris* L.) Et hoc modo spero longis de Veterum delphino litibus finem aliquem tandem positum iri. Cuv.

3. *Quorum dorso... cultellata inest spina.* Sic ipse Plinius, mox in eodem habitans argumento, et hunc ipsum locum respiciens, « subeuntes, inquit, alvum illa secant spina. » Quamobrem nos hic quoque *spina* reposuimus, etsi libri fere omnes *pinna* legunt. Adstipulantur et Seneca rem eamdem narrans eo quem diximus loco : « Balbillus, inquit, virorum optimus, in omni litterarum genere rarissimus, auctor est, quum ipse præfectus obtineret Ægyptum, Heracleotico ostio Nili, quod est maximum, spectaculo sibi fuisse delphinorum a mari occurrentium, et crocodilorum a flumine adversum agmen agentium, velut pro partibus prælium. Crocodilos ab animalibus placidis morsuque innoxiis victos. His superior pars corporis dura et impenetrabilis est, etiam majorum animalium dentibus : at inferior mollis ac tenera : hanc delphini spinis, quas dorso eminentes gerunt, submersi vulnerabant, et in adversum enixi dividebant. Recisis hoc modo pluribus, cæteri velut acie versa refugerunt. Fugax animal audaci, audacissimum timido. » Hard.

4. *Quin et gens hom. est huic*, etc. Lege : *Quin et gens hominum est huic belluæ adversa in ipso Nilo a Tentyris insula in qua habitat appellata.* Salm.— *Quin et gens h. est huic belluæ adversa.* Scribendum reor, *Quin et genus hominum est huic belluæ adversum.* Nec sum oblitus Virgiliani carminis in VIII : « Gensque virum truncis et duro robore nata. » Permissum illud poetis fuerit, qui muscarum etiam et apum gentem appellant : non ideo et oratoribus. Denique Plinius ipse paulo post ostendit, quomodo hic locus sit legendus, quum dicit, « Olfactuque ejusgeneris hominum, ut Psyllorum, serpentes fugantur. » Pint. Cæterum vid. Seneca, et Solinus loc. cit. Ælianus Hist. Anim. lib. X, cap. 21. Hard.

5. *Tentyritæ.* Vide Senecam

habitat, appellata. Mensura eorum parva [6], sed præsentia animi in hoc tantum usu [7] mira. Terribilis hæc contra fugientes bellua est, fugax contra insequentes : sed adversum ire soli hi audent. Quin etiam flumini innatant : dor-
3 soque [8] equitantium modo impositi, hiantibus resupino capite ad morsum, addita in os clava, dextra ac læva tenentes extrema ejus utrimque, ut frenis in terram agunt captivos : ac voce etiam sola territos, cogunt evomere recentia corpora ad sepulturam. Itaque uni ei insulæ cro-
4 codili non adnatant : olfactuque ejus generis hominum, ut Psyllorum [9] serpentes, fugantur. Hebetes oculos [10] hoc animal dicitur habere in aqua, extra acerrimi visus : quatuorque menses hiemis inedia semper transmittere in specu [11]. Quidam hoc unum [12] quandiu vivat, crescere arbitrantur : vivit autem longo tempore.

XXXIX. Major altitudine in eodem Nilo bellua hippo-
1 potamus editur : ungulis binis [1], quales bubus, dorso equi,

Quæst. Natur. lib. IV, cap. 2, et infr. lib. XXVIII, cap. 3, ubi scriptum *Tentyri*, sed perperam. Vide Strabonem Geograph. lib. ultimo, et Ælianum Histor. Animal. lib. X, cap. 21. Dalec.

6. *Mensura eorum parva*, etc. Sic legend. *Mensura eorum parva, sed præsentia animi in hoc tanto ausu mira.* Salmas.—Sed vid. not. 7. Aj.

7. *In hoc tantum usu.* Ita libri omnes. Salmasius male, p. 453, in Solin. *In hoc tanto ausu.* Hard. et Aj.

8. *Dorsoque.* Crocodilorum videlicet, quos captivos in terram agunt. Hard.

9. *Ut Psyllorum.* Dictum est de iis, lib. VII, cap. 2. Hard.

10. *Hebetes oculos.* Herodotus, et Solinus, locis citatis, eadem de oculorum hebetatione, et inedia quatuor mensium narrant. Hard.

11. *Quatuor menses hiemis inedia... in specu.* Id observatum et in crocodilis Americæ septemtrionalis, quos, ut cæteras repentium bestiarum, per sequiorem tempestatem torpere non ambigitur. Cuv.

12. *Quidam hoc unum.* Arist. Hist. Anim. lib. V, cap. 28, pag. 635. Hard.

XXXIX. 1. *Ungulis binis.* Hoc est, bifidis. Sed *binis* maluimus, omnium codicum mira consensione in ea voce, quam *bifidis*, quod glossema videbatur, edere. Herodotus, lib. II, pag. 116; Diodorus Sic. lib. I, pag. 31, et Aristoteles Hist. Anim. lib. II, cap. 12, pag. 196 : δίχηλον παραπλησίως τοῖς βουσὶν aiunt, *ungulis bifidis quales bubus.* Solinus hanc hippopotami descriptionem transtulit in opus suum, cap. 60, pag. 61. Aldro-

et juba, et hinnitu, rostro resimo[2], cauda et dentibus aprorum aduncis, sed minus noxiis : tergoris ad scuta galeasque impenetrabilis[3], præterquam si humore madeat. Depascitur segetes[4], destinatione ante (ut ferunt) deter-

vandus rejicit, lib. I de quadrup. digit. cap. 12, pag. 182, quod equidem miror, quum non tot scriptorum modo testimoniis, sed nummorum etiam veterum auctoritate firmetur : Philippi nimirum Imp. et Otaciliæ, in quibus expressa hippopotami figura, qualis ab his auctoribus delineatur. HARD. — Mira, nec laudabilis Veterum fuit constantia in iterandis hippopotami falsis descriptionibus, etiam postquam harum falsitas innotescere potuit. Primus de hoc animante mentionem Herodotus fecit; quanquam et ab Hecatæo Milesio Herodotea desumpta Schneiderus putat. Sed quisquis ille fuerit qui primus descripsit, falsus in omnibus est, nisi in dentibus quos apri dentibus similes ait, et cutis spissitudine quam telis imperviam vel ad tela figenda idoneam (nam de hoc ambigitur) narrat. Cætera, magnitudo asinina, pes fissus, cauda et juba equina, nasus sursum retortus in antilope *gnu* solo adspectantur. Unde concludi par est, primo descriptionis auctori dentes tantum et aliquam cutis partem visam, at dehinc effigiem, aut descriptionem τοῦ *gnu* cui subscriptum hippopotami nomen, ita ut duas species minime similes unam quid et idem ille censeret. Mirum tamen Herodotum qui Ægyptum adiverat, vir alioqui accuratus in designandis ibi, crocodilo, etc. circa hippopotamum dormitasse ; Aristotelem vero, cui tot viæ ad veritatem indagandam patuere, Ægyptum occupantibus Alexandro, Ptolemæo Lago, quorum uterque illius discipuli, satis habuisse, si Herodotum exscriberet; mox Plinium, qui visos scribit hippopotamos Romæ in ludis Scauri, non inquisivisse sedulo in illorum characteres; tum Ammianum Marcellinum, qui sæpe in monumentis Hadriano principe elaboratis, præcipue in Prænestinis sectilibus, hippopotamos conspexerat pulcherrime repræsentatos, notionibus falsis usum esse, quas priores legarant. Solus Diodor. aliquid novum et verum de hoc animale dixit, eum asserens validissimis tauris vi parem ; in cæteris Herodotum ducem secutus est. CUVIER.

2. *Rostro resimo.* Sursum versus reducto. Sic Columella, lib. VI, cap. 1, nares resimas dixit, pro simis. HARD.

3. *Impenetrabilis.* Verisimilius id multo, quam quod ab Herodoto et Aristotele proditum, tam crassum videlicet illud esse corium, ut ex eo hastilia fieri, venabula, pilaque missilia possent, ὥςε δόρατα ποιεῖσθαι ἐξ αὐτοῦ. HARD. — Idem scribit auctor Historiæ Africanæ de corio animalis, quod *Lant*, aut *Dant* vocant. DALEC.

4. *Depascitur segetes*, etc. Legend. *Depascitur segetes, destinatione ante, ut ferunt, determinatas, indidem et ex agro ferentibus vestigiis.* Determinat ante ac destinat segetes, quas depa-

minatas in diem, et ex agro ferentibus vestigiis, ne quæ revertenti insidiæ comparentur.

1 XL. (XXVI.) Primus eum, et quinque crocodilos[1] Romæ ædilitatis suæ ludis M. Scaurus temporario euripo ostendit. Hippopotamus[2] in quadam medendi parte etiam magister exstitit. Assidua namque satietate obesus exit in littus, recentes arundinum cæsuras speculatum[3]: atque ubi acutissimam videt stirpem, imprimens corpus, venam quam-

sturus est: *indidem*, id est, ex eo loco ipso segetis, *et ex agro ferentibus vestigiis*. SALMAS. — *Depascitur segetes*. Non segetes, inquit, depascitur, in quascumque forte inciderit: sed de die in diem antea observatas: sic enim nec locorum imperitia, neque rursus assuetarum segetum repetitione, intercipi periclitatur. Quin et aversus destinatos agros intrat, ut observanti vestigia, egressus inde, non ingressus existimetur. Ita fere Solinus, cap. XXXII, pag. 61; Diodorus, Bibl. lib. I, pag. 31; Ælianus, Hist. Animal. lib. V, cap. 53. Miror Salmasium, in Solin. pag. 456, *indidem* emendare, pro *in diem*, reclamantibus MSS. HARD.

XL. 1. *Primus eum, et quinque crocodilos*. Totum hoc caput ex verbo fere transcripsit Solinus, cap. XXXII, p. 61. HARD. — *Quinque crocodilos*. Crocodilon artifices romani optime cognoverunt. Præter effigies quas in statuæ Nilum exhibentis πλίνθῳ videmus, et in tessellatis Prænestinis, imago illius eximia est in Ægyptiaco basalto Vaticani, anageglymmene, ubi minutissima quæque sedulo et feliciter expressa sunt. Una tantum ungula posticus pes abundat. CUVIER.

2. *Hippopotamus*. Idcirco repertor detrahendi sanguinis ille appellatus fuit, XXVIII, 31. HARD.

3. *Exit in littus, recentes arundinum cæsuras speculatum*, etc. Leg. sic, non *exit in littus recenti arundinum cæsura speculatus tum atque ubi acutissimam videt stirpem, imprimens corpus, venam quamdam in crure vulnerat*. — Recenti arundinum cæsura, id est, quum recens cæsæ sunt arundines, exit in littus speculatum, atque ubi videt acutissimam stirpem, ibi corpus imprimit. SALMAS. — *Speculatum*. Ita rectius quoque nostri codd. Reg. 1, 2, Paris. etc. quibus et Salmasio quum bene obsequendum crederemus, *speculatus* e textu sustulimus. HARD. — Cæterum quæ hoc capite et proximo proponuntur remedia, inutilia et fabulosa dicere, ut et morbos et ab animantibus data præcepta, supervacuum est, etsi sane ex optimæ notæ scriptoribus Plinius excerpsit, Æliano posthac, Plutarcho et aliis exscribendus. Sed Veteribus minus judicii etiam in naturalium rerum æstimatione quam in vulgaris historiæ, in quibus tamen modica indagandi veri industria illos enituisse nota res est. CUVIER.

dam in crure vulnerat, atque ita profluvio sanguinis morbidum alias corpus exonerat, et plagam limo rursus obducit.

XLI. (XXVII.) Simile quiddam et volucris in eadem Ægypto monstravit, quæ vocatur ibis[1] : rostri aduncitate per eam partem se perluens, qua reddi ciborum onera maxime salubre est. Nec hæc sola a multis[2] animalibus reperta sunt, usui futura et homini. Dictamnum herbam extrahendis sagittis cervi monstravere[3] percussi, et telo pastu 1

XLI. 1. *Ibis.* His terris ignota avis, non habet in Europa nomen, inquit Aldrov. de ibide agens, Ornithol. lib. XX, cap. 3, p. 312. Esse *ciconiam totam nigram in dorso* ait Albertus M. lib. II de Animal. tract. 2, cap. 2, pag. 251. De ibide vero, immittendi per inferiorem partem, purgandi gratia, medicamenti magistra, Plinio suffragantur Plutarchus, lib. de Iside, pag. 381, et de Solert. Animal. pag. 972; Phile, lib. Prop. Animal. cap. de ibi, pag. 48 : Ælianus, Hist. Animal. lib. II, cap. 35. Hard. — Excursum de ibide videsis ad calcem hujus libri. Cuvier.

2. *Nec hæc sola a multis animalibus reperta sunt.* Sincera hæc lectio quam exhibent MSS. omnes, vetustæque editiones, ipso Aristotelis contextu stabilitur. Hæc enim Philosophus, Hist. Animal. lib. IX, cap. 8, pag. 1022, unde idem ille argumentum orditur : Πολλὰ δὲ καὶ τῶν ἄλλων ζώων τῶν τετραπόδων ποιεῖ πρὸς βοήθειαν ἑαυτοῖς φρονίμως. *Multas præterea cæterarum quadrupedum sibi prudenter opem ferre constat. A mutis* tamen, ut vulgo editi præferunt libri, defendi utcumque potest, ut sit sententia, multa nos doceri ab animalibus, quæ sermone tamen eo careant, qua doceri nos ea oporteat. Hard.

3. *Cervi monstravere.* Valerius Max. lib. I, cap. ult. et Arist. Hist. lib. IX, c. 6, id capris tribuunt : auctor vero libri τῶν θαυμασ. ἀκουσμ. capris; item Dioscorides, item Virgilius : « . . . . non illa feris incognita capris Gramina, quum tergo volucres hæsere sagittæ. » Dalec. — *Cervi monstravere.* Idem repetit lib. XXV, cap. 53. Solinus item de cervis agens, cap. XIX, pag. 19 : « Dictamnum, inquit, ipsi prodiderunt, dum ex eo pasti excutiunt accepta tela. » Feris tamen capris, non cervis, dederunt hoc, præter multos, quos hic non congerimus, Dalecampiana nota jam allegatos, Theophrastus Hist. lib. IX, cap. 16; Antigonus Carystius, Dioscorides. Et e nostris quoque, Cicero de Natur. Deor. lib. II, pag. 101, et Virgilius. Verum litem dirimit, ratus hoc utriusque esse Apuleius, cap. 72, tit. 3 : « Si caprea, vel cervus in venatione telo percussus fuerit, quum pervenerit ad herbam dictamnum, et ea pascitur, mox telum excutitur e plaga, etc. » Et sane sunt ambo congeneres, formaque ac moribus ferme pares. De dictamno

ejus herbæ ejecto[4]. Iidem percussi[5] a phalangio, quod est aranei genus, aut aliquo simili, cancros edendo sibi
2 medentur. Est et ad serpentium[6] ictus præcipua, qua se lacerti[7], quoties cum his conseruere pugnam, vulnerati refovent. Chelidoniam[8] visui saluberrimam hirundines monstravere, vexatis pullorum oculis illa medentes.
3 Testudo cunilæ[9], quam bubulam vocant, pastu, vires contra serpentes[10] refovet : mustela rutæ, in murium

dicemus libro XXV, capite 53. Hard. et Aj.

4. *Pastuque ejus herbæ ejecto.* Chiffl. cod. *electo*, perperam. Respondent enim his ea Philosophi verba : ὅταν γὰρ φάγωσιν, εὐθὺς ἐκβάλλουσι τὰ τοξεύματα, *ejus pastu tela e corpore ejiciunt.* H. — *Dictamnum herbam extrahendis sagittis cervi monstravere, percussi, et telo pastu ejus herbæ ejecto.* Corruptissimus olim locus, nec sensum habens, Salmasio judice qui scribi jussit : *Dictamnum herbam extrahendis sagittis cervi monstravere percussi, telo pastu ejus herbæ ejecto;* Exerc. pag. 224. — Nos dumtaxat *et* interpolavimus, e vestigiis τοῦ *eo* conjicientes. Aj.

5. *Iidem percussi.* Arist. Hist. Anim. lib. IX, cap. 6, pag. 1021. De phalangio dicetur lib. XI, cap. 28. Hard.

6. *Est et ad serpentium.* Condrillen hac circuitione verborum, ut quidem rentur, intelligit, de qua idem ipse lib. XXII, cap. 45 : « Condrillon, sive condrille... dividitur in pastillos, contra serpentes, argumento probabili, siquidem mures agrestes læsi ab his, hanc esse dicuntur. » Hard.

7. *Qua se lacerti.* Hæc de lacerto viridi accipienda sunt, qui propterea ὀφιομάχος, et ὀφιονίκος dicitur. Pandectarius : Ofionicós *græce, id est, lacerta.* Erasmus in Dialogo de Amicitia : « Italia magnas habet lacertas et virides... Quodam die vidi prægrandem, et mire viridem in ostio cavi decertantem cum serpente.... Paulo post venit ad nos lacerta, velut ostendens sua vulnera, ac remedium flagitans, etc. » Est enim, ut idem paulo ante dixit, hoc animal natura et amicum homini, et serpentibus inimicum. Hard.

8. *Chelidoniam.* Dicemus de chelidonia, lib. XXV, cap. 50 et 91. Rem eamdem narrat Basilius in Hexaem. homil. 8, pag. 145. Ælianus item Hist. Anim. III, 25. Hard.

9. *Testudo cunilæ.* Idem scribitur et lib. XX, cap. 16, et ab Arist. lib. IX, cap. 6. Hist. et in lib. τῶν θαυμασ. ἀκουσμ. Dalec. — Rursus et Noster de cunila, libro XX, cap. 61. Origanum agreste vocat Albertus M. de Animal. lib. XIII, tract. 2, cap. 2, pag. 251. Hard.

10. *Testudo cunilæ, quam bubulam vocant, pastu, vires contra serpentes refovet.* Pellicerius in Notis MSS. et Salmasius in Solin. pag. 1277, interpretis partes haud satis fideliter obiisse Plinium aiunt : accepta enim hæc putant ab Aristotele, Histor. Animal. lib. IX,

venatu [11] cum iis [12] dimicatione conserta: ciconia origano [13],

pag. 1025, ubi sic ait : ἡ δὲ χελώνη ὅταν ἔχεως φάγῃ, ἐπεσθίει τὴν ὀρίγανον, etc. Sed aliud est quod Plinius, aliud quod Philosophus hoc loco tradit : ille ad pugnam capessendam vires suas origano munire testudinem scribit : iste, si viperæ forte cadavere pasta fuerit, pro antidoto veneni ejus, origano uti : id quod et a Plutarcho quoque in Natural. Quæst. pag. 918, repetitur, et a Basilio, Homil. IX, in Hexaem. pag. 115, et ab auctore Geopon. lib. XV, cap. 1, p. 404. E Latinis vero et ab Alberto M. de Animal. lib. VIII, tract. 2, cap. 2, pag. 251. Ex alio igitur Philosophi volumine, cujusmodi multa de animalibus ab eo scripta intercidisse diximus, cap. 17, hausta hæc esse necesse est : ex quo et Ælianus accepit, qui Hist. Animal. lib. VI, cap. 12, testudinem ait depasto origano, διατραγοῦσαν ὀρίγανον, viperæ pugnam non expavescere : si desit origanum, adversus eamdem ruta præsumpta periculum amoliri. HARD. — *Contra serpentes*. Ad pugnam cum serpentibus ineundam. HARD.

11. *Mustela rutæ in murium venatu*. Aristoteles libro IX, cap. 6 : « Mustela quoties cum serpente dimicatura est, rutam comedit : odor enim ejus herbæ infestus serpentibus est. » Ex quibus Aristotelis verbis videtur legendum hic non, *murium*, sed *anguium*. Certe romana exemplaria sic habent. Alioqui scribi posset, non *in murium venatu*, sed *in murium venantes* : aut *in murium venatores*, ut sic Plinius vertat latine, quos citato loco Aristoteles *Myotheras* appellat : « Quin et mustela, inquit, prudenter capere aves videtur : jugulat enim quas cepit, ut lupus ovem. Serpentem quoque impugnat : eum præcipue qui mures venatur ; videlicet ea causa, quia etiam ipsa mures persequitur. » Hæc Aristoteles. Præterea quæ potest esse dimicatio mustelæ cum muribus, serpentes quoque debellanti? Sed ut ad priorem castigationem redeam, si *ruta* legas, sensum obscurabis. Nam ambiguum erit, pastu an frictione et contactu refoveat vires. Ob id quod sequitur, *Ciconia origano*, recte auferendi casu expressum est. Neque enim origani pastu ciconiæ et aliæ volucres medentur vulneribus in dimicatione acceptis, sed applicatu ejus herbæ ad plagam, auctore Arist. loco prædicto. PINT. — *Mustela rutæ, in murium venatu*. Hunc locum Pintianus non intellexit, qui contra omnium exemplarium fidem legi voluit, *in anguium venatu*, non *in murium*. Repugnat certe Aristoteles, Hist. Anim. lib. IX, cap. 9, pag. 1026, ubi mustelam ait cum serpentibus murium venatricibus dimicare, veluti de communi præda certantes, propterea quod ipsa quoque mures venatur : Μάχεται δὲ ἡ γαλῆ καὶ τοῖς ὄφεσι τοῖς μυοθήραις, διὰ τὸ καὶ αὐτὴν τοῦτο τὸ ζῶον θηρεύειν. Eadem habet Ælianus, Hist. Anim. lib. IV, cap. 14. Adde his et quæ dicemus lib. XXIX, cap. 16. Mustelam certe solitam esse vi pariter et astu mures venari, Phædrus ipse est auctor, lib. IV, fab. 1 : « Non semper ea sunt quæ videntur : decipit

edera apri in morbis sibi medentur, et cancros [14] vescendo, maxime mari ejectos. Anguis hiberno [15] situ membrana corporis obducta, feniculi succo impedimentum illud
4 exuit, nitidusque vernat. Exuit autem a capite primum, nec celerius quam uno die ac nocte replicans, ut extra fiat [16] membranæ, quod fuerat intus. Idem hiberna latebra visu obscurato, marathro herbæ [17] sese affricans, oculos

Frons prima multos : rara mens intelligit Quod interiore condidit cura angulo. Hoc ne locutus sine mercede existimer, Fabellam adjiciam de mustela et muribus. Mustela quum annis et senecta debilis Mures veloces non valeret assequi, Involvit se farina, et obscuro loco Abjecit negligenter. Mus escam putans Assiluit, et compressus occubuit neci; Alter similiter, deinde periit tertius. Aliquot secutis, venit et retorridus, Qui sæpe laqueos et muscipula effugerat, Proculque insidias cernens hostis callidi: Sic valeas, inquit, ut farina es quæ jaces. » Quoad sensum attinet : Rutæ pastu, inquit Noster, vires suas adversus serpentes mustela confirmat : persæpe enim, dum eumdem murium venatum serpentes mustelæque exercent, congrediuntur ac dimicant inter se. Mustela hæc domestica est scilicet, Græcis γαλῆ nominata, Gallis *une belette*. Repetit hoc Plinius iterum lib. XX, cap. 51. Hard.

12. *Cum iis*. Cum serpentibus. Hard.

13. *Ciconia origano*. Aristoteles Hist. Anim. lib. IX, cap. 8, pag. 1025. Eadem refert et Ælianus, Histor. Anim. lib. V, cap. 46. Id vero ambo non ciconiæ proprium ac peculiare, sed et cum aliis multis avibus commune esse aiunt, ut vulneribus cunilam bubulam imponant : eamdem enim herbam nunc latino *cunilæ*, nunc græco ὀριγάνου vocabulo, uti mox alteram modo feniculi, modo marathri nomine repræsentat. Hard.

14. *Et cancros*. Cancrorum certe fluviatilium esu mederi sibi sues in capitis doloribus auctor est Plutarchus, in Quæstionib. Naturalib. pag. 918. Hard.

15. *Anguis hiberno*. Hac de re opportunius, uberiusque, lib. XX, cap. 95. Sic Arist. Hist. Anim. lib. VIII, cap. 23, pag. 941 et 942. Secuti sunt Plutarchus, lib. de Solert. Animal. pag. 972, et Ælianus, Histor. Animalium lib. IX, cap. 16. Hard.

16. *Ut extra fiat*. Nova cute, quæ nata jam subtus est, extra prodeunte, semota ea penitus, quæ ante exterior erat. Aristotelis verba loco cit. hæc sunt : Ἐν νυκτὶ δὲ καὶ ἡμέρᾳ πᾶν ἀποδύεται σχεδὸν τὸ γῆρας, ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ἀρξάμενον μέχρι τῆς κέρκου. Γίνεται δὲ ἐκδυομένου τὸ ἐντὸς ἐκτός. Quæ Plinius similiter dicit. Hard.

17. *Marathro herbæ*. Græca nunc voce, ut diximus, abutitur, ut quod feniculum latine prius appellavit, id esse Græcorum μάραθρον obiter indicet. Hæc porro si-

inungit ac refovet : si vero squammæ [18] obtorpuere, spinis juniperi se scabit. Draco vernam [19] nauseam silvestris lactucæ [20] succo restinguit. Pantheras [21], perfricata carne aconito [22], (venenum id est), barbari venantur. Occupat illico fauces earum angor : quare pardalianches id venenum appellavere quidam. At fera contra hoc excrementis hominis sibi medetur : et alias tam avida eorum, ut a pastoribus ex industria in aliquo vase suspensa altius,

militer referunt auctores proxime laudati, secuti fortassis Aristotelem, et Nicandrum, initio Theriacῶn, pag. 3. HARD.

18. *Si vero squammæ.* Si squammæ duriores oculos obtexere. HARD.

19. *Draco vernam.* Similem fere medicinam in dissimili morbo, adhiberi a dracone, auctor est Aristoteles, Hist. Animal. lib. IX, cap. 8, pag. 1025 : Ὁ δὲ δράκων, inquit, ὅταν ὀπωρίζῃ, τὸν ὀπὸν τῆς πικρίδος ἐκφορεῖ. *Draco, ubi fructuum esu gravatur, picridis succum haurit.* Ælianus quoque, Hist. An. lib. VI, cap. 4. HARD.

20. *Silvestris lactucæ.* Locis proxime laudatis Aristoteles et Ælianus dixere πικρίδα. Est autem πικρὶς mox silvestre intubum, sive cichorium, ut Dioscoridi placet, et Aetio, verbo Σέρις. Hanc picridem Virgilius signasse videtur, scribens, « Et amaris intyba fibris. » Interdum vero etiam πικρὶς est genus lactucæ silvestris, Plinio lib. XIX, cap. 38, et Apuleio in Herbario, cap. 30, cui titulus, *De lactuca silvestri* : « Græcis, inquit, θρίδαξ ἀγρία dicitur... aliquibus πικρίς. » Hinc Hieronymus in Exodo et Numeris, Græcum ἐπὶ πικρίδων, reddidit, *cum lactucis agrestibus*. Ab amaritudine nomen herba utraque sortita est : quippe major in ipsis est, quam in sativis ejusdem generis. HARD.

21. *Pantheras.* Hæc Arist. Hist. Anim. lib. IX, cap. 8, pag. 1023. Ex Plinio Solinus, cap. XVII, pag. 38. Ex Aristotele rursum, auctor libri de Mirab. Auscult. pag. 1151. Ælianus, Hist. Anim. lib. IV, cap. 43; Cicero, de Nat. Deor. lib. II, pag. 101. Quid quod hodieque homines ipsi in insula orientalis Indiæ, quæ Java dicitur, veneni vim a suis corporibus vel sic depellunt ? Nam ad ictus telorum, quæ solent hostes veneno inficere maxime letali, excremento suo sibi quisque statim medetur, arefacto, tritoque in pulverem, et ex aqua cyathi unius mensura poto. Auctor Cl. V. TAVERNIER, in Relationibus. HARD.

22. *Carne aconito.* Παρδάλειον φάρμακον hoc vocat auctor libri τῶν θαυμ. ἀκουσμ. a quo et sequentia de hominis stercore traduntur, sumpta tamen ex Aristotele Histor. lib. IX, cap. 6. Cicero de Nat. Deor. II : « Auditum est Pantheras, quæ in Barbaria venenata carne caperentur, remedium quoddam habere, » hominis nempe excrementa. Vide infra lib. XXVII, c. 2. DALEC.

quam ut queat saltu attingere, jaculando se appetendoque deficiat, et postremo exspiret : alioqui [23] vivacitatis adeo lentæ, ut ejectis interaneis diu pugnet. Elephas [24], chamæleone concolori frondi devorato, occurrit oleastro huic
6 veneno suo. Ursi [25] quum mandragoræ mala gustavere, formicas lambunt. Cervus herba cinare [26] venenatis pabulis resistit. Palumbes, gracculi [27], merulæ, perdices, lauri folio annuum fastidium [28] purgant : columbæ, tur-

23. *Alioqui.* Alioqui *id animal* vitæ est adeo teuacis, ut vel ejectis iutestinis diu adhuc luctetur, *prius quam efflet animam.* Hard.

24. *Elephas.* Solini paraphrasis, cap. xxv, pag. 47 : « Si quis casu chamæleontem devoraverit, vermem elephantis veneficum, oleastro sumpto pesti medetur. » Sensus vero est : Elephas chamæleoucm aliquaudo devorat, incaute, quod ejusdem coloris chamæleo est cum froude quam elephas in pastum quærit : occurrit autem hnic veneno sno oleastri esu. Hard.

25. *Ursi.* Plutarchus de auimal. prudentia, hoc remedio uti scribit ursos, quum sunt ἀσώδεις, id est, quum cibum fastidiunt, aversantur et abhorrent. Ἄλλως δ' ἀσώδης γενομένη, inquit, πρὸς τὰς μυρμηκίας τρέπεται καὶ κάθηται προβάλλουσα λιπαρὰν καὶ μαλακὴν ἰκμάδι γλυκείᾳ τὴν γλῶσσαν, ἄχρις οὗ μυρμήκων ἔμπλέω γένηται, καταπίνουσα δ' ὠφελεῖται. Cæterum fortassis aliquis suspicari possit esu fructus maudragoræursis τὴν ἄσην nasci. Victorius, XIII, 17. Vide infra lib. IX, cap. 6. Dalec. — *Ursi.* Solinns, cap. xxvi, p. 48, et Plutarchus iu Quæst. Natur. pag. 918, et lib. de Solertia Animal. pag. 972. De hac re iterum lib. XXIX, cap. 39. Hard.

26. *Cervus herba cinare venenatis pabulis resistit.* Scribe : *herba cinaræ.* sic Horatio, *herba lapathi*: nam κινάρα dicitur græce, non κινάρη. Salmas. — *Cervus herba cinare venenatis pabulis resistit.* Solini hæc paraphrasis est, cap. xix, pag. 39, ubi de cervis scribit : « Herbam quoque, quam cinarem vocant, coutra noxia edunt gramina. » Quæ loquendi forma peculiare quoddam herbæ genus videtur præ se ferre, uon eam quæ nota est omnibus, cinaram, quam Galli *articactum* vocant, *artichaut ;* quæ uempe pomum habet, sive capitulum squammatim compactum ad instar nucis pineæ, et aculeatum. Neque Salmasio in Solin. pag. 225, neque Pellicerio in notis MSS. assentior, qui de hoc altili carduo locutum hic Plinium volunt : quum neque reliquo opere uuiverso, ubi de eo sermo est, ciuaræ vocabulum usquam usurpet : neque hic hortensis carduns ac domesticus silvestri feræ prompta satis et facilis medicina videatur. Hard.

27. *Gracculi.* De his dicemus libro undecimo, cap. 25. Hard.

28. *Palumbes, gracculi, merulæ, perdices, etc.* Lego : *Palumbes, gracculi, merulæ, lauri folio annuum*

tures, et gallinacei, herba quæ vocatur helxine : anates, anseres, cæteræque aquaticæ herba siderite[30]: grues et similes, junco palustri. Corvus occisa chamæleone, qui etiam victori nocet, lauro infectum virus exstinguit.

XLII. (XXVIII.) Millia præterea[1], utpote quum plurimis 1
animalibus eadem natura rerum, cæli quoque observationem, et ventorum, et imbrium, et tempestatum præsagia, aliis alia dederit, quod persequi immensum est, æque scilicet quam reliquam cum singulis hominum[2] societatem. Siquidem et pericula præmonent, non fibris modo extisque, circa quod magna mortalium portio hæret, sed alia quadam significatione. Ruinis imminentibus musculi præmi- 2
grant[3], aranei cum telis primi cadunt. Auguria quidem

fastidium purgant : perdices, columbæ, etc. Hinc namque perdicium helxine vocatur, quod ea comesa se perdices purgent, ut idem scribit lib. XXII, c. 10. DALEC.

29. *Lauri folio annuum fastidium purgant.* Prohibuit unanimis exemplarium omnium consensus, quominus hic quidquam moverem : alioquin haud gravate sic emendaturus, *annuum fascinum purgant.* Memini enimvero apud Philen me legere, Ἀνθίζαται δὲ πρὸς τὸ βάσκανον πάθος Δάφνην φαγοῦσα φάττα. Et Ælianus, Hist. Anim. lib. I, cap. 35, auctor est palumbos ad fascinationis amuletum laurinos tenues ramos colligere, atque ad pullorum munimen in nidos imponere. Ac revera nauseam laurus amovet; quippe quæ a medicis censetur cephalica, nervina, stomachica, carminativa et roborans. Hæc de lauru vulgari, gall. *laurier franc*, lauru nobili Linn. neque enim de cæteris ago, quæ aut India, Taprobane, Moluccis, America advectæ sunt, aut omnino Veteribus parum innotuerunt. Sed alia Plinii mens est, ut apparet. Cæteroquin *annuum fastidium* intellige nauseam vernam. AJ.

30. *Siderite.* Seride ex Colum. VIII, 14. Ideoque Virg. Georg. I, inter segetum noxas quum memorasset improbos anseres, Strymoniasque grues, adjecit, « .... et amaris intyba fibris. » Quæ radicum fibris terram defrugant, triticum angunt, et anseribus expetitæ illos invitant. Turn. lib. XXVII, c. 35. DALEC.

XLII. 1. *Millia præterea.* Rectius fortassis, *millia prætereo.* Tamen lib. X, cap. 41 : « Multa præterea similia, quæ prudens subinde omitto, etc. » HARD.

2. *Hominum societatem.* In eo posita societas animantium cum hominibus videtur, quod hominum pericula extis illæ, fibrisque, aliaque aliæ via prænuntiant. Quibusdam *ominum* magis placet, hoc est, auguriorum, quam *hominum* legi. HARD.

3. *Ruinis imminentibus musculi præ-*

artem fecere [4] apud Romanos : et sacerdotum collegium vel maxime solemne est. In Thracia locis rigentibus [5] et

migrant. Cicero ad Atticum : « Tabernæ mihi duæ corruerunt : reliquæ rimas agunt. Itaque non solum inquilini, sed mures etiam migraverunt ». Dalec. — *Ruinis.* Et id observat Ælianus, Hist. Anim. lib. VI, cap. 41, et lib. XI, c. 19. Libro item primo Var. Hist. cap. 11. H.

4. *Auguria quidem artem fecere*, etc. Distinctionem sus deque vertit Salmas. vultque legi (Exercitt. Plin. pag. 440) : « Auguria quidem artem fecere apud Romanos et sacerdotum collegium : vel maxime solemne est inter ea locis rigentibus et vulpis, animalis alioquin solertia diri : amnes gelatos lacusque non nisi ad ejus itum reditumque transeunt. » Aj. — De augurum numero, dignitate, disciplina, officio, habitu, vide Alex. ab Alexandro, lib. V, cap. 19, et Fenestell. V, seu potius Floccum de sacerd. Rom. cap. 4. Onuph. Panvin. Civit. Roman. pag. 459. Dalec. — Observationes, inquit, ab avibus aliisque animalibus sumptæ, id fidei sibi vindicarunt apud Romanos, ut Augurum disciplinam Romæ intulerint, solemneque his collegium ibidem institutum sit atque sacratum. Auguratus certe potissima apud Romanos superstitio fuit. Inde in nummis antiquis Augures inscribuntur, Cæsar Dictator, M. Antonius, Caius Cæsar, qui postea Augustus est dictus, Vespasianus, et alii. Nummus a Seguino vulgatus, e plumbo tertiæ magnitudinis, pag. 21 secundæ edit. virum exhibet nudum, pileo Narbonensi urbano tectum, gerentem sinistra lituum auguralem, dextra caput cum collo alicujus animalis, ut videtur. Titulum Auguris etiam in Græcis nummis primi deprehendimus ; in nummo perpulchro scilicet, neque antea in his terris viso, ex ære maximo, de quo jam diximus ad librum V, cap. 22. Est ille nummus Alenorum in Cilicia. Priore parte, caput est juvenile laureatum ; epigraphe : ΔΗΜΟΣ ΑΛΗΝΩΝ. *Populus Alenorum.* Parte altera, deam Annonam exhibet, cum temone et cornucopia. Epigraphe : ΕΠΙ ΑΛ. Μ. Κ. ΑΡΧΟΝΤΟC Δ. ἐπὶ Ἀλεξάνδρου Μάντεως καὶ Ἄρχοντος δ'. *Sub Alexandro Augure et Archonte quartum.* Qui nummi dicuntur a Spanhemio, tom. II, pag. 85, sub Tito et Domitiano habere Οἰωνιστὴς pro *Augure*; ii Golziani sunt, hoc est, ficti. Hard.

5. *In Thracia locis rigentibus.* Chiffl. cod. *interea*, inepte. Probante quidem Salmasio (vid. not. 4); damnante Plutarch. lib. de Sol. Anim. Οἱ δὲ Θρᾷκες, etc. Aj. — Sensum pulcherrimum verba vitiosissima adumbraut, neque sinunt percipi ad plenum. Ambo exemplaria, verba illa, *non nisi ad pastus ituræ redituræque*, aliter legunt, ut puto recte : *Non nisi ad ejus itum reditumque.* Beneficio igitur scriptæ lectionis, totus hic locus sic restituetur, « In Thracia locis rigentibus, et vulpes animal alioqui solerti auditu. » Repetendum hic, « artem periculis fecit. » Tum sequitur, « Amnes gelatos, lacusque, nonnisi ad ejus

vulpes, animal alioqui solertia dirum [6]: amnes gelatos, lacusque, nonnisi ad ejus itum reditumque [7] transeunt [8]. Observatum, eam aure ad glaciem apposita, conjectare [9] crassitudinem gelus.

XLIII. (XXIX.) Nec minus clara exitii documenta sunt 1
etiam ex contemnendis animalibus. M. Varro auctor est, a cuniculis suffossum in Hispania oppidum, a talpis in Thessalia: ab ranis [1] civitatem in Gallia pulsam, ab [2] lo-

itum reditumque transeunt. Observatum eam, etc.» Confirmat hanc correctionem Plutarchus in libro, cui titulum fecit, Utra animalium sagaciora aquatica an terrestria, ubi multis verbis persequitur, quod hic Plinius paucis complexus est. Pint.

6. *Animal alioqui solertia dirum.* Ita restituimus secuti veteres codices, Reg. 1, 2. Paris. Chiffl. etc. quod editores Pliniani in *solerti audita* perperam transmutarunt. Est enim loci sententia, Vulpem, animal alioqui cæteris sua solertia noxium ac metuendum, hominum tamen pericula præmonere. De documentis enim agi, quæ varia ferarum genera nobis dederint, certissime superiora declarant. Hard. — Quoad sensum Harduinus explicat: Cujus solertia cæteris alioqui animalibus exitiosa est. Pessime. Nam hic *dirum* est pro mirum, maximum, ut Græcis δεινόν. Aristot. Δεινὸς περὶ τὴν νομοθεσίαν; et sexcenta. Aj.

7. *Ad ejus itum reditumque.* Nihil est sane exploratius, quam ad rigentium locorum incolas, non ad vulpes, transitum illum gelatorum amnium lacuumque referri oportere: hoc enim loci sententia postulat, ubi de documentis agitur, quæ ab animalibus homini tribuuntur. Itaque sequi maluimus fidem vetustorum codicum, Reg. 1, 2, Paris. Tolet. et Salamant. quod Pintianus laudat, quam editorum emendationem præposteram, *nonnisi ad pastus ituræ rediturææque.* Hard.

8. *Transeunt.* Accolæ amnium eorum transeunt. Hard.

9. *Conjectare.* Et quidem, si Plutarcho credimus eadem referenti, lib. de Solert. Animal. pag. 969, ratiocinatione hac fere adhibita, ubi admota aure sentit aquam subter glaciem labi, ac sonitum edere: «Quod sonitum edit, movetur: quod movetur autem, non congelavit: quod gelu non concrevit, humidum est: ubi vero humidum est, ne quod superstat, subsidat, periculum est.» Hard.

XLIII. 1. *Ab ranis.* Sic Autariatarum gentem, circa Pæones Dardanosque positam, ab ranis coactam cedere patria, auctor est Diod. Sicul. lib. III, pag. 164, et ex Trogo Justinus, lib. XV, cap. 2, et Ælianus, Hist. Anim. lib. XVII, cap. 41, aliique. Hard.

2. *Ab locustis.* Quantam olim stragem in Ægypto Judæaque ediderint, prolixa disputatione explicat Samuel Bochartus, de Animalibus

custis in Africa : ex Gyaro[3] Cycladum insula incolas a muribus fugatos, in Italia [4] Amyclas a serpentibus deletas. Citra Cynamolgos Æthiopas[5] late deserta regio est, a scorpionibus et solipugis[6] gente sublata : et a scolopendris[7] abactos Rhœtienses[8], auctor est Theophrastus. Sed ad reliqua ferarum genera redeamus.

Scripturæ sacræ, parte I, lib. IV, cap. 3 et 4, pag. 460. Hard.

3. *Ex Gyaro*. Id rursum repetitur cap. 82. De Cleonis oppido in monte Atho, narrat eadem Heraclides in Politicis. De quibusdam circa Trojam incolis, Plinius ipse, lib. X, cap. 85. Hard.

4. *In Italia*. Hæc quoque Solinus ex Plinio, cap. 11, pag. 15. Sotion ex Isigono cives inde pulsos affirmat ab hydrorum multitudine, in opusc. de fluminibus et paludibus, pag. 142 : Περὶ δὲ Ταῤῥακίναν τῆς Ἰταλίας φησὶν Ἰσίγονος λίμνην εἶναι Ἀμυκλαίαν καλουμένην, καὶ παρ' αὐτῇ πόλιν ἔρημον· ἧς τοὺς ἐνοικοῦντας στερηθῆναι τῆς πόλεως διὰ τὸ πλῆθος τῶν ὕδρων. Hard.

5. *Citra Cynamolgos Æthiopas*, etc. Leg. « Circa Cynamolgos Æthiopas late deserta regio est, a scorpionibus et solpugis (*an* solifugis) gente sublata. » Salmas. — Æthiopiæ populi hi fuere versus austrum ultimi, de quibus lib. VI, cap. 35. Hard.

6. *Et solipugis*. Sive *solipugis* scripseris, ut habet Regius codex 2, cum Parmensi, vetustisque aliis editionibus : sive *solpugis*, cum aliis, nihil interest : id enim contractum est a *Solipunga* nomen : « quod genus est, inquit Festus, bestiolæ maleficæ, quod acrius concitatiusque fit fervore solis, unde etiam nomen traxit. » Atque ita Lucanus scripsit, lib. IX, vers. 837 : « Quis calcare tuas timeat, Solpuga, latebras? » Nec aliter apud Ciceronem legerim, auctoresque probatiores, Solini Salmasiique Solifuga, quod solem fugiat, explosa penitus atque damnata : quam nec ipsa Lucaniani metri ratio patitur. Araneorum generi solpugas accensent Diodorus lib. III, pag. 164 ; Strabo, lib. XVI, pag. 772, et Ælianus, Hist. Animal. lib. XVII, cap. 40, qui hæc pariter de iis narrant. Formicis adscribit Plinius, lib. XXIX, ubi de iis rursum. Nempe inter araneos sive φαλάγγια genus est quoddam, a formicæ similitudine μυρμήκιον appellatum, quemadmodum suo loco dicemus : ut plane mediæ formæ inter araneum formicamque fuisse solpuga videatur. Hard.

7. *Scolopendris*. Terrestribus, nam et marinæ sunt. Dalec.

8. *Rhœtienses*. Libri fere omnes aut *Trerienses* habent, aut *Eretrienses*. Nos *Rhœtienses* scripsimus, Æliani admonitu, cujus hæc verba Hist. Anim. lib. XI, cap. 8, σκολόπενδραι δὲ, Ῥοιτιεῖς, subintellige ἀνέστησαν ex superioribus : quod ille haud dubie, ex græco Theophrasti accepit. Idem lib. XV, cap. 26. Λέγουσι δὲ ὑπὸ σκολοπενδρῶν ἐξαναστῆναι Ῥυτιεῖς, ubi Ῥυτιεῖς pro Ῥοιτιεῖς, ut puto, mendose. Sed ut ut est, emendatio nostra utrinsque loci

XLIV. (xxx.) Hyænis utramque esse naturam [1], et alter- 1
nis annis mares, alternis feminas fieri, parere sine mare [2], vulgus credit, Aristoteles negat. Collum et juba continuitate spinæ porrigitur [3], flectique, nisi circumactu totius

auctoritate stabilitur. Rhytium Plinio lib. IV, cap. 20, et Stephano, Cretæ: Ῥοιτυῖον, Troadis oppidum est. HARD.

XLIV. 1. *Hyænis.* Hæc Æliani, Hist. Anim. lib. I, cap. 25; hæc vulgi apud Oppianum, Cyneget. lib. III, vers. 289; hæc Herodori Heracleotæ opinio fuit, referente Philosopho, de Gener. Anim. lib. III, cap. 6, existimantis hyænæ duplex genitale esse, alterum masculum, femineum alterum, *ac marem et feminam*, ut Tertullianus ait, lib. de pallio, cap. 3, *alternare:* quod Philosophus tum eo loco refellit, tum Hist. Anim. lib. VI, cap. 32, pag. 778. Plura Veterum testimonia, qui in eadem hæresi fuerunt, collegit Bochartus, parte I, de Animal. lib. III, cap. 11, pag. 834. H. — Enimvero Aristoteli jam diximus, postquam vulgata de hoc retulit, optime fabulam confutatam, dum hyænæ ait sub ano peram esse vulvæ satis similem; unde hermaphroditis annumerata fera. Et ea similitudo est, ut quidem obiter conspicientis error facile sit excusandus. CUVIER.

2. *Parere sine mare.* Quod feminæ utramque vim, hoc est, non concipiendi solum, sed et alteram cum qua coeant, implendi, potestatem sortitæ a natura existimentur: id quod de leporum genere credidisse Archelaum Plinius admonet, cap. 81: « Archelaus auctor est, inquit,... utramque vim singulis inesse, ac sine mare æque gignere. » Neque vero venire in suspicionem quemquam oportet, librariorum vitio excidisse hic voculam *trochon*, qui seipsum inire dicitur; legendumque esse, *trochon parere sine mare:* quum et exemplaria plane consentiant, et ipsa refragetur orationis series, in qua cujusvis alterius animalis, præter hyænam, importuna nimis mentio fuerit. Nam quæ sequuntur, *Collum et juba*, etc. ad trochum referri tum necesse foret, quod abhorret a vero. HARD.

3. *Collum et juba continuitate spinæ porrigitur.* Scribe: *Collum et jubam ei unitate spinæ porrigitur.* Hoc est, quod ait Solinus, collum ei cum spina rigere continua unitate. Dicit ergo collum et jubam unitate spinæ ei porrigi, id est, collum cum spina unum esse, et jubam per totum porrigi. SALM. pag. 336. — Citra vertebrarum distinctionem, quum dorsi spina continuatur, quæ in nodos et articulos divisa est in cæteris animalibus, quemadmodum videre est infra, lib. XXVIII, cap. 8. DAL. — Arist. Hist. Anim. lib. VIII, c. 899, hyænæ ait jubam inesse, sicut equo: sed et setas ipsas tum duriores, tum densiores: continuarique toto dorso, καὶ δι' ὅλης τῆς ῥάχεως. Quæ de continuato cum spina colli rigore Plinius adjicit, et illius deinde transcriptor Solinus, ab alio quopiam scriptore, quam a Philo-

corporis, nequit. Multa præterea [4] mira traduntur. Sed maxime sermonem humanum inter pastorum stabula assimulare, nomenque alicujus addiscere, quem evocatum foras laceret [5]. Item vomitionem hominis imitari [6], ad sollicitandos canes, quos invadat. Ab uno animali sepulcra erui [7], inquisitione corporum. Feminam [8] raro capi. Oculis mille esse varietates, colorumque mutationes. Præ-

sopho, accepta esse necesse est. Esse nihilominus vera testis αὐτόπτης prodidit Busbequius, epist. 1, pag. 33: est enim id feræ genus in Phrygia frequens, ab incolis *Zirtlan* nuncupatum. Hard. — *Collum et juba continuitate spinæ porrigitur.* Aristoteles qui hyænam optime descripsit, de continuitate spinæ nihil dixit; et contra Plinianam opinionem multi reclamavere. Error in hoc situs est, generaliorem e particulari casu regulam temere deductam. Omnium quos ego dissecui animantium hyæna habet musculos in collo crassissimos; unde hujus collo et dentibus vis summa inest. Quæ semel corripuit, nihil huic subtrahet. Quamobrem Arabibus emblema pertinaciæ est, et in Bibliis credo hyænæ meminisse sacrum scriptorem, quum pervicaces viros dicit rigidi colli homines. Talis vigor in musculis potest aliquando ossa, ut ferrumine, jungere; et quidem ankylosibus maxime obnoxia hyæna est. In Cl. V. Camper Cimeliis vide partem cervicis conferruminatis vertebris spectabilem. Tale quoddam ille conspexerat, e quo Plinius sua mutuatus est. Re simili delusus quoque Busbek id hyænæ solitum credidit. Cæterum, etsi non continentes aliquando forent vertebræ, sat et amplius colli rigor ad hanc gignendam opinionem, cujus tenacissima etiam nunc in Oriente est plebs. Cuvier.

4. *Multa præterea.* Quæ Solinus ad verbum transcripsit ex Plinio, loc. cit. Hard.

5. *Foras laceret.* MSS. *foris*. H.

6. *Item vomitionem hominis imitari.* Ælianus quoque, de Animal. lib. VII, cap. 22. Dalec. — Aristoteles, Hist. Anim. lib. VIII, c. 9, pag. 899; Solinus, loc. cit. Philes, pag. 100. Hard.

7. *Ab uno.* Arist. loc. cit. Solinus, cap. xxvii, pag. 51. Hard. — *Ab uno animali sepulcra erui.* Cætera falsa quæ congerit Noster; id verum, et aliis excogitandis locum dedit. Quas enim et quales fabulas non debuit de se gignere animal turpe et triste, cui mos noctu solum ambulare, cadaveribus vesci, sepulchreta movere, et ululatibus longis complere ἀφυλάκτους pagos et urbes? Cuvier.

8. *Feminam.* Arist. de Gener. III, 6: Ἁλίσκονται οἱ ἄῤῥενες μᾶλλον, *magis capiuntur mares.* Solinus: « Promptius est marem capere: feminis enim ingenita est callidior astutia. » Hard.

9. *Præterea umbræ ejus.* Aristot. περὶ θαυμ. ἀκουσμ. Ælianus, de Animal. lib. III, cap. 7. Dalec. — *Præterea umbræ.* Cf. Solinus loc. cit.

terea umbræ[9] ejus contactu canes obmutescere. Et quibusdam [10] magicis artibus omne animal, quod ter lustraverit, in vestigio hærere.

XLV. Hujus generis coitu leæna Æthiopica parit cro- 1
cutam [1], similiter voces imitantem hominum pecorumque. Acies ei perpetua : in utraque parte oris [2] nullis gingivis,

Hard. — Item, lib. VI, cap. 14.

10. *Et quibusdam*. Solinus loc. cit. Et in amatoriis quidem vim ei Turcæ maximam tribuunt, teste Busbequio, epist. 1, pag. 33. Hard.

XLV. 1. *Hujus generis coitu leæna Æthiopica parit crocutam*. Nulla ratione defendi potest, *crocutam*. Nam cap. 21, ex cane lupoque crocutas concipi tradit : confirmaturque auctoritate Strabonis, lib. XVI : hic vero ex hyæna leænaque Æthiopica. Itaque ne a seipso dissentiat Plinius, commodius legetur, *leocrocutam*, quam *crocutam*. Nam leocrocutam voces humanas imitari, superius scripsit et item dentium loco os habere perpetuum, quam duplicem naturam hic repetit. Sed repugnant tum auctoritas Solini, cap. xxix, tum quod Plinius Indicum animal supra fecit leocrocutam, non, ut hic, Æthiopicum. Apogr. Tolet. *Corocotiam* legit, non *crocutam* : ut forte animal sit diversum corocotia a crocuta. Non placet hoc nimis, nec item nimis displicet. Ita ad Aristotelicum in ambiguis remedium confugiendum erit, ut consideretur melius. Pint. — *Parit crocutam*. Reg. 1, 2, Chiffl. Paris. indexque hujus operis, *corocottam*. Hæc leucrocota est, de qua diximus, cap. 21, quæ κροκόττας Ctesiæ vocatur; item Æliano, Hist. Animalium lib. VII, cap. 22. Imitari vero voces humanas, Diodorus falsum putat : laborat Ælianus ut affirmet. Hard. — *Crocutam*, etc. Simillima jam, modo originem excipias, dc leucrocota dixerat, cap. 30; ubi præterea crocotam cane et lupo natam volebat, hic hyænæ et leænæ adulterio conceptam ratus. Negligentiæ difficillime absolvetur, dum notas et documenta quæ passim lectitando congerit, ne comparat quidem, nedum excutiat tentetque æstimare. Sed ut paucis agamus, *crocotta*, *crocuta*, *leucrocuta*, *catoblepas* e superstitione et mira imaginandi studio fere tota profecta sunt, nec in rerum natura aliquid fundamenti habent nisi hyænam et *Gnu*, cujus descriptiones varie a variis mutilatæ, amplificatæ, coaptatæque in monstrositates abiere, quarum amantissima plebs ubivis gentium est. Cuvier.

2. *Acies ei perpetua in utraque parte oris*. De acie dentium perpetua debet accipi, ac continuo dentium acumine. Salm. p. 337 et 338. — *Acies ei perpetua, in utraque parte oris nullis gingivis*. Legendum opinor, *Acies ei perpetua in utroque orbe, oris nullis gingivis*. Solinus, cap. xxix : « Numquam connivet aciem orbium, sed in obtutum sine nictatione contendit. In ore gingiva nulla. » Pint. — *Acies ei*. Vide quæ adversus Salmasium dicturi sumus

dente continuo : qui ne contrario occursu hebetetur, capsarum modo includitur. Hominum sermones imitari et mantichoram [3] in Æthiopia, auctor est Juba.

1 XLVI. Hyænæ plurimæ gignuntur in Africa, quæ et asinorum silvestrium [1] multitudinem fundit. Mares in eo genere singuli feminarum gregibus imperitant. Timent libidinis æmulos, et ideo gravidas custodiunt, morsuque natos mares castrant. Contra gravidæ latebras petunt, et parere furto [2] cupiunt, gaudentque copia libidinis.

1 XLVII. Easdem partes sibi ipsi Pontici amputant fibri [1],

in notis ad lib. XI, cap. 55. Quoad sensum, sic habeo : Nunquam connivet aciem oculorum : in utraque parte oris nullæ gingivæ, sed dens perpetuus inest. Hard. et Aj.

3. *Mantichoram.* De qua superius, cap. 30. Hard.

XLVI. 1. *Asinorum silvestrium.* De his eadem repetit Solinus, c. xxvii, pag. 51. Describuntur a Philostorgio, lib. III, cap. 11. Hard. — *Asinorum silvestrium.* De asinorum gregibus in desertis calidissimarum regionum, et vetulorum in juvenes imperio, omnia vera. Quæ mox de juniorum eviratione, an sint, necne, nullus recentiorum hactenus pervidit. Cuvier.

2. *Furto.* Occulte. Hard.

XLVII. 1. *Easdem partes sibi ipsi Pontici amputant fibri.* Juvenalis, satyr. xii : « . . . imitatus Castora, qui se Eunuchum ipse facit, cupiens evadere damno Testiculorum, adeo medicatum intelligit inguen. » Falsum tamen vanumque id esse Sextius tradit infra lib. XXXII, c. 3. Dalec. — *Amputant fibri.* Vulgi errorem nunc recitat, quem ipse refellit lib. XXXII, cap. 13, Sextium secutus, diligentissimum, ut vocat, medicinæ auctorem. Sunt enim parvi castoribus, substricti que, ut in sue, testes, inquit Diosc. lib. II, cap. 26, et adhærentes spinæ : (ut quibusdam placet, etsi alii pernegant ;) unde revelli dentibus nulla ratione possunt. At habent iidem in inguinibus geminos tumores sive folliculos, membrana sua contectos, quos inter exstat τὸ αἰδοῖον. Ex his liquor pinguis exsudat, quem castor sæpe admoto ore lambit et exsugit : postea hoc veluti oleo, quas potest corporis partes contingere, oblinit. Hinc erroris ansa oblata imperitis. Similes tumores quum in omnibus leporibus vulgus observasset, lepores omnes mares simul et feminas esse credidit. Ita fere Rondelet, lib. de Ampbib. cap. 8, et post eum Saracenus in notis ad Diosc. lib. II, cap. 26. Fiber Gallis est, *Bièvre* vel *Castor*, animal in Polonia finitimisque provinciis, et in Nova Francia notissimum. His adde quæ Plinius affert, XXXII, 13, Hard. — *Easdem partes sibi ipsi Pontici amputant fibri.* Castoreum ipse Plinius, lib. XXXII, fatetur non esse castoris testiculos. Nos scimus substantiam pinguem et

periculo urgente, ob hoc se peti gnari : castoreum id vocant medici : alias animal horrendi morsus, arbores juxta flumina, ut ferro, cædit [2] : hominis parte comprehensa,

fœtidam quæ in glande quadam nascitur præputio adhærente. Cujus glandis meatus ubi castoreo repleti sunt, facile crediderim feram inguina truncis aut lapidibus atterentem onere inutili sese liberare. Unde dictum forsitan fuit ab illa castoreum venatoribus linqui, et quum crederetur castoreum ipse testiculus, illam sibimet virilitatem exsecare. Cæterum mirarer si non et Veteres ob vellus persecuti essent castores. Cuvier.

2. *Alias animal horrendi morsus, arborem juxta flumina ut ferro cædit*, etc. Locus inter cæteros hujus operis insigniter vitiatus, ac prope conclamatus : qui si opera mea non fuerit in integrum restitutus, elegantiorem tamen habitum, ut puto, assumet. Scribo igitur sic : « Latax animal horrendi morsus, arbores juxta flumina, ut ferro, incidit. Homine Lutra comprehenso, non antequam fracta concrepuerint ossa, morsu resolvit. » Aristoteles libro VIII, cap. 5 : « Sunt inter quadrupedes ferasque quæ victum ex lacu et fluviis ferant, at vero a mari nullum, præterquam vitulus marinus. Sunt etiam in hoc genere fiber, satherium, satyrium, lutris, latax, quæ latior lutre est, dentesque habet robustos, quippe quæ noctu plerumque egrediens virgulta proxima suis dentibus ut ferro præcidit. Lutris etiam hominem mordet, nec desistit, ut ferunt, nisi fracti ossis crepitum senserit. » Hæc Aristoteles; a quo tamen longissime abeunt quæ subjicit Plinius, utrique molliorem pluma esse pilum. Nam lataci Aristoteles eodem loco pilum esse tradit durum, speciе inter pilum vituli marini et servi. Nisi quis dicat non *utrique* scribendum in Plinio, sed *lutræ*. Lutræ præter alios et Athenæus undecimo, et Herodotus primo meminere. Pint. — *Arbores juxta flumina, ut ferro, cædit.* Etsi arbores proceras morsu lædere, cædere, non fibro Aristoteles, sed lataci attribuit, Hist. Anim. libro VIII, cap. 9, pag. 901, quæ causa Pintiano fuit (vide quæ præcedunt), et Pellicerio deinde in notis MSS. cur locum mire immutarent, Pliniumque securitatis, negligentiæ, supinitatisque arguerent; de fibro tamen ipso id quoque experientia comprobat, quam cepere oculis ii, a quibus nos et hanc morsus vim prope incredibilem, et alia quæ castori a Plinio adscribuntur, tam esse vera didicimus, quam quæ verissima. Hæc dudum scriptis prodidit Albertus M. qui se ab iis accepisse profitetur, qui, ut ait, *erant experti valde circa castores.* « Castor, inquit, de Animal. tract. I, lib. VII, c. 5, pag. 221, habet dentes fortes valde, et sæpe exit de nocte de caveis riparum, et amputat ramos arborum qui sunt circa fluvios, et construit sibi casas ex eis... Caudam autem habet latam et squammosam, quia per illam natat insequendo pisces : et testes ejus sunt id quod vocatur castorium. Dentes autem habet fortes, et est animal mordax, aliquan-

non antequam fracta concrepuerint ossa, morsus resolvit. Cauda piscium iis[3], cætera species lutræ[4]. Utrumque aquaticum: utrique mollior pluma[5] pilus.

1 XLVIII. (XXXI.) Ranæ quoque rubetæ[1], quarum et in terra, et in humore[2] vita, plurimis refertæ medicaminibus,

do mordens homines : et dicunt quidam morsum illum non sanari, nisi læsus audiat fracturam ossium castori... Et abundant ista animalia valde in partibus Alemanniæ quibusdam, et in terris Sclavorum, Poloniæ, et Prussiæ, et Russiæ. » Eadem iterum repetit trac. II, lib. XXII, cap. 1, pag. 584. Quibus sunt ea consentanea maxime, quæ de fibris sive castoribus narrant ii, a quibus frequenter visos accepimus : nam et arbores ab iis morsu fractas, exstructasque ex arte casas ipsi visas a se referunt. Castoris dentes aliquando et nos tractavimus, duritiei prope incredibilis : frangi vix ut ulla vi queant. Λάταξ porro cujus Aristoteles meminit, animal est amphibium, lutræ fibroque congener : cui vis proinde par inesse possit. Cæterum Pliniana transcripsit Solinus, c. XIII, p. 33. Hard. — *Juxta flumina*. Festo fiber quasi fimber dicitur, quod in extremis fluminum oris ac tanquam fimbriis degat. Rem vero Aristoteles scripsit περὶ τῆς ἐνυδρίδος, quam lutram vocamus, Hist. lib. XI, cap. 5. Plautus : « Sic me subes quotidie, quasi fiber salicem. » Dal.—*Arbores juxta flumina, ut ferro, cædit*. Re quidem vera omnium rodentium bestiarum principes sunt fibri, et validissimos dentes habent; quibus utitur gens ad arbusta cædenda, casas sibi ædificatura. Cuvier.

3. *Cauda piscium iis*. Nempe fibris. Vidimus et nos squammosam, latam semipede, sesquipede ipso longam. Hard. — *Cauda piscium iis*. Nempe squammosa, lata atque in horizontoidem lineam patens, sine pinna postica, et ut in cæteris quadrupedum intus composita. Cuvier.

4. *Lutræ*. *La loutre* Gallis dicitur. E fibrorum genere, inquit Plinius, lib. XXXII, cap. 53. Hard.

5. *Mollior pluma*. Geminus fibro pilus est : alter longior, duriorque : interior alter, spissior, brevior, molliorque : Galli *duvet* vocant, unde pileis pretiosioribus concinnandis materies aptissima, quibus a castoribus nomen est. Hard.

XLVIII. 1. *Rubetæ*. A Græcis φρύνους vocari, idem Plinius scribit, lib. XXXII, cap. 18. Errant, qui bufonem putant, quem Galli *crapaud* nominant : neque enim Pliniana descriptio libri XXXII cum bufone congruit : aut Aetiana, de qua mox. Ranæ genus est venenatæ, a rubis et vepribus in quibus degunt, nomen sortitum. In notis quæ Tironi falso abscribuntur, apud Gruterum, pag. 182, *Ranorubeta*. Hard. — *Ranæ quoque rubetæ*. De rubetarum veneno et sumpto, et afflatu incusso, vide Ælianum, de Animal. XVII, 12, et infra XXXII, 6. Dalec.

2. *Et in humore*. Et quidem in humore seu aqua primum, post in

deponere ea quotidie ac resumere a pastu dicuntur, venena tantum semper sibi reservantes.

XLIX. Similis[1] et vitulo marino victus, in mari ac terra : simile fibro et ingenium. Evomit fel suum, ad multa medicamenta utile : item coagulum[2] ad comitiales morbos : ob ea se peti prudens. Theophrastus[3] auctor est, anguis modo et stelliones senectutem exuere[4], eamque protinus devorare, præripientes comitiali morbo remedia. 1

terra, rubisque; unde ei tum rubetæ nomen. Aetius, serm. XIII, cap. 36, pag. 258 : « Rubeta, ranæ species est, quæ palustris vitæ conditionem in terrestrem mutavit : unde et rubeta appellatur, etc. » Hard.

XLIX. 1. *Similis*. Marini vituli victus similis est rubetis, in mari ac terra : ingenium vero simile fibris : « Nam ut sibi testes amputant fibri, » sic ille fel evomit... et coagulum... ob ea se peti gnarus. Hard.

2. *Item coagulum*. Theophrastus hæc habet, libro περὶ τῶν ζώων ὅσα λέγεται φθονεῖν, et auctor libri de Mirab. Auscult. pag. 1155. Dioscorides quoque, lib. II, cap. 85, phocæ, seu vituli marini coagulum, pares castorio vires habere, credique comitialibus plurimum prodesse testatur; et Ælianus, Hist. Animal. lib. III, c. 19. Hard. — *Coagulum*. Quartus vituli stomachus, cui gallice nomen *présure*, et cujus in premendo lacte frequens est usus. Quod hic phocæ tribuit Plinius, id e Theophrasto (de Animalibus quæ dicuntur invidere) mutuatus est. Nos non censemus ab illo suum stomachum vomi, neque id ulli animanti evenire posse. At verissimum est multis piscibus, quum derepente ex alto trahuntur linea, stomachum sus deque verti et per os exire, cujus rei causa est in vesicæ natatoriæ dilatatione, quam non jam comprimit columna aquæ ipsi nuper incumbens. Porro qui primus hoc Theophrasto phænomenon tradidit, sive ξυγγραφεὺς, sive piscator, hunc errasse verisimile est in piscis nomine, et phocam pro alio quovis dixisse. Cuvier.

3. *Theophrastus*. Loco antea appellato. Sed recte is monet, neque vitulum marinum, dum coagulum emittit, neque stellionem, dum corium vorat, invidia id facere : sed illum metu evomere : hunc innato instinctu, quo canes, sues, et quadrupedes fere omnes secundas a partu vorant. Theophrastus magistrum secutus est, Hist. Anim. lib. VIII, cap. 23, p. 941. Utrumque auctor libri de Mirab. Auscult. p. 1155, et Ælian. Anim. III, 17. Hard.

4. *Senectutem exuere*. Aristoteles et Theophrastus citatis locis. Senectutem stellionis tuniculam auctor vocat, lib. XX, cap. 10. Dalec. — *Anguis modo et stelliones senectutem exuere*. Repentes bestiæ omnes identidem pellem mutant; quod Veteres nuncupabant senectutem exuere. Cuvier.

Eosdem mortiferi in Græcia morsus, innoxios esse in Sicilia [5].

1 L. (XXXII.) Cervis [1] quoque est sua malignitas [2], quanquam placidissimo animalium. Urgente vi canum, ultro confugiunt ad hominem. Et in pariendo [3] semitas minus cavent, humanis vestigiis tritas, quam secreta ac feris

5. *Eosdem mortiferi in Græcia morsus, innoxios esse in Sicilia.* Immo e contrario scribendum videtur verbis permutatis, *Eosdem mortiferi in Sicilia morsus, innoxios esse in Græcia.* Aristoteles in libro de Admirandis auditionibus : « Et in Sicilia autem aiunt et in Italia stelliones letali esse morsu, non sicuti nostrates. » Pint. — Ita se græce locus quem excitat Pintian. babet, pag. 1166, Καὶ ἐν Σικελίᾳ δὲ φασὶ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ τοὺς γαλεώτας θανάσιμον ἔχειν τὸ δῆγμα· sive Stagiritæ tribuendus, sive alio. Ipse certissime Arist. Hist. Anim. lib. VIII, cap. 33, pag. 987, in Italia stellionum morsus docet esse letales. Sed binc quid sequitur? Aristotelem errasse Noster norat, quippe qui Italus. Aj. — *Stelliones mortiferi... in Sicilia.* Auctor anonym. de Mirab. Auscul. contrarium dicit; non magis e vero. Neque enim in Sicilia, neque in Italia morsu nocet *Gecko* (nam is est vere stellio). At illius pedum acutæ ungulæ in cute papulas creant. Hactenus ille nocet. Quod non vetat meridionalis Europæ plebi bunc maxime formidari, ut nobis, immeritu quoque, bufo terrori est. Cuvier.

L. 1. *Cervis.* In historia cervi multa vera. Nec tamen vadem me præstiterim iu quibusdam : qualia ex. gr. sunt parere cervam juxta vias homini frequentatas; et aute et post partum certis herbis vesci, quas selegerit; et illius viscera quam facillime rumpi, et ejus carne febrem fugari. Immo et cornu dextrum ab his bumari, et ex boc nasci hederam, expresse nego. Notandum quoque non ante octavum annum surculos desinere, et longissimam vitam his minime contigisse; quod jam Aristoteles in dubium vocaverat, et nunc experientiis multis confutatum est, unde hos ultra tricesimum sextum annum et raro quadragesimum non durare certissimum est. Cuvier.

2. *Sua malignitas.* Sua quoque cervis, inquit, invidia est, qualis fibro, phocæ, ac stellioni: nam cornu suum, ut infra dicetur, ceu medicamento aliquo præditum, quum decidit, occultant, nobisque præripiunt: alioqui animal placidissimum est: quippe urgente vi canum, etc. H.

3. *Et in pariendo.* Aristot. Hist. Anim. lib. VI, cap. 29, pag. 768, et lib. IX, cap. 6, pag. 1018; Plutarchus, lib. de Solert. Anim. pag. 971. Causam vero hujus instituti repetit Ælianus, Hist. Anim. lib. VI, cap. 11, non ex placiditate morum, sed ex ingenii solertia magis : quod insidias nimirum sibi catulisque strui a feris timet, quibus se viribus imparem novit: homines autem celeritatis ac pedum confidentia nihil reformidat. Hard.

opportuna. Conceptus earum post Arcturi sidus [4]. Octonis [5] mensibus ferunt partus, interdum et geminos. A conceptu separant se. At mares relicti rabie libidinis sæviunt : fodiunt scrobes. Tunc rostra eorum nigrescunt, donec [6] aliqui 2
abluant imbres. Feminæ autem ante partum purgantur herba quadam, quæ seselis dicitur, faciliore ita utentes utero. A partu [7] duas [8], quæ aros et seselis appellantur,

4. *Post Arcturi sidus.* Ita Solinus, cap. XIX, pag. 39. Accuratius tempus Aristoteles siguavit, scribens Hist. Auim. lib. VI, pag. 678 : Ὀχεία γίνεται μετ' Ἀρκτοῦρον, περὶ τὸν Βοηδρομιῶνα καὶ Μαιμακτηριῶνα. *Coeunt post Arcturum*, etc. Coitum cervorum Nostri vocant, *le rut*. Dnos ferme menses perdurat. Incipit post Arcturi exortum, quem oriri diebus undecim fere ante æquinoctium vernnm Plinius tradit, lib. XVIII, cap. 74. HARD.

5. *Octonis.* Quæ sequuntur, ea habet etiam Aristoteles loco citato, pag. 769 et 771. HARD.

6. *Donec aliqui.* Ita MSS. omnes : editi *aliquando.* Rostrorum porro nigredinem imbribus elui delerique Plinius tradere videtur : Aristoteles vero sensisse exagitatos libidinis rabie cervos, inedia laboribusque se conficere, faciem nigrescere, exsudantibus guttis, sibi quemque seorsum scrobem fodere, nec prius hujuscemodi furorem exuere, quam supervenerint imbres : tunc enim primum, tanquam Veneris igne refrigerato, ad sanitatem pabulumque reverti. HARD.

7. *Feminæ autem ante partum purgantur herba quadam quæ seselis dicitur, faciliore ita utentes utero. A partu*, etc. Multa bic advertere est animadversione digna : Seseli et a partu et ante partnm cervas pasci. Qnod non fit mihi verisimile. Alia ergo herba est, quam seselis, qua post partnm pascuntur. Helxinen eam appellat lib. XXV, ut habent libri scripti. Iidem libri boc loco sic scribnnt : « A partu duas, quæ tamo et siselicis appellantur; pastæ redeunt ad fetum. » Carent enim illis verbis, *herbas habent.* Puto scribendum : « A partu duas, quæ tamus et sideritis appellantur, pastæ redeunt ad fetum. » SALMAS. p. 224. — Cicero, de Nat. Deor. lib. II, pag. 101 : « Cervæ, inquit, panlo ante partum perpurgant se quadam herbula, quæ seselis dicitur. » Dioscorides quoque, lib. III, cap. 60, semen seselis menses et fetus ex utero ducere præfatus, mox idipsum ut partus adjuvet, capris quadrupedibusque aliis bibendum esse subjecit. Sibique adeo constans Plinius, lib. XX, cap. 18, utilia et seselis folia esse dixit, ut quæ partus adjuvent, etiam quadrupedum, parituras que ideo cervas eo pasci. Adde et Ælianum, Var. Histor. lib. III, cap. 35. HARD.

8. *A partu duas.* Libri omnes editi, *a partu duas habent herbas :* sed voculæ duæ postremæ absunt a Reg. 1, 2 ; Colb. 1, 2. Paris. Chiffl. etc. Referuntur enim bæc verba, *a partu duas*, ad dictionem subsequentem

pastæ, redeunt ad fetum[9] : illis imbui[10] lactis primos volunt

pastæ. Duas, inquit, a partu herbas pascuntur, ut ante partum unam. Ita Virgil. Georg. lib. IV, apes pasci arbuta dixit. HARD.

9. *A partu . . . pastæ redeunt ad fetum*. In voce *seselis* nihil mutandum. Sed pro *quæ aros*, legendum *chorion*, quod æque ac *seselin* pro herbæ genere accepit Plinius insigni errore: quum χορίον græce dicatur ea membrana, qua fœtus involvitur. BOCHART, 891. — *Quæ aros et seselis*. Dissentiunt de utraque herbula : hanc Salmasio depellente, ut *sideritin* reponat, in Solin. pag. 224; hanc improbantibus Pellicerio in notis MSS. et Bocharto, parte 1 de Anim. lib. III, cap. 17, pag. 891. Arbitrantur hi nimirum Pliniana hæc accepta esse ab Aristotele, Hist. Anim. lib. IX, cap. 6, pag. 1018, cujus verba hæc sunt : Καὶ ὅταν τέκῃ, ἐσθίει τὸ χορίον πρῶτον· καὶ ἐπὶ τὴν σέσελιν δὲ τρέχουσι, καὶ φαγοῦσαι, οὕτως ἔρχονται πρὸς τὰ τέκνα πάλιν. Hoc est : « A partu statim, χορίον edit, indeque accurrunt ad seselin, eaque depasta, sic rursus ad catulos redeunt. » Addunt χορίον Aristotelis, qua voce Græci membranaceam tunicam, qua in utero fetus obvolvitur, significarunt, herbæ cujusdam nomen Plinium arbitratum esse : atque a partu duabus purgari, quæ chorion et seselis appellarentur, somniculosum alterius vocis interpretem nobis reddidisse : inde emendatores haud satis peritos, pro *chorion*, *quæ aros* rescripsisse. At seselis certe nomen retinendum esse, adversus Salmasium evincit apertissime hic Philosophi locus. Quid si ex eodem colligam et aron non defendi modo posse, sed et oportere ? Secundas enim statim a partu vorari ait. Quid si ad vim veneni depellendam, quam illæ continent, pasci a cerva aron, sive draconteam (nam herba est eadem), ex probato idoneoque scriptore ostendero? Annon palam fiet ab Aristotele Plinium non discrepare ? servandamque *aron*, quam recepta dudum lectio exhibet, manuque scripti libri permulti: etsi in quibusdam legitur, *quæ tamo et siselicis appellantur ?* Auctor is est doctior multo quam elegantior, Albertus M. de Animal. lib. VIII, tract. 2, cap. 1, pag. 250 : « Quum, inquit, femina cervi peperit primo, si potest, comedit herbam, quæ draconteа vocatur, vel aliam, quæ similem virtutem habet contra venenum secundinæ, quam semper cerva partam comedit, et tunc redit ad partum. » Et paulo post : « Amplius autem, quando parit cerva, subito comedit secundinam, antequam comedat super terram, et quum adhuc adhæret partui : et est opinio quorumdam, quod secundina sit venenosa : propter quod comedit draconteam. » Quin etiam alios ad usus draconteam a cerva mandi docet idem, pag. 251, nempe ad dentes exacuendos. Hoc vero eum aut certo didicisse experimento necesse est, aut ab iis hausisse scriptoribus, ex quibus Plinius sua concinnavit : qui lib. XXIV, cap. 16, sect. 92, aron commendat ipse pro antidoto contra venena. H. — Nos dormitasse Plinium credimus, *chorion* pro herbæ nomine accipientem. AJ.

10. *Illis imbui*. His herbis, inquit,

succos, quacumque de causa. Editos partus [11] exercent
cursu, et fugam meditari docent : ad prærupta ducunt,
saltumque [12] demonstrant. Jam mares soluti desiderio libi-
dinis, avide petunt pabula. Ubi se præpingues [13] sensere,
latebras quærunt, fatentes incommodum pondus. Et alias 3
semper [14] in fuga acquiescunt, stantesque respiciunt : quum
prope [15] ventum est, rursus fugæ præsidia repetentes. Hoc
fit intestini dolore, tam infirmi, ut ictu levi rumpatur in-
tus [16]. Fugiunt autem latratu canum audito secunda semper
aura, ut vestigia [17] cum ipsis abeant. Mulcentur fistula

cervæ lac primum, quod fetui traditura sunt, condi perpurgarique a partu statim, aliqua nobis ignota vi ac ratione satagunt. Dioscorides certe loc. cit. concoctiones adjuvare potum seselis semen, testatum reliquit. Hard.

11. *Editos partus.* Aristot. Histor. Anim. lib. VI, cap. 29, pag. 770. Hard.

12. *Saltumque demonstrant.* Absurda Solini paraphrasis, cap. XIX, pag. 39 : « Et assuescunt salire per abrupta. » Saltus hic lustrum est, et cubile, ut Turnebus admonuit, Advers. lib. III, cap. 22. Aristoteles, tum loco citato, tum Hist. lib. VI, cap. 29, pag. 770, σταθμοὺς vocat. Εἴθισται δὲ ἄγειν τοὺς νεβροὺς ἐπὶ τοὺς σταθμούς· ἔστι δὲ τοῦτο τὸ χωρίον αὐταῖς καταφυγὴ, πέτρα περιῤῥαγεῖσα μίαν ἔχουσα εἴσοδον, οὗ καὶ ἀμύνεσθαι εἴωθεν ἤδη τοὺς ἐπιτιθεμένους. « Assuescit hinnuleos petere lustra : quem locum pro profugio habet : saxum est illud præruptum, uno aditu : ubi etiam pugnare solet adversus eos qui se adoriuntur ». H. — *Saltumque demonstrant.* Cubile et lustrum, Turneb. Advers. lib. III, cap. 22. Quidam exponunt editum montem : alii, saliendi pernicitatem. Dalec.

13. *Ubi se præpingues.* Arist. Hist. Anim. lib. IX, cap. 6, pag. 1018. Hard.

14. *Et alias semper.* Non utuntur perpetua, sed interrupta fuga : mox sistunt se, aversi tamen : respiciunt enim donec venator superveniat : tum fugam redintegrant. Arist. Hist. Anim. lib. VI, cap. 29, pag. 772, totidem plane verbis intermissionem cursus et causam explicat.

15. *Quum prope.* Quum prope est, qui eas insectatur : ἕως ἂν πλησίον ἔλθῃ ὁ διώκων. Hard.

16. *Rumpatur intus.* Exteriore interim corio salvo atque integro, τοῦ δέρματος ὑγιοῦς ὄντος. Hard.

17. *Ut vestigia cum ipsis abeant.* Vestigiis persequi feras dicuntur qui odorem earum sequuntur. Hinc *vestigia* pro odore. Salmas. pag. 220. — Vestigia pro odore dixit. Unde paraphrastes Solinus, cap. XIX, pag. 39 : « Acceptis canum latratibus, secundo vento vias dirigunt, ut odor cum ipsis recedat. » Nec leves ego causas illas præterea duco, ut celeritatem ventus addat, tum ne spiritus occludatur. Hard.

pastorali[18] et cantu : quum erexere[19] aures, acerrimi auditus : quum remisere, surdi. Cætero[20] animal simplex, et omnium rerum miraculo stupens : in tantum, ut equo aut bucula accedente propius, hominem juxta venantem non cernant : aut si cernant, arcum ipsum sagittasque mirentur. Maria tranant[21] gregatim nantes porrecto or-
4 dine, et capita imponentes præcedentium clunibus, vicibusque[22] ad terga redeuntes. Hoc maxime notatur a Cilicia Cyprum[23] trajicientibus. Nec vident terras, sed in odore earum natant. Cornua mares[24] habent, solique animalium omnibus annis stato veris tempore amittunt : ideo sub ipsa die quam maxime invia petunt. Latent[25] amissis

18. *Mulcentur fistula pastorali, et cantu.* Negat Salmasius in Solin. pag. 220, de fistula Aristotelem esse locutum : sed de sibilo, qui solo ore editur, συρίττειν accipiendum esse. Tamen eum Philosophi locum, lib. IX, cap. 6, pag. 1021, interpretatus Scaliger, ἁλίσκονται δὲ θηρευόμεναι αἱ ἔλαφοι συριττόντων καὶ ᾀδόντων, ita vertit, « Capiunt venatores cervos fistula et cantu. » Et qui plus in ea lite dijudicanda momenti habet de fistula haud dubie Plutarchus accepit, lib. de Solert. Anim. pag. 961 : Κηλοῦνται μὲν ἔλαφοι, inquit, καὶ ἵπποι σύριγξι καὶ αὐλοῖς, καὶ τοὺς παγούρους ἐκ τῶν χηραμῶν ἀνακαλοῦνται βιαζόμενοι ταῖς φώτιγξι. « Illiciuntur ac deliniuntur cervi et equi fistulis atque tibiis : et paguros e saxorum cavernis vi eliciunt lotinæ fistulæ cantu. » Xenophon item in Geopon. lib. XIX, cap. 5, pag. 467 : Αὐλῶν δὲ καὶ συρίγγων ἐμμελῶν ἐπακούσασαι, οὐκ ἀποφεύγουσι, ἀλλ' ἡδόμεναι παραμένουσι, καὶ οὕτως θηρῶνται. « Tibias et fistulas concinnas audientes non aufugiunt, etc. ». Hard.

19. *Quum erexere.* Aristot. Hist. Anim. lib. IX, cap. 6, pag. 1022. Hard.

20. *Cætero.* Solinus, cap. XIX, pag. 39. Hard.

21. *Maria tranant.* Solini loco citato, MSS. melius, *trameant.* Solinus tamen in editis, *tranant.* H.

22. *Vicibusque.* Vices ita servant, ut primus qui ducebat agmen, defessus, in postremum agmen remigret, recreetque cervices lassas. Hard.

23. *A Cilicia Cyprum.* Ælianus, Hist. Anim. lib. V, cap. 56. Hard.

24. *Cornua mares.* Habet hæc omnia, quæ mox sequuntur, Aristoteles, Hist. Anim. lib. IX, cap. 6, pag. 1019 et 1020. Idque antea liquido affirmaverat, Hist. lib. IV, cap. 11, pag. 502, scribens, κέρατα ἔλαφος θήλεια οὐκ ἔχει. Sunt auctores tamen qui visam esse olim in Gallia cervam cornutam affirment, atque ejus hodieque cornua asservari. Pindarus, Anacreon, Sophocles, etiam et feminis cornua esse scripserunt, inquit Ælian. Hist. Anim. lib. VII, cap. 39. Hard.

25. *Latent amissis velut inermes,*

velut inermes : sed et hi [26] bono suo invident [27]. Dextrum cornu [28] negant inveniri, ceu medicamento aliquo præditum : idque mirabilius fatendum est, quum et in vivariis [29] mutent omnibus annis : defodi ab iis putant. Accensi autem utriuslibet [30] odore comitiales morbi deprehenduntur.

etc. Sic scribe : *latent amissis velut inermes, sed et hic bonum suum* (an *bona sua*) *invident : dextrum cornu negant inveniri*. Cervi quum cornua amittunt, dexterum defodiunt, quod multis in rebus efficacius ad medelam esse creditum. Sic bona sua invident cervi, non bono suo : nec enim hoc illis prodest, sed ne homini prosit, ideo putantur subtrahere. Salmas. pag. 221.—Arist. loc. cit. et Ælianus, Histor. Anim. lib. VI, cap. 5. Hard.

26. *Sed et hi.* Sed et hi, *ut fiber et vitulus marinus*, bonum suum nobis invident. Hard.

27. *Sed et hi bono suo invident.* Scribebatur olim *invidentes*. Ego lego alterutro modo, aut expunctà particula, *sed : et ipsi suo bono invidentes ;* aut certe, *sed et ipsi bono suo invident.* Pint. — *Bono suo invidentes.* Inter lapides Orpheus, suo de illis poemate, cornuum cervi dotes et medicas vires diligenter prosequutus est. Theophrast. de Invidia Animal. Dalec.

28. *Dextrum cornu negant inveniri.* Solinus, *dextrum* quoque cum suo Plinio : sed magis est ut *sinistrum* legatur. Aristoteles, libro nono, capite sexto : « Fertur autem sinistrum cornu a nemine unquam visum : abscondi enim ab his tanquam medicam quamdam vim habens. » Sed quoniam idem Aristoteles, in libro de admiranda Auditione, Epiri cervas dextra cornua defodere ait, videtur Plinius, aut quivis alius lapsu memoriæ, quod est proprium cervarum Epiri, cervis omnibus tribuisse. Pint. — *Dextrum cornu.* Aristoteles, loc. cit. sinistrum habet : sed Theophrastus, in fragmento, De animalibus quæ dicuntur invidere : Καὶ ὁ ἔλαφος τὸ δεξιὸν κατορύττει κέρας, etc. Subscribit Ælianus, Hist. Anim. lib. III, cap. 17. In Epiro etiam cervos dextrum cornu defodere, scribit auctor libri de Mirab. Auscult. pag. 1156. De sinistro vero consentit Aristoteli Albertus M. de Anim. tract. II, lib. VIII, cap. 1, pag. 250. Hard.

29. *In vivariis.* De his dicemus, cap. 78. Hard.

30. *Accensi autem utriuslibet*, etc. Vulgat. libri, *accensis aut. utrislibet ;* sed leg. ut noster se textus habet : *accensi autem utriuslibet odore et comitiales morbi deprehenduntur;* scilicet adusto cervino cornu. Salmas. p. 221. — *Accensis autem.* Duo illa verba, *serpentes fugantur*, in neutro exemplari habentur, non male : nam ejus rei paulo post fit mentio ; et glossema h. l. odoror. Reliqua in eisdem sic leguntur : *Accensi autem utrius collibeat odore, et comitiales morbi*, etc. Pint. — *Accensi autem utriuslibet odore e. morbi deprehenduntur.* In editis ad hunc diem libris, scriptum est, *Accensis autem utrislibet, serpentes fugantur.* Nos admonitu codicum Reg. 1, 2; Paris. Chifflet. Toletan. et Salmant. quos

Indicia quoque ætatis in illis gerunt, singulos annis adjicientibus ramos usque ad sexennes[31]. Ab eo tempore similia revivescunt: nec potest ætas discerni, sed dentibus senecta declaratur. Aut enim paucos, aut nullos habent: nec in cornibus imis ramos [32], alioqui ante frontem prominere solitos junioribus. Non decidunt [33] castratis cor-
6 nua, nec nascuntur. Erumpunt autem [34] renascentibus tuberibus primo aridæ cutis similia. Eadem teneris increscunt ferulis, arundineas in paniculas molli plumata lanugine. Quandiu carent [35] iis, noctibus procedunt ad pabula: increscentia solis vapore [36] durant, ad arbores subinde experientes: ubi placuit robur, in aperta prodeunt. Captique

Pintianus laudat, has postremas voces expunximus, quoniam ejus rei fit postea mentio: prioresque sanavimus. Solinus tamen aguovisse et illas hoc loco videtur, scribens cap. XIX, pag. 39: «Si fugare angues gestias, utrum velis, uras: quæ ustrina præterea nidore vitium aperit ac detegit, si cui inest morbus comitialis.» Sed ex diceudis postea huc antevertit. Hac de re iterum Noster lib. XXVIII, cap. 63. HARD.

31. *Indicia quoque ætatis in cornibus gerunt, singulos annis adjicientibus ramos usque ad sexennes.* Lege: *singulis annis adjicientibus ramos.* Usque ad sexennes id incrementum perseverat. In trimatu ramosa habere cornua incipiunt. SALMAS. — Aristot. Hist. lib. IX, cap. 6, pag. 1019; Solinus, cap. XIX, pag. 39, et Albert. M. loc. cit. HARD.

32. *In cornibus imis ramos.* Propugnacula rectius appellasset, ut Aristoteles ἀμυντῆρας. Sunt autem ἀμυντῆρες nutantes prorsum partes cornuum, quibus pugnant: has porro vetuli non habent. HARD.

33. *Non decidunt.* Solinus loco citato. HARD.

34. *Erumpunt autem renascentibus,* etc. Plumata molli lanugine in paniculas arundineas, id est, ad instar panicularum arundinearum. SALMAS. — *Erumpunt autem.* Aristotelis verba hæc sunt, loco citato, pag. 1020: Φύεται δ' ὥσπερ ἐν δέρματι τὸ πρῶτον, καὶ γίνονται δασέα· hoc est, «Inchoantur primum quasi cute obducta, et quasi hirsuta.» Erumpunt autem cornua in hunc modum: sunt enim similia primo tuberibus cutis aridæ renascentibus: crescunt eadem teneris similia ferulis, molli lanugine vestita, quales sunt fere arundinum comæ. HARD. — Cæterum duplex olim varietas lectionis fuit, prior nimirum scripto *generis* pro *teneris*, posterior vero *plumosa* pro *plumata*. Utrumque Salmas. loc. citat. respuit. AJ.

35. *Quandiu carent.* Arist. iisdem verbis, loc. cit. HARD.

36. *Solis vapore durant.* Solis calore duriora efficiunt. HARD.

jam sunt[37], edera in cornibus viridante ex attritu arbo-
rum, ut in aliquo ligno, teneris[38], dum experiuntur,
innata. Fiunt aliquando, et candido colore[39], qualem fuisse 7
tradunt Q. Sertorii cervam, quam esse fatidicam[40] Hi-
spaniæ gentibus persuaserat. Et iis est[41] cum serpente
pugna. Vestigant[42] cavernas, nariumque spiritu extra-
hunt retinentes. Ideo singulare[43] abigendis serpentibus,
odor adusto cervino cornu. Contra morsus vero præci-
puum remedium ex coagulo hinnulei in matris utero oc-
cisi. Vita cervis[44] in confesso longa, post centum[45] annos
aliquibus captis cum torquibus aureis, quos Alexander
Magnus addiderat, adopertis jam cute in magna obesitate.
Febrium morbos[46] non sentit hoc animal, quin et medetur 8

37. *Capti jam sunt.* Arist. ibid. H.

38. *Teneris.* Teneris cornibus innata, dum attritu arborum experirentur eorumdem robur. Hard.

39. *Candido colore.* Philostratus, de vita Apollonii, lib. III, cap. 3, pag. 116. In Reg. 1 et 2 legitur; *Fuit aliquando et candido colore.* H.

40. *Esse fatidicam.* Appianus, Bel. Civil. lib. I, pag. 419; Gellius, lib. XV, cap. 22, pag. 837. « Cerva, inquit, alba eximiæ pulchritudinis et vivacissimæ celeritatis, a Lusitano quodam, Sertorio dono data est: hanc sibi oblatam divinitus, et instinctam Dianæ numine colloqui secum, monereque, et docere, quæ utilia factu essent, persuadere instituit, etc. » Valerius Maxim. de simulata Religione, I, 3. Hard.

41. *Et iis est.* Solinus, cap. XIX, pag. 39, iisdem fere verbis, reliquum hoc totum caput in suum opus transtulit. Hard.

42. *Vestigant.* Ælianus, Histor. Anim. lib. II, cap. 9; Plinius ipse, lib. XXVIII, cap. 9, cap. 42. Xenophon, quem laudat auctor Geopon. XIX, 5, pag. 467. Hard.

43. *Ideo singulare.* Ælian. Hist. Animal. IX, 20, aliique. Hard.

44. *Vita cervis.* Hoc quidem Aristoteles, loco proxime appellato, hominum fama ac sermone circumferri ait: constare, non affirmat. H.

45. *Post centum annos.* Refert Guaguinus, Hist. Franc. lib. IX, cap. 3, Caroli Sexti temporibus, prope Silvanectum, *Senlis*, canum latratibus excitatum esse cervum, compulsumque in retia, qui torquem æneum in collo gestaret. Erat in torque latinis litteris inscriptum, *Hoc me Cæsar donavit*, interpretantibus nonnullis, inquit, id de Julio Cæsare accipiendum esse. Hard. — Scilicet nec Imperator Germanicus *Cæsar* (*Kaiser*) dicitur, nec repugnat undecies sæcularem cervum vixisse! Ὦ μοι τοῦ πώγωνος ὃν ἀλη-θῶς ἀνέφυσας, quisquis primum ista crepuisti! Aj.

46. *Febrium morbos.* Solinus, loc. cit. Martialis eo alludit, lib. VI,

huic timori[47]. Quasdam modo[48] principes feminas scimus omnibus diebus matutinis[49] carnem eam degustare solitas, et longo ævo caruisse febribus[50]: quod ita demum existimant ratum, si vulnere uno interierit. (XXXIII.) Eadem est specie, barba tantum et armorum villo distans, quem τραγέλαφον[51] vocant, non alibi quam juxta Phasin[52] amnem, nascens.

epigr. XXXI, *in lenonem uxoris suæ*: quod omnes hactenus interpretes latuit. *Vis sine febre mori*, inquit: hoc est, cervorum vis ritu vivere ac mori: qui et cornua habent, et febri carent. Hac de re dicemus iterum in transcursu, XXVIII, 66. Hard.

47. *Quin et medetur huic timori.* Chiffl. cod. *timor.* Perperam sane: timori febrium mederi dixit: quod efficeret id morbi genus ne metueretur. Ita Solinus accepisse videtur, cap. XIX, pag. 39: «Patuit nunquam eos febrescere: quam ob causam confecta ex eorum medullis unguina, sedant calores hominum languentium.» Hard.

48. *Quasdam modo.* Ita MSS. omnes: editi, *quasdam nos.* Hard.

49. *Matutinis.* Horis scilicet, ut persæpe alias, subanditis. Hard.

50. *Caruisse febribus.* Tamen Avicenna lib. II, tract. 2, cap. de Carne, pag. 28, carne cervorum quartanas febres excitari scribit. Damnat eamdem Galenus, de Aliment. Facultat. tom. VI, lib. III, cap. 2, pag. 383, quod et vitiosum succum generet, et difficilis sit ad concoquendum. Hard.

51. Τραγέλαφον. Hoc est, hircocervum, ab hircina barba: idem ab equina juba hippelaphus a Philosopho appellatur, Hist. Anim. lib. II, cap. 5, pag. 162. Salmas. in Solin. pag. 229, verum tragelaphum Lutetiæ a se visum affirmat, quem *hircum Barbariæ* nominabant ii, qui circumferebant. Albertus M. de Animal. tract. 2, lib. XXII, cap. 1, pag. 597, equicervum hunc ab equicervo Germanorum, quem *Elend* ii appellant, diversum esse admonet, ut sane est. Solinus porro locum hunc transcribit iisdem verbis, cap. XIX, pag. 39. Hard.—*Tragelaphon.* Quis sit Aristotelis hippelaphus, Plinii tragelaphus, diu quæsitum. Hippelapho equi et cervi forma particeps, juba quædam parva in collo et armis; barba sub gula; pes bisulcus, cornua capreoli, tum cervi statura; sedes vero usitatissima Arachosia est. Tragelaphus Phasidi proxima incolit, et barba tantum armorumque villositate a cervo distat. Sæpe jam productis Buffon et Pallas placet hippelaphon tragelaphonque cervos esse senectute confectos; his collum longioribus villis tunc vestiri. At capreoli cornua minime habent. Privigno meo Alf. Duvaucel contigit, ut verum hippelaphon reperiret, quem cum tragelapho eumdem esse reor. Cervus ille est montanus e septemtrionali India; unde facillime in Arachosiam, Caucasumque et Phasidos ripas potuit migrare. Huic cervi statura, villi longi et tenues circa

LI. Cervos Africa propemodum sola non gignit[1]: at chamæleonem[2] et ipsa, quanquam frequentiorem Indiæ. Figura[3] et magnitudo erat lacertæ, nisi crura[4] essent recta et excelsiora. Latera ventri[5] junguntur, ut piscibus, et spina simili modo eminet[6]. Rostrum, ut in parvo, haud absimile suillo : cauda prælonga in tenuitatem desinens, et implicans se viperinis orbibus : ungues adunci : motus tardior, 1

collum, et cornua in tres ramos ut in capreolo abeuntia. Ego illius descriptionem inserui meis *Recherches sur les ossements fossiles*, tom. IV, pag. 503, nomenque imposui *cervum Aristotelis*. Cuvier.

52. *Juxta Phasin*. Et in Arabia, ut Diodorus est auctor, Bibl. lib. II,

LI. 1. *Cervos Africa... non gignit.* Arist. Hist. Anim. lib. VIII, cap. 33, pag. 981, post Herodot. Melpom. lib. IV, pag. 286. Et tamen cervis socios refecit Æneas, apud Maronem, in conspectu fere Carthaginis ipsius. Cervos Libycos laudat et Oppianus, Cyneget. lib. II, vers. 259. Sed poetis credere intutum. Hard. — *Cervos Africa propemodum sola non gignit*. Videtur quidem Africa, utut antiloparum plena staturis et coloribus variis notabilium, non habere cervos, ne has quidem species a nostris maxime distantes, Asiamque maxime frequentantes. De quibusdam nos monuimus in nostris *Recherches sur les ossements fossiles*, vol. IV. Quosdam Shaw in Barbaria esse vult, cornibus quidem cervo pares, sed statura impares, quos Arabes *beker el wash* nominant; imo talem in montibus captum et a se visum asseverat. Bossmann quoque in Guinea tales ponit. Sed antilopas esse figuræ arguunt; et sequutus est Bossmann exemplum Batavorum colonorum *Agathelpidos* (*cap de Bonne-Espérance*), qui antilopibus nomina imponunt *alcen*, *cervum*, *capreolum*. Suspicor et similem errorem in Labat, dum a Senegambiæ nigritis nuntiat multos cervos comprehendi; namque in Senegambia recentiores viatores antilopas solas notarunt. Cuvier.

2. *Chamæleonem*, etc. Satis bona descriptio, quamvis non omnia continet, quæ Aristoteles suæ inseruit, Hist. Anim. II; 11. A Stagirita tamen hanc Plinius desumpsit. Cuv.

3. *Figura*. Integram hanc de chamæleone narrationem habet etiam Arist. Hist. Anim. lib. II, pag. 205 et 206. A Plinio Solinus, cap. xl, pag. 71. Hard.

4. *N. crura*. Aristotelis verba hæc sunt : Μετεωρότερος δ' ἐστὶ τῇ ἀπὸ τῆς γῆς ἀποστάσει, τῶν σαύρων· τὰς δὲ καμπὰς τῶν σκελῶν, καθάπερ οἱ σαῦροι, ἔχει· *Excelsiore habitu est a terra, quam lacertus : inflexus crurum, ut illi.* Hard.

5. *Latera ventri*. Planiora sunt Arist. verba : Τὰ δὲ πλευρὰ κάτω καθήκει, συνάπτοντα πρὸς τὸ ὑπογάστριον, καθάπερ τοῖς ἰχθύσι. *Costæ demissiores quam lacerto, quæ sub ventrem, sicut in piscibus, coeunt.* Hard.

6. *Et spina simili modo eminet.* Olim legebatur : *et spina simili mo-*

ut testudini : corpus asperum, ceu crocodilo [7] : oculi in recessu cavo, tenui discrimine prægrandes, et corpori concolores : nunquam eos [8] operit : nec pupillæ motu [9],
2 sed totius oculi versatione [10] circumspicit. Ipse celsus hianti semper ore, solus animalium nec cibo [11] nec potu alitur, nec

do. Eminet rostrum, ut in parvo haud absimile suillo. Sed verbum, *eminet*, cum minore littera scriptum, superioribus annecte. Aristoteles lib. XI, cap. 12 : « Et spina erigitur æque ut in piscibus. » Reliqua sic legenda sunt, *Rostro, ut in parvo, haud absimili suillo*. Porro in impressione romana, et plerisque aliis, *ut in parvo sit*, legitur. Existimo igitur hunc locum truncatum, sic posse in priorem, aut priori propinquum statum reponi, *Rostro, ut in parvo, simiæ haud absimile suillæ.* Arist. loco prædicto : *Rostrum simiæ porcariæ simillimum*. PINTIAN. — *Suillo.* Simiæ suillæ dixit Aristoteles : Τὸ δὲ πρόσωπον ὁμοιότατον τῷ τοῦ χοιροπιθήκου. Verum quid si pro χοιροπιθήκου in Aristotele scribi oportuerit, κερκοπιθήκου? Nam caudata simia nihil vulgatius : de porcaria nihil legere me memini. Sed re ipsa chamæleonis rostrum, nec simiarum rostro simile esse, nec suillo, docent anatomici, qui chamæleonem ante annos quindecim Lutetiæ dissecuere : sed quale fere piscium est. HARD.

7. *Ceu crocodilo.* Sed squamis tamen multo minoribus, lævioribusque, quam crocodilo. Perperam hic inscitiæ Plinius arguitur, in libro inscripto, *Mélanges d'histoire et de littérature*, tomo I, pag. 212. HARD.

8. *Nunquam eos.* Nunquam totos operit : nam etsi prægrandes per se, et iidem cute obducti sunt, tenue tamen foramen, locusve in meditullio oculi situs, unde id animal cernit, nunquam ea cute obtegitur. Οὐδέποτε δὲ τῷ δέρματι ἐπικαλύπτει τοῦτο. HARD.

9. *Nec pupillæ motu.* Deprehenditur, inquit, in cæteris animalibus, immotis palpebris pupillæ motus : hoc motu pupillæ chamæleo caret, nec nisi totius oculi, cum ipsis simul palpebris, seu oblegente cute, circumspicit oculis etiam in orbem versatis : Στρέφει δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς κύκλῳ, etc. HARD.

10. *Versatione.* Ita MSS. omnes fere. Editi, *versione*. HARD. — *Oculi... versatione circumspicit.* Pro oculo hic Noster accepit oculum simul et palpebram, qua tegitur pars illius anterior. Quum autem exiguum palpebræ foramen sit, dissectione sola error vitari poterat. Melius sane Aristoteles, dum oculum ait pelle tectum, quæ oculo simillima est. CUVIER.

11. *Nec cibo.* Falsum hoc, neque ab Aristotele proditum : etsi aliorum eruditorum animis hæc opinio dudum insedit. Ælianus, Hist. Anim. lib. IV, cap. 33, pugnare interdum cum serpente chamæleonem, cibi inopia, ex Alexandro Myndio testatum reliquit. Joan. Brodæus, Misc. lib. VI, cap. 21, et anatomici Parisienses, anno 1669, operis sui pag. 33, linguam ei testantur inesse prælongam, in extrema parte glutinosam, cujus repentino jaculatu,

alio quam aeris alimento [12] : circa caprificos [13] ferus, innoxius alioqui. Et coloris natura mirabilior: mutat namque eum subinde, et oculis, et cauda, et toto corpore, redditque semper quemcumque proxime attingit, præter rubrum [14] candidumque. Defuncto [15] pallor est. Caro in capite et maxillis, et ad commissuram caudæ admodum exigua, nec alibi toto corpore [16] : sanguis in corde, et circa oculos

muscas, culices, formicas, vermes captet, attrahatque in os : aiuntque ea a se in ventriculo chamæleonis dissecti esse reperta. HARD.—Falso Plinius. Insectis vescitur chamæleo, sed perpaucis; nec mirum, quum corporis partem majorem pulmones occupent, quibusdam id placuisse, aerem alimenti loco esse chamæleoni. CUVIER.

12. *Nec alio quam aeris alimento.* Theophrasto auctore, parum abest quin pulmo totum corpus impleat, ideoque dum auram captat, et consectatur avidius, ea vivere sola creditur : eadem quoque causa et colorem mutare idem censet, nempe raro et pellucente corpore, ob aeris copiam distendentis. DALEC.

13. *Circa caprificos.* De caprifico arbore hoc accipiendum putarunt Claimondus nescio quis, et anatomici Parisienses: quumque intelligerent nihil ferociæ accessisse chamæleoni, ex arboris hujus vicinitate atque adscensu, Plinii placitum falsum esse pronuntiarunt. *Circa Capricornum* ille reposuit : isti placidissimum eo tempore id animal esse deprehenderunt, nedum feriate præcipua, ut Plinius asseveral. Nos caprificiales dies interpretati sumus de quibus Plinius, lib. XI, cap. 15 : « Æstivi mellis vindemiæ Attici signum dederunt caprificia-lem diem Vulcano sacrum. » Hæc porro Volcanalia celebrari solita, decimo kal. septemb. hoc est, sub finem canicularium dierum, testatur romanum calendarium vetus apud Gruterum, pag. 133 et 134. HARD.—*Redditque semper quemcumque proxime attingit.* Certum quidem est, ut cæteris lacertis quibus magni pulmones, sic chamæleoni solitum facile mutare colores, prout affectus sensationesque variant; tum et viridem, luteum, fuscum, nigrum hunc fieri, nunquam vero omnino rubrum, aut omnino album. Nec earum rerum colorem rapit quas tetigit; neque id Aristoteles scribit. Theophrastus (*de anim. quæ colorem mutant*) optime causas indicat talium mutationum, quas pulmonum enormi volumini tribuit. CUVIER.

14. *Præter rubrum*, etc. Facit cum Arist. et Solino, locis citatis, Theophrastus in fragmento, de animalibus quæ colorem mutant. Ælian. tamen, Hist. Anim. lib. II, c. 14, et anatomici Parisienses, album etiam colorem in eo animadversum testantur. HARD.

15. *Defuncto.* Arist. et Solinus, locis cit. HARD.

16. *Nec alibi toto corpore.* Non exacte, quamvis ex Hist. Animal. Arist. Chamæleonis musculi perexigui quidem sunt, at ubicumque in

tantum[17] : viscera sine splene[18]. Hibernis mensibus latet, ut lacertæ.

1 LII. (xxxiv.) Mutat colores et Scytharum tarandus[1],

lacertis cæteris esse solent ; his crassiores tantum paulo sunt. Cuvier.

17. *Sanguis in corde... tantum*. Arist. l. cit. Parisienses tamen anatomici, pag. 33, toto corpore sanguinem esse fusum aiunt. H. — *Sanguis in corde, et circa oculos tantum*. Aristoteles quoque auctor, et in vano est. Nam chamæleoni ubique infusus sanguis, sed non abunde, et mortuo animali, tunc circa cor consistit. Cuvier.

18. *Viscera sine splene*. Splenis vestigium nullum vidisse se iidem anatomici fatentur, pag. 23. Non esse conspicuum potius, quam omnino deesse splenem, Aristotelis sententia esse videtur, scribentis, σπλῆνα δ' οὐδαμοῦ ἔχει φανερόν. *Viscera* porro nunc interiora significant, et quidquid sub corio est : quo sensu Maro, *Et viscera nudant*. Hard.— *Viscera sine splene*. Splen chamæleonis ita parvus, ut multos vel sedulo observantes facile fefellerit; nam lentem vix æquat magnitudine. Aristoteles tamen eum ait tantum non adspici. Audacior Noster, qui nil suis oculis pervidet. Cuvier.

LII. 1. *Tarandus*. Hesychio, Τάρανδος, ζῷον ἐλάφῳ παραπλήσιον, *cervi simile*. Tauro magnitudine et dorso parem fecit Ælianus, Histor. Anim. lib. II, cap. 16, τὰ νῶτα παραπλήσιος ταύρῳ καὶ τὸ μέγεθος. De tarando pariter scripsere, Auctor libri de Mirab. Auscult. pag. 1152; Theophrastus, de iis quæ colorem mutant; Phile, de Prop. Animal. pag. 102; Stephanus, p. 203, etc. Vulgo, *le Ranger*, appellari in Germania, ab eruditis existimatur. Hard. — Arist. περὶ θαυμασ. ἀκουσμ. et Theophrastus fragmento de iis, quæ colorem mutant. Dalec. — *Scytharum tarandus*. E libro de Mirabilib. Auscult. et Theophr. de iis anim. quæ colorem mutant desumpta pagella; et rem explicant tum varietas singularis cui Laponici *Rangiferi* (*renne*) genus obnoxium est, tum albidus color quem facile, sæviente hyeme contrahit. Quibusdam forsan e Græcis negotiatoribus qui in Scythiam itabant, et a quibus tot fabellas Herodotus acceperat, dictus est tarandus colorem mutare et hyemis tempore nivi similis fieri ; mox aucta usque et usque narratio eo pulchritudinis devenisse quo videmus in Antigono Carystio, Theophrasto, Æliano, Plinio, aliis. (Cf. Bekmann. ad lib. de Mirab. Ausc. Gœtting. 1786, in-4°, p. 65, sqq.) Cæterum tarandum eumdem cum Laponico Rangifero (*cervo tarando* Linn.), non cum Elano, *cervo alce* ejusd. arguit, ut coloris mutationem prætercam, Teutonicorum nominum similitudo; siquidem Germanice est *das rennthier*, Anglice, *the rendeer*, unde *tarandus*. Quid si cum asino similitudinem cogitaveris? quid, si cornua ramorum formam ut in cervo imitantia? quid si pedem bisulcum, de quo Plinius aliique consentiunt? Nam nemo hoc asseret Alci, ut cervo, cornua ramorum similia esse. Magnitudinem quidem bovis taran-

nec aliud ex iis quæ pilo vestiuntur, nisi in Indiis lycaon, cui jubata traditur cervix[2]. Nam thoes[3] (luporum id genus

do concedunt lib. de Mirab. Auscult. Theoph. Ælianus, Plinius, Phile, Stephan. Byz. de Urbib. Eustathius, Joann. Damasc. Solinus. At quum illi compilatores, non observatores alii alios rescripserint, nulla in tali consensu auctoritas; et Hesychius ad veram staturam animal reducit, dum generaliter ἐλάφῳ παραπλήσιον pronuntiat. Noster *Elan* (*cervus alce* Linn.) si mutat colores, mutat minus; tum hunc eumdem cum Alce, vel Achli esse jam certa res est. Vide supra. Tarandus idem quoque est cum *bove cervi figura*, de quo J. Cæsar, Bell. Gall. VI, 26. Soli enim « sicut palmæ, rami quam late diffunduntur, » et « eadem est feminæ marisque natura, eadem forma magnitudoque cornuum. » Quod autem « a media fronte unum cornu exsistit, » falsum quidem; sed facile videri potuit rem eminus spectantibus, nec bene inter ramos stirpes ipsas distinguentibus. Tum quibusdam commentatoribus placet *utrum cornu* quod idem ac *utrumque*, ut in Gell. lib. IX, cap. 13, *utris summo studio pugnantibus*. Et forsan optimum omnium *utrumque*. Conf. Merrem *de animalibus Scythicis apud Plinium*, § 5. Cuvier.

2. *Lycaon*. Ut furta, credo, sua dissimularet Solinus, cap. xxx, pag. 57, hoc animal Indicum, unaque tarandum Plinii, Æliani, aliorumque testimonio Scythicum, Æthiopiæ dedit. « Eadem Æthiopia, inquit, mittit Lycaonem: lupus est cervice jubatus, etc. Mittit et tarandum, etc. » Hard. — *Lycaon*. De *fele jubata* Gmel. vulgo *guépard* aut *tigre chasseur* agi credo. Huic cervicem pili obumbrant longiores quam in cætero corpore. Non magis tamen de arbitrio colores mutat quam tarandus. Corpus fulvum, et maculis nigris distinctum. Solinus qui hunc in Africa ponit, qua quidem in parte mundi frequens occurrit, varios tantum colores illi tribuit: « Tot modis varius, ait, ut nullum illi colorem dicant abesse. » Cuvier.

3. *Nam thoes*. Aristoteles, Hist. Anim. lib. VI, cap. 35, pag. 785. Explosa jampridem eorum sententia est, qui thoas volunt esse lupos cervarios. Consule ea de re, si vacat, Hermolaum in Plinianis notis; Aldrovandum, de Quadrup. Digit. lib. I, cap. 3, pag. 90, aliosque. Thoas esse Papiones, tota Asia frequentes, quos describit Albertus M. de Animal. tract. II, lib. XXII, cap. 1, pag. 606; Bellonius item, Singular. lib. II, cap. 108, qui parvos lupos appellat: idoneis argumentis probat Samuel Bochartus, de Anim. parte I, lib. III, cap. 12, pag. 844, et seq. Hard. — *Thoes*. Φιλανθρωπότατον, nempe homini amicissimum esse, occurrentemque venerari, ac si feræ cæteræ invadant, opitulari et defendere scribit Rhod. XXIII, 27. Dalec. — *Thoes*. Pauci quadrupedes tot litibus originem dederunt. Sed Bochart videtur hunc demonstrasse pro *cane aureo* L. vulgo *chakal* sumendum. Nec iste Plinii locus conjecturam parum firmat; nam thoes hic dicitur lupi genus quoddam, oblongo corpore, humilibus cruribus, præda solitum

est procerius longitudine, brevitate crurum dissimile, velox saltu, venatu vivens, innocuum homini) habitum, non colorem mutant[4], per hiemem hirti, æstate nudi[5].
2 Tarando[6] magnitudo, quæ bovi: caput majus cervino, nec absimile: cornua ramosa, ungulæ bifidæ, villus magnitudine ursorum. Sed quum libuit sui coloris esse[7], asini

vesci, nec homini nocentem. Quæ satis *cani aureo* L. conveniunt. Nec nocuus ille homini; nam segnior est quam qui in homines irruat. Quod cæteris auctoribus de thoe dictum congruit quoque optime; neque ulli alii quadrupedum simul omnia competerent. Arist. Hist. Anim. lib. II, cap. 7, ait ejus viscera visceribus lupi simillima esse; mox, lib. VI, cap. 35, addit ut Plinius eum lupo humiliorem. Hesychius, Suidas, Eustathius thoem dicunt lupi genus quoddam e lupo et hyæna natum, quod id tantum significat utriusque mores illi inesse. Parvum animal vocat Hesychius; vulpem inter et lupum ponit Jul. Pollux quoad staturam. Fulvum Homerus ait (nam δαφοινὸν Scholiastes pro πυῤῥῷ accipit). Idem Iliad. libro XI, vs. 474, ignavum animi innuit, et catervatim ire solitum. Pariter Oppianus, Halieut. libro II, v. 615. Thoem latrare Pollux et Suidas volunt; unde etiam Græcis vox θωΰσσειν. Apud Eustathium et alios thoes λυκοπάνθηρ audit, quia medius inter lupum et pantherem, qui mihi parva illa chacalis species (*canis corsac* Pall.) videtur. Hinc autem quod neque hominem thoes aggreditur, et illius domos libenter circuit, illum amicum generi humano esse quidam facile concludebant; at in hac amicitia confutanda multisque his affectibus, quos Veteres solebant feris tribuere, appendenda, horam perdere inutile est. Cuvier.

4. *Habitum*. Pellis, inquit, ornatum mutant, non solum villi, aut pili colorem: nam æstate glabri, pilosi sunt hieme, τοῦ μὲν θέρους λεῖοι γίνονται, τοῦ δὲ χειμῶνος, δασεῖς, inquit Philosophus, Hist. Anim. lib. IX, cap. 70, pag. 1156. Hard. — *Habitum, non colorem mutant*. Falsum hoc est, si Aristoteli plus fidei quam Plinio habetur. Is lib. IX, cap. 43, mutari ait colorem a thoe, ut a quibusdam aliis generibus piscium, quadrupedum, avium. Pint.

5. *Per hiemes hirti, æstate nudi*. Ex eodem Aristotele sumptum hoc, capite eodem. Cujus verba Theodorus maxima Plinianarum vocum laverna, sic vertit, *Atque æstate nudi, hieme hirti redduntur*. Sed pensitandum, an verbum Græcum λεῖοι, etsi aliquando *nudos* significat, melius hic versum esset *læves*, *tersi*, *nitidi*. Pint.

6. *Tarando*. Totidem verbis Theophrastus loc. cit. et Solinus c. xxx, pag. 57. Hard.

7. *Sed quum libuit sui coloris esse, asini similis est*. Videtur Solinus, *ursini*, legisse in Plinio, non *asini*. Ejus verba, cap. xxxii: « Mittit et tarandum, boum magnitudine, bisulco vestigio, ramosis cornibus, capite cervino, ursino colore pariter et villo profundo. » Cæterum prædictorum Plinii verborum ordo

similis est. Tergori tanta duritia, ut thoraces ex eo faciant. Colorem omnium arborum, fruticum, florum, locorumque reddit, in quibus latet, metuens, ideoque raro capitur. Mirum esset[8] habitum corpori tam multiplicem dari, mirabilius et villo.

LIII. (xxxv.) Hystrices generat India[1] et Africa spina 1 contectas[2], ac herinaceorum genere: sed hystrici longiores aculei, et quum intendit cutem, missiles[3]. Ora urgentium figit[4] canum, et paulo longius jaculatur. Hibernis[5] autem

luxatus sane est, debentque subjici illis quæ paulo post sequuntur: « Colorem omnium arborum fruticum, florum, locorumque in quibus latet, reddit metuens, ideoque raro capitur: sed, quum libuit sui coloris esse, ursini similis. » Postremum autem verbum, *est*, in neutro exemplari legitur. Pint.

8. *Mirum esset.* Explanatior paulo Solini paraphrasis: « Hunc tarandum, inquit, affirmant habitum metu vertere, et quum delitescat, fieri assimilem cuicumque rei proximaverit... Faciunt hoc idem in mari polypi, in terra chamæleones. Sed et polypus et chamæleon glabra sunt, ut sit pronius cutis lævitatem proximanti æmulari: in hoc novum est ac singulare, hirsutiam pili colorum vices facere. » Hard. — *Mirum esset.* Haberet satis magnam admirationem, tam diversos colores cutem seu corpus mutare: at mirabilius villo tot colores dari.

LIII. 1. *Hystrices generat India*, etc. Legend. *Hystrices generat India et Africa spinea cum tecta ac herinaceorum generis. Spinea cum tecta*, id est, cum spineo integumento: *tectam* dixit, pro tergoris tegmine. Salm. pag. 390.—*Hystrices generat India.* Mures Africanos Plautus in Pænulo: « Non audis? mures Africanos prædicat In pompam ludis dare se velle ædilibus. » Dalec. — *Hystrices.* Totum hoc caput ex verbo transcripsit fere Solinus, c. xxx, pag. 57. Adi et Ælianum, Histor. Anim. lib. I, cap. 31, et lib. XII, cap. 26. Græci Ὑστριχες scribunt: forte ab ὗς *sus*, et θρίξ *pilus*, quod suis pilos habet. Elegans est Claudiani de hystrice Carmen XLV. Hystricem Galli vocant *porc-épic*, sive, ut quidam efferunt, *por-épi.*

2. *Spina contectas.* In MSS. *spinea.* Forte, *spinea cute tectas.* Solinus: *spinis tergum hispida.* Salmasius certe minus apte, *spinea cum tecta:* et *tectam* dici jubet pro tergoris tegmine. Hard.

3. *Aculei* (hystricis), *quum intendit cutem, missiles.* Non verum id, sed error facilis fuit quum aculeos viderent pelli canum infixos qui hanc persequebantur; quod eo sæpius accidit, quia facile a feræ cute deciduut. Cuvier.

4. *Figit.* Codices quidam manusc. male, *fugit.* Solinus: « Assiduis aculeorum nimbis canes vulnerat ingruentes. » Hard.

5. *Hibernis.* Aristoteles, Histor.

se mensibus condit : quæ natura multis, et ante omnia ursis[6].

1 LIV. (XXXVI.) Eorum[1] coitus[2] hiemis initio : nec

Animalium lib. VI, cap. 30, pag. 775, et lib. VIII, cap. 22, pag. 937. HARD.

6. *Et ante omnia.* Et ex his, inquit, præcipui sunt ursi. Sequuntur deinde mures, herinacei, etc. H.— *Hibernis se mensibus... ursis.* Hystrix enim, ut ursus, per hyemem se condit, et frigidam tempestatem somno lethargico oppressa exigit. CUVIER.

LIV. 1. *Eorum.* Caput hoc de ursis pauca falsa habet. Hæc, prout occurrent, notabimus, necnon quædam bene observata. CUVIER.

2. *Eorum coitus.* Aristoteles libro VI, c. 30, coire ursos tradit mense Elaphebolione. Theodorus Februarium vertit. Si igitur Theodori tralationi credimus in re præsertim peculiaris illi commentationis, male hic Plinius coire hiemis initio ursos scribit, quum februarius finis sit hiemis, non initium, Varrone auctore libro primo de Re rustica, cap. 28. Et sane major animalium pars in Venerem excitatur, appetente vere, teste Arist. de Historia Animal. lib. V, c. 8. PINT.—*Eorum coitus hiemis initio.* Exercuit hic locus summa ingenia, dum verbis Philosophi medicinam facere voluerunt. Aristotelis hæc oratio est, Histor. Anim. l. VI, c. 30, p. 773 : Τὴν δὲ ὀχείαν ποιεῖται τοῦ μηνὸς τοῦ Ἐλαφηβολιῶνος, etc. quem locum emendavit Petavius noster, Var. Dissert. in Uranol. lib. VI, cap. 7, pag. 238. Legendum enim admonuit, τὴν δὲ ὀχείαν ποιεῖται τοῦ Ποσειδεῶνος· καὶ φωλεύει μέχρι τοῦ Ἐλαφηβολιῶνος. *Coit mense novembri, latet autem usque ad martium.* Incipiebat nempe Posideon (ut quidem putat) circa 25 novembris : Elaphebolion, circiter 22 februarii. Cui emendationi mire favent ea, quæ tum Philosophus, tum Ælianus, Pliniusque, de ursorum secessu, partu egressuque narrant. Plinius enim coire hiemis initio scripsit, quod quidem circa idus novembres statuit ipse lib. II, cap. 47. Ælianus, Hist. Anim. lib. VI, c. 3 : τοῦ χειμῶνος ἀποτίκτειν, hieme parere, tricesimo scilicet, ut Plinius ait, post coitum die : nec ante tres menses a partu catulos, frigoris metu, educit e latebris, inquit Ælianus idem, οὐδ' ἂν πρὶν ἢ πληρωθῆναι τρεῖς μῆνας ἐξαγάγοι ποτὲ τὰ βρέφη, hoc est, tertio post brumam mense verno jam tempore, ut ait Aristoteles, Hist. Anim. lib. VIII, cap. 22, pag. 938 : καὶ φωλεῖ, ἕως ἂν ἐξάγειν ὥρα ᾖ τοὺς σκύμνους· τοῦτο δὲ ποιεῖ τοῦ ἔαρος, περὶ τρίτον μῆνα ἀπὸ τῶν τροπῶν. Sic quaternis omnino mensibus, quod Plinius mox ait, feminæ latent : nec legendum, *feminæque ternis*, ut Salmasius putat, in Solin. pag. 317, sed *feminæ quaternis*, ut libri omnes habent. Cf. ex Plinio Solinus, c. XXVI, p. 48. Vide quæ dicturi sumus libro X, cap. 83. HARD. — Id quanquam ex Aristotele desumptum, libro VI, cap. 30, non verum. Nam ursos non semel recentiores viderunt, ut cæteros quadrupedum coeuntes. Buff. tom. VIII, pag. 256. CUVIER.

vulgari[3] quadrupedum more, sed ambobus cubantibus complexisque. Deinde secessus in specus separatim, in quibus pariunt trigesimo die, plurimum quinos[4]. Hi sunt candida[5] informisque caro, paulo muribus major, sine oculis, sine pilo : ungues tantum prominent : hanc lambendo paulatim figurant. Nec quidquam[6] rarius, quam 2

— *Hiemis initio.* Circa idus novembres. HARD.

3. *Nec vulgari.* Solinus paraphrastes : « Coeunt non itidem quo quadrupedes aliæ : sed apti amplexibus mutuis, velut humanis conjugationibus copulantur. » H.

4. *Plurimum quinos.* Hoc est, quum plurimum, quinos. Arist. loc. cit. Τίκτει δὲ καὶ ἕν, καὶ δύο· τὰ δὲ πλεῖστα, πέντε. HARD.

5. *Hi sunt candida. Candida* Plinius addidit : Aristoteles habet cætera omnia. Pervulgata hæc apud Veteres opinio fuit, ursas parere massam rudem, membrisque indiscretis informem, quam postea lambendo figurarent perficerentque. Cui fabulæ id causæ fuisse videtur, quod ursæ pariant catulos suos, crassissimis secundinis involutos, qui, sic contecti, carnis informis speciem præferunt. Has autem secundinas mater dentibus rumpere et avellere solet, fetumque suum a sordibus lambendo purgare, quod et aliis quoque animalibus in more est. HARD.—Contradicere audacter possumus. Ursæ catulos, immo fetus vidimus omnibus membris absolutos. Talem unum Aldrovandus ait suum fuisse. Cæterum hic locus ex Aristotele desumptus, sed Plinius de more amplificavit. Vid. Stagirit. lib. VI, cap. 30. CUVIER.

6. *Nec quidquam rarius quam parientem videre ursam.* Exemplar Salmant. et pleraque excusa, *Nec quidquam rarius homines quam parientem videre ursam.* Vera porro sit an falsa hæc Plinii traditio, mihi sane haud liquet : fides penes Plinium venatoresque esto. Nos quod sentimus, libere, more nostro promemus. Putamus igitur Plinium male græca Aristotelis verba accepisse. Neque enim Aristoteles raram esse visu parientem ursam uspiam tradit, sed difficilem esse captu prægnantem ursam scribit lib. VI, cap. 30. Cujus verba sic Theodorus transtulit, *Gravidam capi ursam difficile est.* Rursus lib. VIII, cap. 17 : « Fetu gravida ursa vel a nemine, vel a paucissimis capta est. » Videlicet Plinius pro eo, quod dixit Arist. *capere*, accepit *videre*, pro *gravidam*, *parientem*. Quid igitur est? in ordinem Plinium redigis, ignorantiamque ei græcarum litterarum objicis? Minime ædepol. Immo vero peritissimum utriusque fuisse linguæ, omnesque absolutissimi scriptoris numeros consummasse fatemur : mirandum tamen non esse ducimus, si in tanta rerum varietate, homo in aula principum versatus, deflexa interdum aliorsum mentis acie, pro eo qui Socrates erat, Calliam salutaverit. PINTIANUS. — *Nec quidquam rarius, quam parientem videre ursam.* Vero mihi

parientem videre ursam. Ideo mares[7] quadragenis diebus latent, feminæ quaternis[8] mensibus. Specus si non habuere, ramorum fruticumque congerie ædificant, impenetrabiles imbribus, mollique fronde constratos[9]. Primis diebus[10] bis septenis tam gravi somno premuntur, ut ne vulneribus quidem excitari queant. Tunc mirum in modum veterno pinguescunt. Illi sunt adipes medicaminibus apti, contraque capilli[11] defluvium tenaces. Ab iis diebus[12] re-

propius videtur, quod Plinius, quam quod Philosophus narrat. Ille enim ut innuit recte Pint. Histor. lib. IV, cap. 30, pag. 773: Κύουσαν δὲ ἄρκτον, ἔργον ἐστὶ λαβεῖν. *Prægnans ursa non sine negotio capitur.* Rursusque lib. VIII, cap. 22, pag. 938: Κύουσα δ' ἄρκτος, ἢ ὑπ' οὐδενὸς, ἢ πάνυ ὑπ' ὀλίγων εἴληπται. *Prægnans ursa aut a nullo, aut a paucis capta fuit.* Sed mirum prorsus est, ursam prægnantem non capi: quum tamen id fieri tam facile queat, somno ea tamdiu capta. Hard. — Bene uterque: nam ursa parit in hyemali secessu; neque illam parientem quivis vidit, nisi in Theriotrophiis. Cuvier.

7. *Ideo mares*, etc. Legendum reor, *Hieme mares*, etc. non *ideo mares*. Aristot. volumine octavo, cap. 17: « Quadrupedum quæ animal generant, hystrices conduntur et ursi: sed utrum propter frigus, an alia de causa, ambigitur. » Pint.— *Ideo mares*. De his Philosophi verbis, Hist. Anim. lib. VIII, cap. 22, pag. 938: Τὸ δ' ἐλάχιστον φωλεῖ περὶ τετταράκοντα ἡμέρας, disserit erudite Petavius, Var. Dissert. in Uranol. lib. VI, cap. 7, p. 238. Hard.

8. *Feminæ quaternis*. Solin. loc. cit. ipseque Aristoteles, ut diximus supra, not. 2. Hard.

9. *Impenetrabiles imbribus, mollique fronde constratos*. Error solitus, et familiare malum Plinianorum exemplarium, verborum permutationis. Legendum, *molli fronde constratos, impenetrabilesque imbribus;* ut præcedat causa, sequatur effectus. Nam arceri imbres constratis frondibus, lib. X, cap. 33, monstrat, de galgulo loquens: « Jam publicum quidem omnium est tabulata ramorum sustinendo nido provide eligere, cameraque ab imbri fronde protegere densa. » Et lib. XVI, cap. 11, de abiete: « Folio, inquit, pinnato, denso, ut imbres non transmittat. » Pint.

10. *Primis diebus*. Arist. Hist. An. lib. VIII, cap. 22, pag. 938, et Solin. cap. xxvi, pag. 48. Hard.— Juvenalis Satyr. III altissimo somno correptos, ursos vocat et phocas: « rhedarum transitus arcto Vicorum inflexu, et stantis convicia mandræ Eripiunt somnos ursis, vitulisque marinis. » Virgil. Georg. IV, 432: « Sternunt se somno deserto in littore phocæ. » Dalec.

11. *Contraque capilli*. Ea de re dicemus lib. XXVIII, cap. 46. H.

12. *Ab iis diebus resident*. Legendum reor, pro *residunt*, quæ vulgata lectio est, *resident*, et intelligo in clunes: ut ex capite sequente

sident, ac priorum pedum [13] suctu vivunt. Fetus rigentes
apprimendo pectori fovent, non alio [14] incubitu, quam ad
ova [15] volucres. Mirum dictu, credit Theophrastus [16], per
id tempus coctas quoque ursorum carnes, si asserventur, 3
increscere. Cibi nulla [17] tunc argumenta, nec nisi humoris
minimum in alvo inveniri : sanguinis [18] exiguas circa corda
tantum guttas, reliquo corpori nihil inesse. Procedunt

planum fit : « Similiter, inquit, resident in clunes, et in binis pedibus gradiuntur, prioribusque, ut manibus, utuntur. » In quibus verbis dictionem illam *similiter*, nisi ad ursas referas, quo referri possit, non invenies. PINT.—*Resident*. Hoc est, non ut antea jacent, sed sedentium speciem præbent, in clunes ideo resident. Sic cap. seq. « Similiter resident, etc. » HARD.

13. *Priorum pedum suctu vivunt*. Ursi manus esse gustatu dulces ac suaves, ejusque rei causam ex Plutarcho quæsitam, vide apud Rhodig. XXVI, 19. DALEC. — *Priorum pedum*. Anteriorum. Oppianus Halieut. lib. II, vs. 250; Ælianus, Hist. Anim. lib. VI, cap. 3, ipsique nos ab iis qui videre, didicimus. HARD.

14. *Non alio*. Credas vel eo incubatu fovere catulos suos ursas, ut volucres ova. HARD.

15. *Non alio incubitu quam ad ova*. Ambo exemplaria, *non aliter incubitu*, etc. Proinde commutatis verbis sic scribo, *non aliter quam incubitu ad ova volucres*. PINT. — *Quam ad ova*. Audax plus æquo est Pintianus in conjectura ; neque audiendus, nisi qnum τὸ *ad* interpolat; ita enim MSS. omnes : editi, *quam ova*. Solini paraphrasis : « Interdum ad pectora fovent, ut assiduo incubatu calfactæ animalem trahant spiritum. » HARD.

16. *Credit Theophrastus*. Credit et Albertus M. de Animal. lib. XXII, tract. II, cap. 1, p. 608. Id tamen nusquam, qnod quidem exstet, de coctis carnibus prodidit Theophrastus, sed de adipe solum in vasis condito, lib. de Odoribus, p. 196 ; quod et auctor libri de Mirab. Auscult. pag. 1155 : Λέγουσι δὲ καὶ τὸ τῆς ἄρκτου στέαρ, ὅταν διαπεπηγὸς ᾖ διὰ τὸν χειμῶνα, καθ' ὃν ἂν χρόνον ἐκείνη φωλεύῃ, αὐξάνεσθαι, καὶ ὑπεραίρειν τὰ ἀγγεῖα ἐν οἷς ἂν ᾖ. « Ursæ adipem ainnt hieme, quo tempore somno indulgent, frigore concretum excrescere, supraque vasa attolli, in qnibus fnerat conditus. » HARD.

17. *Cibi nulla*. Sic etiam Aristoteles, Hist. Anim. lib. VIII : « Hoc, inquit, tempore nihil eos comedere patet : nusquam enim exeunt : ac si forte capti fuerint, cum ventre intestina simul inania inveniuntur. » Ἐν δὲ τῷ χρόνῳ τούτῳ φανερόν ἐστιν ὅτι οὐδὲν ἐσθίουσιν· οὔτε γὰρ ἐξέρχονται· ὅταν δὲ ληφθῶσι, κενὰ φαίνονται ἥ τε κοιλία, καὶ τὰ ἔντερα. HARD.

18. *Sanguinis*. Hoc iterum repetit idem lib. XI, cap. 91. Theophrasti opus, unde hæc sumpsit, intercidit. Auctores alios, qui id pariter tradiderint, adhuc desideramus. H.

vere, sed mares præpingues: cujus rei causa non prompta est[19]: quippe nec somno quidem saginatis[20], præter quatuordecim dies, ut diximus[21]. Exeuntes herbam quamdam aron nomine[22] laxandis intestinis alioqui concretis devorant, circaque surculos[23] dentium prædomantes ora.

19. *Cujus rei causa non prompta est.* Tunc fructuum silvestrium in latebras congestorum magna copia devorata inertes crassescunt. Dal.

20. *Saginatis.* Rectius *saginati.* H.

21. *Ut diximus.* Proxime antea bis verbis: « primis diebus bis septenis, etc. » Hard.

22. *Exeuntes herbam quamdam aron nomine.* Ubi tamen in omnibus libris constanter legitur : *herbam quamdam caram nomine.* Cara herba qualis, vide Salmas. Plin. Exercit. pag. 225. — *Exeuntes herbam quamdam aron nomine.* Hujus inter bulbos meminit infra lib. XIX, cap. 5, et lib. XXIV, cap. 16. Dalec. — Aron autem idcirco vorant, ut intestinum, quod nonnibil coaluerat, dum cibo dudum omni abstinuere, absistat ac dilatetur. Cæterum de hac fuse dicetur lib. XXIV, cap. 92. Aj.

23. *Circaque surculos dentium prædomantes ora.* Hermolaus castigavit *c. s. quum d. p. o.* melius facturus si *præmandentes* correxisset ex suo quem citat Aristotele : ut legendum in totum putem, *circa surculos quasi dentiant præmandentes.* Dictio autem quæ sequitur, *ora*, cum adspiratione scripta legitur in codice Toletano, ut forte adjuncta sequentibus sic legendum sit, « hora eorum oculi hebetantur », hoc est, vere : id enim ea dictio inter alia significat apud Græcos. Quid si legas, non, « Ora oculi eorum hebetantur », sed « orbes oculorum hebetantur? » Nam verbum quod sequitur, *crebro*, desideratur in utroque exemplari. Aristoteles lib. IX, cap. 6: « Ligna etiam manducant quasi dentiant. » Fieri tamen posse non negaverim, ut sensum Plinius, non verba exprimens, « prædomantes ora », scriptum reliquerit. Nam in antiquis exemplaribus *prædomantes* habetur, non *præmandentes.* Locum indico ; hoc tantum : liberum sit unicuique judicium intelligendi. Pint. — Legendum omnino est pro vulgata : « circaque surculos seu dentientia prædomant ora. » Salmas. pag. 217 et 218. — *Dentium prædomantes ora.* Ita MSS. omnes, Reg. 1, 2, Colbert. 1, 2, Paris. Chiffl. Tolet. et vetustæ editiones omnes. Ex Aristotelis libro IX, cap. 7, pag. 1022, castigavit Barbarus, « quum dentiunt, prædomantes ora. » Græca Philosophi hæc sunt : Καὶ τὰ ξύλα διαμασσῶνται, ὥσπερ ὀδοντοφυοῦσαι, « ligna mandunt, tanquam dentiant. » Quare agnoscendum potius fuit cum Pintiano, « circaque surculos, ac si dentiant, » sive, « ceu dentiant, prædomant ora. » Posset etiam legi, « dentium prædomant oras, » ut esset intellectus, torpentes diuturna cessatione dentium extremitates, excitare arborum surculis ursos, et ad vescendum veluti reparare. Minus apte

Oculi eorum hebetantur[24] : qua maxime causa favos 4
expetunt[25], ut convulneratum ab apibus os levet sanguine
gravedinem illam. Invalidissimum urso caput, quod leoni
fortissimum[26] : ideo urgente vi, præcipitaturi se ex aliqua
rupe, manibus eo operto jaciuntur : ac sæpe[27] in arena
colapho infracto[28] exanimantur. Cerebro veneficium 5
inesse[29] Hispaniæ credunt, occisorumque in spectaculis
capita cremant; testato[30], quoniam potum in ursinam ra-
biem agat. Ingrediuntur et bipedes[31]. Arborem[32] aversi

alii ediderunt, « circaque surculos sentium. » Abscedit longius paulo a MSS. codicum vestigiis Pellicerius in notis MSS. dum legit, « dentium prædomant stuporem. » Hard.

24. *Oculi eorum hebetantur.* Editi hactenus libri, « oculi eorum hebetantur crebro. » Nos illud *crebro* expunximus : abest enim a codd. Reg. 1, 2, Paris. vet. Dalec. cæterisque. Solini paraphrasis : « Latent quaternis mensibus : mox egressæ in diem liberum, tantam patiuntur insolentiam lucis, ut putes obsitas cæcitate. » Hard. — *Oculi eorum hebetantur.* Ophthalmiis, immo et cæcitati maxime obnoxii sunt ursi, saltem in Theriotrophiis. At dubito eam ob causam eos in alvearia impetum facere. Cuvier.

25. *Favos expetunt.* Solinus cap. xxvi, pag. 48, quanquam is causam, cur favos expetant, non attigit. Nempe, ut gravedine leventur ea, quam affert copia sanguinis, quo tum maxime caput oppletum habent : emittitur autem is, apibus os crebro pungentibus. Hard.

26. *Quod leoni fortissimum.* Pollicaris calvariæ crassitudo in fronte est, ut docent anatomici recentiores. Quam ob rem apud Theocrit. Idyll. xxv, caute admodum Hercules, non interemptum a se Nemeæum leonem ictu clavæ in caput inflictæ ait, sed consternatum modo : ipso deinde irruente, manibus præfocatum. Hard.

27. *Ac sæpe.* Ac sæpe in theatro vel uno *impacto* colapho, fracto *capite* exanimantur. Hard.

28. *Colapho infracto.* In theatro, inquit, sive Circo, sæpe colapho, id est, impacto pugno, visi sunt ursi contuso perfractoque capite exanimati. Hard.

29. *Cerebro veneficium inesse,* etc. Falsissime. Cuvier.

30. *Testato.* Quum sit res maxime pervulgata, poto eo sanguine in ursinam rabiem hominem agi. Hard.

31. *Ingrediuntur et bipedes.* Chiffl. cod. *Ingrediuntur et in pedes arborem.* Inepte. Albertus M. de Anim. lib. VII, tract. 1, cap. 5, pag. 221, de urso : « Aliquando etiam pugnans ambulat, et stat erectus super pedes posteriores, etc. » Hard.

32. *Arborem*, etc. Hoc est, non proni, ut cæteri animantium, sed posterioribus primum pedibus, anterioribus interim molem corporis sustentantes, ne ruant : id quod notum est omnibus qui modo vel semel

derepunt. Tauros [33], ex ore cornibusque eorum pedibus omnibus suspensi, pondere fatigant. Nec alteri animalium in maleficio stultitia [34] solertior. Annalibus [35] notatum est, M. Pisone, M. Messala coss. a. d. XIV kalendas octobr. Domitium Ahenobarbum ædilem curulem ursos Numidicos centum [36], et totidem venatores Æthiopas in circo dedisse. Miror adjectum Numidicos fuisse, quum in Africa ursum [37] non gigni constet.

ursum ab arbore descendentem viderunt. Atque in hoc quoque hominem imitantur, præter morem quadrupedum. Gel. — *Arborem aversi.* Quis ursos non vidit, sive in Theriotrophiis, sæpe etiam in pagis et compitis stipites conscendere? Hi tunc ducunt se deorsum de arbore, ut verbis Plautinis utar, in Aulular. IV, 8, sic præeuntibus clunibus, quasi retrogradi descendant ab arbore: atque in hoc quoque hominem imitantur, præter aliorum quadrupedum morem. Plinius de scarabæis, lib. XI, cap. 34: « E fimo ingentes pilas aversi volutant. » Hard. — *Arbores aversi derepunt.* Verum; et omnes in Horto regio quolibet die queunt videre. Cuv.

33. *Tauros.* Ælianus, Hist. Anim. lib. VI, cap. 9. Solini paraphrasis, cap. XXVI, pag. 48: « Si quando tauros adoriuntur, sciunt quibus potissimum partibus immorentur, nec aliud quam cornua aut nares petunt: cornua, ut pondere defatigentur; nares, ut acrior dolor sit in loco teneriore. » Hard.

34. *Stultitia.* Nulli major in vasta tardaque mole solertia. An legi commode posset, *astutia solertior?* Hard.

35. *Annalibus.* Solinus hæc iisdem verbis, loc. cit. De his coss. dictum est lib. VII, cap. 27. De Ahenobarbo dicemus lib. XVII, cap. 1. Hard.

36. *Ursos Numidicos centum*, etc. De ursis Numidicis satagunt commentatores; et de leonibus multi rati sunt sermonem esse. Neque enimvero in Africa esse ursos res certa hodie est. Vide infra notam 37. Cuvier.

37. *Quum in Africa ursum*, etc. Olim *ursos;* et Ursinus, in romanis Familiis, legendum putat *leones:* denariique ab hoc Ahenobarbo cusi imaginem ostendit, in quo cum leone homo pugnat. Dalec. — *In Africa ursum.* Ita rursus ipse testatur, cap. 58. Et est sane verissimum: tota Libya, ne in Atlante quidem, ubi nix frigusque perpetuum, nulli gignuntur ursi, quanquam gigni Veteres permulti scriptis prodiderunt: ut Virgilius, qui Æn. lib. V, vers. 37, Acesten dicit fuisse horridum *in jaculis et pelle Libystidis ursæ.* Ex commutatione vocis Λιγυκοὶ in Λιβυκοὶ forte natus error, de ursis Libycis, sive Numidicis, quum revera Ligyci, sive Ligustici essent. Ursos vero Domitii Ahenobarbi Numidicos, meros fuisse leones, viri docti asseverant, inter quos Lipsius, Vossiusque. Romani scilicet priscæ illius ac simplicis antiquitatis, elephantos, boves Lucas vocarunt:

LV. (XXXVII.) Conduntur hieme et Pontici mures, hi duntaxat albi[1] : quorum palatum in gustu sagacissimum, auctores quonam modo intellexerint, miror. Conduntur et Alpini[2], quibus magnitudo melium[3] est : sed hi pabulo ante in specus convecto : quum quidam narrent, alternos marem ac feminam, supra se complexo fasce[4] herbæ, supinos, cauda mordicus apprehensa, invicem detrahi ad specum : ideoque illo tempore detrito esse dorso. Sunt[5] his 1

camelopardalim, ovem feram, ut superius ipse Plinius animadvertit, cap. 6 et 27; Pantheras, mures Africanos, apud comicum vatem in Pœnulo, act. V, scen. 2, vers. 51; sic et leones, ursos Numidicos. Hard.

LV. 1. *Conduntur hieme et Pontici... albi.* Arist. Hist. Anim. lib. VIII, cap. 22, pag. 939. Pontici mures *hermines* Gallis vocantur. Sed est et aliud genus, quo sacerdotes ordinarii in templis utuntur; neque est totum candidum, sed ventre tantum, dorso fusco. Veneti vocant Varium, Galli, *Vair*, aut *Menu-Vair*. Ita fere Scaliger in lib. VIII Arist. cap. 22, pag. 940. Hard. — *Conduntur hieme et Pontici mures, hi duntaxat albi.* Vulgo creditur *Ponticus mus albus*, de quo simillime Aristoteles, idem esse cum nostra *hermine* (*mustela erminea* Linn.), etc. Illa hieme non conditur. Quidni de *bobai* (*arctomys bobac* Gm.), aut *souslic* (*arctomys citillus* Gm.), intelligitur? quanquam neuter omnino albus. Cuvier.

2. *Et Alpini*, etc. De his Aldrov. de Quadrup. lib. II, pag. 445. H. —*Conduntur et Alpini quibus magnitudo melium. Arctomys marmote*, Gm. vulgo *marmotte* h. l. signatur; quæ quidem in Alpibus frequentissima occurrit, et hieme in foraminibus degit, quæ fœno prius complevit. Sed a melibus magnitudine procul distat. Cuvier.

3. *Melium.* Sive *melis*, ut Turneb. legit, Advers. lib. XXIV, cap. 19, pag. 892. De melibus dicetur cap. 58. Hard.

4. *Supra se complexo fasce*, etc. In apographo Tolet. *subrosæ* legitur, non *supra se*: et *fascem* accusandi casu, non *fasce*, ut commodius forte sic scribas, « Subrosæ complexos fascem herbæ. » Pint.

5. *Sunt*, etc. Magnitudine scilicet. Hæc priores docuerant Theophrastus in libro περὶ ἀθρόων φαινομένων ζώων, pag. 474, et Arist. Hist. Anim. lib. VI, cap. ultim. p. 788, ex quo Ælian. accepit, Hist. Anim. lib. XV, cap. 26. Hos mures Ægyptios putat Gesnerus esse, quos vulgus Sciuros africanos appellat. Hard.—*Sunt his pares et in Ægypto*, etc. Nempe *mus jaculus*, et *mus jerboa* L. quos nuncupamus *gerboises*; rodentium genus, quibus mos ut posticis pedibus, quos quidem anticis multo longiores illi habent, incedant, melius dixerim, insiliant. Sed multum sane abest quin vel hic, vel ille arctomyas marmotas magnitudine æquet, nisi ad promont. Bonæ Spei. Cuvier.

pares et in Ægypto : similiterque[6] resident in clunes, et binis pedibus gradiuntur, prioribusque, ut manibus utuntur.

1 LVI. Præparant hiemi et herinacei[1] cibos : ac volutati supra jacentia poma[2], affixa spinis, unum amplius[3] tenentes ore, portant in cavas arbores. Iidem mutationem Aquilonis in Austrum, condentes se in cubile[4] præsagiunt.

6. *Similiterque.* Hoc est, perinde atque Alpini, de quibus est dictum proxime. Plinins, lib. X, cap. 85 : « Ægyptiis muribus durus pilus, sicut berinaceis : iidem bipedes ambulant, ceu Alpini. » Hard.

LVI. 1. *Præparant... herinacei*, etc. Ælianus, Hist. Anim. lib. III, cap. 10. Herinaceus, Gallis, *un hèrisson*. Hard. — *Præparant... herinacei.* Herinaceus *eres* quoque dicitur Plauto in Menæchm. « Cur ausus facere, cui ego æque ac eres bæreo? » Nemesianus in Cynegeticis : « Implicitumque sinu spinosi corporis erem. » Dalec.

2. *Jacentia poma.* Ælianus, ficus ad siccandum expositas, τῶν ἰσχάδων, etc. Sed et de ficu pomum dicitur, ut suo loco monebimus. H.

3. *Unum amplius.* Libri impressi, *unum non amplius*, addita perperam negatione, quam non agnoscunt MSS. Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Cbiffl. Paris. etc. Sententiæ hic tenor est: Præter poma corporis sui spinis affixa, unum ore deferunt. Hard.

4. *Iidem mutationem Aquilonis in Austrum condentes se in cubile præsagiunt.* Non magis herinacei præsagiunt mutationem Aquilonis in Austrum, quam retro Austri in Aquilonem. Quamobrem puto scribendum, *Aquilonis et Austri:* aut sic, *Aquilonem et Austrum.* Aristoteles, libro nono, capite sexto: « De herinaceorum sensu locis multis perpensum est, ut qui in cavernis sunt, commutent sua cubilia, Aquilonum et Austrorum mutatione. » Theodorus græcam dictionem ὀπὰς, *cubilia* convertit : quod ego, cum bona Theodori venia, minime fecerim. Nam cubile Græcis κοίτη, seu κοιτίον dicitur, ὀπὴ autem foramen. Quanto melius nobis summus auctor Plutarchus Aristotelicum sensum expressit, eo libro cui titulus est, Utra animalium solertiora, aquatica an terrestria, in hunc modum scribens : « Cubile autem ipsorum foramina duo habet, alterum ad Austrum vergens, alterum ad Aquilonem. Prævidentes igitur aeris mutationem venturam, foramina commutant, ceu gubernatores vela, et quod vento expositum erat obturantes, alterum aperiunt. Quod quum Cyzici homo quidam observasset, existimatus est a seipso futura flamina præsagire. » Hactenus Plutarchus. Eamdem solertiam Plinius infra, capite trigesimo octavo, sciuro tribuit. Pint. — Aristotelem quoque imitatus est Basilius, in Hexaem. homil. IX, pag. 115. Festiva simplicitate Albertus M. de Animal. lib. VIII, tract. 2, cap. 2, pag. 252 : « Hericii, inquit, præsentire dicuntur ventos Aquilonares et Austrinos:

Ubi vero[5] sensere venantem, contracto ore pedibusque,
ac parte omni inferiore, qua raram[6] et innocuam habent
lanuginem, convolvuntur[7] in formam pilæ, ne quid com-
prehendi possit præter aculeos. In desperatione vero, uri- 2
nam ex se reddunt[8] tabificam, tergori suo spinisque
noxiam, propter hoc[9] se capi gnari. Quamobrem exina-
nita prius urina venari, ars est[10]. Et tum[11] præcipua dos
tergori, alias corrupto, fragili, putribus spinis atque deci-
duis, etiam si vivat subtractus fuga : ob id non nisi in
novissima spe maleficio eo perfunditur : quippe et ipsi
odere suum veneficium, ita parcentes sibi, terminumque
supremum opperientes, ut ferme ante captivitas occupet.
Calidæ postea aquæ adspersu resolvitur pila[12]: apprehen- 3
susque pede altero e posterioribus, suspendio ac fame
necatur[13]: aliter non est occidere, et tergori parcere.

quoniam ante hos ingrediuntur cavernas, et obstruunt os cavernæ versus partem unde venit ventus, timentes lædi a vento. Cujus signum est, quod quidam civium Constantinopolitanorum fertur habuisse hericium, cujus absconsiones et proditiones ipse solus intellexit, et per illum prædixit ventos nautis, et factus est dives. » De sciuris idem narrat Plinius, cap. 58. HARD.

5. *Ubi vero sensere*, etc. Ælianus, Hist. Anim. lib. VI, cap. 54; Phile, de Propr. Anim. cap. de herinaceo, pag. 108. HARD.

6. *Qua raram et innocuam*, etc. Qua parte raros habent pilos et aculeorum expertes. HARD.

7. *Convolvuntur.* Ita libri omnes MSS. editique ante Dalecampium, qui *confluunt*, de suo maluit. HARD.

8. *Urinam ex se reddunt.* Theophrast. in fragm. de Anim. invidia. Aristot. περὶ θαυμασ. ἀκουσμ. DALEC. — Ælianus asseverat quoque, Historiæ Animalium libro IV, cap. 17. HARD.

9. *Propter hoc.* Tergoris causa, corii. Ἐχῖνος ἐνουρεῖ τῷ δέρματι, καὶ διαφθείρει. Theophrast.

10. *Quamobrem exinanita prius urina venari, ars est.* Misere olim depravatus locus, quem in hunc modum quo exhibemus, refinxit Salm. pag. 399. AJ.

11. *Et tum.* Ita codices manuscripti quibus utebatur Harduinus. Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. Editi olim male, *et cum*. AJ.

12. *Pila.* Herinaceus in pilam convolutus. HARD.

13. *Suspendio ac fame necatur.* Utrumque exemplar, *suspendiosa fame necantur.* Quæ lectio non magnopere mihi displicet. Nam *suspendiosus*, dictionem esse latinam, etsi non ita frequentem, Ulpianus jurisconsultus ostendit tertio Digesto-

Ipsum animal, non, ut remur plerique, vitæ hominum supervacuum est[14], si non sint illi aculei[15], frustra vellerum mollitie in pecude mortalibus data : hac cute expoliuntur vestes. Magnum fraus et ibi lucrum monopolio invenit, de nulla re crebrioribus senatusconsultis, nulloque non principe adito querimoniis provincialibus[16].

1 LVII. (XXXVIII.) Urinæ et e duobus aliis animalibus ratio mira est. Leontophonon[1] accipimus vocari parvum,
2 nec aliubi nascens, quam ubi leo gignitur : quo gustato tanta illa vis, ac cæteris quadrupedum imperitans[2], illico

rum volumine, titulo de his qui notantur infamia. « Non solent, inquit, lugeri, ut Neratius ait, hostes, vel perduellionis damnati, neque suspendiosi, neque qui manus sibi intulerunt, non tædio vitæ, sed mala conscientia. » Pint.

14. *Non, ut remur plerique, vitæ hominum supervacuum est.* Pintian. ex suis codd. *non ut rentur aliqui.* Editi ad hunc diem interpolato contextu, *non verentur aliqui dicere.* Nos secuti sumus Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. etc. Ita mox, *in pecude*, ubi editi, *in pecore* babent, reponi jussimus, ex iisdem MSS. et Chiffletiano. Hard.— Non quælibet vestes, sed e lana molliori factæ herinaceorum cute, aut spinarum acervo pectebantur, hæ *pexæ* proprie dictæ. Salmas. 390. — Ac Martial. lib. VII : « Munera pexa dato. » Ad quæ infra dicturi sumus, pag. 524, cap. 73, not. 17. Aj.

15. *Si non sint illi aculei.* Quibus panni poliantur. Hard.

16. *Nulloque non principe adito querimoniis provincialibus.* Quod panni fulloniis spinis, non echinorum aculeis polirentur. Quod herinaceorum corio, vel putri, vel non sat diligenter id fieret. Quod ditiores mercatores ea sibi coria coemerent, et foro intercepto apud se haberent, nec tenuiores in usum commodumque suum mercari paterentur. De quo importuno hominum genere, qui fraude et iniquitate varie annonam mercium onerant, vide Cujac. Observ. lib. X, cap. 19. Dalec. — Exstat in Codice de Monopoliis, lib. IV, cap. 59, simile Zenonis edictum : « Jubemus, inquit, ne quis, cujuscumque vestis, vel piscis, vel pectinum forte, aut echini... monopolium audeat exercere. » Ubi pectinem et echinum nomina piscium esse, perperam Gothofredus aliique interpretes existimarunt. H.

LVII. 1. *Leontophonon.* Λεοντοφόνον, quasi leonicidam dixeris. Refert hæc quoque Solinus, cap. XXVII, pag. 50, ubi in Syria vivere id animal prodit. Hard. — *Leontophonon.* Et Arist. περὶ θαυμασ. ἀκουσμάτων. Dalec. — *Leontophonon*, etc. Nequaquam opus dicere est fabularum loco habendam hanc e libro de Mirabil. Auscultat. desumptam historiunculam. Cuvier.

2. *Quo gustato tanta illa vis, ac cæteris quadrupedum imperitans.* In

exspiret. Ergo corpus ejus adustum adspergunt aliis[3] carnibus polentæ modo, insidiantes feræ, necantque etiam cinere[4]. Tam contraria est pestis. Haud immerito igitur odit leo, visumque frangit, et citra morsum exanimat. Ille[5] contra urinam spargit, prudens hanc quoque leoni exitialem.

Lyncum humor ita redditus[6], ubi gignuntur[7], glaciatur 2
arescitve in gemmas carbunculis similes, et igneo colore

MSS. codd. legitur, *ut cæteris*. Unde scribendum forlassis fueril, *quo gustato tantillo ea vis est, ut cæteris*, elc. Solinus enim transcriplor, cap. XXVII, pag. 50 : « Leontophonas vocari accipimus bestias modicas, quæ captæ exurunlur, ul earum cineris sdspergine carnes pollutæ, jactæque per compita concurrentium semitarum, leones necenl, si quantulumcumque ex illis snmpserint. » Vid. el cf. Ælianus, Hist. Anim. lib. IV, cap. 18. HARD.

3. *Ergo corpus ejus adustum adspergunt aliis*, etc. Lege: *Ergo corpus ejus exustum adspergunt carnibus aliis polentæ modo, insidiantes feræ, necantque etiam in hora; tam contraria est pestis! In hora*, id est, illa ipsa hora necanl, qua gustaveril. *Tam contraria est pestis!* adeo nempe præsentanea, ut illa ipsa hora necet, qua ex illis carnibus aliquid sumpserinl. Græci dicunl αὐθωρεί. SALM. pag. 328. — *Corpus ejus*. Leontophoni videlicel. Vide auctores supra memoratos. HARD.

4. *Etiam cinere*. Exusto, ul dictum est, corpore, et adsperso aliis carnibus. Ila MSS. omnes, quorum securus nimis Salmasius, pag. 328, in Solin. legit, *etiam in hora*, quod est hoc loco ψυχρότατον. HARD.

5. *Ille*. Λεοντοφόνος scilicet. Καὶ γὰρ, inquit auctor libri de Mirabil. Auscult. προσουροῦν τὸν λέοντα τοῦτο τὸ ζῶον. Plinius supra cap. 49 : *Ob ea se peti prudens*. HARD.

6. *Lyncum humor ita redditus*, etc. Scribe: *Lyncum humor ita redditus, ubi gignitur, glaciatur arescitve in gemmas carbunculis similes et igneo colore fulgentes: lyngurium appellant*. Dnbital Plinius utrum humor, quem reddunt lynces frigore concrescat an calore: quæ frigore indurantur, *glaciari* proprie dicunlur, quæ calore densanlur, *indrescere*. SALMAS. — *Lyncum humor ita redditus, ubi gignuntur*. Lynces snbintellige. Salmasius in Soliu. psg. 88, emendal, *ubi gignitur*, perinde quasi urina gigni latine dicatur, ac non ad lynces id referendum sit, librorum plane omnium adslipulanle consensu, ut proxime antea Plinius hoc ipso capite dixit, *ubi leo gignitur*. HARD. — *Lyncum*. Solinns, cap. II, psg. 15, ex Plinio et Theophrasto, lib. περὶ λίθων. Hac de re iterum, lib. XXXVII, cap. 2. Meminit el Sextus Empiric. Pyrrh. hypoth. lib. I, cap. 14, psg. 17, et Phile, in lih. de Proprietat. Animalium, pag. 109. HARD.

7. *Ubi gignuntur*. In Æthiopia, Indiave, ut diximus cap. 30. Ovidius, Metamorph. lih. XV, vs. 413:

fulgentes, lyncurium vocatas, atque ob id succino a plerisque ita generari prodito. Novere hoc [8], sciuntque lynces, et invidentes urinam terra operiunt, eoque celerius solidatur illa.

1 LVIII. Alia solertia in metu melibus [1]: sufflatæ cutis distentu [2] ictus hominum et morsus canum arcent. Provi-

«Victa racemifero lyncas dedit India Baccho: E quibus, ut memorant, quidquid vesica remisit, Vertitur in lapides, et congelat aere tacto.» Hard. — *Gignuntur.* Præcessit Theophrast. lib. de Lapidibus. Dalec.

8. *Novere hoc.* Auctor libri Mirab. Auscult. pag. 1156; Ælianus, Hist. Anim. lib. IV, cap. 17. Carmine id Marbodeus expressit, lib. de Lapid. pretios. cap. 41, fol. 40: «Vertitur in lapidem, qui stillat ab inguine lyncis: Lyncurium dicunt: lapis est tamen hic pretiosus. Nam credunt ipsas hoc præsentiscere lynces, Quæ mox egressum properant operire liquorem, Desuper accumulant congestæ pondus arenæ, Scilicet invidia, ne nostros cedat in usus. Electro similem Theophrastus habere colorem Hunc ait, et simili paleas adducere pacto.» Similius vero nihilominus videtur, fieri id natura magistra, ne lotii odor prætereuntes, quibus insidiatur, abigat: qua ratione feles, domesticum animal, stercus suum pulvere contegere solet. Hard.

LVIII. 1. *Melibus.* Meles, animal somniculosum. Terra conditur, ut vulpes, vineas populatur. Tassum vocat Italia, Vasconia *taisson*, Francia *blaireau*. Dentibus pugnacissimum, horrido pilo, invicto pluviis. Addunt rustici eos ad anum tot habere foramina, quot annos nati sunt. Nec quidquam Salmasium moror, qui a cæteris omnibus, ut fere solet, dissidens, pag. 1009, in Solin. melem Veterum esse quam vulgus vocat *fouine*, conatur ex Varrone adstruere. Gesnero magis assentior et Scaligero in Comment. ad lib. II Arist. de Histor. Animal. pag. 260, aliisque universis, qui sunt in eo argumento cum laude versati. Præivit his omnibus priscus auctor Theodemarus abbas, epistol. ad Carolum M. de melote pellicula: «Quod tegumentum, inquit, ideo sic appellatum est, quia solebant antiquitus de illius animantis pelle fieri, quod meles propter rotunditatem sui corporis appellatur, quod genus bestiolæ a nonnullis *tassus* appellatur.» Et Ebrardus Betun. cap. 12: «Est arbor taxus, si dicas, *hæc:* animalque, *hic* si præcedat: etiam melota vocatur. Dicitur a multis etiam sub nomine pellis.» Hard.— Fabulas quoque habeto, et quæ de melibus narrat, et quæ de prævidentibus ventos sciuris. Cuvier.

2. *Sufflatæ cutis distentu.* Ut rana illa apud Phædr. lib. I, quæ *rugosam inflavit pellem:* et mox *rursus intendit cutem.* Plautus in Bacchid. act. IV, scen. 2, vs. 21: «Sufflatus ille huc veniet. Pi. Diruptum velim.» — *Sufflatæ.* Inflata cute atque distenta, ut neque hominum ictus, nec mor-

dent tempestatem et sciuri [3] : obturatisque, qua spiraturus est ventus, cavernis, ex alia parte aperiunt fores : de cætero [4] ipsis villosior cauda pro tegumento est. Ergo in hiemes aliis provisum [5] pabulum, aliis pro cibo [6] somnus.

LIX. (XXXIX.) Serpentium vipera sola terra dicitur 1
condi: cæteræ arborum, aut saxorum cavis [1]. Et alias vel annua fame durant [2], algore [3] modo dempto. Omnia secessus tempore veneno orba dormiunt.

sus cauum iis nocére queat. Hard.

3. *Et sciuri.* Joach. Camerarius, in auctario Manuelis Philes, pag. 172, de sciuro : Οὐρᾷ πτερωτὸν, μαντικόν τε ζωδίον, Πρὸς τῶν ἀητῶν τὰς ὀπὰς κλεῖσαν πνοάς. « Caudaque pennatum, et futurorum sagax, Euri procellam adversus obdens cubilis ostia. » Hard.

4. *De cætero.* Defendunt se in cavernis, inquit, a procellis ventisque, qua ratione dictum est : alioqui, hoc est, extra cavernas, villosæ caudæ tegmine se tutantur : et inde nomen inditum ἀπὸ τῆς σκιᾶς, umbra, et οὐρὰ, cauda. Gallice *un écureuil.* Hard.

5. *Aliis provisum.* Ut Alpinis muribus, et herinaceis, de quibus cap. sup. Hard.

6. *Aliis pro cibo.* Ursis videlicet, qui veterno pinguescunt, ut dictum est cap. 54. Palam fit ex eo loco non fuisse ab auctore ipso distributum in capita opus, sed perpetuo quasi contextu ductam historiam. Hard. — De somno pro cibo quoque Martial. in Xeniis (epigram. lib. XIII), LVII ; sed de glire locutus : « Tota mihi dormitur hiems, et pinguior illo Tempore sum, quo me nil nisi somnus alit. » Aj.

LIX. 1. *Serpentium vipera sola, terra dicitur condi : cæteræ, arborum aut saxorum cavis.* Scribendum videtur commutatis verbis : *Serpentium cæteræ terra dicuntur condi : vipera arborum, aut saxorum cavis.* Aristoteles libro octavo, capite 15 : « Aliæ serpentes in terra conduntur. Viperæ sub petris abscondunt sese. » Pint. — Aristotelis vero illa sunt verba græce contrario plane sensu, ut monuit bene et scite doct. Harduinus : Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι ὄφεις ἐν τῇ γῇ φωλεύουσιν · αἱ δὲ ἔχιδναι ὑπὸ τὰς πέτρας κρύπτουσιν ἑαυτάς. Et Aristoteli quidem experientia ipsa adstipulatur, et Charasius, lib. de Vipera, pag. 7. Ne quid tamen in Pliniano contextu immutem, codicum omnium consensus vetat. — Et de hiemali fortassis latebra duntaxat Plinius hoc loco sermonem habet. Hard.

2. *Annua fame durant.* Nil enim quod, vel rerum naturalium ignaris, vel Zoologistosophis, stuporem magis incutiat, quam diuturna anguium et serpentium animantium jejunia. Cuvier.

3. *Algore*, etc. Hieme excepta. Hard. — H. e. modo frigus non sentiant hiemale. Aj.

2 Simili modo[4] et cochleæ[5]. Illæ quidem iterum et æstatibus[6], adhærentes maxime saxis : aut etiam injuria resupinatæ avulsæque, non tamen exeuntes. In Balearibus vero insulis cavaticæ appellatæ, non prorepunt e cavis terræ : neque herba vivunt, sed uvæ modo inter se cohærent. Est et aliud genus[7] minus vulgare[8], adhærente operculo ejusdem testæ se operiens : obrutæ terra semper hæ, et circa maritimas tantum Alpes quondam effossæ, cœpere jam erui et in Veliterno[9]. Omnium tamen laudatissimæ in Astypalæa insula.

1 LX. Lacertæ, inimicissimum genus cochleis, negantur semestrem vitam excedere[1]. Lacerti Arabiæ cubitales[2] : in

4. *Simili modo*, etc. Subintellige, latent : neque hieme solum, sed etiam æstate ; ut Plinio quidem Plautus omnino concinit, Capt. act. I, scen. 1, vs. 12 : « Quasi quum calcitur, cochleæ in occulto latent, Suo sibi succo vivunt, ros si non cadit. » HARD.

5. *Cochleæ*. Gallis, *escargots*. Aristot. Hist. Anim. lib. VIII, cap. 17, pag. 927, omnino similiter : οἱ χερσαῖοι κοχλίαι, ἔχοντες ἐπιπολῆς ἐπικάλυμμα. HARD.

6. *Illæ quidem iterum et æstatibus*. Non hieme tantum, ut serpentes. Cochleæ tarditas in proverbium abiit. Plaut. in Pseudol. « Nunc vos, quia mihi dixi et testes ducere, Podagrosi estis, ac vicistis cochleam tarditudine. » Potissimum cochleæ apparent quum imbre leni rorescit. Aristias comicus apud Athenæum, καὶ κοχλίας γενομένου ψεκαδίου ἀνηγρεύετ' ἂν καὶ λάχανα τῶν αὐτοχθόνων. Varro, de Re rustic. III, 14 ; Victor. XXXIII, 23. De cochleis altilibus et earum vivariis, vide infra, lib. IX, cap. 56. DALEC. — *Aut etiam*. Aut etiam si vi resupinentur, et avellantur, non tamen exeunt e testa sua. HARD.

7. *Est et aliud genus*. Cochlearum scil. HARD.

8. *Genus minus vulgare*. Nempe *helix neritoides* L. quæ in Nices oppidi finibus ad hiemem exigendam testæ operculum conficit solidius, quam cochleæ nostrates, quibus nomen apud zoologiæ peritos, *helix pomatia*. CUVIER.

9. *In Veliterno*. Prope Velitras Italiæ oppidum, de quo lib. III, cap. 9. Sed illa multo magis placet lectio quam exhibent Reg. 1 et 2 cod. *in Literno*, quod oppidum est Campaniæ maritimum, Scipionis Africani majoris exsilio nobile, ut ait Strabo, lib. V, pag. 243. HARD.

LX. 1. *Lacertæ, inimicissim. genus cochleis, negantur semestrem vitam excedere*. Mutuatus est Noster ex Aristot. Hist. Anim. lib. V, cap. 29, p. 635. Lacerti, *lézards*. HARD.

2. *Lacerti Arabiæ cubitales*. Μείζους πηχυαίων, cubito majores hos esse Philosophus prodidit, Histor.

Indiæ vero Nysa monte [3], XXIV in longitudinem [4] pedum, colore fulvi, aut punicei, aut cærulei.

LXI. (XL.) Ex his quoque animalibus, quæ nobiscum 1
degunt, multa sunt cognitu digna : fidelissimumque ante omnia homini canis [1], atque equus. Pugnasse adversus latrones canem pro domino accepimus, confectumque plagis a corpore non recessisse, volucres et feras abigentem. Ab alio in Epiro agnitum in conventu percussorem

Anim. lib. VIII, cap. 33, pag. 984. Hard. — *Lacerti Arabiæ cubitales.* Lacertorum genus, quos monitores vulgo appellant, ultra hanc staturam sæpe excrescunt. Cuvier.

3. *Indiæ vero Nysa monte.* Legendum reor, *in India, Mero Nyssæ monte.* Plinius libro sexto, capite 21 : « Nec non et Nyssam urbem plerique Indiæ adscribunt, montemque Merum Libero Patri sacrum, unde origo fabulæ, Jovis femine editum. » Eadem ferme verba et apud Melam Pomponium leges : nec est ullus ferme aut geographus, aut historicus, qui non ejus montis meminerit. Pint. — *In Indiæ vero Nysa monte.* Codices Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. Chiffl. *Nyso monte*, pro *Nysa.* Nam apud Arrianum, in Indicis, pag. 509, Nysa mons prope Nysam oppidum collocatur. Ut inutilis jam videatur Pintiani conjectura, scribentis, « In India Mero Nysæ monte : » item Pellicerii emendantis, « Indiæ Paropamiso monte. » Hard.

4. *XXIV in longitudinem pedum.* In *sauriorum* genere solum crocodilum novimus qui eo magnitudinis proveniat. Hyperboleu hic viatorum latere suspicor. Cuvier.

LXI. 1. *Fidelissimumque ante omnia homini canis.* Plurima et memorabilia Rhodig. lib. XVII, cap. 28; Alex. ab Alexand. lib. I, cap. 3. Romæ fuisse in templo Vulcani pro æditituis, solis sacrilegis adlatrantes, ejusdem dei fanum custodisse in Ætna, in Daunia Achaiæ Minervæ delubrum, in Creta Dictææ Matris, Græcis blandientes, barbaris infestos, etc. Dalec. — *Fidelissimumque ante omnia homini canis.* Etiam in symbolis propterea pingitur servatæ religiose fidei in munere officii exsequendo. Insigne exemplum est in tumulo Thomæ I, domini Sabaudiæ, et comitis imperii, qui decessit anno 1233. Tumulus Augustæ (*Aost*) visitur, in ecclesia cathedrali, qualis a Guicheoonio depingitur, pag. 251. Imposita tumulo effigies est ipsius Thomæ, galeati et cataphracti, equitum more. Ad pedes, canis molossus adsidet, *un dogue*, ore bianti : adeo ut leonem videatur sculpsisse sculptor errans, teste Guichenonio, loco citato. In pectore scutum gerit Sabaudiæ gentilitium ; nempe crucem argenteam in area rubra, et simul collare, iu quo sunt pictæ litteræ quatuor istæ, FERT, gothico charactere, ut quidem ait Guichenonius, pag. 141. Nullum est isto vetustius monumentum, in quo hæ litteræ appareant ; sed nec ullum esse potest

domini[2]; laniatuque, et latratu coactum fateri scelus. Garamantum[3] regem canes ducenti ab exsilio reduxere, præliati contra resistentes. Propter bella[4] Colophonii, itemque Castabalenses, cohortes canum habuere: hæ primæ dimicabant in acie, nunquam detrectantes: hæc erant
2 fidelissima auxilia, nec stipendiorum indiga. Canes defendere, Cimbris cæsis[5], domus eorum plaustris impositas. Canis, Jasone[6] Lycio interfecto, cibum capere noluit, inediaque consumptus est. Is vero, cui nomen Hyrcani reddidit Duris[7], accenso regis Lysimachi[8] rogo, injecit se flammæ: similiterque Hieronis regis. Memorat et Pyrrhum

illustrius, sive quod lucis plus afferat, ad genuinum illarum sensum perspiciendum. Primus istius lemmatis auctor ipse ille Thomas hac pictura indicatur. « Fides equitum, inquit, religionem tuetur. » Hard.

2. *Ab alio in Epiro agnitum in conventu percussorem domini*. Eadem fide, interfecto Hesiodo, canes assistentes latratu cædis auctores prodidere. Benevolentiam canum venaturiurum in Niciam dominum refert Rhod. XXIII, 27. Canum mirum ingenium in Ætnæo Vulcani templu, ubi ignis ἀκοίμητος καὶ ἄσβεστος custodiebatur, et Minervæ Dauliadis. Vide apud Rhod. XXIII, 29 et 30. Dalec. — *Ab alio in Epiro*. Hæc Solinus ex Plinio, cap. xv, pag. 34. Huc respexit Petrus Quiqueranus Episc. Senec. de laud. Provinc. fol. 33: « Nihil hic, inquit, canis ille Plinianus, qui in Epiro percussorem domini verbis quibus licuit, reum facit. Alioqui tale aliquid, aliquantoque splendidius, nimirum duello ipso cum sicario inito in Gallia, accidit, non adeo multi sunt anni, fidem jubente pictura, quam continuo, exque eventu rei exaratam, ad hunc diem conspici audio in arce oppidi, cui nomen *Montargis*. » Canem hunc Epirotam, de quo Plinius, Pyrrhi regis fuisse, auctor est Tzetzes, Chiliad. IV, Hist. 131, v. 211. Cæterum pro *in conventu*, Solinus in sua paraphrasi habet *in cœtu*. Hard.

3. *Garamantum*. Solinus loco proxime citato. Hard.

4. *Propter bella*. Solinus hæc quoque loco cit. Eadem Pollux refert de Magnetibus juxta Mæandrum positis, lib. V, cap. 5, pag. 236. De Hyrcanis et Magnesiis, Ælianus, Hist. Anim. lib. VII, cap. 38. De Galliis ipsis conf. Strabo, lib. IV, p. 200. Hard.

5. *Cimbris cæsis*. In Cimbrorum clade illa, inquit, domicilia eorum, quæ plaustris, uti gentis ejus mos est, ferebantur, canes itidem defenderunt. Hard.

6. *Canis Jasone*. Solinus iterum loc. cit. Hard.

7. *Duris*. Historicus, de quo nos egimus in Auctorum Indice. H.

8. *Regis Lysimachi*. Meminit Solinus loc. cit. Ælianus, Hist. Anim. lib. VI, cap. 25. Hyrcani nomen

Gelonis tyranni canem Philistus [9]. Memoratur et Nicomedis Bithyniæ regis, uxore ejus Consingi [10] lacerata, propter lasciviorem cum marito jocum. Apud nos Volca- 3
tium nobilem, qui Cascellium jus civile docuit [11], astur-

fuisse ei cani, testatur quoque Plutarchus, lib. de Solert. Anim. pag. 970. HARD.

9. *Memorat et Pyrrhum Gelonis tyranni canem Philistus.* Scribendum puto, *Memorat et Gelonis tyranni canem Philistus.* De cane Pyrrhi Pollux, V volumine. Inter canes autem præstantes, canis Pyrrhi Epirotæ, qui expergefactum dominum vociferantemque servavit, accurrens confestim. Postea eo vita functo, quum cadaver cremaretur, rogo se injecit. Plutarchus etiam libro, Solertiorane sint terrestria animalia, an aquatica, tum hujus canis Pyrrhi Epirotæ privati hominis, tum etiam alterius canis qui fuit Pyrrhi regis, mentionem habet. PINT. — De cane Gelonis Syracusiorum tyranni, Tzetzes Chiliad. IV, v. 266; Ælianus, Hist. Anim. lib. VI, cap. 62, et Var. Hist. lib. I, cap. 13. HARD. — Innumera sunt hujus generis, quæ vid. in D. FRÉVILLE gall. op. *les Chiens célèbres.* AJ.

10. *Nicomedis Bithyniæ regis, uxore ejus Consingi*, etc. Portentum id nominis sane videtur, sed ut refingam aliter, codicibus omnibus MSS. *Cosingi* exhibentibus, equidem laboro. Alio tamen nomine video hanc Nicomedis uxorem appellari a Tzetze, Chiliad. III, Hist. 115, v. 965; nempe *Ditizelem*, tum in libris editis, tum in perantiquo nostro exemplari manu exarato : Ὁ Νικομήδης ῥηθεὶς, μέγιστον εἶχε κύνα, Ἐκ γένους ὄντα μολοσσῶν, πιστότατον ἐκείνῳ. Οὗτος ποτὲ τὴν δέσποιναν σύζυγον Νικομήδους, Μητέρα τοῦ Προυσίου δὲ, Ζιήλου, καὶ Λυσάνδρας, Τὴν Διτιζήλην κλῆσιν μὲν, ἀπὸ Φρυγῶν δὲ γένους, Συμπαίζουσαν τῷ βασιλεῖ, νομίσας πολεμίαν, Ἐσπάσατο περιχανὼν τὸν δεξιὸν τὸν ὦμον, etc. HARD.

11. *Qui Cascellium jus civ. docuit.* Jurisconsultum celebrem, teste vel Horatio in Sermon. Fuit et L. Cæsellius eruditione celebri grammaticus, cum cujus appellatione Lucii Cæcilii Vindicis, famosi quoque grammatici, memorati A. Gellio, Charisio, Prisciano, nomen confunditur ab imperitis. Vide Lipsium Var. III, 26. DALEC. — *Cascellium.* In libris editis, *Ceselium.* In MSS. Reg. 1, 2, Paris. Chiffl. Dalec. *Carcellium*, haud ita aberrante scriptura a vero nomine, *Cascellium*, quod frequens occurrit in Inscriptionibus Gruteri. Macrobius, Saturn. lib. II, cap. 6, pag. 341 : « Cascellius jurisconsultus urbanitatis miræ, libertatisque. » Ubi temere glossatores *Cæcilium* in notis conantur reponere. Horatius in Arte Poetica, versu 371 : « . . . Nec scit quantum Cascellius Aulus; Sed tamen in pretio est. » Hunc Pomponius, Dig. lib. I, tit. II de Orig. Juris, §. 45, in jurisconsultorum celebrium albo ponit : « Aulus Cascellius, inquit, Q. Mucii Volusii (scribo *Volcatii*, ex Plinio,) auditor : qui deinde in illius honorem testamento Publium Mucium nepotem ejus reliquit heredem. Fuit autem quæstorius, nec

cone e suburbano redeuntem, quum advesperavisset, canis a grassatore defendit. Item Cælium [12] senatorem ægrum Placentiæ ab armatis oppressum : nec prius ille vulneratus est, quam cane interempto. Sed super omnia, in nostro ævo, actis populi romani testatum, Appio Junio [13] et P. Silio coss. quum animadverteretur ex causa [14] Neronis Germanici filii, in Titium Sabinum, et servitia ejus, unius [15] ex his canem nec a carcere abigi potuisse, nec a corpore recessisse, abjecti in gradibus Gemitoriis [16], mœ-

ultra proficere voluit, quum illi etiam Augustus consulatum offerret. » Hinc emendabis Valerium Maximum, qui lib. II, cap. 2, « A. Cæsellium, virum juris civilis scientia clarum » appellat, (lege, *A. Cascellium*) « qui multa de partibus Cæsaris (sic enim emendo, quum vulgo legatur, *de temporibus Cæsaris*) liberius loquebatur. » HARD.

12. *Item Cælium.* Refert hoc ipsum Plutarchus, lib. de Solert. Anim. pag. 969, omisso tamen senatoris nomine, quem Ælianus, Hist. Anim. libro VII, cap. 10, Κάλβον vocat, fortasse pro Καίλιον. HARD. —Quidni *Cœlius Calvus?* AJ.

13. *Appio Junio.* Anno igitur U. C. 781, Tiber. 15. Similiter Solinus ex Plinio, cap. XV. AJ.

14. *Ex causa Neronis.* Ob necem illatam Neroni Germanici Cæsaris filio. Hæc Plinianæ orationis sententia est, ut recte vidit interpres gallicus; tametsi aliud referunt Tacitus, Dio, et Tranquillus in Caligula, c. VII, pag. 55, et in Tiberio, cap. LIV, pag. 49. HARD.

15. *Titium Sabinum, et servitia ejus, unius*, etc. Ita rescripsimus, admonitu Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. et Chiffl. ipsiusque adeo Taciti, Annal. lib. IV, pag. 123 : « Junio Silano, inquit, et Silio Nerva coss. fœdum anni principium incessit, tracto in carcerem illustri equite rom. Titio Sabino, ob amicitiam Germanici, etc. » Prius in libris vulgatis, *T. Sabinum*, hoc est, *Titum.* Mox ubi editi legebant, *magna populi rom. corona circumstante*, vocabulum *circumstante*, ceu glossema, expunximus, quod abest a MSS. omnibus. Ex iisdem paulo ante *abjecti* pro *abjecto* rescripsimus. HARD.

16. *In gradibus Gemitoriis.* Ita constanter MSS. omnes, etsi in editis *Gemoniis* legitur, quod perinde esse mihi nunc videtur. Gemonii enim dicti sunt gradus, vel scalæ Gemoniæ, quod locus esset gemitus et calamitatum : non ab auctore Gemonio, ut quidam fabulantur. Erant eæ in regione Urbis 13, P. Victore teste. Locus fuit, quo corpora noxiorum, in carcere necatorum, unco per dedecus tracta, abjiciebantur. Ipsum porro Titium Sabinum, in Gemonias scalas abjectum, scribit Dio, lib. LVIII, pag. 621. Non ipsi Titio, sed uni ex servitiis ejus pariter in eas abjecto, exhibitum a cane obsequium Plinius refert. Nec bene herum et familiam junxerit. Nam τὸ *his* dis-

stos edentem ululatus, magna populi romani corona : ex qua quum quidam ei cibum objecisset, ad os defuncti tulisse. Innatavit idem cadaver in Tiberim abjecti sustentare conatus, effusa multitudine ad spectandum[17] animalis fidem.

Soli dominum[18] novere : et ignotum[19] quoque, si repente veniat, intelligunt. Soli nomina sua, soli vocem domesticam agnoscunt. Itinera, quamvis longa, meminere. Nec ulli præter hominem memoria major. Impetus eorum et sævitia mitigatur ab homine considente humi. 4

Plurima alia in his quoque vita invenit. Sed[20] in venatu solertia et sagacitas præcipua est[21]. Scrutatur vestigia atque persequitur, comitantem ad feram inquisitorem[22] loro trahens: qua visa quam silens et occulta[23], quam significans 5

tinctionem innuit. — Ἀναβαθμοὺς vocat Dion in Tiber. alii scalas. Tacitus confossum collaceratumque et abscisso capite truncum Sabini corpus in scalas Gemonias tractum fuisse prodit. Fuerunt et gradus Castoris ad Græcostasin, et gradus Aurelii in foro, quorum Cic. meminit in oratione pro Cluentio. Scalæ Gemoniæ fuerunt in Aventino, prope templum Junonis Reginæ, a Camillo, captis Veiis, dicatum : locum ubi damnatos suppliciis afficiebant, Sextricium vocaverunt. Sic Alex. ab Alex. III, 5, qui plurima de carceribus, suppliciis, et damnandi modo refert. De Gemoniis videatur Sueton. Tiber. c. LXXV, Cæl. Rhod. VI, 5, et Jac. Fab. semest. II, 9. DALEC. — Romanæ ergo Gemoniæ. Unde ridicule poeta recentior : *Traîner Socrate aux Gémonies*. AJ.

17. *Spectandum*. Marg. Var. et Ch. *spectandam*. AJ.

18. *Soli dominum*. Columella, lib. VII, cap. 12, pag. 274, et Cic. de Nat. Deor. lib. II, p. 114, multa præclare in eam sententiam. HARD.

19. *Et ignotum*. Vel, alienis vestibus dissimulatum dominum norunt, quod de Ulyssis cane legitur apud Homerum : vel ignotum externumque hominem, etsi improvisus adsit, distinguere statim norunt a domesticis, ac internoscere odio, latratuque canes. « Canum, inquit Cicero, tam fida custodia, tamque amans dominorum adulatio, tantumque odium in externos, etc. » HARD.

20. *Sed in venatu*. MSS. *in venatus*. HARD.

21. *Solertia et sagacitas præcipua est*. Lepide Plautus in Milite : « Si ita non reperio, ibo odorans quasi canis venaticus, Usque donec persequutus vulpem ero vestigiis. » D.

22. *Inquisitorem*. Venatorem. H.

23. *Quam silens et occulta*, etc. Adde ex Apogr. Tolet. particulam, *sed*, quæ plurimum leporis conciliat

demonstratio est, cauda primum, deinde rostro [24]! Ergo etiam senecta fessos, cæcosque, ac debiles sinu ferunt, ventos et odorem captantes, prodentesque [25] rostro cubilia. E tigribus eos Indi volunt concipi [26] : et ob id in silvis coitus tempore alligant feminas. Primo et secundo fetu nimis feroces putant gigni [27] : tertio demum educant. Hoc idem e lupis Galli [28], quorum greges suum quisque ducto-

orationi, *Sed quam significans demonstratio est.* Pint. — *Quam silens et occulta, quam significans demonstratio est.* In MSS. *et occultasset :* unde legendum forte, *et occultans se, et quam significans*, etc. Audacior certe emendatio Jani Ulitii legentis, *quamvis aquam transiliens se occultasset;* contra omnium MSS. fidem. Sensus vero : Fractæ ad summum vocis elisione testatus sua gaudia, dum ut Ennius eleganter : « Animusque in pectore latrat... lustrum si forte ex nare sagaci Sensit. » Lucanus, lib. IV, vers. 440 : « Venator tenet ora levis clamosa Molossi, Spartanos, Cretasque ligat : nec creditur ulli Silva cani, nisi qui presso vestigia rostro Colligit, et præda nescit latrare reperta, Contentus tremulo monstrasse cubilia loro. » ἰχνευτικὴν describit, quæ canum silentio peragenda est : non πολεμικὴν, quæ latratu. Hard.

24. *Deinde rostro.* Gratius in Cynegetico, vers. 237 : « Aut effecta levi testatur gaudia cauda, Aut ipsa infodiens uncis vestigia plantis Mandit humum, celsasve apprensat naribus auras. » Hard.

25. *Prodentesque.* Eadem sententia, Reg. 1, 2, Chiffl. et Paris. *protendentesque rostra ad cubilia.* Hard.

26. *E tigribus... concipi.* Aristot. Hist. Anim. lib. VIII, cap. 33, pag. 786; Diodorus, Bibl. lib. XVII, pag. 561; Solinus, cap. xv, pag. 34, aliique. Hard. — *E tigribus eos Indi volunt concipi.* Neque tigris cum cane, neque panthera fructuose coeunt. At fabulam eo reor consilio vulgatam, ut pluris æstimarentur canes e vestigatorum genere tigrini variegatique, quos ex India quoque missos constat. Vid. effig. *Canis vestigatoris Bengaliei* (vulg. *le braque du Bengale* Buffon, t. IV, pl. 34.) Cuvier.

27. *Primo*, etc. Lucem affert huic loco Ælianus, Hist. Anim. lib. VIII, cap. 1, dum ex Indicarum rerum scriptoribus ait, canem Indicam ex tigride primum tigrim parere : qui deinde cum cane femina mixtus tigrim iterum procreat : at tertius demum fetus degenerans, canem. Non Indis solum, sed et Hyrcanis hunc esse morem Gratius declarat, in Cyneg. vers. 161 : « Sed non Hyrcanæ satis est vehementia genti Tanta : suis petiere ultro fera semina silvis. Dat Venus accessus, et blando fœdere jungit. Tunc et mansuetis tuto ferus errat adulter In stabulis, ultroque gravis succedere tigrim Ausa canis, majore tulit de sanguine fetum. » Hard.

28. *E lupis Galli.* Sic Laconici ex vulpe nati et cane ideo ἀλωπεκίδες

rem e canibus et ducem[29] habent. Illum in venatu comitantur, illi parent. Namque inter se exercent etiam magisteria. Certum est[30] juxta Nilum amnem currentes lambere, ne crocodilorum aviditati occasionem præbeant. Indiam[31]

vocabantur, Arcadicæ ex leone λεοντομιγεῖς. Dalec. — *Hoc idem e lupis.* Procreantur, inquit, e lupis quoque canes in Gallia, sicuti apud Indos e tigribus. Aristoteles loc. cit. Cyrenensium, non Gallorum esse hujuscemodi canum genus, docet. Sunt qui legant, *Hoc idem e lupis alii. Gallicorum greges*, canum scilicet, male: etsi in Reg. 2 cod. legitur, *Gallicorum greges*. De Gallicorum canum præstantia supra cæteros finitimarum gentium, etsi Britanni corporum robore et audacia hoc ævo, Corsiei astu et dexteritate pugnandi vincere vulgo credantur, vide Petrum Quiqueranum, de Land. Provinc. lib. II, fol. 33. De cane porro hujuscemodi, non e cane femina, et lupo, sed ex mare et lupa genito, carmen exstat medio ævo in Galliis scriptum, apud Janum Ulicium, in Cyneget. Gratii, pag. 203. Hard. — *Idem e lupis Galli.* Canis et lupi coitus non infecundus; et quum similitudo non parvula sit canis pastoralis cum lupo, potest non ita prave conjici e tali adulterio priores natos. Cæterum hæc Plinii argumento sunt in Galliis jam illius tempore, hos canes ejusdem usus fuisse ac diebus nostris. Cuvier.

29. *Ductorem e canibus et ducem.* Janus Ulitius in Cyneg. Gratii, pag. 202, inanis tautologiæ vitio haud carere putat *ductoris* et *ducis* repetitionem. Perperam profecto, ut interpretatio nostra declarabit. Addit vidisse Gesnerum in quibusdam MSS. pro duabus his voculis, *et ducem*, legi *Lintiscum*: unde ipse *Lyciscam* effingit. Suspecta mihi Gesneri fides. Subjicit Ulitius, scripsisse Servium et Isidorum, Lyciscos dici auctore Plinio, qui ex lupis et canibus nati: illum Ecloga III, istum lib. XII, cap. 3. Videri porro id hausisse ex hoc ipso loco, unde librariorum culpa interciderit. At cur hinc potius, quam ex libris Dubii Sermonis, sive Etymologiarum, quorum nos meminimus alias, quosque non semel veteres grammatici laudant? Cæterum id differentiæ in vocibus pseudo-synonymis interest ductorem aliquem esse itineris, pugnæ ac venationis ducem. Nec falsus Plinius in narrando. Ita enim vulgo fit et in Narbonensi provincia. Hard. et Aj.

30. *Certum est*, etc. Ælianus, Hist. Anim. lib. VI, c. 53, et Var. Hist. lib. I, cap. 4; Solinus item, cap. XV, pag. 34. Phædrus, Fabul. lib. I: « Canes currentes bibere in Nilo flumine, A crocodilis ne rapiantur, traditum est. Igitur quum currens bibere cœpisset canis, Sic crocodilus: quam libet lambe otio; Noli vereri. At ille: facerem me hercule, Nisi esse scirem carnis te cupidum meæ. » Hard.

31. *Indiam petenti Alexandro Magno.* De canibus generosissimis Alexandro a Sepithe datis alia memorabilis est historia apud Strabonem lib. XV. Dalec. — *Indiam petenti.*

petenti Alexandro Magno, rex Albaniæ [32] dono dederat inusitatæ magnitudinis unum: cujus specie delectatus jussit ursos, mox apros, et deinde damas emitti, contemptu immobili jacente eo. Qua segnitie tanti corporis offensus imperator generosi spiritus, eum interimi jussit. Nuntiavit hoc fama regi. Itaque alterum mittens addidit mandata, ne in parvis experiri vellet, sed in leone, elephantove. Duos sibi fuisse: hoc interempto, præterea nullum fore.
8 Nec distulit Alexander, leonemque fractum protinus vidit. Postea elephantum jussit induci, haud alio magis spectaculo lætatus. Horrentibus quippe per totum corpus villis, ingenti primum latratu intonuit [33]: moxque [34] increvit assultans, contraque belluam exsurgens hinc et illinc, artifici dimicatione, qua maxime opus esset, infestans atque evitans, donec assidua rotatam vertigine afflixit, ad casum ejus tellure concussa.

Diodorus, Bibl. lib. XVII, pag. 561; Strabo, lib. XV, pag. 700; Plutarchus, lib. de Solert. Anim. pag. 197; Ælianus, Histor. Anim. lib. VIII, cap. 1; Solinus, cap. xv, pag. 34, aliique. HARD.

32. *Rex Albaniæ.* Num tamen fuit canis iste Albanus? Indicum facit Strabo, lib. XV, pag. 500. Unde Solinum redarguas, et si qui alii sunt, qui hunc Plinii locum ad Albanos canes detorserint. Paulo post, quum in libris editis legeretur, *immobili jacente. Eaque segnitie*, etc. nos codicum meliorum admonitu, Reg. 1, 2, Chiffl. Paris. ita scripsimus, distinximusque: *Jacente eo. Qua segnitie*, etc. HARD.— Bene quidem; sed debuit monere Harduinus non monente solum optimorum codicum scriptura, sed et divinante Salmasio, eo se ductum ut scriberet *eo. Qua.* Nisi ignarus forte Salmasianæ conjecturæ ille fuit. Quod vix probabile est, incuriosumque profecto commentatorem argueret. AJ.

33. *Intonuit.* Alii *insonuit.* Vid. not. 34 fin. Solin. de canibus Albanis: « Terrificis latratibus, ultra rugitus insonantes. » HARD.

34. *Moxque.* Moxque increvere animi. Variatio in scripturis. Nobiscum Reg. 2 et Chiffl. Nam Reg. 1 et Paris. mendose, *moxque in cervicem.* Sed adhuc deterius editi, *mox ingruit.* Solin. transcriptor: « Mox viso elephanto, inquit, notabiliter exsultans, belluam primum astu fatigavit. » *Notabiliter* dixit, quia increvit animis. Nec multo post, *rotatam* scripsimus, belluam scilicet, pro *rotatum.* HARD. et AJ. — Lege: *ingenti primum latratu insonuit, mox increvit assultans, contraque belluam*, etc. DALEC.

LXII. Canum generi bis anno partus [1]. Justa ad [2] pariendum annua ætas. Gerunt uterum [3] sexagenis diebus. Gignunt cæcos [4] : et quo largiore aluntur lacte, eo tardiorem visum accipiunt, non tamen unquam ultra vicesimum primum diem, nec ante septimum. Quidam tradunt, si unus gignatur, nono die cernere : si gemini, decimo : idemque in singulos adjici, totidemque esse tarditatis ad lucem dies. Et ab ea, quæ femina sit ex primipara genita, Faunos [5] cerni. Optimus in fetu qui novissimus cernere incipit, aut quem primum fert in cubile feta [6]. 1

LXIII. Rabies canum Sirio ardente homini pestifera [1], 1

LXII. 1. *Canum generi bis anno partus*. Prius legebatur in omnibus editis, *canum generibus annni partus*. At Reg. 1, 2, cæterique omnes MSS. *canum generibus anno partus*. Unde nos partim ex codicum vestigiis, partim ex re ipsa intrepide scripsimus, *canum generi bis anno partus*. Quin etiam verba Aristotelis, Hist. Anim. lib. V, cap. 13, p. 561, et lib. VI, cap. 20, pag. 736, de cane, paria fere sunt : Τεκοῦσα δὲ πάλιν ὀχεύεται ἕκτῳ μηνὶ, καὶ οὐ πρότερον. *A partu*, inquit, *sexto mense rursus implentur, nec prius*. Ac Plinius demum ipse, lib. X, c. 83 : « Ineuntur a partu sexto mense. » HARD.

2. *Justa ad*. Arist. Hist. Animal. lib. V, cap. 13, pag. 561. HARD.

3. *Gerunt uterum*. Ita Reg. 1, Paris. etc. Sic Columella de vaccis, de Re rust. lib. VI, cap. 24, pag. 231. « Decem mensibus ventrem perferunt. » Et hæc quoque Arist. loc. cit. HARD.

4. *Gignunt cæcos*. Arist. Hist. Animal. lib. VI, cap. 20, pag. 736 et 737. HARD.

5. *Faunos*. Passim vagantes et in se irruentes formas : quales quæ Ephialtæ vocantur. Plinius, lib. XXV, cap. 10, de Pæonia : « Hæc medetur et Faunorum in quiete ludibriis. » Vide quæ ibi dicturi sumus. Tamen in MSS. Reg. 1 et Paris. *Clunos*. In Reg. 2, legitur *Flunos*. HARD.

6. *Feta*. Quæ peperit. HARD.

LXIII. 1. *Rabies canum Sirio ardente homini pestifera*. Galenus ultimo κατὰ τόπους, et Aphrodisæus solum canem in rabiem agi ex quadrupedibus scribunt. Porphyrius eo quoque morbo equam tentari prodit, ut et tetano, febre, podagra : boves præterea vulpesque insania corripi. Rabiosi equi meminit Apsyrtus. Hierocles cum morbum accidere tradit, vel æstu immodico, vel ob nimium esum ervi. Brod. III, 19. Vide supra lib. II, cap. 40, et infra lib. XXIX, cap. 5. DALEC. — *Homini pestifera*. Arist. Hist. Animal. lib. VIII, cap. 27, pag. 965, ubi quæ rabiosi canes momorderint, agi pariter in rabiem scripsit, unum excepit hominem, πλὴν ἀνθρώπου. Id quod experientiæ pugnat

ut diximus, ita morsis letali aquæ metu [2]. Quapropter obviam itur per XXX eos dies[3], gallinaceo maxime fimo immixto canum cibis: aut si prævenerit morbus, veratro[4].

2 (XLI.) A morsu vero unicum remedium oraculo quodam nuper repertum[5], radix silvestris rosæ, quæ cynorrhodos appellatur. Columella[6] auctor est, si quadragesimo die, quam sit natus, castretur morsu cauda, summusque ejus articulus auferatur, sequenti nervo[7] exempto, nec caudam crescere, nec canes rabidos fieri. Canem loquutum[8] in prodigiis (quod equidem adnotaverim) accepimus: et serpentem latrasse, quum pulsus est regno Tarquinius.

ipsi: nam et is rabit, et mordet, et interit; et qui ab eo morsi sunt, eumdem morbum contrahunt. Canum rabiem homini esse pestiferam dictum est supra, lib. VII, cap. 13. Hard.

2. *Letali aquæ metu.* Celsus lib. V, cap. 1, de canis rabiosi morsu: « Solet, inquit, ex eo vulnere, ubi parum occursum est, aquæ timor nasci: ὑδροφοβίαν Græci appellant: miserrimum genus morbi, in quo simul æger, et siti, et aquæ metu cruciatur: quo oppressis in angusto spes est: sed unicum tamen remedium est, nec opinantem in piscinam non ante ei provisam projicere, etc. » Vide quæ dicturi sumus libro XXIX, cap. 32. Hard.

3. *Per XXX eos dies.* Fortassis per XL. Tot enim diebus canicinlæ vis durat. Galenus, de Alim. facult. lib. II; Dioscor. cap. de Origano, Hippocrat. lib. de medicam. purgant. numerat ♃, ut et vetus Kalendarium. Dalec. — *Per XXX eos.* De canicularium dierum numero, quantum veteres dissiderent calendariographi, aliis nempe 30, aliis 34, aliis 40, aliis etiam plures statuentibus, vide apud Kepplerum, lib. III Epitomes Astronom. Copernic. pag. 395. Hard.

4. *Gallinaceo maxime... veratro.* Cave his contra λύσσαν remediis quidquam confidas. Omnia enim in vano sunt. Cuvier.

5. *Oraculo quodam nuper repertum.* Vide infra lib. XXV, cap. 2, et Barthol. Anglic. de Prop. Rer. VII, 67, fusissime disserentem. Dalec. — *Nuper repertum.* Narratur historia prolixiori oratione, libro XXV, cap. 6. Hard.

6. *Columella.* Columella, lib. VII, cap. 12, pag. 277: « Catulórum caudas, post diem XL quam sint editi, sic castrare conveniet. Nervus est, qui per articulos spinæ prorepit usque ad ultimam partem caudæ. Is mordicus comprehensus, et aliquatenus eductus abrumpitur: quo facto, neque in longitudinem cauda fœdum capit incrementum: et (ut plurimi pastores affirmant) rabies arcetur, letifer morbus huic generi. H.

7. *Sequenti nervo.* Nervo illo, qui sequitur articulum demorsum, exempto. Hard.

8. *Canem loquutum.* Refert Julius

LXIV. (XLII.) Eidem Alexandro[1] et equi magna raritas contigit : Bucephalon[2] eum vocarunt, sive ab aspectu torvo, sive ab insigni taurini capitis, armo impressi. Tredecim talentis[3] ferunt ex Philonici Pharsalii grege emptum, etiam tum puero capto ejus decore. Neminem hic alium, quam[4] Alexandrum, regio instratus ornatu, recepit in sedem, alios passim recipiens[5]. Idem in præliis memo- 1 2

Obsequens, cap. CIII, pag. 54, C. Mario, C. Flacco coss. Arimini canem loqnutum. HARD.

LXIV. 1. *Eidem Alexandro.* Hæc quoque Solinus, cap. XLV, pag. 73, aliique, ex Plinio. HARD.

2. *Bucephalon.* A frontis latitudine. Strabo, lib. XV. DALEC.

3. *Tredecim talentis.* Etsi libri omnes *XVI*, sive *sedecim* legant, quum tamen, ut alias monuimus, a *XIII* ad *XVI*, proclivis admodum usitatusque librariorum lapsus in hoc opere sit, probatos auctores qui *tredecim talenta* scriptis prodiderunt, sequi nunc maluimus, quam imperitorum amanuensium errorem errare. *Equus Alexandri regis*, inquit Gellius, qui hausit a Plinio nostro, lib. V, cap. 2, pag. 319: « et capite et nomine Bucephalus fuit. Emptum Chares scripsit talentis tredecim.... æris nostri summa est, sestertia CCCXII. Plutarchus in Alexandro, pag. 567 : Ἐπὶ δὲ Φιλονείκου τοῦ Θεσσαλοῦ τὸν Βουκέφαλον ἀγαγόντος ὤνιον τῷ Φιλίππῳ τρισκαίδεκα ταλάντων. Tzetzes, Chiliad. IV, v. 490 : Ἥπερ τῷ Βουκεφάλῳ δὲ Ἀλέξανδρος ὁ μέγας Τὸν ὅνπερ ὠνησάμενος τρισκαίδεκα ταλάντων Ὁ Θετταλὸς Φιλόνεικος χαρίζεται Φιλίππῳ. HARD. — *Tredecim talentis.* Atticis videlicet, quorum singula sex denariorum millia complectuntur : gallicos *francs* fere 5,400. Ergo celebratissimus sonipes venalis fuit gallicæ monetæ 70,200 fr. AJ.

4. *Neminem hic alium, quam*, etc. Lege : « Neminem hic alium, quam Alexandrum, regio instratus ornatu recepit in sedem, alias passim recipiens. » Quum alios passim sessores reciperet; ubi regio instratus hic erat ornatu, neminem recipiebat in sedem. Et paulo post (nempe pag. 487, linn. 1-7) lege : « Scythici quidem equitatus equorum gloria hæc : repetunt occiso regulo ex provocatione dimicante, hostem quum victor ad spoliandum venisset, ab equo ejus ictibus morsuque confectum : alium detracto oculorum operimento, et cognito cum matre coitu, periisse prærupta, atque exanimatum. Qua ex causa in agro Reatino laceratum prorigam accepimus. » Vide Salmas. pag. 893. — *Neminem hic alium, quam Alexandrum*, etc. Item Plutarchus, lib. de Solert. Anim. pag. 970. Solin. cap. XLV, pag. 73, de eo : « Quum ab equario suo alias etiam molliter sederetur, accepto regio stratu, neminem unquam alium, præter dominum, vehere dignatus est. » HARD.

5. *Alios passim recipiens.* Sic scribo, non *alios passim rejiciens*, ex Apogr. Tol. hoc sensu : Instratum ornatu regio, neminem recepisse

ratæ cujusdam perhibetur operæ, Thebarum oppugnatione vulneratus in alium transire Alexandrum non passus : multa præterea ejusdem modi, propter quæ rex defuncto ei duxit exsequias : urbemque[6] tumulo circumdedit nomine ejus. Nec Cæsaris[7] dictatoris quemquam alium recepisse dorso equus traditur : idemque humanis similes[8] pedes priores habuisse, hac effigie locatus ante
3 Veneris Genitricis ædem. Fecit et Divus Augustus equo tumulum, de quo Germanici[9] Cæsaris carmen est. Agrigenti[10] complurium equorum tumuli pyramides habent. Equum adamatum[11] a Semiramide usque ad coitum, Juba

præter ipsum regem : sine illo, passim omnes. Pint.—*Alios passim recipiens*. Sequuti sumus codices Reg. 1, 2, Paris. Tolet. etc. ipsumque Pintianum : quum in editis perperam legeretur, *passim rejiciens*. Emendationem certe nostram, et interpretationem mire Solinus adjuvat, in prioribus notis ad hoc caput (vid. not. 4). Sed ei paulo ante magis probat, *regio instratu ornatus*, Pellicerius in notis MSS. quam *regio instratus ornatu*. De sensu non ambigitur. Nempe *passim* est vulgariter instratus quemlibet equitem perpetiebatur : at regio vestitus ornatu, unum Alexandrum. Hard.

6. *Urbemque*. De qua dictum est libro VI, capite 23. Hard. — Ita nempe : Aseni, inquit, trium urbium incolæ. Caput eorum Bucephala, Alexandri regis equo (cui fuerat nomen) ibi sepulto, conditum. Strab. lib. XV, Bucephaliam ad Hydaspem et in adversa ripa Nicæam, Poro victo, ab eo conditas refert. Dalec.

7. *Nec Cæsaris*. Solinus item loc. cit. Hard.

8. *Humanis similes*. Suetonius in Julio, cap. lxi : « Utebatur autem equo insigni, pedibus prope humanis, et in modum digitorum ungulis fissis : quem natum apud se, quum aruspices imperium orbis terræ significare domino pronuntiassent, magna cura aluit : nec patientem sessoris alterius, primus adscendit: cujus etiam instar pro æde Veneris Genitricis postea dedicavit. » Inscriptiones veteres, et nummi, veneri genetrici. Hard. — *Humanis similes*, etc. Videtur huic equo antici pedis cornu introrsus incisum emarginatumque; sculptori vero in majus prolata conformatio vitiosa, ita ut digitos humanos effingeret. Cuvier.

9. *Germanici*. Qui Caii Cæsaris Aug. Germanici imp. pater. Hard.

10. *Agrigenti*. Solinus loco citato. Miltiadem pariter, et Evagoram Laconem, equos Olympiæ victores tumuli honore affecisse auctor est Ælianus, Hist. Anim. lib. XII, cap. 40. Vide et Herod. lib. VI, pag. 367 et 368. Hard.

11. *Equum adamatum a Semiramide*. Vide quæ notata sunt infra ad lib. XXXV, cap. 10. Dalec. —

auctor est. Scythici [12] quidem equitatus equorum gloria strepunt. Occiso regulo [13] ex provocatione dimicante, hostem quum victor ad spoliandum venisset, ab equo ejus ictibus morsuque confectum. Alium detracto [14] oculorum operimento, et cognito cum matre coitu, petiisse prærupta, atque exanimatum. Equæ eadem ex causa in Rea- 4
tino agro laceratum prorigam [15] invenimus. Namque et cognationum intellectus in iis est : atque in grege prioris

Equum adamatum a Semir. usque ad coitum. In MSS. *usque in coitum.* Quid si legas, *usque in rogum?* Nam Hyginus, fab. 243 : « Semiramis, inquit, in Babylonia equo amisso in pyram se conjecit. » Hard. — Non probo. Nam videtur e fabulantium ingenio magis, quæ circa θηριώδεις coitus versabantur. Neque mos Antiquis de his dubitare. Tauri in Circo et mulieris concubitum narrat ac laudat Bilbilicus, Spectac. epigr. v. Apuleius, Met. lib. X, rem similem tradit, nisi quod clam perpetraverit ὄνο-Lucius, iners palam. Nec tamen temere de Semiramide hæc crediderim; nec magis quam de Pasiphae; sed amatos his viros quibus nomina taurum et equum significantia, ut apud nostrates *Lebœuf* et *Poulain*. Aj.

12. *Scythici quidem equitatus equorum gloria strepunt. Occiso regulo,* etc. Prius legebatur, « Scythæ quidem equitatus et equorum gloria strepunt. Occiso denique ipsorum regulo. » Nobis vero a MSS. fide desciscere, Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. Chiffl. etc. religio fuit : quum præsertim sincerior ea, quam exhibent, lectio videatur. Hard.

13. *Occiso regulo.* Solinus, cap. xlv, pag. 73. Hard.

14. *Alium detracto.* Arist. et Solinus, locis citatis. Ælianus, Hist. Animal. lib. IV, cap. 7. Hard.

15. *Equæ eadem ex causa in Reatino agro laceratum prorigam invenimus.* Alii legunt : *Equam eadem ex causa in Reat. agro, laceratumque pariter aurigam inv.* Verum apographon Tolet. rectius : « Qua ex causa Reatino agro laceratum prorigam invenimus. » Lego *perorigam*, non *prorigam*. M. Varro libro secundo de Re rustica, capite septimo : « Peroriga, inquit, appellatur quisquis admittit : eo enim adjuvante, equæ alligatæ celerius admittuntur. » Pint. — *Prorigam invenimus.* Apud Varron. lib. II, cap. 7, legitur *peroriga*, sive *perauriga*, ut olim *clodus* et *claudus* : at in vetustis exemplaribus hujus auctoris, *proriga*, et fortassis aliquando rectius *pruriga*, ab admissuræ prurigine. Scal. — Similis huic est historia de camelo apud Arist. περὶ θαυμασ. ἀκουσμ. Vide Varronem loco citato. Dalec. — *Equæ eadem.* Pari ex causa, inquit, laceratum in Reatino agro equarum admissorem fuisse comperimus : etenim is quoque filio matrem eadem fraude submiserat. Hæc Varro similiter de Re rust. lib. II, cap. 7, pag. 88, scriptis prodidit. Idem Varro paulo ante, pag. 87. *Proriga* (sic enim

anni sorore libentius [16] etiam, quam matre, equa comitatur. Docilitas tanta est, ut universus Sybaritani [17] exercitus equitatus ad symphoniæ cantum saltatione quadam moveri solitus inveniatur. Iidem præsagiunt pugnam, et amissos lugent [18] dominos, lacrymasque interdum desiderio fundunt. Interfecto Nicomede [19] rege, equus ejus inedia vitam finivit. Phylarchus refert Centaretum e Galatis, in prælio occiso Antiocho, potitum [20] equo ejus

legendum est, non ut passim legitur, *Peroriga*) *appellatur quisquis admittit.* Sicut *arrigere* et *erigere*, ita et *prorigere* a verbo *rigendi*, quod exolevit, deducitur. *Prurigam* Scaliger somniavit, ab admissuræ prurigine: visus tamen Dalec. in hoc (nam hic *prurigam* scribit) sequi. Quod porro de equa Varro narrat, id Philosophus de camelo, non solum in τῷ de Mirabil. Ausc. sed et in Histor. Anim. lib. IX, c. 73, p. 1161. H.

16. *Sorore libentius.* Ut cui cognationis suæ non minor sit ratio, quam maternæ educationis. Passive comitandi verbum Plinius rursum usurpat in nono, cap. 55, de conchis: « In alto quoque comitantur marinis canibus. » Et Virgil. « Fido comitatus Achate. » HARD.

17. *Sybaritani.* Athenæus lib. XII, pag. 520, at non in exercitu tamen, sed inter epulas a Sybaritis id factum ait: ὡς καὶ παρὰ τὰς εὐωχίας τοὺς ἵππους ἐθίσαι πρὸς αὐλὸν ὀρχεῖσθαι. HARD.

18. *Amissos lugent.* Solinus, cap. XLV, pag. 74. Fundi lacrymas ab equis superius adnotavimus, cap. 19. HARD.

19. *Nicomede.* Solinus loco supra laudato. HARD.

20. *Phylarchus refert Centaretum e Galatis, prælio occiso Antiocho, potit. equo ejus.* Lego: *Philarchus refert, Centaretrio e Galatis in prælio occiso, Antiochum potitum equo.* Solinus capite XLVI, scripsit *Centaretrii* (vid. not. Hard.) Consentiuntque huic lectioni præstantes duo auctores græci. Alter est Lucianus, qui in dialogo, cui est titulus Zeuxis, vel Antiochus, tradit beneficio elephantorum XVI vicisse Antiochum regem Galatas, omni belli apparatu instructissimos. Alter est Appianus Alexandrinus libro Syrio, quo auctore fuit hic Antiochus primus cognomento Soter, qui Stratonicen novercam amavit. PINT. — *Phylarchus refert Centaretum.* Legend. « Philarchus refert Centareto duce e Galatis in prælio occiso, Antiochum potitum equo ejus, conscendisse ovantem. » SALMAS. pag. 894. — *Centaretum.* Male invertit omnem hanc historiam Solinus, cap. XLV, pag. 74, scribens: « Quum prælio Antiochus Galatas subegisset, Centaretrii nomine ducis, qui in acie ceciderat, equum ovaturus insiluit, etc. » Plinio enim Ælianus adstipulatur, Hist. Animal. lib. VI, cap. 44: Καὶ τὸν Ἀντιόχου δὲ ἵππον τὸν τιμωρήσαντα τῷ δεσπότῃ, καὶ ἀποκτείναντα τὸν Γαλάτην, ὅσπερ οὖν ἀπέσφαξε τὸν Ἀντίοχον ἐν τῇ μάχῃ· ὄνομα δὲ τῷ Γαλάτῃ Κεντοαράτης ἦν· ἐῶ καὶ τοῦτον.

conscendisse ovantem. At illum indignatione accensum domitis frenis[21], ne regi posset, præcipitem in abrupta isse, exanimatumque una. Philistus[22] a Dionysio relictum in cœno hærentem, ut sese evellisset, sequutum vestigia domini, examine apum jubæ inhærente : eoque ostento tyrannidem a Dionysio occupatam.

LXV. Ingenia eorum[1] inenarrabilia jaculantes obsequio experiuntur, difficiles conatus corpore ipso nixuque invitantium[2]. Jam tela humi collecta equiti porrigunt. Nam in Circo[3] ad currus juncti, non dubie intellectum adhor-

Ælianum a Salmasio neglectum miror, qui pag. 894 in Solinum, Plinium ex ejus transcriptore, cujus fidem et eruditionem sæpe ipse desiderat, castigare hoc loco nihil veretur. Hard.

21. *Domitis frenis*. Evictis, subactisque. Solini paraphrasis : « Isque adeo sprevit lupatos. » Hard.

22. *Philistus*. Hanc historiam, ex eodem auctore Philisto, Cicero recitat paulo uberius, de Divin. lib. I, pag. 187. Hard.

LXV. 1. *Ingenia eorum*. Digna sunt memoratu quæ de Turcicis equis Busbequius refert, epist. 3, pag. 69 : « Amant Turcæ, inquit, assuefactos equos habere, ut jussi procumbant in genua, et sessorem ita recipiant : bacillum, clavam, aut ensem mordicus humo attollant, insidentique domino porrigant : quæ ubi perdidicerunt, etc. » Ex ipsis fontibus repetere reliqua, a quibus exscribendis supersedemus, fuerit operæ pretium. Sensum autem sic habe : Ingenium eorum inenarrabile, qui jacula mittunt, ex obsequio quod ipsis equi præstant, intelligunt : nam et difficiles jaculantium conatus corpore et nisu adjuvant : et tela humi collecta equiti porrigunt, etc. Hard.

2. *Ingenia eorum inenarrabilia jaculantes obsequio experiuntur, difficiles conatus corpore ipso nixuque invitantium*. Etsi defendi recepta lectio potest, tamen admonitu codicum Reg. 1, 2, Paris. etc. distingui legique satius videtur. : « Ingenia eorum inenarrabilia : Jaculantes obsequia experiuntur.... nisuque injuvantium, *vel* juvantium. » Hard.

3. *Nam in Circo*. Solinus, cap. XLV, pag. 74. Plura in eam rem Veterum dicta collegit Bochartus, de Anim. parte I, lib. I, cap. 8, pag. 130. Sed eximium, vir alioqui diligens, prætermisit Sidonii locum, qui rem graphice hendecasyllabis delineat, carm. XXV : « Micant colores, Albus, vel Venetus, Vireus, Rubensque : Vestra insignia continent ministri; Ora et lora, manus, jubasque tortas, Cogunt flexilibus latere nodis : Hortanturque obiter, juvantque blandis Ultro plausibus, et voluptuosum Dictant quadrupedantibus furorem, etc. » Et mox : « Raucus corda ferit fragor faventum, Atque ipsis pariter viris equisque, etc. » Hard.

tationis et gloriæ fatentur. Claudii Cæsaris sæcularium [4] ludorum Circensibus, excusso in carceribus auriga [5] Albato Corace [6], occupavere prima [7]: tum obtinuere, opponentes, effundentes, omniaque contra æmulos, quæ debuissent peritissimo auriga insistente, facientes: quum puderet hominum artem ab equis vinci, peracto legitimo

4. *Sæcularium.* Quos Claudius edidit, quasi anticipatos ab Augusto, legitimo tempori reservatos, inquit Suetonius in Claudio, cap. XXI. H. — Sæculares ludos non centesimo quoque, sed decimo post centesimum elapso anno, celebrari lex fuit: sed nec reipublicæ tempore, nec sub imperatoribus servata. Quod e sequenti indice pervide, ubi singuli ad annos suos referuntur: nempe prima ludorum celebratio ad ann. ant. Chr. nat. 509 referenda; secunda ad 449, tertia ad 249, quarta ad 149, quinta ad 17, sexta ad 47 post Ch. n. septima ad 87, octava ad 147, nona ad 204, decima ad 247 (qui U. C. millesimus, imperante Philipp. Arab. fuit), undecima ad 263, duodecima ad 404. As.

5. *Excusso in carceribus auriga*, etc. Lege: *Excusso in carceribus auriga Albati equo Corace occupavere, primatum obtinuere, opponentes, effundentes, omniaque contra æmulos, quæ debuissent peritissimo auriga insistente, facientes.* Corax equus dictus in illa quadriga præcipuus. In Circensibus nomina equis indebantur vel a celeritate, vel a colore, etc. SALMAS. 895, 900. — Sed vide not. 6.

6. *Auriga Albato Corace.* Proprium non equi, ut putavit Salm. sed aurigæ nomen *Corax*, ut mox alterius *Ratumena*. Estque sententia, priora curriculi spatia occupavisse equos in Circo ad currum junctos, excusso statim in carceribus Albatæ factionis auriga Corace: indeque ea tutatos esse, ac jugiter retinuisse, opponendo sese insequentibus, effundendoque. Nec sum tamen nescius Circensibus equis indita olim nomina fuisse: qua de re uberrime Gothofredus, in Cod. Theod. lib. XV, tit. 9, pag. 390. Cæterum locum hunc editores Plinii, verbis partim detractatis, partim immutatis, partim etiam temere adjectis egregie interpolarant, in hunc modum: « Excusso in carceribus auriga albati equi palmam occupavere, primatum obtinuere, opposita effundentes, omnia quæ, etc. » Nos uti edidimus, ex codicibus Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Chiffl. Paris. nullo fere apice neglecto vel immutato, expressimus. Vox *occupare* per se, nullo alio adjecto vocabulo, et *primum locum obtinere*, in Circo quadrigarumque certamine familiares ac propriæ: apud Gruterum, p. 337: NIOCLES. AGITATOR... OCCVPAVIT. ET VICIT. DCCCXV. SVCCESSIT. ET VICIT. LXVII... ERIPVIT. ET VICIT. DII. PRASINIS. CCXVI. VENETIS, CCV. ALBATIS. LXXXI, etc. Et infra: PRIMVM. LOCVM. OBTINERE. VINETVR. PONTIVS, etc. HARD.

7. *Occupavere prima.* Occupavere

cursu ad cretam stetere[8]. Majus augurium[9] apud priscos, plebeiis Circensibus excusso auriga, ita ut si staret, in Capitolium cucurrisse equos[10], ædemque ter[11] lustrasse: maximum vero eodem pervenisse ab Veiis cum palma et

priora curriculi spatia: tum ea *jugiter toto curriculi spatio* tenuere, opponentes sese, etc. Hard.

8. *Ad cretam stetere.* Ita nos restituimus, ex codicibus Reg. 1, 2, Paris. Chiffl. auctoritate. Interpolatores *metam* scripserant. Creta pro meta sumitur, quoniam signare metam in Circo creta solebant, ut esset conspicua. Seneca, epist. 108, pag. 469: « Hanc quam nunc in Circo cretam vocamus, calcem antiqui dicebant. » Isidorus, Orig. lib. XVIII, cap. 34: « Septem spatia quadrigæ currunt, quorum finis est creta. » Plinius ipse lib. XXXV, cap. 58: « Est et vilissima (de creta loquitur) qua Circum prædacere ad victoriæ notam, instituerunt majores: » De Circensibus ludis perstringere hoc loco quiddam obiter, operæ pretium visum est fore. Atque a Circo quidem, in quo fiebant, traxisse nomen, pervulgatum est: at duorum generum eos fuisse, haud ita obvium: patricios scilicet, plebeiosque: istos per patres agi solitos, per plebem illos: inde petitam appellationem: illos ab imperatoribus, consulibus, ædilibusque curulibus: illos ab ædilibus plebis: patricios in Circo maximo, in Flaminio plebeios: illos varia anni tempestate atque occasione: hos stato die, a. d. XIII kalend. novemb. per triduum, ut veteres Fasti testantur. Plebeiorum Circensium præter Plinium hoc cap. meminere Livius passim, Valerius Max. libro I, capite 7, num. 4, aliique. Asconius Pedianus, orat. 2, in Verr. plebeios ludos appellatos ait: « quos exactis regibus pro libertate plebis fecerunt, aut pro reconciliatione plebis post secessionem in Aventinum. » Hard.

9. *Majus augurium.* Forte rectius, *Majus augurio*, in hanc sententiam: Re modo jam narrata majus adhuc est quod de romana quadriga lustrante Capitolium sequitur, augurii quod præ se tulit, ratione. Nullum enim in superiore spectaculo apparet augurium. Ita fere Pellicerius in notis MSS. De ludis plebeiis Circensibus, vide quæ alibi diximus ad nummum illum Cæsaris Augusti, C. C. AVGVSTI. *Circenses Cæsaris Augusti.* Et ad illum Hadriani Aug. ann. 874, NAT. VRB. P. CIRC. CON. *Natali Urbis, Plebeii, Circenses Constituti.* Hard.

10. *In Capitolium cucurrisse equos.* Solitos per latinas ferias illic agitari et exerceri quotannis vide infra lib. XXVII, cap. 7. Idem de Arione equo pernicissimo, traditur illum, in Nemeis deturbato rectore Polynice, reliquos omnes cursu antevertisse. Alex. ab Alex. V, 8. Fiebat id in equitum transvectione, de qua Cujacius Observ. XIII, 29; Just. Lips. de Milit. Rom. lib. I, dial. 5, pag. 39. Dalec.

11. *Ædemque ter.* Ita MSS. at editi *sedem*, minus sincere. Solini paraphrasis, cap. XLV, pag. 74: « Nec ante substitit, quam Tar-

corona[12], effuso Ratumena[13], qui ibi vicerat : unde postea nomen portæ est.

3 Sarmatæ longinqua itinera acturi, inedia pridie præparant eos, potum exiguum[14] impertientes: atque ita per centena millia et quinquaginta continuo cursu euntibus insident. Vivunt annis[15] quidam quinquagenis : feminæ minore[16] spatio : eædem quinquennio[17] finem crescendi capiunt, mares anno addito. Forma equorum[18], quales maxime legi oporteat, pulcherrime quidem Virgilio[19] vate absoluta est. Sed et nos diximus in libro de jaculatione equestri condito : et fere inter omnes constare video. Diversa autem[20] Circo ratio quæritur. Itaque quum bimi in alio subigantur[21] imperio, non ante quinquennes ibi certamen accipit.

peinm Jovem terna dextratione lustraret. » Idem tamen Solinus duo hæc diversa inter se spectacula, Capitolinæ quadrigæ, et Veientanæ, simul confudisse deprehenditur. Hard.

12. *Ab Veiis cum palma et corona.* Plutarchus in Poplicola. Dalec.

13. *Effuso Ratumena.* Vide Lucium Faunum cap. xxiv. Dalec.— *Effuso Ratumena.* Solinus : « Excusso auriga, quem Ratumenam nominabant. » Rem quoque narrant multo prolixius Plutarchus in Poplicola, pag. 103, et Festus verbo *Ratumena*. Hard.

14. *Potum exiguum.* Ita MSS. omnes. Editi, *exiguum tantum potum*. Hard.

15. *Vivunt annis.* Conf. Aristotel. Histor. Animalium lib. VI, cap. 22, pag. 751. Hard.

16. *Femina minore.* Nulla enim LXXV vitæ annum, uti mox cap. seq. de mare dicitur, proditur attigisse. Sic Solini paraphrasis : « In hujusce animalis genere ætas longior maribus : nam legimus equum ad usque annos LXX vixisse. » Confer cum istis ea quæ Philosophus affert, loc. cit. Hard.

17. *Eædem quinquennio.* Arist. pag. 572. Hard.

18. *Forma equorum.* Describitur a Columella, lib. VI, cap. 29, pag. 237; Varrone, de Re rust. lib. II, cap. 7; Xenophonte, περὶ ἱππικῆς, etc. Hard.

19. *Virgilio.* Georgic. lib. III, vers. 72. Hard.

20. *Diversa autem.* Colorem hunc dicendi mutuatur a Virgilio ita canente : « Sin ad bella magis studium, turmasque feroces, Et Jovis in luco currus agitare volantes, Primus equis labor est animos atque arma videre Bellantum, lituosque pati. » Hard.

21. *In alio subigantur.* Vel, « in alia subigantur imperia. » Columella, lib. VI, cap. 26 : « Est generosa materies, quæ Circo, sacrisque

LXVI. Partum in eo[1] genere undenis mensibus ferunt, duodecimo[2] gignunt. Coitus verno[3] æquinoctio, bimo utrimque[4], vulgaris : sed a trimatu[5] firmior partus. Generat mas[6] ad annos triginta tres, utpote quum a Circo[7] post vicesimum annum mittantur[8] ad sobolem. Opunte et ad quadraginta durasse tradunt[9], adjutum modo 1

certaminibus equos præbet. » Et cap. 28 : « Equus bimus ad usum domesticum reste domatur : certaminibus antem expleto triennio : sic tamen ut post quartum demum annum labori committatur. » Hard.

LXVI. 1. *Partum in eo.* Aristot. Hist. Anim. lib. VI, cap. 22, pag. 748; Apsyrtus in Geopon. lib. XVI, cap. 1, pag. 420. Hard.

2. *Duodecimo.* Columella, lib. VI, cap. 26; Varro, de Re rust. lib. II, cap. 7, pag. 87, et Arist. loc. cit. Hard.

3. *Coitus verno.* Columella et Apsyrtus, locis citatis, et Arist. pag. 747. Hard.

4. *Bimo utrimque.* Mare ac femina, bimis. Sic lib. X, cap. 83 : « Laconicæ *canes* octavo mense utrimque generant. » Arist. loco citato : Ἵππος δ' ἄρχεται ὀχεύειν, ὁ μὲν ἄῤῥην, διετής· ἡ δὲ θήλεια, διετὴς ὀχεύεσθαι. Hard.

5. *Sed a trimatu.* Arist. Colum. lib. VI, cap. 28, pag. 237. Hard.

6. *Generat mas.* Arist. Hist. Anim. lib. VI, cap. 13, pag. 562. Hard.

7. *Generat mas ad annos triginta tres : utpote quum a Circo post vicesimum annum mittantur ad sobolem.* Ita MSS. omnes. Solinus certe nihil de Circo, cap. XLV, pag. 74 : « In annum tertium, inquit, et tricesimum generant, utpote qui etiam post tricesimum mittantur ad sobolem reficiendam. » Quam ob causam aliis placet, « utpote quum idcirco. » Mihi certe non placet : quum enim paulo ante aperuerit, qui Circo equi quærantur, nunc idem qua ætate a Circo abeant, et veluti manumittantur, ac rudem accipiant, aperit. Hard.

8. *Mittantur ad sobolem reparandam.* Postremum verbum superfluit ex codice Salmanticensi. Pint.

9. *Et ad quadraginta durasse tradunt.* Multum hoc in loco debemus Toletano archetypo, restituta nobis dictione in omnibus exemplaribus obliterata. Scribendum igitur, *Opunte et ad quadraginta esse tradunt.* Arist. lib. sexto, capite 22 : « Equum apud Opuntem gregarium fuisse accepimus, qui annos quadraginta natus posset coire, sed adjumentum, quo nempe pedes priores attollerentur, desiderabat. » Pint. — *Mittantur ad sobolem. Opunte et ad quadraginta durasse tradunt.* Plinii editores, hanc vocem *Opunte* nihili esse arbitrati, locum hunc sic interpolarant : « mittantur ad sobolem reparandam. Et ad quadraginta, etc. » Sed hanc vocem *reparandam* nulli agnoscunt codices. Reg. 1, 2, Paris. et Tolet. quem Pintianus habet, *Opunte* exhibent : confirmatque Philosophus, qui eadem tradit, Hist. Anim. lib. VI, cap. 22, pag. 754, cujus hæc verba sunt: Ἐν Ὀπoῦντι δὲ ὁ Φορβίου ἵππος ὤχευεν

in attollenda priore parte corporis. Sed ad generandum [10]
paucis animalium minor fertilitas : qua de causa per inter-
valla [11] admissuræ dantur : nec tamen quindecim initus [12]
2 ejusdem anni valet tolerare. Equarum libido [13] exstinguitur
juba tonsa. Gignunt [14] annis omnibus ad quadragesimum.
Vixisse equum [15] septuaginta quinque [16] annos proditur. In

ἐτῶν ὢν τεσσαράκοντα· ἔδει δὲ τὰ πρόσθια σκέλη συνεπαίρειν. Versione non opus est quam Pint. (vid. init. notæ) dedit. Agnovit hanc Opuntis lectionem Solinus, cap. XLV, p. 74, etsi male is oppidi nomen quod in Locris Epicnemidis fuit, qua solet supinitate in equum ipsum transtulit : « Notatum etiam advertimus, inquit, Opuntem nomine equum ad gregariam venerem durasse in annos quadraginta. » Hard.

10. *Sed ad generandum*. Aristot. Hist. Anim. lib. VI, cap. 22, pag. 755. Hard.

11. *Per intervalla*. Aristot. Ἵππος μὲν οὖν διαλείπουσα τίκτει, loc. cit. Non continuatur admissura, inquit, sed quædam ei conceduntur intervalla. Dissentire Varro videtur de Re rust. lib. II, cap. 7, scribens, « Admittere oportet, quum tempus anni venerit, bis die, mane, et vespere. » Hard.

12. *Nec tamen quindecim initus*. Fecundos scilicet. Non enim quindecim coitus, sed impletiones, ut ita dixerim, equarum intelligit. Non possunt, inquit, eodem anno equæ quindecim ab eodem admissario impleri. Hujus interpretationis vadem exhibemus Columellam, de eodem admissario, lib. VI, cap. 27 : « Verumtamen nec minus quam quindecim, nec rursus plures quam viginti, unus debet implere. » Denas singulis Varro, loco cit., equas dedisse videtur. Aristoteles vero usque ad tricenas. Qui et alibi de impletionis modo agens : « Non certo dierum numero, inquit, equus implet : sed aliquando die una, duabusve aut tribus, aliquando pluribus. » Hist. Anim. lib. VI, cap. 22, pag. 748 : Πληροῖ δ' ὁ ἵππος οὐκ ἐν τεταγμέναις ἡμέραις, ἀλλ' ἐνίοτε μὲν ἐν μιᾷ, ἢ δυοῖν, ἢ τρισίν· ἐνίοτε δὲ πλείοσιν. Hard.

13. *Equarum libido*. Arist. Hist. Anim. lib. VI, cap. 17, pag. 721; Ælianus, Hist. Anim. lib. XI, cap. 18; Solinus, cap. XLV, pag. 74; Albertus M. ex Avicenna, de Animal. tract. III, lib. VI, cap. 2, pag. 211. Hard.

14. *Gignunt*. Arist. Hist. Anim. lib. V, cap. 13, pag. 562. Hard.

15. *Vixisse equum LXXV annos proditur*. Legendum, ut arbitror, *equam*, non *equum*. Nam etsi ambigue id profert Aristoteles libro sexto, capite 33, unde hæc ferme cuncta hausit Plinius, quia equus dubii est generis apud Græcos, tamen quia paulo ante tradiderat feminam in eo genere vivaciorem esse, propius vero est ut *equam* legatur, quam *equum*. Pint.

16. *Septuaginta quinque*. Solinus, *LXX*, sed perperam. Nam Arist. loc. cit. Ἤδη δέ τις ἐβίωσεν ἵππος καὶ ἑβδομήκοντα πέντε ἔτη. Hard.

hoc genere[17] gravida stans parit, præterque cæteras fetum
diligit. Et sane[18] equis amoris innasci[19] veneficium,
hippomanes[20] appellatum, in fronte, caricæ magnitudine,
colore nigro[21]: quod statim[22] edito partu devorat feta,
aut partum[23] ad ubera non admittit. Si quis præreptum 3
habeat, olfactu in rabiem id genus agitur[24]. Amissa pa-

17. *In hoc genere*. Arist. Hist. An. lib. VI, cap. 22, pag. 751. Hard.

18. *Et sane*. Et sane equis innasci id quo veneficæ utantur ad artes amatorias, certum est. Quid si legas, *Est sane?* Hard.

19. *Amoris innasci venef.* Hoc est, quod veneficæ colligant ad artes amatorias. Αἱ φαρμακίδες ζητοῦσι, καὶ συλλέγουσιν. Arist. pag. 756. Hard.

20. *Hippomanes*. Theophrastus fragmento de animalium Invidia. Vide infra lib. XXVIII, cap. 11. Daleg. — *Hippomanes*. Hæc totidem verbis Philosophus, loc. cit. pag. 756, et Solinus cap. xlv, pag. 74. De hippomane, quid id sit, magna physicorum dissensio est. Aristotelis Pliniique sententiam experimento se comprobasse testatur Car. Raygerus, anno 8 Ephemerid. German. seu Miscellan. Curios. Observat. 57, ubi allatum sibi ait anno 1676, mense februario, hippomanes hujuscemodi recens a fronte nati pulli avulsum, et adhuc calens, quod ipse accurate describit. pag. 96. Esse porro et aliud, quod equæ furibundæ ex sese ejiciant, hippomanes pariter vocatum, expetitumque veneficiis, auctor est Arist. Hist. Anim. lib. VI, cap. 17, pag. 718. Aliud rursum hippomanes quoque dictum, quod ex equis effluat, pag. 719. Vide Ælian. Hist. Anim. lib. XIV, cap. 18. Hard. — *Hippomanes*. Nomen solenne concretionis cujusdam, quæ nonnunquam in equarum amnii aqua invenitur. Falso huic tot dotes, præcipue in miscendis philtris, a Veteribus tributæ. Hanc quidem, vix orto equuleo, equa devorat, sed eo ingenio percita quo animantium fere omnium qui quadrupedes sunt, feminæ, secundinas edunt: certe hippomanes nullo modo causa est, cur pullum suum equa diligat. Cuvier.

21. *Caricæ magnitudine, colore nigro*. Solinus, *colore fulvo*, non *nigro*, male. Nam Aristoteles nigro esse tradit, libro sexto, cap. 22. Depravatam in Solino dictionem reor, et pro *furvo*, indoctos librarios *fulvo* scripsisse. Pint.

22. *Quod statim*. Arist. loc. cit. Ælian. Hist. Anim. lib. XIII, cap. 17. Hard.

23. *Aut partum*. Arist. loc. cit. Ælian. Hist. Anim. lib. XIV, cap. 18. Hard.

24. *Quod statim edito partu devorat feta, aut partum ad ubera non admittit, si quis præreptum habeat. Olfactu id genus in rabiem agitur*. Vitiata interpunctio sensum elegantem obnubilat, et ex raro vulgarem facit. Legendum sic. « Quod statim edito partu devorat feta aut partum ad ubera non admittit. Si quis præreptum habeat, olfactum in rabiem id genus agit. » Aristoteles libro sexto, cap. 22: « Quum equa pe-

rente[25] in grege armenti, reliquæ fetæ educant orbum. Terram attingere ore triduo proximo, quam sit genitus, negant posse. Quo quis acrior[26], in bibendo profundius nares mergit. Scythæ[27] per bella feminis uti malunt, quoniam urinam cursu non impedito reddant.

1 LXVII. Constat in Lusitania[1] circa Olisiponem oppidum et Tagum amnem, equas Favonio flante[2] obversas

perit, statim secundas devorat, atque etiam quod pupilli nascentis fronti adbæret, hippomanes dictum, magnitudine minus exigua fico passa, specie latiusculum, orbiculatum, nigrum. Hoc si quis præıepto odorem moveat, equa excitatur, furitque agnito eo odore. » Accedit et Theocriti interpres in expositione Pharmaceutriæ: « Fertur, inquit, eqnas percepto odore hippomanis, furore correptas, impetum in eum qui habeat facere. » Pint. —*Si quis præreptum habeat*, etc. Conjunxit hæc cum præcedentibus Solinus ea transcribens; conjunxere et Plinii editores, in hunc modum: « Quod statim edito partu devorat feta, aut partum ad ubera non admittit, si quis præreptum habeat. Olfactu in rabiem id genus agitur. » Sequentibus nos adnectimus, cum Pintiano, unica periodo ea pariter includentes, ex Aristotele, cujus locus bic est in sexto volumine de Hist. Anim. cap. 22, pag. 756: Τοῦτο ἐάν τις φθῇ λαβὼν, καὶ ὀσφρῆται ἡ ἵππος, ἐξίσταται καὶ μαίνεται πρὸς τὴν ὀσμήν. « Hoc si quis præveniens auferat, odore ejus sollicitata equa, surgit: atque ubi olfecit, furit. » Hard.

25. *Amissa parente.* Arist. Hist. lib. IX, cap. 55, pag. 1017; Ælianus, Hist. Anim. lib. III, cap. 8; Tzetzes, Chil. IV, Hist. 124, v. 108. Hard.

26. *Quo quis acrior.* Solinus, cap. xlv, pag. 74. Hard.

27. *Scythæ.* Solini paraphrasis: « Mas ad bella nunquam producitur apud Scythas: eo quod feminæ exonerare vesicas etiam in fuga possunt. » Hard.

LXVII. 1. *Constat in Lusit.* Hæc Solinus transcripsit ex Plinio, cap. xxiii, pag. 43. Præter Virgilium, quem poeticæ licentiæ defendit excusatio, gravissimus auctor M. Varro, de Re rust. lib. II, cap. 1, et Columella lib. VI, cap. 27, pag. 235, hoc ipsum attestari posteris nihil dubitaverunt. Adeo nullum est tam impudens mendacium, ut dictum est a Plinio verissime, superius capite 34, quod teste careat. Quanto consultius ex Trogo Justinus, lib. XLIV, cap. 3! « In Lusitanis juxta fluvium Tagum, vento equas concipere multi auctores prodidere: quæ fabulæ ex equarum fecunditate, et gregum multitudine natæ sunt: qui tanti in Gallæcia et Lusitania, ac tam pernices visuntur, ut non immerito vento ipso concepti videantur. » Hard.

2. *Favonio flante obversas.* Alii *adversas* legunt, eodem intellectu: obversas enim equas, contrario situ

animalem concipere spiritum, idque partum fieri, et gigni pernicissimum ita : sed triennium[3] vitæ non excedere. In eadem Hispania[4] Gallaica gens est, et Asturica : equini generis, (hi sunt quos thieldones vocamus[5], minori forma appellatos asturcones[6]) gignunt, quibus non vulgaris in cursu gradus, sed mollis alterno crurum explicatu glomeratio : unde equis tolutim[7] carpere incursus[8] traditur arte. Equo fere[9], qui homini morbi; præterque, vesicæ conversio[10], sicut omnibus in genere veterino[11].

stantes intelligo : ut quæ, non naturalibus locis, sed ore, animalem illum Zephyri flatum, excipiant. Virgilius, Georg. III, vs. 273 seqq. « Ore omnes versæ in Zephyrum, stant rupibus altis, Exceptantque leves auras, et sæpe sine ullis Conjugiis, vento gravidæ, etc. » Hard.

3. *Sed triennium.* Varro et Columella laudati. Solinus, cap. XLV, pag. 74. Hard.

4. *In eadem Hispania Gallaica, gens, et Asturica equini generis (hi sunt quos thieldones vocamus), minori forma appellatos asturcones, gignunt.* Lego: « In eadem Hispania, Calaica, gens est, et Asturica. Equini generis hic sunt quos thieldones vocamus. Minori fama appellatos asturcones gignunt : » ex archetypo Tol. Pint.

5. *Hi sunt quos thieldones vocamus*, etc. Ita MSS. omnes. Nihilominus Thiellones potius, sive Thellones libentius agnoscit Lud. Carrio, Emendat. lib. I, cap. 17, quod hodieque germanica lingua Asturcones equi *Telleners* appellentur. Pellicerius in notis MSS. *Tollutones* magis probat, scribente Seneca, *Asturconibus, et Tollutaribus mannis*. Ex MSS. codicum fide, et Pintianum quoque sequuti, voculas hasce duas, *hi sunt*, adjecimus, quæ in editis desiderabantur. Hard.

6. *Asturcones.* Martial. lib. XIV, Epigr. CXCIX : « Hic brevis, ad numerum rapidos qui colligit ungues, Venit ab auriferis gentibus Astur equus. » Nonius : « Asturco, gradarius equus est, molli gradu, et sine succussatione nitens. » Gallis, *haquenée, haquenée d'Espagne.* Hard.

7. *Tolutim.* Quasi volutim et volubiliter. Plaut. Asin. act. III, sc. ult. « Demam hercle tibi de hordeo, tolutim ni badizas : » hoc est, numeratim ac molliter. Incessum hunc tolutarem Vegetius ambulaturam vocat : unde vox gallica idem fere sonans, *l'amble*. Vide Ducange in Glossario. Hard.

8. *Carpere incursus.* MSS. omnes, *Capere in cursu.* Mallem, *capere incessum.* Hard.

9. *Equo fere.* Arist. Hist. Anim. lib. VIII, cap. 29, pag. 972. Hard.

10. *Vesicæ conversio.* Cujus mali signum est, inquit Arist. quum nequeunt urinam facere, τὸ μὴ δύνασθαι οὐρεῖν. Hard.

11. *Veterino.* Veterina animalia dicuntur, ad vecturam idonea : equi, asini, muli. Hard.

1 LXVIII. (XLIII.) Asinum CCCC millibus [1] nummum [2] emptum Q. Axio senatori, auctor est M. Varro, haud scio an omnium pretio animalium victo. Opera [3] sine dubio ge-

LXVIII. 1. *CCCC millibus.* MSS. omnes, *CCCC nummum*, neglecta, ut semper fere, *M.* millenarii numeri nota. Varro, de Re rust. lib. III, cap. 2, pag. 96, emptum ab Axio asinum quadraginta millibus scribit : sed ex hoc Plinii loco castigandus, ut *quadringentis millibus* legatur, adstipulante Budæo. Et vero apud ipsum Varronem lib. II, cap. 8, pag. 89, tricenis ac quadrigenis, hoc est, tricenis supra quadraginta millibus nummum admissarii aliquot asini veniisse leguntur. Et cap. 1 ejusdem libri, centum millibus unum emptum scribit. Insigne quidem, et quod fidem prope excedat, asini pretium illud est, CCCC millium : sed cujusmodi esse necesse est, ut quemadmodum Plinius ait, omnium pretium animalium vincat. Efficiunt tot nummorum, sive sestertiorum millia, libras monetæ francicæ fere 76000; quadraginta vero millia nummum, libras 7600 quam summam in coemendis equis sæpe hac ætate excedunt, quibus id genus cordi est. Equos in Arabia præstantes tricenis librarum gallicarum millibus æstimari in eo tractu, scribit Tavernerius, tom. I Itiner. lib. I, pag. 157. De mularum pariter immani pretio, Martialis, lib. III, Epigr. LXII : « Aurea quod fundi pretio carruca paratur, Quod pluris mula est, quam domus empta tibi. »

2. *Nummum.* Nummus ubique Plinio cæterisque latinis scriptoribus pro sestertio usurpatur : qui denarii quarta pars est. Gallicæ monetæ, imperante Augusto, æstimabatur o fr. 20 cent. $\frac{379}{1000}$; sub Domitiano, o fr. 17 cent. $\frac{387}{1000}$. Nummum et pro denario aliquando sumi, ex Varrone et Plauto didicimus : sed, ut arbitror, καταχρηστικῶς. HARD. et AJ.

3. *Opera sine dubio geruli mirifica*, etc. Legend. *Opera sine dubio generi munifica, arando quoque, sed et mularum maxime pro generatione.* Huic generi, inquit, præter dossuariam omnibus notam, opera quoque arando munifica, sed et mulorum progeneratione. SALMAS. pag. 338. — *Generi mirifica*, etc. Sincera hæc lectio, quam exhibent libri omnes manu exarati, non item ea, quam vulgati præ se ferunt, *geruli :* nec quam Pellicerius in MSS. notis reponit, *ruri mirifica :* nec quam Salmasius ex corrupto codice probat, pag. 338, in Solin. *munifica.* HARD. — *Generi mirifica.* Asinorum generi : ut cap. 66, de equis : « Partum in eo genere undenis mensibus ferunt. » Et postea, « In hoc genere gravida stans parit, etc. » Mirifica porro ea, quam præstat asinus, opera dicitur : quoniam, ut ait Columella, lib. VII, cap. 1, pag. 248, qui locus Plinianæ orationi similis videtur, « Plurima hujus animalis ac necessaria sunt opera : quum et facilem terram, qualis in Bætica, totaque Libya sit, levibus aratris proscindat, et non nimio pondere vehicula trahat. Sæpe etiam, ut celeberrimus poeta memorat, « Tardi costas agitator aselli Vilibus aut onerat pomis, etc. » HARD.

neri mirifica, arando quoque[4], sed mularum[5] maxime progeneratione. Patria etiam spectatur in his, Arcadicis[6] in Achaia, in Italia Reatinis. Ipsum animal[7] frigoris maxime impatiens : ideo non generatur in Ponto : nec æquinoctio verno, ut cætera pecua[8], admittitur, sed solstitio[9]. Mares[10] in remissione operis deteriores. Partus a 2
tricesimo[11] mense ocyssimus, sed a trimatu legitimus : totidem, quot equæ[12], et eisdem mensibus, et simili modo:

4. *Arando quoque.* Columella, loc. cit. Varro, lib. I Rei rust. cap. 20, et lib. II, cap. 6 : « Plerique deducuntur ad molas, aut ad agriculturam, ubi quid vehendum est : aut etiam ad arandum, ubi levis est terra, ut in Campania. » Plinius id ipsum de Africa, lib. XVII, cap. 3. Judæis quoque usitatum fuit arare asinis : ad. Isaiam, c. 30. Hard.

5. *Sed mularum.* Vide Columell. lib. VI, cap. 37, pag. 245. Hard.

6. *Arcadicis.* Varro, de Re rustic. lib. II, cap. 1 : « Asini Arcadici in Græcia nobilitati, in Italia Reatini. » Plautus in Asinar. Act. II, scen. 2, vs. 67 : « Meministin' asinos Arcadicos mercatori Pellæo Nostrum vendere atriensem ? » Hard.

7. *Ipsum animal.* Herod. Melpom. lib. IV, pag. 265, quem sequuti, Arist. Hist. Animal. lib. VIII, cap. 30, pag. 975, et de Gener. Animal. lib. II, cap. 8 ; Strabo, lib. VII, pag. 307, aliique. In Arvernia Galliæ provincia maxima sunt frigora : et asini tamen eximii, nec Reatinis minores. Vide Albertum, de Anim. lib. VII, cap. 2, pag. 233. Hard.

8. *Pecua.* Festus : « Pecuum Cato dixit, genitivum pluralem, ab eo quod est pecu. » Hard.

9. *Sed solstitio.* De æstivo tantum solstitio apud Plinium hæc semper vox intelligitur, et apud plerosque alios latinitatis probatos scriptores. Varro, de Re rust. lib. II, cap. 6, de asinis : « Admittitur ante solstitium, ut eodem tempore alterius anni pariant. Duodecimo enim mense conceptum semen reddunt. » Columella tamen, lib. VII, cap. 3, pag. 253, hibernum quoque solstitium dixit. Hard.

10. *Mares.* Varro, loco citato, apertius : « Prægnantes, inquit, opere levant : venter enim labore nationem reddit deteriorem. Marem non disjungunt ab opere, quod remissione laboris fit deterior. » Sic Plinius cap. seq. mares fatigatos ait melius implere. Hard.

11. *Partus a tricesimo.* Arist. Hist. lib. V, cap. 13, pag. 562, et lib. VI, cap. 23, pag. 757; Apsyrtus in Geopon. Hard.

12. *Partus a tricesimo mense ocyssimus, sed a trimatu legitimus, totidem quot equæ*, etc. Fœdam verborum depravationem suspicor hic esse, et cum veniæ præfatione castigandam. Dictionem enim *partus* in *coitus*, et *legitimus* in *gignunt* sentio esse mutandam, ut in totum scribatur sic, *Coitus a tricesimo mense ocyssimus, sed a trimatu gignunt totidem quot equæ, et eisdem mensibus.* Nam etsi asina et equa vivipara sunt

sed incontinens uterus urinam genitalem reddit[13], ni cogatur in cursum verberibus a coitu. Raro geminos[14] parit : paritura[15] lucem fugit, et tenebras quærit, ne con-
3 spiciatur ab homine. Gignit tota vita, quæ est ei[16] ad tricesimum annum. Partus caritas summa, sed aquarum tædium majus. Per ignes ad fetus tendunt : eædem, si rivus minimus intersit, horrent ita, ut pedes omnino caveant tingere. Nec nisi assuetos potant fontes, quæ sunt in pecuariis[17], atque ita ut sicco tramite ad potum eant, nec pontes transeunt, per raritatem eorum[18] translucen-

animalia, pariunt tamen interdum geminos, et utraque duodecimo mense, ex Aristotele, lib. VI, cap. 22 et 23. Hoc tractandi ordine usus est proximo cap. de equis agens, « Coitus verno æquinoctio, bimo utrinque vulgaris, sed a trimatu firmior partus. » Prius de coitu loquutus est, deinde de partu. Eumdem ordinem hic servari reor. Aristoteles, lib. V, cap. 14 : « Asinus tam mas quam femina mense tricesimo coit, sed magna ex parte nequeunt generare. » Pint. — *Quot equæ.* De quibus dictum est, cap. 66 : « Partum in eo genere undenis mensibus ferunt, duodecimo gignunt. » Subscribit Varro, de Re rust. lib. II, cap. 8, pag. 89, et Arist. Hist. lib. VI, cap. 22, pag. 748, et cap. 23, pag. 758. Gestare uterum asinam menses duodecim scribit Apsyrtus in Geopon. lib. XVI, cap. 21, pag. 422 : Κυοφορεῖ δὲ ἡ ὄνος μῆνας ιβ'. Hard.

13. *Sed incontinens uterus urinam genitalem reddit.* Apographum Tolet. verius, *Sed incontinens uterus, urina genitale reddit*, hoc est, simul cum urina genituram emittit. Pint. — *Urinam genitalem... reddit.* Hoc est, genituram ipsam ac semen cum urina reddit. Ita MSS omnes. Et Arist. Hist. lib. VI, cap. 23, pag. 757 : Ἐξουρεῖ δὲ, ὅταν ὀχευθῇ, τὴν γονὴν, ἐὰν μὴ κωλύηται· διὸ τύπτουσι μετὰ τὴν ὀχείαν εὐθὺς, καὶ διώκουσι. Juvenalis pariter urinam dixit pro semine, Satyra XI : « Auribus atque oculis concepta urina movetur. » Hard.

14. *Raro geminos.* Arist. lib. VI, cap. 23, pag. 758. Hard.

15. *Paritura.* Conf. Aristot. pag. 759. Hard.

16. *Quæ est ei.* Conf. Aristotel. pag. 760. Hard.

17. *Quæ sunt in pecuariis.* Asinæ scilicet, quæ in armento ad prolem reparandam degunt. Hard. — *Nec nisi assuetos potant fontes, quæ sunt in pecuariis.* Editi ad hunc diem libri, *qui sunt.* Nos ex Reg. 1 cod. et et Paris. *quæ*, ut ad asinas referatur, quæ in armento degunt. Nam gerulas in itinere, quaslibet his aquas locus obtulerit, bibere quis nescit? Hard.

18. *Per raritatem eorum.* Alii, *per raritatem plancarum.* Quam vocem dictionaria scribunt, hujus loci testimonio aucturatam, et Nonii. Ego

tibus fluviis. Mirumque dictu, sitiunt : et si immutentur aquæ, ut bibant cogendæ exorandæve sunt. Nec nisi spatiosa incubitant laxitate : varia namque somno visa concipiunt, ictu pedum crebro; qui nisi per inane emicuerit, repulsu durioris materiæ claudltatem illico affert. Quæstus 4
ex iis opima prædia exsuperant. Notum est, in Celtiberia singulas [19] quadringentena millia nummorum enixas. Ad mularum [20] maxime partus, aurium referre in his et palpebrarum pilos aiunt. Quamvis enim unicolor reliquo corpore, totidem tamen colores, quot ibi fuere, reddit. Pullos earum epulari Mæcenas instituit [21], multum eo tempore

malim, *sublicarum*. Φάλαγγες Græcis, inquit Scaliger, priscis palangæ et palancæ, unde plancæ, teretes fustes, quibus subjectis naves ex alto subducuntur. Varro IV de vita Pop. Rom. « Quum Pœnus obviam venisset nostris, et quosdam cepisset, crudelissime pro palangis carinis subjecerat, quo metu debilitarat nostros. » Sic Appianus et Plutarchus scribunt, τοῖς τῶν αἰχμαλώτων σώμασι ποταμοὺς καὶ τάφρους γεφυρώσαντα ἐπιβῆσαι. Palare, extendere : inde palancæ, et plaustrum, quasi palaustrum, quod asseribus distentis fiat. Dalec. — *Per raritatem*. Per rimas eorum si fluvii *aquæ* translucеant. Hard. — *Per raritatem eorum*. Per pontium rimas, præsertim si asseribus compacti sint pontes ii, quos transeunt. Ita exhibent MSS. omnes. Hard.

19. *Notum est, in Celtiberia singulas*, etc. Sic scripsimus, jubente Salmasio, Exercitt. Plinn. pag. 338. Olim vero legebatur, aliter distinctione facta, scriptoque tum *ad*, tum *partus* pro *partu*. *Notum est in Celtiberia singulas quadringentena millia nummorum enixas. Ad mularum maxime partu, aurium referre in his et palpebrarum pilos aiunt*. Reditus vero asinarum, in mularum maxime partu consistebat. As. — *Quad. millia*. Ita Reg. 2, et Chiffl. non, ut editi, *quadragenis millibus*. Sententia est, singulas in Celtiberia asinas, fecunditate sua prolisque præstantia, in tantum aliquando profecisse, ut inita cunctorum partuum ratione, cccc nummum seu sestertium millia, ex unius ventre, dominus sit consequutus : quæ summa libras efficit gallicas, ut paulo ante signavimus, 76,000. Hard.

20. *Ad mularum*. Colum. lib. VI, cap. 37, pag. 245 : « Quemadmodum arietum, quæ sunt in linguis et palatis maculæ, plerumque in velleribus agnorum deprehenduntur : ita si discolores pilos asinus in palpebris aut auribus gerit, sobolem quoque frequenter facit diversi coloris, etc. » Hard.

21. *Pullos earum epulari Mæcenas instituit*, etc. Lege : « Pullos earum epulari primum Mæcenas instituit, multum eo tempore prælatos onagris : post eum interiit auctoritas sapori : lalisionum oriente usu ce-

prælatos onagris [22]: post eum interiit auctoritas saporis. Asino moriente [23] viso, celerrime id genus deficit.

1 LXIX. (XLIV.) Ex asino et equa mula gignitur [1] mense

lerrime id genus defecit.» SALMAS. pag. 338. — *Pullos earum epulari Mæcenas instituit, multum eo tempore*, etc. Quæ sequuntur «asino moriente viso celerrime id genus deficit», viri docti ita emendant, «Lalisionum oriente usu, celerrime id genus deficit.» Lalisio est onagri pullus. Idem cap. sequenti, ubi de onagris, «Pullis eorum, seu præstantibus sapore, Africa gloriatur, quos lalisiones appellant.» Vide Martial. lib. XIII, epigram. XCVII. BOCHART. pag. 191.

22. *Prælatos onagris*. Apud Theophylactem Simocattam, lib. IV, cap. 7, pag. 209, dicitur Chosroes Hormisdæ patri captivo, inter delicias regias misisse, ὄνων ἀγρίων τῶν μελῶν τὰ ἐπίσημα, *onagrorum membra præcipua*. HARD.

23. *Asino moriente*. Præsentis socii obitu adeo afficitur, commoveturque asinus, ut mox ipse quoque mœrore intereat. *Id genus* familiaris locutio Plinio, de equino cæteroque veterino genere, ut initio capitis hujusce monuimus. Quod ad scripturam attinet, constans hæc est omnium codicum MSS. lectio, si unum alterumve excipias, in quo *visu* legitur: unde suspicari quis possit, num ea loci sententia sit, deficiente in asino oculorum visu, non longe post ipsos quoque deficere. Consimile est illud capitis 77 hujusce voluminis: *Suem amisso oculo putant cito exstingui*. Risu digna plane ac sibilo Marii Mattii conjectura, Opin. lib. II, cap. 15, pag. 84, existimantis ex sympathia communi non asino solum, sed homini etiam, et multis aliis animantibus, quæ viso compare meiente, meiunt et ipsa, restituendam huic loco integritatem suam eo pacto, «asino meiente viso, cæterum genus idem facit.» Subtilior autem multo, quam verior, meo quidem judicio Bocharti emendatio de Animal. lib. II, cap. 13, pag. 192, quam ex Salmasio didicit, pag. 338, in Solin. iste ex Nic. Rigaltio, Rigaltius ex Pellicerio hausit, eamdem referente in notis MSS. Censent, inquam, ii legendum, «Lalisionum oriente usu, celerrime id genus defecit,» hoc est, recessit a mensis. Sed præter constantem codicum omnium consensionem, ab ea emendatione suscipienda multa me deterrent. Primum quod de lalisionibus sequente capite Plinius agit, tanquam ab se tum primum, nec antea nominatis: et Africæ quidem unius, non Italiæ, peculiarem hunc fuisse cibum monet. Deinde locus hic ipsa vitiosa tautologia laborabit: quid enim tunc erit aliud, *Id genus defecisse* in mensis, quam *interiisse auctoritatem*? quod verbis proxime superioribus dictum est a Plinio. Denique *orientem usum* boum, oviumve, pro esu eorum animalium recepto tum primum in mensis dici, latini sermonis consuetudo non patitur. HARD.

LXIX. 1. *Ex asino et equa mula gignitur*. Ita codices omnes MSS. Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. Chiffl. Tolet. Salmant. etc. Editores Plinii,

tertio decimo[2], animal viribus in labores eximium. Ad tales partus[3] equas neque quadrimis minores, neque decennibus majores legunt : arcerique[4] utrumque genus altero narrant, nisi in infantia ejus generis, quod ineat[5], lacte hausto. Quapropter subreptos pullos[6] in tenebris equarum uberi, asinarumve, equuleos admovent. Gignitur 2
autem mula[7] ex equo et asina, sed effrenis, et tarditatis indomitæ : lenta omnia eis[8], ut vetulis. Conceptum[9] ex equo, sequutus asini coitus, abortu perimit : non item ex asino equi. Feminas a partu[10] optime septimo die impleri,

quum paulo inferius scriptnm cernerent, « Gignitur antem mula ex equo et asina, » variari sexum arbitrati, istic mulum, mulam illic de suo scripserunt. Verum ex utrisque uterque oritur, nt Columella observavit, et nemini non est probe compertum. « Mula antem, inquit ille, lib. VI, cap. 37, pag. 244, non solum ex equa et asino, sed ex asina et equo, itemque onagro et equa generatur. » Hard.

2. *Mense tertio decimo.* In editis, *mense XII.* Nos cum iisdem MSS. atque adeo cnm Columella, lib. VI, cap. 36, *XIII* defendimus. « Concepta, inquit, agens de mulis, semina, diutius in partnm adolescnnt, ut quæ peracto anno, mense tertio decimo vix eduntur, etc. » Hard.

3. *Ad tales partus.* Columella lib. VI, cap. 36, pag. 243. Hard.

4. *Arcerique.* Aristot. Hist. Anim. lib. VI, cap. 23, pag. 761 : Οὐ προσδέχεται δὲ οὔτε ἡ ἵππος τὸν ὄνον, οὔτε ἡ ὄνος τὸν ἵππον, ἐὰν μὴ τύχῃ τεθηλακὼς ὁ ὄνος ἵππον. Quem sic Theodor. Gaza vertit : « Non admittit aut equa asinum, aut equum asina, nisi asinus vel femina equam suxerit. » Hard.

5. *Quod ineat.* Scilicet utrumque genus. Ita MSS. omnes : libri editi, *ineant.* Hard.

6. *Subreptos pullos.* Asininos, inquit, pullos matribus subreptos ; equarum uberi in tenebris admovent : equinos vero uberi asinarum. Arist. loc. cit. Columella, lib. VI, cap. 37, pag. 245. Hard.

7. *Gignitur autem mula.* Ita MSS. omnes. Editi, *gignitur etiam.* Hard.

8. *Lenta omnia eis :* Expungenda omnino hæc clausnla visa est Pintiano, cui ego ut assentiar, laboro : revocant enim libri omnes, etiam manu exarati, probatæque fidei, qui pariter exhibent, *lenta omnia esse vetulis :* quod ita nos refingere ausi sumus, *lenta omnia eis, ut vetulis.* Ut sit sensus, mulas has ex equo et asina editas, materna insita quadam socordia, tanquam confectas senio, lente pigreqne omnia semper agere. Adjuvat Columella, lib. VI, cap. 37, pag. 245, ex equo et asina generatos matri per omnia similes esse testatus. Hard.

9. *Conceptum.* Totidem verbis Arist. loc. cit. p. 758. Hard.

10. *Feminas a partu.* Arist. pag. 759. Asinas intellige. Hard.

observatum est : mares fatigatos [11] melius implere. Quæ non prius [12], quam dentes, quos pullinos appellant [13], jaciat, conceperit, sterilis intelligitur ; et quæ non primo initu
3 generare cœperit. Equo et asina genitos mares, hinnos antiqui vocabant [14] : contraque mulos, quos asini et equæ generarent. Observatum, e duobus diversis generibus nata, tertii generis fieri, et neutri parentum esse similia : eaque ipsa, quæ sunt ita nata, non gignere, in omni animalium genere [15] : idcirco mulas non parere [16]. Est in Annali-

11. *Mares fatigatos*. Lucem affert huic concisæ valde orationi Columella, lib. VI, statim initio capitis 37 : « Est et alterum genus admissarii, inquit, furentis in libidinem, quod nisi astu adhibeatur, affert gregi perniciem. Nam et sæpe vinculis abruptis gravidas inquietat, et quum admittitur, cervicibus, dorsisque feminarum imprimit morsus : quod ne faciat, paulisper ad molam vinctus amoris sævitiam labore temperat, et sic Veneri modestior admittitur ». Hard.

12. *Quæ non prius*. Conf. Aristot. pag. 759. Hard.

13. *Pullinos appellant*. Græci γνώμονας vocant, quibus ætas dijudicatur. Hard. — *Dentes quos pullinos vocant*. Sic eos vocat, quibus ætas dignoscitur : unde ἀγνώμονες et λειπογνώμονες equi annosi, quorum ætas ex dentibus nequit cognosci. Dalec.

14. *Equo et asina genitos mares hinnos antiqui vocabant*. Lego *hinnos* cum duplici *n*, non, ut olim, *hinulos*. Colum. lib. VI, cap. 34 : « Qui ex equo et asina concepti generantur, quamvis a patre nomen traxerint, quod hinni vocantur, matri per omnia similes sunt. » Pint. — *Equo et asina genitos*, etc. Fortassis burdos, buricos, et mannos Veterum : de quibus Horat. « Appiam mannis terit. » Hieronymus in Ecclesiasten : « Dignitate perflati vias publicas mannis terant, quos vulgo buricos appellant. » Cujac. Observ. XI, 16. Dal. — *Equo et asina*. Varro, de Re rust. lib. II, cap. 8 : « Ex equa et asino fit mulus : contra ex equo et asina hinnus. » Cæterum *hinnos* rescripsi, non *hinnulos*, ex Colum. Varrone, Pintian. Adde et Hesychium : Γίννος, οὗ ὁ πατὴρ ἵππος, ἡ δὲ μήτηρ ὄνος. Et pag. 466 : Ἰννὸς, ὁ πῶλος ὁ ἐξ ἵππου πατρὸς, καὶ μητρὸς ἡμιόνου. Hinnulos tamen et glossarium vetus approbat, *hinnulus*, ὁ ἐξ ἵππου καὶ ὄνου. H.

15. *In omni animalium genere*. Sunt qui in confesso id esse quidem velint, de animalibus iis, quorum in coitu ac generatione vis imbecillior : de cæteris, negent. Vide quæ de canum Indicorum conceptu dicta sunt a nobis superius, hujus libri cap. 61. Hard.

16. *Mulas non parere*. Hinc nata parœmia, apud Sueton. in Galba, cap. IV, pag. 91 : « Quum mula pepererit. » Juvenal. Sat. XI, vs. 61 : « Egregium sanctumque virum si

bus[17] nostris, peperisse sæpe : verum prodigii [18] loco habitum. Theophrastus[19] vulgo parere in Cappadocia tradit: 4
sed esse id animal ibi sui generis[20]. Mulæ calcitratus[21] inhibetur vini crebriore potu [22]. In plurium Græcorum est monumentis, cum equa muli coitu natum[23], quem vocaverint ginnum [24], id est, parvum mulum. Generan-

cerno, bimembri Hoc monstrum pnero, et miranti jam sub aratro Piscibus inventis, et fetæ comparo mnlæ.» HARD.

17. *Est in Annalibus.* Varro, de Re rust. lib. II, cap. 1; Livius, lib. XXVI, pag. 288, et lib. XXXVII, pag. 450. HARD.

18. *Verum prodigii.* Herod.Thalia, lib. III, pag. 221, nnm. 153. Inter Cæsarem et Pompeinm exorta bella mnlæ partu edito significata, L. Paulo, C. Marcello coss. prodidit Julins Obsequens, cap. cxxv, pag. 68. Mulam Romæ peperisse, anno 1518, qui annns Lutheri defectione insignis fuit, narrat Pierius Valerianus: ætate sna bis peperisse Romæ, Scaliger adnotat in Aristot. pag. 762. HARD.

19. *Theophrastus.* Et auctor libri de Mirabil. Anscult. pag. 1155, si non ipse Theophrastus est. In Syria etiam Aristoteles, Hist. Anim. lib. I, cap. 7, pag. 57, et lib. VI, cap. 24, pag. 762, et cap. 36, pag. 785. In Africa quoque, Varro, Dionysius, et Mago, nt auctor est Colnmella, lib. VI, cap. 37. H.

20. *Sui generis.* Non mulini generis, quale apud nos est, sed similitudine tantum aliqua ad illnd accedentis. Aristotel. loc. cit. HARD. — *Animal sui generis.* Re quidem vera, in Asiæ eremis species quædam exstat feræ solipedis (*Equus hemionus* zoologistorum, *dgiggetai* apud Tataros) mnlo similis, sed non nt ille est, asini et equæ concnbitu nati. Optime descripsit PALLAS in Academiæ Petropolitan. novis Commentariis, tom. XIX, pag. 394. CUVIER.

21. *Mulæ calcitratus.* Hanc rem iterum repetit Noster in lib. XXX, cap. 53. HARD.

22. *Vini crebriore potu.* Vide quod adnotatum est inf. ad lib. XXXIV, cap. 9. DALEC.

23. *Cum equa muli coitu natum*, etc. In his quæ sequuntur, scribo *ginnum*, non *hinnum*, Aristotelis anctoritate ductus, libro sexto, capite 24. PINT.

24. *Ginnum.* Ita cum Pintiano reposuimus, non *hinnum*, Aristotele ipso admonente, Hist. Animal. lib. VI, cap. 24, pag. 762: Καὶ ἤδη ἐγένετο γίννος, ὅταν ἀναβῇ ἐφ' ἵππον θήλειαν, etc. Ut sit Græcorum *ginnus* Aristotelis auctoritate, parvus nanusque partus, quum muli, tnm etiam eqni ex eqna, ab hinno hinnulove Columellæ et Varronis diversns, quum is ex eqno tantum asinaque nascatur. HARD. — Fnsius panlo exscribantnr τὰ Aristotelis. Hic primo de mulo, qnem ὀρέα appellat: Ἑπταέτης δ' ὢν καὶ πληροῖ, καὶ ἤδη ἐγένετο γίννος· ὅταν ἀναβῇ ἐφ' ἵππον θήλειαν. Et paulo post: οἱ δὲ καλούμενοι γίννοι γίνονται ἐξ

tur[25] ex equa et onagris mansuefactis mulæ veloces in cursu, duritia eximia pedum, verum strigoso [26] corpore, indomito animo. Sed generator[27], onagro et asina genitus, omnes antecellit[28]. Onagri in Phrygia et Lycaonia præci-

ἵππου, ὅταν νοσήσῃ ἐν τῇ κυήσει, ὥσπερ ἐν τοῖς ἀνθρώποις οἱ νάνοι, ἐν δὲ τοῖς ὑσὶ τὰ μετάχοιρα, καὶ ἴσχει δὲ ὥσπερ οἱ νάνοι, ὁ γίννος τὸ αἰδοῖον. Idem alibi, postquam monuit τὸν ὀρέα, seu mulum gignendo parem: τὸ δ' ἐκτελεσθὲν, subjungit γίγνεται γίννος· τοῦτο δ' ἐςὶν ἡμίονος ἀνάπηρος, καὶ γὰρ ἐκ τοῦ ἵππου καὶ τοῦ ὄνου γίνονται γίννοι, etc. Aj.

25. *Generantur.* Columella lib. VI, cap. 37, p. 244. Hard.

26. *Duritia eximia pedum*, *verum strigoso.* Laudo, qui pro *rugoso*, ut antea legebatnr, *strigoso* substituerunt: quod dubitanter id fecerint, non laudo. *Strigoso* enim, nec aliter legendum esse, monstrant tum ambo exemplaria, tum maxime Columella libro sexto, cap. 35, his verbis: « Neque tamen ullum est in hoc pecore, aut animo, aut forma præstantius, quam quod seminabit asinus; quanquam possit huic aliquatenus comparari quod progenerat onager, nisi et indomitnm et servire contumax, silvestri more strigosnm patris præferret habitum. » Pint.

27. *Sed generator.* Totius quidem sententiæ hicce est tenor: sed admissarius onagro et asina genitus, omnes antecellit ad sobolem reparandam. Quoad scripturæ veritatem, a vocibus his, *sed generator... antecellit*, id qnod nos exhibemus repræsentant constanter libri calamo exarati omnes, Reg. 1, 2, Paris. Chiffl. etc. Refertur enimvero hæc vox ad superiora: Generantur, inquit, ex equa et onagris mulæ veloces: sed generator, hoc est, admissarius, onagro et asina genitus omnes antecellit. In eamdem sententiam it Palladius in Martio, lib. IV, tit. 14, pag. 106: « Creantur, inquit, ex equo et asina, vel onagro et equa... Utiles tamen admissarii nascentur ex onagro et asina, qui post in sobole sequntura agilitatem, fortitudinemque restituat. » Plinii editores, quos ea vox paulo insolentior terruit, scripsere, « sed generoso, » et ad superiorem sententiam id retnlere in hnnc modnm, « indomito animo, sed generoso. Onagro et asina genitus omnes antecellit. » Verum hanc generositatis notam ac dotem ei mularum generi, nec Plinius attribuit, nec Columella, lib. VI, cap. 37, pag. 244: « Neque tamen ullum est », et cætera quæ sua nota Pintianus exscripsit (vide supra notam 26): tum: « Itaque ejnsmodi admissarius nepotibus magis quam filiis utilis est. Nam ubi asina et onagro natus admittitnr equæ, per gradus infracta feritate, qnidquid ex eo provenit, paternam formam et modestiam, fortitudinemque et celeritatem avitam præfert. » Hard.

28. *Onagro et asina genitus omnes antecellit.* Quod ex onagro et asina procreatus cæteros antecellat, falsum est: idque eximiorum testimonio auctorum comprobabitur. Columella, libro sexto, c. 35: « Neque

pui. Pullis eorum, ceu præstantibus sapore, Africa gloriatur, quos lalisiones[29] appellant. Mulum LXXX[30] annis vixisse, Atheniensium monumentis apparet. Et gavisi namque, quum templum in arce facerent[31], quod derelictus senecta[32], scandentia[33] jumenta comitatu[34] nisuque exhortaretur, decretum fecere, ne frumentarii negotiatores ab incerniculis[35] eum arcerent.

LXX. (XLV.) Bubus Indicis[1] camelorum altitudo tra- 1

tamen nllum est in hoc pecore, ant animo, ant forma præstantius, quam qnod seminabit asinus. » Vid. snpra not. 26.

29. *Lalisiones*. De his Martialis, lib. XIII, epigr. XCVII: « Dum tener est onager, solaque lalisio matre Pascitur, hoc infans, sed breve nomen habet. » HARD.

30. *Mulum LXXX*. Aristot. Hist. Anim. lib. VI, cap. 24, pag. 763; Plutarch. lib. de Solert. Anim. pag. 970. HARD.

31. *Templum in arce facerent*. Ἑκατόμπεδον id, atque Παρθενῶνα vocaverunt, in omnem partem centum pednm, ædificatnm a Callicrate et Ictino architectis, Plntarchus in Pericle; Pausan. Att. XXVII, 22, et Arcad. XXVI, pag. 26; Strabo, lib. IX. DAL.

32. *Quod derelictus senecta*. Rem narrat etiam Ælianus, Histor. Animalium lib. VI, cap. 49, et lib. VII, cap. 43. HARD.

33. *Scandentia jumenta comitatu nisuque exhortaretur, decretum fecere, ne frumentarii*, etc. *Cadentia* vnlgo editi: *cedentia* scripserat Budæus in Commentariis linguæ græcæ. Nos *scnndentia* cum Reg. 1, 2, Paris. et iis codicibus, quos a se visos Turnebus contestatur, Advers. lib. XXIV, cap. 19, pag. 831, patrocinante in primis Aristot. Hist. Animal. lib. VI, cap. 42, pag. 763. Porro mox, ubi legebatur olim, « decretnm fecere, quo caveretur, » hæc duo postrema vocabula, quæ in MSS. omnibns absunt, ceu glossema supervacuum, fidenter expunximns. HARD.

34. *Comitatu*. Συναμπρεύων, καὶ παραπορευόμενος παρώξυνε τὰ ζεύγη πρὸς τὸ ἔργον. Arist. Συναμπρεύειν est, quod carrucarii faciunt, quoties jumenta trahere nequeunt: subjectis scilicet tum hnmeris adjnvant. Itaque more carrucariorum, armos armis adaptabat, quasi annixnrus, adjunctus fortasse eornm lateri, qui ex utraque temonis parte carrucas vehebant. HARD.

35. *Ab incerniculis*. Arist. ἀπὸ τῶν τηλιῶν, *a cumeris*. Est autem cumera, arca in qua reponitur frumentum ad usum victumqne diurnum. Incerniculum vere dici cribrum videretur, ab incernendo, qua voce Cato usus, cap. 129; quoniam cribro farina ac pollen excernitur, hoc est, cribratur: aut idem est plane cum cnmera. HARD.

LXX. 1. *Bubus Indicis*. Confer. et Ælian. Histor. Animal. libro III, cap. 34. HARD.

ditur, cornua in latitudinem quaternorum pedum. In nostro orbe Epiroticis[2] laus maxima, a Pyrrhi[3] (ut ferunt) jam inde regis cura. Id consequutus est, non ante quadrimatum[4] ad partus vocando. Prægrandes itaque fuere, et hodieque reliquiæ stirpium durant. At nunc anniculæ[5] fecunditatem poscuntur, tolerantius tamen bimæ[6]: tauri

2. *Epiroticis.* Arist. Hist. Anim. lib. III, cap. 16, pag. 391: Ἠπειρωτικαὶ βόες αἱ μεγάλαι. Varro, de Re rust. lib. II, cap. 5, pag. 85; Columella, lib. VI, cap. 1, pag. 209. Vaccis Epiroticis plurimum lactis esse scribit Ælianus, Histor. Anim. lib. III, cap. 33. Hard. — *Epiroticis laus maxima.* Epiroticos boves dici et Larinos Rhodig. testatur, cap. 76, a Larino pastore, ab Athenæo, lib. IX, etiam nominato, cui, Geryone victo, educandos Hercules tradidit: alii a patulis naribus, quasi χαῤῥίνους. Eosdem et Cestrinos vocatos fuisse reperio. Pyrrhicas boves quas et ἀταύρους nuncupabant, quasi tauris intactas, non a Pyrrhi tantum regis nomine appellatas volunt, sed vel a colore, vel ab ignea mobilitate: oves etiam Pyrrhicas ut et boves dictas fuisse idem Rhodig. scribit. Dalec.

3. *A Pyrrhi.* Aristoteles quoque, dum in bubus Epiroticis multus est, ovium meminit Pyrrhicarum quas ab Epirotarum rege Pyrrho cognominatas vult, τὰ πρόβατα τὰ καλούμενα Πυῤῥικὰ, τὴν ἐπωνυμίαν ἔχοντα ταύτην ἀπὸ Πύῤῥου τοῦ βασιλέως. Et Hist. lib. VIII, c. 10: ἐν τῇ Ἠπείρῳ τὰς καλουμένας Πυῤῥίχας βοῦς. Sed monuit bene in comment. suo Dalecampius, quem Hard. sequitur, a colore potius rufo, πυῤῥὸς, quam a rege, manasse id nominis; quod probat in posteriore loco litera χ pro κ. Nam πυῤῥικὸς est a Pyrrho rege, sed πύῤῥιχος a πυῤῥὸς, adj. Aj.

4. *Non ante quadrimatum.* Ita libri omnes. Nec videtur bene suspicari a Plinii manu esse novimatum Pintianus, ex Aristotele nimirum eadem narrante, Hist. An. lib. VIII, c. 10. Hæc tamen sunt illius verba quæ non abs re erit retulisse: Scribendum non *quadrimatum*, sed *novimatum*, si licet dicere. Aristoteles libro octavo, capite septimo: « Augentur juvencæ amplius, quum plus temporis expertes Veneris degunt. Quam ob rem terræ Epiri incolæ, quas Pyrrhicas vocant, annis novem intactas Venere servant, ut incrementum amplius capiant, et setauros nuncupant. Has numero 400 esse, et proprias regis accipimus, nec posse vivere locis aliis, quanquam tentatum ab aliquibus est. » Meminit etiam Varro libro secundo, capite quinto boum Epiroticorum, quos ait non ex Græcia tantum optimos esse, sed etiam ex Italia. Aj.

5. *At nunc anniculæ.* Arist. Hist. lib. V, cap. 13, et lib. VI, cap. 21, pag. 743. Hard.

6. *At nunc anniculæ fecunditatem poscuntur, tolerantius tamen bimæ*, etc. Præpositionem *ad*, addiderunt ii, qui ejusmodi dicendi formulam *fecunditatem poscuntur*, parum sibi familiarem, ceu minus concinnam damnarunt: cæteraque mox quæ

generationem[7], quadrimi. Implent singuli denas[8] eodem anno. Tradunt autem[9] si post coitum ad dextram partem abeant tauri, generatos mares esse : si in lævam, feminas. Conceptio[10] uno initu peragitur : quæ si forte pererravit[11], vigesimum post diem marem femina[12] repetit. Pariunt

sequuntur, insigni licentia violarunt, sic legendo interpungendoque : « Tauri generationem quadrimi implent : et singulis denæ eodem anno traduntur. Si autem, etc. » quæ dum restituere Pintianus conatur (vid. inf. not. 7, cujus bona pars Pintiani est) pæne omnino immutat, contra codicum fidem. Nos eorumdem vestigiis, Reg. 1, 2, Paris. Chiffl. insistentes, sic tantum interpungendum censemus, uti edidimus. HARD.

7. *Tauri generationem*, etc. Hunc locum vitiosissime huc usque in libris omnibus scriptum, sic posse restitui ego puto, ex scriptoribus de Re rustica : *Tauri generant optime quadrimi. Implent et singuli quindenas eodem anno. Traditur autem si post coitum ad dextram partem abeant tauri*, etc. Columella libro sexto, cap. 22 : « Unumque marem quindecim vaccis sufficere, abunde est. » Repetit idipsum Palladius libro octavo, titulo quarto. Secus Varro libro secundo, capite quinto : « Habeo, inquit, tauros totidem quos Atticus : ad matrices LXXII, unum anniculum, alterum bimum. » Quod vero statim sequitur, « si post coitum in dextram partem abeant tauri, generatos esse mares, si in lævam, feminas : » sumptum id quidem ex Varrone, libro citato; sed addit Columella, hoc signum verum esse non aliter apparere, quam si post unum coitum forda non admittit taurum, quod ipsum non nisi raro accidit. Nam quamvis plena fœtu, non expletur libidine. PINT. — *Tauri generationem*. Subintellige, poscuntur, ut supra dictum est. Colum. lib. VI, cap. 24, pag. 231 : « Qui quadrimis minores sunt, majoresque quam duodecim annorum, prohibentur admissura, etc. » HARD.

8. *Singuli denas*. Imo quindenas, si Columellæ credimus, loco citato, pag. 232; si Varroni, paulo etiam plures. HARD.

9. *Tradunt autem*. Columella loc. cit. Varro, lib. de Re rust. cap. 5, et Africanus in Geopon. lib. XVII, cap. 6, pag. 438, totidem fere verbis. HARD.

10. *Conceptio*. Mutuatus est hæc Noster ab Arist. Hist. Animalium, lib. VI, cap. 21, pag. 742. HARD.

11. *Pererravit*. Ita MSS. omnes. Editi, *erravit*. HARD.

12. *Marem femina repetit*. In Reg. 1 et 2 legitur, *Larem femina repetit*, quomodo Cic. in Verrem, orat. v, *ad suum larem familiarem redire* dixit. At lectioni receptæ, quam et alii codices exhibent, Aristoteles suffragatur, Hist. An. lib. VI, cap. 21, pag. 742 : Ἐὰν δὲ ἁμάρτῃ τῆς ὁρμῆς, εἴκοσιν ἡμέρας διαλείπουσα, προσίεται πάλιν ἡ θήλεια τὴν ὀχείαν. *Quod si vaccæ errore aliquo taurinæ inscensionis impetus eventum non fuerit assequutus, vicesimo post die coitum illa deintegro repetit.* HARD.

mense [13] decimo : quidquid ante genitum, inutile est. Sunt auctores [14], ipso complente decimum mensem die parere. Gignunt raro [15] geminos. Coitus [16] a Delphini exortu a. d. pridie [17] nonas januarias, diebus triginta [18] : aliquibus et autumno [19] : gentibus quidem, quæ lacte vivunt [20], ita dispensatus [21], ut omni tempore anni supersit id alimentum.

13. *Pariunt mense.* Varro in Geopon. lib. XVII, cap. 10, p. 439, et de Re rust. lib. II, cap. 5 ; Colum. lib. VI, cap. 24, pag. 231, quibus præivit Arist. p. 744. HARD.

14. *Sunt auctores.* Arist. loc. cit. Ἔνιοι δὲ διϊσχυρίζονται δέκα μῆνας κύειν ἡμερῶν ὀλίγων. « Sunt auctores, qui decem totos menses, paucis diebus demptis, ferre uterum affirment. » HARD.

15. *Gignunt raro geminos.* Omnis scripta et impressa lectio, *Nunc raro geminos.* Lego, *unum raro geminos.* Aristoteles libro sexto, capite vigesimo primo : « Pariunt singulos, raro geminos. » PINT.

16. *Coitus.* Varro, de Re rust. lib. II, cap. 5 : « Maxime idoneum tempus ad concipiendum a Delphini exortu, usque ad dies quadraginta, aut paulo plus. » HARD.

17. *A. d. pridie.* Quum prius *ad pridie* legeretur, nos *a. d. pridie* rescripsimus : hoc est, *ante diem pridie :* quod genus loquendi agnoscit Cicero, ad Attic. lib. II, epist. XIV, pag. 58 : « Ni te in Formiano commodissime exspectari viderem duntaxat a. d. pridie nonas maii, » hoc est, ipso die qui maii nonas antecedit. Livius item, lib. XLV, pag. 573 : « Latinæ edictæ *Feriæ* a consule sunt in ante quartum, et tertium, et pridie idus novemb. » Neque vero sententia hujus loci esse potest, coitum taurorum a Delphini exortu fieri usque ad pridie nonas jan. quum ipso illo die pridie nonas januarii Delphinus exoriatur, ut Plinius idem auctor est, lib. XVIII, cap. 64. HARD.

18. *Diebus triginta.* Legendum videtur, *diebus quadraginta.* Varro libro secundo, capite quinto, unde hoc desumptum, « Maxime, inquit, idoneum tempus ad concipiendum a Delphini exortu usque ad dies quadraginta, aut paulo plus. » PINT. — *Triginta.* Tamen nec videmus cur omnes MSS. Varronis vestigiis insistere, et scribere *quadraginta* oportuerit. AJ.

19. *Aliquibus et autumno.* Arist. Hist. Anim. lib. VI, cap. 21, pag. 746 : Οὐ μὴν ἀλλ' ἔνιαι καὶ μέχρι τοῦ μετοπώρου κυΐσκονται. HARD.

20. *Gentibus quidem quæ lacte vivunt.* Lacte potissimum aluntur Scythæ, ideoque servos excæcant, ut assiduam operam in eo agitando et quatiendo præstent. Herod. in Melpomene; Canterus, lib. IV, cap. 25. DALEC.

21. *Ita dispensatus.* Coitus scilicet vaccarum, ita varia ac multiplici anni tempestate dispensatur, ut gentibus iis lac nunquam desit, quæ lacte vivunt : quales Scythæ. In editis hactenus, *dispensatur.* At MSS. Reg. 1, Paris. etc. *dispensatus*, rectius. HARD.

Tauri non[22] sæpius quam bis die, ineunt. Boves animalium 3
soli, et retro ambulantes pascuntur : apud Garamantas[23] quidem haud aliter. Vita feminis[24], quindenis annis longissima : maribus, tricenis. Robur in quimatu[25]. Lavatione[26] calidæ aquæ traduntur pinguescere, et si quis incisa cute spiritum arundine in viscera adigat. Non degeneres[27] existimandi etiam minus laudato aspectu. Plurimum 4
lactis Alpinis[28], quibus minimum corporis, plurimum laboris, capite, non cervice, junctis. Syriacis non sunt palearia, sed gibber in dorso[29]. Carici quoque in parte

22. *Tauri non.* Contra Arist. loc. cit. pag. 743. Hard.

23. *Apud Garamantas.* Ὀπισθονόμους idcirco appellatos in Libya boves scribit Alexander Myndius, libro II de Quadr. apud Athen. lib. V, p. 221. Sed huic rei Athenæus ipse temere derogat fidem, quasi a vetusto scriptore alio tradita non sit. Meminit enim Herodotus, Melpom. lib. IV, pag. 283, atque ejus fidem deinde sequuti, Aristoteles, qui ἀναχωροῦντας πάλιν πυγηδὸν vocat : Ælian. Hist. Anim. lib. XVI, cap. 33; Phile, lib. de Propr. Anim. pag. 124, atque e Latinis Mela, lib. I, c. 8 : « Apud Garamantes, inquit, jam armenta sunt, eaque obliqua cervice pascuntur : nam pronis directa in humum cornua officiunt. » Hard.

24. *Vita feminis.* Conf. Arist. pag. 744. Hard.

25. *Robur in quimatu.* Reg. 1, 2, et Paris. rectius, *in quinquennatu.* Arist. ἀκμάζει δὲ μάλιστα πενταετὴς ὤν. Hard.

26. *Lavatione.* Geminum hunc opimandi boves et saginandi modum docet Aristot. Hist. Anim. lib. VIII, cap. 10, pag. 905. Locum tu consule. Hard.

27. *Non degeneres.* Colum. lib. VI, cap. 1 : « Apenninus durissimos progenerat boves, omnemque difficultatem tolerantes, nec ab aspectu decoros. » Hard.

28. *Plurimum lactis Alpinis.* Ex hoc Plinii loco Columellam castigabis, apud quem perperam *Altinæ* dicuntur, lib. VI, cap. 24, p. 232 : « Melius, inquit, in hos usus Altinæ vaccæ probantur, quas ejus regionis incolæ Cevas appellant : eæ sunt humilis staturæ, lactis abundantes, etc. » Nam si ab Altino Italiæ oppido, de quo Plinius lib. III, cap. 18, nomen hæ haberent, non Altinæ quidem, sed Altinates dicerentur : uti nominum ratio postulat, et ipse Columella, qui libro VII, cap. 2, pag. 249, Altinates oves commendat. Hard.

29. *Gibber in dorso.* Tales vaccas in Americæ septemtrionali parte qui Hispani viderunt, eas sua lingua vaccas *cocorbadas* vocant. Dalec.— *Sed gibber.* Aliud quiddam refert de iis Philosophus, Hist. Anim. lib. VIII, cap. 33, pag. 982 : Ἐν

Asiæ fœdi visu, tubere super armos a cervicibus eminente, luxatis [30] cornibus, excellentes in opere narrantur : cætero nigri [31] coloris candidive, ad laborem damnantur [32]. Tauris minora [33], quam bubus cornua, tenuioraque. Domitura [34] boum in trimatu : postea sera, ante præmatura. Optime cum [35] domito juvencus imbuitur. Socium enim [36] laboris agrique culturæ habemus hoc animal, tantæ apud priores

δὲ τῇ Συρίᾳ οἱ βόες, ὥσπερ αἱ κάμηλοι, καμπὰς ἔχουσιν ἐπὶ τῶν ἀκρωμίων. « Boves Syri, sicut cameli, flexuras babent in summis armis. » Hard. — *Gibber in dorso*. De stirpe quadam boum in calidissimis regionibus vulgatissima hic sermo est. Huic in armis ganglion adiposus. De his bubus Buffon snb nomine *Zebu* egit. Cuvira.

30. *Luxatis*. Hoc est, ut quidem reor, non cohærentibus capiti, sed mobilibus, qualia sunt Phrygiæ armentis, nti dicetur lib. IX, cap. 45. Hard. — Lego *luxatis cornibus*. Et quidem quibusdam ex istis *zebu* cornua maxime exigua, nec frontalibus ossibus implantata, sed pelli tantum adhærentia. Cuvier.

31. *Cætero nigri*. Varro, de Re rust. lib. II, c. 5, bonm formam prædicans : « Colore potissimum nigro, inqnit : deinde rubeo : tertio, helvo : quarto, albo. De mediis duobus prior, quam posterior, melior : utrique pluris, quam nigri et albi. » Harn.

32. *Ad laborem*. Deteriores in arando habentur, ac vituperantur. Haad. — *Ad laborem*. Ad laborem parum idonei. Hard.

33. *Tauris minora*. Adi Aristot. sect. 10, prob. 56. Hard.

34. *Domitura*. Vid. Colnm. libro VI, cap. 2, pag. 210. Hard.

35. *Optime cum*. Columella, loc. cit. pag. 211 : « Ubi plaustro, aut aratro juvencum consuescimns, ex domitis bubus valentissimum, eumdemque placidissimum cum indomito jungimus, qui et procurrentem retrahat, et cunctantem producat, etc. »

36. *Socium enim laboris agrique culturæ*. Ideo sancitum Athenis lege fuit ne immolaretur, quoniam, nt aiebant, γεωργός ἐστιν καὶ τῶν ἐν ἀνθρώποις καμάτων κοινωνός. Rhod. XIX, 26; Ælianns, Hist. lib. V, et Sueton. Domit. cap. IX, inter initia usque adeo a cæde ipsum abhorruisse ait, ut absente adhuc patre recordatus Virgilii versuum : « Impia quam cæsis gens est epulata juvencis, » edicere destinarit, ne boves immolarentur. Et Arat. Phænom. vers. 132, ait æreo demnm sæculo institutum nti boves aratores seu operarii ederentur. Numæ institutum vetus fuisse refert Bar. Brissou. de ritn nupt. mibi, pag. 475. Nec abs re est quod Aristot. in Œconomicis ait, βοῦς ἀντὶ οἰκέτου τοῖς πένησίν ἐστιν. Constantinus certe leg. Exsecutores, Cod. Quæ res pig. obl. poss. ob civilia debita boves aratorios pignori capi vetuit, ne culturæ abstraherentur. Cujacius, Observat. IV, 20. Dalec. — *Socium enim*. Hæc, ut Plinius, Co-

curæ, ut sit inter exempla[37] damnatus a populo romano, die dicta, qui concubino [38] procaci rure omasum [39] edisse se negante, occiderat bovem, actusque in exsilium, tanquam colono suo interempto.

Tauris in aspectu[40] generositas, torva fronte, auribus 6
setosis, cornibus in procinctu dimicationem poscentibus. Sed tota comminatio prioribus in pedibus. Stat ira[41] gliscente alternos replicans, spargensque in alvum [42] arenam, et solus animalium eo stimulo ardescens. Vidimus ex im-

lumella, in Procem. lib. VI, pag. 209. Hard.

37. *Ut sit inter exempla.* Ita Exemplorum Valerii Max. lib. VIII, cap. 1 : « Non supprimenda, inquit, illius quoque damnatio, qui pueruli sui amore corruptus, rogatus ab eo ruri ut omasum in cœnam fieri juberet, quum bubulæ carnis in propinquo emendæ nulla facultas esset, domi bove occiso, desiderium ejus implevit; eoque nomine, publica quæstione afflictus est : innocens, nisi tam prisco sæculo natus fuisset. » Colum. loco citat. « Bovis tanta fuit apud antiquos veneratio, ut tam capitale esset bovem necasse, quam civem. » Varro, de Re rust. lib. II, c. 5, de bove : « Hic socius hominum in rustico opere, et Cereris minister. Ab hoc Antiqui manus ita abstineri voluerunt, ut capite sanxerint, si quis occidisset. Qua in re testis Attica, testis Peloponesus. » Etiam apud Phrygas mos ille obtinuit, teste Æliano, Hist. Anim. lib. XII, cap. 34, et Stobæo, serm. XLII. Plura in eam rem vide apud Gothofred. in cod. Theod. de Pignoribus, tit. XXX, tom. I, pag. 225. Hard.

38. *Qui concubino.* Qui ut omasum præberet puerulo concubino, qui ex eo gustasse unquam se negabat, bovem occiderat, *ut omasum inde ei pararet.* Hard.

39. *Omasum.* Frixum intestinum, maxime bubulum, cibus plebeius, et vilis. Gallis, *des tripes.* Horatius lib. I, epist. XV, vers. 34 : « Patinas cœnabat omasi Vilis, et agnini, tribus ursis quod satis esset. » H.

40. *Tauris in aspectu.* Egregie describitur optima taurorum forma a Magone Carthaginiensi, apud Columellam, libro VI, cap. 1, pag. 209. Hard.

41. *Stat ira.* Stat ipse, quum ira gliscit, etc. Hard.

42. *Stat ira gliscente alternos replicans, spargensque in alvum arenam.* Ab his vocibus novæ periodi duximus initium, contextu verborum alias minime cohærente, quum sic libri editi exhiberent, « Tota comminatio prioribus in pedibus stat, ira gliscente alternos replicans, spargensque in altum, etc. » Sed et *in alvum* primi rescripsimus, tum admonitu codicum Reg. 1, 2, Paris. etc. tum ex re ipsa : prioribus enim pedibus, quum alternis vicibus replicantur ira gliscente, retrorsus arenam ejaculantibus, in ventrem

perio [43] dimicantes, et ideo monstratos, rotari, cornibus cadentes excipi, iterumque resurgere, modo jacentes ex humo tolli; bigarumque etiam curru citato, velut aurigas,
7 insistere. Thessalorum gentis inventum est, equo juxta quadrupedante cornu intorta [44] cervice tauros necare : primus id spectaculum dedit Romæ Cæsar dictator. Hinc victimæ opimæ [45], et lautissima deorum placatio. Huic

spargi illam manifestum est. Quod autem Chiffl. legit, *alternos replicans orbes*, ex conjectura ingenii additam ab aliquo vocem *orbes* præpostere, cæteri omnes codices, ipsaque res clamat. Hard.

43. *Vidimus ex imperio.* A Plinii mente longissime Barbarus aberravit, quum neglecta MSS. codicum, vetustarumque editionum auctoritate, scripsit *de imperio dimicantes*, quoniam pugnare inter se de regno tauros testatur Virgilius. Nos Reg. 1, 2, Paris. etc. fidem religiose secuti sumus, ac germanum loci hujus intellectum suo loco primi aperuimus. H. — *Vidimus ex imperio.* Vidimus, inquit, jussos dimicare tauros, imperata fecisse : atque idcirco quod jussis morem gererent, in Venationum ludis et Circo, spectaculi vice populo rom. monstratos et exhibitos. Hard.

44. *Cornu intorta.* Cornu taurum apprehendere, et cervice sic torta necare. Sueton. in Claudio, cap. xxi, pag. 72 : « Thessalos equites, qui feros tauros per spatia Circi agunt, insiliuntque defessos, et ad terram cornibus detrahunt. » Dio, in Nerone, libro LXI, pag. 693 : Ἐν δέ τινι θέᾳ ἄνδρες ταύρους ἀφ' ἵππων, συμπαραθέοντές σφισι, κατέστρεφον. Hard. — *Thessalorum gentis inventum est, equo juxta quadrupedante, cornu intorta*, etc. Verba Plinii absque dubio mendosa sunt : nam quid est, *cornu intorta cervice tauros necare?* nos scimus moris fuisse Thessalis illis equitibus in hac taurorum venatione, ut tauris adequitantes, injecto ad cornua vinculo, eos cernuare, et humi procumbere magna vi cogerent. Legendum igitur apud Plinium : *cornu intorto restibus*, vel, *retibus*. Πλέγμα et ἅμμα dixit in eadem re Philippus qui hanc taurorum venationem Thessalis familiarem ita describit hoc epigrammate : « Θεσσαλίης εὔιππος ὁ ταυρελάτης χορὸς ἀνδρῶν Χερσὶν ἀτευχήτοις θηρσὶν ὁπλιζόμενος Δενδροτυπεῖ πώλους ζεύγει σκιρτήματι ταύρων, Ἀμφιβαλεῖν σπεύδων πλέγμα μετωπίδιον. Ἀκρότατον δ' ἐς γῆν κλίνας ἅμα κ' εὔροπον ἅμμα Θηρὸς τὴν τόσσην ἐξεκύλισσε βίαν. » Artemidorus quoque ostendit, in Thessalia qui generosissimi essent, et nobilissimi taurorum venationi operam dedisse. Salm. Hist. Aug. p. 286.

45. *Hinc victimæ opimæ.* Hoc est, ex taurorum genere. Ita Virgil. Georg. lib. II, vers. 146 : « Hinc albi, Clitumne, greges, et maxima taurus Victima, sæpe tuo perfusi flumine sacro Romanos ad templa deum duxere triumphos. » MSS. omnes, et Parmensis editio, *optimæ*, vel *optumæ* legunt. Hard.

tantum animali omnium, quibus procerior cauda, non statim nato consummatæ, ut cæteris, mensuræ : crescit uni [46], donec ad vestigia ima perveniat. Quamobrem victi- 8
marum probatio in vitulo [47], ut articulum suffraginis contingat : breviore non litant. Hoc quoque notatum, vitulos ad aras humeris hominis allatos non fere [48] litare, sicut nec claudicante, nec aliena [49] hostia deos placari, nec trahente se [50] ab aris. Est frequens [51] in prodigiis priscorum, bovem loquutum : quo nuntiato, senatum sub dio haberi solitum [52].

46. *Crescit uni.* Rectius fortasse, *crescit enim.* Inde parœmia apud Petron. in satyr. pag. 408. Hard.

47. *Quamobrem victimarum probatio in vitulo.* De cura apud Veteres, delectuque anxio hostiarum, quas diis offerrent non mancas aut mutilas, sed omni sui parte integras, vide Alex. ab Alex. lib. III, cap. 12, et Magium, lib. IV, c. 4. Dalec.

48. *Non fere litare.* Ita MSS. Forte *litari*, uti mox, *placari.* H.

49. *Nec aliena.* Quæ deo suo non convenit. Nam ut ait Atteius Capito apud Macrob. Saturn. lib. III, cap. 10, pag. 408 : « Jovi tauro, verre, ariete, immolare non licet. Si quis forte tauro Jovi fecerit, piaculum dato. » Contra vero, ut ex Labeone et Virgilio refert idem, « Taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo. » Taurum et Marti licuit immolari. Hard. — *Nec claudicante, nec aliena hostia.* Morbosa, vitiosa, fissis auribus, lingua nigra, vel cauda, pilo amisso, acuminata. Alex. ab Alex. loco citato. Aliena hostia est, quæ deo non convenit. Apollini, Marti, Neptuno, taurus cæditur. Nundinis tantum Jovi arietem Flaminica immolat. Id. Dalec.

50. *Nec trahente se.* Macrob. Saturn. lib. III, cap. 5, pag. 394 : « Observatum est a sacrificantibus, ut si hostia quæ ad aras duceretur, fuisset vehementius reluctata, ostendissetque se invitam altaribus admoveri, amoveretur : quia invito deo offerri eam putabant : quæ autem stetisset oblata, hanc volenti numini dari æstimabant. » Hard.

51. *Est frequens.* Valer. Max. lib. I, cap. 6, num. 5 et 9, et Livius, lib. XXXV, pag. 427, bovem dixisse referunt : *Cave, Roma.* Exempla amplius duodecim collegit Bochartus, Hist. Anim. parte I, lib. II, cap. 14, pag. 198, quæ quum apud alicujus famæ historicos tam crebro occurrant, nemo tamen commentitia omnia esse negaverit. Nam vel male credula historicorum εὐήθεια in his, ut sæpe apud Veteres accidit, ἐσφάλη ; vel hoc historicis in consilio fuit ut quæ vel bene, vel male credita in vulgi opinionem aliquid valerent, fideliter traderentur. Hard. et Aj.

52. *Sub dio haberi solitum.* Non in rostris, aut curia, sed aprico loco, patentique cælo, tamen inau-

1 LXXI. (XLVI.) Bos in Ægypto[1] etiam numinis vice colitur, Apim vocant. Insigne ei, in dextro latere candicans macula, cornibus lunæ crescere incipientis. Nodus sub lingua, quem cantharum appellant[2]. Non est fas eum certos vitæ excedere annos, mersumque in sacerdotum fonte enecant; quæsituri luctu alium, quem substituant: et donec invenerint, mœrent, derasis[3] etiam capitibus: nec tamen
2 unquam[4] diu quæritur. Inventus deducitur Memphim a sacerdotibus. Delubra ei gemina, quæ vocant[5] thalamos, auguria populorum. Alterum intrasse lætum est, in altero dira portendit. Responsa privis[6] dat, e manu consulen-

gurato, ne senatusconsulta irrita forent. Alex. ab Alex. lib. V, cap. 27. DALEC.

LXXI. 1. *Bos in Ægypto.* Plinius hæc ab Herodoto mutuatus, Thalia, lib. III, num. 28, pag. 172. A Plinio, caput ferme integrum Solinus transcripsit, cap. XXXII, pag. 60. De Api præterea Mela, lib. I, cap. 9, pag. 13; Ammianus, lib. XXII; Ælianus, Hist. Anim. lib. XI, cap. 10, aliique. HARD.

2. *Quem cantharum appellant.* Cantharum a coloris nigredine, et scarabæi figura. Auctor est Porphyrius, lib. de Carnis Abstinentia, Ægyptios scarabæum in primis venerari, quod Solis sit animata effigies. Lunæ eosdem Apim consecrasse Solis et Lunæ signa gestantem: Solis quidem, nigrum pilum, et sub lingua cantharum: Lunæ vero maculam albam, nascentis Lunæ modo sinuatam. DALEC. — Vide quæ dicturi sumus lib. XXX, cap. 30. HARD.

3. *Derasis etiam.* Lucian. lib. de Sacrificiis, pag. 187. HARD.

4. *Nec tamen unquam.* Opera dæmonum similem mortuo bovem reperiri scribit Aug. de Civit. lib. XVIII, cap. 5. Ridet hoc idem, de Civit. lib. VI, cap. 10, et Minutius Felix, in Octavio. HARD.

5. *Delubra ei gemina, quæ vocant thalamos*, etc. In antiq. edd. libb. *Sunt delubra*, etc. Ego arbitror legend. *Tum delubra ei gemina, quæ vocant thalamos: augurio populorum alterum intrasse lætum est, in altero dira portendit: responsa privis dat e manu consulentium cibum capiendo.* Populi universi augurabantur læta quum alterum ex his delubris intrasset, in altero dira portendebat; at *privis*, id est, singulis dabat responsa, cibum capiendo e manu. SALM. pag. 440.

6. *Responsa privis.* Ita restituimus secuti vestigia Reg. 1, 2, et Paris. codd. in quibus *prius* legitur. Placet etiam Salmasio in Solin. pag. 440, *privis* legi. Olim *privatis*, libri vulgati præferebant. H. — *Responsa privis.* Hoc est, singulis, ad differentiam populorum, quibus augurium lætum unum id erat, quum ex thalamis geminis alterum intrasset: in alterum ingressus dira portendebat. HARD.

tium cibum capiendo. Germanici[7] Cæsaris manum aver-
satus est, haud multo postea exstincti. Cætero[8] secretus,
quum se proripuit in cœtus, incedit[9] summotu lictorum,
grexque puerorum comitatur, carmen honori ejus canen-
tium : intelligere videtur, et adorari velle. Hi greges re- 3
pente lymphati futura præcinunt. Femina bos semel ei
anno ostenditur, suis et ipsa insignibus, quanquam aliis:
semperque eodem die et inveniri eam, et exstingui tradunt.
Memphi est locus in Nilo, quem a figura vocant Phialam:
omnibus annis ibi auream pateram[10] argenteamque mer-
gunt iis diebus[11] quos habent natales Apis: septem hi sunt,
mirumque neminem per eos[12] a crocodilis attingi : octavo
post horam diei sextam, redire belluæ feritatem.

LXXII. (XLVII.) Magna et pecori[1] gratia, vel in pla- 1
camentis deorum[2], vel in usu vellerum. Ut boves victum

7. *Germanici*. De hac profectione Germanici in Ægypto, quæ ei origo et caput exitii fuit, Tacitus, Annal. lib. II, pag. 61, et Suetonius in Tiberio, cap. LII. HARD.

8. *Cætero secretus*. Reliquo tempore secreto custoditus, ubi se in cœtum proripuit, summoventibus turbam lictoribus *magistratuum more* incedit. HARD.

9. *Incedit summotu lictorum*. Addidit de sno Turnebus, vocem *strepitu*, legitque, *summoto strepitu lictorum*. Salmas. vocem *lictorum* expnngit, pag. 307, in Solin. legitque *incedit submoto, grexque*. Non vidit uterque *summotu* vel *submotu lictorum*, nibil esse nnnc aliud, quam submotione, sive lictoribus submoventibns confluentem hominum mnltitndinem. HARD.

10. *Omnibus annis ibi auream pateram*. Seneca, Quæst. Natural. libro IV, cap. 2, de Nilo tractans : « Post magnum deinde spatium duo eminent scopnli (Nili venas vocant incolæ) ex quibus magna vis effunditnr, non tamen quantum operire possit Ægyptum. In hæc ora stipem sacerdotes, et aurea dona præfecti, quum solemne venit sacrum, jaciunt. » DALEC.

11. *Mergunt iis diebus*. Magis ea lectio structuræ convenit, quam qnæ in libris hactenns inoleverat, *mergentes diebus*. HARD.

12. *Per eos*. Per eos dies natales. Solinns similis, quum : « quibus diebus, etc. » HARD.

LXXII. 1. *Pecori*. Ovibns. H.

2. *Placamentis deorum*. Herod. in Euterpe narrat Ægyptios, qui Thebas accolnnt, et omnino Thebanam præfecturam habitant, non oves, sed capras diis immolare : alias vero in præfectura Mendesia oves sacrificare, non capras. Muret. in Var. VIII, 13. DALEC.

hominum [3] excolunt, ita corporum [4] tutela pecori debetur. Generatio bimis [5] utrimque [6] ad novenos [7] annos : quibusdam et ad decimum [8]. Primiparis [9] minores fetus. Coitus omnibus ad Arcturi occasum [10], id est, a tertio idus maias,

3. *Victum hominum*. Agros, unde victus homini. MSS. Reg. 1, Chiffl. et Paris. *Sumptum hominum* legunt, eodem intellectu. Hard.

4. *Ita corporum*. Expolit hanc sententiam egregie Columella, lib. VII, cap. 2, pag. 249. Hard.

5. *Generatio bimis*. Didymus, Geopon. lib. XVIII, cap. 3, pag. 450. Hard.

6. *Utrimque*. Hoc est, maribus, ac feminis. Dissidet Columella, libro VII, cap. 3, pag. 252 : « Ætas, inquit, ad progenerandum optima est trima : nec tamen inhabilis usque in annos octo. Femina post bimatum maritari debet, etc. » H.

7. *Ad novenos*. Columella, Didymus locis cit. et Arist. Histor. Anim. lib. V, cap. 13, pag. 563, ad octo, μέχρις ἐτῶν ὀκτώ. Hard.

8. *Et ad decimum*. Ita MSS. omnes. Arist. tamen, et ad undecim, si bene curentur, tractenturque, ἐὰν δὲ θεραπεύεται καλῶς, καὶ μέχρις ἕνδεκα. Hard.

9. *Primiparis*. Primiparæ sunt matres, quæ primo genuerunt. Sic lib. XI, cap. 84, *Primiparæ sues*. Didymus in Geopon. lib. XVIII, cap. 3, p. 451 : Τὰ δὲ ἐκ τῶν πρωτογόνων ἀπαλλοτριοῦν χρὴ, ὡς ἀνεπιτήδεια πρὸς διαμονήν. *Oviculas ex primiparis natas secernere oportet, velut ineptas ad diuturnitatem*. H.

10. *Coitus omnibus ad Arcturi occasum*, etc. Scribo, *Coitus omnibus ab Arcturi occasu*. Varro lib. II, cap. 2 : « Tempus optimum ad admittendum ab Arcturi occasu ad Aquilæ occasum, quod quæ postea concipiunt, fiunt vegrandes atque imbecillæ. » Adstipulatur et apographon Toletanum, in quo *ab Arcturi occasu* scriptum est ad verbum. Pint. — *Ad Arcturi occasum, id est, a tertio idus maias, ad Aquilæ occasum, in X kal. Aug.* Pellicerius in notis MSS. Pintianum secutus, legendum monet, *ab Arcturi occasu*, adstipulante, inquiunt, Varrone, unde locus ille ad verbum sumitur; et re quidem vera loc. transcribunt (vide supra initium notæ hujus.) Sed utrumque hoc latuit, ita mutuatum esse id a Varrone Plinium, ut quod ille paulo crassius ac re minus accurate perpensa, statuisset, ipse corrigeret : neque enim, ut Varro, ipso Arcturi occasu, qui incidit in ante diem quintum idus, sed biduo post, hoc est, tertio idus, admissuræ pecoris Plinius initium facit. Quare ad Arcturi occasum, hoc est, circiter id tempus dixit, non ab occasu. Sic quod ad Aquilæ occasum spectat, qui finis a Varrone statuitur admissuræ, toto pariter triduo rursum Plinius ab eodem dissidet, uti monuimus : neque necesse est ut XIII kal. Aug. hic legamus, quanquam ita sensisse scimus eruditum Petavium, Var. Dissert. lib. II, cap. 8, pag. 92, sed *in X kal. Aug.* ut præ se ferunt MSS. omnes. Hard. — *Ad Arcturi occasum*. Hoc est, circiter Arcturi occasum matu-

ad Aquilæ occasum in x kal. Aug. "[11]. Gerunt[12] partum diebus centum quinquaginta : postea concepti[13] invalidi. Cordos vocabant[14] antiqui post id tempus natos. Multi hibernos[15] agnos præferunt vernis, quoniam magis intersit ante solstitium quam ante brumam firmos esse, solumque hoc animal utiliter bruma nasci. Arieti[16] naturale agnas fastidire, senectam ovium consectari : et[17] ipse

tinum, qui incidit in ante diem quintum idus maias, ut ipse Plinius auctor est locuples, libro XVIII, cap. 67. HARD.

11. *In X kal.* Ita MSS. omnes. Editi, *X kal.* Plinius lib. XVIII, cap. 69 : « Item XIII kalendas Augusti, quum Aquila occidit, usque in X kalendas ejusdem. » Itaque admissuræ tempus ad Aquilæ occasum pertinere sic ait, ut ultra triduum adhuc protrahatur, in X scilicet kalendas Aug. HARD.

12. *Gerunt partum.* Ita Varro, de Re Rust. lib. II, cap. 2, pag. 29. Nec dissidet ab utroque Florentinus in Geopon. lib. XVIII, c. 1, pag. 448, quum oves partum gerere ait mensibus quinque, μῆνας ε' κυοφορεῖ. HARD.

13. *Postea concepti.* Matres hujuscemodi fetibus debilitari, non ipsos, Varronis sententia est. Vid. supra notam 10, initio, ubi Varronianus locus a Pintiano admovetur. HARD.

14. *Cordos vocabant.* Varro, de Re rustica, lib. II, cap. 1 : « Dicuntur agni cordi qui post tempus nascuntur, et remanserunt in vulvis intimis; χορίον vocant, a quo cordi appellati. » Erunt cordi igitur, non ex initu seriore concepti, sed qui ultra legitima partus tempora, hoc est, ultra CL dies in utero fuerint. Sic apud Festum de tritico, sive a re frumentaria illud in animalitatem translatum est, sive secus : « Corda frumenta, quæ sero maturescunt : ut fenum cordum. » HARD. et AJ.

15. *Multi hibernos.* Bis gravidæ pecudes, ut Virgilius cecinit Georg. II, æstate, et hieme. Columella, lib. VII, cap. 3, pag. 253 : « Melior est autumnalis verno, sicut ait verissime Celsus : quia magis ad rem pertinet, ut ante æstivum hibernum solstitium convalescat, solusque ex omnibus animalibus bruma commode nascitur, etc. » Tenerioribus agnis multo majora instare et incumbere ab æstu, quam a frigore damna planissime ex his efficitur. HARD.

16. *Arieti.* Arist. Hist. Anim. lib. V, cap. 13, pag. 564. Didymus, Geopon. lib. XVIII, cap. 3, pag. 450 : Οἱ κριοὶ μᾶλλον τὰς πρεσβυτέρας διώκουσι θᾶττον ὀχευομένας, καὶ ὕστερον τὰς νέας. HARD.

17. *Et ipse senecta.* Arist. p. 559, non dixit vetulos præstantiores esse, sed vetulos τῷ ὕστερον ἔτει, hoc est, anno ætatis secundo, nam de priore antea egerat. Et Columella teste, ipsaque adeo experientia exploratum est, trimos hircos, et arietes, esse ad admissuram præstantiores, eorumque sobolem uti-

senecta[17] melior, mutilus quoque[18] utilior. Ferocia[19] ejus cohibetur, cornu juxta aurem terebrato. Dextro[20] teste præligato feminas generat, lævo mares. Tonitrua[21] solitariis ovibus abortus inferunt. Remedium est congregare
3 eas, ut cœtu juventur. Aquilonis[22] flatu mares concipi dicunt, Austri feminas : atque in eo genere arietum maxime spectantur ora : quia cujus coloris[23] sub lingua

diorem esse, robustiorem, et grandiorem. Hard.

18. *Mutilus quoque utilior.* Ex Chiffl. cod. in quo *mutilus* diserte, aliorumque vestigiis, Reg. 1, 2, et Paris. in quibus *utilius quoque utilior* legitur, editos hactenus libros castigavimus, qui *illis quoque utilior* præferebant. Columella lib. VII, cap. 3, arietem probat intortis cornibus, « non quia magis, inquit, hic sit utilis, (nam est melior mutilus aries,) sed quia minime nocent intorta potius, quam surrecta et patula cornua. » Pauloque post : « Mutilum probabimus marem, quoniam est illud incommodum in cornuto, quod quum sentiat se velut quodam naturæ loco capitis armatum, frequenter in pugnam procurrit, et fit in feminas quoque procacior. » H. — *Mutilus quoque.* Mutilus vero hircus et cornibus mutilatus. Hard.

19. *Ferocia.* Africanus in Geopon. lib. XVIII, cap. 5, p. 451 ; Columella rursus, lib. VII, cap. 3, pag. 251, ex Epicharmo Syracusano. Hard.

20. *Dextro teste.* Democritus, apud Colum. lib. VI, cap. 28, et lib. VII, cap. 3, pag. 253 ; Palladius quoque, lib. IV, in Martio, tit. XI, pag. 102 ; Didymus loc. cit. Sed convellit hoc placitum idoneis sane rationibus Aristoteles, de Gener. Anim. lib. XI, cap. 1, pag. 1116. Hard.—Quod minime vetat quin et diebus nostris credant plurimi agricolæ, nou prius suum errorem depositurì quam ignorantiam naturæ, et tot præjudicatas opiniones. Aj.

21. *Tonitrua.* Explanatius Aristoteles, Hist. Anim. lib. IX, c. 4, pag. 1016 : « Instituuntur, inquit, ab upilionibus oves, ut strepitum cienti congregentur. Nam tonante cælo si qua prægnans seorsim deprehendatur, neque concurrat, abortum facit : ἐὰν γὰρ βροντήσαντος, ὑπολειφθῇ τις, καὶ μὴ συνδράμῃ, ἐκτιτρώσκει, ἐὰν τύχῃ κύουσα. » H.

22. *Aquilonis.* Arist. Hist. Anim. lib. VI, cap. 19, pag. 732 ; Didymus in Geopon. loc. cit. Ælianus, Hist. Anim. lib. VII, cap. 27; Columella ex Arist. lib. VII, c. 3, pag. 253; Palladius item in Julio, tit. IV, lib. VIII, pag. 131, et Albertus M. de Animal. tract. III, lib. VI, cap. 2, pag. 209. Hard.

23. *Quia cujus coloris.* Democritus in Geopon. lib. XVIII, c. 6, p. 451; Arist. loc. cit. pag. 733 ; Albertus loc. cit. Columella item, pag. 250, ex Virgilio, scribente in Georg. « Illum autem, quamvis aries sit candidus ipse, Nigra subest udo tantum cui lingua palato,

habuere venas, ejus et lanicium est in fetu : variumque, si plures fuere : et mutatio aquarum [24] potusque variat. Ovium summa genera duo, tectum [25] et colonicum : illud mollius, hoc in pascuo delicatius, quippe quum tectum [26] rubis vescatur. Operimenta ei [27] ex Arabicis [28] præcipua.

LXXIII. (XLVIII.) Lana autem [1] laudatissima Apula, et quæ in Italia græci pecoris [2] appellatur, alibi italica. Tertium locum Milesiæ [3] oves obtinent. Apulæ breves villo, nec nisi pænulis [4] celebres. Circa Tarentum Canusiumque 1

Rejice, ne maculis infuscet vellera pullis Nascentem. » Hard.

24. *Mutatio aquarum*. Varro, de Re Rust. lib. II, cap. 2, pag. 79 : « Quamdiu admissura fit, eadem aqua uti oportet : quod commutatio et lanam facit variam, et corrumpit uterum. » Hard.

25. *Tectum et colonicum*. Tecti meminit Columella, lib. VII, cap. 4, pag. 257; idem c. 2, p. 250, tectum, molle; colonicum, hirsutum vocat : Varro, pellitum, illud; istud, hirtum. Tectum id genus ovium est, quod propter lanicii elegantiam, in ejus tutelam, pellibus integebatur. Unde Horatius, lib. II, ode VI, v. 10 : « Dulce pellitis ovibus Galesi Flumen. » Columella de injuria veprium ruborumque in pascendo, lib. VII, cap. 3 : « Molle vero pecus, inquit, etiam velamen quo protegitur, amittit, atque id non parvo sumptu reparatur. » Ovibus præcipue Græcis, seu Tarentinis, id tegumen imponi solitum ait idem cap. 4. Ovis colonicæ rursum Plinius meminit lib. XXVI, cap. 62. H.

26. *Quippe quum tectum*. Illud, inquit, quod tectum vocatur, non tam delicate pascitur : vescitur enim et rubis : colonicum delicatius, solo gramine. Hard.

27. *Operimenta ei*. Tecto scilicet ovium generi, ut diximus plane modo. Ita MSS. Hard.

28. *Ex Arabicis*. De Arabicis ovibus, Ælianus, Hist. Anim. lib. X, cap. 4. Quod tam longe petita ex earum pellibus operimenta fierent, idcirco, non parvi sumptus esse ea Columella pronuntiavit, loc. cit. Hard.

LXXIII. 1. *Lana autem*, etc. Sic Columella, lib. VII, cap. 2, pag. 249 : « Generis eximii Milesias, Calabras Apulasque, nostri existimabant, earumque optimas Tarentinas, etc. » Hard.

2. *Græci pecoris*. Columella, lib. VII, cap. 4 : « Græcum pecus, quod plerique Tarentinum vocant. » Est Tarentum, scilicet, Magnæ Græciæ, ut vocabant, quæ pars est Italiæ, oppidum. Hard.

3. *Milesiæ*. De his Tzetzes Chiliad. X, v. 349; Apollonius in Hist. Commeut. cap. XX; Columella, loc. cit. Hard.

4. *Pænulis*. Pallii genus est ad arcendas pluvias idoneum, pænula.

summam nobilitatem habent. In Asia vero eodem[5] genere Laodiceæ[6]. Alba Circumpadanis[7] nulla præfertur, nec
2 libra centenos nummos[8] ad hoc ævi excessit ulla. Oves non ubique tondentur : durat quibusdam in locis vellendi mos[9] : colorum plura genera : quippe quum desint etiam nomina eis. Quas nativas[10] appellant, aliquot modis Hi-

5. *Eodem genere.* Hoc est, et breviore villo, et pænulis idoneo, ut Apula. HARD.

6. *Laodiceæ.* Hieronymus in Jovinianum : « Nunc lineis et sericis vestibus, et Atrebatum, ac Laodiceæ indumentis ornatus incedis. » DALEC. — *Laodiceæ.* De Laodicenis ovibus ac lanis, egregie Strabo, lib. XII, pag. 578. Laodicea Cariæ hæc est, Lyco flumini imposita, de qua lib. V, cap. 29. HARD.

7. *Circumpadanis.* Altinates et Parmenses signat Colum. lib. VII, cap. 2, pag. 249 : « Nunc lanæ gallicæ pretiosiores habentur, earumque præcipue Altinates. » Fuit enim quondam Altinum in Padi paludibus. Et Martialis, lib. XIV, epig. CLV, cui lemma inscriptum, *Lanæ albæ* ; « Velleribus primis Apulia : Parma secundis Nobilis : Altinum tertia laudat ovis. » H.

8. *Centenos nummos.* Sive sestertios. Efficit ea summa, monetæ gallicæ, fere 17 f. 50 c.

9. *Vellendi mos.* Varro de Ling. Lat. l. IV : « Veliæ unde essent plures accepi caussas, in queis, quod ibi pastores palatim ex ovibus ante tonsuram inventam, vellere lanam sint soliti, ex quo vellera dicuntur. » DALEC. — *Vellendi mos.* Varro, de Re Rust. lib. II, cap. 11 : « Lanam demptam ac conglobatam alii vellera, alii velumina appellant ; ex quorum vocabulo animadverti licet, prius lanæ vulsuram, quam tonsuram inventam. Qui etiamnunc vellunt, ante triduo habent jejunas, etc. » Isidorus, Origin. lib. XIX, cap. 27 : « A vellendo vellus, quod prius lanæ vellerentur, non tonderentur. » HARD.

10. *Quas nativas appellant, aliquot modis Hispania*, etc. Locum hunc, qui vitiosissimus visus est ad hunc diem eruditis, sola fere interpunctione restituta, sanavimus. Ita prius edebatur : « Colorum plura genera : quippe quum desint etiam nomina eis, quas nativas appellant aliquot modis. Hispania nigri velleris præcipuas habet, Pollentia juxta Alpes cani : Asia rutili, quas Erythræas vocant : item Bætica : Canusium fulvi : Tarentum et suæ pulluginis. » In MSS. quidem legitur *canusia rutili*, ex quo Plinii editores *cani Asia rutili*, effinxerunt : pro *jam Asia*, uti ex Columella a nobis laudato constat. Dalecampius, *quos nativos* legit, refertque ad colores. Salmasius pag. 316, in Solin. omnia videtur emendando pessumdare : Asiam omittit, de qua Columella tamen, cui Pliniana hæc similia sunt : Canusium substituit, atque eamdem vocem, ubi mox sedem habet, codicum omnium securus expungit : aliaque committit, quæ et referre piget, nec refellere

spania : nigri velleris præcipuas habet Pollentia[11] juxta Alpes : jam Asia rutili[12], quas Erythræas vocant : item Bætica[13] : Canusium[14] fulvi : Tarentum et suæ pulliginis[15].

otium est. Nos emendationem nostram, et codicum fide, quam servamus integram, et probatissimorum scriptorum auctoritate, et simplici ac peraccommodata ad Plinii verba mentemque interpretatione, tuemur. Nativas interim oves appellari scito eas, quarum vellus, quo sponte colore imbutum a natura est, eo ipso in lanificia textiliaque opera adhibetur, nec saturatur alieno. Nec de sententia jam anxie laboraveris : Quas oves, inquit, nativas appellat Hispania, eæ aliquot modis diversæ, seu in varia distribui genera possunt, pro velleris colorumque discrimine : sunt enim aliæ pullæ, flavæ aliæ, etc. De pullis, Nonius Marcellus, cap. XVI, num. 13, p. 795 : « Pullus color est, quem nunc Hispanum, vel nativum dicimus. » De flavis, Martial. lib. IX, epigr. LXII : « In Tartessiacis domus est notissima terris, Qua dives placidum Corduba Bætin amat, Vellera nativo pallent ubi flava metallo, Et linit Hesperium bractea viva pecus, etc. » Lanam Hispaniensem in primis commendat Strabo, lib. III, p. 144. HARD.

11. *Pollentia.* Martialis, libro XIV, epigr. CLVII, cujus lemma, *Lanæ Pollentinæ* : « Non tantum pullo lugentes vellere lanas, Sed solet et calices hæc dare terra suos. » Silius Italicus, lib. VIII, pag. 375 : « Fuscique ferax Pollentia villi. » Et Columella, libro VII, capite 2, pag. 249, de variis lanarum coloribus : « Sunt etiam, inquit, suapte natura pretio commendabiles, pullus atque fuscus, quos præbet in Italia Pollentia, etc. » HARD.

12. *Asia rutili.* Columella loc. cit. « Nec minus Asia rutilos, quos vocant ἐρυθρούς. » HARD.

13. *Item Bætica.* Subintellige, rutili : nec forte de tota Bætica accipiendum. Plinio Martialis videtur patrocinari, scribens libro V, epigr. XXXVIII, pag. 277, ad Erotium puellam, « Quæ crine vincit Bætici gregis vellus, Rhenique nodos, aureamque nitellam. » Rutilas certe Germanorum comas, qui Rhenum accolunt, scribit Tacitus, lib. de Morib. German. pag. 125, et Seneca, de Ira, lib. III, c. 26, pag. 596 : « Non est Æthiopis inter suos insignitus color : nec rufus crinis, et coactus in nodum apud Germanos. » Sed planius apertiusque aurea, ξανθὰ, Bæticæ vellera Martialis commendat, libro XII, epigr. C : « Bætis olivifera crinem redimite corona, Aurea quæ nitidis vellera tingit aquis. » Adde et libri XIV, epigr. CXXXIII, cui lemma, *Lacernæ Bæticæ.* HARD.

14. *Canusium fulvi.* Fuscas tamen, rufasque Canusinas laudat Martialis idem, lib. XIV, epigr. CXXVII et CXXIX, ut non unius tantum generis color ovium in iis regionibus, sed multiplicis, fuisse videatur. HARD.

15. *Suæ pulliginis.* Hoc est, non

Succidis [16] omnibus medicata vis. Istriæ Liburniæque pilo propior, quam lanæ, pexis aliena vestibus [17], et quam Sa-
3 lacia [18] scutulato textu [19] commendat in Lusitania. Similis

Pollentinæ illi, Hispaniensique communis, sed peculiari quadam nota discretæ. Hard.

16. *Succidis.* Quæ porro præstent remedia lanæ succidæ, dicetur lib. XXIX, cap. 9. Quænam vero succidæ sint, perspicue edocuit Varro, de Re Rustica, lib. II, cap. 11: « Tonsuræ tempus, ait, inter æquinoctium vernum, et solstitium, quum sudare cœperint oves, a quo sudore recens lana tonsa, succida est appellata. » Hard.

17. *Pexis aliena vestibus.* Pexæ vestes, in quibus nec stamen, nec subtegmen apparet, eminente et operiente villo. Nam quibusdam licia numerare licet, ut in quarum textis et tramis lana est propior. Tales sunt Istrianæ. Turn. Advers. lib. V, cap. 14. Dalec. — *Pexis.* Pexa vestis, ἡ μαλλωτὴ ἐσθὴς, divitum erat, eminentiore longioreque villo, cui rasa tritave opponebatur. Martialis, libro II, epigr. LVIII: « Pexatus pulcre rides mea, Zoile, trita. » Horatius quoque, libro I, epist. 1, vers. 95: « Si forte subucula pexæ Trita subest tunicæ. » Hard.

18. *Et quam Salacia scutulato textu commendat in Lusitania.* Libri ante nos editi, *et quam sola ars*, audaci admodum conjectura, contemptuque codicum, quorum nos fidem secuti, secure Salaciam agnoscimus, imperatoriam urbem cognominatam, nobile Lusitanorum oppidum Plinio, lib. IV, cap. 35. Pomponio Melæ, cæterisque. Confirmat egregie hanc lectionem, tum ipsa per se orationis structura: tum vero maxime Strabo, lib. III, pag. 144, ubi lanam Hispaniensem laudans, impense texta quædam valde tenuia commendat, *quæ Salaciatæ*, inquit, *faciunt:* ὑπερβολὴ δὲ, τῶν καὶ λεπτῶν ὑφασμάτων, ἅπερ οἱ Σαλτιῆται κατασκευάζουσιν. Ubi Casaubonus, quinam sint isti Σαλτιῆται, fatetur adhuc se quærere, interimque legere Σεταβῆται. Satis confidenter id quidem. Nos de Salacia hæc Pliniana accepimus. Et hnc forte spectat vox *Salacia* in notis quæ Tironi adscribi solent, apud Gruterum, p. 135. Hard.

19. *Scutulato textu.* Scutulas vocat auctor, τὰ πλίνθια, nimirum quadra, similia retium maculis, quas Græci vocant τοὺς βρόχους. Gallos Diod. ait saga gestare ῥαβδωτὰ, πλινθίοις πολυάνθεσι καὶ πυκνοῖς διαλημμένα, scutulata, et reticulatim distincta, virgata Propertio et Virgilio, Polluci ῥαβδοειδῆ, non assuto purpureo limbo ornata, ut exponit Servius. Scutale Livio in funda, quod est reticulatum. Polluci βρόχος, sive macula, τὸ συνεχὲς ἐν τοῖς δικτύοις διάστημα τετράγωνον, συνεστηκὸς ἐκ τεττάρων ἁμμάτων ὃ τεινομένης τῆς ἄρκυος γίνεται ῥαβδοειδές. Scutulatus ergo textus, virgatus est, macularum instar cancellatim et reticulatim distinctus. Scalig. — Scutulæ forma quadrata et oblonga. Censorinus, ἑτερομήκεις, quadrangulum imparibus lateribus, et angulis minime

circa Piscenas [20] provinciæ Narbonensis : similis et in Ægypto, ex qua vestis detrita usu pingitur [21], rursusque ævo durat. Est et hirtæ pilo crasso in tapetis antiquissima gratia : jam certe priscos iis usos, Homerus [22] auctor est. Aliter hæc Galli pingunt, aliter Parthorum gentes. Lanæ et per se coactam vestem [23] faciunt : et si addatur acetum, etiam ferro resistunt : immo vero [24] etiam ignibus novis-

rectis, scutulæ simile, XI, 24. Araneorum rete scutulatum est. Turn. XXVII, 24. Dalec.—*Scutulato textu.* Orbiculato, vel quadrato. Scutulata vestis a scutulis nomen habet, hoc est, a σκυτάλη, quæ vox in Glossis habetur : non a voce *scutum*. Nam et in scutulata prima brevis est : in voce *scutum* producta. Scutula autem segmentum est aliquod quadratum, vel orbiculatum, vel cuneatum. Scutulata itaque sunt crebris laterculis, quadris, orbiculisve distincta, divisa : quale fere in retibus, reticulatisque operibus cernimus. Sic aranearum scutulatum rete Plinius appellat, lib. XI, cap. 28. De scutulatis, Juvenalis, satyra II, v. 97 : « Cærulea indutus scutulata, aut galbana rasa. » Infra quoque Plinius tapetium intextum significans: « Instituit, inquit, scutulis dividere Gallia. » Papias in Vocabulario : « Scutulata, genera vestimentorum, dicta quod orbiculos quosdam habent in similitudinem scutulorum » Igitur et orbiculis quoque constat textus scutulatus, κύκλῳ ὑφασμένος. At plerumque forma est quadrata et oblonga, ita ut e parallelis lineis constante quadrangulo, lineas quidem æquales habeat pars quæque dimidia, sed inæquales angulos. *Lausangias* Galli vocant, a foliorum lauri similitudine, quasi *laurangias*, *des lozanges*. Hard.

20. *Piscenas. Pezenas.* In notitia imperii legitur, cap. 42 : « Procurator Baphii Narbonensis, et Telonensis Galliarum. » Piscenis videtur sedem is habuisse. Hard.

21. *Detrita usu pingitur.* Ita rescripsimus admonitu codicum MSS. Reg. 1, 2, Paris. Chiffl. Dalec. etc. Prius, *tingitur* perperam legebatur. Pingi vestem laneam, pro *intertexi*, familiare esse latinis scriptoribus, neminem latet. Hard.

22. *Homerus.* Odyss. IV, v. 427: Καὶ ῥήγεα καλὰ Πορφύρε' ἐμβαλέειν, στορέσαι δ' ἐφύπερθε τάπητας. H.

23. *Coactam vestem.* Coactam vestem Reg. 1, 2, Paris. etc. magno consensu defendunt. Alii, *Lanæ ei per se coactæ*, legunt. Vestem coactam faciunt coactilia, Græcis πιλήματα dicta, Gallis, *du feutre.* Ipsa quoque *coactilis* appellatur in notis Tironis apud Gruterum, pag. 157, inter vestium species. Vide Constantinum in Lexico, v. πίλημα. Opifices in eo genere LANARII. COACTORES in vetustis lapidibus appellantur, et LANARII. COACTILIARII, apud Gruter. p. 648. Hard.

24. *Immo vero.* Immo vero etiam resistunt ignibus, ubi sunt ultimo expurgatæ : extractæ enim ex ahenis eorum qui eas purgant ac po-

simo sui purgamento, quippe ahenis polientium extractæ, in tomenti usum veniunt [25], Galliarum, ut arbitror, invento : certe gallicis hodie nominibus discernitur [26] : nec
4 facile dixerim, qua id ætate cœperit. Antiquis enim torus e stramento [27] erat, qualiter etiam nunc [28] in castris. Gausapa [29] patris mei memoria cœpere : amphimalla,

liunt, pro tomento adhibentur, Galliarum, ut arbitror, invento : sunt enim varia apud Gallos tomenti nomina. Hard.

25. *In tomenti usum veniunt.* Sic legend. Loquitur enim de lanarum purgamentis. Est autem tomentum, culcitæ fartum. Martialis : « Culcita tomento quam viduata suo. » Et de tomento, non de indumento accipiendum alioqui satis indicant quæ sequuntur : « Antiquis enim torus e stramento erat. » Gel.— *In tomenti usum.* Tomentum hoc loco lana est, quæ ex pannis, seu textis laneis extrahitur, ab iis qui ea poliunt, ut deinde ea culcitæ farciantur. Gallis, *bourre-lanice*: *laine-bourre.* Varro, de Ling. Lat. lib. IV, pag. 40 : « Posteaquam transierunt ad culcitas, quod in ea sagum, aut tomentum, aliudve quid calcabant, ab inculcando culcita dicta. » Hard.

26. *Gallicis... discernitur.* Sane tomentum Lingonicum Martialis eximie commendat, lib. XIV, ep. clx, et Cadurcum, seu culcitam Cadurcam cum tomento, Juvenal. satyra vi, v. 538, ac Plinius ipse, lib. XIX, cap. 2. Hard.

27. *Antiquis enim torus e stram.* etc. Lege : *Antiquis enim torus e stramento erat, qualiter etiam nunc in castris. Gausapa patris mei memoria cœpere : amphimalla nostra*, etc. Dicit toros antiquitus e stramento fuisse, et sua adhuc ætate in castris ita esse. Salm. pag. 398.

28. *Qualiter nunc etiam in castris. Gausape patris mei memoria cœpere*, etc. Aliter in Apographo Toletano : *Qualiter etiam nunc in castris causa patris mei memoria*, etc. Ut forte scribendum sit : *Qualiter etiam nunc in castris gausape. Avorum memoria cœpere amphimalla, sicut nostra villosa etiam ventralia.* Movet me quod non ea fuit conditione Plinius, ut non desiderata fuisset ejus prudentia si in commentatione rerum naturalium, quam ad communem totius humani generis utilitatem componebat, et præsertim romano imperatori dicata, patris sui meminisset. Pint.

29. *Gausapa patris mei memoria cœpere : amphimalla, nostra : sicut villosa etiam ventralia.* Interpunctione leviter immutata, locum alias maculosum restituimus. Libri olim, ut suaserat Pint. *qual. e. n. in castris gausape.* Perinde ac si militare stratum, cubileve, gausapis vocabulo apte indicaretur : « Patris mei memoria cœpere amphimalla nostra : sicut villosa, etc. » Toros tantum ait e stramentis quondam fuisse, atque etiam tum esse sua ætate : gausapa deinde patris sui memoria; amphimalla, sua, sive, se adolescente : tunicam in modum gausa-

nostra[30] : sicut villosa etiam ventralia[31]: nam tunica lati clavi[32], in modum gausapæ[33] texi nunc primum incipit. Lanarum nigræ nullum colorem bibunt. De reliquarum infectu suis locis dicemus[34], in conchyliis marinis, aut herbarum natura.

LXXIV. Lanam in colo[1] et fuso Tanaquilis, quæ eadem 1
Caia Cæcilia[2] vocata est, in templo Sangi durasse, pro-

pis, se vidente ac seniore, quum hæc scriberet, cœpisse texi. H. — *Gausapa.* Gausapina indumenta plurimo longiore muniebantur villo, hibernisque ideo adversus frigora expetebantur. Hinc Martialis, lib. XIV, epigrammat. CXLV, cui titulus: *Pænula gausapina :* « Is mihi candor inest, villorum gratia tanta est, Ut me vel media sumere messe velis. » Hard.

30. *Amphimalla, nostra.* Ἀμφιτάπητες Hesychio. Lucilius : « Psylæ, atque amphitapæ molles cum ingentibu' villis. » Talia amphimalla hodie sunt, quæ vocamus *couvertures de Catalogne.* Dalec. — *Amphimalla, nostra.* Nostra, inquit, memoria cœpere in usum venire amphimalla texta, hoc est, ex utraque parte villosa. Ea Nonio quoque *Amphitapæ* dicuntur : ejusmodi sunt quas hodie vulgus, modo, ut inquit Dalec. *couvertures de Catalogne*, interdum *cappes de Béarn*, de regionis nomine, ubi præcipue texuntur, appellat. Hard.

31. *Ventralia.* Ventrale κοιλιόδεσμος, φοῦνδα, Glossæ; jurisconsultis zona, crumena, quam et Fundum vocaverunt et Profundum. Cujacius, Observ. X, 27, gausapa et gausapia, tapetes insignes mollitia villorum, et artificio texturæ, quibus mensæ teguntur. Martial. CXXXVIII, 14 : « Nobilius villosa tegant tibi gausapa citrum. » Dalec. — Bulgam quoque appellari Vossius ait in Etymol. quia ad ventrem præcincta. Male : ventrale zonæ genus est, quod ventri apponitur : unde nomen. Quod Plinio, libro XXVII, cap. 28, ventrale dicitur, hoc Apuleio, tit. IV, cap. 100, semicinctium appellatur. Vide quæ de semicinctii voce erudite collegit Vir Cl. Ducange, in Glossario. H.

32. *Lati clavi.* Quid sit latus clavus, quid angustus dicemus libro sequenti, cap. 63. Hard.

33. *In modum gausapæ.* Hoc est, longiore villo texi, qualis est in gausapinis indumentis. Hard.

34. *Suis locis dicemus.* Libro IX, c. 62 et seqq. ac libro deinde XXI, cap. 22. Hard.

LXXIV. 1. *Lanam in colo.* Ita MSS. omnes. Editi, *cum colo.* H.

2. *Caia Cæcilia.* Festus : « Caia Cæcilia appellata est, ut Romam venit, quæ antea Tanaquil vocitata erat, uxor Tarquinii Prisci regis Romanorum, etc. » Verius Plutarchus, in Quæst. Rom. pag. 271, uxorem ait fuisse unius e Tarquinii liberis : eidem in templo Sanci statuam priscis temporibus positam, cum sandaliis et fuso, quæ domi actæ vitæ, industriæque argumento essent. Διὰ Γαΐαν Καικιλίαν καλὴν

dente se, auctor est M. Varro[3]: factamque ab ea togam regiam undulatam in æde Fortunæ, qua Ser. Tullius fuerat usus. Inde factum[4], ut nubentes virgines comitaretur colus compta[5], et fusus cum stamine. Ea prima texuit rectam tunicam[6], quales cum toga pura[7] tirones induuntur, no-

καὶ ἀγαθὴν γυναῖκα, τῶν Ταρκυνίου παίδων ἑνὶ συνοικήσασαν, ἧς ἐν τῷ τοῦ Σάγκτου ἱερῷ χαλκοῦς ἀνδριὰς ἕστηκεν· ἔκειτο δὲ πάλαι καὶ σανδάλια, καὶ ἄτρακτοι, τὸ μὲν οἰκουρίας αὐτῆς, τὸ δὲ ἐνεργείας σύμβολον. Sic filiæ Ottonis M. imp. sepulcro fusum appensum Ditmarus docet, lib. II, pag. 25. Hard.—Quæcumque tamen hæc fuerit Caia Cæcilia, sive Tarquinii Prisci regis uxor, seu una e nuribus, certe videtur optima lanifica fuisse : et ideo in ejus memoriam sempiternam institutum fuit, ut novæ nuptæ ante januam mariti interrogatæ quænam vocarentur, Caiam se esse dicerent. Alex. ab Alex. II, 5. Vide Festum in Recta et Regilla. Dal.

3. *In t. Sangi... V.* Equidem demiror hunc Sangum tantopere ignotum perstitisse recentioribus grammaticis, ut etiam in Liviana historia uno atque altero loco in Janum sit demutatus. Et est quidem unius numinis utrumque nomen : sed hæc Romana appellatio est, illa altera Sabina. Gelen. — *In templo Sangi.* Hujus Sangi meminit quoque Liv. lib. VIII, pag. 144. Σάγκτος a Plutarcho scribitur, loco cit. Varro, de Ling. Lat. lib. IV, pag. 19. Sanctum Sabina lingua, Herculem esse Græca putat. Et Festus : « Propter viam fit sacrificium, quod est proficiscendi gratia, Herculi aut Sanco, qui scilicet idem est deus. » Vide August. de Civit. lib. XVIII, cap. 19; Ovidium in Fastis, lib. VI, v. 213. Sangi sacellum in septima Urbis regione locat P. Victor : « Sacellum Genii Sangi. » Hard.

4. *Inde factum.* Plutarchus, in Quæst. Rom. pag. 271. Hard.

5. *Colus compta.* Vide quod notatum est libro XXIX, cap. 2. Dalec.

6. *Rectam tunicam.* Recto filorum ductu textam, ὀρθοστάδιον, ἄῤῥαφον ἐκ τῶν ἄνωθεν ὕφαντον δι' ὅλου. Recta tunica Isidoro, quam sursum versus stantes texunt : *qu'on fait au métier droit.* Dalec. — *Rectam tunicam.* Festus : « Rectæ appellantur vestimenta virilia, quæ patres liberis suis conficienda curant, ominis causa : ita appellata, quod a stantibus et in altitudinem texuntur. » Et alio loco : « Regillis, tunicis albis, et reticulis luteis, utrisque rectis, textis sursum versum a stantibus, pridie nuptiarum diem, virgines indutæ cubitum ibant, ominis causa, ut etiam in togis virilibus daudis observari solet. » Hard.

7. *Cum toga pura.* Toga pura, virilis, libera, eadem erat, inquit Manutius, de Quæsitis per epist. lib. I. Pura vocabatur, quia nulla diversi coloris fascia prætexeretur. Dabatur in exitu anni sexti decimi. Antea prætexta induebantur : mos tamen ille non semper obtinuit. Ea

væque nuptæ. Undulata[8] vestis prima e laudatissimis fuit: inde sororiculata[9] defluxit. Togas rasas[10] Phryxianasque[11],

vestis initium virilis ætatis indicabat: propterea virilis etiam dicebatur. Qui vero eam sumebant, tirones appellabantur: uti tum ex hoc Plinii loco apparet, tum ex illo Suetonii, de Caio, cap. x, p. 56: « Uno atque eodem die togam sumpsit, barbamque posuit, sine ullo honore, qualis contigerat tirocinio fratrum ejus. » Liberam quoque vocitabant, quia pueris toga pura initium quoddam libertatis erat, quum antea custodirentur a pædagogis. Hard.

8. *Undulata*. Meliorum codicum admonitu rescripsimus, *undulata vestis prima e laudatissimis*, quum prius editi præ se ferrent, *primo e lautissimis*. Paulo post, *acu facere Idæi Phryges*, habet sane Parmensis editio: sed MSS. codices refragantur: in quibus, uti edidimus, *acu facere id Phryges invenerunt*. Translata vox ab undis, seu fluctibus: ut gall. diceretur *ondé, fait en ondes*. Nonius, c. II, n. 926: « Undulatum, nove positum purum. » Varro, de vita populi rom. lib. I: « Et a quibusdam dicitur esse virginis Fortunæ simulacrum, eo quod duabus undulatis togis est opertum: proinde ut olim reges nostri undulatas, et prætextas togas soliti sint habere. » Hard. — Nonne quod Nostrates hodie vocant *moiré*? Aj.

9. *Sororiculata*. Ita MSS. omnes. Editi, *soriculata*. Utriusque vocis incerta originatio, inexplorata adhuc vis et significatio est. Vide Turnebum, Advers. lib. XXIV, cap. 19, pag. 831. Hard. — *Soriculata defluxit*. Interpretantur quidam soriculatas vestes ex lino et sparto consertas et condensatas, a conserendo. Turn. ut et Man. legit *suroriculatas*, sive *suroreclatas*, quod idem est, exponitque suris et latioribus regulis virgatas, ac eo toto texendi genere confectas, tanquam suro regulatas. *Surus*, ramus, inde fit *surculus*. Quidam a sura et rica, sive ricula deducunt, non a regula. Dalec.

10. *Togas rasas*. Ξυστὰς ἐσθῆτας. Sed quid si *rallas* legatur, a texturæ genere, ut *crebris* statim subsequentibus opponantur? In MSS. *raxas*. Nonius, cap. XIV, num. 14: « Ralla vestis dicta a raritate. Plautus Epidico: Tunicam rallam, tunicam spissam. » Accepisse aliter Papias videtur in Vocabulario: « Ralla vestis est, inquit, quæ vulgo Rasilis dicitur. Rasile, acutum, vel bene rasum. »

11. *Phryxianasque*. Olim legebatur *Phrygianas*. Et quidem Senec. philos. de Beneficiis: « Inveniam alium poetam apud quem præcingantur, et spicis auro Phrygianis prodeant. » E vetusto codice sic Muretus legit lib. XII, cap. I Variar. Turn. tamen *Phryxianas*, quæ Phryxæi velleris crispos ac eminentes villos imitantur: vulgo, *de la frise*. Dalec. — *Phryxianas*. Reg. I, 2, Colb. I, 2, Chiffl. Paris. etc. Vestes sunt, quæ Phryxæi velleris crispos et eminentes villos imitantur: Gallis, *de la frise*, inquit Turnebus loc. cit. post Pellicerium. In notis Tironis apud Gruter. tom. II, pag. 159, *Phrixenum*, inter genera vestium diversa. Hard.

Divi Augusti novissimis temporibus cœpisse, scribit Fenestella. Crebræ[12] papaveratæ[13] antiquiorem habent origi-
2 nem, jam sub Lucilio poeta in Torquato notatæ. Prætextæ[14] apud Etruscos originem invenere. Trabeis[15] usos

12. *Crebræ.* Dense textæ, et multo subtemine fartæ : quæ res pexitatem plerumque floccorum facit. Sic libro undecimo, cap. 28, *crebratæ pexitas telæ.* Hard.

13. *Papaveratæ.* Papaveratæ, Isidoro *pavitenses ;* graviter pressæ et calcatæ. Contra *rallæ*, quas tamen idem Isidorus interpretatur rasiles. Papaveratæ Sophocli σπαθηταὶ ἐσθῆτες, quoniam κροτοῦνται καὶ σπαθοῦνται. *Pavire*, ferire, παίειν. *Pavera* frumenta Festo, quorum granum obtrita multo deglubitur, et glumis evaginatur. Scalig. — *Papaveratæ.* De papaveratis vestibus multa Vossius in Etymol. verbo *papaver ;* multa Salmasius, pag. 1127, in Solin. Neuter ad rem quidquam apposite. Ille tenuem ex bysso linoque subtili (μήκων Hesychio dicitur, quæ vox et papaveri communis est), vestem interpretatur ; iste ex pinnarum papavere textam : quum structura ac series orationis Plinianæ ipsa per se liquido probet, se de lanis tantum in præsenti, laneisque vestimentis agere. Vir. Cl. D. du Cange, in Glossario, verbo *papaver*, veteris chartæ fragmentum recitat, ex Joan. Scheffero ad Chronicon Upsaliense, pag. 152, in qua casula Dalmatica, cappæ duæ, dorsale, antependium, panni duo, omnia de papavere facta dicuntur. Sed quid papaver sit, inde non liquet. Fuisse olim papaveris quoddam genus scimus, ex quo splendorem candoremque lina traherent : quidni et lanæ? ut papaveratæ vestes existimentur eæ, quæ eo papaveris genere tersæ nitorem eum accepissent. Plinius, lib. XIX, c. 4, « Est et inter papavera genus quoddam, quo candorem lintea præcipuum trahunt. » Et lib. XX, cap. 78 : « Alterum e silvestribus genus heraclion vocatur.... Ex hoc lina splendorem trahunt æstate. » H.

14. *Prætextæ.* Lucilius, libro I satyr. « Prætextæ ac tunicæ Lydorum opu' sordidum omne. » Dal. — *Prætextæ.* Togæ albæ purpureo in ima ora prætextæ limbo : quas qui gestabant, prætextati dicebantur. Anno, ut diximus, XVII ætatis una cum bulla has deponebant. Vide quæ congessit Aldus de prætexta, in Quæsitis per epistolam. Est et *prætexta*, ut ait Nonius, cap. XIV, pag. 29, « insigne romanum, quod supra tunicas honorati quique sumunt. » Ea primum, Etruscis devictis, usum esse Tullum Hostilium, Plinius est auctor libro sequenti, cap. 63. Hard.

15. *Trabeis.* Triplex trabea fuit. Prima diis consecrata, texta sola purpura : altera ex purpura immixto albo, regibus et consulibus peculiaris : tertia ex purpura et cocco, auguribus permissa, dum auguria captant. Alex. ab Alexand. V, 18. Dalec. — *Trabeis.* Romulum intelligit, de quo libro seq. cap. 63 : « Purpuræ usum Romæ semper fuisse video : sed Romulo in trabea. » Etiam ante Romanorum re-

accipio reges : pictas vestes [16] apud Homerum [17] fuisse, unde triumphales [18] natæ. Acu facere [19] id Phryges inve-

ges, Aborigenum, sive Latinorum, principem Picum eo ornatu Maro describit, Æneid. lib. VII, vers. 188 : « Ipse Quirinali lituo, parvaque sedebat Succinctus trabea. » Nisi poetica prolepsi, sive anticipatione usus sit. Trabea toga fuit, communis, sive albi coloris, multis fasciis, virgisque purpureis, instar trabium transversis ac discurrentibus ornata, iisque vel intextis, vel assutis. Hard.

16. *Pictas vestes.* Palmatas. Tertullian. lib. de Coron. Milit. « Picta vestis, quæ nunc toga dicitur, antea purpurea vocitata est, eratque sine pictura. Ejus rei argumentum est pictura in æde Vertumni, et Consi, quarum in altera M. Fab. Flaccus, in altera T. Papirius Cursor triumphantes ita picti sunt. » Fest. ἀνθινάς et ἀνθηράς Græci vocarunt. Pollux καταστίκτους, ζωωτούς, ζωδιωτούς. Artem. ὀνειροκρ. locupleti feminæ et meretrici permissas tradit : huic, ut majorem corpore faciat quæstum, illi, luxus causa. Idem Suidas in distinctione ἑταιρῶν. Phil. Hist. V, tradit, Syracusis mulieri non licuisse uti picta veste, aurove caput redimire, nisi publice prostans, cuivis sui copiam faceret. Strab. XV refert Persarum duces æstate vestem gestare aut purpuream, aut pictam. Had. Jun. lib. I, cap. 13. Dalec.

17. *Apud Homerum.* Iliad. III, vers. 125, ubi Helena purpuream vestem texens inducitur, in eaque Græcorum ac Trojanorum pugnas intertexens : Ἡ δὲ μέγαν ἱστὸν ὕφαινε Δίπλακα πορφυρέην, πολέας δ' ἐνέπασσεν ἀέθλους Τρώων θ' ἱπποδάμων, καὶ Ἀχαιῶν χαλκοχιτώνων. Ubi Eustathius ἐμποικίλλειν et ζωγραφεῖν, *variare* et *pingere*, illud ἐμπάσσειν interpretatur. Hard.

18. *Unde triumphales.* Eædem pariter purpureæ, et pictæ nuncupatæ, quod erant ex purpura auro picta. Plinius, lib. IX, cap. 60. Festus : « Picta quæ nunc toga dicitur, antea purpurea vocitata est, eaque erat sine pictura. Ejus rei argumentum est gemina pictura in æde Vertumni et Consi, quarum in altera M. Fulvius Flaccus, in altera C. Papirius Cursor, triumphantes ita picti sunt. » Eædem et postea palmatæ dictæ, propriæque consulum. Cassiodorus, Var. lib. VI, form. 1 : « Nos habemus labores consulum, et vos gaudia dignitatum : palmatæ siquidem vestræ, nostræ probantur esse victoriæ, etc. » Hard.

19. *Acu facere id Phryges invenerunt.* Ægyptii quoque artem illam exercuerunt : eleganter et egregie Martial. « Quando eques et picti tunica Nilotide Mauri. » Lucanus : « Quod Nilotis acus compressum pectine, serum Solvit, et expanso laxavit stamina velo. » Dalec. — *Acu facere:* Facere id, hoc est, pingere, seu pictas vestes facere acu Phryges instituerunt. Nonius, c. 1, num. 10, pag. 486 » Phrygia vestis picta est : ejus artifices Phrygiones appellantur. Titinius in Barbato : Phrygio fui primum, beneque id opus scivi : reliqui acus aciasque hero atque heræ nostræ. » Isidorus, Orig. lib. XIX, cap. 22 : « Acu picta vestis, aut textilis, aut

nerunt, ideoque Phrygioniæ appellatæ [20] sunt. Aurum intexere in eadem Asia invenit Attalus rex : unde nomen Attalicis [21]. Colores diversos picturæ intexere Babylon maxime celebravit [22], et nomen imposuit. Plurimis vero liciis texere, quæ polymita [23] appellant, Alexandria insti-

acu ornata : eadem et Phrygia ; hujus enim partis periti Phrygii omnes dicuntur : sive quia in Phrygia inventa est ; unde et artifices qui id faciunt, Phrygiones dicuntur.» Gallis, *brodeurs*. Hard.

20. *Phrygioniæ appellatæ*. Ita MSS. omnes : et sane id nomen ad vestes referri, postulat orationis ipsa structura. Forte *Phrygianæ* rectius. Editi, *Phrygiones appellati*, mendose : nam de opificio, non de opificibus instituta oratio est. Hard.

21. *Attalicis*. Attalicarum vestium, aulæorum Attalicorum, Attalici tori, crebra apud Propertium mentio. Plinius, lib. XXXIII, cap. 29 : « Attalicis jampridem aurum intexitur, invento regum Asiæ. » Silius Ital. lib. XIV : « Quæque Attalicis variata per artem Aulæis scribuntur acu. » Hard.

22. *Babylon maxime celebravit*. Lucretius de amoris insani damno : « Adde, quod alterius sub nutu degitur ætas : Labitur interea res : tum Babylonia fiunt : Languent officia, atque ægrotat fama vacillans.» Plutarchus auctor est, quum hereditate obvenisset Catoni βαβυλώνιον πρόβλημα, statim jussisse vendi. Dalec. — *Babylon maxime celebravit*. Unde Babylonica dicebantur. Martialis, lib. VIII, epigr. XXVIII : « Non ego prætulerim Babylonica picta superbe Texta, Semiramia quæ variantur acu. » Babylonicæ porro picturæ argumentum fuit, venatio tantum, præliumve. Ammianus, lib. XXIV, pag. 278, Juliani Aug. in agro Ctesiphontino mansionem describens : « Diversorium, inquit, opacum et amœnum, gentiles picturas per omnes ædium partes ostendens, regis bestias venatione multiplici trucidantis : nec enim apud eos pingitur vel fingitur aliud, præter varias cædes, et bella. » Acu porro ea pictura peragebatur : quare insui perinde atque intexi dicebatur. « Babylonica peristromata, consuta tapetia, » Plauto. Hard.

23. *Plurimis vero liciis... polymita*. Filis diversi coloris in longum transversumque ductis, uti hodie fit a polymitariis nostris, quos tapetiarios vocamus, *tapissiers*. Non enim acu id fiebat, sed pectine ; ac vere, ut Plinius ait, texebant : sed ea industria, ut Babylonica interdum opera superarent. Martialis, libro XIV, epigr. CL, cujus lemma, *Cubicularia polymita* : « Hæc tibi Memphitis tellus dat munera : victa est Pectine Niliaco jam Babylonis acus. » Ipsa tamen Babylonica in Glossis aliquando πολύμιτα pariter appellantur : hoc est, multilicia : μίτος enim licium est. In polymitis Alexandrinis, æque atque in Babylonicis, belluarum imagines fingebantur : unde belluata ea a Plauto nuncupantur in Pseud. act. I, sc. II, vers. 14 : « Neque Alexandrina belluata conchyliata tapetia. » Hard. — Quidam *multitia* vocant. Meminit Tre-

tuit : scutulis [24] dividere, Gallia. Metellus [25] Scipio tricliniaria [26] Babylonica sestertium [27] octingentis millibus 3
venisse jam tunc, posuit in Catonis [28] criminibus, quæ Neroni principi quadragies [29] sestertio nuper stetere. Servii Tullii prætextæ, quibus signum Fortunæ [30] ab eo dicatæ

bellius Pollio in Quieto, quum ait in ejus familia tunicas, limbos, penulas matronales, variantibus liciis effigiem Alexandri monstravisse. Pithœus, I, 2, trilicem loricam tribus liciis ornatam et distinctam fuisse tradit. Turn. XXIX, 35. Dalec.

24. *Scutulis*. Orbiculis, in macularum plagularumque modum pingere, seu distinguere. De ea re egimus paulo ante, c. 73. Adjicere corollarii vice hic modo lubet, etiam et pavimenta *ex scutulis*, ob similem formam laterculorum a Palladio commendari, lib. I, cap. 9, sub finem : inde et scutulato equorum colori, de quo idem in Martio, cap. 15, quem nos *pommelé* dicimus, factum nomen esse. Hard.

25. *Metellus*. Fuit is Q. Cæcilius Metellus Pius Scipio, Pompeii socer; unde Pompeio jam Magno cognomen alterum *Pius* fuit. Hinc in nummis antiquis est, MAG*nus* PIVS IMP. nunquam Pompeius. At Metelli nomine nummus est singularis ex argento, in Gaza Regia; qui pictum exhibet caput Neptuni laureatum, symbolum victoriæ mari reportatæ. ·)(· Vir gestat dextra Palladium, sinistro humero senem. Cave hic Æneam et Anchisen cogites : an enim Metellus etiam ab Ænea traxit originem? Metellus hoc symbolo dicitur ædem Palladi sacram excipiendis militibus infirmis exædificasse (*un hôtel des invalides*); unde PIVS cognominatus sit. Sic in familia Herennia, apud Patinum, pag. 120, vir nudus ægrum humero portat in xenodochium : et retro Pietatis caput pingitur, adjecto lemmate, PIETAS. Hard.

26. *Tricliniaria*. Stragula, quibus lecti tricliniares sternebantur : ut cubicularia stragula appellat cap. 83. Hard.

27. *Sestertium*. Ita MSS. Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. etc. Hard. — Sestertium octingenta millia, sive, quod idem est, sestertia octingenta, efficiunt monetæ gallicæ sub Augusto 163,033 fr. 33 c. sub Galba, etc. 140,699 fr. 96 c. Aj.

28. *In Catonis*. Ita MSS. Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. etc. quam lectionem stabiliunt ea quæ proxime antea, hoc ipso cap. de Metelli cum Catone simultate et inimicitiis diximus. Editi perperam, *Capitonis* : de quo proinde frustra Budæus inquirit, de Asse, lib. II, fol. 51, num is Capito sit de quo Horatius in primo Sermonum. Hard.

29. *Quadragies*. Ita MSS. laudati. Hard. — Summa ad gallicas rationes supputandi revocata, est fere 815,166, vel 703,499 f. prout Augusti, vel Galbæ temporibus acceperis. Quod si quadringenties legas cum Budæo, excedet id pretium fidem omnem : foret enim librarum gallicarum ad minimum 7,034,998 fr. Aj.

30. *Quibus signum Fortunæ*. Non

coopertum erat, duravere ad Sejani exitum [31]. Mirumque fuit nec defluxisse eas, nec teredinum [32] injurias sensisse annis DLX. Vidimus jam et viventium vellera, purpura,

Fortunæ quidem, sed ipsius Servii in Fortunæ templo, quod dedicarat, positum simulacrum, togis superpositis velatum scribit Ovidius, Fastor. lib. VI, vers. 569: « Lux eadem, Fortuna, tua est, auctorque, locusque: Sed superinjectis quis latet æde togis? Servius est (id constat enim); sed causa latendi Discrepat, et dubium me quoque mentis habet, etc. » Cave tamen quidquam propterea immutandum putes in hac Plinii sententia. Hanc signi Fortunæ dedicationem a Servio Tullio rege factam Livius prætermisit. HARD.

31. *Sejani exitum.* Quo anno Sejanus perierit, non satis liquet. Decimo septimo Tiberii anno id evenisse vulgo creditur. Quod si verum est, necesse est Servium Tullium regem non ante annum Urbis 225 obiisse. Sejano nomen Ælii fuit, ut nummi docent Bilbili in Hispania percussi. Sejani cognomen a Seia deductum est vel matre, vel conjuge: quæ ob hereditatem opimam, quam pro dote afferret, marito nomen dedit, desinens in *ianus*, et idem filio natu majore ex eo conjugio. M. Seii non semel Plinius meminit, nec semel in nummis Seia Augusta legitur. Similis originis est *Trajanus* a Traio. Hujus est simul atque Hadriani qui Ælius, ut Sejanus, fuit, nummus singularis ex auro, apud D. DE CLESVES, Parisiis, hac epigraphe: IMP. CAES. NER. TRAIAN. OPTIM. AVG. GERM. DAC. *Imperator Cæsar Nerva Trajanus Optimus Augustus, Germanicus, Dacicus.* Caput Trajani laureatum, in orientem conversum. In parte aversa: HADRIANO TRAIANO CAESARI. Caput laureatum Hadriani, converso pariter vultu in orientem. Cusus hic nummus est, antequam Trajanus appellaretur Parthicus, quum jam tamen scriberetur cognomine *Optimus*. Ergo anno ipsius decimo septimo; quo tamen ipso anno jam tum et Trajanus et Cæsar fuit Hadrianus. Ergo Hadrianus ab Hadria conjuge, Trajanus a Trajano patre, patruele fratre Trajani Augusti: Cæsar ex matre, Ælia Plotina Nervæ Cæsaris Augusti filia: unde in nummis latinis et græcis *Nervæ nepos* sæpissime appellatur. Itaque prius ab uxore Hadria dicitur Hadrianus, ob dotem amplam ei allatam ex eo conjugio: deinde Trajanus ex patre, qui esset homo privatus, neque adeo dives, nec Cæsar. Verum quum post triennium fere a Trajano Aug. per adoptionem institutus hæres esset omnium ipsius bonorum; quum jam potior esset illa hæreditas, non deinceps *Hadrianus Trajanus*, sed *Trajanus Hadrianus* in nummis suis omnibus est cognominatus: haud dubie non indigne latura priore illa conjuge Hadria, si viveret, prælatum suo nomini nomen Augusti. Sed illa jam dudum obierat; ac ingenio celebrior Sabina nupserat Hadriano. HARD.

32. *Teredinum.* Vermium vestes erodentium. HARD.

cocco, conchylio, sesquipedalibus libris [33] infecta, velut illa sic nasci cogente luxuria.

LXXV. In ipsa ove satis generositatis ostenditur brevi- 1
tate crurum [1], ventris vestitu : quibus nudus esset, apicas [2] vocabant, damnabantque. Syriæ cubitales [3] ovium caudæ,

33. *Sesquipedalibus libris infecta*, etc. Nam vivarum ovium quum lanam et vellus tingere vellent, adhibitis corticibus, sive libris sesquipedalibus medicamento imbutis, qui conservarent inhærentem velleribus infecturam, id faciebant. Turn. Alii sesquilibris, id est, in singulas oves adhibita libra et dimidia infectura. Fortassis, sesquipedalib. fibris, ut in manuscript. id est, lanæ villis. Isid. XXX, 22. Fibræ, lana caprina, unde Fibrina vestis, quæ ex ea tramam habet. Dalec. — *Sesquipedalibus libris.* Ita MSS. plane omnes : non, ut editi mutile, *sesquilibris*. Quid porro sint sesquipedales libræ, negat Budæus se intelligere, de Asse, lib. II, fol. 51 ; negat et Pellicerius in notis MSS. Dalec. vocem *libris* de corticibus accipit. Nos qui nihil astute cogitamus, sic interpretamur: Cura industriaque hominum sic distributas esse trium istorum colorum vices, purpuræ, cocci, conchyliique, dum vellera quæ viventi adhuc pecori adhærerent, necdum essent decussa tergo, iis coloribus tingerentur, ut quilibet color semipedale spatium in quadrum occuparet : tres semipedes densi admodum velleris, libram pondere adæquarent : quæ libra idcirco sesquipedalis merito appellaretur. Canem eo modo variatum pictumque nuper in hac urbe vidimus. Hard.

LXXV. 1. *Brevitate crurum.* Varro, de Re rust. lib. II, cap. 2, p. 78 : « Esse oportet ovem cruribus humilibus : caudis observare, ut sint in Italia prolixis, in Syria brevibus. » Hard.

2. *Apicas vocabant.* Ovis apica, mina Varroni, II, 2. Dal. — *Apicas.* Cujus hic locus : « Ovem esse oportet corpore amplo.... ventrem quoque habeat pilosum. Itaque quæ id non habuerint, majores nostri Apicas appellabant, ac rejiciebant. » Hunc Plinii locum prorsus ἀτόπως citat Erasmus in adagio : « Tricæ, Apinæ. » Chiliad. I, Centur. II, adag. xliii, pag. 70. Hard.

3. *Syriæ cubitales.* Latitudine addendum fuit. Arist. Hist. Animal. lib. VIII, cap. 33, pag. 982 : ἐν δὲ τῇ Συρίᾳ τὰ πρόβατα τὰς οὐρὰς ἔχει τὸ πλάτος πήχεως. Alioqui cubitalis esse longitudinis perperam intelligemus. Idem de Libycis ovibus tradit Albertus, de Animal. lib. VII, pag. 234. Et in Asia Minore testis αὐτόπτης Busbequius prodidit, ep. 1, pag. 32, « frequens esse genus illud ovium, quod pinguem et ponderosam caudam trahit, quæ decem interdum librarum sit : quin immo in eam aliquando magnitudinem excrescat in ovibus paulo vetustioribus, ut duas rotulas cum media tabella subjici necesse sit, in quam illa recumbat : ut oves trahant, quod ferre non possunt. » Hard.

plurimumque in ea parte lanicii. Castrari agnos, nisi quinquemestres, præmaturum existimatur. (XLIX.) Est et in Hispania, sed maxime Corsica[4], non maxime absimile pecori, genus musmonum[5], caprino villo, quam pecoris
2 velleri, propius. Quorum e genere et ovibus natos prisci Umbros vocarunt[6]. Infirmissimum pecori caput, quamobrem aversum a sole[7] pasci cogendum. Quam stultis-

4. *Sed maxime Corsica.* Est apud Patinum, in Famil. pag. 93, nummus ex argento inscriptus, Q. CORNVFICI. AVGVR. IMP. *Quintus Cornuficius Augur Imperator.* Ipse togatus stans, lituum auguralem dextra tenet, et versus occidentem incedit. Pone sequens Corsica provincia est, ad occasum (ut notum est) sita : coronam imponit imperatori, clypeumque gestat; ut tutatus eam esse adversus prædones maritimos mediterraneosve Cornificius intelligatur. Non Africa certe ea est; quoniam nec versa illa ad occasum urbis Romæ est; nec tegmen capitis ex pelle quasi caprina, vel arietina potius, Africam denotat, sed Corsicam potius. Testis hoc loco Plinius. Adde quod nulla Trajani Imp. qui restituisse Cornificium in simili nummo dicitur, in Africa expeditio fuit. Neque ulla igitur Cornificii in Africa fuisse hoc numismate perhibetur.)(Pars hujus nummi aversa, caput Jovis cum cornu arietino exhibet; quod est symbolum Naturæ in Corsica arietum, quos Plinius laudat, altricis. In eo vero nummo, quo Cornificium Trajanus restituisse fertur, hoc est, singulari edito egregio facinore repræsentasse, caput Concordiæ est. HARD.

5. *Genus musmonum.* Alii *musimonum* : alii *musmonium.* Olim musimonas etiam vocarunt asinos, mulas, equos breves. Lucil. « Pretium emit, qui vendit equum musimonem. » De musimonibus Strabo : γίνονται δ' ἐνταῦθα οἱ τρίχα φύοντες αἰγείαν ἀντὶ ἐρείας κριοὶ, καλούμενοι μούσμονες, ὧν ταῖς δοραῖς θωρακίζονται. Inde *Sardos mastruccas* Cicero vocat in oratione pro Scauro, musimonum pellibus munitos et loricatos. Turn. Advers. lib. XX, c. 9. Id animal fortassis est, quod libro XXVIII, cap. 9, *Ophion* vocari tradit, item lib. XXX, cap. 15. DAL. —Vetus epigramma, de ambiguis : « Tityrus ex ovibus oritur, hircoque parente : Musimonem capra ex vervegno semine gignit. » H.— Cæterum conf. lexic. Constant. ad vocem Μούσμονες. AJ.

6. *Umbros vocarunt.* Umbri, Ibri, Imbri, priscis spurii. Græcis ὀμβρίκαλοι, et ὀμβρίκια ferarum catuli. Hinc Ibridæ canes, Lyciscæ. In veteri glossario, Umber, ἡμίονος πρόβατον : Iber, ἡμίονος. SCALIG.— *Umbros vocarunt.* Vide Vossium in Etymol. verbo *Campus*, et *Musmones.* HARD.

7. *Aversum a sole.* Eodem sensu Columella dixit loco a nobis laudato, « Plurimum referre ut pascentium capita sint obversa Soli, qui plerumque nocet animalibus orien-

sima [8] animalium lanata. Qua timuere [9] ingredi, unum cornu [10] raptum sequuntur. Vita longissima [11] anni x, in Æthiopia xiii. Capris eodem loco xi, in reliquo orbe plurimum octoni. Utrumque genus intra quartum coitum impletur.

LXXVI. (L.) Capræ [1] pariunt et quaternos, sed raro 1
admodum. Ferunt [2] quinque mensibus, ut oves. Capræ pinguitudine sterilescunt. Ante trimas minus utiliter [3] ge-

te sidere æstatis per emersum Caniculæ. » Aversa a sole intelligit, quum obversa dicit. Florentinus in Geopon. lib. XVIII, cap. 2, pag. 449 : Ἑκάστοτε δὲ τὸν ἥλιον κατ' οὐρὰν ἔχειν αὐτὰ προνοητέον. *Prospiciendum, ut solem* in cauda, hoc est, aversum *habeant*. Janus Cornarius interpres parum caute legit, κατ' οὐρανὸν, vertitque, « Cavendum ut solem in cælo habeant. » Hard. — *Aversum a sole.* Varro, de Re rust. lib. II, cap. 2; Columella, lib. VII, cap. 3, pag. 256; Palladius, in Novemb. lib. XII, tit. xiii, pag. 171; Plinius ipse, lib. XVIII, cap. 76. Hard.

8. *Quam stultissima.* Aristotel. Histor. Anim. lib. VI, cap. 4, pag. 1014, et Albertus M. de Animal. libro VIII, tract. ii, cap. 1, pag. 259. Hard.

9. *Qua timuere.* Simile ac plane par stoliditatis ovium exemplum affert Philosophus loco citato. H.

10. *Unum cornu.* Unum *ex iis* si cornibus rapiatur, sequuntur. H.

11. *Vita longissima.* Reliqua, quæ hoc cap. continentur, eadem habet totidem verbis Aristoteles, Histor. Animal. lib. VI, cap. 19, pag. 730 et 731. Hard.

LXXVI. 1. *Capræ.* Aristot. loc. cit. Etiam et in Ægypto quinos pariunt, ut auctor est Ælianus, Hist. Anim. lib. III, cap. 33, ob fetiferum potu Nilum. Hard.

2. *Ferunt.* Aristotel. loc. supra cit. Florentinus quoque in Geopon. libro XVIII, cap. 9, pag. 452 : Κυοφορεῖ δὲ ε' μῆνας, ὥσπερ τὰ πρόβατα. Hard.

3. *Ante trimas minus utiliter generant*, etc. Particula *ne*, in neutro habetur exemplarium scriptorum, optime. Nam, teste Columella, lib. septimo, capite sexto : « Senecta his ante sextum annum, et quinquennis parum idoneus habetur implendis feminis. » Pintianus. — Adulterinam lectionem librorum editorum neglleximus, secuti fidem MSS. Reg. 1, 2, Chiffl. et eorum quos Pintianus vidit. Perperam enim in editis legebatur, *Trimæ minus utiliter generant, et in senecta, nec ultra quadriennium* : quum re ipsa constet trimatum in capris ovibusque (eadem enim fere est pecudis utriusque natura), tempus illud esse potissimum, quo earumdem juventæ flos vigeat. Palladius, in Novemb. lib. XII, tit. xiii, pag. 172 : « Trimæ educare optime possunt, etc. » De provectiore autem ætate, Columella, lib. VII, cap. 6 :

nerant, et in senecta ultra quadriennium. Incipiunt septimo mense, adhuc lactentes [4]. Mutilum [5] in utroque sexu utilius. Primus in die [6] coitus non implet: sequens efficacior, ac deinde. Concipiunt novembri mense, ut martio pariant turgescentibus [7] virgultis, aliquando anniculæ, semper bimæ, in trimatu inutiles [8]. Pariunt octo-

« Quinquennis, inquit, caper, parum idoneus habetur feminis implendis. » In MS. nostro legitur, *sterilescunt. Trimas*, etc. pro *sterilescunt. Ante trimas*: absorpta voce *ante* in postrema syllaba vocis antecedentis, *sterilescunt*. Sententia vero illa est: Quæ nondum trimæ sunt, et quæ quadriennium jam excesserunt, non tam utiles partus edunt, quam in ætate intermedia constitutæ. Priores quidem, quia nondum confirmatæ ætatis: sequentes, quia jam in senium vergentibus annis sunt labefactatæ. HARD.

4. *Incipiunt septimo mense adhuc lactentes*. Dalecampius legit, *adhuc lactantes*, hoc est, ut ipse interpretatur, lac præbentes, ac nutrientes. Repugnat verumtamen huic emendationi Columella, lib. VII, cap. 6, pag. 264: « Est autem caper, inquit, mensium septem satis habilis ad procreandum, quoniam immodicus libidinis, dum adhuc uberibus alitur, matrem stupro supervenit, etc. » HARD.

5. *Mutilum*. A cornibus. Colum. lib. VII, cap. 6, pag. 265: « Quoniam cornuti fere perniciosi sunt propter petulantiam. » HARD.

6. *Primus in die*. Aristoteles, Histor. Animal. lib. VI, cap. 19, pag. 730. HARD.

7. *Turgescentibus*. Columella: « Ut propinquante vere, gemmantibus frutetis, quum primum silvæ nova germinant fronde, partus edatur. » HARD.

8. *In trimatu inutiles*. Scribendum procul dubio *utiles*, vel *haud inutiles*. Columella loco proxime signato: « Anniculæ vel bimæ capellæ, nam utraque ætas partum edit, submitti hædum non oportet: neque enim educare nisi trima debet. » Palladius duodecimo, titulo XIII: « Trimæ educare optime possunt. Quod teneriores matres generant, transigendum est. » PINT. — *In trimatu inutiles*. Pintianus, et Pellicerius in notis MSS. *utiles* potius reponendum censent: quoniam, si anniculæ non semper pariunt, in trimatu autem sunt inutiles, in bimatu tantum utiliter capras parere, quod falsum est absurdumque, relinquitur. Verum illi, quod pace tantorum virorum dixerim, non minus a Plinii mente aberrant, quam a codicum omnium fide desciscunt. Sententia hujus loci est, extra legitimum concipiendi tempus, quod quidem, ut de ovibus pronuntiatum est, cap. 72, etiam capris statuitur ab Arcturi occasu, seu tertio idus maias, ad Aquilæ occasum, seu decimum kalend. Aug. aliquando anniculas concipere seriore fetura, novembri mense, ut pariant martio: bimis id semper contingere: trimas ad hanc tam seram fe-

nis[9] annis. Abortus[10] frigori obnoxius. Oculos suffusos capra 2
junci puncto [11] sanguine exonerat, caper rubi. Solertiam ejus animalis Mucianus visam sibi prodidit in ponte prætenui, duabus obviis e diverso : quum circumactum angustiæ non caperent, nec reciprocationem [12] longitudo in exilitate cæca, torrente rapido minaciter subterfluente, alteram decubuisse, atque ita alteram proculcatæ supergressam. Mares quam maxime simos, longis auribus infractisque, armis quam villosissimis [13] probant. Feminarum generositatis insigne, laciniæ [14] corporibus a cervice binæ dependentes. Non omnibus cornua : sed quibus sunt, in his et indicia annorum per incrementa nodorum.
Mutilis [15] lactis major ubertas. Auribus eas spi- 3

turam esse inutiles : quoniam ii quos illæ ea tempestate concipiunt fetus, ut in ovibus antea observatum est, minus sint validi. HARD.

9. *Pariunt octonis.* Conf. Aristotel. loc. cit. pag. 731; item Palladius in Novemb. libro XII, titulo XIII, pag. 172. HARD.

10. *Abortus frigori obnoxius.* Columella loc. cit. HARD.

11. *Junci puncto sanguine exonerat.* Magis probarim, *punctu.* Refert hoc quoque Ælianus, Histor. Animal. lib. VII, cap. 14. HARD.

12. *Nec reciprocationem.* Nec retrogrediendi locus esset, *propter* longitudinem *pontis*, *conjecturam* exilitati, *ob quam ubi pedem poneret*, capra non videret. HARD.

13. *Longis auribus infractisque, armis quam villosissimis.* Legendum sic *auribus*, non *auriculis*, ex archetypo Toletan. Confirmat id quoque Columella lib. septimo, cap. sexto: « Optimus, inquit, habetur amplissimi corporis, cruribus crassis, plena et brevi cervice, flaccidis et prægrandibus auribus. » PINT. — *Longis auribus.* Ita MSS. omnes : editi male, *auriculis.* Sunt autem infractæ aures, non erectæ, sed deciduæ, quas recte flaccidas et prægravantes Columella nuncupat, loc. cit. HARD.

14. *Laciniæ.* Festus vocat Noneolas, vel, ut quidam legunt, Nævolas. Varro, II, 3, mammillas pensiles. DALEC. — *Laciniæ.* Non eæ quidem e villis seu pilis factæ : sed e corporibus ipsis et cute enatæ, atque e cervice pendentes. Varro, de Re rust. lib. II, cap. 3, p. 80, ubi de eligenda caprarum forma : « Sub rostra, inquit, duas ut mammulas pensiles habeant, quod eæ fecundiores sint, etc. » Verruculas appellat Columella, lib. VII, c. 6, pag. 264. HARD.

15. *Mutilis.* Quibus exsecta cornua. H. — *Mutilis.* Colum. loc. cit. ubi de caprino genere : « Hanc pecudem, inquit, mutilam parabimus, quieto cæli statu : nam procelloso atque imbrifero cornuta

rare, non naribus[16], nec unquam febri[17] carere, Archelaus auctor est[18] : ideo fortassis anima his, quam ovibus, ardentior, calidioresque concubitus. Tradunt et noctu non minus cernere, quam interdiu : ideo si[19] caprinum jecur vescantur, restitui vespertinam aciem his, quos nyctalopas[20] vocant. In Cilicia[21] circaque Syrtes[22] villo tonsili

semper. Nam et omni regione maritos gregum mutilos esse oportebit, quoniam cornuti fere perniciosi sunt, etc. » Hard.

16. *Auribus eas spirare, non naribus*, etc. Idem tradit Phile, lib. de Prop. Anim. p. 102. Item Varro, loc. cit. « De capris Archelaus scribit, non ut reliqua animalia, naribus, sed auribus spiritum ducere solere. » Ab Alcmæone id proditum, non ab Archelao, scribit Aristoteles, Hist. Animal. lib. I, cap. 9, p. 73, idque ipse verum esse pernegat : οὐκ ἀληθῶς, ait, ὅτι ἄπνουν ἐστὶ μόριον. Certe naribus sternutant : igitur et spirant. Utraque parte, auribus naribusque spirare, ex pecuariorum relatu, affirmat Ælianus, Hist. Anim. lib. I, cap. 53. Hard.

17. *Nec unquam febri.* Varro loc. cit. « Capras sanas sanus nemo promittit : nunquam enim sine febri sunt. » Florentinus in Geopon. lib. XVIII, cap. 9, pag. 453. Hard.

18. *Archelaus auctor est.* Falso Noster. Vide et Rhodig. V, 29; Victor. XXXVI, 9; Varronem, de Re rustica, lib. II, cap. 3. Oppianus capras silvestres scripsit non quidem auribus spirare, ut Alcmæon apud Aristot. sed fistula, quæ a palato pertinet ad interstitium cornuum. Dalec.

19. *Ideo si caprinum jecur*, etc. De hac re infra dicturi sumus lib. XXVIII, cap. 11. Hard.

20. *Nyctalopas.* Lusciosos, qui vesperi non vident, ut ait Varro apud Nonium, cap. 11, num. 512. De ea voce dicetur uberius libro XXVIII, cap. 47. Hard.

21. *In Cilicia*, etc. Alii leg. *circaque Syrias*, non male. Bochart. pag. 625. — *In Cilicia.* Aristot. Histor. Anim. lib. VIII, c. 33, pag. 982; Varro, de Re rust. lib. II, c. 11, sub finem. : « Ut fructum ovis e lana ad vestimentum, sic capra pilos ministrat ad usum nauticum.... Neque non quædam nationes harum pellibus sunt vestitæ, ut in Gætulia, et in Sardinia..... Tondentur, quod magnis villis sunt, in magna parte Phrygiæ : unde Cilicia, et cætera ejus generis ferri solent. Sed quod primum ea tonsura in Cilicia sit instituta, nomen id Cilicas adjecisse scribunt. » Ciliciorum occasione, quæ ex villo caprarum fieri solerent, lusit satis festive Augustinus, epist. lxxxi, ubi de Eustasio, Capariæ insulæ monacho, qui diem suum obierat : « In eam requiem præcessit, inquit, quæ nullis fluctibus sicut insula tunditur : nec Caprariam desiderat, quia nec *Cilicio* jam quærit indui. » Ælianus, Hist. Anim. lib. XVI, c. 30, ἐν Λυκίᾳ quoque, ex Callisthene Olynthio refert, ut oves, sic tonderi capras,

vestiuntur. Capras in [23] occasum declivi sole, in pascuis negant contueri inter sese, sed aversas jacere : reliquis autem horis adversas, et inter cognationes. Dependet [24] omnium mento villus, quem aruncum vocant: hoc si quis apprehensam ex grege unam trahat, cæteræ stupentes spectant. Id etiam [25] evenire, quum quamdam [26] herbam aliqua ex eis momorderit. Morsus earum arbori exitialis. Olivam lambendo quoque [27] sterilem faciunt, eaque ex causa [28] Minervæ non immolantur [29]. 4

eoque pilo nauticos rudentes contexi. Busbequius, epist. 1, fol. 31, visas a sibi refert in Minore Asia capras illas, quarum ex vellere, sive pilo, pannus ille texitur, quem undulatum vocant, *les camelots* : « Est earum, inquit, tenuissimus, mireque nitens pilus, ad terram usque propendens... nec multum serico pulchritudine cedit, etc. » HARD.

22. *Circaque Syrtes.* Ita Reg. 1 et 2, librique editi post Gelenium. Varro adstipulatur, qui, lib. II de Re rust. cap. 11, Gætulicas nationes caprarum pellibus vestiri docet. Bocharto tamen haud improbabilis visa est Parmensis lectio, *circaque Syrias*, parte 1, de Anim. lib. II, cap. 51, pag. 625, quod mulieres in Israele caprarum pilos nevisse constat, ex iisque aulæa facta, quibus tabernaculum tegeretur. Non sunt hujus loci capræ Scyriæ, Σκυρίαι αἶγες, de quibus Hippocrates, lib. I de Morbis mul. text. 73, pag. 460. HARD.

23. *Capras in*, etc. Arist. lib. IX, c. 4, pag. 1016, iisdem verbis. H.

24. *Dependet.* Aristot. loc. citat. pag. 1015. Aruncum Philosophus ἤρυγγον vocat. HARD.

25. *Id etiam evenire.* Postulare videtur orationis structura, *id aiunt evenire*, vel istud, *aiunt*, subintelligendum. HARD.

26. *Quum quamdam herbam.* Eryngion scilicet. Theophr. in fragmento, de Animalibus quæ invident; Plutarch. lib. de sera Numinis vindicta, pag. 558; Nicandri scholiastes, in Theriac. pag. 30, atque e recentioribus Marcellus Virgilius, in lib. III Diosc. cap. 23, de eryngio: ubi multa præfatus de abditis rerum causis, hoc miraculum ex Plutarcho refert. HARD.

27. *Olivam lambendo quoque*, etc. Huc refer illa ex lib. XVII, cap. 24 : « Oleam quidem etiamsi lambat capra, sterilescere auctor est Varro, ut diximus. » Vide et Ursin. not. Var. pag. 19. DALEC.

28. *Eaque ex causa.* Ceu ingratum sibi animal pro hostia etiam in sacris oblatum aversetur, atque abhorreat. Baccho tamen eamdem immolari, propterea quod similiter vitem erodat, scribit Ovidius lib. I Fastorum, vers. 360. Adi notam sequentem. HARD.

29. *Non immolantur.* Ita Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. etc. Parmensis editio, cæteræque ante Gelenium, dempta negatione, *Minervæ*

1 LXXVII. (LI.) Suilli pecoris[1] admissura a Favonio ad æquinoctium vernum : ætas[2], octavo mense : quibusdam in locis etiam quarto, usque ad octavum[3] annum. Partus bis[4] anno : tempus utero[5] quatuor mensium : nu-

immolantur. Sed sane perperam. Nam Varro, de Re rustic. lib. I, cap. 2, pag. 48 : « Sic factum, inquit, ut Minervæ caprini generis nihil immolarent, propter oleam : quod eam, quam læserit, fieri dicunt sterilem : ejus enim salivam esse fructui venenum. » Et causam quidem hujus instituti ex integro ejus scriptoris loco pernosces : « Quædam enim pecudes, inquit, culturæ sunt inimicæ, ac veneno : ut istæ, quas dixisti, capræ. Hæ enim omnia novella sata carpendo corrumpunt, non minimum vites, atque oleas. Itaque propterea institutum diversa de causa, ut ex caprino genere ad alius dei aram hostia adduceretur, ad alius non sacrificaretur : quum ab eodem odio alter videre nollet, alter etiam videre pereuntem vellet. Sicque factum, ut Libero Patri repertori vitis hirci immolarentur, proinde ut capite darent pœnas : contra, ut Minervæ caprini generis nihil immolarent, propter oleam, quod eam quam læserit, fieri dicunt sterilem : ejus enim salivam esse fructui venenum. Licinius : Hoc nomine etiam Athenis in arcem non jungi, præterquam semel ad necessarium sacrificium, ne arbor olea, quæ primum dicitur ibi nata, a capra tangi possit. » Hard.

LXXVII. 1. *Suilli pecoris*. Varro, de Re rust. lib. II, cap. 4, pag. 82. Florentinus, in Geopon. lib. XIX, cap. 6, pag. 468. Hard. — De hoc animali, et multis ejus nomenclaturis, vide Rhod. lib. XXV, cap. 26. Dalec.

2. *Ætas*. Ita codices manu exarati, quos quidem novimus, omnes : non, ut vulgo excusi repræsentare solebant, *ætatis*. Arist. Hist. Anim. lib. V, cap. 13, pag. 560, et Varro loc. cit. Hard.

3. *Usque ad octavum annum*. Ita MSS. omnes, vetustæque editiones ante Hermolaum, qui *septimum* rescripsit. Nisi constanti codicum consensioni tantum ego tribuerem, quantum par est tribui, Hermolao subscriberem, adstipulante præsertim Columella, lib. VII, cap. 9, pag. 269 : « Femina sus, inquit, habetur ad partus edendos idonea usque in annos septem, quæ quanto fecundior est, celerius senescit. » Et Varrone, de Re rust. lib. II, cap. 4, pag. 82 : « Id facere dicuntur usque ad septimum annum recte. » Hard.

4. *Partus bis*. Varro, loc. citat. pag. 83. Hard. — *Partus bis anno*. Plutarch. in Caus. Natur. sues domesticas sæpius ait parere et incerto tempore, feras autem semel duntaxat æstatis initio. Dalec.

5. *Tempus utero quatuor mensium*. Sic Aristotel. Histor. Animalium lib. VI, cap. 18, p. 277, et Albertus Magnus, de Animal. lib. VI, tract. III, cap. 1, pag. 209. Conf. item Florentinus, Varro, locis citatis; Columella, lib. VII, cap. 9, pag. 269. Hard.

merus fecunditatis ad vicenos[6] : sed educare[7] tam multos
nequeunt. Diebus decem circa brumam statim dentatos
nasci, Nigidius tradit. Implentur[8] uno coitu, qui et gemi-
natur propter facilitatem aboriendi[9]. Remedium, ne prima
subatione[10], neque ante flaccidas aures[11] coitus fiat. Mares 2
non[12] ultra trimatum generant. Feminæ[13] senectute fessæ,
cubantes coeunt. Comesse[14] fetus his, non est prodigium.

6. *Ad vicenos.* Atqui sus Æneæ Lavinii triginta porcos peperit albos, teste Varrone, loco citato, et post Varronem Marone, lib. III, vers. 390, sed fabulose: « Littoreis ingens inventa sub ilicibus sus, Triginta capitum fetus enixa, jacebit, Alba, solo recubans: albi circum ubera nati. » Hard.

7. *Sed educare.* Aristoteles et Albertus locis citatis. Columella, de lactentibus fetibus suum, pag. 721: « Non debet, inquit, octo capitum numerum excedere: non quin ignorem fecunditatem scrofarum majoris esse numeri, sed quia celerrime fatiscit, quæ plures educat, etc. » Ita etiam Varro loco citato. At Palladius in Febr. lib. III, tit. 26, pag. 80, ut plurimum sex nutriri debere, expertus asseverat, Columellamque idcirco, quem laudat, deserit. Hard.

8. *Implentur.* Arist. Hist. Anim. lib. VI, cap. 18, pag. 728, si nempe urgeat veneris impetus, ἂν δὲ ὀργῶσαν βιβάσῃ. Alias non unus initus satis est, ut paulo ante Philosophus idem admonuit. Hard.

9. *Aboriendi.* Ita codices manu exarati, non *abortiendi.* Ita et Varro apud Nonium, capite II, num. 24: « Vinum quod ibi natum sit in quodam loco, si prægnans biberit, fieri ut aboriatur. » Hard.

10. *Subatione.* Festus in Fragm. verbo *suillum pecus*: « Immundissimi sunt sues, inquit, ex omni mansueto pecore, et ardentissimæ libidinis: ita ut opprobrium mulieribus inde tractum sit, quum subare et subire dicuntur. » Hard.

11. *Flaccidas aures.* Id est, pendulas et demissas: quod accidit porcis natu jam grandioribus. Nam junioribus subriguntur et erectæ manent. Dalec.

12. *Mares non.* Arist. Hist. Anim. lib. V, cap. 13, pag. 564. Columella, pag. 269: « Mares ab anniculа ætate commode progenerant, dum quadrimatum agant: possunt tamen etiam semestres, etc. » Scribere Plinium oportuit, *non ultra trimatum generant utiliter*, aut *commode*: quandoquidem generant omnino verres ultra trimatum: sed proles illa haud satis probabilis, et generosa: τῶν δὲ πρεσβυτέρων χείρω τὰ ἔκγονα. Hard.

13. *Feminæ.* Aristotel. loc. citat. non sua, sed verrium senectute fatigatas, cubantes coire feminas prodit. Hard.

14. *Comesse.* Aristotel. loc. citat. Ælian. Hist. Anim. lib. X, cap. 16. Columella, lib. VII, cap. 11, pag. 274: « Illud antem quod pertinet ad religionem patris familias, non reticendum putavi. Sunt quædam

Suis fetus sacrificio die quinto[15] purus est[16], pecoris die octavo, bovis tricesimo. Coruncanus[17] ruminales[18] hostias, donec bidentes[19] fierent, puras negavit. Suem[20] oculo amisso putant cito exstingui : alioqui vita[21] ad quindecim annos, quibusdam et vicenos. Verum efferantur, et alias obnoxium genus morbis, anginæ[22] maxime, et strumæ[23].
3 Index suis invalidæ, cruor in radice setæ dorso evulsæ,

scrofæ, quæ mandunt fetus suos : quod quum fit, non habetur prodigium. Nam sues ex omnibus pecudibus impatientissimæ famis sunt, etc. » HARD.

15. *Suis fetus sacrificio die quinto purus est.* Dissidet quidem Varro, cujus hæc verba, de Re rust. lib. II, cap. 4, pag. 83 : « Qui a partu decimo die habentur puri, ab eo appellantur ab Antiquis sacri, quod tum ad sacrificium idonei dicuntur primum. » Sed ut corruptum Varronis numerum, potius quam Plinii, rear, evanescente paulatim litteræ X, quæ denarii nota est, parte ima, atque in V, sive quinarium degenerante, ea, quæ sequuntur, *pecoris die octavo, bovis tricesimo*, numero dierum subinde crescente, efficiunt. Quanquam et pro *die octavo*, Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. et Dalec. vetus codex, legunt *die sexto*. HARD.

16. *Purus est.* Hoc est, ad sacrum faciendum idoneus. HARD.

17. *Coruncanus.* Qui ex gente Junia fuit. HARD.

18. *Ruminales.* Eorum, quæ ruminent, animalium. HARD.

19. *Donec bidentes.* « Bidental, inquit Festus, dicebant quoddam templum, quod in eo bidentibus hostiis sacrificaretur. Bidentes autem sunt oves, duos dentes longiores cæteris habentes. » Sed aliis etiam animalibus communis bidentium appellatio fuit : unde illud ejusdem, *bovem bidentem a dentium numero* dicunt appellari. HARD. — Nos credimus non de quadam ovium specie innui, sed de ætate; ubi nempe canini dentes eminent. AJ.

20. *Suem oculo.* Arist. Hist. Animal. lib. VI, cap. 18, pag. 729; sed familiari adhibita cautione, φασὶν, aiunt. Albertus M. de Animal. lib. VI, tract, III, cap. 1, pag. 209 : *Id quidem frequenter* ait *ita contingere, sed non semper.* Nos plures unoculos vidimus sues. HARD.

21. *Alioqui vita.* Arist. loc. cit. Albertus XXV, ut plurimum, annos vivere pronuntiat. HARD.

22. *Anginæ.* Nonius cap. 1, not. 150 : « Angina, genus morbi, eo quod angat, et græce συνάγχη appellatur. » Aristoteli, Hist. Anim. lib. VIII, cap. 26, pag. 960, βράγχος id morbi genus vocatur. Suariis in Gallia, *le tac.* Vide de angina in hominibus quæ dicenda sunt lib. XIX, cap. 3. HARD. — *Anginæ maxime.* Plaut. in Trinum. « Sues moriuntur angina hic acerrima. »

23. *Et strumæ.* Scrofulas intelligit, τὰς χοιράδας. Columella, de Morbis suum, lib. VII, cap. 10, pag. 272 : « Strumosis sub lingua sanguis mittendus est. » HARD.

caput obliquum in incessu[24]. Penuriam lactis præpingues sentiunt, et primo fetu minus sunt numerosæ. In luto volutatio[25] generi grata. Intorta cauda : id etiam notatum, facilius litare[26], in dexterum quam in lævum, detorta. Pinguescunt[27] LX diebus, sed magis tridui inedia saginatione[28] orsa. Animalium hoc maxime brutum : animamque[29] ei pro sale datam non illepide existimabatur. Compertum[30] 4

24. *Caput obliquum in incessu.* Merula in notis ad Ennium, pag. 433, legit *obstipum.* Sed refragantur codices: alioqui ex Columella apparet arbitrii nostri esse utram potiorem lectionem putemus. « Febricitantium, inquit, lib. VII, cap. 10, pag. 272, suum signa sunt, quum obstipæ sues transversa capita ferunt, ac per pascua subito, quum paululum procurrerunt, consistunt, et vertigine correptæ concidunt. Earum notanda sunt capita, quam in partem proclinentur, etc. » H.

25. *In luto volutatio generi grata.* Inde Heraclitus Ephesius scripsit sues cœno non solum voluntari libenter, sed lavari, ut cortales aves pulvere et cinere : quod Aristoph. γρυλλίζειν, et κοΐζειν. Varro, de Re rustic. lib. II, cap. 4, p. 82 : « Voluntantur in luto, quæ est illorum requies, ut lavatio hominis. » Arist. Hist. Anim. lib. VIII, c. 9, p. 903, cœnosa lavatione pinguescere sues docet : ἡ τὰς δὲ ὗς καὶ τὸ λούεσθαι ἐν πηλῷ πιαίνει, quod effatum vernaculæ parœmiæ proximum est : Non illimi aqua sues pinguescere. Et hac sane spurcitie, nomen infame in Gallia hac nostra sus sortitus est, ac prope infandum; quippe quem minus dicimus quam innuimus. Homer. sues appellat χαμαιευνάδας, id est, humi cubantes; et Virgilius, Georg. I, vs. 400, « immundos; » apud Horat. Epist. I, 2, 26, « amica luto sus. »

26. *Facilius litare.* Hoc est, expeti ad sacrificia sues detorta in dexterum potius, quum in lævum cauda : ut quas facilius litare sit observatum. HARD.

27. *Pinguescunt.* Arist. l. l. HARD.

28. *Saginatione.* Magis pinguescunt, inquit, si a tridui inedia inceperit saginatio : quemadmodum alia fere melius pinguescunt, fame affecta prius quam macerentur : Πιαίνεται δὲ προλιμοκτονηθεῖσα ἡμέρας τρεῖς σχεδὸν καὶ τὰ ἄλλα πάντα προλιμοκτονούμενα πιαίνεται. Aristot. loc. cit. HARD.

29. *Animamque.* Ne putisceret, inquit Cicero, de Nat. Deor. lib. II, pag. 115, qui hujus verbi haud insciti Chrysippum philosophum auctorem facit : uti et Porphyrius, de Abstinent. lib. III, pag. 123. Id ipsum et a Varrone sic repetitur, de Re rust. lib. II, cap. 4, pag. 82 : « Suillum pecus dicunt a natura datum ad epulandum : itaque iis animam datam pro sale, quæ carnem servaret. » HARD.

30. *Compertum.* Eamdem historiam fusius persequitur Ælianus, Hist. Anim. VIII, 19. Narrat enim

agnitam vocem suarii furto abactis, mersoque navigio inclinatione lateris unius remeasse. Quin et duces[31] in urbe forum nundinarium domosque petere discunt : et feri sapiunt[32] palude confundere urinam, in fuga[33] levare. Castrantur[34] feminæ quoque, sicuti cameli, post[35] bidui

piratas quum ad Tyrrhenum littus appulissent, gregem suillum inde raptum navi imposuisse, et ab ora enavigare cœpisse : suarios vero, qui conticuerant, dum piratæ adstarent, ubi eos recedere a terra senserunt, elamore assueto sues ad se revocasse : easque dominorum agnita voce, statim in alterum navis latus, qua clarius vox ea exaudiebatur, simul concurrentes navim pessumdedisse : quo factum sit ut debitas furto pœnas naufragio piratæ persolverent : incolumes vero sues ad suarios enatarint. Hard.

31. *Quin et duces in urbe.* Habet et vetus exemplar sic. Sed quid sibi volunt hæc duo vocabula, *et duces?* Possem hic aliquid comminisci pro illorum expositione. Verum ut ingenue fatear, mihi locus videtur esse depravatus, et *cicures* forte legendum, non *et duces.* Quia autem insolens verbum erat, corrupit librarius quod non intelligebat. Nam sequitur statim *et feri.* Disserit itaque prius de *cicurum* porcorum natura, mox de *feris.* Rhenanus. — *Duces.* Sues ii qui toti gregi præeunt. Hard.

32. *Et feri sapiunt palude confundere urinam, in fuga*, etc. Interpolator aliquis adjecit de suo voculam in libris editis, sane haic loco alienissimam : *Et feri sapiunt vestigia palude confundere.* Quam vocem nulli plane MSS. agnoscunt. Et vero quid opus est, *vestigia palude confundere?* an forte ne observantibus innotescant? perinde quasi non tutissime sub aquis laterent. Discunt aliena disciplina mansuetæ sues assueta loca repetere : sapiunt vero, hoc est, suapte prudentia norunt apri, urinam, quam in fuga reddunt, cum paludis aqua confundere, ne ab observantibus, seu venatoribus, agnoscatur, etc. Hac voce usus Cicero, quum illud protulit, « Qui sibi semitam non sapiunt, aliis monstrant viam. » Hard.

33. *In fuga levare.* Leviores se ad fugam reddere, vesica urinæ pondere exonerata. Hac de re iterum, lib. XXVIII, cap. 60. Hard.

34. *Castrantur feminæ quoque, sicuti cameli, post bidui inediam suspensæ pernis prioribus.* Aristoteles libro nono, capite ultimo, *posterioribus*, non *prioribus* ait græca voce ὄπισθεν. Theodorus tamen *prioribus* transfert. Causam ignoro, nisi quod ita in Plinio invenerat. Pint. — *Castrantur feminæ quoque.* Vide quod adnotatum est ad lib. XI, cap. 37. Dalec. — *Castrantur.* Columella, de suibus, lib. VII, cap. 9 : « Feminis quoque vulvæ ferro exulcerantur, et cicatricibus claudantur, ne sint genitales. » Sed uberius Philosophus, Hist. Anim. lib. IX, cap. 79, pag. 1175. Hard.

35. *Post bidui inediam.* Ut vacua sint intestina. Hard.

inediam suspensæ[36] pernis prioribus, vulva recisa[37]: celerius ita pinguescunt[38].

Adhibetur et ars jecori feminarum, sicut[39] anserum, inventum M. Apicii[40], fico arida[41] saginatis ac[42] satie, necatis repente mulsi[43] potu dato. Neque alio ex animali numerosior materia ganeæ: quinquaginta prope sapores, cum cæteris singuli. Hinc Censoriarum legum paginæ, interdictaque cœnis abdomina[44], glandia[45], testiculi, vulvæ,

36. *Suspensæ.* Et quidem prioribus pernis, si librariorum Plinii oscitantiæ fides: nam Albertns M. de Animal. lib. VIII, tract. 5, cap. 3, pag. 278, suspendi jubet *posterioribus pedibus sursum*, idque res ipsa postulat, *ut intestina retrahantur*, inquit, *a matrice*, nec deorsnm decidant. Aristoteles, l. cit. κρεμάσαντες τῶν ὀπισθίων σκελῶν. Hard.

37. *Vulva recisa.* Ingressu matricia, et quasi vestibulo. Hard.

38. *Celerius ita pinguescunt.* Et caro suavior est. Galen. de Semine, lib. I. Dalec. — *Celerius ita pinguescunt.* Arist. quoqne et Albert. loc. cit. Hard.

39. *Sicut anserum.* Jecora suum fico saginatarum, et anserina, laudat Jul. Pollux, lib. VI, cap. 9, pag. 282. Vide quæ dicturi snmus lib. X, cap. 27. Hard.

40. *M. Apicii.* Tres Roma tulit Apicios, gulæ studio omnes infames. Hic, de quo Plinius modo, medius illorum ætate fuit: majore fama, quam ut pluribus sit nobis indicandus. Tiberii principatu vixisse, κατὰ τοὺς Τιβερίου χρόνους narrat Athenæus, lib. I, pag. 7. Seneca item, in Consolat. ad Matrem, et Plinius ipse, lib. XIX, cap. 41. De ejus ganea librum scripsit Apion Grammaticus, ut diximus in Auctorum Indice. Hard.

41. *Fico arida.* Ita MSS. Editi, *fico carica.* Hard.

42. *Ac satie.* Sunt qui malint, *ac a satie necatis*, hoc est, post satietatem. Fulv. Ursinus, in Append. ad Petr. Ciacon. de Triclinio, pag. 90, mavult, *ac siti enectis*: nobis neutrum arridet. Remittimus te iterum ad hæc quæ dicenda sunt lib. X, cap. 27. Hard.

43. *Repente mulsi.* Alii *tepente* legunt, libris invitis. *Repente necatis* magis placet, nempe post mulsi potum: quo augeri corpora dicetur, lib. XXII, cap. 53. Hard.

44. *Abdomina.* Vide infra lib. XI, cap. 37. Dalec.

45. *Glandia.* Partes in sue callosæ, a glandium duritie ac figura cognominatæ. Quantum conjicere licet ex serie atque ordine rerum hic appellatarum, ex intestinis aut inguinibus glandia petebantur. Partem intestinorum esse ait Priscianus. Alii e cervice peti volunt, quam Columella, lib. VII, cap. 9, in describenda forma suum, glandulosam commendat. E gutture alii, quod in sue glandulæ appellentur, ut Plinius admonet, lib. XI, cap. 66, quæ tonsillæ in homine. Vide

sincipita verrina [46]: ut tamen Publii [47] mimorum [48] poetæ cœna, postquam servitutem [49] exuerat, nulla memoretur sine abdomine, etiam vocabulo suminis ab eo imposito.

1 LXXVIII. Placuere autem et feri sues. Jam Catonis Censoris orationes aprugnum exprobrant callum [1]. In tres [2]

quæ de ea voce rursum dicturi sumus lib XXXVI, cap. 2. Hard.

46. *Sincipita verrina.* Quid? Sincipita? At in verrino capite nihil sapidi præter rostrum et aurem. Illud nimirum est: sinciput, quasi scissum caput esse: sive dimidium capitis, non vero partem anteriorem: neque tam occipiti, ut Grammatici somniarunt, quam toti capiti integro contrarium habere significatum. Magnum certe ex antiquorum usu argumentum est, quod iis in adagio fuit, *Frons occipitio prior.* Quin sinciput occipitio prius dixere, si contraria sunt? Hard.

47. *Publii.* Non est hic Publius Syrus mimus, cujus jocos et sales Macrobius refert, lib. II Saturn. cap. 7, p. 344, ac Gellius, l. XVII, cap. 14, pag. 966, quique Augusto Cæsari gratissimus, Mimos ævi sui superavit omnes; in quibus et Laberium mimographum. Vide lib. XXXV, cap. 58. Hard.

48. *Mimorum poetæ.* Hoc est, qui mimos scriptitavit. Mimus est lascivum poema. Ovid. Trist. lib. II, Eleg. 1, vs. 515: « Scribere si fas est imitantes turpia mimos. » Hard.

49. *Servitutem.* Ita MSS. omnes. Salibus et ingenio libertatem promeruisse a patrono suo, scribit Macrobius, loc. cit. Hard.

LXXVIII. 1. *Aprugnum... callum.* Plautus in Pseud. act. II, sc. 2, vs 32: « Nam mihi hodie natalis dies est, decet eum omnes vos concelebrare: Pernam, callum, glandium, sumen, facito in aqua jaceant. » Callum Plautus a sumine, a lumbo Plinius diversum facit. Vide lib. XI, cap. 84. Hard. — *Aprugnum.* Sumen aprugnum: quod cum sua vulva convivis Heliogabalum apposuisse Ælius Lampridius testatur. Dalec.

2. *In tres.* In tres partes diviso olim apro, earum præstantissimam Veteres, quæ ex re ipsa lumbus aprugnus appellabatur, cœnæ apponebant. Fuit Servilius Rullus, de quo Plinius hoc loco agit, e gente plebeia, quandoquidem pater is fuit P. Servilii Rulli tribuni plebis, qui Ciceronis consulatu legem Agrariam promulgavit. Servilia gens tamen patricia fuit, ut patet ex consulatu M. Servilii, quem Plinius commemorat lib. X, cap. 60, ac fortassis etiam ex magisterio equitum cujus idem meminit lib. VII, cap. 19. Non fuit igitur Rullus tribunus plebis, nisi ex patris matre, *Servilius*: ex avo paterno plebeio, *Rullus*: quum tribunus plebis nonnisi plebeius esse potuerit. Hoc itaque istius tribuni plebis genus fuit: Rullus. 1. Servilia conjux. 2. P. Servilius Rullus. 3. P. Servilius Rullus, tribunus plebis. Nomen autem Servilii idcirco cognomini Rulli præponitur, quoniam nobilius illud est, quippe patriciæ gentis. Est in Museo nostro, et apud Patin. in Famil. pag. 237, n. 7, alicujus ex

tamen partes divisio, media ponebatur, lumbus aprugnus appellata. Solidum aprum Romanorum[3] primus in epulis apposuit P. Servilius Rullus, pater ejus Rulli, qui Ciceronis consulatu legem agrariam promulgavit. Tam propinqua origo nunc quotidianæ rei est. Et hoc Annales notarunt, horum scilicet ad emendationem morum : quibus non tota quidem cœna, sed in principio[4], bini ternique pariter manduntur apri. (LII.) Vivaria[5] horum, cæterorumque silvestrium, primus togati generis invenit

ea gente nummus argenteus : cujus pars una Victoriam in bigis exhibet, quæ palmam tenet. Infra, P. SERVILI. M. F. *Publius Servilius Marci filius*, triumvir Mooetalis scilicet, triumviri filius. Parte altera caput Romæ galeatum est : retro RVLLI. Non est autem hic RVLLI cognomen : nam si foret, RVLLVS scriberetur, non RVLLI. Quum RVLLI scribitur, *Rullius* legi oporteret : ut hic SERVILI, *Servilius* est : alibi, SERGI, *Sergius*, et sexcenta similia. Nummus alter a Patino allatus ibidem, num. 8, priori fere similis est, nisi quod incusum currui bijugo, quem regit Victoria, nomen imperatoris Vespasiani est, IMP. VES. litteris colligatis. Id vero nostram de voce RVLLI interpretationem egregie constabilit. HARD.

3. *Solidum aprum Romanorum. Solidus* est *totus*, cui nihil deest. Sic « Nec partem solido demere de die » ap. Horat. Carm. lib. I, od. 1, et « solidoque elephante », « solidoque adamante columnæ », Virgil. Æn. pass. Ergo aper solidus non in frusta divisus, atque ut habet Juvenal. sat. I : « . . . quanta est gula, quæ sibi totos Ponit apros, animal propter convivia natum? » AJ.

4. *Non tota quidem cœna, sed in principio*, etc. Res ipsa admonuit, ut a libris nunc secure descisceremus, in quibus *notata quidem cœna* legitur. Sententia enim loci est, non tota cœna, quod tolerabilius foret, sed jam in ipso cœnæ principio, et quasi præludio quodam, binos ternosque pariter apros vorari. HARD. —Hyperbole : nam qui mirum tres apros a multis edi? Neque enim βουλιμίᾳ laborantes hic impugnantur, ut ille Helvetius qui postquam vitulum solus manducaverat in plura pulmenta distributum : Heus, aiebat, imperator, ubi vitulus? AJ.

5. *Vivaria*. Gellius, lib. II, cap. 20, pag. 155 : « Vivaria, quæ nunc dicuntur, inquit, septa quædam loca sunt, in quibus feræ vivæ pascuntur. » Græcis θηριοτροφεῖον, Gallis *un parc*. Alias tria distinguit idem scriptor eo ipso capite vivariorum genera : ornithonas, *les volières* ; leporaria, *les garennes* ; piscinas, *les étangs*. Aprorum vero cæterorumque silvestrium vivaria, Varro auctor est leporaria quoque olim esse appellata, teste eodem Gellio : « Quem emisti fundum Tusculanum, inquit, a M. Pisone, in leporario apri fuere multi. » HARD.

Fulvius Lupinus[6], qui in Tarquiniensi feras pascere instituit. Nec diu imitatores defuere L. Lucullus, et Q. Hortensius[7].

3 Sues feræ[8] semel anno gignunt. Maribus in coitu[9] plurima asperitas. Tunc inter se dimicant, indurantes attritu arborum costas, lutoque[10] se tergorantes[11]. Feminæ in partu[12] asperiores, et fere similiter in omni genere bestiarum. Apris maribus, nonnisi anniculis generatio. In India cubitales dentium flexus gemini ex rostro, totidem a fronte, ceu vituli cornua, exeunt. Pilus[13] æreo similis agrestibus, cæteris niger. At in Arabia[14] suillum genus non vivit.

6. *Lupinus.* Ita Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. Chiffl. etc. In Parmensi editione, *Hirpinus.* At Hirpinum a Lupino, voce potius quam re ipsa differre, Festus admonet, scribens: « Irpini appellati nomine lupi, quem irpum dicunt Samnites: eum enim ducem secuti agros occupavere. » Hæc porro similiter Varro tradidit, de Re rust. lib. III, cap. 12, apud quem Fulvius Lippinus perperam scribitur. Hard.

7. *Q. Hortensius.* De quo vide quæ in eo luxuriæ genere Varro eleganter admodum narrat, de Re rustic. lib. III, cap. 13, pag. 107. Hard.

8. *Sues feræ.* Causam Plutarchus investigat, in Quæst. Natur. pag. 917, cur sues domesticæ sæpe pariant, aliæ alio tempore: feræ semel, et sub idem omnes ferme tempus: ineunte nimirum æstate.

9. *Maribus in coitu.* Aristot. Hist. Anim. lib. VI, cap. 17, pag. 571. Virg. Georg. III, 248: « per silvas tum sævus aper; » et 256, « pede prosubigit terram; fricat arbore costas, Atque hinc atque illinc humeros ad vulnera durat. »

10. *Lutoque.* Lutoque tergora incrustantes, et quasi lorica induentes. Aj.

11. *Tergorantes.* Ita Reg. 1 aliique. Arist. θωρακίζοντας ἑαυτοὺς, καὶ ποιοῦντες τὸ δέρμα ὡς παχύτατον, etc. Frustra alii *stercorantes* legunt.

12. *Feminæ in partu.* Ubi pepererint, ὅταν ἐκτέκωσιν. Arist. Albertus M. de Animal. lib. VIII, tract. 1, cap. 1, pag. 245: « Hoc autem accidit omnibus feminis animalium, quod tempore catulorum ferociores sunt maribus: et hoc facit affectus filiorum. » Hard.

13. *Pilus.* Apris Indicis nimirum.

14. *At in Arabia.* De India hoc prodidit in octavo Historiarum libro Aristoteles, cap. 33, pag. 981, et Photius in Bibl. cod. 73, pag. 148, Ctesia parum fide digno, ut Philosophus ait, teste citato, neque cicurem ibi ullum esse, neque ferum suem. Ælianus item, Histor. Anim. lib. XVI, cap. 37. De Æthiopia Porphyrius: ἐν Αἰθιοπίᾳ φασὶν οὐχ ὁρᾶσθαι τὸ ζῶον τοῦτο. At Solinus, haud dubie Plinianam orationem paraphrasi amplificans, de Scenitis Arabibus, cap. XXXIII, pag. 62: « Præterea suillis carnibus prorsus

LXXIX. (LIII.) In nullo genere æque facilis[1] mixtura cum fero, qualiter natos antiqui hybridas[2] vocabant, ceu semiferos : ad homines quoque, ut in C. Antonium Ciceronis in consulatu collegam, appellatione translata. Non in suibus autem tantum, sed in omnibus quoque animalibus, cujuscumque generis ullum est placidum, ejusdem invenitur et ferum ; utpote quum hominum etiam silvestrium tot genera[3] prædicta sint. Capræ tamen in plurimas similitudines transfigurantur. Sunt capreæ, sunt rupicapræ[4], sunt[5] ibices[6] pernicitatis mirandæ, quanquam one-

1 (beside line 1)

2 (beside line 8)

abstinent : sane hoc animalis genus, si invectum illo fuerit, moritur illico. Hanc Arabiam Græci Eudæmonem, nostri beatam nominaverunt. »

LXXIX. 1. *Æque facilis.* Ac in suibus. HARD.

2. *Hybridas.* Alii Ibridas scribi malunt, quod Umbros antiqui, aut Imbros, Ibrosque, spurios appellarunt, uti monuimus cap. 75. Hinc hybridæ canes nati mixto genere venaticorum et gregariorum, teste Porphyrione, carmen illud Horatii interpretante, lib. I, Satyr. VII, vs. 2 : « Hybrida quo pacto sit Persius ultus. » Id porro Antonio, inditum cognomen videtur, quod ex diversæ gentis, sortisve parentibus ortus sit : διγενῆ Græci vocant. H.—*Hybridas.* Vide quod annot. in superius caput proximum, ad voc. *Umbros.*

3. *Tot genera.* Lib. VII, cap. 2.

4. *Sunt capreæ, sunt rupicapræ.* Capreæ quidem Græcis, αἶγες ἄγριοι. Arist. lib. VIII, cap. 33, pag. 981. Rupicapras vero, quasi hircos silvestres : animal est in Alpibus iis, quibus a Sabaudia dispescitur Delphinatus, maxime frequens : summos vertices incolit rupium ; unde nomen : atque, ut cecinit PRÆSES DE BOISSIEU in Alpe, pag. 85 : « Juga devia semper Incolit, Alpinis tantum fera cognita saxis : Et tanquam rapido flagrans a fulmine, dura Concretas glacie cautes, et cana pruinis Saxa petit. » HARD.— *Sunt capreæ, sunt rupicapræ.* Quæ capris silvestribus Plinius h. l. annumerat animalia, non omnia e caprarum genere. Caprea enim est *cervus capreolus* Linn. (*chevreuil*), non, ut Harduinus auctor fuit, αἴξ ἄγριος Aristot. Rupicapra vero *antilope rupicapra* Linn. (*chamois*) ; ibex, *capra ibex* Linn. (*bouquetin*) : quæ postrema synonymia evidens est ex Pliniana descriptione, ubi : « Onerato capite vastis cornibus. » Ergo Harduinus nomina transposuit, non bene. CUVIER.

5. *Sunt*, etc. Hunc locum relictis quidem, sed transpositis singulis verbis sus deque verterunt librarii, sic scribentes : *Sunt ibices, sunt rupicapræ pernicitatis*, etc. AJ.

6. *Ibices.* Ab *ibex*, quod est casus singul. nomen. Paradino assentior, aienti in eo opere quod inscripsit, de Galliæ montibus, ibicem Plinii esse *le chamois*, genus in Vapincensi Delphinatus agro frequentissimum :

rato capite vastis cornibus[7] gladiorumque vaginis[8]: in hæc se librant, ut tormento aliquo rotati in petras, potissimum e monte aliquo in alium transilire quærentes; atque recussu[9] pernicius, quo libuerit, exsultant[10]. Sunt et ory-

quamvis D. DE BOISSIEU, ei generi quod *bouquetin* nominatur, rupicaprasque esse diximus, ibicum nomen attribuit: et Bochartus item, lib. de Animal. part. 1, cap. 23, pag. 920. Sed perperam: harum enim ferarum, quas *chamois* vocamus, proprium ac singulare esse, neque commune cum iis quas *bouquetin* appellitant, id quod de ibicibus Plinius refert, testis est oculatus Nic. CHORIER, lib. de Histor. Delphin. primo, pag. 64. Ut e rupe nimirum una editissima, in aliam haud exiguo dissitam intervallo se librent, ceu tormento aliquo actæ ac rotatæ: neque in pedes quidem, ut cæteræ, sed in cornua ipsa, quibus affixæ petris adhærescunt primo, tum inde revulsæ sponte, incredibili vi quadam, quo libuit, demum exsiliunt. HARD.

7. *Vastis cornibus.* Hoc est, latis, quanquam exiguis: neque sunt ea ibicibus, ut rupicapris, in dorsum rejecta: sed in adversum, hoc est, anteriorem partem projecta et adunca: quæ aduncitate affigunt se petris, in quas insiliunt. HARD.

8. *Glodiorumque vaginis.* Sic MSS. omnes incredibili consensu: nequicquam refingere hæc verba aliter contendente Rhenano (vid. not. 10). Gladiorum vaginæ ea cornua vocitantur, quoniam vaginarum similitudinem referant, intus cava, in mucrone concreta. HARD.

9. *At. recussu.* Inde se ipsi revellentes, unde cornibus adhæserant.

10. *Quanquam onerato capite vastis cornibus gladiorumque vaginis: in hæc se librant, ut tormento oliquo rotati in petras, potissimum e monte aliquo in olium transilire quærentes; atque rec. pernicius, quo libuerit, exsultant.* Difficilis est hic locus, et dubio procul a nemine intellectus. Exemplar manuscriptum hujusmodi lectionem continet: « Quanquam onerato capite vastis cornibus gladiorumque vaginis in hæc se librat ut tormento aliquo rotatus in petras potissimum et monte aliquo in alium transilire quærens atque recursu suo pernicius quo libuit exsultat. » Nodus vero omnis in his duobus vocabulis est, *gladiorumque vaginis*, quidnam hæc sibi velint. Nam alioqui vetus lectio cum vulgata consentit, nisi quod doctus quispiam in pluralivum numerum mutavit quæ illic in singulari ponuntur, nihilo melius quam *petras* in *petris*, et *recussu* in *recursu*. Christophorus Longolius huic loco manum admolitus, *in his se librant* legendum putavit, ut referatur ad vaginas gladiorum, quod esse debet, *in hæc se librat*, quemadmodum vetus exemplar testatur; hoc est germanam Plinii lectionem mutavit in adulterinam. Quod si etiam *in iis se librant*, non *in hæc se librat* legamus, id quod tamen faciendum non est, quid tum? An bene propterea habebit sententia? Minime sane. Quis interim docet quid sibi velit *gladiorum vaginæ*? Mirabile vero animal

ges[11], soli quibusdam dicti contrario pilo vestiri, et ad

quod gladiorum vaginis oneratum caput habet. Num in vaginis conditi sunt gladii, an vacuæ vaginæ sunt? Vastis certe cornibus et alia quædam animantia prædita reperiuntur: at monstro similis est, immo monstrum potius, bellua gladiorum vaginas in capite circumferens. Itaque quum reliqua satis recte habeant, video nodum omnem, ut ante dixi, in his duabus dictionibus *gladiorumque vaginis* consistere, quarum utramque mendosissimam reor, qui putem a Plinio scriptum fuisse *lateque vagis*, quod vocabulum quum distentioribus syllabis exaratum esset, hoc forte pacto, *la teque ua gi s*, librarius aliquid deesse existimans, expletis per sinistram suam diligentiam lacunis, hoc est, *g* littera addita, et *t* in *d* mutata (nam *glate* non placebat) et *orum* genitivi pluralivi terminatione annexa, ac postremo *ni* syllaba introserta, in hunc tandem modum tam fœde depravarit. Enimvero dum hunc locum curiosissime excuterem, cum quo, crede mihi, diutissime sum luctatus, visum est mihi legendum esse, *lateque vagis. Ibix in hæc se rotat.* Nam conjicio *ibix* in *ivix*, primum eo quod *u* pro *b* usurpent librarii; mox in *ivis*, et postremo in *inis* facile mutari potuisse. Quæ vox ad *vagis* addita, *vaginis* indubie constituit; quanquam etiam si non exprimatur ibix, subintelligitur tamen in hac oratione, *in hæc se librat:* additum vero, sensum illustriorem reddit. Immo plane vaginas gladii consecuti sunt. Nam quum hoc erratum admissum esset, ut *vaginis* pro *vagis ibix* scriberetur, jam non quadrabit præcedens dictio *lateque*. Male enim sonabat in auribus librarii quamlibet crassis hæc oratio, *lateque vaginis*. Quare quum vaginæ fiant, ut in iis gladii condantur, vocabulum *lateque* mutavit in *gladiorumque* pulchro futuro sensu, *gladiorumque vaginis*, ut stipiti illi videbatur. Profecto nusquam verius est illud Aristotelis, ἑνὸς ἀτόπου δοθέντος, τὰ ἄλλα συμβαίνει, quam in depravationibus auctorum, ubi unum erratum admissum statim multa consequuntur. Leges itaque, et distingues totum Plinii locum hoc modo: «Sunt ibices pernicitatis mirandæ, quanquam onerato capite vastis cornibus lateque vagis. Ibix in hæc se librat, ut tormento aliquo rotatus in petras, potissimum e monte aliquo in alium transilire quærens atque recussu pernicius quo libuit exsultat.» Sententia nunc est clarissima, quæ hactenus obscurissima fuit. Restituimus præterea e codice manuscripto *petras*, ubi perperam in vulgatis editionibus *petris* legebatur, et *quærens*, quod doctus quispiam in *cupientes* mutarat, non putans satis latine, dici, *quærens transilire*. Item *recussu pernicius quo libuit exsultat*, quod prius scriptum erat, *recursu pernici quo libuerit exsultat*. Rhenan. — Scribo, partim ex veteribus codicibus, partim ex conjectura, « E monte aliquo in alium transitum quærentes, æque recursu pernici quo libuit exsultant. » Nam scripta lectio *transitum*, non *transilire*, et *pernici*, non *pernicius* agnoscit. Pint.

11. *Sunt et oryges.* Herodotum transcribere Plinius nunc videtur,

caput verso. Sunt et damæ[12], et pygargi[13], et strepsi-

de Libya hæc prodentem, Melpom. lib. IV, pag. 285, hominum ibi silvestrium genera multa conspici, ferarumque pariter in hoc orbe penitus ignotarum: quales sunt πύγαργοι, καὶ δορκάδες, καὶ βουβάλιες..... καὶ ὄρυες... μέγιθος δὲ τὸ θηρίον τοῦτο κατὰ βοῦν ἐστιν, etc. Orygum Libycorum picturam exhibet Bochartus, Animal. lib. III, pag. 955, quam secum communicatam ait a viro Cl. Dan. Huetio. Africanam esse feram, tum hoc loco, tum lib. X, pag. 94, Plinius admonet. Fallitur Bellonius, qui orygem Veterum putat esse, quam vulgo *gazelle* vocant. Nam gazellæ bina sunt cornua in se recurrentia: oryx vero unicornis est, auctore Plinio, lib. XI, cap. 106, et Arist. a nobis ibi laudando. H. — *Soli quibusdam dicti.* Quum alii tauros silvestres asseverent in Æthiopia esse pilo similiter in contrarium verso, ut dictum est, cap. 30. Hard. — *Oryges soli contrario pilo et ad caput verso.* Maximis antilopis plerumque pilus in tergo ad caput versus. Quod præcipue notabile in illa est quam cum oryge Pliniano (*antilope oryx* Pall.) eamdem esse credunt, et quam sub commentitio nomine *Pasan* repræsentandum curavit nostras Buffon, tom. VI, tab. XVII. Cuvier.

12. *Sunt et damæ.* Africanæ nimirum δορκάδες Herodoti, a nostris quas Galli *daims* nuncupant, longe diversissimæ. Describit illas Λιβυστίνας δορκάδας Ælianus, Histor. Anim. lib. XIV, cap. 14. Hard.— *Damæ.* De Pliniana dama lis est, quum eam hoc L. inter capras nominet, unde conjiciunt cava cornua illi tributa a Nostro; alibi vero (sc. lib. XI, cap. 45) cum antilope rupicapra hanc comparet, « cornua » addens, « rupicapris in dorsum adunca, damis in aversum; » tum et Africæ indigenam dicat. Ergo censuit Buffon non eumdem damam cum nostro *daim* (*cervo dama* Lin.), sed antilopen quamdam ab ipso, tom. XII, tab. 34, exhibitam, *antilopen reduncam* Linn. Ac sane in Senegambia hæc nonnunquam conspicitur. Sed objici potest in eodem loco Plinium de caprea dicere quæ si capreolus (*chevreuil*) credenda est, solida cornua habet; damæ vulgari (*cervo damæ* Lin.) quoque cornua in anticam partem adunca; tum permultis Veterum, ipsi in primis Plinio et Nasoni de damis sæpe sermonem esse, vulgo occurrentibus et venatui romano optime natis. Virg. Georg. I, 305, 308: « Tum... tempus Auritosque sequi lepores et figere damas. » Idem Georg. lib. III, vs. 410: « Et canibus leporem, canibus venabere damas. » Halieutic. vs. 63-65: « Altera pars fidens pedibus dat terga sequenti Ut pavidi lepores et fulvo corpore damæ, Et capto fugiens cervus sine fine timore. » Certum quoque est nobis factum exstare in Barbaria silvestres damas (*cervos damas*); immo in sola Barbaria. Nam aliis in regionibus septa venatica illi incolunt. Cuvier.

13. *Et pygargi.* E caprearum Libycarum genere. Hard. — *Pygargi.* Nates candidas (πυγή, ἀργός) illa vox significat, potestque non

cerotes[14] multaque alia haud dissimilia. Sed illa[15] Alpes, hæc[16] transmarini situs mittunt.

LXXX. (LIV.) Simiarum quoque genera hominis figuræ[1] proxima, caudis inter se[2] distinguuntur. Mira soler- 1

paucis dorcadum speciebus jure impertiri. Cuvier.

14. *Strepsicerotes.* Tortili cornu instructi (a στρέφω, verto, et κέρας, cornu). Fusius de his Noster, lib. XI, cap. 45, ubi : « Erecta autem rugarumque ambitu contorta et in læve fastigium exacuta ut lyras diceres, strepsiceroti quem *addacem* Africa appellat. » Sed plurimis quoque dorcadum speciebus hæc descriptio convenit, his nempe quæ cornua, ut aiunt Naturalistæ, *lyrata* habent. Non e ratione sat probabili Pallas, post Caium (ap. Gesner. pag. 309), strepsiceron nominavit τὸν *Condoma*, aut potius *Cæsdoes*, quem, Supplem. tom. VI, tab. XII, Buffon exhibet. Nec bene credideris hoc animantium genus, quod meridionalis Africa accolas habet, Veteribus notum esse potuisse. Verus strepsiceros potius videtur *antilope addax* Ruppel, It. Af. tab. 7. Cuv.

15. *Illa Alpes.* Capreas, rupicapras, ibices. Hard.

16. *Hæc.* Oryges, damas cæteraque, quæ gignunt transmarinæ regiones, h. e. Africa Libyaque. H.

LXXX. 1. *Hominis figuræ proxima.* Habes infra hujus argumenti integrum lib. XI, cap. 44 : « Nam simiarum, inquit, genera perfectam hominis imitationem continent, facie, naribus, auribus, palpebris, etc. » Vide locum. Dalec. — *Hominis figuræ.* Ut Ennius, inquit Cicero, de Nat. Deor. lib. I, pag. 42 : « Simia quam similis, turpissima bestia, nobis. » De eo argumento prolixius toto cap. 100 libri undecimi. Simiarum genera indolemque describit satis curiose Scaliger, Exercitat. 213, pag. 679 et 680. Hard. — Et revera hæc simiæ et hominis similitudo multis facile potuit fabellis ansam dare. Hi satyri, hoc capripedum genus. Tum nosti quam cupide in humanos concubitus provulent quidam ex iis; nec mirum si multa dein ultra veritatem prolata, circumlata. Aj. — *Simia* sic vocatur, quod *sima* sit; id est, nares depressas habeat; vel quod *mima*, nempe imitatrix.

2. *Caudis inter se.* Aliæ enim cauda carent, quas πιθήκους Græci vocant : caudatæ aliæ, quas cercopithecos. Unde simiarum, alioqui numerosissimarum, divisio primaria in duas classes. Et sic ap. Martial. lib. XIV, ep. CII, simius loquitur : « Si mihi cauda foret, cercopithecus eram. » Hard. — *Caudis inter se distinguuntur.* Τῶν κερκοπιθήκων genera sunt κῆβοι, Aristoteli οὐρὰν ἔχοντες, ut et Callitriches. Festive Juvenalis in Satyr. X, de rugoso sene : « ... deformem pro cute pellem, Pendentesque genas, et tales aspice rugas Quales, umbriferos ubi pandit Tabraca saltus, In vetula scalpit jam mater simia bucca. » Festus, « Cercolopis (alii *Cercalopex*) genus simiæ, quæ ultimam partem caudæ villosam habet. » Idem, clunas simias a clunibus tritis dictas existimat. De simiis multa Solinus Poly-

tia[3] : visco[4] inungi, laqueisque[5] calceari imitatione venantium tradunt : Mucianus et latrunculis lusisse[6], fictas cera[7] icones usu distinguente. Luna cava[8] tristes esse, quibus in eo genere cauda sit, novam exsultatione adorare : nam
2 defectum siderum et cæteræ pavent quadrupedes. Simiarum

hist. cap. 40, qui eadem quæ hic fere tradit : Arist. Hist. An. lib. II, cap. 8. Dalec.

3. *Mira solertia.* Acumen ingenii, in quibusdam apte imitandis.

4. *Visco.* Imitari venantes solet simiarum quoddam genus : quare visco se ipsæ inungunt, calceosque inducunt, quos exuere deinde nequeant. Strabo in Indica historia, lib. XV, pag. 799 : Ἡ δὲ θήρα τοῦ ζώου διττή, etc. Duplex, inquit, animalis hujus venatio est : quippe quod naturæ instituto visa imitari, fugaque se ad arbores recipere maxime consueverit. Quocirca venatores, quum insidentem arbori simiam viderint, posito in conspectu illius cum aqua catino, suos oculos ea inungunt : deinde pro aqua, visci catino supposito, recedentes in insidiis se procul collocant. At ubi desiliens ex arbore simia, se visco inunxerit, connivendoque palpebræ cohæserint, accedentibus illis excipitur, etc. Hard.

5. *Laqueisque.* Ælianus, Histor. Anim. lib. XVII, cap. 25 : Εἰ θεάσαιτό τινα ὑποδήματα τοῖς ποσὶ, etc. Imitatur quoque simia, inquit, si quem calceos induentem viderit : ideoque graves ex plumbo calceos pro his venatores supponunt, tum laqueos subjiciunt, ut intrare quidem pes valeat, sed firmo interim vinculo teneatur. Hard.

6. *Mutianus, et latrunculis lusisse*, etc. Lege : *Mutianus latrunculis lusisse, fictas cera icones visu distinguere.* Ceræ icones optime, et ad nativum vultus repræsentant, et nulla pictura veritatem magis imitatur quam cera. At simiæ sciunt visu ipso distinguere icones cera fictas a veris vultibus. Salmas. pag. 376.

7. *Fictas cera.* Hic locus, præter cæteros, interpolantium audacia male habitus est. In Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. etc. *Fictas cera conesius distinguet.* Unde Plinii editores, *fictis cera, nuces visu distinguere.* Nos propius sane ad veterem scripturam accedentes, *fictas cera icones usu distinguente.* Et vero quum *lusisse* præcesserit, *distinxisse* ut sequeretur, sermonis ipsius ductus exegit. Et vox illa *visu* otiosa ac redundans videri potuit. Attigit ex parte aliqua hanc emendationem Salmasius, p. 876, in Solin. secutus codices alios, scribens, *fictas cera icones visu distinguere.* Sed dum icones istas transfert ad humanos vultus, a scriptoris mente, ut quidem reor, longe discedit. Icunculas latrunculorum omnino intelligere est, *les pièces des échecs.* Nempe amicas ab hostilibus effigies, ex ipsa ludi ratione, hoc est, ex ipso latrunculorum motu, usu magistro distinguunt. De simia cum Carolo V Imp. latrunculis colludente, nota historia est. Hard.

8. *Luna cava.* Senescente ante

generi præcipua erga fetum affectio [9]. Gestant catulos, quæ mansuefactæ intra domos peperere, omnibus demonstrant, tractarique gaudent, gratulationem [10] intelligentibus similes. Itaque magna ex parte complectendo necant. Efferatior [11] cynocephalis [12] natura sicut satyris [13]. Callitriches [14] toto pæne aspectu differunt: barba est in facie, cauda late fusa primori parte. Hoc animal negatur vivere in alio quam Æthiopiæ, quo gignitur, cælo.

LXXXI. (LV.) Et leporum [1] plura sunt genera: in Al- 1.

coitum. Hæc quoque Solinus, cap. XXVII, pag. 53. Hard.

9. *Simiarum generi præcipua erga fetum affectio.* Lege: *Simiarum generi præcipua erga fetum affectio. Gestant catulos: quæ intra domos peperere, omnibus demonstrant, tractarique gaudent, gratulationem intelligentibus similes.* Vide Salmas. pag. 377. — Solinus, loc. cit. Hard.

10. *Tractarique gaudent similes gratulationem*, etc. Locus est corruptissimus. Exemplar Toletanum, « Tractarique gaudent, gratulationem intelligentibus. Similiter magna ex parte, etc. » Salmanticense propius veritatem, « Tractarique gaudent, gr. intelligentibus. Similis it. m. ex parte, etc. » Scribo, « Tractarique gaudent, gratnlat. intelligentes. Simiolas itaque magna ex parte, etc. » et reliqua. Oppiani sententiam hoc loco præterire nolui. Scribit enim libro Cynegeticōn, III, simias semper duos parere, quorum alterum amant, alterum odere, quem statim arctiore complexu enecent. Pint. — Videtur intelligere, *dum catulos suos tractamus*, quod ipsi *de tam festiva prole* gratulemur.

11. *Efferatior.* Reliquum caput Solinus transcripsit, loc. cit. Hard.

12. *Cynocephalis.* De hoc simiarum genere, cui factum nomen a canina capitis figura, egit Aristot. de Histor. Anim. lib. II, cap. 13, pag. 197, aliique. Bellonius, Palmerius, ac Salmasius illud esse existimant, quod Galli *magot* appellant. Hard. — Jam diximus simias esse quibus ob rostrum caninæ gulæ instar eminens nomen impositum est κυνοκέφαλος a Zoologistis recentioribus. Cuvier.

13. *Sicut satyris.* Editi hactenus, *sicut mitissima satyris et sphingibus.* Nos admonitu codicum Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, Paris. Chiffl. etc. voces illas *mitissima, et sphingibus* expunximus: unde efferatiore natura esse etiam satyros, sit loci hujusce sententia. Hard. — Quales fuerint Satyri et Sileni, Bacchi, et cur ita dicti, vide Rhodig. lib. XIX, cap. 25. Dalec.

14. *Callitriches.* E barba quam vult Noster καλλιτρίχων esse signum, tum ex Æthiopia patria, patet hoc nomen simiæ hamadryadi Gmel. (Buff. Suppl. tom. VII, tab. X) vel *Uandero* (*Sim. Sileno* Linn. Buff. tom. XIV, tab. XVIII) convenire; minime vero *Simiæ Sabeæ* Linn. cui Buffon (tom. XIV, tab. XXXVII) id nominis dedit. Cuvier.

LXXXI. 1. *Et leporum.* Sicuti ca-

pibus candidi[2], quibus hibernis mensibus pro cibatu, nivem credunt[3] esse : certe liquescente ea rutilescunt[4] annis omnibus : et est alioqui[5] animal intolerandi rigoris alumnum. Leporum generis sunt[6] et quos Hispania cuniculos[7] appellat, fecunditatis innumeræ, famemque Balea-

prarum et simiarum, inquit, ita et leporum. HARD.

2. *In Alpibus candidi.* Quales vidisse se in Alpium tractu, qui Delphinatum attingit, Vapincensi agro, scribit locupletissimus testis, Nic. CHORIER, Histor. Delphin. lib. I, pag. 65. In iisdem Alpibus esitasse lepores perdicesque albas, Scaliger, Exercitat. 59, pag. 213; Sceferus Upsalensis, in Ephemerid. Eruditorum, 1667, pag. 22, lepores, vulpes, sciurosque candidos, hieme visos a se refert. In Norvegia, teste Th. Bartholino, de nivis Usu, cap. XIX, ursi, lepores, corvi, aquilæ, milvi, accipitresque albi. Vide Varronem, lib. III Rei rustic. cap. 12, pag. 107. HARD — *In Alpibus candidi. Lepus variabilis* Pall. hic indigitatur; quæ species, altissimis montibus regionibusque septemtrionalibus propria, hieme candet. CUVIER.

3. *Nivem credunt.* Sed temere credunt : neque enim in eo cibatu causa candoris est posita. Domestica animalia, in primisque anseres, nivibus avide vesci observavit idem Bartholinus, quanquam variis ea pennis essent. Assiduus nivium conspectus afferre potest matricum phantasiæ speciem coloris hujus. HARD.

4. *Rutilescunt.* Nativi coloris pilo vestiuntur. HARD.

5. *Et est alioqui.* MSS. omnes, ac Parmensis editio, *et est aliquod :* tanquam admiretur sic forte Plinius, inveniri in rerum natura animalia, quæ intolerandis nivium rigoribus, quibus cætera perimi consueverint, sustineantur alanturque. HARD.

6. *Leporum generis sunt.* Πτῶκας Græci vocant a pavore. Nam, ut inquit Pollux, δειλίᾳ ὑπερβάλλει τοῦτο ζῶον ἔμπληκτον ῥᾷστα γιγνόμενον καὶ ἀναπτοούμενον. Quamobrem ei lustra sunt θάμνοι συνηρεφεῖς, καὶ ἀμφιλαφεῖς, densa umbrosaque dumeta. Dicitur et λαγὼς ab aurium magnitudine, ἀπὸ τοῦ λὰ καὶ τῶν ὤτων, vel ut aliqui volunt, ἀπὸ τοῦ λάειν, id est, βλέπειν, quod dormiat oculis apertis. Ἐν πᾶσι τοῖς λαγῴοις Græci aiunt, lautissimas delicias significantes. Hujus animalis colorem ἐπίπερκνον dicunt, qualis est olivæ nondum maturitate nigrescentis. Varroni leporum genera sunt, Italicum, Gallicum, Hispanum : Xenophonti montanum, campestre, palustre : Polluci Elymæon describitur vulpis magnitudine. Chelidonios memorat Athenæus : Moschias quidem citant tanta vi spiritus, ut in furorem canes agant. Rhodig. lib. XXVI, cap. 29 et 30. Vide quod notavimus ad lib. XXVIII, cap. 19. DALEC.

7. *Hispania cuniculos.* Falli Varronem, Plinium, Ælianum, Galenum, alios, qui cuniculum vocem Hispanam esse velint, Menagius ait in Amœnit. Juris Civil. cap. XXXVIII, pag. 167. A græca voce κύων, κυνὸς, originationem mavult deduci, unde *cunicus* primum, deinde *cuniculus*

ribus insulis, populatis messibus[8] afferentes. Fetus ventri 2
exsectos[9], vel uberibus ablatos, non repurgatis interaneis,
gratissimo in cibatu habent : laurices vocant. Certum
est[10], Balearicos adversus proventum eorum auxilium
militare a Divo Augusto petiisse. Magna propter venatum
eum viverris[11] gratia est. Injiciunt eas in specus, qui sunt
multifores in terra, unde et nomen[12] animali : atque ita
ejectos superne capiunt. Archelaus auctor est[13], quot
sint corporis cavernæ ad excrementa lepori, totidem an-
nos esse ætatis. Varius certe numerus reperitur. Idem 3

effictum sit. De reliquis alii sane viderint : quod vero Plinium et Varronem in hoc album referat, immerito facit, quippe qui absint ab ea mente longissime, ut mox dicemus. Æliano interim, Histor. Anim. lib. XIII, cap. 15, κόνιλος est. Polybio, lib. XII, pag. 911, κόνικλος. Gallis *lapin*. Hard. — *Cuniculos*. Nostrum cuniculum hic designat quem Hispania oriundum aiunt. Quanquam hunc videtur optime Xenophon descripsisse (Cyneget. cap. v), dum de *parvo lepore* agit, huncque insularum Græcarum incolam canit. Cuvier.

8. *Populatis messibus*. Strabo, lib. III, pag. 144. Hard.

9. *Ventri exsectos*. Ita Reg. 1, 2, Paris. etc. rectius quam editi, *ventre*. Mox etiam fortassis verius, *repurgatos* Hard.

10. *Certum est*. Strabo, lib. III, pag. 144 et 168. Hard.

11. *Viverris*. Strabo, loco citato, pag. 144, hoc ipsum refert; γάλας ἀγρίας vocat ἃς ἡ Λιβύη φέρει, hoc est, mustelas silvestres ex Africa importatas. Galli, *des furets*. Sub terra tanta est hujus animalis ferocia, ut decuplo majorem se cuniculum superet atque interficiat : extra latebras, deponit hanc ferociam. H.

12. *Unde et nomen*. « Ab eo quod, ut Varronis verbis utar, de Re rust. lib. III, cap. 12, sub terra cuniculos ipsi facere soleant, ubi lateant in agris. » Non igitur Varro, Pliniusve, vocem Hispanam *cuniculum* esse voluerunt : sed in Hispania primum a Latinis colonis eo deductis, ex foraminum, quæ animalia ista sub terra fodiunt similitudine, ipsis attributam, mox donatam civitate et Latio. Hard.

13. *Archelaus auctor est, quot sint corporis cavernæ ad excr. lepori*, etc. Ex Varrone hoc mutuatus est, diversis quidem verbis, an sensu eodem, non statuerim. Varronis verba sunt libro tertio de Re rustica, capite duodecimo : « Itaque de his Archelaus scribit, annorum quot sint qui velit scire, inspicere oportere foramina naturæ, quod sine dubio alius alio habeat plura. » Pint. — *Archelaus*. Item Jul. Pollux, lib. V, cap. 12, pag. 243; et Ælianus, Hist. Anim. lib. II, cap. 2, qui quidem Archelaum in eam rem citat. Hard. — De *mustela furone* Linnæistarum h. l. sermo est. Cuvier.

utramque [14] vim singulis inesse, ac sine mare æque gignere. Benigna [15] circa hoc natura, innocua, et esculenta animalia fecunda generavit. Lepus omnium prædæ [16] nascens, solus [17] præter dasypodem [18] superfetat, aliud educans, aliud in utero pilis vestitum, aliud implume [19], aliud inchoatum

14. *Idem utramque.* Hoc est, cunctis feminis non modo concipiendi, sed implendi etiam potestatem esse. Hausit hoc Archelaus ex Democrito, cujus verba exstant lib. XIX Geopon. cap. 4, pag. 466. Negat merito Aristoteles, negat experientia. Vulgati erroris causam aperuimus, cap. 47 hujus libri, quum de fibris seu castoribus ageremus.

15. *Benigna.* Hæc Plinius ex Herod. Thalia, lib. III, n. 108, p. 204, ubi totidem plane verbis exstant.

16. *Omnium prædæ.* Quem omnia venantur, inquit Herod. fera, ales, homo: ὁ λαγωὸς ὑπὸ παντὸς θηρεύεται, θηρίου, καὶ ὄρνιθος, καὶ ἀνθρώπου. Hard.

17. *Solus.* At equas et mulieres quoque superfetare certum est, idque Ælianus docet, Histor. Anim. lib. IV, cap. 11; ac Plinius ipse, lib. VII, cap. 9. At superfetare tam numerosa sobole, hæc est unius leporis, peculiaris ac propria dos. H. — *Superfetant* animalia, quæ post unum fetum jam editum, alium edunt, uno vel altero die.

18. *Superfetat præter dasypodem.* Ἐπικυΐσκεται. Equas et mulieres quoque superfetare, pro indubitato habetur. Hæc non leguntur apud Herodotum. Dalec. — Quid vero dasypodis nomine intelligat, haud ita proclive est statuere. Leporis epithetum δασύπους videtur, a villosis pedibus sic cognominati. Et a lepore tamen nunc diversum facit: a cuniculo pariter, et a lepore, tum hoc loco, tum libro decimo, cap. 83. Hæsitasse ipse videtur, lib. VII, cap. 9, quum ait: « Præter mulierem pauca animalia coitum novere gravida. Unum quidem omnino, aut alterum superfetat. » Leporem enim, dasypodemque intelligit, quæ an inter se discrepent, dubitare eum ex ea loquendi formula, *unum aut alterum* forsan apte colligas. H. — *Præter dasypodem.* Quidquid dotum Veteres dasypodi suo tribuere id et cuniculi et lepores possident, unde unum et idem dasypoda et leporem esse Bochart persuasum habuit. Sed quum lepus græce sit λαγὼς, Aristoteli vero bis (Histor. Animal. lib. I, cap. 1, et lib. VIII, cap. 28) λαγὼς et δασύπους in eadem phrasi separatim nominentur, non omnino συνώνυμα hæc esse equidem credo; unde suspicio ingruit dasypoda nomen græcum cuniculi, Plinio vero identitatem non assecuto, creditum ex Hispania cuniculum venisse. Cæterum, quum simillimæ animantium species lepus et dasypus, minime stupendum est alium pro alio sæpius nominatum. Nec magis stupeto Aristoteli, ubi exemplis explicare tentat quænam in feris partuum coagmentatio, quænam dotes sint, crebrius de dasypode actum esse quam de λαγῷ; facilius enim multo cuniculus observabatur. Cuvier.

19. *Aliud implume.* Ita ad unum

gerens pariter. Nec non et vestes leporino pilo facere, tentatum est, tactu non perinde molli, ut in cute, propter brevitatem pili dilabidas[20].

LXXXII. (LVI.) Hi mansuescunt[1] raro, quum feri dici jure non possint: complura namque sunt nec placida, nec fera, sed mediæ inter utrumque naturæ, ut in volucribus[2] hirundines, apes[3]: in mari, delphini. (LVII.) Quo in genere multi et hos incolas domuum posuere mures, haud spernendum in ostentis etiam publicis animal. Arrosis Lanuvii[4] clypeis

omnes calamo exarati. Μεταφορικῶς *impl.* pro *depili*, ut *pluma* pro barba, in Horatiano Odario ad bellulum et lævem: « Insperata tuæ quum veniet pluma superbiæ. » Herod. loc. cit. Opp. Cyneg. fin. lib. IV, vers. 522; Ælianus, Histor. Anim. lib. II, cap. 12. Aj.

20. *Dilabidas.* Vestes nimirum: vel *dilabidam*, ut habent Reg. 1, et Colb. 1, 2, quod ad brevitatem pili referri potest. Hard.

LXXXII. 1. *Hi mansuescunt.* Lepores scilicet, de quibus proxime dictum est: non *damæ*, uti ex postrema superioris capitis syllaba, huc perperam translata, effingere conati sunt Parmensis editionis auctores. Hard.

2. *Ut in vol.* In iis quæ volant. H.

3. *Apes.* Ita MSS. omnes. Varro, de Re rust. lib. III, cap. 16, apes in feras et cicures dividit. « Feras dico, inquit, quæ silvestribus locis pascitant: cicures, quæ in cultis. » Feræ certe dici non possunt, præsertim eæ quæ assiduo hominum interventu, qui alvearia curant, fuerint delinitæ: placidorum enim animalium in morem inter homines degunt. Sed neque placidæ omnino: quandoquidem facto examine aliquando abscedunt: aculeis sæviunt, hominumque contactum fugiunt. Paria feritatis ac placiditatis, delphines hirundinesque argumenta præbent. Hard.

4. *Arrosis Lanuvii. Lanuvii* rescripsimus, pro *Lavinii*, Ciceronis admonitu, de Divin. lib. I, pag. 196, qui initio belli Marsici ex Sisenna refert, « Lanuvii clypeos, quod aruspicibus tristissimum visum esset, a murihus esse derosos. » Et lib. II ejusdem argumenti, pag. 235, ubi id lepide ridet: « Ante vero Marsicum bellum, inquit, quod clypeos Lanuvii, ut a te est dictum, mures rosissent, maximum id portentum aruspices esse dixerunt: quasi vero quidquam intersit, mures diem et noctem aliquid rodentes, scuta an cribra corroserint: nam si ista sequimur, quod Platonis politiam nuper apud me mures corroserint, debui de republica pertimescere: aut, si Epicuri de voluptate liber corrosus esset, putarem annonam in macello cariorem fore. » De bell. Mars. dict. lib. II, cap. 85. Hard. — Plautus in Persa, « Pater, avos, proavos, abavos, tritavos; Quasi mures, edere semper alienum cibum. » Dalec.

argenteis, Marsicum portendere bellum: Carboni[5] Imperatori apud Clusium fasciis, quibus in calceatu utebatur,
2 exitium. Plura eorum genera in Cyrenaica regione: alii lata fronte, alii acuta, alii herinaceorum[6] genere pungentibus pilis. Theophrastus auctor est[7], in Gyaro[8] insula quum incolas fugassent, ferrum quoque rosisse eos, id quod natura quadam et ad Chalybas facere in ferrariis officinis. Aurariis quidem[9] in metallis ob hoc alvos eorum excidi, semperque furtum id deprehendi: tantam esse
3 dulcedinem furandi. Venisse murem cc denariis[10], Casi-

5. *Carboni.* Vide Pighii annales, ad Urbis annum 634. Hard.

6. *Alii herinaceorum genere.* Alii, inquit herinaceis similes. Aristot. Hist. Anim. lib. VI, cap. ult. pag. 788: Οἱ δ' ἐν Αἰγύπτῳ μύες, σκληρὰν ἔχουσι τὴν τρίχα, σχεδὸν ὥσπερ οἱ χερσαῖοι ἐχῖνοι. Hard. — Sorices et mures forma vulgari primo indicat, tum mures araneos, magnæ quidem illos formæ et muribus statura pares, quales in Ægypto spectantur; denique murium genus quoddam Ægypto, forsan et Barbariæ proprium, cui spinæ inter pilos; jam de his Aristoteles, libro VI, cap. 37. Cl. Geoffroy rursus inventos nuncupavit *mures Cahirinos*. Cuvier.

7. *Theophrastus auctor est.* Fragmento περὶ τῶν ἀθρόων φαινομένων ζώων. Aristot. περὶ θαυμασ. ἀκουσμ. Stephanus, lib. de Urbibus. Dal.

8. *In Gyaro.* Theophrastus, in libro de Animalibus, quæ repente apparent. Antigonus Carystius, in Mirab. cap. xxi, ex quo Stephanus et Suidas acceperunt, verbo Γύαρος. Ælianus, Histor. Anim. lib. V, cap. 14, ἐν τῇ Πάρῳ, mendose, pro ἐν Γυάρῳ. Hard.

9. *Aurariis quidem.* Cumis in æde Jovis aurum a muribus corrosum refert Livius, lib. XXVII, p. 308. Antii coronam auream, lib. XXX, pag. 353. Hard.

10. *CC denariis.* In editis, *CC nummis.* In MSS. omnibus, *CC*, sine pretii genere. Nos denarii notam, x, quæ facile perire potuit, restituendam putavimus, ut esset cc x, hoc est, ducentis denariis. Siquidem Valerius Maximus, lib. VII, cap. 6, qui hanc quoque narrat historiam, ducentis denariis murem hunc venditum fuisse testatur. Nummum autem, ut diximus, cap. 68, pro sestertio apud Plinium, probatosque scriptores accipi fere oportet. Frontinus quoque adjuvat, Stratagem. lib. IV, cap. 5: « Casilini, inquit, obsidente Hannibale, tantam inopiam perpessi sunt, ut C. denariis murem venisse, proditum memoriæ sit, etc. » Scribendum *CC denariis.* Excidit enim ibi, ut apparet, librariorum oscitantia, nota centenarii. Vide et Livium, lib. XXIII, pag. 235. Hard. — *Venisse murem CC nummis.* Valerius, lib. VII, cap. 6, ducentis denariis. Strabo, lib. V, μέδιμνον, non mu-

linum obsidente Hannibale : eumque qui vendiderat, fame interiisse, emptorem vixisse, Annales tradunt. Quum candidi provenere, lætum faciunt ostentum. Nam soricum occentu[11] dirimi auspicia, Annales refertos habemus. Sorices et ipsos hieme condi, auctor est Nigidius : sicut glires[12], quos censoriæ leges[13], princepsque M. Scaurus in consulatu[14], non alio modo cœnis ademere, quam conchylia, aut ex alio orbe convectas aves. Semiferum et 4

rem, venisse διακοσίων δραχμῶν. Nummi enim sestertii intelliguntur. Pollux, Onomast. lib. IX, δύνασθαι φησὶ νοῦμον οἷα ἡμιωβόλια, non, ut legitur, ὀβόλια, id est, quantum sestertium. MITALER. — *CC. denariis.* Ducenti denarii, si ad supputationes romanas revocaveris, sunt nummi sestertii octingenti; et monetæ gallicæ efficiunt 163 fr. 3 c. vel 140 fr. 70 c. AJ.

11. *Nam soricum occentu.* Audito soricis occentu, Q. Fabius Maximus Verrucosus Ovicula Cunctator dictatura, Caius Flaminius magisterio equitum se abdicarunt. Vide Valerium Maximum, lib. I, cap. 1, n. 5. Mures in fundamentis urbis, quæ ad Strymonem ædificabatur, pugnantes reperti, cives ostenderunt feroces ac bellicosos fore. Alex. ab Alex. lib. V, cap. 13 et 19. Lepide Plautus in Truculento : « sed tamen Cogitato, mus pusillus quam sapiens sit bestia, Ætatem qui uni cubili nunquam committit suam : Quia si unum obsideatur, aliud perfugium erit. » DALEC. — *Nam soricum.* Auson. « Quadrupes oscinibus quis jungitur auspiciis? Mus. » Refert in eam rem lepidum Catonis dictum Augustinus, de Doctrina Christiana, lib. II. HARD.

12. *Sicut glires.* Glis, *un loir.* Inter cœnarum fercula locum habuisse haud postremum idem docet, lib. III, epigrammate hoc multoties recantillato quo amici villam describit sexagesimum, ni fallor, fere versum assuens (LVIII) : « Somniculosos ille porrigit glires, etc. » Plura dicemus ea de re, lib. XXXVI, cap. 2. HARD. — *Glires. Myoxus glis*, Gmel. (vulgo *loir*). Vid. BUFFON, tom. VIII, tab. 16. Hi et nitelæ de quibus mox sermo erit, per hiemem somno jacent altissimo obruti; atque ad juventutem minime revolvuntur. CUVIER.

13. *Quos censoriæ leges, princepsque M. Scaurus.* Hoc est, censores, et ante eos Scaurus consul, cœnis ademere. Sic enim dictum est hic *princeps*, quomodo apud Poetam « Princeps ærata Tarchon secat æquora prora », id est, primus. GEL. — Princeps non pro primo hic accipiendus, ut Gelenio visum est : sed pro senatus principe. Plinius, lib. II, cap. 55 : « Scauro consule, qui mox princeps fuit. » HARD.

14. *In consulatu.* Anno Urbis 639. Meminit hujus legis sumptuariæ, sive cibariæ, ab Æmilio Scauro latæ, auctor libri de Viris Illustribus. HARD.

ipsum animal, cui vivaria in doliis, idem[15] qui apris, instituit. Qua in re notatum, non congregari, nisi populares ejusdem silvæ : et si misceantur alienigenæ, amne vel monte discreti, interire dimicando. Genitores suos fessos senecta alunt insigni pietate. Senium finitur hiberna quiete[16]. Conditi[17] enim et hi cubant : rursus æstate juvenescunt[18] simili et nitelis quiete[19].

1 LXXXIII. (LVIII.) Mirum[1], rerum naturam non so-

15. *Idem qui apris.* Fulvius Lupinus, de quo dictum est, cap. 78. Varro, de Re rust. lib III, cap. 12 : « In eodem consepto fere habere solent de animalibus cochlearia, atque alvearia, atque etiam dolia, nbi habeant conclusos glires. » H.

16. *Sen. finitur hiberna quiete.* Pint. h. loc. frustra sollicitat, ut *somnum* pro *senio* reponat. HARD. — *Senium finitur hiberna quiete.* Videtur scribendum *somnus*, non *senium*, ex Oppiano, Cyneget. n. 11, prodente totam eos dormiendo hiemem exigere : et Aristotele, libro octavo, capite 17 : « Glires etiam latent in ipsis arboribus, pinguescuntque per id tempus vehementer. » PINT. — *Senium.* Senium ipsis est hiberna quies, et ea qniete finitur : rursus æstate, qnæ subsequitur, juvenescunt. HARD.

17. *Conditi.* Arist. Hist. Animal. lib. VIII, cap. 22, pag. 397; Martialis, loc. cit. et alii. HARD.

18. *Rursus æstate juvenescunt.* Depravata priore dictione *somnus*, detortaque in *senium*, hoc est, senectutem, cutemve et exnvias illas, quas solent deponere nonnulla animalinm quæ condnntur, consentaneum erat ut posterior illi conjuga, eamdem subiret aleam. Existimo igitnr legendum non *juvenescunt*, sed *vivescunt*, hoc est, reviviscunt, quasi tota hieme quam dormiendo transegerunt, mortui potius quam vivi jacuerint, quando, ut snmmus ait poeta, « consangnineus leti sopor. » Hoc verbo *vivesco*, tum alias Plinius utitur, tum libro IX, cap. 51, de anguillis loquens his verbis : « Anguillæ atterunt se scopnlis, ea strigmenta vivescunt. » PINT.

19. *Nitelis quiete.* Nitedulæ, parvi mures (subterranei, puto) a nitore pilorum et cutis dicti : vulgo *rate courte*, Northmannis, *mulots*, quasi *nilots*. Cic. pro Sestio : « Quum id etiam civitatis fatum fuit, nt illa ex vepreculis extracta nitedula Rempublicam conaretur arrodere. » DALEC. — Mus agrestis in nitela, sive nitedula, qnem Græci μῦν ἀρουραῖον, Galli *mulot* appellitant, rubeo colore, cui nomen videtur a pilorum nitore factum. Parmenses editores priscam lectionem everterunt, ut *mustelis* legerent, reclamantibus libris MSS. De colore nitelino Plinius, lib. XVI, cap. 69. HARD.— *Myoxus nitela*, Gmel. (vnlg. *lérot.*) Vid. BUFFON, tom. VIII, tab. 15. Vid. not. snp. CUVIER.

LXXXIII. 1. *Mirum.* Arist. Hist. Animalium, lib. VIII, cap. 33, pag. 979. HARD.

lum alia aliis dedisse terris animalia, sed in eodem quoque situ quædam aliquibus locis negasse. In Mœsia[2] silva Italiæ, non nisi in parte reperiuntur hi glires. In Lycia dorcades non transeunt montes Syris vicinos[3]: onagri montem, qui Cappadociam a Cilicia dividit[4]. In Hellesponto[5] in alienos fines non commeant cervi : et circa Arginussam Elaphum[6] montem non excedunt, auribus etiam in monte fissis. In Poroselene[7] insula viam mu- 2
stelæ non transeunt : in Bœotia Lebadia[8] illatæ solum

2. *In Mœsia.* De qua Livius, lib. I, pag. 13: « Silva Mœsia Veientibus adempta : usque ad mare imperium prolatum : in ore Tiberis Ostia urbs condita. » Nunc vulgo appellitant *Bosco di Baccano*, a vicino oppido : nono fere ab Urbe lapide, ad occasum æstivum. Hard.

3. *In Lycia dorcades non transeunt montes Syris vicinos. Cilicia* verior lectio quam *Lycia.* Nam Ciliciam conterminam esse Syriæ, haud Lyciam, in aperto apud omnes est. Pint. — Δορκάς, ὑπὸ τοῦ δέρκειν nomen sortita, quoniam sit acutissimi visus. A prisca lectione discedit Pintianus, quum Lyciam mutare in Ciliciam conatur. Galli damam vocant, *un daim* : sequiore sexu, *une daine.* Hard. — *Dorcades.* Non dama, ut Harduinus credit, dorcas Græcorum, sed capreolus. Aristot. de Partibus Anim. lib. III, cap. 2, hunc ait animantium cornutorum minimum (horum scil. quæ Græcis innotuerant). Dorcas vero Libyca, quam Ælianus, lib. XIV, cap. 4, optime describit, est *antilope dorcas*, Gmel. et Linn. vulgo *gazelle commune:* adi Buffon, tom. XII, tab. xxxiii. Cuvier.

4. *Onagri montem qui Cappadociam a Lycia dividit.* Eadem hic quæ statim ante, menda. Scribendum enim, *a Cilicia*, non *a Lycia :* tum ex utroque exemplari, tum ex Ptolemæo tradente, Tauro monte Cappadociam a Cilicia dirimi. Item Lycaoniam partem esse Cappadociæ, idem prodit Ptolemæus. At in Lycaonia multos esse onagrorum greges, et M. Varro tradit de Re rust. libro XI, cap. 6, et Plinius, hoc ipso libro, cap. 43. Pint.

5. *In Hellesponto.* Ælianus, Hist. Anim. lib. VI, cap. 16. Hard.

6. *Elaphum montem.* Scriptum erat in MSS. *clafum.* Editores, *elatum* confinxerunt. Nos Aristotelem secuti, Hist. Anim. lib. VI, cap. 29, pag. 771: Ἐν δὲ τῷ ὄρει τῷ Ἐλαφόεντι καλουμένῳ, ὅ ἐστι τῆς Ἀσίας ἐν τῇ Ἀργινούσῃ, οὗ τετελεύτηκεν Ἀλκιβιάδης, ἔλαφοι πᾶσαι τὸ οὖς ἐσχισμέναι εἰσίν. Et mox ex eodem Aristot. *in Poroselene* scripsimus, pro corrupta voce *Proselene.* Hard. — *Elaphum.* Arist. Hist. lib. VI. A græca voce ἔλαφος, quæ cervum sonat, factum id ei monti nomen. Hard.

7. *In Poroselene.* Arist. Hist. lib. VIII, cap. 33, pag. 980. Hard.

8. *In Bœotia Libadia illatæ*, etc. Arist. περὶ θαυμασ. ἀκουσμ. Dalec.

ipsum fugiunt, quæ juxta in Orchomeno tota arva subruunt, talpæ, quarum e pellibus cubicularia vidimus stragula : adeo ne religio quidem a portentis summovet delicias. In Ithaca[9] lepores illati moriuntur extremis quidem in litoribus : in Ebuso[10], in litoribus, cuniculi : scatent juxta in Hispania, Balearibusque. Cyrenis[11] mutæ fuere ranæ, illatis e continente vocalibus durabat genus earum. Mutæ sunt[12] etiam nunc in Seripho insula. Eædem alio translatæ canunt : quod accidere et in lacu Thessaliæ
3 Sicendo[13] tradunt. In Italia muribus araneis[14] venenatus est morsus : eosdem ulterior Apennino regio non habet. Iidem ubicumque sint, orbitam si[15] transiere, moriuntur.

— Nempe pag. 1163, ἐν Κορωνίᾳ τῆς Βοιωτίας : quem Antigonus Carystius sequitur, Hist. Mirab. cap. XI, et Stephanus, verbo Κορώνεια. Item, Hist. Animal. lib. VIII, cap. 33 ; Aristoteli vero subscribit etiam Ælianus, Hist. Animal. lib. XVII, cap. 10. Hard.

9. *In Ithaca.* Aristot. pag. 981. Mortui, inquit, reperiuntur juxta mare, reversi in eam partem, qua fuerant in insulam importati. H.

10. *In Ebuso, in littoribus, cuniculi : scatent juxta in Hispania*, etc. Vetustorum codicum omnium, et Parmensis editionis vestigia secuti sumus : quæ omnia neglexit Hermolaus, ut scriberet : « In Ebuso cuniculi non sunt : scatent, etc. » Hard. — *In Ebuso.* Subintellige, *moriuntur*, verbo ex præcedenti sententia repetito. Quo magis mireris, inquit, cuniculos in Ebuso illatos, quum primum littus attigerint, interire : Hispaniæ, Balearium que loca, non admodum ab Ebuso dissita, incredibiliter iis scatent. Juxta Ebusum Hispania, pars dehinc fuit orientalior Andalusiæ, et audit nunc *prov. de Valence.* Hard. et Aj.

11. *Cyrenis.* Aristot. loco citato ; auctor libri de Mirabil. Auscultat. pag. 1155 ; Ælianus, Hist. Animal. lib. III, cap. 35. Hard.

12. *Mutæ sunt.* Arist. et auctor libri mox citati. Ælianus item, cap. 37. In nimiam aquarum frigiditatem ranarum silentii causam refundit Tzetzes, Chiliad. Histor. VIII, 167, vs. 95. Hard.

13. *Sicendo.* MSS. *Sicandro.* Juxta Pierum Thessaliæ oppidum, lacum hunc statuit Ælianus, eadem referens loco citato. Sed lacus nomen non appellat. Hard.

14. *Muribus araneis.* Non his venenum inest ; nec in Apennino septemtrionali dumtaxat exstant ; neque hanc ob causam perit quod orbitam trajicit ; sed in rotæ vestigio sæpe deficit. Mus araneus ex iis animantibus est quæ perfacile occiduntur. Cuvier.

15. *Orbitam si.* Nicander in Theriac. pag. 59 ; Phile, lib. de Propr. Animal. cap. de mure araneo, pag.

In Olympo[16] Macedoniæ monte non sunt lupi, nec in Creta[17] insula. Ibi quidem[18] non vulpes, ursive, atque omnino nullum maleficum animal[19], præter phalangium : aranei id genus, de quo dicemus suo loco[20]. Mirabilius[21], in eadem insula, cervos, præterquam in Cydoniatarum[22] regione, non esse : item apros, et attagenas[23],

110; Ælianus, Hist. Animal. lib. II, cap. 37. Hard.

16. *In Olympo.* Ælianus, Histor. Animal. lib. III, cap. 33, ex Theophrasto. Hard.

17. *Nec in Creta insula.* Nec in Britannia. Dalec. — *Nec in Creta.* Ælianus, loco citato, et Solinus, cap. XI, pag. 30. Hard.

18. *Ibi quidem.* Diodorus, Bibl. lib. IV, pag. 225; Solinus, loco cit. auctor libri de Mirab. Auscult. pag. 1157. Hard.

19. *Maleficum animal.* Addit Solinus, « Nec ulla serpens, quamvis incolæ spectati viri, in ea serpentes gigni narrent, sed morsu innoxio: quidam etiam perniciosos. » Brod. lib. III, cap. 11. Dalec. — *Nullum maleficum.* Ælianus, Hist. Animal. lib. V, cap. 2, et Solin. loc. citat. In Delphinatu, a Gratianopoli milliari uno, turris est, quam vocant incolæ, *la Tour sans venin*, « Quo nulli subeunt impune dracones, Nullaque suspensis discurrit aranea telis, Nulla venena latent. » Ita cecinit Præses de Boissieu, lib. de septem Miraculis Delphin. pag. 45. Nec serpentes, nec araneas, nec bufones, nec stelliones ibi ullos esse, sed et aliunde allatos statim interire, testis est oculatus Nicolaus Chorier, Histor. Delphinat. lib. I, pag. 46. Hard.

20. *Dicemus suo loco.* Libro XI, c. 23, et lib. XXIX, c. 27. Hard.

21. *Mirabilius.* Solinus, loco citato. Hard.

22. *In Cydoniatarum.* Hinc illud Senecæ, in Hippolyto: « Tua Cretæas sequitur cervas, etc. » Et ab Achaia Cretæ oppido, cervas Achaineas appellatas laudat Apollonii scholiastes, ad lib. IV, ut dicemus in libro XI, infra. Hard.

23. *Item apros, et attagenas, herinaceos.* Scribendum videtur permutato conjunctionis loco, « Item apros, attagenas, et herinaceos. » Cæterum inter animalia terrestria, et quadrupedes, de quibus non tantum hoc capite, immo vero toto hoc volumine disseritur, quis locus est, obsecro te, humane lector, attageni avi Ionicæ? Nam etiamsi in Creta non esset attagen, alienum erat hoc loco indicari id quod erat proprium libri X, cap. 29, cujus lemma est, « Quæ aves in quibus locis non sunt, » ubi Plinius scribit noctuam in Creta non esse: non utique prætermissurus de attagene. Et ut quod sentio dicam ingenue, puto hanc dictionem inter eas esse connumerandam, quæ falso in Historiam Naturalem irrepserunt. Pint. — *Et attagenas*, etc. Recte sane Pintianus admonet attageni locum hic esse nullum posse: opportuniorem multo futurum, si uspiam esse debuit, lib. X, cap. 41. Et sane in

herinaceos. In Africa autem nec apros[24], nec cervos, nec capreas[25], nec ursos[26].

1 LXXXIV. (LIX.) Jam quædam animalia indigenis innoxia, advenas interimunt : sicut serpentes parvi in Tirynthe[1] : quos terra nasci proditur. Item in Syria angues, circa Euphratis[2] maxime ripas, dormientes Syros non attingunt : aut etiamsi calcati momordere, non sentiuntur maleficia : aliis cujuscumque gentis infesti, avide et cum

MSS. *uttagenas*, vel *urtagenas* legimus ; in MS. Lugdun. *et attigenas :* id vero, qualecumque est, sequentis vocis *herinaceos* epitheton id esse potius quam animalis per se nomen, orationis structura arguit. Secius enim, *et attagenas*, et *herinaceos* Plinius, opinor, scripsisset. Numquid igitur *hirtigenas herinaceos*, vel potius, *et in Gnossio herinaceos*, aut tale quidpiam scripserit, peritioribus, aut mage otiosis excutiendum relinquimus : nos interim ad majora properamus. HARD.

24. *Nec apros.* Arist. Hist. Anim. lib. VIII, cap. 33, pag. 981, Africæ non ademit ursos : sed apros tantum, cervos, caprasque silvestres. De cervis et apris eadem prior Herodotus, Melpom. lib. IV, num. 192, pag. 286. Deinde Ælianus, Hist. Anim. l. XVII, c. 10. De cervis diximus c. 51. De ursis Plinio adstipulatur Albertus M. de Animal. lib. II, tract. II, cap. 2, pag. 600 : « Nec cervi, inquit, nec capræ, nec capreæ, nec ursi vivunt in Africa. » Vide tamen quæ diximus, cap. 54 libri hujus. HARD.

25. *Nec capreas.* Sequitur Aristotelem loco citato, ubi ille : αἶγας ἀγρίους. AJ.

26. *Nec ursos.* Supra cap. 36 hujus libri, sub finem, Domitius Ænobarbus ædilis curulis ursos Numidicos centum, et totidem venatores Æthiopas in circo dedit. Juvenal. satyr. 4 : « Profuit ergo nihil misero quod cominus ursos Figebat Numidas, Albana nudus arena Venator. » Martial. « Et freno Libyci domantur ursi. » Virgil. « Horridus in jaculis et pelle Libystidis ursæ. » Solinus forma Numidicos ursos cæteris præstare tradit. Fortassis legendum *Uros*. DALEC.

LXXXIV. 1. *In Tirynthe.* MSS. omnes, *in Mirinthe.* Editores *Tirynthe* scripserunt, quia nempe id oppidi nomen est prope Mycenas, quod olim intercidisse Plin. et Strab. narrant. Sed quum regionis, montisve potius nomen, quam oppidi, hic locus poscere videatur, libentius scripserim, *in Minthe.* Est enim in Peloponeso, prope Pylum Μίνθη mons Straboni, libro VIII, pag. 344. HARD.

2. *Circa Euphratis.* Auctor libri de Mirabil. Auscultat. Apollonius, Hist. Comment. cap. 12, pag. 17 : Περὶ Βαβυλῶνα δὲ, διαβάντι τὸν Εὐφράτην ποταμὸν, ὀφίδια γίγνεται· καὶ τοὺς μὲν ξένους τύπτει· τοὺς δὲ ἐντοπίους οὐκ ἀδικεῖ. Item Ælianus, Hist. Anim. lib. IX, cap. 29. HARD.

cruciatu exanimantes : quamobrem et Syri non necant eos. Contra in Latmo[3] Cariæ monte Aristoteles tradit a scorpionibus hospites non lædi, indigenas interimi. Sed reliquorum quoque animalium, et præterea[4] terrestrium, dicemus genera.

3. *In Latmo.* Antigonus, Histor. Mirab. cap. XVIII; Apollonius Dyscolus, Hist. Comment. cap. XI ex Aristotelis opere, cui titulus, Νόμιμα Βαρβαρικά. Aristoteles ipse, Hist. Anim. lib. VIII, cap. 39. Denique Ælianus, Hist. Animalium, lib. V, cap. 14. Hard.

4. *Præterea terrestrium.* Ita MSS. omnes. Editi perperam, « et præter terrestria, indicemus genera. » Tempus est jam, inquit, reliqua animalium genera dicere, indeque terrestria alia, cujusmodi sunt arbores, herbæ, fruges, lapides, ac metalla. Hard. — Quidni *indicemus*, relictis sane τοῖν *præterea terrestrium*. Nam, ut sæpe prioris verbi *m* finale pro *in* posterioris sumptum prave a librariis e palæographia patet, sic et aliquando, constat *in* solum scriptum pro ... *um in*... Quoad sensum, vidimus qui *terrestrium* non de rebus tantum inanimis sumerent, sed et de animalibus. Nos tamen in Harduini sententiam toti imus. Aj.

EXCURSUS I.

ELEPHANTI DESCRIPTIONES.

Ad ea Plinii verba, c. 1, p. 330:

Religio quoque siderum, Solis ac Lunæ veneratio.

PARS PRIOR.

Auctore PASSERAT.

Parva quidem primis, sed non ingrata, kalendis,
Hactenus obtulerit tenui tibi Musa libello:
At nunc ingenti magnum te munere donet,
Aonidum decus, et columen, rerumque mearum.
Pande fores, Memmi, penitusque reclusa dehiscant
Limina, quo celsis valeat succedere tectis
Arma virosque ferens turrito bellua tergo.
Dum loquor, ecce tuos intrat mansueta penates:
Accede, et vastam propius mecum inspice molem.
Multa hic invenies naturæ arcana sagacis,
Forsan et humanos elephantum in corpore sensus.
Imbuti pietate animos, cultuque deorum,
Æquoreis lustrantur aquis, et supplice gestu
Curva renascentis venerantur cornua Lunæ.
Sidera suspiciunt ægri, tacitisque supini
Cælum onerant votis, et lumina Solis adorant,
Purus ubi Eois rutilum caput exserit undis.
Post domitos Thyrsis ortus, Gangemque subactum,
Mite ultro subiere jugum currusque Lyæi.
Submissis genibus, porrectisque arte corollis,
Purpureos reges augustaque sceptra salutant.
Non obtusa gerunt, doctisve aliena Camœnis
Pectora, sed memori retinent sibi tradita mente.
Sermoni auscultant patrio, parentque monenti.
Observant nutus, et herilia jussa capessunt.
Quod si forte sui ediscunt præcepta magistri
Tardius, hæc secum noctu meditata requirunt.
Credimus? an falso narrat scripsisse vetustas,
Argivisque notis signata dicasse trophæa?
In numerum ludunt, et flectunt mollia certis
Membra modis, unctæque cient simulacra palæstræ.
Threicios memorem, veluti moderante lanista,

Congressus? aut ut celeres jactata per auras
Martia tela cadant, clypeique rotentur in orbem?
Addo per extentum solitos incedere funem,
Sublimesque gradus librare per aera, vulgo
Attonito, frustraque graves metuente ruinas.
Quid quod et ingressos plenis convivia mensis,
Accubitum perhibent spondas transisse per omnes,
Nec tamen e cœtu quemquam strinxisse frequenti,
Quum summis suspensa toris vestigia ferrent?
Procedunt quoties motis ad pabula castris,
Maximus agmen agit; cogit qui proximus ævo,
Ignotoque acies nunquam committitur amni:
Quin rapidi explorant vada gurgitis ante minores.
Si quis in occultam fraudem delapsus, et altis
Inciderit foveis: tum sedula turba profundam
Congestis properat ramis æquare lacunam,
Incolumem ut sociis tandem solertia reddat.
Nilus adhuc celebrat miros unius amores,
Exarsit Phariæ qui perditus igne puellæ,
Certavitque suis rivalem expellere donis.
Nam modo collatos trepidanti a plebe quadrantes,
Poma modo involvens gremio furtiva reducto,
Per causam, roseas ausus tractare papillas.
Concepere alii Paphiæ quoque semina flammæ:
Huic acrea siquidem tulit unguentaria curas:
Illi Siculus florenti ætate Menander:
Cujus et aspectu præsentis lætus, et alvo
Absentis desiderium testatus inani.
Errantem solis hominem deducere silvis,
Ac monstrare viam pueris, et parcere norunt,
Justa lacessitos licet exstimulaverit ira.
Lanigeros angusta greges quum semita tantos
Egit in occursus, pecori clementia prudens
Consulit infirmo, teneros et dimovet agnos.
Contenti modico vivunt, minimumque sopori
Indulgent: ideo paucis obnoxia morbis
Corpora, Nestoreæ veniunt ad fata senectæ.
Educunt similes natos: connubia turpis
Nescia adulterii: et Veneris quum fœdera jungunt,
Nulla nisi in tenebris, quamvis concessa, voluptas.
Otia sectantur: sed si est ad prælia ventum,
Palmæ ardent studio, flagrantque cupidine laudis:
Argentum, et phaleras, clarique insignia facti,

Vel media de morte petunt: et nomine gaudent
Docta quod æternis includat pagina chartis:
Surus ut Hannibalis: furtis Patroclus, et Ajax
Antiochi, prærepta sibi qui præmia lugens
Tabuit, et tristem jejunia duxit ad orcum.
Spectaclo innocuum jussi præbere cruorem,
Implurasse fidem populi, atratique feruntur
Barritu querulo totum implevisse theatrum.
Acceptæ voces lacrymis, et dira precati
Muneris auctori consurrexere Quirites.
Ergo istuc tu, Magne, scelus, meritumque luebas
Supplicium, caderes Libyca quum truncus arena.
Quid referam dentes, seu dicere cornua mavis,
Phidiacæ famam artis, ebur, signum unde Tonantis,
Oraque Cecropio fecit spirantia cælo?
Hos simul exhaustæ nequeunt defendere vires,
Insidiæque urgent, et spicula densa latronum:
Arboris impingunt trunco, fractosque relinquunt,
Castoreo ut redimant usuram luminis astu.

PARS POSTERIOR.

E carm. Manuelis Philes.

Ζῶον τὸν ἐλέφαντα τετράπουν σκόπει,
Εὐρὺ, σθεναρὸν, ἐμβριθὲς, μέλαν, μέγα,
Κεκυφὸς, ὀξύφωνον, ἀμβλύ τι βλέπον,
Ἰταμὸν, ἀπρόσιτον ἐξ ἐρημίας,
Ἱλαρὸν, εὐάγωγον ἐκ παροικίας,
Πολλῶν παρ' Ἰνδοῖς δεκτικὸν μαθημάτων,
Βουβαλίδος μίμημα, χερσαῖον τέρας,
Ἕλεσι καὶ τέλμασι καὶ λόχμαις φίλον,
Καὶ τῇ δοκήσει τῆς φορᾶς παρειμένον.
Τοῦτο προελθὸν μετρικῶν ἐξ ὀργάνων
Εἰκάζεται μὲν εὐτελεῖ βολεθρίῳ
Καὶ δελφακίζει κλαυθμυρίζον ὀξέως·
Ὑπέρχεται δὲ τῆς λεχοῦς τὰς ὠλένας,
Αἳ τοὺς ἀγωγοὺς τῆς τροφῆς ἔσχον μέσους.
Ἡ δ' εὐθὺς ἐξάρασα τοὺς ἐμπροσθίους,
Καὶ μικρὸν ὀκλάσασα τοὺς ὀπισθίους,
Οὐ κατὰ τὴν κάμηλον εἰς γόνυ κλίνει·
Πῶς γὰρ, ἀνάρθρων τῶν μελῶν εἰργασμένων,
Εἰ μὴ φυσικῶς ἀντικάμψει τὸ σκέλος,
Χαλῶσα λοξῶς εἰς τὰ νῶτα τὴν πλάτην,
Ἑκατέραις ἔθρεψε θηλαῖς τὸ βρέφος;

Φασὶ γὰρ αὐτὴν οἱ σοφοὶ θηροτρόφοι
Παρακρατοῦσαν τὴν γονὴν ὑπεξάγειν
Ἔτους τοσούτου· κἂν δοκῇ τισι ξένον.
Τούτῳ σίφων ἕτοιμος, εἰ θέλει θλίβειν,
Οὐχ ἡ προβοσκίς ἐστιν, ἀλλὰ τὸ στόμα,
Μή πως τὸ τοῦ γάλακτος ἀμβλύνῃ ζέον
Ἡ πρὸς τὸν αὐλὸν ἐκδρομὴ τῶν ῥευμάτων,
Μὴ καὶ τὸ πυκνὸν τῆς πνοῆς ἀντιστρέφῃ
Λίχνοις ἀνάγκαις πνευστιῶν τὸ σκυμνίον,
Τῆς εἰσαγωγῆς ἐμφραγείσης τῶν πόρων,
Ἢ τῷ διαστήματι τῶν ἔνδον δρόμων
Ἢ τῆς ἀμολγῆς ἐμβραδύνῃ γοργότης,
Εἶργον δὲ τὴν ὄρεξιν ἢ χαῖναν μάτην
Εὐθὺς ἀπαρχῆς δυσφορήσῃ τὸ βρέφος.
Πλὴν ἡ προβοσκὶς ἀντὶ χειρὸς εὑρέθη·
Χεὶρ δὲ βρέφους κίνησιν εὐθὺς οὐκ ἔχει
Πρὸς τὰς μεταξὺ τῆς τροφῆς ὑπουργίας.
Τούτῳ κεφαλὴ, καὶ μέτωπα, καὶ τρίχες
Καὶ βλέμμα, καὶ ῥὶς, ἄχρι τῆς προβοσκίδος,
Καὶ δέρμα, καὶ τράχηλος, ἀλλὰ καὶ στόμα
Σαφῆ μονιὸν ζωγραφοῦσι μακρόθεν·
Ὅταν ῥεουσῶν τῶν τριχῶν ὡς ἐκ νόσου
Δοκῇ σεσηρὼς τὴν δορὰν ὥσπερ γέρων,
Πηλοῦ κναφευθεὶς ἐμβροχαῖς δυσεκπλύτοις.
Χαίτης γε μὴν τὸ βρέγμα καὶ λάχνης ξένον,
Ὡς καὶ τὰ νῶτα μέχρι τῶν ὀπισθίων,
Οἷα φαλακρὸν ἐκ πυράγρας ἀξύλου,
Καὶ κωνοειδὲς, εἰς τὸ πᾶν σχῆμα βλέπεις,
Καὶ ξυντετηκὸς προσφυῶς τοῖς ὀστέοις·
Τὰ δ' ὦτα λεπτὰ καὶ παρατεταμένα,
Καὶ καθάπερ θώρακες ἐσφαιρωμένα,
Καὶ τοῖς ὁρᾷν θέλουσιν ἀνεπτυγμένα,
Καὶ τὰς βάσεις ἔχοντα χονδροσυνθέτους,
Καὶ συστολὴν πάσχοντα καὶ τοὐναντίον
Καὶ πρὸς μάχας βλέποντι σύντονον στάσιν.
Ἆρ' οὖν ἔδει, κράτιστε, τῶν ἄλλων μόνον
Ἄοπλον εὑρεῖν προσβαλὸν τὸ θηρίον,
Ὅταν ὁ καιρὸς ἀντιτάττῃ πρὸς μάχην;
Οὐκ ἔστιν εἰπεῖν. Ἡ γὰρ εὔτεχνος φύσις
Λέοντι μὲν δίδωσιν, ὡς καὶ παρδάλει,
Τὰς ἐξ ὀνύχων δραστικὰς ἀντισπάσεις·
Τοῦτον δὲ τὸν μέγιστον ὁπλίζει ξένως
Κέρασι διττοῖς, ὡς τομοῖς ἀκοντίοις,
Ἃ καὶ περισφίγγουσι τὴν προβοσκίδα
Κολουροειδῶς ἐν μέσῳ κεχυμένην·

Τούτων τὸ μὲν δίδωσιν, ὡς τομὸν ξίφος,
Ὠθεῖν κατ᾽ ἐχθρῶν ὁ βραβεὺς τὴν γεννάδα·
Τὸ δὲ σκαφεύς τίς ἐστι τὸν θῆρα τρέφων
Καὶ ῥιζορύκτης, καὶ σπαράκτης τῶν κλάδων.
Εἴποι τις ἂν πόῤῥωθεν εἰς ταῦτα βλέπων
Ὀδόντας ὀξεῖς εὐτυχεῖν τὸ θηρίον,
Καμπυλοειδεῖς ἀντικάμψας ἐκτάσεις·
Οὐ γὰρ ἐφύη κρόταφος, ἀλλὰ τὸ στόμα.
Καὶ θαῦμα τοῦτο, πῶς ὀδοὺς κέρας μένει,
Ὀδόντος, ἢ κέρατος ὄντος τοῦ ξίφους.
Σκόπει δὲ καὶ τὸ σχῆμα τῆς προβοσκίδος·
Αὐλός τίς ἐστιν ἐκ δορᾶς, καὶ σαρκίου,
Καὶ σφαιρομόρφου ξυμβολῆς εἰργασμένος
Χόνδρον μαλαχθὲν εἰς τομὰς κεκλασμένας
Νεῦρον χαλασθὲν εἰς πλοκὰς ἀντιστρόφους.
Ἑρπυστικὸς δὲ καὶ προμήκης ἐκθέων
Εἰς πᾶσαν ἁπλῶς φυσικὴν ὑπουργίαν,
Στενοῖ τὸν ὄλκον καὶ πλατύνει τὸ στόμα,
Καὶ τὴν ἐδωδὴν ἐμβιβάζει τοῖς γνάθοις,
Καὶ πρὸς τὸ παχὺ τὴν ὀπὴν διευρύνει,
Καὶ πρὸς τὸ λεπτὸν τὴν λαβὴν συνεισάγει,
Καὶ συστολὰς τίθησι καὶ παρεκτάσεις
Πρὸς τὰς ἐν ὄγκοις καὶ βραχύτησι σχέσεις.
Πόδες δὲ τούτῳ θαῦμα καὶ σαφὲς τέρας,
Οὓς, οὐ καθάπερ ἄλλα τῶν ζώων γένη,
Εἴωθε κινεῖν ἐξ ἀνάρθρων κλασμάτων·
Καὶ γὰρ στιβαροῖς συντεθέντες ὀστέοις,
Καὶ τῇ πλαδαρᾷ τῶν σφυρῶν καταστάσει,
Καὶ τῇ πρὸς ἄρθρα τῶν σκελῶν ὑποκρίσει,
Νῦν εἰς τόνους ἄγουσι, νῦν εἰς ὑφέσεις
Τὰς παντοδαπὰς ἐκδρομὰς τοῦ θηρίου.
Πλὴν ἀλλὰ καθ᾽ ἕκαστον αὐτῶν ἡ φύσις
Ὡς ὑπὸ κύκλῳ τῆς ὁπλῆς τῷ χωρίῳ
Τριγωνοειδεῖς πέντε δακτύλους φύει,
Οἳ μακρὰς οὐκ ἔχουσι τὰς ἀποστάσεις·
Ἢ γὰρ ἂν ἔπλει νηκτικῶς καὶ συντόνως
Ὁ θὴρ ποταμοῖς καὶ βυθοῖς ἐντυγχάνων·
Τέως δὲ τοὺς ὄνυχας ἐν τούτοις φέρει
Ὥσπερ λεπίδας ὀστρακώδεις ἰχθύων.
Βραχυτέρους ὄντας δὲ τῶν ὀπισθίων,
Ἀναμφιλέκτως οἶδα τοὺς ἐμπροσθίους.
Τούτοις ἐλέφας ἐνταθεὶς ὥσπερ στύλοις
Ὀρθοστάδην ἀκάματος ὑπνώττων μένει·
Διπλῆς δέ φασιν εὐπορῆσαι καρδίας·
Καὶ τῇ μὲν εἶναι θυμικὸν τὸ θηρίον

Εἰς ἀκρατῆ κίνησιν ἠρεθισμένον·
Τῇ δὲ προσηνὲς καὶ θρασύτητος ξένον,
Καὶ πῆ μὲν αὐτῶν ἀκροᾶσθαι τῶν λόγων,
Οὓς ἄν τις Ἰνδὸς εὖ τιθασσεύων λέγῃ,
Πῆ δὲ πρὸς αὐτοὺς τοὺς νομεῖς ἐπιτρέχων
Εἰς τὰς παλαιὰς ἐκτραπὲν κακουργίας.
Τούτῳ φίλη τράπεζα πᾶς ἕλους τόπος,
Ἔνθα κλάδους φοίνικος ἐσθίειν ἔχει,
Καὶ σχοινίον ἢ δρῦν, ἢ φυτῶν ἄλλων κόμας,
Ἢ κιττὸν, ἢ πέταλον, ἢ ζῶσαν χλόην,
Ἢ ῥίζαν, ἢ λάχανον, ἢ βλάστην βάτων.
Ἄρτι δὲ καὶ σταφίδες ἡμερουμένῳ
Κριθῆς τε χυλὸς καὶ παρὸν χύδην μέλι
Καὶ μῆλα καὶ κρόμμυα καὶ γλυκὺς πέπων
Εὐωχίας ἔχουσι τῷ κτήνει κρίσιν.
Ὕδωρ δὲ πίνει συγχυθὲν πρὶν ἂν πίνῃ·
Τὸ γὰρ διειδὲς ἀκριβῶς διαπτύει.
Οἴνου δὲ τὸν τοσοῦτον εὐφραίνει κύλιξ,
Ὃν ὁ τρυγητὴρ ἐκκενοῖ τῶν βοτρύων.
Ὀρεκτιῶν δὲ καὶ σφαδάζων εἰς μάχην
Τοῦ ἀπὸ λωτοῦ, καὶ τῶν ἀπὸ φοινίκων,
Καὶ τῆς ὀρύζης ἐκτροφεῖ τῆς ἀγρίας·
Ὡς ἂν ὁ θυμὸς ἀκρατῶς ὑποζέων
Ἀντιστατικῶς καρδιώττειν ὀτρύνῃ.
Καὶ γὰρ τὸ θερμὸν φυσικῶς ἧττον φέρει
Τῶν ἀκροθέρμων εἰς ῥοπὰς ἐναντίας
Ὁ θὴρ ὁ μακρὰν εὐτυχῶν ἴσως ῥίνα.
Καὶ πάλιν ὡς ἂν ἐνδρομῇ πρὸς τὴν νίκην
Ἡ κέρκος αὐτὸν μαστιγοῖ πρὸ τῆς μάχης,
Ὡς ἰσχίον λέοντος ἀλκαίας τόνος.
Ἡ δὲ προβοσκὶς καὶ πρὸ τῆς κέρκου θλίβει.
Καὶ σῦς γὰρ οὐκ ἂν εἰς τὸν ἔχθιστον δράμῃ,
Πρὶν τοὺς ὀδόντας ὑποθῆξαι τοῖς λίθοις.
Πήχεις δὲ μήκους τοῦτον αὐξεῖν ἐννέα
Λέγουσιν οἱ κρίνοντες ὀρθῶς τὰς φύσεις,
Καὶ πέντε, μετρεῖν εἴπερ εὖ εὖρος θέλῃς.
Ἀλλὰ τοσοῦτον εὑρεθὲν τὸ θηρίον
Ἔρως ὁ δεινὸς ἀκρατῶς ὑποφλέγει.
Πρηστῆρα ποιεῖ τοῖς φυτοῖς κερασφόρον·
Καὶ γίνεται πῦρ ἐμπεσὸν τοῖς ἀψύχοις
Ὁ πρὶν γαληνὸς ἐξ ἐθῶν χειροτρόφων.
Μόνους δὲ τοὺς φοίνικας αἰδεῖται βλέπων·
Φιλεῖ γὰρ ὡς ἔρωτος αὐτοὺς ἐργάτας
Καὶ δημιουργοὺς τῆς τροφῆς τῶν ἀκρίδων.
Οὕτω κυρίττων καὶ σφριγῶν πρὸς τὸν γάμον,

Κλῶνας καθαιρεῖ καὶ πλοκὴν λόχμης λύει,
Καὶ τὴν περισπούδαστον ἐκζητεῖ δρόσον,
Τὴν ὑποκυμαίνουσαν ὠδίνων ζέσιν.
Καινὸν γὰρ οὐδὲν, ἐκνικᾶσθαι πρὸς γάμον,
Τὸν ἀπὸ γάμου καὶ σπορᾶς παρηγμένον.
  Πῦρ δὲ πτοεῖται καὶ κριὸν κερασφόρον,
Καὶ τῶν μονιῶν τὴν βοὴν τὴν ἀθρόαν.
  Ἀσπάζεται δὲ τὴν χλίδην τῶν ἀνθέων,
Καὶ θέλγεται μὲν ταῖς λιβάσι τῶν μύρων,
Ὥσπερ τις ἁβρὸς εἰς τροφὰς πολυτρόπους.
  Λουτρὸν δὲ ποιεῖ τὴν σκιὰν καὶ τὴν δρόσον,
Ὅταν τις ἀκτὶς ἐξ ὀπῆς ὑποδράμῃ·
Λυπεῖ γὰρ αὐτὸν ὁ κρυμὸς τῆς ἑσπέρας.
Αὖθις δὲ τοῦ θάλποντος ἐνστάντος θέρους,
Τὸ σῶμα πηλῷ δαψιλεῖ περιχρίει,
Καὶ ψυχαγωγῶν τὴν δορὰν σαίνει κρύει,
Τὴν ἡλιακὴν ἀντικλῶν οὕτω φλόγα.
  Ἐρᾷν δέ φασιν ἀκρατῶς τὸ θηρίον,
Ὥραν γυναικὸς συμβιοῦν ἠθισμένον·
Εὐθὺς γὰρ αὐτὴν μαστροπεύειν τῇ σχέσει,
Καὶ καθάπερ λιβάδι τῇ προβοσκίδι
Σοφῶς διασπᾷν τοῦ προσώπου τὴν χνόην,
Καὶ τὰς ῥυτίδας ἀσφαλῶς ἀποξέειν,
Καὶ κάλλος αὐτῇ φυσικὸν μετεγγράφειν,
Ὡς τεχνίτου πάρυφον εἰ θέλει γράφειν.
  Διδάσκεται δὲ καὶ γραφὰς ταύτῃ γράφειν,
Ὡς γραμματεύς τις εὐφυὴς τῷ καλάμῳ,
Δεικνύντος Ἰνδοῦ τὰς πλοκὰς τῷ δακτύλῳ,
Ὡς ἂν καταγράφῃ τις ἐκ μελανδόχης.
  Αὐλοῖς δὲ καὶ σύριγξι καὶ χειρῶν κρότοις,
Καὶ πᾶσιν ἁπλῶς τῶν μελῶν τοῖς ὀργάνοις
Ὁ θὴρ, καταστὰς εὐμαθὴς χοροστάτης
Ἅττει πρὸς εἱρμὸν ἐμβολῆς ἀγχιστρόφου,
Καὶ πρὸς τὰς ᾠδὰς ἀντιβάλλει τὰ σκέλη,
Καὶ σχηματίζει τὰς ῥοπὰς πρὸς τοὺς τόνους,
Ὀρχηστρίδος λύγισμα δεικνὺς τὴν βάσιν·
Καὶ πῆ μὲν ὁρμᾷ, καὶ προβαίνει μετρίως,
Τοῦ κιθαρῳδοῦ ταῖς λαβαῖς τῶν δακτύλων
Τὸ γοργὸν ἀμβλύνοντος εὐρύθμως μέλος·
Πῆ δ' εὐθὺς ἠχήσαντος ἐκ τοῦ συντόνου,
Σφριγᾷ πρὸς ὀξὺν εὐπετεῖ ῥύμῃ δρόμον,
Καὶ καθάπερ μάστιξιν ἠρεθισμένος
Ὀκλὰξ περικλᾷ καὶ προβάλλει τοὺς πόδας,
Καὶ πρὸς τὸ παρὸν ἐνδρομεῖ τῶν ᾀσμάτων.
  Τοῦτο προσηνὲς εὑρεθὲν τὸ θηρίον,

Ὅταν προληφθῇ καὶ μαλαχθῇ σκυμνίον
Καὶ σωφρονισταῖς ἐκδοθῇ διδασκάλοις,
Καὶ πρὸς τὰς ἀφὰς μετριάζειν εὖ μάθῃ,
Τῆς ἀντιτέχνου φλεγμονῆς κινουμένης,
Κἂν μαστιγοῦν θέλῃ τις, εὐψύχως φέρει,
Καὶ γίνεται παῖς σωφρονεῖν πεπεισμένος
Τοῦ μυσταγωγοῦ τῷ θυμῷ καὶ τῷ ξύλῳ.
Σόλων μὲν οὖν δίδωσιν ἀνθρώποις νόμους
Καὶ παιδαγωγῶν εὐγενίζει τὸν βίον,
Καὶ ῥυθμὸν ἐντίθησι τῇ φύσει ξένον.
Ὅταν δὲ τοῖς γέρουσι πατράσι γράφῃ
Τιμὰς παρ' αὐτῶν καὶ τροφὰς τῶν φιλτάτων,
Πολλοὺς ἀνιῶν εἰς κενὸν κράζει κτύπον.
Μόλις γὰρ ἄν τις τοὺς τροφεῖς ἀντιτρέφῃ,
Τοὺς τῶν πελαργῶν εὐλαβούμενος νόμους,
Οὓς ἀγράφῳ τίθησιν ἡ φύσις κρίσει.
Ὁ θὴρ δὲ κοινῇ τοῦ γένους τοὺς πρεσβύτας
Οἶδε πρὸ τοῦ Σόλωνος ἀῤῥήτως τρέφειν.
Ἤδη δὲ καὶ κάμνοντας ἐν μάχαις βλέπων,
Ἐξὸν παρελθεῖν τοὺς διώκτας μακρόθεν,
Τέως μὲν, ὡς δύναμις, ἀναλαμβάνει
Γοργῶς τὰς αὐτῶν ἐκδρομὰς ἀνατρέπων,
Καὶ τὰς μετάρσεις τῶν βελῶν, καὶ τοὺς κύνας,
Καὶ τοὺς ἐν αὐτοῖς ἀντανείργων ὁπλίτας.
Ὅταν δ' ἐπιστῇ τῆς τελευτῆς ὁ χρόνος,
Κοινοῦ τέλους ἄμυναν ὁ ξένος φέρει.
Νῦν, ὦ βασιλεῦ, δεξιῶν ἔργων φύσις
Ξένης μάχης ἄκουσον ὡς ἔχει τρόπον.
Ἔχθιστός ἐστιν ὁ δράκων τῷ θηρίῳ·
Δράκων δ' οὖν Ἰνδοῖς θαῦμα· τίς γὰρ ἡ δράκων
Ὀξὺς, πονηρὸς, ἐμβριθὴς, γλίσχρος, μέγας,
Φθορεὺς, ἰταμὸς, ἀνθρακῶδες ἐμβλέπων,
Ψυχρὸς, πλαδαρὸς, ἰνδακῶς ἐπειγμένος,
Ἕρπων, συρίττων, ἐξεμῶν, ἀντιπνέων,
Καὶ τοῖς ἑλιγμοῖς ὡς πτεροῖς ἐπιτρέχων;
Οὗτος τὸν ἐλέφαντα μακρόθεν βλέπων,
Ἐπὶ τρύγην ἥκοντα λεπτῶν ἀκρίδων,
Πυκνοῖς καλυφθεὶς ἐξεπίτηδες κλάδοις
Κεῖται κατ' αὐτοῦ προσβαλόντος ἀθρόως,
Καὶ τὰς μὲν ὄψεις ἀσφαλῶς ἀποθλίβει,
Ὥσπερ τομὸν τέρατρον ὠθῶν τὸ στόμα·
Οἰκτρὸν δὲ λοιπὸν εὑρεθέντα τὸν μέγαν,
Καὶ πρὸς μάχην ἄτολμον ἐξ ἀβλεψίας,
Σφαιρῶν τὸν ὄλκον ἐγκρατῶς ἀποπνίγει.
Τούτους, βασιλεῦ, τοὺς καλοὺς θῆρας, λόγος,

Θεσμοῖς φυσικοῖς τακτικοῖς ὠθισμένους
Τηρεῖν ἀκραιφνῆ τὴν φιλάλληλον σχέσιν.
Καὶ γὰρ νέοι γέροντας αἰδοῦνται βλέπειν,
Καὶ συλλυποῦνται δυσπραγοῦσι τοῖς φίλοις,
Εἰς ἀφρόνων ἔλεγχον ἀνθρώπων φίλων
Τὸ κοινὸν εἰσφέροντες, ὡς ἄλως τρύφος,
Καὶ τοῖς ἐν ἀκμῇ συμμαχοῦσιν ἐκθύμως,
Ἰνδῶν ἐπ' αὐτοὺς δυσμενῶν πεφραγμένων
Σάλπιγξι, πυρσοῖς, φασγάνοις, ἀκοντίοις,
Καὶ τοῖς μεταξὺ μορμολύττουσι ψόφοις.
Ἐστὶ δ' ὅτε θνήσκουσιν ἀλλήλων χάριν,
Καὶ μᾶλλον αὐτῶν τῆς γονῆς τῶν σκυμνίων.
Ὅταν δὲ τὴν σύῤῥηξιν ὁ χρόνος λύσῃ
Καὶ τὰς παρ' ἀμφοῖν τῆς κονίστρας ἐνστάσεις,
Σκοποῦσι τοὺς κάμνοντας ἐκ τῶν τραυμάτων,
Καὶ πᾶν μὲν ἐξαίρουσι τῇ προβοσκίδι
Βέλος πεπηγὸς εἰς μυχοὺς ἀποκρύφους.
Ὡς ἂν δὲ μηδεὶς φλεγμονῆς ὄγκος πάλιν
Εἰς ὑποθέρμους ἐκτροπὰς ἀντισπάσῃ,
Τὴν πικρὰν ἐκχέοντες ἀλόης δρόσον
Παρῆκαν αὐτοὺς ἐνδρομεῖν ἀκινδύνους.
Τούτοις δὲ πᾶσαν ἡμερουμένοις νόσον
Οἶνος μέλας ἔλυσεν ἀνθ' Ἱπποκράτους.
Ὢ τίς Γαληνὸς, ἢ Γαληνοῦ βιβλίον
Τούτους διδάσκει φαρμακεύειν τὰς νόσους;
Πόθεν δὲ θηρσὶν ἡ σοφὴ χειρουργία
Καὶ τὸ κρίνειν δύναμιν ἁπλοῦ φαρμάκου;
Τίνας δὲ τέχνας ἀκριβοῦντες εὐστόχως,
Αἱμοῤῥαγούσας ἐμπεδοῦσι τὰς φλέβας;
Οὗτοι ποταμὸν ἐμπερᾷν ἠπειγμένοι
Πτύσσουσι τοῖς κέρασι τὴν προβοσκίδα,
Μήπως τὸ ῥεῖθρον εἰσρυῇ τοῖς ἐγκάτοις
Καὶ συμποδισθῇ τὸ σφυρήλατον σκάφος
Ὑγροῖς χαλασθὲν δυστυχῶς ἐφολκίοις.
Ὑπανέχειν δέ φασιν αὐτῇ τοὺς τόκους,
Ἀγωνιῶντας πρὸς τὸ ῥεῦμα τοῦ πόθου.
Ὅταν δέ τις ὄρυγμα βοθρεύσας μέγα
Τούτους νομίζῃ συμπεσόντας ἀσκόπως
Καὶ προστριβέντας ἐν βραχεῖ συλλαμβάνειν,
Ὠθοῦσι τὸν μέγιστον αὐτῶν εἰς μέσον,
Καὶ καθάπερ γέφυραν εὐτυχηκότες
Τὸ δυσχερὲς φεύγουσι τῆς ῥύμης βάθος.
Τὸ γὰρ κεχηνὸς τοῦ κενοῦ πληρούμενον
Ἤγαγεν αὐτοὺς εἰς τὸ τῆς ὄχθης πέραν,
Βάδην πατοῦντας ἐξ ἀνάγκης τὸν φίλον.

Καὶ τις προτείνας τὸν βαρύσφυρον πόδα
Παρῆκεν αὐτῷ συμβαλεῖν εὖ τὴν ῥίνα·
Ἄλλοι δὲ πλεῖστα συγκομίσαντες ξύλα
Ῥίπτουσιν αὐτῷ δραστικῶς πρὸς τοὺς πόδας·
Καὶ κατὰ μικρὸν τοῦ βάθους ᾠδηκότες
Καὶ τῆς ξένης κλίμακος ἐξειργασμένης,
Ὀξυδρόμως ἔξεισι πρὸς τοὺς ξυννόμους,
Σωθεὶς ὁ σωτὴρ ὑπὸ τῶν σεσωσμένων.
   Ἄξιον οὖν καὶ τοῦτο θαυμάσαντά σε,
Μηδὲν παρελθεῖν τοῦ προσήκοντος λόγου.
Καὶ γάρ τινὸς βάλλοντος αὐτὸν τοξότου,
Καὶ τῷ στοχασμῷ συγκινοῦντος τὸν τόνον,
Αὐτὸς θεωρῶν τὰς βολὰς ἀντιστρέφει,
Καὶ πήγνυσι τὸ σῶμα δίκην ἀσπίδος
Ἐν τῇ συνάρσει τῶν μελῶν ἐσφιγμένον.
   Ἀλλ', ὦ δικαστὰ τῶν σοφῶν πάντων λόγων,
Καὶ νοῦ καθαρὲ, τῶν ψυχῶν ἐπιστάτα,
Καὶ τῶν ἐπὶ γῆς δυσμενῶν ἀντιστάτα,
Καὶ τῶν παρ' ἡμῖν εἰσφορῶν ζυγοστάτα,
Καὶ τῆς φυσικῆς μουσικῆς χοροστάτα,
Καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς φύσεως πρωτοστάτα,
Καὶ φῶς ἐναργῶς ἐξελέγχον τὰς φύσεις,
Καὶ πῦρ δαπανῶν τῆς ψυχῆς μου τοὺς πόνους,
Ὦ γλυκύτης ἄῤῥητε καὶ θυμηδία,
Καὶ τερπνότης ἄφραστε καὶ καταρχία
Νικῶσα καὶ κρύπτουσα πᾶν λόγου σθένος,
Ὦ πάντα κινοῦν εἰς θεοῦ δόξαν στόμα
Καὶ γλῶττα λαμπρὰ καὶ θεόφθογγε φράδη,
Καὶ σῶμα καινῶν δεκτικὸν χαρισμάτων,
Καὶ πνεῦμα κοινὸν εἰς πνοῆς λειτουργίαν,
Ὦ κόσμε τῆς γῆς, τῆς φυλῆς, τῆς ἀξίας,
Τῆς πορφυρίδος, τῆς γονῆς, τῆς ἑστίας,
Τῆς τοῦ στέφους χάριτος, ὡς καὶ τοῦ θρόνου,
Τῆς τοῦ βίου πλάστιγγος, ὡς καὶ τοῦ τρόπου,
Τῆς τοῦ λόγου σάλπιγγος, ὡς καὶ τοῦ κράτους,
Σοῦ πάντες ἁπλῶς ἀγνοοῦμεν τὴν φύσιν·
Τὸ γὰρ ἀκατάληπτόν ἐστί σοι φύσις
Θεοῦντι μικρὸν τὴν κατ' ἄνθρωπον φύσιν.
   Πῶς δ' ἂν βλέπειν γένοιτο κανθάρων γένη
Τὸν αἰγυπιὸν, τὸν φρικώδη, τὸν μέγαν;
Τί δ' ἂν ψοφεῖν δύναιντο καὶ πιθηκίδες,
Ὅταν βρυχηθμῶν ἐξερεύγεται κτύπους
Λέων ἐπ' αὐτὰς ἐκδραμὼν τῆς παστάδος;
Ἢ μαινίδων ὅμιλος, εἰ κῆτος βλέποι
Τέμνον τὸ ῥεῦμα τοῖς πτεροῖς τοῖς ἐνδρόσοις;

Ὁ φιλοπαίστης ψαλμικῶς ἕρπει δράκων.
Σὺ μετριάζων εὐμενῶς πάντας βλέπεις·
Καὶ γίνεται τὸ βλέμμα τοῖς κακουμένοις
Σαφὴς γλυκασμὸς καὶ θεόβλυστος δρόσος.
Ὅταν δὲ τὴν σὴν χεῖρα κινῇς ὀξέως,
Καὶ τὰς ἐν ἡμῖν συμφορὰς ἀνατρέπῃς,
Ἐκ τῆς ἐρυθρᾶς τῶν γραφῶν πανοπλίας,
Ἐνταῦθα πολλοὺς τοὺς δορυκτήτους ἄγεις·
Ὡς καὶ πρόδηλόν ἐστι, κἂν μηδεὶς λέγῃ·
Κράζει δὲ πάντως, εἰ θελήσει, καὶ λίθος,
Ὡς σὺ καθαρῶς ἐκνικᾷς πᾶσαν φύσιν.
Ἡμεῖς δὲ παταγοῦμεν ὥσπερ ἀγέλαι
Πτηνῶν, βασιλεῦ, τοῦτο δὴ τῶν ἐμψύχων,
Ὅταν ὁρῶμεν ἀπὸ γῆς μετάρσιον
Ταῖς τῶν φρενῶν πτέρυξιν ἐσκιασμένον
Τὸν ἀετόν σε τὸν θεόπτην τοῦ κράτους.
Ἀλλ' εἴ γε φασί, βασιλεῦ, τὸ θηρίον
Ὃ μηδὲν εἰς ὄνησιν ἀνθρώποις φέρει,
Κἂν τισιν ἴσως τὴν γλυφὴν τῶν ὀστέων
Πρὸς θρύψιν ἁβρότητος ἀπλήστου τρόπου,
Εἰς τρεῖς ἑκατὸν συντιθέντας ζῆν χρόνους·
Σὺ παντὸς ἐλέφαντος ὀφθεὶς πλέον
Βιοὺς δι' ἡμᾶς τῶν ἐτῶν σου τὸν δρόμον·
Ἐχθρὸς δὲ πᾶς, ἢ δοῦλος, ἢ κεκρυμμένος,
Πρὸ τῶν ποδῶν σου χοῦς βραχὺς γένοιτό σοι·
Θεοῦ τὸ σεπτὸν εὐγενίζοντος κράτος,
Καὶ τῆς ἀληθοῦς τοῦ θεοῦ λοχευτρίας,
Ἐφ' ἣν βεβαιοῖς τῆς ψυχῆς τὰς ἐλπίδας,
Αὐτοκράτωρ μέγιστε, τοῦ γένους λέων.

EXCURSUS II

Ad ea Plinii verba, cap. 4, pag. 335 :

Quamobrem deciduos (dentes) *casu aliquo, vel senecta, defodiunt* (elephanti).

Ex G. Cuvier, *Recherches sur les ossements fossiles*, ed. II, tom. I, p. 75 et seq.

Vouloir rapporter ici tous les lieux où il s'est trouvé des ossements fossiles d'éléphant serait une entreprise infinie : il suffira de montrer que tous les pays et toutes les époques en ont offert.

On en trouve des traces dès le temps des anciens. *Théophraste* en parlait dans un ouvrage que nous n'avons plus ; mais *Pline* nous a conservé son témoignage : « *Theophrastus auctor est, et ebur fossile candido et nigro co-* « *lore inveniri, et ossa e terra nasci, invenirique lapides osseos,* » liv. XXXVI, chap. 18.

Comme certains os de l'éléphant ont plus de ressemblance avec ceux de l'homme, que n'en ont les os des animaux les plus ordinaires, des anatomistes même instruits ont été souvent exposés à les prendre pour des os humains, et c'est probablement ainsi qu'ont été occasionnées toutes ces prétendues découvertes de tombeaux de géants dont parlent à tant de reprises les auteurs de l'antiquité et ceux du moyen âge. On n'en excepterait que les plus grands de tous qui sont quelquefois représentés comme huit ou dix fois supérieurs aux plus grands éléphants, et que l'on serait peut-être tenté de rapporter à des cétacés, si les mesures que l'on en donne pouvaient être regardées comme exactes.

Même après que des idées plus saines eurent dissipé ces chimères, on dut encore être porté à penser que les éléphants dont on découvrait des os, avaient été amenés par des hommes. Tant que ces découvertes se bornèrent à l'Italie et aux pays très-fréquentés par les *Macédoniens*, les *Carthaginois* et les *Romains*, on put croire en trouver d'assez bonnes explications dans la quantité prodigieuse d'éléphants que ces peuples ont possédés.

On sait en effet que les premiers Européens qui aient eu des éléphants, *Alexandre* et ses Macédoniens, après la défaite de Porus, en amenèrent dès-lors assez pour mettre Aristote en état d'en donner d'excellentes notions. Ce grand naturaliste a mieux connu que Buffon la manière dont l'éléphant s'accouple, dont il tète, et presque tous les autres détails de ses habitudes ; et tout ce qu'il en rapporte a été confirmé par les observations récemment faites aux Indes.

Après la mort d'Alexandre ce fut d'abord *Antigonus* qui eut le plus d'éléphants.

Les *Séleucides* en entretinrent toujours, surtout depuis que *Séleucus Nicator* en eut reçu cinquante de *Sandrocottus* en échange d'un canton entier des bords de l'Indus. *Séleucus* devait d'autant mieux apprécier l'importance de ces animaux, qu'il avait été commandant en chef de ceux d'Alexandre.

Plutarque assure que ce prince et ses alliés en avaient quatre cents à la bataille d'Issus qu'ils gagnèrent contre Antigonus, 301 ans avant Jésus-Christ.

Son fils *Antiochus Soter* en employa douze avec grand succès contre les Galates, et nous voyons qu'*Antiochus-le-Grand* en plaça cent deux en ligne à la bataille de Raphie contre Ptolémée Philopator qui n'en avait que soixante-treize, l'an de Rome 535, et cinquante-quatre à celle de Magnésie contre les Romains qui n'en avaient que seize, l'an 562, sans toutefois que cette grande supériorité dans le nombre des éléphants lui ait été fort utile, puisqu'il fut vaincu dans les deux affaires.

Pyrrhus le premier avait amené des éléphants en Italie, l'an de Rome 472, et comme il était débarqué à *Tarente*, les Romains donnèrent à ces animaux, qui leur étaient inconnus, le nom de *bœufs de Lucanie*. Ils étaient en petit nombre, et *Pyrrhus* s'en était emparé sur *Démétrius*. *Curius Dentatus* en prit quatre de ceux de Pyrrhus, et les amena à Rome pour la cérémonie de son triomphe en 479. Ce sont les premiers qu'on y ait vus; mais ils y devinrent bientôt en quelque sorte une chose commune.

Métellus ayant vaincu les Carthaginois en Sicile, l'an 502, fit conduire leurs éléphants à Rome sur des radeaux, au nombre de cent quatre selon *Orose*, de cent vingt suivant *Sénèque*, de cent trente selon *Eutrope*, et de cent quarante-deux suivant *Pline*; lesquels, au rapport de *Varron*, cité par Pline, furent tous massacrés dans le cirque, attendu que l'on ne savait qu'en faire.

Annibal en amena aussi avec lui en Italie trente-sept, en 534, qui périrent à l'exception d'un seul, après la bataille de la *Trebbia*; *Asdrubal* son frère en amena d'autres, et lorsque ce nouveau général fut défait sur le *Métauro* en 538, les conducteurs de ces éléphants furent obligés d'en tuer plusieurs de leurs propres mains.

P. Scipion Nasica et *P. Lentulus* firent voir des éléphants dans le cirque pendant leur édilité, en 584. *Claudius Pulcher* y en fit combattre, en 655. Vingt ans après les deux frères *L.* et *M. Lucullus*, dans leur édilité, en montrèrent combattant contre des taureaux. *Pompée* en fit voir vingt, selon *Pline*; dix-huit selon *Dion-Cassius* lors de son second consulat en 700; César, quarante, lors de son troisième consulat en 708. *Pompée* en attela à son char lors de son triomphe d'Afrique. *Germanicus* en montra qui dansaient grossièrement. Ce fut sous *Néron*, aux jeux qu'il donna en l'honneur de sa mère, qu'on en vit danser sur la corde, et faire mille tours d'adresse extraordinaires. Elien dit même expressément, à l'occasion de ceux de Germanicus, que c'étaient des éléphants nés à Rome que l'on dressait ainsi; par conséquent ils s'y propageaient.

« *Quum Tiberii Cæsaris nepos Germanicus gladiatorum spectaculum edidit,* « *plures jam grandes utriusque sexus elephanti Romæ erant, e quibus alii ple-* « *rique generati exstiterunt: quorum artus interea dum committebantur et con-* « *firmabantur, et membra infirma conglutinabantur, peritus vir ad pertra-* « *ctandos eorum sensus animosque mirabili quodam disciplinæ genere eos erudie-* « *bat.* » *Ælian. de Anim. lib. II, cap.* 11, *trad. de Conrad Gessner.*

Columelle assure encore plus positivement ce fait de la propagation des éléphants à Rome : « *India perhibetur molibus ferarum mirabilis, pares* « *tamen in hac terra (Italia) vastitate belluas progenerari quis neget, quum* « *inter* MOENIA NOSTRA NATOS *animadvertamus elephantes?* » *Col. de Re rust. lib. III, cap.* 8, *ed. Leips.* 1735, 4°, 471.

Si nos naturalistes eussent fait attention à ces deux passages, ils n'auraient pas ajonté foi si long-temps à l'impossibilité de faire produire l'éléphant en domesticité, et l'on aurait peut-être tenté plutôt les essais qui viennent de réussir à M. *Corse.*

Plusieurs des empereurs suivants, *Domitien*, *Antonin Pie*, *Commode*, *Septime-Sévère*, *Caracalla*, *Héliogabale*, eurent encore des éléphants; Gordien en eut trente-deux, Gallien dix. *Aurélien* en amena vingt lorsqu'il triompha de Zénobie.

Il n'est donc pas douteux qu'il n'ait vécu à des époques connues, en Italie et dans les autres pays conquis par les Romains, un nombre considérable d'éléphants.

Ainsi, quoique l'Italie offre une grande quantité d'ossements de ces animaux à l'état fossile, on a pu long-temps en attribuer l'origine à ces individus qui avaient vécu sur le même sol dans les temps historiques; peut-être même y en a-t-il en effet quelques-uns qui viennent de cette source, mais les circonstances où on les découvre d'ordinaire prouvent que le très-petit nombre seulement peut être dans ce cas. Presque toujours on les trouve pêle-mêle avec des ossements d'hippopotames et de rhinocéros, qui bien certainement n'ont été amenés ni par Annibal, ni par les armées romaines.

Voici une indication des principaux endroits d'Italie où l'on a déterré de ces os à notre connaissance : mais nous sommes bien éloignés de la regarder comme complète.

La plus grande défense a été découverte en 1769 par le duc de la *Rochefoucauld* et M. *Desmarets* auprès de *Rome* : elle avait dix pieds de long sur huit pouces de diamètre, quoiqu'elle ne fût pas entière. Nous en possédons quatre morceaux au Muséum; ils sont fort altérés et forment ensemble une longueur de cinq pieds.

On en avait trouvé à *Rome* même dès 1664, en creusant à l'entrée du Vatican pour faire des fondations. *Baccius* parle, dès 1582, de découvertes semblables faites en cette ville, et il y a grande apparence que le corps de *Pallas*, fils d'*Évandre*, trouvé sous l'empereur Henri III en 1041 ou 1054, et qui aurait surpassé les murs de la ville en hauteur, n'était pas autre chose.

Fortis cite une autre défense trouvée par hasard au sommet d'un vi-

gnoble, et quelques-unes découvertes par le Tibre aux environs de *Rome* et de *Todi*.

M. Charles-Louis Morozzo représente nne mâchelière trouvée en avril 1802 dans un vignoble bors de la porte *del Popolo*, avec beaucoup d'autres os et des fragments d'ivoire.

Au cabinet du collége de la Sapience, on voit des fragments de défenses d'auprès de la *villa Borghese*, qui est également voisine de la porte du Peuple.

Baglivi (*de Veget. Lapid.*) parle d'une défense longue de dix-huit palmes, déterrée en 1698 dans le tuf près de la porte d'Ostie.

Le cabinet dn collége romain possède des dents et des fragments de défenses, parmi lesquels il en est de près d'un pied d'épaisseur; j'y ai dessiné une mâchoire inférieure, remarquable par ses dents plns étroites et à lames plus larges qu'à l'ordinaire, trouvée à *Monte verde* près de Rome. Je me suis procuré une demi-mâchoire du même lieu et portant les mêmes caractères, qui est à présent au cabinet du Roi. M. *Brocchi* y a recueilli lui-même un morceau de défense. Ce cabinet du collége romain possède un fémnr remarquable par sa longueur, bien qu'il soit encore épiphysé, dont j'ai aussi pris un dessin. *Gualtieri* conservait un morceau d'ivoire des environs de Rome.

Quelque route que l'on suive en sortant de cette capitale, si elle a été examinée par des observateurs attentifs, il s'y est trouvé de ces os en grand nombre.

M. *Brocchi* en cite des morceaux de défense de *Torre di Quinto* près de Rome, et de *San Vittorino* près de *Tivoli*.

Bonanni parle de beaucoup de grands os, de dents et de mâchoires inférieures déterrés de son temps près de *Castel Guido* sur la voie Aurélienne à douze milles de Rome; c'est l'ancienne *Bebiana*, à moitié chemin de Rome à Cère.

Jer. Ambr. Langenmantel parle d'un fémur, d'une omoplate et de cinq vertèbres tronvés près de *Vitorchiano*, au nord-est de *Viterbe*, au bord de la vallée du Tibre, sur la rive droite. Il y en a une dissertation par *Chiampini*, qui en reconnut l'espèce en les comparant avec des dessins du squelette dn cabinet de Florence.

M. l'abbé *Ranzani* m'écrit que le cabinet de l'Institnt de Bologne possède une dent d'éléphant de *Mugnano*, dans le territoire de Viterbe et tout près de Vitorchiano, laquelle est enveloppée dans un peperino, pierre volcanique bien connue.

Targioni Tozzetti cite un fémur trouvé dans le lit de la rivière de *Paglia*, près d'*Orviète*.

M. *Louis Canali*, professeur à *Perugia*, rapporte qu'à pen de distance autour de cette ville il en a déconvert quatre dépôts. Un près du Tibre, à cinq milles au nord, dans un lien dit *Passo dell' acqua*; un autre où il y avait aussi des fragments de rhinocéros à neuf milles de cette rivière vers le lieu dit *Monte dell' Abate*, dans un lit sablonneux marin; nn a *la Colombella*, à cinq milles à l'est de l'autre côté du Tibre, d'où on lui

avait apporté une défense, un fémur et des fragments de tibia; et un à *Monte petriolo* à sept milles à l'onest de *Perugia*. On lui avait aussi apporté une défense de *San Faustino*, à un mille hors des portes de la ville où ces os sont dans des brèches fluviatiles, ainsi qu'une astragsle et une portion de défense de *Puzzuolo*, village situé entre *Montepulciano* et le lac *Trasimène*, où il y avait aussi une portion de mâchoire d'hippopotame. J'ai vu tontes ces pièces dans son cabinet. Enfin il cite un morcesu de défense sgatisé, que possède M. *Charles de Sorbello*, et qni a été trouvé tout près du lac.

Vers la rive gauche du Tibre, M. *Canali* a eu des lames de dents d'éléphants trouvées près de *Casalina*, village au nord de *Todi* et su midi de *Perugia*. *Passeri* avait déjà cité un crâne, une mâchoire inférieure et un fémur long de cinq pieds des environs de *Todi*.

Les États du pape entre les Apennins et l'Adriatique ont aussi fourni des os d'éléphants. *Passeri*, dans son histoire des fossiles du territoire de *Pesaro*, parle d'une défense déterrée par le conrant d'un ruisseau en 1759 à *Orciano*, dans le duché d'*Urbin*, près de *Fossombrone* sur le *Metauro*. Dès le dix-septième siècle on en avait trouvé une au même endroit, qui a été long-temps suspendue an mur de l'église. Une troisième, découverte à *la Schieggia* près de *Gubbio* sur la voie Flamienne, aux sonrces du *Fiumesino*, est encore conservée dans la bibliothèque de *Gubbio*.

M. *Paul Spadoni*, professenr à *Macerata*, a décrit nne défense trouvée en janvier 1808 dans une marne argileuse, à *Belvedere* dans la Marche d'*Ancône*, non loin de *Jesi*, qni est aussi sur le *Fiumesino*.

Quelques personnes n'ont pas manqué d'attribuer ces fossiles à la défaite d'*Asdrubal* sur le *Metauro*, l'an 207 avant J. C. On voit en effet dans *Tite-Live* qu'il y eut plusieurs éléphants tués à cette bataille par leurs propres conducteurs.

Mais on doit dire ici, comme dans tontes les occasions semblables, qu'un fait aussi général que celni des os fossiles d'éléphants n'admet pas d'explications particulières.

Quand on passe de l'État de l'Église en Toscane, en suivant le *Tibre*, le *Clanis* on *Chiana*, et l'*Arno*, les os d'éléphants deviennent de plus en plus nombreux. Le *val de Chiana*, le *val d'Arno* et les vallées particulières qui y aboutissent, semblent en fonrmiller.

Tout nouvellement M. *Fabbroni* vient de m'envoyer deux lames d'un germe de grande mâchelière, recueillies dans cette partie du val de Chiana, que les travaux de M. *Fossombroni* ont rendue si belle et si fertile, d'un marais fangeux et pestilentiel qu'elle était avant les opérations de ce grand administrateur.

Coltellini cite quatre endroits différents du territoire de *Cortone*, où il s'est tronvé des os et des défenses; peut-être les mêmes dont parle *Targioni Tozzetti* dans ses voyages en Toscane. Celui-ci possédait personnellement un grand morcesu d'ivoire de *Lucignano*, non loin de *Cortone*.

M. *Georges Santi*, professeur de l'université de *Pise*, possède une portion de mâchoire d'éléphant trouvée près de *Collilungo*, dans un vallon qui du pied de *Montepulciano* aboutit au grand *val de Chiana*. Elle était dans ce sable consolidé que l'on appelle *tufo* en Italie, et qui contient des corps marins et des bois étrangers pétrifiés.

C'est dans le *val de Chiana*, au territoire d'*Arezzo*, que le grand-duc *Ferdinand II*, ce généreux protecteur des sciences, fit déterrer un squelette entier en 1663, dont proviennent encore, selon *Targioni*, une partie des os conservés à *Florence*, et dont paraissent avoir parlé *Stenon* et *Boccone*.

Mais c'est surtout dans le *val d'Arno supérieur* que le nombre en est prodigieux.

Déja *Cæsalpin* avait indiqué une tête de fémur de *Castel Sangiovanni* entre *Arezzo* et *Florence*.

Le docteur *Barthelemi Mesny*, qui était un Lorrain transplanté en Toscane à la suite du grand-duc, depuis empereur *François* Ier, a donné une petite dissertation française sur ces os du *val d'Arno*, où il en cite divers fragments et en représente surtout une portion considérable de tête, déterrée par feu *Fabrini*, et sur laquelle nous reviendrons.

Les auteurs qui, jusqu'à présent, ont traité avec le plus de détail de ces os, sont le docteur *Jean Targioni Tozzetti* et le professeur *Nesti*.

Le premier en avait trouvé en quantité dans les vallons de *Riesco* et de *Faella*, près des villages de *Viesca*, de *Faella* et de *Municoro*, à droite de l'*Arno*, et il donne le catalogue de ceux qu'il conservait dans son cabinet. Il avait retiré lui-même du sable, près de *Viesca*, un fémur pénétré de spath.

Il en avait vu beaucoup d'autres, déterrés par *Dominique Sforazzini*, près de *Terra Nuova*, village situé un peu plus haut que les précédents, sur la même rive, et répondant entre *San Giovanni* et *Montevarchi*. Il en avait encore ramassé sur la route d'Arezzo, et dans le territoire de cette ville, près du village de *Monzione*, sur la rivière de *Castro*, à la gauche de l'*Arno*.

Le lieu où l'on peut aujourd'hui prendre l'idée la plus complète de leur excessive abondance, c'est le cabinet que l'*Académie Valdarnaise*, établie à *Figline*, a formé dans un ancien couvent de ce bourg. On y voit plusieurs centaines de morceaux qui remplissent deux chambres et qui ont été tous rassemblés dans les environs.

Ils sont si communs dans les collines terreuses qui bordent cette partie de la vallée, que les paysans les employaient autrefois pêle-mêle avec des pierres à la construction des petits murs qui ceignent leurs propriétés.

Aujourd'hui qu'ils en connaissent la valeur, ils les mettent en réserve pour les vendre aux voyageurs. C'est ainsi que j'ai acquis à *Incisa* un atlas de grande dimension que l'on m'apporta pendant que je relayais à la poste, et moi-même, dans une simple promenade avec M. le professeur Nesti, j'en ai aperçu et ramassé une molaire, qu'un petit ruisseau

venait de me... a découvert, auprès de ce même *Viesca*, où *Targioni* en avait tant tr...é.

Il y en ... également un assez grand nombre dans le *val d'Arno inférieur*.

Selon ...s *Navelle Letterarie* de Florence, on découvrit en 1753 plusieurs ... et défenses sur les collines peu éloignées du château de *Cerretoguidi*, entre le lac de *Fucecchio* et l'*Arna*. Il y en avait au moins de quatre ...dividus qui furent recueillis par le chevalier *Buontalenti*.

...*artis* parle d'une défense trouvée au même endroit par le docteur ...*nci*. Selon le docteur *Jean Targioni Tozzetti*, Nenci en avait trouvé des morceaux d'au moins trois individns que *Targiani* conservait dans son cabinet, et dont il donne l'énumération. Déja quelque temps auparavant on en avait découvert nn squelette presque entier, au même lieu, dans un terrain appartenant à MM. *Gaddi*, et dont plusieurs os étaient déposés dans leur galerie.

C'est principalement sur les os de *Cerretoguidi* que roule la lettre adressée par le docteur *Jean Targioni Tazzetti* à *Buffon*, en 1754. L'auteur y dit qu'ils provenaient d'individns d'âges très-différents et dont plusieurs étaient fort jeunes, et qu'il s'y trouvait en même temps des os de plusieurs autres animaux terrestres, tels que bœufs, cerfs et chevaux. Son fils, le docteur *Octavien Targioni Tazzetti*, non moins instruit que lui dans les sciences naturelles, m'a donné le modèle d'une très-petite mâchelière provenue de l'un des plus jeunes sujets ; je l'ai déposé au cabinet du Roi.

Toute cette partie dn val de *Nievole* et des environs est très-riche en os d'éléphants; on en déterra en 1744 nne défense près de *Ponte a Cappiano*, tout près dn lac de *Fucecchia* au sud, et le docteur *Venturini* a décrit des os trouvés dans la colline de *Lamporecchio*, au penchant nord de la petite chaine qui est entre ce lac et *Pistoia*. Ils sont en général beaucoup plus souvent accompagnés de corps marins dans le val d'Arno inférieur que dans le supérieur. Déja ceux dont a parlé *Targioni* étaient dans du sable avec des coquilles. *Scali* au rapport de *Fortis* avait détaché une défense d'une couche pierreuse pétrie de coquilles, au village de *Saint-Jacques* près de *Livourne*. Mais on sait aujourd'hui, par l'examen qu'en a fait M. *Brocchi*, que cette prétendue pierre n'est qu'un tuf calcaire léger, mêlé de grains de sable de différentes grosseurs, mêlé de fragments peu reconnaissables d'univalves, et que la mer augmente peut-être journellement.

Les parties montueuses qui s'élèvent sur la gauche et au midi de l'Arno en contiennent aussi : M. *Brocchi* en cite des environs de *Sienne* et de *Volterra;* on en trouve enfin jusques au pied des Apennins de Ligurie, dans la *Garfagnana*.

D'après cette abondance, il n'est pas étonnant que les cabinets de Toscane soient remplis de ces ossements.

Celui du grand-duc à Florence contenait, il y a déja quelques années, deux mâchoires inférieures, entières ou à peu près, deux demi-mâchoires,

un grand nombre de molaires et de défenses, un d[illegible] atlas, trois vertèbres soudées ensemble, une séparée, un humérus, [illegible] partie du fémur, deux tibia, et divers autres fragments; on m'assu[illegible]'il a encore été fort enrichi depuis que je l'ai vu.

Dans celui qui avait appartenu à feu *Fontana*, outre la [illegible] déterrée par *Fabrini*, décrite par *Mesny*, et qui a été acquise depuis p[illegible] le comte *Valsamachi* de *Céphalonie*, on voyait un très-grand fémur et [illegible]x portions de mâchoires.

Dans celui de l'Université de *Pise*, où *Thomas Bartholin* en avai[t] déja remarqué en 1643, j'ai compté douze défenses, ou portions de défen[se]s, de diverses grandeurs, dont il y en a de dix pouces de diamètre et d[e] trois pieds de longueur; j'y ai vu en outre six mâchelières, les unes à lames étroites, les autres à lames plus larges.

Il y en a également dans le cabinet du docteur *Branchi*, professeur de chimie à *Pise*. Celui de l'abbaye de *Valombreuse* en possédait aussi une grande quantité, et il y en a dans le Musée de l'Académie des *Fisiocritici* de Sienne.

Comme Annibal après la bataille de la Trebbia traversa les Apennins et parcourut le val d'Arno dans sa longueur, pour marcher sur le consul Flaminius qui était à Arezzo, comme il s'arrêta un moment près de Fiesole, et qu'ensuite il dut passer sous Arezzo et suivre le val de Chiane pour aller s'établir entre Cortone et le Trasimène, il était naturel que les premières découvertes d'os d'éléphants donnassent lieu de penser que c'étaient des restes de ceux que ce général avait amenés : c'est ce que cherche à établir le savant Danois *Stenon*, dans son traité *de solido intra solidum contento*. Cependant un examen attentif des auteurs qui ont décrit la marche d'Annibal aurait dû faire revenir de cette erreur avant même que l'on connût suffisamment les circonstances dans lesquelles ces os se rencontrent. En effet, Annibal n'amena en Italie que 37 éléphants (*Eutrop. brev. III, chap.* 8), et Polybe nous dit que le froid les fit tous mourir immédiatement après la bataille de la Trebbia, excepté un seul; Tite-Live, qui est plus détaillé, lui en laisse encore huit, dont sept moururent bientôt après, lors de la vaine tentative qu'il fit pour passer l'Apennin pendant l'hiver; mais les deux auteurs sont d'accord qu'au printemps, lorsque Annibal descendit dans les marais du bas-Arno, il n'avait plus qu'un seul éléphant, sur lequel ce grand général était monté pendant la pénible traversée où il perdit un œil par une fluxion.

Or, il est bien évident, comme l'ont déja remarqué MM. *Targioni* et *Nesti*, que ce seul et unique éléphant n'a pu fournir cette innombrable quantité d'ossements qui sont épars dans toute la Toscane; et de plus, aujourd'hui que l'on sait qu'il y en a presque autant de rhinocéros et d'hippopotames que d'éléphants, et que les uns et les autres sont pêle-mêle dans les mêmes couches, il n'y a plus moyen de croire qu'ils soient provenus d'animaux employés à la guerre.

Dolomieu a observé ces os d'éléphants en place. Il dit, comme M. *Santi*, qu'on les trouve à la base des collines d'argile qui remplissent les inter-

valles des chaîn ·caires; que les conches qui les contiennent suppor-tent des bois · uns pétrifiés, les antres bituminisés, qu'il a jugés être de chêne, e· sont eux-mêmes recouverts par des couches de coquil-lages marir ·mêlés de plantes arondinacées et par d'immenses bancs d'argile. Q· nt à ceux que j'ai vns moi-même, ils étaient tons dans des collines ·n sable argilleux, à une hauteur d'au moins 50 à 60 pieds et davant·, an-dessns du bas de la plaine.

Les parties de l'Italie situées an nord de l'Apennin n'en sont gnère moi· riches que celles dn milieu de la péninsnle.

·acques *Blancanus* a fait connaître des morceaux d'ivoire tronvés au ·ont *Blancano* près de Bologne.

La mâchelière représentée par *Aldrovande* sous le nom vague de *dens belluæ*, était probablement aussi des environs de *Bologne*. On l'y conserve encore dans le cabinet de l'Institut avec plusieurs autres morceaux que j'y ai observés, notamment deux extrémités antérieures de mâchoires très-obtnses et diverses mâchelières, les unes à lames minces, les autres à lames larges, mais dont une partie a été rapportée de Hongrie par *Marsigli*. Il est d'autant plus singulier qu'*Aldrovande* n'ait pas reconnn cette dent, que dans son onvrage sur les statues antiques de Rome, il donne déja pour ce qn'elle est, une mâchoire fossile.

S'il y a jamais en nn cadavre d'éléphant fossile que l'on pût regarder avec qnelqne apparence comme l'un de ceux qu'Annibal avait amenés, c'est bien celni qu'a découvert M. *Cortesi*, car il était peu éloigné de la *Trebbia*, près de laquelle Annibal en perdit beancoup, et très-voisin du chemin que ce général dnt suivre avec le pen qui lni restaient, et qui périrent lorsqu'il essaya une première fois de passer l'Apennin pendant l'hiver, et qu'il fut obligé de se retirer vers Plaisance. C'est sur le *mont Pulgnasco*, dans la commune de *Diolo*, à nenf milles au-dessus de Plaisance et à denx milles de la *Trebbia*.

Les os étaient presque dans la terre végétale, car ils étaient pénétrés de racines. Il y en avait la charge de six mulets, et dans le nombre se tronvaient encore des portions de tête, assez entières, avec les mâchelières, qui sont à lames larges. M. *Cortesi* les a fait représenter. Il indique aussi une défense de nenf ponces de diamètre, un fémur mutilé de trois pieds huit ponces, un tibia avec son péroné de deux pieds neuf pouces, et un humérus de trois pieds nenf ponces. Tons ces morceaux sont déposés à *Milan* an cabinet dn conseil des mines. Une tête de rhinocéros se tronvait encore tout près, comme pour démentir les conjectures que l'on devait être porté à faire sur l'origine carthaginoise de ce dépôt.

On déconvrit anssi dans d'autres bancs et plus profondément une tête de cachalot et le squelette presque entier d'une espèce de danphin.

Un dépôt remarquable, où les os d'éléphants étaient entassés avec ceux de plusieurs antres animanx, est celui dn mont *Serbaro*, commnne de *Romagnano*, dans le val de *Pantena*, à trois lieues de *Vérone*; *Fortis* en a donné une description dans un mémoire particulier. Ils se trouvaient dans un enfoncement an hant de la colline. Dans le nombre des

os d'éléphants était une défense de plus de neuf p[...] de diamètre, et que cet auteur croit avoir eu douze pieds de longu[...] M. le comte de *Gazola* a envoyé de cet endroit à notre Muséum u[...] demi-mâchoire inférieure et un os du métacarpe, qui indiquent un ind[...]a d'au moins quinze pieds de haut.

Le *Piémont* en a beaucoup fourni ; j'ai eu communicatio[...] y a quelques années, de la part de feu M. *Giorna*, de deux portions [...]nsidérables de mâchoires qui sont au cabinet d'histoire naturelle d[...] Turin. M. *Giorna* m'écrivit qu'il y a encore dans ce cabinet un fémur d'él[...]hant.

Nous avons dans le nôtre des fragments d'ivoire de *Butigliano* d[...]s la province d'*Asti*.

M. *Maximilien Spinola*, noble Génois, auteur d'un excellent ouvrage sur les insectes de la Ligurie, a bien voulu me donner une tête inférieure de péroné, découverte à *Annone*, tout près d'*Asti*, sur le chemin d'*Alexandrie;* elle provenait d'un individu d'au moins quinze pieds de haut. Ce nom d'*Annone*, que quelques-uns traduisent par *Castrum Hannonis*, n'aura pas manqué de faire penser encore aux *Carthaginois.*

Selon *Allioni*, on aurait trouvé dans un autre endroit de l'*Astésan*, un squelette presque entier, et M. *Amoretti* parle d'un autre squelette également presque entier de *Buttigliera*, toujours dans les mêmes environs.

C'est en général du *Montferrat* que viennent les os d'éléphants des cabinets de Turin, c'est-à-dire, d'une province presque toute formée de ces montagnes sableuses qui bordent l'Apennin, et qui sont à peu près de même nature que celles qui le bordent du côté de la Toscane.

La plaine de Lombardie et les bords mêmes du Pô n'en sont pas dépourvus. Nous avons au cabinet du Roi une vertèbre lombaire, un cubitus et un ischion qui en ont été rapportés par feu M. *Faujas.*

Les cabinets d'histoire naturelle de Pavie et de Milan en contiennent, à ma connaissance, plusieurs autres morceaux.

M. *Brocchi* en cite d'auprès de *Pavie*, d'auprès de *Sancolombano*, et de la rivière même du *Pô.*

On en aurait trouvé jusque dans les hautes vallées des Alpes, s'il est vrai, comme dit le *marquis de Saint-Simon*, dans son *Histoire de la guerre des Alpes*, en 1744, que tous les ossements d'un éléphant aient été déterrés au pied du petit Saint-Bernard.

L'extrémité opposée de l'Italie en a aussi.

Fortis parle d'ossements déterrés près de *Montefusco*, dans le pays des anciens *Hirpins*, non loin de Bénévent.

Il y a eu aussi de prétendus os de géants trouvés auprès de *Pouzzoles* et d'*Avellino*, qui n'en est pas éloigné.

Jérôme Magius parle d'un cadavre de cinq coudées de long, déterré près de *Reggio* en creusant une citerne.

Il semble que ce soit aussi auprès de *Reggio* que fut découvert le cadavre dont on apporta à *Tibère* une dent qui avait plus d'un pied en dimension. Mais le passage de *Phlegon*, où ce fait est raconté, est un peu équivoque en ce qui concerne le lieu.

Le père *Kircher* cite un tombeau de géant d'auprès de *Cosence* en *Calabre.*

Le journal de l'abbé *Nazari* parle d'un squelette que l'on jugea être d'au moins dix-huit pieds de long, déterré en 1665 à *Tiriolo* dans la haute *Calabre.* On dit, à la vérité, que ses os ressemblaient à ceux d'un homme; mais on sait aujourd'hui à quoi s'en tenir sur ces sortes de comparaisons. Cependant la petitesse de ses dents, qui ne pesaient que de trois quarts d'once à une once et un tiers, peut faire douter qu'il fût d'éléphant.

Thomas Bartholin cite de véritable ivoire fossile de *Calabre* et d'autre d'auprès de *Palerme* en *Sicile*, et des os d'éléphants d'auprès de *Messine.*

Falloppe en annonce de la *Pouille*, et *Bonanni* dit qu'une inondation mit à découvert dans cette province, en 1698, une défense longue de douze palmes.

Micheli avait rapporté de la *Pouille* des morceaux d'ivoire, déterrés en 1715 près de *San Vetturini.*

On peut bien encore placer ici les deux prétendus géants dont l'histoire est répétée dans toutes les *Gigantologies*, savoir : celui qui fut découvert dans le quatorzième siècle à *Trapani* en *Sicile*, dont a parlé *Boccace*, et que l'on ne manqua point de prendre pour *Polyphème*, et celui des environs de *Palerme* au seizième siècle, mentionné par *Fasellus;* mais la grandeur du premier est prodigieusement exagérée, car on lui donne trois cents pieds; et *Kircher* qui a visité la caverne où l'on prétendait l'avoir trouvé, dit positivement qu'elle n'avait pas plus de trente pieds de haut.

Ce même *Fasellus* parle de plusieurs autres endroits de *Sicile*, où l'on déterre des os de géants, comme à *Melilli*, entre *Leontium* et *Syracuse;* à *Carine*, à douze milles de Palerme; à *Calatrasi*, à *Petralia*, etc. *Mongitore* fait des récits semblables, ainsi que *Valguarnera ;* mais on ne peut les rapporter tous avec sûreté à des éléphants, parce que ces auteurs ne donnent pas de dimensions exactes, et que nous savons par notre propre observation que les brèches osseuses de Sicile contiennent beaucoup d'ossements d'autres animaux.

Il est cependant d'autant plus vraisemblable qu'une partie de ces prétendus géants ont dû leur origine à des os d'éléphants, qu'on trouve de ceux-ci, au rapport du marquis *Charles de Vintimille*, historien de *Sicile*, cité par *Kircher*, près de la mer, entre *Palerme* et *Trapani*, et dans le territoire de l'ancienne *Soloïs* qui était comme Palerme une colonie carthaginoise.

Kircher rapporte encore des récits de trois autres géants de *Sicile*, dont, comme à l'ordinaire, presque tous les os étaient consumés, excepté les dents.

Targioni cite une ancienne lettre d'un chevalier *Folchi*, écrite en 1589, où il est question d'une dent prétendue de géant, trouvée avec des glossopètres auprès de *Syracuse.*

Quant à la *Grèce*, l'état d'oppression où elle gémit n'a pas permis

qu'on eût des relations anatomiques raisonnables des fossiles qu'elle recèle, mais ceux-ci ont donné lieu à des récits de géants dans les temps modernes comme dans l'antiquité. Il est donc vraisemblable qu'il y a des os d'éléphant dans le nombre.

Il fut trouvé en 1691, à six lieues de *Thessalonique*, des ossements dont l'un admettait le bras d'un homme dans sa cavité; une mâchelière inférieure était haute de sept pouces et demi, et pesait quinze livres. Trois autres dents pesaient de deux à trois livres chacune. Mais, suivant une autre relation, la plus pesante n'aurait pas excédé quatre livres six onces. Le cubitus ou l'humérus avait deux pieds huit pouces de circonférence. Il y en a un procès-verbal signé de plusieurs témoins, dans une dissertation d'un abbé *Commiers*, insérée dans le Mercure de 1792, et citée par l'abbé d'*Artigni* dans ses *Mémoires d'histoire, de critique et de littérature*, tome I, pag. 136. *Dom Calmet* s'est trompé en portant cet événement à 1701.

Suidas parle déja d'ossements de géants trouvés en quantité sous l'église de *Sainte-Mena à Constantinople*, et que l'empereur *Anastase* fit déposer dans son palais.

Nos gazettes annoncent tout récemment une trouvaille semblable faite à *Demotica*, près d'*Andrinople*, lieu célèbre par la prison de *Charles XII*, et situé non loin de la *Mariza*, qui est l'*Hebrus* des anciens.

Fortis cite une molaire bien certainement d'éléphant de l'île de *Cerigo*, déposée dans le cabinet de *Morosini* à Venise.

Il y a grande apparence que c'est aussi à des éléphants que l'on doit rapporter, sinon le géant de quarante-six coudées dont parle *Pline*, qui fut mis à découvert en *Crète* par un tremblement de terre, et que les uns prirent pour *Orion*, les autres pour *Otus*; du moins le prétendu corps d'*Oreste*, long de sept coudées ou de douze pieds trois pouces, découvert à *Tégée* par les Spartiates; et celui d'*Asterius*, fils d'*Ajax*, qui se trouvait dans l'île de *Ladé*, vis-à-vis *Milet*, et avait dix coudées au rapport de *Pausanias*; et celui d'*Ajax*, fils de *Télamon*, qui était à Salamine selon le même auteur, et dont la rotule égalait en grandeur un des palets usités aux jeux olympiques; et enfin les grands os de *Rhodes*, dont parle *Phlegon* de *Tralles*.

L'Espagne ne manque point de récits d'ossements de géants. Telle est la prétendue dent de *saint Christophe*, que l'on fit voir à *Louis Vives* dans l'église de ce nom à *Valence*, et qui était, dit-il, de la grosseur du poing.

Une notice bien plus certaine, c'est qu'il y a au cabinet royal de *Madrid* de l'ivoire et des os d'éléphant trouvés dans les fondations du pont du *Mançanarez*. M. *Proust* nous l'apprend dans une lettre à feu *Lamétherie*, insérée au journal de physique de mars 1806. M. *Duméril* a vu dans le même cabinet plusieurs fragments de défense de deux pieds de long, des portions de fémur et d'autres os trouvés près du pont de *Tolède*.

Mais l'Espagne est encore un de ces pays où les Carthaginois ont dû conduire beaucoup d'éléphants; passons donc en France, qui en a reçu,

comme chacun sait, beaucoup moins que la Grèce et l'Italie, pendant les temps historiques.

En effet, quelque attention que les Gaulois aient pu donner à ceux qui avaient traversé les parties méridionales de leur pays, lors du passage d'*Annibal*, ils n'en furent pas moins effrayés de ceux que *Domitius Ænobarbus* y conduisit contre les *Allobroges* et les *Auvergnats*.

Ce qui cependant peut paraître assez singulier, c'est que les endroits où l'on en a trouvé le plus anciennement sont aux environs du Rhône, et par conséquent dans les lieux où *Annibal* et *Domitius* ont dû passer. Il aurait donc été assez naturel de les leur attribuer; mais on aima mieux d'abord les regarder comme des os de géants.

Sous le règne de Charles VII, en 1456, le Rhône mit à nu de ces prétendus os de géants, en *Vivarrais*, dans la baronie de *Crussol*, près du bourg de *Saint-Peirat*, vis-à-vis de la ville de *Valence*.

Louis Dauphin, depuis *Louis XI*, qui résidait alors à Valence, en recueillit le témoignage, et une partie des os fut portée à *Bourges* et suspendue par ordre de *Réné*, roi titulaire de Naples, aux murs de la *Sainte-Chapelle* de cette ville, où ils sont restés fort long-temps.

Jean le Maire, dans ses *Illustrations de la Gaule*, tire de ces os, avec la logique de ce temps-là, une preuve que la maison de *Tournon* descend des *Troyens*.

Jean Cassanion, dans son traité des géants, parle d'une découverte faite au même lieu, un peu avant la deuxième guerre de religion, par conséquent vers 1564; deux paysans aperçurent de grands os qui sortaient de terre le long d'une pente; ils les portèrent dans un village voisin, où *Cassanion*, qui demeurait alors à Valence, les examina. Il les prenait encore pour des os de géants; mais la description qu'il donne de l'une des dents, prouve à elle seule que c'étaient des os d'éléphants. Elle pesait huit livres, et était longue d'un pied; son épaisseur était beaucoup moindre, elle avait quelques racines. La surface triturante était concave et large de quatre doigts; on n'en avait trouvé que deux, et la seconde se conservait près de là, au château de *Charmes*.

C'est aussi à peu de distance du Rhône, mais en Dauphiné, que s'est trouvé sous *Louis XIII*, celui de tous les squelettes fossiles qui a donné lieu à plus des contestations, le fameux *Teutobochus*, sujet des longues disputes d'*Habicot* et de *Riolan*. Les nombreuses brochures qu'il occasionna sont remplies d'injures, mais ne contiennent presque rien qui puisse éclaircir la question. La rivalité entre les médecins et les chirurgiens excitait les combattants beaucoup plus que l'intérêt de la vérité. *Riolan* montra cependant assez habilement, pour un homme qui n'avait jamais vu de squelette d'éléphant, que ces os devaient provenir de cet animal.

Voici à peu près ce qu'il y avait de vrai dans tout cela, autant qu'il est possible d'en juger aujourd'hui.

Il paraît qu'on trouva, en 1613, le 11 janvier, dans une sablonnière près du château de *Chaumont* ou de *Langon*, entre les villes de *Montricaut*, *Serre* et *Saint-Antoine*, des ossements dont une partie fut bri-

sée par les ouvriers. Un chirurgien de *Beaurepaire*, nommé *Mazurier*, montra à Paris et en divers autres lieux, pour de l'argent, ceux qui étaient restés entiers; et afin de mieux exciter la curiosité, il distribuait une petite brochure où il assurait qu'on les avait trouvés dans un sépulcre long de trente pieds, sur la tombe duquel était écrit : *Teutobochus rex.* On sait que c'était le nom du roi des Cimbres qui combattit contre *Marius;* aussi ajoutait-il qu'il s'était trouvé dans le même lieu une cinquantaine de médailles avec l'effigie de ce consul romain, et les lettres initiales de son nom. Mais on accusa ce chirurgien d'avoir fait faire sa brochure par un jésuite de *Tournon*, qui avait forgé l'histoire du sépulcre et de l'inscription; ses prétendues médailles portaient des lettres gothiques et n'avaient rien de romain. Il ne paraît pas qu'il se soit justifié de cette imposture.

Quant aux os qu'il montrait, ils consistaient dans les pièces suivantes:

1° Deux morceaux de la mâchoire inférieure, dont un pesant six livres, et un plus grand pesant douze livres, avec une dent entière et trois cassées. Chaque dent avait quatre racines, était grande *comme le pied d'un petit taureau*, *comme pétrifiée*, et de couleur semblable à la pierre à fusil. *Habicot* dit bien que le premier morceau de mâchoire contenait deux molaires et la place de deux autres; mais *Riolan* affirme que les dents étaient détachées.

Cette description est si obscure, que sans les autres os on serait embarrassé à quoi la rapporter.

2° Deux *vertèbres*, dont une de trois doigts d'épaisseur, où l'on pouvait passer le poing dans le canal médullaire; les apophyses transverses avaient des trous à leur base; c'était évidemment une cervicale, et la minceur de son corps prouve qu'elle était d'éléphant.

L'autre était beaucoup plus grande, mais avait perdu son apophyse.

3° Un morceau du milieu d'une côte, long de six pouces, large de quatre, épais de deux.

4° Un fragment d'*omoplate*, dont la facette articulaire avait douze pouces de long et huit de large.

5° Une tête d'*humérus*, grande comme une moyenne tête d'homme, et dont la scissure pouvait loger un moyen calmar d'écritoire.

6° Un *fémur* long de cinq pieds, de trois pieds de tour en haut, de deux près des condyles, d'un et demi au milieu; les trochanters y manquaient. Le cou n'avait ni une longueur, ni une obliquité approchantes de celles de l'homme.

7° Un *tibia* long de près de quatre pieds, et en ayant plus de deux de tour en bas.

8° Un *astragale*, différent de celui des animaux (on entendait *domestiques*), mais qui n'avait point l'apophyse scaphoïdienne aussi saillante que celui de l'homme.

9° Enfin un *calcanéum*, qui avait en bas des facettes pour le scaphoïde et le cuboïde, mais dont l'apophyse postérieure, ou tubérosité, n'était point aussi forte que celle de l'homme.

Cette extrémité postérieure était bien sûrement d'un éléphant; il n'y a point d'autre animal dont l'astragale ressemble assez à celui de l'homme pour que qui que ce soit ait pu s'y méprendre.

Riolan dit, dans une de ses brochures, que le Dauphiné est rempli de ces os. En effet, dès 1580 *Cassanion* assure qu'on montrait de ces os de géants déterrés plusieurs années auparavant sur la colline qui domine le bourg de *Tain*.

Un troisième prétendu géant s'est trouvé, en 1667, dans une prairie près du château de *Molard*, diocèse de *Vienne*; les dents pesaient chacune dix livres.

M. *de Jussieu* m'a dit avoir vu autrefois des os d'éléphant suspendus dans une des églises de *Valence*, et qu'on y disait de géant. *Sloane* annonce qu'un marchand français en avait apporté de son temps de cette même province en Angleterre.

A mesure qu'on se rapproche de notre époque, les observations deviennent plus positives. Une véritable mâchelière d'éléphant a été publiée par M. *de la Tourette* dans le IXe tome des *Savants étrangers de l'Académie des Sciences*, *pag.* 747 *et suiv.* elle fut trouvée en 1760 près de *Saint-Valier*, à demi-quart de lieue du Rhône, et à quatre-vingts pieds d'élévation au-dessus de ce fleuve, dans une terre graveleuse, mêlée de cailloux.

M. *Guilliermin*, maire de Vienne, a envoyé récemment au cabinet du Roi une mâchelière bien conservée, trouvée auprès de cette ville en 1814, dans un lit de gravier.

M. *Polonceau*, ingénieur des ponts et chaussées, en a envoyé une autre du même lieu.

Il y en a plus haut sur le Rhône, car on voit, à ce que me mande M. *Pictet*, dans le cabinet de M. *de Saussure*, une défense trouvée près de *Genève*.

Il y en a aussi en Provence. M. *Arnaud de Pimoisson*, procureur-général à la cour royale d'Aix, possède une mâchoire inférieure d'éléphant trouvée dans les environs de *Riez*, département des *Basses-Alpes*. Je tiens ce fait de lui-même.

La rive droite du Rhône n'en est pas dépourvue. Indépendamment de ceux dont nous avons parlé plus haut d'après *Jean Lemaire* et *Cassanion*, M. *Soulavie* fait mention d'un squelette presque entier découvert dans les environs de *Lavoûte*, département de l'*Ardèche*, dans les atterrissements voisins du *Rhône*.

M. *Faujas* décrit une défense trouvée par M. *Lavalette* dans la commune d'*Arbres*, près *Villeneuve-de-Berg*, même département, au pied des *Monts-Coirons*, et à cinq pieds de profondeur dans du tuf volcanique, défense dont le propriétaire vient d'envoyer une partie au cabinet du Roi.

M. *Cordier*, inspecteur des mines, qui a succédé récemment à la chaire de géologie de M. *Faujas* au Muséum d'histoire naturelle, a bien voulu me donner une note sur cette position qu'il a aussi examinée avec soin. La défense était incrustée dans l'intérieur d'une brèche volcanique

solide, qui ne forme pas seulement le sommet de la colline d'*Arbres*, mais s'étend en couches horizontales sous toute la masse des *Coirons*, dont elle est la première assise. Assez bien conservée ailleurs, elle est presque entièrement décomposée à *Arbres*, et s'y réduit en une argile jaunâtre où les pyroxènes sont seuls restés entiers; tout ce sol volcanique repose sur une haute plaine de calcaire coquillier compacte, diversement incliné. Il faudrait maintenant savoir si ces défenses étaient enveloppées dans le corps même de la couche volcanique, ou seulement dans quelques-uns de ses anciens déblais. Au reste, M. *Cordier* connaît plusieurs autres lieux où des ossements sont enveloppés dans des matières volcaniques.

On peut consulter la carte des *Coirons*, publiée dans l'histoire naturelle de la France méridionale, tom. VI.

Il y au cabinet du Roi une mâchelière d'éléphant du département du *Puy-de-Dôme*, envoyée par M. *Coq*, ingénieur des mines.

On trouve beaucoup d'autres débris d'éléphants en se rapprochant des Pyrénées. La *montagne Noire* en récèle une quantité dans ses pentes.

M. *Dodun*, ancien ingénieur du département du *Tarn*, a découvert, dans les environs de *Castelnaudary*, plusieurs mâchelières d'éléphants bien caractérisées, dont il m'a fait voir les dessins. Il en a parlé dans le Journal de Physique, tom. LXI, p. 254.

A *Gaillac*, en *Albigeois*, on trouva, en 1749, à onze pieds de profondeur, dans du gravier sec mêlé de sable, un fémur mutilé et des lames de mâchelières.

Nous avons déposé nous-mêmes au cabinet du Roi une mâchelière des environs de Toulouse, que nous devions à M. *Tournon*, médecin et habile naturaliste de cette ville.

M. *Marcassus* de *Puymaurin*, membre de l'Académie de Toulouse, père du député d'aujourd'hui, avait envoyé au cabinet plusieurs fragments de défenses, qu'il avait trouvés sur la croupe d'un coteau, à un quart de lieue du château d'*Alan*, résidence des évêques de *Comminges*.

M. *Mosneron*, ancien député au corps législatif, m'a donné, et j'ai placé au cabinet du Roi, une tête de fémur qu'il a trouvée au pied des *Pyrénées*. Elle est très-grande, et appartenait à un individu de seize pieds.

En remontant vers le nord, on ne remarque point que les os fossiles d'éléphant deviennent moins communs.

Il y a au Muséum une portion d'*omoplate* déterrée à trois lieues au-delà de *Châlons-sur-Saône*, du côté de *Tournus*, et rapportée à l'Académie des Sciences, en 1743, par *Geoffroy*.

Les ouvriers qui travaillent au canal du centre en ont récemment découvert un amas dans la même province. J'en ai reçu par les soins de feu M. de *Gérardin*, employé de ce Muséum, une mâchelière très-reconnaissable, quoique brisée. Il y avait auprès une mâchelière de rhinocéros. Le lieu de sa découverte se nomme *Chagny*.

Feu M. *Tonnelier*, garde du cabinet du conseil des mines, conservait

une lame de mâchelière qu'il avait trouvée dans un atterrissement, à l'endroit dit le *Pont-de-Pierre*, à une lieue d'*Auxerre*.

Feu mon collègue, *M. Tenon*, membre de l'Académie des Sciences, en avait vu une autre dent des environs de cette dernière ville.

M. *Pazumot* trouva en juillet 1773, dans l'*Yonne* même, une molaire pétrifiée.

A *Fouvent*, village près de *Gray*, département de la *Haute-Saône*, on a trouvé il y a quelques années, dans le creux d'un rocher qu'on faisait sauter pour élargir un jardin, un grand nombre d'os, des mâchelières et des portions de défenses d'éléphant avec des os de rhinocéros, de chevaux et d'une espèce particulière d'hyène, que je décris ailleurs.

M. *Le Febvre de Morey* voulut bien recueillir ces os pour le cabinet du Roi, où ils sont aujourd'hui.

On en avait eu également un grand nombre auprès de *Porentruy*, dans l'ancien évêché de Bâle, en 1779, en faisant un chemin. J'en ai déposé au cabinet du Roi une molaire qui m'avait été donnée par M. *Scharfenstein*, pasteur à *Montbéliard*. Elle est remarquable par la largeur de ses lames.

En se rapprochant de *Paris*, on en trouve à *Orléans*. Il y en a au cabinet du Roi une portion de tête inférieure de fémur, une portion de calcanéum, et une portion de vertèbre dorsale, envoyées par M. *Chouteau*.

Le même observateur vient d'envoyer d'*Avaray*, près *Beaugency*, des fragments considérables d'ivoire.

Les environs de *Paris* en offrent comme les autres provinces. Le cabinet du Roi possède une mâchelière et un fragment de défenses trouvés dans les atterrissements de la Seine, près d'*Argenteuil*.

M. le marquis de *Cubières*, membre de l'Académie des Sciences, conserve une mâchelière prise près de *Meudon*, à une assez grande profondeur dans le sable.

Dans l'enceinte même de *Paris*, près la Salpêtrière, on en a trouvé une en 1811, à dix pieds de profondeur, aussi dans le sable.

En creusant le canal qui doit amener les eaux de l'*Ourcq* dans cette capitale, on a déterré deux défenses et deux mâchelières des plus grandes que j'aie encore vues, en trois endroits différents de la forêt de *Bondi*. M. *Girard*, célèbre ingénieur et directeur en chef de ce canal, a bien voulu me les remettre pour les déposer en ce Muséum. On y a trouvé depuis une tête d'humérus qui indique un éléphant de quinze à seize pieds, une défense longue de plus de quatre pieds, et plusieurs autres morceaux.

Comme j'ai examiné soigneusement le local avec M. *Girard* et le savant minéralogiste M. *Alexandre Brongniard*, je ne crois pas hors de propos d'en donner ici une courte description.

Le canal est creusé dans la plaine de Pantin et de Bondi, dont le sol s'élève de soixante-dix à quatre-vingts pieds au-dessus du niveau de la Seine, et qui embrasse le pied des collines gypseuses de Montmartre et de Belleville. Cette plaine est formée jusqu'à quarante pieds de profon-

denr, où elle a été sondée, de diverses conches de sable, de marne et d'argile; on n'y a rencontré nulle part de pierre calcaire, quoiqu'il y en ait au niveau de la rivière à Saint-Ouen. Le canal traverse en quelques endroits des couches de gypse qui se continuent avec la base de la colline de Belleville. Nous verrons aillenrs qu'il paraît qne l'argile et le sable ont rempli après coup l'intervalle des collines gypseuses. La partie la plus élcvée de la plaine, celle qui partage les eaux qui tombent dans la Seine et celles qui tombent dans la Marne, est près de *Sévrans*, dans les bois dits de *Saint-Denis*. Il n'a pas fallu néanmoins y creuser à plus de trente à quarante pieds; ce qui prouve combien cette crête est pen considérable par rapport au reste de la plaine. Le sol y est en grande partie d'une marnę jaunâtre, alternant avec des lits d'argile verte, et contenant par-ci par-là des rognons de marne durcie, et dans d'autres endroits des ménilites en partie remplies de coquilles fluviatiles.

En ccrtaines places, les conches de marbre et d'argile s'enfoncent comme si elles eussent formé des bassins ou des espèces d'étangs, que des matières étrangères seraient vennes remplir. Il y a en effet à ces places-là des amas de terre noirâtre qui suivent la courbure des enfoncements de l'argile, et qui sont surmontés à leur tour par du sable jaunâtre.

C'est dans la terre noire, à dix-hnit pieds de profondeur, qu'on a trouvé les dents et les défenses d'éléphants. Il y avait anssi un crâne plus on moins complet, qui a été brisé par les ouvriers, et dont j'ai les fragments, ainsi que beancoup d'os du genre du bœuf, d'autres ruminants moins grands, et surtout un crâne très-reconnaissable de cette grande espèce de cerf si célèbre parmi les géologistes, sous le nom impropre d'*élan* fossile d'*Irlande*.

Le sable jaune supérieur contient beanconp de coquilles commnnes d'eau donce, soit *limnées*, soit *planorbes*; mais la terre noire n'en a point, non plus que l'argile verte et la marne jannâtre dans lesquelles elle est enchâssée. L'ivoire est fort décomposé; les mâchelières le sont moins, et les autres os presque pas. La plupart ne paraissent pas même avoir été roulés.

Deux portions de mâchelières de *Gierard en Brie*, à une lieue de *Crécy*, sont mentionnées par *Daubenton*; elles étaient à dix pieds de profondeur dans une sablonnière.

M. de *Villarcé*, membre de la Société d'Agricultnre de *Provins*, en a envoyé deux de *Champagne* au cabinet dn Roi.

Fen M. *Petit-Radel*, professeur à la Facnlté de Médecine de Paris, avait dans son cabinet une grande machelière, déterrée à *Villebertin*, près de *Troyes*, dans un banc de gravier.

La *Lorraine* n'en manque pas non plus.

Le baron de Servière représente une mâchelière supérieure bien caractérisée, tronvée sous le lit de la *Moselle* près de *Pont-à-Mousson*.

Un germe de neuf plaques des environs de *Metz* avait été envoyé an Muséum par M. *de Champel*.

Buchoz, dans sa première centurie des planches enluminées et non en-

luminées, etc. décade III, pl. X, fig. 1, représente une *cinquième dent d'éléphant pétrifiée, trouvée aux environs de Dieuloward, entre Pont-à-Mousson et Nancy*, et déc. VI, pl. V, fig. 2, *une dent molaire trouvée aux environs de Pont-à-Mousson, ayant plus de dix pouces de longueur.*

M. *Berger*, président d'une société savante de *Trèves*, m'envoya en 1810 le dessin d'un fémur long de quatre pieds, déterré dans ce qui formait alors le département de la *Sarre*.

Il y a beaucoup de ces ossements en Picardie. On a déterré auprès d'*Amiens*, dans le faubourg dit de *Beauvais*, en 1813, une défense entière, et en 1815, une petite mâchelière. M. *Traullé*, correspondant de l'Institut, observateur infatigable, eut la bonté de me faire part de chacune de ces découvertes. Ces pièces étaient sous des bancs de fragments de silex, qui couvrent dans ce canton un lit de sable mêlé de particules de craie. On y en a retrouvé depuis sur lesquels M. *Rigollot*, professeur en médecine, a lu, en 1819, un Mémoire à l'Académie d'Amiens.

M. *Traullé* possède aussi une suite nombreuse d'ossements d'éléphants et de rhinocéros, trouvés ensemble à *Abbeville*, dans le faubourg de *Menche-court*; il nous en a envoyé des parties considérables du *tibia* d'un très-jeune éléphant.

M. *Baillon* nous a adressé du même lieu une épiphyse supérieure de tibia.

Le 20 septembre 1809, M. *Duroché*, ingénieur des ponts-et-chaussées, recueillit et envoya au cabinet du Roi des portions de mâchelières, restes d'un amas d'os qui avait été découvert à vingt-un pieds de profondeur, à *Viry*, près *Chauny*, au bord de la vallée de l'Oise, à mi-côte, et comme à Amiens, sous un lit de gravier siliceux et sur un lit de sable.

On connaît depuis long-tems les éléphants fossiles de la Belgique. Le savant médecin *Van Gorp*, autrement *Goropius Becanus*, a combattu, dès le seizième siècle, les préjugés qui faisaient attribuer à des géants des os et des dents de cette espèce, trouvés anciennement aux environs d'*Anvers*; et il parle, à cette occasion, des os de deux éléphants déterrés près de *Vilvorde*, dans un canal que les habitants de Bruxelles firent creuser de cette ville à *Rupelmonde*, pour éviter je ne sais quelles vexations que leur faisaient éprouver ceux de *Malines*. Il les attribue, comme on le faisait de son temps, aux expéditions des Romains, et nommément aux empereurs *Galien* et *Posthume*.

Jean Lauerentzen, dans son édition du *Museum regis Daniæ* de *Jacobæus*, part. I, sect. I, n° 73, rapporte l'histoire d'un squelette qu'*Otha Sperling* vit déterrer à Bruges en 1643, et dont un fémur était conservé dans ce cabinet. C'était un fémur d'éléphant, long de quatre pieds, et pesant vingt-quatre livres.

M. de *Burtin*, dans le chap. I, § 2, pag. 25, de sa *Dissertation sur les révolutions de la surface du globe* couronnée à *Haarlem* en 1787, dit posséder une dent d'éléphant découverte en *Brabant*.

Il ajoute (pag. 180, note) qu'une très-grande tête fossile de cette espèce a été retirée d'une rivière, à deux lieues de *Louvain*, par des pêcheurs.

M. *Delimbourg* parle aussi en général de ces os dans un Mémoire inséré parmi ceux de l'Académie de *Bruxelles*.

Outre ceux de Lorraine, dont nous avons parlé, il y en a plus bas sur la *Meuse*. M. *Valenciennes* a rapporté pour le cabinet du Roi des fragments de défenses, recueillis dans les couches supérieures et meubles de la montagne de *Saint-Pierre*, près *Maestricht*, si célèbre par les ossements de reptiles qu'elle recèle plus profondément.

La grande vallée du Rhin fourmille pour ainsi dire de ces ossements. Les environs de Strasbourg en ont beaucoup donné.

Bæcler, in Cynos. mat. med. Herrmanni, vol. I, pl. III, page 134, et *Sloane*, Ac. des Sc. 1727, avaient déja parlé d'une défense trouvée dans le Rhin, près de *Nonnenweyer*.

Un fragment du même endroit, long de 3^{p} 2^{p}, se trouve encore aujourd'hui chez M. *Spielmann*, pharmacien de Strasbourg, et une molaire de *Wittenweyer*, qui n'en est pas éloigné, chez M. *Petersen*, habitant de la même ville.

Jean Herrmann, dans un programme particulier du 15 décembre 1785, montre que la prétendue corne de bœuf, depuis long-temps suspendue à l'un des piliers de la cathédrale de Strasbourg, et dont Buffon a parlé comme telle, n'est aussi qu'une défense fossile, qu'on aura sans doute tirée autrefois du même fleuve.

Il n'en a pas été moins trouvé aux environs de Bâle.

M. *Adrien Camper* en a vu beaucoup, en 1788, dans les cabinets de cette ville, et entre autres chez M. *Bernoulli*.

Knorr représentait déja une mâchelière et un os du métacarpe du cabinet de M. d'*Annone*, professeur à *Bâle*.

La chronique de *Colmar* parle, sous l'an 1267, d'os de géants trouvés près de *Bâle*, au village de *Hertin*.

Il y en a aussi diverses molaires dans la bibliothèque publique de *Bâle*, dont deux ont été gravées comme dents de géants. *Davila* avait un morceau d'ivoire du même lieu.

On en a trouvé à *Mutterz*, à une lieue de *Bâle*, et à *Rheinfelden*.

Il y en a aussi dans plusieurs des vallées de la Suisse qui aboutissent à celle du Rhin.

L'histoire du géant déterré auprès de Lucerne en 1757, est presque aussi célèbre que celle du prétendu *Teutobochus*. Ses os se trouvèrent sous un chêne que le vent avait déraciné auprès du cloître de *Reyden*. Le célèbre *Félix Plater*, professeur de médecine à Bâle, étant venu à Lucerne sept ans après (en 1584), les examina, et déclara qu'ils ne pouvaient venir que d'un homme d'une énorme taille. Le conseil de Lucerne les lui ayant envoyés à Bâle, il fit dessiner un squelette humain de la grandeur qu'il croyait qu'avait eu celui dont ces os provenaient, et qu'il portait à dix-neuf pieds, et renvoya ce dessin à Lucerne avec les os. On conserve encore dans l'ancien collége des jésuites le dessin, sur lequel est une inscription qui porte que ces os consistaient en parties de fémur, de tibia, d'omoplate, de clavicule, de vertèbres, de sacrum, de coccyx, de côtes;

en fragments de crâne, et eu une pommette presque complète, avec un calcanéum et une deuxième phalange du pouce. On peut remarquer qu'il n'y avait point de dents; ce qui sans doute empêcha *Plater* de reconnaître que c'était un quadrupède. Mais comment peut-il y avoir une clavicule, puisque l'éléphant n'en a pas? C'était probablement un radius ou une première côte. Selon *Scheuchzer*, il ne restait plus en 1706, avec le dessin, qu'une portion d'omoplate et deux os qu'il croit du carpe. M. *Blumenbach*, qui les a vus récemment, les a reconnus pour des os d'éléphants. C'est de ce prétendu géant que les Lucernois ont fait le support des armes de leur ville.

Scheuchzer cite une ancienne chronique manuscrite, où il est dit que la jambe au-dessous du genou était haute de cinq pieds, et avait un pied et demi de tour dans le haut.

Le même auteur parle, d'après *Wagner*, d'un autre prétendu géant retiré du tuf près d'*Utikon*, dans le canton de *Zurich*.

La partie de l'Alsace qui est au-dessous de Strasbourg n'en a pas moins que les régions supérieures.

Un squelette presque entier fut déterré en nivôse de l'an VII, à *Vendenheim*, à un myriamètre au nord de *Strasbourg*, sur l'une des collines les plus avancées des Vosges, à quarante pieds de profondeur, en creusant un puits.

On n'en a conservé qu'une défense longue de quatre pieds dix pouces, sur cinq pouces et demi de diamètre, et quelques portions osseuses peu considérables. Je tire ces détails de ce que MM. *Herrmann* et *Hammer* ont bien voulu m'en écrire. Il en est parlé dans l'Annuaire du département du Bas-Rhin pour l'an VIII, et l'on y cite une découverte semblable faite quelques années auparavant sur une autre colline avancée des Vosges, à *Epfig*, à huit lieues de Strasbourg, en creusant les fondements de l'église.

En 1807, on trouva une mâchelière et quelques os à *Gertwiller*, près de *Barr*, à sept lieues de *Strasbourg*, au pied des montagnes, à trois pieds de profondeur dans les graviers qui forment le fond de la plaine d'*Alsace*.

M. *Hammer* possède aussi un fragment de défense trouvé dans une île du Rhin, près de *Selz*, et un autre aux environs d'*Haguenau*.

Le côté gauche du Rhin continue d'en donner dans le Palatinat et les contrées qui suivent.

Il y a une dissertation particulière de *Charles Gottlob Steding* sur l'ivoire fossile des environs de *Spire*. Il représente une mâchelière de treize lames écartées, où il en manque deux en avant et une ou deux en arrière. Elle fut trouvée à quatre pieds de profondeur, et pesait trois livres et demie; il y avait auprès un fragment de défense de quatre livres.

Le cabinet du grand-duc de *Hesse-Darmstadt* contient une mâchoire inférieure d'un grand volume, trouvée auprès de *Worms*. *Merk* en parle, IIe lettre sur les fossiles, p. 9 et suiv. et la représente pl. III.

Le cabinet de *Künast* avait un fémur du même lieu.

Nons possédons en ce Muséum deux mâchoires inférieures d'âge différent, trouvées l'une et l'autre anx environs de *Cologne;* et on vient d'en acquérir une mâchelière des environs de *Coblentz*, qui appartenait à M. *Faujas.*

Le côté d'Allemagne en a donné encore davantage.

Le *Museum Kunastianum* cite l'ivoire fossile du pays de *Bade*, trouvé en 1609, à dix toises de profondeur au bord du Rhin.

Il y a au cabinet de M. *Hammer* une molaire et un fragment d'omoplate d'auprès de *Brisach.*

Keissler, en 1731, parle d'une tête d'éléphant trouvée près de *Manheim*, dans le *Necker*, à sept pieds de profondeur, et qui était conservée à *Francfort*, dans le cabinet du docteur *Kissner*. Elle a été gravée, et l'on voit nne copie de cette gravure dans l'atlas de *Homan*. Sa longueur, suivant l'inscription, était de quatre pieds dix pouces du Rhin (sans doute en y comprenant le fragment de défense) et son poids de deux cent une livres. *Merk* en fait aussi mention, et dit qu'elle a passé à *Pétersbourg*. Il y avait deux mâchelières, chacune de neuf pouces de long.

M. *Fischer* m'a envoyé dans le temps le dessin d'une grande mâchoire inférieure tronvée aussi dans le Necker, et qui est conservée dans le cabinet de Darmstadt.

M. *Hammer* possède une molaire déterrée dans une île dn Rhin, vis-à-vis *Manheim*, et un fragment pêché dans le Rhin même, près de cette ville.

Il y avait chez M. *Gmelin*, apothicaire à *Tubingen*, une mâchoire inférieure trouvée dans le Rbin, également près de *Manheim*, et dans le cabinet de *Künast* un grand os aujourd'hui déposé dans celui de l'École de Médecine de Strasbourg.

En février 1819, des bateliers tirèrent du Rhin, qui était alors très-bas, à *Sandhofen*, près de *Manheim*, une mâchoire inférieure d'éléphant très-bien conservée, en même temps qu'un énorme crâne d'aurochs.

M. *Tiedemann*, savant professeur de *Heidelberg*, qui me fait part de ce fait, m'écrit aussi que le 21 juillet 1817 on découvrit à une demi-lieue de cette dernière ville, sur le chemin de *Schwetzingen*, à trente-six pieds sous terre, dans nne sablonnière, nne defense de six pieds de longuenr, bien qu'altérée à sa base et à sa pointe; elle est déposée an cabinet de l'Université. M. *Tiedemann* en a du même endroit un fragment de cubitus.

Merck decrit dans l'onvrage cité plus hant une *omoplate*, un *humérus*, deux *fémurs*, une *défense*, un *ischion* et un *cubitus* déterrés sur le bord du Rbin, dans un banc de gravier, près d'*Erfelden*, dans le pays de *Darmstadt*. Il y avait auprès nn crâne de rhinocéros.

Le bassin d'éléphant déposé au cabinet de Darmstadt a probablement été déterré dans ces mêmes environs, à ce que m'écrivit dans le temps M. *Fischer*. Il y a encore dans ce cabinet, selon le même naturaliste, des dents tronvées à *Erbach*, en *Rheingau*.

François Beuth possédait cinq mâchelières et une défense tirées du *Rhin*, près de *Dusseldorf.*

M. de *Schlothein* a une mâchelière des environs de cette même ville dans son cabinet.

M. *Leidenfrost*, professeur à *Duysbourg*, avait une mâchoire inférieure, un humérus, un fragment de fémur et deux mâchelières des bords de la *Lippe*, près de *Schornbeck*, dans le duché de *Clèves*, à peu de distance du Rhin, toujours avec des fragments de rhinocéros.

Dès 1746, il est parlé d'un grand nombre d'os déterrés à *Lippenheim*, près de *Wesel*.

Le Moniteur du 16 avril 1809 rapporte que, dans une prairie voisine de *Wesel* que le Rhin avait inondée, on découvrit lors de sa retraite une mâchelière pesant trois livres et quatorze onces.

Le cours du Rhin et de la Meuse en étant si riche, les alluvions de leurs embouchures n'en pouvaient manquer; aussi la Hollande en est-elle pleine.

Plempius parle d'un fémur tiré de l'*Issel*, près de *Doesbourg*.

Lulof fait mention d'une dent et de plusieurs os déterrés dans la vallée de l'*Issel*, près de *Zutphen*.

Palier décrit un *fémur* de quarante-un pouces de long, mis à découvert avec une vertèbre par une irruption de la *Meuse* du 11 février 1757, près de *Hedel*, dans le *Bommeler-waerdt*.

Verster donne d'excellentes figures, faites par *Camper*, d'une portion considérable de crâne d'un jeune individu et d'une portion de bassin déterrés non loin de là, près de *Bois-le-Duc*, et dont Camper lui-même avait parlé dans son Mémoire sur le crâne du rhinocéros bicorne.

J'ai vu et dessiné en 1811, dans le cabinet commencé par le roi *Louis Bonaparte*, dans l'hôtel-de-ville d'*Amsterdam*, sous la direction de M. *Reinwardt*, une moitié de bassin qu'une irruption de la *Meuse* avait mise à découvert aussi dans le *Bommeler-waerdt*.

Le Moniteur cité ci-dessus (*du* 16 *avril* 1809) parle d'une autre moitié de bassin découverte par le *Waal*, lors de l'inondation qui rompit la digue de *Leonen*, dans la province de *Betuwe*, un peu au-dessous de *Nimègue*.

M. *Brugmans*, professeur de *Leyden*, m'a donné le dessin d'un fémur trouvé dans ses environs.

Les parties les plus élevées des Provinces-Unies n'en sont pas dépourvues.

Picaardt cite des ossements monstrueux du pays de *Drenthe*, et une défense longue de douze empans, déterrée en juillet 1650, près de *Cœvorden*.

L'*Allemagne* est sans contredit le pays de l'Europe où l'on a le plus trouvé d'os d'éléphants fossiles, non pas peut-être qu'elle en recèle plus que les autres contrées, mais parce qu'il n'y a dans cet empire, pour ainsi dire, aucun canton sans quelque homme instruit, et capable de recueillir et de faire connaître ce qui s'y découvre d'intéressant.

Merk comptait déja, en 1784, quatre-vingts endroits où l'on avait déterré de ces os, et plus de cent échantillons d'os dont l'origine était in-

connue. M. de *Zach* fait aller le nombre des lieux à plus de cent, et M. *Blumenbach* le porte au double.

Tout le monde connaît l'histoire de l'éléphant découvert à *Tonna*, dans le pays de *Gotha*, en 1696, et dont *Tentzelius* et *Hoyer* ont donné des relations.

On en a déterré un second en 1799, à cinquante pieds de distance du point où l'on avait trouvé l'autre; et le célèbre astronome M. le baron de *Zach* a donné à cette occasion une description du terrain plus circonstanciée, dont nous allons profiter pour faire connaître les détails de la découverte. Il y en avait déja une auparavant dans le journal de M. *Voigt*.

Il existe deux *Tonna* (*Græffen-Tonna* et *Burgtonna*), situés tous deux dans des enfoncements de la vallée de l'*Unstrut*, au-dessous de *Langensalza*, et à droite tant de la *Salza* que de l'*Unstrut*. Toutes les gorges de cette vallée, comme de la plupart des vallées basses de la *Thuringe*, sont occupées par des couches horizontales d'un tuf calcaire tendre, qui contient des os, des bois de cerf, des impressions de diverses feuilles, que l'on a jugé provenir de plantes et d'arbres aquatiques du pays, et des coquilles qui ont paru appartenir à l'*helix stagnalis* et à d'autres espèces d'eau douce. Ce tuf se résout en certains endroits en un sable marneux, que l'on emploie depuis beaucoup plus d'un siècle à améliorer les terres. On l'obtient en partie par des fouilles souterraines et irrégulières; celles de la commune de *Burgtonna* sont à quarante, cinquante et soixante pieds de profondeur au-dessous du sol.

Les ouvriers y trouvent de temps en temps des os et des dents d'éléphants et de rhinocéros, d'animaux du genre du cerf et de celui de la tortue.

Ces dépôts de tuf alternent avec d'autres, en grande partie formés de glaise, et dans lesquels on trouve aussi de ces os, quoique plus rarement.

Les deux squelettes de 1696 et de 1799 étaient à cinquante pieds de profondeur.

On recueillit du premier un fémur pesant trente-deux livres; et la tête de l'autre fémur, grande comme celle d'un homme, et pesant neuf livres; un humérus long de quatre pieds, large de deux empans et demi; des vertèbres, des côtes; la tête avec quatre molaires pesant chacune douze livres, et deux défenses longues de huit pieds; mais une grande partie de ces pièces fut brisée.

Nous ne nous arrêterons pas à rendre compte des disputes occasionnées par cette découverte. Les médecins du pays, consultés par le duc de *Gotha*, déclarèrent bien unanimement que ces objets étaient des jeux de la nature, et soutinrent leur opinion par plusieurs brochures; mais *Tentzel*, bibliothécaire de ce prince, opérant plus sensément, compara chaque os pris à part avec son analogue dans l'éléphant, tel qu'il les connaissait par la description d'*Allen-Moulin*, et par quelques remarques d'*Aristote*, de *Pline* et de *Ray*, et en démontra la ressemblance.

Il alla plus loin, et prouva par la régularité des lits au-dessous desquels on avait trouvé ce squelette, qu'on ne pouvait attribuer sa présence en ce lieu à quelque inhumation faite de main d'homme; mais qu'il ne

pouvait y avoir été amené que par quelque cause générale, telle que l'on se représente le déluge.

Le deuxième squelette, celui de 1799, était dans une position comprimée et courbée : il occupait une longueur d'environ vingt pieds; les pieds de derrière étaient près des défenses. Celles-ci ont dix pieds de long; elles étaient sorties des alvéoles et se croisaient. Elles sont tendres, mais entières; le bras entre aisément dans leur cavité. On ne put conserver de la tête qu'une partie de la mâchoire inférieure et les deux plus grosses molaires; la plupart des autres os et des côtes se brisèrent aussi plus ou moins en les détachant du tuf; mais on a trouvé des portions de tous. Les cellulosités des os étaient en partie remplies de cristaux de spath.

La couronne d'une molaire a neuf pouces de long sur trois de large, et sa hauteur est de six à huit pouces de diamètre; une tête de fémur six pouces, etc.

A peu de distance, et dans des couches semblables, on a trouvé des bois du cerf ou *élan fossile*, et à *Ballstadt*, village voisin, des dents de *rhinocéros*.

La vallée de l'*Unstrut* a fourni encore des os fossiles *d'éléphants* en d'autres de ses parties; notamment une défense pesant cent quinze livres, et de dix pieds de long, près de *Véra*.

Un lieu non moins célèbre que celui de *Tonna* par les nombreux ossements d'éléphants et d'autres animaux étrangers qu'il a fournis, est la petite ville de *Canstadt*, dans le pays de *Wirtemberg*, sur le *Necker*. La principale découverte s'en est faite en 1700, et *David Spleiss*, médecin de *Schaffhouse*, en rendit compte dans une dissertation particulière intitulée : *Œdipus osteolithologicus, seu diss. histor. phys. de cornibus et ossibus fossilibus Canstadiensibus, Schaff.* 1701, in-4°, où il inséra une relation assez bien faite, par *Salomon Reisel*, médecin du duc. Il en est traité aussi dans la *Medulla mirabilium*, de *Seyfried*, et la *Descriptio ossium fossilium Canstadiensum*, de *Reiselius*, 1715; et *Jean-Samuel Carl* en a donné une analyse chimique fort bonne pour le temps, dans son *Lapis lydius philosophico-pyrotechnicus*, etc. *Francf.* 1705.

J'en dois de plus un rapport circonstancié à l'amitié de M. *Autenrieth*, professeur d'anatomie à *Tubingen*, et de M. *Jæger*, garde du cabinet d'histoire naturelle de *Stuttgard*.

Ces deux savants ont encore les os eux-mêmes sous les yeux; ils connaissent le local où on les a trouvés, et ils ont pu compulser une partie des procès-verbaux que l'on dressa dans le temps de la découverte.

L'endroit même est à l'est du *Necker*, à mille pas en dehors de la ville, du côté du village de *Feldbach*. *Reisel* dit qu'il y avait des débris d'un ancien mur, épais de huit pieds et de quatre-vingts de tour, qui paraît avoir été l'enceinte d'un fort ou d'un temple, et l'on en voit en effet encore quelques restes. Aussi *Spleiss* conclut-il que ces os étaient ceux des animaux qu'on sacrifiait; mais ils étaient pour la plupart bien plus profondément que les fondations de ce mur : d'ailleurs l'on en trouve encore plus près du *Necker*, dans un sol naturel, et tout semblable à celui où on

les déterra. Tout ce qu'on pourrait conclure de leur abondance dans cette enceinte, c'est qu'ils avaient déja été une fois déterrés, et rassemblés à cet endroit par quelques curieux.

Le sol est une argile jaunâtre, mêlée de petits grains de quartz coulés et de petites coquilles. M. *Autenrieth* m'a envoyé les dessins de cinq, qui m'ont paru du nombre de nos petites coquilles d'eau douce.

Cette argile remplit les divers enfoncements des collines calcaires, à bancs réguliers, qui bordent la vallée du Necker, et qui, après avoir formé la masse du bas pays de Wirtemberg, vont se joindre à des collines plus élevées d'une marne rougeâtre, qui entourent les montagnes du haut pays, calcaires entre le Necker et le Danube (*l'alb de Suabe*), et formées de granit, de psammite et de grès, entre le Necker et le Rhin (*la forêt Noire*).

Ces collines marneuses offrent souvent des plantes pétrifiées et des couches de charbon de terre, et leur sommet est recouvert de pétrifications marines anciennes, comme ammonites, bélemnites, etc.

M. *Autenrieth* a trouvé dans le voisinage une forêt entière de troncs de palmiers couchés.

Ce fut un simple soldat qui remarqua le premier par hasard, en avril 1700, quelques os qui se montraient hors de terre. Le duc alors régnant, *Eberhardt-Louis*, fit continuer les fouilles pendant six mois. On garda ce qu'il y eut de plus entier; le reste, en quantité prodigieuse, car il y en avait, selon *Reisel*, plus de soixante défenses, fut envoyé à la pharmacie de la cour pour être employé comme *licorne fossile*.

Les os eux-mêmes étaient sans aucun ordre, en grande partie brisés, quelques-uns roulés, sans aucune proportion entre eux.

Il y avait, par exemple, des dents de chevaux par charretées, et pas des os pour la dixième partie de ces dents. Les os d'éléphants paraissent avoir été plus élevés que la plupart des autres.

En général, on n'en trouva plus aucun passé vingt pieds de profondeur. Une partie était engagée dans une espèce de roc, formée par de l'argile, du sable, des cailloux et de l'ocre, agglutinés ensemble, et l'on fut obligé d'employer la poudre pour les avoir.

Les os d'éléphants que l'on a encore à *Stuttgard*, dans le cabinet royal, consistent dans les morceaux suivants : une portion de mâchoire supérieure avec deux molaires parfaitement parallèles; deux molaires supérieures antérieures presque entières, et des fragments de deux autres; les lignes d'émail dans les parties usées sont, comme dans presque toutes les molaires fossiles, minces et droites, presque sans festons, et anguleuses dans le milieu; quatre molaires supérieures postérieures; deux molaires inférieures; des fragments et des germes où il y a des lignes d'émail bien festonnées; une défense très-courbée de cinq pieds et demi et une autre de quatre pieds et demi, mesurées par le côté convexe; des fragments de beaucoup d'autres; des portions de vertèbres et de côtes; quatre omoplates et des fragments de beaucoup d'autres; un fragment d'humérus; trois cubitus; six os innominés du côté droit, et sept du gauche, la plu-

part incomplets; quatre têtes de fémurs; trois corps de fémurs sans tête; une rotule; deux tibias; il y a de plus, chez un apothicaire de la même ville, une mâchoire inférieure et une portion du tibia.

Ces os sont accompagnés, dans le cabinet, de beaucoup d'os de rhinocéros, d'hyène et d'animaux du genre du cheval, du cerf, du bœuf, du lièvre et de petits carnassiers. De très-grandes épiphyses de vertèbres pourraient faire soupçonner des cétacés. Il y a aussi quelques fragments humains, sur lesquels je reviendrai. Malheureusement on n'a pas assez distingué les hauteurs différentes où chaque os fut trouvé, pendant six mois que les fouilles durèrent, ni les os qui étaient dans le retranchement mentionné par *Reisel*, de ceux qu'on trouva hors de ses limites. On déterra, par exemple, aussi des morceaux de charbon et des fragments d'objets fabriqués par l'homme, comme de vases, etc. qui sûrement n'avaient pas été déposés en même temps que les grands os.

Le même canton a fourni dans ce siècle de nouveaux débris d'éléphants, et il en fut trouvé surtout, en octobre 1816, un dépôt très-remarquable, que le roi Frédéric Ier fit déblayer et recueillir avec le plus grand soin. On assure même que la visite qu'y fit ce prince, si ardent pour tout ce qui avait quelque grandeur, contribua à la maladie dont il mourut peu de jours après. Un officier, M. Natter, avait commencé quelques recherches. En vingt-quatre heures on mit à découvert vingt et une dents ou partie de dents, et un grand nombre d'os. Le roi ayant ordonné de continuer les fouilles, dès le deuxième jour on trouva un groupe de seize défenses placées les unes près des autres, et avec quelques mâchelières, comme si on les y avait entassées exprès. C'est alors que le roi s'y transporta, et ordonna d'enlever le tout avec l'argile qui l'enveloppait, et en conservant à chaque objet sa position. La plus grande des défenses, quoiqu'elle eût perdu sa pointe et sa racine, était encore longue de huit pieds, sur un pied de diamètre. On trouva aussi plusieurs défenses isolées; une quantité de mâchelières depuis deux pouces jusqu'à un pied de longueur; quelques-unes adhéraient encore à des portions de mâchoires. Tous ces morceaux étaient mieux conservés que ceux de 1700, ce qu'on attribue à la profondeur de leur gisement, et peut-être à une autre nature du sol. Les défenses étaient en général fort courbées. Il se trouvait dans le même dépôt, comme en 1700, des os de cheval, de cerf, une quantité de dents de rhinocéros, des dents que l'on jugea d'ours, et un échantillon que l'on crut pouvoir attribuer au tapir.

L'endroit où s'est fait cette découverte se nomme *Seelberg*, et est à environ 600 pas de la ville de *Canstadt*, mais de l'autre côté du *Necker*. Le sol est une argile rougeâtre; les os s'y trouvent de quatre à vingt pieds de profondeur, pêle-mêle avec des fragments de grès, de tuf et des cailloux d'espèces très-différentes.

Cette relation a été insérée par M. *Natter* dans la *Feuille du matin*, de novembre 1816, et dans le *Manuel des Chasseurs* de *Weidmann*, où il a ajouté un dessin fait par lui-même et sur les lieux du principal groupe de défenses.

D'après un avis du savant nsturaliste M. *Kielmeyer*, que M. Natter a joint à sa notice, les molaires sont à lamelles minces et droites, comme la plupart des molaires fossiles. La courbure des défenses entières prend les trois quarts d'un cercle, et se fait dans uue direction spirale en dehors.

Tous les bassins des grandes rivières d'Allemagne ont donné des os d'éléphants comme les endroits que nons venons de nommer, et d'abord pour continuer le dénombrement de ceux qu'ont fourni les vallées qui aboutissent au Rhin, *Canstadt* n'est pas le seul lieu de celle du *Necker* et des vallons qui s'y rendent où l'on ait fait de pareilles découvertes.

Près du village de *Berg*, au-dessus de *Canstadt*, sn débonché du petit vallon de *Neisenbach*, où est *Stuttgard*, est une masse d'un tuf calcaire singulier, qui ne consiste qu'en incrustations de plantes aqustiques; je l'ai visitée moi-même plusieurs fois, et j'apprends de M. *Autenrieth* qu'il y a trouvé un sqnelette fossile de cheval. On en avait tiré en 1745 une défense du poids de cinquante livres, et M. *Jæger* y a trouvé, il y a quelques années, une mâchoire inférieure d'éléphant. C'est cette place que *Guettard* a vue, la prenant pour celle de *Canstadt*. On a trouvé des os dans ce même petit vallon, un peu su-dessous et d'autres au-dessus de *Stuttgard*. Tout près des murs mêmes de la ville on tronva, il n'y a pas long-temps, sous la terre végétale, en crensant une cave, une partie considérable d'un grand squelette d'éléphant, deux grandes défenses et une petite dans de l'argile rougeâtre et bleuâtre. Dans le vallon de la *Rems*, qui débouche au-dessous de *Canstadt*, on a eu une grande molsire. M. *Storr* en a découvert une autre sur le *Haut-Necker*, près de *Tübingen*. Le *Bas-Necker* en a donné à *Weinsperg*, près d'*Heilbron*; et outre le grand crâne dont nous avons parlé, c'est près du confluent de cette rivière avec le Rhin qu'on a tiré une des mâchoires inférieures deposées à *Darmstadt*. *Bausch* cite déja, d'après *Boëtius de Bodt*, de l'ivoire fossile des environs d'*Heidelberg*, et *Geyer* mentionne des os et des dents d'auprès de *Manheim*.

La vallée étroite du *Kocher* a fourni des défenses près de *Halle*, en *Souabe*, en 1494 et en 1605. Cette dernière, encore aujourd'hui suspendne dans l'église de *Halle*, pèse cinq cents livres, mais sans doute en y comprenant les ferrements qui la supportent. Une inscription dit qu'il y svait anprès beaucoup de grands os. Un inceudie ayant détruit le tiers de cette ville en 1728, on trouva, en creusant de nouvelles fondations, beaucoup d'ivoire fossile, dont une défense de sept pieds et demi. Une molaire du même lieu est représentée dans le *Museum Closterianum*, figure 8.

Parmi les ossements de la vallée du *Mein* et de ses affluents, *Bausch* (*de Unicornu fossili*, p. 190 et suiv.) cite une défense de neuf pieds, trouvée en 1571 près de *Schweinfurt*; une seconde du même lieu en 1648; une troisième, de treize à quatorze pieds de long, en 1649, l'une et l'sntre dans les fortifications de la ville; une en 1595, à *Carlbach*, près d'*Hamelburg*; une, en 1649, à *Zeil*, découverte psr une inondation du

Mein : on y en avait déja trouvé en 1631, et on y en retrouva en 1657 ; une auprès de *Würtzbourg* ; une des environs de *Bamberg* ; une des environs de *Geroldshofen*; une molaire du poids de douze livres près d'*Arnstein*, en 1655. Si l'on jette un coup d'œil sur une carte de *Franconie*, on verra que tous ces endroits, depuis *Bamberg* jusqu'à *Würtzbourg*, n'occupent pas, dans la vallée du *Mein*, une longueur de plus de vingt-cinq lieues, en suivant les courbures.

Quant au grand bassin du *Danube*, nous avons d'abord dans la vallée de l'*Altmühl* le riche dépôt décrit par *Collini* et par *Esper*, situé entre les villages de *Kahldorf* et de *Raiterbuch*, à trois lieues d'*Aichstedt*, et où les os d'éléphants étaient accompagnés, comme à *Canstadt* et à *Fouvent* et ailleurs, d'ossements d'*hyènes*. M. *Hammer* possède une vertèbre et une portion de crâne trouvés en 1770 auprès d'*Aichsted*.

J'ai vu une molaire donnée comme du même lieu, dans la collection de M. *Ebel*, à *Brémen*; quoique d'apparence bien fossile, elle était remarquable par sa ressemblance avec les molaires d'Afrique.

Dans un Mémoire de M. *Sœmmerring* sur les os fossiles du cabinet de l'Académie de *Munich*, lu à cette compagnie le 10 janvier 1818, il est question de fragments de défenses déterrés en septembre 1717, à *Mühldorf* sur l'*Inn*, et d'un autre fragment provenant de *Burghausen*, sur la *Salzach*, rivière qui se jette dans l'*Inn*.

M. de *Schlotheim* parle d'un squelette déterré pres de *Passau*, au confluent de l'*Inn* et du *Danube*, dont il possède plusieurs débris.

Plus bas, on a la dent mâchelière déterrée à *Krembs* en 1644, par les Suédois, en creusant un fossé, ainsi que le tibia et le fémur déterrés à *Baden*, près de *Vienne*, sur la *Swecha*.

On pourrait être tenté d'y joindre le prétendu géant trouvé aussi près de *Krembs*, en 1645; mais on sait aujourd'hui, comme nous le verrons en son lieu, que c'était le corps d'un *mastodonte à dents étroites*.

L'ivoire fossile de *Moravie*, dont parle *Wormius*, appartenait également au grand bassin du Danube.

La grande tête déterrée, en 1805, à *Wülfersdorf*, non loin de *Bleya*, dont parle *André Stütz* dans son *Oryctographie de la Basse-Autriche*, n'en était elle-même pas fort éloignée.

Pour la partie de ce bassin qui s'étend en Hongrie, on a d'abord les os d'éléphants de *Kayser-Steinbruck*, immédiatement de l'autre côté de la *Leitha*, dont parle aussi *André Stütz*.

On lit dans le *Journal de l'empire* du 26 décembre 1827, un article daté de *Francfort* le 21, portant qu'on a découvert à *Neustædt* ou *Vag-Ugeli*, sur le Vag, en *Hongrie*, en creusant la terre à quelque profondeur, plusieurs parties du squelette d'un éléphant bien conservées.

M. *Hammer* possède un fragment de molaire de *Buggau*, près *Schemnitz*, en *Hongrie*, dont les eaux tombent dans la rivière de *Gran*.

On peut voir dans *Marsigli*, Danub. p. 73, et pl. XXVIII, XXIX, XXX, XXXI, un atlas, un fragment d'humérus, une molaire, un fragment de défense et une très-grande mâchoire inférieure, trouvés en dif-

Cependant ce dernier caractère était essentiel à l'ibis. Plutarque dit (*de Iside et Osiride*) qu'on trouvait dans la manière dont le blanc était tranché avec le noir dans le plumage de cet oiseau, une figure du croissant de la lune. C'est en effet par la réunion du noir des dernières plumes des ailes avec celui des deux bouts d'aile que se forme, dans le blanc, une grande échancrure demi-circulaire qui donne à ce blanc la figure du croissant.

Il est plus difficile d'expliquer ce qu'il a voulu dire en avançant que les pieds de l'ibis forment avec son bec un triangle équilatéral. Mais on conçoit l'assertion d'Elien, que lorsqu'il retire sa tête et son cou dans ses plumes, il représente un peu la figure d'un cœur [1]. Il était à cause de cela l'emblème du cœur humain selon Horus Apoll. c. 35.

D'après ce qu'Hérodote dit de la nudité de la gorge, et des plumes qui couvraient le dessus du cou, il paraît avoir eu sous les yeux un individu d'âge moyen; mais il n'est pas moins certain que les Égyptiens connaissaient aussi très-bien les individus à cou entièrement nu. On en voit de tels représentés d'après des sculptures en bronze dans le recueil d'antiquités égyptiennes de Caylus (tome I, planche X, n° 4, et tome V, planche XI, n° 1). Cette dernière figure est même tellement semblable à notre oiseau de la planche V [2], que l'on dirait qu'elle a été faite d'après lui.

Les peintures d'Herculanum ne laissent non plus aucune espèce de doute; les tableaux n°s 138 et 140 de l'édition de David, et tome II, page 315, n° 59, et page 321, n° 60, de l'édition originale, qui représentent des cérémonies égyptiennes, montrent plusieurs ibis marchant sur le parvis des temples; ils sont parfaitement semblables à l'oiseau que nous avons indiqué : on y reconnaît surtout la noirceur caractéristique de la tête et du cou, et on voit aisément par la proportion de leur figure avec les personnages du tableau, que ce devait être un oiseau d'un demi-mètre tout au plus, et non pas d'un mètre ou à peu près comme le tantalus ibis.

La mosaïque de Palestrine présente aussi dans sa partie moyenne plusieurs ibis perchés sur des bâtiments; ils ne diffèrent en rien de ceux des peintures d'Herculanum.

Une sardoine du cabinet de D. Mead, copiée par Shaw, app. tab. V, et représentant un ibis, semble être une miniature de l'oiseau que nous décrivons.

Une médaille d'Adrien, en grand bronze, représentée dans le Muséum de Farnèse tome VI, planche XXVIII, figure 6, et une autre du même empereur, en argent, représentée tome III, planche VI, figure 6, nous donnent des figures de l'ibis, qui, malgré leur petitesse, ressemblent assez à notre oiseau.

Quant aux figures d'ibis sculptées sur la plinthe de la statue du Nil, au Belvédère, et sur sa copie au jardin des Tuileries, elles ne sont

1. Ælian. lib. X, cap. 19.

2. Discours sur les Révolutions du globe.

pas assez terminées pour servir de preuves; mais parmi les hiéroglyphes dont l'institut d'Égypte a fait prendre des empreintes sur les lieux, il en est plusieurs qui représentent notre oiseau sans équivoque. Nous donnons (planche III, figure 1) une de ces empreintes que M. Geoffroi a bien voulu nous communiquer.

Nous insistons particulièrement sur cette dernière figure, attendu que c'est la plus authentique de toutes, ayant été faite dans le temps et sur les lieux où l'ibis était adoré, et étant contemporaine de ses momies; tandis que celles que nous avons citées auparavant, faites en Italie par des artistes qui ne professaient point le culte égyptien, pouvaient être moins fidèles.

Nous devons à Bruce la justice de dire qu'il avait reconnu l'oiseau qu'il décrit sous le nom d'*abou hannès* pour le véritable ibis. Il dit expressément que cet oiseau lui a paru ressembler à celui que contiennent les cruches de momies; il dit de plus que cet abou hannès ou *père-jean* est très-commun sur les bords du Nil, tandis qu'il n'y a jamais vu l'oiseau représenté par Buffon sous le nom d'ibis blanc d'Égypte.

M. Savigny, l'un des naturalistes de l'expédition d'Égypte, assure également n'avoir point trouvé le *tantalus* dans ce pays, mais il a pris beaucoup de nos *numenius* près du lac Menzalé dans la Basse-Égypte, et il en a rapporté la dépouille avec lui.

L'abou hannès a été placé par M. Latham dans son *index ornithologicus*, sous le nom de *tantalus æthiopicus;* mais il ne parle point de la conjecture de Bruce sur son identité avec l'ibis.

Les voyageurs antérieurs et postérieurs à Bruce paraissent avoir tous été dans l'erreur.

Belon a cru que l'ibis blanc était la cigogne, en quoi il contredisait évidemment tous les témoignages; aussi personne n'a-t-il été de son avis en ce point, excepté les apothicaires qui ont pris la cigogne pour emblême, parce qu'ils l'ont confondue avec l'ibis auquel on attribue l'invention des clystères [1].

Prosper Alpin, qui rappelle que cette invention est due à l'ibis, ne donne aucune description de cet oiseau dans sa médecine des Égyptiens [2]. Dans son histoire naturelle d'Égypte, il n'en parle que d'après Hérodote, aux termes duquel il ajoute seulement, sans doute d'après un passage de Strabon que je rapporterai plus bas, que cet oiseau ressemble à la cigogne par la taille et par la figure. Il dit avoir appris qu'il s'en trouvait en abondance de blancs et de noirs sur les bords du Nil; mais il est clair, par ses expressions mêmes, qu'il ne croyait pas en avoir vu [3].

1. AElian. lib. II, cap. 35; Plut. de Solert. An.; Cic. de Nat. Deor. lib. II; Phile de Anim. Prop. 16, etc.

2. De Med. AEgypt. lib. I, fol. 1, vers. Édition de Paris, 1646.

3. Rer. AEgypt. lib. IV, cap. t. I, p. 199 de l'édition de Leyde, 1735.

taire, M. *Ræver*, il parvint à mettre à découvert cet immense dépôt. Il s'y trouvait au moins onze défenses, dont une de onze pieds, et une, dit-on, de quatorze pieds huit pouces, courbée en demi-cercle parfait; au moins cent trente mâchelières, dont vingt-deux ont été reconnues par M. de *Strombeck* pour entièrement semblables aux autres molaires fossiles d'éléphant. Ce minéralogiste en a pris trois pour des mâchelières d'Afrique, mais nous verrons plus bas ce qui peut faire douter de son assertion. Quelques os avaient cinq pieds de longueur.

Nous trouvons encore dans le bassin du *Weser* le squelette entier découvert, en 1742, par le docteur *Kœnig*, à *Osterode*, sous *Claustal*, et au pied du *Hartz*, qui regarde *Gœttingen*, au même endroit d'où l'on a eu une omoplate et un radius de rhinocéros en 1773.

On y avait déja déterré de ces os en 1724, selon M. *Blumenbach*, qui cite le fait d'après un Mémoire manuscrit.

Il paraît y en avoir dans tout le pourtour du *Hartz;* on en trouva, en 1663, près d'*Herzberg*, selon *Scheffer*, et en 1748, près de *Mauderode*, dans le comté d'*Hohenstein*. Plus récemment, en 1803, on en a découvert près de *Steigher-thal*, dans le même comté, selon *Feder*.

M. *Blumenbach*, qui me fournit les faits précédents, a décrit lui-même une trouvaille encore plus récente, faite tout près de là, en 1808, au pied du *Hartz*, à une lieue de l'endroit où furent déterrés les os de rhinocéros décrits par *Hollmann*. Les os étaient à deux pieds sous terre, dans une couche marneuse, entre des collines gypseuses. Il y avait quatre mâchelières d'éléphant et une mâchoire inférieure presque complète d'hyène.

Les os de *Bettenhausen*, près *Cassel*, sur la *Fulda*, ainsi que ceux de la *Hesse* en général, et ceux d'*Hildesheim*, sur l'*Innerste*, et ceux des environs d'*Hildburghausen*, appartiennent encore au bassin du *Weser*.

M. *Grandidier*, directeur du cabinet de *Cassel*, m'a fait l'honneur de m'écrire que l'on y conserve dix mâchelières de *Bettenhausen*, trouvées en creusant un puits, et plusieurs portions découvertes près de *Cassel* même, sur une colline calcaire.

Dans le bassin de l'*Elbe*, outre les squelettes entiers de la vallée de l'*Unstruth* mentionnés ci-dessus, nous trouvons les nombreux ossements d'*Esperstædt*, dans le comté de *Mansfeld*, entre *Halle* en *Saxe* et *Querfurt*, et dans un vallon qui aboutit à la vallée de la *Sala*. Ce qui est bien remarquable, c'est qu'une partie fut trouvée dans une carrière de pierre dure: apparemment que c'était dans quelque fente. *Scheuchzer* en avait une molaire dans son cabinet. Il en avait aussi une de *Querfurt* même, à la source d'un petit ruisseau qui se jette dans la *Sala*.

Il paraît que ces carrières de *Querfurt*, d'*Esperstædt* et des environs sont très-riches en os fossiles, ainsi qu'on peut s'en assurer par les indications de *Büttner*.

On vient encore d'y trouver une dent de dix pouces de long et du poids de six livres au village de *Reinsdorf*, au bas d'un coteau, dans une couche d'argile, à quatre brasses de profondeur.

La *Sala* mit à découvert, en 1672, près de *Kamberg*, un peu au-dessous de *Jéna*, une défense de six pieds de long; et en faisant quelques fouilles, on déterra six molaires et divers grands os.

On en a trouvé plus récemment au-dessous de *Dessau*, sur l'Elbe même, à *Postdam*, au confluent de la *Havel* et de la *Sprée*, et à *Wester Egeln*, sur la *Bude*, à six milles de *Magdebourg*. Ces derniers sont annoncés comme ayant été trouvés dans une carrière de gypse; mais il est probable qu'ils étaient plutôt sur ou près des couches de gypse, comme ceux de *Tiede*.

En 1809, au mois de juin, on a découvert des os d'éléphants à *Zellendorf*, village près de la petite ville de *Seyda*, elle-même voisine de *Wittemberg*. Il en a été recueilli quelques-uns par MM. *Langguth* et *Nitsch*, professeurs à Wittemberg, et ils se trouvent dans le cabinet du premier; ils étaient à six pieds sous terre, dans du gravier, dans un enfoncement à une demi-lieue de *Zellendorf*, près d'un petit étang, dans un lieu où les habitants prennent de la marne, et où ils se souviennent d'avoir déja vu de pareils os il y a trente ans. Ce que M. *Langguth* put soustraire à la maladresse des ouvriers consiste en deux mâchelières, chacune de neuf lames, et en quelques fragments.

Sondershausen, sur la *Vipra*, qui se jette dans l'*Unstrutt*, appartient encore au bassin de l'*Elbe*. *Walch* dit qu'on y a trouvé des os d'éléphants très-calcinés. *Altenburg*, sur la *Pleiss*, est du même bassin; on y trouva de l'ivoire fossile en 1740. On doit encore rapporter ici l'ivoire fossile trouvé près de *Rabschitz*, sur le chemin de *Meissen* à *Freyberg*, dont parle *Fabricius* dans ses Annales de la ville de *Meissen* (année 1566); la défense retirée d'un rocher auprès de *Saalberg*, sur laquelle ce même auteur rapporte de mauvais vers latins, et les os trouvés sous la terre végétale à *Erxleben*, près d'*Erfort*.

La *Bohéme* a beaucoup d'os d'éléphants, selon M. *Jean Mayer*, qui en représente une mâchelière trouvée avec d'autres et avec des os, près de *Podiebrad*, en 1782; il possédait un morceau d'ivoire de *Kosteletz*, sur l'Elbe, entre *Melnick* et *Liboch*. Le diamètre de ce dernier est de dix pouces. Le même auteur rapporte que le cabinet impérial de *Prague* a une défense presque entière des environs de *Libetschiz*. Enfin il assure qu'il connaît plusieurs autres morceaux, et que les historiens de *Bohéme* font mention de beaucoup de découvertes d'os remarquables par leur grandeur, faites le plus souvent lorsque les rivières emportaient quelques parties de leurs rives.

Il n'était pas aisé d'attribuer aux Romains des éléphants enterrés dans le nord de l'Allemagne, et jusqu'aux bords de l'*Elbe*, où il ne paraît pas que les armées de ce peuple se soient jamais avancées; mais on avait découvert dans *Eginhard* et dans les autres annalistes de Charlemagne que le calife *Haaroun-al-Raschid*, à la prière de ce prince, lui avait envoyé un éléphant qui était arrivé heureusement jusqu'à *Aix-la-Chapelle*; on supposa que Charlemagne pouvait l'avoir fait conduire plus loin, et tant que l'on ne fit que des découvertes isolées, ce fut par cet individu que l'on

chercha à les expliquer. Je n'ai pas besoin de dire combien ce serait une idée puérile aujourd'hui, que l'on a trouvé en *Allemagne* des os d'éléphants par centaines.

Cet éléphant mourut, en 810, près de *Dippenheim*, lorsque Charlemagne marchait contre Godefroy, roi de Danemarck. Voir à ce sujet le *Commercium epistolicum*, de *Numming* et *Cohausen*, vol. I, p. 48 et suiv.

Si, passant la mer d'Allemagne, nous nous transportons dans les *îles Britanniques*, qui dans l'antiquité, par leur position, n'ont pas dû recevoir beaucoup d'éléphants vivants, si ce n'est celui que César y conduisit au rapport de *Polyænus*, lib. VIII, c. 23, § 5, nous n'y en remarquerons pas un moindre nombre de fossiles que sur le continent.

Dans le moyen-âge on y avait trouvé des géants, et *Simon Majolus* en cite un déterré par une rivière en 1171.

Sloane avait une défense déterrée à Londres même, dans la rue de *Grays-inn-lane*, dans du gravier, à douze pieds sous terre.

La belle carte minéralogique d'Angleterre, publiée en 1819 par la Société géologique de Londres, et due principalement aux travaux et au zèle de M. *Greenough*, président de cette savante association, marque un dépôt d'os d'éléphants au rivage de la mer du comté de *Kent*, au nord de *Cantorbery*, dans un endroit qui est recouvert par les hautes marées.

Non loin de là, l'île de *Scheppey*, à l'embouchure de la *Tamise* et de la *Midway*, a fourni une défense, une vertèbre, un fémur dans un point également lavé par le flot.

M. *Vetch*, officier anglais, vient de me faire voir le dessin d'une mâchelière de dix-sept pouces anglais de longueur (0,43) et de vingt-une lames, dont dix usées, qu'il a trouvée cette année (1820) à *Chatam*, près de la *Midway*, à quatre pieds de profondeur, dans le gravier; il l'a déposée au Muséum britannique.

Il y avait des os d'éléphants, avec ceux de rhinocéros, d'hippopotames, de cerfs et de bœufs, qui furent découverts par feu M. *Trimmer*, très-près de *Brentfort*, dans le comté de *Middlesex*, vis-à-vis de *Kew*, avec des coquilles de terre et d'eau douce, et dont une partie a été décrite dans les Transactions philosophiques en 1813. Ils étaient dans un lit de gravier et sur la grande couche d'argile bleue, dont l'étendue en France et en Angleterre est si considérable.

On y voit surtout deux grandes portions de mâchelières.

M. *Deluc* parle de découvertes de ce genre faites au même lieu dès 1791.

Près de *Woodstock*, dans le comté d'*Oxford*, dans une carrière dite *Stonefield*, on a trouvé des vertèbres et un très-grand fémur.

Sloane possédait aussi une molaire du comté de *Northampton*, trouvée dans de l'argile bleuâtre, sous quatorze pouces de terre végétale, dix-huit d'argile, et trente de cailloux mêlés de terre. *Cüper* aurait voulu qu'elle fût précisément de l'éléphant de César, dont nous venons de par-

Shaw dit de l'ibis[1] qu'il est aujourd'hui excessivement rare, et qu'il n'en a jamais vu. Son *emseesy* ou oiseau de bœuf, que Gmelin rapporte très-mal à propos au tantalus ibis, a la grandeur du courlis, le corps blanc, le bec et les pieds rouges. Il se tient dans les prairies auprès du bétail : sa chair n'est pas de bon goût, et se corrompt d'abord [2]. Il est facile de voir que ce n'est pas là le tantalus, et encore moins l'ibis des anciens.

Hasselquist n'a connu ni l'ibis blanc, ni l'ibis noir ; son *ardea ibis* est un petit héron qui a le bec droit. Linné avait très-bien fait de le placer, dans sa dixième édition, parmi les hérons ; mais il a eu tort, comme je l'ai dit, de le transporter depuis comme synonyme au genre *tantalus*.

De Maillet (Description de l'Égypte, partie II, page 23) conjecture que l'ibis pourrait être l'oiseau particulier à l'Égypte, et qu'on y nomme *chapon de Pharaon*, et à Alep *saphan-bacha*. Il dévore les serpents. Il y en a de blancs, et de blancs et noirs; et il suit, pendant plus de cent lieues, les caravanes qui vont du Caire à la Mecque, pour se repaître des carcasses des animaux qu'on tue pendant le voyage, tandis que dans toute autre saison on n'en voit aucun sur cette route. Mais l'auteur ne regarde point cette conjecture comme certaine; il dit même qu'il faut renoncer à entendre les anciens lorsqu'ils ont parlé de manière à ne vouloir pas être entendus. Il finit par conclure que les anciens ont peut-être compris indistinctement sous le nom d'ibis tous les oiseaux qui rendaient à l'Égypte le service de la purger des dangereux reptiles que ce climat produit en abondance; tels que le vautour, le faucon, la cigogne, l'épervier, etc.

Il avait raison de ne point regarder son chapon de Pharaon comme l'ibis; car, quoique sa description soit très-imparfaite, et que Buffon ait cru y reconnaître l'ibis, il est aisé de juger, ainsi que par ce qu'en dit Pokocke, que cet oiseau doit être un carnivore; et; en effet, on voit par la figure de Bruce (tome V, page 191 de l'édition française) que la poule de Pharaon n'est autre chose que le rachama, ou le petit vautour blanc à ailes noires (*vultur percnopterus Linn.*), oiseau très-différent de celui que nous avons prouvé plus haut être l'ibis.

Pokocke dit qu'il paraît, par les descriptions qu'on donne de l'ibis, et par les figures qu'il en a vues dans les temples de la Haute-Égypte, que c'était une espèce de grue. J'ai vu, ajoute-t-il, quantité de ces oiseaux dans les îles du Nil; ils étaient la plupart grisâtres (traduction française, édition in-12, tome II, page 153). Ce peu de mots suffit pour prouver qu'il n'a pas connu l'ibis mieux que les autres.

Les érudits n'ont pas été plus heureux dans leurs conjectures que les voyageurs. Middleton rapporte à l'ibis une figure de bronze d'un oiseau dont le bec est arqué, mais court, le cou très-long et la tête garnie

1. Voyez la traduction française, tome II, pag. 167.
2. Voyez Shaw, traduction française, tome I, pag. 330.

d'une petite huppe, figure qui n'eut jamais aucune ressemblance avec l'oiseau des Égyptiens (*antiq. monum.* tab. x, pag. 129). Cette figure n'est d'ailleurs point du tout dans le style égyptien, et Middleton lui-même convient qu'elle doit avoir été faite à Rome. Saumaise sur Solin ne dit rien qui se rapporte à la question actuelle.

Quant à l'ibis noir qu'Aristote place seulement auprès de Péluse [1], on a cru long-temps que Belon seul l'avait vu [2]. L'oiseau qu'il décrit sous ce nom est une espèce de courlis à laquelle il attribue une tête semblable à celle du cormoran, c'est-à-dire apparemment chauve, un bec et des pieds rouges [3]; mais comme il ne parle point de l'ibis dans son voyage [4], je soupçonne qu'il n'a fait ce rapprochement qu'en France, et par comparaison avec des momies d'ibis. Ce qu'il y a de certain, c'est que l'on ne connaît pas en Égypte ce courlis à bec et pieds rouges [5], mais qu'on y voit très-communément notre courlis vert d'Europe (*scol. facinellus*, Linn. enl. 819), qu'il y est même plus abondant que le numenius blanc [6]; et comme il lui ressemble pour les formes et pour la taille, et que de loin son plumage peut paraître noir, on ne peut guère douter que ce ne soit là le véritable ibis noir des anciens. M. Savigny l'a aussi fait peindre en Égypte [7], mais d'après un jeune individu seulement. La figure de Buffon est faite d'après l'adulte; mais les couleurs en sont trop claires.

L'erreur qui règne à présent touchant l'ibis blanc a commencé par Perrault, qui même a le premier, parmi les naturalistes, fait connaître le tantalus ibis d'aujourd'hui. Cette erreur, adoptée par Brisson et par Buffon, a passé dans la douzième édition de Linné, où elle s'est mêlée à celle d'Hasselquist, qui avait été insérée dans la dixième, pour former avec elle un composé tout-à-fait monstrueux.

Elle était fondée sur l'idée que l'ibis était essentiellement un oiseau ennemi des serpents, et sur cette conclusion bien naturelle, qu'il fallait pour dévorer les serpents un bec tranchant et plus ou moins analogue à celui de la cigogne et du héron : cette idée est même la seule bonne objection qu'on puisse faire contre l'identité de notre oiseau avec l'ibis. Comment, dira-t-on, un oiseau à bec faible, un courlis, pouvait-il dévorer ces reptiles dangereux?

On pouvait répondre que des preuves positives, telles que des descriptions, des figures et des momies, doivent toujours l'emporter sur des récits d'habitudes trop souvent imaginés sans autre motif que de justifier

1. Hist. Anim. lib. IX, cap. 27, et lib. X, cap. 30.
2. Buffon, Histoire naturelle des oiseaux, in-4°, tome VIII, page 17.
3. Belon, nature des oiseaux, p. 199 et 200; et Portraits d'oiseaux, fol. 44, vers.
4. Observations de plusieurs singularités, etc.
5. Savigny, Mémoire sur l'Ibis, pag. 37.
6. *Idem*, *ibid.*
7. Voyez le grand ouvrage sur l'Égypte, Histoire naturelle des oiseaux, planche VII, figure 2.

on trouva sur l'argile une défense longue de 8 pieds 7 pouces qui se brisa quand on voulut l'enlever. L'argile elle-même contient des coquilles, et entre autres des nautiles, selon M. *Deluc;* mais peut-être ne s'agissait-il que de *planorbes*.

M. *Peale* cite encore des os trouvés dans la plaine de *Salisbury*, au comté de *Wilt*, auprès de *Bristol*, dans le comté de *Sommerset* et dans les *Iles des Chiens*. *Dom Calmet* avait déjà parlé d'un géant des environs de *Salisbury*, près du fameux *Stone-Henge*.

Dès 1630, on avait trouvé à *Glocester*, dans le comté du même nom, près de la *Severn*, une portion de crâne avec quelques dents.

Pennant avait reçu deux molaires et une défense du comté de *Flint*, au nord du pays de *Galles*. Elles avaient été tirées par des mineurs de dessous une mine de plomb, à 118 pieds de profondeur, dans un lit de gravier; et parmi les lits supérieurs en était un de pierre calcaire épais de 11 à 12; un bois de cerf était avec ces dents. Je soupçonne bien cette position de n'avoir pas été décrite exactement : elle serait peut-être la seule de son genre.

L'*Irlande* a fourni des os *d'éléphant*, même dans ses parties septentrionales. Il y en eut quatre belles mâchelières de déterrés, en 1715, à *Maghery*, à huit milles de *Belturbet*, dans le comté de *Cavan*, en creusant les fondements d'un moulin.

La *Scandinavie*, ce pays si peu propre à nourrir des éléphants vivants, en contient cependant de fossiles.

M. *Quensel*, intendant du cabinet d'histoire naturelle de *Stockholm*, a eu la bonté de m'envoyer le dessin d'une grande mâchelière inférieure très-usée du cabinet qu'il dirige; elle a été trouvée dans une colline de sable, près du fleuve de Fic, en *Ostrobothnie*.

J.-J. Dœbeln a déjà décrit et représenté des os gigantesques déterrés en 1733, à *Falkenberg*, dans la province de *Halland*. A en juger par les figures, ce sont une première côte et un os du carpe d'un éléphant.

Les os déterrés en Norwège, dont parle *Pontoppidan*, ne peuvent guère non plus se rapporter à autre chose.

Il n'est pas jusqu'à l'Islande qui n'en ait.

Thomas Bartholin fait mention d'une mâchelière d'éléphant, qui fut envoyée de cette île à *Resenius*, et donnée par celui-ci au cabinet public de l'Université de Copenhague. Elle était pétrifiée en silex.

Sloane en avait une dans son cabinet, changée dans la même matière; mais il n'en fait point connaître l'origine.

Pontoppidan cite aussi, d'après *Torfæus*, un crâne et une dent trouvés en Islande, et d'une grandeur prodigieuse.

C'est à l'orient de l'Allemagne que commencent les immenses plaines sablonneuses qui donnent leur nom à la Pologne, et s'étendent sur toute la largeur de la Russie jusqu'à la mer Caspienne et les monts *Ourals*.

Le premier bassin qui s'y rencontre est celui de l'Oder. A son égard, il faut consulter la *Silesia subterranea* de *Volkmann*. Il y parle d'un *humérus* pendu dans l'église de *Trebnitz*, d'un fémur dans la cathédrale de

Breslau, et d'un prétendu géant déterré à *Liegnitz*, en fondant l'église, dont les os furent distribués pour être placés dans les principales églises du pays. Un fémur fut tiré de l'*Oder* même, en 1652, près de *Klenschemnitz*.

A l'est du bassin de l'*Oder*, on trouve en *Pologne* et en *Prusse* celui de la *Vistule*.

Quoique beaucoup moins examiné que ceux des fleuves d'Allemagne, il a pourtant aussi fourni des os d'éléphants, et a donné lieu, comme tant d'autres, à des récits de géants, sur lesquels on peut consulter l'*Histoire naturelle de la Prusse*, par *Bock*, tome II, p. 394. *Conrad Gessner* avait déja reçu une défense de ce pays-là.

Raczinsky mentionne une molaire découverte au bord même du fleuve, à six milles de *Varsovie*, et *Klein* une autre déterrée en 1736, à six pieds de profondeur, dans le sable, à demi-mille de *Dantzick*, près le couvent de *Saint-Adelbert*.

Nous avons au cabinet du Roi deux molaires fossiles venues de celui de l'Académie des Sciences, et indiquées comme originaires de *Pologne*. Il y a apparence qu'on les doit à *Guettard*.

Le bassin du *Dniester* ou *Tyras* n'en est point exempt. Le même *Klein* parle de molaires et de plusieurs autres os mis à découvert par ce fleuve en 1720, auprès de *Kaminiek*.

Il y en a aussi sur le *Bog* ou *Hypanis*. On voit dans le journal de Marseille, du 19 février 1820, la description d'un fémur pêché dans cette rivière, vis-à-vis de *Nicolaief*, à dix ou douze lieues de son embouchure, le 25 août 1819, et dont la tête inférieure a été apportée en France par M. le chevalier *Raynaud*, négociant d'*Odessa*, qui, sur l'invitation de M. le duc de Richelieu, en a fait présent au cabinet du Roi. J'ai fait dessiner cette pièce, qui annonce un individu de près de quatorze pieds.

De tous les pays du monde, celui qui a le plus fourni et qui recèle encore le plus d'ossements fossiles d'éléphants, c'est le vaste empire de *Russie*, et surtout celles de ses provinces où l'on devrait le moins s'attendre à en trouver, les parties les plus glacées de la *Sibérie*.

Déja, dans la *Russie d'Europe*, on en a découvert en beaucoup d'endroits; il en fut trouvé de monstrueux, en 1775, à *Swijatowski*, à dix-sept werstes de *Pétersbourg*.

Il y a au cabinet de cette ville une défense des environs d'*Archangel*, dans la vallée de la *Dwina*.

Corneille Lebrun cite des défenses trouvées près de la surface à *Kostynsk*, près de *Voronesh*, et que *Pierre-le-Grand*, qui n'était apparemment pas encore informé de toutes celles qu'on trouve en *Sibérie*, attribuait à *Alexandre*. Il y en a en effet un énorme amas, ainsi que beaucoup d'os d'autres animaux, près de cette ville de *Kostynsk*, sur la rive du *Tanaïs* ou du *Don*.

M. *Pallas*, dans son nouveau voyage *des provinces méridionales de la Russie*, en rapporte des exemples de plusieurs lieux entre le *Tanaïs* et le *Volga*, comme des environs de *Pensa* et de deux autres endroits plus près du *Volga*.

C'est auprès du *Volga* et d'une couche sableuse et ferrugineuse que fut extrait le crâne long de quatre pieds, donné à l'Académie de *Pétersbourg* par M. le comte de *Puschkin*, et représenté par M. *Tilésius* dans les Mémoires de cette Académie.

M. le comte *Maison*, officier français au service de *Russie*, qui commande les Tatares *Nogais*, a adressé, il y a quelque temps, au cabinet du Roi, par M. le chevalier *Gamba*, consul de France à *Taganrok*, une portion de tête de fémur, déterrée à quarante-cinq pieds de profondeur, auprès du *Malochnye Vodi*, petit fleuve qui se jette dans le *Palus-Méotide*, et l'un de ceux que l'on a cru pouvoir regarder comme le *Gerrhus* d'*Hérodote*. Ce morceau annonce un individu de quatorze à quinze pieds de haut.

Déja *Phlégon de Tralles*, sur la foi de *Théopompe* de *Sinope*, avait parlé d'un cadavre, disait-il, de vingt-quatre coudées, mis au jour par un tremblement de terre, près du *Bosphore Cimmérien*, et dont on jeta les os dans le *Palus-Méotide*.

Peut-être était-ce aussi un éléphant, que cet animal gigantesque dont les restes furent mis à découvert par les flots, à peu de distance d'*Azof*, et dont la mâchoire inférieure, pesant trente livres, est déposée au cabinet de l'Académie de *Pétersbourg*. Ce qui est singulier, c'est que cette savante société en ait fait mention dans ses Mémoires, sans en déterminer positivement l'espèce.

Mais pour toute la *Russie asiatique* proprement dite, le témoignage universel des voyageurs et des naturalistes s'accorde à nous la représenter comme fourmillant de ces monstrueuses dépouilles.

Ce phénomène y est si général, que les habitants de la Sibérie ont forgé une fable pour l'expliquer, et qu'ils ont supposé que ces os et ces défenses proviennent d'un animal souterrain vivant à la manières des taupes, mais ne pouvant voir impunément la lumière du jour. Ils ont nommé cet animal *mammont* ou *mammouth*; selon quelques-uns, du mot *mamma*, qui signifie terre dans quelque idiôme tatare; et, selon d'autres, de l'arabe *behemoth*, employé dans le livre de *Job* pour un grand animal inconnu, ou de *mehemoth*, épithète que les Arabes ont coutume d'ajouter au nom de l'éléphant (*filh*) quand il est très-grand. C'est sous le nom de *cornes de mammont* (*mammontovakost*) que les Sibériens désignent les défenses fossiles, lesquelles sont si nombreuses et si bien conservées, surtout dans les parties septentrionales, qu'on les emploie aux mêmes usages que l'ivoire frais, et qu'elles font un article de commerce assez important pour que les czars aient voulu autrefois s'en réserver le monopole.

Cette fable d'un animal souterrain n'est point ignorée des Chinois, qui nomment les cornes de mammouth *tien-schu-ya* (*dents de tien-schu*).

Dans la grande histoire naturelle, *Bun-zoo-gann-mu*, composée au seizième siècle, on trouve sur le *tien-schu* l'article suivant :

« *L'animal nomme* tien-schu, *dont il est déja parlé dans l'ancien ouvrage* « *sur le cérémonial, intitulé* Ly-ki *(ouvrage du cinquième siècle avant Jésus-*

les différents cultes rendus aux animaux; on pouvait ajouter que les serpents dont les ibis délivraient l'Égypte nous sont représentés comme très-venimeux, mais non pas comme très-grands. Je croyais même avoir obtenu une preuve directe que les oiseaux momifiés qui avaient un bec absolument semblable à celui de notre oiseau, étaient de vrais mangeurs de serpents; car j'avais trouvé dans une de leurs momies des débris non encore digérés de peau et d'écailles de serpents que je conserve dans nos galeries anatomiques.

Mais aujourd'hui M. Savigny, qui a observé vivant, et plus d'une fois disséqué, notre numenius blanc, l'oiseau que tout prouve avoir été l'ibis, assure qu'il ne mange que des vers, des coquillages d'eau douce et d'autres petits animaux de cette sorte. En supposant que ce fait n'ait pas d'exception, tout ce que l'on peut en conclure, c'est que les Égyptiens, comme cela est arrivé plus d'une fois à eux et à d'autres, avaient inventé pour un culte absurde une raison fausse. Il est vrai qu'Hérodote dit avoir vu dans un lieu des bords du désert[1] près de Buto, une gorge étroite où étaient amoncelés une infinité d'os et d'arêtes, qu'on lui assura être les restes de ces serpents ailés qui cherchent à pénétrer en Égypte au commencement du printemps, et que les ibis arrêtent au passage; mais il ne nous dit pas avoir été témoin de leurs combats, ni avoir vu de ces serpents ailés dans leur état d'intégrité. Tout son témoignage se réduit donc à avoir observé un amas d'ossements, qui peuvent très-bien avoir été ceux de cette multitude de reptiles et d'autres animaux que l'inondation fait périr chaque année, dont elle doit naturellement transporter les cadavres jusqu'aux endroits où elle s'arrête, jusqu'aux bords du désert, et qui doivent s'accumuler de préférence dans une gorge étroite.

Cependant c'est également d'après cette idée des combats de l'ibis contre les serpents que Cicéron donne à cet oiseau un bec corné et fort[2]. N'ayant jamais été en Égypte, il se figurait que cela devait être ainsi par simple analogie.

Je sais que Strabon dit quelque part que l'ibis ressemble à la cigogne par la forme et par la grandeur [3], et que cet auteur devait bien le connaître, puisqu'il assure que de son temps les rues et les carrefours d'Alexandrie en étaient tellement remplis, qu'il en résultait une grande incommodité; mais il en aura parlé de mémoire. Son témoignage ne peut être recevable lorsqu'il contrarie tous les autres, et surtout lorsque l'oiseau lui-même est là pour le démentir.

1. Euterpe, cap. 75. Hérodote dit *un lieu d'Arabie;* mais on ne voit pas comment un lieu d'Arabie aurait pu être *près de la ville de Buto*, qui était dans la partie occidentale du Delta.

2. Avis excelsa, cruribus rigidis, corneo proceroque rostro. Cic. de Nat. Deor. lib. I.

3. Strab. lib. XVII.

C'est ainsi que je ne m'inquièterai guère non plus du passage où Elien rapporte [1], d'après les embaumeurs égyptiens, que les intestins de l'ibis ont quatre-vingt-seize coudées de longueur. Les prêtres égyptiens de toutes les classes ont dit tant d'extravagances sur l'histoire naturelle, qu'on ne peut pas faire grand cas de ce que rapportait l'une de leurs classes les plus inférieures.

On pourrait encore me faire une objection tirée des longues plumes effilées et noires qui recouvrent le croupion de notre oiseau, et dont on voit aussi quelques traces dans la figure de l'abou hannès de Bruce. Les anciens, dira-t-on, n'en parlent point dans leurs descriptions, et leurs figures ne les expriment pas; mais j'ai beaucoup mieux à cet égard qu'un témoignage écrit, ou qu'une image tracée. J'ai trouvé précisément les mêmes plumes dans l'une des momies de Saccara; je les conserve précieusement comme étant à la fois un monument singulier d'antiquité et une preuve péremptoire de l'identité d'espèce. Ces plumes ayant une forme peu commune, et ne se trouvant, je crois, dans aucun autre courlis, ne laissent en effet aucune espèce de doute sur l'exactitude de mon opinion.

Je termine ce mémoire par l'exposé de ses résultats.

1° Le tantalus ibis de Linné doit rester en un genre séparé avec le *tantalus loculator*. Leur caractère sera *rostrum læve*, *validum*, *arcuatum*, *apice utrinque emarginatum*.

2° Les autres tantalus des dernières éditions doivent former un genre avec les courlis ordinaires : on peut leur donner le nom de *numenius*. Le caractère du genre sera *rostrum teres*, *gracile*, *arcuatum*, *apice mutico;* pour le caractère spécial du sous-genre des ibis, il faudra ajouter *sulco laterali per totam longitudinem exarato*.

3° L'ibis blanc des anciens n'est point l'ibis de Perrault et de Buffon, qui est un *tantalus*, ni l'ibis d'Hasselquist, qui est un *ardea*, ni l'ibis de Maillet, qui est un *vautour;* mais c'est un oiseau du genre numenius, ou courlis, du sous-genre ibis, qui n'avait été décrit et figuré avant moi que par Bruce, sous le nom d'*abou hannès*. Je le nomme NUMENIUS IBIS, *albus*, *capite et collo adulti nudis*, *remigum apicibus*, *rostro et pedibus nigris*, *remigibus secundariis elongatis nigro-violaceis*.

4° L'ibis noir des anciens est probablement l'oiseau que nous connaissons en Europe sous le nom de *courlis vert*, ou le *scolopax falcinellus* de Linné : il appartient aussi au genre des courlis et au sous-genre des ibis.

5° Le tantalus ibis de Linné, dans l'état actuel de la synonymie, comprend quatre espèces de trois genres différents, savoir :

1° Un tantalus, l'ibis de Perrault et de Buffon;

2° Un ardea, l'ibis d'Hasselquist;

3° et 4° Deux numenius, l'ibis de Belon et l'ox-bird de Shaw.

Qu'on juge, par cet exemple, et par tant d'autres, de l'état où se

1. Ælian. Anim. lib. X, cap. 29.

en aucun cas être venus de l'Inde qu'en faisant un grand détour.

Il n'est, dit M. *Pallas*, dans toute la *Russie asiatique*, depuis le *Don* ou *Tanaïs* jusqu'à l'extrémité du promontoire des *Tchutchis*, aucun fleuve, aucune rivière, surtout de celles qui coulent dans les plaines, sur les rives ou dans le lit duquel on n'ait trouvé quelques os d'éléphants et d'autres animaux étrangers au climat.

Mais les contrées élevées, les chaînes primitives et schisteuses en manquent, ainsi que de pétrifications marines, tandis que les pentes inférieures et les grandes plaines limoneuses et sablonneuses en fournissent partout aux endroits où elles sont rongées par les rivières et les ruisseaux, ce qui prouve qu'on n'en trouverait pas moins dans le reste de leur étendue, si on avait les mêmes moyens d'y creuser.

Il y en a même fort peu dans les lieux bas et marécageux; ainsi l'*Ob*, qui parcoure tantôt des forêts basses et humides, tantôt des rives escarpées, n'en a que dans ces derniers endroits : « *Ubi adjacentes colles arenosi præruptam ripam efficiunt.* » *Strahlenberg* avait dit là même chose plusieurs années auparavant, sur la manière dont ces os sont mis à nu dans les inondations.

On en trouve à toutes les latitudes, et c'est du nord que vient le meilleur ivoire, parce qu'il a été moins exposé à l'action des éléments.

Ce qui, indépendamment de cette prodigieuse abondance, exclurait toute idée d'expéditions conduites par les hommes, c'est qu'en quelques endroits, aussi bien qu'en France, en Allemagne, en Italie, en un mot comme partout, ces os sont réunis à une quantité innombrable d'os d'autres animaux sauvages grands et petits.

Les os sont généralement dispersés, et ce n'est que dans petit nombre de lieux qu'on a trouvé des squelettes complets comme dans une sorte de sépulcre de sable.

Ce qui est bien remarquable encore, c'est qu'on les trouve souvent dans ou sous des couches remplies de corps marins, comme coquilles, glossopètres et autres. Tel est l'extrait du récit de M. Pallas.

Une particularité qui n'est pas moins frappante que toutes celles que nous rapporte ce grand naturaliste, c'est qu'en quelques endroits l'on a découvert des os d'éléphants qui conservaient encore des lambeaux de chair ou d'autres parties molles; l'opinion générale du peuple en Sibérie est que l'on a déterré des *mammonts* encore revêtus de leurs chairs fraîches et sanglantes : c'est une exagération; mais elle est fondée sur ce qu'on trouve quelquefois ces chairs conservées par la gelée.

Isbrand-Ides parle d'une tête dont la chair était corrompue, et d'un pied gelé et gros comme un homme de moyenne taille; et *Jean Bernhard Müller* d'une défense dont la cavité était encore remplie d'une matière semblable à du sang caillé.

On douterait peut-être de ces faits, disions-nous dans la première édition de cet ouvrage, s'ils n'étaient confirmés par un du même genre, à l'authenticité duquel rien ne manque, celui du rhinocéros entier déterré avec ses chairs, sa peau, son poil, auprès du *Vilhoui*, en 1771, dont

nous devons à M. *Pallas* une relation circonstanciée, et dont la tête et les pieds sont encore conservés à *Pétersbourg*.

On a eu depuis deux confirmations encore plus directes.

La première est celle de l'éléphant des bords de l'*Alaseia*, rivière qui se jette dans la mer Glaciale, au-delà de l'*Indigirska*, dont il est parlé dans le voyage de *Sarytschew*. Il avait été dégagé par le fleuve, se trouvait dans une position droite, était presque entier, et couvert de sa peau, à laquelle tenaient encore de longs poils en certaines places.

La deuxième est celle de l'éléphant rapporté à Pétersbourg par M. *Adams*, et dont la conservation allait presque jusqu'au merveilleux.

Le fait fut annoncé d'abord en octobre 1807, dans le Journal du Nord, recueil imprimé à Pétersbourg, n° XXX, et ce morceau, qui a reparu depuis en divers journaux allemands, a été réimprimé en 1815 dans le tome cinquième des Mémoires de l'Académie de Pétersbourg. Nous en tirons les détails qui suivent :

En 1799, un pêcheur Tongouse remarqua sur les bords de la mer Glaciale, près de l'embouchure de la Léna, au milieu des glaçons, un bloc informe qu'il ne put reconnaître. L'année d'après il s'aperçut que cette masse était un peu plus dégagée, mais ne devinait point encore ce que ce pouvait être. Vers la fin de l'été suivant, le flanc tout entier de l'animal et une des défenses étaient distinctement sortis des glaçons. Ce ne fut que la cinquième année que les glaces ayant fondu plus vite que de coutume, cette masse énorme vint échouer à la côte sur un banc de sable. Au mois de mars 1804, le pêcheur enleva les défenses dont il se défit pour une valeur de cinquante roubles. On exécuta, à cette occasion, un dessin grossier de l'animal dont j'ai une copie, que je dois à l'amitié de M. *Blumenbach*. Ce ne fut que deux ans après, et la septième année de la découverte, que M. *Adams*, adjoint de l'Académie de Pétersbourg, et aujourd'hui professeur à Moscou, qui voyageait avec le comte *Golovkin*, envoyé par la Russie en ambassade à la Chine, ayant été informé à *Jakutsk* de cette découverte, se rendit sur les lieux. Il y trouva l'animal déja fort mutilé. Les Jakoutes du voisinage en avaient dépecé les chairs pour nourrir leurs chiens. Des bêtes féroces en avaient aussi mangé; cependant le squelette se trouvait encore entier, à l'exception d'un pied de devant. L'épine du dos, une omoplate, le bassin et les restes des trois extrémités étaient encore réunis par les ligaments et par une portion de la peau. L'omoplate manquante se retrouva à quelque distance. La tête était couverte d'une peau sèche. Une des oreilles, bien conservée, était garnie d'une touffe de crins; on distinguait encore la prunelle de l'œil. Le cerveau se trouvait dans le crâne, mais desséché; la lèvre supérieure avait été rongée, et la lèvre inférieure détruite laissait voir les mâchelières. Le cou était garni d'une longue crinière. La peau était couverte de crins noirs et d'un poil ou laine rougeâtre; ce qui en restait était si lourd, que dix personnes eurent beaucoup de peine à la transporter. On retira, selon M. *Adams*, plus de trente livres pesant de poils et de crins, que les ours blancs avaient enfoncé dans le sol humide, en dévo-

rant les chairs. L'animal était mâle; ses défenses étaient longues de plus de neuf pieds en suivant les conrbures, et sa tête, sans les défenses, pesait plus de quatre cents livres. M. *Adams* mit le plus grand soin à recneillir ce qui restait de cet échantillon unique d'nne ancienne création; il racheta ensuite les défenses à *Jakutsk*. L'empereur de Russie, qui a acquis de lui ce précieux monument, moyennant la somme de buit mille roubles, l'a fait déposer à l'Académie de Pétersbourg. Nous en donnerons plus loin une description d'après M. *Tilesius*.

On a encore connaissance d'individns pareils.

M. *Tilesius* lui-même avait reçu, en 1805, et envoyé à M. *Blumenbach*, un faiscean de poils, arrachés par nn nommé *Patapof*, d'un cadavre de *mammouth*, près des bords de la mer Glaciale.

Nous avons an cabinet du Roi quelques mèches de poils et nn morceau de pean de cet individn, donné à l'établissement par feu M. *Targe*, censeur du collége royal de Charlemague, qui les avait reçus de son neveu, établi à Moscon.

Des faits anssi bien détaillés et aussi bien constatés ne permettent plus de douter des témoignages antérieurs sur des restes de parties molles de mammouths, conservés par la gelée, en même temps qu'ils démontrent qne ces animanx ont été saisis par la glace au moment même où ils monrurent.

A ces remarques générales, nous allons joindre nn aperçu rapide des principaux cantons de la Russie asiatiqne où l'on a découvert des os d'éléphants.

Nons en avons déja cité du bassin du *Volga;* ajontons-y ceux d'entre le *Volga* et le *Swiaga*, et cenx du long de la *Kama*, où ils sont mêlés de coquillages marins; ceux de la rivière d'*Irguin*, et ceux qne M. *Macquart* a donnés au conseil des mines, et qni étaient mêlés d'os de rhinocéros.

C'est aussi du *Volga* que venait sans donte le fémur rapporté de *Casan* par l'astronome *Delille*, et décrit par *Daubenton*.

M. *Pallas* donne nne longue liste d'os, de défenses et de molaires d'éléphants et de rhinocéros envoyés de ce gouvernement à *Pétersbourg*, en 1776 et 1779, et qui venaient aussi des bords dn *Swiaga*.

Nos journaux ont parlé d'nn squelette complet trouvé dans la terre près de *Struchow*, gouvernement de *Casan*.

J. Chr. Richter avait une molaire des environs d'*Astracan*.

Le *Jaik* en détache sans cesse de ses rives, composées d'un limon jannâtre, pétri de coquilles, et le penple le conserve par süperstition.

M. *Pallas* en a vn à *Kalmikova*, sur le *Jaik*, dans lequel il dit qu'on en pêche de temps en temps.

Delille en avait aussi rapporté des bords de ce flenve plnsieurs fragments au Muséum.

Le bassin de l'*Ob* en est plein. Les Samoyèdes en viennent sans cesse vendre les défenses à *Bérésova;* ils les recueillent dans les immenses plaines nues qui vont jusqu'à la mer Glaciale, et qui sont remplies de coquilles.

trouve encore cet ouvrage du *Systema naturæ*, qu'il serait si important de purger par degrés des erreurs dont il fourmille, et qu'on semble en surcharger toujours davantage, en entassant sans choix et sans critique les espèces, les caractères et les synonymes.

La conclusion générale de tout ce travail est que l'ibis existe encore en Égypte comme au temps des Pharaons, et que c'est par la faute des naturalistes que l'on a pu croire pendant quelque temps que l'espèce en était perdue, ou altérée dans ses formes.

TABULA

RERUM

QUÆ IN HOC TERTIO VOLUMINE PLINII CONTINENTUR.

FINIS TOMI TERTII.

La plus voisine du continent a trente-six lieues de long.

« *Toute l'île* (dit le rédacteur du voyage de *Billings*), *à l'exception de « deux ou trois ou quatre petites montagnes de rochers, est un mélange de « sable et de glace ; aussi, lorsque le dégel fait ébouler une partie du rivage, « on y trouve en abondance des os de mammout.*

« *Toute l'île*, ajoute-t-il, *suivant l'expression de l'ingénieur, est formée des « os de cet animal extraordinaire, de cornes et de crânes de buffle ou d'un « animal qui lui ressemble, et de quelques cornes de rhinocéros.* » Description très-exagérée sans doute, mais qui prouve à quel point ces os y sont abondants.

Une seconde île située à cinq lieues plus loin que la première, et longue de douze, offre aussi de ces os et de ces dents; mais une troisième, à vingt-cinq lieues au nord, n'en a plus montré.

Il s'en faut bien que le midi de l'Asie ait autant fourni de ces ossements que le nord.

Les lieux les plus méridionaux de l'Asie où l'on ait dit jusqu'à présent avoir trouvé des os fossiles d'éléphants, sont la mer d'*Aral* et les bords du *Jaxartes*, aujourd'hui *Sihon*. *Daubenton* mentionne un fragment pétrifié de molaire des bords de ce lac, et *Pallas* assure que les *Bouchares* apportent quelquefois de l'ivoire des environs de ce fleuve.

Peut-être en découvrirait-on en Asie-Mineure et en Syrie ; car les anciens prétendent y avoir vu des cadavres de géant.

Il est d'autant plus vaisemblable que le prétendu corps de *Géryon* ou d'*Hyllüs*, dont parle *Pausanias*, et qui fut trouvé dans la Haute-Lydie, appartenait à un éléphant, que, selon cet auteur, les habitants, en labourant la terre, mettaient souvent à découvert des grandes cornes, c'est-à-dire sans doute des défenses.

On sera aisément disposé à attribuer la même origine au corps de onze coudées de long trouvé dans le lit de l'*Oronte*, près d'*Antioche*, toujours selon *Pausanias*.

Toutefois, il est en général singulier qu'on ne déterre point de ces os dans les climats où les éléphants que nous connaissons vivent habituellement, tandis qu'ils sont si communs à des latitudes qu'aucun de ces animaux ne pourrait supporter.

N'y en a-t-il point eu d'enfouis ? ou la chaleur les a-t-elle décomposés ? ou, lorsqu'on en a découvert, a-t-on négligé de les remarquer, parce qu'on les attribuait à des animaux du pays, et qu'on n'y voyait rien d'extraordinaire ? Ne serait-ce pas aussi que les mammouths étant des animaux destinés à vivre dans le nord, à cause de la laine épaisse et des longs crins qui les recouvraient, il n'y en avait point à une certaine proximité des tropiques ? Les géologistes qui visiteront la zone torride ont là un sujet bien important de recherches.

Il paraîtrait cependant qu'on en aurait vu en *Barbarie*, pays où il n'existe aujourd'hui d'éléphants d'aucune espèce, bien qu'il soit assez chaud pour leur tempérament, et qu'il y en ait eu autrefois beaucoup, au moins dans la *Mauritanie*, au rapport de tous les anciens.

Sans vouloir parler de la dent de géant vue par *saint Augustin* et par plusieurs autres sur le rivage d'*Utique*, et qui, selon ce père de l'Église, aurait pu faire cent de nos dents ordinaires; ni des deux squelettes, l'un de vingt-trois, l'autre de vingt-quatre coudées, que *Phlégon de Tralles* dit avoir été découverts, au rapport d'*Eumachus*, par les Carthaginois; ni du prétendu corps d'*Antée*, découvert près de *Lynx* ou de *Tingis*, en *Mauritanie*, long de soixante coudées, et auquel *Sertorius* fit offrir un sacrifice; le squelette de géant déterré par quelques esclaves espagnols auprès de *Tunis*, en 1559, paraît d'autant plus appartenir à l'éléphant, qu'un second squelette, déterré au même lieu en 1630, y appartenait certainement, ainsi que le célèbre *Peyresc* s'en assura par la comparaison d'une dent qu'on lui avait envoyée, avec celle d'un éléphant vivant qu'il eut occasion de voir en 1631.

Il ne manquait, pour compléter les singularités, que de trouver l'éléphant fossile en Amérique, continent où il n'y en a jamais eu de vivants depuis que les Européens le connaissent, et où ces animaux n'ont certainement pas pu être détruits par les peuplades faibles et peu nombreuses qui l'habitaient avant sa découverte.

Buffon avait déja avancé l'existence de ces ossements dans l'Amérique septentrionale, et, à ce qu'il prétendait, dans celle-là seulement. On sait même qu'il imagina, comme cause de leur destruction dans ce continent, l'impossibilité où ils dûrent être de passer l'isthme de Panama, lorsque le refroidissement graduel de la terre les poussa vers le midi, comme si toutes les parties basses du Mexique n'étaient pas encore assez chaudes pour eux, et comme si les côtes de l'isthme de Panama n'avaient pas été assez larges pour leur ouvrir un passage.

Au reste, les faits sur lesquels *Buffon* appuyait son hypothèse n'étaient pas même entièrement exacts. Les os qu'on avait découverts de son temps n'étaient point de l'éléphant; ils appartenaient à un autre animal, celui que nous désignerons par le nom de *mastodonte*, et que l'on connaît aussi sous celui d'*animal de l'Ohio*.

Mais on a aujourd'hui certainement des os d'*éléphants proprement dits;* plusieurs auteurs récents en font foi.

On reconnaît une vraie mâchelière d'éléphant très-bien représentée dans une planche de l'ouvrage de *J. Drayton*, sur la *Caroline du sud :* elle avait été trouvée avec d'autres, en 1794, par le colonel *Senf*, dans le marais de *Biggin*, près de l'origine de la branche occidentale de la rivière de *Cuivre*, à huit ou neuf pieds sous terre.

M. *Georges Turner* a lu en 1797, à la Société américaine de *Philadelphie*, un Mémoire destiné à prouver qu'outre l'animal de l'*Ohio* ordinaire, à dents mammelonnées, il se trouve dans les anciens dépôts un autre animal à dents rayées transversalement, c'est-à-dire un véritable éléphant.

Catesby parle déja de véritables dents d'éléphants fossiles en ce pays-là. « *En un lieu de Caroline* (dit-il) *nommé Stono, furent déterrés trois ou* « *quatre dents d'un grand animal que tous les nègres natifs d'Afrique recon-*

« *nurent pour des molaires d'éléphant, et je crois aussi qu'elles en étaient, en* « *ayant vu quelques-unes de pareilles rapportées d'Afrique.* »

M. *Barton*, qui m'a indiqué ce passage, remarque avec raison qu'il ne faut pas en inférer que ce fussent précisément des dents semblables à celles d'Afrique, mais seulement des dents d'éléphants en général (je veux dire des dents composées de lames). En effet, on ne peut supposer que *Catesby* et ses nègres fussent en état de distinguer les espèces de ce genre, à une époque où aucun naturaliste ne les distinguait encore.

M. *Barton* lui même a vu une molaire de véritable éléphant tirée d'une branche de la rivière de *Susqueanna*, avec une portion de défense longue de six pieds et de trente-un pouces de tour, qui aurait eu au moins dix pieds de long, si elle eût été entière; et ce qui est remarquable, c'est que les sauvages *Delawares* nomment cette branche *Chemung*, ou *rivière de la Corne*.

C'est d'après ces faits que M. *Barton* écrivait à M. de *Lacépède* : « *On* « *a trouvé, en différens endroits de l'Amérique septentrionale, des squelettes* « *ou des os d'un grand animal plus ou moins voisin de l'éléphant; j'en ai re-* « *connu des molaires d'une espèce qui, si elle n'était pas absolument la même* « *que l'éléphant d'Asie, lui ressemblait du moins beaucoup plus par la forme* « *de ses molaires que ne fait le mammouth.* » (Il entend le *mastodonte*.)

C'est surtout l'état de *Kentuckey*, le long des bords de l'*Ohio*, qui recèle beaucoup d'ossements fossiles dans les endroits nommés *Liks*, parce que les animaux sauvages aiment à s'y rendre pour s'y régaler des eaux saumâtres qui y jaillissent.

Le plus célèbre de ces endroits, pour l'immense amas d'os qui s'y trouve, et dont nous reparlerons au chapitre des *mastodontes*, est connu des géographes sous le nom de *Bick-bone-lick*. Il fut examiné à fond, en 1807, par le gouverneur *Clarke*, à son retour de la grande expédition qu'il avait faite, en 1806, vers l'Océan pacifique, et à la prière de M. *Jefferson*, qui était alors président des Etats-Unis.

Les ossements que M. *Clarke* recueillit en grand nombre furent apportés avec soin à *Washington*, où ils arrivèrent en mars 1808. M. *Jefferson* en fit trois parts, dont il donna une au cabinet de la Société philosophique de *Philadelphie*, une autre à l'Institut de France, qui compte depuis long-temps ce grand magistrat parmi ses associés étrangers, et dont il se réserva la troisième pour lui-même. Les os qu'il a adressés à l'Institut sont maintenant déposés au Muséum d'histoire naturelle, et il se trouve dans le nombre trois belles mâchelières bien caractérisées d'éléphant, dont nous donnerons les figures et les descriptions.

M. *Mitchill*, dont j'emprunte le détail de cette découverte, donne aussi la figure d'une véritable mâchelière d'éléphant fossile, de *Middleton*, dans le comté de *Monmouth*, également de l'état de *Kentuckey*, et celle d'une autre de la côte orientale de la baie de *Chesapeak*, dans l'état de *Maryland*.

Je ne sais si cette dernière est la même dont cet auteur parle, p. 304,

comme ayant été déterrée dans le comté *de la reine Anne*, sur la côte orientale de *Maryland*.

Selon M. *Rembrandt Peale*, ces mâchelières d'éléphant du Keutuckey, toutes semblables à celles de Sibérie, seraient en petit nombre, dans un grand état de décomposition, non accompagnées des autres os, si ce n'est peut-être des défenses; d'où cet estimable artiste conclut que la destruction de l'éléphant en Amérique est de beaucoup antérieure à celle du mastodonte, ou que les dépouilles du premier ont été apportées d'ailleurs par quelque catastrophe.

D'après une lettre écrite par *John Stranger*, et insérée dans l'*American monthly magazine de New-Yorek*, de mai 1818, on a trouvé en mars de la même année dans le comté de *Wythe*, près la rivière d'*Ihanhawa* en *Virginie*, en un lieu marécageux, où se montraient des efflorescences salines à environ six pieds sous terre, de grands os et des dents à côtes transversales, par conséquent d'éléphant, en même temps que d'autres dents qui paraissent avoir appartenu à un petit mastodonte.

L'éléphant accompagne si bien le mastodonte, qu'on en trouve les débris dans les mêmes lieux, jusque vers les bords du golfe du Mexique. M. *Martel*, ancien consul de France à la Louisiane, m'a communiqué une énorme mâchelière de véritable éléphant fossile qu'il avait achetée à la Nouvelle-Orléans, et que l'on avait déterrée, avec de grandes mâchelières de mastodonte, aux bords du *Mississipi*, non loin de son embouchure. Elle était usée par les côtés, en sorte que l'on pouvait supposer qu'elle avait été transportée par les eaux.

On voit aussi par une lettre de *William Darby*, auteur de la nouvelle carte de la Louisiane, au docteur *Mitchill*, qu'en 1804 il vit retirer de la terre, dans la contrée des *Apelouses*, par les 31° de latitude nord, une mâchoire inférieure dans laquelle était une dent à lames transversales, dont quelques fragments ont passé dans le cabinet du docteur *Wistar*, à Philadelphie.

Enfin j'ai des morceaux d'éléphants à montrer qui viennent des possessions espagnoles en Amérique. Je les dois à l'amitié dont m'honore l'illustre et généreux M. *de Humboldt*. Pendant tout son voyage, ce savant n'a négligé aucune occasion de recueillir les dépouilles fossiles de quadrupèdes, dans l'intention de favoriser mes recherches, et il a bien voulu me remettre à son retour, parmi beaucoup d'autres pièces dont je ferai usage par la suite, des lames séparées de molaires très-grandes, et du reste entièrement semblables à celles de l'éléphant de Sibérie, par l'etroitesse et le peu de festonnement des lames d'émail, ainsi que par la petite dilatation de leur milieu. On les a prises à *Hue-huetoca*, près de *Mexico*.

Il y a joint une pointe de défense d'ivoire calciné, mais parfaitement reconnaissable, de la *Villa de Ibarra*, province de *Quito*, au *Pérou*, à cent dix-sept toises de hauteur.

Ce tronçon étant moins comprimé que ne le sont d'ordinaire les défenses du mastodonte, pourrait faire croire que les vrais éléphants à dents

molaires, composées de lames, ont aussi laissé de leurs dépouilles au midi de l'isthme de Panama; mais j'avoue que, pour ne rien laisser a désirer sur un fait aussi important à constater, et dont ce serait là la première preuve, il serait à désirer que ce fragment de défense eût été accompagné de quelque partie de molaire.

J'ai déposé soigneusement au cabinet du Roi ces deux beaux présents de M. *de Humboldt*.

Pour ne négliger aucun renseignement, nous rappellerons ici les os de géants dont les relations espagnoles du Mexique, du Pérou et autres sont remplies. On peut en voir les extraits, accompagnés de beaucoup de récits nouveaux et détaillés, dans la *Gigantologie espagnole*, qui fait partie de l'*Apparato para la Historia natural espaniola* du franciscain *Torrubia*.

Parmi les naturalistes proprement dits, *Hernandès* et *Joseph Acosta* sont les principaux qui en aient parlé.

Ce qui nous empêche d'appliquer tous ces récits à l'éléphant, c'est qu'ils peuvent aussi devoir leur source à des os des divers *mastodontes*, qui sont beaucoup plus communs en Amérique que ne le sont ceux de l'éléphant, et dont les dents, ressemblant un peu plus à celles de l'homme, ont pu faire plus aisément illusion.

Malheureusement aucun de ceux qui les ont transmis n'a pris la peine de donner des figures, ou de dire quelques mots propres à faire distinguer les espèces. Il est vrai que leurs prétendus géants se seraient trouvés anéantis par là même.

Cette énumération des lieux où l'on a trouvé des os fossiles d'éléphants est le résultat d'un dépouillement que nos travaux anatomiques proprement dits ne nous ont pas permis de rendre aussi complet que nous l'aurions désiré; il est probable qu'elle aurait été bien plus considérable encore, si nous avions eu le temps de parcourir avec plus de soin les ouvrages des naturalistes, les voyages, les topographies, les collections académiques et les journaux; mais elle est déja suffisante pour donner une idée de la prodigieuse quantité de ces os que la terre recèle, et de tous ceux que l'on pourrait découvrir encore, si les fouilles étaient multipliées, et si celles qui se font étaient plus souvent dirigées par des hommes instruits.

EXCURSUS III

Ad ea Plinii verba, cap. 9, pag. 351 et 352:

Domiti (Elephanti) *militant, et turres armatorum in hostes ferunt, magnaque ex parte Orientis bella conficiunt*, etc.

Id imperii homini in feras, id feris servitii est, ut nostros in usus, sive pravos, sive bonos fingantur. Unde eleganter Lucretius, libro V, vss. 1296, sqq.

Et prius est armatum iu equi cousceudere costas,
Et moderarier hunc frænis, dextraque vigere
Quam bijugo curru belli tentare pericla.
Et bijugum prius est quam bis conjungere binos,
Et quam falciferos armatum adscendere currus.
Inde boves Lucas, turrito corpore, tetros
Anguimanos, belli docuerunt volnera Pœni
Subferre, et magnas Martis turbare catervas.
Sic alid ex alio peperit discordia tristis,
Horribile humanis quod gentibus esset in armis,
Inque dies belli terroribus addidit augmen.
Tentaruut etiam tauros in munere belli,
Expertique sues sævos sunt mittere in hostes,
Et validos Parthi præ se misere leones
Cum ductoribus armatis sævisque magistris
Quei moderarier his possent vinclisque tenere:
Nequidquam; quoniam permixta cæde calentes
Turbabant sævi nullo discrimine turmas,
Terrificas capitum quatientes nudique cristas;
Nec poterant equites, fremitu perterrita, equorum
Pectora mulcere, et frænis convortere in hosteis.
Irritata leæ jaciebant corpora saltu
Undique, et advorsum venientibus ora petebant;
Et nec opinantes a tergo diripiebant,
Deplexæque dabant in terram volnere victos,
Morsibus adfixæ validis atque unguibus uncis.
Jactabantque suos taurei pedibusque terebant,
Et latera ac ventres hauribant subter equorum
Cornibus, et terram minitanti mente ruebant.
Et validis socios cædebant dentibus aprei,
Tela infracta suo tinguentes sanguine sævei,
Permixtasque dabant equitum peditumque ruinas.

Similiter, sed minus prolixe, nostras Delille, in suo poemate *les Trois Règnes*, ch. VIII, tom. II, p. 247, Paris, 1808, in-8:

> Partout aidant leur rage et redoublant leurs maux,
> L'homme l'un contre l'autre arma les animaux.
> On a vu le lion, terrible auxiliaire,
> Seconder son adresse et servir sa colère;
> Le faucon obéit à notre art meurtrier,
> Le chien devint chasseur; et l'éléphant guerrier,
> Jadis hôte innocent des forêts indiennes,
> Vint fouler de ses pieds les légions romaines.

Quid si putemus ad nostram voluptatem irritandam tot et tot animantium sanguinem in spectaculis fluxisse? Quid, si gallorum gallinaceorum pugnas memoraverimus, nunc quoque in Anglia Gallicaque Britannia usque ad furorem amatas? Quid si taurorum vim in Hispania modo cum molossis commissam, modo cum hominibus quibus vernaculum nomen, *toreadores*? Quid si bestiarum ludibria in circo romano? Vid. pass. Plinium hoc libro, ubi narrat leones, ursos, tigres, etc. in arena exhibitos; tum et Martialem Spect. epigr. IX:

> Præstitit exhibitus tota tibi, Cæsar, arena
> Quæ non promisit, prælia rhinoceros.
> O quam terribiles exarsit pronus in iras!
> Quantus erat cornu cui pila taurus erat!

Id epigr. XIX:

> Qui modo per totam, flammis stimulatus, arenam
> Sustulerat raptas taurus in astra pilas,
> Occubuit tandem cornuto ardore petitus,
> Dum facilem tolli sic elephanta putat.

Cf. et epigr. XXII. AJASSON DE GRANDSAGNE.

EXCURSUS IV

Ad ea Plinii verba, cap. 31, pag. 403 et 404.

Asperrimam autem feram monocerotem, reliquo corpore equo similem, etc.

Hic non intempestive definies quid de iis censendum quæ diu nec sine tædio disputata sunt, dum variis in locis apud Veteres de unicornibus agitur.

Certum sane est non solum tales feras nemini hodie visas, sed et nulla in sylloge tales exstare, nulli unquam tales ante oculos exstitisse, nisi rhinocerota. Cornu impar facile nosceretur ob æqualitatem et, ut aiunt, συμμετρίαν. Cornu aliud quodlibet plus minus obliquum est, aut certe etiamsi rectum sit, non easdem omnino habet lævam partem et dexteram, vel intimam et extimam. Solum pro cornu unicornis datus hactenus est dens narvalis. At ille quanquam sæpius unicus est, non ideo impar videri potest; nam in uno ossium intermaxillarium radicem habet, at in altero germen alterius dentis, et aliquando dens. Tum e natura ipsius dentem id, non os esse, res notissima est.

Nunc, quæso, quum tanta nulla non die cura impendatur in colligendis naturalium rerum miraculis, quidni talia in Museis nostris cornua adspectarentur, si qua usquam forent?

At cur toties de his Veteres? Alii nempe rhinocerotis descriptiones minus accuratas exscripsere; alii realitatum loco habuerunt imagines, vel ex ingenii deliramentis profectas, vel mutilas; quidam et casu amputata corpora integra crediderunt. Quod facile demonstraverim testimoniis collectis expressisque auctoritatibus.

Quinque apud Veteres recensentur animantia μονοκέρωτα:

1° Nempe Asinus Indicus;

2° Equus Unicornis;

3° Bos Unicornis (nota hos, etiam bovem, solipedes habitos; Plin. lib. VIII, cap. 31);

4° Monoceros proprie dictus, cujus pedes modo cum elephantis (id. ibid. cap. 31), modo cum leonis (Philostorg. lib. III, cap. 11) pedibus conferuntur; unde belluam intelligis esse fissipedem.

5° Oryx Afer, cui pes bifidus, pili retrorsus acti (Arist. Hist. Anim. lib. II, cap. 1, et lib. III, cap. 2; Plin. lib. XI, cap. 46), statura bovis (Herod. lib. IV, cap. 192), aut rhinocerotis (Oppian. in Cyneget. lib. II, vs. 551), et quem cervi, aut capræ forma non absimilem aiunt (Plin. lib. VIII, cap. 53).

In asino tria distinguenda, nempe unici cornu dotes, mox descriptio, tum anatomicus quidam χαρακτὴρ.

Venale ferri, aut dono dari solitum dicunt cornu quoddam pretiosissimum, cujus hæc virtus, ut si quis illo biberet, insanabiles morbos præverteret, veneno intactus foret, vel haustum paulo ante virus evomeret, etc. Vid. Ælian. Hist. Anim. lib. IV, cap. 52. Atqui his dotibus pollere narratur in Oriente cornu rhinocerotis. Indici principes vasa sibi dant mutuo ex hoc cornu conficta, et magni æstimant, quia in his sibi videntur remedia habere contra rem illis formidatissimam, venenum. Asini Scythici cornu in Delphico templo Apollini ob hoc dicatum ab Alexandro, quod solum in rerum natura aquæ Stygiæ impervium foret (Ælian. Hist. Anim. lib. X, cap. 30), nil aliud fuisse videtur. Nec quisquam credat, etiamsi hæc de consecratione historiuncula vera sit, ab Alexandro experientiam factam. Illa cornua in mercimoniis ex Oriente advectis diu fuere, antequam rhinoceros innotesceret, ut diu venale ebur fuit, nondum noto elephante. Mox, quum necesse esset mercibus nomen quodlibet dari, ex asino Indico hoc dixere, non magis immerito quam Romani elephantem dixerunt Lucam bovem. Tum quum asinus ipse nuncuparetur, conjecerunt sophi solipedem esse animantem.

Objicies forsan in Æliano accuratam descriptionem asini Indici legi, Histor. Animal. lib. IV, cap. 52. At id e Ctesia, ut patet ex totius capitis tenore; Ctesias vero audita, non visa, congesserat.

Instabis, et hoc dices quod validissimum primo videbitur, nempe Aristoteli visum animal, quippe qui osteologicas tricas de eo conscripserit, dum hanc inter solipedes feras solam ait, astragala habere ita terminata, ut his ludere possis. Hic enim sensus duarum vocum ἀστράγαλον ἔχει, circa quas laboraverunt Camus aliique interpretes, quos non fugiebat quadrupedi cuilibet esse astragala. Sed e sententiarum nexu liquet astragala a Stagirita duntaxat ea astragala nominari, quæ formam eamdem habent ac ossicula, quibus ad ludendum utimur, v. g. ossicula vervecis. Ergo, Aristotelis mente, astragala tantum in ruminantibus, hippopotamo, sue, et hoc animante quem a me repertum appellavi *Anoplotherium*. Sed nota e Ctesia quoque hoc depromptum, et illius narrationi quam servavit Ælianus, lib. IV, cap. 52, aliquid inesse, quod dubitationem moveat; nempe ossiculum natura sua nigrum esse, quum intima, tum extima parte. Ubi os mihi ostendetur nigrum, asinum μονόκερων credam revera exstitisse.

Nec multum incommodi bos aut equus μονόκερω creaverint. Quum enim utrumque solipedem repræsentent, ab asino minime discrepant varia nomina; sed idem animans, idem φάντασμα.

Ubi vero ex India relationes, aut effigies minus incertæ venerunt, et de digitorum divisione actum fuit, qui asinum modo celebraverant, speciem novam excogitaverunt; unde Monoceros. Cuinam auctori descriptio sit danda, quam Plinius breviter, fuse Ælianus, lib. XVI, cap. 20, servavit, in incerto est. Sed cauda suis, pedes elephanti, mugitus, et visum comprehendere conantium irritus labor, ad rhinocerotem aptius

asne referunt, quam asini silvestris descriptio. Videtur et qui primum de illo animante egit, asinum Indicum aut ignorasse, aut negasse; alioqui non dedisset huic ambiguum nomen, μονόκερων, quod et aliis convenit. Cæterum ut intelligas quomodo tales nugæ usque et usque eantillatæ, satis erit descriptiones animantium hodie notissimorum legas, quas priores viatores (modo rerum naturalium inscii) reliquerunt. Comparationibus nunquam non utuntur, undecumque deductis; exscripserunt mox compilatores; et sane, si libros non servaremus alios, quid de Abada, Capivara, et tot aliis diceremus, non melius descriptis?

Notabo et hoc male per vocem *licorne* verti τὸν *monoceros;* quam in stemmatibus *licorne* dicimus, hæc est Veterum Oryx.

Oryx (nempe *Antilope Oryx* Pall. cui interioris Africæ montes patria sunt, ac nomen immerito a nostrate Buffon impositum *Pasan*, ab his qui Bonæ Spei promontorium tenent, *chamois*) potuit facillime omnium inducere in errorem spectantes, et quadrupedem unicornem repræsentare. Nam longissima huic et fere recta cornua, ita ut unum si videris, credas libenter hoc sine pari esse. In Ægyptiacis monumentis stat ejus effigies, et ut multorum quadrupedum, obliqua imagine est; unde unum cornu et duo pedes, unus anterior, unus posterior, non quod artifices talium rerum delineandi regulas ignorarent, sed quia et exemplaria prius nota necesse erat sequi in picturis, quæ scripturæ loco erant, et jusserat sic religio. Tum oryges unicornes nonnunquam visos non inficior, sive casu aliquo mutilos, sive nascendo informes; non secus quam, ut D. D. Pallas narrat, unicornes et tricornes *saigas* reperias, quos bicornes vulgo parit natura. Certum aliunde est *Antilopen Orygem* Pall. eamdem cum Veterum oryge esse. Illi enim conveniunt Arist. Hist. Anim. lib. II, cap. 1, et Oppian. Cyneget. lib. II, vs. 445, descriptiones. Africæ montes incolit, usque ad fines Ægypti crebro vagata. Hunc hieroglyphice exhibet. Forma a cervo non abest; statura fere eadem cum bove; pili in tergo versus caput euntes; cornuum armatura terribilis, acuta ut jaculum, dura ut ferrum; villi cinerei albidive; facies lineis et quasi fasciis nigris exarata. Operæ pretium est meminisse Oppiano, cui veriora quam Aristoteli, certe et recentiora documenta abunde suppetebant, non unicornem esse orygem; oryx apud illum cornua habet, unus plura. Immo Ælianus orygem quemdam ait (lib. XVI, cap. 14) τετράκερων fuisse.

Angli, quibus antiquius videtur in rerum natura μονόκερων reperire (an quia Anglici regis stemma *licornis?*), nuper asseveraverunt in interiore Africa et Industhanicis montibus hunc visum. At argumenta, in Africa imagines rupibus insculptæ ab incultis gentibus, in India incolarum narrationes, sive ipsis in locis natorum, sive fortuito peregrinantium. Nullus ex Europa oculatus testis hucusque unicornem probat.

Cuvier.

EXCURSUS V

Ad ea Plinii verba, cap. 41, pag. 427:

Simile quiddam et volucris in eadem Ægypto, quæ vocatur ibis, etc.

Ex G. Cuvier, *Recherches sur les ossements fossiles*, ed. II, tom. I, pag. cxli, seq.

Tout le monde a entendu parler de l'ibis, de cet oiseau à qui les anciens Égyptiens rendaient un culte religieux, qu'ils élevaient dans l'enceinte de leurs temples, qu'ils laissaient errer librement dans leurs villes, dont le meurtrier, même involontaire, était puni de mort[1], qu'ils embaumaient avec autant de soin que leurs propres parents; de cet oiseau auquel ils attribuaient une pureté virginale, un attachement inviolable à leur pays dont il était l'emblème, attachement tel qu'il se laissait mourir de faim quand on voulait le transporter ailleurs; de cet oiseau qui avait assez d'instinct pour connaître le cours et le décours de la lune, et pour régler en conséquence la quantité de sa nourriture journalière et le développement de ses petits; qui arrêtait aux frontières de l'Égypte les serpents qui auraient porté la destruction dans cette terre sacrée[2], et qui leur inspirait tant de frayeur, qu'ils en redoutaient jusqu'aux plumes[3]; de cet oiseau enfin dont les dieux auraient pris la figure s'ils eussent été forcés d'en adopter une mortelle, et dans lequel Mercure était réellement transformé, lorsqu'il voulut parcourir la terre et enseigner aux hommes les sciences et les arts.

Aucun autre animal n'aurait dû être aussi facile à reconnaître que celui-là; car il n'en est aucun autre dont les anciens nous aient laissé à la fois, comme de l'ibis, d'excellentes descriptions, des figures exactes et même coloriées, et le corps lui-même soigneusement conservé avec ses plumes, sous la triple enveloppe d'un bitume préservateur, de linges épais et bien serrés, et de vases solides et bien mastiqués.

Et cependant, de tous les auteurs modernes qui ont parlé de l'ibis, il n'y a que le seul Bruce, ce voyageur plus célèbre par son courage que par la justesse de ses notions en histoire naturelle, qui ne se soit pas mépris sur la véritable espèce de cet oiseau, et ses idées à cet égard, quelque exactes qu'elles fussent, n'ont pas même été adoptées par les naturalistes[4].

1. Hérod. l, 2.
2. AElian. lib. II, cap. 35 et 38.
3. Idem, lib. I, cap. 38.
4. Bruce, traduction française, in-8°, tome XIII, pag. 264, et atlas, planche 35, sous le nom d'*abou hannès*.

Après plusieurs changements d'opinion touchant l'ibis, on paraissait s'accorder, au moment où j'ai publié la première édition de cet ouvrage, à donner le nom d'ibis à un oiseau originaire d'Afrique, à peu près de la taille de la cigogne, au plumage blanc, avec les pennes des ailes noires, perché sur de longues jambes rouges, armé d'un bec long, arqué, tranchant par ses bords, arrondi à sa base, échancré à sa pointe, d'un jaune pâle, et dont la face est revêtue d'une peau rouge et sans plumes, qui ne s'étend pas au-delà des yeux.

Tel est l'ibis de Perrault[1], l'ibis blanc de Brisson[2], l'ibis blanc d'Égypte de Buffon[3], et le tantalus ibis de Linné, dans sa douzième édition.

C'était encore à ce même oiseau que M. Blumenbach, tout en avouant qu'il est aujourd'hui très-rare, au moins dans la Basse-Égypte, assurait que les Égyptiens avaient rendu les honneurs divins[4]; et cependant M. Blumenbach avait eu occasion d'examiner des ossements de véritable ibis dans une momie qu'il ouvrit à Londres[5].

J'avais partagé l'erreur des hommes célèbres que je viens de nommer jusqu'au moment où je pus examiner par moi-même quelques momies d'ibis.

Ce plaisir me fut procuré, pour la première fois, par feu M. Fourcroy, auquel M. Grobert, colonel d'artillerie, revenant d'Égypte, avait donné deux de ces momies, tirées l'une et l'autre des puits de Saccara. En les développant avec soin, nous aperçûmes que les os de l'oiseau embaumé étaient bien plus petits que ceux du tantalus ibis des naturalistes; qu'ils ne surpassaient pas beaucoup ceux du courlis; que son bec ressemblait à celui de ce dernier, à la longueur près qui est un peu moindre, à proportion de la grosseur, et point du tout à celui du tantalus; enfin, que son plumage était blanc, avec les pennes des ailes marquées de noir, comme l'ont dit les anciens.

Nous nous convainquîmes donc que l'oiseau que les anciens Égyptiens embaumaient n'était point du tout le tantalus ibis des naturalistes; qu'il était plus petit, et qu'il fallait le chercher dans le genre des courlis.

1. Description d'un ibis blanc et de deux cigognes. Académie des Sciences de Paris, tome III, planche 3, p. 61 de l'édition in-4° de 1734, planche 13, figure 1. Le bec est représenté tronqué par le bout; mais c'est une faute du dessinateur.

2. Numenius sordide alborufescens, capite anteriore nudo rubro; lateribus rubro purpureo et carneo colore maculatis, remigibus majoribus nigris, rectricibus sordide alborufescentibus, rostro in exortu dilute luteo, in extremitate aurantio, pedibus griseis..... Ibis candida. Brisson, Ornithologie, tome V, p. 349.

3. Planches enluminées, numéro 389, Histoire des Oiseaux, tome VIII, in-4°, p. 14, planche 1. Cette dernière figure est une copie de celle de Perrault, avec la même faute.

4. Handbuch der Naturgeschichte, page 203 de l'édition de 1799; mais dans l'édition de 1807, il a rendu le nom d'ibis à l'oiseau auquel il appartient.

5. Transactions philosophiques pour 1794.

Nous vîmes, après quelques recherches, que les momies d'ibis, ouvertes avant nous par différents naturalistes, étaient semblables aux nôtres. Buffon dit expressément qu'il en a examiné plusieurs; que les oiseaux qu'elles contenaient avaient le bec et la taille des courlis; et cependant il a suivi aveuglément Perrault, en prenant le tantalus d'Afrique pour l'ibis.

Une de ces momies, ouvertes par Buffon, existe encore au Muséum; elle est semblable à celles que nous avons vues.

Le docteur Shaw, dans le supplément de son Voyage (édition anglaise in-folio, Oxford, 1746, planche v et pages 64 à 66), décrit et figure avec soin les os d'une pareille momie. Le bec, dit-il, était long de six pouces anglais, semblable à celui du courlis, etc. En un mot, sa description s'accorde entièrement avec la nôtre.

Caylus (Recueil d'Antiquités, tome vi, planche xi, figure 1) représente une momie d'ibis dont la hauteur, avec ses bandelettes, n'est que d'un pied sept pouces quatre lignes, quoiqu'il dise expressément que l'oiseau y était posé sur ses pieds, la tête droite, et qu'il n'a eu dans son embaumement aucune partie repliée.

Hasselquist, qui a pris pour l'ibis un petit héron blanc et noir, donne comme sa principale raison, que la taille de cet oiseau, qui est celle d'une corneille, correspond très-bien à la grandeur des momies d'ibis [1]. Comment donc Linné put-il donner le nom d'ibis à un oiseau grand comme une cigogne? Comment surtout put-il regarder cet oiseau comme le même que l'*ardea ibis* d'Hasselquist, qui, outre sa petitesse, avait le bec droit? Et comment cette dernière erreur de synonymie a-t-elle pu se conserver jusqu'à ce jour dans le *Systema naturæ*?

Peu de temps après cet examen fait chez M. Fourcroy, M. Olivier eut la complaisance de nous faire voir des os qu'il avait retirés de deux momies d'ibis, et d'en ouvrir avec nous deux autres; les os s'y trouvèrent semblables à ceux des momies du colonel Grobert; une des quatre seulement était plus petite, mais il était facile de juger par les épiphyses qu'elle provenait d'un jeune individu.

La seule figure de bec d'ibis embaumé qui ne s'accordait pas entièrement avec les objets que nous avions sous les yeux, était celle d'Edwards (planche cv); elle est d'un neuvième plus grande, et cependant nous ne doutons pas de sa fidélité; car M. Olivier nous montra aussi un bec d'un huitième ou d'un neuvième plus long que les autres, comme 180 à 165, également retiré d'une momie. (Voyez planche vi, figure 2.) Ce bec montre seulement qu'il y avait parmi les ibis des individus plus grands que les autres, mais il ne prouve rien en faveur du tantalus; car il n'a point du tout la forme du bec de celui-ci; il ressemble entièrement au bec d'un courlis; et d'ailleurs le bec du tantalus surpasse d'un

1. Hasselquist iter Palæstinum, pag. 249. Magnitudo gallinæ, seu cornicis; et pag. 250, vasa quæ in sepulcris inveniuntur, cum avibus conditis, hujus sunt magnitudinis.

tiers celui de nos plus grands ibis embaumés, et de deux cinquièmes celui des plus petits.

Nous nous sommes assurés de plus qu'il y a des variations semblables pour la grandeur du bec dans nos courlis d'Europe, selon l'âge et le sexe : elles sont encore plus fortes dans le courlis vert d'Italie et dans nos barges, et il paraît que c'est une propriété commune à la plupart des espèces de la famille des bécasses.

Enfin nos naturalistes revinrent de l'expédition d'Égypte avec une riche moisson d'objets tant anciens que récents. Mon savant ami, M. Geoffroy-Saint-Hilaire, s'était en particulier occupé avec le plus grand soin de recueillir les momies de toutes les espèces, et en avait rapporté un grand nombre de celles d'ibis, tant de Saccara que de Thèbes.

Les premières étaient dans le même état que celles qu'avait rapportées M. Grobert, c'est-à-dire que leurs os avaient éprouvé une sorte de demi-combustion, et étaient sans consistance ; ils se brisaient au moindre contact, et il était très-difficile d'en obtenir d'entiers, encore plus de les rattacher pour en faire un squelette.

Les os de celles de Thèbes étaient beaucoup mieux conservés, soit à cause de la plus grande chaleur du climat, soit à cause des soins plus efficaces employés à leur préparation ; et M. Geoffroy en ayant sacrifié quelques-unes, M. Rousseau, mon aide, parvint, à force de patience, d'adresse, et de procédés ingénieux et délicats, à en refaire un squelette entier, en dépouillant tous les os, et en les rattachant avec du fil d'archal très-fin. Ce squelette est déposé dans les galeries anatomiques du Muséum dont il fait l'un des beaux ornements.

On voit que cette momie a dû venir d'un oiseau tenu en domesticité dans les temples, car son humérus gauche a été cassé et resoudé. Il est probable qu'un oiseau sauvage, dont l'aile se serait cassée, eût péri avant de guérir, faute de pouvoir poursuivre sa proie ou de pouvoir échapper à ses ennemis.

Ce squelette nous mit en état de déterminer, sans aucune équivoque, les caractères et les proportions de l'oiseau ; nous vîmes clairement que c'était dans tous les points un véritable courlis, un peu plus grand que celui d'Europe, mais dont le bec était plus gros et plus court. Voici une table comparative des dimensions de ces deux oiseaux, prise, pour l'ibis, du squelette de la momie de Thèbes, et pour le courlis, d'un squelette qui existait auparavant dans nos galeries anatomiques. Nous y avons joint celles des parties des ibis de Saccara que nous avons pu obtenir entières.

PARTIES.	SQUELETTE d'Ibis de Thèbes.	SQUELETTE de Courlis.	IBIS DE SACCARA	
			Le plus grand.	Le plus petit.
Tête et bec ensemble...........	0,210	0,215	—	—
Tête seule.....................	0,047	0,040	—	—
Les 14 vertèbres du cou ensemble.	0,191	0,150	—	—
Le dos.........................	0,080	0,056	—	—
Le sacrum......................	0,087	0,070	—	—
Le coccyx......................	0,037	0,035	—	—
Le fémur.......................	0,078	0,060	—	—
Le tibia.......................	0,150	0,112	—	0,095
Le tarse.......................	0,102	0,090	—	—
Le doigt du milieu.............	0,097	0,070	—	—
Le sternum.....................	0,092	0,099	—	—
La clavicule...................	0,055	0,041	—	0,40
L'humérus......................	0,133	0,106	0,124	—
L'avant-bras...................	0,153	0,117	0,144	0,114
La main........................	0,125	0,103	—	—

On voit par cette table que l'animal de Thèbes était plus grand que notre courlis; que l'un des ibis de Saccara tenait le milieu entre celui de Thèbes et notre courlis, et que l'autre était plus petit que ce dernier. On y voit aussi que les différentes parties du corps de l'ibis n'observent point entre elles les mêmes proportions que celles du courlis. Le bec du premier, par exemple, est notablement plus court, quoique toutes les autres parties soient plus longues, etc.

Cependant ces différences de proportions ne vont point au-delà de ce qui peut distinguer des espèces du même genre : les formes et les caractères que l'on peut considérer comme génériques sont absolument les mêmes.

Il fallait donc chercher le véritable ibis, non plus parmi ces tantalus à haute taille et à bec tranchant, mais parmi les courlis; et notez que par le nom de *courlis* nous entendons, non pas ce genre artificiel formé par Latham et Gmelin, de tous les échâssiers à bec courbé en en-bas et à tête nue, que leur bec soit arrondi ou tranchant, mais bien un genre naturel, que nous appellerons *numenius*, et qui comprendra tous les

échassiers à becs courbés en en-bas, mousses et arrondis, que leur tête soit nue ou revêtue de plumes. C'est le genre *courlis* tel que l'a conçu Buffon [1].

Un coup d'œil sur la collection des oiseaux du cabinet du Roi nous fit reconnaître une espèce qui n'était encore ni nommée, ni décrite dans les auteurs systématiques, excepté peut-être M. Latham, et qui, examinée avec soin, se trouva satisfaire à tout ce que les anciens, les monuments et les momies nous indiquent comme caractères de l'ibis.

Nous en donnons ici la figure, planche v [2]; c'est un oiseau un peu plus grand que le courlis; son bec est arqué comme celui du courlis, mais un peu plus court et sensiblement plus gros à proportion, un peu comprimé à sa base, et marqué de chaque côté d'un sillon qui, partant de la narine, règne jusqu'à l'extrémité, tandis que dans le courlis un sillon semblable s'efface avant d'être arrivé au milieu de la longueur; la couleur de ce bec est plus ou moins noire; la tête et les deux tiers supérieurs du cou sont entièrement dénués de plumes, et la peau en est noire. Le plumage du corps, des ailes et de la queue est blanc, à l'exception des bouts des grandes pennes de l'aile qui sont noirs; les quatre dernières pennes secondaires ont les barbes singulièrement longues, effilées, et retombent par-dessus les bouts des ailes lorsque celles-ci sont pliées; leur couleur est un beau noir avec des reflets violets. Les pieds sont noirs, les jambes sont plus grosses et les doigts notablement plus longs à proportion que ceux du courlis; les membranes entre les bases des doigts sont aussi plus étendues; la jambe est entièrement converte de petites écailles polygones, ou ce que l'on appelle réticulées, et la base des doigts même n'a que des écailles semblables; tandis que dans le courlis les deux tiers de la jambe et toute la longueur des doigts sont scutellés, c'est-à-dire garnis d'écailles transversales. Il y a une teinte roussâtre sous l'aile, vers la racine de la cuisse, et aux grandes couvertures antérieures; mais cette teinte paraît être un caractère individuel ou le résultat d'un accident, car elle ne reparaît point sur d'autres individus d'ailleurs entièrement semblables.

Ce premier individu venait de la collection du Stadhouder, et on ignorait son pays natal. Feu M. Desmoulins, aide-naturaliste au Muséum, qui en avait vu deux autres, assurait qu'ils venaient du Sénégal: l'un d'eux doit même avoir été rapporté par M. Geoffroy de Villeneuve; mais nous verrons plus bas que Bruce[3] a trouvé cette espèce en Éthiopie, où elle se nomme *abou hannès* (père Jean), et que M. Savigny l'a vue en abondance dans la Basse-Égypte, où on l'appelle *abou mengel* (père de la faucille). Il est probable que les modernes ne prendront pas au pied de la lettre l'assertion des anciens, que l'ibis ne quittait jamais ce pays sans périr [4].

1. Nous avons établi définitivement ce genre dans notre Règne animal, tome I, page 483, et il paraît avoir été adopté par les naturalistes.

2. Discours sur les Révolutions du globe.

3. Bruce, loc. cit. et Savigny, Mémoire sur l'Ibis, page 12.

4. Ælian. lib. II, cap. 38.

Cette assertion serait d'ailleurs aussi contraire au tantalus ibis qu'à notre courlis, car les individus qu'on en a en Europe viennent du Sénégal. C'est de là que M. de Geoffroy de Villeneuve a rapporté celui du Muséum d'histoire naturelle; il est même beaucoup plus rare en Égypte que notre courlis, puisque depuis Perrault personne ne dit l'y avoir vu ou l'en avoir reçu.

Un individu sans teinte fauve, mais d'ailleurs entièrement pareil au premier, a été rapporté par M. de Labillardière de son voyage dans l'Australasie, fait avec M. d'Entrecasteaux.

Nous avons appris ensuite que dans la jeunesse ces sortes de numénius ont la tête et le cou garnis de plumes dans la partie qui doit devenir nue avec l'âge, et que les scapulaires y sont moins effilées et d'un noir plus pâle et plus terne. C'est dans cet état qu'il nous en a été rapporté un de l'Australasie par feu M. Péron, qui ne diffère d'ailleurs du nôtre et de celui de M. de Labillardière que par quelques traits noirs aux pennes bâtardes et aux premières grandes couvertures, et où toute la tête et le haut du cou sont garnis de pennes noirâtres. C'est aussi un individu d'âge peu avancé que M. de Savigny a rapporté d'Égypte et représenté planche I de son Mémoire sur l'ibis, et dans le grand ouvrage sur l'Égypte, oiseaux, planche VII. Les plumes de la tête et du derrière du cou y sont plutôt grises que noires; celles du devant du cou sont blanches. Enfin la figure de Bruce (atlas, pl. XXXV) est également faite sur un jeune individu observé en Abyssinie, et à peu près pareil à celui de M. de Savigny.

Nous en avons reçu de Pondichéry par M. Leschenault un individu semblable à celui de Péron, mais où la tête seulement et un peu de la nuque sont garnis de plumes noirâtres; tout le reste est couvert de plumes blanches : mais il n'en est pas moins certain que tous ces oiseaux ont la tête et le cou nus quand ils sont adultes.

Feu Macé a envoyé du Bengale au Muséum plusieurs individus d'une espèce très-voisine de celle-ci, qui a le bec un peu plus long et moins arqué, dont la première penne seulement a un peu de noir aux deux bords de sa pointe, et dont les pennes secondaires sont aussi un peu effilées et légèrement teintes de noirâtre.

Il paraît, d'après M. Savigny, page 25, que M. Levaillant en a observé encore une qui a de même les pennes secondaires effilées, mais dont le cou garde toujours ses plumes, et dont la face est de couleur rouge.

Le même Macé nous a aussi adressé un tantalus très-semblable à celui que les naturalistes ont regardé comme l'ibis, mais dont les petites couvertures des ailes et une large bande au bas de la poitrine sont noires et maillées de blanc. Les dernières pennes secondaires sont allongées et teintes de rose. On sait que dans le tantalus ibis des naturalistes, les petites couvertures des ailes sont maillées de lilas, et que le dessous du corps est tout blanc.

Nous donnons ici une table des parties de quelques-uns de ces oiseaux

qu'on peut mesurer exactement dans des individus empaillés : qu'on les compare avec celles des squelettes d'ibis momifiés, et l'on jugera s'il était possible de croire un seul instant que ces momies vinssent des tantalus.

PARTIES du CORPS.	TANTALUS IBIS des naturalistes.	TANTALUS de l'Inde de Macé.	NUMENIUS IBIS; selon nous le véritable ibis des anciens.	NUMENIUS IBIS; mesuré par M. Savigny.	NUMENIUS de Macé.	NUMENIUS de Labillardière.	NUMENIUS de Péron.	NUMENIUS de Leschenault.
Longueur du bec de sa commissure à sa pointe.	0,210	0,265	0,126	0,164	0,148	0,165	0,131	0,132
Longueur de la partie nue de la jambe.......	0,130	0,150	0,041	0,056	0,055	0,040	0,034	0,044
Longueur du tarse..........	0,190	0,250	0,085	0,097	0,095	0,084	0,080	0,093
Longueur du doigt du milieu.	0,105	0,115	0,080	0,092	0,088	0,086	0,078	0,086

Maintenant parcourons les livres des anciens et leurs monuments; comparons ce qu'ils ont dit de l'ibis, ou les images qu'ils en ont tracées, avec l'oiseau que nous venons de décrire, nous verrons toutes les difficultés s'évanouir et tous les témoignages s'accorder avec le meilleur de tous, qui est le corps même de l'oiseau conservé dans la momie.

« Les ibis les plus communs, dit Hérodote, Euterpe, n°. 76, ont la « tête et le devant du cou nus, le plumage blanc, excepté sur la tête, « sur la nuque, au bout des ailes et du croupion qui sont noirs [1]. Leur « bec et leurs pieds ressemblent à ceux des autres ibis. » Et il avait dit de ceux-ci : « Ils sont de la taille du crex, de couleur entièrement noire, « et ont les pieds semblables à ceux de la grue, et le bec crochu. »

Combien de voyageurs ne font pas aujourd'hui de si bonnes descriptions des oiseaux qu'ils observent que celle qu'Hérodote avait faite de l'ibis !

Comment a-t-on pu appliquer cette description à un oiseau qui n'a de nu que la face, et qui l'a rouge, à un oiseau qui a le croupion blanc et non recouvert au moins comme le nôtre par les plumes noires des ailes ?

(1) Ψιλὴ τὴν κεφαλὴν, καὶ τὴν δειρὴν πᾶσαν. Λευκὴ πτεροῖσι, πλὴν κεφαλῆς, καὶ αὐχένος, καὶ ἄκρων πτερύγων, καὶ πυγαίου ἄκρου. Feu Larcher, Hérodote, traduction française, tome II, page 327, a bien fait sentir la différence de ces mots, αὐχὴν, la nuque, et δείρη ou δέρη, la gorge.

Cependant ce dernier caractère était essentiel a l'ibis, Plutarque dit (*de Iside et Osiride*) qu'on trouvait dans la manière dont le blanc était tranché avec le noir dans le plumage de cet oiseau, une figure du croissant de la lune. C'est en effet par la réunion du noir des dernières plumes des ailes avec celui des deux bouts d'aile que se forme, dans le blanc, une grande échancrure demi-circulaire qui donne à ce blanc la figure du croissant.

Il est plus difficile d'expliquer ce qu'il a voulu dire en avançant que les pieds de l'ibis forment avec son bec un triangle équilatéral. Mais on conçoit l'assertion d'Elien, que lorsqu'il retire sa tête et son cou dans ses plumes, il représente un peu la figure d'un cœur [1]. Il était à cause de cela l'emblème du cœur humain selon Horus Apoll. c. 35.

D'après ce qu'Hérodote dit de la nudité de la gorge, et des plumes qui couvraient le dessus du cou, il paraît avoir eu sous les yeux un individu d'âge moyen; mais il n'est pas moins certain que les Égyptiens connaissaient aussi très-bien les individus à cou entièrement nu. On en voit de tels représentés d'après des sculptures en bronze dans le recueil d'antiquités égyptiennes de Caylus (tome I, planche X, n° 4, et tome V, planche XI, n° 1). Cette dernière figure est même tellement semblable à notre oiseau de la planche V[2], que l'on dirait qu'elle a été faite d'après lui.

Les peintures d'Herculanum ne laissent non plus aucune espèce de doute; les tableaux n°s 138 et 140 de l'édition de David, et tome II, page 315, n° 59, et page 321, n° 60, de l'édition originale, qui représentent des cérémonies égyptiennes, montrent plusieurs ibis marchant sur le parvis des temples; ils sont parfaitement semblables à l'oiseau que nous avons indiqué : on y reconnaît surtout la noirceur caractéristique de la tête et du cou, et on voit aisément par la proportion de leur figure avec les personnages du tableau, que ce devait être un oiseau d'un demi-mètre tout au plus, et non pas d'un mètre ou à peu près comme le tantalus ibis.

La mosaïque de Palestrine présente aussi dans sa partie moyenne plusieurs ibis perchés sur des bâtiments; ils ne diffèrent en rien de ceux des peintures d'Herculanum.

Une sardoine du cabinet de D. Mead, copiée par Shaw, app. tab. V, et représentant un ibis, semble être une miniature de l'oiseau que nous décrivons.

Une médaille d'Adrien, en grand bronze, représentée dans le Muséum de Farnèse tome VI, planche XXVIII, figure 6, et une autre du même empereur, en argent, représentée tome III, planche VI, figure 6, nous donnent des figures de l'ibis, qui, malgré leur petitesse, ressemblent assez à notre oiseau.

Quant aux figures d'ibis sculptées sur la plinthe de la statue du Nil, au Belvédère, et sur sa copie au jardin des Tuileries, elles ne sont

1. AElian. lib. X, cap. 19.

2. Discours sur les Révolutions du globe.

pas assez terminées pour servir de preuves; mais parmi les hiéroglyphes dont l'institut d'Égypte a fait prendre des empreintes sur les lieux, il en est plusieurs qui représentent notre oiseau sans équivoque. Nous donnons (planche III, figure I) une de ces empreintes que M. Geoffroi a bien voulu nous communiquer.

Nous insistons particulièrement sur cette dernière figure, attendu que c'est la plus authentique de toutes, ayant été faite dans le temps et sur les lieux où l'ibis était adoré, et étant contemporaine de ses momies; tandis que celles que nous avons citées auparavant, faites en Italie par des artistes qui ne professaient point le culte égyptien, pouvaient être moins fidèles.

Nous devons à Bruce la justice de dire qu'il avait reconnu l'oiseau qu'il décrit sous le nom d'*abou hannès* pour le véritable ibis. Il dit expressément que cet oiseau lui a paru ressembler à celui que contiennent les cruches de momies; il dit de plus que cet abou hannès ou *père-jean* est très-commun sur les bords du Nil, tandis qu'il n'y a jamais vu l'oiseau représenté par Buffon sous le nom d'ibis blanc d'Égypte.

M. Savigny, l'un des naturalistes de l'expédition d'Égypte, assure également n'avoir point trouvé le *tantalus* dans ce pays, mais il a pris beaucoup de nos *numenius* près du lac Menzalé dans la Basse-Égypte, et il en a rapporté la dépouille avec lui.

L'abou hannès a été placé par M. Latham dans son *index ornithologicus*, sous le nom de *tantalus æthiopicus;* mais il ne parle point de la conjecture de Bruce sur son identité avec l'ibis.

Les voyageurs antérieurs et postérieurs à Bruce paraissent avoir tous été dans l'erreur.

Belon a cru que l'ibis blanc était la cigogne, en quoi il contredisait évidemment tous les témoignages; aussi personne n'a-t-il été de son avis en ce point, excepté les apothicaires qui ont pris la cigogne pour emblème, parce qu'ils l'ont confondue avec l'ibis auquel on attribue l'invention des clystères [1].

Prosper Alpin, qui rappelle que cette invention est due à l'ibis, ne donne aucune description de cet oiseau dans sa médecine des Égyptiens [2]. Dans son histoire naturelle d'Égypte, il n'en parle que d'après Hérodote, aux termes duquel il ajoute seulement, sans doute d'après un passage de Strabon que je rapporterai plus bas, que cet oiseau ressemble à la cigogne par la taille et par la figure. Il dit avoir appris qu'il s'en trouvait en abondance de blancs et de noirs sur les bords du Nil; mais il est clair, par ses expressions mêmes, qu'il ne croyait pas en avoir vu [3].

1. Ælian. lib. II, cap. 25; Plut. de Solert. An.; Cic. de Nat. Deor. lib. II; Phile de Anim. Prop. 16, etc.

2. De Med. Ægypt. lib. I, fol. 1, vers. Édition de Paris, 1646.

3. Rer. Ægypt. lib. IV, cap. I, p. 149 de l'édition de Leyde, 1735.

Shaw dit de l'ibis[1] qu'il est aujourd'hui excessivement rare, et qu'il n'en a jamais vu. Son *emseesy* ou oiseau de bœuf, que Gmelin rapporte très-mal à propos au tantalus ibis, a la grandeur du courlis, le corps blanc, le bec et les pieds rouges. Il se tient dans les prairies auprès du bétail : sa chair n'est pas de bon goût, et se corrompt d'abord [2]. Il est facile de voir que ce n'est pas là le tantalus, et encore moins l'ibis des anciens.

Hasselquist n'a connu ni l'ibis blanc, ni l'ibis noir; son *ardea ibis* est un petit héron qui a le bec droit. Linné avait très-bien fait de le placer, dans sa dixième édition, parmi les hérons; mais il a eu tort, comme je l'ai dit, de le transporter depuis comme synonyme au genre *tantalus*.

De Maillet (Description de l'Égypte, partie II, page 23) conjecture que l'ibis pourrait être l'oiseau particulier à l'Égypte, et qu'on y nomme *chapon de Pharaon*, et à Alep *saphan-bacha*. Il dévore les serpents. Il y en a de blancs, et de blancs et noirs; et il suit, pendant plus de cent lieues, les caravanes qui vont du Caire à la Mecque, pour se repaître des carcasses des animaux qu'on tue pendant le voyage, tandis que dans toute autre saison on n'en voit aucun sur cette route. Mais l'auteur ne regarde point cette conjecture comme certaine; il dit même qu'il faut renoncer à entendre les anciens lorsqu'ils ont parlé de manière à ne vouloir pas être entendus. Il finit par conclure que les anciens ont peut-être compris indistinctement sous le nom d'ibis tous les oiseaux qui rendaient à l'Égypte le service de la purger des dangereux reptiles que ce climat produit en abondance; tels que le vautour, le faucon, la cigogne, l'épervier, etc.

Il avait raison de ne point regarder son chapon de Pharaon comme l'ibis; car, quoique sa description soit très-imparfaite, et que Buffon ait cru y reconnaître l'ibis, il est aisé de juger, ainsi que par ce qu'en dit Pokocke, que cet oiseau doit être un carnivore; et, en effet, on voit par la figure de Bruce (tome V, page 191 de l'édition française) que la poule de Pharaon n'est autre chose que le rachama, ou le petit vautour blanc à ailes noires (*vultur percnopterus Linn.*), oiseau très-différent de celui que nous avons prouvé plus haut être l'ibis.

Pokocke dit qu'il paraît, par les descriptions qu'on donne de l'ibis, et par les figures qu'il en a vues dans les temples de la Haute-Égypte, que c'était une espèce de grue. J'ai vu, ajoute-t-il, quantité de ces oiseaux dans les îles du Nil; ils étaient la plupart grisâtres (traduction française, édition in-12, tome II, page 153). Ce peu de mots suffit pour prouver qu'il n'a pas connu l'ibis mieux que les autres.

Les érudits n'ont pas été plus heureux dans leurs conjectures que les voyageurs. Middleton rapporte à l'ibis une figure de bronze d'un oiseau dont le bec est arqué, mais court, le cou très-long et la tête garnie

1. Voyez la traduction française, tome II, pag. 167.
2. Voyez Shaw, traduction française, tome I, pag. 330.

d'une petite huppe, figure qui n'eut jamais aucune ressemblance avec l'oiseau des Égyptiens (*antiq. monum.* tab. x, pag. 129). Cette figure n'est d'ailleurs point du tout dans le style égyptien, et Middleton lui-même convient qu'elle doit avoir été faite à Rome. Saumaise sur Solin ne dit rien qui se rapporte à la question actuelle.

Quant à l'ibis noir qu'Aristote place seulement auprès de Péluse [1], on a cru long-temps que Belon seul l'avait vu [2]. L'oiseau qu'il décrit sous ce nom est une espèce de courlis à laquelle il attribue une tête semblable à celle du cormoran, c'est-à-dire apparemment chauve, un bec et des pieds rouges [3]; mais comme il ne parle point de l'ibis dans son voyage [4], je soupçonue qu'il n'a fait ce rapprochement qu'en France, et par comparaison avec des momies d'ibis. Ce qu'il y a de certain, c'est que l'on ne connaît pas en Égypte ce courlis à bec et pieds rouges [5], mais qu'on y voit très-communément notre courlis vert d'Europe (*scol. facinellus*, Linn. enl. 819), qu'il y est même plus abondant que le numenius blanc [6]; et comme il lui ressemble pour les formes et pour la taille, et que de loin son plumage peut paraître noir, on ne peut guère douter que ce ne soit là le véritable ibis noir des anciens. M. Savigny l'a aussi fait peindre en Égypte [7], mais d'après un jeune individu seulement. La figure de Buffon est faite d'après l'adulte; mais les couleurs en sont trop claires.

L'erreur qui règne à présent touchant l'ibis blanc a commencé par Perrault, qui même a le premier, parmi les naturalistes, fait connaître le tantalus ibis d'aujourd'hui. Cette erreur, adoptée par Brisson et par Buffon, a passé dans la douzième édition de Linné, où elle s'est mêlée à celle d'Hasselquist, qui avait été insérée dans la dixième, pour former avec elle un composé tout-à-fait monstrueux.

Elle était fondée sur l'idée que l'ibis était essentiellement un oiseau ennemi des serpents, et sur cette conclusion bien naturelle, qu'il fallait pour dévorer les serpents un bec tranchant et plus ou moins analogue à celui de la cigogne et du héron : cette idée est même la seule bonne objection qu'on puisse faire contre l'identité de notre oiseau avec l'ibis. Comment, dira-t-on, un oiseau à bec faible, un courlis, pouvait-il dévorer ces reptiles dangereux?

On pouvait répondre que des preuves positives, telles que des descriptions, des figures et des momies, doivent toujours l'emporter sur des récits d'habitudes trop souvent imaginés sans autre motif que de justifier

1. Hist. Anim. lib. IX, cap. 27, et lib. X, cap. 30.
2. Buffon, Histoire naturelle des oiseaux, in-4°, tome VIII, page 17.
3. Belon, nature des oiseaux, p. 199 et 200; et Portraits d'oiseaux, fol. 44, vers.
4. Observations de plusieurs singularités, etc.
5. Savigny, Mémoire sur l'Ibis, pag. 37.
6. *Idem*, *ibid.*
7. Voyez le grand ouvrage sur l'Égypte, Histoire naturelle des oiseaux, planche VII, figure 2.

les différents cultes rendus aux animaux ; on pouvait ajouter que les serpents dont les ibis délivraient l'Égypte nous sont représentés comme très-venimeux, mais non pas comme très-grands. Je croyais même avoir obtenu une preuve directe que les oiseaux momifiés qui avaient un bec absolument semblable à celui de notre oiseau, étaient de vrais mangeurs de serpents ; car j'avais trouvé dans une de leurs momies des débris non encore digérés de peau et d'écailles de serpents que je conserve dans nos galeries anatomiques.

Mais aujourd'hui M. Savigny, qui a observé vivant, et plus d'une fois disséqué, notre numenius blanc, l'oiseau que tout prouve avoir été l'ibis, assure qu'il ne mange que des vers, des coquillages d'eau douce et d'autres petits animaux de cette sorte. En supposant que ce fait n'ait pas d'exception, tout ce que l'on peut en conclure, c'est que les Égyptiens, comme cela est arrivé plus d'une fois à eux et à d'autres, avaient inventé pour un culte absurde une raison fausse. Il est vrai qu'Hérodote dit avoir vu dans un lieu des bords du désert [1] près de Buto, une gorge étroite où étaient amoncelés une infinité d'os et d'arêtes, qu'on lui assura être les restes de ces serpents ailés qui cherchent à pénétrer en Égypte au commencement du printemps, et que les ibis arrêtent au passage; mais il ne nous dit pas avoir été témoin de leurs combats, ni avoir vu de ces serpents ailés dans leur état d'intégrité. Tout son témoignage se réduit donc à avoir observé un amas d'ossements, qui peuvent très-bien avoir été ceux de cette multitude de reptiles et d'autres animaux que l'inondation fait périr chaque année, dont elle doit naturellement transporter les cadavres jusqu'aux endroits où elle s'arrête, jusqu'aux bords du désert, et qui doivent s'accumuler de préférence dans une gorge étroite.

Cependant c'est également d'après cette idée des combats de l'ibis contre les serpents que Cicéron donne à cet oiseau un bec corné et fort [2]. N'ayant jamais été en Égypte, il se figurait que cela devait être ainsi par simple analogie.

Je sais que Strabon dit quelque part que l'ibis ressemble à la cigogne par la forme et par la grandeur [3], et que cet auteur devait bien le connaître, puisqu'il assure que de son temps les rues et les carrefours d'Alexandrie en étaient tellement remplis, qu'il en résultait une grande incommodité; mais il en aura parlé de mémoire. Son témoignage ne peut être recevable lorsqu'il contrarie tous les autres, et surtout lorsque l'oiseau lui-même est là pour le démentir.

1. Euterpe, cap. 75. Hérodote dit *un lieu d'Arabie ;* mais on ne voit pas comment un lieu d'Arabie aurait pu être *près de la ville de Buto*, qui était dans la partie occidentale du Delta.

2. Avis excelsa, cruribus rigidis, corneo proceroque rostro. Cic. de Nat. Deor. lib. I.

3. Strab. lib. XVII.

C'est ainsi que je ne m'inquièterai guère non plus du passage où Elien rapporte [1], d'après les embaumeurs égyptiens, que les intestins de l'ibis ont quatre-vingt-seize coudées de longueur. Les prêtres égyptiens de toutes les classes ont dit tant d'extravagances sur l'histoire naturelle, qu'on ne peut pas faire grand cas de ce que rapportait l'une de leurs classes les plus inférieures.

On pourrait encore me faire une objection tirée des longues plumes effilées et noires qui recouvrent le croupion de notre oiseau, et dont on voit aussi quelques traces dans la figure de l'abou hannès de Bruce. Les anciens, dira-t-on, n'en parlent point dans leurs descriptions, et leurs figures ne les expriment pas; mais j'ai beaucoup mieux à cet égard qu'un témoignage écrit, ou qu'une image tracée. J'ai trouvé précisément les mêmes plumes dans l'une des momies de Saccara; je les conserve précieusement comme étant à la fois un monument singulier d'antiquité et une preuve péremptoire de l'identité d'espèce. Ces plumes ayant une forme peu commune, et ne se trouvant, je crois, dans aucun autre courlis, ne laissent en effet aucune espèce de doute sur l'exactitude de mon opinion.

Je termine ce mémoire par l'exposé de ses résultats.

1° Le tantalus ibis de Linné doit rester en un genre séparé avec le *tantalus loculator*. Leur caractère sera *rostrum læve*, *validum*, *arcuatum*, *apice utrinque emarginatum*.

2° Les autres tantalus des dernières éditions doivent former un genre avec les courlis ordinaires : on peut leur donner le nom de *numenius*. Le caractère du genre sera *rostrum teres*, *gracile*, *arcuatum*, *apice mutico;* pour le caractère spécial du sous-genre des ibis, il faudra ajouter *sulco laterali per totam longitudinem exarato*.

3° L'ibis blanc des anciens n'est point l'ibis de Perrault et de Buffon, qui est un *tantalus*, ni l'ibis d'Hasselquist, qui est un *ardea*, ni l'ibis de Maillet, qui est un *vautour;* mais c'est un oiseau du genre numenius, ou courlis, du sous-genre ibis, qui n'avait été décrit et figuré avant moi que par Bruce, sous le nom d'*abou hannès*. Je le nomme NUMENIUS IBIS, *albus*, *capite et collo adulti nudis*, *remigum apicibus*, *rostro et pedibus nigris*, *remigibus secundariis elongatis nigro-violaceis*.

4° L'ibis noir des anciens est probablement l'oiseau que nous connaissons en Europe sous le nom de *courlis vert*, ou le *scolopax falcinellus* de Linné ; il appartient aussi au genre des courlis et au sous-genre des ibis.

5° Le tantalus ibis de Linné, dans l'état actuel de la synonymie, comprend quatre espèces de trois genres différents, savoir :

1° Un tantalus, l'ibis de Perrault et de Buffon ;

2° Un ardea, l'ibis d'Hasselquist ;

3° et 4° Deux numenius, l'ibis de Belon et l'ox-bird de Shaw.

Qu'on juge, par cet exemple, et par tant d'autres, de l'état où se

1. Ælian. Anim. lib. X, cap. 29.

trouve encore cet ouvrage du *Systema naturæ*, qu'il serait si important de purger par degrés des erreurs dont il fourmille, et qu'on semble en surcharger toujours davantage, en entassant sans choix et sans critique les espèces, les caractères et les synonymes.

La conclusion générale de tout ce travail est que l'ibis existe encore en Égypte comme au temps des Pharaons, et que c'est par la faute des naturalistes que l'on a pu croire pendant quelque temps que l'espèce en était perdue, ou altérée dans ses formes.

TABULA

RERUM

QUÆ IN HOC TERTIO VOLUMINE PLINII CONTINENTUR.

FINIS TOMI TERTII.

Conditions de la Seconde Souscription.

La collection complète des *Classiques Latins* se compose de 150 gros volumes grand in-8 beau papier, imprimés par Didot, et entièrement publiés, à 4 fr. 50 c. le volume; total : 675 fr. au lieu de 1981 fr. 50 c., prix de la première souscription.

Les livraisons seront de 2 ou 4 volumes tous les dix jours, ou d'un plus grand nombre, au choix des souscripteurs. On versera, en souscrivant, 9 fr. imputables sur les deux derniers volumes. Pour les départements et l'étranger, chaque ballot de 10 volumes coûtera en sus pour l'emballage 50 c., et 75 c. pour 20 volumes; le port à la charge du souscripteur.

En prenant dès à présent livraison de toute la collection, les 150 volumes ne coûteront que 625 fr. y compris emballage et port pour la France; 330 fr. pour chaque moitié, et 170 fr. pour chaque quart de la collection.

Après les 25 premiers souscripteurs le prix sera porté à 6 fr. le volume.

Vu le petit nombre d'exemplaires on ne servira que les 50 premiers souscripteurs à la collection complète.

Quelques exemplaires des divers auteurs se vendent séparément au prix de :

vol.		fr.		fr.
1	Catulle,	3	au lieu de	16.
20	Cicéron,	100	—	305.
3	Claudien,	11	—	37.
1	Florus,	6	—	13.
3	Horace,	18	—	38.
1	Justin,	6	—	16.
3	Juvénal et Perse,	16	—	49.
2	Juvénal seul,	12	—	32.
3	Lucain,	16	—	38
3	Martial,	16	—	48
10	Ovide,	60	—	125.
1	Les Métamorphoses en grec	6	—	16.
2	Phèdre,	12	—	37.
4	Plaute,	21	—	61.
13	Pline l'ancien,	65	—	186.
2	La zoologie avec notes de Cuvier,	12	—	30.
2	Pline le jeune,	10	—	25.

vol.		fr.		fr.
1	Properce,	8	au lieu de	16.
3	Quinte-Curce,	17	—	50.
7	Quintilien,	35	—	94.
10	Sénèque, phil. et trag.	50	—	146.
2	Silius Italicus,	10	—	32
4	Stace,	20	—	61
2	Suétone,	14	—	36.
3	Térence,	16	—	38.
1	Tibulle,	6	—	16.
13	Tite-Live,	65	—	165.
2	Val. Flaccus,	10	—	27.
3	Val. Maxime,	13	—	35.
1	Vell. Paterculus,	6	—	16.
8	Poetæ minores,	36	—	113.
4	César.			
1	Corn. Nepos,	Ne se vendront pas séparément.		
1	Salluste			
6	Tacite,			
9	Virgile.			

SOUS PRESSE :

T. LUCRÈCE, servant de complément à la Collection.

2 VOLUMES, qui seront livrés aux souscripteurs à la collection complète, au prix des autres volumes.

N. B. Quelques volumes incomplets de la première souscription circulant dans le commerce, on ne garantit que les exemplaires revêtus de la présente couverture et provenant de la seconde souscription.

Imprimerie de H. Fournier et comp., rue de Seine, 14.